MARIN PREDA

OPERE

I. Nuvele și povestiri

Moromeții I

ACADEMIA ROMÂNĂ

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

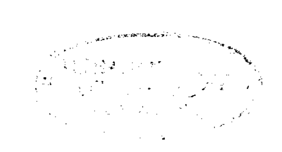
Colecția „OPERE FUNDAMENTALE"
Coordonatorul colecției: acad. EUGEN SIMION

MARIN PREDA

OPERE

I. Nuvele și povestiri
Moromeții I

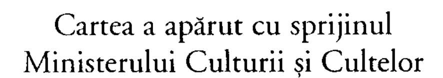
Ediție îngrijită de
VICTOR CRĂCIUN
Prefață de
EUGEN SIMION

univers enciclopedic
București, 2002

Redactor: Elisabeta Simion
Coperta: PODALV
Tehnoredactor: Diana Tatu

Cartea a apărut cu sprijinul
Ministerului Culturii și Cultelor

Mulțumim Regiei Autonome „Monitorul Oficial",
îndeosebi Doamnei Director General,
ing. Eugenia Ciubâncan, pentru sprijinul
acordat tipăririi acestei lucrări

ISBN: 973-8240-85-9
ISBN: 973-8240-86-7

PREFAȚĂ

„Dacă aș ști că efortul pentru scrierea unui roman mă poate costa viața, mi-aș lua măsurile de siguranță pentru a înlătura o eventualitate cum ar fi boala din care să mi se tragă moartea. Dar unica măsură, hotărâtoare, de a renunța la scris, nu aș lua-o".

S-au împlinit de curând 80 de ani de la nașterea lui Marin Preda și, cu câteva luni în urmă, 22 de ani de la moartea lui. A trăit mai puțin de 58 de ani și a scris șapte romane, o carte de eseuri și s-a confesat într-o convorbire avută cu unul dintre colaboratorii săi, poetul Florin Mugur. În raport cu alți scriitori români, Sadoveanu, de pildă, Preda n-a fost un geniu productiv. Nu scria ușor, se chinuia (sau, cu un cuvânt pe care îl folosește des, *se canonea*) până apuca să scrie două-trei pagini pe zi, dar când reușea să fixeze o scenă de existență, să facă portretul unui personaj, era fericit... Puțini au fost ca el să dea atâta importanță scrisului. Îl socotea un act fundamental de existență, ca nașterea, iubirea și moartea. Prețuia enorm, de aceea, pe scriitorii care reușeau să dea o operă notabilă, chiar dacă acești scriitori nu-i erau prieteni. Mai întâi, îi citea, ceea ce nu se întâmplă des la noi. La noi, scriitorii se citesc rar între ei și, mai ales, se citesc ca să „se prindă", să-și descopere slăbiciunile și, astfel, să se poată contesta cu voluptate. Ce bucurie generală când un scriitor bun dă o carte slabă! Ce satisfacție!

Auzi des: „cartea lui cutare este o porcărie, o veritabilă porcărie". „Păi, dacă este o porcărie, de ce s-o mai citim?!"...

Nu spun că Marin Preda era un înger, spun doar că era în materie de literatură un Toma Necredinciosul: nu credea până nu citea el însuși, încet și cu răbdare; voia să se convingă că este vorba, într-adevăr, de un eșec sau, dimpotrivă, de o carte meritorie. Nu ezita, în cazul din urmă, să recunoască în grupul lui de prieteni: „Domnule, Lăncrănjan care mă înjură pe toate drumurile, a scris o carte bună. E scriitor..." Sau: „Ai citit ultimul roman al lui Ivasiuc? (Era vorba de *Racul*)... E un roman bun. În fine, a scris și bietul Ivasiuc o carte convingătoare. Sper să devină mai liniștit..." Avea răbdare cu adversarii lui, scriitori sau critici. Când era contestat (și acest fapt se întâmpla aproape curent; nici un alt scriitor român n-a fost atât de mult contestat – un eufemism – ca Marin Preda!), nu se grăbea să răspundă. Aștepta. Dădea o șansă celui care greșise să-și îndrepte singur greșeala... Strategie pe care n-o foloseau mulți scriitori...

Marin Preda devenise, îndeosebi după publicarea romanului *Moromeții I* (1955), un personaj public și, mai mult decât atât, unul care începuse să se identifice cu personajul pe care îl crease: „Moromete" – adică un om sucit, original – desigur, dar și imprevizibil, cam din topor, rămas la obiceiurile (sau „facultățile") lui rurale chiar și după ce își cucerise un loc important în mediul intelectual bucureștean... Adevărul este că Marin Preda se purta, el însuși, în așa fel încât dădea celorlalți impresia că intră în pielea personajului său. Când l-am cunoscut mai bine (după 1967), comportamentul lui se schimbase în mare măsură, era mai grav, se îmbrăca bine, era atent la „ținută" și cenzura reacțiile boemei literare. Nu era scorțos, copleșit de propria importanță, nu vorbea – cum fac atâția scriitori români – de genialitatea lui, nu l-am auzit niciodată, repet, numindu-se pe sine mare scriitor: nu, aceste metehne dâmbovițene nu-l atinseseră, își controla atitudinea și voia, este limpede, să impună altă imagine despre sine. Citise mult și citea încă, în felul său, literatura bună, cu precădere romanul, pe marii ruși și pe prozatorii americani, urmărea cu atenție mișcarea literară occidentală și, cum se vede și din *Imposibila întoarcere*, se arăta interesat de problemele de ordin sociologic. Continua însă – și așa va fi până la sfârșit – să-l urmărească fantasma creatorului frust, venit de la țară, cu o cultură sumară, fără acces la subtilitățile gândirii și, în genere, imaginea unui realist de tip poporan, bun când vorbește despre țăranii lui, fără anvergură însă atunci când se apucă să descrie complexitatea lumii urbane. O imagine totalmente falsă. Acest fapt nu i-a împiedicat pe adversarii săi literari s-o repete la infinit. Și, cum se știe, ce se repetă, când e vorba de opera și personalitatea unui scriitor, începe să fie crezut...

Funcționa încă în viața literară românească vechea prejudecată a lui Camil Petrescu despre temele literaturii moderne (nu se poate face o literatură modernă decât cu indivizi complecși, evoluați intelectual) și prejudecata a continuat să existe până târziu în cazul scriitorului român. Mă întreb dacă a dispărut, cu adevărat, și azi, deși în alte culturi (culturile mari) ea nu mai există de mult. Preda a intervenit de câteva ori, în anii '60 și '70, în această problemă, susținând, în chip corect de altfel, că în artă complexitatea nu este a temei, ci a celui care observă tema, adică a creatorului. Argumentul lui era marea proză americană... A trecut la subiectele urbane și a căutat să-și adapteze metoda epică (*Risipitorii*) și să prindă psihologia omului intelectual și destinul său în raport cu barbariile istoriei (*Delirul, Viața ca o pradă, Cel mai iubit dintre pământeni*)... N-a făcut, trebuie să precizez, din această falsă problemă (rural sau urban?) o obsesie și nu și-a pierdut viața în polemici sterile...

Nu-i plăceau, este bine de știut, poporaniștii, ruraliștii fanatizați, sămănătoriștii de toate nuanțele, cum nu se da în vânt după cei care priveau cu dispreț neintelectual spre lumea țărănească. Cum voi încerca să dovedesc în acest eseu biografic, Preda își păstrează luciditatea în toate situațiile când este vorba de lumea din care venise: n-o mitizează, dar nici nu acceptă scoaterea ei din literatura modernă. Valorile morale ale acestei lumi vor sta la baza filosofiei sale de existență. Era, în același timp, neliniștit în ceea ce privește soarta satului românesc. Nu-i mai recunoștea, în noile circumstanțe, pe țăranii săi sau, mai bine zis, nu-i mai regăsea pe țăranii din generația tatălui său... L-am auzit de multe ori vorbind cu mirare și dezgust de activiștii șmecheri și intoleranți, ieșiți din rândurile țărănimii, care se purtau cu brutalitate față de părinții și semenii lor rămași la sat... De unde au apărut și cum de au devenit atât de repede și așa de obedienți față de o ideologie care tinde să distrugă clasa lor socială? – se întreba, repet, cu nedumerire prozatorul. Regăsim această întrebare sub formă mai ocolită în *Cel mai iubit dintre pământeni*, acolo unde este vorba despre tinerii securiști care arată o mare cruzime în reprimarea intelectualilor, în condiții de detenție. „Țărănia" și „ruralismul" lui Marin Preda sunt două noțiuni care merită să fie discutate separat și cu toate documentele în față.

1. *O natură stabilizatoare. Un moralist plin de cruzime*

Dar să ne întoarcem la personajul Preda și la posibilul lui portret interior. L-am cunoscut, repet, când era deja fixat într-o clasicitate ce părea solidă și eternă. Avea succes, intrase deja în manualele școlare și se bucura de o anumită autoritate în viața socială datorită prestigiului său literar. Trăia oarecum retras de agitația vieții literare, nu foarte departe, totuși, de ea. Nu voia și, în consecință, nu participa la lupta pentru putere în lumea literară. Nu l-am auzit niciodată, nici chiar după dispariția lui

Zaharia Stancu, că ar dori să fie președintele Uniunii Scriitorilor. A lucrat o vreme în redacția „Vieții Românești", ca redactor-șef adjunct, într-o funcție strict onorifică și, în 1970, a acceptat să fie directorul Editurii „Cartea Românească". Este singura funcție reală pe care a avut-o Marin Preda. Era scriitor și voia să fie *scriitor profesionist*, să scrie, altfel spus, fără dificultăți, dacă se poate zilnic. Modelul lui era Balzac. Admira faptul că acesta poate să înfățișeze psihologia a douăzeci de femei bătrâne și nu depinde de capricioasa inspirație, ci numai de puterea lui de muncă. „E formidabil Balzac – zicea el – se așează la masă și scrie în câteva zile un roman, fără chinuri, fără să aștepte să-i apară starea de creație, este un profesionist"... În timp ce el, Preda, se plânge în scrisori, în articole și în convorbirile cu prietenii de faptul că *se chinuie*, scrie greu, abia o pagină–două pe zi... Manuscrisele sale arată însă o mare ordine, scriitura este clară și disciplinată. O scriitură bine *lucrată* sau, cum ar zice Barthes, lucrată *à mort* (la sânge): pagina este plină de ștersături, de trimiteri, adaosuri (inclusiv de adaosuri la adaosuri), dar totul este executat cu chibzuință; pare a fi un câmp de bătaie în care cineva a introdus, a doua zi, o anumită rânduială. Putem spune că Preda își pune „chinul" la treabă, îl exploatează cu mare exigență, nu-l lasă niciodată să se manifeste haotic...

Avea un mic grup de prieteni pe care se bizuia în mica lui strategie literară. Prietenii se schimbau din când în când, unii dezertau, alții erau părăsiți. Preda rămânea același, încercând să împace diferențele dintre generații sau inevitabilele interese individuale ale scriitorilor. Nu era și nici nu voia să fie „înțelept" în lumea scriitoricească, un „guru" printre nestatornicele spirite valahe. Nu era deloc încântat de acest rol și îndepărta cu anumită vehemență imaginea creatorului sfătos. Voia să rămână un om liber și să se bucure, ca oricare altul, de bunurile vieții. Era un om moral și, dacă îi citim cu atenție

prozele, vedem că este un moralist plin de cruzime față de păcatele capitale care înjosesc individul și fac din el o victimă sigură a infernului social. Iubirea, familia, prietenia, respectul față de părinți, loialitatea și toleranța în relațiile dintre oameni sunt noțiuni care revin sistematic în prozele sale. Individul se definește în funcție de ele. Este „om" cine își vede de treburile lui și respectă legile comunității: nu-și asuprește copiii sau nevasta, nu sare la vecinul său cu ciomagul în mână, nu-și bea mințile la cârciumă, nu pângărește lucrurile sfinte (asta în mediu țărănesc) sau, dacă individul trăiește la oraș și exercită o muncă intelectuală, el trebuie să acționeze în sensul valorilor spiritului, să nu ia numele artei în deșert și să nu se poarte „bezmetic" cu alții. „Bezmeticul" este opus omului moral în discursul etic predist. E individul care nu respectă legile morale și nici pe cele ale spiritului. O împărțire care, în epica lui Marin Preda, capătă mai multe conotații...

Preda era dornic să comunice și nu accepta, de pildă, ideea ca un mare critic, precum G. Călinescu, să ignore literatura ce se face sub ochii lui și să trăiască absent în lumea ficțiunilor. I-a trimis *Moromeții I* și a așteptat multă vreme un semn de la marele critic și semnul n-a venit niciodată. L-a vizitat, cu alt prilej, și a fost decepționat că G. Călinescu nu acceptase o discuție despre literatură și vorbise tot timpul despre altceva. Preda, complet dezamăgit, a scris apoi câteva pagini usturătoare despre comportamentul, cam histrionic, credea el, al „divinului" critic. A publicat, de asemenea, un articol negativ despre *Scrinul negru*, reproșându-i viziunea falsă despre țărani și, în genere, stilul epic inautentic din roman, G. Călinescu i-a răspuns într-o „cronică a optimistului", în „Contemporanul", fără să-i citeze numele: scriitorul tânăr să nu se grăbească să judece aspru atitudinile și gusturile estetice ale scriitorului în vârstă pentru că riscă să nu le înțeleagă și, prin aceasta, să le nedreptățească... O teză fragilă pe care, mai târziu, Preda a demontat-o ușor...

Cunosc bine această relație pentru că pe fondul ei am intrat în atenția lui Marin Preda. Am publicat două articole în 1960, în „Gazeta literară", despre *Scrinul negru* și am polemizat – puțin cam arogant, îmi dau seama azi – cu autorul *Moromeților*, luând apărarea lui G. Călinescu din motive estetice și sentimentale. Estetice – pentru că romanul lui G. Călinescu cuprinde pagini excelente (romanul Caty-ei Zănoagă) și reprezenta, în conjunctura literară de atunci, un exemplu rar de proză superioară de idei. Motivul sentimental este și mai clar: G. Călinescu, în ciuda aparențelor (academician, directorul unui institut academic, deputat în M.A.N.), era marginalizat în viața intelectuală românească. Scos de la catedră în 1949, n-a mai fost reprimit niciodată. Când a publicat *Bietul Ioanide*, s-au repezit toți asupra lui: lingviști, critici ideologi, oameni politici, critici literari de serviciu și chiar scriitori.

Marin Preda n-a fost deloc încântat de reacția acestui tânăr critic și nu i-a acordat atenție multă vreme. Până în 1967, repet, când am scris un articol amplu și comprehensiv despre *Moromeții II*, și, apoi, i-am luat apărarea împotriva atacurilor din revista „Luceafărul". Lucram, atunci, în redacția revistei „Gazeta literară" și într-o zi văd că intră în secția de critică... Marin Preda, chiar Marin Preda... „Ce faci, mon cher!" – mi se adresează el, ca și când ne-am fi cunoscut de o veșnicie... Voia să-mi mulțumească pentru articolul pe care îl publicasem... A fost, pot să spun, începutul unei prietenii intelectuale care pentru mine a contat enorm... Am descoperit alt om și de acesta, pot să mărturisesc, m-am apropiat afectiv și intelectual. Cred c-am reușit să-l cunosc și să-i înțeleg suspiciunile, ezitările, mefiența lui față de duplicitățile spiritului ilfovean, să-i cunosc însă și extraordinara lui profunzime umană. Preda era un om original, era, pot spune, o *natură* în

sensul pe care îl dă Goethe acestui termen. O *natură*, nu un simplu talent. Asta vrea să spună că *natura* trăiește și se mișcă în propria categorie. Am scris într-o carte mai veche despre acest aspect, nu revin. Adaug doar următorul paradox al ființei sale: neîncrezător ca personajul biblic citat mai înainte, caracter umbros, scriitorul Marin Preda a optat pentru un model uman de tip clasic: solar, armonios, un om, în fine, care trăiește în echilibru cu el însuși și cu universul ce-l poartă. Și încă un paradox pe care l-am observat ceva mai târziu, când i-am citit cu atenție reflecțiile despre existență și creație: Preda pune accent pe ceea ce *a trăit* și *trăiește* și, spune undeva, numai ceea ce a cunoscut direct, *a trăit, a pățit* are valoare pentru un scriitor... Această convingere se contrazice, flagrant, cu dorința prozatorului, manifestată încă din faza debutului (despre acest aspect voi vorbi ceva mai încolo) de a depăși experiența copilăriei (experiența lumii țărănești) și de a face proză de invenție, de a imagina subiecte pe care nu *le-a trăit*. Cum se împacă aceste exigențe? Nu se împacă, dar pot coexista și se pot succeda în gândirea unui creator. Conflictul dintre *vocație* și *aspirație*, i-a zis bine M. Ungheanu...

Revin la întâlnirea cu Marin Preda și la omul din preajma scrisului. După apariția *Moromeților II*, și mica bătălie dusă în jurul cărții, i-am propus să facem o discuție despre posibilitățile romanului. A acceptat în principiu și, după o vreme, am și realizat-o. Era prima mea convorbire cu un scriitor. Preda locuia, atunci, pe strada Dionisie Lupu într-un apartament frumos pe care mai târziu l-a părăsit. Convorbirea a apărut în „Gazeta literară“ din 18 ianuarie 1968. Am recitit-o de curând și am descoperit cu surpriză că aici vorbește prima oară Marin Preda despre modelul reprezentat de tatăl lui, model care l-a împiedicat să accepte în scrisul său infamia („Scriind, totdeauna am admirat ceva, o creație preexistentă“... etc.), aici povestește – și tot prima oară – istoria copilului bolnav de

friguri care ascultă discuția dintre tatăl său și sanitarul comunal despre moartea iminentă a copilului doborât de boală... Aceste fragmente confesive au fost reluate, apoi, în alte scrieri... Fac și alte descoperiri: la întrebarea mea dacă este posibil sau nu să faci literatură modernă cu subiecte rurale (vechea obsesie a scriitorului român), Preda trimite la Proust și la egala atenție pe care marele prozator a acordat-o lui Swann, dar și servitoarei Françoise... Replica este cunoscută, am citat-o și eu în mai multe rânduri și, probabil, am s-o mai citez pentru că prejudecata continuă să se manifeste. Uitasem circumstanțele în care a apărut această referință. După cum uitasem (sunt 30 de ani de atunci!) că tot la instigarea mea Preda s-a delimitat atât de brutal de *noul roman*, zicând că „oamenii se fac în pat, nu la masa de scris“... Ceea ce este adevărat dacă privim biologic lucrurile. Când e vorba de literatură, oamenii se nasc, totuși, la masa de scris, sunt ființe de hârtie... Pe realistul inflexibil Preda îl enerva terorismul „formaliștilor“ francezi și nu accepta cu nici un preț ca romanul să părăsească omul...

Întrebările mele erau cam lungi, prea explicative, prea firoscoase, răspunsurile ilustrului meu interlocutor sunt însă memorabile. După atâția ani, pot să spun că sunt bucuros că am reușit să i le smulg taciturnului Preda. Când a apărut „Convorbirea“ în revistă, prozatorul a fost mulțumit, dar tot mi-a reproșat ceva, și anume că nu se face ca într-un interviu întrebările să cuprindă mai mult spațiu decât replicile celui chestionat. Dar eram pe vremea aceea prea tânăr și nu cunoșteam toate strategiile literare... Nu i-a plăcut, îmi amintesc, prea mult nici lui Zaharia Stancu. „Mănâncă o jumătate din gazetă convorbirea dumitale cu Marin Preda – mi-a spus el când m-a văzut după câteva zile la Uniunea Scriitorilor – jumătate din gazetă mănâncă, da, jumătate“... Nu i-am comunicat, se înțelege, lui Marin Preda această opinie și nici altele. Colegii mei de generație, de care eram foarte legat, nu

priveau cu ochi buni această prietenie incipientă cu prozatorul pe care ei îl înconjurau cu multă invidie profesională. Dușmanii lui au devenit, instantaneu, dușmanii mei. Îi păstrez și azi și încerc să le țin piept cât pot. N-am reușit să mă cert niciodată cu Preda sau el nu s-a supărat atât de tare pe mine încât dialogul să nu mai fie posibil. M-a bănuit, o singură dată, de infidelitate (publicasem o cronică elogioasă despre *Frumoșii nebuni ai marilor orașe*, romanul lui Fănuș Neagu, un prozator cu care Preda era atunci în conflict), dar i-a trecut repede. După o săptămână, primesc de la el un telefon, ca și când nimic nu se întâmplase... Uitase sau se făcea că uitase conflictul pe care îl provocase reacția lui neprietenească față de mine. Am uitat-o, pe loc, și eu...

Pe scurt, Preda din faza maturității, acela pe care l-am cunoscut eu, își fixase deja personalitatea și, cum scrie despre unul dintre personajele sale, numai marile evenimente (mai precis: numai marile nenorociri) mai puteau să-i schimbe caracterul și comportamentul. Era o fire calmă și statornică, o natură stabilizatoare – cum am zis și eu și alții – puțin mefientă la primul contact, dar nu retractilă. Vorbea puțin și, când vorbea, nu divaga, nu dădea un spectacol verbal, nu amețea – cum fac de regulă scriitorii – subiectul. Voia să știe cine este individul cu care stă de vorbă și, mai ales, era atent să afle de la el *o istorie (o pățanie)*, în fine, Preda vorbea normal, prozaic, fără afectare. Putea să aibă dialog cu cel mai umil portar de la Mogoșoaia și l-am văzut cu ochii mei stând de vorbă două ore întregi, la bucătărie, cu o bătrână țărancă adusă de fiul ei în orașul Vedea... „Ce-ați putut discuta două ore, domnule Preda, cu bătrâna țărancă?" l-am întrebat eu la întoarcere. „A, mon cher, am aflat de la ea multe lucruri despre ce gândesc țăranii azi. E jale, îți spun eu"... Reținea din asemenea discuții o întâmplare, o expresie neobișnuită pe care o descopeream mai târziu în proza lui.

Mic de statură („pirpiriu", îi spune Marin Sorescu într-o schiță de portret publicată în *Timpul n-a mai avut răbdare*), cu ochelarii bine înfipți pe nas, puțin absent în societate, tăcut – cum am zis – Preda lăsa o impresie de fragilitate (fizică) și, în același timp, de forță interioară. După 50 de ani, trupul lui se subțiase, părul i se rărise și chipul arăta o mare încordare a întregii ființe. Părea mai mereu obosit și era, realmente, aproape tot timpul *îngrijorat* (acesta este termenul) de ceva ce numai el știa. Vorbea rar în adunările scriitoricești (singurele pe care le frecventa), dar când vorbea era ascultat pentru că nu spunea niciodată lucruri banale. Nu era un bun orator și nu avea complexe din această pricină. Considera că rolul unui scriitor este nu să vorbească bine, ci să scrie bine. Când se întâlnea cu cititorii, răspundea pe scurt, sobru, fără speculații. Era curios să afle dacă romanul lui a plăcut sau nu și, mai ales, de ce și ce anume... Nu-și disprețuia cititorii, indiferent de condiția și instrucția lor, pentru că, explica el, un prozator trebuie să facă în așa fel încât cartea lui să satisfacă un cerc cât mai larg de gusturi și sensibilități... Punea de aceea în romanele lui o notă de senzațional, ca să-și „agațe" cititorul și să-i țină spiritul treaz. Așa a procedat, mai puțin inspirat, cred, în *Cel mai iubit dintre pământeni* (scena din cabina funicularului), tot așa procedase în *Intrusul* (bătaia din tren)... Oricum, grija cea mare a romancierului Marin Preda era să nu-și plictisească potențialii cititori. Respingea, de aceea, formele *metaromanului* și nu-i privea cu ochi buni pe cei care publicau *eseuri romanești* sugrumate de speculații abstracte și împovărătoare. De aici rezerva sa față de „estetismul" din *Bietul Ioanide* și, în genere, ostilitatea lui față de proza care nu vorbește despre condiția omului...

Era neîncrezător și față de ceea ce el numea „făcătorii de cuvinte", adică scriitorii calofili, fanaticii caligrafiei, metaforiștii *enragés*... A publicat un mic articol pe această temă și s-au

supărat pe el mulți scriitori tineri. Prețuia, cu toate acestea, pe Sadoveanu și recitea, adesea, cu mari delicii, pe Mateiu Caragiale. Asta înseamnă că nu respingea *de plano* realismul magic și nici proza estetică, cerea doar ca vorbele să nu prolifereze în frază. Preda este, și din acest punct de vedere, un realist intratabil. „Fiți realiști, – notează el într-o scrisoare către Aurora Cornu –, sacrificați tendința în folosul realismului și nu veți fi niciodată amenințați.“ Iată morala lui Preda în această privință. Ceea ce nu înseamnă un spirit vechi. Își pune toate nădejdile în „forța magică a cuvântului“ și în capacitatea lui de a trezi conștiința individului. Când a descoperit acest lucru (pe la 17 ani) a încercat să fixeze cuvântul pe hârtie și a avut revelația că poate să devină scriitor. Mai târziu, când devenise în mod cert scriitor și avea deja o operă în spate, era îngrijorat de ideea că moartea s-ar putea să-l împiedice să-și ducă opera la capăt. A scris, odată, acele remarcabile propoziții pe care le-am reprodus ca motto la începutul acestui portret interior: „Dacă aș ști că efortul pentru scrierea unui roman mă poate costa viața [...]. Dar unica măsură, hotărâtoare, de a renunța la scris, nu aș lua-o“... Și-a luat, de regulă, aceste măsuri protectoare, dar n-a știut să se protejeze în fața întâmplării absurde care i-a curmat viața, la 57 de ani, cu mult timp înainte de a sfârși ceea ce voia să scrie.

2. *O strategie a ocolului, o tactică a încetinirii*

Se spune deseori că scrisul este pentru un scriitor autentic, fie o bucurie, fie o boală. Pentru Preda este, mai întâi și într-o măsură considerabilă, o boală acceptată, dacă putem spune astfel, o boală în care se instalează din adolescență și pe care o stăpânește cu un mare efort. Bucuriile sunt scurte, boala este lungă. De unde-i venea această dificultate? N-aș putea răspunde decât printr-un șir de aproximații. Preda lasă impresia că gândește încet și că, înainte de a enunța o idee sau de a fixa

o scenă, caută mai multe căi de acces. Există o *încetineală* în demersul său epic și există o *strategie a ocolului* în discursul predist, cum a observat, între alții, și N. Steinhardt. Prozatorul nu merge direct spre obiectul epic, oricum nu se repede cu iuțeală spre el. O ia pe ocolite, întâi pe o parte, apoi pe altă parte, într-o acțiune prelungită de recunoaștere. Marin Preda trebuie să vadă cu ochii lui totul și să pipăie cu degetele sale lucrurile pentru a spune ceva despre ele. De-abia după aceea scrie fraza esențială care, luată separat, este cât se poate de prozaică. Numai ansamblul dă pregnanță propozițiilor lipsite de obișnuita figurație literară, și numai scena epică, în totalitatea ei, face ca un cuvânt să capete acea *forță magică* de care vorbește autorul în *Viața ca o pradă*. A descoperit această putere magică, în adolescență, ascultând discuțiile dintre tatăl său și prietenii lui. Atunci și-a dat seama că omul poate gândi în același timp două lucruri contrarii și că modul în care pronunță un cuvânt este esențial. A devenit scriitor încercând să noteze acest ton secret (sau cod secret) al cuvântului: „Explorarea lumii, a vieții proprii de copil care a urmat, era legată de această primă tresărire. Vedeam cum veneau la noi oameni, care vorbeau cu tata și cum din ceea ce spuneau izbucneau hohote de râs, sau înjurături de admirație, sau sticliri de ironie în priviri, dispreț sau satisfacție secretă, o plenitudine a trăirii, o jubilațiune intensă [...], descopeream cum forța cuvântului îmi dezvăluia brusc că omul poate gândi simultan două lucruri care se băteau cap în cap, urarea să-i fie bună inima aceluia, și înjurătura că era un smintit. Putea fi înjurată muierea cu tandrețe și i se făceau obrajii roșii și se învârtea pe loc ca o găină beată că era iubită, și, dimpotrivă, un cuvânt blând dar rostit cu o cruzime rece o făcea palidă și o încremenea de spaima înstrăinării“.

Deduc din confesiunile prozatorului că în ceea ce privește aceste dificultăți nu există o regulă în scrisul său. Uneori scrie

relativ ușor („scriam liniștit, fără febră și fără ștersături" – *Moromeții I*), alteori se chinuie zile întregi, nu iese nimic și abandonează: „m-am chinuit o iarnă și o vară; zilnic luptam cu o neputință de a scrie a cărei explicație îmi scăpa. Pur și simplu, nu știam să scriu [...]. Mă simțeam stăpânit de dorința imperioasă de a vorbi *eu*, și nu personajele mele țărănești, de a gândi cu mintea *mea* și nu cu a lui Ilie Tăbârgel (era unul care mă obseda), sau mai știu eu cu a cărui alt țăran care își scotea capul printre rândurile mele trudnice și vorbea tot el, dar fără să-mi dea sentimentul că spusele lui reprezintă sensul vieții lui pe acest pământ (și pe acele timpuri) și ce soartă îl aștepta! Exasperat, am abandonat totul și mă gândeam chiar cu seninătate să mă las de scris." Situația din urmă se referă la încercarea de a scrie, în 1953, *Moromeții II*. N-a reușit să-și depășească neputința de a scrie și, bolnav de exasperare, intră în spital. Când iese, se apucă de alt roman, *Risipitorii*, și, deodată, recapătă sentimentul că poate din nou să scrie. Schimbă stilul comunicării, se exprimă acum *direct*, nu prin intermediul personajului Ilie Tăbârgel, ca în *Moromeții* (stilul *indirect*). Numai că romanul *Risipitorii* nu reprezintă un succes. Preda l-a rescris de mai multe ori și n-a reușit niciodată să-i convingă pe criticii literari că trecerea de la stilul indirect la stilul direct reprezintă o mare biruință epică. Alt rând de dificultăți, alte motive de neliniște...

Preda este, cum am zis, o natură solară, stabilă, amenințată mereu de forțele obscure din interior care tulbură, imprevizibil, aventura scrisului. Căci, dacă urmărim romanele sale, observăm că prozatorul trece de la o stare la alta, de la *chin și neputință* la *liniște și bucurie a creației*, de la *istovire* și *eșec* la „progresie constantă și foarte sigură". Am putea împărți, la rigoare, cărțile sale în două cicluri, după ușurința și rapiditatea cu care au fost scrise: a) narațiuni istovitoare, acelea care-l îmbolnăvesc de exasperare și-l aduc în pragul hotărârii de a se lăsa de scris (*Moromeții II*, *Risipitorii*, în parte, *Cel mai iubit dintre pământeni)* și b) narațiuni ale seninătății, în ciuda conținutului lor tragic, cărți eliberatoare, scrise relativ repede, cu sentimentul că boala poate fi învinsă (*Moromeții I, Intrusul, Marele singuratic, Viața ca o pradă*)... De regulă, cărțile scrise fără mari chinuri și așteptări sunt cărțile *trăite (Moromeții I, Viața ca o pradă*), iar narațiunile care îl terorizează și-i pun răbdarea la încercare grea sunt operele de imaginație. De aici vine neîncrederea lui, sistematică, față de prima categorie. Dacă scrie ușor despre ceea ce știe deja, despre ceea ce *a trăit*, înseamnă că nu-i nimic de capul lui și opera nu poate să fie cine știe ce... Numai proba invenției epice (proba imaginației) determină forța unui talent, crede tânărul Preda. Nu-i o convingere bună. *Trăită* sau *imaginată*, scrisă încet, în sudori, ori scrisă dintr-o singură suflare, opera se judecă după alte criterii. Nu există o legătură între ritmul acestor scrieri și valoarea lor estetică. Viteza sau încetineala scriiturii nu determină axiologia operei. Chinul poate fi fecund (*Cel mai iubit dintre pământeni* și, în bună parte, *Moromeții II*), ușurința de a scrie nu este totdeauna urmată de o accelerare a valorii epice. *Marele singuratic*, în parte *Delirul*, romane scrise fără dificultate, nu sunt capodoperele lui Preda, în schimb *Cel mai iubit dintre pământeni* reprezintă o performanță pentru prozatorul care-și adună greu cuvintele și, de aceea, înaintează încet.

Mai trebuie notat ceva în legătură cu ritmurile scriiturii prediste și anume: 1) ritmurile angajează într-un mod dramatic starea psihică a prozatorului, echilibrul și dezechilibrul vieții interioare: unele cărți îl îmbolnăvesc, la propriu, altele îl eliberează de acumulările primejdioase din interior. Niciodată omul care trăiește nu se poate detașa de omul care scrie: cel dintâi *pătimește* din pricina celui de al doilea și 2) bucuria de a scrie nu este niciodată deplină pentru că, în timp ce scrisul merge și spiritul este liniștit, apare imprevizibil întrebarea ce urmează: „pot să scriu, dar ce-o să fie când nu voi mai putea?

Ce-o să fac?" (Florin Mugur: *Convorbiri cu Marin Preda*). O întrebare care nu-l va părăsi niciodată pe Marin Preda. Și nu este deloc o joacă a spiritului, un răsfăț de mare scriitor care vrea să-și sensibilizeze cititorii. Preda e, realmente, înspăimântat de perspectiva că, într-o zi, cine știe?, poate chiar mâine, forțele obscure, acelea care-l împiedică să scrie, vor învinge și el n-o să poată să-și ducă proiectele la capăt. A scris despre această fantasmă în mai multe rânduri, l-am auzit eu însumi invocând posibila mare nenorocire. Era neliniștea lui cea mai mare, era, poate, manifestarea unei nevroze profunde de care era conștient și pe care încerca s-o țină în frâu prin medicamente. O nevroză *flaubertiană*, i-am zis într-un portret mai vechi. Dar și una reală, fizică, de care vorbește în jurnalul său intim din 1958, jurnal pe care tocmai îl citesc, acum (1 nov. 2002), când revăd aceste rânduri... E preocupat peste măsură de boala care l-a lovit, nu-i disperat, e drept, dar ia în serios amenințările ei și, mai ales, primejdia de a nu mai putea să scrie. Ține, între altele, jurnalul intim ca să verifice dacă mecanismul scriiturii sale funcționează normal, scrie și cu gândul că o confesiune sinceră poate fi ceea ce Kafka numea o *întreprindere de salvare* (a spiritului). În fine, Preda notează în caietele sale secrete și din motive practice (scriitoricești): ca să poată folosi, cândva, undeva (într-o carte) aceste fragmente intime. Confesiunile la care m-am referit mai sus (dar și altele, de pildă acelea din epoca în care pregătea *Delirul*, la începutul anilor '70) au fost, într-adevăr, reluate, topite, dezvoltate în cărțile sale de ficțiune. Preda era un bun gospodar, în această privință, își gestiona atent scrisul. O schiță de tinerețe (*Salcâmul*), uitată prin gazete, reapare în Moromeții și constituie axul simbolic al romanului: doborârea salcâmului anunță prăbușirea *Casei Moromeților*... Morala prozatorului e limpede: nimic nu se pierde, când e vorba de literatură, totul se reformulează la momentul potrivit... Morala chibzuinței...

3. «Dacă nu scriu, nu am rost pe lume»

Pentru a încheia aceste scurte însemnări despre actul de a scrie și implicațiile lui în existența lui Preda, este necesar să recitim reflecțiile sale pe această temă. O temă prioritară, o temă ce se repetă, în fine, o temă pe care Preda n-o izolează de condiția și de rostul creatorului în lume. Merg împreună și, cum vom vedea de îndată, se completează. Ce observăm urmărindu-i ideile răspândite în eseuri, interviuri, confesiuni? Că Preda vorbește totdeauna cu gravitate (aș zice chiar: cu excesivă gravitate) despre artă, în genere, și despre actul de a scrie, în particular. Nu-și îngăduie să se joace cu acest subiect, nu-l pune niciodată într-un spectacol. A scrie o carte este pentru el un fenomen esențial, comparabil cu celelalte fenomene ale existenței, cum ar fi „nașterile, morțile, accidentele și, pe un plan mai mare, desigur, seismele sociale" (o propoziție ce se repetă la el). Lipsește de aici și din alte notații sentimentul gratuității. Opera nu este un joc al spiritului (deși are, totuși, atâtea rațiuni să fie și chiar este în bună parte!), opera vine pe lume ca să spună ceva și să fie de folos. Cui? Oamenilor, răspunde Preda, oamenilor care „au nevoie să ia cunoștință de faptele lor, e o lege a timpurilor moderne, care a apărut întâi la vechii greci: și adesea această lege sacrifică pe unul care să le spună"... În spatele cărții stă, așadar, o lege și legea sacrifică pe cineva care trebuie să și-o asume. Nu-i prea mult spus? Preda, oricum, crede ceea ce spune.

El este, la acest punct, mai aproape decât bănuie de Jean-Paul Sartre pe care, altminteri, nu-l poate suporta: scriitorul este un exponent al istoriei și își asumă responsabilitatea lumii întregi. Ca și când toate acestea n-ar fi suficiente, Preda își pune și întrebarea dacă nu, cumva, creația artistică este o victorie a creatorului asupra blestematelor chestiuni insolubile...Și părerea lui este că, da, opera este o încercare de a da un răspuns acestor probleme care chinuiesc omul... Un răspuns care, la

rândul lui, este pus sub semnul unei întrebări numai pe jumătate retorice: „Într-adevăr, creația artistică nu este oare unul din răspunsurile cele mai energice pe care le dă omul «blestematei probleme insolubile»? Nu admirăm noi oare în ea victoria noastră asupra morții? Nu oprește artistul clipa, imortalizând-o și dându-ne nouă, care o contemplăm materializată, fiorul nemuririi, trăit întâi de el?" O interogație care cuprinde un răspuns, nu foarte ferm, întrucât ce ar putea fi atât de ferm atunci când este vorba, de pildă, de moarte (unul dintre blestemele chestiunii insolubile)?!... Preda, atent, nuanțează puterea artei de a înfrunta imposibilul din existență...

El dă, oricum, operei literare o misiune majoră, aproape imposibilă, cu ideea că scriitorul trebuie să încerce, chiar dacă nu ajunge să înfrângă fatalitățile ce pândesc individul. Opera este „un stâlp de susținere" și nu numai opera, dar și viața marilor oameni care scriu „mai ales când această viață nu e fadă sau exemplară"... Ce înseamnă acest lucru? Pare ciudat că Preda, care-l admiră pe Céline („un mare scriitor și într-adevăr o conștiință asaltată de întuneric") și nu face niciodată caz de „păcatele" scriitorului, gândește acum viața unui creator ca un *stâlp de susținere*! El are în vedere, desigur, pe marii creatori, aceia care își asumă responsabilitățile lumii... Nu vieți *fade*, nici vieți *exemplare*? Dar cum, atunci? Cum mai pot fi viețile marilor creatori? Preda nu face precizări în această privință. Condiționează însă existența creatorului ca stâlp de susținere de existența marii opere. Adevărat, dar în acest caz prozatorul intră într-un paradox, căci biografia unui mare creator trece totdeauna prin opera lui și se lasă în cele din urmă *creată* de ea. Este limpede că, atunci când e vorba de creația artistică, nu poate fi o mare viață în afara unei mari opere. Mai poate fi viața, atunci, *fadă* sau *exemplară*? Adevărul că o viață ce trece printr-o mare operă nu poate fi nici fadă, nici exemplară... Este, pur și simplu, o viață care nu s-a risipit în zadar, o viață care s-a pus în slujba unei opere... Și, din acest unghi, viața marelui creator poate fi, într-adevăr, un punct de sprijin pentru scriitorul care se luptă cu blestematele probleme...

Să mai reținem din reflecțiile lui Preda pe această temă: o mare operă poate tulbura conștiințele mai mult decât discursurile unui iluminat fără operă; morala este o primejdie pentru artă și grija cea mai mare a prozatorului este să nu devină un moralist sâcâitor, să dea tot timpul sfaturi, să-și dăscălească până la greață cititorul și să-i bage pe gât, cu de-a sila, teorii, teorii sociale și teorii morale; este o eroare să faci acest lucru, o eroare scump plătită pentru că, plictisit, agasat, cititorul va lăsa cartea din mână și, atunci, frumoasele teorii, finele speculațiuni vor rămâne litere moarte...; în concluzie, avertizează Preda: scriitorul trebuie să fie prudent, în operă, cu ideile morale și cu teoriile sociale; gândul că „trebuie să scriu" se cere însoțit de „credința cutremurătoare că, dacă nu scriu, nu am rost pe lume". Scriitorii nu sunt sfinți, ci „conștiințe ale colectivității naționale", iar colectivitatea națională este o sumă de scăderi și virtuți, nu „suma unor concepte frumoase, dar moarte". El, Marin Preda, nu se gândește decât la ceea ce a cunoscut direct („consider că numai asta are valoare"), în fine, literatura nu trebuie să părăsească, în nici o împrejurare, omul, chiar dacă omul este sătul de el însuși și nu mai vrea să se vadă în oglindă. Legat de această opțiune, Preda respinge, din nou, ideea superiorității unei teme în defavoarea alteia: „Oriunde e om, arta care îl exprimă este superioară și egală prin ideea naratorului, prin viziunea pe care ne-o oferă artistul despre condiția omului, și nu prin gradul de civilizație tehnică și urbană a mediului social în care trăiește. Țăranul, de pildă, avea sentimentul că singura sa speranță și ieșire este el însuși, cu tot ceea ce reprezintă. O greblă în ochii lui nu era o simplă greblă, iar un cal, un simplu cal. Punerea sub semnul întrebării a plugului sau a vitei, a gardului și a bătăturii sale capătă deodată un caracter tragic. Întrucât asta e mai puțin tragic decât tristele peregrinări ale lui Swann și căsătoria lui nedorită cu o

demimondenă? [...] În ceea ce privește viața sentimentelor nu exista deosebire între un om cultivat și unul cu o meserie simplă și fără cultură. Intelectualul putea doar complica meschinăria vieții în care trăia, perorând și vorbind despre idealuri, în timp ce omul simplu putea recurge la violență sau să sufere în tăcere, fără generalizări filosofice".

Preda își pune și chestiunea dacă un scriitor realist, preocupat de condiția individului, indiferent de gradul lui de cultură și de mediul în care trăiește, trebuie să ocolească abjecția și să cultive sublimul?! Scriind despre țărani, el a avut însă un model (tatăl său) și modelul i-a determinat viziunea asupra lumii rurale. Este un fragment cunoscut, apărut – ca și cel dinainte – în convorbirea mea cu Marin Preda despre posibilitățile romanului, din 7 ianuarie 1968: „În fond, abjecția sau sublimul nu sunt suficiente prin ele însele ca să pună în mișcare imaginația și inspirația unui scriitor. Scriind, totdeauna am admirat ceva, o creație preexistentă, care mi-a fermecat nu numai copilăria, ci și maturitatea: eroul preferat, Moromete, care a existat în realitate, a fost tatăl meu. Acest sentiment a rămas stabil și profund pentru toată viața, și de aceea cruzimea, cât și josnicia, omorurile și spânzurările întâlnite des la Rebreanu și Sadoveanu, și existente de altfel și în viața țăranilor, nu și-au mai găsit loc și în lumea mea scăldată în lumina eternă a zilei de vară. În realitate, în amintire, îmi zac fapte de violență fără măsură și chipuri întunecoase, infernale, dar până acum nu le-am găsit un sens... Poate că nici nu-l au!?"

L-am reprodus pentru că ideile exprimate aici îl pun pe Marin Preda în conflict cu alți scriitori care au scris despre țărani (Rebreanu, Zaharia Stancu) și îl desparte de multe din mentalitățile secolului XX în ceea ce privește, de exemplu, instituția paternității. De la Gide la Sartre și Eugène Ionesco aproape toți marii scriitori din secolul al XX-lea își detestă, sub influența psihanalizei, tații. „E o regulă – zice Jean-Paul Sartre – toți tații sunt răi"... Preda și-l adoră, cum se vede și din citatul de

mai sus și, în genere, cum se poate deduce din scrierile sale. Am scris un mic eseu pe această temă (în *Sfidarea retoricii*), nu insist.

Să nu părăsim însă verbul *a scrie*, cu multiple conotații în vocabularul lui Preda. *A scrie*, și nu *scriitura*. Scriitura (în sensul dat de *noul roman* acestei noțiuni) nu constituie, teoretic vorbind, o obsesie a autorului. Are în privința ei opinii clare: să nu cadă în păcatul *făcătorilor de cuvinte*, să exprime concis și exact ideile și stările naratorului etc. Complicațiile autoreferențialității, *metaromanul, noul nou roman* etc. nu sunt subiecte de neliniște pentru Preda. *A scrie* însă, da, este un verb fundamental și, după cum s-a putut deduce, angajează totul: existența, morala, estetica și chiar *trăirea* (viața în sens strict) a scriitorului. Preda pune o extremă gravitate când explică întinderea și intensitatea acestui verb. *A scrie* și *a nu scrie* se leagă de rostul pe lume al cuiva: *a scrie* determină destinul, *a nu scrie* este totuna cu a nu avea un rost pe lume sau a-ți pierde rostul în lume. Aceste convingeri îl apropie pe mefientul Marin Preda de Camus și, în genere, de prozatorii existențialiști. *Rostul* este, în fond, o altă noțiune care definește angajamentul creatorului în istorie și, totodată, modul lui de a se situa în lume. Mai multă seriozitate și mai multă încărcătură metafizică, morală și existențială nu se poate imagina. Putem conchide că de actul de *a scrie* Marin Preda leagă totul și, cum spune, marele scriitor este pentru el mai important decât orice iluminat care nu are o operă pe măsura ideilor și iluminărilor sale.

Această extremă gravitate n-a rămas, în cazul Preda, o simplă utopie sau un simplu concept teoretic. A devenit o practică literară și o etică literară, amândouă colorate puternic de personalitatea scriitorului. Căci trebuie să precizăm: *a scrie* nu înseamnă deloc o prelungire a ascezei, a gravității posomorâte în viața de toate zilele. Nu, prozatorul nu face eroarea de a confunda planurile. Când scria, Preda era acaparat de obsesiile scrisului, iar când cobora în sufragerie (la Mogoșoaia) sau se ducea să se plimbe, să stea de vorbă cu prietenii, Preda era alt

om. Un om normal, absolut normal: îi plăcea să spună anecdote și să asculte anecdote pipărate, să bea o bere rece și chiar să chefuiască, dacă-i făcea plăcere. Modelul lui era, și în această privință, I.L. Caragiale. Îi plăcea nenea Iancu, îl admira și, cum s-a observat de atâtea ori, ei fac parte, stilistic vorbind, din aceeași familie: sunt *auditivi*, pun accent pe oralitate. Caragiale – va spune Preda într-o zi – a descris „conștiințele buimăcite de vorbe". Preda a descris conștiința ascunsă în duplicitățile cuvântului. El vede adâncurile și simte esențialul din psihologia individului.

Ca și I.L. Caragiale, ziceam, Preda separă domeniile în viața de toate zilele. *Scrisul* cu chinurile, ezitările, angajamentele lui împovărătoare, *viața* cu bunurile și nefericirile ei. L-am văzut stând la masa de scris și l-am văzut de atâtea ori în viața de toate zilele. Când scria, își scotea ochelarii, stătea ghemuit, cu capul apropiat de masă, cu ochii holbați, într-o concentrare maximă. Chipul lui nu arăta în astfel de momente seninătate, dimpotrivă, un uriaș efort, o mobilizare interioară aproape tragică. Părea o ispășire, un blestem, nu o bucurie a spiritului. Bucuria venea, când venea, la urmă. Întâi o bucurie provizorie, zilnică (după ce termina două sau trei pagini), apoi bucuria totală, eliberatoare, când încheia romanul... Urmau, atunci, seri plăcute, liniștitoare, petreceri cu vorbe între prieteni, plimbări lungi, întâlniri cu cititorii etc. Până ce ideea unei alte cărți încolțea în capul lui...

Nu, nu i-a fost deloc ușor lui Marin Preda să fie scriitor... Iar după ce a devenit, i-a fost foarte greu să rămână scriitor și să-și scrie, în continuare, opera. Întâi din cauza naturii sale speciale (un om care ia lucrurile în serios, prea în serios, și are credința că a scrie constituie rostul lui pe pământ, iar a nu scrie este totuna cu a-ți pierde rostul: o *încetineală* a spiritului, o nevroză latentă care-l duce, din când în când, în marginea exasperării etc.), și în al doilea rând, pentru că a publicat la începutul carierei sale două cărți mari, putem spune chiar două

capodopere: *Întâlnirea din Pământuri* și *Moromeții I*. Tot ceea ce a scris după aceea a fost comparat cu aceste modele. O șansă și, mai ales, o nefericire pentru Preda. O exigență și o așteptare care puteau, pur și simplu, să-i paralizeze spiritul creator. Orice scriitor român avea voie să rateze, în afară de Preda. Orice scriitor contemporan putea să publice un roman mai slab, i se ierta în așteptarea altuia mai bun. Preda era pândit, era confruntat mereu cu propriul model. Și, de regulă, verdictul este negativ: „mai slab decât *Moromeții I*, sau *Întâlnirea din Pământuri*, unele pagini bune, dar... etc."... Se ignoră, în asemenea cazuri, faptul că un mare scriitor poate să scrie și opere mai slabe estetic și că ceea ce dă măsura talentului este opera în totalitate. Și că eșecul intră în ecuația creației, arătând limitele, inaptitudinile ei. În fine, un scriitor este dator să încerce să iasă din temele sale, să-și pună la încercare vocația.

Preda a izbutit, de la început, cu scrierile sale despre țărani, apoi când a voit să-și depășească experiența, a fost sfătuit, cum am dovedit mai înainte, să revină la temele rurale. O prejudecată care l-a urmărit până la sfârșit. Preda n-a acceptat-o, nu s-a resemnat, și a dus mai departe încercarea de a cuprinde alte medii de creație. Un pariu pe care, în cele din urmă, l-a câștigat, dând un mare roman (*Cel mai iubit dintre pământeni*), un roman *total*, cum i-am zis la apariție, în care pune în discuție „era ticăloșilor", adică fundamentele unui regim răsăritean de tip totalitar... Adversarii săi n-au cedat nici acum. Ei continuă să creadă că Preda n-a depășit și nu putea să depășească limitele satului său din Câmpia Dunării... Este, într-un anumit fel, situația pe care o descrie autorul într-una din confesiunile sale: școlar în nu știu ce clasă, ia la început nota trei la matematică, dintr-o întâmplare; când dă teză la sfârșitul trimestrului, școlarul Preda Marin rezolvă perfect problema pusă și... Și profesorul ezită să-i dea nota pe care o merită: *cum să-i dea nota zece, când elevul Preda Marin a luat mai întâi nota trei? Cine i-a rezolvat problema? N-a copiat, oare?!...* Și naratorul

conchide: *mentalitatea comună este că, dacă trei ai luat o dată, la trei trebuie să rămâi toată viața, nu trebuie să-ți depășești condiția...*

Răsturnând ceea ce este de răsturnat, Marin Preda, scriitorul, a avut de învins aceeași prejudecată... După prejudecata unor critici, el trebuia să rămână la subiectele lui rurale, nu să se apuce să scrie despre filosofi, *gnoză, delirul istoriei*, iubiri sofisticate, conflicte tolstoiene și complicații dostoievskiene... Din fericire, Preda nu s-a lăsat intimidat de aceste mentalități înfloritoare, cum am precizat deja, în culturile tinere. El și-a construit și, în cele din urmă, și-a impus în literatură temele și propria morală.

4. *Ce înseamnă a fi un om moral?* *«A înțelege neînțelegerea»*

Dar ce înseamnă pentru Preda a fi un om moral? Este un subiect care-l preocupă în literatura de ficțiune și în scrierile confesive. Era o temă curentă și în discuțiile cu prietenii săi. A vorbi însă despre omul moral înseamnă a vorbi despre relațiile lui cu istoria, cu semenii, cu religia, cu valorile spiritului... Morala nu este, avertizează Preda, o noțiune abstractă (și are, indiscutabil, dreptate), morala face parte din existența individului și se manifestă în actele lui fundamentale. Morala omului predist se bazează pe ceea ce prozatorul numește într-un mic eseu „caracterul universal al lumii țărănești". Ea pornește de la ideea că „existența este o datorie", iar moartea nu e numai o blestemată chestiune insolubilă, ci „o eternă întoarcere și o senină perpetuare a ființei umane". În fine, realitatea este pentru țăranul român ceva ce trebuie luat în posesiune, nu ceva care trebuie să te angoaseze și să-ți paralizeze spiritul... Scriitorul Marin Preda complică, evident, aceste date, le nuanțează și uneori le tulbură prin meditațiile sale foarte profunde nutrite de lecturi bune din filosofii și din eseiștii

moderni. Moartea, de pildă, este un fenomen natural, dar moartea asociază o imensă tragedie individuală și, în fața ei, omul cel mai înțelept nu rămâne deloc imperturbabil... Cu această reflecție începe, se știe, romanul *Cel mai iubit dintre pământeni*.

Mai este ceva la care e foarte atent moralistul acesta care, fără a fi preocupat în chip expres de psihologiile abisale, încearcă să înțeleagă partea de întuneric care există în conștiința individului: în calea omului moral și în calea fericirii lui se află *abjecția umană*. Ea reprezintă un test esențial pentru individ. Prozatorul nu i-a acordat, s-a văzut, prea mare importanță în scrierile sale, din motive sentimentale (modelul luminos al tatălui). Și-a format el însuși o concepție de viață în acest sens și, cum mărturisește undeva, concepția l-a apărat, ca o carapace, de agresiunea infamiei: „în așa fel încât marile șocuri pe care mi le dădea descoperirea ticăloșiei, a infamiei indivizilor (și chiar a femeilor care poartă în ele adesea astfel de stigmate) n-au avut asupra mea nici un efect: eliminam rapid din conștiință ceea ce ce-mi amenința echilibrul interior. Cine ține minte toate loviturile pe care le-a primit e un om pierdut pentru o viziune despre lume asupra căreia să-și arunce speranța ca un marinar ancora" (1974).

Adevărat, dar un prozator de tipul Preda (un realist care aspiră să surprindă și să descrie profunzimile psihologiei individului) nu poate face abstracție, oricâr ar voi, de răul ce există în individ... Și Preda nu-l ocolește. Răul înseamnă josnicia, trădarea, *spiritul primar agresiv*, pe scurt: abjecția umană. O analizează în *Cel mai iubit dintre pământeni* și o definește, într-un eseu epic, în capitolul despre *Era ticăloșilor*, cu un curaj neobișnuit și cu strălucire intelectuală. Abjecția este o temă ce revine și în confesiuni și în articole: „Eu m-am format într-un anumit spirit și am trăit, încă din adolescență, cu ideea că există o limită pe care omul nu o poate trece: în mistificare, în josnicie, chiar în trădare, în nenumărate alte acțiuni care

măsoară mizeria umană. Dar ceea ce s-a făcut în secolul nostru, în materie de mistificări, de ticăloșii, de trădări, înjosirile la care a fost supusă ființa omenească de către alte ființe omenești, naște în conștiințele noastre îndoiala: se pare că această limită nu există, nu sunt bariere spre infern pe care omul să nu le treacă. Le trece. S-a dovedit că el le poate trece. S-a creat astfel un foarte grav precedent"... sau în alt fragment: „În secolul nostru s-a văzut că biruitor nu iese un astfel de om liber, mândru și așteptat, ci bruta lașă, care, eliberată de orice morală, se selecționează rapid și se unește cu alte brute împotriva oricăror veleități de libertate și mândrie, omorând orice scânteie a spiritului și aruncând omul în perversiunea delațiunii, a corupției și fanatismului" și, în continuare: „Niciodată, poate, spiritul primar agresiv n-a avut o bază de idei mai solidă ca în această jumătate de secol. Numesc spirit primar agresiv, în accepția pe care o capătă pentru mine în contextul contemporan această noțiune: acea mentalitate sau acea stihie care apare în timpul unor intense frământări sociale și care tinde să conteste valorile spiritului. Să le înlocuiască cu ce? Cu nimic! Se poate trăi mai bine și mai liniștit și fără ele".

Citez aceste idei pentru că nu se poate face portretul unui scriitor fără a vedea ideile pe care le cultivă. Suntem, în fond, produsul ideilor noastre, vrem nu vrem. O fi portretul fiul maliției (G. Călinescu), dar portretul interior este, în orice caz, și suma credințelor noastre intelectuale. La ele trebuie să ajungem dacă vrem să știm ceva despre omul care scrie. Ideile trăite și ideile meditate constituie filosofia lui de existență. Ea nu este totdeauna explicit formulată și, atunci, trebuie dedusă din opera de ficțiune sau din reflecțiile, confesiunile scriitorului. Marin Preda este, în această privință, un caz mai ușor. El nu ezită să-și exprime convingerile și opțiunile. Fragmentele reproduse mai sus îl definesc bine. Ele constituie mesajul alarmant al unui moralist modern care observă că valorile în care crede sunt amenințate. Grija lui cea mai mare este ca, în

mișcările haotice ale istoriei, „să nu ne pierdem sufletul", adică valorile spirituale și valorile morale... Cum? Aflăm un răspuns într-un discurs pe care Marin Preda l-a ținut într-o adunare publică, în 1977, unde este vorba de țărani și de viitorul lor. Un discurs în total dezacord cu opiniile oficiale despre destinul lumii rurale. Preda concentrează aici ideile sale despre *omul moral* și despre valorile unei lumi care, în fapt, fusese desființată de „socialismul tătăresc" (reiau expresia lui Petru Dumitriu). Ieșit din această lume și format de o morală care concentra, în fapt, valorile eterne ale umanității, prozatorul răspunde în acești termeni la întrebarea ce înseamnă *a fi om*?!: „Un om era o ființă care nu-și avea rostul în natură dacă nu se scula odată cu răsăritul soarelui și nu-i întâmpina primele raze fără să fie la capătul pământului care îl aștepta să fie muncit. Un om care împila pe altul nu era om. Un om care câștiga puterea să muncească alții pentru el și el să-și petreacă viața îmbuibându-se, începea să fie străin de condiția adevărată de om. Un om disperat și cuprins de o stranie dezordine, care-și bătea muierea și copiii și își irosea averea prin cârciumi, era un nenorocit care adusese pe lume noi ființe umane față de care nu vroia să aibă o răspundere cum avuseseră alții pentru el. Un ins care nu respecta bătrânii, propriii lui părinți, și-i da afară din casă, uitând că l-au născut și au trudit să-l crească, era un smintit, care credea că el n-o să ajungă niciodată bătrân și n-o să aibă nevoie de ajutorul copiilor când puterile aveau să-l părăsească. Ajuns în această stare, numai stârnea astfel compasiunea nimănui, sporind necruțarea umană și făcând o tristă impresie asupra generațiilor tinere. Un tânăr nu-și putea întemeia o familie până nu învăța în armată să fie un luptător pregătit să-și apere patria. Fata pe care o alesese și de care fusese ales aștepta să se întoarcă, doi ani, adesea trei. Dezordinea afectivă era rară și, odată căsătoriți, tinerii se închinau cultului familiei pe care copiii o făceau indestructibilă. Respectul pentru valorile culturii, pentru oamenii de cultură era expresia unui ideal:

gândirea colectivă țărănească aspira ea însăși spre creația de valori spirituale și când unul dintre copiii lor dădea semne de înzestrare, familia se sacrifica și îl ajuta să-și realizeze visul. A fi cinstit, a fi drept, a sări în ajutorul celui lovit de nenorocire, a răspunde la chemările patriei erau legi morale care depășeau decalogul lui Moise. Am descoperit astfel caracterul universal al experienței lumii țărănești moderne. Valorile ei morale complicate de religii, revoluții, suprastructuri rafinate, erau mai adânci în intuiția lor fundamentală decât neliniștea unui existențialist, țăranul fiind mai pozitiv. După el, existența e o datorie, după ce te-ai pomenit cu ea la început ca un dar. Nu e o maladie mortală din moment ce un copil se poate naște. În același timp, un bătrân poate muri. Nu e o blestemată chestiune insolubilă, ci o eternă întoarcere și o senină perpetuare a ființei umane. Murind, bătrânul țăran spunea fiilor săi: vedeți ce faceți cu via, cu fâneața din deal, cu pogonul sărac din vale, cu calul acela care șchioapătă. Dregeți șopronul, săpați grădina. Realitatea era pentru el ceva de luat în posesiune, și nu ceva de care trebuie să te sperii. Astfel a dăinuit prin veacuri și nu și-a pierdut speranța într-o lume mai bună, considerând împilările stăpânirii, exploatarea moșierului, agresivitatea altor popoare drept lucruri nefirești care trebuie să dispară. Am moștenit și eu acest sentiment, această știință despre ce e firesc și ce e nefiresc. Am trăit nu puține lucruri nefirești, pricinuite de oameni și de evenimente istorice, dar nu am crezut în durata lor și nu cred nici astăzi. Am încercat să exprim această credință în tot ceea ce am scris și datorez țăranilor generației tatălui meu codul moral al existenței lor pe care ei mi l-au transmis".

Opus *omului moral* amenințat de josniciile, abjecțiile secolului nostru este în tipologia existențială predistă *spiritul primar agresiv*, de care am amintit mai înainte, *bruta lașă, eliberată de orice morală, spiritul asaltat de forțele întunericului*... Când le-a descris în narațiunile sale (Acojocăriței, de pildă, din *Cel mai iubit dintre pământeni*, Victor Bălosu, Guica din *Moromeții*, șoferul bestial din *Intrusul* etc.), Preda le-a dat o justificare mai complexă. Există grade și trepte ale răului și chiar într-un individ stăpânit de ură poate exista o licărire de luciditate, spune prozatorul. Și, la urma urmei, răul depinde de ceea ce se opune răului. Preda este foarte atent la această dialectică și la această proporție: balanța înclină totdeauna în romanele sale în favoarea valorilor stabilizatoare, acelea care țin lumea în timpul dezastrelor și fac ca existența să fie considerată nu o povară, ci o datorie... Convingerea lui este că „flacăra cugetării ne poate înălța", că omul tânăr trebuie să tindă să fie „un fiu al soarelui", că el nu trebuie să coboare în temporal („temporalul e infernul... cine ne împiedică să trăim prin ***intemporalul*** din noi?"), să facă efortul de a înțelege neînțelegerea și să nu cadă pradă unei pedagogii a deznădejdii și că „cine nu-și cunoaște condiția sau o uită e mai robit de ea, mai prizonier"; în fine, Marin Preda avertizează că „ideile sunt viața noastră" și „compromisul cu ideile e un lucru tragic"...

A făcut Marin Preda compromisuri cu ideile, a rămas el în toate împrejurările vieții o conștiință morală? Putem răspunde, azi, că a făcut unele compromisuri ca să poată trăi și să poată scrie într-o istorie bezmetică (îi folosesc termenul), singura în care i-a fost dat să trăiască, dar compromisurile sale n-au fost esențiale, nu i-au desfigurat spiritul și nu i-au înjosit talentul... A vrut să fie și a reușit chiar să devină pentru generațiile mai tinere de scriitori un stâlp de susținere, cum el însuși îi privea pe marii scriitori. N-aș vrea să se înțeleagă de aici că văd în Preda un sfânt și că omul pe care l-am citit de atâtea ori și despre care am scris de multe ori a trăit fără cusur. N-a voit, repet, să fie un sfânt și n-a dorit niciodată să trăiască numai în asceza scrisului, ca un prizonier. N-a avut vocație de martir și nici nu s-a gândit vreodată că este mai bine să intre în *temniță* decât să publice în epoca realismului socialist. A scris și a publicat, în *obsedantul deceniu*, o narațiune regretabilă din toate punctele de vedere (*Ana Roșculeț*, 1950), după ce debutase cu

o carte absolut excepțională (*Întâlnirea din Pământuri*, 1948). După *Desfășurarea*, o nuvelă conjuncturală, inegală ca valoare, vine cu un mare roman, *Moromeții I*, care-i schimbă completamente statutul social și scriitoricesc. „Moromețianismul" devine un stil literar și, cum am precizat deja, un stil de existență. La adăpostul lui, Marin Preda începe să-și gândească opera viitoare care, în imaginația lui, nu putea să rămână în sfera de inspirație a lumii țărănești.

Cum trăiește în acest timp omul care scrie? În ce mod și cu ce preț străbate el istoria imposibilă a deceniului obsedant? Putem afla câte ceva despre acest lucru din jurnalul său intim la care m-am referit mai înainte și din convorbirile avute cu cei care l-au cunoscut. Putem descoperi unele amănunte și în articolele publicate de el în presa timpului (nu prea numeroase) și în documentele date la iveală de cercetătorii literaturii sale după 1990. Un fapt este sigur: Preda nu este un ideolog înverșunat, nu atacă valorile autentice, n-are vocație de procuror moral, nu se leapădă de valorile în care s-a format și nu încearcă în nici un moment al existenței sale să capete onoruri. N-a făcut politică și, dacă a avut unele succese, le-a avut grație talentului său. A păstrat, în ceea ce privește viața sa intimă, totdeauna o mare discreție și chiar prietenii săi cei mai apropiați n-au trecut de o anumită barieră. Preda a rămas și rămâne în bună parte un om secret. A avut, de la început, destul de mulți dușmani și are și azi. Cât timp a trăit, i-a învins prin imensa lui răbdare și abilitate și, desigur, prin forța operei sale. Esențialul pentru el, ca pentru orice scriitor adevărat, este să scrie și să spună adevărul despre om și despre relațiile lui cu istoria care tinde să-l înlănțuiască. Se verifică și în cazul lui Marin Preda că istoria vieții sale este, în fapt, istoria operei sale.

EUGEN SIMION

CRONOLOGIE

1922

***august** 5*. Se naște în comuna Siliștea-Gumești, județul Teleorman, cu reședința atunci la Turnu-Măgurele, MARIN PREDA. Este fiul lui Tudor Călărașu și al Joiței Preda din cea de a doua așezare de familie a părinților săi, necăsătoriți legal. I se dă din acest motiv numele de familie al mamei.

Tudor Călărașu (1885–1963) – devenit prototipul lui Ilie Moromete – era om „descuiat" la minte, deși nu făcuse decât o clasă de școală primară –, și își „întemeiase o casă" nu cu multă stare; după moartea primei soții rămâne cu trei copii: *Ilie* (Paraschiv), *Gheorghe* (Achim) și *Ion* (Nilă).

„Îmi iubeam tatăl, o personalitate puternică, și știam că va juca un rol decisiv în viața mea, ceea ce s-a și întâmplat: am scris despre el Moromeții, o mie de pagini. Drama unui țăran idealist, urmărită pe parcursul a două mari etape, înainte de război și după război, până în zilele noastre."

***Joița** Preda* (1892–1977) – în *Moromeții*, prototipul Catrinei – își părăsise primul soț, păstrându-i însă numele de familie. Avea din prima căsătorie două fete: *Maria* (Alboaica) și *Mița* (Tița).

Amintirea mamei rămâne și ea, deosebit de pregnantă:

„La optzeci de ani pulsul arterelor ei era ca și al meu, puternic, atent, egal, cu debit, econom, fără sărituri și fără discontinuități alarmante. Puterea imaginației îi rămăsese și ea neatinsă: tot mai mă surprindea povestindu-mi de o frumoasă casă în care visase că se afla, deasupra salcâmilor, cu pereții transparenți, inundați de o miraculoasă lumină".

„Mărin, de care ea adesea vorbea, era ceva îndepărtat, un fiu a cărui viață îi scăpa, nu mai era de atâția ani la curent cu atâtea întâmplări și schimbări în viața lui, pe care ea le urmărise doar de departe. Un fecior pe care îl ajutase cu o intuiție adâncă și dramatică să plece din sat, unde nu mai avea ce căuta. Cândva, demult. Iar el se dusese la București, apoi în armată și în timp ce era război, îl visase, tremurase pentru el când visele nu erau bune, își zicea că poate a murit băiatul, poate un glonț îl lovise. Dar băiatul venise teafăr acasă, râdea cu afecțiune de credința ei în viața de dincolo, era sănătos, nu mai era nici el foarte apropiat de ea, nu se mai tulbura de visele ei, nu mai era legat statornic de sat. Da, ținea la tatăl său, știa acest lucru de totdeauna, când venea acasă nu se dezlipea de lângă el, și petreceau împreună zile de desfătare".

• Din noua căsătorie rezultă trei copii: *Ilinca*, *Marin* și *Alexandru* (Sae).

• Se naște, în același an, într-un sat din pusta Aradului, Ștefan Augustin Doinaș.

1922–1930

Copilăria în această localitate specifică zonei teleormănene, care dăduse literaturii pe Gala Galaction, născut la Didești, în 1879, și Zaharia Stancu, născut la Salcia, în 1902. Marin Preda va evoca de multe ori satul natal, în care își plasează acțiunea din opera sa fundamentală, *Moromeții*, ca și în alte scrieri, în interviuri, mărturisiri și în *Viața ca o pradă*:

„Aventura conștiinței mele a început într-o zi de iarnă când o anumită întâmplare m-a făcut să înțeleg deodată că exist. Era multă lume în casă, ființe mari așezate în cerc pe scaune mici și care se uitau la mine cu priviri de recunoaștere, dar parcă îmi spuneau cu ostilitate, te vedem, ești de-al nostru, dar ce faci? Atunci am auzit o voce: «Lăsați-l în pace! Na, mă, și pe-asta!» Și cel ce rostise aceste cuvinte a luat de undeva de pe sobă o pâine mare și rotundă și mi-a întins-o. Atunci mi-am dat seama că țineam strâns ceva în brațe, tot o pâine, și că asta era cauza privirilor rele îndreptate asupra mea. Pusesem mâna pe pâinea de pe masă care era a tuturor și nu mai vroiam să dau la nimeni din ea. Iar acel om, de care ascultau toți, în loc să mi-o ia cu forța, cum furioși se pare că vroiau ceilalți, făcându-mă să scot răcnete, îmi mai dăduse una: «Ia-o, mă, și pe-asta!». Parcă m-am trezit dintr-un somn. M-am uitat la toți liniștit și am pus încet și cuminte pâinea din brațe pe masă. Nimeni nu mai m-a luat după aceea în seamă, au început să rupă din ea și să mănânce.

Din această întâmplare ar reieși că instinctele de acaparare m-au dus departe de viață, ceea ce nu s-a dovedit. Totuși, aventurile vieții noastre sunt ale conștiinței, deși viața ei adevărată nu e niciodată liberă de instincte și nu o dată e neputincioasă în fața lor, în rău, dar și în bine" (*Viața ca o pradă*, Cartea Românească, 1979, p. 5–6).

1930

septembrie. Începe, cu o întârziere de un an, Școala Primară din Siliștea deoarece, deși înscris la vârsta normală de 7 ani, nu frecventase cursurile și nu promovase clasa.

„Când m-au dat la școală nu mai eram mic, aveam opt ani. Nu mi-a părut niciodată rău de această întârziere, nu-mi explic însă ezitarea părinților. «Bă, tu n-ai să începi școala anu' ăsta!» mi-a spus într-o zi tata. De ce? Poate că nu prezentam

cu semnele necesare trezirii din precopilărie? Se temea ca, așa adormit cum arătam, să nu rămân cumva repetent, să râdă lumea de noi? Țin bine minte când s-au întâmplat toate acestea. Era un început de septembrie care aducea, nu știu de unde, frunze moarte și pe jumătate moarte, prin curte" (*Convorbiri cu Marin Preda*, de Florin Mugur, 1977, p. 43).

• Apare, în viața copilului, un alt model, lângă acela al părinților:

„Cum mă simțeam ocrotit de părinți, mă simțeam ocrotit și de Dumnezeu, pe care îl credeam prezent în lucruri și ființe, ca pe un creator. Printre aceste divinități, Dumnezeu și părinții, a apărut mai târziu și învățătorul meu, Teodorescu, cum am mai povestit... Și a și rămas lângă ei pentru totdeauna".

• Este vremea când, oricât ni s-ar părea de ciudat, au venit lecturi dintre cele mai importante: „la paisprezece ani, după ce am citit Descartes, *Discurs asupra metodei*" [...] va mărturisi în continuare (*Convorbiri*...). Și ca o concluzie: „Dumnezeu a rămas în scaunul lui, același cum mi-l descria mama"...

Descoperă pasiunea lecturii. În sat există un anume Niculae Stănescu care are o mică bibliotecă. Fiul lui Tudor Călărașu o frecventează:

„Când eram mic venea pe la noi unul Cârstache al lui Dumitrache cu câte-o carte sub braț, seara se așeza lângă lampă și ne citea la toți, și toată lumea îl asculta, și tata și mama și frații mei vitregi, care erau prieteni cu el... Nimeni nu mi-a stârnit mai târziu, în materie de carte, mai multă admirație decât Cârstache ăsta... Mi se părea un mare învățat, cum sta el cu cojocul pe el lângă lampă și ne dezvăluia formidabile peripeții dintr-o lume fantastică, în care caii aveau glas ca oamenii, și vulturul cerea viteazului pe care îl scăpa de pe tărâmul celălalt să-i dea carne așa cum se înțeleseseră, și cum ăsta nu mai avea, și atunci și-a scos sabia și și-a tăiat din pulpă și i-a dat... Dar stai să vezi că pe urmă Cârstache închidea cartea! Gata! Altă dată, ne spunea, cu toate că îl rugam toți să ne mai citească măcar una... Nu vrea deloc, al dracului, și mi-a rămas în minte ca un personaj ciudat, cu purtări inexplicabile pentru că, să vezi, când am început eu să citesc, mă duceam la el și-l rugam să-mi împrumute din cărțile lui..." (*Marele singuratic*, p. 333–334).

I se duce vestea că iubește cartea și că va fi dat la școala de învățători:

„N-aș putea să spun cui datorez faptul că, deși am fost dat la școală la opt ani, cu scopul mărturisit de tatăl meu să învăț doar să mă iscălesc și pe urmă, asemeni fraților mei mai mari, să ar pământul și să cresc vite, totuși întreaga familie a renunțat mai pe urmă la această idee. Fiindcă în primul an abia am trecut clasa, deși m-am trezit cu uimire citind. [...] Ulterior, toți au spus că învățam bine. [...] Nu se știe ce-aș fi ajuns în viață dacă jocul întâmplării, al cărei erou eram, s-ar fi destrămat și eu aș fi apărut în ochii învățătorului așa cum eram și nu cum, prin nu știu ce mister, credea el că sunt. Adică dintre cei mai buni [...]. Încetul cu încetul însă se răspândi întâi printre copii, apoi și printre vecini, ideea că eu aș ști atâta carte încât era clar că după terminarea cursului primar trebuia să fiu dat să urmez mai departe, la liceu sau la școala normală de învățători" (*Viața*..., p. 8).

• Dintre cei treizeci și nouă de elevi ai clasei I este al unsprezecelea, cu media 7,50, iar la frecvență și purtare are nota 8. Învățătorul Ionel Teodorescu, de obârșie din Siliștea, are o adevărată slăbiciune pentru Marin Preda și trebuie să recunoaștem că el a jucat un rol important în formarea intelectuală a viitorului scriitor.

1931–1932

Urmează clasa a II-a, la sfârșitul anului școlar având media 7,04 și nota 9 la frecvență și purtare.

1932–1933

Este elev în clasa a III-a, pe care o termină cu media 8,29, clasificat al doilea.

1933–1934

Urmează cursurile clasei a IV-a, la încheierea anului școlar fiind clasificat al treilea cu media 8,00, dar abia 6 la frecvență.

1934

Prima fotografie a elevului Preda Marin într-un grup în care apare și învățătorul Ionel Teodorescu:
„Trebuie să spun că port la mine o mică fotografie care a fost detașată de niște colegi de-ai mei dintr-o fotografie mai mare, făcută atunci când terminam cursul primar. Fotografia arată un băiat oarecare, așa cum probabil erau mulți la vârsta mea – și toți sunt în ea niște semne ciudate de expresie: copilul acela parcă avea mintea undeva, pierdută în somn. Băiat de doisprezece ani, nu părea încă să se fi trezit la o gândire mai vioaie, mai sprintenă. Spre deosebire de ceilalți, care au o privire isteață și fețele atente, pare adormit, deși fotografia a fost făcută ziua în amiaza mare. Asta îmi stârnește mie tot felul de amintiri. Aveam într-adevăr această stare de încetineală" (*Convorbiri*..., p. 42).

1934–1935

Continuă școala primară cu ciclul complementar, neavând mijloace să se înscrie la Școala Normală. În locul învățătorului Ionel Teodorescu, a cărui comportare o va socoti „ciudată", vine Ion Georgescu din Balaci, un sat vecin. În clasa a V-a este clasificat primul dintre cei 21 de elevi, cu media 8,85. Prin intermediul cercetătorului Marian Ciobanu dispunem de caracterizarea acestui învățător:

„Era un visător în clasă. Se uita fix în ochii mei și la început am avut impresia că mă sfidează [...]. Nu răspundea decât dacă era întrebat, răspunsurile nu erau strălucite. Se descurca însă bine la scris. Nu avea imaginație, însă știa multe" (*Timpul*..., p. 217).

1935–1936

În clasa a VI-a este cotat tot primul dintre cei doisprezece elevi din clasă, cu media 9,03. Directorul școlii, Gheorghe Florea, își va aminti mult mai târziu că elevul nu era un bun recitator, neputând să impresioneze la serbarea școlară cu „frumoasele" versuri din Petre Dulfu:

Biata gloată, talpa țării,
Ridicând-o din noroi,
Ridica-vom țara toată
Ridica-ne-vom pe noi!

1936–1937

Încheie clasa a VII-a cu media 9,78 și susține examenul de șapte clase în comuna Ciolănești, eliberându-i-se Certificatul nr. 71 din 18 iunie 1938 din care rezultă media generală 9,15.
Între amintirile învățătorului Ion Georgescu – din care am transcris caracterizarea de mai sus – se află și cea referitoare la lucrarea „excepțională" despre semnificația zilei de 24 ianuarie (elevul Preda Marin, pasionat încă de acum de istorie, scrie 24 de pagini despre acest subiect; să fie o întâmplare sau o intenție de simetrie?).
Condițiile de învățătură sunt precare, și din lipsa cărților, dar și a îmbrăcămintei și încălțămintei: *„Nu aveam cu ce mă încălța. M-am dus doar când am putut merge desculț"* (*Viața*..., p. 7); *„Soarta care mi-era rezervată ca țăran nu numai că nu mi-a plăcut, dar m-a neliniștit încă din*

copilărie. Nu împlineam zece ani, când doream din tot sufletul să nu mai fiu țăran. Și abia în momentul în care am izbutit prima mea ispravă pe care am făcut-o nu ca țăran, ci ca altceva (ceea ce devenisem), m-am simțit despovărat de un destin amenințător!" (*Convorbiri...*, p. 216).

1937

primăvara-vara. „*Am plecat din Siliștea-Gumești, cu căruța, cu părinții mei, să-l vedem pe sfânt* (Petrache Lupu, la Maglavit – *n.n.*): *Nu voi spune ce am văzut,* n-am acum paleta pregătită *ca să descriu terifiantul spectacol oferit de bâjbâiala orbilor, bestecăitul ciungilor și al paraliticilor, care singuri prin numărul lor ofereau o imagine infernală; mi-a rămas însă în minte mulțimea de mii de oameni, adunată pe o câmpie lângă Dunăre să-l aștepte pe vestitul cioban. Un fapt era neîndoielnic: tânărul om fusese mut și povestea că în urma unei vedenii, a apariției unui «moș» în singurătatea sa de păstor, își recăpătase graiul. Că i s-a sugerat că acest «moș» era Dumnezeu n-are acum nici o importanță. Mulți au avut astfel de viziuni și cu toate acestea n-au ajuns celebri ca acest modest cioban. De ce? Pentru că mulțimea, pe care am văzut-o așteptându-l, avea nevoie de o soluție. Mulțimea în acei ani, în 1937, avea sentimentul apocalipsului care se apropia, al sfârșitului lumii, când războiul, cu crimele lui nemaivăzute și abominabile, avea să se rostogolească și peste pământul nostru. Acest sentiment obscur trebuia într-un fel sau altul să fie canalizat. Și Petrache Lupu, l-am văzut cu ochii mei, s-a urcat într-un fel de prepeleag și a zis așa: «Fraților, l-am văzut pe moșul! Și mi-a spus că o să trimeată pe pământ o stea cu patru colțuri care să aibă la un colț apă, la altul foc, la altul cenușă și la altul întuneric. Focul are să vă ardă să vă facă cenușă, să vie pe urmă apa să spele pământul și apoi să cadă întunericul. Fraților, sunteți păcătoși! Mai faceți?»*

Mulțimea care stătea în genunchi a răspuns într-un murmur plin de groază:
«Nu mai facem!»
«Mai faceți?» a repetat profetul.
«Nu mai facem!»
«Mai faceți?» i-a biciuit din nou ciobanul cu glasul lui, a cărui sâsâială devenise șuierătoare.
«Nu mai facem, aaaa!» i s-a răspuns iarăși, după care tânărul păstor s-a dat jos din prepeleag, ne-a zis să stăm cu toți pe două rânduri și a trecut printre noi, punându-ne fiecăruia mâna pe cap.
Astfel de fapte există mereu în popor. Dar nu întotdeauna capătă dimensiuni în conștiința colectivă".

• Din perioada aceasta, a claselor primare, i se pun în seamă primele „scrisori", ca în cazul lui George Coșbuc. Mai târziu, Marin Preda deslușește acest inocent „debut".

„Abia astăzi aflu că, elev fiind, scriam și eu scrisori prin sat foștilor colegi într-un stil nu prea obișnuit. «Voi ce mai beți, ce mai mâncați? Soarele tot de la răsărit răsare? Popa Alexandru tot cu ață albă își coase izmenele?» Ar trebui să le văd aceste scrisori, ca să cred că nu sunt inventate de alții. Fantastice pentru mine nu erau viziunile lui Ion M. Ion, care nu mișcau nimic în lume, ci felul și mobilul cuvântului zilnic rostit de oameni. Am devenit scriitor descoperind treptat forța lui magică, până ce într-o zi, spre șaptesprezece ani, am încercat să-l fixez pe hârtie. Chiar cuvintele care îmi treziseră viața conștiinței nu fuseseră ele misterioase? Dacă eu luasem în brațe o pâine și nu vroiam s-o dau celorlalți, cum să mi se mai dea încă una? Firesc ar fi fost să mi se smulgă din brațe. În loc de asta am auzit: «Na, mă, și pe-asta!» Și forța magică a cuvântului astfel rostit mă făcuse să las din brațe ceea ce luasem și să devin conștient că exist.

Explorarea lumii, a vieții proprii de copil care a urmat, era legată de această primă tresărire. Vedeam cum veneau la noi oameni, care vorbeau cu tata și cum din ceea ce spuneau izbucneau în hohote de râs, sau înjurături de admirație, sau sticliri de ironie în priviri, dispreț sau satisfacție secretă, o plenitudine a trăirii, o jubilațiune intensă, adesea, pentru un singur cuvânt rostit de al lui Bașă, capiule și ce i s-a răspuns, căscăundule, ce putea spune cutare și în loc de asta a spus, ce bă?! Cu degajări nu o dată spectaculoase de furie, că i s-a zis prostule, sau pe mă-ta, cârnule, cu muierea și copiii tăi cu tot... Numai ceea ce intra în aria cuvântului rostit; măciucile care se ridicau în aer, sapele care se încrucișau pe o pârloagă, tăierile (l-a tăiat!) nu încântau pe tatăl meu, pe prietenii lui și pe mine, erau altceva, străin, fără înțeles, nedemne de cuvânt. Și vitele se repezeau cu coarnele unele în altele și câinii se încăierau. Cu ce se deosebeau ăia de ele?" (*Viața*..., p. 32).

vara. Călătorește cu tatăl său la Câmpulung Muscel pentru a se prezenta la examenul de admitere la Școala Normală, bătrânul avertizându-l pe drum:

„Trebuie să fii printre cei șapte-opt cu bursă. Fără bursă nu pot să te țin [...]. Cum puteam să-i alung îndoielile? Să-i spun că știu să rezolv ecuații de gradul întâi, sau că știu toată istoria evului mediu așa cum se predă la clasa a doua de liceu?" (*Viața*..., p. 19).

• Marin Preda nu ajunge să dea examenul de admitere pentru că este respins medical din cauza miopiei. Încearcă și la Școala de Arte și Meserii de la Miroși – Teleorman, în apropiere de Siliștea. Bănuim că aici în mod intenționat nu și-a scris lucrarea de examen, neinteresându-l profilul școlii.

• Destinul lui avea să înceapă altfel. Întâmplarea face să cunoască la Miroși „un fals librar", în fapt pe Constantin Păun, nepot al lui Din Vasilescu, sculptorul popular care apare în *Moromeții*, acela care în poiana fierăriei lui Iocan modelează capul lui Ilie Moromete. Păun avea știință de carte și a intuit că în tânărul Preda licărește ceva aparte. Se hotărăște să încerce la Școala Normală din Abrud. Acolo erau locuri libere și nu se cerea decât susținerea examenului de bursă.

• După o scurtă ședere la București, Marin Preda, însoțit de Constantin Păun, trecând prin Turda, poposesc la Abrud și elevul reține numele celor doi profesori cu care susține examenele: Lokspeiser, la matematică, și Mayer, la istorie; obține media 10, fiind clasificat primul.

1938

septembrie. Întrucât Școala Normală din Abrud avea prea puțini elevi este desființată și școlarii sunt repartizați la o instituție similară, la Cristur-Odorhei, localitate aflată între Sighișoara și Odorhei.

Marin Preda ajunge aici și dovedește în continuare un interes aparte pentru istorie și literatură.

„De ce îmi plăcea istoria? Fiindcă aveam sentimentul că trăiesc de atunci, de pe vremea egiptenilor și asirienilor", relatează scriitorul în *Viața ca o pradă* (p. 44), narând demonstrația pe care profesorul său de istorie l-a pus să o facă în momentul unei inspecții. Păstrează cu sfințenie amintirea profesorului de limba română de la Școala Normală din Cristur-Odorhei, Iustin Salanțiu. Peste mulți ani avea să relateze cele întâmplate în clasa a III-a, moment care poate fi socotit drept cea dintâi încercare didactico-literară. Rezumă o descriere poetică a lui Hogaș și profesorul de română îi prezice că va ajunge *mare scriitor*. Elevul este însă sceptic:

„Un profesor admirabil a fost Iustin Salanțiu, care preda limba română și era directorul Școlii Normale, la care învățam. Țin minte două întâmplări cu el... Cea dintâi e legată de un fel de grevă a elevilor. Nu știu ce ne apucase. Ni

se dădea a doua oară la masă ostropel de miel cu mămăliguță. Ce nu ne-a plăcut nouă la ostropelul ăsta? Doar mielul, acasă, era mâncare de sărbătoare! Ne strânsesem opt clase, câți eram, pe opt grupuri, și când am fost invitați să pătrundem în sala de mese, cei dintr-a opta n-au vrut să intre. Sigur că n-au intrat nici cei dintr-a șaptea și nici noi, cei din clasa a treia. Ne întreabă pedagogul: «Ce e cu voi, ce s-a întâmplat?» «Nu mâncăm ostropel cu mămăligă!» «De ce?» «Nu vrem!». Văzându-se în fața unei greve generale, pedagogul s-a dus să-l cheme pe director. A venit, și părea stupefiat. «Cum, mă, nebunilor, zice, nu mâncați voi ostropel de miel cu mămăligă? O delicatețä, zice, o delicatețä!» Ce ne păsa nouă de delicatețuri de genul ăsta? Ne-a beștelit, ne-a amenințat, nimic! Nu înțelegea: cum, el și cu nevasta lui să mănânce ostropelul, și să-l mănânce delectându-se, iar noi să refuzăm? Două săptămâni a rămas supărat pe noi. Băieți de țărani, probabil că am fi vrut ca mielul ăla să fie fript; dacă era fript și era cu pâine, atunci da! Dar mămăligă? Mămăligă aveam și acasă. De ce trebuia să ne dea mămăligă aici la școală, unde plăteam cu greu taxa? Să ne dea pâine! Dar dorința noastră de a avea pâine nu era nici pe departe atât de puternică, încât să justifice asemenea tărăboi. Altă dată, eram tot în clasa a treia, profesorul Salanțiu ne-a vorbit despre Hogaș. La sfârșit, zice: «Pentru lecția viitoare, faceți un rezumat cu titlul: Înserare pe valea Nichitului*». Nimeni n-a prea luat în serios tema. Hogaș arată pe larg cum se lasă înserarea pe valea Nichitului, face o descriere splendidă. Dar cum să rezumi o descriere poetică? Ni s-a părut că asta e așa, să nu spună că nu ne-a dat ceva ca temă. Nici eu nu i-am acordat o atenție prea mare și, pe o singură pagină, am luat de aici o propoziție sumară. Nimic mai simplu. Când am avut din nou oră de limba română, a început să ne cheme la tablă, să citim rezumatul. A ieșit prost, pentru că nu scrisese nimeni nimic și toată*

***lumea era nedumerită**, simțind vag că notele rele pe care **profesorul Salanțiu** ni le dădea nu erau meritate: cum să rezumi **ceea ce nu se poate rezuma**? Și atunci, cum se plimba el furios **printre** bănci, după ce pedepsise vreo zece inși, văd că îmi ia **mie caietul**, citește întâi în gând și apoi deodată exclamă: «Ce **frumos**! Ce frumos! Ascultați aici!» Și începe să citească cu glas **tare compunerea** mea. Pe urmă se duce la catalog, îl deschide **și-mi pune zece**. «Excepțional! zice. Bravo! Ai să ajungi un **mare scriitor**!» Hodoronc, tronc. Cum să ajungi un mare **scriitor, pentru** că ai făcut un rezumat după o descriere, luând **de aici o** propoziție și de dincolo un cuvânt și punând punct **după** șapte fraze? Între multe alte lucruri absurde care mi s-au **întâmplat**, ăsta păstrează însă specificul lui: e reconfortant. **Cine știe** ce era în mintea lui! Nu înțeleg nici azi. Din acest **punct** de vedere comportarea lui seamănă perfect cu a **învățătorului** meu, Teodorescu, la fel de inexplicabilă. Faptul **că n-am** uitat cuvintele lui dovedește că selecționăm, din ceea **ce ni se** întâmplă în viață, lucrurile care ne pot susține și care **ne întăresc** în aspirațiile noastre*" (*Convorbiri...*, p. 147).

1940

august 30. Semnarea arbitrajului germano-italian, cunoscut în istorie ca *Dictatul de la Viena*, prin care România pierdea Nordul Transilvaniei (43.492 km^2; 2 667 000 locuitori), a avut ca rezultat pentru Marin Preda mutarea la Școala Normală din București și, în același timp, despărțirea aproape definitivă de familie și de Siliștea-Gumești. Odorheiul trecea în administrația Ungariei. Norii negri care se adună asupra României și pe care îi simte direct la vârsta de 18 ani abia împliniți vor avea efecte surprinzătoare în creația lui de mai târziu. Condus la gară de Tudor Călărașu, constată: *„Veselia care anima altădată peroanele, la sfârșit de vacanță, era acum umbrită de o melancolie gravă care ațintea privirile*

în pământ... Știam toți... Clujul nu mai era al nostru și toți aflasem că-l pierdusem fără să tragem un foc de armă... Că ministrul nostru la Viena, unde forțe mai puternice decât noi ne dictaseră condițiile lor, leșinase văzând harta cu trupul ciopârțit al țării. Că soldații, retrăgându-se, plângeau și se rugau de ofițeri să-i lase să lupte..."

Se întâmpla exact ca în cazul „cedării" Basarabiei și Bucovinei de Nord, la 28 iunie în urma Pactului Ribbentrop-Molotov.

„*Cum să înțeleg eu chiar imediat că el, tatăl meu, își lua în acea oră mâna de pe mine și că mă trimitea în lume cu gândul nemărturisit că îndărăt n-aveam ce mai căuta? Sigur că mai devreme sau mai târziu un lucru ca acela trebuia să se petreacă, dar, chiar așa, venise într-adevăr acea clipă? Mă uitam la marea de porumburi printre care trecea șoseaua spre gară, și în nici un fel n-aveam sentimentul că lucrul pe care-l doream atât de mult, adică ruperea de familie, se petrecea definitiv chiar în acea oră și că mulți ani de atunci încolo n-aveam să-l mai văd pe tatăl meu și nici stând cu el astfel în căruță, simțindu-mă adică tot mic, deși nu eram, n-aveam să mai stau*" (*Viața*..., p. 55–56).

Tânărul Preda notează despre lecturile lui preferate:

„*O primă zguduire de ordin moral am avut-o citindu-i pe Tolstoi și Dostoievski [...]. Cred că aveam douăzeci de ani [...]. Dar în același timp i-am citit pe Stendhal și Balzac, ca și pe Eminescu și Caragiale, care au avut un alt efect asupra mea*".

Alte lecturi, la o vârstă fragedă și apoi în continuarea anilor de la Școala Normală, sunt *Biblia*, *Mizerabilii* de Victor Hugo, *Dialogurile* lui Platon.

septembrie. Își continuă studiile la Școala Normală pentru învățătura poporului român din strada Sfânta Ecaterina.

„*Era în septembrie 1940... Înainte să ajung s-o fac eu, istoria, turbure și amenințătoare, dădea buzna peste noi: Școala Normală din Cristur-Odorhei nu mai exista, împreună cu jumătate din Ardeal. Primisem o hârtie în care eram anunțat că sunt înscris în București*" (*Viața*..., p. 53).

Nu are cu ce își achita taxele, nu are cărți, este amenințat de subdirectorul școlii, dar indiferent de aceste condiții, *scrie*.

noiembrie. „*Am început să scriu un roman...* – își continuă destăinuirile. *Eroina principală era soția falsului librar* (femeie cu care se întâlnește de altfel – *n.n.*), *după destăinuirile ei, ca în* Une vie *de Maupassant* (citit atunci). *Într-o seară de noiembrie eram de planton și scriam scena finală; femeia își ucide soțul lăsând noaptea geamul deschis. Când bețivul dormea. Firește, era ger. Mai târziu, scena mi s-a părut ridicolă, ca să descopăr anii trecuți că un scriitor maghiar, tradus la Gallimard, procedează absolut identic. Am rămas visător*" (*Viața*..., p. 81).

• O fotografie din această perioadă este astfel comentată: „*Poziția corpului era strâmbă, mâinile ca niște cazmale, chipul emaciat. Colegii cu care eram în grup, afectați, vicioși în priviri, stupizi*" (*Viața*..., p. 82).

• Marin Preda are aproape 20 de ani. Citește cu asiduitate marea literatură română și are și prilejul de a o discuta, începând să-și formeze un mic grup intelectual. Se află, așa cum o consemnează în *Viața ca o pradă*, în căutarea adevărului.

• Este un martor lucid al evenimentelor, trăind acele zile tragice din ultima decadă a lunii ianuarie 1941, când are loc rebeliunea organizată de mișcarea legionară, înăbușită de Ion Antonescu cu ajutorul armatei.

noiembrie 9/10. În urma cutremurului, clădirea Școlii Normale intră în reparație, iar Marin Preda este nevoit să se mute la fratele său Nilă, în blocul unde acesta era portar, în strada C.A. Rosetti.

1941

începutul anului. *„La nouăsprezece ani am putut să scriu o povestire, în plin vacarm de tramvaie și mașini, pe terenul viran de lângă Piața Bălcescu...“* (*Convorbiri...*, p. 342).

primăvara. Numele lui Marin Preda, în calitate de scriitor, apare pentru prima dată în publicația studențească *Albatros* redactată de un grup condus de Geo Dumitrescu, culegerea făcându-se la *Tiparul universitar* cu bunăvoința secretarului acestei instituții, Gh. Niculescu (= Sergiu Filerot).

La *Poșta redacției*, revista *Albatros* îl consemna: *Marin Preda* – „Scrieți mai explicit. Păstrăm *De capul ei*“. Așadar, acesta este titlul celei dintâi povestiri.

Mărturia unuia dintre membrii acelui grup, Al. Cerna-Rădulescu, este lămuritoare: *„Mi se pare că înainte de apariția vreunuia dintre răspunsuri, Geo Dumitrescu ne dăduse câtorva să citim, sau ne citea el, schița lui Marin Preda, subliniind că vede în autorul ei un talent autentic. Tot ce mai țin minte despre schița aceea pierdută (Marin Preda spune că nu-și păstrase nici o copie) este că folosea cu siguranță un limbaj de mare autenticitate, dovedind o cunoaștere dinlăuntru a psihologiei țăranului din câmpia Dunării“* (*Timpul...*, p. 160).

iunie. Termină anul IV al Școlii Normale din București, reparată între timp, după dezastrul cutremurului.

„Luai note proaste la toate examenele, dar reușii să-mi iau totuși examenul final de capacitate, adică de terminare a patru clase normale, după care puteam urma cursul superior. Media generală 6,26, iar la purtare 6. Și totuși până atunci foaia mea matricolă, după care mi se înmână o copie, arată note mari, între 8 și 10, în cei trei ani anteriori, iar la purtare 10 [...]. Și părăsii școala“ (*Viata...*, p. 224).

vara. Lucrează la Șantierul din localitatea Fierbinți. Din banii câștigați își cumpără *Istoria literaturii române* de G. Călinescu, atunci apărută.

toamna. I se spulberă dorința de a-și continua studiile la un liceu.

• Încearcă, fără rezultat, să fie angajat de editorul Georgescu Delafras și să colaboreze la revista *Gândirea*.

• Îl vizitează în acest scop pe poetul, publicistul și, pe atunci, ministrul Nichifor Crainic.

• Este ajutat material de Victor Ion Popa care însă nu-i poate oferi nimic de lucru la teatrul pe care îl conducea.

decembrie 21. Este datată o scrisoare prin care Geo Dumitrescu îl recomandă pe tânărul Marin Preda poetului Ștefan Popescu de la „Statistică“ (Institutul de Statistică) precizând: „Îndrăznesc totuși a-ți arăta cu degetul cazul de revoltătoare mizerie a acestui băiat [...]. Îl cunosc de la apariția *Albatrosului*, când ne-a trimis câteva schițe din viața satului...“ (*Timpul...*, p. 165).

• Se zbate, în continuare, să-și găsească un mijloc de trai și, prin același Geo Dumitrescu, ajunge la Al. Cerna-Rădulescu și îi cunoaște pe Virgil Ierunca, Marin Sârbulescu, Tib. Tretinescu, Gh. Niculescu (Sergiu Filerot), tineri plini de ambiții literare, așteptând și ei să debuteze și fiind la fel de săraci. Este cercul *Tiparului Universitar* și al ziarului *Timpul*.

Al. Cerna-Rădulescu îi va reconstitui „portretul“ de la acea vreme (avea douăzeci de ani):

„Era un tânăr firav, de statură mijlocie, mai degrabă mărunt; purta un fel de palton ponosit, cu stofa roasă și țesătura rărită, iar în picioare, niște pantofi scâlciați, gata să se desfacă din cusături. Un cap emaciat, cioplit parcă din bardă, cu tăieturi colțuroase, negeluite. Sub lentilele ochelarilor ieftini, o privire rătăcită și buimacă de miop îi dădea aerul absent al unuia care nu vede pe unde calcă și trece pe lângă întâmplări și

evenimente, fără să le ia în seamă și neatins de ele. Chipul băiatului slăbănog pe care-l priveam nu oglindea nimic din ce s-ar fi petrecut atunci în mintea lui și nu oferea nici o sugestie asupra inteligenței sale. (Impresia aceea de nesiguranță în formularea unei opinii mi-a fost confirmată ulterior de faptul că despre Al lu' Parizianu – personaj din Delirul, *în care autorul a investit o mare parte din biografia proprie – «nimeni nu știa dacă e prost sau deștept»!) Nici conversația cu el nu era de natură să smulgă vreo simpatie: răspundea la întrebări cu oarecare lene, aproape numai în monosilabe și uneori abia după ce repetam interogația. Omul pe care mi-l recomandase Geo Dumitrescu se afla sub o zodie rea și avea nevoie de ajutor. Dar cum puteam să-l ajut? M-am gândit să-i găsesc un loc între corectorii ziarului «Viața», unde făceam secretariatul de redacție. Înainte de orice fel de tentativă de acest fel, se impunea să-i dau prilejul de a se familiariza cu cerințele minime, cu abecedarul meseriei, spre a-l pune la adăpost de ironiile și de ostilitatea viitorilor săi colegi. De aceea, i-am și cedat, fără șovăire, corectura revistei «Nastratin», făcută până atunci tot de mine. Publicația apărea săptămânal, ritmul de lucru era mai lent decât la un cotidian și, în plus, aveam răgazul să-mi arunc și eu privirile peste șpalturile și paginile corectate de el, mai înainte de a le trimite în tipografie, evitând astfel greșelile de tipar prea grave și eventuale reproșuri ale patronului. Primisem cu neîncredere mărturisirea lui că știe să facă corectură; plănuiam să-l las să «ucenicească» la săptămânalul acela de «șarjă, teatru și humor» câteva săptămâni, și după aceea să propun angajarea lui la «Viața»“* (*Timpul*..., p. 162).

1942

Din acest an datează și singura poemă pe care o cunoaștem, scrisă sub influența vădită a noului prieten, Sergiu Filerot, care își pregătea volumul de debut. Faptele sunt povestite de Geo Dumitrescu, mentorul grupării *Albatros*:

„Poezia se află în placheta-manuscris Sârmă ghimpată – *poeme – colecția* Albatros, *ce urma să apară în 1942. (Cuprindea versuri de Felix Anadam, Ben. Corlaciu, Elena Diaconu, Sergiu Filerot, Iulian Petrescu, Marin Preda, Ovidiu Râureanu cu o prefață «Semnal» de Virgil Ierunca.) Suntem în perioada dintre suprimarea revistei* Albatros *(toamna 1941) și apariția revistei «Gândul nostru» (suprimată și ea imediat după primul număr, din 1 noiembrie 1942). În lipsa revistei pierdute, caietul «Sârmă ghimpată» trebuia să ofere «grupului» albatrosist (mai restrâns acum, și mai definit) un mijloc, fie și ne-periodic, dar direct și independent, de manifestare publică. Membrii grupului se întâlneau aproape zilnic la «Tiparul universitar» (strada Elie Radu), unde fusese tipărit «Albatrosul» și unde funcționa ca secretar-administrator poetul Sergiu Filerot (Gh. Niculescu), nou și entuziast aderent albatrosist. Atmosfera era însuflețită, juvenilă, dominată de poezie (nu numai prin prezența copleșitor majoritară și copleșitor zgomotoasă a poeților care-și citeau reciproc, în gura mare, ultimele producții) și de febra «marilor, îndrăznețelor proiecte și planuri» (între care figura, ca un prim pas, și acest caiet «Sârmă ghimpată», acum în faza de înfăptuire). Participa deseori și Marin Preda, la aceste întâlniri, în felul lui reticent și sfios, oarecum stingher și stângaci, mai ales la început, dar din ce în ce mai vizibil «încorporat» și solidar, cu timpul. Astfel că, într-o zi, s-a ivit și această surpriză enormă a manuscrisului extras, cu gesturi specifice, moromețiene, din buzunar, despăturit cu grijă și încetineală, în nehotărârea grea de a-l întinde cuiva sau de a-l ascunde la loc. Cineva i l-a smuls din mână și l-a citit cu glas tare, în strigătele de surpriză și bucurie ale celor de față. De unde apăruse, însă, la un prozator atât de specific*

structurat încă de la primele semne, această poezie (unică, după câte se știe, în existența lui literară!) scrisă în maniera momentului și, dacă se poate spune, a Albatrosului*? (Poezie pe care, de altfel, grupul și-a „asumat-o" pe loc, incluzând-o în caietul reprezentativ gata de tipar.) Era doar un simplu fenomen de contagiune, în atmosfera tutelar lirică a acelor întâlniri juvenile? ori era, poate, în plus, și o mărturie de apartenență și solidaritate, dorința (sau nevoia) de a fi prezent, cot la cot, în iminenta afirmare publică a grupului prin caietul pomenit (exclusiv liric)?... Greu de reconstituit, acum, toate sensurile și articulațiile intime ale acelui act unic! Cenzura, însă a împiedicat și de data asta debutul lui Marin Preda printre confrații cei mai firești, cei mai apropiați, ai începuturilor sale (o mai făcuse, întâia oară, cu nr. 8 al «Albatrosului», unde trebuiau să-i apară primele proze scurte). Manuscrisul caietului* Sârmă ghimpată *poartă vizibil inscripția ștampilată CENZURAT 3 (cu adăugirea, de mână* «408. Nu se poate imprima», *semn zodiacal al foarfecelor care avea să-i urmărească statornic pe Marin Preda și generația lui".*
Iată această primă și ultimă poemă a lui Marin Preda:

ÎNTOARCEREA FIULUI RĂTĂCIT

E dimineață, am gura amară și cârcei în tot corpul;
peste geam văd pâinea rotundă și inaccesibilă ca idealul unui adolescent,

Mă întind și mă las fără să vreau în voia mea însumi
și cuget banal că lumea-i inutilă și trăiește fără nici un rost...

Așa cum sunt mă cuprinde nostalgia boabelor de porumb coapte-n tarabă

și a mămăligii cu brânză friptă pe jăratec a oamenilor proști...
Nu-i nimic, că doară ți-ai propus să fii luptător și să cucerești lumea
și ai nădejdea să revină niște timpuri ce nici măcar nu le cunoști.

Acum dă-te jos din pat și caută și muncește fiindcă nu-i rușine.
Ei, ascultă-mă; am fost rând pe rând: mareșal după caruri mortuare,
am spălat pe jos, am ținut filosofic de coarne roaba
și am măturat măreț și „dégagé" pe trotuare.

Nu mai scrie versuri prozatorule care faci patetic foame;
Punctează de vrei mizeria sau descrie ca un Neron, o vâltoare,
urmărește ca prostul un copil ce duce înghețat un lemn în sanie,
sau fugi ca un foiletonist după inspirație pentru intriga fascicolei viitoare.

– Da, dar în mine se prăbușesc o mie de visuri.
Sunt tot atât de gol și inutil cum am plecat de-acasă
și așa cum sunt m-a cuprins nostalgia boabelor de porumb coapte-n tarabă

și a mămăligii părintești aburinde și calde de pe masă.
(*Timpul*..., p. 513)

începutul primăverii. Tot prin intervenția lui Geo Dumitrescu, este primit corector la *Timpul*, gazetă care are o pagină literară, *Popasuri*, coordonată de Miron Radu Paraschivescu. *„Am reluat ceva scris de pe vremea când eram la Cristur-Odorhei. Erau primele mele încercări, le citisem în cenaclul școlii, mici schițe care povesteau despre nedumerirea unui țăran. Am dat amploare acestei nedumeriri, am intitulat una din ele «Pârlitu'» (care vroia să spună că țăranul care stârnea nedumerirea era un pârlit, adică un prăpădit, nu chiar material, ci la minte)", mi-am făcut o copie și m-am dus la «Timpul» să-l caut pe Geo Dumitrescu..."* (*Viața*..., pag. 281–282).
• Pentru a câștiga un ban în plus se angajează și la Institutul de Statistică.

martie. Apare schița *Pârlitu'* care reprezintă debutul său epic; Miron Radu Paraschivescu îi corectează textul: *„îmi punea câte-o virgulă (cam multe după mine și mă corecta să zică eroii*

mei dă, *în loc de* de, pă, *în loc de* pe, *n-avea nici o importanță, gândeam, lasă-l să le pună). [...] Scrise pe manuscrisul meu cuvântul «Popasuri», puse corpul de literă de cules și numărul de coloane și îi dădu manuscrisul lui Geo Dumitrescu. [...] Domnule, îmi spuse, debutezi. Scrie! Dar tot așa, de-astea [...]. Să nu scrii altele, cel puțin o vreme, mă avertiză el...*" (*Viața...*, p. 302).

Autorul ține enorm să-și vadă prima povestire tipărită. În *Viața ca o pradă* momentul este consemnat în termeni euforici, lucru rar în scrisul sobru al lui Marin Preda:

„*Orele au trecut repede peste mine, până ce, împreună cu Orleanu, ne-am dus la rotativă și am așteptat primele numere ale «Timpului». Când, cu ele în mâini, am deschis pagina, am trăit, cred, aceeași senzație pe care trebuie s-o simtă marinarul când iese prima oară în larg și vede marea. Aici ea era cuprinsul țării, zecile de mii de cititori care vor deschide mâine la prânz ca și mine «Timpul» cu frumosul lui titlu roșu, cei cărora le plăcea pagina «Popasuri» și se vor opri și vor fi curioși să afle ce noutăți mai erau în literatură. Acum marea era pentru mine senină, aveam noroc, dar știam, din biografii, că furtunile și valurile amenințătoare nu mă vor feri. Da, dar asta mai târziu, acum eram fericit, cerul era senin, primejdiile îndepărtate. Am băgat amândoi ziarul în buzunar și am ieșit. Noaptea de martie, al acelui an '42, era limpede și rece. Ne-am oprit o clipă pe strada pustie, ascultând vuietul familiar al rotativei, pentru mine singurul vuiet din afară care suna ca un cântec al destinului: ceva începea și ceva se termina; gata, de-aici înainte soarta mea n-avea să se mai schimbe, n-aveam să mai ajung nici comandant de armate, cum visam adesea, nici mare om de stat, nici să cuceresc noi insule și să-i supun pe băștinași; istoria, acest fluviu care înainta spre necunoscut, și la al cărui capăt viu simțisem atâția ani că eram eu, aveau s-o facă alții, mie îmi rămânea doar acest teritoriu de cucerit și singurul cu care puteam s-o influențez: cuvântul scris. Nu era mult, dar nici puțin*" (*Viața...*, p. 305).

• Urmează alte povestiri („nuvele" le denumește Marin Preda): *Strigoaica, Calul, Salcâmul, Noaptea, La câmp*, toate publicate în ziarul *Timpul* din 1942.

• Sorana Țopa susține că l-a cunoscut prin anii 1941–1942 (noi credem, mai exact, că în cursul anului 1942), când Marin Preda i-a prezentat manuscrisul unui volum, *Întâlnirea din Pământuri*. De altfel, cum își va aminti mai târziu artista, „*printr-un prieten el înmânase manuscrisul și acelei mari conștiințe critice care a fost Eugen Lovinescu. I-am citit manuscrisul cu surprindere și încântare crescândă. Tânărul avea vână de scriitor autentic, născut, nu făcut. Deși găseam că stilul e prea frust, prea greoi. «Ai har, Marine, i-am spus, putere de expresie, simț al nuanțelor psihologice, dar... mai lipsește ceva acolo.» «Ce anume?», mă întrebă mai mult din privire. «Sarea pământului, Marine, poezia. Legătura, adică, dintre cer și pământ». Și i-am reamintit pasajul acela sobru și atât de sugestiv, când gospodarul, neștiind nici el din ce pricini anume, se apucă într-o bună dimineață să doboare, cu securea minunea de salcâm uriaș din mijlocul bătăturii... Ai casei, la fel ca și vecinii, intrând pe poartă, rămân cu ochii țintă și cu mâna la gură neputându-și dezlipi privirea de la acea frumusețe trunchiată de vie, jertfă răsturnată pe o coastă, cu coroana frunții plecată în țărână. Murmur nedeslușit, amestec de nedumerire și mustrare...*" (*Timpul...*, p. 171).

Sorana Țopa face și un portret al tânărului scriitor:

„*Marin era tânăr, chiar foarte tânăr. Parcă-l văd cum, intrând, și-a îndreptat ochii iscoditori direct spre mine; niște ochi mari, expresivi, umbriți de o neliniște abia stăpânită. Privirea aceea de spontană comuniune n-a încetat să însemne pentru noi, de fiecare dată, un nou început. Pe atunci era doar*

un tânăr firav ca înfățișare, dar mocnind de forță și sete de a cunoaște și a se informa în orice direcție. Despre veleitățile lui literare vorbea prea puțin... Îl certam că fuma cam mult și că-și umplea plămânii și casa de fum. În serile de vară ședeam amândoi, când eram singuri, întinși comod pe chaise-longue-*uri, pe terasa spațioasă de la ultimul etaj. Cum în fața clădirii nu se ridica nici un bloc, privirea noastră putea să contemple în voie imensitatea cerului, deschis din toate părțile, lăsându-ne impresia că ne aflăm pe coverta unei corăbii, cu toate pânzele întinse către larguri de zări... Și câte subiecte grave nu s-au dezbătut acolo, până noaptea târziu, și an după an!*" (*Timpul...*, p. 170).

• Și George Macovescu, care face parte din conducerea ziarului *Timpul*, avea să evoce mai târziu evenimentele: *„Într-un interviu cu Sânziana Pop, publicat acum câțiva ani, vorbind despre debutul său literar și despre atmosfera din redacția ziarului «Timpul», Marin Preda spunea: «Și mai era prin redacție și George Macovescu, care mă arăta din când în când cu degetul celorlalți – și amenințător și cumva stimulativ: «Băgați de seamă! Vine ăsta!». Venea în fiecare seară, în primăvara lui 1942, în redacția ziarului Timpul, la aceeași oră, un tânăr tăcut și singuratec. Urca până la etajul al doilea cu ascensorul, trecea prin fața ușei directorului, intra în sala care servea drept redacție, împărțită în câteva boxe unde se aflau mesele de scris, parcurgea acea sală și dispărea prin ușa din fund care dădea spre mica scară ce conducea spre tipografia de la etajul întâi. Pasul îi era domol și măsurat. Călca ușor legănat, cu capul ușor plecat în față, cu umerii cătând spre pământ. Spunea «Bună seara» celor din redacție, cu o voce bine timbrată, nici prea încet, nici prea tare și trecea mai departe spre ușa din fund pe care nu o lăsa niciodată deschisă.*

În scurtă vreme, am aflat că tânărul îmbrăcat în haine ponosite, dar totdeauna curate era noul corector al ziarului, Marin Preda, adăugat echipei de noapte prin intervenția lui Geo Dumitrescu și a lui Miron Radu Paraschivescu, de către redactorul-șef, de fapt conducătorul ziarului, Mircea Grigorescu. Trecerea calmă și demnă a tânărului corector prin sala de redacție – auzisem că refuzase intrarea pe ușa din dos în tipografie, unde, într-o despărțitură, lucrau corectorii – îmi atrăsese atenția de la început. Părea un om altfel decât noi ceilalți din redacție, mai vârstnici decât el sau din aceeași generație cu el. [...] Nu știam că tânărul acela tăcut și singuratec care lucra la corectură scria literatură. Mărturisire târzie și plină de regret. Poate atunci, în primăvara anului 1942, în plin război, mi-aș fi dat seama, mai bine, că asistam la debutul unuia dintre cei mai reprezentativi scriitori ai literaturii române contemporane."

toamna. Este chemat să recruteze la Turnu-Măgurele. Constatându-se însă că nu îndeplinea condițiile pentru Școala de subofițeri – întrucât nu-și terminase studiile – este amânat cu mai multe luni. Faptul are o importanță hotărâtoare deoarece astfel nu va fi trimis pe front. Reîntors la București este primit cu greu la ziar.

• Concomitent cu debutul lui Marin Preda se produce tipărirea, împotriva hotărârii CENZURAT, a volumului de versuri *Om* semnat de noul său prieten, Sergiu Filerot, condamnat la moarte pentru actul său (pedeapsă, ulterior, comutată).

• Este anul unor fundamentale lecturi, cărțile fiind obținute de obicei de la anticari, închiriate, cumpărate și revândute. În „romanul" formării sale, *Viața ca o pradă*, Marin Preda evocă aria și mobilurile acestor întinse lecturi: Tolstoi și Dostoievski, dar și Homer, Shakespeare, Dante, Nietzsche, Balzac, fără a mai cita pe autorii români. Predilecție pentru „marii ruși":

„Umanitatea are până acum câteva biblii în care au scris capitole mari Homer și Shakespeare, Dante și Villon, Tolstoi și Dostoievski, Balzac și Proust, Victor Hugo și poate (cuvânt adăugat!) Sadoveanu. Nu în orice scriitor mare a avut ecou complect strigătul de durere și strigătul de bucurie al umanității. Gogol și Caragiale sunt scriitori mari și sunt alții, din alte familii, și mai mari decât ei, Stendhal și Flaubert, Goethe și Eminescu, în care umanitatea e prezentă în totalitatea ei, în comedia fățărniciei și a minciunii sau a geamătului înfundat, lamentabil, al omului de prisos cehovian. Umanitatea apare în donchișotismul ei, în bovarismul femeii, în oblomovismul unui visător neputincios și trândav, în morometismul țăranului român, în copilăria ei la un Creangă, în zeci de manifestări care arată multiplele ei fețe, de la lacrima dickensiană până la răceala sumbră a unui Faulkner sau optimismul luminos cu accente tragice al unui Hemingway...

Malraux, care e interesat de omul care caută puterea, trăind într-o Europă care nu-i mai oferă pe scena ei prilejul de a o găsi, pe care o caută în altă parte cu prețul vieții, Thomas Mann, Șolohov, Arghezi, Rilke. Dar numai la cei dintâi, în scene ca Ulisse cerșetor, Hamlet strigându-i mamei cuvinte de durere pentru patima ei josnică, Villon descriindu-și scheletul, «Moartea lui Ivan Ilici», Mîșkin pălmuit, Jean Valjean ducând găleata micuței Cosette – răsună ecoul adânc al unei umanități cutremurate de sentimente mari interesând o biblie a umanului“

(*Mărturie inedită...*).

1943

ianuarie-aprilie. Frecventează Cenaclul lui Eugen Lovinescu împreună cu grupul de la *Timpul.* Prima proză citită este *De capul ei,* reținută de Geo Dumitrescu pentru tânăra publicație *Albatros, „dar pe care n-a mai avut timp s-o publice, preferându-l în numărul acela – auzi dumneata! – pe Nic Smeureanu, [lucru pe care el nu știe că n-o să i-l iert niciodată!]*. Lovinescu a exclamat de câteva ori în timpul lecturii, cu vocea lui subțire și senină: «Are talent!... Are talent!...» Ei, mi-am zis eu atunci plin de trufie, păi dacă am talent, stați să vă citesc una care să justifice mai bine această apreciere. Și am venit, cu «Calul». «Hm! a exclamat criticul la urmă, în tăcerea plină de nesiguranță care se lăsase. Descriptiv. Descriptiv»“* (*Timpul...*, p. 72).

• În casa lui Eugen Lovinescu o cunoaște pe Hortensia Papadat-Bengescu. Lovinescu îi face rost de un ajutor bănesc: *„Un domn, mi-a spus el atunci, al cărui nume nu trebuie să-l știi, îți oferă zece mii de lei în schimbul nuvelei dumitale «Calul» [...] Am luat banii încântat, reprezentau cam două salarii ale mele de proaspăt secretar de redacție“* (*Timpul...*, p. 73).

primăvara. Este încorporat în armată la Turnu-Măgurele.

aprilie, 25. Legitimația *„Timpul, ziar de informații. Fondator Grigore Gafencu* (probabil a doua care i s-a dat) precizează calitatea sa *de corector și colaborator.*

iulie. Primește o permisie de o lună, în iulie, moment în care realizează paginarea ziarului *Curentul* în care se anunța căderea lui Mussolini.

iulie 16. Moare, la București, E. Lovinescu. *„În iulie când eram într-un concediu* (făcea deja armata – *n.n.*), *marele critic murea și am mers în urma cortegiului său funerar împreună cu Constant Tonegaru“* (*Timpul...*, p. 71).

* Pasajul în paranteze drepte a apărut numai în *Luceafărul.*

• La recomandarea anterioară a lui Eugen Lovinescu, Ion Vinea îl acceptă secretar de redacție la *Evenimentul zilei*, publicație afiliată *Curentului* lui Pamfil Șeicaru. („*Secretariat însă știam să fac fără să fi fost vreodată secretar de redacție, o învățasem stând adesea lângă paginatori și lângă Ștefan Roll*" – *Viața...*, p. 350.)

• Un timp face armata destul de departe de casă, în Bucovina de Nord, în apropiere de Cernăuți. Ecourile acelor zile și apropierea războiului sunt evocate în povestirea, rămasă în manuscris, *Peste întâmplările unei dimineți de război*.

august. Dintr-o *Carte de identitate pentru călătorii nelimitate cu 75% reducere*, rezultă că este *soldat* la Regimentul 3 Grăniceri. Legitimația este eliberată la 20 august 1943 și este valabilă până la 31 mai 1946.

1944–1945

Continuă stagiul militar în diferite zone ale țării. (Contingentul 1944, Regimentul 3 Grăniceri.)

1944

aprilie-mai. Este militar la Bârlad. Mai târziu își va reaminti: „*Voiam să revăd cazarma unde trăisem sfârșitul războiului, unde mă despărțisem pentru totdeauna de contingentul cu care îmi petrecusem acești ani*". „*În armată (am făcut doi ani de armată) n-am primit de la ei nici o scrisoare* (de la părinți și frați – *n.n.*). *Atâta vreme și nici un rând. Eram ostaș, nu-mi lipsea nimic din cele necesare, mâncare, adică, iar eu n-aveam ce să le trimit [...]. Lipsisem doi ani, nu mai știam nimic din viața literară*".

Îl dezamăgește cel căruia îi lăsase, cu doi ani în urmă, la plecarea în armată, bruma de lucruri pe care le strânsese și mai cu seamă manuscrisele. Din păcate, nu și-a regăsit scrierile de început și autorul reia de la capăt truda.

1945

aprilie 25. Redevine corector și colaborator la *Timpul*" (până la 31 decembrie 1946).

iulie. Colaborează la revista săptămânală *Tineretea*, apărută la București (1 iulie 1945–24 aprilie 1947).

septembrie 24. Apare revista *Lumea* (24 sept. 1945–16 iunie 1946), director G. Călinescu, la care colaborează și Marin Preda.

1945–1946

toamna–iarna. Lucrează în calitate de corector la „România liberă", de unde însă este dat afară.

Locuiește, în București, împreună cu Ion Caraion, într-o frumoasă cameră pe Aleea Sulter (*Viața...*, p. 76).

• Este angajat la Societatea Scriitorilor Români ca funcționar la Serviciul drepturilor de autor, propus de Eugen Jebeleanu, „*care deși nu mă cunoștea, auzise că un tânăr scriitor n-avea de lucru și era indignat; mă recomandase lui Eftimiu, președinte*" (*Viața...*, p. 358).

1946

Editura Cultura Națională anunță un concurs de debut, la care se decide să participe și Marin Preda. Este momentul hotărâtor pentru alcătuirea volumului *Întâlnirea din Pământuri*. Premiul este acordat Cellei Delavrancea pentru volumul *Vraja*, proză scurtă. Fiica marelui dramaturg (născută la 15 decembrie 1888), recunoscută pianistă, nume de rezonanță în domeniu, a fost preferată, premiată și publicată. (Mai târziu, în 1973, avea să dea un important volum de memorii, *Mozaic în timp*, iar în 1975 romanul erotic *O vară ciudată*.)

1947

Pentru Marin Preda experiența a fost importantă întrucât l-a determinat să-și strângă nuvelele și povestirile: *„Mi-am adunat toate schițele și nuvelele în volum și le-am trimis la* Cultura Națională *[...]. Îmi plăcea pentru că editaseră dialogurile lui Platon, încântarea adolescenței mele. Am trimis* Întâlnirea din Pământuri *prin poștă. Era în 1947. A apărut rezultatul concursului și a fost premiată Cella Delavrancea [...]. Mi-am recitit cu atenție volumul să văd ce e cu el. Am constatat că e neglijent redactat, că nu avea o concepție clară, că nu avea finaluri bune. Exprima starea de spirit în care mă aflam pe atunci: incertitudinea [...]. Eșecul de atunci mi-a prins bine. Am lucrat încă un an asupra volumului și l-am predat la Cartea Românească" (Creație...*, Interviu cu Sânziana Pop, p. 463).

1948

aprilie. Debutează cu *Întâlnirea din Pământuri*. Volumul are următorul cuprins: *În ceată, Colina, Întâlnirea din Pământuri* (fragment din *Iubire*), *O adunare liniștită (Unul la munte, De Anul Nou, Casa lui, Calul, La câmp, Înainte de moarte (Doctorul), Dimineață de iarnă*. Așadar, face o selecție din povestirile apărute în presă.

„Volumul meu de nuvele Întâlnirea din Pământuri *stătea de câteva luni la Cartea Românească, condusă de Toneghin. Acum, director era B. Lăzăreanu, având în echipă ca redactori pe Constantin Streia, Sen Alexandru și Ion Caraion, care îi și dă vestea „Va apărea!". „În două luni l-au publicat în două ediții" (Viața...*, p. 77).

Ediția a II-a, apărută la scurt interval, conține aceleași „nuvele".

Cartea este primită favorabil la Radio, de Paul Georgescu și, la *Contemporanul*, în cronica semnată de Ov.S. Crohmălniceanu, dar aspru criticată de Nicolae Corbu și

J. Popper în *Flacăra* condusă de Mihai Novicov. Un tânăr scriitor din aceeași generație (Petru Dumitriu) scrie favorabil despre *Întâlnirea din Pământuri.*

aprilie 2. Într-o mărturie din această zi, ajunsă în posesia lui Eugen Jebeleanu și publicată postum, Marin Preda dezvăluie că pregătește un roman din viața oamenilor de la câmpie, acțiunea petrecându-se în anul 1945, dar care nu are nimic comun cu scrierile anterioare (Cezar Petrescu, Rebreanu); o anticipare a *Moromeților: „doi din cei cinci fii ai lui sunt ispitiți de viața orașului și de afaceri [...]. Conflict, dezlănțuire de patimi, ură" (Creație...*, p. 283–284).

vara. I se oferă posibilitatea, după debut, să-și ia un concediu de creație la Casa de la Bălcești pentru a scrie *un roman*, de fapt o primă versiune a *Moromeților*. „Era un eșec"... (*Viața...*, p. 65).

septembrie. Întrucât își permite să depășească limita lunii de concediu, este destituit din modestul post pe care îl ocupa la Societatea Scriitorilor Români; Mihai Novicov („care mă simpatiza") îi oferă slujba de „secretar de presă" la Ministerul Informațiilor pe care îl conducea. *„Nu făceam chiar nimic la minister, dar într-o zi mă pomenesc că primesc la lectură un manuscris intitulat «Desculț», de Zaharia Stancu. Și ce să fac cu el? am întrebat. Nici nu știam că eram cenzor, că eram plătit pentru asta [...]. Am început să citesc..."* Intenționa să scrie un referat de respingere, din cauza scenei cu „botnițele la gură". *„Noroc că tocmai când scriam eu referatul a venit cineva și mi-a luat pur și simplu manuscrisul de sub nas..." (Viața...*, p. 69).

• Apare primul „interviu" (dar pe care *nu l-a oferit niciodată!*) semnat de Willy Moglescu:

„O carte despre țărănime a fost proiectată de mine pe la sfârșitul anului 1948 în mai multe volume. Din acel proiect au apărut până acum Moromeții *în o mie de pagini. Volumul*

al doilea, apărut în 1967, a fost început în 1953, în timp ce volumul întâi era încă neterminat" (*Creație*..., p. 368).

decembrie. *„Am simțit că ora mea a sunat"* (*Viața*..., p. 70). Pornește spre Sinaia, după ce își părăsise și serviciul de la Minister, pentru a lua de la capăt scrierea romanului: *„Trăiam încă sub euforia debutului în volum, care oricum, în ciuda injuriilor, fusese un succes. Starea mea de spirit se echilibra. Aveam douăzeci și șase de ani, trecusem printr-un război în care nu murisem, debutasem în literatură chiar în toiul acestui război, aveam iluziile întregi..."* (*Viața*..., p. 66).

1949

aprilie. Devine membru al Uniunii Scriitorilor. Primul carnet are numărul 49 și este semnat de Mihai Beniuc, în calitate de președinte. (Al doilea carnet are data de 27 martie 1967 și este semnat de Zaharia Stancu).

vara. Neputința de a începe romanul care îl ademenea îl poartă între Sinaia și București, în căutarea unei soluții epice care întârzie să apară. În acel moment are o revelație: *„De ce nu inclusesem în volumul de debut, «Întâlnirea din Pământuri», schița «Salcâmul»? [...] Într-adevăr, de ce o lăsasem deoparte când știam că era lucrul cel mai inspirat pe care îl scrisesem? Când se întâmplase asta? [...] Schița asta era un secret care nu trebuia dezvăluit. [...] Că apăruse în «Timpul», trebuia, debutam, dar salcâmul acela trebuia ferit, era ceva de preț, intim, care putea fi ucis într-o carte de nuvele. Și acum, deodată, mi-am dat seama de ce. Acest salcâm doborât era singura întâmplare din ceea ce scrisesem la douăzeci de ani care avea legătură adâncă, neștearsă, cu familia mea. [...] Salcâmul era un cod care nu trebuia divulgat. Scena cu doborârea lui îmi apărea acum ca o poartă pe care dacă știam s-o deschid intram pe un teritoriu în care trăia o lume miraculoasă pe care o cunoșteam și pe care o puteam povesti"* (*Viața*..., p. 360).

De aici avea să pornească *Moromeții*, una dintre capodoperele literaturii române.

iulie. Este nevoit să revină la București, slăbit și bolnav, tratat chiar de dr. C.I. Parhon. E urmărit de obsesia romanului: *„Cartea asta nu trebuia scrisă, și în nici un caz publicată, aceste lucruri nu se spun... Scrisesem, dar nu jubilam. Mult mai mult îmi plăceau povestirile mele din* Întâlnirea din Pământuri, *dure, reci, necruțătoare, peste care ochiul meu trecea cu privirea micșorată și impasibilă. [...] Am luat manuscrisul, l-am dactilografiat, apoi l-am băgat în sertar și am uitat de el cinci ani"* (*Viața*..., p. 365).

• Apare în colecția *Cartea poporului*, nr. 5, a Editurii pentru Literatură și Artă a Uniunii Scriitorilor un volum de 32 pagini, în tiraj de masă, conținând nuvela *O adunare liniștită*, preluată din volum.

• Scrie și apare imediat nuvela *Ana Roșculeț* în aceeași Editură pentru Literatură și Artă a Uniunii Scriitorilor, având 120 de pagini.

1950

primăvara. *„În primăvara anului 1950, eram la Brașov și mă duceam zilnic într-o uzină metalurgică. [...] Nu înainta deloc cunoașterea de către mine a acelei uzine, treceam dintr-o secție în alta fără să descifrez nimic. [...] Am stat acolo două luni și n-am scris nimic"* (*Creație*..., p. 222).

• Încearcă să conceapă un nou roman: *„Pălesc subiectele tratate de mine până în prezent, față de acelea care mă obsedau. Sunt tot din universul țărănesc și n-am să relatez nici unul fiindcă mi-ar fi foarte greu și pentru că țin prea mult la ele. Într-unul dintre ele fusese topit* Moromete *însuși. Se numea* Matei Dimir, *și apărea, în 1950, într-o situație specifică, într-un conflict în care protagoniștii sfârșeau unul ucis, altul executat pentru ucidere, iar alții la închisoare pe*

diferite termene. Nu mi-a reușit acel roman. Și atunci am revenit la Morometții“ (*Creație...*, p. 306).
Nu a ieșit încă la iveală această versiune. Socotită un eșec, putea fi distrusă, deși credem că Marin Preda și-a păstrat toate manuscrisele.

1951

primăvara. Incitat de un critic să scrie ceva după atâta tăcere, care ar fi devenit dăunătoare pentru creator, se deplasează în părțile Hușului pentru a se documenta.
„Reușise să mă neliniștească și pe mine. M-am dus pe la țară, dar nu la mine în sat, ci undeva prin Moldova, în regiunea Huși, și acolo la primărie am văzut o scenă: un tânăr țăran rău îmbrăcat și cu o biată pălărie în mână este strigat să vie și să semneze actul prin care adera și el la o agricultură cooperatistă. Semnează și pe urmă are o clipă de derută cu tocul în aer; parcă s-ar fi abătut deodată asupra lui toate întrebările: cum trăise nu fusese bine... Prin iscălitura asta, prin care el dădea tot, o să ducă și el altă viață? «Hai, bă, scoală-te de-acolo, s-a auzit atunci o voce poruncitoare. Ce faci, ai înțepenit acolo?» Tânărul om s-a ridicat brusc, s-a lovit cu genunchiul de masă și fruntea lui mare și albă ca hârtia întâi s-a împurpurat, apoi s-a făcut de o paloare mortală. Ce descărcări afective se petreceau în el? Ce prăbușiri? Chipul i s-a lungit, s-a tras în jos; s-a dat la o parte, a mai stat printre oameni câteva minute. Nimeni nu-i adresa un cuvânt. A luat-o tăcut pe lângă garduri și s-a dus încet fără să se uite îndărăt.
N-a fost singurul pe care l-am văzut atunci, dar întors la București și plecând spre Sinaia, am scris această schiță, care avea vreo douăzeci de pagini și se numea Desfășurarea.
– E bună, mi-a spus prietenul meu, dar n-ai spus tot. Cine era cel care i-a adresat cuvintele acelea dure? [...]
Aici m-am înfuriat. I-am răspuns că intenția mea a fost să descriu numai atât cât am descris și nimic mai mult.

– Da, dar nu e suficient, mi-a răspuns el, n-o să apară.
– De ce?
– Nu se înțelege cine e individul care îi adresează acele cuvinte dure. Trebuie să arăți satul cu tot ce se întâmplă în el.
– Și ce mai rămâne din ce am vrut eu să spun?
– Tot. Și e interesant. Și nuvela va apărea. Și alungi și norii care s-au strâns deasupra capului tău, mi-a mai spus acest prieten cu o stranie pasiune, care a fost mai convingătoare decât argumentele lui“ (*Timpul...*, p. 75).
Faptul este relatat încă o dată, cu prilejul vizitei la Huși, în iunie 1978.

1952

august. Apare nuvela *Desfășurarea* în revista *Viața Românească.* Îndată după publicare petrece primul său concediu de odihnă la vila scriitorilor de la Tușnad unde o reîntâlnește pe Hortensia Papadat-Bengescu, bolnavă, însoțită de Claudia Millian-Minulescu (și, după cum ne-a relatat aceasta, și de Mioara Minulescu).
Nuvela apare în volum la Editura de Stat pentru Literatură și Artă (având 189 de pagini).
• Primește Premiul de Stat (clasa a II-a) pentru *Desfășurarea.*
• Devine redactor la revista *Viața Românească.*

1953

Din mai multe afirmații făcute în decursul vremii, este anul în care a început să fie elaborat de fapt volumul al doilea din *Morometții*, independent de primul. Faptul este într-un fel surprinzător. Așadar, în vreme ce volumul întâi zăcea în sertar, fără perspectiva publicării, continuarea lui era pregătită: *„Volumul al doilea, apărut în 1967, a fost început în 1953, în timp ce volumul întâi era încă neterminat“* – îi spune lui Iulian Neacșu (*Creație...*, p. 368); *„era scris, într-o*

primă versiune, încă din 1953", i se destăinuie și lui Romulus Rusan (*Creație*..., p. 174).

Și totuși, scriitorul va reveni asupra problematicii volumului II mult mai târziu, și anume atunci când i s-a deslușit un întreg proces istoric impus țărănimii noastre:

„Eu trebuia să urmăresc acest proces și să-i văd sfârșitul. Timp deci de aproape cincisprezece ani am observat ceea ce se întâmpla. Îndată ce tot s-a încheiat, a fost posibilă și scrierea celui de al doilea volum al romanului" (*Creație*..., p. 481).

1954

• Regizorul Paul Călinescu, personalitate excepțională a cinematografiei naționale, realizează cea dintâi ecranizare după nuvela *Desfășurarea*.

• Îl cunoaște pe Nicolae Labiș despre care mai apoi avea să scrie: *„Nicolae Labiș nu a fost numai o promisiune. Cine citește «Primele iubiri» și «Lupta cu inerția» are acea tresărire pe care o avem în fața poeților realizați. Realizarea lui nu înseamnă că, dacă ar mai fi trăit, n-ar mai fi avut ce spune. Noi am asistat la prima țâșnire a talentului său, care a fost atât de bogată încât putem spune că următoarele ne-ar fi arătat pe deplin întinderea și adâncimea stratului său subteran. [...] Fără să afirm că aveam un presentiment, știu că i-am spus într-o zi că nu-mi place viața pe care o duce. (Am cunoscut-o și pe sora lui, care îi semăna leit și care avea* mâna fermă; *a fratelui era moale.) Mi-a dat un răspuns care nu se deosebește prea mult de vocabularul celor obișnuiți să fugă de ei înșiși: «Am un drac în mine și vreau să-l omor». «Omoară-l prin austeritate, i-am spus, îl vei ucide mai sigur.» Curând însă am aflat că nu numai mâna lui era moale, și nu trebuia să fie moale din fire, ci și picioarele care nu l-au putut ține să nu se lovească de un tramvai. Labiș a căzut la pământ și și-a rupt șira spinării. Poetul Gheorghe Tomozei a tipărit o carte care reconstituie acest tragic dosar al existenței lui Nicolae Labiș"* (*Convorbiri*..., p. 124).

Locuiește în strada Ana Davila.

august–septembrie. Se află pe litoralul Mării Negre, în stațiunea Vasile Roaită (Eforie Sud, Carmen Sylva). Începe idila cu poeta Aurora Cornu, pseudonimul poetei Aurora Chițu, originară din localitatea Cornu, cu care se și căsătorește. Căsnicia durează până la începutul anului 1959.

1955

ianuarie. Notează despre prietenia cu Aurora Cornu: *„Se împlinesc azi cinci luni de când s-a spulberat unul din cele mai cumplite complexe de care eram stăpânit: acela că o fată frumoasă, talentată și inteligentă ca tine mă poate simpatiza (nicidecum iubi!)"* (*Scrisori*..., p. 18).

primăvara. Romanul *Moromeții. I* este dat spre lectură lui Paul Georgescu, N. Tertulian și altor critici literari din epocă. În urma observațiilor făcute de Paul Georgescu, Petru Dumitriu și alții *„încep să răsfoiesc hârtiile romanului, să tai și să umplu ceea ce trebuie tăiat și umplut"*.

iunie–septembrie. Revista *Viața Românească*, numerele 6, 7, 8, 9 publică romanul *Moromeții*.

august 24. Începe călătoria la Kiev ca trimis al Uniunii Scriitorilor. Publică în *Gazeta literară* povestirea *Prizonierul*.

• Apare volumul I al romanului *Moromeții*. La sfârșitul cărții este consemnată perioada scrierii: *1949–1955*. Conform casetei tehnice romanul a fost dat la cules la 22 septembrie având bunul de tipar la 29 noiembrie, tirajul fiind de 20.100 exemplare. Coperta și ilustrațiile sunt semnate de J. Perahim. Mai târziu, Marin Preda mărturisea că nu l-au mulțumit deplin aceste ilustrații.

„Este anul 1955, «Moromeții». Dar asta este altă poveste despre care aș putea să scriu amintiri literare. Ar merita".

Păcat că nu a evocat această extraordinară istorie, despre care menționase în interviul solicitat de Sânziana Pop (apărut în *Creație...*, p. 467).

Cu adevărat romanul *Moromeții* își are propriul lui roman, primele secvențe ale chestiunii țărănești fiind scrise încă în vremea în care era elev la Școala Normală din Cristur-Odorhei când *„ni s-a cerut să compunem ceva. Atunci a apărut în embrion ideea acestui personaj."* (*Creație...*, p. 424).

• Lucrează la *„povestirea... cu învățătoarea"*. Este cea dintâi narațiune despre Constanța (Sterian) care va deveni mai apoi parte integrantă din viitorul roman *Risipitorii*.

1956

aprilie. În numărul 4 al revistei *Viața Românească* apare noua nuvelă *Ferestre întunecate* și îndată și, în volum, la Editura Tineretului (72 pagini).

Se tipărește și a doua ediție în colecția „Albina" a aceleiași edituri. Coperta de D. Negrea (88 pagini).

Nuvela este publicată și în traducere, la Moscova (Biblioteca „Narodnaia", nr. 5, în care mai sunt tipărite lucrări de I.L. Caragiale, M. Sadoveanu, Petru Dumitriu, Zaharia Stancu).

vara. Își aduce părinții la București, realizând în atelierul fotografului Aurel Bauch celebrele imagini artistice. Marin Preda își înfățișează astfel tatăl:

„Arăta bine. Fizionomia lui nu era așa cum avea să apară peste câtăva vreme, deteriorată brusc de îmbătrânirea care a survenit cu un an înainte de a muri, îmbătrânire totală. Și din punct de vedere intelectual se ținea foarte bine. Fotografia mamei, care trăiește și are peste optzeci de ani, e făcută tot atunci. Nici ea nu are fotografii din tinerețe" (*Convorbiri...*, p. 39).

1957

martie 20. Devine, pentru a doua oară, Laureat al Premiului de Stat pentru literatură, clasa I (proză), încununare firească a primirii de care s-a bucurat romanul *Moromeții* (H.C.M. nr. 399 din 20 martie 1957).

octombrie 26–noiembrie 4. Participă, împreună cu numeroși oameni de artă, la excursia organizată cu motonava „Transilvania" în câteva țări din Mediterana. Are loc celebra „aventură" organizată de Nicolae Tăutu, dar Marin Preda nu este în scenariul regizat cu acest prilej de autorul copioasei glume, privind acordarea altor premii literare decât cele oficiale.

decembrie. Începe călătoria de documentare, trimis de Uniunii Scriitorilor, în Vietnam, pe ruta București–Moscova–Omsk–Tomsk–Irkutk–Ulan-Bator–Pekin–Hanoi. Cunoaște Asia, petrece Revelionul la Clubul Internațional din capitala Vietnamului, iar întoarcerea la București, fiind probabil la data de 13 ianuarie 1958, este descrisă în cincizeci de pagini din *Convorbiri...* cu Florin Mugur. Reținem doar câteva pasaje:

„Era prin 1957, gândul de a călători era departe de mine, nu mă aflam printre privilegiații călătoriilor, nu mă trimetea nimeni peste hotare. Într-o zi, primesc un telefon de la Uniunea Scriitorilor. Era Aurel Mihale. «Marine, zice, tu nu vrei să te duci într-o călătorie în Vietnam?» Cum naiba să nu vreau să mă duc, în orice fel de călătorie! Și el mă întreba, ca și când Uniunea m-ar fi răsfățat până atunci cu tot felul de propuneri care de care mai fascinante, de a călători... Am aflat ceva mai târziu că alții, favoriții, cei care erau sătui de atâtea drumuri, refuzaseră să facă o astfel de călătorie îndepărtată și atunci Uniunea s-a gândit la unul care nu mai plecase. Dar ce-mi păsa mie că alții refuzaseră? Mi-a spus Mihale: doi sau trei alți inși, cărora li s-a propus, au spus că

nu se duc; fuseseră prin China, prin America, și nu mai voiau. Foarte bine! Nu-mi ardea mie să mă consider jignit că mă duceam undeva unde alții refuzaseră. E de remarcat aici un lucru care mi se pare vesel. Mihale mi-a spus atunci la telefon: «Pregătește-te, că peste trei zile trebuie să pleci!» Trei zile! Formidabil! Anul ăsta, de pildă, urmează să fac o călătorie, în cadrul unui schimb cultural în Olanda. Hotărârea biroului Uniunii Scriitorilor s-a luat prin februarie, acum suntem în septembrie, iar eu încă nu am actele necesare pentru ca să pot pleca, nici vizele pe care trebuie să ni le dea forurile de resort din țară și nici răspunsul olandezilor, de unde se vede că birocrația nu are o patrie, ci e răspândită peste tot pământul. Pe vremea aceea, după cum vezi, Uniunea Scriitorilor știa să ia o hotărâre. «Peste trei zile pleci!» Și în trei zile au fost gata și pașaport, și viză, și bani, tot. În cele două nopți de dinaintea plecării, n-am mai putut închide ochii. Eram pur și simplu copleșit de ideea de a călători într-o țară atât de îndepărtată, de a parcurge un spațiu geografic atât de întins. După psihologia mea de om care nu cunoștea încă marile progrese făcute în materie de aviație, și tocmai pe vremea aceea apăruseră avioanele cu reacție, un drum cu avionul rămăsese o mare aventură. Credeam că voi merge cu un avion dintre cele obișnuite, care face opt sau nouă ore până la Moscova. Exista, pe lângă entuziasm, și teama pe care o poate deștepta un spațiu geografic atât de puțin cunoscut. M-am gândit că s-ar putea să nu mă mai întorc din acest voiaj și mi-aduc aminte că mi-am luat la revedere de la unii prieteni, anunțându-i că plec într-o călătorie, că s-ar putea să nu mă mai vadă niciodată... Războiul din Vietnam se terminase... Era un moment de calm, Vietnamul fusese împărțit în două și nu exista vreun semn neliniștitor. Războiul era departe de gândurile mele... În sfârșit, a venit ziua plecării și în dimineața aceea a început deodată să ningă și s-a pornit viscolul. Era la începutul lui decembrie. M-am dus la aeroport, m-am urcat în avion și am plecat spre Moscova. Ruta era Moscova–Pekin–Hanoi, trecând prin Siberia. Nici nu știu cum am ajuns la Moscova, dar, în orice caz, țin minte că, deși după două nopți de insomnie aș fi vrut să dorm, nu izbuteam; eram extrem de surescitat. La Moscova, luându-mă după ceilalți călători, am intrat în aerogară și așteptam acolo, cam dezorientat; nu știam o boabă rusește. Nu pot să-mi dau seama cum a ajuns să dea peste mine o funcționară de la Aeroflot, poate că i se spusese să-mi vină în ajutor. M-a dus într-un loc unde mi s-a pus o ștampilă pe biletul de avion și cu chiu, cu vai, nu mai țiu minte pe ce limbă, nu știa franțuzește, m-a lămurit că la ora zece trebuie să fiu pregătit..." (*Convorbiri*..., p. 165–166).

Sau în alt loc:

„La Hanoi, unde nu credeam că am să ajung vreodată, când am intrat în oraș am rămas timp de aproape un ceas fascinat de ceea ce oferea ochiului viața străzii, cu toate că ceea ce vedeam nu avea în sine nimic senzațional: erau bărbați și femei pe biciclete. Da. Dar asta trebuie văzut, fiindcă bărbații erau mici și păreau toți tineri, iar femeile, datorită halatelor lor multicolore, păreau toate fete" (*Viața*..., p. 49).

1958

februarie 21. Acordă un interviu lui Toma George Maiorescu, publicat în *Contemporanul* din 21 februarie.

1959

- Face o călătorie de documentare și odihnă, în timpul verii, la Moscova, Sankt Petersburg (Leningrad) și în Crimeea. În însemnările scriitorului sunt consemnate sumele cheltuite, în total 12 000 de ruble.
- Se căsătorește cu Eta Vexler, de care se va despărți în 1966.
- Apare nuvela *Îndrăzneala* la Editura Tineretului.

1960

• Începe să scrie nuvela *Friguri*: *„Subiectul nu-mi era însă atât de clar; s-a limpezit, în imaginația mea, abia peste câțiva ani, când, într-o lună, am și scris povestirea. «Friguri» are ca moment-cheie vizita pe care o face luptătorul în această căsuță de pe marginea râului, unde descoperă nu doi copii, ci trei, dintre care două fete în jurul a optsprezece ani; una dintre fete este o actriță din Hanoi, de care el se și îndrăgostește“* (*Convorbiri…*, p. 182).

„«Friguri» este mai degrabă o poveste modernă. În sensul că relatează istoria unui tânăr luptător: și o istorie a sa de iubire, și istoria sa din războiul indochinez contra francezilor, războiul de rezistență, cum îl numesc ei“ (*Creație…*, p. 480).

iulie-august. Își petrece concediul la Mamaia și apoi la Tușnad.

septembrie. Scrie și publică imediat în *Viața Românească* (nr. 9) eseul *Despre literatura cu aristocrați*, analiză a romanelor lui G. Călinescu, *Bietul Ioanide* (1955) și *Scrinul negru* (1960), pe care le consideră deficitare sub aspectul mediului social descris. Romanul *Moromeții* nu găsise o consemnare specială în „Cronicile optimiste“ ale lui G. Călinescu, iar încercarea de a intra în dialog cu acesta, inițiată de Marin Preda, s-a soldat cu un eșec.

Tânărul critic Eugen Simion îi răspunde cu eleganță lui Marin Preda în apărarea lui G. Călinescu. Momentul ne va fi evocat mai apoi astfel de Eugen Simion:

„Când, după apariția «Moromeților», l-a vizitat pe G. Călinescu (povestește el în «Convorbiri» cu Florin Mugur, dacă nu mă înșel), a fost dezamăgit de atitudinea marelui critic. El, tânărul prozator, încurajat de succesul «Moromeților», venise să stea de vorbă cu un intelectual de mare reputație. Se pregătise, probabil, pentru această întâlnire. Spera, poate, ca marele critic să-i spună că i-a citit cărțile sau că le va citi în curând. Ei bine, întâlnirea s-a desfășurat în cu totul alt chip… Criticul ar fi început să debiteze lozinci: că el este un intelectual progresist, că luptă pentru pace, că este cu hotărâre împotriva burghezo-moșierimii… Nici o posibilitate de comunicare, așadar, între cel mai important critic al epocii și, indiscutabil, cel mai mare prozator al generației ce se afirma. Despărțirea a fost definitivă… Mai târziu prozatorul a scris un articol sever despre «Scrinul negru». Îmi amintesc cu exactitate de acest articol (apărut în «Viața Românească») pentru că el a marcat începutul relațiilor mele cu Marin Preda. Tânăr critic, foarte tânăr, crescut în cultul lui G. Călinescu, am fost surprins de judecata aspră asupra romanului, care, oricâte cusururi ar fi avut (și are, negreșit), era, totuși, opera unui intelectual de mare clasă. I-am răspuns numaidecât lui Marin Preda în «Gazeta literară», la începutul sau la sfârșitul unui eseu (nu mai știu exact) despre același roman care, prin mișcarea ideilor, tulburase spiritul meu tânăr… Insolența mea n-a fost, evident, bine primită de prozator, dar – lucru rar în relațiile dintre un scriitor și un critic! – prozatorul nu mi-a reproșat niciodată tinereasca mea atitudine. Doream să-l cunosc, citisem «Moromeții» și descoperirea acestui roman a fost, pot spune, un eveniment în viața mea. Întâlnirea cu o carte poate fi un mare eveniment în biografia cuiva. Iată, mi-am zis, un personaj (Ilie Moromete) care nu seamănă cu nici un alt personaj din cărțile pe care le-am citit. O mare descoperire literară, deci… L-am cunoscut relativ târziu pe autorul acestui mare roman, după apariția nuvelei «Friguri».“ (*Timpul…*, p. 122–123).

octombrie* 5**. Datarea proiectului unui nou roman: ***Adam Fântână.

octombrie. La împlinirea vârstei lui Sadoveanu de 80 de ani, lansează celebra caracterizare: *„Mihail Sadoveanu nu este un scriitor, ci o literatură“* (*Creație…*, p. 96).

1961

ianuarie 1. Devine membru în *Comita Europea degli Sreittori* (COMES).

• Vizitează mânăstirile din centrul Moldovei, Agapia, Văratec, poate și Neamț. Fusese provocat de Ion Băieșu, care rememorează acele momente legate de un «caz» întâmplat la Săvinești, sperând să-l determine să scrie un reportaj pentru *Scânteia tineretului*. Marin Preda locuia în strada Dionisie Lupu 74 (etajul 6), unde se desfășoară întâlnirea: *„Eu venisem, însă, pregătit cu o capcană: cu câteva zile înainte sosise la redacție scrisoarea teribilă a unui tânăr din Săvinești care intrase într-o cisternă pentru a-și salva un coleg. După ce l-a scos pe acesta pe gura cisternei, gazele dinăuntru au luat foc, iar el a ars ca o torță. A fost salvat, ca prin minune. Am scos scrisoarea respectivă din buzunar și l-am rugat pe Marin Preda s-o citească. [...] Peste câteva zile, Marin Preda a plecat în Moldova pentru o săptămână. [...] Nu pot să-ți dau nici un reportaj. Nu se poate scrie nimic despre individul respectiv. Dintr-un erou a ajuns un nenorocit“...* (*Timpul...*, p. 179).

1962

• Apare romanul *Risipitorii* și este „lansat“ la Librăria noastră. *„Prin 1953, adică după terminarea «Moromeților» volumul I, dar care era încă la mine în sertar, m-am apucat să scriu volumul al doilea. M-am chinuit o iarnă și o vară. Zilnic luptam cu o neputință de a scrie, a cărei explicație îmi scăpa. Pur și simplu nu știam să scriu. Stăteam în fața hârtiei și nu reușeam cel mult decât să descriu scene scrise deja în volumul anterior, reluate însă într-o formă penibilă și care mi se impuneau în mod bizar, deși imaginația îmi era îndreptată asupra altor subiecte. Mă simțeam stăpânit de dorința imperioasă de a vorbi eu și nu personajele mele țărănești, de a gândi cu mintea mea și nu cu a lui Ilie Tăbârgel, (era unul care mă obseda), sau mai știu eu cu a cărui alt țăran care își*

scotea capul printre rândurile mele trudnice și vorbea tot el, dar fără să-mi dea sentimentul că spusele lui reprezintă sensul vieții lui pe acest pământ (și pe acele timpuri!) și ce soartă îl așteaptă! Exasperat, am abandonat totul și mă gândeam chiar cu seninătate să mă las de scris. Nu-mi plăcea ideea că nu pot să fac altceva decât să mă împleticesc printre picioarele personajelor mele, descriind într-un mod naiv psihologii naive, deși ele erau expresia unei credințe și a unei speranțe, ca într-o nuvelă pe care am publicat-o în acei ani și care s-a bucurat pe atunci de un mare succes. Inocența trebuie să aparțină numai eroilor, nu și scriitorului. Din această trufie nu m-a scos decât întâmplarea și, desigur, instinctul. O carte netipărită la timp rătăcește apoi multă vreme până își găsește locul potrivit în conștiința publicului și a istoriei unei culturi. Din păcate pentru dorința de intemporal a multor începători de azi, romanul e legat de istorie și fără ea se asfixiază. Trebuia să tipăresc ceea ce scrisesem atunci și nu mai târziu, cu toate că romanul acesta despre țărănimea antebelică era neterminat. Nu mă interesa dacă țărănimea română continua să se ruineze în capitalism, așa cum spunea o frază la sfârșitul volumului, pe care ulterior am scos-o, ci viața unei categorii umane pândită de vicleniile istoriei. Or, aceste viclenii erau abia anunțate. Cine poate însă să asigure un scriitor că o obsesie a sa aflată în plină dezbatere a conștiinței va trece în mod sigur și pragul expresiei artistice? Să păstrăm, mi-am zis, în rezervă marea întrebare despre curgerea timpului și ce poate ea aduce oamenilor, și să dăm la o parte pânza de pe tabloul, gata terminat, al unei epoci care s-a scurs. Pentru ceea ce va urma, vom vedea. Aici însă reveni amintirea eșecului care se confirma curând la o nouă încercare. Mă îmbolnăvii de exasperare, seninătatea mă părăsi, zăcui în spital, apoi mă însănătoșii. Și într-o zi îmi veni următoarea idee: Foarte mulți oameni din vremea noastră pătesc ce-am pățit eu. Nu este oare exasperarea, provocată de neputința de a-ți atinge scopul dorit,

o realitate a lumii noastre moderne? Șocurile la care suntem supuși din pricina pierderii seninătății și echilibrului sufletesc, seninătate și echilibru supuse unei continue agresiuni a mediului și de care nici măcar nu suntem totdeauna conștienți, nu sunt ele oare cauza unor mari tulburări în comportamentul omului de azi? Și așa am început să scriu romanul «Risipitorii». Deodată neputința de a scrie a dispărut. Eram atât de entuziasmat, încât socoteam acest roman, în sinea mea, mai bun decât tot ceea ce scrisesem până atunci. În doi ani l-am terminat și avea peste opt sute de pagini. Urma să apară. Profitând însă de o defecțiune editorială de ultimă oră, mi-am recitit romanul și nu l-am mai găsit bun. Din opt sute de pagini l-am redus la trei sute cincizeci, pentru ca apoi, în șpalturi, să-i mai adaug o sută" (*Creație*..., p. 404).

1963

mai. Începe să susțină o rubrică, pe baza scrisorilor primite la redacție și a altor informații, la *Scânteia tineretului*. Sunt luate în discuție diverse „cazuri", posibile subiecte literare.

• Apare nuvela *Friguri* la Editura Tineretului.

• Are loc Conferința Uniunii Scriitorilor în cadrul căreia Marin Preda pledează, într-o amplă intervenție, pentru o adevărată misiune a scriitorului, criticând conducerea Uniunii și activitatea necorespunzătoare a lui Mihai Beniuc ca președinte, preocupat numai de publicarea numeroaselor sale volume de versuri și de promovarea propriei personalități evocate în romanul *Pe muche de cuțit* (1959).

vara. Îi moare tatăl. Evoluția ultimelor luni ale vieții acestuia este surprinsă astfel:

„A îmbătrânit brusc, foarte tare. S-a stins ca o lumânare, începând din primăvară și până în toamnă, cam atât a durat timpul în care el nu s-a mai putut mișca bine. Nu, n-a suferit de nimic, așa era constituția lui. Era foarte voinic..." (*Convorbiri*..., p. 55).

„Acum nouă ani, în primăvară, l-am văzut pe tatăl meu foarte slăbit și având pe față o tentă, o culoare foarte asemănătoare cu cea pe care o capătă omul după ce viața nu mai există în el. Eu am refuzat [...] să cred că tatăl meu, la care țineam atât de mult, o să pățească ceva (...) peste o lună, o lună și ceva, s-a întâmplat..." (*Convorbiri*..., p. 104).

1965

• Face parte din delegația Uniunii Scriitorilor din România, împreună cu Ov.S. Crohmălniceanu, care participă la masa rotundă privind problemele romanului contemporan, desfășurată la Viena.

martie. Este ales deputat în circumscripția orășenească nr. 395 din București.

mai 14. Are loc întâlnirea lui Al. Balaci în gara Viena cu Victor Eftimiu și Marin Preda – care veneau de la București – în vederea călătoriei împreună la Paris (unde s-au întâlnit cu Eugen Jebeleanu), pentru a participa, ca delegație românească, la o întâlnire cu PEN–Clubul francez.

Călătoria continuă în compartiment cu Marin Preda, prin Linz, Salzburg, Innsbruck, Basel până la Paris, unde au loc întâlniri cu intelectualii francezi Ives Gandon și Jean de Beer, dar și cu Valentin Lipatti și Alexandru Rosetti. Coincidența face ca Teatrul Național din București, condus de Radu Beligan, să prezinte în capitala Franței *Rinocerii*. Marin Preda, prezent la spectacol, are prilejul să o cunoască pe Elvira Popescu și pe autorul piesei, Eugen Ionescu.

Timp de zece zile efectuează o călătorie în sudul Fanței, la Avignon și Menton, Nice și Monte Carlo. (Descrierea călătoriei este făcută de Al. Balaci în *Timpul*..., p. 195–199.)

• Apare ediția a doua a romanului *Risipitorii*.

• Publică două articole fundamentale. Unul, *Actualitatea marelui romancier*, despre Liviu Rebreanu, pe care îl consideră *victorios* în abordarea „prezentului dramatic" al

vremii sale, motiv pentru care „curajul său rămâne și astăzi exemplar" (*Creație...*, p. 115). Celălalt, *Problema umană veritabilă și făcătorii de cuvinte*, despre *„acel scriitor înzestrat cu talent literar care n-are nimic de spus și care face cuvinte pe toate temele date"*, convins că *„incapacitatea exprimării unei problematici umane veritabile naște făcători de cuvinte..."* Articolul se încheie preluând teza maioresciană privind valoarea estetică a scrisului (*Creație...*, p. 105).
• „Apare *Ciuma* de Albert Camus, în românește de Eta și Marin Preda, cu o introducere de Constantin Ciopraga, la Editura pentru Literatură Universală, București (270 p.).

1966

mai. Are loc întâlnirea cu studenții bucureșteni, confesiunile sale fiind publicate în revista *Amfiteatru* din luna iunie. Dactilograma, revăzută de scriitor, are data: *20 mai*, scrisă de mână.

octombrie. Își cumpără un autoturism (Fiat) și dă examenul de șofer (7 octombrie). Savu Dumitrescu, angajat conducător auto la Editura Cartea Românească, la dispoziția lui Marin Preda, l-a slujit zece ani, evocând în două cărți această preocupare a scriitorului. (La 7 februarie 1980 devine membru al Automobil Clubului Român).

1967

• Apare al doilea volum al romanului *Moromeții* la Editura pentru Literatură. Cartea este atacată dur în *Luceafărul* condus de Eugen Barbu. Grupul de critici de la *Gazeta literară* ia apărarea romanului. Printre semnatari se află și Șerban Cioculescu.
• Este ales vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor.
• Scrie piesa de teatru *Martin Bormann*, interpretată pe scena Teatrului Național din București în stagiunea 1967–1968.

„Dacă pe tema lui Martin Bormann aș fi vrut să scriu un roman sau o nuvelă, ar fi trebuit să fac o călătorie în America de Sud, să mă documentez temeinic așa cum am făcut pentru nuvela «Friguri», pe care am scris-o după ce am fost în Vietnam, după ce am citit trei tratate de istorie a Vietnamului și am studiat un tratat militar. Aceasta este o muncă de documentare prealabilă pe care o face de obicei orice prozator. Or, în cazul lui Martin Bormann, o asemenea călătorie și o asemenea documentare ar fi cerut un timp, în decursul căruia, starea acută de interes pentru problemă s-ar fi diminuat sau risipit, chiar și lucrul pe care aș fi vrut să-l spun nu l-aș mai fi putut spune așa cum am dorit. [...] Martin Bormann nu este, cum ar putea crede unii, induși în eroare de acest titlu, o dramă istorică, nici una contemporană care tratează trecutul istoric, ci o dramă contemporană în sensul strict al cuvântului".

Atracția teatrului a rămas vie și este mărturisită astfel: *„Am fost tentat, după Martin Bormann, și această tentație n-a dispărut, să scriu o piesă despre Vlad Țepeș. Partea fascinantă din biografia lui Vlad Țepeș este modul în care se grefează pe un temperament demențial idei mari, inspirate dintr-o ideologie antiotomană. Gestul său, când cu o mână de luptători pătrunde în tabăra sultanului spre a-l ucide, egalează, dacă nu chiar întrece în măreție, gestul lui Mihai Viteazul la Călugăreni. Ceea ce poate inflama, din viața acestui cumplit om, inspirația unui scriitor este acest amestec straniu de virtuți înalte, violență împinsă dincolo de limite normale și consecvență în apărarea unor idei politice* (*Viața...*, p. 229).

decembrie 29. Premiera dramei Martin Bormann pe scena Teatrului Național din București.

1968

august 21. Ocuparea Cehoslovaciei de trupele sovietice și ale altor state din Pactul de la Varșovia și atitudinea fermă a României în această situație îl determină să scrie răspicat: *„Ca scriitor, îmi dau poate mai bine seama de ceea ce reprezintă, pentru o cultură și o civilizație, regimul libertății și suveranității naționale. Destinul însuși al individului e strâns legat de aceste categorii fundamentale, și în afara lor ideea de progres, în orice domeniu, nu se poate înțelege"* (*Creație...*, p. 232).

• Apare romanul *Intrusul*, răspuns târziu la rugămintea lui Ion Băieșu de a se ocupa de cazul întâmplat la Săvinești. Între personaje se află și Sorana Țopa, vechea prietenă din anii războiului.

• Primește Premiul Uniunii Scriitorilor (proză) pentru romanul *Intrusul*.

• La Editura Minerva, în colecția „Biblioteca pentru toți", nr. 463, apare volumul lui Albert Camus, conținând *Străinul*, în traducerea Georgetei Horodincă (semnatară și a prefeței) și *Ciuma*, traducerea Eta și Marin Preda (publicată anterior, în 1965).

• O cunoaște pe Elena Mitev, cu care se căsătorește.

1969

• Efectuează o călătorie în Germania Occidentală. *„Îmi aduc aminte că am făcut un voiaj în Germania. Am văzut toată Germania într-o lună de zile, alergând cu mașina de la un oraș la celălalt. Dar mi-a rămas în memorie o singură zi. O zi în care, pur și simplu, am refuzat să mă mai urc în mașină. G. Călinescu scria că «cel mai măreț lucru e să mergi pe jos», ceea ce însă nu l-a împiedicat să-și cumpere sau să primească o* Volgă. *A mai pierdut ceva din măreție, ce e drept, dar a câștigat în schimb mai mult timp. În această privință, putem*

într-adevăr spune că mașina e bună să câștigi timp ca să mergi pe jos... Într-adevăr, ne copleșesc atâtea treburi... E bună deci mașina, să alergi cu ea în cutare piață unde ai auzit că se găsește brânză sau carne... Dar să vezi din ea lumea? Nu vezi nimic. Darmstadt e un orășel; se spune că e foarte bogat, că e plin de bancheri; dar nu se vedeau semne de bogăție. Apoi am mers pe șosea spre Frankfurt, am străbătut o pădure. O pădure care nu avea nimic deosebit, dar am călcat-o eu cu piciorul meu. Orașul Hamburg mi-a rămas în memorie tot pentru că m-am despărțit de grupul cu care eram și am luat-o pe jos, la plimbare. Orele acelea, în care am mers prin oraș și m-am uitat în jurul meu, singur, într-o stare sufletească în care puteam contempla ceea ce vedeam, viața vie din jurul meu, au existat și există pentru mine și azi. În timp ce zilele nesfârșite în care alergam de la un oraș la altul, cu o sută șaizeci de kilometri pe oră, ajungeam, ne duceam la masă, de la masă la hotel, de la hotel la o întâlnire cu nu știu cine, au dispărut, s-au șters, n-a rămas nimic din ele" (*Convorbiri...*, p. 160).

1970

februarie 24. Se naște primul său fiu căruia îi dă numele Nicolae.

martie 15. Se înființează Editura Cartea Românească, al cărei director este numit Marin Preda. Sediul din str. Nuferilor (azi, general Berthelot), nr. 41 este predat și primit, conform procesului-verbal, de Victor Crăciun și Marin Preda, trecând din administrația Radiodifuziunii în cea a Uniunii Scriitorilor. În colectivul editurii se aflau Gh. Iacob – director adjunct, Mihai Gafița – redactor-șef (din martie 1977, Cornel Popescu), Georgeta Dimisianu, Magdalena Bedrosian (mai târziu și director), Mircea Ciobanu, Florin Mugur, Sorin Mărculescu, Constanța Vulcănescu (tehnoredactor).

aprilie. Adrian Păunescu îl determină să susțină o rubrică în revista *Luceafărul*: „În fiecare săptămână Marin Preda răspunde la o întrebare". Această colaborare va fi benefică și pentru scriitor și pentru literatura noastră. Rezultatul final este volumul *Imposibila întoarcere.*

Poetul va rememora, peste un deceniu, acele momente: *„Am stat nopți în șir, alături de Preda. Săptămâni de nopți! Voi mai vorbi eu vreodată despre acele magnifice nopți. Atunci, cu mâna mea, aceasta care scrie rândurile de față, notam ceea ce mi se părea esențial și tulburător în conversațiile cu Marin Preda. Cu o umilință care mi-a făcut un bine pe toată viața, mă lăsam pe mine, ca autor, total în afară, în favoarea coerenței ideilor lui Preda. Așa a fost scrisă cartea «Imposibila întoarcere»"* (*Timpul...*, p. 51).

• În timpul marilor inundații din primăvara lui 1970, care au afectat numeroase zone din țară, vizitează Brăila, Galați și Insula Mare a Brăilei, împreună cu alți scriitori: Zaharia Stancu, Laurențiu Fulga, Eugen Jebeleanu, Geo Bogza, Traian Iancu și, din tânăra generație, Adrian Păunescu. La scurt interval constată efectele inundației și în Transilvania, la Sighișoara.

• Scrie eseul *O bucată de pâine din Insula Mare a Brăilei*: *„Pentru mine această imagine constituie simbolul rezistenței noastre. De ce? Pentru că ne asumă și pe noi, și ne recunoaștem astfel în el, ca indivizi și ca națiune, pentru că, poate, asta va face din noi niște oameni totdeauna treji, cu puterea de a răspunde, fără panică oricărei surprize"* (*Creație...*, p. 238).

iunie 13. Apare articolul *Obsedantul deceniu* care a stârnit o vie și puternică dezbatere literară.

Marin Preda operează distincția necesară între *cerințele politicului* unei perioade și realitatea literaturii. Susținând continuitatea în dauna hiatusului, luând în discuție eventuala confuzie între deceniul 1940–1950 și 1950–1960, conclude: *„Afirm că nimeni nu poate încă să calculeze consecințele acestei perioade, atât prin realizările de atunci – («Moartea lui Iacob Onisia», «Bietul Ioanide», «Desculț», «Surâsul Hiroshimei», «Lupta cu inerția», afirmarea celui care-ți vorbește, «Groapa», «Fluxul memoriei», apariția lui Theodor Mazilu, Titus Popovici, Fănuș Neagu) – cât și prin realizările ulterioare și care pot surveni încă, alimentate de experiența unică a acestui deceniu"* (*Creație...*, p. 126).

iulie 4. Adrian Păunescu îi pune o întrebare privind editura nou-înființată, cu un amplu program de lucru, dar Marin Preda, înainte de a enunța planul propriu-zis al primului an de activitate, caracterizează preocupările ei: *„Editura Uniunii Scriitorilor trebuie să tipărească literatura contemporană de toate genurile și traduceri din literatura universală. Editura noastră mai poate tipări, din patrimoniul literaturii române, autori și opere sub îngrijirea unor scriitori contemporani. Nu ne revine sarcina retipăririi moștenirii culturale în ansamblul ei"* (*Creație...*, p. 127).

noiembrie 5. Participă la o întâlnire cu cititorii la Târgu-Mureș.

• Scrie articolele *Despre actualitatea lui Caragiale* și *Consternanta problemă*, adică aceea a lipsei traducerilor din scriitorii români în alte limbi.

• Traduce, împreună cu Nicolae Gane, *Demonii* lui Dostoievski, volumul apărând cu un aparat critic de Ion Ianoși, la Editura Cartea Românească, București (784 p.). Traducerea este reeditată, cu același aparat critic, tot la Editura Cartea Românească, în 1981.

1971

ianuarie 6. Se naște al doilea său fiu, Alexandru.

februarie 17. Moartea lui Miron Radu Paraschivescu, personalitate de care se leagă debutul scriitorului, îi prilejuiește un tulburător articol-evocare din care desprindem:

„După Eugen Lovinescu, nimeni n-a iubit mai mult la noi profesiunea de scriitor și nimeni n-a luptat mai mult să-i păstreze întreaga noblețe ca Miron Paraschivescu".

Acest eseu, *Ora despărțirii de un prieten* devine prefață la volumul lui M.R. Paraschivescu, *Ultimele* (1971).

vara. Călătorește, împreună cu soția, în Elveția și Franța, cu o ședere mai mare la Paris.

toamna. Deplasare în Transilvania, mergând și la Gherla, la invitația folcloristului Ion Apostol Popescu. Întoarcerea, cu mașina prin Târgu-Mureș, Piatra-Neamț, Târgu-Neamț, Humulești, Mănăstirea Neamț. Oaspete, la Bacău, al revistei *Ateneu*, condusă de Radu Cârneci.

• Apare volumul *Imposibila întoarcere* cuprinzând articolele și eseurile publicate în revista *Luceafărul* ca răspuns la întrebările iscoditoare ale lui Adrian Păunescu în cadrul rubricii săptămânale.

• În această vreme situează Adrian Păunescu vizita lui Marin Preda la Nicolae Ceaușescu (la sugestia poetului), vizită în care l-a și însoțit pe romancier:

„Țin minte (și evoc aici pentru acei făcători ai culturii române) momentele în care Marin Preda a fost literalmente cuprins de disperarea că va fi introdus iar «realismul socialist». Ce vreau eu să spun e că Preda, departe de a fi ceea ce unii au vrut să acrediteze despre el, un egoist, un chiabur, un intelectual laș, a fost o mare conștiință. Grija față de soarta spiritualității naționale n-o scotea el din teacă ori de câte ori voiam noi, mai tineri decât el, să-l facem să comită gesturi de vitejie; dar când simțea cu adevărat că o cucerire înaltă e în pericol, când bunul lui simț de țăran era contrariat, când ceva din el presimțea înnorare, Marin Preda devenea de bronz. Toate «de ce?»-urile lui de fiecare zi, toate, dar chiar toate, căpătau atunci moromețianul răspuns: de-aia!...

Îl frământa, așadar, gândul că s-ar putea să se reintroducă – în mod obligatoriu – realismul socialist. Nu mai dormea nopțile. Deceniul 1970–1980, ce avea să fie și ultimul din viața lui, îngrozitor de scurtă, a început cu grave neliniști. El, cel stângaci când era vorba să ceară ceva, el, cel bâlbâit când lua cuvântul în public, el, cel care dovedea circumspecție și în raporturile cu ultimul umil funcționar al statului, el, care gândea de o mie de ori, ca să întreprindă o dată, devenise de nerecunoscut. Părea un cavaler infailibil din filmele franțuzești."

• Și relatează despre această audiență:

„Acolo, Marin Preda a spus scurt și clar, cu niște buze golite de sânge, pe care și le mușca în semn de nervozitate și înștiințare a sinei, acolo a spus, la flacăra pură a conștiinței sale de mare scriitor, acolo a spus cu încredere și cu disperare, cu calm și dramatism:

– Dacă introduceți realismul socialist, eu mă sinucid!

Marin Preda, care rotise de-atâtea ori «de ce?», nu mai întreba. Știa că își angajase întreaga viață în această frază scurtă. Perspectiva ca literatura să se scrie iar după rețete, fără dreptul elementar de a întreba «de ce?», *îl hotărâse la gestul suprem. Nu protestase deslușit aproape niciodată. Nici acum n-o făcea. Comunica doar că el, Marin Preda, preferă moartea"* (*Timpul...*, p. 122).

1972

• Apare romanul *Marele singuratic*, Editura Cartea Românească.

februarie 21. Are loc lansarea acestuia la București.

• Participă, ca scriitor preocupat de problemele țărănimii și autor al romanului fundamental al vieții satului, la „Congresul țăranilor din România", cum denumește cu termenii proprii această adunare ținută la București.

martie 2. Participă la Adunarea de constituire a Asociației Scriitorilor din București.

aprilie 6–octombrie. Se realizează cartea de convorbiri determinată de Florin Mugur, destăinuiri esențiale privind viața

și opera lui Marin Preda. Pornind de la un simplu interviu, pe parcurs se naște ideea „Ce-ar fi să facem o carte?" Cu răspunsul: „De ce nu?" Întâlnirile au loc în locuința de atunci a scriitorului din str. Dr. Herescu (Cotroceni), duminica după-amiază, de la orele 17. *„La acel ceas scriitorul își termina plimbarea pe care o făcea zilnic, însoțit uneori de fiii săi, Niculae și Alexandru. N-a întârziat niciodată. [...] La fel de atent aranjată era și camera din Sinaia în care a locuit cu soția peste vară. Să notez în treacăt că, în zecile de ore pe care le-am petrecut împreună, nu am văzut niciodată, pe birou, pe canapea, pe rafturile bibliotecii, vreo pagină scrisă de Marin Preda".*

Sau iată, descris de Florin Mugur, locul acțiunii:

„Nu pot să spun cum s-au desfășurat, descriindu-le cuminte, în ordine. Timpul convorbirilor îmi scapă, nu mi-l mai amintesc. În schimb, n-am uitat locurile. De pildă, spațiul primei întâlniri: un fel de mare terasă situată la trei-patru metri înălțime, terasă sau curte interioară, într-o amiază rece de primăvară. Pe o măsuță, cu tăblia acoperită de un mozaic (pietre galbene și cărămizii) stătea magnetofonul. Se legăna un jilț de papură, al scriitorului. Un cal de lemn își ațintea spre mine un imens ochi negru. Scriitorul, jucându-se cu fiul său Niculae, dându-mi câte un răspuns, iarăși jucându-se, și senzația mea că mă găsesc în mijlocul unei lumi normale, obligat să fac un lucru profund nefiresc. Ce rost avea să-i tot pun întrebări? La ce serveau? Încercam să-l determin pe cineva să-mi spună ceea ce nu știam, să-i smulg adevărul. Reușeam să-l atrag în universul meu straniu, dominat de neliniște și de încercările mele stângace de reprimare a neliniștii, pentru ca în clipa următoare să-l văd din nou urmărind mișcările copilului" (*Convorbiri...*, p. 11).

„Există, pe de o parte, un bărbat liniștit, de statură mijlocie, îmbrăcat cu grijă. Poartă ochelari. Ia cuvântul în public foarte rar, la câte o adunare a scriitorilor; nu arată nici bătrân, dar nici prea tânăr. În cartea de telefoane a orașului București, oraș în care locuiește încă din prima tinerețe, se află opt persoane care poartă același nume cu al său: Marin Preda. Există, pe de altă parte, un bătrân țăran din câmpia Dunării, născut în 1885 și mort în 1963, numit, în romanele lui Marin Preda, Ilie Moromete. Se știe că a avut cinci băieți și o fată, pe care ar fi vrut să-i păstreze lângă sine, în gospodărie, deși vremurile se dovedeau potrivnice. Se mai știe că era bucuros când avea ocazia «să stea de vorbă cu un om deștept, în stare să glumească inteligent» și că și-a sfârșit viața fugind de-acasă, spre o dragoste care i-a luminat cei din urmă ani ca un apus plin de culori. Iar în ceasul sfârșitului, ultimele sale cuvinte au fost: «Domnule... eu totdeauna am dus o viață independentă!»

Ce legătură poate fi între autorul romanului Moromeții *și al altor cărți, scriitor locuind în București, și bătrânul țăran? Ce legătură anormal de puternică, deosebită de aceea dintre orice scriitor și eroii săi, atât de strânsă încât pot fi confundați? De ce sunt socotite «moromețiene» gânduri ale scriitorului, din articole sau din cărți în care numele lui Moromete nici măcar nu e pomenit? De ce atitudinile sale față de evenimente sunt raportate la atitudinile pe care le-ar fi luat Moromete, dacă s-ar fi aflat în situații asemănătoare? De ce nu este Moromete un personaj «tip Marin Preda», așa cum ar părea firesc? Cine e tatăl și cine e fiul?*

Sunt pe lume taine bine întreținute, hrănite cu vorbe care nu înseamnă nimic, cu vorbe spuse în penumbră, pe un ton teribil. Sunt taine cultivate de artiști care, de cele mai multe ori, nici nu au altceva mai bun de cultivat. Asemenea lucruri trebuie respectate cu sfințenie: enigme se vor, enigme să fie"! (*Convorbiri...*, p. 16).

„Trebuie să scriu romanul despre război, mi-a mărturisit într-o seară. E cea mai grea carte din cariera mea. Nici nu știu dacă o s-o termin. Îți spun acest secret, ca să mă simt mai bine. Și mi-a arătat în continuare că romanul va fi, în cele din urmă, volumul doi din Moromeții; *următorul va deveni cel care este acum al doilea, iar* Marele singuratic, *cu unele racordări, va încheia ciclul*" (*Convorbiri*..., p. 18). Reținem și câteva opinii caracterizatoare ale lui Florin Mugur din această perioadă: „Ceea ce urma să fie interviu devenea confesiune"; „Am descoperit la Marin Preda semne ale unei vieți ordonate, luminată de dragoste"; „Scriitorul are ceva de spus numai despre locurile care constituie pentru el o obsesie"; „Moromete (cu care, totuși, Marin Preda seamănă atât de mult), nu de prieteni are nevoie, ci de un auditoriu inteligent"; „Vorbea despre moartea bătrânului rege Moromete, despre moartea unui rege Lear țăran"; „Singuratic fusese tot timpul"; „Ce fel de autor e acela care nu-și depășește cu un cap cititorul?"

„De ce Marin Preda? Din nenumărate motive. Pentru că nu e doar un scriitor, ci și un intelectual. Pentru că are conștiința binelui și a răului. Pentru că nu se joacă. Pentru că, poate fi, cu aplicație, răutăcios, dar niciodată rău. Pentru că este nu numai un mare romancier, ci și un romancier care nu și-a încheiat cariera. Pentru că este un om care știe să-și asume riscurile..."

„Ca și Moromete, Marin Preda povestitorul nu spune niciodată povești. Face altceva: comentează evenimentele politice la zi. Nu Făt-Frumos e eroul «poveștilor» lui Moromete, ci Iorga, cu «cei doi creieri» ai lui. Nu cele trei încercări ale lui Harap Alb, ci «cele trei chestiuni care rezultă din cele spuse de Țugurlan»."

Marin Preda împlinea cincizeci de ani și cu adevărat devine profund cuprins de responsabilitatea sa: *„O vârstă respectabilă e un motiv de îngrijorare, nu e o glumă să numeri mai multe decenii, dar e și un motiv de mulțumire: alții au murit mai tineri*". Și brusc, Marin Preda face pentru prima dată o afirmație alarmantă, pe care poate nimeni nu a luat-o în seamă: *„am sentimentul că mă pândesc din umbră atâția dușmani, atâția câini, vorbesc de câini biologici, ascunși în propria noastră ființă, încât doresc în secret să nu îmbătrânesc*".

Ce temeri avea scriitorul, evident, nu numai biologice? Viața s-a precipitat și a mai durat doar opt ani...

mai 22–24. Are loc Conferința Națională a Scriitorilor. În intervenția sa, Marin Preda se referă la problemele criticii literare și la succesele Editurii Cartea Românească în cadrul căreia, între timp, se deschisese și librăria. Singura neîmplinire: *„N-am realizat un lucru pe care ni l-am propus de la început: publicarea caietelor lui Eminescu. Problema s-a dovedit însă mult mai complicată decât am crezut, din toate punctele de vedere. Totuși nu vom renunța la acest nobil proiect*" (*Creație*..., p. 147). (Din păcate nimeni încă nu l-a realizat după treizeci de ani.)

• Marin Preda este ales vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor.

iunie. La împlinirea a 60 de ani de la moartea lui I.L. Caragiale i se oferă prilejul de a pregăti o ediție de *Opere alese – Nuvele și Schițe* pe care o definește „artistică".

Antologia I.L. Caragiale, *Opere alese*, pe care o și prefațează (2 volume – *Nuvele și schițe* I; *Povestiri dramatizale. Teatru* II, apare la Editura Cartea Românească, 824 p.). Publicarea acestei antologii îi oferă prilejul să-și exprime opiniile privitor la realizarea unei ediții de opere.

În Cuvântul înainte, intitulat semnificativ *Despre actualitatea lui I.L. Caragiale*, se exprimă admirația veche a prozatorului față de înaintașul său. Preda vede în I.L. Caragiale un model epic.

august 5. Este sărbătorit la Uniunea Scriitorilor cu prilejul împlinirii vârstei de 50 de ani. În numele Comitetului de conducere omagiul este adus de Zaharia Stancu, președintele Uniunii. Participă cei mai de seamă scriitori contemporani și prieteni ai lui Marin Preda.

toamna. Călătorește în Franța și îi povestește lui Florin Mugur: *„Îmi place să mă duc la Paris, pentru că în acest oraș mă aflu mereu în cunoștință de cauză. Și poate că mi se pare atât de frumos, pentru că istoria și cultura lui îmi sunt familiare; sunt în vizită, dar nu ca un străin care vine pentru prima oară într-o casă și se lasă copleșit de prea multele lucruri noi. E orașul în care au trăit Balzac și Victor Hugo (cât nu s-a autoexilat), orașul în care a gândit și a acționat Robespierre. În conștiința noastră, Parisul e populat și plin de strălucire. E suficient să ne gândim, de pildă, la ascensiunea marelui corsican care, tânăr, rătăcea pe străzile acestui oraș, în zilele când mulțimea era în mare fierbere, și nu-și pierdea timpul, citea, ca și când ar fi știut ce destin îl așteaptă, citea intens cărți de drept, de economie politică, afla din paginile lor tot ceea ce avea să se dovedească mai târziu că îi era necesar pentru ca să cucerească Europa și pentru ca să dea Franței o legislație care este valabilă și azi. Nu știa nimeni de el, era un june locotenent prăpădit, stătea într-o odăiță sărăcăcioasă, abia avea banii necesari cu care să trăiască și aștepta. Și-a adus aminte cineva de el, că se pricepea la artilerie, și l-au trimis la Toulon, unde i-a înfruntat pe englezi, descoperind cu ingeniozitate în ce fel trebuiau să fie așezate bateriile, pentru a-i înfrânge. Și i-a zdrobit, într-adevăr. Apoi, după Toulon, a fost chemat să potolească mulțimea Parisului, sărăcimea care nu mai era mulțumită de noua clasă care luase puterea. Devenise turbulentă și, după părerea Directoratului, nihilistă. Și tânărul subțirel și palid i-a încredințat pe Directori că va aranja el lucrurile, numai să i se execute ordinele. Și a dat un ordin straniu, tunurile să fie urcate pe acoperișuri. Ordinul a fost executat, și de acolo, de sus, s-a tras cu ele în mulțime... Unii pretind că mai târziu, pentru a preveni răscoalele, baronul Haussman a tăiat Parisul în bulevarde largi, așa cum a rămas până astăzi; astfel de căi de acces pot fi dominate mai lesne cu tunurile; împiedică ridicarea de baricade. Dar câte nu știm noi despre Paris! Acolo, totul e istorie, iar orașul a rămas frumos, în ciuda amintirilor prea numeroase, care ar fi putut să-l împovăreze și să-l strivească sub apăsarea monumentelor. Dar francezii nu sunt atât de mari iubitori de vestigii istorice, pe cât s-ar crede. Italienii, da. La Paris n-am văzut însă decât puține statui ale oamenilor celebri“* (*Convorbiri...*, p. 162–163).

Șederea la Paris a lui Marin Preda și a soției sale, Elena Preda, este evocată de Eugen Simion (pe atunci profesor la Sorbona) în *Timpul trădării, Timpul mărturisirii. Jurnal parizian* (1977). A devenit celebră scena cumpărării „borsolinei“.

• Primește Premiul Uniunii Scriitorilor (proză) pentru romanul *Marele singuratic*.

1973

ianuarie–martie. Documentare intensă în vederea elaborării romanului *Delirul*. Zile în șir cercetează presa vremii și alte mărturii la Biblioteca Academiei Române.

• Discuții, la care am participat, în acest sens cu Pan Halippa și la întâlnirile de la Casa oamenilor de știință, unde avea o masă rezervată, împreună cu Eugen Jebeleanu, Alexandru Rosetti și Geo Bogza.

• Apare volumul lui Florin Mugur *Convorbiri cu Marin Preda* la Editura Albatros.

Dintre ideile remarcabile ale lui Marin Preda exprimate în aceste *Convorbiri*:

„Actul de creație este rezultatul vieții interioare secrete a scriitorului" (p. 69).

„Dacă gândul «trebuie să scriu!» este însoțit de credința cutremurată că, dacă nu scriu, nu am rost pe lume, inspirația vine mai curând decât dacă am aștepta-o nepăsători și între timp ne-am petrece viața în chefuri. Mai există la îndemâna scriitorului încă o modalitate cu care el poate aduce inspirația la masa lui de lucru [...]. Această modalitate sunt călătoriile" (p. 113).

„Cărțile trebuie să fie bune de la început și până la sfârșit" (p. 121).

„Infirm această caracterizare a prozei mele, drept proză de analiză".

„Călătoriile pot fi trăite".

„Dacă aș ști că efortul pentru scrierea unui roman mă poate costa viața, mi-aș lua toate măsurile de siguranță pentru a înlătura o eventualitate cum ar fi boala din care să mi se tragă moartea. Dar unica măsură hotărâtoare, aceea de a renunța la scris, nu aș lua-o" (p. 199).

• Apare ediția definitivă a volumului *Întâlnirea din Pământuri*, organizată pe cicluri, în ordinea stabilită de autor.

• Se realizează al doilea film după un scenariu semnat de Marin Preda, *Porțile albastre ale orașului*. Scenariul reia o temă obsesivă a autorului, cel de al doilea război mondial, tratată în *Povestea unui comandant de tun, O oră din august*. Regizor: Mircea Mureșan.

1974

februarie 28–martie 2. Marin Preda este ales membru corespondent al Academiei Române.

• Vizită la Siliștea-Gumești, împreună cu soția și cu scriitorul Nicolae Breban.

iulie. Termină scrierea romanului *Delirul*, pe care, după discuții în redacție și noi confruntări de date și fapte istorice, în câteva luni l-a pregătit pentru tipar.

1975

martie. Are loc sărbătorirea a cinci ani de la înființarea Editurii Cartea Românească în incinta propriei librării. Marin Preda se adresează oaspeților informându-i că în acești ani editura a tipărit 680 de cărți, dintre care doar 50 de traduceri, încurajând astfel scrisul românesc și sprijinind creația națională. Tirajul total al volumelor publicate era de 8.500.000 de exemplare.

• Apare romanul *Delirul*, primit excepțional de cititori și, cu oarecare rezerve, de critica literară.

„Delirul *a fost cartea pe care am dorit s-o scriu încă de la începutul carierei mele literare. În 1949, când am început să scriu* Moromeții, *lăsasem în urmă un timp considerabil, anii '40–'44, care mă obseda. Deci cartea* Delirul *nu este o operă a cărei gestație să fi fost scurtă. [...] În 1973, în lunile ianuarie și februarie am început cercetarea anumitor documente la Academia Română. Simțeam că* Delirul *trebuie scris, după ce realizasem o pace a conștiinței mele scriind Moromeții, volumul doi,* Marele singuratic *și* Imposibila întoarcere. *Credeam că scrierea acestui roman îmi va lua cel puțin cinci ani, date fiind gravele probleme care mi se puneau în față. În realitate lucrurile s-au petrecut altfel. [...] În martie, caietul meu de însemnări a fost umplut. Și cu cărțile despre război, care m-au pasionat, alături, am început să scriu* Delirul. *În 1974, în iulie, deci la un an și câteva luni, cinci sute de pagini au fost scrise. Timp record! Au urmat câteva luni de discuții în redacție, în care scăpările de istorie și de cronologie a faptelor au fost îndreptate, apoi erorile scăpate în pasiunea redactării au fost și ele îndreptate și în toamnă romanul a fost pregătit pentru tipar"* (*Creație...*, p. 481 și 475).

vara. Face o călătorie în Grecia.

noiembrie 21. Scrie eseul *Laudă limbii române*, din care desprindem: *„Exprimând cu profunzimea biologicului esența unei persoane ori a unei colectivități, limba nu e un limbaj oarecare, pe care scriitorul îl alege, ci o realitate care ne determină intim și ne alege ea pe noi, impunându-ne legile care-i guvernează destinul. [...] Misiunea scriitorului român de azi, conștient de bogăția expresivă a limbii sale, trebuie să vizeze dezvăluirea fără limită a frumuseții unei istorii și a unui limbaj.*
Forma cea mai generală a spiritualității unui popor, limba este cea dintâi comunicare a părintelui cu fiul său, iar pentru scriitor, supremă moștenire de lăsat urmașilor“ (*Creație...*, p. 148–149).

1976

iunie 26. Are loc Colocviul traducătorilor de literatură română în alte limbi, la care rostește cuvântul de deschidere ca vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor remarcând, între altele: *„Nu este adevărat că cinematograful sau televiziunea știrbesc cu ceva din această curiozitate pentru arta cuvântului. Dimpotrivă, am observat la noi fenomenul surprinzător că o carte ecranizată e căutată apoi în librării cu un interes sporit. Sunt editor și vă confirm acest lucru din experiență“* (*Creație...*, p.150).

• Se realizează filmul *Marele singuratic* pe baza scenariului lui Marin Preda, într-o viziune cu numeroase modificări ale narațiunii inițiale, motivându-se „supunerea la legile filmului“. Regia aparține lui Iulian Mihu. După moartea scriitorului, filmografia după opera sa se îmbogățește cu alte creații semnate de Constantin Vaeni – *Imposibila iubire*, 1983; Stere Gulea – *Moromeții*, 1986; Șerban Marinescu – *Cel mai iubit dintre pământeni*, 1992.

toamna. Călătorește, împreună cu Cezar Ivănescu, la Timișoara pentru a participa la o întâlnire cu studenții.

• Apare monografia *Marin Preda, vocație și aspirație* de Mihai Ungheanu.

1977

martie 4. Trăiește tragedia cutremurului la Casa de creație de la Mogoșoaia:
„A venit și teribila noapte din 4 martie. Vechea aripă a clădirii a început să geamă din toate încheieturile, lumina s-a stins și s-a putut vedea pentru o clipă altă lumină ciudată, apocaliptică, în bezna parcului. Fără să știm cum, ne-am trezit cu toții pe gazonul din curte și primele cuvinte omenești care s-au auzit au fost cele din dubla exclamație scoasă de Marin Preda: tremblement de terre! tremblement de terre! *Marin Preda sfida, Marin Preda dădea cu tifla. Din ce efecte contrarii se va fi născut acea ironică exclamație? când sufletul nostru, al tuturora, abia începea să se îngrozească de dușmănia care ne cotropise; nu-mi dau seama. «Ai să vezi, monșer, că se reface mușuroiul. Se reface!» Și iar:* tremblement de terre, tremblement de terre, *ca un refren ce implora puțină îngăduință până când mintea avea să vadă toate dimensiunile grozăviei. Am dat ocol pe lângă ruinele unei turle care căzuse, apoi de la un timp a început să funcționeze telefonul și am putut afla ce se întâmplase la București, deși nu ne venea să credem“.* (Descrierea aparține lui Dinu Flămând, *Timpul...*, p. 242.)
Este sfătuit de unii scriitori, întrucât era singurul director de editură necomunist, să intre în rândurile partidului comunist.

mai 26–27. Are loc Conferința Națională a Scriitorilor și este reales vicepreședinte al Uniunii.

• Apare *Viața ca o pradă*, roman memorialistic, pentru care primește Premiul Uniunii Scriitorilor (publicistică și reportaj).

1978

început de an. Marin Preda acuză o slăbire pusă pe seama unei răceli, din care se întremează cu greu. Este de fapt o stare cumplită de stress atât din cauza documentării excesive pentru *Cel mai iubit dintre pământeni*, cât și datorită unor probleme delicate de familie.

februarie. Are un accident de mașină.

„Un camion TIR, staționând sub podul Mogoșoaia, și-a părăsit brusc poziția și s-a angajat în depășirea altei mașini, tăind calea automobilului lui Marin Preda. Era iarnă, drum greu și coliziunea n-a mai putut fi evitată. Când au sosit organele de miliție, Marin Preda era foarte iritat, dar mai întâi l-a întrebat pe șofer: Ai copii? Da, am! *a răspuns acela. «Tovarășe maior, eu sunt vinovat, a spus atunci Marin Preda, plătesc eu reparația.» Știam sigur că cel vinovat fusese șoferul și nu mi-am putut stăpâni uimirea: «De ce faceți asta!» l-am întrebat pe domnul Preda. «Când mi-a spus că are copii, am înțeles că omul ăsta, dacă i se ia carnetul, achită amenda și-mi mai plătește și mie reparația, copiii lui rămân fără pâine. Iau totul asupra mea». Am ridicat mașina de la locul accidentului și am dus-o la atelier. Când am aflat cât o să coste, i-am spus domnului Preda: «Sunt bani mulți». «Nu-i nimic, dacă omul ăla a scăpat, și e bine că a scăpat, n-are importanță cât o să cheltuiesc»".*

iunie. Călătorește împreună cu Cornel Popescu, Dan Claudiu Tănăsescu, Al. Ivan Ghilia și Victor Crăciun la Iași, Vaslui și Huși.

• Face parte din delegația Uniunii Scriitorilor la un Congres al PEN-CLUB-ului al cărui membru era mai dinainte. Între scriitori a circulat zvonul că Titus Popovici, conducătorul delegației, i-ar fi raportat lui Nicolae Ceaușescu faptul că Marin Preda n-a fost prezent la lucrări, la care acesta ar fi răspuns: „Ce vrei să-i fac eu lui Marin Preda?"

început de iunie. Vizitează Șantierul Naval din Oltenița și are o întâlnire cu cititorii.

• Călătorește în Olanda, împreună cu soția, la invitația unor scriitori din această țară.

• Revelionul 1979/1980 îl petrece în familie, împreună și cu fratele său Alexandru (Sae). Atunci scriitorul îi mărturisește acestuia că terminase *Cel mai iubit dintre pământeni*, roman la care *„ținea... mai mult decât la «Moromeții». Era foarte mulțumit de ceea ce a ieșit"* (*Timpul...*, p. 206).

1979

• Anul hotărâtor pentru încheierea romanului *Cel mai iubit dintre pământeni.*

aprilie 22. Îi lasă o scrisoare-testament lui Cezar Ivănescu: *„Din motive vechi țărănești mă gândesc adesea că, de pildă, un accident de mașină s-ar putea să-mi fie fatal [...] și atunci îmi vin îngrijorări cu privire la soarta manuscrisului meu «Cel mai iubit dintre pământeni»..."*

• Apare ediția a II-a din *Viața ca o pradă.*

1980

februarie–martie. Se desfășoară campania electorală pentru alegeri de deputați în Marea Adunare Națională. Marin Preda candidează împreună cu Laurențiu Fulga în Circumscripția Drăcșenei – Teleorman. Candidații sunt ades însoțiți de Cornel Popescu, Dan Claudiu Tănăsescu, Petre Anghel. Vizitează și Siliștea-Gumești, unde o femeie se întreabă: *„Ce-a făcut, maică, Marin al nostru, de gândiți să-l puneți deputat?"*

Laurențiu Fulga descrie secvențe din întâmplările avute: *„La unele școli ni se programau «adunări electorale» și cu elevii, cadrele didactice respective socotind ca pe un mare*

privilegiu de a-l avea pe Marin Preda în mijlocul lor. Școlile căpătau, în astfel de împrejurări, aspect sărbătoresc, eram întâmpinați cu flori de glastră și cu strangulate de emoție cuvântări ale comandanților de detașamente pionierești, noi înșine eram declarați pionieri de onoare și primeam cravate roșii cu tricolor. Greu de spus ce profil vor fi definit profesorii, copiilor, despre scriitorul Marin Preda, în ce măsură personalitatea acestuia putea fi comparabilă cu alte personalități de ocazie care le vor mai fi fost oaspete până atunci. Dar erau evidente unda unui anume fior care le străbătea micile făpturi, uimirea din ochii lacomi să și-l întipărească pentru toată viața. Cel puțin un lucru le devenise limpede, că Marin Preda era unul de-al lor, unul de-o seamă cu ei, care respirase același aer cu ei și care se îndestulase din bunurile aceluiași pământ cu al lor, iar în destinul lui, urcător sub astrele României, își vedeau, poate, realizarea propriului destin. Mult mai aproape de vârsta, de sufletul lor le era Niculae Moromete, pe care-l și evocau în cuvintele lor de laudă la adresa lui Marin Preda, ca simbol al «victimei» unui trecut de mizerie și tenebros" (*Timpul*..., p. 251).

• Apare romanul *Cel mai iubit dintre pământeni*. Revenirea din campania electorală și primirea cărții sunt evocate astfel de Laurențiu Fulga:

„Se interesase încă de dimineață la editură dacă au apărut «exemplarele de semnal» din Cel mai iubit dintre pământeni, *i s-a confirmat că editura se afla în posesia unui singur exemplar (3 volume, 1241 de pagini), Marin Preda a hotărât ca exemplarul să-i fie dat șoferului care i-l va aduce seara, la întoarcerea în București; ziua toată, de-a lungul programului electoral cât a mai fost, Marin Preda a fost de o dispoziție nebună, doar numai uneori intersectată de umbriri melancolice. Nouă nu ne-a spus nimic, nimeni n-a bănuit cauza acelei nemăsurate și totuși cenzurate exaltări. Mai târziu, aveam să ne explicăm neliniștea și graba pe care o manifesta Marin Preda în toate gesturile sale omenești, să nu apară, să nu intervină (Diavolul mai știe de unde!) vreun subiect (accident) absurd care să-l pună în imposibilitate de a-și vedea cartea tipărită. Revenind seara în Capitală, l-a rugat pe Petre Anghel să-i acorde (să ne acorde, mai era cu noi și Cornel Popescu) ospitalitate de un ceas. Ciudat, Marin Preda nu se voia singur la clipa de întâmpinare cu primul exemplar al cărții. Sau poate că era altceva, care scăpa (a scăpat) observației noastre imediate? I-a telefonat șoferului să ia urgent un taxi, să ia un elicopter, să zboare, numai să vină odată! Cât am stat în așteptare, ne-am bucurat de bunătățile casei Petre Anghel, așa cum s-a nimerit, împărtășite și cu vin roșu, de viță aleasă. Din nou ciudat, Marin Preda era de un calm întunecat, se uita mereu pe ascuns la ceas și măsura timpul. Niciodată n-aș fi crezut că un scriitor de autoritatea lui Marin Preda, posesor al unei opere de temei pentru România modernă și foarte atent cum să se comporte în actele sale de viață, nelăsându-se niciodată descoperit și foarte sensibil la judecata contemporanilor săi, n-aș fi crezut deci că Marin Preda își va trăi clipa întâmpinării cu primul exemplar dintr-o carte nouă atât de om, cel mai simplu dintre oameni. Iar când șoferul a apărut, în sfârșit, clipa s-a scurs din scurgerea timpului și s-a preschimbat în ceea ce ne place să numim «clipa eternă», pe care numai oamenii de creație o cunosc și o recunosc (ca pe a lor), în substanța și-n rațiunea ei sublimă, cu ce drept ne aflam noi de față? S-a lăsat atunci tăcerea, o tăcere aproape evlavioasă, clipa aparținând numai lui Marin Preda, noi nici nu mai existam să dăm mărturie. Marin Preda a cântărit dintâi, pe palme, masivitatea celor trei volume strânse în banderolă și le-a considerat într-o ipotetică așezare în rafturi de bibliotecă. Apoi și-a scos ochelarii și a tras ușor banderola, pentru ca nimic să nu se strice din unitatea cărții, a frunzărit volumele unul după altul și și-a apropiat privirea mioapă de unele pagini, să vadă și el cât de aerată e pagina, litera cât e de lizibilă. A îndepărtat apoi volumele de el, pe el însuși s-a îndepărtat de existența lor independentă și a rostit, abia auzit,*

precum Armstrong, la săvârșirea primului pas pe lună – «Asta e!» și a sorbit ușor din paharul cu vin roșu pe care-l avea dinainte..." (*Timpul...*, p. 258).

aprilie. Participă la prima parte a Congresului Culturii, organizată la Sala Palatului. În timpul cuvântării lui Nicolae Ceaușescu părăsește ședința.

• Face o deplasare la Slobozia, împreună cu Dan Claudiu Tănăsescu și Cornel Popescu, în vederea lansării romanului *Cel mai iubit dintre pământeni.*

mai 14. Marin Preda participă la o întâlnire prietenească, în casa juristului Păstorel Zugrăvescu, împreună cu Radu Voinea, președintele Academiei Române, Radu F. Alexandru, Neagu Cozma.

În aceeași zi Cornel Popescu și Dan Claudiu Tănăsescu stabilesc amănuntele deplasării la Focșani, în vederea lansării romanului *Cel mai iubit dintre pământeni*, la care urma să participe Petre Anghel și Ioan Roșu.

mai 15. Ziua care pregătea fatalitatea. Deși există numeroase informații de la Cornel Popescu, Radu F. Alexandru, Dan Claudiu Tănăsescu, Petre Anghel și alții, multe întâmplări din această zi nu se leagă suficient:

– În jurul orei 15.00 sosește de la Mogoșoaia. Discută cu Cornel Popescu despre plecarea, a doua zi, la Focșani. Îi dă un telefon lui Radu F. Alexandru.

– Are o întrevedere cu Nicolae Breban și apoi cu Maria Ivănescu și Dumitru M. Ion.

– Scrie o scrisoare care urma să fie expediată lui Ives Berger.

– Se pare că lucrează la un scenariu pentru Teatru TV.

– În jurul orei 19.00 i se comandă un taxi pentru a pleca probabil la Mogoșoaia.

– Are o scurtă discuție cu Aurel Bătrâneanu, casierul Fondului Literar.

– La Mogoșoaia se sărbătoarea ziua de naștere a Soniei Larian, la masă aflându-se Lucian Raicu, Virgil Mazilescu, Sorin Titel și alții. Sunt ultimii scriitori cu care a stat de vorbă.

A cerut o omletă în cameră.

mai 16. La ora 12.00, Cornel Popescu și Dan Claudiu Tănăsescu îl găsesc mort în camera descuiată; Marin Preda devenise adevăratul erou al *Celui mai iubit...*

Ceasurile sfârșitului de noapte și începutului de zi rămân o nebuloasă, comentată și neelucidată.

Încep declarațiile, cercetările, inventarierea.

Trupul scriitorului este transportat la morgă.

• Iată descrierile celor doi care l-au găsit.

Cornel Popescu:

„Urc scările pe terasă și mă opresc în fața camerei nr. 6, camera nr. 6 devenită celebră prin faptul că aici, de ani de zile, locuia numai Marin Preda. O garsonieră ca toate garsonierele, cu două paturi alăturate, cu duș și toaletă interioară, o masă, un scaun, un dulap pentru haine și cam atât. Astfel arăta camera unui scriitor care dorea liniștea creației, departe de tentațiile capitalei. Și, bineînțeles, o cantină–restaurant, la parter. Bat în ușă, o dată, de două ori și, neprimind răspuns, încerc la întâmplare clanța, știind că Marin Preda nu stătea niciodată, dar să mai și doarmă, cu ușa descuiată. La Alexandria, la hotelul partidului unde noi dormeam, și unde l-am însoțit pe scriitor în peste zece comune din județ în timpul campaniei electorale pentru alegerile de deputați în Marea Adunare Națională, am trăit un moment uluitor pentru mine, atunci. După o seară mult prelungită... [...]

Și totuși, ușa era descuiată! Sfios, o deschid și văd lumină la baie. Am răsuflat liniștit (mulțumit): s-a trezit, face obișnuitul duș zilnic, înseamnă că mergem! Triumfător, intru în cameră: «Hai, dom' Preda, că ne-așteaptă Focșanii!», strig, dar vorbele mi se împuținează în gură. În pat, un ghemotoc care părea a fi om, strâns covrig în jurul bărbiei, ca un câine jigărit, hăituit [...]; mă-ntorc spre Claudiu și el îmi înțelege vorbele nerostite, făcându-mi semn să-l trezesc. Și pentru că îmi vede sfiala mâinii, se repede el și-l zgâlțâie ușor. Și-i aud,

glasul sacadat: «Cornele, a murit Preda!» Am dat buzna pe terasă, strigând din toate puterile: «A murit Marin Preda!» Dar n-apuc să strig a doua oară, că-l aud pe Claudiu: «Lasă lacrimile, dă fuga la telefon și anunță Uniunea!» M-am pomenit fugind către aripa cu telefon, dar acolo un om – mi s-a părut a fi cel cu pardesiul – sac, vorbea el la telefon – s-a-ntors cu spatele la mine, ca și când d-asta îmi ardea mie, să-i aud (ascult) convorbirea lui! Am sunat la secretariatul președintelui Macovescu, dar ocupat! Mai sun o dată, de două ori, ocupat! Și-atunci sun la Fulga și-mi răspunde chiar el, dar n-apuc să deschid gura din cauza suspinelor, că mi-o ia el înainte: «Cornelaș, tovarășul președinte e foarte supărat pe tine! Păi bine, măi Cornelaș, trebuie să afle despre moartea lui Preda din altă parte, de la altcineva, de ce nu i-ai dat tu, primul, telefon?» Consternat – nu trecuse nici două minute – bâlbâi ceva, dar Claudiu îmi smulge telefonul: «Tovarășul Fulga, nu-i timp de explicații, anunțați pe cine trebuie și veniți repede încoace!»

Am amuțit. Nici două minute și Uniunea aflase! Cum de a fost posibil?! Mai târziu am aflat – dacă o fi adevărat – că și Nicolae Ceaușescu s-ar fi exprimat astfel: «L-ați omorât și p-ăsta!»

Când am revenit înspre camera nr. 6, devenită cameră mortuară, s-adunaseră câțiva, eu nu vedeam pe nimeni, pe cineva anume. Camera era păzită strașnic, din ordinul lui Claudiu, de către portarul (paznicul) Casei, până vine procuratura. Eu mă plimbam agitat de colo până colo pe terasă. Între timp sosise procuratura, m-au luat – pe mine și pe Claudiu – într-o cameră să dăm declarații, nici nu știu ce-am scris, mi-amintesc numai că am făcut o brazdă de-o jumătate de pagină.

Se-adunase ceva lume, i-am zărit pe Laurențiu Fulga, pe Traian Iancu, pe Doamna Preda care plângea și, printre lacrimi, am auzit frânturi de vorbe: «mi-ai omorât bărbatul... am să te dau în judecată!"»

Pe cine anume, am să aflu mai târziu, când am încercat să reconstitui, pentru mine, minut cu minut, scenariul morții lui Marin Preda. Tot ceva mai târziu mi s-a relatat reacția lui Nicolae Ceaușescu la aflarea veștii despre moartea lui Marin Preda: «l-ați omorât și p-ăsta!»" (Transcris după manuscris).

Același moment în viziunea lui Dan Claudiu Tănăsescu: *„În dimineața plecării, telefoanele de la Focșani mă zăpăciseră. Întâlnirea lui Marin Preda cu cititorii urma să se desfășoare în sala teatrului. Era așteptat de toată lumea. Se pregătea un fel de sărbătorire a autorului ce făurise* Cel mai iubit dintre pământeni. *Pe la unsprezece și jumătate l-am luat pe Cornel Popescu și-am plecat spre Mogoșoaia. Era o zi friguroasă. După noi veneau Petre Anghel și Ion Roșu, în altă mașină. Am intrat pe porțile palatului către douăsprezece și douăzeci. Am urcat în goană scările de marmoră și am bătut la camera numărul șase. Nici un răspuns. Am mai ciocănit o dată. Liniște. Am apăsat clanța și ușa maronie s-a deschis. În încăpere becul era aprins. Dinspre ferestre năvălea o lumină ireală, albăstruie. Marin Preda părea că doarme, într-o poziție nefirească. L-am zgâlțâit cu blândețe, șoptindu-i:*

– Șoală, monșer, că ne așteaptă lumea la Focșani!

Un fior mi-a străbătut mâna, apoi corpul, apoi mintea și inima. Monșer era mort!

M-am speriat cumplit și i-am șoptit lui Cornel Popescu:

– Cornele, a murit Preda!

– Ești nebuuun? Ești nebuuun? a urlat Cornel Popescu și o rupse la fugă afară.

Rămas singur, m-am retras un pas și, fără să-mi pot controla exclamația, i-am spus trupului rece în care se stinsese flacăra spiritului:

– Ridică-te, Monșer!

Apoi un moment de slăbiciune, de teamă, poate și de o lașitate neînțeleasă, m-a săgetat. Am ieșit și m-am dus la mașină. Am luat geanta medicală și am urcat în fugă treptele, chemând portarul și pe Cornel Popescu care, într-un colț, plângea în

hohote, ca un copil. Spun că a fost un moment de dezechilibru, pentru că eram sigur că Marin Preda murise și nici eu cu trusa mea plină de injecții și nici nimeni de pe lumea asta nu-i mai putea fi de ajutor!" (*Timpul...*, p. 238).

mai 17. Se oficiază o slujbă la Institutul Medico-Legal.

mai 19. La Biserica Boteanu are loc liturghia de pomenire.

mai 20. Adunare de doliu și cuvinte de rămas bun la Uniunea Scriitorilor. Eugen Simion rostește gândurile sutelor de iubitori ai scriitorului: „*Va trebui să învățăm de acum să trăim fără Marin Preda*".

mai 21. La amiaza unei zile ploioase (în popor se spune că i-a părut rău că a murit celui ce este înmormântat într-o astfel de zi), în jurul orei 13^{00}, alături de Eminescu, Sadoveanu și Rebreanu, intră la Domnul și Marin Preda, după ce soborul de preoți îngână „Veșnica pomenire".

Peste câțiva ani „deasupra negrului mormânt" este așezat bustul realizat de Horia Flămând. *Exegi monument...*

VICTOR CRĂCIUN

ARGUMENT

Marin Preda își merita mai demult o ediție integrală de *Opere*. De altfel, scriitorul însuși a legat întotdeauna *Moromeții I* și *II*, publicându-le împreună după 1967. Iar *Cel mai iubit dintre pământeni* ar fi putut apărea, volum după volum, disparat, în perioada 1978–1980, dar scriitorul a ținut, din motivele lui, să-și încheie trilogia și apoi să o pună integral la dispoziția cititorilor. Poate că elaborarea celui de al doilea volum din *Delirul*, în continuarea imediată a celui dintâi, ar fi dat șansa încheierii tetralogiei visate, *Moromeții I, Delirul I* și *II, Moromeții II*, sub titlul *Comedia țărănească*, explicată ca atare în mai multe rânduri.

Nu a fost să fie așa!

Neașteptata dispariție a lui Marin Preda, când abia ar fi putut să se bucure de excepționala primire a romanului *Cel mai iubit dintre pământeni*, ar fi trebuit să trezească din amorțire „sistemul" nostru editorial, cu atât mai mult cu cât, doi apropiați ai săi, poetul Cezar Ivănescu și criticul Mihai Ungheanu făcuseră o ofertă chiar conducerii Editurii „Cartea Românească", pe care o creasе Marin Preda, propunând publicarea unei serii, sub genericul *Marometiana* „care să conțină întreaga operă literară a lui Marin Preda", și anume „ultimul text revăzut de autor". În Registrul de intrări al editurii, solicitarea este înregistrată sub numărul 796 din 28 august

1980. Dar, la numai două luni și jumătate, când personalitatea lui Marin Preda încă mai era prezentă în conștiința colaboratorilor săi apropiați, cei instalați la conducere nu au dat curs acestui proiect. Astăzi am fi putut beneficia de o *ediție de bază* confruntată cu opiniile istoricilor literari, hotărâtoare pentru a configura suita de *opere fundamentale* pe care o prezentăm atât de târziu, în această impresionantă colecție inițiată de Academia Română și Fundația Națională pentru Știință și Artă și coordonată de academicianul Eugen Simion.

Cu regretul că propunerea de atunci nu a fost luată în seamă (ca și altele privind traducerea unor opere din Marin Preda în alte limbi sau analize critice ale operei sale!), mai mult, chiar editarea unor opere ale lui fiind făcută cu întârziere și zgârcenie la tiraj și la drepturile pe care familia le merita, ne-am asumat dificila misiune de a realiza *cea dintâi ediție*, așezând între temeiurile care ne-au determinat, următoarele:

– Legăturile noastre, statornicite după 1965 când mi-a oferit primul interviu radiodifuzat și adâncite în 1970, când la sugestia mea a obținut și am semnat împreună predarea și primirea sediului Editurii „Cartea Românească" din str. Nuferilor, nr. 41;

– Păstrarea, în primul rând de către familie și prieteni, a unor manuscrise, documente și mărturii, care oferă posibilitatea stabilirii genezei operelor fundamentale;

– Șansa de a cunoaște numeroși prieteni și cunoscuți ai scriitorului care ne-au pus la dispoziție alte materiale documentare, fotografii, evocări;

– Elaborarea volumului *Creație și morală*, încă din 1988, cuprinzând întreaga publicistică și care a dus la adunarea unui material important privind personalitatea sa, încă din acea vreme când trăiau marii săi prieteni.

Nu se poate realiza o ediție Marin Preda fără să-ți pui fireasca întrebare: cum ar fi alcătuit scriitorul însuși o asemenea lucrare. Cu atât mai mult cu cât este vorba de o personalitate care vreme de un deceniu a condus o editură importantă unde au apărut peste o mie de cărți, toate sub atenta sa supraveghere. Mai mult ca atât, Marin Preda este autorul unei ediții I.L. Caragiale, opiniile sale exprimate cu acest prilej devenind importante privind cerințele unei asemenea elaborări. Citim în prefața acestei lucrări: „Pretențiile mele nu merg până acolo încât să numesc ediția mea *științifică*. Scopul meu este să întocmesc una «artistică», și următorul editor să nu pună cuvântul artistic în ghilimele". Prin urmare, Marin Preda consideră că pot fi două tipuri de ediții, *științifică* și *artistică*, iar acesta din urmă este pus categoric în antiteză cu interpretările vulgare, dogmatice, ridicole, îndeosebi din anii '50–'60, *periculoase* întrucât „studiile" și prefețele de atunci s-au răspândit în zeci de mii de exemplare, având un rol nefast în rândurile cititorilor.

Scriitorul deslușește, aplicabile lui I.L. Caragiale, criteriile personale privind alcătuirea unei ediții, de care se cuvine să ținem seama acum când este vorba de propria lui serie de *opere fundamentale*:

– *Să reflecte „originalitatea lui", „forța lui artistică";*

– *Să pună accentul firesc pe valoarea estetică neperisabilă, și nu publicistică de caz, perimată – credea el în 1970 – odată cu depășirea epocii scriitorului respectiv;*

– *Să nu fie accentuate* secretele *sau* tainele *creatorului prin deschiderea* dosarelor *sau* carnetelor *„pe care le-am ironizat";*

– *Să fie în fapt „o ediție care cuprinde aproape tot ce a scris […] într-o zodie a seninătății artistice".*

Și totuși, elaborând ediția I.L. Caragiale, Marin Preda a inclus numeroase pagini publicistice socotindu-le de valoare artistică, cu rezonanță în timp. În fapt, criteriului artistic – ceea ce el însuși făcuse – se adaugă cel științific, fără de care editarea

operei sale în *seria de valori* ale literaturii române nu s-ar putea înfăptui.

Oferim, așadar, acum, nu *ediția definitivă* în sensul impus de Perpessicius, G. Călinescu sau Șerban Cioculescu, ci, conform specificului Colecției de *opere fundamentale*, cea dintâi prezentare sistematică a întregii opere, însoțită de informațiile absolut necesare, cunoscute până în prezent, fiind conștienți că timpul va scoate la iveală alte creații și documente referitoare la Marin Preda (ceea ce s-a și întâmplat cu prilejul împlinirii a 80 de ani de la naștere). Aparatul științific editorial, deși redus la esență, rămâne fundamental pentru a pune în lumină și în deplină valoare întreaga contribuție a scriitorului la istoria literaturii române contemporane.

În consecință, această ediție va apărea în două etape, astfel:

Volumul I: *Întâlnirea din Pământuri*, ultima antologie de nuvele editată de Marin Preda, în 1973, sistematizată și considerată definitivă, celelalte nuvele și povestiri, din publicații, volume, manuscrise și alte surse, precum și primul volum din *Moromeții*.

Volumul II: *Moromeții II, Risipitorii, Intrusul, Marele singuratic.*

Volumul III: *Delirul, Cel mai iubit dintre pământeni.*

Alte volume vor include *Imposibila întoarcere, Viața ca o pradă*, întreaga publicistică, drama *Martin Bormann*, proiecte cinematografice, pagini de jurnal, documente, scrisori, răzlețe etc.

Ediția este prefațată de acad. Eugen Simion și cuprinde o amplă *cronologie, geneza* operelor, cu pagini reprezentative din variante, descrierea versiunilor cunoscute până în prezent: *Oameni urâți, Tinerețea lui Moromete, Întâia moarte a lui Micula Mircea* etc., note și surse, o selecție din paginile de critică și istorie literară, bibliografie.

La transcrierea textelor s-au respectat normele ortografice în vigoare. Au făcut excepție particularitățile de limbă, specificul vorbirii personajelor care confirmă „tema povestitorului“, modalitate proprie a lui Marin Preda de a se implica în narațiune, transcrierea graiului zonei teleormănene.

La elaborarea acestei ediții s-a ținut seama de manuscrisele și documentele aflate în arhive oficiale, de cele puse la dispoziție de familia Preda, familia Cornel Popescu și alții, ale căror nume am fost rugați să nu le divulgăm. De asemenea, am valorificat toate mărturiile ce le deținem, care, odată cu încheierea elaborării ediției, vor intra în patrimoniul Academiei Române.

Mulțumim tuturor celor care ne-au pus la dispoziție informațiile atât de prețioase pentru înfăptuirea acestei lucrări și în primul rând acad. Eugen Simion care ne-a încredințat elaborarea ei, Editurii Univers Enciclopedic, prin directorul Vlad Popa și redactorul Elisabeta Simion, culegătorilor, tehnoredactorilor și corectorilor, precum și artistului fotograf Vasile Blendea, autorul unei serii de fotografii reprezentative.

Ediția definitivă – atunci când se va publica, pe lângă eventualele noi scrieri descoperite, care vor putea oferi și alte informații – va îmbogăți și va elimina multe semne de întrebare care au mai rămas, după cum va corecta greșelile inerente ale acestui prim act de prezentare unitară a operei lui Marin Preda, dezvoltând, totodată, notele, sursele aparatul științific în ansamblu.

Deocamdată credem că ne-am făcut datoria de conștiință față de memoria marelui prozator.

Pentru a înlesni parcurgerea *Cronologiei* și a *Notelor*, precum și în indicarea *Surselor*, au fost folosite următoarele prescurtări:

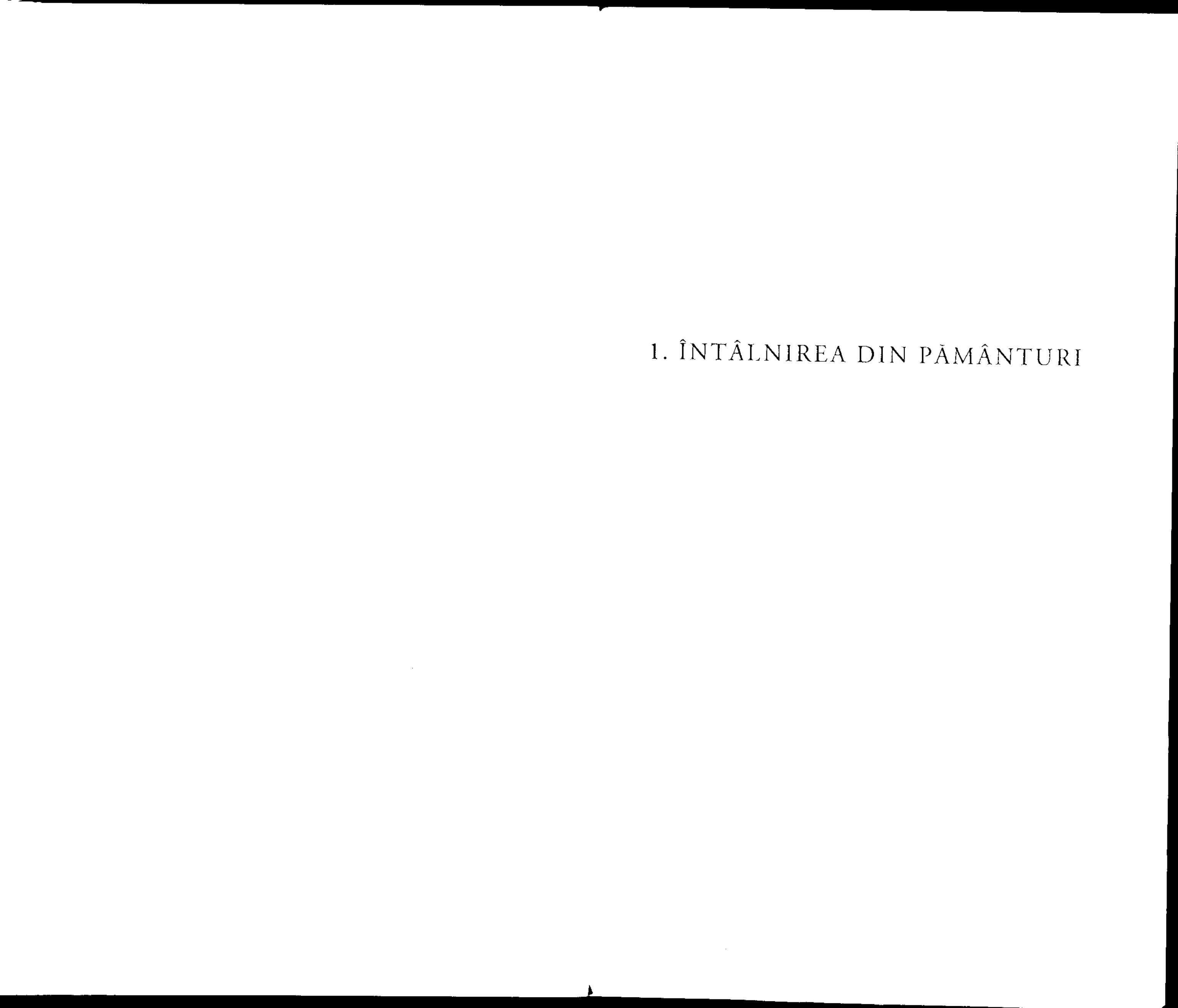
Convorbiri... – Florin Mugur – *Convorbiri cu Marin Preda*, Editura Albatros, 1972;

Creație... – *Creație și morală*, ediție de Victor Crăciun și Cornel Popescu, Editura Cartea Românească, 1989;

Imposibila...	– *Imposibila întoarcere*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Cartea Românească, 1972;
Interpretat...	– *Marin Preda interpretat de...* Argument și antologie de Mihai Ungheanu, Editura Eminescu, 1976;
Scrieri...	– Marin Preda, *Scrieri de tinerețe.* Ediție, studiu introductiv și note de Ion Cristoiu, Editura Minerva, 1987;
Scrisori...	– Marin Preda, *Scrieri către Aurora.* Editura Albatros, 2001;
Timpul...	– *Timpul n-a mai avut răbdare – Marin Preda.* Editura Cartea Românească, 1981;
Viața...	– Marin Preda, *Viața ca o pradă*, ediția a II-a. Editura Cartea Românească, 1979;

VICTOR CRĂCIUN

I. NUVELE ȘI POVESTIRI

1. ÎNTÂLNIREA DIN PĂMÂNTURI

CARTEA ÎNTÂIA

ÎN CEATĂ

I

Uitați-vă la el, sări-i-ar bolboșile ochilor! De ce tăceți din gură? Am treizeci de clăi de grâu. Îi sparg capul ăluia care s-o apropia de mine. Mecanicul mănâncă, mă duc la șira mea, o stropesc puțin și-i dau foc. Dau foc și la mașină, mă duc la fiecare șiră și o aprind, la toate târgile astea cu paie, dau foc la toată aria! Dacă sunt eu tânăr și sărac, singur cu muierea, voi trebuie să fiți niște hoți? Nu mă bat cu pumnii în piept și în cap, fiindcă mi-e frică de voi. Al dracului să fiu, dacă nu pun mâna pe un par și vă zbor. Nimic nu se mai alege din voi. În viața mea nu m-am atins de nimeni, niciodată! Asta o știți cu toții și ați crezut că sunt prost. Vedeți aria asta unde treieră atâta lume? Cu voi toți mă bat, cu toată aria! Muncesc de două zile pentru voi și nici unul nu vede. Să vă spui eu: în timpul treieratului, să mă fi dat jos de pe batoză și să fi pus umărul dedesubtul ei, așa bine! Să fi dat-o cu cracile în sus. Abia atunci ați fi băgat de seamă: „Ia te uită, mă, al dracului, a răsturnat mașina!“ Dar că am muncit două zile, singur cu muierea, pentru voi, pentru o ceată întreagă de haidamaci și de puturoși, și că n-am treierat nici un spic și voi vreți să mă lăsați, asta nu! N-ați fi băgat de seamă! Vă zvânt! Vă sparg capetele. Vă gonesc cât e izlazul ăsta de mare, nici unul nu mai prind, dacă mă reped în voi. Ați crezut că Ilie Resteu e ca și când n-ar mai fi.

Și acuma tăceți toți din gură, nu vă uitați nici la mine, nici la voi. Uitați-vă la mine, care are curaj.

Nu vă vine a crede că mi-am sărit din balamale. Și n-aș fi zis nimic. N-am cai. N-am căruță. N-am copii. N-am ajutoare. N-am targă. Nici furci pentru mine și muiere n-am. Nici cel puțin de mâncare pentru mecanici. Am știut; am zis: am două mâini, dar gândiți-vă că am două mâini! Nu mi-e rușine de dumneata, părinte, nu te uita așa la mine! Crezi că, dacă ești popă, pentru dumneata vorbesc? Că dumneata m-ai scos din țâțâni! Dumneata ai venit la urmă... dar ce mai vorbesc eu aicea? Ia-o repede pe poteci, dacă vrei să n-o iei pe coajă! Și vezi, calcă mai de sus, să nu-ți intre pleavă în pantofi...

Vă uitați unii la alții și ziceți că-s nebun... Poți să te superi, părinte, vezi dealul ăsta al nostru de lângă sat? Du-te acolo în vârf, lasă-ți pantalonii și izmenele jos și dă-ți drumul la vale pe pielea goală. O să-ți treacă atunci supărarea, că nu te arde inima ca pe mine. Cum viscolește soarele ăsta, ce jărăgai, ce vipie! Îmi scot sufletul din piept, îmi bag secerea în piept și-mi scot sufletul de-acolo afară!... Habar de grijă la voi, pentru Ilie Resteu. Singur știu ce e acum și ce a fost nu mai târziu decât la începutul anului. Arde soarele ăsta ca fundul iadului. Și dacă acum am o botă plină cu apă rece, pe care o duc la gură și-mi sting arsurile din burtă... Dar ce vorbesc eu?!

A fost un șarpe aici și v-ați uitat la el și tăceți din gură. A luat-o la goană înaintea popii, dar nu luați în seamă ce tip eu aicea. Eu sunt nebun, o să-mi iau câmpii, așa ziceți voi. Dar eu n-am omorât pe nimeni în viața mea. Pațanghele, tu ești vecin cu mine și mă cunoști. Miai, al lui Cocoșilă, Crâșmac, voi mă cunoașteți; e prânzul acum, ascultați. Să-mi sară ochii din cap, ăsta sunt. Îmi dau foc la șiră, iau muierea asta și-i dau drumul să facă ce-o știi și plec d-aici din sat. Dacă voi nu vreți să mă-ascultați cu dreptate...

II

Nu mă potolesc Pațanghele, nu se poate, asta e din cale-afară... Bine, stau jos, am să stau, dar spuneți și voi, că v-ați adunat aici toată ceata... Un suflet avem și dacă ni-l încărcăm și pe ăsta!... Ascultați! Voi ați treierat pe rând, cu toții, poate nu știți, n-ați văzut, dar zilele astea numai eu și muierea mea le cunoaștem. Care știți cum mi-am cărat eu grâul aici? Dar să las asta, să încep de alaltăieri, când ne-am făcut ceata. Eu n-am știut nimic. Întreb și eu: cine l-a ales în ceată pe Beleagă?... Știu, ați zis fiecare: e om bătrân... și dacă în viața mea nu m-am atins de nimeni, să vă spun: sub o claie, când încărcam grâul, văd că se ridică un șarpe mare, gros ca o coadă de sapă, și începe să se înfășoare pe un snop. L-am luat de coadă – mi se urcase sângele la cap – și cât era de lung, am început să-l învârtesc ca pe-o frânghie pe deasupra capului. Fluiera ca vântul și încerca să se încovoaie. L-am învârtit și l-am izbit de oiștea căruței până i-au sărit creierii pe miriște. Așa am amețit, când l-am văzut pe Beleagă cu popa.

Dar nu, Pațanghele. Nu asta. Nu pentru că era el, Beleagă. Nu alaltăieri și nici ieri. Și nici azi-dimineață. Acum în câteva ceasuri. Au fost numai câțiva oameni din altă ceată, n-ați fost toți. Crâșmac știe, al lui Cocoșilă... Ascultați. M-am suit la coș, ziceam așa și-i spuneam și muierii: noi n-avem de nici unele, să stau eu la coș toată ziua și tu lângă mine, și la sfârșit să ne-ajute și nouă ceata; unul o căruță, unul caii, unul un băiat, altul altă căruță, altul alt om și să treierăm și noi. Așa a fost:

– Beleagă, nouă când ne vine rândul? l-am întrebat.

– Mai așteaptă. Ai venit și tu – câine surd, la vânat, așa mi-a răspuns.

– Beleagă...

– Unde ți-e căruța? s-a răstit, ca și când aș fi fost sluga lui.

– Beleagă, dar eu stau de azi-dimineață la coș! i-am mai spus.

N-am ținut seama de neamul meu, de neamul muierii mele, am să v-o spun și p-asta, dar am zis: are dreptate. Să mai muncesc încă o zi. Să vedem. De ce să încurc ițele. Dar voi nu știți; vi se pare că-s nebun, că nu m-ați văzut niciodată ca azi. Așa cum a fost șarpele ăsta de om, și Dumnezeu i-ar fi spart capul. Când m-am însurat cu muierea asta... uite, n-am vrut s-o spui niciodată, dar acum nu pot să mai rabd.

Ascultați.

Nu m-am gândit la păcatul ei de fată mare. A îndurat mult de pe urma copilului pe care l-a adus cu ea și care a murit. Dar cum a murit, am să vă spun acuma ca să înțelegeți.

Beleagă e văr de al doilea cu muierea asta a mea și vine la noi după ce mă însurai eu cu ea: „Eu n-am copii, îi zice muierii, dă-mi mie fetița ta de suflet și după ce mor eu, că sunt bătrân, i-o rămâne ei averea". Muierea asta se cam codea. Zic: „Dă-i-o, de ce să nu i-o dai?" Și i-am dat-o. Avea cinci-șase ani, săraca, și era așa, mititică. Într-o zi, după asta, după vreo câteva săptămâni, mă duc într-o luni pe la târg, la Balaci. Ne-am dus amândoi... Nu-ș' ce-am cumpărat noi, nu-ș' ce-am mai stat – și plecăm. Când să trecem drumul de fier, odată o aud pe muierea asta a mea:

– Ilie, nu e aia Ioana, care păzește vitele?

Mă uit peste locurile burdenilor și o văz. Era Ioana, mititică, cu capul gol, fugea șchiopătând după niște ale dracului de vaci. Opresc căruța și muierea asta a mea sare jos și o ia la fugă spre ea. Scot și eu pălăria și încep să-i fac semne și s-o strig. N-auzea nimic, că era departe. Stam în căruță și-mi făceam o țigare, îmi părea rău că aveam mâna goală, nu-mi venise în gând să iau ceva din târg. Cine știa? Când o văz că vine, îmi cade biciul din mână. Arsă de soare, cu cămașa ruptă pe ea și șchiopătând.

– Mă fetițo, mă! Ce e cu tine? am întrebat-o.

– Ilie, ăștia mi-au nenorocit fata, plângea nevasta. Ia te uită, zice. Picioarele îi sunt umflate, pline de mărăcini. Ia uită-te, cum îi umblă păduchii în cap!...

Mă uit mai aproape, mă dau jos din căruță. Mă: câine să fi fost și tot ar fi îngrijit-o mai bine. Era numai piele și oase. Înnegrită, zgâriată, cu buzele arse de sete, plină de praf... Păduchii se plimbau prin părul ei ca într-un cuibar.

– Fata tatii, zic eu, sui'te în căruță. De ce n-ai venit acasă, dacă ai văzut așa?...

– Vacile, suflă ea.

– Dă-le în Cristosul lor de vaci și sui'te în căruță!

Fierbea sângele în mine. Îmi venea să trag caii spre Burdeni, s-o iau spre Beleagă și să-i trag o sfântă de bătaie... dar m-am gândit. Am luat-o acasă și la început îmi părea rău. Eram mâhnit, mă gândeam la Dumnezeu. Cum poate să rabde asta? Am înghițit în mine, și-mi ziceam că nu se poate, fiecare trebuie să-și primească ce e al lui. Dar numai asta n-o mai așteptam; mă pomenesc cu el a doua zi că intră în curte. Când l-am mai și văzut, mi s-a făcut negru înaintea ochilor.

– Ce, ce, mă? zic. Ce Cristosul mă-ti mai vrei?

El se uită, roșu la față. Și țipă. Că de ce mi-ați luat fata, și mi-ați lăsat vacile, și au intrat în niște otavă de mături, și s-au umflat...

– Fi-ți-ar vacile ale dracu', că dacă n-au plesnit toate, o să te umflu eu acum, cât ești de bătrân... Neam de om ești tu, mă? Nici să te fi gândit că e fata unei rude, da'așa, a nimănui...

El se umflă la mine și pe urmă iese și muierea asta a mea:

– Du-te, țipă ea, să nu mai auz de voi. Lovi-v-ar cataroiu' ăla rău. Câinilor!

– Nu plec până nu-mi dați fata, să-mi slujească, până-o plăti vaca. Mi-a lăsat vacile în mături, cățeaua, și una s-a umflat și a murit.

Am rămas așa. De, mă, al dracului, să pun acu' mâna pe el și să-l desnod. M-am dus încet spre el și, când m-a văzut, a

început să meargă de-a-ndaratele spre poartă. A deschis poarta, a ieșit, am ieșit pe urma lui la șosea, a întins-o! Mă uitam după el cu mâinile în șolduri. Nu știu, n-am scos nici o vorbă, da' nici el n-a mai zis nimic și mergea iute. Lumea știa, văzuse. Unii ziceau: „De treabă Resteu. Altu' i-ar fi făcut capul țăndări."

A plecat, n-am mai auzit de el. Spre seară fetița s-a culcat și a adormit. Făcuse muierea niște pâine caldă. Stătea pe prispă, cu picioarele ei mici atârnate în jos și abia își mișca mâinile. Pe urmă văd că începe să închidă ochii, ca și când ar fi usturat-o, și-i cade felia de pâine din mână. Mă duc la ea și-o iau în brațe. Îngălbenise și abia mai sufla.

– Fata tatii, ce ai?

– Mi-e somn...

Am întins-o pe prispă, dar n-a durat mult. N-am mai văzut... i se îngălbenise tot trupul ca o turtă de ceară. Se îmbolnăvise. A zăcut multe zile. Pe urmă, o dată, pe la miezul nopții, când o întreba maică-sa ceva, aia mă cheamă speriată că fata nu mai vorbește. S-a stins repede; își ridicase mâinile în sus și se zbătea cu ochii dați peste cap. Un pic s-a înroșit la obraji, s-a liniștit, râdea ca o floare... Pe urmă din ce în ce a îngălbenit, s-a învinețit, a început să-și întindă gâtul și a murit biata fetiță!

Ce s-a întâmplat am aflat mai târziu. Șarpele și nevastă-sa o băteau în fiecare zi, și când o trimiteau cu vacile, în loc de mâncare, îi puneau în traistă crudiciuni, prune acre și ceapă și-i dădeau drumul.

Au trecut apoi doi ani, credeam că nenorocirile mai îmbunează pe om. Uitați-vă acuma.

Două săptămâni mi s-a scurs sudoarea în ochi, până am secerat bruma de grâu. Te uiți pe aria asta și vezi atâtea șire. Dar pentru unul ca mine, ce-a fost asta, chiar dacă o știe orișicine, nu orișicine o știe pe spinarea lui. Dar s-o iau de alaltăieri dimineață, că fiecare v-ați văzut de treabă și n-ați băgat de seamă.

III

Când s-a făcut ceata, în seara aia, mi se pare cu o zi înainte de treierat, chiar atunci veneam d-aici, eram ostenit mort, abia isprăvisem șira și m-am dus acasă. Mi se părea că izlazul ăsta se leagănă cu mine, o să caz și n-am să mă mai scol. Pe drum, îi spun muierii:

– Fă, du-te tu și vezi ce ceată e gata pentru mâine, că eu nu mai pot. Vezi ce e acolo, în arie, și bagă de seamă, spune-le la oameni că n-avem de nici unele, ca să știe... și spune-i ăluia care o fi șeful cetei să te scrie acolo, în numele meu.

Nu știu ce-o fi făcut, că după ce am ajuns acasă nici nu mai știu dacă am mâncat ceva. M-am culcat și am adormit până dimineața ca un buștean. Când m-am sculat dimineața, ochii mi se lipiseră de parcă mă bătuse cineva cu măciuca.

– Ilie, hai la arie, că azi începe ceata noastră să treiere, îmi spune nevasta.

– Te-a trecut acolo? la rând? o întreb.

– Da, ne-a trecut.

– Cine e șefu cetei?

– Nu știu, zice ea, nici nu știu, am vorbit cu alde Pațanghel, cu al lui Cocoșilă...

„Dacă veni vorba de Pațanghel, zic eu, e bine. Vecinii noștri!" Ne-am luat furcile la spinare și am plecat aici. O mai întreb iar pe nevastă:

– Fă, tu le-ai spus că n-avem căruță, n-avem cai?...

– Le-am spus...

– Uite ce e, îi spun eu. La coș, pe batoză, e munca cea mai grea. O să muncim și noi, fără să ne schimbăm de la coș și când ne-o veni rândul, să ne treiere ceata.

Ați văzut. Care ați văzut! Nici o zi, barem! Atât să mă fi odihnit. M-am suit pe batoză și parcă nu știu ce m-a apucat, când am văzut gura aia sfârâind. Mă gândeam că azi o să muncesc și pe urmă o veni și rândul snopișorilor mei. Și am început

să arunc la snopi în mașină. Aruncă, aruncă, dezleagă, răsfiră și potrivește, prinde și iar aruncă. Nici nu știu când a venit prânzul și când am mâncat. Făcuse biata muierea asta niște teci de fasole și o mămăliguță de parcă ziceai că cine știe ce bunătate este. Am înghițit vreo douăzeci-treizeci de dumicați și m-am suit iar la mașină! Cine poate să știe câți snopi am aruncat!... Până seara... m-am snopit, dar nu simțeam nimic, că abia așteptam; atâtea mizerii, o iarnă ca asta cum n-am pomenit.

A venit noaptea; când m-am dat jos, se învârteau șirile astea cu mine. Am căzut chiar aici alături unde stăm noi acuma și aici am murit până dimineata. Muierea asta mă tot întreba și mă zgâlțâia, că nu iau ceva în gură? Ce să iau? Mai simțeam ceva? Două zile întregi am înecat mașina cu snopi. Iad. Blestemul iadului. Parcă îmi fierbea capul de arșiță. Azi-dimineață nici nu răsărise soarele, când m-am deșteptat. Fochistul ăsta de la vapor se uita la mine lung.

– Nea Ilie, parcă ai fi de fier. Dar, lasă, azi scapi și dumneata.

Așa ziceam și eu. Mă sui iar pe batoză și când se traseră căruțele la scară îl văz și pe Beleagă. Nu știu cum mi-a venit. Întreb pe mecanic de lângă vapor:

– Ce tot învârtește ăsta p-aici-m' ?

– Cum, ce învârtește? Păi, nu e cu ceata ta, nu e el șeful cetei?...

– Beleagă?!

– Beleagă!

Îl văz că vine spre batoză.

– Resteu, zice, tu ai treierat? Da' mai întâi ai cai, ai căruță? Cu câți inși ești tu?

Mă opresc din prins, eram chiar cu un snop în mână. Tac din gură. Încep să bag snopi și pe urmă odată mă opresc.

– Beleagă, zic, să vie cineva la snopi, aici la coș, că trebuie să-ncarc și să treier și eu.

S-a făcut că nu m-aude. Mă uitam după el. Mașina țipa goală și toată lumea se oprise și se uita la mine. Aha, ce, nu se vede? Las coșul și încep să mă dau jos. M-am dat la o parte și m-am proptit într-o furcă. Nu mai puteam. Mai era unul de treierat și veneam eu la rând. Îl văz pe Beleagă c-o ia spre sat. Strig la el:

– Beleagă, stai aici, că n-am treierat și să nu plece cineva, să mă lase așa...

– Ai căruță și cai? întrebă el, fără să se întoarcă.

– Beleagă, zic eu, nițel mai tare.

El se întoarce.

– Ce țipi așa, Resteu? Ți-am spus: ai căruță, treieri. Nu? Nu!

Nu-mi venea să cred. L-am lăsat în pace, nu m-am supărat. Se duse muierea și vorbi cu alde Miai, cu Crâșmac, pe urmă mă pomenesc cu ea. Abia îndrăznea să vorbească, parcă cine știe ce-ar fi făcut.

– Ilie, oamenii au plecat aproape toți. Ce facem noi? O să intre altă ceată și vai de capul nostru, ne rămâne grâul în arie...

IV

Mi s-a făcut roșu înaintea ochilor. Mă așez jos, zăpăcit. Nici eu nu mai știam ce să fac. Pe cine să iai de gât? Nimiezul se apropia, ceata nouă era gata... M-ați văzut vreunul că n-am treierat? Păi de unde să știți voi rândul la atâtia oameni? Dar șarpele... Stați nițel... Când mă ridic de jos, vă văz pe toți în partea ailaltă, grămadă. Voi terminaserăți. Beleagă se întorsese cu popa și vorbeau cu mecanicul. Nu pricepeam. Mă uit la mașină. Cocoșilă era pe terminate, dar în urma lui veneau alte căruțe, încărcate. Îl întreb pe Cocoșilă ăsta:

– Mă, tu ai terminat?

– Da, am terminat.

– Da' ale cui sunt căruțele alea, care vin?

– Nu știu.

Un șir de căruțe așteptau gata să tragă la mașină și eu parcă murisem. Nu mai vedeam. Beleagă cu popa făceau semn la căruțe să tragă la mașină. Caii și grâul popii, am înțeles eu și mi-am dat seama că o să-mi pierd firea. Beleagă plecase în sat și vorbise că să-l treiere și pe popa, fără să țină seama de mine. Toate câte vin după afacerea asta și pe care le înțelegeți voi destul, le las la o parte. Până acum, vă spun, prea bine nu știam ce are să se întâmple cu mine. Când a murit fetița, de durere, îl uitasem. Acum era în fața mea...

– Oprește mașina, am țipat.

Am pus mâna pe furcă și am vrut să mă reped după Beleagă. Mă zăpăcisem. Voi n-ați văzut nimic, nu știați nimic. Când am ridicat furca și am izbit în caii popii, atunci eram ca și nebun. S-au ridicat cu picioarele în sus și au căzut grămadă sub oiște. Vă uitați la mine și nu înțelegeți nimic, dar vă uitați ca la un smintit care și-a luat câmpii... Am lăsat furca, am pus mâna pe un par și m-am luat după Beleagă. M-am opintit o dată și am azvârlit parul drept după el, să-l deșel. Vă uitați după el, și tăceați, și popa mai sta aici, să mă afurisească.

Fugea cât era de bătrân printre șiri în loc să stea aici, să-l vadă toți și să vorbească. Și acum îmi țiuie capul ca un fier... Abia mai pot să vorbesc... Mă doare pieptul... Și tâmplele...

Așa s-a întâmplat și îmi pare rău că nu l-am prins adineaori pe bătrân. Cum l-ați ales voi șef de ceată? Spuneți-mi, nu cumva sunteți nebuni?

Am pomenit să se adune om cu om și să se înțeleagă omenește. Așa se treiera odată. Tu spui, Pațanghele, că trebuia să vă spun vouă, dar ce să vă mai spun? Toată ziua am stat ieri sus... Mă vedeai de la o poștă, dar nu mă vedeai, trebuia să mă fi dat jos, să-mi fi desfăcut brâul și s-o fi luat la goană printre șiri, urlând: „Băăă! Uitați-vă la mine. Uitați-vă că muncesc!" Nu, Pațanghele, asta nu.

Că nu vă supărați... n-ați știut... Nici eu nu zic nimica. Acum e mai răcoare și câteva ceasuri după ceata asta, n-o să mă doară mai mult ca după atâtea săptămâni.

Dar niciodată nu mi s-a întâmplat. Parcă o văz pe biata fetiță murind, galbenă și slabă, de pe urma lui. Eram copil și când am venit să văz cum se treieră, îmi bătea inima și îmi era frică. Vedeam ceata forfotind și cum viscolește praful și pleava; se mai certau oamenii, se băteau și cu furcile, dar treierau toți. Că nu sunt cetele, cete de nebuni, e câte-un șarpe negru sub buze, ca Beleagă; sări-i-ar bolboșile ochilor!...

COLINA

I

Într-o dimineață de toamnă, înainte de revărsatul zorilor, Vasile Catrina se trezi deodată din somn cuprins de o spaimă grozavă. Numaidecât își dădu seama că a visat ceva rău, dar buimăceala îl ținea încă înțepenit în pat și nu știa unde se află: vedea cele două ferestre ale odăii și afară cerul înalt și plin de stele; nu cunoștea nici odaia și nici patul în care stătea culcat. Încet, gândi că totuși trebuie să fie în casa lui și, răgușit, vorbi fără să-și dea seama:

– Tată!

– Ce e, mă? îi răspunse glasul omului, de undeva, din fundul odăii.

– Dormi? întrebă flăcăul liniștit.

– Acum nu mai dorm. Ce e cu tine? De ce te-ai sculat?

Vasile Catrina se ridică încă buimăcit și se așeză pe marginea patului. Apoi vorbi iar, rușinat că nu știa ce să-i spună, pentru ce se sculase:

– Ce-am spus eu aseară că trebuia să fac acum de dimineață? Nu-ș' ce dracu trebuia să fac; d-aia m-am sculat mai devreme...

Tatăl său se uită la el prin întuneric și se răsuci în pat de mirare. Totdeauna băiatul sărea din pat, se îmbrăca la iuțeală și-și vedea de treburi.

– Du-te și te spală, răspunse bătrânul cu asprime. Ce stai așa ca o bleandă?

– Ce e, mă?... Ce vrei tu?... Ce bleandă? Eu?...

Flăcăul deschise ușa, dădu puțin înapoi și fără să se mai uite îndărăt o trânti cu atâta putere, încât pe la geamuri se deslipi cleiul de pe margini. Ieși afară, se așeză pe prispă și începu să se încalțe. Se simțea greoi și căuta să se liniștească și să-și facă de lucru. Trăgându-și ciorapii și sforile opincilor, își aminti deodată că într-una din serile trecute îi spusese cineva că în pământurile din Frunzari grâul lor a răsărit prost, e rar și galben și că ar fi bine să-l întoarcă și să-l facă ogor pentru o sământă de primăvară. „Am să mă duc să văd și eu, își spuse el, chiar acuma."

Era devreme și gândul îl mulțumi. „La întoarcere, am să mă bărbieresc și să mă scald; este timp", își spuse el mai departe.

Începuse să se lumineze, dar cu cât întunericul pierea, marginile satului se mohorau, și în depărtare plutea o ceață care frământa în goluri mari coroanele înalte și aproape desfrunzite ale salcâmilor.

Vasile Catrina își trase o flanelă pe el și plecă, dar tot atunci își aminti că în ziua trecută, pe seară, strigase Bărăgan cu goarna prin sat, că toată lumea să se strângă la primărie; avea notarul și învățătorul nu știu ce să le spună.

II

Vasile Catrina grăbi pasul ieșind din sat și începu să înjure cu glas tare, atât pe Bărăgan, cel cu goarna, cât și pe cei care chemau oamenii de pomană la primărie. Știa că acolo, ori notarul, ori primarul, iese afară cu o hârtie, de pe care începe să citească și din care nimeni nu înțelege nimic. „Își pierd vremea degeaba", mai spuse flăcăul tăind izlazul și îndreptându-se spre eleșteu.

Mergea iute cu capul în jos, asternut la pas, fără să se uite în jurul său, mirându-se în treacăt cum vârfurile opincilor lui îi ies mereu înainte și cum el nu simte că talpa i se îndoaie în urmă.

În timpul nopții căzuse brumă multă și acum era frig. El se gândi să scurteze drumul. Își strânse flanela mai bine la piept și o luă de-a dreptul peste porumbiști. Drumul pe care îl tăiase mergea pe lângă o mică pădure de lăstari, lângă care se ridica o colină ciudată la vedere și înălbită de sumedenie de poteci.

Trebuia să se lumineze de ziuă, dar deși lumina dimineții se simțea crescând peste pământ, aproape fără veste, căzu o ceață deasă și cenușie, întunecând câmpia și vederea.

Vasile Catrina se pomeni deodată singur, călcând peste brazdele înmuiate de umezeală ale porumbiștilor; se opri neliniștit, ridică fruntea și se uită în jur.

Tăcerea care acoperea pământul, odată cu năvala neașteptată a negurei, îl sperie și mai mult. Întâi se miră că stă și se uită, ca și când s-ar fi rătăcit. Își simțea bătăile inimii.

– Ce dracu! spuse el tare.

În aceeași clipă văzu ceața deasă, fumurie, cum îi intra în ochi și, în aer, negura care începuse să se spargă. Ca și când de undeva ar fi pornit să bată vântul, ceața se sparse și ea și începu să alerge de-a lungul câmpiei, rostogolindu-se în goluri mari prin fața lui.

Acum flăcăul începu să zărească înainte păduricea de lăstari și colina, care parcă îi jucau în fața ochilor. Ceața trecea despletită peste colină, și Vasile Catrina, o clipă, ameți și-și duse mâna la ochi. I se părea că păduricea se aprinde și piere cu iuțeală. Colina se ridica mereu; se umfla ca o bășică uriașă; se clătina, cumpănindu-se ca o înaltă balanță; pământul se legăna; se lăsa în jos; se scufunda. Vasile Catrina se scutură și porni înainte, plin de mânie:

– Ei! Ce, m-au găsit dracii?!...

Ceața era acum albicioasă și parcă se cernea subțire prin sită. Flăcăul se apropie de colină și începu s-o urce încet. Se uită cu mirare la ea, la potecile ei și la iarba deasă, plină de găuri rotunde de păianjeni, cu care era acoperită, supărat încă de amețeala sa de câteva clipe și de timpul pierdut. Iuți pasul, ajunse în vârful colinei și începu apoi să coboare în goană.

III

Deodată își dădu seama că cineva trece încet pe lângă pădăricea de lăstari. Vasile Catrina se opri, uitându-se spre locul unde se auzeau pașii, nedumerit că nu vede pe nimeni. Tot atunci apăru din colțul colinei, mergând târșâit și cocoșat, un moșneag gros, în cămașă albă de cânepă, cu capul gol și de asemenea cu părul lung și alb.

Fără să vrea, flăcăul făcu câțiva pași spre el, dar tot atunci se împiedică de ceva și căzu, cât era de lung, cu fața la pământ. Moșneagul întoarse capul; băiatul se sculă și simți cum îi ard palmele și cum îi tremură picioarele. Obrajii îi ardeau și începu să clocotească de mânie. Căzuse rău, îl dureau genunchii și coatele, și omul bătrân și cu cămașă albă de cânepă se uitase la el foarte liniștit, pipăindu-și poteca mai departe.

Vasile Catrina izbi cu sălbăticie pământul, înghiți în sec și strigă furios:

– Ce cauți aici, moșule! Ce mama dracului cauți?

Moșneagul își opri toiagul din pipăit și se întoarse încet de tot, fără să-și ridice capul:

– Al cui ești, tu, mă? auzi flăcăul.

– Pleacă d-aici... hodorogule... mai mă întrebi al cui sunt, strigă iar Vasile Catrina, ca și când acela ar fi fost vinovat că el s-a împiedicat și a căzut.

Moșneagul nu se sinchisi și vorbi din nou:

– Mă, dar al cui ești tu?

Vasile Catrina porni spre el și, când ajunse alături, îl privi cu mirare. Bătrânul nu se clintea. Uitându-se la el și văzându-i fața zbârcită, firele rare și albe înfipte în ceafă, ochii și mai bătrâni, jupuiți parcă, înroșiți și cu pleoapele întoarse pe dos, flăcăul simți brusc cum îi crește mânia, dar tot atunci ea se

sparse și-l lăsă liniștit, dar cu ceva apăsător în el, turbure și greu ca o apă neagră. Îl apucă pe moșneag de un umăr și-l împinse ușor, făcându-i vânt. Omul bătrân și alb, azvârli picioarele înainte clătinându-se, dar apoi se opri îndărătnic și îngână:

– Mă, da' al cui mai ești tu, mă?

– Pleacă odată! strigă Vasile Catrina. Ce, ești nebun?

Și-i făcu din nou vânt.

Acela orbecăi cu picioarele până se opri, se uită câtva timp la flăcău, apoi porni încet, clătinând din cap și pipăindu-și drumul.

Vasile Catrina rămase o vreme țintuit locului, gol, neștiind ce să mai facă, nemaiînțelegând ce e cu el și mai ales ce căuta acolo, lângă colină, moșneagul. Își simți din nou inima cum îi bate, cum aerul îl apăsa cu o liniște grea, închisă, înfundată și vru să se se smulgă din loc, dar ca într-o sclipire, simți în palme îndărătnicia omului bătrân; ceața care se frământa și se spărgea necontenit în goluri adânci și rotunde, ca într-o uriașă măcinare și, înfiorat, flăcăul începu să tremure.

Deodată o luă la goană, nemaiștiind încotro aleargă, cu tot trupul înmuiat de spaimă și gâfâind întruna. Fugea bezmetic, iar în urma lui sfârâiau, aruncați departe, bulgării și cocenii porumbiștei; băiatul gonea fără să se uite înapoi, ca și când, în urma lui duhuri nevăzute, despre care se povestește iarna prin case, ieșiseră din colină ori din păduricea de lăstari, și îl urmăreau.

ÎNTÂLNIREA DIN PĂMÂNTURI

I

Era în mijlocul verii. Peste întinderea câmpiei năvăliră deodată în goană, ieșind dintre porumburile înalte și negre ca o pădure, doi călăreți, alergând fiecare câte o pereche de cai. Câtva timp, s-ar fi părut că cei doi se urmăreau unul pe altul, sau că sunt porniți să ajungă în vreun loc de primejdie. Călăreții însă se luau la întrecere și, când ajunseră unul lângă celălalt, goana se opri și perechile o luară la pas. Erau doi flăcăi care se întorceau cu caii de la păscut.

– Lasă-i la pas, al lui Teican, spuse unul din ei, lovind peste bot, cu o nuia, calul pe care îl călărea. Lasă-i mai la pas, mă, să-ți spun ceva, până ajungem acasă.

– Spune, răspunse celălalt. Ia zi!

– Stai nițel, al lui Teican. Uite ce e. M-am gândit mereu să-ți spun, cât am stat cu tine astăzi, dar nu știu de ce nu mi-a venit. Să te întreb ceva: tu îl cunoști pe Achim al lui Achim?

– Achim Achim? Cum să nu. Măgădăul ăla; stă pe lângă Valea Morii. Dar de ce întrebi de el?

– Al lui Teican, mă! Să nu spui la nimeni despre ce-om vorbi noi acuma.

– Ai, mă, ce, ești prost? Dugule!

– Mă, mie nu-mi place să mă bat cu nimeni, auzi, al lui Teican? Dar dacă spui la cineva, să știi că ne batem, vorbi întâiul călăreț.

– Mă, dacă eu îți spun că nu, și tu nu crezi, atunci taci din gură și nu-mi mai spune nimic. Gata.

– Bine. Uite, începu să spună celălalt. Într-o zi m-am dus să pasc prin pădure. Nu-ș' ce-am făcut, că m-am culcat și am adormit. Când mă scol și mă uit la cai, pieriseră. Acuma, nu prea-mi păsa mie, știam că s-au dus acasă, că așa sunt caii mei. M-am sculat și am plecat și eu. Mi-era rușine să trec prin sat: m-ar fi văzut lumea că am adormit și am luat-o pe urmă, ca prostul, în urma cailor. Așa că am ocolit; am luat-o pe Valea Morii. Era după nimiez, acum o săptămână, și era un zăduf al dracului. „Ia să mă scald nițel, m-am gândit eu. Să mă scald în Valea Morii, unde e salcia aia bătrână." Știi că e acolo un cot și pe urmă știi și tu că acolo nu prea se scaldă nimeni; e apa mică. „Ei, ce dacă, mă scald așa, să-mi treacă nădușeala!" Când m-am apropiat de cotul ăla unde e salcia, am auzit niște pași. M-am oprit să văz cine e. Cine crezi că era? Când am văzut fusta, repede m-am pitit după uluci și n-am mai mișcat. Ei, al lui Teican! Auzi?

– Da, mă, spune! răspunse tovarășul celui care povestea, dându-și caii mai aproape.

– O fată. Era o fată, nu știu dacă o cunoști. Drina lui Palici. Ieșise din fundul grădinii și se uita la soare, pe marginea gârlei. O cunoști?

– Cum să nu. E una mică de vreo optisprezece ani, mi se pare că anul ăsta abia a ieșit la horă...

– Așa. Cum stau eu acolo, m-am gândit că unde e aproape cu casa și era spre seară, vrea să se scalde și ea... M-am pitit și mai bine și ce să vezi? O văz că își desface părul și începe să și-l strângă iar peste cap, să-l înoade. Mă, ce păr avea... Eu n-am mai văzut. „Se scaldă", m-am gândit eu și nu știu de ce, să nu râzi, a început să-mi bată inima și am vrut să fug; mi-era nu știu cum, parcă frică... A?!! Ce spui, al lui Teican?

– Bine, mă, și pe urmă?

– Al lui Teican, continuă flăcăul vorbind rar. Eu, știi, n-am fost la nici o fată...

– Bine, bine, răspunse repede tovarășul său. Nu e nimic. Și? Pe urmă?

– Pe urmă, cum stam eu acolo, m-am pitit și mai bine și am văzut-o cum și-a scos bluza și fusta și s-a dezbrăcat. Ce dracu, mă, ce de fuste au fetele astea! Nici nu știu, că-mi bătea inima și parcă mă înecam. Tu ai văzut vreuna așa, al lui Teican? Mă, eu n-am mai văzut. Bătea soarele în ea, și-i sclipea... sclipea... Era frumoasă!... Pe urmă a început să se scalde. Îi plăcea, am văzut, râdea și se stropea cu apă. Dar nu știu de ce, și ei parcă îi era frică, înțelegi?

– De cine? întrebă al lui Teican.

– Dracu știe!... A stat ea în apă mult timp. Când s-a îmbrăcat, parcă se schimbase. Arăta altfel. Eu, ce să-ți spun, rămăsesem în locul meu, zăpăcit. Ei, și acuma să-ți spun. Am plecat eu de acolo, m-am dus acasă! Tata: „Ce e, mă, zăpăucule, unde-ai dormit?" „În pădure, da' ce?" „Ai noroc că avem niște cai deștepți, zice el, că de nu, te-aș bușuma eu nițăl." Nu-ș' ce dracu aveam, eram moleșit în sara-aia; m-am culcat și am adormit. Ce să vezi? Toată noaptea n-am visat decât Drina și iar Drina: așa cum o văzusem la gârlă. M-am deșteptat de câteva ori numai în sudoare. Mă durea capul. Al lui Teican, dar știi ce visam?

– Știu, mă, răspunse al lui Teican, râzând. N-are nimic. Ei, ce-ai mai făcut?

– Aici e rău, făcu flăcăul. Stai să vezi. În ziua aia, și pe urmă vreo câteva zile, nu eram bun de nimic. Asculți, al lui Teican? Făceam ce făceam și nu-mi pierea din ochi cum o văzusem eu, acolo, la gârlă. Știi, mie nu mi-a plăcut până acum nici o fată. Dar la asta, nu știu ce e, ce are, cum s-a întâmplat. „Trebuie să mă duc la ea într-o seară, s-o chem la poartă și să intru în vorbă cu ea", m-am gândit eu. Și cu cât mă gândeam mereu, mereu îmi plăcea mai mult. Crezi că m-am dus așa repede? Ce

să te duci? Nu știu cum mi-era! „Mă, zic eu pe urmă, ieri, fie ce-o fi. Mă duc... Ei și?! Dacă n-o vrea să stea, văd eu pe urmă ce-o să fac." Și m-am dus aseară... Stai să vezi. Să vezi daravela dracului. Eu nici nu m-am gândit...

O iau încet-încet, fluierând, trec podul ăla al lor dinspre pădure și ajung la ea. Ce mai!... bag un deget în gură și fluier. Pe dracu: începe iar să-mi bată inima. Nu s-auzea nimic. Fluier iar. Nimic. Întuneric. Mai stau nițăl și iar fluier... „Mă, trebuie să iasă; dacă iese tat-său, plec și nu răspund, am să intru în vorbă cu ea la horă." Nu mai aveam răbdare. Așa a și fost. Dar n-a ieșit tat-su. A ieșit chiar ea, încet-încet, s-a apropiat de poartă și a deschis-o. Când mă vede, odată se trage îndărăt și întreabă speriată:

– Cine e?

– Eu, am răspuns.

– Care? Nu ești tu, Achime? întrebă ea iar și tot speriată ca o zvârlugă, închide poarta, intră în curte și se ridică peste ulucă.

– De ce închizi poarta? zic eu încet, acuma aveam curaj, nu-mi mai bătea inima.

– Care ești tu? întrebă ea de după poartă.

– Eu, Dugu din deal, al lui Mereuță.

Nu știu cum s-a făcut. Ea a vrut să răspundă ceva, nu știu ce să-mi spună, când deodată mă pomenesc cu o matahală lângă mine.

– Al cui ești mă, a vorbit măgădăul. Ce cauți aici? Și tu ce cauți, fă, la poartă? îi spuse el fetei. Te-am fluierat eu?

Al lui Teican, când l-am auzit că mă întreabă, mi s-a făcut parcă rușine, credeam că o fi cineva de-al lor, mă gândeam să-i dau bună seara și să plec. Dar când l-am auzit cum vorbește cu ea, odată parcă m-a luat ceva de pe la spinare, ca un frig, am început numaidecât să tremur, dar nu de frică – tu știi că mie nu mi-e frică de nimeni – îmi venea să-i săr în spinare; n-am zis nimic la început, am tăcut, n-aveam nici ciomagul la mine.

– Eu oi fi al cui oi fi, am zis eu, dar tu cine ești?

– Taci, mă, din gură și pleacă d-aici, a zis el, ori te mănâncă pielea...?

– Achime, nu face bătaie, a spus fata numaidecât.

Când am auzit-o, nu știu de ce, parcă mi-a pierit frica. M-am uitat la ăla și i-am spus:

– Vreai să te bați cu mine? Pe unde umbli?

– Ia pleacă, fă, d-aici, a spus el iar fetei, dar aia n-a prea plecat.

Achim s-a întors la mine, m-a apucat de mână și m-a împins încolo. Mi-am tras mâna și i-am izbit-o pe-a lui cât am putut.

– Achime, a șoptit fata de lângă gard, chem pe tata!

– Vezi că n-am ciomag, i-am spus eu încet. Mie nu-mi place să mă bat, dar de-acuma eu vorbesc cu Drina și dacă nu-ți convine, spune-mi pe unde umbli, să ne întâlnim.

Înțelegi, al lui Teican? Mi-am dat seama că fetei îi plăcea mai mult de mine. Știi ce-mi bătea inima iar?

– Ei, și ți-a spus pe unde umblă? întrebă al lui Teican.

– Mi-a spus: treci duminică de dimineață pe la stejar, în pământuri, să-ți rup urechile, că dacă te mai prind pe-aici, te ridică lumea cu pătura.

– Du-te, Drina, i-am spus fetei, ne întâlnim duminică la nunta lui Lisandru Voicului. Dar să vii!

Auzi, al lui Teican? Am plecat amândoi și vorbeam: „Am să-ți rup oasele", făcea el. „Bine, să vedem care din noi", i-am spus eu. „Să nu zici, pe urmă, că nu ți-am spus, când ți-oi sparge capul." „O să vedem noi, Achim Achim." Mă, al lui Teican, asta e mâine, ce zici? La început mi-a fost frică să mă duc singur, și nu de altceva, dar mă gândeam că o să vie cu încă cineva. Și d-aia ți-am spus.

– Mergem amândoi, Dugule! Dacă o fi cu cineva, o să vedem... Bine, dar tu ce vreai cu fata?

– Cum, ce vreau! răspunse Dugu. Cum!... Îmi place de ea. Și mi-a plăcut ce-a spus aseară: credea că mă bate Achim... Înțelegi? Uite că am ajuns la fântână. Al lui Teican, te duci undeva după ce mănânci?

– Mă duc, dar de ce?

– Ziceam că să stăm de vorbă, să vedem cum îi facem, vorbi flăcăul, oprindu-și caii în ulița satului.

– Lasă, mă, ce să mai stăm de vorbă! Mergem tot călări. Trec eu pe la tine, de dimineață. Așa. Eu am plecat, mai zise al lui Teican, cotind după uliță și luând-o la trap în altă parte.

II

Rămas fără tovarăș, Dugu coti și el spre șosea și o luă la pas, spre casă. Își dăduse piciorul într-o parte, peste coama calului și mergea încetinel pe șoseaua prăfuită a satului. Când ajunse aproape de casă, din curte, glasul tatălui îl trezi parcă din somn:

– Vezi să nu cazi jos, mă, ai adormit pe cal.

– Ia mai lasă-mă în pace, tată, spuse el sărind jos și dând drumul cailor în curte.

– Pe unde ai fost? îl întrebă tatăl iar.

– Prin Răteasca. Am fost cu al lui Teican.

– Treci și mănâncă, n-ai mâncat nimic de dimineață, îi mai spuse omul.

Flăcăul intră în tindă și se așeză pe prag. Apoi, deodată, se sculă și trecu în casă, lungindu-se repede pe pat și vârându-și coatele sub ceafă.

– Nu mănânci, Dugule? auzi glasul mamei din tindă.

– Nu, mamă, nu mi-e foame, răspunse el dinlăuntru.

Stătea cu ochii în tavan. Câtva timp ochii îi rătăciră afară, pe geam. Soarele asfințea și în mijlocul casei umbra frunzelor din mărul grădiniței se zbătea în toate chipurile, întinsă jos, în mijlocul casei.

Flăcăul rămase nemișcat mai departe, sorbind cu ochii jocurile ciudate ale frunzelor; le vedea cum se îmbucau și se desfăceau; cum se împânzeau și se închegau mereu; acum era o ceată de oameni încăierându-se; acum semănau cu tot soiul de animale; de păsărici; ciudățenii care se tot împleteau și luptau între ele. Ședea cu capul aplecat peste căpătâi, cu părul atârnându-i în jos, peste frunte, și aprins tare la față.

Se însera.

Întru târziu, după ce se înseră de tot, în timp ce stătea la masă, Dugu auzi la poartă fluieratul lui al lui Teican. Apoi glasul:

– Bă, Dugule!

Dugu se sculă, își luă de după ușă un ciomag și ieși în întuneric. La poartă, celălalt spuse încet:

– Mă, l-am văzut pe Achim Achim. Se ducea la ea. Tu i-ai spus să nu mai iasă la el? Știi de ce te întreb? Fetele sunt ale dracului. Care se duce la ea mai întâi, la ăla iese.

– Nu se poate, îngână Dugu.

– Ascultă aici. Așa e.

– I-am spus, zise Dugu, că ne întâlnim la nuntă mâine, la Lisandru Voicului.

– Dar nu i-ai spus că vii acuma, în seara asta, la ea!

– Păi d-aia. S-o văd ce face, răspunse Dugu încet; să vedem... Ia spune, o fi vorbind de mult cu alde Achim Achim?

– N-avea de când, zise al lui Teican. Achim Achim abia s-a întors luna trecută din armată. Așa că... Dar uite ce e. Eu tot îți spun să te duci și să vezi dacă iese...

– Nu iese, mă al lui Teican, eu știu ce vorbesc. Dacă vrei, facem o prinsoare.

– Nu fac prinsoare, dar mă mir, de când te cunoaște ea?

– Parcă mi-aduc aminte că am jucat o dată lângă ea, răspunse Dugu, căutând să-și aducă aminte. Dar nu mai știu. Dar, al lui Teican, îți spun eu, știu că n-o să iasă.

– Eu tot trec pe lângă pod – a mea stă tocmai la dracu, lângă pădure – și am să mă uit. Îți spun mâine-dimineață. Ce faci? Te culci?

– Mă duc să mă culc, răspunse Dugu, întinzându-și spinarea de-a lungul porții și trosnindu-și mușchii.

– Bine. Eu am plecat. Și mâine trec eu cu caii să te iau.

Dugu intră în curte încet, fluierând vesel și chemând câinele. Seara era liniștită și căldura din timpul zilei pierise acum. Se vedea în sus cerul spuzit de stele și salcâmii nemișcați și înalți, întinși în întuneric. După o vreme, Dugu se culcă și adormi numaidecât.

III

Când se trezi dimineață, auzi un pâlpâit de aripi, apoi cântecul lung al unui cocoș. Într-o fulgerare, flăcăul simți în el bucuria zilei, se gândi că e duminică, e o nuntă unde o va întâlni pe fată, și în aceeași clipă se smuci din pat și chiui, făcând să răsune geamurile casei. Pasărea care se afla chiar lângă el, lângă patul întins pe prispa casei afară, cotcodăci speriată și fugi fâlfâindu-și penele.

– Te ține mult, Dugule? se interesă tatăl, care se sculase și el în capul oaselor și-și răsucea țigarea. Când te-apucă mult te ține?

Dar Dugu parcă nu-l auzi. Țâșni jos, cu iuțeală, își trase pantalonii din cânepă albă pe el și, desculț, se repezi spre câine.

– Na! Ursule! Na! Ia-l!... Ia-l!... Ia-l!...

Câinele se burzului și începu să sară în două picioare, uitându-se zăpăcit în toate părțile.

– Ia-l!... Ia-l!...

Flăcăul intră alergând în grădină, cu câinele înainte. El arăta în goană cu mâna întinsă ceva înaintea lui și răcnea cu părul răvășit pe frunte:

– Ia-l, Ursule! Ia-l!

Câinele sărea câțiva pași, se învârtea pe loc, lătrând scurt, apoi alerga din nou înainte. Deodată flăcăul se opri, se apropie de câine, îl luă de ceafă și de spinare și-l aruncă în aer cu picioarele în sus. Animalul se zvârcoli, căzu, se ridică chiar în clipa căderii și țâșni glonț, răvășind groaznic orătăniile.

– Prea de dimineață, al lui Teican, strigă flăcăul din fundul curții, zărindu-l între timp pe prietenul său în mijlocul drumului, călare.

– N-are nimic, nu trebuie să-l lași să te-aștepte. Încalecă și hai să mergem, răspunse al lui Teican.

– Dar cine v-așteaptă, mă? întrebă tatăl de pe prispă.

– Mergem după iepuri, nea Tudore, zise al lui Teican.

– După iepuri? Acum, vara?!!! Mă, al lui Teican, să nu faceți ceva p-acolo pe unde vă duceți, că de, eu cu tine stau de vorbă, nu cu ăsta. Dracu e al tău!

Al lui Teican râse în mijlocul drumului, strunindu-și caii care tropăiau nerăbdători, și nu răspunse. Dugu se încălțase repede, scosese caii din grajd și încălecase la iuțeală.

– Haide, al lui Teican.

– Dă-i drumul, răspunse celălalt, țâșnind înainte.

– Stai, stai, stai! strigă în urma lui Dugu. Oprește încet, al lui Teican, să nu călcăm pe cineva! Ia spune, mă, ai trecut aseară pe-acolo?

Al lui Teican îl așteptă, nu răspunse decât târziu, după ce Dugu îl ajunse, și o porniră amândoi la pas.

– Am să-ți spun, dar tu ce crezi?

– Eu știu. N-a ieșit.

– Ești prost, i-o reteză al lui Teican. Cum să nu iasă? Parcă știa ea cine o fluieră? Dacă ai fi fost tu nu trebuia să iasă? Ascultă aici, a fost Achim Achim. A fluierat el o vreme și ea n-a ieșit, înțelegi? Pe urmă, el a plecat nițel mai încolo, s-a plimbat ce s-a plimbat, pe urmă s-a întors și iar a fluierat. Dar a fluierat altfel, nu ca la început, înțelegi, mă? Și aia, care îi cunoscuse la început fluierul, n-a ieșit, dar pe urmă când l-a schimbat...

– Bine, bine! Și?

– Ei? A ieșit ea acolo, nu-ș' ce, bună seara... Dar n-a deschis poarta. Sta după uluci. Ăla: „Ieși, fa, până încoace, să-ți spun ceva". Aia: „Nu ies, spune d-acolo, mi-e frică să nu dai în mine". Dar Achim, al dracului, hoț, cu un glas de oaie: „Păi de ce, fa, ce am cu tine? Ei, nu fi proastă, l-am auzit pe Achim. Crezi că din cauza ăluia al lui Mereuță o să-ți fac ție ceva? Ia spune, de când vorbești cu el?" Să vezi ce-a răspuns fata: „Zău, nea Achime, nu mă mai lasă mama, mă duc..." Ăla, când a auzit că-i zice nea Achime, odată a început s-o înjure și s-a repezit spre ea la ulucă... „Nea Achim... striga el. Acum mă neaachimești, mânăstirea mă-ti..."

– Taci, strigă Dugu, pornind la trap. Am să-i sparg capul, al lui Teican.

– Vezi să nu ți-l spargă el ție, răspunse al lui Teican, luând-o și el la goană.

Ieșiseră din sat și acum goneau peste șosea, afară.

– Eu vă las singuri, să vă bateți, îi strigă al lui Teican din fuga cailor.

– Poți să te întorci și îndărăt, al lui Teican, îi răspunse Dugu, tot din goană, urlând. Apoi: Prinde-mă, al lui Teican!

Caii se întinseră cu burta la pământ, tropăind cu iuțeală și stârnind în urmă un drum gros și înalt de pulbere albă. După un timp, părăsiră șoseaua și o luară peste miriști. Drumurile de plan se încrucișau, se apropiau, apoi rămâneau în urma lor, pierind, topindu-se printre vâlcele.

În depărtare se vedea un stejar înalt, înfipt în cer, spre care cei doi călăreți se apropiau acum cu repeziciune.

IV

– Al lui Teican, eu am să termin repede, strigă Dugu. Uită-te la el, că nu e singur.

– N-are nimic, țipă celălalt, aia e treaba mea. Vezi ce faci, că te apropii.

Ajunși aproape de înaltul copac, cei doi călăreți iuțiră goana, se apropiară de grupul celuilalt, dar fără să se fi înțeles între ei, Dugu și Ganea lui Teican ocoliră stejarul și începură să alerge ca bezmeticii în jurul lui. Achim Achim, cu încă doi inși, tot cu cai, stăteau lângă trunchiul copacului, răzimați în măciuci și se uitau liniștiți la cei doi călăreți.

Deodată, aceștia opriră caii și se aruncară jos de pe ei.

– Să te uiți acum, al lui Teican, ce-am să fac eu!

Dugu aruncă departe ciomagul lui cu o mică măciulie la cap și porni cu pas iute spre Achim Achim. Acesta, când îl văzu venind, se mișcă în loc și strânse mâna pe măciucă.

– Ți-ai luat măciucă, mă? vorbi Dugu de departe, râzând. Te mănâncă câinii cu ea cu tot.

Când Dugu ajunse la doi pași de el, Achim Achim se trase îndărăt, luă măciuca între două degete și începu s-o învârtească ușor și liniștit în aer prin fața acestuia.

Ganea lui Teican se oprise mai departe și se uita la cei doi, căutând să-și dea seama dacă știe ai cui sunt.

– Îndărăt, că te lovesc, spuse hotărât Achim Achim, înaintând și învârtind mereu măciuca între degete.

Dugu nu se clinti. Își scoase liniștit și încet pălăria din cap și spuse zâmbind:

– Na, mă, ici! Dă! Hai, dă, aici, făcea el, întinzându-și capul.

Achim Achim se opri.

– De ce nu dai, mă, Achim Achim?

– Atinge-l, se auzi un glas al unuia din cei doi.

Dugu se întoarse spre el și se apropie:

– Dă, mă, tu! Dă, aici! Hai, dă tu!

Achim Achim aruncă deodată măciuca și trase o înjurătură.

– Văz că ți-e frică, spuse el tare. Credeai că mă găsești singur și ai venit cu al lui Teican să mă bateți amândoi...

– Dugule, ai să mergem, strigă al lui Teican.

– Stai că viu acuma. Ce-ai spus, Achime? Mi-e frică? făcu Dugu râzând și apropiindu-se de el. De ce n-ai dat, mă, spune?

Achim Achim înțelese numaidecât că al lui Mereuță își bătuse joc de el și începu să fiarbă.

– Așa? zise el și-i repezi fulgerător un pumn în falcă.

Se pare că celălalt atât așteptase. Se feri aproape înainte de a primi lovitura, îl lovi peste mână pe dușmanul său și îi sări numaidecât în spinare, izbindu-l cu vârful cotului în ceafă. Achim Achim se clătină, încercă să lovească din nou, dar Dugu, mai iute, intră sub el și, punându-i piedică dibaci, îl rostogoli în miriște. Dugu se aruncă apoi peste el; fără să-și dea însă prea bine seama, se pomeni trântit jos și abia avu timp să se ferească de Achim, care acum se sculase și năvălea spre el cu pumnii ridicați. Unul din cei doi îl apucase de gât și-l amețise cu o lovitură.

– Al lui Teican, strigă el, dar tot atunci văzu ceva ciudat.

Al lui Teican se și repezise în ei și unul urla jos, iar celălalt o luase la goană spre cai.

Dugu sări în sus, se trase îndărăt și puse mâna pe măciucă. Achim Achim făcu și el la fel.

– Îmi curge sânge din cot, Achim Achim. Să fiu al dracului dacă te las cu capul nespart, țipă Dugu, simțindu-și mâna stângă cum îi amorțește de durere.

Achim Achim, negru la față, ridică măciuca și lovi drept în capul flăcăului. Acesta sprijini cu ciomagul său, dar lovitura era atât de tare, că n-o putu opri de tot. Își feri însă capul și primi în umăr.

– Zi, dai, mă, al lui Achim?!... Dai! strigă Dugu.

Se trase înapoi și se încordă. Își dădea seama că nu trebuia să-l mai lase pe Achim să lovească. Avea o măciucă grea și îl simțea mai tare decât el. De aceea, când se năpusti spre el, începu să-l lovească, des și repede în cap, silindu-l pe Achim să se apere mereu. Achim Achim nu-i luă în seamă loviturile, se apără cu ușurință, învârtindu-și măciuca să nu fie lovit în cap. Deodată, însă, Dugu schimbă pe neașteptate lovitura, învârti cu ciomagul său pieziș și, în loc să dea în cap ca mai înainte, pocni în măciuca celuilalt, care, luat fără veste, o scăpă din mână. Atunci Dugu se aruncă peste el și-l lovi cu pumnul drept în față. Apoi îi luă măciuca și azvârli cu ea în vârful stejarului.

Achim Achim se clătină și-și duse mâinile la nas, gemând.

– Gata, al lui Teican, strigă Dugu.

– L-ai atins, mă? întrebă al lui Teican.

– L-am, mă, dar mi-a jdrelit cotul că am fost prost, am așteptat să dea el întâi.

– Păi, să nu mai aștepți, îl sfătui al lui Teican.

Se azvârliră în spinarea cailor și, din goană, Dugu strigă spre Achim:

– Mă, tu ești mai tare, dar dacă mai dai pe la aia, tot îți sparg capul, să știi... Auzi, mă, al lui Achim? Poți să vii tu cu toată crila ta din Cățelești. Pe toți vă bat... Haidaaaa!... Prinde-mă, al lui Teican!

V

Când ajunse acasă și descălecă, Dugu se opri un timp plin de mirare lângă cai. Simțea că se petrece cu el o schimbare. Îi veni în gând că el sta în mijlocul bătăturii, și alături de el sunt doi cai pe care îi ține de căpăstru. Pe urmă, soarele care ardea, și salcâmii verzi și înalți de primprejur; casele, aerul, pământul, oamenii care se auzeau pe aproape deschizând gura și scoțând sunete: un fel de izvoare din toate părțile, pe care urechea lui le prindea ca o scoică tremurătoare; câinele întins în țărână, la umbră, cu ochii jumătate închiși; țărâna tăcută și albă în care caii își aruncau adânc vârful copitei; pe deasupra niște păsărici; stoluri de porumbei bătând aerul; în sus ceva nesfârșit,

albastru, ca o pace adâncă; într-o clipă își dădu seama de ele și din toate, așa cum le primea, țâșnea o bucurie, largă, necunoscută lui până atunci.

Bătu încet pe spinare unul din cai și fața i se lumină deodată, ca și când ceva neînțeles, care fugea mereu de el, s-ar fi desfăcut și împrăștiat în toate părțile și vedea acum aceasta oriunde își arunca ochii, sau se ducea cu gândul... „Drina, șopti el, și fața i se lumină și mai mult. Bietul Achim, zise iar, încet. Apoi iar: treaba lui, eu am văzut-o și gata. Îmi place de ea. Lui nu-i place, că dacă i-ar fi plăcut..."

– Hei, ai înțepenit acolo, strigă tatăl său de pe geam. Ia spune, mă, când te însori? Să nu te puie dracu s-o iai chiar azi, că eu nu te primesc, te dau afară...

– O să vedem noi, răspunse tânărul de lângă cai, fără să se mire. O să vedem noi, atunci. Haide! spuse el după aceea cailor, plesnindu-i pe spinare și parcă împingându-i din urmă.

Apoi se întoarse și începu să meargă rar, ca un om plin de griji, spre poarta de la drum pe care o lăsase deschisă.

O ADUNARE LINIȘTITĂ

I

Un om venea cu caii de la apă și se apropia de casa lui. Mergea încet lângă vite și călca rar pe pârtia adâncă făcută în zăpadă. Când să intre în curte, se auzi strigat de doi vecini care se duceau împreună undeva. Omul cu caii închise poarta și se întoarse pe podișca șanțului.

– Noroc, alu'Barbu! zise unul dintre cei doi.

– Noroc, Anghelache! Unde vă duceți mă? întrebă cel de pe podișcă.

– Mergem la Pațanghel, să vedem cum a dat porumbul, îi răspunse acela. Hai și tu cu noi. Uite, merge și Țugurlan. Hai, Matei, ce mai stai?

Matei, omul de pe podișcă, se urni spre cei doi și câtva timp nu mai vorbiră nici unul. Întru târziu Matei întrebă:

– Când a venit, mă, Pațanghel? Pe alde Miai l-am văzut că a venit azi-dimineață. N-au fost amândoi, Pațanghel și cu Miai, la munte?

– Păi, taman d-aia, Matei. Au fost amândoi, dar dracu știe? Am văzut și eu că nu s-au întors amândoi. Mă întâlnesc cu Miai și-i zic: „Ce-ai făcut, Miai? Cum ai dat porumbul?" El... Dar lăsați că vă spui eu mai pe urmă!

Se opriră câteșitrei în dreptul unei porți frumoase și înalte, străjuită din amândouă părțile de coroanele stufoase și pline de chiciură a doi salcâmi.

– Strigați unul la Pațanghel. Are un câine dat dracului. Strigă tu Matei!

Era spre seară, dar întunericul întârzia să se lase. Ziua era înaltă, încă limpede, și satul trosnea de ger și de tăcere. Matei strigă:

– Bă, Pațanghele!

Se văzu la geamul omului cum se mișcă cineva și se auzi un răspuns lung la fereastră:

– Ce băăă!...

– Ieși și dă-n câini!...

Când intrară și se făcu o hărmălaie în curtea lui Pațanghel, oamenii de pe ulița aceea ținură atât de bine minte acest moment, încât vorbind după aceea despre treburile lor, le fixau după urletul dulăului: „N-ai mai dat la cai de la câinele lui Pațanghel". Cei trei trecură pragul; câinele începu să clănțăne cu turbare, apucând cu dinții de scara prispei. Pațanghel puse mâna pe un lemn scurt și aruncă după el:

– Fire-al dracului, parcă-ar fi mâncat aștia pe mă-ta.

În casă, copiii stăteau grămadă pe niște trăisti pline cu nuci și cu poame.

– Ce are, mă, câinele ăsta al tău, Pațanghele? întrebă Matei al Barbului, ștergându-și cu mâna zăpada de pe opinci.

– N-auzi, cică ai fi mâncat tu pe mă-sa, Matei! D-aia! Dar n-are nimic; scoate bota cu țuică, Pațanghele, să-i dăm cep, răspunse Anghelache, așezându-se pe pat.

– Ce să scot, mă, că n-am adus cine știe ce!... Șezi, Matei. Mă băiete, scoal' în sus și pune un scaun lui nean-tău Matei, sub picioare.

Oamenii începură să se dezbrace de dulămi și să se așeze câteștrei pe paturi. În casă era cald, și de afară se auzea, la mers, scârțâitul zăpezii.

– Mă, Pațanghele, bine că nu te apucă gerul ăsta pe drum, vorbi unul.

– Ce să te apuce, mă, că așa cum am dat eu porumbul, eu zic că n-o să mi se mai întâmple mie... Păi voi vă dați seama ce înseamnă să pleci la drum, așa, și pe urmă unul o ia la Vadulat cu nasu-n sus și arde-i la bice cailor, altul ia-o la baltă fără mertic, fără nimic!... Matei, spuneți voi, așa, dar să fie al dracului dacă îmi pasă, așa, mă, cinstit, cum vine, mă, treaba asta?

Oamenii se frecară în pat, se așezară mai bine și ochii începură să li se miște cu bucurie.

– Hai, mă, că e daravelă mare, nu vă spusei eu? zise Anghelache. Păi m-am întâlnit cu el și dau să-i zic: „Miai, ce-ai făcut, mă?!" El...

– Stai, Anghelache, îl opri Pațanghel. Stai s-o luăm de la cap. Adu, nevastă, niște cești. Auziți, ori am luat niște țuică, ori n-am mai luat. Te arde pe beregată.

Femeia aduse cești și vreo două sticle cu niște țuică galbenă care umplu casa cu un miros ce avea multă tărie din țuică, ceva amestecătură cu alte mirosuri, de mere, de prune, de căruță mocănească sau desagi.

– Luați, mă! Ia, Anghelache!

Câtva timp, după ce înghițiră câte o ceașcă, Pațanghel așteptă. Anghelache își înnodă vorba:

– Zic: „Miai, ce-ai făcut, mă?" „Ce e bă, ce, ce, ce?" „Cum, mă, ce?! Te întreb și eu, ca ăla, cum ai dat porumbul!" Zice: „Cu dublu!" știți, ca ăla prostu. „Bine, Miai, cu dublu-cu dublu, dar cu cât?" „N-am întrebat", zice. „Pe cine să întrebi, mă, Miai? Se vede că n-ai făcut brânză mare." Pe urmă, eu, ce-mi zic: Mă duc pe la Pațanghel. Ăsta taman venea cu caii de la apă și-l întâlnesc pe podișcă.

– Păi bine, Anghelache, cum era să facă Miai brânză mare-m'? ăsta lasă omul în drum cu căpățâna roții înțepenită în pământ și dă bice cailor, zise Pațanghel. Dar ascultați aicea, să vă spui eu vouă! N-am nici o nevoie. Ce? Miai? Îl dau

dracului și gata! Dar numai așa, ca să vedeți și voi. Uite, mă, să zicem așa: Matei, tu ești Miai, înțelegi? Acum, tu, Miai, mergi cu mine la munte și, ascultă aici, să te superi tu că nu vreai să-mi dai și mie merticul tău. Știi, mă? Adică, eu, Pațanghel, îți cer ție, tu Miai, să-mi dai merticul tău, și tu să te superi că nu vreai.

Anghelache se lăsă pe spate și toți începură mai mult să zbiere decât să râdă. Pațanghel se uita la fiecare, nemișcat, și în timp ce vorbea, arăta, îndoindu-și degetul cel gros de la mână, după cum venea socoteala.

– Ei, hai, Tudore, n-o mai încornora și tu așa! zise nevasta lui Pațanghel.

– Tu vezi-ți de câlții tăi, răspunse el repede, uitându-se la ea.

– Auzi, mă, Miai, mă!... Ei, cum, Pațanghele?

– Mă, Anghelache, uite, să n-apuc să mă scol după scaunul ăsta. Așteptați, am să vă spun cum s-a întâmplat.

II

– Stai să vezi, Matei, tot el a venit la mine și, că una în sus, alta în jos, Pațanghele, hai să mergem cu porumb. Îmi cam terminasem treburile p-aici pe lângă casă, caii taman atunci, cu câteva zile, îi potcovisem, muierea tot așa, că ne cam trebuiesc și nouă niște gologani... Bine, mă, zic, bine Miai! Și nu știu cum zic eu pe urmă, dar știți voi, așa într-o doară: „Ai mertic?“ „Am“, știți, zice el. „Bine! Bine, mă! Bine, Miai, mergem cu porumb! Tu îl ai bătut, mai zic eu, ai boabe curățate gata?“ „Nu, păi de unde, că nu știam.“ „Bine, Miai, uite să-mi bat și eu vreo șaptezeci-optzeci de mertice și gata.“

Mă apuc și dau porumbul jos din pod și pune-l, nene, la bătaie. Se mai lăsase și-un ger, Matei!... Ei, ce mai una-alta, pune mâna pe mertic, trage căruța la prispă, încarcă Pațanghele!... Am umplut căruța și mai îmi rămăsese și de moară. Abia mai simțeam spinarea. Muierea asta: „Că mai stai, mă, de te odihnește, că dacă te boșorogești, nu mi-e mie de tine!“... „Taci, fă, din gură, vezi-ți de trențile tale!“ Pe urmă mă pomenesc și cu Miai. „Gata, Miai?“ „Gata“, zice, și începurăm să ne pregătim.

Luarăm acolo, ca ăla, câteva pâini, niște oao, de, să ai acolo pe drum, să nu cheltui banul. Eram gata de plecare, și? Anghelache, nu știu ce îmi vine mie: ia să-mi iau eu merticul meu... (ziceam că să nu-l iau, că avea Miai). Ia să-mi iau eu merticul meu, nu de altceva, că cine putea să-și închipuie că o să se întâmple ceva... Și-mi zic: ia să-mi iau eu treaba mea! Eeeei!... Și acum stați să vă spui!!! Da'ai noroc! Luați, mă țuică, ia Matei, că mai am un butoiaș.

– Noroc.

– Hai, mă, spune!

– Și cum vă spusăi: ia să-mi iau eu merticul meu, nu de-altceva, da!... să am eu treaba mea, aia e, ce mai calea-valea. Îl întreb pe Miai: „Miai, pe unde mergem?“ „Lasă, vedem noi“, răspunde el.

Terminarăm tot și plecarăm. Pe islaz, spre gară, vorbeam cam cum să-i facem. Când ne oprirăm, ce mai! Se știa. Ziceam că întâi să încercăm piața la Pitești, și dacă o fi acolo un șapte-opt-zece lei câștig peste piață, îl azvârlim acilea și ne întoarcem acasă. Ce să ne mai trambalăm pentru doi-trei lei mai știu eu pe unde și să mai prăpădim și caii de pomană... Ce mai, vedem noi. Încet, încet, trecurăm gara și ia-o, nene, pe șosea. Ne-am dat drumul. Acuma, mă, trebuie să știți și voi, că, vorba ăluia, oameni suntem, de ce să-mi încarc sufletul? Voi știți că alde Miai e un om cumsecade. Vorbeam și noi amândoi pe lângă căruțe! Eu: Miai în sus, Miai în jos, el: Pațanghele în sus, Pațanghele în jos, ba c-o fi gâscă, ba c-o fi rață, hart calul să nu dai în șanț; când el la căruța mea, când eu la căruța lui, ajungem noi, cu sară, la Costești și dejugăm, Anghelache! Am mas noi acolo; dimineața, pe la cântatul

cocoșilor, înjugă Miai și Pațanghele, și mână, nene, spre Pitești. La Pitești, ce să vezi! Plin, plin, înțelegeți voi? N-aveai loc să te miști, de căruțe! Ei!... cum îi facem Miai, strădania mă-si!... Dar stați să vedeți. Stați, că d-aici începe buba cu Miai. Mânăm noi caii: ce să mâi? N-aveai loc, cum vă spusei, să te miști, nu altceva. Ei, cum o dreserăm noi, mai apucă hățurile, mai ia-o prin șanț, ajunserăm aproape de piață. Taman oprisem caii să mai răsufle, când, hopa ne pomenim cu unul gras, al dracului, că vine la noi și zice:

– Aveți... (acum nu-ș' cum dracu îi zicea, mă) avețții... (d-aia, Anghelache, iscălită din sat, pe cum că ești negustor de porumb. Zâ-i pe nume, Matei...) permisie, mă! permisie, așa-i zicea! Și zice: „Aveți permisie pă cum că"... „Ce permisie-m'? răspund eu. Lasă-ne, nene-n pace, dar ce crezi că eu fac negustorie de porumb?" Că nu știu ce, zice el, că hâr, câ mâr... Mă uitam la burta lui: mă, să fie-al dracului, dacă i-aș da un pumn în ea, eu zic c-ar intra pumnul, știi cum? Ca într-un sac plin de lână. Scot hârtia de la notar și-i arăt pă cum că e recolta mea și-l văz că pleacă.

„Dăștept mai iești, era să-i spun, ai făcut ceafa groasă și să fii tu al dracu' dacă știi măcar să ridici un pai de jos." Mă dau lângă cai și pornim să intrăm înlăuntru. Ajunserăm la barieră și când să trecem, eu scot să dau taxa, când colo, altu';

– Stai. Stați, că nu e ca la moară! Și vine la noi. La mine și la Miai. Să vă văz dublili, zice.

– Ce duble, bă, domnule!

Când m-a auzit așa și s-a uitat la mine, o sfeclisem. Odată își iese din țâțâni și urlă:

– Bă, porcule, tu ești tătar? Eu sunt pus aicea de aia mă-ti? Vreau să vă văz merticele!

Dau cerga la o parte de pe porumb și scot merticu' din boabe. El îl ia, îl răsucește nițel, și gata! Îl auz:

– Dublu nu e... (tot așa, nu-ș' cum dracu, zicea că nu e) și pe urmă iar: dublu' se confiscă!

Acum eu mă uitam la el și-mi spuneam: „Fi-mi-re-ai al dracului să-mi fii, că nu ești singur: ți-aș da eu fișcă! Ți-aș da codelie, nu fișcă." Și-i zic:

– Cum confișcă, domnule?! Fișcă, nefișcă, e ăsta dublu meu? E! Atunci cum o să-mi iai dumneata dublul meu?! Ei, comedia dracului! Mână, Miai, caii, că ne-apucă noaptea!

Dar ce să vezi, Matei?! Iar urlă la mine:

– Bă, dublu e al tău, dar – mama mă-ti! – cine vinde cu el? Eu? Trebuia să te duci cu el la primărie și să-ți pună o ștampilă, pe cum că e... bun. Acuma, boule, ți l-am luat.

Anghelache, când l-am auzit, am rămas așa. M-am uitat și eu la el cum îmi ia merticul și trece la Miai. Mă, al dracu' Miai, al lui era bun. Vedeți voi acuma cum e omul: dacă el știa, nu zic să-mi fi spus de-acasă, că de, nu și-o fi adus aminte, dar bine, mă, când vede el cum stăm cu dublili, înainte de a veni ăla, spuneți voi, cinstit; îl durea gura, Matei?: „Mă, Pațanghele, vezi că așa și pe dincolo, uite ce poate să ți se întâmple, bagă și tu dublu' ăla în boabe, pitește-l". Miai nici vorbă. Eeeei! Dar nu-i nimic! Am fost prost, am fost! S-a zis. Mi-a luat merticul și gata.

III

După asta, plătim noi bariera și ieșim. Mi-era un necaz, mă... Muream! De, mă! Dublul meu! De, mă, al dracului, ia te uită-m', să-mi ia el mie merticul. Strădania mă-ti de pungaș! Ce face, mă, cu el? Îmi veni de vreo două ori să mă întorc și să-i cer dublul. Ce să-i mai ceri?! S-a dus, dus să fie! Pe urmă intrăm în piață și așteptăm. Măi, fraților, ascultați la mine aicea: fierbeam! Fierbeam, mă, știți, ca un cazan, d-ăla de vapor. Veneau, să fie ei ai dracului, cu cefile lor ca de mânzați, veneau, Anghelache, mulți, mă! Și ce făceau? Îi vedeai că bagă mâna în porumb, se uită la el ca pisica în tigaie și pe urmă îl ia la dinte:

– E moale, cu cât îl dați?

– Șaizeci de lei!

– E scump și e moale! Cu patruzeci de lei, iau amândouă căruțele.

Când veni cel dintâi și ne spuse prețul ăsta, mă umplusăi:

– Pleacă d-aici, negustorule, și lasă-mă dracului, nu mai mă necăji și dumneata cu prețul dumitale!

Pe urmă când veniră și alții, unul după altul, și auzii tot cam prețul ăsta, înhămai caii și-i spusei lui Miai:

– Miai, înhamă și să-i dăm drumul! La nimiezi trebuie să fim în Poiana Lacului.

Ce am să vă spui acuma, aveți să vedeți cum își dă Miai în petic. Am înțeles pe urmă toată cârșenia de la cap până la coadă. Ieșim din Pitești și, dă-i pas! Hart, caii și dă-i pas!... Știți cum mergeam? Sat după sat. Caii se făcuseră numai apă și gâfâiau mai rău ca la plug. Și se lăsase un ger de ardea fierul. Într-un sat mai mare ne oprirăm în dreptul unei cârciumi. Numaidecât ne apucarăm să bușumăm caii, îi învelirăm cu niște pături și eu mă gândi s-o luăm din loc. Miai, că nu: „Stai să mă duc să iau un chil de vin, să prindem și noi putere". „Mă, Miai, lasă dracului vinul." „Nu, că dacă nu beai tu, Pațanghele, beau eu"... „Mă, Miai, răcesc caii"... „Nu, că nu răcesc; păi ce, îl bem numaidecât."

Se duse în cârciumă și, ce să vezi? Vine cu două-trei chile de vin în brațe: „Ia ici, Pațanghele, și bea", zice. Când să beau, mă uitai la el: pusese o sticlă într-o parte a gurii, iar una în ailaltă și eu rămăsei cu gura căscată, până ce Miai le gâlgâi pe amândouă până la fund. Băui sticla mea – fire-ai al dracu' Miai! – abia am băut un chil pe răsuflate... Îi dau ocaua îndărăt, să le ducă omului, cârciumarului. Băgați de seamă. În loc să le ducă, Miai le vâră în porumb, sub cergă, și atinge caii: „Mână, Pațanghele, că m-am înfierbântat"... „Mă, Miai, du, mă, sticlile ăluia, ești nebun?" „Mână, Pațanghele, că dau peste tine"... Dădui drumul la cal și plecarăm. Cât să fi mers noi? Ce, n-am mers nici așa, ca să zici că te-ai îndepărtat de cârciumă, și numai ce aud un tropăit de cai, cu unul călare, venind spre noi. „Miai, zic, aruncă sticlile și să spui că nu le-ai luat. O să cam dai de dracu." Miai o sfecli, aruncă el sticlili, dar de pomană. Ăl cu caii ne ieși înainte: „Ohooo!... Ia stați!... și se duce la Miai: Sticlili și mama mă-ti, boală nerușinată"... Și începu să-l bușumeze. Miai începu să zbiere, lumea care mai de care: „Ce-a făcut, mă?" Sării eu, mai săriră și alții, degeaba. Se strânsese lumea, și cârciumarul o ținea ca nebunul: „Sticlili, și sticlili". Miai nici nu mai putea să vorbească, și când văz că-i curge sânge din gură, mă reped la cârciumar, că-ncepusem și eu să mă înfurii. La început îmi plăcea ca să-l mursice nițel pe Miai, să-l sature de sticle, dar pe urmă...

– Ia stai, mă, sticlele dumnezeului mă-ti! zbier eu, și-i înfig o mână în gât. Ajunge! Ce? Ți le bag pe gât, fire-ai al dracului...

Miai când vede că îl țiu de gât își vine în fire și când se repede la ăla cu pumnii, îi dezgrădinează o ureche.

– Terminați odată! urlu eu iar.

Lumea se uita la noi ca la urs și mă gândeam că de ce nu sare nimeni, să-l apere pe cârciumar. Cârciumarul încălică repede și o luă la goană înaintea noastră.

– Se duce la secție, spuse un om, luați-o p-aici, pe drumul ăsta, să nu dea de voi.

– Sus, Miai, și arde caii! îi zic eu.

Miai se ridică din zăpadă, se mai și amețise nițel, și-l văz că se duce alături de șanț, scormonește în zăpadă, scoate sticlele iar și le pune în căruță. Erau niște oameni pe lângă noi și ăia râdeau cu mâinile pe burtă:

– Mă, de unde sunteți, neică?

– Miai, lasă-le dracului de sticle și dă drumul la căruță, încep eu să-mi pierd răbdarea.

Miai abia se urcă, abia dă bice cailor și-și mai pusese și căciula pe-o ureche. Se lăsase nor și ningea cu niște fulgi mari și grei. Miai sta cu tâmpla goală și se făcuse roșu, ca un rac. Cădea câte un fulg pe fața lui și numaidecât se topea, îi curgea apa pe obraji. El, cânta. Flencănea capul și-i trăgea un lele-leau de urla' câinii după el. Ei, nu știu cum s-a făcut de nu ne-a mai prins cârciumarul. Când ne-ndepărtarăm, opresc caii la pas și-i spun lui Miai:

– Mă, Miai, tu trebuie să fii nebun...

– Nu, că de ce nu l-ai lăsat, Pațanghele, că-i arătam eu lui...

Matei, Anghelache, auziți, mă? Am râs cu lacrimi, știți voi? Ei, atingem noi caii, dă-i drumul înainte... Dar, luați țuică... Matei, dați-o dracului... Muiere, ia cară-te și fă niște gogoși... la Anghelache, ia mă, că mai am un butoiaș, răsuflă Pațanghel, și toți lunecară paharele pe gât.

– Zi-i, Pațanghele, vorbi Matei.

IV

– După dandanaua asta, continuă Pațanghel, răsucindu-și o țigare, începu să ne iasă lumea înainte să cumpere porumb. Miai, ca prostu: că să dăm. „Mă, Miai, așa mai bine îl dam la Pitești, pentru ce ne batem noi caii acuma?" Dimineața ajunserăm la Poiana Lacului. Răsărea un soare, Anghelache, de te pătrundea până în măduva oaselor. Dacă te apucai să stai locului, înghețai. Caii sforăiau mereu, săracii. Venea și li se lipeau nările de ger. O luarăm mai încet prin sat și după câteva ceasuri, după ce mai întrebă unul și altul, ne pomenirăm cu un om, îmbrăcat binișor, zicea că e învățător; voia să cumpere:

– Cu cât dați porumbul? ne întrebă el.

– Cu șaizeci de lei, zic eu.

– E cam scump, oameni buni!

– O fi, domnule învățător, dar de, fiecare dintre noi avem daravelile noastre.

El se gândi, mai băgă mâna prin boabe, îl mai vântură, se mai duse la o căruță, la alta, îl mai dădu la măsea...

– Iau, zice, dar iau numai de la dumneata. Adică de la mine. E mai bun ăsta, zice învățătorul.

Miai începu să se uite la mine. Pe urmă la învățător. Pe urmă iar la mine.

– Ce e, Miai? zic eu.

Mă uitam și eu la el și... spuneți voi! Ce erea să fac? Trag căruța mai la o parte și dezvelesc porumbul.

– Ai mertic? mă întrebă învățătorul.

– Da, avem, îi răspund eu.

Aranjez căruța frumos și învățătorul intră în casă să-și aducă sacii. Eu habar n-aveam de altceva.

Și acum, Anghelache, băgați voi de seamă și stați să vedeți. Veni învățătorul cu câțiva oameni și cu saci, să-și ia porumbul. Eu mă dau jos din căruță la repezeală și mă duc la Miai. Zic:

– Miai, dă-mi merticul tău, să-i măsor învățătorului.

Fraților, mă pomenesc cu el că se face că n-aude și se duce la învățător...

– Domnule învățător... uită-te la al meu! Ia uită-te ce bob!... Că e recoltă adusă de la Vadulat, că l-am uscat eu și muierea o săptămână întreagă la soare, că pe partea ailantă...

– Nu, zice învățătorul, lasă că cunosc eu...

Eu îl las; mai mă învârtesc pe lângă căruță, desham, dau la cai ovăz, pe urmă iar mă duc la el.

– Miai, zic, dă-mi mă, merticul, să-i măsor învățătorului!

Aș! Miai, n-aude, na vede. Îl văz că strânge ștreangurile la cai și se pregătește să plece.

– Stai, mă, unde pleci, dă-o dracului, nu mergem amândoi? Dă-mi, mă, merticul, că dacă ți-l mănânc, ți-l plătesc...

El întoarce căruța fără să se uite la mine, o ia pe-un drum anapoda și se duce. Ei, comedia dracului! L-au găsit dracii pe Miai. Mă duc la învățător și-i spun că n-am cu ce să-i măsor.

S-a dus omul prin sat, a făcut rost de-un mertic și m-am apucat să-i deșert din căruță.

După aia, eu înham și plec, eu singur. Ce, știți voi prin Răchițele? În Răchițele am ajuns pe înnoptate și până seara am scăpat de porumb. Frig nu mai era, că venise și se înmuiase gerul și se făcuse nor. Am luat nuci, poame... Ia, Pațanghele, țuică și mână spre casă. Acu, mă tot gândeam eu când veneam îndărăt: eu am câștigat un pol la dublu: ce-o fi făcut... ce dracu o fi făcut Miai? La urma-urmei, nu poți opri pe nimeni să facă așa cum îl taie capul... Dar, vedeți, mă!... Nu-mi pasă mie și uitați-vă la mine: să n-apuc să mă ridic de pe scaunul ăsta, spuneți-mi voi, dar cinstit, mă, asta: eu, eu Pațanghel, să-ți cer ție, Anghelache, merticul tău... și tu acuma, sfinte drace, să te superi tot tu, fiindcă nu vreai să mi-l dai!... Ia spune, Matei?!

V

– Mie îmi place chestia cu bariera, cu ăla grasu', rupse tăcerea unul dintre cei patru oameni. Noroc, Pațanghele!

– Beț', mă, răspunse Pațanghel, râzând. E bună țuica, Matei?

– Bună, mă, ăsta, parcă e untdelemn.

– Anghelache, Matei, Țugurlane! vorbi din nou omul, parcă pregătindu-se să le spună ceva nemaipomenit. Anghelache, Matei, Țugurlane! zise el iar.

Cei trei lăsară mai jos ceștile cu țuică și se pregătiră să audă.

– N-am dreptate, spuse deodată omul, retezând cu amândouă mâinile ceva deasupra capului cu un gest de parcă ar fi forfecat într-o clipă tot ceea ce povestise mai înainte.

Câtva timp se făcu tăcere. Nevasta lui Pațanghel își privi omul punându-și mâna streașină la ochi, vrând să înțeleagă mai bine ce vrea să spună. Copiii se uitau la el încremeniți de mândrie și plăcere. Musafirii așteptau și ei, fără ca vreunul să se îndoiască de faptul că Pațanghel avea să le spună acum o tărășenie și mai și.

– N-am dreptate, gata. În chestia cu merticul, să zicem așa, eu Pațanghel, am povestit cum a fost, am sucit-o, nu-ș' ce, să zicem că nu e așa. E bine, mă? Și să mergem mai departe. Ție, Matei, ți-a plăcut chestia cu bariera, ție, Țugurlane, să spunem că ți-a plăcut afacerea cu sticlele. E bine așa. Dar eu mă închin. Tac din gură, când e vorba de mertic, merg mai departe, dar voi să țineți minte de unde am pornit. Bun.

– Cine știe ce drăcovenie are să spună, rosti femeia omului, ieșind pe ușă. Copiii începuseră să râdă și oamenii, la fel, râdeau încet, mângâindu-și mustățile.

– Mă, ăștia, începu Pațanghel, punându-și mâinile pe genunchi, și uitându-se în ochii fiecăruia. Noi, oamenii din sate, câteodată ajungem în sapă de lemn. Rău de tot. Din ce cauză? Vreți să vă spun eu? Ei, am să vă spun. Chestiunea începe cu fleacuri și se întinde așa până ce unul ca Miai face avere. Și gata. E limpede!

– Nu prea e limpede, răspunse Matei râzând. Miai e un prost, cum o să facă ăsta avere?

– Matei, uite ce e, hai să admitem până una alta că ai tu dreptate. Bine, mie nu-mi rămâne decât să vă povestesc acuma ce s-a mai întâmplat. După aia să stăm de vorbă.

În clipa aceea, în curte se auziră niște pași, și câinele începu iar să urle. Geamurile zăngăneau.

– Cine dracu o fi? îngână Pațanghel, ridicându-se și strigând în tindă spre femeia lui să iasă și să primească pe omul care se auzise.

După un timp, cineva bătu în ușă, rar, răspicat, cu multă conștiință de sine.

– Intră, făcu Pațanghel, prefăcându-se că își dă seama cu cine are de-a face și de aceea îi răspunde boierește.

Pe ușă apăru un moșneag îmbrăcat cu un cojoc mare și umflat în toate părțile, ca un butoi.

– Bună seara, făcu el, vioi. Noroc, Pațanghele, ce faci, mă pârlitule, prostule! Dă-mi o țigare!

– N-am, răspunse scurt Pațanghel.

– N-ai, mă!!! făcu moșneagul. N-ai mai avea zile.

– Aoleo, nea Modane, ce-ai spus?! se văită femeia lui Pațanghel. Păi, eu ce fac? Rămân singură, vai de capul meu...

– Ce e, fa? Ce spui tu? Ia uite-m'! făcu iar moșneagul, învârtindu-se în mijlocul casei. Apoi izbucni către Pațanghel: Dă-mi, mă, pârlitule, o țigare!

– Dă-i tu, Matei, răspunse Pațanghel rece.

Moșul își dezbrăcă la repezeală cojocul și se așeză pe pat.

– Nu stau mult, preciză el, vă ascult ce-aveți de spus și pe urmă am să-ți spun ceva, ție, Pațanghele. D-aia am venit. Țineți-vă vorba.

– Ia întâi o țuică, răspunse Pațanghel. Asa. Vorbeam de Miai.

– Aha! făcu moșul plin de interes. Zi-i! Spune în două vorbe despre ce e vorba.

– Noroc, Modane! Hai, noroc, mă! Uite: doi creștini se duc la munte să vândă porumb. Au plecat la munte. La barieră la Pitești, așa degeaba, unuia i se ia dublu'. De ce i-l ia, nu ne pasă. I l-a luat și gata! Scurt! Ce să mai lungim vorba. Ajung creștinii la munte. Cum ajung, nu mai spun (!!!), nu ne privește. Acolo, ăl care era cu dublu' luat găsește cumpărător; vrea să vândă; n-are cu ce să măsoare; cere merticul tovarășului; tovarășul nu vrea să i-l dea; se supără că nu vrea și pleacă singur. Asta e tot.

– Ei, dandanaua dracului! făcu Modan. Și „creștinii" ăștia cine sunt?

– Pațanghel și cu Miai.

– Am înțeles, făcu moșul, căutându-și tutun în chimir. Zi-i mai departe, Pațanghele.

– Bun, răspunse Pațanghel. Mă, să vedeți! Miai e vecin cu Pațanghel și Pațanghel e vecin cu Miai. De la munte ne-am întors anapoda. Pațanghel fără Miai, iar Miai cu dublul gol și fără Pațanghel.

După treaba asta, care s-a întâmplat cu o zi înaintea ignatului, a doua zi, eu mă pregăteam să-mi tai porcul. Mă gândeam: s-a supărat Miai pe mine, dar n-are nimic, acuma are să mă cheme să-i tai porcul lui și gata, are să-i treacă supărarea (în toți anii eu îi tăiam porcul; el nimerește anapoda, numai în gât nu; țin minte, odată, că dacă nu eram eu, îi murea porcul neatins). Ce credeți voi?! Mă pomenesc cu el că nu vine. N-a venit să mă cheme. Eu îl tot așteptam. Nu știu ce și cum i-a făcut, cum l-a tăiat, dar înnebunisem. A ținut bietul porc în cuțit până n-a mai putut. Se speriaseră și copiii, și orătăniile. Eu, ce era să-i fac? Muierea: „Du-te, mă, și ajută-i!" (Dar ce știa ea!)

Ei, a venit pe urmă ajunul Crăciunului. Pe urmă, a doua zi de Crăciun. Nu-mi venea să cred că Miai poate să țină la supărare, mai ales tot el, înțelegeți... Să vedeți ce se întâmplă a treia zi.

VI

A treia zi, eu eram în grădină. Intrasem să iau niște fân și câtiva snopi, să dau la vite. Când taman trăgeam eu un snop, aud mai departe de mine o tuse. Mă opresc și mă uit. În grădină și el, Miai, stătea lângă o glugă de coceni și se pișa. Era de dimineață. Mai aștept eu nițel, ca să se întoarcă, și când îl văd că se întoarce, mă uit la el și spun tare:

– 'Neața, Miai.

M-așteptam să-l aud cum răspunde, ca omul: „'Neața, Pațanghele". N-a răspuns nimic. A tăcut. „Ce dracu de tace? mă întrebam eu. Ce are, ce draci are?"

Ei, l-am lăsat în pacea lui. Ce mai calea-valea, nu știam ce are de gând. Treaba lui. E supărat, foarte bine, să fie sănătos!

Matei, Anghelache, mă Țugurlane și tu, ăsta, ce-am să vă spun acuma e chestie caldă, proaspătă. Ieri, s-a întâmplat, ieri în dimineața de an nou. Înțelegeți? Așa! Așadar, în dimineața anului nou – adică ieri-dimineață, cum v-am mai spus – mă pomenesc cu muierea asta a mea că mă ia deoparte:

– Mă, veni alde Mielache al lui Miai aseară și mi-a spus.

– Ce ți-a spus, fa? o întreb eu.

– Cică să mergem, să stăm și noi la ei la masă. Mielache își dă copilul de grindă.

– Fi-ți-ar cică al dracu', îi răspund eu. Mergem sau cică?

– Da, mă, a spus că ne roagă să ne ducem.

– Ne roagă! Ce vorbești, fa? La Miai? o întrebam eu mereu mirat. Ei, cum? Și mă gândeam: va să zică Miai nu e supărat pe mine, altfel i-ar fi spus și lui fi-său, lui alde Mielache. Nu m-ar fi chemat ăla dacă-ar fi știut. Bine! Bun! În regulă! Îmi place! Nu? Să mergem.

– Mergem, fă, îi spun eu muierii. Îmbracă-te. Mergem așa, dar fără tămbălău, că nu prea îmi arde...

Am plecat amândoi, fără copii. După prânz, ne înțelesesem să mergem pe la ai noștri.

Intrarăm la Miai în casă. El n-are câini răi. Înlăuntru, lume. Nu vă mai spun cine era. Era Ilie Panțiru, cuscru' lui Miai, Stan Tudose, nașul băiatului; fratele lui Panțiru, ai lui Tudose și alții; și toți cu muierile, cu copiii, cu nepoții... Toate rubedeniile lui Miai tătărășteanul. Era una din Tătărăști, bătrână, căptușită în piept de vreo optzeci de ani. Și surdă. Dar ce surdă?! Lemn. Pământ. Și urâtă! Fonfăia urât când vorbea, mai ales că vorbea și tare – după una și-alta.

Când am intrat acolo, nu-ș' ce, bună ziua, la mulți ani, ei, aia e! Mă uit să-l văz pe Miai. Am rămas cu gura căscată.

– Ăăăă, ce faci, Pațanghele, nu te-am mai văzut de anul trecut, o plesnește el și râzi! Dă-i cu râsul.

Să fi crezut cumva că ar fi fost supărat, sau eu pe el?! Cum dracu! Să fi fost nebun.

– Stai jos, Pațanghele, ia stai jos! mă ia el. Stai jos și să îngropăm anul, tu-i para mă-sii.

Hă! Miai! Prostul. Mă uitam la el.

– Noroc, Miai, noroc; noroc-noroc! La mulți ani.

M-am așezat la masă. Mă, ce să vă spun? Îmi părea bine. Așa, da! Uitasem că nu mi-a răspuns la bună-dimineața, a treia zi de Crăciun, în grădină. Mă gândeam că poate Miai e ciudat: unul din ăia care când vrea s-o facă lată, uită de fleacuri, supărări...

Pe urmă a început gălăgia. Hai să dăm copilul de grindă.

– Ei, Mielache, adu vătraiul, zice Miai, vorbind tare, ca un cocoș. Vătraiul și colacul. Aristițo, treci aici.

– Ce, ce, ce? Ce spui tu, cuscre Ilie? Ai? Naș' Stane. Dar pe băiat cum îl cheamă?

Vorbea bătrâna-aia, surda, pe care n-o cunoșteam. Dar știți cum vorbea? Fonfăia: fonf, fonf, cruscre Ilie...

Ilie Panțiru s-a aplecat la urechea ei și a început să strige:

– Cine, fa? Care băiat?

– Păi, ghi-ne-ri-li... ghi-ne-ri-li...

– Cine fa?! Ginerili? Mielache, fa, Mielache îl cheamă, e băiatul lui Miai!...

– A!... Mielache! Mielache! Făcea ea din cap. Da, da, Mielache, Mielache.

Miai și cu femeile pun copilul pe vătrai, nu-ș' ce, gata să-l ridice spre grindă. Dar aia bătrâna o văd că se ridică de la masă, pune mâna pe un pahar de țuică, îl ridică în sus și începe să fonfăie (în vremea asta ăia ridicau vătraiul cu copilul pe el spre grinda casei):

– Tâ-taaa! Tâ-taaa! Noroc cruscre Ilie (nu zicea cuscre) șșșî... naș' Stane... și pe băiat cum îl cheamă?...

– Ei, să trăiești, să mai trăiești, mamă! îl aud pe Miai numaidecât (de ce i-o fi spus el mamă, dracu să-l ia, că nu era aia mă-sa). Să trăiești! îi spune el tare. Mielache, Mielache îl cheamă, ce, nu știi?

– A! Mielache! Mielache! Da... Da... moțăia bătrâna din cap. Da, da!... Mielache! Mielache!...

– Pațanghele, îmi spune după aia Miai, întinzând paharul spre mine, să trăiești! Să fim sănătoși! La mulți ani! Și matale, tată Paraschivo, îi spuse el nevestei, la fel să vă trăiască copiii și nepoții și să dea Dumnezeu bine!

– Miai, îi răspund eu, să trăiești mă, *toate celea* cu bucurie, cum spune mocanul! Și să nu mai fii supărat, că nu știu ce...

– Ce, ce, Pațanghele, ce-ai spus? Cum să nu mai fiu supărat? Eu, supărat?

Fiindcă era gălăgia prea mare, mă dau mai aproape de el și-i spun tare:

– Nimic, Miai, gata!

– A! Nu... Stai! se înfoiește el. De ce!? De ce, Pațanghele? Îmi pare rău. Dacă ai vreo supărare, spune-mi-o. Mie așa îmi place. Să spui omului în față. Am văzut că nu vii, n-am zis nimic. M-am supărat nițel, așa, la început, dar pe urmă gata, n-am mai zis nimic. De ce? N-ai vrut să vii, nu e nimic. Ce, trebuie să mă supăr? Mi l-am tăiat singur cum am putut, și gata.

Iar am rămas cu gura căscată! Ce dracu e cu Miai? E țicnit?

– Miai, îi spun, nu înțeleg!

– Cum, nu înțelegi? Eu am înțeles și nu m-am supărat: n-ai vrut să vii să-mi tai porcul, și gata. Dar eu n-am ținut seama. De ce să mă supăr?

– Îi dai zor cu supărarea. Miai, ești nebun! strig eu. Cum să vin să-ți tai porcul? Nu trebuia ca tu să mă chemi?

– Ba nu, cum să te chem? Ce, tu nu știai?

– Păi, cum, Miai... Mă, ia stai nițel. Ai uitat chestia cu merticul? îl întreb eu, zăpăcit.

– Nu, n-am uitat-o, îmi pare rău, aia e altceva.

– Cum altceva, spun eu, ai uitat că, nu-ș' ce, eu ți-am cerut ție merticul și tu...

– Da' și tu ai tras căruța la negustor și m-ai lăsat ca pe-un prost în mijlocul drumului...

– ...și tu, zic eu mai departe, după ce ți-am cerut merticul te-ai supărat că nu vreai să mi-l dai, ai tras caii și cărel-păzește, să nu te-apuce ploaia...

– Pațanghele, îmi ia el vorba din gură, ca un deștept, vorbind tare ca să-l audă toată lumea și uitându-se peste ei toți, te-am chemat ca să îngropăm anul. Eu am uitat, eu unul. Atunci, noroc, la mulți ani, a sfârșit el cu urarea pentru toată lumea.

– Paraschivo, îi spun eu încet muierii mele. Scoală-te și hai.

Ea săraca, s-a sculat și gata să plecăm. Am deschis ușa. Îl văd pe Mielache, băiatul lui Miai, că se ridică de la masă și repede spre noi:

– Nea Tudore, mă întreabă el, ce este? Ce s-a întâmplat?

– Nimic, nimic, *nevastă-mea nu se simte bine*, i-am răspuns eu boierește. Nu-i nimic.

– Îmi pare rău, zău, nea Tudore, făcea bietul Mielache.

– *Nu face nimic, îmi face plăcere,* am spus eu tot boierește.

Am dat să ies în tindă, dar mai m-am oprit nițel, că tocmai întreba aia bătrână pe cuscru-său Ilie, și naș' Stan, cum îl cheamă pe băiat.

– Mielache, fa! l-am auzit de pe prispă pe Ilie Panțiru urlând. Râdea și nevastă-mea, ca proasta.

Pațanghel se opri din povestit și lăsă capul în jos, tăcut. Oamenii la fel, tăceau, așteptând încă ceva. Copiii omului se uitau la tatăl lor cu gurile căscate, așteptând și ei.

– Mă, ăștia, cum vine daravela asta? Ia stați nițel. Adică cum? Bine, să zicem că eu, Pațanghel, în chestia cu merticul, am spus o minciună. Că aș fi vândut înaintea lui, dar ce? Cine i-a spus lui că dacă eu vând înainte, o să-l las pe el singur? El

știa că n-am să-l las. Ei, hai să zicem că nu e așa cum spun eu. Bine, dar asta de-acuma cum e? Vine așa: el, Miai, nu știe să taie un porc. Eu știu. Eu i-am tăiat porcul în toți anii. Mă chema să i-l tai. Asta e limpede, o știe toată lumea. Omul ăsta nu m-a chemat pe mine, Pațanghel, să-i tai lui, lui Miai, porcul. Acuma el, Miai, al dracului, s-a supărat pe mine că n-a vrut să mă cheme? Cum vine asta, Anghelache?

VII

– Am să vă întreb ceva, se auzi vocea omului după ce terminase de povestit. În toată afacerea asta eu găsesc două lucruri despre care avem să vorbim numaidecât. Așteptați nițel, să aprindă femeia asta lampa.

Pațanghel se ridică și-și chemă femeia:

– Mai adu, fă, niște gogoși și aprinde aici lumina, că nu vedem să vorbim.

Femeia aprinse lampa și oamenii se întinseră mai bine peste pat, mâncând încet din coșnița plină cu gogoși și șorici, pe care o adusese nevasta omului.

– Mă, ăștia, vorbi iar Pațanghel, voi credeți că am ceva cu Miai? Spuneai mai înainte, Matei, că nu e limpede ce gândesc eu. Că Miai e prost și că n-o să facă avere. Vorbim mai pe urmă, acuma să vă întreb altceva. Am citit într-o carte, acuma de sărbători, ceva care spunea așa: nu vorbi de rău pe cineva care nu e de față. Asta e drept și eu aș vrea să vă întreb: îl vorbesc de rău pe Miai?

– Pațanghele, răspunse Modan, uite ce se întâmplă: eu cred că numai dacă spui minciuni înseamnează că îl vorbești de rău. S-ar putea ca tu să nu-ți dai seama, să tragi spuza pe turta ta, dar noi ne dăm seama.

– Nu, nu, e adevărat! zise Matei al Barbului. Pațanghel nu spune minciuni.

Bătrânul Modan începu să râdă.

– Ia ascultați voi aicea, zise el. Am citit și eu o carte. Mi-a adus-o nepotu-meu, sanitarul. Bine că mi-am adus aminte, să ți-o dau și ție, Pațanghele. Spune așa: când vreai să știi cum devine o chestiune, gândește-te la asta; într-o odaie e întuneric. Aprinzi lampa (așa cum a fost aici adineauri), gata, nu mai e întuneric. Ce vrea să spuie ăla? (Vezi, nu e prost.) Că cine are dreptatea cu el, unde se duce, dreptatea e ca lumina...

– Ești mai prost ca mine, Modane, răspunse Pațanghel, și e prost și ăla unde ai citit, că e scris așa cum spui tu. Cu oamenii nu e așa, vorbi mai departe Pațanghel. Cine poate să spună cu fruntea sus că cu el e lumina? Și să și fie, că așa nebuni care zic c-o au sunt destui.

– Uite Pațanghele, zise Modan, să presupunem că nu ești prost, mai ales că stai cu mine de vorbă. Tu spui că Miai, așa și pe dincolo. Dar ești hot. Spui: n-am dreptate aici, dar asta cum vine? Trebuia să te duci să-i tai porcul; Miai se simțea poate vinovat și d-aia nu te-a chemat. Dacă te duceai tu, el înțelegea că l-ai iertat și gata.

– Ești nebun, răspunse Pațanghel. Crezi că nu m-am gândit? De ce nu mi-a răspuns când i-am dat bună-dimineața?

– Ți-a răspuns mai târziu, prostule, când te-a chemat la masă.

– M-ai înfundat, vorbi după un timp Pațanghel. Ia o țigare. Bine, să zicem. La început, n-am avut dreptate. A doua oară sunt vinovat. Te cred pe tine și pe voi toți. Dar eu nu cred. Și am să vă spui acuma de ce.

VIII

– Dar, mai luați țuică, urmă Pațanghel, vorbind încet și turnând în ceștile oamenilor. Uite, mă, de ce. Scurt. Eu înțeleg orice faptă a cuiva, oricum ar fi ea, dar orice faptă, cât ar fi ea de bună și omul la fel de bun, n-o mai înțeleg dacă se arată așa ca la Miai: cu foame de avere. Și am să-ți spun, Matei, că ziceai adineauri că Miai e prost și n-are să facă... Dar eu vă spun

altceva: a și făcut! Nu, nu, Matei, nu te mira! Ascultă aici cum îți spun eu. Că acuma știți ce vreau să spun. Să vă povestesc.

Voi știți că Miai nu e de-aici. E din Tătărăști. El, în Tătărăști, n-avea nici o palmă. Bine. Asta nu e nimic. Un băiat care muncește, încet-încet, își face un rost. Unde? Acolo unde se află, nu așa? Ca noi toți. Să zicem că Miai a fost nițel mai iute la sânge și că n-avea răbdare să înceapă viața de la lingură. Foarte bine. La optsprezece ani își ia boarfele într-o traistă și se duce la păcură la Moreni, unde munca se plătește în bani, nu ca în sat. Bine, mă. Du-te, du-te și fă-ți! Treaba ta. S-a dus și s-a întors, avea acum parale. El a venit îndărăt de la Moreni, primăvara. (Trebuie să fie, de-atunci, câți ani? Aproape douăzeci. El are acuma patruzeci de ani; doi ani a stat la Moreni.) Va să zică, primăvara a venit, și peste câteva luni, la târgul Sântă-Mariei Mari, de-acolo, de la Tătărăști, Miai al nostru intră în vorbă cu Aristița lui Bâzdoveică, săracu', când a auzit, nu mai putea de bucurie. Rămăsese, după cum știți, singur cu fata și toată gospodăria i se ducea la șanț. Știți ce fumuri avea fata, atuncea. Îl mai ajutam eu, că eram tânăr și de... ca vecin. Îmi plăcea de el. Adică, mai mult mi-era milă (el aștepta mereu să-i vină băiatul din Germania, nu credea că e mort; săracu' Bâzdoveică, se împlineau care va să zică, din '917, când a căzut Alexandru prizonier, până în '925, când s-a măritat Aristița cu Miai, opt ani de zile de când îl aștepta). Când a auzit că ginerele are douăzeci de mii de lei bani gheață, Bâzdoveică, cum v-am mai spus, s-a bucurat la bani și i-a dat fata.

Nu știu cum trăiau ei. Dacă v-aduceți aminte numai, el, Miai, umbla în zdrențe. Cum v-am spus, nu știu ce-au făcut, cum trăiau.

Dar după o vreme, fata – care umbla numai cu haine bune pe ea – începu să umble și ea ca și el, și după el și bătrânul Bâzdoveică, adică în jurăbii, rupți și cârpiți. „Ce dracu se întâmplă cu ei?" mă întrebam ca prostu'; nu-mi dădeam seama.

Într-o zi se întâmplă o dandana. Era într-o dimineață. Îl văz pe Miai pe pătulul socrului, cu securea în mână, izbea de lătrau câinii până în capul satului.

– Ce faci, Miai? Îl întreb.

– Ce vezi, răspunde (adică el făcea ce vedeam eu).

– Dacă ai face tu ce văd eu, Miai, n-ar fi rău.

Nu mi-a răspuns nimic. Miai dărâma pătulul și grajdul. (Asta îl ardea pe el! Pătulul era bun și grajdul la fel, dar casa unde stăteau era aplecată într-o rână și găurită peste tot acoperișul.) În sfârșit, mi-am zis eu, bine că nu râde lumea de mine, că nu-l sfătuiesc, poate că nu știe omul... (Dar pe cine să sfătuiești?)

Ar fi mers cum ar fi mers până aici. De bine, de rău a mai făcut el ce-a mai făcut, nu știu, dar nu i-am auzit niciodată certându-se. Asta a ținut până la întâmplarea pe care o cunoașteți cu toții. Într-o bună zi, se află că bătrânul Bâzdoveică știa el ceva, de spunea că fiu-său trăiește. Așa s-a și întâmplat. S-a pomenit într-o dimineață cu băiatul lui, Lisandru; deschide frumos poarta, intră în curte și bietul câine îi sare înainte și începe să latre de bucurie. A leșinat Bâzdoveică, dar i-a trecut și, ce să vă mai spun, a fost o zarvă aicea, atunci!... care vă mai aduceți aminte, toate muierile plângeau!...

Trece și asta. Cât să fi trecut? Vreo săptămână. Nu i-o fi plăcut lui Lisandru cumnatul? Nu știu. Am început să-i aud cum se ceartă. Ce dracu! Așa repede? Mai trece un timp; iar îi aud certându-se. Am să vă spun acuma ceva ce-am văzut cu ochii mei și după aia să vedeți. Ascultați.

IX

– Întâmplarea asta, mi-aduc aminte, a fost după un an de la însurătoare și după câteva luni de la întoarcerea lui Lisandru din Germania.

Era toamna, după culesul porumbului, într-o duminică de dimineață. Eu taman mă bărbieream pe prispă. Văz că trece pe drum învățătorul Florea, care îl mai țineți minte, cine știe pe unde-o fi acuma. Era cu un cârd de oameni după el. Trece pe lângă poarta mea, se uită la mine, trece mai departe, se oprește în dreptul lui Bâzdoveică și bate în poartă. Mirat, eu am lăsat bărbieritul și ascultam.

– Ei, bună dimineața!

– Bună dimineața, răspunde Bâzdoveică și cu Lisandru (Miai se vede că nu era acasă). Ce e mă, cu voi, întreabă bătrânul, ce e, dom'le Florea?

– Amendă, nene, amendă, zice unul dintre oameni (mi se pare că era chiar rânjitul ăsta de Ilie Dumitrache).

– Ce amendă? întreabă Lisandru.

– Amendă că voi nu v-ați dat băieții la școală.

– Taci mă din gură, răspunde Bâzdoveică. Dacă m-ar arde o zeamă mai grasă, n-aș zice nimic. Dar unul ca tine... Ce e, dom'le Florea?

– Uite-te ce e, nea Gheorghe, a răspuns învățătorul. Știu că ai niște cai mai buni. Vreau să te rog să-mi dai căruța și caii, să iau niște materiale de la gară. E pentru școală. (Al dracului și ăla, îl găsise mila de școală!)

Ce s-o fi gândit bătrânul? Pentru școală! Ce dracu! Era cu ochi și cu sprâncene. Dar l-am auzit că răspunde:

– Bine, dom'le Florea. Ți-o dau, cum să nu ți-o dau? Auzi! Mai ales că e pentru școală!

Ei, învățătorul a plecat nu știu unde. După o vreme, bătrânu' a scos caii și căruța și l-am auzit spunându-i lui fi-său:

– Vezi, bagă de seamă, adu-i o căruță și întoarce-te. Să nu încarci prea mult.

Când să deschidă poarta și să pornească, hopa Miai. Nu știu de unde venea. L-am văzut întâi că se oprește locului, pe urmă se apropie de căruță și se reazimă de loitră. Parcă mârâia:

– Und'te duci, mă?

Nu știu ce i-a răspuns Lisandru, abia am auzit doar atât:

– ... treaba mea.

Ălălalt; Miai:

– Cum, mă, treaba ta?!

Ăstălalt:

– Așa cum ai auzit.

Miai s-a mișcat din loc, a pus mâna pe ștreangurile cailor și a început să le desfacă din răscruci. Atunci s-a apropiat bătrânul Bâzdoveică:

– Mă, Miai, vezi-ți de treabă! Lasă-l! Se duce să ia niște materiale pentru școală, ne-a rugat învățătorul.

Miai tăcu un timp. Cine știe ce era în capul lui! Pe urmă iar aud:

– Și cât dă de-o căruță?

– Cum cât dă? întrebă Bâzdoveică, zăpăcit.

– Cât plătește? zice tare Miai tătărășteanul.

– Cum, mă, să plătească? Învățătorul? N-auzi că e pentru școală?

Nu știu ce-a răspuns Miai, dar l-am auzit înjurând ca un zăltat de toți dumnezeii; că el are să ia caii, să se ducă cu ei la râpă și să le dea una în cap cu toporul. Că ce, el d-aia le dă să mănânce? Să lucreze la alții de pomană? Că dacă azi se duce la învățător, mâine, hop și notarul, poimâine, hop și primarul, poimâine ailaltă...

– Miai, nu fi țâcnit, strigă Bâzdoveică. Ce, tu nu-ți dai seama că te faci de râs? Ascultă lumea la tine!...

Noroc că s-a întors învățătorul, și Miai, de rușine sau cine știe de ce, a tăcut și nu știu unde-a pierit.

Pe la prânz, Lisandru se întoarce cu căruța. Intră pe poartă. Mă, ce să vă spun: la țanc, tocmai atunci hopa și Miai, la fel, ca și înainte, s-a apropiat de căruță și a început să se uite lung la cai. Pe urmă la Lisandru. Se tot uita întruna până ce ăla n-a mai răbdat:

– Ce te uiți, mă, așa la mine?

– Mă uit, mă, mă uit, a mormăit Miai. Lasă că vă aranjez eu...

– Ce aranjezi, Miai? a întrebat bătrânul Bâzdoveică din pragul casei.

– Mâine-dimineață ascut toporul, a răspuns Miai cu fălcile încleștate, iau caii de căpăstru, mă duc cu ei la văgăună și le dau una în cap... decât s-ajungă pe mâna voastră, să le beți pielea (în mintea lui era că învățătorul a plătit și că banii erau la Lisandru în buzunar).

Am băgat de seamă că bătrânul Bâzdoveică nu înțelegea nimic, dar începuse să se înfurie. De la mine, d-aici de pe parmalâc, îl vedeam cum îi tremură mâinile. S-a dat jos de pe prispă, s-a apropiat de Miai și i-a cârpit o palmă peste urechi, urlând (nu l-am văzut niciodată așa de înfuriat):

– Tâmpitule ce ești, atâta timp cât ești în casa mea, să nu faci pe-al dracului...

Nici n-a apucat să spună mai mult, a tăcut și s-a dat îndărăt. Miai apucase un retevei de jos și se năpustise spre bătrân.

– În tata, mă, dai în tata? a urlat și Lisandru și i-a sărit în spate.

Miai s-a învârtit și l-a lovit pe Lisandru drept în moalele capului, dar ăla a sprijinit cu mâna, s-a repezit în el și i-a dat un pumn în burtă. L-am văzut cum se clătină ca beat, dar am sărit repede parmalâcul și am fugit spre bătrân, că Lisandru nu-l mai vedea. Bătrânul intrase repede în tindă și se întoarse cu un topor în mână. Am pus repede mâna pe el și l-am potolit, cine știe ce nenorocire s-ar fi întâmplat.

Ei, d-aici începe socoteala la care mă gândeam adineauri: după întâmplarea asta. Să vedem.

X

– Matei, Anghelache, Modane, cum credeți că au mers treburile după aia? Certuri, cum n-am mai văzut. Și noaptea?

Până la miez de noapte se certau. Ce s-a ales până la urmă? I s-a făcut ăluia, lui Lisandru, scârbă de viața aia și, cum învățase pe-acolo prin Germania să se descurce singur, știți bine, peste câteva luni a vândut ceva din ce i-a dat bătrânul Bâzdoveică, partea lui, și a plecat la București. Vedeți?

După asta, Miai parcă s-a mai liniștit. A venit și după o vreme a făcut copii, bătrânul a murit și s-a trezit Miai în câțiva ani stăpân pe tarla lui Bâzdoveică. Ei, si atunci? Asta ce e, Matei? Voi poate nu știați prea bine toate astea, dar eu, care am trăit lângă el, mai știu și altele. Și bine. Așa cum îmi trag spuza pe turta mea, poate că greșesc, dar cum a ajuns el gospodar la noi în sat, toate astea pe care vi le-am spus nu sunt minciuni.

Și acuma, să ne înțelegem. Tu spui, Modane, că trebuia eu să fac și să dreg: adică să mă duc și să-i tai porcul, să nu țiu seama. Mă, eu îți dau dreptate. Aș face asta cu oricare om pe care nu l-aș cunoaște, chit că mi-ar spune cineva că e așa și pe dincolo, rău, dușmănos și mai știu eu cum. Nu mi-ar păsa. Aș face-o cu oricine, cum ți-am spus, dar cu el, cu Miai, pe care *îl cunosc* și știu ce e în el, ei bine, nu mă duc, Modane! Nu pot. Nu mă lasă!...

– Ei, păi asta e! făcu Modan, ridicând un deget în sus. Aia e! Să poți!

– I-ascultă, mă, nu mă lua tu pe mine ca ăia care umblau pe-aici anii trecuți cu Oastea Domnului... Ia spune, tu ai face-o? Te-ai duce?

– Ce-ți pasă ție!

– Îmi pasă, pe dracu. Nu mai pot de grijă. Nici nu dorm. Ia, hai noroc, Matei, că ăsta e cu un picior în groapă și cu unul afară! Noroc, Modane, să trăiești! Așa! Și-așa cu Miai tătărăsteanul, că n-am terminat. Mai am nițel. Că n-o să facă avere! Ce știți voi? Unde îl vedeți că umblă așa de doi ani, cu dulama aia veche? Păi voi știți via aia a prostului ăla de Ilie Brutaru? Aia din Pământuri, de lângă fântână, de patru pogoane? Ei,

aflați că înainte de Crăciun, Ilie Brutaru, ca să poată petrece cu servitoarea popii, a vândut-o. Cui? Lui Miai tătărășteanul. Ei, asta ce e, Matei? Dar să mă opresc, că n-am cu cine vorbi. Mă, ăștia: că n-o credeți, când vă spun că Miai, dacă-ar putea să puie mâna pe toată ulița asta, cu oameni cu tot, ar face-o fără să stea pe gânduri, știu că n-o credeți, pentru că nu se vede bine ce e în el. Nu-l cunoașteți. Asta e altceva. Dar să mă duc eu la el și să-i spun; eu care *îl cunosc*, băgați de seamă, de-atâta vreme, să mă duc la el și să-i spun: „Miai, nu fi supărat că n-ai vrut să-mi dai merticul și n-ai vrut să mă chemi să-ți ajut la porc!... Hai, Miai, nu mai fi supărat"... Ei, cum dracu să pot să fac așa ceva? Care e ăla să vie și să-mi spună că el ar putea s-o facă, unul cu mintea întreagă? Tu ai putea s-o faci, Țugurlane?!

CALUL

I

Florea Gheorghe avea de făcut o groază de treburi, dar dintre toate vroia să termine una, acum, de dimineață, înainte ca soarele să răsară și să-l apuce căldura, și la care se gândise încă din ziua trecută.

El se sculase în dimineața aceea mai devreme.

După ce înghiți câteva gloduri de mămăligă cu brânză, se duse în grajd și începu să cotrobăie după niște lanțuri și curele, apoi le lăsă, luă un căpăstru și se apropie de un cal care dormea nemișcat lângă iesle. Îi vârî capul în căpăstru, îl dezlegă și îl trase încet în mijlocul bătăturii.

Pe cer încă mai străluceau câteva stele învinețite, din puzderia de peste noapte. Era liniște, și cerul răcoros și curat tremura alb peste dealurile și salcâmii înalți de pe marginea satului.

Era un cal înalt, bătrân, cu părul încrețit pe burtă și ros de ham aproape peste toată pielea. Abia mergea și capul îi atârna în jos, bălăngănindu-se greu și încet ca o ciutură mare și hodorogită. În mijlocul bătăturii se oprise încremenit, apoi când omul îl trase de căpăstru, toată osăria trupului porni să se desfacă și să se miște, și din toate acestea animalul abia făcu câțiva pași; fel de fel de oscioare și coarde îi ieșeau pe la încheieturi și printre coaste și se împreunau una cu alta ciudat, ca să-i întindă alene cele patru picioare.

Florea Gheorghe, alături, începu să râdă, oprindu-se pe loc și uitându-se la el, cum stă întors în mijlocul curții, cu copitele lățite ca niște străchini negre în țărână, și cum nu mai poate merge. Se apropie mai mult de el și începu să-l mângâie, trăgându-l de smocul de păr din vârful frunții: o vreme și apoi porni cu el de căpăstru spre poarta drumului.

Pe podișcă, se opriră iar. Calul sforăi deodată și, tușind scurt, împrăștie un smoc de muci în toate părțile.

– Răpciugă, făcu omul ștergându-se și începu iar să râdă. Apoi continuă: Îi sufli pe mine! Bine, mă! E, hai!

Încet, încet, o luară prin mijlocul șoselei. Calul călca rar, legănându-și trupul, și la fiecare pas oasele îi ieșeau ascuțite în sus, îmboldindu-i pielea să i-o rupă.

– Ei, hai, bătrânule, că ți-ai mâncat tărâța... Hai, mă, să paști iarbă verde...

În dreptul unei fântâni calul se opri pe loc. Omul deodată se încruntă. Câtva timp stătu cu fruntea în jos și de astă dată nu se mai uită la el și nu mai râse. Prin cap îi trecu parcă o fluturare ca de fum, care i se prelinse înlăuntru și îl înfioră. Aceasta ținu o clipă, și în cea următoare mâna omului strânse biciul domol și începu să-l învârtească în aer:

– Die...

Dar calul nu se urni.

– Vrei să bei apă!... îngână omul. E!... Hai să-ți dau apă...

Florea Gheorghe se apropie de fântână, dădu drumul căpăstrului și apucă ciutura în mână. Din două zvâcnituri o trimise în fundul puțului, o înecă, apoi o trase la fel și o turnă în jgheab. Mai scoase una. Calul începu să vie cu gâtul întins, băgă capul în jgheab și bău. Se vedea cum i se duce apa în ghemotoace mari pe gât și auzea cum îi cade cu zgomot în burtă.

În tăcerea dimineții, *cei doi* stăteau unul lângă altul, liniștiți și împăcați și, după o vreme, calul oftă, zgârci unul din cele patru picioare și se pregăti parcă să rămână acolo, lângă jgheab.

Florea Gheorghe îl apucă de căpăstru și îl trase:

– Hai, mă, că m-apucă nimiezul și am o groază de treburi... Die!... Ei, fire-ai al dracului!... Asta e, acuma!... Oi fi vrând să te iau în spinare!...

II

Întunericul pierise de tot când Florea Gheorghe mai avea de trecut câteva case până să iasă din sat. El trăgea calul de căpăstru, grăbit să ajungă undeva aproape, într-un loc unde se tot uita cam îngrijorat. Era o casă la marginea satului, învelită cu țiglă și, în afară, spre drum, cu prelungire de acoperiș, joasă și făcută din tablă.

Casa avea obloane mari în perete, închise și zăvorâte de-a lungul și de-a latul în niște fiare groase și neobișnuit de lungi. În dreptul ei, Florea Gheorghe se opri și începu să strige:

– Mă, Ilie! Mă, Chiorule!

Calul se oprise și el și rămase răscăcărat, încercând zadarnic să se scarpine undeva cu capul. Omul nu-l luă în seamă. Se uita nemulțumit peste curtea celui la care striga și de unde nu răspundea nimeni.

– Mă, Chiorule! Mă, Ilie! strigă el a doua oară. Apoi încet, pentru el: „Ce-o fi făcând țiganul de nu se scoală?!"

– Cine e? se auzi tot atunci un glas de femeie.

– Scoală-l pe Ilie, nițel, răspunse Florea Gheorghe.

– Ce-ai cu el? Nu e acasă.

– Dar unde e, fa? Aveam treabă cu el. Să-mi dea *ceva* din fierărie, răspunse omul.

– Nu e acasă, a plecat aseară să cumpere coptoave... Și a încuiat fierăria.

La auzul celor spuse, omul se încruntă a doua oară și multă vreme rămase nemișcat, gândindu-se la ceva anumit, care se pare că îl nemulțumea și mai ales îl încurca. „Nu-i nimic, vorbi el, o să văz eu. Da, da... o să vedem noi când o să ajungem acolo..."

– Aveam nevoie să-mi dea ceva din fierărie, spuse el tare femeii.

– Pe la prânz se întoarce, răspunse glasul din curte. Îl găsești acasă...

– Nu, răspunse Florea Gheorghe. Aveam nevoie acuma, de dimineață. Dar n-are nimic... N-are nimic... O să văd eu!...

Cam nehotărât, omul porni din fața casei cu obloane mari și acum se apropia de gârlă și intră în ea. Mergeau tot încet.

– Coptoave! Mă, ce e și cu asta! Bărbatu-său e fierar de ani de zile și ea zice coptoave!... Ha... Coptoave. Fi-ți-ar ale dracu', coptoavele! Proasto!... Die!... Hai, tată, hai, mânzule! Făcea Florea Gheorghe la marginea gârlei, în timp ce calul întârzia în apă, zbicind din coadă.

Satul începuse să se trezească. Se auzea un foșnet care abia atingea urechile, șoapte ușoare care zburau prin salcâmi și piereau neînțelese. Afară, în câmp, aerul se albea ca o pânză îndepărtată și lumina adânc întinderea fără sfârșit. Cu noaptea în cap, unele căruțe răsăreau pe creasta șoselei, coborau tăcute în gârlă, apoi urcau spre câmpie. Câteva trecură astfel pe lângă Florea Gheorghe, care acum urca și el.

III

Una dintre ele, cu un om singur, așezat în ea într-o rână, peste o cergă, opri în dreptul celor doi.

– 'Neața, Florea, strigă omul, ridicându-se pe marginea loitrei.

– 'Neața!

– Unde drac' te duci, mă, cu talanu-ăla?

– Mă duc... Dă-m'o țigare, răspunse Florea Gheorghe.

– N-am foc, Floreo! Adică am, dar scapăr greu.

– N-are nimic. Am eu. Mai ai de arat? întrebă Florea Gheorghe lăsând din mână căpăstrul animalului.

– Mai am un petic colea, la Stanție. Mă, da greu se ară, tu-i dumnezeirea mă-sii, făcu celălalt. Scoate, Floreo, auzi tu, scoate plugul niște bolovani cât țestu', înțelegi?

– Da, mă, știu... Ploaie, Arghire, dacă nu e ploaie!... Ține și aprinde, zise Florea Gheorghe, întinzându-i celuilalt cârpa care scotea un firicel de fum dintr-un colț. Apoi aprinse și el și, pufăind, se aplecă și luă de jos coada căpăstrului.

– Ei, hai noroc! făcu cel cu căruța, pornind.

– Noroc!

Omul porni și el cu calul pe același drum, urcând spre câmp. Animalul îl urma, clempănind cu gâtul întins, călcând rar și deșălat. Dar, după o vreme, *cei doi* părăsiră drumul ce se întindea în sus, cotiră pe după o carieră roșie de piatră și ajunseră în capul unei văgăuni largi și adânci, crăpată peste maluri de scurgerea apelor și plină toată de bozi verzi și îndesați, amestecați cu pietroaie și cu oase înălbite de mortăciuni. Zgomotele din afară nu ajungeau jos. Se opreau, înghițite parcă de ceva asemănător unor urcioare ce s-ar fi aflat în pereții pietruiți ai văgăunii.

Florea Gheorghe se opri aici.

Calul se opri și el și întinse gâtul alături, bâjbâind și ciugulind cu buzele câteva firicele de iarbă, care crescuseră în mijlocul unei băligi.

– Da, este, este, îngână omul uitându-se de-a lungul văgăunii, apoi se întoarse la cal, care încerca mereu să apuce firele de iarbă. Lasă, mă! Te găsi păscutul. Haide!

Îl trase de căpăstru, dar calul nu voia să lase smocul verde de iarbă și îndoia gâtul după el.

– Ei!... M-apucă nimiezul. Die...

Și-l smuci.

Coborâră în văgăună și, într-un loc, Florea Gheorghe se opri. În clipa aceea, peste coama înaltă a salcâmilor care abia se zăreau spre sat, razele soarelui țâșniseră pe nesimțite și umpluseră cu lumina lor roșie întreaga văgăună.

IV

Omul parcă se înfioră, speriat. Se uită în jurul lui, se opri o clipă, scărpinându-se în cap, apoi dădu drumul căpăstrului și trase de peste cingătoare o frânghie pe care o petrecu pe gâtul calului; se dădu câțiva pași înapoi, ținând mai departe frânghia în mână și se aplecă jos. El ridică din iarba fragedă un picior alb de cal, gros și întărit de uscăciune și îl încercă, mișcându-l în mână, să-și dea seama cât e de ager. Se alătură de cal și când ridică mâna, aerul vâjâi. O clipă, peste fața omului se prelinse o cută crâncenă. Animalul tresări cu putere – ceva începuse să se miște în el – se ridică aprig în sus, agitându-și capul a teroare.

Ceva asemănător răsări atunci și în celălalt; se trase înapoi, uitându-se la animalul pe care îl trezise fără să-și dea seama și, prins parcă de o grabă înfricoșată, strânse frânghia și lovi cu un icnet scurt, drept în creștetul buimăcit al animalului. Apoi lovi din nou, iar, mereu, trăgând întruna de frânghie. Ridicându-se încă o dată în două picioare, calul vru să țâșnească înainte, dar se prăvăli și se întinse suflând greu.

Când îl văzu jos, întins și mare și suflând greu, omul avu un șuierat lung și scălâmbăiat ca și când ceva s-ar fi spart și a vuit într-însul, ca o tarabă izbită de vânt, ca și când din cap și din inimă i-ar fi zburat niște păsări și ar fi șuierat după ele; își trase răsuflarea, și-și șterse fruntea năclăită de sudoare rece.

Învârti osul în mână și, liniștit în mișcări, începu să-l lovească din nou, de astă dată surd, cum ar fi tăiat lemne, fără să mai fie atent la ceva. Animalul nu mai sufla. Pe bot i se spărsese un ochi și se prelingea jos ca un gălbenuș de ou. Izbea peste tot, des, chibzuit și, încă după ce capul calului se scăldă în sânge, înțepenit și sticlos, Florea Gheorghe mai lovi de câteva ori.

La urmă aruncă osul, se aplecă jos și începu să caute un loc unde să-i poată lua pielea. Încălecase pe el și trăgea cu amândouă mâinile. Câteodată apleca până aproape capul, apuca strâns, cu mâinile, aplecându-se peste spate și trăgând până ce

i se umflau vinele tâmplelor. Peste deal, pe câmp, ciobanii urcau pe urmele oilor, fluierând și azvârlind măciucile după berbeci.

Omul și calul se vedeau de sus, încă luptându-se parcă. Un glas îl făcu pe Florea Gheorghe să ridice capul, speriat:

– Ia uite, băăă, răzbătu în văgăună strigătul cuiva, unu' beleşte un cal! Cu-țu, naaa!... Na, bobica, naaa!...

LA CÂMP

Dimineața ardea sub răsăritul roșu și plin al soarelui, când două cârduri de oi urcau mărunt spre câmpie pe culmea plină de nenumărate poteci a dealului. Doi ciobani veneau cu mult în urma lor, departe unul de altul, strigându-se pe nume și azvârlind cu pietroaie de-a lungul văgăunelor și carierelor de piatră de la marginea satului. În vârful dealului se petrecu însă ceva ciudat între cele două cârduri de oi. O oaie mărginașe se opri, ridică moțul din cârd, behăi și o luă la goană spre cârdul străin. Numaidecât, toate celelalte, din amândouă părțile, făcură la fel, și cârdurile se amestecară, se îmbucară într-un stol de capete și începură să fugă, înghesuindu-se una într-alta.

– Oiaaa!... Fir-ai a dracului cu țâța ta, zbieră unul din ciobani.

– Soiaaaa!... mânca-te-ar lupii, urlă și celălalt.

– Lasă-le, Bâlco, dă-le dracului...

– Ce să le lași, mă, răspunse acela. Nu vezi cum s-au amestecat? E una dintre ele, una creață și cufurită, care să fie ca a dracului, o omor într-o zi. N-am să mă întâlnesc cu nimeni, cu oi, că numaidecât o vezi cum saltă capul, behăie și fuge în alt cârd... mi-amestecă toate oile.

– A cui e? întrebă celălalt râzând.

– A Ioanei lui Bădel.

– Acuma lasă-le. Mergem amândoi și le paștem în Frunzari, ce zici? întrebă cel care râdea.

– Nu zâc nimica, răspunse al doilea. Dămâncare ai?

– Am. Dar coacem și porumb... poate prindem și vreo prepeliță.

– Atunci hai mai repede să ne săturăm cât e răcoare, că pe urmă...

Se apropiară de oi și începură să le atingă peste cozi cu măciucile, luându-le la goană. Oile începură să fugă sărind și tăiară câmpia de-a curmezișul, fără să se oprească. O luaseră pe drumul ce intra spre porumburi, și unul din băieți fugi înaintea oilor. Pădurea Frunzari se apropia din ce în ce și cârdul mergea acum încet, fără să se atingă de iarba miriștilor ori a măturilor.

– E departe lotul tău, Stroe? întrebă unul din ei.

– Uite, d-aici, din pădure, încă un plan.

– Păi hai să-i dăm drumul mai repede.

După un timp intrară pe o miriște largă, plină de trifoi, de mohor înalt și de tufe. Oile se împânziseră pe toată lățimea locului și începură să rupă iarba cu lăcomie. Erau un șir de boturi zvâcnind, iar Stroe și Bâlea se așezară unul într-o parte a miriștii și altul în cealaltă, să nu intre vreo oaie în porumb. Stăteau răzimați în măciuci.

– Mă, cum mănâncă!

– Da, mă!

– Bâleo, tu câte oi ai? Cât îți dă omul de oaie?

– Vreo patruzeci, n-am multe. Nu-mi dau mult, mă. Doi poli și-un ciurel de mălai. Da' dă ce?

– Întreb și eu!... Stroe, de unde începe, mă, moșia Zâmbreasca?

– Hă... Uite, chiar de la capul locului nostru. Vezi casele alea? E stâna lui Bădăuță, neam de cibani câinari.

Bâlea se ridică în măciucă.

– Sunt niște oi mai încoace. Mi se pare că e și o fată cu ele. O zâmbreșteancă.

– Ce vorbești, mă?

– Uită-te și tu...

Stroe se sui într-un păr mic și se uită mai mult, cu mâna la ochi. Pe urmă se dădu jos.

– E o fată, Bâleo.

– Păi, da, mă! Eu ce-ți spusei?

– Hai să-i fluierăm, zise Bâlea iar, după un timp.

– Las-o, să ne apropiem... poate e cu cineva, să nu dăm de dracu!

Stroe și Bâlea mergeau încet pe lângă oi și mai vorbeau. Soarele începea să se urce în sus și umbrele lungi ale porumburilor, întinse pe miriști, începuseră să se tragă, să se facă mici. Peste câtva timp, cei doi ajunseră sub coasta dealului, unde se terminau locurile lui Stroe și începea moșia zâmbreștenilor. Se vedea din vale un alt cârd de oi, păzite pe o miriște mai largă, de o fată. Băieții se așezară jos și începură iar să vorbească.

– Bă, Stroe, hai să-i fluierăm, e singură, zise Bâlea.

Bâlea era un măgădău cu o față colțuroasă, pătrată, ca un cărpător de țest. Buzele și nasul deși îi erau groase, nu ieșeau afară din obraji. Când vorbea, făcea un zgomot ca și când din gură i-ar fi căzut niște noduri. Stroe era mai subțire, întins și desnodat.

– Fluieră tu întâi, zise Stroe.

Bâlea se ridică pe jumătate, în genunchi, băgă două degete în gură și fluieră fata, vorbind o înjurătură lungă de dragoste. Când se lăsă jos, Stroe se sculă în picioare și fluieră la început ca un semnal. Apoi începu mai lung, cu vorbe, un fluierat plin, pe care îl luă de la cap până ce ochii începură să i se umfle.

– Mă, Bâleo, să nu fie cu cineva.

– E singură, mă, îți spun eu!

După aceea, cei doi ciobani se apucară să adune coceni și băligi uscate, să coacă porumb. Soarele frigea acum în mijlocul cerului și oile se îmbulciseră cap la cap, suflând greu și

rumegând. Stroe și Bâlea, aprinseră focul sub un tufan, începură să jupoaie porumbul. Din când în când, câte o adiere de vânt făcea să fâșie lipanele verzi ale cocenilor de porumb, în timp ce flacăra focului se înălța plină de fum în căldura albă a amiezii, întinzându-se în umbre subțiri și tremurătoare peste iarba deasă a miriștii. Cei doi ciobani stăteau lungiți pe tunici și clefăiau cu cotolanele de porumb copt în mâini. Bâlea mușcă o dată dintr-unul gros și zise cu gura plină:

– Ce-o fi făcând, mă, fata aia?

Celălalt mușcă de mai multe ori la rând fără să răspundă numaidecât. Stroe se uită la el, mușcă vârtos din porumb, pe urmă începu să râdă gros, azvârlind coceanul gol în mijlocul focului. Luă alt porumb, începu iar să muște și Bâlea începu și el să râdă. Alături, foaia lată și verde a unui fir înalt de porumb tresări deodată și începu să fâșie singură, pâlpâind ca o aripă. Prin aer parcă treceau păsări uriașe și nevăzute, înotând în lumină. Pământul era greu și tăcut, iar căldura albă a soarelui apăsa.

– Mergem, mă? zise Bâlea deodată, încet și hotărât.

– Hai să mergem.

Se sculară, încolăcind picioarele pe miriște și porniră încet, spre capul locului. Aici, intrară în porumb și-și încetiniră mersul. Peste drumul care despărțea planurile, se deschidea o miriște mult mai largă decât a lor, unde stătea îmbulucit un cârd mic de oi. Lângă porumb, un tufan bătrân și încâlcit lăsa o umbră deasă, neagră. Stroe și Bâlea se opriră. La umbra tufanului dormea fata care păzea oile; era desfăcută și, alături, locul era plin de coceni și coji de dovleac copt. De o creangă îi atârna traista cu mâncare.

– Doarme, Bâleo, șopti Stroe.

– Doarme, mă, răspunse Bâlea și se uitară unul la altul. Fata avea un picior tras sub burtă, iar celălalt rămăsese gol și întins. Mâinile îi erau la fel, una sub cap, iar alta de-a lungul trupului, răsucită cu palma în sus.

– Mă, să mergem încet, șopti iarăși Bâlea.

Cei doi ciobani ieșiră din porumb, și se opriră nemișcați în drumul ce despărțea cele două moșii. Tufanul unde dormea fata era la câțiva pași depărtare, alături de porumb. De acolo începea un fel de coastă care se termina departe, cu o ușoară înclinătură. Ciobanii călcau ușor pe miriști, ca niște umbre. La un pas de fată, se opriră. Soarele îi izbea în spate și cefele li se umpluseră de sudoare. Unul duse încet mâneca la frunte și se șterse fără să facă cel mai mic zgomot. Bâlea ridică mâna în sus, o mișcă făcând semn, apoi făcu un pas până lângă fată și rămase din nou înțepenit. Stătură astfel câtva timp, și Stroe, tot atât de încet și fără zgomot, făcu și el același pas. Se priviră din nou și mâinile li se mișcară. Vorbeau din ele, scurt, mutește; fruntea lui Bâlea se încreți și globurile ochilor i se umflară. Celălalt își mușcă buzele și peste ochi îi trecu o licărire ca un fluture. Fără să se uite unul la altul, amândoi se lăsară încet pe vine. Fata dormea cu pieptul pe o tunică subțire, și prin deschizătura cămășii i se vedeau sânii mari, arși de soare, ca niște pietroaie roșii. Deodată se deșteptă și sări în capul oaselor. Ciobanii rămăseseră în același loc, nemișcați, încremeniți, așezați aproape, jos pe pământ. Fata se șterse la ochi speriată și-și propti mâna în tunică, aplecându-se pe spate.

– Ce faci acilea, mă neică? vorbi Bâlea, încet și răgușit.

Bâlea începu să sufle încet. Nările i se umflară și dintr-o dată, pe neașteptate, își înfipse mâna în piciorul fetei, rămas dezvelit. Ea tresări, ca și când abia atunci s-ar fi deșteptat din somn și zvâcni ca un pește în sus, dar Bâlea, mai înainte, se izbi de Stroe, o cuprinse în brațe și căzu cu ea pe tunică. Un timp, rămaseră încleștați. Fetei i se desfăcuse părul și i se lipiseră pe picioare bulgări mici de pământ; se zvârcoli, se întinse cât era de lungă cu fața în sus și vrând să-l arunce jos, îl apucă de umeri. Era greu și îl strânse, înfigându-și ghearele în rotunzimea mare a gâtului. Bâlea simți unghiile fetei cum i se înfig în carne

și cum îi iese sângele în piele, gemu lung și înfundat, o apucă și mai strâns și amândoi începură să se zbată. Câteodată Bâlea cădea alături, fata se agăța de el, fără să se desprindă și încerca să-l izbească în cap cu pumnii, aprinsă la față; când o prinse mai bine, flăcăul se așeză deodată în ea și fata urlă lung și apoi tăcu.

După un timp, Bâlea sări în sus, ștergându-se pe gât de zgârieturi și de sânge. Atunci celălalt, Stroe, cu ochii bulbucați în cap se lăsă repede jos, dar fata își acoperise ochii cu mâinile și nu se mai zbătea. Asta îl înfurie; obrajii i se încrețiră și urlă fără teamă, apucând-o de mâini și încercând s-o facă să se împotrivească:

– Țipă, hai! Mușcă-mă! De ce nu te zbați?...

Dar fata țâșni de lângă el, sări în picioare și o luă la goană prin porumb. Stroe se luă după ea numaidecât; fata se opri, înfipse mâna în pământul sfărâmicios și îl izbi în ochi, apoi o luă din nou la fugă. Ciobanul întoarse capul cu iuțeală, intră în porumb după ea și pieriră amândoi în desimea lui.

Bâlea vru să-l aștepte în drum, dar văzând că acela nu se întoarce, o luă încet la vale spre locurile lor. Ajunse lângă oi și se întinse la umbra tufanului. După un timp, deodată își auzi numele strigat ca prin urcior și se ridică în capul oaselor.

– Fire-ai al dracului, Bâleo!... fire-ai al dracului să fii!... răsări Stroe la marginea porumbului.

Bâlea râse, făcând să tremure liniștea zilei.

– Hai, du-te dracului, răspunse el... Treci încoace să desbulugim oile, că e târziu. Ce, ți-e necaz, mi se pare!...

– Cine?! Mie? răspunse Stroe liniștit. N-are de ce!... N-a fugit mult... N-avea de ce!...

Soarele coborâse acum din creștetul cerului și umbrele ciobanilor și porumburilor se lungiseră și se pierdeau pe miriști. Bâlea își puse măciuca pe umeri, fluierând, și când porni încet înaintea oilor, o cruce mare se bălăngănea în urma lui.

ÎNAINTE DE MOARTE

Stancu lui Stăncilă înțelegea că e pe moarte; că stă întins pe o velință vărgată la umbră și zace. Dacă ar fi vrut să se scoale, s-ar fi înecat în gât și, ca totdeauna de vreo două luni încoace, ar fi scuipat roșu și s-ar fi uitat la scuipat cum stă alături și se face ca o minge mică în țărână. Se întâmplase acum un an.

Se apucase să sape un gropan. Fântâna cu apă bună era departe de casa lui și într-o zi se sculă de dimineață, luă târnăcopul și începu să caute un loc în grădină, să sape un gropan, o mică fântână a lui. A săpat toată ziua și înspre seară arunca pământul cu o căldare; nu se mai vedea din el.

A săpat mai multe zile până a dat de apă. Se făcuse seară. A dat de câteva ori cu târnăcopul și o dată l-a scos ud. „Ha! Al dracului, că începusem să mă satur", a zis, a lăsat târnăcopul în voie, a întors căldarea cu gura în jos și s-a așezat pe fundul ei să se odihnească.

Se gândea că e bine acuma, n-o să se mai ducă tocmai la dracu, în fiecare zi, după atâta apă! Are gropanul lui. Ce-i mai trebuie: două crace unde să bage un șurub, o să taie salcâmul din spatele casei, că e bun de cumpănă și să-l pună cumpănă; pe urmă o frânghie, o căldare și gata. „Când o văz pe nevasta asta, că vine cu vadra cu apă drept pe creștetul capului și tocmai din vale de la măgură, mă găsesc năbădăile! Ia să fac eu o fântână, mai așa… un gropan! Bine că l-am făcut, am dat de apă acuma și gata, mai am nițel și termin."

Stancu lui Stăncilă s-a ridicat din fundul gropanului, de pe fundul căldării și a pus mâna pe târnăcop. Dar a rămas cu el așa, în mână, fără să se miște. Un junghi îl înghioldise în coastă, parcă l-ar fi înjunghiat cineva. S-a mișcat încet, a săltat o mână și s-a îndoit de mijloc pe spate; sudoarea i-a înghețat la subsuori și pe frunte. „Cum, junghi? Care junghi?"

Stancu lui Stăncilă a tras târnăcopul, a pus mâna pe lopată și a început să umple căldarea cu noroi. Izvorul se amesteca mereu cu bulgării negri de pământ. El lucra acum cu picioarele în apă și-și ștergea cu mâinile sudoarea ce-i umplea sprâncenele. În câteva ore a pus un strat de nisip să curețe apa, a rotunjit fântâna și a terminat.

Acum stă sub dud, la umbră, cu capul dincolo de căpătâi. Apa a fost bună, ca vioreaua! A făcut gropan și când lucra să-i pună cumpănă și lumânarea, atunci a trecut și Ion al lui Geacă de la primărie.

– Ce zici mă, Geacă, este sau nu este?

– Mă, Stancule, ce-i al tău, vorba-aia, îl punem deoparte!

– Al dracului bărăgan! Mă, ca să te las să iei apă, știi ce să faci tu?

– Ce?

– Tot ești tu bărăgan; urlă cu goarna diseară, să se strângă toți la primărie… ăia proștii, înțelegi?

– Ei?!

– Să le trag cu o bătaie… Ia sui'te aici să dăm o gaură. Am un junghi de ieri, un junghi al dracului. Lasă, nu te mai sui, că mi-a trecut. Când să viu la soacră-ta, să mă tragă? Azi-noapte n-am dormit neam. M-am perpelit ca pă jărăgai! Călduri, niște sudoare, niște visuri! Geacă!

– Ți-au căzut mușchii, a zis Geacă, lasă că ți-i ridică bătrâna. O să-i spun eu că vii diseară.

– Nu știu, spune-i că vin. Da' ce zici de fântână? Vezi ce ghizduri i-am pus? Da o să se înverzească.

Acum stă sub dud și fântâna e dincolo de el.

Stancu lui Stăncilă își aduse aminte de gropan și se uită să-l vadă. Sudoarea îl năvăli sub părul de la ceafă și mâinile începură să-i tremure. „Ale dracului ghizduri, vorbi el încet. Ion al lui Geacă! Toți au venit să ia apă. Mi-au făcut poteci în toată grădina. Și eu gâfâi. Nu mai am grădină, că le-am vândut-o lor, să dau pe doctorii, să-i dau doctorului." Se sprijini în cot și stătu cu capul atârnat.

Trecuse mult timp; se dusese la soacra lui Geacă să-l tragă de junghi. Băuse un chil de vin fiert cu piper și nu se mai căutase. Pe urmă, după alt timp, începuseră iar năduşelile și tusea gol.

„Toți mi-au mâncat zilele, scrâșni Stancu lui Stăncilă. Și Geacă, și nevastă-mea, și chioru ăla de Mitroi, și ăstălalt de dincoace... Nici unul! A! Vreau să știu! Acum nu-l mai las! Mai pe seară trebuie să vie și-am să-l întreb: Domnule doctor, ce tot doctorii și nu-ș' ce?! Mai trăiesc sau nu mai trăiesc? Ce, mai trăiesc! Nu mai trăiesc, dar vorba... când? Când mor, gata! Să-mi spună când, să mă pregătesc, că e daravela dracului și cu asta. Ai murit, mare scofală! Parcă se face gaură în cer dacă moare Stancu lui Stăncilă!"...

Omul stătu un timp nemișcat, apoi capul îi căzu pe căpătâi. Încet, frunza dudului începu să se miște fâșâind și umbrele de pe pământ se plimbau alene pe fața omului. Stancu lui Stăncilă ridică deodată capul aprig, ca și când urmele boalei sau chiar boala ce-l trântise la pământ, ar fi pierit. Oasele mâinilor i se încordară și vinele gâtului îi ieșiră prin piele. Se rostogoli de pe așternut și-și înfipse ghearele mâinilor în țărână, năpădindu-l sudoarea, udându-i părul capului într-o baie de grăsime. Se alătură de trunchiul dudului, îl luă în brațe sângerându-și unghiile, și cu dinții începu să roadă gemând scoarța grunțuroasă și neagră a copacului.

– Stancule, ai înnebunit, țipă din curte și alergând spre el, nevasta lui.

Îl ridică de subsuori și-l întinse pe așternut. Nu mai gemea. Închisese ochii, și femeia îl înveli până la gât, ștergându-i fața rece și fruntea năclăită de sudoare.

II

Umbrele dudului întâi se măriseră. Frunzele se îndepărtaseră, jucând, apoi toată coroana ieșise de sub rădăcină, crescuse alături de copac și se pierduse sub privirea de jos a soarelui. Stancu lui Stăncilă dormea acum în bătaia galbenă a asfințitului. Se sculă obosit cum nu se mai simțise niciodată și, încercând să se ridice, coardele mâinilor îi tremurau și nu putu; se lăsă iar pe căpătâi. Ochii i se mișcau în cap ca și când globurile lor s-ar fi rupt din găurile frunții. „Nu mai vine", vorbi el încet. Îi năvăli în piept deodată fiorul unei simțiri necunoscute, ca o sfârșeală ce-l nimicea până la oase. Un dor viu îi bătu în inimă, o dorință a unei rugi arzătoare.

– Nevastă, nevastă, vorbi el iarăși, nu mai vine doctorul?

– Ba a venit, dar a plecat. Te-a văzut dormind și mi-a spus să nu te scol, că vine mai pe seară, răspunse nevastă-sa.

Stancu lui Stăncilă se holbă la ea.

– Atunci, trebuie să vie.

– Da, trebuie să vie, că a plecat de mult.

– Ce zici tu, mă fac bine? întrebă el iar, uitându-se la ea.

Femeia întoarse capul în altă parte.

– Nu știu, Stancule, că ce fel de fire de om ai fost. Ți-aduci tu aminte, spune drept? Îți spuneam acu un an: Mă, ascultă-mă pe mine, că... proastă oi fi, dar așa am pomenit de la biata mama... Era unu care îngălbenise ca ceara. Nu-ș' cine i-o fi spus: a tăiat nouă oi și s-a dus la munte, la stână. Trei zile la rând stătea în câte o piele de oaie și bea lapte nefiert și când se scula, după aia (că venea și se usca până și pielea vie cum era), se îmbrăca așa gol cu o alta și câte o vadră de lapte bea în fiecare zi. Ți-am spus eu ție, Stancule, era un doctor care nu mai

credea în el și când s-a dus să-l vadă și s-a uitat în pieptul lui a văzut cum îi crescuseră alți bojogi mititei, iar ăia vechi putreziseră la o parte. N-ai vrut! M-o ierta Dumnezeu, că n-am fost aia care să nu-ți fi spus.

Femeia începu să plângă și se sculă să plece. Omul se mișcă și închise ochii, desfăcându-și brațele și dezvelindu-și-le, apoi îi deschise clipind și-și văzu nevasta cum se uita spre drum.

– Ce este? întrebă el răgușit.

– Vine doctorul!...

Ochii omului începură iar să se miște în fundul capului. Femeia se așeză jos și-l înveli.

– Pleacă d-aici, vorbi el asudat. Du-te și lasă-mă în pace. Du-te, apăsă el, pleacă acuma și nu mai aștepta.

Ea se sculă și ieși înaintea doctorului, care tocmai deschidea poarta grădinii. Venea repede, strângându-și geanta groasă de sub braț. Când ajunse lângă dud, se uită neclintit la bolnav fără să scoată vreo vorbă; ochii rătăceau alb în toate părțile. Era cărunt, cu fața plină.

– Ți-am spus să pleci; pleacă odată; tu n-auzi? Domnule doctor...

Femeia se urni încet și plecă. După un timp bolnavul îngână, plecându-și privirile:

– Domnule doctor...

– Ce este?

– Mai stai; stai! Am să te mai întreb. Știi, te-am mai întrebat o dată și n-ai vrut. Vedeți dumneavoastră, e greu, femeia asta a mea e singură, copii n-am avut, părinții noștri... Am muncit amândoi și ne-am luat. Că așa a fost. Mi-a plăcut munca, n-am pregetat niciodată; uite fântâna! Cine mai are fântână aici? Nimeni! N-aș vrea să se vorbească. Cum vă spuneam, să fie așa cum trebuie, și numai dumneavoastră... că sunt atâtea de făcut la o înmormântare și aș vrea s-o mai sfătuiesc și eu, că e singură, săraca. Vedeți, eu sunt om mare, îmi dau seama; ce să mai fac?... A! Au murit ei oameni!... nu ca mine! Ce, parcă! Dar de ce să nu fie așa? Eu v-am spus dumneavoastră de atâtea ori: domnule doctor, ce atâta grijă? Greu vă e? Când? Atunci, să spuneți și gata, vă sărut mâna ca la un sfânt. La asta m-am gândit zile întregi și mă uitam la muiere cum se zbate și nu știe încotro s-o apuce. Așa, doar i-aș spune: „Bagă de seamă, că în cutare timp"... și să fie în regulă.

– Cum în cutare timp? vorbi doctorul. Adică ce-mi ceri dumneata? Că nu vreau să înțeleg bine.

– Păi de ce nu vreți, suflă Stancu lui Stăncilă, e greu?

Fața omului se chirci de răutate neștiută de el. Frunzele din vârful dudului se atingeau abia auzit. Doctorul îngenunchiase alături și se așezase turcește. Omul se ștergea, apăsat, de sudoare. Un timp se auzi numai trecerea ușoară a aerului prin copaci.

– De aia te frământi tu atâta? Dar e mai rău pentru tine, zise doctorul.

– Ce! Că am să mai trăiesc de două ori atâta? Eu știu...

– Păi atunci ce mai vrei?

– Când! Asta vreau, se rugă el blând, aproape lăcrimând, că, vedeți... E greu să-mi spuneți? „Uite, mă, omule, în cutare timp, pregătește-te", și gata!

– Bine, dar ăsta e un lucru după cum simți tu, zise doctorul tot așa de încet.

– Dar după cum simt eu, trebuia de mult să fiu în pământ, răspunse Stancu lui Stăncilă. Spuneți-mi. Asta m-ar mângâia. Mi-e milă de ea, săraca. Așteaptă și se chinuie mai rău ca mine. Barem eu... mă duc... dar ea?

Doctorul se uită mult timp la el, fără să scoată vreun cuvânt, apoi ochii îi rătăciră peste grădină și de câteva ori o lumină vie îi străluci peste chip. Lăsă capul în jos:

– Să vedem, Stancule, e toamnă, ți se schimbă sângele... Dacă ai fi luat-o de la început... N-ai să poți trece cu sângele schimbat.

– Ce, n-am să trec toamna? întrebă bolnavul încet și adânc.

– Așa se întâmplă totdeauna, murmură doctorul, la fel de încet.

Omul închise ochii, câteva clipe își mestecă mușchii feței, apoi, ca și când din el ar fi căzut o piuliță, brațele i se desfăcură, trupul i se îndoi ca un cerc, ridicându-se de jos, de pe așternut, și-și înfipse amândouă mâinile în gâtul doctorului. Fața i se înroșise cu pete vii de foc și, încordat, năvălise asupra lui; îl strângea scrâșnind, începând să-și înghită spumele și sângele închegat, ce-i ieșise pe buze. Horcăia.

Doctorul aproape îl trânti la pământ.

– De unde știi tu, mă? gâfâi cu turbare Stancu lui Stăncilă. Soarele și Dumnezeul mă-tii, de unde știi tu? Spune, de unde știi tu... Arhanghelii și steau'... De unde?... De unde?...

AMIAZĂ DE VARĂ

Era o zi încremenită, care făcea parcă din clipă așteptare fără sfârșit. Salcâmii stăteau înalți cu frunzele adormite. Bătătura zăcea albă sub lumina soarelui. Pe drum nu trecea nimeni. Gardurile negre dinspre grădină stăteau în picioare, cu poarta jumătate deschisă prin care trecuse sau venise cineva. Pe după ele se zărea șira de paie în care se vedea înfiptă o furcă. Părea o după-amiază întoarsă de demult, din adâncurile veșniciei și oprită în vizită la după-amiaza cea reală și prezentă, care, intimidată, tăcea împreună cu zidurile casei, cu vârfurile înalte ale salcâmilor și cu țărâna bătăturii, plină de urme de tălpi omenești, de labe de gâște și de copite mici de oi.

În această tăcere apăru pe după colțul casei, din spate, o femeie cu pași șovăielnici. Avea și în priviri o expresie de nedumerire și spaimă rătăcită, dar liniștită și parcă resemnată la adăpostul neputinței de a înțelege. Nedumerirea cobora și în mișcări: „Știu și eu ce să mai fac, încotro să mai merg?!" parcă spunea. La colțul din față al casei se opri câteva clipe, apoi urcă prispa și se apropie de geamul deschis. Se uită înlăuntru. Pe pat doarme o femeie. Avea părul desfăcut și membrele desfăcute în dezordine. O expresie de buimăceală parcă definitivă se așternuse pe chipul ei ca și când apăsarea vieții interioare care o stăpânea în aceste clipe de odihnă adâncă n-avea s-o mai părăsească niciodată. Femeia de lângă geam apucă cu mâinile

de cercevele și șopti cu un glas înghesuit de o detașată, intensă și impersonală neliniște:

– Joițo!

Nici-un răspuns. După câteva clipe de tăcere femeia repetă chemarea. Brusc femeia care dormea se trezi, se ridică în capul oaselor și cu gesturi reflexe își acoperi picioarele și își drese părul. Ea recepționă aproape nealterată liniștea cu care cealaltă o trezise din somn și răspunse:

– Ce este, Dido?

– Joițo, ia vin' încoace!

Femeia se dăduse jos din pat, ieși din odaie, apăru pe prispă, se apropie și repetă în șoaptă:

– Ce e, Dido?

– Vin' încoace.

Se dădură jos de pe prispă și o luară amândouă pe după colțul casei. Mergeau puțin aplecate, desculțe, cu fustele mari, înfoiate, două rotunzimi parcă ireale, cu mersul lor lipsit de grabă, indecis, parcă comandat. Se opriră în spatele casei. Vizitatoarea arătă cu jumătate de gest curtea vecină care zăcea la fel de tăcută în lumina grea a zilei, cu aceleași geamuri ale odăii deschise spre prispă și șopti:

– Joițo, nu e nimeni la mine acasă.

– Ei, murmură cealaltă.

– Tudor e plecat, băiatu-ăla e dus cu caii.

– Ei!

– Nu auzi?

– Ce?

– Mașina mea coase singură. O auzi?

Femeia își ascuți urechea și ascultă. Ascultând, expresia chipului ei se schimbă treptat și, pe măsură ce clipele treceau, această expresie semăna tot mai mult cu aceea pe care femeia o avusese mai înainte în timp ce dormea și care, trezindu-se, dispăruse.

– Aud, șopti ea după câtva timp. Dido, o fi cineva înăuntru!

– Nu e nimeni, e odaia goală.

Rămaseră amândouă tăcute, absorbite, ascultând. Din salcâmul de alături zbură o vrabie și în urma ei, legănându-se, o frunză pluti lent spre pământ. Printre scaieții care umpleau locul din spatele casei apăru o cloșcă cu puii împrăștiați și rătăciți, cârâind nervoasă, singuratică și nemulțumită. Văzând cele două femei se opri o clipă cu un picior în aer, cârâi neliniștită de tăcerea și nemișcarea lor, apoi puse piciorul jos și trecu mai departe. Deodată, din depărtare, parcă din cer, răcni o voce cumplită aruncând torente de înjurături, imprecații și amenințări:

– ...Unde paștele mă-ti ești, fă? Vino încoace și deschide odaia să bag sacii înăuntru. Fă, surdo, tu n-auzi să ieși încoace și să mă ajuți să dau sacii jos din căruță? Să fie ea a dracului de muiere, dacă dă căldura peste ea de nu se culcă și doarme până se scufundă cinci stânjeni în pământ, cu pat cu tot. Ho! fir-ați și voi ai dracului, ho, că acuși vă desham și vă dau drumul la apă!

În primele clipe cele două femei ascultară aproape liniștite această voce, apoi pe chipul celei dintâi apăru o nouă expresie de spaimă:

– Gheorghe al tău! șopti ea. Du-te!

CARTEA A DOUA

ALBASTRA ZARE A MORȚII

Era adevărat că acest sergent nu încetase să se arate vesel de când venise (doar de câteva zile, înainte deci de evenimentele de ieri), dar poate că ar fi fost cazul ca tocmai evenimentele de ieri să-l fi pus și pe el nițel pe gânduri: ceea ce pentru un civil are un înțeles, pentru un militar are altul. De pildă, el, sublocotenentul Roșu, văzuse cu ochii lui, când se întorcea de la comandament, un smintit ieșind în pragul unei prăvălii cu o sticlă în mână și răcnind: trăiască pacea! Care pace? Una din condițiile puse vechiului aliat era ca acesta să depună armele și să se retragă. Dar care militar depune armele fără să știe că în clipa aceea e prizonier? Vor începe, între noi și nemți, luptele, la care nu va lua parte acel civil cu sticla lui de bețiv în mână. Și acum iată-l și pe sergentul ăsta, militar de astă dată, că nici măcar nu-i trece prin minte că nu mai are, poate, nici două zile de trăit...

Dar sergentul, ca și când ar fi auzit aceste gânduri ale ofițerului său, se uită țintă la el și veselia i se mai micșoră parcă, dar numai pe chip, privirea îi rămase mai departe vie și strălucitoare. Era într-adevăr greu să rămâi multă vreme chiar cu totul vesel în apropierea acestui ofițer. Avea o voce neplăcută și rece, ca și chipul lui galben-vânăt, care spânzura parcă deasupra unui corp înalt ca o prăjină, cu cizme interminabile, lungi parcă până dincolo de genunchi. Venise

la comanda bateriei cu câteva luni in urmă și tunarii avuseseră timp să afle și ce fel de om fusese el acolo de unde venise, să-și dea seama și dacă cu ei rămăsese același. Se pare că rămăsese. Era tăcut și păstra mereu pe chip acea paloare mortală, care nu-i trecea, semn al întâmplării cumplite al cărei erou fusese. Iată ce aflară tunarii despre el.

Îi plăcea să bată și nu știa să mai adauge nimic la asta, care să facă cu putință conviețuirea cu soldații. Îi bătea și nu-i ieșea din gură nici un cuvânt care să-l justifice față de trupă și față de el însuși, cum ar fi de pildă ideea că armata e o școală a asprimii și a încercărilor grele, menită să facă din tinerii cruzi care îi erau încredințați soldați cu inima de piatră și cu voința călită, cum spuneau ceilalți ofițeri. El se făcea doar vânăt la față și izbea până ce soldatul scotea pe nas și pe gură, înspăimântându-i sufletul prin lipsa de înțeles a acestei purtări (fiindcă băiatul de la țară e un om rezistent, dar cu o gândire formată că toate pe lume au un înțeles și când el nu-l vede îl cuprinde spaima) după care întorcea spatele și se ducea aiurea, nici măcar să-i fi apărut pe chip o expresie de mulțumire a cruzimii satisfăcute. Într-o zi lovi un soldat care spre deosebire de ceilalți, în loc să se sperie la sfârșit, fața i se lumină. Fiindcă totdeauna toți suportau liniștiți loviturile, dar după ce îl vedeau pe ofițer că se îndepărtează nepăsător abia atunci îi podidea plânsul. Acest soldat își șterse liniștit gura și nasul însângerate și avu un surâs bizar. Vru să spună ceva, pesemne să destăinuie acea idee care îi copleșise în clipele acelea sufletul, dar avu puterea s-o păstreze numai pentru el tocmai ca s-o poată pesemne pune în aplicare și să rămână secretul lui. Iată ce se întâmplă. Într-o noapte când plutonul era de gardă, pe la orele trei se auzi din fundul curții batalionului un strigăt îngrozit. Cine e? Stai că trag! Apoi foc de somație în aer, de două ori, încă o dată strigătul și din nou foc de armă. Câteva minute mai târziu intră în camera de gardă soldatul care surâsese și anunță că la postul lui a apărut un om care nu s-a supus somației și nici n-a spus cine e și atunci el l-a împușcat. Toți au sărit din pat, s-a aprins lampa (batalionul acesta de artilerie își avea postul de comandă într-un sat) și au alergat într-acolo: era el, ofițerul care îi bătea, sublocotenentul Roșu, comandantul lor. Zăcea aproape mort în iarbă la o distanță de vreo patruzeci de metri de ghereta sentinelei. A urmat o anchetă. Dacă acest ofițer ar fi avut măcar un singur soldat de partea lui, s-ar fi descoperit ușor ce se întâmplase. Dar nimeni nu spuse ce făcea sublocotenentul Roșu când era ofițer de rond. Soldatul care primea în ciorba lui o anumită cantitate de brom lupta greu cu somnul când era sentinelă și sublocotenentul se apropia tiptil mai ales de cei din posturile izolate și singuratice, le lua închizătoarele de la armă și îi lăsa să doarmă mai departe. Peste un timp revenea. Sentinela, care între timp se trezea, punea mâna pe armă. „Cine e, stai!" Ofițerul nu stătea. „Stai că trag!" „Trage în... mă-ti, răspundea atunci sublocotenentul Roșu flegmatic, să vedem dacă ai cu ce." Și îngrozit sentinela descoperea că n-are închizător la armă. Adormise cu adevărat în post sau doar se prefăcuse soldatul care surâsese? Fapt e că sublocotenentul îi luase și lui închizătorul și plecase ca de obicei ca să revină o jumătate de oră mai târziu. Iată ce se povestea în șoaptă că făcuse soldatul după aceea. El așteptă până îl văzu îndepărtându-se de tot pe ofițer, o luă cu grijă spre corpul de gardă, intră, trase un închizător de la altă armă, îl vârî într-a lui și reveni la post. Nu trecu mult și zări pe întuneric, apropiindu-se, silueta înaltă a sublocotenentului Roșu. Îl somă: „Stai că trag!" „Trage în...", zise ofițerul. Soldatul îl ochi cu grijă și îl împușcă. Ofițerul se prăbuși și sentinela răcni iar: „stai că trag!" Și trase în aer. Și iar răcni și trase din nou, să aibă martori că s-au auzit împușcăturile reglementare de somație și abia la urmă a tras în omul pe care nu l-a recunoscut și care n-a vrut să se oprească. Se duse apoi la ofițer și îi luă închizătorul armei

din buzunar (închizătorul său!), scoase pe celălalt, vârî în pușcă pe cel al armei sale, apoi alergă la corpul de gardă și, înainte de a da alarma, reintroduse celălalt închizător în arma de la rastelul plutonului de gardă cu care trăsese. Sublocotenentul avu noroc, glonțul îi perforase un plămân, și nu muri. Când fu în stare să vorbească nu dădu un răspuns clar dacă a auzit sau nu împușcăturile de somație. Se oprise sau nu se oprise? Da, se oprise, dar nu mai știa dacă nu se oprise prea târziu. Declară doar că nu-și aducea bine aminte cum se petrecuseră lucrurile. Ar fi putut totuși să spună că închizătorul armei soldatului era la el în buzunar, dar atunci cu ce îl împușcase soldatul? N-avea nici o dovadă și își dăduse poate seama că soldatul știa și el acest lucru și ar fi negat cu hotărâre că i s-ar fi luat închizătorul în timp ce dormea în post. Sau poate descoperise că soldații lui îl urau atât de tare în timp ce el îi lovea încât îi doriseră moartea și ar fi declarat contra lui? După însănătoșire ceru doar să fie transferat. La noua baterie nu mai bătu pe nimeni, dar tunarii se fereau de el. Dar nici el nu arăta nici un fel de dorință să se apropie de ei. Nu părea în adâncul sufletului să se fi schimbat, atâta doar, poate, că soldații neînțelegând de ce îi bătea puteau deveni și ei cruzi și vicleni și să-l curețe, cum se și întâmplase... Așadar, prudență...

– Spune, zise el adresându-se sergentului, chiar nu înțelegi ce s-a întâmplat? Te văd că ai o figură inteligentă, nu ești văcar de meserie... Ce meserie ai în civil?

– Brutar, dom' sublocotenent.

– Brutar! Și cum de n-ai ajuns la brutărie, cum dracu ai nimerit la tunuri?

– Nu uitați că sunt și eu sergent, dom' sublocotenent, zise artileristul cu acea expresie ca de petrecere, care atrăsese atenția tuturor de când venise.

– Vrei să spui că ai preferat tunul în locul vetrei de copt pâinea?

– Cum ați ghicit?

Ofițerul îl scrută îndelung, într-o tăcere adâncă.

– De unde vii?

– Tot de la antiaeriană, de la Ploiești. Știți, adăugă el, apăram rafinăriile de aviația americană... Cât puteam și noi, cât mai avea rost să tragi, că nu dădeam decât foarte greu câte unul jos, în schimb ne îngropau ei pe noi sub bombe, nu numai rafinăriile.

Se așezase turcește lângă amplasamentul de comandă al ofițerului care stătea întins pe burtă la soare și se uita drept înainte spre nord: într-acolo, nu departe, era aeroportul militar german. Ce făceau ei acum acolo? Bateria a cărei comandă o avea trebuia să supravegheze cerul, să ferească aeroportul de atacurile aviației americane. Ce trebuia făcut acum, ce misiune mai avea bateria?

– După câte pot să-mi închipui eu, zise ofițerul, nu s-a renunțat la paza rafinăriilor de la Ploiești, sau te pomenești că v-au îngropat pe toți și ai rămas numai tu? Te pomenești că oi fi fost cel mai viteaz, de-ai scăpat...

– Să știți că eram comandant de tun, afirmă sergentul ca și când nu s-ar mai fi putut stăpâni de râs. În realitate, se citea acum clar pe chipul lui ce era: nu mai putea răbda, vroia să povestească ceva. Dacă nu ne-am fi rupt de ei, reluă el, nu v-aș spune. Vedeți, îmi dau seama de consecința evenimentelor. Dom' colonel Caragea mi-a ordonat să nu suflu un cuvânt dacă nu vreau să dau de dracu, adică noi toți, toată bateria, cu el în cap. „Sergent, zice, dacă nu-ți ții gura, te așteaptă împușcarea... Fii atent". Acum situația s-a schimbat și nu mai mi-e frică...

– Alaltăieri situația nu se schimbase, zise ofițerul.

– Păi fiindcă pe toți ne-a împrăștiat dom' colonel Caragea pe la alte unități, răspunse sergentul vrând să spună că tocmai ăsta era în primul rând motivul straniei lui veselii și abia în al doilea rând schimbarea situației. Noi știm să luptăm dom'

sublocotenent, adăugă el cu o trufie liniștită și parcă amenințătoare, să nu vie nimeni să ne învețe...

– Venise cineva să vă învețe? zise ofițerul, simțind că această idee explică poate starea de spirit exaltată a acestui artilerist.

– Păi venise, răspunse sergentul. Venise și stătea crăcănat în spatele nostru, cu pistolul mitralieră pe piept. Venise să ne împuște el pe noi, dacă, vedeți dumneavoastră, n-am fi stat sub ploaia de bombe și am fi luat-o la fugă. Cine le spusese lor chestia asta, sau dacă pentru chestia asta fusese trimis, nimeni nu știa, da' un oltean din baterie, servant la tunul meu, așa a înțeles, că suntem luați drept niște fricoși, care nu știm să luptăm și l-a apucat o furie așa, calculată, oltenească, de care nu mi-am dat seama decât prea târziu... Să vedeți, eu credeam că glumește când l-am auzit a doua zi, când s-a înființat iar pistolarul străin în spatele nostru, că îmi zice: „dom' sergent, eu îl omor pe neamțu' ăsta!" I-am răspuns și eu tot în glumă: „omoară-l, dar vezi, el să nu fie acolo! Lasă-l dracului în pace, i-am mai spus, omoară-l în gând... execută și el un ordin, n-a venit să ne jignească pe noi, din proprie inițiativă..." N-a mai zis nimic iar mie nici nu mi-a trecut prin cap să fiu atent la el. Nici nu-ți dai seama când treci pe lângă moarte. Și una e să mori la datorie, când te izbește un glonț sau o schijă, și alta e să fii legat de un stâlp și să te execute plutonul de execuție. Să vedeți cum am simțit eu deosebirea asta. A treia zi pe la ora unsprezece, se anunță aviația inamică. Nici n-au trecut câteva minute și am auzit-o. Începe bombardamentul și noi începem să tragem. Mecanismul grupei mergea perfect. N-am doborât nici un bombardier, cu toate că erau mari cât niște case, erau prea sus sau prea blindate, dracu să le ia, când, îl văd ca prin vis pe oltean dându-se ca din întâmplare mai aproape de pistolar, dar cu mâinile goale, bălăgănindu-le așa în aer, și aplecat puțin pe burtă... În clipa aceea, servantul care băga proiectilele pe țeavă îi aruncă un tub gol la picioare... Olteanul îl prinde.

Vă puteți închipui, domnule sublocotenent, nu forța, fiindcă băiatul ăsta nu era prea voinic, ci furia oarbă cu care lovise? Ne-am dat seama când a încetat bombardamentul: îi împrăștiase creierii prin iarbă. Într-o secundă am văzut în minte ce avea să urmeze: venirea nemților, descoperirea pistolarului mort, moartea noastră, la toți... „Vasile, i-am spus, ce-ai făcut? Pentru tine nu mai e nici o speranță!" „De ce, dom' sergent, zice. Îl îngropăm repede și spunem că s-a dus. Uite, în direcția asta!" Și îl văd că îmi și arată cu mâna încotro, ca și când asta l-ar fi interesat pe el în clipele acelea, ce minciună tâmpită să spună, ca și când de aici ar fi venit pericolul, că n-am fi știut să spunem încotro o luase. Să vedeți că a avut dreptate, al dracului oltean. Pe moment n-am mai stat la discuție cu el și îi întreb pe tunari: „Băieți, ce facem, îl acoperim sau îl predăm pe Vasile?" „Îl acoperim dom' sergent", zic ăștia toți. „Și dacă ne împușcă toată bateria?" „Lăsați, zic ei, că nu ne împușcă. Îl îngropăm mai încolo și spunem că după bombardament a plecat așa singur..." „Ei, încotro a plecat?" întreb eu: „Ei, păi încotro? Uite, în direcția spusă de Vasile! Spre vest!" Și am convenit cu toți să spunem așa: încolo, spre vest, într-acolo a luat-o. S-a tot dus... „Și dacă ne prind?" mai întreb eu. „Ce putem să facem, dom' sergent, nu putem să-l lăsăm pe Vasile să-l împuște", zic ei, ca și când dacă ne-ar fi prins pe toți nu ne-ar mai fi împușcat pe nici unul și prin urmare nici pe Vasile. Ce idee copilărească! Nu-și dădeau seama de pericol! Ne-am apucat de treabă. I-am strâns pistolarului creierii într-o gamelă, l-am apucat de cap și de picioare și l-am dus vreo cincizeci de metri mai încolo. I-am săpat o groapă cu lopețile Lineman, dar cu mare grijă, să putem pe urmă să punem iarba la loc, l-am îngropat, am șters perfect orice urmă și ne-am întors la baterie. Nu ne-a văzut nimeni, civilii n-aveau voie să circule pe-acolo, era liniște după bombardament, se vedeau în zare flăcări și fum, ardeau rezervoare de petrol și case distruse. Se

auzeau țipete de femei... „Băieți, zic, direcția încotro a luat-o pistolarul am stabilit-o, dar cam când? Și ne înțelegem noi ca unii să zică la un sfert de oră după bombardament, alții așa, la douăzeci de minute. Nu poți să spui la fix, dar așa, aproximativ; să fi fost la cincisprezece, douăzeci de minute după încetarea bombardamentului... La prânz, pistolarul pleca să ia masa acolo la ei. Ce să vă spun eu, imediat au și venit să vadă ce e cu el, de ce e absent la ora când ar fi trebuit să fie prezent? Aici trebuie să recunoaștem, dom' sublocotenent, că la noi nu s-ar fi dat așa de repede alarma. De ce n-a venit pistolarul Păscălie la masă? Ei de ce n-a venit, lasă că vine el. Și nu se mai gândește nimeni, ocupați cum sunt toți să-și umple burdihanele. Nu vreau să spun prin asta că românul e mâncăcios și neamțul nu, din contră, am putea să spunem că e invers, neamțul e mai hulpav și românul mai potolit. În orice caz, stați să vedeți. Știți cum au apărut? Doi într-o motocicletă cu ataș, în mare viteză au frânat lângă noi și au început să strige: *Ein, hein, Crant, Cotobrant*... Am dat din umeri. Au pierit. Peste o jumătate de oră suntem chemați toți la postul de comandă al batalionului. Furierul zice bă, ce-ați făcut, ați dat de dracu, sunt niște nemți înăuntru... Intru eu: „Să trăiți dom' colonel, sunt sergentul Ionescu Dumitru din batalionul de artilerie antiaeriană..." Dar el mă întrerupe: „Ce s-a întâmplat, sergent, cu oberghefraiterul german Hanț nu știu cum? Uite aici, colonelul de la comandamentul german, cere să vă predăm pe toți pentru cercetări. Ce-ați făcut?" Ce-am făcut? Ca să spui, e chestie de fracțiune de secundă, când vezi în ce aparat ai băgat degetul: tu, unul singur, ei toți o armată. Dacă învingi momentul ăla când îți trece prin cap că e zadarnic să te mai ascunzi, îți merge mintea scânteie. Aproape că îți vine și ție să crezi că nu s-a întâmplat nimic și că pistolarul acela Hanț, nu știu cum, l-a chemat maică-sa acasă și el s-a dus de bunăvoie viu și nevătămat. Dacă nu ești tare în secunda aceea, te zăpăcești și

spui tot chiar dacă din gură taci: ca să-ți smulgă secretul nu mai e pentru ei decât chestie de răbdare. Când m-am auzit vorbind mi-am dat seama că chiar dacă mă împușcă, nu voi spune și am simțit în același timp că nu mă vor împușca, fiindcă mă auzeam cu urechile mele cum știu să mă apăr, și pe mine și pe oamenii mei. „Să trăiți dom' colonel, i-am răspuns, nu puteam noi să-i facem ceva pistolarului dacă nici el nu ne-a făcut nouă nimic. A stat în spatele nostru la postul lui, noi la al nostru, limba n-o stim ca să zicem că ne-am fi luat la ceartă și nici unul din noi n-are vreo zgârietură pe el ca să zici că ne-am fi bătut... Cercetați și dumneavoastră". S-a lăsat o tăcere. Dom' colonel a rămas pe gânduri, pe urmă l-a pus pe interpret să traducă răspunsul meu. Neamțul s-a posomorât: „pistolarul, a răspuns el crunt, a dispărut fără urmă la postul bateriei voastre. N-a mai fost văzut nicăieri. Înseamnă că voi l-ați omorât". „Nu l-am omorât dom' colonel, am spus cu liniștit. De ce să-l fi omorât?" „Asta nu e important, a răspuns colonelul german, urmează să declarați la cercetări de ce, fapt e că l-ați omorât și trebuie să fiți judecați toți, toată bateria. Se va stabili atunci cine a fost vinovat". Să fim predați.

O formație de trei avioane care se ridică în clipa aceea de pe aeroportul german îl întrerupse pe artilerist din povestit. El se uită doar, gata să continue, dar ofițerul se ridică brusc în picioare și duse binoclul la ochi. Coborî apoi în adăpost și puse mâna pe telefon:

– Dom' colonel, zise el după ce stabili legătura, am onoarea să vă raportez că o formație de avioane s-a ridicat de pe aeroportul german și s-a îndreptat în direcția sud.

– Ce fel de avioane sunt? întrebă comandantul de la celălalt capăt.

– Avioane de bombardament.

– Însoțite?

– Neînsoțite.

– Bine, raportează imediat dacă se mai ridică o nouă formație.

Ofițerul puse receptorul în furcă și urcă și se întinse din nou cu burta pe iarbă. Sergentul se uită la el întrebător. Ei, ce se întâmplase? Ce mai putea fi? Ieșisem doar din războiul german, gata, se terminase cu ei, n-aveau decât să lupte singuri mai departe, să se retragă și să se ducă dracului spre țara lor.

– Ei, și cum ați scăpat? zise ofițerul într-u târziu.

– Dom' colonel Caragea i-a spus așa comandantului german: Vom face cercetări și-i vom pedepsi pe vinovați conform legilor de război. Atunci neamțul a spus: a fost ucis un pistolar german. În consecință cercetările și judecata se vor face de un tribunal german. Atunci și dom' colonel Caragea i-a răspuns: Nu s-a dovedit că există bănuieli îndreptățite care să-i pună în cauză pe tunarii români. Pistolarul putea să fi dispărut din nenumărate alte pricini, pe care trebuie să le lămurim. Cine ne spune nouă că n-a dezertat, sau că nu s-o fi închis în vreo casă cu vreo muiere, ețetera, de ce trebuie neapărat să credem că a fost lichidat și de ce tocmai de tunarii noștri, care n-aveau nici un motiv s-o facă? Și dom' colonel mi-a făcut semne să ies afară. După un timp i-a chemat și pe ceilalți, pe rând... Trei zile ne-au cercetat. Încotro a plecat pistolarul? Spre vest! Gata, asta era direcția!... Când? Păi, să fi fost așa, la cincisprezece, douăzeci de minute, după încetarea bombardamentului. Douăzeci și cinci de minute! Modificarea asta a adus-o chiar Vasile de frică să nu dăm de bănuit că prea spunem toți același lucru. A patra zi mă cheamă dom' colonel Caragea numai pe mine. „Mă, zice, nici nu știți prin ce pericol ați trecut. Să sperăm că și alții mai mari ca noi ar să le țină piept. ...Acuma, spune-mi mie! Ai încredere? Îți dai seama că, dacă vă predam, n-ar mai fi fost vorba de nici un fel de cercetări, vă executau pe loc, și gata?" „Am încredere, dom' colonel, i-am răspuns eu, îmi dau seama că ne-ați salvat viețile, dar nu știm ce s-a întâmplat cu pistolarul. Cine știe ce-o fi pățit, la noi nu i s-a întâmplat absolut nimic..." „Mă, voi l-ați omorât, asta e clar. Dar sunt curios să știu de ce. Ce v-a făcut?" „Nu l-am omorât noi, dom' colonel". „N-ai încredere!" „Am, dom' colonel, dar de ce să vă spun ce-a fost când n-a fost?" „Bine, zice, du-te la baterie și ține-ți gura. Am să vă împrăștii pe la alte unități".

– Și de-aia arătai tu așa de vesel când ai venit la noi? zise sublocotenentul Roșu, după ce sergentul tăcu. Crezi că o armată e o pădure? Într-o jumătate de oră te găsește în orice unitate te-ai piti.

Dar sergentul nu fu de aceeași părere.

– Dacă nu ne-a mai căutat pe noi nimeni până acum, am scăpat, dom' sublocotenent!

– *Acuma* ați scăpat, zise ofițerul, dar până ieri nu scăpaserăți.

Și se uită la el ca la ceva neînsemnat, care nu mai prezenta nici o importanță; a fost în pericol, a trecut, nu mai dai doi bani pe ce-a fost...

Ofițerul ridică iar fruntea. În depărtare, în direcția sud, se auzeau zgomote înăbușite de explozii. Tunarii se răsuciră și ei pe coaste, și se ridicară în capul oaselor. Ce-o fi? Or fi venit iar americanii fără veste, cum se mai întâmplase o dată, și or fi început iar să bombardeze Bucureștiul? Era ora lor, zece, unsprezece dimineața... Ofițerul coborî la postul său de comandă. Nu trecu mult și telefonul țârâi. Dar vocea pe care el o auzi de dincolo era ciudat de liniștită și mai ales confidențială, aproape șoptită:

– Cine e? Sublocotenentul Roșu?

– Ordonați, domnule colonel.

– Nu e bine Roșule, zise colonelul, germanii nu se retrag. Formația aceea pe care ai văzut-o dimineață bombardează Capitala: au deschis ostilitățile. Trebuie să-i nimicim, sublocotenent, să ne facem datoria, altfel... Ordin: trageți asupra oricărui avion care se ridică de pe aeroportul german. Veți primi muniție suplimentară. Sunteți singura baterie care poate

pune în pericol absolut orice decolare a avioanelor inamice, dată fiind apropierea foarte potrivită de aeroport a amplasamentului ales și a poziției bine camuflate. Dar sunteți și cei mai vulnerabili la un atac de infanterie, care ar putea veni tot dinspre aeroport ca să vă scoată din luptă. Pregătiți-vă pentru apărare. O să vă trimitem întăriri în vederea luptelor pe care veți fi siliți să le dați. Aveți grenade?

– Nu suficiente, domnule colonel.

– Vă vom trimite.

Și colonelul închise. Sublocotenentul ieși.

– Comandanții de tun la mine! strigă el.

Erau trei sergenți și un caporal. Vrură să salute dar palidul ofițer le făcu un semn de nerăbdare și le spuse ceea ce comandantul său îi spusese lui, trecând însă sub tăcere amănuntul că erau atât de vulnerabili cum îi atrăsese atenția colonelul.

– Asta e obiectivul, încheie el și nu e cazul să vă mai aduc aminte că la nevoie artileristul trebuie să lupte și cu pușca, grenada și arma albă, dacă nu-i vin întăriri și bateria e atacată de forțe de infanterie. La posturi! Tunurile în bătaie! Și căutați să prindeți avioanele încă deasupra solului, pentru ca în cazul în care vreunul scapă după primul tur, să avem timp să nu ne scape la cel de-al doilea.

Comandanții de tun se duseră la piesele lor și țevile de tun se înclinară rapid în direcția aeroportului. La postul său de comandă tânărul ofițer supraveghea și el obiectivul cu binoclul, cu închietoarea de la pistol desfăcută, să poată trage rapid semnalul de deschiderea focului. Se scurseră astfel minute întregi. Încordarea însă slăbi, nici un avion nu părea să mai aibă de gând să se ridice de pe aeroport. Ofițerul părăsi postul de comandă și se apropie de tunul artileristului cel nou, sergentul Ionescu.

– Ce zici, sergent?

– Ce să zic, domnule sublocotenent, aștept să-i văd cum se ridică...

– Nu se mai aude nimic dinspre București.

– Or fi terminat și ei munițiile, trebuie să se întoarcă. Ce-i facem dacă se întorc pe deasupra noastră? Tragem în ei?

Ofițerul avu o secundă de ezitare. Apoi răspunse:

– Obiectivul nostru sunt avioanele care se ridică de pe aeroport. În celelalte trebuie să tragă celelalte baterii de pe centura orașului. Noi nu trebuie să ne demascăm.

Avea instinct bun sau era mărginit, nu-i plăceau complicațiile? El va executa ordinul care i s-a dat, cât mai simplu cu putință, în avioanele de pe aeroport i s-a dat ordin să tragă, în alea o să tragă și nu în altele. Timpul trecea însă și cerul rămânea liniștit în toate cele patru puncte cardinale. Era totuși de mirare ce se întâmplase cu formația aceea care nu se mai întorcea. Fusese doborâtă, aterizase pe alt aeroport sau ce dracu pătise? Aveau toți o pâlpâire de curiozitate în priviri și nici unul nu părea să fie îngrijorat de soarta bateriei, afară, poate, de ofițer. Trebuiau să lupte, singuri, cu un aeroport și din lupta care urma să aibă loc, unii sau alții, bateria sau aeroportul, să fie reduși la tăcere.

Sergentul Ionescu, care nu o dată fusese sub ploaia de bombe la Ploiești și scăpase, se gândea la ceva.

– Dom' sublocotenent, zise el, să fiți atent, ați mai fost bombardat vreodată?

– Nu, răspunse ofițerul sec.

– Sub bombardament...

Dar ofițerul îi întoarse spatele și nu-i mai acordă nici o atenție, și atunci sergentul tăcu și el. Sublocotenentul rămase așa în picioare vreme îndelungată. Capul lui de girafă înfipt în aer părea că scrutează orizontul. Apoi se întoarse și începu să se plimbe în limitele pătratului pe care îl făceau cele patru tunuri, cu mâinile la spate.

– Caporal Ana, zise.

– Ordonați.

Ofiţerul îşi lăsă puţin capul în jos şi îl aşteptă pe gradat să se apropie.

– Caporal Ana, repetă apoi cu aceeaşi voce seacă şi nu mai spuse pentru moment nimic, mişcându-se însă din loc.

Gradatul îl urmă. Se pare că prinsese şi el un firav interes pentru unul din gradaţii lui, lucru care nu miră pe nimeni, şi iată de ce.

Caporal Ana era cel mai în vârstă dintre ei, contingent 38 şi uneori sergenţii îl lăsau pe el să explice tunarilor anumite secrete ale antiaerianei. Nimeni nu înţelegea de ce e doar caporal, când putea să fie subofiţer, atât de bine ştia cum e făcut şi cum funcţionează un tun. Nimeni nu-l văzuse râzând vreodată cu hohote, poate chiar nici nu râdea, fiindcă în el bucuria de a trăi nu cobora şi nu urca parcă deloc, ci se instalase undeva la mijloc, în sufletul lui, ca o temperatură care nu mai scădea dar nici nu mai urca şi unde era inutil să mai râzi sau să te mai întristezi. Nimeni nu-l văzuse certând sau înjurând vreun tunar, dar nici glumind cu ei şi se purta ca şi când tunul ar fi fost o vieţuitoare supranaturală, în jurul căreia nu te poţi hlizi ca un prost sau sta cu cracile în sus şi fuma cu nepăsare. Imediat când îi vedea că prea se cred pe undeva pe-acasă, pe mirişte, lua poziţia de drepţi, corpul i se apleca înainte, chipul i se făcea parcă mai frumos, căpătând în priviri o credinţă liniştită şi neclintită că acum se va petrece ceva imperios şi necesar şi începea să comande: la tun fuga marş, aviaţie inamică, poziţie de tragere, ochiţi, foc! Nici o milă pentru scumpele ţigări care trebuiau aruncate sau pentru istoria care tocmai se povestea şi îi făcea să se prăpădească de râs. Ţineau foarte tare la el, aşa cum sunt în stare ţăranii să ţină unii la alţii în armată, pe care de altfel o consideră a lor, ofiţerii fiindu-le impuşi nu se ştie de cine şi de ce. O singură dată, dintr-o simplă întrebare a cuiva („sunteţi însurat dom' caporal?") le povestise şi el ceva care pe unii îi nedumerise (nu credeau faptul adevărat, dar nici mincinos nu-l puteau crede pe acest om atât de serios), iar altora le strecurase în inimă îndoiala dacă şi la el în sat caporalul lor era tot atât de luat în seamă şi respectat cum era în armată. Că se însurase la nouăsprezece ani cu o muiere şi nu cu o fată şi nu pentru că fusese lacom după pământul ei (avea oarecare pământ) dar că îi plăcuse de ea şi nici fraţii şi nici părinţii nu-i spuseseră nimic... Auzise doar vorbele acestea din partea lor: dacă îţi place ţie aşa, ce să mai discutăm, mai ales că n-o să-ţi moară copiii de foame, dacă o să-i ai... De ce să nu-i aibă? Trăise cu ea aproape un an şi cum era cam şubredă într-o zi se îmbolnăvi şi căzu la pat. Înainte de a muri, ea îi spuse: „Ioane, eu nu vreau să mă pedepsesc pe lumea cealaltă, vreau să mi se ridice şi mie sufletul spre cer şi să treacă prin vămile văzduhului spre rai. Dar ceva mă leagă de tinda casei, care e îngropat înăuntru. Cât vezi că m-am dus, pune mâna pe sapă, scoate de-acolo ce-o să găseşti şi aruncă departe". El aşa a făcut, după ce ea a murit, a luat sapa, a săpat şi a dat de-o oală în care era aiazmă amestecată cu păr şi cu smoală. Puţea. A aruncat-o în grădină de s-a spart de-un salcâm. S-a întors pe urmă în casă, unde slujea popa. Când s-a uitat la muiere întinsă cum era, şi cu faţa în sus, a văzut că avea nasul mâncat şi era atât de urâtă că nu se mai putea uita la ea. A început să strige, ce i-ai făcut, părinte, muierii mele? Şi striga şi la ceilalţi cuprins de o mare furie, să-i spună cine i-a schilodit şi urâţit nevasta la care el ţinuse aşa de tare şi era aşa de frumoasă. Şi atunci s-a apropiat de el cineva şi i-a spus: „Ioane, maică, nu i-a făcut nimeni nimic, aşa a fost ea totdeauna, urâtă şi cu nasul mâncat de porci de când era mică. Dar tu n-ai văzut-o şi abia acum când a murit şi te-a dezlegat de farmece îţi dai şi tu seama cum e. Întreabă pe toată lumea şi ai să vezi". Degeaba! S-a certat cu ei până spre seară şi chiar şi după înmormântare spunea că nu e adevărat, cineva i-a tăiat nasul... Pe urmă şi-a dat şi el seama că aşa era, cum spunea lumea. Dar că multă vreme nu-şi crezuse ochilor.

„Și pe urmă v-ați însurat iar, dom' caporal?" îl întrebase același. „Da, mă, m-am însurat cu o fată care ținea de mult la mine. Ce-a mai plâns atunci când m-a văzut pe cine iau, săraca... Dar acum am uitat și eu și ea..." „Și-aveți și copii, dom' caporal?"

Sigur că avea, doi, și trăiau greu, cu mama lor singură, cu bărbatul militar de-atâția ani de zile. Dar când îi scriau îi spuneau că o duc bine și sunt sănătoși, iar câteva rânduri mai jos afla că ăla micu e cam slab și a cam zăcut că nu știe ce are și că ăla mare se duce la școală, dar astă-iarnă n-a putut, a stat și el pe-acasă, că n-avea încălțăminte.

– Caporal Ana, spuse ofițerul, ești un om norocos?

– Am doi copii, domnule sublocotenent, zise caporalul cu acea înțelegere fulgerătoare și adâncă pe care o au adesea țăranii pentru tot ceea ce se referă la soartă. Nu-mi pare rău dacă mor. Dar cred că o să scăpăm toți!

– Eu nu cred, zise ofițerul. În orice caz... pregătiți-vă pentru luptă și faceți-vă datoria! Fii atent în special la sergentul Ionescu, dacă îl vezi că uită de tun și se bagă cu capul la pământ, ca să scape, împușcă-l, dacă eu nu mai sunt în viață. Vei lua comanda bateriei, deși nu ești cel mai mare în grad.

– Am înțeles, domnule sublocotenent, zise caporalul luând poziție numai pe jumătate reglementară, dar cu o expresie gravă și intimă uitându-se direct și total în ochii de obicei imobili și parcă opaci ai acestui ofițer.

– La tun! ordonă sublocotenentul.

Ce i-o fi spus? se întrebau artileriștii cu aceeași presimțire ca și a caporalului, că soarta lor se lega în clipele acelea de a ofițerului, și că dacă aveau norocul ca el să se poarte bine în luptă și să dea ordinele cele mai bune și viețile lor vor fi mai ferite.

– Ce v-a spus, dom' caporal? întrebă unul din ei, cu ochii jucându-i în cap între speranță și neliniște.

Caporalul se așeză la postul lui și nu zise nimic.

– V-a spus ceva de rău, dom' caporal? repetă artileristul. O să fim atacați?

Ăsta era chiar din București și se uitase posomorât înapoi când formația aceea care le scăpase începuse să bombardeze Capitala. Avea familie în marele oraș, și era foarte bogat, judecând după cantitatea de țigări pe care o avea tot timpul asupra lui și din care dădea la toți, și după banii care nu-i lipseau din portofel, dar din care de-astă dată nu dădea un leu nimănui, nici să-și cumpere o carte poștală. „Țigările e altceva, zicea el, vă înțeleg perfect, dar bani nu dau, că dacă dau unuia trebuie să dau la toți. Ori, prin ce ești tu mai breaz decât ăilalți?"

Era contabil de meserie și scăpase de școala de ofițeri datorită faptului că în liceu lipsise de la instrucția premilitară și cercul teritorial îl pedepsise trimițându-l să facă armata la artilerie, ca simplu soldat. „Datorită relei mele voințe cu premilitara am scăpat cu viață, povestea el. Toți colegii mei de liceu au ieșit ofițeri în șase luni și au fost trimiși pe front, pe linia întâia. Au murit săracii unul după altul, pe la Stalingrad, și pe la Cotul Donului." În costumul lui de militar nu se deosebea prea mult de ceilalți tunari, dar când își scotea din portofel tot felul de fotografii în care era văzut ca un tânăr domn lângă o fată de o mare frumusețe, cu părul căzut pe umeri, și le arăta camarazilor lui artileriști, fiecare vedea sau mai bine zis își imagina deosebirea și chiar dacă nu le-ar fi dat țigări tot l-ar fi privit cu considerație fiindcă, deși bucureștean și de familie bună, se purta ca un bun camarad, înjura ca și ei (dar cu înjurături mai fistichii decât cele țărănești) și le dădea aproape zilnic câte-o idee de felul cum trăiesc acești oameni în marile lor blocuri, de pildă cum apa e în perete, sau cum un anumit loc e nu undeva departe în fundul grădinii, printre ierburi, ci tot în casă și anume într-o odae specială unde te așezi pe un scaun lustruit... să te miri, dar să ți se facă și scârbă.

Fiind de aceeași vârstă, își povesteau (mai ales cei neînsurați) istorii cu fete de care duceau dorul, fără ascunzișuri sau tăceri secrete și erau, după cum i se păreau bucureșteanului, atât de naivi în dorințele lor încât oricărei muieri, auzindu-i, ar fi trebuit să i se facă milă și să-i lase pe toți să se „joace" cu ea. (Asta era cuvântul pe care îl foloseau ei în locul altuia, care nu se poate pronunța.) De altfel, ei chiar și visau astfel, cu fața în sus, murmurând nume de fete și scoțând și arătând văzduhului de vară organele lor procreative enorme, uluindu-l pe bucureștean prin simplitatea cu care o făceau.

Fiind aproape de casă adesea obținea bilet de voie și pleca seara de la baterie și dimineața la ora șapte să fie prezent în fața tunului. După astfel de permisii stătea de vorbă mai mult cu caporalul Ana, nu-l mai interesau istoriile țărănești de dragoste cu exhibițiile melancolice care urmau, dar apoi revenea printre tunari și se tăvălea pe jos când auzea câte una care întrecea în imaginație și în rafinament viața amoroasă a bucureștenilor. După primul bombardament american asupra Capitalei povesti îngrozit ceea ce văzuse: oameni care erau trași de picior dintre dărâmături, cu craveți de gât sau în pijamale, femei moarte cu copii în brațe... Nu impresionă însă pe nimeni deși privirea lui era turburată de șocul pe care îl suferise și din care nu-și revenea. În schimb când povesti în treacăt și o dramă care avusese loc printre colegii lui de la o anumită bancă, cu unul care își găsise acasă nevasta, moartă în brațele altuia și cu cei doi copii sufocați sub moloz, toată bateria îl ascultă într-o tăcere care îl îndemnă să dea amănunte, înțelegând că adevăratul suflu al dezastrelor războiului abia așa îl resimțeau camarazii lui tunari, care veneau dintr-o lume în care cimitirul era pe-aproape pe lângă ogrăzile lor și nu orice moarte îi impresionează.

Casierul acela de la bancă, povesti deci el, se angajase în noaptea aceea la un joc de cărți numit poker, pe care numai bombardamentul mai putuse să-l întrerupă. „Știți, explică el, asta e un joc în care poți să pierzi tot ce ai, bani, casă, averi". Acel casier, povesti el mai departe, tocmai că nu pierdea, ci câștiga formidabil și telefonase acasă nevestei că nu vine, să nu-l mai aștepte. Dar după bombardament a trebuit să plece; cu buzunarele pline de bani, a luat-o prin urmare spre casă și acolo, ce vede? Dărâmături! Și printre dărâmături nevasta goală, înlănțuită cu brațele în jurul gâtului unui necunoscut. Copiii, morți. A luat-o spre Gara de Nord, care era pe-aproape, s-a dus în restaurantul gării și a început să bea. Din când în când chema chelnerul și-l întreba cât mai e până pleacă trenul lui, că el vrea să plece... Și aici se bâlbâia făcând așa cu mâna, un gest că se duce încolo departe, într-o călătorie lungă și frumoasă, îndepărtată și demult sperată, care abia acum a ajuns să poată fi împlinită. „Mai e, mai e, spunea chelnerul, fiți fără grijă, vă anunț eu când se apropie ora." Între timp, de mult acest om era observat de la o masă vecină de un grup de cheflii (care pesemne petreceau de bucurie că alții muriseră și ei scăpaseră) și la un moment dat când casierul l-a întrebat iar pe chelner ce se-aude cu trenul lui, unul din acești cheflii îi strigă: „Ehe! Trenul dumitale a plecat de mult! S-a dus trenul dumitale!" Și a făcut un semn așa prin aer că nu mai e nimic de făcut. L-a scăpat... Chefliii au izbucnit în hohote și au făcut și ei semnul cu mâna în aer, adică ehe, s-a terminat, s-a dus de mult trenul lui. Aici cuvintele nenorocite ale acestor cheflii aveau în clipele acelea înțelesul că fiece om are un tren în viață și unii îl prind, alții îl scapă și că omul acela care bea singur, fără nimeni la masă și având drept unic prieten pe lume un chelner căruia îi dăduse în grijă să-l anunțe de apropierea orei, se deosebea de ei, care erau împreună, și își cunoșteau bine și trenul și ora. Atunci casierul, care după cum se știe, cei din meseria asta sunt înarmați de către banca la care lucrează, a scos pistolul din buzunar, a început să tragă în ei, și i-a omorât pe toți, doborându-i sub masă cu râsetele înghețate pe buze.

Caporalul Ana îi ceru bucureșteanului o țigare și începu să fumeze din ea liniștit și cu sete: când trăgea, combustia de la vârful țigării creștea și înainta vizibil consumând dintr-o dată doi-trei centimetri.

– Spune, dom' caporal, repetă bucureșteanul.

– Ce să spun, mă Șerbănescule (așa îl chema pe acest tunar). Ce să spun, adăugă caporalul în șoaptă. Ordin, măi frate, să luptăm până la moarte.

Bucureșteanul păli, mâna care ținea țigarea începu să-i tremure. Dar treptat paloarea se adânci parcă pe chipul lui, i-l brăzdă și îi schimbă înfățișarea: va să zică așa, când credeai că războiul s-a sfârșit, pentru tine abia începe. Și gândind astfel ceva se întorcea parcă înapoi în sufletul lui, spre primul an al războiului: da, și atunci îi fusese frică, dar unii muriseră de-atunci, el în schimb mai trăise trei primăveri, trei ierni și trei toamne, acum era sfârșit de vară: sfârșitul poate și al vieții lui, din care avusese timp din belșug să-și dea seama cât era de... Poate că ar fi fost mai bine să nu fi știut cum e această viață? Acum ar fi fost liniștit și împăcat cu sine, cum sunt acești băieți care, se vede pe chipul lor, pot muri cu fruntea pe iarbă așa cum ar dormi, și în sufletul cărora dorul după o fată nu e o arsură, ci o beție care nu se deosebește prea mult de aceea pe care le-o dă vederea cerului, a soarelui, a ploii care răpaie adesea peste trupul lor numai în cămașă. El, bucureșteanul, iubește o fată și iubirea lui e numai gelozie, care nu încetează să-l roadă decât când e lângă ea.

Dar iată că acum încetează la ideea morții și iată că se face liniște și în el! Totul e atât de senin, atât de transparent! Iată zarea, ce albastră e! Ea tot așa ar rămâne, dacă tu ai muri! Dar atunci ar fi o albastră zare a morții... Ce bine ar fi dacă n-ar muri! Ar iubi-o pe ea cu sentimentul acesta senin de acum, și ar fi atât de... cine știe? Poate scapă și atunci viața ar fi ceva

fără sfârșit, o veșnică lumină în care ar înota oameni fericiți, numai oameni fericiți...

Deodată se pomeni că o izbitură puternică îl aruncă aproape la pământ. Căzu în genunchi, apoi sări, și se repezi spre grămada de proiectile de lângă tun, din care luă unul și îl întinse servantului care îl și vârî pe țeavă. Nu auzise nici comanda ofițerului, însoțită de un foc de pistol, nici răcnetul caporalului, ci abia lovitura în stomac a bateriei care trăsese și care îl făcuse să înțeleagă că bătălia începuse...

Pe cer, de pe aeroport, urca cu repeziciune o formație de trei avioane. Fuseseră luați prin surprindere? Cum de avuseseră timp să se urce atât de sus în aer? Acum se vor duce peste București și acolo el... Gândul i se rupse fulgerător, lovit iar în burtă, până în mațe, de bubuitul bateriei care trase din nou cu toate tunurile asupra celor trei avioane care într-adevăr luaseră o înălțime amenințătoare. Se vedeau proiectilele plecând și pierind suple și rapide ca niște pești cenușii care țâșneau să se înfigă în prada greoaie care urca încet pe cer. Două din bombardiere, pur și simplu explodară în aer, lovite în plin, pulverizându-se într-un brusc incendiu. Al treilea o luă razna dar nu în direcția sud, spre Capitală, ci aiurea.

Nu există o atracție între ochitor și ținta sa? Nu apare o părere de rău adâncă și sinceră, în sufletul unui comandant de tun când vede că pasărea aceea de metal se îndepărtează și scapă fără putința de a mai fi atinsă? Ei, cum să i se facă lui un asemenea necaz?

– Ah, fir-ar să fie, făcu sergentul Ionescu când tăcerea se așternu asupra câmpiei, am ochit toți patru în două avioane și în unul n-a ochit nimeni. Acum s-a dus dracului!

Era adevărat? Nimeni nu zise nimic. Iată însă că avionul răzleț se întorcea.

– Dom' sublocotenent, strigă sergentul Ionescu, ordonați să trag numai eu și o să vedeți că îl dobor. Economisim muniție.

– Bine, zise ofițerul, ochește și trage.

Acum se vedea clar intenția avionului: voia să aterizeze. Dar pentru asta un aparat de zbor greoi cum e un bombardier care abia a decolat are nevoie să-și ia puțină înălțime dacă nu vrea să cadă jos ca o piatră. Exact în timpul acestei manevre, cel care era în civilie brutar și a cărui experiență la Ploiești se vroia dovedită, trase. Avionul avu o abia perceptibilă clătinare în curba sa, și aparent el se îndrepta stăpân pe sine spre pământ dar deodată țâșni din el un firicel de fum care rapid se îngroșă în urmă. Pe cer se văzu o parașută: Pilotul sărise.

Da, e o ispravă să dobori trei bombardiere neînsoțite la mică distanță de terenul de aterizare. Dar pe urmă? Ce-o să facă inamicul? Care or fi forțele lui? Telefonul se auzi țârâind la postul de comandă al bateriei.

– Roșule, e în drum spre dumneata un pluton de infanterie cu muniție, se auzi în receptor vocea colonelului. Raportează situația... Bravo, zise el apoi după ce ofițerul raportă. Veți fi probabil atacați imediat de aviație. Sunteți bine camuflați?

– Da, domnule colonel.

– Nu trageți în avioanele de vânătoare care or să vă mitralieze, poate nu vă descoperă și aveți șansa să doborâți pe urmă iar bombardierele care se vor ridica.

– Am înțeles, domnule colonel.

Numai că presupunerea colonelului nu se adeveri. Bateria era prea aproape de aeroport pentru ca nemții să nu încerce lichidarea ei sigură printr-un atac de infanterie, în locul unuia mai nesigur cu avioanele. Ideea aceasta i se păru logică ofițerului abia după ce văzu prin binoclu la marginea dinspre est a aeroportului sărind în porumburile vecine și la distanță de șapte-opt secunde unul de altul pistolari nemți în uniformele lor cenușii. Începu să-i numere: unul, doi, trei, patru,... Câți soldați buni de luptă poate să aibă un aeroport militar, nepregătit pentru situația de surpriză care se crease? Un pluton

de pază!? Putea avea mai mult? Puteau fi scoși tehnicieni și piloți să lupte cu arma în mână? Le puteau însă veni întăriri mai repede decât să-i vie lui, sublocotenentului. Războiul a fost totdeauna un joc al deplasării de forțe. Cine se deplasează mai rapid, acela câștigă. Îi va veni, sau nu, la timp, plutonul acela despre care îi spusese colonelul?

– Atac de infanterie din direcție est, strigă sublocotenentul. Coborâți tunurile pentru tragere razantă. Distrugeți câmpul de porumburi din apropiere, în care se poate camufla inamicul. Pregătiți-vă de apărare.

Tunarii executară manevra, apoi așteptară ordinul de tragere. Dar ofițerul nu-l dădea. Erau înconjurați de o mare de porumburi, în care se camufla bine și bateria. N-ar fi fost, după aceea ușor de găsit de aviație? Păstră totuși tunurile coborâte și jumătate îngropate în adăpostul său; începu să cerceteze toate locurile din apropiere prin care ar fi putut apărea pistolarii nemți. Terenul nu le era acestora favorabil, bateria era așezată pe o ușoară ridicătură, într-un loc bine studiat, printre altele de același fel, aproape de o coamă de arbuști care începea de undeva dinspre satul din spate și se pierdea ocolind toate aceste dâmburi: un simulacru de vale a unui râu, în care însă râu nu exista și poate că nici nu existase. Încearcă să găsești bateria pe un astfel de teren expus, care totuși o camufla bine. În schimb tunarii puteau vedea orice mișcare printre brazdele porumbului care spre norocul lor nu erau perpendiculare pe raza privirii lor, ci verticale și ușor ondulate.

Artileriștii aveau puști, un avantaj și în același timp un dezavantaj, fiindcă la mică distanță nu mai puteau face față pistoalelor mitralieră, în schimb îi puteau lua pe atacanți în primire de la distanță mare, lucru la care aceștia n-aveau cum să riposteze. Ceea ce și făcură îndată ce îi zăriră: începură să tragă în ei cu foc liber.

– Băieți, zise caporalul Ana, ochiți bine și fără frică, nu trageți fără rost, că dacă îi lăsăm să se apropie... o să fie mai greu.

El nu spuse că or să fie nimiciți, asta nu, dar că de, o să fie mai greu. Cu grijă mare poți doborî când pe unul când pe altul și le micșorezi numărul. După aceea se pot și apropia, dacă asta le face atâta plăcere...

Se întinseră pe burtă și începură să pândească. Nu erau prea dese focurile, nici atacanții nu păreau foarte numeroși – sau cel puțin nu se vedeau – și unii tunari arătau veseli. La urma urmei, parcă spuneau ei, ce e o viață ca să te zbați tot timpul să n-o pierzi? Chestia mai supărătoare e că dacă aceștia distrug bateria, se duc pe urmă cu avioanele și cine știe ce fac cu ele, îneacă țara în sânge.

Ocheau cu grijă. Un foc de aici, unul de dincolo. Ofițerul se uita din când în când să vadă efectul. Era bun. Din șapte-opt-zece focuri, doi-trei pistolari nu se mai sculau. Ce băieți bine instruiți și ce liniștiți erau, cum nu le tremurau câtuși de puțin degetele pe trăgaci. Deodată izbucniră din apropiere patru-cinci pistoale mitralieră, intrând în foc succesiv și pârâind fără întrerupere, făcând să zboare gloanțele pe deasupra bateriei ca un val de muște bâzâitoare. Nu loviră pe nimeni, dar sub protecția lor atacanții îndepărtați începură să facă salturi lungi trăgând și ei din mers și făcând un zgomot de luptă care paraliză pentru câteva clipe întreaga baterie: aceste pârâituri creau impresia că poziția artileriștilor e asaltată din toate părțile de un inamic numeros și că sfârșitul lor se apropia.

Atacanții nu se mai ridicară de la pământ și focul încetă. Ce minune! Dacă ar ști fiecare să nu lase să treacă pe lângă ei clipa victoriei, dacă și-ar da seama de apropierea ei! Dar poate că pistolarii, deși văzuseră că erau aproape de ea, nu putuseră totuși să-și mai continue salturile lor lungi? Oricum. E drept că erau foarte aproape, la mai puțin de patruzeci de metri, împrăștiați în evantai, și asta nu era puțin. Tunarii avură timp

să înțeleagă: era ultimul asalt și de aceea se opriseră. Și o voce a cuiva, a ofițerului sau poate a unui simplu artilerist scoase un țipăt, exprimând acest înțeles plin de primejdie:

– Pregătiți grenadele.

Tot atunci se auzi un țipăt și dinspre atacatori și numaidecât siluetele lor cenușii făcură bruște salturi aruncând ceva și căzând apoi imediat pe burtă. Urmară explozii din plin peste poziția bateriei, și prin fumul lor ofițerul văzu cum atacatorii alergau în direcții frânte și fulgerătoare apropiindu-se și mai mult de poziția sa. Vru să dea ordin de contraatac cu grenade, dar îl izbi în ochi un val de pământ și pietriș care îl orbi atât de rău încât zadarnic începu apoi să dea din pleoape că vederea nu i se limpezea. În același timp zgomotul exploziilor și pârâitul automatelor se îndepărta și deodată se făcu liniște...

Dar nu chiar atunci, ci o jumătate de oră mai târziu, sergentul Ionescu se ridică vesel din adăpost, scutură din cap asemeni unui om care a luat apă în urechi și clătinându-se începu să calce alandala, ca un om beat, de colo până colo:

– Care mai trăiești, mă?

Nu-i răspunse nimeni. Bateria părea nimicită și el, sergentul Ionescu, singurul supraviețuitor. Dar el știa că nu e așa, fiindcă văzuse și strigase, printre exploziile care îi copleșeau, acele comenzi care câștigă o luptă. Nimeni nu-i spusese, dar simțise că ofițerul a fost lovit și că bateria a rămas fără comandant. Pe el nu-l speriaseră exploziile, se uitase și văzuse din care parte veneau acei atacanți care țineau bateria sub tirul pistoalelor, împiedicându-i pe tunari să se ridice o secundă pentru a arunca la rândul lor cu grenade în cei care îi asaltau. Părăsise poziția pe brânci, căutase un loc potrivit și îi împușcase pe pistolari. Erau doi și prin zgomotul exploziilor prima lui împușcătură nu atrăsese atenția celui de-al doilea, care își dăduse seama prea târziu că rămăsese singur în picioare în spatele copacului care îl ferise până atunci atât de bine. Caporalul Ana

nu-l văzuse plecând pe sergentul Ionescu, altfel, cine știe, dacă, amintindu-și de ordinul ofițerului, nu ar fi tras asupra lui...

– Bă, care mai trăiești? spuse sergentul Ionescu iar. Hai, ridicați-vă, că s-au dus. Care ești mort și care ești viu?

Mort era ofițerul și trei tunari care pieriseră în primele clipe, când se ridicaseră să contraatace cu grenade: cei doi pistolari din stânga pitiți pe după un pom, îi seceraseră fulgerător. Unul căzuse pe spate bătând aerul cu brațele și rămăsese cu fața în sus, cu dinții rânjiți, având întipărită pe față mânia care îl ridicase în picioare și scârba care îl doborâse. „Trăiți voi în locul meu, părea să spună el acum. Parcă n-o să muriți și voi mai târziu, bătrâni și nenorociți, vai de capul vostru!" Al doilea era tăcut și întunecat, dar nu vroia să le mai spună nimic celorlalți. Avea niște sprâncene groase, sub care i se vedeau ochii revulsați, semn al morții fără întoarcere. Al treilea fusese lovit în burtă și mai trăia încă, dar curgea foarte rău sângele din el, ca dintr-o cișmea, își dădu într-un lung suspin sufletul, chiar când puseră mâna pe el și îl mișcară. Grav rănit era Șerbănescu, bucureșteanul. Sergentul Ionescu îl trase afară din adăpost și îl întinse pe iarbă.

– Ce e, măi frate, fir-ar al dracului, zise caporalul Ana așezându-se jos lângă el. Unde te-a lovit?

Bucureșteanul se agita să vorbească, dar se îneca. Și el fusese secerat în acea secundă când aruncase grenada. Dar pe loc nu simțise nimic și văzu cum chiar grenada lui oprește și dă peste cap un grup de trei pistolari care nu mai aveau până la poziția lui decât vreo cincisprezece metri. Aproape toți păreau năuciți, parcă nu le venea să creadă că trăiau pe acest pământ când caporalul Ana le strigă:

– La tunuri, fuga marș, aviație inamică.

Surâseră, vrând parcă să spună că e bună gluma, acuma după ce ai trecut pe lângă moarte, să te mai apuci să faci instrucție. Dar pe urmă văzură că cu adevărat o escadrilă întreagă își luase zborul de pe aeroportul german și se îndrepta spre direcția sud, spre Capitală deci. Dar nu, iată că aceste avioane se înșurubară vertiginos în văzduh, se apleacă într-o parte și se năpustesc furioase chiar asupra lor direct, asupra bateriei.

– Astea nu sunt bombardiere să tragi în ele, strigă sergentul Ionescu. Lăsați tunurile așa cum sunt și toată lumea se adăpostește. Execută ordinul, caporal! Nu se trage în avioane de vânătoare care îți zboară la douăzeci de metri deasupra capului.

Artileriștii pieriră în șanțuri, tocmai la timp: poziția bateriei fusese reperată și o ploaie de gloanțe se abătu asupra lor. Erau din cele mari, speciale pentru avion, aproape cât prunele, lunguiețe și frumoase, o plăcere să-ți intre unul din ele în spinare. Căci cu fața în jos și cu spinările în sus se ghemuiseră toți în adăposturi. Atacul durã mult, când unul era în aer ca să-și ia înălțime și să revină, celălalt cobora parcă până la zece metri și ta, ta, ta, ta, împroșca pământul cu gloanțe. Prinși de groază, unii își scoaseră lopețile Lineman și săpau ca niște cârtițe în peretele tranșeei, să micșoreze unghiul care îi expuneau gloanțelor. Oricât de îndârjit și de lung fu acest atac, totuși nu fu lovit decât un singur tunar, un băiat mai mic decât ceilalți, și negricios, care, nu se știe cum, reușise el să intre în legătură cu o muiere din satul Otopeni la care își petrecea adesea câte-o seară, cu învoirea vechiului ofițer, care îl lăsa doar câteva ore. Când venise sublocotenentul Roșu se terminase și cu dusul la muierea aceea și bateria îl uitase. Ce pâlpâire intensă era în privirea acestui băiat care nu făcea impresia că e tăcut, dar care totuși nu vorbea. Acum această pâlpâire se stinsese, deși expresia chipului său de ceară arăta că el nu crede că a murit. Bucureșteanul fusese uitat afară, dar caporalul Ana își adusese aminte de el la timp, și îl trăsese și pe el în adăpost.

– Atențiune baterie, strigă caporalul cu acea voce imperioasă, pe care artileriștii i-o cunoșteau atât de bine, aviație inamică, la tunuri, fuga marș!

Ce era asta? Iarăși? Da, de pe aeroport se ridicau iar avioane, de astă dată de bombardament și însoțite. Caporalul dăduse acest ordin în lipsa sergentului Ionescu care dispăruse în postul de comandă al bateriei și vorbea la telefon.

– Da, domnule colonel, raporta el, avem morți și răniți... Da, domnule colonel... Și un tun cu mecanismele de ochire stricate. Nu, domnule colonel, nu ne-a sosit. Am înțeles, domnule colonel, rezistăm până la ultimul, ne dăm seama...

Apoi sări și se duse la tunul său care era bun, bubuia parcă se zguduia pământul. Ai fi zis că între timp artileriștii dormiseră, se odihniseră din gros, luaseră o masă bine gătită și acum, cu mare poftă de luptă și cu manevre sigure și de mare precizie, trăgeau cu cele trei tunuri mai bine decât cu patru. Se pare că aeroportul îi crezuse lichidați și dăduse acum drumul la o escadrilă întreagă.

Numai o parte din avioane reușiră să scape de tirul bateriei. Din nou veniră însă apoi asupra lor avioane de vânătoare, care de astă dată lăsară bombe, dar fără o precizie prea mare. Doar un tun și un servant fură scoși din luptă. Apoi se ridicară iarăși avioane de bombardament, pe care însă nu le lăsară să treacă, erau numai trei, doborâră două și pe-al treilea îl întoarseră îndărăt. După aceea se scurseră ceasuri întregi și nici un avion nu mai vru să-și ia zborul de pe aeroportul militar aflat în mâna inamicului.

Cine poate să știe care e ora și locul decisiv într-o luptă? Fiecare soldat crede că acolo unde e el, acolo e toiul luptei. Dar cu precizie n-o știe nici unul, și nici tunarii de lângă Otopeni nu știură chiar în mod sigur ce rol jucase bateria lor în apărarea nu numai a Capitalei, ci și a altor puncte esențiale ale situației militare din acele zile.

Contingente mai vechi, cei care supraviețuiră fură, odată cu scoaterea nemților din țară, lăsați la vatră, deși războiul continua. Al lor se terminase. Bucureșteanul muri în spital chiar

a doua zi, iar caporalul Ana, ajuns în satul lui, începu să muncească să-și țină nevasta și copiii. Istorisirile lui de război erau ascultate de ceilalți țărani fără îndoieli, dar alături de ele le apărea totdeauna în minte și istoria cu prima lui nevastă când după ce ea pusese mâinile pe piept el se certase cu lumea că i-a tăiat cineva nasul. Asta câțiva ani, fiindcă după aceea ceea ce începu să se întâmple în satul lor șterse totul, amintiri de război, bune sau rele, porecle sau întâmplări ciudate... Se pomenea mereu de o luptă (iar o luptă!), care cică ar fi început între ei acolo în sat și căreia li se spunea că e de clasă... Dar de care clasă nu înțelese nimeni multă vreme, iar când înțeleseră...

Sublocotenentul Roșu nu fu plâns de nimeni, pentru că n-avea de cine. Dar orfelinatul care îl crescuse primi din partea unității militare din care făcuse parte, o decorație însoțită de o adresă în care se spunea că fostul lor copil murise eroic la datorie.

S-ar fi putut crede că, mulți ani mai târziu, sergentul Ionescu Dumitru, redevenit brutar, avea să povestească, la un pahar de vin, isprăvile lui de artilerist la antiaeriană, începând cu cele de la Ploiești și sfârșind cu cele de la Otopeni. El observă însă că nu era crezut și de aceea începu să povestească lucruri pe care nu le văzuse cu ochii lui și nu le trăise direct, ci le auzise și el povestite de alții.

Că de pildă piloții americani doborâți de antiaeriană, când vedeau că se apropie de ei nemții, își scoteau pistoalele și se cam împușcau... „Reonți? Reonți? Reonți"? pretindea fostul artilerist că făceau acei băieți care aveau nenorocul să cadă din fortărețele lor zburătoare pe pământul României, ceea ce în traducerea liberă a brutarului însemna: Nemți? Nemți? Nu, români, cică strigau ai noștri cu grabă, alergând spre ei, și auzind acestea piloții americani își luau pistoalele de la tâmplă și se cam predau...

SOLDATUL CEL MITITEL

Roșu Gheorghe era soldatul cel mai mic, nu numai din grupa sau plutonul lui, ci din întreaga companie. Era atât de mic, încât abia reușise, la recrutare, să nu fie reformat. De fapt la început îl și reformaseră, după ce mai întâi fusese amânat de două ori în doi ani, și dacă în satul lui acest lucru n-ar fi fost socotit drept o dovadă definitivă de infirmitate, Roșu Gheorghe ar fi putut să ia imediat trenul de la centrul de recrutare și să plece în aceeași zi acasă. În aceeași zi însă, tot satul ar fi știut că nu e bun de armată și în primul rând fetele. Era originar de prin Banat. Așa se face că, dându-se jos de pe cântarul medical și scăpând din mâinile brutale ale medicului militar-șef din gura căruia recrutul auzise un fel de mormăitură care nu putea să însemne decât reformat (maiorul acela spusese *reformé*, dar tot aia era), Roșu Gheorghe nu ieșise din sală, ci se retrăsese mai încolo, tăcut și trist, întârziind cât putuse de mult timpul îmbrăcatului. Cu ochiul lui pânditor de bănățean liniștit, observase însă că nimeni nu mai era atent la el și îi trecuse prin cap că nici măcar nu-l înscrisese cineva pe hârtiile acelea și că poate chiar reformarea lui, hotărâtă printr-o mormăitură absentă a acelui maior, era o simplă întâmplare. Și atunci se amestecase cu ceilalți care veneau la rând, se dezbrăcase și se prezentase iar în fața comisiei. Maiorul-medic îl apucase de umeri, mormăise iar ca un urs, îl răsucise cu spatele și deodată se oprise din

mișcări ca trăsnit, iar din gura lui căzuseră asupra recrutului groaznice înjurături și răcnete de parcă i s-ar fi turnat acestui medic în cap o oală cu apă fiartă. Cum adică, și aici fuseseră enumerate câteva sărbători religioase și grade de rudenie ale recrutului și asociind cu semn de întrebare modalitatea cu care fusese adus el pe lume de către maică-sa, fusese întrebat cum... îndrăznește el să vie acolo și să-l păcălească el pe un medic, un maior, o comisie întreagă? Cu cine... crede el că are de-a face? Și urmase iar o enumerare, în timp ce Roșu Gheorghe simțise pentru întâia oară cât de tare poate fi o talpă de cizmă bine lustruită în dosul gol al unui om. Se dusese iar spre hainele lui și începuse să se îmbrace, fără să fie însă convins că va trebui să plece acasă. Nu putea să plece acasă, știa că după două amânări a treia oară vine reformarea, și el nu înțelegea de ce să i se întâmple tocmai lui să fie reformat. Că doar nu era atacat! Se retrăsese mai într-un colț, dar tot acolo, în sală, scosese din flanelă pachetul de tutun de regie, își răsucise neturburat o țigare. În acest timp maiorul acela continua să smucească și să examineze alte trupuri, amintindu-și însă din când în când de întâmplare și scoțând atunci înjurături de uimire aproape admirative, cum era cât pe-aci să-l examineze din nou pe dopul acela fără să-l recunoască...

– Uitați-l că s-a așezat acolo jos, în colț, dom'le maior, zisese la un moment dat un alt medic din comisie. Stă acolo și fumează, nu vrea să plece.

Maiorul se oprise iar din examinat, tot așa, ca trăsnit, se uitase în direcția unde se așezase bănățeanul și stupefiat, ordonase:

– Ia vino încoace, mă!

Viitorul soldat se apropiase fără grabă, cu țigarea în mână.

– Leapădă țigarea, zisese un sanitar de alături.

– Urcă-te pe cântar, ordonă medicul-maior.

Roșu Gheorghe se urcă. Toată comisia urmări în clipa aceea acul indicator.

– Mai dezbracă-te o dată, zise medicul și, în timp ce recrutul se dezbrăca, maiorul zise în franțuzește către un alt militar, un colonel care asistase tăcut la toată scena:

– *Il pèse beaucoup plus par rapport à son hauteur*[1].

– *Il est trapu*[2], zise colonelul. Admis! hotărî el.

– Ești zbanghiu, mă Roșule, vrei să faci armată? zisese atunci maiorul-medic cu alt glas, deodată protector și prietenesc.

– Da, dom' maior, vreau, exclamase atunci și Roșu cu sufletul la gât, înțelegând că trecuse examenul și că va fi și el soldat.

– Vreai tu, dar o să încasezi la lopeți, mă Roșule, de-o să fie vai de zilele tale, mai spusese medicul.

Recrutul nu auzise bine și nici nu mai fusese atent la ceea ce se mai petrecuse. Abia mai târziu înțelesese el ce era cu aceste lopeți. Fiind atât de mic de statură, fusese, bineînțeles, pus la coada grupei; ar fi fost nepotrivit, împotriva regulei, să strice rândul punându-l la mijloc sau penultimul. Și la instrucție, când comandantul de grupă făcea stânga împrejur și ordona: „în spatele meu, adunarea“, coada trebuia să alerge și să se alinieze, în timp ce cei înalți din fața comandantului nu făceau decât să se mute în spatele lui. Exercițiul acesta era unul dintre cele mai rele pentru coada grupei, dat fiind rapiditatea cu care sergentul comandant își schimba poziția. „În spatele meu, adunarea“... Și abia se înșira grupa în spatele lui că, fulgerător, el făcea iar stânga împrejur și ordona: „în spatele meu, adunarea“. Și iarăși, când grupa adunată ca un fir în spate, la distanța brațului unii de alții și comandantul se răsucea cu fața spre ei și credeai că în sfârșit acum el va ordona alt exercițiu i se auzea comanda reînnoită, ca și când abia atunci ar fi pronunțat-o pentru întâia oară: „grupă, în spatele meu, adunarea“. Era o glumă pentru primii trei din capul coloanei. Cei din urmă

[1] Cântăresc mult mai mult față de cât e de înalt.

[2] E îndesat.

însă, după șapte sau opt comenzi de acest fel, începeau să gâfâie, sudoarea le îmbrobona frunțile sub capele, privirea începea să le sticlească de un soi de mânie fără adresă, în timp ce o expresie de buimăceală și nedumerire se așternea pe chipurile lor. Ce era asta? Pentru ce tocmai ei, cei mai mici, cei de la coadă, să fie chinuiți în felul ăsta, iar cei mai puternici, cei din față, să fie cruțați? Pentru că exercițiul nu se oprea, continua la nesfârșit și nimic nu promitea că avea să înceteze curând. Implacabil, comandantul de grupă făcea stânga împrejur, ridica mâna în sus și ordona de fiecare dată în același fel: „grupă, în spatele meu, adunarea!“ Sau doar atât: „în spatele meu, adunarea!“ Sau alteori imperativ, cu o voce ruptă: „în spatele meu, adu-na-rea!“ Fără pauză și fără alte explicații, până ce jumătate din coada grupei începea să dea semne de istovire. Atunci, fără să întrerupă exercițiul, sergentul ordona caporalului să scoată lopata Lineman și să treacă la coadă. Și abia acum începea adevăratul exercițiu cunoscut de contingentele vechi sub numele de „acțiunea lopeții Lineman“, adică plasarea ajutorului de comandant de grupă la coadă și supravegherea cu această lopată în mână a celor care nu executau comanda de aliniere în ritmul și în timpul ordonat. Cei din față o auzeau destul de des, dar n-o simțeau niciodată la acest exercițiu. În schimb Roșu Gheorghe nu era zi să nu ia cunoștință cu ea acolo unde la recrutare maiorul îl făcuse să simtă cizma. Fusese o glumă cizma aceea, față de lopețile zilnice pe care le îndura. Pe chipul lui însă nu se putea citi buimăceala și indignarea care se putea citi pe al celorlalți. Numai deasupra sprâncenelor lui negre și groase și pe obrazul lui închis la culoare apăreau broboane mari cât boabele de porumb. Până ce, într-o zi, observând exercițiul, sublocotenentul se apropie de grupă și ordonă încetarea. El îl chemă la el pe soldatul Roșu, îi inspectă de sus până jos ținuta, îi inspectă arma și apoi se adresă caporalului:

– De ce lovești soldatul, caporal?

– Să trăiți, domnule sublocotenent, pentru că se aliniază prea încet, nu vrea să fugă, răspunse caporalul sigur de el, pocnindu-și călcâiele.

Nu se obișnuia ca ofițerul să turbure tradițiile pe care contingentele și le transmiteau unele altora. Caporalul arăta liniștit, ba chiar avea un aer complice, fiindcă nu o dată, sub falsa protecție a unui grad superior, se ascundea adesea o cruzime și mai mare. Sublocotenentul era însă tânăr și comportarea lui nu era încă atinsă de rutină. De aceea pusese întrebarea. O simplă întrebare, după care pornise apoi tăcut spre alte grupe, păstrându-și însă înfățișarea lui de militar, care încearcă și reușește să-și stăpânească sentimentele prea personale, lăsând instrucția pe seama gradaților, care știu ei ce fac. Totuși, din clipa aceea, caporalul nu-l mai lovi pe soldatul Roșu și curând acesta atrase simpatia plutonului. Gradații începură să-l întrebe de unde e, câți frați are și câte surori are, de ce e așa de mic, și altele de același fel. Tot așa de curând se află că, deși mic cum era, soldatul Roșu era destul de rezistent, putea duce foarte liniștit pe umeri piese grele de mitralieră, ținea foarte bine la marșuri, la sete și la foame, nu se văita niciodată și mai ales nu purta ură nimănui pentru instrucția grea, foarte adesea nemiloasă și lipsită de sens, la care era supus ca recrut. Părea să fi înțeles cum se petrec lucrurile, fiindcă o dată, în orele lungi de după-amiază, când stăteau în curtea cazărmii și își curățau armele și unii dintre ei, ferindu-se de privirile gradaților, oftau și înjurau cu obidă armata și instrucția și pe cine o fi făcut-o așa a dracului, Roșu Gheorghe a ridicat fruntea și a zis cu accentul lui de bănățean:

– Acum înjuri tu, mă, dar pe urmă te faci și tu gradat și o să fii mai al dracului ca alții.

La care nimeni n-a mai știut ce să mai zică și nici nu prea au înțeles ce-a vrut să spună Roșu Gheorghe prin aceste cuvinte.

La trei luni de zile de la încorporare, pe la sfârșitul lui august 1944, soldatul Roșu ajunse să fie cunoscut de însuși comandantul batalionului în niște împrejurări care, văzute de sus, de la comandament, nu erau dintre cele obișnuite. Pentru Roșu Gheorghe în orice caz nu deveniră neobișnuite decât mult mai târziu, când întregul lui contingent fu trimis pe front, în Ardeal, și noi, batalionul de cadre care instruisem acest contingent, nu mai știurăm nimic despre el.

Compania din care făcea parte Roșu era cantonată la Ulmeni, lângă Oltenița, în clădirea unei foste bănci. În seara zilei de 24 august, sergentul Iosif, comandantul grupei, intră în dormitor și anunță că era de patrulă și cine vroia să vie cu el să se prezinte caporalului Nistoroiu să-i dea un pistol-mitralieră și să-l caute pe el, pe sergent, la cârciuma cutare, peste un ceas. Sergentul plecă și în grupă începu cearta. Caporalul lipsea și el. Fiecare îndemna pe celălalt, fiindcă toți erau rupți de oboseala instrucției și doborâți de somnul pe care bromul pus în mâncarea recruților îl făcea ca de plumb. Și în timp ce ei se tot îndemnau și se justificau că ăla a fost de serviciu la masă, sau că ăla a fost nu știu unde, se auzi glasul potolit al lui Roșu:

– No, ducevicevici, mă, dormiți, că plec eu cu dom' sergent Iosif în patrulă!

Și foarte meticulos se dădu jos din pat, își trase pantalonii, bocancii, își înfășură moletierele și ieși din dormitor cu țigara în colțul gurii.

Nistoroiu, magazionerul, râse când îl văzu.

– Mă, Roșule, vezi să nu te-apuce vreo fată de turul pantalonilor.

– No că nu m-apucă nimeni! zise Roșu în timp ce arma și dezarma automatul.

Caporalul îi dădu sacul reglementar cu cinci încărcătoare, îl puse să semneze de primire și soldatul plecă. Îl găsi pe sergent

la locul indicat, care când îl văzu, tot așa, se dădu pe spate pe scaun și râse.

– Roșule, ha, ha, cine te-a trimis, mă, în patrulă cu mine? Mă, Roșule, tu ești un soldat pe care eu te-aș face fruntaș dacă aș fi domn' căpitan! Bea și tu o țuică d-asta și hai să mergem!

Soldatul însă dădu din cap: nu bea. Și nu se înțelese de ce; nu-i plăcea nici un fel de băutură, sau nu-i plăcea băutura asta muntenească?

Sergentul plăti, își luă la revedere de la ceilalți militari care umpleau cârciuma mică de țară și ieși apoi în întuneric însoțit de soldat. Merseră întâi în direcția opusă orașului Oltenița, se opriră într-o casă unde erau adunați flăcăiași și fete din sat, fumară cât-o țigară, apoi își continuară patrula înapoi, agale, cu automatele la umeri, în noaptea liniștită și senină de august. Mai aveau un ceas și terminau schimbul. Când ajunseră la capătul celălalt al satului se cam făcuse ora. Sergentul se opri și zise:

– Mă, Roșule, du-te și te culcă, patrula s-a terminat. Te prezinți la sergentul Humă și îl scoli, eu rămân p-acilea...

Și sergentul Iosif arătă cu capul spre o casă din apropiere, unde o lampă aprinsă arăta, după cât se părea, că era așteptat.

– Dacă te întâlnești cu cineva, continuă sergentul, să nu-i spui că ești din patrulă, că o să te întrebe cu cine ai făcut și de ce ești singur... Știi ce, ia-o pe-aici, pe drumul ăsta, și cazi drept la cazarmă... Hai, executarea!

Adică pe drumul acela, care ocolea centrul satului pe la margine, nu exista riscul să întâlnească ofițerul de rond. Soldatul înțelese și plecă. Mergea singur cuc, se lăsase asupra satului o liniște desăvârșită. Cu statura lui mică, înaintând pe lângă garduri, Roșu abia se vedea, ierburile mai mari de pe marginea drumului și în orice caz porumburile nemișcate, pe lângă care trecea din când în când, schimbând traseul, îl acopereau cu totul. Un soldat în nici un caz nu putea fi considerat. Așa gândiră pe cât se pare și niște umbre din depărtare care ieșiră

liniștite din porumb și își continuară drumul ocolind satul prin partea dinspre care Roșu tocmai venise. Aceștia însă erau soldați adevărați, îl văzuseră probabil pe Roșu trecând, dar nu se sinchisiseră de el. Erau soldați tăcuți, în uniforme străine, și Roșu le auzi pașii și se opri în liniștea aceea a nopții și înainte de a gândi ceva se lipi instinctiv de un gard și alunecă la pământ. Abia după aceea începu să se uite. Cine erau soldații ăștia și ce căutau pe-acolo? De cine se fereau ei așa și de ce erau așa de tăcuți? Și mai ales, unde se duceau? Nu cumva voiau să atace pe cineva? Cu privirea țintă la ei, Roșu înțelese în cele din urmă că ăștia nu puteau fi decât soldați germani, fiindcă ieri se anunțase că s-a întâmplat o mare răsturnare în conducerea țării și a armatei și că nemții sunt inamicii noștri. Cum nu cunoștea bine geografia, Roșu se gândi apoi că nemții aceștia tăcuți și tainici de aci nu puteau avea alt rost și altă intenție decât să atace satul și să captureze compania lui de grăniceri, să-i prindă pe toți în somn și să-i împuște. În clipa aceasta chiar poate că o parte din ei s-au și apropiat prin porumburi de cazarmă și că nu mai e nimic altceva de făcut decât de dat alarma. Roșu își trase încet automatul de la umăr și îl întinse încet înainte. „Ce să fac eu? se gândi apoi în clipa următoare, trag o dată în ei și pe urmă o să fiu mort." Tot atunci se auziră dinspre nemții adunați la marginea porumbului șoapte într-o limbă care-i alungă soldatului ultima îndoială: avea înaintea lui o unitate de nemți care se pregăteau să atace satul. „Trebuie să trag în ei cu toate încărcătoarele pe care le am, să dau alarma și pe urmă să fug", gândi el.

Tot nu se dumirea însă ce era cu acești nemți ciudați. Nu păreau pregătiți de luptă de noapte, ieșeau mereu, câte cinci, șase, din porumburi, șopocăiau între ei și traversau în fugă dincolo, dar nu în direcția intrării în sat, ci înainte, tot prin porumburi. „Vor să înconjoare tot satul", gândi Roșu și în clipa aceea hotărârea lui se făcu mai sigură și mai limpede. Urcă încet

gardul lângă care se lipise, alunecă dincolo într-o curte, trecu prin ea și le ieși nemților înainte. Se piti pe după un grup de salcâmi, înarmă automatul și deodată deschise focul împotriva primului grup de nemți care traversaseră șoseaua. Trase îndelung până goli întreg încărcătorul, după care strigăte și răcnete înăbușite de furie se auziră dinspre porumburi. Dacă Roșu Gheorghe ar fi știut nemțește, cum știau unii din bănățenii lui mai isteți de prin satele cu populație săsească, poate că nu și-ar fi schimbat atât de liniștit încărcătorul, ci s-ar fi înfuriat și el auzindu-i ce spun și poate că și-ar fi pierdut cumpătul.

– Cine mama dracului trage? Am dat peste o santinelă? ordonă o voce.

– Nu, e un soldat izolat.

– Și unde e?

– E între salcâmi.

– Între salcâmi? răcni prima voce. Atunci sunt eu chior, cu binoclu cu tot. Dacă ar fi un om acolo, l-aș vedea.

– E un soldat mititel, l-am zărit când a sărit gardul, dar n-am crezut că e soldat...

– Ocoliți salcâmii în liniște și curățați-l imediat, să nu fugă și să dea alarma.

Se auziră pași fugind, ocolind mereu satul, în timp ce dinspre partea cealaltă a porumburilor încetă deodată orice mișcare. Roșu nu mai știu ce să facă și câteva clipe lungi se scurseră într-o tăcere pe care nimic nu o turbura. Deodată, se auziră iar pași care fugeau și se vedea porumbul mișcându-se. Roșu Gheorghe își îndreptă automatul în direcția aceea și, deși știa că automatul său nu bate până acolo, deschise iar focul. Îi răspunse atunci cineva din porumb, tot cu foc automat, dar un foc îndârjit, care era reluat în lanț, clănțănind fără întrerupere, prin tragere succesivă. Stăpânit de ideea lui că primii dintre cei care trecuseră drumul urmau să înconjoare satul și că grosul abia venea din urmă, Roșu părăsi salcâmii care îl

adăposteau și începu să fugă tăind colțul satului în diagonală. Purcei guițând, găini zburătăcind, câini lătrând speriați stârni trecerea lui prin curțile și ogrăzile oamenilor. Dar nici țipenie de om. Și când ieși la marginea cealaltă a satului, gâfâind cu sufletul la gură, se trânti la pământ într-un gropan și, cu capul afară, începu să cerceteze locurile. Nu se vedea bine, s-ar fi putut auzi dacă n-ar fi fost larma câinilor care începuseră să latre în tot satul. Cu mâinile tremurând de încordare, Roșu își încărcă automatul și trase jumătate din încărcător în direcția porumburilor. Făcu o pauză scurtă, goli și restul și încărcă din nou. Nu se putea ca toate acestea să nu fie de ajuns pentru a alarma compania. Curând însă, se sperie de tragerea aceasta nesocotită. La distanță de o sută de metri, el zări țâșnind în urma lui din porumburi umbre numeroase, care se culcară la pământ și începură să tragă asupra lui. Mai avea două încărcătoare și umbrele se apropiau de el pe burtă, văzuseră flacăra automatului care trăsese asupra lor și vroiau să-l facă să tacă pentru totdeauna. Roșu sări din groapă, se rostogoli de câteva ori așa cum învățase la instrucție, adică să părăsească încă culcat fiind, locul pe care inamicul îl ținea deja, țâșni apoi în picioare și o luă la fugă retrăgându-se mereu pe marginea satului. După o sută de metri se trânti la pământ, făcu iar față și trase jumătate din încărcător. Nemții îl urmăreau, săriră și ei în goană și se împrăștiară nevăzuți și pieriră când Roșu trase asupra lor. „Vor să mă înconjoare, gândi el speriat, sau vor să mă facă să intru în sat ca să înconjoare ei satul!" Se rostogoli iar de pe locul său și țâșni din nou în picioare. Un foc viu îl urmări și fulgerător recrutul se aruncă la pământ. Simțise că va fi ciuruit dacă continuă să fugă. Mai avea un încărcător. Și atunci se hotărî. În loc să se retragă, pătrunse într-un fund de grădină, înapoi, și după ce trase iar o jumătate de încărcător, o luă la goană prin curți. În curând se făcu liniște. Soldatul Roșu ajunse la cazarmă abia trăgându-și răsuflarea, goana lui se opri în fața corpului

de gardă. Comandantul de gardă îl luă în primire, de unde venise și ce era cu el, alarmase plutonul și trimisese să-l scoale pe căpitan care se și apropia. Despre ce era vorba? Soldatul Roșu raportă că o unitate germană înconjoară satul, și povesti, pe scurt, cum descoperise el acest lucru.

– Să mi se aducă imediat calul meu și încă unul pentru soldat, ordonă căpitanul. Compania să se pregătească de luptă. O grupă de cercetare să mă aștepte la marginea dinspre Dunăre a satului.

Și căpitanul, însoțit călare de soldatul Roșu, pieri în noapte spre marginea dinspre Oltenita a satului. O jumătate de oră mai târziu Roșu se întorcea și transmitea comandanților de plutoane ordinul căpitanului. O unitate germană compusă din grupuri răzlețe de mărimea unor plutoane ocolesc satul și încearcă să ajungă la Dunăre, să treacă în Bulgaria. Compania de grăniceri să le iasă înainte cu un pluton de mitraliere încărcat în mașină, iar restul plutoanelor îi va urmări prin porumburi și va începe lupta.

În zori unitatea germană fu capturată și dezarmată. Fură aduși nemții la cazarmă, erau aproape două sute, dintre care aproape jumătate ofițeri și subofițeri. Faptul acesta, că erau mulți ofițeri printre ei, stârni atât de tare curiozitatea trupei încât privindu-i așa cum erau, prizonieri și dezarmați, nimeni nu-și mai aduse aminte cum se petrecuseră lucrurile, cine dintre ei avusese meritul de a-i fi descoperit și mai ales de a fi deschis, cel dintâi, focul asupra lor. Și mai târziu, când Roșu încercă să le povestească faptul, celor din contingentul lui, nu prea îl crezură, dar nici el nu se supără și nu insistă să fie crezut. Numai maiorul îl chemă, câteva zile după, când mereu erau dezarmate astfel de unități germane, la batalion la Oltenița, îl puse să povestească și râse când auzi că soldatul nu știa că în apropiere curge Dunărea și că nu bănuise că într-acolo se îndreptau nemții.

ÎNDRĂZNEALA

I

Cu câteva luni înaintea războiului Anton Modan nu știa că de mult nu mai era un om îndrăzneț, atât de demult încât în ziua când află nici măcar nu se mai trudi cu gândul să se întoarcă înapoi și să-și dea seama de când.

Era într-o dimineață de sfârșit de iunie când i se întâmplă, la deal pe miriște și nu pe front, a doua zi după Sânpetru când începe secerișul. În dimineața aceea se sculă foarte devreme, asa cum învățase de la taică-său, cu un soi de îngrijorare și zăpăceală că timpul trece, că nimic nu e gata și că o să-l prindă răsăritul soarelui cu căruța în bătătură.

Nevasta făcea mâncare pe vatră și se uita la el cu o privire turbure. Cunoștea și ea această înfrigurare a celei dintâi dimineți de secere, dar îngrijorarea și graba au rost când la câmp te asteaptă patru sau cinci pogoane; pe ei îi aștepta un singur pogon mare și lat pe care aveau să-l secere în două zile. Și încă un lucru: te porți asa când ai copii: unuia îi spui să facă aia, altuia ailaltă... Avuseseră și ei un copil, acum ar fi fost mare, ar fi avut cinci ani...

– Haide, haide, spuse Anton, intrând în tindă îngrijorat.

Își năpusti amândouă mâinile spre locul de unde trebuia să răsară soarele și îi arătă cu uimire acest loc nevestei:

– Tu nu vezi c-a răsărit soarele?

Soarele nu răsărise încă, dar atât ar mai fi trebuit. Nevasta pregăti vasele în grabă, duse mâncarea în cutia căruții, mătură vatra...

Apoi Anton se urcă, se răsuci pe cutie, și învârti biciul cu măreție pe deasupra capului.

– Haida, taică, hai...

Era să zică: „hai trap!" dar cum o s-o ia la *trap* o vacă și o vițea încă crudă? Pe lângă ei zburară prin sat parcă în trap mare căruțe cu cai frumoși, auziră glasuri de copii... frânturi de cuvinte „noroc Antoane" și „bună dimineața"... apoi totul se pierdu, se topi în jurul lor. Dar numai până ieșiră din sat, și la câmp iarăși căruțele altora începură să-i prindă din urmă. Se opreau câteva clipe în spatele lor, coteau pe alături și omul striga binevoitor, cu înțelegere:

– Hai, Antoane, hai!

Sau cu grijă:

– Dă-i mai repede, Antoane, că te-apucă prânzul!

Sau:

– Antoane, oprește *caii*, să mai răsufle!

Anton își rotea privirea peste câmpie, scormonea drumurile; și când vedea câte-o căruță tot așa ca a lui, cu o vacă și o vițea în loc de cai, arăta cu biciul și o întreba pe nevastă:

– Cine o fi ăla?

Într-o vreme îi ajunseră din urmă două căruțe care se țineau una după alta, cu cai puternici, cu clopoței la gât. Căruțele erau și ele mari și erau pline cu oameni. Trecură pe lângă ei cu zgomot mare, și Anton auzi un hohot de râs. Cineva fluieră ascuțit, apoi acel care râdea strigă în gura mare:

– Bă, al lui Modan, îți calcă roata pe obadă!

Roata e făcută din bucăți de lemn numite obezi și obezile nu puteau *călca* pe ele însele, dar un om ca Anton putea să creadă o clipă și să se uite la roți.

În curând cotiră printre loturi, opriră și se dădură jos din căruță. Anton dejugă, tăie iarbă verde pentru vite, apoi se apucă să smulgă grâu și să facă legături pentru snopi. Nevasta secera în tăcere, fără să-și ridice spinarea, și din mișcările ei se putea înțelege că e stăpână pe un gând care o ținea mereu încordată și îndârjită. Anton se uita la ea și se întreba ce-o fi având. Tot timpul dimineții o văzuse că tace. „Ce-o fi cu ea?" se întrebă.

– Tu nu mai termini o dată cu legăturile-alea?

Anton tresări. Glasul nevestei era tăios și poruncitor.

– Ce e cu tine? o întrebă el cu blândețe.

Ea nu răspunse. Anton luă secerea, veni aproape de ea și începu să taie spicele. Începea să se supere. Uite la alde Gheorghe al lui Matei, muncește cu ziua la alde Miulet și, când te uiți la el și la muierea lui, sunt mereu veseli. Ce e îmbufnarea asta? Ai două pogoane de pământ? Ai căruță? Ai ce înjuga la ea? E destul de bine! Mai spune și tu o glumă, mai... Anton se făcu atent. Auzea alături de el cum secerea nevestei se oprește din când în când și că ea face ceva cu mâinile, își ferește ochii cu capătul basmalei. Anton se dădu un pas mai spre ea și îi puse mâna pe umărul aplecat:

– Ce e cu tine?... Plângi?... Ce ți s-a întâmplat?

Se întoarse la locul său și apucă secerea.

Ea strânse basmaua și începu să taie spicele mai departe. Anton se uita din când în când la ea și într-o vreme se îngrijoră de-a binelea; ea nu se înmuiase deloc, avea ceva, se vedea că e ceva cu ea...

Secerară în tăcere vreme îndelungată. Tăiau spicele repede și ba se apropiau, ba se îndepărtau unul de altul. Într-un timp, Anton îi spuse glumind când ea se apropie secerând de el, să nu se mai apropie, că el din cauza spicelor nu prea vede unde pune secerea și s-ar putea să-i taie un deget...

Ea îl ascultă cu atenție, ba chiar se opri din secerat și-și ridică spinarea. Își ridică spinarea și rămase așa. Mirat, Anton

se ridică și el și se uită la ea. Ea stătea dreaptă, nemișcată și înghițea greu. Iar plângea? Anton se uită și-i văzu ochii limpezi și liniștiți. Nu, nu plângea! Ea îl apucă de mână și-i șopti întretăiat:

– Antoane... mi-e rău!

Și-l privi drept în ochi și rămase nemișcată. Din privirea ei, el înțelese deodată despre ce fel de rău era vorba, i se mai întâmplase o dată: avea un copil în ea.

– Aoleo! exclamă Anton, și dădu drumul secerii din mână. Aoleo, măi fetițo! Ia stăi tu jos! Adică nu, du-te la căruță! Du-te și stai acolo.

Și de zăpăcit ce era, porni el însuși spre căruță, apoi își luă seama și se întoarse și o îndemnă:

– Stai la căruță! Stai la umbră... Soarele... Nu sta în soare...

Ea o luă încet spre căruță. Anton rămase pe loc... Se uita lung în urma ei și nu se clinti până ce ea nu ajunse la căruță. Nu-și venea deloc în fire. Apucă secerea în mână și tăie câteva poloage.

Deodată însă încetă să mai taie, puse secerea pe umăr și porni și el spre căruță.

II

Toate acestea fuseseră văzute și de vecini. Când Anton lăsă secerea unii se uitară la soare să-și dea seama dacă mai e mult până la prânz. „Mă, dar devreme mai mănâncă Anton ăsta!" gândiră ei. Alții însă, care îi văzuseră pe Anton și nevastă-sa cum stăteau cu secerile în mână și se uitau unul la altul, își spuseseră că Anton, după ce că are grâu puțin, nici pe ăla nu-l seceră ca lumea. Dar cei mai mulți, și mai ales muierile, bănuiseră ceva, și una chiar strigă:

– Voichițo! Leagă-te la cap cu niște foi de porumb! Și adăugase încet pentru sine și pentru cei apropiați: I-o fi venit rău de soare!

Cinci-șase loturi mai departe nu mai văzuse nimeni nimic. Numai dacă te-ai fi uitat anume, dar nu era timp pentru asta. Un anume Miuleț însă avea. Mai mult, pentru el uitatul era o plăcere de care de mulți ani nu se mai putea lipsi.

Făcea legături, se uita la șirul de oameni dinaintea sa angajați să-i secere grâul, rotea privirea peste întinderea câmpiei, arunca legătura la grămadă, spunea ce-a văzut, apoi iar se uita. Îi plăcea să stea așa, să răsucească fără grabă legături, să se uite și apoi să spună ce-a văzut. Din când în când schimba glasul și exclama:

– Hai, Vasile! Hai, Vasile, fir-ar al dracului! După o clipă adăuga : Hai, Marițo!

Apoi iar se apuca de legături și se uita.

Vasile și Marița puteau fi oricine, spunea așa în general. Erau cunoscute în tot satul aceste vorbe ale lui și erau chiar folosite: „Hai, Vasile, hai, Vasile! hai, Marițo!"

– Păzea, păzea! exclamă el într-o vreme. Dați-vă la o parte c-a ostenit Anton!

Câțiva oameni își duseră mâinile la ochi și se uitară spre locul lui Anton.

– Aha! făcu unul. Ia uite, mă, cum stă! Au lăsat amândoi secerile jos și se uită unul la altul!

Cineva își vârî degetele în gură și fluieră.

– Băî... barza, bă Antoane! Păzea, că-ți încurcă barza grâul... Pfiu!

Nici fluierătura, nici strigătele nu puteau fi auzite, era prea departe. În toiul muncii, șederea de câteva clipe pare grozav de lungă și șederea lui Anton și a muierii lui la căruță li se părea fără sfârșit.

– Ia uite la ei cum stau și se uită unul la altul! exclamă cineva, izbindu-se de frunte. Bă Antoane! Lasă că mai vorbiți și mâine!

– Hai, Vasile, hai, Vasile!... Hai, Marițo! spuse Miuleț râzând. Lasă-l pe Anton! Anton...

Miuleț vru să spună ceva despre Anton, dar nu-i veni nimic. Oamenii se aplecară și continuară să secere.

– Mă, să fie-al dracului, nici cu ăsta nu mi-e frică! exclamă Miuleț pe neașteptate. Ha-ha-ha! Bă Antoane, băi! strigă el, parcă înecându-se. Bă, n-auzi! Vezi, bă, acolo la căruță: învață bine meseria! Bă, n-auzi: și cu lenea se câștigă parale! Auzi bă: trăiești bine cu lenea!... Bă, Antoane, continuă Miuleț să strige, auzi bă: câștigi parale, bă, fie-al dracului care te minte! Dacă înveți bine cum se taie de lene, te iau la mine și-ți dau un pol pe lună. Auzi, bă?...

– Al dracului mai e și ăsta! șpoti cineva, uitându-se cu atenție la Miuleț. De unde le-o fi scoțând? Auzi: cică să învețe să taie de lene!

De fapt, de astă dată, Miuleț n-o scotea de la el, auzise aceste cuvinte de la Moromete, care le spusese cândva despre tatăl lui Anton.

– Uite, bă, că nu vrea să iasă deloc de sub căruță! exclamă Miuleț parcă de necaz. Ha? Ce-i facem noi cu ăsta? întrebă el, adresându-se oamenilor. Georgică! Georgică, unde ești?

– Hău! se auzi un glas de băiat.

– Ia vin' încoace, Georgică! Uite, vezi colo tufanu' ăla?... Vezi căruța aia cu vaci?... Dă fuga până acolo la nean-tău Anton: „Nea Antoane, m-a trimis tata să mă înveți cum se taie de lene". Așa să-i spui! Fuga!

Băiețașul nu pricepu despre ce e vorba, dar înțelese că asta are să-i facă mare plăcere lui taică-său; privirea îi sticli de bucurie și o luă la goană. Mulți se opriră din secerat. Făptura băiatului alerga pe drum ca o pasăre jucăușă. Sărea și da din coate și făcea salturi ca un mânz scăpat din grajd. Câțiva oameni se întunecară la față și nu voiră să se mai uite, se aplecară și-și văzură de secere. Miuleț își puse mâinile în șolduri și urmări goana băiatului cu gâtul întins. Uitase și de secere și de tot.

– Stai să vedem... Stați așa, spunea el cu glasul său care parcă gâlgâia de bucurie. Să vedem ce face... Uite-l... Uite-l c-a ajuns! Stai că s-a sculat Anton de sub căruță!...

Miuleț încremeni, se înfipse în pământ cu picioarele îndepărtate, întinse gâtul înainte, rămase câteva clipe holbat, apoi deodată izbucni într-un hohot de râs care se rostogoli ca o apă peste liniștea câmpiei. Se izbi peste coapse, dădu cu pălăria în pământ, apoi începu să se vaiere și să-l drăcuie pe Anton că prea e de tot, prea îl face să râdă, nu mai poate de râs și Anton o să fie vinovat dacă din atâta râs o să i se facă rău lui Miuleț.

– Unde e, mă, urciorul ăla cu apă? Dă urciorul-ăla încoace, ceru Miuleț.

Scormoni sub legături, duse urciorul la gură și gâlgâi din el timp îndelungat. Apa îi curgea șiroaie pe gâtul și pieptul său puternic și el gemea și înghițea cu lăcomie, ca un căpcăun.

– Hua... ha! mugi Miuleț, aruncând urciorul din mână. Fi-ți-ar al dracului, Antoane, cu lenea ta...

Se potolea greu și într-un târziu, băgând de seamă că unii oameni continuă să stea nemișcați și să se uite posomorâți și tăcuți peste câmpie, se aplecă, luă un mănunchi de grâu și oftă, rugându-se parcă:

– Hai, Vasile! Hai, Marițo! Hai, că ne prăpădim cu Anton al nostru... Bine că are numai un pogon, că s-ar îmbolnăvi, săracul, dacă ar avea mai mult de secerat. L-a scăpat tat-său de inimă-rea, nu i-a lăsat decât un pogon... Hai, Vasile! Hai, Marițo! Hai, că vine târgul Sântămăriei să te duci să-ți cumperi crepdeșin! Cu lenea te mănâncă câinii, Marițo! Hai, că până nu terminăm postața asta, nu stăm la masă.

III

Anton văzuse că băiețașul se apropie în goană mare de căruța lui și sărise în picioare. Crezuse că s-a întâmplat ceva

cuiva și era pregătit să alerge repede într-acolo, dar băgase de seamă, când copilul se mai apropiase, că nu poate fi vorba de ceva rău – băiețașul arăta vesel. Mirat, Anton îl întrebase:

– Ce e, măi copile?!

Copilul se oprise la distanță și se uita. El nu-l vedea pe omul din fața lui, ci pe taică-său care aștepta ca el să-i spună omului vorbele acelea. Știa că e ceva de râs și se bucura că el, așa mic, poate să facă pentru taică-său ceea ce făcea. Se strâmbă și spuse:

– M-a trimis tata să mă înveți cum se taie de lene.

Își rostogoli apoi privirea în toate părțile și așteptă o clipă, apoi îl fulgeră gândul că omul se poate repezi în el, până să-i sară taică-său în ajutor s-ar putea să ia câteva după ceafă. O zbughi înapoi, dar după ce alergă vreo douăzeci de pași, simțind că nu s-a luat nimeni după el, se opri și se uită să vadă ce ispravă a făcut. Dezamăgit că nu se întâmplă nimic, se uită spre locul unde se afla taică-său. Atunci auzi un hohot de râs, îl recunoscu și începu și el să râdă și să se strâmbe:

– M-a trimis să-ți tai de lene! M-a trimis să-ți tai de lene! strigă el și se uită împrejur, așteptând ca toată lumea să râdă. Bă, n-auzi? strigă el cât putu de tare, crezând că n-a fost auzit. Bă! M-a trimis tata să-ți tai de lene.

– Mă, băiatu' ăla al lui Miuleț, strigă cineva cu un glas parcă înseninat de ceva și băiatul se întoarse într-acolo triumfător. Du-te, spuse omul și spune-i lui taică-tău că ți-am spus eu să te mai bage o dată pe unde-ai ieșit.

Anton era mirat. „M-a trimis tata să mă înveți să..." Ce vrea să spuie Miuleț cu asta? Nedumerit, se apucă de secerat.

– Ce dracu e cu Miuleț ăsta? o întrebă el pe nevastă. Are chef de ceartă?

Ea nu răspunse. Se ridică de la umbra căruții și puse mâna pe secere. Se apropie de grâu și începu să secere. Anton secera tăcut lângă ea.

– Parcă eu am vrut să stau, dar dacă mi s-a făcut rău, ce era să fac?! spuse ea pe neașteptate și glasul ei încărcat de mânie îl izbi pe Anton și îi turbură deodată mintea. Așa! Va să zică asta era! Că au fost văzuți când s-au dus la căruță.

Voichița se dezbrobodi și apoi se îmbrobodi la loc. Fața îi era aprinsă și mâinile îi tremurau. Anton ascultase liniștit și nemișcat vorbele ei. Se uita la ea fără să clipească, se uita răsuflând rar, cu tot sufletul în ochi. Când ea termină cu îmbroboditul, el se mișcă greu pe picioare, ca și când ar fi fost prins de pământ și șopti rar și stăpânit:

– Mă fetișcano, ia stai tu aici!

Și porni cu pași mari, cu pași prea mari și prea îndesați, ca să nu se vadă și să nu se înțeleagă încotro merge și pentru ce.

– Haiti! Păzea! exclamă o femeie înspăimântată. Opriți-l pe Anton!

Pașii lui Anton aveau cu adevărat ceva înspăimântător prin hotărârea liniștită, dar cu atât mai de neclintit, cu care se îndrepta spre locurile lui Miuleț. Și erau așa de mari și pășeau peste miriște cu atâta precizie, încât ai fi spus că nu merge un om, ci o mașină.

Un vecin înfipse secera într-un snop de grâu și încercă să-i taie drumul.

– Antoane! Băi Antoane! Antoane! Bă, n-auzi! Antoane...

Anton îl dădu la o parte ca un orb, împingându-l cu pieptul, fără să se uite la el și fără să se abată măcar un pas din drumul său. Vecinul se uită după el, clătină din cap și îl lăsă, dar iată că lui Anton îi ieșiră înainte doi oameni din două părți ale drumului și aceștia îl apucară de mâini și îl opriră. Anton nu se zbătu, nu făcu nici o mișcare, dar privirea îi rămase ațintită spre locurile lui Miuleț. Se vedea că așteaptă ca în cele din urmă să fie lăsat în pace și credea că nimeni și nimic nu-l poate opri să se ducă acolo.

– Ești nebun? spuse unul din cei care îl țineau. Are acolo rude, neamuri, vreai să sară pe tine? Vezi-ți de treabă, fii cu scaun la cap...

– Lasă-l dracului! Așa, în văzul oamenilor, vrei să te bați? spuse și celălalt.

Toacmai asta vroia, în văzul oamenilor, pentru că tot în văzul oamenilor își bătuse joc și Miuleț.

În acest timp, una dintre femei, care și aflase de ce stătuse Anton cu nevasta lui la căruță, porni țintă spre el, repede-repede, îl dădu la o parte pe unul din cei care îl țineau și îl apucă și ea de braț:

– Doamne-ferește, Antoane, zise ea. Pentru o prostie? Stai la-n loc, minte de om ai tu? Și se închină cu o cruce mare, de la frunte până la brâu. Te apuci și te legi de el și te dă în judecată! exclamă ea îngrozită. Te dă în judecată, și muierea colo singură cu copilul în burtă.

Anton nu se uita la nimeni și nu se putea ști dacă auzise ceva din câte i se spuseseră. Deodată se smuci, îmbrânci pe cei din jur și-și continuă pașii săi măsurați și înfricoșători.

– Opriți-l! spuse femeia speriată.

– Lasă-l, a auzit el, spuse un om.

Și rămaseră toți pe loc, uitându-se cu atenție în urma lui. Erau liniștiți și întristați, și în așteptarea lor nu era nici o bucurie, parcă ar fi așteptat și știut dinainte tot ce avea să se mai întâmple.

Deodată unul din ei lăsă fruntea în pământ și murmură:

– Gheorghe, du-te și adu-l îndărăt!

Ceilalți nu mai ziseră nimic. Acuma, da, era limpede: pașii lui Anton se clătinau. Oamenii încetară să se mai uite la el, își feriră privirile și se împrăștiară pe la locurile lor.

Gheorghe îl ajunse din urmă pe Anton foarte aproape de Miuleț. Se încleștă de brațul lui și îi șopti:

– Antoane, astâmpără-te!

Anton tăcu o clipă, se opri și apoi, deodată, din pieptul lui țâșni un strigăt înalt:

– Gheorghe, lasă-mă! Lasă-mă să mă duc la el!

Și se smulse, și cămașa i se făcu praf. Sudoarea îi curgea pe gât și pe piept în boabe mari; se înroșise ca focul, înghițea greu și gâfâia.

– Dă-mi drumu', Gheorghe! Dă-mi drumu', Gheorghe! se ruga el, și în timp ce Gheorghe îl trăgea cu toată îndârjirea îndărăt, Anton își răsucea gâtul în toate părțile, iar privirea, atrasă parcă de-o putere nevăzută, căuta parcă cu deznădejde spre locul unde se vedea Miuleț. Deodată, el se liniști: Gheorghe, dă-mi drumu' nițel! Dă-mi drumu' să-l întreb ceva.

– Dă-l dracului, nu-l mai întreba nimic. Ce să-l mai întrebi?

– Dă-mi, domnule, drumu', când îți spun.

Gheorghe îi dădu drumu'. Anton se liniștise. Numai privirea îi rămase turbure și grea, dar totuși și ea liniștită.

– Gheorghe, hai cu mine, zise el și se întoarse și porni spre Miuleț.

Gheorghe al lui Matei veni cu el. Ajunseră în capul locurilor lui Miuleț și Anton se opri deodată și arătă cu mâna:

– Gheorghe! Vezi colo? Vezi tu părul ăla?

Se vedea! Undeva în mijlocul locurilor lui Miuleț se înălța un frumos păr pădureț cu coroana deasă și neagră.

– Eu cu mâinile mele l-am pus, când eram mic! zise Anton. Ani de zile am stat la umbra lui, cu tata, coceam porumb sub el, Gheorghe! Ți-aduci aminte când am mas amândoi sub el într-o noapte și ne-a apucat ploaia?

– Da, eram cu caii! Știu, murmură Gheorghe. Antoane, hai îndărăt!

– Nu, nu! Hai cu mine!

Intrară pe miriște și ajunseră aproape de tot de Miuleț. Se opriră. Secerătorii încetaseră să mai taie, era o liniște desăvârșită. Se auzi doar zburătăcitul unei prepelițe undeva pe răzoare. Anton își suflecă trențele cămășii în timp ce cu brațul gol se șterse pe frunte:

– Bună-ziua, spuse el cuviincios.

În prima clipă nu-i răspunse nimeni.

– Bună-ziua, nea Antoane, răspunse una din fete.

Anton stătea jumătate întors spre Miuleț. El făcu un pas spre el și se opri. Apoi porni și se opri la un pas alături. Gheorghe stătea în spatele lui. Oprindu-se, Anton tăcu câteva clipe lungi. Miuleț continua să facă legături.

– Ce e, Antoane? Nu ți-e bine? întrebă el pufnind. Ce vii așa cu o falcă în cer și una în pământ? Arde ceva? Sau te-a mușcat vreun guşter?

– De ce îți bați joc de mine, domnule Miuleț? întrebă Anton și glasul său când puse această întrebare, nu mai fu deloc liniștit.

Gheorghe sta gata să sară. Câțiva secerători porniră cu pași mari și se opriră lângă cei doi. Se uitau cu dușmănie la Anton, erau rude și neamuri de-ale lui Miuleț.

– Du-te, bă, și-ți vezi de treabă, spuse unul din ei. Caută-ți de treabă, dacă n-ai ce face.

– Domnule Miuleț, poate ți-am făcut ceva! zise Anton de astă dată liniștit. Dacă ți-am făcut ceva mă închin dumitale.

– Vezi să nu te închin eu acuma să-ți piară cheful, bolborosi Miuleț, cam supărat de întorsătura pe care o luase întâmplarea. Ce ești nebun? Tu nu știi de glumă?

Între timp se apropiaseră și alți secerători și unul din ei zise:

– Antoane, ascultă-mă pe mine: du-te și-ți vezi de treabă! Fă cum îți spun eu.

Sfatul acesta parcă dădea de înțeles că dacă Anton nu face așa, atunci n-o să mai aibă dreptate, pe câtă vreme dacă se duce și-și vede de treabă, dreptatea rămâne cu el.

– Domnule Miuleț, spuse Anton și de data aceasta glasul îi tremura iarăși. Își umflă pieptul dezgolit de ruptura cămășii și puse palma deschisă peste el. Uite aici, domnule Miuleț. N-am să închid ochii cât timp am să țin minte cum ți-ai bătut dumneata joc de mine într-o zi când muierii mele i-a fost rău

că a prins și ca un copil, și dumneata l-ai trimis pe al dumitale să mă faci de râsul lumii. Vorbim noi odată și-odată!

Glasul îi tremurase foarte tare, întoarse spatele și porni cu fruntea în jos, fără să se uite la cineva. Gheorghe porni și el în tăcere în urma lui.

Amenințarea nu-l turbură pe Miuleț. Totuși el bolborosi:

– Ce-a zis? Ce-a zis, Vasile? M-a înjurat?

Dar numitul Vasile nu răspunse. Toată lumea înțelesese că, de fapt, amenințarea aceasta semăna mai mult cu o flacără care mai rămâne o clipă în aer, deși paiele dedesubt sunt cenușă, decât cu o amenințare adevărată. Fiindcă un om îndrăzneț nu se clatină pe drum, sau dacă se clatină se întoarce îndărăt și nu mai amenință, fiindcă și să înghiți nu e puțin, și pentru asta îți trebuie curaj.

IV

Soiul ăsta de curaj este însă unul care se învață, și Anton se dovedi aici bun: peste câteva luni izbucni războiul și fu concentrat și, apoi, trimis pe front, nu arătă nici o frică, deși știa că se duce nu pe o simplă miriște să întâmpine un singur om, ci pe un câmp de bătaie unde un om își poate pierde viața de câteva ori pe zi. Petrecu aproape doi ani trăgând cu tunul (făcuse armata la artilerie), era caporal, și în cele din urmă căzu rănit și fu trimis, după ce se vindecă, la partea sedentară, la instrucția noilor contingente. Își spunea că fără îndoială a scăpat cu viață din această furtună fiindcă nu-l mai trimiseră după aceea nicăieri pe linia întâia, până într-o dimineață când înțelese că apropiindu-se de granițele noastre, războiul începea și nu se sfârșea.

Era în primăvara anului 44 și batalionul nu mai avea program de instrucție, contingentul fusese repartizat la unități operative, iar cadrele de instrucție rămăseseră pe loc în așteptarea contingentului următor. Erau puțini, o sută și ceva de oameni.

În ziua aceea, gornistul sună adunarea batalionului, fapt care miră pe oameni, deoarece, după plecarea recruților, batalionul nu mai avea program riguros de instrucție, oamenii umblau toată ziua prin oraș, nu se mai făceau nici adunări și nici ofițerii nu mai veneau zilnic la cazarmă.

În timp ce se adunau se află repede despre ce e vorba: maiorul va citi un ordin de zi. Ce fel de ordin? Plecau undeva? Plecau pe front? Dar nimeni nu se îngrijoră. Asemenea vești se află din vreme! Trebuie să fie cine știe ce...

Când maiorul apăru în fața batalionului nimeni nu se mai îndoi că trebuie să fie vreun ordin de la regimnet, ceva lung despre datorie și disciplină fiindcă asemenea ordine veneau cam des de câteva luni.

Anton ascultă numai primele cuvinte, apoi începu să se uite cu atenție la maior. Îl mira înfățișarea lui și mai ales glasul lui; citea prea tare, prea rar și îi tremura parcă ceva în gât. Ceea ce citea însă n-avea nici un înțeles pentru Anton. Înțelegea numai ceea ce citea maiorul acum, dar îndată ce trecea de acest *acum* odată cu el se pierdea și înțelesul lui.

„*... poporul român n-a luat arma în mână decât atunci când patria a fost atacată de dușmani... Dușmanii poporului român încearcă acum să ne lovească pe la spate... Ei uneltesc în umbra zidurilor împotriva armatei române și împotriva aliatei noastre, armata germană... Ei uită că armata română a luat armele în mâni să-și apere patria... Ei încearcă acum să arunce răspunderea pe umerii noștri, uitând că prin aceasta...*"

Din ce în ce mai mirat, Anton își încorda atenția cât putu mai mult, să afle de ce citește maiorul așa de rar și mai ales de ce are glasul așa de schimbat. Îl miraseră apoi cuvintele „*în umbra zidurilor*", „*să arunce răspunderea*"...

Dar iată că maiorul s-a oprit și Anton holbă ochii: ordinul de zi era semnat de însuși mareșalul Antonescu, conducătorul

statului... Era limpede: domnul mareșal nu mai trăgea nădejde că frontul poate fi oprit; e groasă, a băgat-o pe mânecă.

Acest lucru i se păru lui Anton atât de limpede, încât în clipa când se comandă „rupeți rândurile" îl apucă de gât pe primul care era lângă el, îl răsuci pe șold și vru să-l trântească la pământ așa cum fac copiii la joacă.

– E groasă, nea Ioane, strigă el.

Celălalt râse și încercă să-i pună piedică lui Anton, dar deodată se opri și luă poziție de drepți. Se auzise o comandă scurtă:

– Caporal Modan!

Se răsuci și pocni călcâiele.

– La domnul maior, spuse ofițerul cu asprime.

Anton nu înțelese, dar porni în pas alergător, se opri la distanță în fața maiorului și-și pocni călcâiele:

– Să trăiți, dom'le maior, sunt caporalul Modan Anton...

Maiorul îl întrerupse. După citirea ordinului nu părăsise locul cum făcea de obicei, și Anton înțelese că maiorul îl văzuse și poate chiar auzise și ce-i spusese el lui Ion.

– Caporal, spuse maiorul cu un glas întristat, ce-ai înțeles tu din ordinul de zi?

– Să trăiți, dom'le maior, am înțeles ordinul de zi al domnului mareșal Antonescu, răspunse Anton ca un papagal.

– Ce-ai înțeles? repetă maiorul.

– Să trăiți, dom'le maior, am înțeles disciplina, răspunse Anton numaidecât.

– Numai atât ai înțeles?! murmură maiorul.

„M-a văzut, dar nu m-a auzit", gândi Anton.

– Să trăiți, dom'le maior, am înțeles că inamicul vrea să ne atace pe la spate.

Maiorul tăcu și se uită la caporal cu dispreț:

– ...spatele mă-ti de caporal! Locotenent Tomuță, cere-l pe situație cu două săptămâni de închisoare pentru neexecutare

de ordin, spuse maiorul și porni spre cancelaria batalionului cu pași rari, cu chipul posomorât și îngrijorat.

V

Avea de ce să fie îngrijorat maiorul, frontul se apropia cu repeziciune de granițele noastre. Ziarele îl semnalau pe undeva între Bug și Nistru. Cu atât mai mare însă fu buimăceala care cuprinse micul batalion de cadre când, câteva săptămâni mai târziu, se pomeniră cu rușii pe malul celălalt al Prutului, în fața micii localități din regiunea Cernăuți unde batalionul aștepta ordin de dislocare.

Era o dimineață frumoasă de martie și oamenii își vedeau liniștiți de programul lor liber de cazarmă. Anton era de gardă și stătea întins în patul corpului de gardă, îi era somn și aștepta să se facă ora douăsprezece, să se schimbe garda și să se ducă să se culce. Picotea și ar fi tras un pui de somn dacă maiorul n-ar fi fost alături în cancelarie. Deodată, el auzi de afară o exclamație ciudată, curioasă, fără înțeles:

– Gata, am dat de dracu!

Se ridică de pe pat și-și întinse gâtul spre fereastră. El văzu santinela din fața intrării cum părăsește gherета sa și cu arma de țeavă, parcă târând-o, cu niște pași de lehamite și nepăsare veselă, se apropie de intrarea batalionului. Anton deschise geamul și se răsti furios:

– Ce e, mă, cu tine, de ce părăsești postul?

Santinela se strâmbă și făcu un gest nedeslușit spre câmpia domoală care cobora în depărtare până la marginea Nistrului.

– Gata! exclamă el din nou. Am dat de dracu! Am...

Și mai adăugă ceva plastic și foarte precis, care se întâmplă când e rău și nu-ți mai rămâne nimic altceva de făcut decât să te ocupi de lucrul acela foarte intim... Anton strigă la el și-l înjură să spună ce e cu el, și atunci santinela clătină din cap și repetă:

– Am... Uite colo, se văd rușii.

– Du-te dracului! mormăi Anton somnoros și se întinse la loc pe pat.

Tâmpit mai era și ăla! Cum puteau să fie rușii, când batalionul era aci, cu domnul maior care lucra liniștit în birou și cu furierul care se certa la telefon cu serviciile regimentului. Cum puteau să fie rușii, când nici nemții, nici ai noștri nu-și făcuseră apariția în retragere. Când o armată înaintează, alta se retrage, or nici un picior de neamț sau de român în retragere nu se văzuse. Dar deodată, Anton își aminti de front și sări în picioare. Ieși afară și se uită cu binoclul în direcția Prutului. Da, erau rușii, ca frunza și ca iarba, și nu se auzea nimic, era o liniște desăvârșită.

Alergă și raportă maiorului.

Maiorul înțelese că faptul era adevărat, dar nu se turbură, ieși afară, cercetă și el malurile Nistrului apoi chemă gornistul și-i ordonă să sune alarma. Batalionul n-avea echipament de război și nici muniție de luptă, și regimentul ordonă maiorului să se retragă.

S-au retras în direcția Cernăuți, unde se afla regimentul, au mers toată ziua și toată noaptea și pe la jumătatea drumului s-au întâlnit cu regimentul, care părăsise Cernăuțiul atacat dinspre nord de alte unități ale rușilor, și căuta drumul spre Iași.

Două săptămâni mai târziu, batalionul se afla la Oltenița, cu aceeași misiune, să aștepte contingentul '45 și să se ocupe de instruirea lui. Contingentul '45 se prezentă la încorporare în iunie, iar în august, mareșalul se prăbuși. Dar războiul nu se termina, contingentul '45, abia instruit, părăsi batalionul și, în curând, se află că armata română a întors armele împotriva nemților.

Zilele treceau încet și, rămași fără misiune, tunarii lâncezeau cu toții. Anton primi în această vreme o scrisoare de la nevastă, lipsită de orice înțeles, pe care trebui s-o citească de mai multe

ori și să mai întrebe și pe alții până să-i dea de capăt. Îi spunea că mai zilele trecute s-a întâmplat o nenorocire, că a venit primarul cu niște inși și i-a spus că trebuie să dea vaca aia tânără, aia care era juncană când a plecat el a doua oară pe front. Ea l-a întrebat de ce să dea vaca și primarul i-a răspuns că „asta e vacă de Transnistria, trebuie s-o dai la armistițiu". Degeaba s-a rugat și a plâns, i-au luat vaca și au mai luat și de la alții, dar cine a avut bărbat acasă a sărit și le-a dat înapoi, dar ea singură n-a putut să facă nimic. Dacă ar putea să vie acasă măcar o zi, s-ar duce acolo și ar vorbi, că primarul așa i-a spus, că a primit și el ordin de la prefect. Că i-ar mai spune ea și altele, dar nu vrea să-i facă inimă rea, dar cu văcuța prea o doare și-l roagă să vie...

Cu scrisoarea în buzunar, Anton se duse rând pe rând la cei patru majuri ai batalionului și-i rugă să-i explice ce înțeles pot să aibă cuvintele acestea „vacă de Transnistria care trebuie dată la armistițiu". Nu știu nici unul să-l lămurească, nici ei nu înțelegeau, însă câteva zile mai târziu, cel mai bătrân dintre ei îl chemă și-l luă întâi la întrebări.

– Ia spune, caporal, ai fost în Transnistria?

– Am fost, dom' majur.

– Cu ce ocazie?

– Cum cu ce ocazie? Când am fost pe front.

– Ai fost pe front sau ai avut alte misiuni?

– Ce misiuni, dom' majur?

– Misiuni administrative.

– Nu, dom' majur, n-am avut nici o misiune administrativă.

– N-ai însoțit nici un convoi, nici un transport?

– Adică ce fel de transport?

– Transport de oi, de cai, de porci, de vaci... Ei? Ia spune! Ia gândește-te! continuă majurul și-i făcu cu ochiul.

– Nu, dom' majur, n-am avut misiuni d-astea.

– Uite, măi flăcăule, am să-ți spun despre ce e vorba, dar n-ai aflat nimic de la mine, să nu spui că eu ți-am spus. Din Transnistria, s-au cărat sute de vagoane de vite și de alimente, și cine a cărat de acolo s-a procopsit. Captură, flăcăule! Nu s-a procopsit unul ca mine sau ca tine, s-au procopsit alții, și-au întesat moșiile cu vite și animale... Acuma s-a încheiat armistițiul și rușii pesemne că vor vitele înapoi. Ei? Guvernul a dat ordin să se adune vitele de proveniență din Transnistria. Ei? O să se apuce prefectul din județul tău să se ducă la moșierul cutare, sau la domnul general cutare – o să te ia dracu dacă sufli cuiva că ai vorbit cu mine pe chestia asta – și să le ceară să dea vitele înapoi? N-o să facă el una ca asta, o să dea mai bine ordin la toți primarii din județ să adune câteva vaci sau atâția cai de la țărani și să-i predea „pentru armistițiu". Ai înțeles? *Pentru armistițiu.* Așa, frati-meu, văz după ochii tăi că ești lămurit buștean, du-te și-ți vezi de treabă.

– Dom' majur, nu puteți să-mi dați dumneavoastră două zile permisie? întrebă Anton.

– Nu pot, flăcăule? Ieși la raport la domnul căpitan, dacă vrei să-ți dea o permisie.

Anton ieși la raport, dar căpitanul îi spuse să aibă răbdare, că în câteva zile o să-i lase pe toți din contingentul lui la vatră, s-a primit ordin și li se pregătește plecarea. Poate chiar mâine o să plece.

Într-adevăr a doua zi li se dădu drumul și întesară trenurile, iar noaptea târziu Anton ajunse la București.

VI

De la București, Anton trebuia să ia un tren spre Craiova, pe care trebuia să-l schimbe la Roșiori și, apoi, de la gara satului, s-o ia pe jos până acasă, trei kilometri până la Siliștea-Gumești. Dar era ostenit și dormi la un artilerist ca și el, bucureștean, iar a doua zi ieși pe străzi să se plimbe. Își aduse aminte că

cunoaște pe cineva de la el din sat, unul Matache, cu care era prieten din școală și care lucra la Atelierele Grivița; se hotărî să se ducă pe la el să-l vadă.

Era o zi rece de toamnă, dar frumoasă, cu cerul limpede și liniștit, și cu toate că Anton nu venea pentru întâia oară în București, viața marelui oraș, cu forfota lui pe străzi și cu oamenii aceia mereu grăbiți să ajungă undeva, îl înfrigură de curiozitate și încordare. Rătăci ceasuri întregi, uitându-se la chipurile oamenilor, întârziind în dreptul vitrinelor... Spre seară i se făcu foame și își aminti că uitase să se ducă să-l găsească pe Matache de la Ateliere. Se întoarse la artilerist, și a doua zi dimineața plecă direct spre Atelierele Grivița.

Luă tramvaiul într-acolo și ajungând în dreptul marilor ateliere se dădu jos și întrebă la una din porți cum să-l găsească pe Matache Ion. I se răspunse că, dacă nu știe la ce secție lucrează acest Matache, e cam greu de găsit; să aștepte până la ora trei și să se ducă apoi la ieșire să se uite, poate o să-l vadă când pleacă...

Anton se plimbă îndelung pe Calea Griviței, și la ora trei reveni, dar nu-l văzu ieșind pe Matache. Văzu însă la un moment dat ceva care îl cam nedumeri. Porțile se dădură în lături și prin ele văzu, în imensa curte a atelierelor, o mare mulțime de oameni care înainta spre ieșire într-o ordine aproape militară.

În fruntea mulțimii, doi inși purtau un fel de steag, mare și roșu, întins pe două prăjini, pe care scria ceva. Uimit, Anton se dădu la o parte, nici nu avu timp să citească ceea ce scria. Mulțimea, asemeni unui fluviu, se revărsa afară și umplea strada.

Anton uită cu totul de Matache. După scurtă vreme, torentul de oameni se sfârși, dar porțile nu se închiseră, alți oameni, cu alt steag, înaintau din fundul curții spre ieșire. Nu se mai sfârșeau. Într-o vreme, Anton crezu că acum se terminase, dar porțile continuau să rămână deschise. După câtva timp de așteptare, văzu apropiindu-se de ieșire un camion, tot așa, plin de oameni și cu un steag roșu ridicat în sus. În urma lui veneau alte camioane. Parcă era infanterie purtată.

În stradă, unul din camioane se opri. Cineva strigă: „Trăiască Partidul Comunist!" și oamenii din camioane izbucniră în urale. Cum camionul nu pleca, Anton, curios, se dădu mai aproape și începu să se uite la roțile lui, apoi la șofer, apoi ridică privirea și se uită la oameni. Bărbați și femei, cu chipuri serioase, liniștiți și ordonați.

– Unde vă duceți? întrebă Anton, ridicând spre cei din camion o privire plină de curiozitate.

– De unde ești, tovarășe? fu întrebat la rândul său de cineva.

– De la țară, răspunse Anton.

– Urcă-te sus! strigă altcineva.

Camionul se puse în mișcare. Anton rămase cu mâna în aer.

– Urcă-te sus! i se strigă din camionul următor, și Anton se urcă în camion, uluit el însuși de pornirea curioasă căreia îi dăduse numaidecât ascultare.

Niciodată n-ar fi făcut ceva fără să știe ce va ieși din ceea ce făcea, dar bănuiala că toți acești oameni se duc să strige „jos guvernul" îi încolțise în minte încă din primele clipe. Când camionul începu să alerge pe străzi, Anton vru să-și dea seama dacă se înșelase și întrebă pe cineva de-alături, care i se păru că aduce a țăran:

– Unde vă duceți?

– La stadionul Anef, îi răspunse omul, și nu se lăsă înșelat de înfățișarea lui Anton, care avea aerul că a înțeles și știe ce însemna acest loc. Acolo ne adunăm toți, e un teren mare, cu bănci, îi explică el. Ai să vezi acolo.

Ceea ce văzu însă întrecu orice închipuire, chiar și pentru el, căruia nu o dată îi trecuse prin fața ochilor mari adunări de trupe. Aci erau însă cel puțin zece divizii, iar locul de adunare ceva uimitor. Ceea ce se petrecu după aceea îl ținu pe Anton într-o continuă încordare.

Se dădu jos din camion împreună cu ceilalţi şi se ţinu de omul lui. Acesta avea grijă de el, se uita din când în când înapoi şi parcă-i spunea: „Ţine-te după mine şi fă ce fac eu".

Băncile erau lungi, se întindeau în formă de cerc, şi banca din spate era ceva mai înaltă, iar cea din spatele ei la fel, iar celelalte şi mai sus, şi aşa mereu, tot mai sus, de-ţi venea ameţeală. Şi se vedea tot, un cazan uriaş, de mărimea unui sat, ale cărui margini se lărgeau cu cât te uitai mai sus. Zeci de mii de oameni.

Se auzeau nesfârşite urale şi trecu multă vreme până ce Anton începu să prindă înţelesul lor. Asta se întâmplă când, la un moment dat, omul de lângă el se ridică în picioare şi începu să strige:

– Trăiască Partidul Comunist! Trăiască tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej!

„Ce nume, Gheorghe Gheorghiu-Dej! se miră Anton. Cine o fi omul ăsta de-l strigă toţi aşa?!" Apoi valurile mulţimii începură să se potolească şi încetul cu încetul se lăsă peste tot o mare linişte. În această linişte se auzi un glas care-l făcu pe Anton să tresară cu putere. Glasul era calm, umplea aerul din mai multe părţi.

Anton asculta, dar nu putu prinde înţelesul cuvintelor. După o vreme însă începu să priceapă. Omul vorbea foarte rar şi foarte liniştit, faţă de uralele care se auziseră mai înainte, şi ceea ce spunea era spus răspicat, limpede, aproape cuvânt cu cuvânt. Acest om se ridica împotriva cuiva care nu voia să ţină seama de ceea ce doreau toţi cei adunaţi aci, iar el, omul care vorbea, era unul cu mintea limpede care ştia ce doresc toţi cei adunaţi aci, iar rostul acestei mari adunări era să-l audă pe el, să le spună el ce este de făcut cu cei care nu vor să ţină seama de dorinţele lor. Mai pe urmă, Anton pricepu şi care erau dorinţele lor, le auzi spuse chiar de acest om: salarii la nivel cu scumpetea, guvern de largă concentrare democratică şi apoi ceva despre front, totul pentru front...

Deodată, Anton tresări şi inima începu să-i zvâcnească cu înfrigurare: omul vorbea acum despre ţărani. El spunea că de zeci de ani de zile ţărănimea s-a zbătut în ghearele lipsei de pământ, în ghearele sărăciei şi suferinţelor aduse de lipsa de pământ. Pământul este al celor ce-l muncesc, ţărănimea are dreptul la pământ. Partidul Comunist luptă pentru drepturile ţărănimii. El ridică steagul luptei pentru drepturile ţăranilor şi cere guvernului actual să înfăptuiască de îndată reforma agrară. Cere ca drepturile ţărănimii să capete putere de lege. Să se facă dreptate ţărănimii.

În acest moment, vorbitorul se opri. Marea mulţime se agită, apoi, după câteva clipe, începu să se audă un strigăt uriaş şi repetat mereu: „Trăiască Partidul Comunist... Jos guvernul Rădescu!"

„Jos guvernul? Ah, uite! Da, jos guvernul, gândi Anton şi deodată-şi pierdu firea, cuprins şi el, ca şi ceilalţi, de aceeaşi agitaţie. Da, jos guvernul, repetă el în gând, jos guvernul care dă ordine să se ia vite de la săraci, jos guvernul, cu prefecţii lui hoţi, cu primarii lui... jos guvernul, jos guvernul!..."

Cu toate că era răcoare, aproape frig, Anton îşi scoase capela şi-şi şterse gâtul şi tâmplele scăldate în sudoare. „Da, aşa este, să se facă odată dreptate, jos guvernul!"

Din nou se făcu linişte, şi Anton se încordă, îşi ascuţi atenţia. Încetul cu încetul se mai domoli şi începu să înţeleagă. Vorbitorul spunea acum că există oameni care încearcă să împiedice armata română să lupte împotriva nemţilor. Spunea că armata română, întorcând armele împotriva armatei fasciste a lui Hitler, luptă pentru libertatea patriei. Moşierii şi reacţionarii din guvern caută să împiedice această luptă. Lor le este frică de lupta poporului român, se tem de popor. Partidul Comunist, altădată prigonit, a ieşit acum la lumină şi cheamă poporul la luptă pentru libertate şi dreptate.

Anton nu mai putu asculta ce mai zicea acel om. Simțea că nu mai e nevoie, c-a înțeles destul. Să i se ceară acum să facă ceva. El e artilerist, să i se dea o baterie, să i se spună unde să tragă. Nu vrea guvernul dreptate? Să i se dea lui, lui Anton, o baterie.

Tresări. Mulțimea începuse iarăși să strige. Anton țâșni fără voia lui în picioare și de astă dată se pomeni urlând:

– Uraaa!... Uraaa!... făcu el, ridicând mâinile în sus. Uraaa!...

În uriașele aclamații, strigătul lui era ca o picătură într-un ocean. El striga *ura*, cuvântul *trăiască* i se părea că înseamnă prea puțin.

Începu apoi revărsarea mulțimii spre ieșire.

Anton uitase de foame, rătăcea printre acei oameni care acum se grăbeau spre rosturile lor, și nu știa ce să mai facă. Da, ei au un rost, ei amenință aci guvernul, ei cer dreptate pentru țărani. Dar el, Anton Modan, ce rost avea? „Partidul Comunist cheamă poporul român la luptă pentru libertate și dreptate", spusese acel om. Dar unde să lupte? Lui, ca artilerist, îi trebuiesc tunuri, unde sunt tunurile? „Da, nu acum patru ani trebuia să trag eu cu tunul, acum trebuie să trag eu cu tunul, gândi Anton înfiorat și, în aceeași clipă, simți cum țâșnește din sufletul lui o lumină mare. Să mi se dea tunuri și să-mi spună în cine să trag, gândi el. Acum să mă cheme și să-mi spună, nici nu m-aș mai duce acasă!"...

VII

„Ciudați mai sunt și țăranii ăștia", gândi artileristul, când îl văzu seara pe Anton.

– Te-am așteptat la prânz să te iau la un miting spuse el. Unde-ai fost?

Anton se uita la el parcă de departe, dar parcă și de-aproape, i se vedea parcă fundul ochilor, și nu se miră că și artileristul

ăsta fusese la acea adunare. Privirea începu să i se micșoreze, se ascuți și se făcu doar o dungă, ca la pisici. Odată cu privirea și surâsul i se stinse și întreaga înfățișare căpătă o expresie sfidătoare, aproape sălbatică. Se așternu tăcere între ei.

– Ascultă, mă, zise Anton într-un târziu – și de astă dată glasul său avea ceva imperios, care amintea de caporalul Modan, grad superior, ce putea să comande tunarului – ia să-mi spui tu mie de ce, când o mulțime întreagă strigă „jos guvernul", guvernul nu cade? Și îl privi pe artileristul bucureștean cu dunga aceea sfidătoare a ochilor. Trebuie să mă duc acasă, murmură Anton câteva clipe mai târziu, și expresia chipului său începu din nou să se schimbe. Privirea i se deschise iarăși, și i se făcu blândă și mâhnită. Dacă stau și mă gândesc că din tot războiul ăsta m-am ales doar cu câteva zgârieturi și o vacă pierdută, eu zic că nu e așa rău! A, tu ce zici?

– Asta am vrut și eu să-ți spun de multe ori, răspunse artileristul. Alții au murit, măi frate, și-au pierdut viața de pomană.

Tăcură iarăși. Într-un târziu, Anton șopti ca pentru el însuși:

– Da, de pomană!

Anton tăcea, nu mai zise nimic.

– Trebuie să plec acasă, murmură el întru târziu.

A doua zi spre seară, Anton luă trenul spre Roșiori și după o oră de mers ajunse la gară. Acasă sosi târziu, aproape de miezul nopții. Satul dormea, și dormea și nevasta lui, era întuneric la geam.

Intră în curte și câinele hămăi, dar, aproape în aceeași clipă, hămăitul se întrerupse și câinele alergă și începu să-i sară lui Anton pe manta, peste mâini...

– Ce vrei, mă Ghimeașcă? șopti Anton și, în întunericul și liniștea curții, propria sa șoaptă îl înfioră.

Urcă pe prispă cu pași nesimțiți și bătu ușurel în geam.

– Cine e? auzi el glasul atât de cunoscut al nevestei.

– Eu sunt, măi fetițo! răspunse Anton răgușit.

Urmă o liniște neturburată de nimic, o tăcere nesfârșită. Anton se apropie de ușă.

VIII

Nevasta trase zăvorul și el intră în tindă. Rămase în picioare în întuneric până ce ea se întoarse în odaie, până ce găsi chibritul și aprinse lampa. Apoi ea stătu nemișcată în fața lui.

– Antoane, șopti.

Anton își scoase cu o mișcare liniștită și prelungă automatul de la umăr, îl puse în colț, își luă șapca din cap, își trecu mâna peste frunte și șopti și el ceva ca și ea, ca în vis, cu un glas legănat și ușor, cu toată bucuria împrăștiată prin toate colțurile casei:

– Măi Voichițo, mă! Ce mai faci tu?...

Atunci femeia își acoperi fața cu palmele și căzu spre el, și el o prinse înăbușindu-i hohotul de plâns în manta. Ea se cutremura, își vâra obrazul în nasturii și vestonul lui, își lipea buzele și ochii de stofa aspră.

– Uită-te la ea cum plânge! Uită-te cum îi curg lacrimile! se miră el.

Atunci ea scoase un geamăt, îi cuprinse gâtul cu brațele, își lipi fața apăsat de obrajii lui și nu voi parcă să-l mai audă, nu voi să-i mai dea drumul. Anton își puse palma peste obrazul ei și o ținu nemișcată, o lăsă să-și piardă firea, o lăsă să verse lacrimi peste degetele lui mari și puternice. Ținând-o astfel, privirea lui se îndreptă spre ușa deschisă a odăii și într-un târziu reluă chemarea cu același glas de mai înainte:

– Măi Vasilică, mă! Ia scoal' tu în sus de-acolo! Scoal' în sus, mă, și hai la secere.

Femeia se dădu la o parte și Anton intră în casă. Deodată, patul se răscoli, pătura zbură într-o parte și un băiețaș de vreo cinci ani sări drept în picioare. Crescuse tot timpul războiului.

– Tata! strigă el parcă înfricoșat.

Îl auzise pe taică-său în somn, i se turburase sufletul și sărind, ei da! era chiar taică-său! Întocmai ca și maică-sa, el căzu din picioare, din pat, drept în brațele lui Anton! Ce hoț taică-său, îl strigase așa lung, ca pe câmp, ca și când n-ar fi lipsit niciodată de acasă și acum îl scula să meargă la secere. Vasilică se lăsă pupat cu răbdare, apoi, cât ai clipi din ochi, începu să-l caute pe taică-său prin buzunare, prin veston. Găsi un cap de creion și scoase un țipăt, găsi un glonț de pistol și țipă și mai tare, sări spre maică-sa și i-l arătă.

– Vasilică, ia du-te și tu și te culcă, spuse mama de pe vatră.

Ce glumă! A venit tata din război și el să se ducă să se culce.

În tindă, Anton se așeză la masă. Voichița luă un căpătâi din casă, îl puse alături și se așeză pe el. Se uita cu mirare la bărbatul ei. La început își spusese că e din cauza bucuriei că a venit și el acasă, dar iată că timpul trecea și fruntea lui rămânea mereu senină și lumina aceea neobișnuită din priviri nu i se stingea. Când se uita la el, lumina aceea pâlpâia, creștea și ea simțea că o apucă amețeala. Ce s-a întâmplat cu el de s-a schimbat așa? Ea nu se putea înșela, el arăta schimbat, întinerise parcă, arăta ca altădată, cu mulți ani în urmă, când era flăcău. Se uita la el cum mănâncă! Ce liniștit și împăcat arăta! Ce i s-o fi întâmplat, ce-a văzut?...

În timp ce îi pregătea mâncarea, el o întrebase ce mai e prin sat și, printre picături, ea îi spusese câte ceva. Nu-i spusese însă totul, și nici nu voia să-i spună în seara asta, voia ca el să arate mai multă vreme așa cum arăta acum. El însă nu ținu seama de grija ei.

– Ia să-mi spui tu mie acuma tot, zise Anton cu blândețe, să-mi spui ce-a fost cu vaca și cu toate alelalte care nu voiai să mi le spui în scrisoare să nu-mi faci inimă rea. Ia dă-i drumul, Voichițo, hai!

Ea simți că i se strânge inima. Când are să audă, cine știe ce-are să se întâmple. Nu cumva lumina aia din ochii lui o să se stingă?

– Spune, măi copile! o îndemnă Anton. Bine, cu vaca știu, altceva...

– Păi am muncit, de, toată vara, că ziceam să am cu ce cumpăra un purcel și...

– Toată vara? se miră el.

– Ei, am mai muncit și pe primăvară...

– La cine, tot la Bălosu?

– Tot la el, că are acuma o grădină, și ziceam să avem și noi zarzavaturi de iarnă...

– Toată primăvara și toată vara, înregistră Anton cu un glas alb, în timp ce sugea cu poftă un ardei murat, prăjit în untură. Păi ai muncit mult! zise el, ca și când ea ar fi spus că n-ar fi muncit de-ajuns. I-ai muncit cam multișor!

– Încă l-am mai luat și pe Vasilică, că Bălosu zicea că pentru copil dă o sută de lei pe zi.

– Hm! se miră Anton. Păi Vasilică ce să facă acolo, așa mic?

– Ei, săracu! Ce se mai văieta de spinare! A fost și el la plivit buruienile, a făcut vreo treizeci-patruzeci de zile. Vasilică, dormi?

– Nu, făcu băiatul din pat.

– Câte zile ai făcut tu la grădină?

– Treizeci și opt! se lăudă Vasilică, și vru să se dea jos din pat.

– Stai acolo, stai acolo! îl opri mama. Zâmbi spre bărbatul ei și clătină din cap cu duioșie. Nu știu ce să mă mai fac cu el, abia azi îl bătui!

– De ce? se miră Anton.

– Nu s-astâmpără neam! spuse mama. Pe la prânz așa, se făcuse mai cald și i-am spus să dezbrace izmenele, să i le spăl. Sta pe prispă cu izmenele în mână, eu spălam și, când i le cer să mi le dea, mă uit și văz izmenele pe câine.

– Cum pe câine?

– Pe picioare! Băgase izmenele pe picioarele dinainte ale lui Ghimească și i le legase sus pe spinare.

Din casă se auzi un chicotit sub pătură.

– Mă, bursucule, păi așa faci tu?! zise Anton.

Tăcură. După un timp, el întrebă pe nevastă:

– Grâul a fost bun?

Ea spuse că da. El o întrebă cu cine s-a ajutat, ea spuse că ba cu unul, ba cu altul și mai ales cu Gheorghe al lui Matei. Gheorghe al lui Matei n-a mai fost concentrat după ce a ieșit din spital.

– Va să zică grâu s-a făcut... Și domnul Bălosu ți-a plătit pentru ce i-ai muncit?

– Mi-a dat niște cartofi și niște ardei, din ăia care i-au rămas nevânduți la obor! Niște ăia mici! Când i-am spus că, după zilele lucrate, mai trebuie să-mi dea nouă mii de lei, a zis că o să-mi dea, dar sunt patru luni de-atunci și banii nu mai au prețul ăla și tot mă amână... Fă și tu socoteala...

– Domnul Bălosu o să trebuie să cam plătească, spuse Anton gânditor, oprindu-se din mâncat. Da, da, lasă, măi copile, nu te mai gândi tu la asta...

Ea nu se miră de aceste cuvinte și nici de glasul lui liniștit, așteptase tocmai asemenea vorbe să audă din partea lui. Numai astfel de cuvinte se potriveau cu lumina aceea din ochii lui.

– Cine e primar? întrebă Anton.

– El e!

– O să cam plătească domnul primar, repetă Anton, și vaca o s-o cam plătească...

Și Anton tăcu, luă șervetul și începu să-și șteargă mâinile. Se șterse îndelung, și Voichița văzu cu uimire cum privirea lui se micșorează și gura i se face subțire. Înfățișarea asta a lui îi era străină femeii, nu-și amintea s-o fi văzut-o vreodată la el, dar ce ciudat lucru: nu era deloc nepotrivită cu el, era tot a lui, era aceeași lumină din privire, micșorată însă și strânsă de o

gândire amenințătoare. Nu era îndrăzneala de altădată, care țâșnise din mânie și jignire, cum se întâmplase în ziua aceea la seceris, ci îndrăzneala rece, fără bătăi de inimă, necruțătoare și sigură de sine.

– Antoane! șopti femeia.

El se uită o clipă la ea și o văzu: toată încordarea, toate grijile, toate neliniștile ei o părăseau, se uita la el un chip turburat, cu ochii umezi, neputincioși să păstreze în ei bucuria fără să verse lacrimi.

– Ia vino tu mai încoace! șopti el, zâmbind, și ea se trase numaidecât cu căpătâiul lângă el și se părăsi în brațele lui.

IX

A doua zi pe la prânz Anton se sculă, îl puse pe Vasilică să-i țină cureaua să dea briciul peste ea, se bărbieri, se spălă, își văcsui bocancii și, după ce stătu la masă, plecă în sat. O luă întâi spre Gheorghe al lui Matei, cu gândul să stea nițel de vorbă cu el, să-i mulțumească că i-a ajutat Voichiții la plug și apoi să se ducă la Bălosu și să vadă cum s-au întâmplat lucrurile cu vaca. Numai că, de bucurie, când îl văzu, Gheorghe al lui Matei scoase de sub pat un chil de vin, mai veniră și alți desconcentrați, mai făcură rost de niște chile de vin și Anton nu se mai duse la Bălosu.

Îi apucase pe toți veselia. Aproape toți fuseseră pe front, se bucurau că au scăpat cu viață și își povesteau isprăvile. Fiecare cunoscuse fel de fel de colonei, și fel de fel de maiori, și fel de fel de căpitani și sublocotenenți, unii proști ca oaia, alții deștepți să-i ia mama dracului, alții viteji, alții care făceau în pantaloni. Își aduseră aminte de localități, de încercuiri, de bombardamente și era care mai de care mai priceput în a imita șuieratul obuzelor, fâlfâitul aruncătoarelor, lătratul mitralierelor... Nu mai sfârșeau cu: „...păi să vezi la Kalaci... Să vezi la Melitopol... A! Păi să vezi la Feodosia..." Și câte unul striga mereu să stea toți ceilalți și să tacă din gură, ca le spună el ce grozăvie a fost la Voronej... Iar altul începea mereu și nu izbutea să spună decât: „la Tomarovka, nemții... la Tomarovka, nemții..." până când cineva îi spunea să se ducă dracului cu Tomarovka lui, să asculte mai bine ce a pățit el la Belgorod...

Până spre seară nu făcură decât asta și nimic nu le scăpă din vedere. Lăudară tunurile nemțești cu repetiție și brandurile rusești care dacă stăteai în picioare, îți retezau picioarele și, de te aruncai la pământ, îți smulgeau spinarea și-ți lăsau plămânii goi... Râseră de vitejia nemaipomenită a italienilor (a muzicanților! o, ce frumos era când trebuiau să atace muzicanții!). „Era un regiment lângă noi... era un regiment lângă noi..." striga unul mereu și atât îi plictisi cu regimentul lui, încât deodată se făcu tăcere și cineva zise că: „Ei! ce e cu regimentul acela?" La care omul spuse că era un regiment pe care ei îl numeau regimentul patruzeci căcat! Și fiindă nu râse nimeni, încercă să explice că-i spuneau astfel deoarece era compus numai din strânsură, moșnegi și auxiliari cu ochelari la ochi, și nici nu începea bine bombardamentul că se și muiau și părăseau flancurile... Dar omul povesti prost și rămaseră toți dezamăgiți...

Dar nu din cauza asta. Băuseră, strigaseră, povestiseră... a trecut timpul, s-au bucurat că s-au adunat aci... dar iată că n-a ieșit nimic din toată vorbăria și strigătele lor. Bucuria s-a dus, vinul abia acum își dau seama că e cam poșircă... Și la urma urmei, toate aceste povești erau niște lucruri înfiorătoare, au umplut lumea de sânge... Și ăsta ce râdea ca prostul că regimentul acela patruzeci, cum se lăuda el că-l numeau, fugea, dacă ar fi fost așa toate regimentele, totul s-ar fi terminat mai repede și n-ar fi murit atâta grozăvie de oameni. Ei da, e de lăudat, nu de râs, acel regiment! Și italienii? Dar pentru ce să lupte italienii la Voronej și dracu mai știe unde? Ce să caute ei acolo? Dar ei, toți cei care sunt aici și care s-au întors și cei care nu s-au mai întors ce-au căutat?

Începură să ofteze, întristați și abătuți. Stătură așa până când băgară de seamă că Anton nu e nici întristat, nici abătut, și începură să-l întrebe o grămadă de nimicuri, când a venit, de unde a venit, ca și când Anton abia în clipa aceea ar fi picat printre ei. Când Anton le spuse că a stat la București câteva zile, îl întrebară curioși: ce e la București? La București? Se făcu tăcere și Anton începu să povestească tot ce văzuse și auzise la București. Îl ascultau cu gâturile înțepenite și, când Anton termină, parcă se înțepeniră și mai tare, și tăcerea parcă se adânci și mai mult. Apoi, deodată, unul din ei scoase un strigăt:

– Vasile! Gheorghe! Stane! Dați bani! Dați bani să mai luăm niște chile de poșircă de-asta!...

Se făcu gălăgie mare, făcură rost de vin și se puseră iar pe băut. Acum erau înfrigurați și, deși băuseră mult, beția nu se lipi de ei, le sticleau ochii, li se întinsese pielea pe obraji, întineriseră...

– Antoane, mai spune o dată! Mai spune o dată, Antoane, că am auzit eu ceva, dar așa cum spui tu n-am auzit de la nimeni, mai spune o dată...

Anton începu să povestească din nou, dar acum îl întrerupseră și, în loc de „la Tomarovka nemții" și „la Belgorod rușii", de astă dată se auzea mereu „moșia Popa"... „moșia Popa"... Se puseră pe cercetat și nu mai terminară de numărat pogoanele acestei moșii, și delușoarele și vâlcelele ei, și unde se făcea porumbul mai bine, și unde ieșea grâul mai bun, și cânepa mai mare, și lucerna mai grasă...

Zadarnic veniră peste ei muierile sau copiii trimiși de muieri să-i smulgă de-acolo și să se întoarcă pe la casele lor. Înjurau muierile și le goneau, păstrau copiii și îi mângâiau pe cap, și turnau în pahare și le goleau dintr-o sorbire, ațâțați de-o sete de nepotolit.

– Așa! Gata! strigă unul la un moment dat. Acuma uite ce vă zic eu, fraților: hai pe la Humă să vorbim cu el, îl luăm și pe Costică Iancu din drum și mergem să vorbim cu Humă. Vasile, Gheorghe, Stane! În flanc câte unul, după mine, marș!

X

Humă era un om a cărui sărăcie avea o strălucire de invidiat. Nu o dată, Anton auzise spunându-se despre el: „Humă îl bate pe Bălosu". *Îl bate,* asta însemna că strălucirea pe care i-o dădea lui Bălosu averea era mai mică decât aceea pe care i-o dădea lui Humă sărăcia. Când un om se văieta prea mult că o duce rău, când aceste văicăreli deveneau și ele un rău în plus, atunci cineva din familie, sau cineva apropiat se îndârjea împotriva lui: „Ia mai lasă! Sparge o ceapă acolo, pune un pumn de sare, și mănâncă să trosnească!" Aceste cuvinte fuseseră spuse cândva de Humă și cei care le foloseau căutau, cu acest prilej, să încerce și ei puterea mândriei cu care le spusese Humă. „Sparge" și „să trosnească" sunau ca o sfidare.

Humă era prieten cu toată lumea, dar nimeni nu putea să spună că e prieten la toartă cu el, și era o mândrie pentru cineva când putea să stea mai mult în apropierea lui. Din cauza aceasta, cu toată sărăcia, Humă nu muncea la nimeni cu ziua. Era o plăcere pentru cineva să se ajute cu Humă la plug (avea ca și Anton un hectar de pământ), sau să-i ia sacii la moară, sau să-i împrumute căruța, ori caii, sau orice altceva. La treierat era ales în fiecare an șef de ceată. Bălosu încercase într-o vreme să-l câștige, îi oferise bani cu împrumut, fără dobândă, pe timp lung, îi propusese afaceri cu grâne, dar omul, fără să-și facă prea multe socoteli, nu se lăsase prins. Ar fi trăit poate mai bine, cum li se întâmpla multora dintre cei care se învârteau în jurul lui Bălosu, dar atunci nici o căciulă nu s-ar mai fi ridicat în fața lui, și nimic din revărsarea aceea de priviri pline de admirație n-ar mai fi fost pentru el.

Se făcuse târziu, stelele sclipeau pe cer și se lăsase bruma. Grupul trecu pe la Costică Iancu, îi spuseseră în două

cuvinte despre ce era vorba și, puțin mai târziu, băteau la poarta lui Humă.

Humă ieși la drum, se opri la poartă și-și vârî mâinile în buzunare. Era un om nu prea voinic, dar avea un piept ca o platoșă. Era tânăr, nu părea să fi trecut de treizeci și cinci de ani.

– Humă, am venit să vorbim ceva cu tine, zise cel care avusese ideea.

– Hai în casă, fraților, răspunse Humă.

În casă, la lumina lămpii, Humă văzu chipurile celorlalți și înțelese că întârziaseră mult împreună, dar se făcu că nu bagă de seamă. Avea pe el o flanelă și niște pantaloni, dar era cu neputință să-ți dai seama din ce fel de țesătură fuseseră făcute: stofa pantalonilor fusese înlocuită, pas cu pas, aproape în întregime, din petice, și flanela la fel, iar cămașa era doar o închipuire; niște betelii legate unele de altele peste umeri și piept. Din aceste rupturi se ridica un gât puternic și te priveau niște ochi limpezi și ageri ca de pasăre de pradă.

Humă ceru nevestei să pună morcoașa la lampă, adică acea căciulă de deasupra fitilului care făcea lumina mai mare, iar copiilor (avea vreo trei) le spuse să se dea jos din patul acela (mai mare) și să treacă în celălalt (mai mic). Apoi se adresă musafirilor, arătându-le patul: să se așeze și să spună despre ce e vorba.

Anton fu pus să povestească ceea ce știa, și Anton povesti, dar nimeni nu se uită la el, toți se uitau la Humă. Humă ascultă în tăcere și, după un timp, Anton băgă de seamă că nici o schimbare nu se petrecea pe fața lui. Băgară de seamă și ceilalți și întoarseră privirile spre Anton, parcă l-ar fi învinuit pe el că, asupra lui Humă, faptele povestite nu aveau același efect.

Îi luară vorba din gură și arătară ei cum stau lucrurile, și din nou „moșia Popa" reveni în spusele lor. Amestecau faptele în așa fel, încât s-ar fi zis că acolo la București, s-a vorbit special despre această moșie.

– Ce spunea Anton adineauri și ce spuneți voi acuma, eu știu de ieri, zise Humă și se ridică, se apropie de lada de la capătul patului, îi săltă capacul și scoase dinăuntru un ziar. Uite ici *Scânteia*, zise el, despăturind jurnalul, ai aici toată chestiunea cum stă de-adevăratelea. Partidul Comunist cere reforma agrară la moșiile care sunt și, uite ce spune aici, că dacă nu, țăranii vor intra singuri și vor împărți ei moșiile. Partidul Comunist! Eu mă înscriu în partidul ăsta! declară Humă, bătând ziarul cu palma și înfășurându-i pe toți, de la un capăt la altul, cu privirea sa de pasăre. Voi vreți să știți ce e de făcut. De ieri tot stau și eu și mă gândesc, și vă spun că zilele astea o să mă duc la plasă și mă înscriu în partidul ăsta. După ce mă întorc, o să vă spun cum și ce trebuie făcut.

„De Bălosu nu zice nimeni nimic, nu se leagă nimeni de el, gândi Anton, întorcându-se acasă pe la al doilea cântat al cocoșilor. Bălosu e tot la putere, tot el și neamul lui conduc comuna, și nici Gheorghe al lui Matei, și nici alții, și nici măcar Humă nu se gândesc să se atingă de puterea lui."

O umbră de nedumerire și neliniște se strecură în mintea lui Anton și izbuti cu greu s-o alunge și să adoarmă.

XI

Ce ciudat i se părea acum lui Anton satul, cum îi intra iar în sânge apa lui stătută! Fără să-și dea seama de ce, a doua zi, când se sculă și se gândi să plece la Bălosu, lucru nu i se mai păru atât de simplu cum i se înfățișase în seara când venise acasă. Să se ducă la Bălosu și ce să-i spună? Ca să-i dea Bălosu vaca înapoi? Are să-i răspundă că el n-are nici o vină, că i-a spus Voichiții că a primit ordin de la prefect... O nemulțumire curioasă începu să-i dea târcoale lui Anton. Și acum îi sunau în urechi vorbele lor înfrigurate de ieri, pornirea lor nerăbdătoare și parcă oarbă, când spuneau: „Moșia Popa!... Moșia Popa!..."

Singur Humă nu părea cuprins de această pornire! Da, el singur vorbise cu sânge rece... Dacă Humă ar fi primar!... Da, iată ce ar trebui făcut întâi și întâi, să fie dat jos domnul Bălosu și pus în locul lui Humă. La asta nu s-a gândit Gheorghe al lui Matei și nici ceilalți; cum o să se gândească ei la una ca asta, parcă îi taie pe ei capul că, atâta vreme cât Bălosu rămâne primar, nimic n-o să se schimbe în sat? Lor le-a intrat în cap ca un piron „moșia Popa!"

Anton se îmbrăcă și porni hotărât spre Humă.

Pe drum se întâlni cu șeful de post care scoase din buzunar o hârtie și i-o dădu. Anton se uită la ea neînțelegând: era un ordin de chemare.

– Păi abia m-au lăsat la vatră, dom' sef, zise el fără să se mire totuși prea mult.

– Ce vorbești? Ia să văd ordinul!

Anton scoase un portofel negru de piele parcă de bivol și-i arătă șefului hârtia. Jandarmul dădu din umeri: la două zile după ce îl lăsaseră la vatră emiseseră ordin de chemare. Așa e războiul, trebuie să se ducă, are răgaz patruzeci și opt de ore, adică două zile.

– Uite, zise șeful, nu ți-l dau azi, te dau câteva zile lipsă din comună, mai stai și tu pe-acasă cu muierea, că abia ai venit. Dar peste trei zile te prezinți la mine...

– Bine dom'șef, să trăiți, răspunse Anton și își continuă drumul spre Humă.

Îl găsi acasă pe Humă, nu plecase încă, spuse că mâine-dimineață se duce la plasă.

– Nea Ioane, zise Anton, după ce intră în casă și se așeză pe pat, aseară erau ăilalți și n-am putut să-ți spun... Vreau să-ți spun ceva dumitale, să mă înveți cum să fac, că eu, să-ți spun drept, nu prea înțeleg cum devine cu situația că tot noi trebuie să plătim oalele sparte și alții care n-au îndurat nimic să le fie tot lor bine.

– Spune despre ce e vorba, Antoane, zise Humă binevoitor, ca și când de pe acum ar fi fost un mare șef și asculta cu interes ceea ce i se spunea.

– Eu nu știu cum s-a întâmplat pe-aici, poate știi dumneata mai bine cum a fost cu vitele luate pentru armistițiu.

– Aha! exclamă Humă și-și puse mâna pe piciorul lui Anton. Măi frati-meu, nu mai e nimic de făcut, zise el. Pe chestia asta, Bălosu o să fie dat jos, dar vitele s-au dus, cine a avut curaj și a pus câinii pe-ăia cu comisia, bine, cine nu...

Anton rămase tăcut și Humă nu mai zise nici el nimic.

– Am știut eu că nu mai e nimic de făcut, murmură Anton. Nea Ioane, reluă el apoi, uitându-se la bocanci, de ce nu ești dumneata primar? Spui că Bălosu o să fie înlocuit, dar cu cine?

– Cu frati-său, răspunse Humă, cu glas puternic și precis. Nevastă, chemă el, ia adu tu sticla aia să beau o țuică cu Anton...

Femeia aduse sticla aceea și două cești de pământ smălțuite. Humă turnă în ele licoarea de prună cu miros puternic și ciocni cu Anton.

– Eu nu pot să mă pun singur primar, Antoane, zise el, după ce dădu ceașca pe gât. Degeaba îi lasă lui Gheorghe al lui Matei gura apă după moșia Popa, guvernul n-o să facă el reforma agrară câtă vreme îl are pe domnul Bălosu sau frati-său, tot dracu' ăla! călare pe primărie. Eu n-am vrut să le spun aseară fiindcă... fiindcă vreau întâi... Nu-i vorbă, că nici domnul Bălosu cu oamenii lui nu s-ar da în sus să rupă și ei niște hectare din moșie, dar problema stă altfel, că una e să faci ce vrea satul și alta să execuți ordinele venite de la prefectură. Ordinele astea să-mi vie mie, că aș ști eu cum să le execut!... Ia, Antoane, trage-i, măi frati-meu!

Ciocniră și dădură ceștile pe gât.

– Nu-mi place, nu-mi place, nea Ioane! exclamă Anton amețit de băutura tare. Nu știu cum o să fie, dar eu nu pot să rabd, dacă mai stau în sat... Nu, nea Ioane, eu plec, mă duc pe front, bine că mi-a venit...

– Ai primit ordin?

– Am primit, bine că am primit, mai bine mă duc și mor pe-acolo, scap de toate...

Humă se uită la el și parcă abia atunci îl văzu, și-i plăcură ochii lui, îl privi stăruitor în față: fața lui era foarte tânără și era de mirare cum de ieșeau din gura lui cuvinte atât de deznădăjduite.

– Nea Ioane... A, nea Ioane, ce-am să mai trag! șopti Anton și deodată gâtul îi înțepeni și lacrimi mari îi țâșniră din ochi. Puse mâna pe sticlă, umplu ceștile și bău dintr-o dată. Ce-am să mai trag, nea Ioane, adăugă el cu o expresie parcă străină pe chip, ca și când el era de pe acum *acolo*. Numai să nimeresc un ofițer bun și niște băieți care au mai fost pe front. Nea Ioane, șopti el iar, aplecându-se înainte și apucându-l pe Humă de flanela lui cârpită. Ah, nea Ioane! Știi cum cunosc eu tactica nemților?! Ah! Ah! Ah! Dă-i drumul la artilerie! dă-i drumul la artilerie! Of!... Anton se apucă de un cozoroc închipuit al capelei, oftă a neputință, clătină din cap. Mă, nea Ioane! Cu ochii mei îi vedeam pe nemți cum se regrupau... și tancurile, u-ru-ru-ru-ru, u-ru-ru-ru-ru... Ptiu, fir-ar al dracului, uite acuma să înceapă artileria să tragă! A! cum cunosc eu tactica lor, nea Ioane! Să nimeresc un ofițer bun, cu niște băieți care au mai luptat...

Anton clătină din cap și murmurul lui încetă. Dar din nou se porniră lacrimile să-i curgă pe obraji și Humă îl luă pe după umeri și începu să-l țină de rău.

– Lasă, măi Antoane, ai să vezi că o să fie bine, ascultă-mă pe mine. Ai să te întorci și mai vorbim noi... Hai, mă, lasă, dă-o dracului, caporal de artilerie ești tu?

XII

Anton se întoarse de la Humă și se culcă. Dormi toată după-amiaza și toată noaptea până a doua zi spre seară, aproape

necontenit, cuprins de o ciudată toropeală. Seara însă mâncă cu poftă, o liniști pe nevasta îngrijorată, spunându-i că nu-l doare nimic și se culcă din nou.

Dimineața se sculă, se mișcă puțin prin casă, ieși prin grădină, drese un gard, vru să țesale vaca, dar mâinile și picioarele i se făcură grele ca plumbul și se întoarse în casă și se întinse pe pat. Două zile și două nopți neîntrerupte dormi astfel, uimit el însuși de această lipsă de vlagă a corpului său care, cu cât se odihnea mai mult, cu atât slăbea mai tare. Se făcuse galben la față, și mâinile și picioarele îi tremurau.

A treia zi, pe la orele patru dimineața, se trezi singur în pat, alături de nevastă, și simți cum puterea curge din nou în trupul lui din mii de izvoare dulci și domoale. Numai în copilărie se simțise așa. Rămase nemișcat, cu ochii deschiși, îmbătat de amintiri și de bucurii uitate. Cum se făcea dimineață când era copil, cum fluiera un graur în fundul grădinii, cum cârâiau orătăniile pe prispă pe la capul lui, și tata dormea dus, trudit și chinuit de o boală necunoscută. Într-o vară, pe vremea când trăia mama, dormise săptămâni întregi pe prispă un pui de găină șchiop, nimerise cloșca cu puii printre picioarele cailor, se zăpăcise, și un cal (pe vremea aceea aveau cai) prinsese piciorușul unui pui sub copită și-l strivise. Cloșca era de vină, era o cloșcă arțăgoasă care nu se speriase de cai... Se înfuriase mama și o bătuse. Da, cloșca... Îi sărise și lui Anton de câteva ori în cap, odată chiar îl speriase rău, era în grădină și se juca singur și, tam-nisam, se pomenise cu ea în cap, bătându-l cu aripile și ciocănindu-l în moțul lui de păr legat cu arnici roșu. Fusese veselie mare atunci, fiindcă era mic și începuse să urle cât îl ținea gura. „Ce este, măi Antoane, ce s-a întâmplat?" îl întrebase tatăl din tindă. „A, a, a, urla Anton, a, a, a,..." „Ce e, maică, de ce urli așa?" întrebase și mama, și Anton, cu pumnii la ochi, cu gura deschisă urcase prispa și se oprise în pragul tindei: „M-a... m-a... încăie... m-a încăierat cloșca...

degeabaaa!“ urlase el, în prada unei indignări fără margini. Îl încăierase cloșca degeaba!

Puiul acela cu piciorușul strivit îl luase mama, îl unsese cu untdelemn și îl aduse în casă. Șontâc, șontâc, după câteva zile începuse să se miște și apoi chiar să meargă. Stătea prin tindă și ciugulea fărâmituri. Îl botezaseră, nu se știe de ce, Gheorghe, și Gheorghe începuse să uite bătătura, își înfigea ciocul în mămăliga fierbinte, clif! așa hoțește, de sub masă, se urca chiar pe masă și ciugulea din brânză. Seara, Anton îl auzea pe prispă cum adormea chirăind – chir, chir! – slab de tot, și în liniștea nopții era așa de subțire și parcă așa de îndepărtat acest cântec mititel, încât simțeai parcă prin el, aci lângă căpătâi, răsuflarea tainică a lumii... Dar iarna, când veneau zăpezile? Când se trezea dimineața cu soarele roșu în ferestre și vedea nămeții la geam? Sărea din pat, de lângă spinarea tatei, dădea buzna afară și se arunca cu capul înainte, prăbușindu-se de troiene. Înota în ele ca într-o gârlă albă, și zăpada mirosea a lumină de soare, a nori și a cer... Se întorcea în casă învăluit de aburi, gâfâind și țipând de bucurie. Au trecut de atunci douăzeci de ani, dar iată că parcă au trecut douăzeci de luni.

Anton se răsuci încet în pat și dădu de trupul nevestei. Se ridică într-un cot și se uită la ea. Era a lui femeia aceasta, care dormea lângă el, era nevastă și mamă, era legată de inima lui.

– Măi copile! șopti Anton și-i puse mâna pe obraz.

Ea deschise ochii. Nu-l văzu cum arăta, dar îi simți trupul odihnit și puternic. Drept răspuns îi șopti numele. Se mișcă ușor, abia simțit, cu fața spre el și se lipi de el...

Când se lumină de ziuă, Anton se sculă și se apropie de celălalt pat, unde dormea Vasilică. Simțind pe cineva lângă el, copilul se trezi, își scoase brațele de sub pătură și se apucă cu ele de ceafă. Se întinse aruncându-se în sus, își trosni oasele și se uită spre geam cu privirea micșorată, așa, ca un om mare care

s-a culcat ostenit și acum, iacă-așa, își trosnește oasele trudite și le mai lasă încolo de griji.

– Cine e mic, și prost, și cu bube în cap? întrebă Anton zâmbind.

– Ce e, tată! zise băiatul flegmatic și căscă amarnic, și-i întoarse lui taică-său spatele.

– Când ți-oi da eu ție câteva la spate, ți-arăt eu, Vasilică, cum devine cazul.

– Păi sigur! zise băiatul și deodată sări drept în picioare și se arcui în aer ca o pisică, agățându-se de gâtul lui Anton.

– Hai și ajută-i maică-ti să facă pâine, zise el.

– Cum?! strigă Vasilică. Mâncăm pâine?

Sări jos, începu să țopăie într-un picior, o zbughi afară și nu mai încetă să strige: „Mâncăm pâine! mâncăm pâine!“

Anton se îmbrăcă și se duse la Bălosu. Nu îmbătrânise prea mult Bălosu, se mai îngrășase, devenise mai tăcut și chiar mai impunător. Văzându-l, Anton își spuse că, dacă Bălosu s-ar îmbrăca în haine de maior, nu i-ar sta deloc rău în ele, cu privirea lui înțepenită și rece și cu expresia aceea comună tuturor oamenilor obișnuiți să comande.

Foarte binevoitor, Bălosu îi explică lui Anton că, în chestiunea cu vaca, l-a pârât cineva, că el n-are nici o vină, oamenii aceia din comisie aveau la ei o listă făcută după informațiile nu se știe cui.

– S-o lăsăm moartă! spuse Anton cu gândurile în altă parte. Am venit pentru altceva.

– Știu, spuse Bălosu, trebuie să-ți dau niște bani. Antoane, tu să nu crezi că așa și pe dincolo, continuă el, poți să mai întrebi și pe alții și întreab-o chiar și pe muierea ta, și ai să vezi c-o să-ți spună cum ți-am spus eu.

Anton nu zise nimic. Stătea pe scăunel în fața tejghelei și aștepta. Bălosu trase sertarul și scoase de-acolo un teanc de hârtii. Îi plăti lui Anton, și Anton băgă banii în buzunar, fără să-i numere. Aștepta încă.

– Muierea ta e cam supărată pe mine, dar n-are de ce să fie, zise Bălosu parcă cu părere de rău. Omul ține minte numai când nu-i dai! Întreab-o numai așa, de curiozitate, adăugă Bălosu zâmbind, și Anton se uită la el cu ochii mari. Întreab-o pe muierea ta de câte ori i-am dat eu în timpul iernii și pe primăvară! zise Bălosu mai departe. Ce i-am dat eu iarna avea alt preț decât acuma, și eu am socotit la prețul de iarnă, nu la ăsta din momentul de față când e inflație. Banii ăia pe care îi ai în buzunar, numără-i și tu să vezi, și întreab-o pe muiere, că e muiere deșteaptă și știe să scrie și să facă socoteli.

– Bine, domnule Bălosu! exclamă Anton.

– ...Și o să vă mai dau! anunță Bălosu îndatoritor. Nu trăim acilea în sat?

Anton se ridică.

– Nu beai o țuică? Ia o țuică, Antoane, îmi pare bine că ai scăpat sănătos... Ia pune, fă, două țuici, se adresă el nepoatei care stătea la tejghea, pune două țuici din sticla aia de jos... Dacă vorbeai cu mine, te desconcentrai mai repede, continuă el, ciocnind paharul cu al lui Anton, având în vedere că ai pământ puțin și familie fără ajutor, rog să binevoiți a-mi acorda un concediu de trei luni, și concediul ăla îl aranjam eu la cercul teritorial cu cine știu eu. Ei, dar nu-i nimic, bine că a trecut și asta, să ne apucăm acuma și să muncim și să ne vedem de treabă. Mai pune, fă, din sticla aia...

Ciocniră iarăși și băură. Anton stătea mai departe pe scăunel și Bălosu se plimba încet, de sus în jos, cu pași rari și nesovăitori.

– Vaca aia, lasă c-o să-ți cumperi tu alta, reluă el mergând cu mâinile la spate și uitându-se cu privirea lui rece afară pe drum. Bă Ilie, ia vino încoace! strigă el văzând pe cineva.

Cel strigat se abătu din drum și trecu pragul cârciumii. Era un om subțirel și înalt, puțin adus din spinare, cu obrajii trași, de vreo treizeci și opt de ani.

– Să trăiți! spuse el cu o umilință ciudată, inertă, care parcă nu mai ajuta la nimic.

– Vezi că mâine-dimineață se duce alde Bălțoi la pădure, ia-l pe frate-tău, Stancu, și duceți-vă și voi cu alde Bălțoi, zise Bălosu uitându-se pe deasupra omului din fața sa.

– Alde Bălțoi știe? întrebă omul, ca să zică ceva.

– Știe, am vorbit eu cu el. Vezi că fierăstraiele le-a luat el, tăiați cu grijă, că mai mi-a rupt alde Ilie Nica un fierăstrău. Vă pun de-l plătiți!

– Să trăiți, spuse omul cu aceeași umilință zadarnică în glas și își duse mâna la pălărie. Privirea îi rătăci fără însuflețire peste rafturile de sticle și o clipă asupra necunoscutului care stătea pe scăunel. Îl recunoscu. A, noroc, Antoane, bine-ai venit! murmură el absent și-i strânse mâna lui Anton. Să trăiți! repetă apoi și ieși lăsând în urma lui ceva ciudat, parcă umbra sa, care, ca orice umbră, poți să calci pe ea fără grijă și, dacă te supără cu ceva, să miști pe cel care o are încolo sau încoace, după cum îți convine.

Anton se ridică de pe scăunel.

– Bună ziua, domnule Bălosu, am plecat, spuse el.

– Să fii sănătos, zise Bălosu, cu glasul său dinainte. După ce te mai odihnești, treci zilele astea pe la mine, Antoane. Am ceva să vorbesc cu tine.

Anton nu răspunse.

În aceeași zi, la masă, în timp ce rupea pâinea, zâmbind senin și blând, el îi spuse Voichiții că a primit iar ordin de concentrare și că trebuie să plece. Ea se făcu galbenă la față și rămase mută, cu privirea speriată, rătăcită. El o liniști și îi explică; nu era de rău, era de bine, pleca în misiune specială. N-avea să stea mult; să n-aibă nici o grijă, nici una, să stea liniștită la casa ei și să-și vadă de treabă. Când o să se întoarcă? Păi o să se întoarcă repede! Dacă nu se întoarce repede, o să-i scrie. Când trebuie să plece? Păi trebuie să plece chiar mâine-dimineață, sau... Ei bine, o să mai stea și mâine, dar poimâine trebuie să fie plecat.

XIII

Pe la începutul lui decembrie '44, Anton fu repartizat într-un eșalon operativ și plecă spre linia frontului.

Plecă cu un eșalon de tunari anticar, nu fără să fie îngrijorat că odată ajuns pe linia întâia, din lipsă de tunuri sau din cine știe ce alte pricini, să nu fie totuși înghițit de infanterie.

O săptămână mai târziu ieșeau din țară și înaintau prin locuri necunoscute, întâi prin Ungaria și apoi prin Cehoslovacia. Într-un loc se opriră și eșalonul fu absorbit de unitățile descompletate în luptele de la Debrețin. Anton avu noroc, lui și tunarilor cu care venise li se dădu o baterie anticar. E drept că ofițerul comandant era prea tânăr, promoție antonesciană, și nici ceilalți tunari nu mai luptaseră, erau din contingentele 44 și 45, dar păreau să fie bine instruiți, iar ofițerul foarte milităros.

Odată intrați în unitățile de front, continuară înaintarea până pe la 1 februarie. Inamicul se retrăgea. Anton era mirat că înaintau mereu numai prin orășele mici, apropiate unele de altele și numai pe șosele asfaltate sau bine pietruite. Curând își dădu seama că, de fapt, nu sunt orășele, ci sate adevărate, cu vite, cu grajduri, cu oameni care semănau a țărani...

Contactul cu inamicul nu sperie pe nimeni. Într-o dimineață auziră răpăieli de mitralieră. Abia avură timp să-și dea seama de ceea ce se întâmplă, că împușcăturile încetară și batalionul își continuă înaintarea. De fapt, nu batalionul lor luase contactul, ci un altul care se afla undeva înainte. A doua zi, împușcăturile se auziră din nou, dar tot așa, nu ținură mult...

Zilele treceau și mereu împușcături din acestea, opriri, apoi iar împușcături undeva înainte, apoi iar la drum... Se învățaseră astfel, știau că un batalion merge înainte, că din când în când dau de nemți, se aud împușcături care durează câteva ceasuri și apoi totul se termină în același fel.

Într-o vreme, Anton auzi un nume: Banska-Bistrița. Înaintau spre un obiectiv care purta acest nume. Începură să

se gândească cu interes la acest loc. Desigur, acolo la Banska-Bistrița se va întâmpla ceva, acolo sau de acolo înainte. Îmbrăcămintea se zdrențuia, vremea era urâtă, ploua des, opririle și pornirile erau neașteptate. „Urâte locuri", gândea Anton, în ciuda faptului că nu se mai sătura să se minuneze de șoselele și satele curate prin care trecea.

Când se află de Banska-Bistrița, cu toate că activitatea inamicului nu se schimbase prea mult, înaintarea încetini, apoi se opri brusc. Acum bubuia tunul, și pământul se cutremura sub picioare.

Se dădu masa. Oamenii mâncau în tăcere și cercetau cu neliniște cerul străin și locurile necunoscute în care se aflau. Fără să le fi spus cineva, simțiră că abia acum sunt în război și că vor intra poate în foc chiar astăzi, ba poate chiar acum, după ce vor termina masa. Iată cum se desface cutare unitate, cum unii urcă în camioane și fug undeva, înapoi parcă, iată compania aceea cum se desparte în plutoane și un ofițer nu se știe ce vrea de la acele plutoane.

Anton se uita liniștit la această mișcare și aștepta. Se opriseră pe o poiană, la ieșirea dintr-un sat, și se odihneau. Într-o vreme, bubuiturile încetară. Soldații se așezaseră jos pe zăpadă, în dosul unor adăposturi naturale și, de oboseală, unii începură să pirotească. Anton se întinse și el și închise ochii. Cum stătea cu pleoapele lăsate, după câteva minute auzi în minte ceva care semăna cu uralele unei mulțimi, dar foarte îndepărtat, așa cum numai în amorțeala somnului se poate auzi. Își aminti de București, de marea mulțime adunată acolo pe băncile acelea în aer liber, și se miră că somnul l-a cuprins atât de repede, dar deodată deschise ochii și ascultă cu atenția încordată. Se auzea și acum, cu ochii deschiși: raaaaaa, raaa... Sări în picioare.

– Atacă rușii, strigă el pe neașteptate. Se uită în jurul său cu înfrigurare, porni repede pe un dâmb, se urcă pe el și-și duse

mâna la ochi. Dom' sublocotenent, strigă el către comandantul său, atacă rușii.

Ofițerul se apropie. Anton se uita cu binoclul. În timp ce el se uita, mai veniră doi ofițeri și se apropiară și soldații, dar nimeni nu văzu nimic. Șoseaua se întindea prin mijlocul unei văi largi. În dreapta și stânga, în depărtare, se ridicau dealuri mari.

– Căprarul ăsta a visat, zise un ofițer.

Anton vru să răspundă, dar tot atunci izbucniră răpăituri și se auziră limpede uralele de atac atât de cunoscute lui Anton. El lăsă binoclul din mână și rămase nemișcat, uitându-se pierdut în zare. Își dăduse capela pe ceafă și stătea așa cu fruntea sus, cu privirea strălucind de înfrigurarea luptei. Soldații și chiar ofițerii se uitară cu mirare la acest caporal care parcă se bucura de atac, ca și când ar fi fost vorba de-o petrecere. Voia să se ducă acolo?

– Ai mai fost pe front, caporal? îl întrebă un ofițer.

– ...fost!

– Ce contingent ești?

Anton se întoarse spre ofițer și, când îl văzu, ezită să mai răspundă. Se uită la el câteva clipe lungi, numai cu jumătate de privire, apoi toată privirea i se deschise și zâmbi larg.

– Dom' sublocotenent Cristescu! exclamă el bucuros. De unde veniți?

– Ce e cu tine, mă? Tu de unde vii? întrebă ofițerul mirat. Cum de te-au trimis pe front? Batalionul nostru...

– Aoleo, dom' sub'lent! se minună Anton fără să răspundă la întrebări. Parcă vă dăduse drumul acasă!

– Ne-a dat, mă, dar acasă am găsit ordinul de chemare, răspunse ofițerul.

Se dădură jos de pe dâmb și se îndepărtară de ceilalți. Ofițerul scoase un pachet de țigări și Anton dibui cu degetele lui groase până trase o țigare.

– Aoleo, dom' sub'lent, zi ați găsit ordinul acasă...

– Ce să-i faci, mă, asta-i soarta noastră, a rezerviștilor. Patru am fost în batalion, pe toți patru ne-a potcovit, zise ofițerul. Din activi, nici unul. S-au aranjat între ei la statul-major. Îl știi pe locotenentul Brașoveanu?

– Dom' locotenent Brașoveanu?! Cum să nu-l știu!

Ofițerul spuse că locotenentul Brașoveanu e și el p-aici, apoi îl întrebă pe Anton din nou ce-a făcut de l-au trimis pe front, că doar batalionul, după câte știe el, a rămas tot sedentar.

– Ai făcut ceva pe-acolo?

Anton zâmbi și clătină din cap, cu gândurile în altă parte. Se vedea că nu încetează să se bucure de întâlnire.

– Atunci de ce te-au trimis? continuă ofițerul.

– Nu știu, dom' sub'lent, răspunse Anton.

Anton nu știa de ce, dar se simțea foarte vesel. Mirarea ofițerului i se părea ceva grozav de înveselitor.

– Și zi așa, dom' sub'lent, ați găsit ordinul acasă!

– Da, mă Antoane, m-au potcovit.

– Aoleo, dom' sub'lent...

– Ce să-i faci! Soarta destinului.

– Dom' sub'lent... lăsați, dom' sub'lent, am luptat noi pe degeaba, dar acuma! Și zi așa, dom' locotenent Brașoveanu e și el p-aici.

Anton se stăpâni din toate puterile să nu râdă. Ofițerul băgă de seamă și se înveseli și el. Era un om de treabă, un învățător, tată de familie, hărțuit atâția ani de război. Scuipă a lehamite și spuse:

– Dar tu ce dracu ai, că nu erai așa vesel, zise ofițerul rezervist parcă supărat.

XIV

Pe drum, Anton avusese timp să-și dea seama că nu-i place deloc comandantul său de baterie. Era prea tânăr, când dădea un ordin, nu se știe de ce, ordinul acela părea de neînțeles, cu

toate că, dacă stăteai să te gândești, găseai că ordinul e bun. Dar tocmai acest lucru era supărător, că ordinul, deși bun, nu ți se impunea, te stârnea să stai să te gândești.

Înainte de a se opri pe poiana aceasta, la ieșirea din sat, ofițerul ordonase cu glasul său subțire și pătruns de sine:

– Atențiune, baterie, stai!

Foarte reglementar, dar neplăcut și de neînțeles. De ce a-ten-țiune!? De ce să stea bateria? Era limpede că ordinul de oprire trebuia să aibă un rost, dar lui Anton i se păruse că ofițerul nu se gândise la nimic când dăduse acest ordin.

– Camuflarea bateriei! ordonase ofițerul cu glasul său rece și ascuțit.

Da, bateria nu era bine camuflată, dar ordinul acesta putea fi dat și altfel, de pildă așa: „Băieți, camuflați bateria mai bine". „Lasă că te faci tu băiat bun, gândi Anton, uitându-se la comandantul său, care în clipa aceea scotea din buzunar un pachet și-și aprindea o țigare. Lasă că te văd eu cum o să-mi întinzi pachetul cu mâna tremurând, după ce o să respingem primele tancuri ale inamicului și o să zici: Era s-o mierlim, caporal..."

După masă, regimentul porni mai departe, dar acum înaintau cu băgare de seamă. Se opriră după un ceas la poalele unei pădurici de lăstari și primiră ordin să ocupe poziții de atac. Bateria ocupă poziție de tragere la câteva sute de metri, în spatele unei companii care primise ordin să intre în foc. Lui Anton nu prea-i plăcu distanța, deși câmpul de tragere era bun. El spuse ofițerului că s-ar putea ca nemții să nu iasă cu tancurile și ar fi bine să fie mai aproape, ca să se poată trage la nevoie asupra cuiburilor de mitralieră.

– Asta e baterie anticar! răspunse ofițerul sec.

„Ba ai să vezi cum o să trag eu și în oameni și în ce-oi nimeri, nu numai în tancuri", gândi Anton. În sinea lui însă trebuia să-i dea dreptate ofițerului, dar nu pentru că bateria era anticar și că nu putea trage decât asupra tancurilor, ci pentru

că aflase că stăteau prost cu muniția. „Ce dracu de nu ne dă muniție destulă"? se întrebă el, nedumerit și furios.

Compania încercă un atac, fără pregătire de artilerie. De pe un loc mai înalt se putea vedea dincolo de lăstăriș marginea unei păduri, iar în stânga pădurii, un sat întins la poalele unui deal. Șoseaua ocolea lăstărișul și pădurea cobora în sat. Dacă unitățile ar fi înaintat spre sat fără băgare de seamă, ar fi fost lovite în coastă din acel lăstăriș și din marginea pădurii. Nu se știa ce este acolo, dar se află curând: compania fu întâmpinată cu răpăituri năprasnice de mitraliere și se retrase în dezordine pe poziție. Anton auzi strigătele furioase ale oamenilor care cereau artileriei ajutor. Aproape în același timp se auzi un bubuit, aerul se cutremură. Anton simți că bătăile inimii i se întețesc. „Ah! Doamne-Dumnezeule! începe lupta, iată, artileria trage. Trage artileria! Trageți în ei, băieți, și amestecați-i cu pământul. Iată-i, s-au pitit ca șobolanii în lăstăriș și era cât p-aci să prăpădească compania". Artileriștii trăgeau cu toate tunurile, aerul se cutremura, și undeva departe, înapoia lăstărișului, Anton vedea prin binoclu cum bombele izbesc pământul și îl ridică în sus, ca o năvălire de valuri furioase.

Între timp, încă o companie se pregătise de atac și ocupase o poziție pe flancul drept, cu intenția să pătrundă pe la marginea lăstărișului, paralel cu pădurea, dar abia ajunse în acest unghi, că fu întâmpinată de un foc nimicitor de mitraliere, care o ținu la pământ timp de aproape un ceas. Inamicul trăgea de parcă pregătirea de artilerie a românilor în loc să-l slăbească l-ar fi întărit și mai mult. Oamenii stăteau cu capul la pământ și înjurau cumplit. Încetul cu încetul, târându-se pe burtă, se retraseră pe poziții. În acest timp se auziră împușcături în stânga, dinspre sat. Situația începea să se limpezească: inamicul își pregătise poziții bune de apărare lângă această pădure și în stânga acestui sat și avea de gând să nu mai dea înapoi. Anton cerceta lăstărișul și nu prea înțelegea pentru ce aleseseră nemții lăstărișul. E drept că-i împiedica pe ai noștri să-și dea

seama de pozițiile lor, că era greu de atacat, dar și pe ei, pe nemți, putea să-i împiedice în aceeași măsură. După ce și al doilea atac fu respins, și focul inamicului încetă, Anton așteptă ca nemții să contraatace. Timpul trecea, dar nu se mai întâmplă nimic. Anton se îndreptă agale spre comandantul său și se așeză jos lângă el.

– Dom' sub'lent, spuse el parcă voios, ce ziceți de pozițiile nemților? Nu e rost de tras, spuse el cu părere de rău.

Nu se știe de ce, discuțiile acestea cu ofițerii îl înveseleau grozav pe Anton. E lucru plăcut să afli ce zice în inima cuiva și tu să te faci că nu înțelegi nimic.

– Aoleo, dom' sub'lent, zău că aveți dreptate, se minună Anton. Păi ce întărituri făcuseră nemții în Moldova... Ce de cazemate...

– Ehe! făcu ofițerul. Și pe urmă cum s-au purtat nemții când au văzut ce la facem noi... La 28 august eram la Oltenița și primisem ordin să-i oprim pe nemți care fugeau spre Dunăre... „Lăsați-ne să trecem Dunărea", ziceau. Erau vreo două companii, dar erau mai mulți ofițeri printre ei. Îi oprisem într-o vale, între Ulmeni și Oltenița, îi luasem prizonieri și stam de vorbă cu un maior. „Români, români!" Și plângea!

– Zău?! întrebă Anton.

– Mă întreabă pe mine: „De ce nu ne-ați lăsat să trecem Dunărea?" „Noi executăm ordinele guvernului", am răspuns eu. „*Ach!... Politik!... Politik!*"... zice el.

Ofițerul tăcu. Scuipă peste țigară îngrețoșat.

– „N-avem ce face, i-am spus. Să zicem că Hitler ar fi răsturnat, și guvernul care ar veni v-ar da ordin să depuneți armele. N-ați executa ordinul?" l-am întrebat. „Nu! zice. Germania este Hitler și Hitler o să fie totdeauna un ghimpe în ochii lumii." Ofițerul tăcu. De fapt, de mult nu i se mai adresase caporalului și, de aceea, el tresări când Anton spuse:

– Da, dom' sub'lent, am auzit că și-au luat la revedere de la bucureșteni făcându-i pilaf cu avioanele. Noroc că nu prea

au mai avut timp, dom' sub'lent, că nu v-ați mai fi plimbat dumneavoastră cu domnișoarele de braț pe bulevard. Dom' sub'lent, dar ce-o să facă ei acum, când o să intrăm în țara lor?

– În țara lor? Nu intră nimeni în țara lor, zise ofițerul convins.

Se auziră împușcături pe toată linia. Anton sări în picioare și duse binoclul la ochi. Batalionul încerca al treilea atac asupra inamicului. Lăstărișul era atacat de cele două companii, iar cea de-a treia ataca în stânga, spre sat. Focul inamicului era năprasnic și, asupra companiei care se îndărătnici să întârzie în lăstăriș, nemții dezlănțuiră foc cu aruncătoarele. Era de neînțeles cum puteau ochi atât de precis din dinapoia lăstărișului.

– Au ales poziții bune, dar vă spun eu că nu sunt bune, zise Anton, așezându-se iarăși lângă ofițer.

– Ei, ia spune, caporal, că văd că ești mare strateg, zise ofițerul cu dispreț.

– Când am căzut eu rănit, ne-au atacat rușii și ne-au făcut pilaf din cauza nemților. Acum au intrat în apărare și se apără ca turbații, dar de înaintat nu mai sunt în stare să înainteze. Vedeți șoseaua care face cotul de după lăstăriș? continuă Anton, arătând cu mâna. Poți să ataci acolo săptămâni întregi și nu-i scoți din pozițiile lor, dacă-i ataci după regulile lor. Vedeți acolo în fund, pe dreapta pădurii, niște mușuroaie? Mai sus e dealul, vedeți cum se întinde dealul și ocolește satul pe dinapoi, așa ca o potcoavă? Dacă-i scoatem de pe pozițiile astea din fața satului, sunt sigur, pe ce vreți, că ei au poziții gata pregătite pe deal...

Ofițerul asculta și clătina din cap cu nepăsare. „Ce de mai prostii poate să spună un caporal, dacă te apuci să stai de vorbă cu el", parcă gândea ofițerul.

XV

A doua zi, regimentul primi ordin: unitățile trebuie să atingă negreșit importanta cotă nr. x la data de... precis. Comandantul regimentului, colonelul Atanasiu, raportă că în

fața sa se află mari forțe inamice, pe puternice poziții de apărare, și că are nevoie de întăriri. I se răspunse că el, colonelul Atanasiu, este singurul comandant de regiment ale cărui unități au primit în ultimul timp completări și că aceste completări i-au fost date tocmai pentru ca ordinul referitor la cota nr. x să fie executat cu succes și la timp. Se așteptase la acest răspuns și, de altfel chiar dacă n-ar fi primit completări, răspunsul ar fi fost în fond același.

Colonelul se aplecă îngrijorat asupra hărții. Cota nr. x era al treilea sat de aci, la treizeci de kilometri înapoi de Banska-Bistrița.

– Ce dracu-i facem, Nicolescule? se adresă el șefului său de stat-major.

Șeful de stat-major arăta înfuriat și jignit.

– Domnule colonel, spuse el, permiteți-mi să raportez statului-major al diviziei.

Colonelul nu luă în seamă furia și jignirea ofițerului. Stătea în picioare la masă, cu fruntea aplecată pe hartă, și tăcea. Întru târziu își dezdoi spinarea și întrebă indiferent:

– Ce ți-a spus?

Era vorba de cineva cu care ofițerul de stat-major vorbise la telefon cu câteva minute mai înainte. Colonelul știa despre ce e vorba, întrebase numai de formă.

Ofițerul se ridică de la locul său, se împiedică de-o ladă, izbi cu piciorul în ea, înjurând furios, și începu să strige:

– Eu îi ordon să fim poimâine la prânz la Sprjna și domnul căpitan țipă la mine că să-l las în pace, că nu-i arde lui acum de Sprjna mea. Stă de ieri și până acuma lângă niște ai dracului de lăstari și se uită! I-ați dat ordin de dimineață să ocupe lăstărișul. De ce nu execută ordinul?

Colonelul se uită lung la ofițer. Avea ceva vesel în privire și părea că se minunează: „Nerod mai ești, Nicolescule! spunea privirea sa. Știam eu mai de mult că ești nerod, dar nu eram sigur."

Ofițerul parcă înțelese ceva:

– Bine, domnule colonel, râdeți! spuse el jignit.

– Ce Dumnezeu oi fi vrând și tu, parcă n-ai ști cine e căpitanul Ioan...

– Domnule colonel, să-l ia divizia. De ce nu-l ia divizia dacă e așa mare strateg?

– Ehe! nu știi tu ce-o să ajungă ăsta după război...

Jumătate de oră mai târziu, colonelul porni spre postul de comandă al batalionului unu, comandat de căpitanul Ioan. Nu-l găsi pe căpitan acolo și se duse după el pe poziții. De fapt, nu el, colonelul, comanda regimentul, ci căpitanul Ioan; se obișnuise cu lucrul acesta, numai Nicolescu, ofițerul său de stat-major, și maiorul Vasiliu nu se puteau împăca cu această situație. Dar ce se putea face? Căpitanul ăsta Ioan era cam nebun, i se dusese vestea până la corpul de armată. Niciodată nu respecta ordinele de luptă. Țipa: „Domnule colonel, mi-ați ordonat să ocup obiectivul cutare, până la ora cutare: ordinul va fi executat, acum lăsați-mă-n pace!" Și nu mai executa alte dispoziții.

Colonelul Atanasiu îl găsi pe căpitan pe poziția companiei din fața lăstărișului. Era liniște, i se auzea glasul:

– ...A? ce ziceți, băieți? Să mai încercăm o dată? Intrăm în pâlnia dintre lăstăriș și pădure, ne târâm pe burtă până la mușuroaiele alea și aruncăm cu grenade... Hai, măi băieți, dormim și noi la noapte în satul ăsta ca oamenii... A? Să atacăm?

„Auzi ce-i întreabă! Parcă soldatul o să fie vreodată de părere să meargă la atac. Uite cum se poartă căpitanul ăsta!" gândi colonelul.

Se apropie de poziție și sări în șanț.

– Avem onoarea, domnule colonel! îl întâmpină ofițerul.

Erau adunați acolo comandanții de companii, și soldații stăteau strânși și ei pe aproape.

– Ce s-aude? Liniște? întrebă colonelul.

– Liniște, domnule colonel, răspunse căpitanul Ioan.

Colonelul scoase o hartă din buzunarul mantalei și se uită în jur, să găsească un loc unde s-o întindă.

– Domnule colonel, haideți la postul de comandă al companiei întâia, aici s-ar putea să-nceapă nemții să tragă, spuse căpitanul Ioan.

Porniră prin șanț. Colonelul rămase puțin în urmă și-l apucă pe căpitan de braț:

– Mă Ionică, ce-i facem, dragă?

– Ce s-a întâmplat, domnule colonel?

Colonelul coborî glasul:

– Poimâine, la ora douăsprezece, trebuie să fim la Sprjna. Dacă n-ajungem poimâine acolo, rămâne flancul rușilor descoperit.

– Ajungem, domnule colonel, răspunse căpitanul, fără să ia în seamă glasul coborât al colonelului. Poimâine la ora douăsprezece! Ajungem, n-aveți nici o grijă.

– Cum dracu ajungem, Ionică, eu nu văd cum o să-i dăm noi pe nemți peste cap din potcoava asta.

– Îi dăm noi peste cap!

La postul de comandă al companiei întâia, colonelul întinse harta și controlă pozițiile. Căpitanul Ioan se uita peste umărul lui.

– A? Ce zici, Ionică? întrebă colonelul.

Căpitanul Ioan ordonă:

– Domnii comandanți de companii să aștepte ordine la posturile lor. Rămâne aici sublocotenentul Petrescu.

După ce ofițerii plecară, căpitanul Ioan trase de pe șoldul său porthartul, îl desfăcu și scoase de acolo niște hârtii.

– Domnule colonel, spuse el, putem să atacăm aici cu toată divizia și satul tot nu-l ocupăm. Azi-noapte am făcut incursiuni la inamic. Situația e cam proastă: chiar dacă-i scoatem din fața satului, ne taie drumul în dreptul pădurii, unde au poziții tot așa de bune. Dacă-i scoatem și de-acolo, se urcă pe deal. Dealul e ultima lor poziție. Părerea mea e că, dacă ei ar fi acum pe deal, am putea ocupa satul și sparge fundul potcoavei. N-am avea nevoie să-i gonim de pe deal, ei își închipuie că fără dealul lor nu pot eu să-naintez. Înaintez! Sparg fundul potcoavei cu o companie, țin două companii pe flancuri și... direcția Sprjna, sau Râjna aia, cum dracu-i spune! Dumneavoastră veniți din urmă cu regimentul, lărgiți spărtura și să poftească să se ia nemții după mine!

Colonelul își încrețise fruntea și asculta cu un aer buimac. Nu înțelegea. Întâi că acest plan presupunea ca nemții să se afle pe deal. În al doilea rând, cum poți să spui că ai să înaintezi cu inamicul în spate. Totuși se gândi: dealul era ultima lor poziție. Dacă s-ar putea astăzi să spargă linia de apărare a satului și să-i urce pe nemți pe deal, mâine ar începe lupta pentru deal și regimentul ar putea pe urmă, în cursul nopții și în dimineața următoare, să înainteze spre Sprjna.

– Mă Ionică, atacă tu lăstărișul și maiorul Vasiliu să atace cotul șoselei, și-i zvârlim pe deal, dragă... A, ce zici?

– Nu se poate, domnule colonel, răspunse căpitanul semeț. M-am gândit eu de ieri: îi zvârlim pe deal, dar ne macină oamenii și n-o să mai avem cu ce lupta pentru deal.

Colonelul se uită la căpitan așteptând: nu se putea să vorbească el așa, fără să aibă una din ideile lui; așa cum vorbea, reieșea că el excludea oricare din posibilitățile aparente de a câștiga lupta.

– Ia spune, Ionică, hai, te ascult.

– Domnule colonel, zise căpitanul și puse amândouă mâinile pe hartă. Dracu să-i ia cu lăstărișul și cu dealul lor, eu nu sunt prost să mă bat acolo unde vor ei. Eu n-am să mă bat nici pentru lăstăriș, nici pentru deal. E clar, domnule colonel? Asta e ideea mea. Acum am să vă spun planul. Batalionul meu părăsește la noapte pozițiile, dumneavoastră dați ordin maiorului Lăzărescu să ocupe pozițiile mele, eu urc în timpul nopții dealul, uitați-vă pe-aici așa, prin flancul drept al inamicului,

și intru în pădure prin partea asta. Dimineața, din această pădure, atac satul și cad prin surprindere în spatele inamicului. La aceeași oră, maiorul Vasiliu și maiorul Lăzărescu atacă de-aici – dar să atace, să nu-mi facă mie nemții front spre sat, că n-am chef să mă bat în sat, cu un singur batalion, și inamicul cu forțe superioare. Eu, cât intru în sat și-l cuceresc, pornesc spre fundul dealului în dispozitiv de înaintare și, în urma mea, cele două batalioane încep lupta pentru deal. Dar s-o înceapă, domnule colonel, că altfel n-am făcut nici o brânză.

Căpitanul tăcu. Ultimele cuvinte le subliniase în mod special și cuvântul brânză care încheia expunerea rămase parcă atârnat în aer, deasupra hărții. Colonelul se uita parcă la acest cuvânt și clipea nedumerit.

– Nici o brânză! murmură el. Mă Ionică, planul tău nu e bun, împrăștiem regimentul și riscăm să te lichideze în sat... Știi de ce? Nemții n-or să facă front spre sat, au să stea aici și au să te lase în pace. Ce-ai să faci tu cu batalionul în cazul că-ți taie retragerea?

– Păi n-o să-mi rămână altceva de făcut decât să mă bat cu muierile cehilor, domnule colonel, răspunse căpitanul Ioan și-i făcu cu ochiul sublocotenentului Petrescu. Domnule colonel, dacă nemții mă lasă în pace, asta nu înseamnă c-o să-i las eu pe ei, lămuri el.

– Păi spui că tu înaintezi spre fundul potcoavei, zise colonelul nedumerit.

– Înaintez, fiindcă ei *au să se retragă* pe deal.

– Dar dacă nu se retrag?

Căpitanul clătină din cap și fluieră a pagubă:

– Domnule colonel, dacă ne-ar cădea nouă acuma în spate un batalion de nemți, ce-am face? Ar mai fi bune pozițiile pe care ne aflăm?

– Mă, Ionică, nu sunt ei nemții așa de proști.

– Nu sunt, răspunse căpitanul, dar permiteți-mi să intru în amănuntele planului meu: îl înfig acum pe sublocotenentul

Petrescu în unghiul dintre pădure și lăstăriș și îl susțin acolo cu foc de artilerie până seara. O să-și închipuie inamicul că mă bat pentru pâlnia aia, ca să disloc un batalion?

Colonelul înțelesese, dar îi era frică. Manevrele acestea aduc totdeauna ceva neașteptat. Planul era bun, dar el știa, din experiență, că totdeauna intervine ceva neprevăzut și se temea de acest neprevăzut. Îi era ușor căpitanului Ioan să facă manevra sa cu batalionul, operațiunile de acest soi erau genul lui, dar ce va face el, colonelul Atanasiu, dacă se întâmplă ceva neprevăzut? Nu, nu se poate, mai bine așa, să-l scoată întâi pe inamic din spatele lăstărișului, apoi din cotul șoselei și mâine să se înceapă lupta pentru deal.

– Nu se poate, căpitane, spuse el hotărât. Pozițiile inamicului, lăstărișul și cotul șoselei, se vede cât colo că sunt alese pentru a face față oricărei surprize. După Stalingrad, nemții au băgat în cap și se feresc de încercuiri și manevre de-astea.

În prima clipă, pe chipul căpitanului nu se produse nici o schimbare. Se vedea că se așteptase la acest răspuns. Totuși, în clipa următoare, îi sări țandăra, începu să țipe:

– Domnule colonel, de ce-mi cereți părerea? Fac incursiuni toată noaptea, studiez pozițiile inamicului și dumneavoastră!... Dumneavoastră!... Care e planul dumneavoastră? Inamicului îi convin pozițiile. Mie nu-mi convin! Eu n-am să atac cum îi convine lui! Mie să-mi dați ordin de dislocare, că dacă nu, eu vâr o companie sub ochii inamicului și la noapte părăsesc poziția! Îmi ordonați să ocup satul? Mâine-dimineață aveți satul ocupat! Am onoarea să vă salut, domnule colonel!

Tot așa colonelul se așteptase și el la acest potop de cuvinte, la aceste strigăte inadmisibile, dar le auzise de atâtea ori și își spusese atât de des că sunt „inadmisibile“, încât de astă dată, cu toate că erau mai inadmisibile decât oricând, în loc să-l amenințe pe căpitan cu arestarea și trimiterea în judecată, cum făcea altă dată, îl apucă de braț și îl opri:

– Mă Ionică, stai, dragă, stai să ne mai gândim, nu te repezi, e o manevră foarte... foarte...

– Nu e periculoasă, domnule colonel, îl întrerupse căpitanul, revenind la tonul dinainte. Pentru inamic da, îl dăm peste cap! Domnule colonel...

Căpitanul trase harta, se aplecă asupra ei și începu din nou să dea explicații asupra planului său de atac, fără să-și dea seama că, de fapt, colonelul înțelesese totul de la început, că nu avea nevoie de lămuriri suplimentare.

– Bine, îi spuse colonelul la sfârșit. Așteaptă ordinul regimentului.

Și se înapoie la postul său de comandă să-l scrie. Telefonistul aprinse o lampă. Colonelul stătea pe o ladă, cu o mână mânca dintr-o gamelă și cu alta ținea niște hârtii și dicta ofițerului de stat-major ordinul special și secret de dislocare a batalionului unu, comandat de căpitanul Ioan și un ordin batalionului doi, maior Vasiliu, de ocupare a pozițiilor acestuia în timpul nopții.

Colonelul Atanasiu mânca, dicta și, în același timp, se gândea și la situație... La situația din țară, și... așa în general! Da, iată, trebuie avut în vedere și asta: situația în țară e cam turbure, a ajuns zvonul până aici că guvernul generalului Rădescu se clatină.

Au făcut brânză mare și nemții ăștia, au început războiul ca să-i aducă pe ruși la Berlin. Iar americanii s-au învârtit ani de zile ca un ou într-o căldare, în loc să... Prost mai e și Nicolescu ăsta de își închipuie că au să mai răzbată englezii sau dracu mai știe cine în țările astea limitrofe... Trebuie să fii militar ca să-ți dai seama.

XVI

Pe la orele nouă seara, batalionul întâi porni în unul din acele marșuri de noapte care, la început, par totdeauna

soldaților drept o izbăvire, dar care apoi se transformă în ceva nespus de chinuitor. Opriri scurte și tainice, cu ordine severe în ce privește zgomotul și fumatul, marșul turbură sufletul atât de mult, încât gândurile despre viața trecută și cea viitoare se topesc cu totul în minte și nu mai rămâne nimic altceva decât bătaia puternică a inimii. Inima bate neîncetat, urechea stă la pândă, ochii se deschid larg în întuneric, trupul este zgâlțâit din când în când de un frig ciudat, dinții clănțănesc, răsuflarea se adună în piept și ai vrea mult să poți tuși, dorința cea mai puternică e să poți auzi glasul comandantului, să poți înțelege ce te așteaptă, o primejdie mai mare decât aceea din care ai scăpat, sau odihna, mâncarea bună și somnul la căldură pe săturate. Dar glasul comandantului nu se aude, nu poți tuși și timpul trece, și marșul nu numai că nu slăbește, dar ceva te face să înțelegi că ceea ce a fost până acum a fost bine, că abia de-aici înainte va trebui să întețești pașii și să-ți iei gândul că sfârșitul marșului este apropiat. Pașii se întețesc, timpul trece, răsuflarea începe să te înece, trupul este cuprins de fiori calzi, picioarele încep să tremure, și încetul cu încetul simți cum ceva nou ți se strecoară în suflet, cum te cuprinde spaima: nu se mai poate, picioarele nu vor să te mai asculte... Ai vrea să gemi, să-i spui lui Vasile sau lui Gheorghe că te vei prăbuși, dar nu gemi și nu spui nimic, îți dai seama că Vasile și Gheorghe ar vrea să-ți spună ție același lucru; câtva timp, acest gând îți dă noi puteri, dar în curând oboseala te cuprinde din nou, de astă dată ca un leșin, ochii ți se împăienjenesc și, fără să-ți mai dai seama ce se petrece cu tine, începi să gemi și să scâncești... Dar iată că se aude ceva, tresari... Vezi ceva... Iată, acolo pe un dâmb, un om. Ai ajuns în dreptul lui...

– Hai, băieți, hai, băieți, că mai avem nițel.

– Ah, domnul căpitan! Ca prin minune, tremurul picioarelor încetează, inima bate mai rar...

– Acum ajungem, băieți, și o să ne odihnim...

O să ne odihnim? Vom ajunge oare să ne odihnim? Bine, domnule căpitan, mergem, domnule căpitan! Da, iată că se simte ceva, iată că domnul căpitan a dat ordin de slăbire a marșului... Acum se merge mai încet și... să fie oare adevărat că au ajuns?

Oprirea!

Companiile căzură istovite la pământ. Tăcere... Undeva foarte aproape se auzi cântat de cocoși. Să fi mers oare atât de mult? Parcă se ivesc zorile. Odihna e ceva neînchipuit de plăcut, e ca un cântec în care bucuria e atât de mare, încât sufletul se împrăștie ca un abur peste întreg pământul.

– Băieți, încolonarea!

Da, da!... Încolonarea! Ah, niciodată n-a fost pământul atât de dulce! Nicicând, huma lui grasă nu s-a amestecat atât de mult cu sângele înfierbântat.

– Încolonarea, băieți! O să urcăm un deal și pe urmă o să dormim. Haideți, flăcăi, că nu mai e mult...

Domnule căpitan, lasă-ne să dormim acum... Lasă-ne să dormim și pe urmă vom merge la atac cum n-am mers niciodată în acest război... O să luptăm pe viață și pe moarte... Lasă-ne să sorbim măcar un ceas de somn...

Nu, nu se poate, flăcăi, dați-i drumul, somnul puțin este otrăvitor, îți soarbe oboseala, dar îți soarbe și puterea... Înainte marș, păstrați tăcerea, controlați armamentul, nu rămâneți în urmă.

Dealul! Nu, cel mai cumplit lucru de pe lumea aceasta e o fericire față de un deal care trebuie urcat. Prin foc dacă treci, îți acoperi ochii cu mâinile și poți fugi, apa o poți spinteca înotând, dar în fața unui deal ești neputincios. Fiecare pas e un chin, de fiecare dată, când ridici piciorul, dealul îți iese înainte din ce în ce mai mult, din ce în ce mai mult își apropie fața lui de mâinile tale și de obrazul tău și îți șoptește să rămâi pe brânci, să nu te mai ridici...

Anton urca greu și simțea mirosul de sudoare al cailor care urcau alături de el, trăgând tunurile. Cum mai gâfâiau! Parcă își dădeau duhul, din pieptul lor se auzea un șuierat aspru, ca de agonie... Anton se apropie și puse mâna pe spinarea unuia dintre ei. Nu-i simți spinarea, ci numai ceva ud, rotund și încordat care se zbuciuma sub mâna lui și urca, urca...

– Încet, încet, taică! Avem mult de urcat, șopti Anton cailor. Încet, că mai e mult...

Cu câteva ceasuri înainte să se facă ziuă, batalionul atinse coama dealului și începu să coboare într-o pădure. Companiile alunecară istovite printre copaci și, în sfârșit, după încă un ceas de mers se dădu ordin de oprire. Oamenii se întinseră pe jos și într-o clipă adormiră adânc.

După trei ceasuri de somn, țâșniră în picioare înfrigurați, clănțănind din dinți, cu chipurile pământii. Era încă întuneric, dar peste coama dealului, spre răsărit, se vedea cerul învinețit. Căpitanul Ioan trecea printre companii cu pasul său sprinten, își freca mâinile, și glasul său, vesel și mulțumit, trezea în soldați amintiri care strecurau în sufletul lor jalea și dorul de acasă. Tot așa, dimineața, când erau copii, se plimba tatăl prin curte și-i îndemna la treabă... De ce oare mereu trebuie să te smulgi somnului și mereu să mergi spre ceva?... Ai fost aseară la ea, ai stat cuibărit cu ea în fânar, ai ținut-o în brațe și ai strâns-o, și ea s-a lipit de inima ta și ai stat... ai stat... Și te-ai întors acasă târziu, și abia ai apucat să ațipești, și iată că nimeni n-are milă de tine, nici tata, nici fratele mai mare și nici măcar mama, toți sar cu gura să te scoli, să te scoli, să te scoli... Hai, Ionică, hai, băiatule, hai că dormi la prânz, râde lumea de noi, râd fetele, mă... Și e frig, bruma a căzut de-o palmă, căruța aleargă peste câmp, caii sforăie și iată cocenii de porumb, umezi, înghețați de brumă, pune mâna pe secere și taie, taie cât sunt umezi, taie cât nu iese soarele... Și e frig, și cerul e plumburiu, și gândul la ea face să ți se umfle pieptul, și inima o cheamă... Numai ea ar ști cum să-ți alunge oboseala, numai cu ea...

– Hai, copii, repede, copii... hai flăcăi, că acuși terminăm și pe urmă dormim... ne așteaptă cehoaicele în sat... ne așteaptă masa pusă, băieți...

Of, domnule căpitan, taci din gură, că zău, dau cu pușca în pământ și cad aci jos și aci mor...

– Ce este băiatule, ești bolnav, flăcăule?

Căpitanul Ioan se opri lângă un soldat care se dăduse mai încolo cu câțiva pași. Răzimase pușca de un copac, ca pe-o unealtă, stătea cu capul în jos și-și ținea brațul la gură cu dinții încleștați în el; umerii i se cutremurau. Avea o criză.

– Scăpăm cu bine, flăcăule, și ne întoarcem în țară, spuse căpitanul, zgâlțâindu-l pe soldatul care tremura. Se uită la ceas și, după un minut, ordonă: Gata! Sublocotenent Petrescu, să se dea semnalul.

O rachetă verde zbură spre cer: *am ajuns cu bine, suntem la obiectiv.* Apoi una roșie: *pornim la atac.* Aproape în aceeași clipă, undeva în urmă bubui artileria.

– Bravo, artilerie! exclamă căpitanul mulțumit.

Companiile năvăliră asupra satului. Pătrunseră rapid prin străzile lui, se auziră urale puternice, răpăit de automate, împușcături și, în mai puțin de o oră, localitatea fu ocupată.

De fapt era un orășel destul de mare, mai ales foarte lat. Unitățile inamicului, puțin numeroase, fură nimicite, nu mai avură timp nici să se lupte și nici să se retragă.

Căpitanul Ioan aplică punct cu punct planul său. Căzuse în spatele pozițiilor inamicului și era sigur că acum nemții vor părăsi frontul și vor alerga să ocupe dealurile, să facă front la ieșirea din sat. Căpitanul Ioan se grăbi să zădărnicească retragerea inamicului spre fundul dealului (altfel i-ar fi tăiat drumul), ordonă companiei întâia să înainteze în marș forțat spre ieșirea din sat – așa-zisul fund al potcoavei – și, pentru a preveni revărsarea inamicului asupra satului și încercuirea batalionului, ordonă companiilor a doua și a treia să înainteze pe flancuri. Succesul loviturii era asigurat, compania întâia va ocupa fundul potcoavei înaintea inamicului, cele două companii vor apăra flancurile și, în felul acesta, forțele dușmane vor fi împiedicate să facă joncțiune. Regimentul care va înainta din urmă va lărgi această spărtură făcută de compania întâia și va desăvârși lovitura dată. Așa trebuia să se petreacă. Dacă nemții nu se vor sinchisi de batalionul din spatele lor și vor continua să facă front regimentului românesc din fată, cu atât mai bine, batalionul va ocupa el dealurile și inamicul va fi prins între două focuri. În curând, căpitanul Ioan auzi împușcături în ambele flancuri și aceste împușcături veneau de pe deal, de la inamic; era exact ceea ce trebuia să se petreacă.

XVII

Bateria anticar se oprise câtva timp în piața satului, apoi primise ordin să înainteze în urma companiei întâia, dar abia ieșiseră din piață, că trebuiseră să se oprească din nou. Caii erau istoviți, abia își mai târau picioarele și trăgeau mereu cu capul spre porțile închise ale gospodarilor cehi.

– Caporal, ordonă ofițerul cu glasul său din care era cu neputință să înțelegi ce vrea.

– Ordonați, dom' sub'lent.

– Ia doi oameni și fuga-marș în curtea asta de-aici.

Ofițerul tăcu, făcu pauza aceea a lui de câteva clipe, care trezea în soldați un sentiment neplăcut. De ce să ia doi oameni? De ce fuga-marș în curtea aceea?

– Aduci doi cai imediat! spuse ofițerul sec. Executarea.

Da, trebuiesc doi cai, are dreptate, dar nu putea să spună totul dintr-o dată?

– Ailoaie, Radu Florea, strigă Anton, imitând glasul sec al ofițerului.

– Ordonați! urlară cei doi.

– După mine-eee, marș! urlă Anton cu ochii ieșiți din cap.

Se apropiară de poartă și Anton bătu în ea cu patul automatului. Radu Florea își îndoi limba în gură, scoase un suierat lung și ascuțit și începu să strige:

– Bă, nea cutare, ia ieși până afară! Bă, n-auzi! Bă, surdule! Pfiu! Băăă! scoal' și bea apă! Dom' caporal, poarta, spuse el după câteva clipe.

– S-o scoatem din țâțâni, spuse Ailoaie.

– Hai, că ăsta mă scoate pe mine din țâțâni și acu-i trag o rafală în geam! zise Radu Florea.

– Hoop-așa! gemură, și poarta se prăbuși cât era de mare.

– Uite colo grajdul, zise Radu Florea.

Le ieși înainte un dulău flocos care se pare că nu voia nici mai mult nici mai puțin decât să le sară în cap. Urla ca lupul, hau, hau!

– Taci, fire-ai al dracului, că acu-ți dau de mâncare câteva gloanțe.

– Curte boierească, observă Ailoaie, rotindu-și privirea cu interes de jur-împrejur. Ia uite, nea cutare ăsta are și motocicletă. Aia de colo ce dracu o fi ? Batoză, secerătoare...

Curtea era pavată și lângă grajd se vedea un șanț betonat de scurgere. Intrară înăuntru și Radu Florea se repezi și dezlegă doi cai mari.

– Cum dracu de-au lăsat nemții caii ăștia p-aici? se miră el.

– Păi noi ce-am fi făcut? observă Ailoaie serios.

N-apucară să-i scoată afară, că se pomeniră cu un om care nici pe departe nu semăna cu *nea cutare*. Gras, cu mustăți, cu o șubă de piele galbenă cu guler negru, cu cisme, și furios. El smulse căpăstrul din mâinile lui Radu Florea și trase de cai din toate puterile. Mustățile i se zbârliseră și bolborosea nu se știe ce pe limba lui.

– Pune mâna pe cai, ordonă Anton.

Radu Florea îl apucă pe ceh cu blândețe de gulerul șubei și îi explică:

– *Ci-ci ci, pr-pr-pr*, trebuie să dai caii. Ce mai *râjna-prâjna*, nu te mai uita așa la mine.

Cehul începu să strige și să amenințe cu o îndrăzneală care la început îl nedumeri, apoi îl înfurie pe Anton. Scoaseră caii afară și porniră repede spre baterie. Cehul se ținea după ei și bolborosea mereu pe limba lui. Când dădu cu ochii de ofițer, se repezi la el, scoase o hârtie și i-o vârî sub nas. „*Comendant comendatur, vâr-fir, hanț-branț*“, îl auziră soldații strigând. Ofițerul luă hârtia, își aruncă privirea peste ea, apoi soldații îl auziră și pe el spunându-i cehului ceva în același fel. Când sfârși, cehul se lumină deodată și exclamă, dând din cap dumerit: „A, români, români!“

– Ce e cu ăsta, dom' sub'lent? întrebă Anton nedumerit.

– A crezut că suntem unguri și nu voia să ne schimbe caii, lămuri ofițerul. Schimbați caii și dați-i drumul, ordonă el sec.

Rămăseseră mult în urmă.

– Unguri?! Ce dracu să caute ungurii pe-aici? se miră Radu Florea.

– Schimbați caii, strigă ofițerul.

Era neliniștit. Se întâmpla ceva. În flancul drept se auzeau mereu împușcături, dar în cel stâng era o liniște ciudată care dura prea de mult timp.

– De la Budapesta, ungurii s-au retras cu nemții și luptă alături de ei, îi explică Anton lui Radu Florea. Cehu ăsta a crezut că suntem unguri. Uniformele lor seamănă cu ale noastre și d-aia...

Ofițerul se urcase pe un tun și se uita cu binoclul spre flancul stâng. Se dădu jos foarte neliniștit, aproape speriat, și țipă la tunari să dea drumul mai repede bateriei. Anton stătea aplecat și-și strângea o moletieră care i se desfăcuse. Deodată el încetă să mai înfășure postavul pe picior, rămase câteva clipe nemișcat, apoi strânse repede moletiera, țâșni de la locul său și se cățără pe o poartă. Acolo duse și el binoclul la ochi.

– Tancuri, strigă el, și sări jos. Dom' sub'lent, uitați-le.

Tunarii se zăpăciră. Ofițerul se repezi spre poartă, dar abia se urcă și căzu la pământ secerat de un snop de gloanțe. Din flancul stâng izbucnise pe neașteptate un răpăit de mitraliere, la care se adăugase apoi un bubuit repetat, înfricoșător, de artilerie grea. La cincizeci de pași în fața bateriei o casă se prăbuși în flăcări și un miros înțepător de fum începu să plutească în aer. Până să-și dea seama tunarii de ce se întâmplă, se pomeniră că năvălește asupra lor un puhoi de oameni care alergau îngroziți, nici ei nu știau încotro. Străbătură piața în dezordine, dar în curând se întoarseră care încotro, blestemând și înjurând. Abia se împrăștie acest prim puhoi, că năvăli un al doilea. Din strigătele lor, Anton nu putu să înțeleagă nimic. Auzi de câteva ori, *compania a doua... compania a doua...* Câțiva soldați, răniți greu, căzură peste tunuri.

– Măi frate, ce este, mă? striga Anton, repezindu-se spre ei.

– A, dumnezeul și viața... gemu unul din răniți. A!... a!... a!... și deodată își ridică privirea și țipă înfricoșat de ceva care simțea numai el: Măi frate, mor!

Se făcu alb ca hârtia, alunecă de pe tun cu fața în jos și îmbrățișă pământul. Alți răniți se adunară în jurul bateriei, bubuitul tunurilor se lungi undeva spre flancul drept...

– Ce e asta, fraților? strigă un tunar.

– Am rămas singuri! Să fugim! strigă un altul înspăimântat de liniștea care se făcuse în jurul bateriei.

Tunarii se făcură buluc, se uitară zăpăciți în toate părțile, apoi se năpustiră spre piață. Anton țâșni în picioare dintre răniți, apucă automatul și-l descărcă în aer. Tunarii încremeniră pe loc.

– Atențiune, strigă el din toate puterile. Încotro fugiți?

Se apropie de ei și-și aruncă liniștit automatul la umăr. Încotro fugiți? Asta nu însemna nicidecum că nu trebuie să fugă, dar e bine de știut încotro. Tunarii se strânseră în jurul

caporalului și-l îndemnară cu privirile să hotărască mai repede, că nu e timp de pierdut.

– Baterie, strigă Anton, rotindu-și privirea în jurul său cu semeție liniștită, ascultă comanda la mine, caporal Modan! La tunuri, fuga-marș!

Și fără să aștepte ca ordinul să fie executat, se cățără pe poartă fără teamă, deși văzuse cum căzuse ofițerul lovit în plin, și duse binoclul la ochi. Tunarii așteptară să audă ce are să le spună el.

Așteptară și se mai liniștiră. Caporalul se uita fără grabă. Desigur că, dacă ar fi văzut ceva rău, s-ar fi grăbit să coboare. Tunarii se întoarseră la tunurile lor și se pregătiră să plece cu ele. Caporalul, noul lor comandant, nu dădea nici un semn că lucrurile stau atât de prost încât părăsirea bateriei să fie de neînlăturat.

– Ei, dom' caporal? strigară câțiva nerăbdători.

– Stați pe loc, băieți, că nu e nimic, zise Anton, coborându-se liniștit de pe poartă.

Nu era nimic? Dar atunci pentru ce în sat nu mai era țipenie de om? Unde sunt companiile, încotro și de ce au fugit?

– Ai noștri se întorc și atacă flancul stâng ocupat de nemți, spuse Anton. Băieți, trebuie să apărăm piața de inamic, altfel nemții s-ar putea să cadă peste flancul drept al batalionului și pilaf ne fac oriunde am fugi. Baterie, strigă Anton, în curtea cehului, front spre piață! Fuga-marș, executarea!

Și fără să mai aștepte ca ei să execute ordinul, se repezi asupra porții cehului, o deschise, fugi spre baterie și trase un tun înăuntru.

– Radu Florea, strigă el, ia comanda bateriei. Dărâmi gardul spre piață, camuflezi tunurile, ocupi poziție de tragere. Eu mă duc sus pe acoperiș.

Porni repede spre casa înaltă, cu două etaje, a cehului, și bătu cu putere în ușa de la intrare. Nu așteptă mult, izbi în

geam cu automatul, sări într-o odaie, dădu de niște scări și țâșni spre acoperiș. Nimic din ceea ce spusese soldaților nu era adevărat, se urca acum pe acoperiș să-și dea seama mai bine de grozăvia pe care o văzuse mai înainte. Nemții trăgeau în ai noștri și acum inamicul se revărsa din flancul stâng și tăia satul de-a curmezișul. Ai noștri fugeau spre pădure să scape de încercuire. Mulți dintre ei se împleticeau și cădeau și nu se mai ridicau. Din flancul stâng, mitralierele inamice... Flancul stâng, flancul stâng! Ce se întâmplase acolo în flancul stâng? Unde pierise compania a doua care constituia flancul stâng? Anton se uita și, de groază și de mânie, se îneca. Cum au ajuns nemții în flancul stâng? Ce s-a întâmplat cu compania de acolo, cum de nu s-a auzit atâta vreme nici o împușcătură dintr-acolo și apoi cum, deodată, inamicul a năvălit asupra satului? Gata, ai noștri au pierit în pădure, iată, coloanele inamice au atins capetele flancurilor și satul este acum tăiat în două. Focul a încetat, s-a făcut liniște.

Anton vru să coboare de pe acoperiș, dar se opri; să coboare și ce să facă? Ce are să se întâmple acum cu bateria?

Trebuie văzut ce face inamicul, are de gând să atace pădurea, să-i lichideze pe-ai noștri? Trebuie văzut, trebuie chibzuit bine... Ca să atace pădurea, iată, inamicul trebuie negreșit să răzbată spre piața satului.

– Băieți, strigă Anton de pe acoperiș, nu e nimic, dar pregătiți-vă de tragere. Radu Florea, nu e bine muniția acolo. În dosul grajdului! Ailoaie trage tunul tău mai spre stânga, între pomii ăia.

Anton duse din nou binoclul la ochi. Timpul trecea, nemții nu se vedeau. Anton își aminti că, înainte de năvala companiilor spre pădure, văzuse cum coboară de-a curmezișul dealului asupra flancului stâng tancurile inamicului. Ce s-or fi făcut, încotro or fi luat-o?

Încetul cu încetul Anton începu să-și dea seama de rostul acestei întârzieri a inamicului. Nemții dăduseră o dublă lovitură, prin aceeași manevră ei tăiaseră satul în două, izbiseră în ai noștri cu foc în flancul stâng și, în același timp, făcuseră front regimentului nostru din urmă. Anton vedea cum inamicul își consolidează poziția și-și dădea seama că, în curând, nemții vor căuta să răzbată spre pădure, să-și asigure spatele frontului. „Îți faci socoteli greșite, dom'le Kranț, nu răzbați tu spre pădure nici mort", gândi Anton abia răsuflând de mânie. Numără oamenii. Erau vreo treizeci cu răniți cu toții.

– Radu Florea, strigă el de pe acoperiș, uite colo la marginea pieții, o mitralieră aruncată și niște lăzi cu muniție. Luați-o și faceți un cuib în podul grajdului. Hei, răniții ăia, care poate să tragă?

Anton coborî repede de pe acoperiș, instală mitraliera în podul grajdului și găsi printre răniți trei care, în afară de faptul că nu puteau merge, încolo erau sănătoși.

– Hai fraților, când tragi uiți că te doare, le spuse el și-i duse singur în spinare în podul grajdului. Hai că vin ai noștri și vă ia pe urmă și vă duceți acasă... Dacă-i lăsăm pe nemți să treacă de piață, nu mai pot veni ai noștri, băieți, și nu mai vedeți voi casa...

Mai aduseră lăzi cu muniție de pe unde găsiră, grenade, găsiră și un aruncător mic de douăzeci. Alți câțiva răniți, înțelegând că bateria este încercuită și că singura scăpare este să se formeze un cuib de rezistență, cerură să fie duși în podul grajdului unde era instalată mitraliera. Li se dădură arme și grenade.

XVIII

Când inamicul se retrăsese spre deal, colonelul Atanasiu înțelesese că manevra căpitanului Ioan izbutise și dăduse ordin de înaintare. Nu se hotărâse să înceapă imediat lupta pentru dealuri, voia întâi să ia legătura cu batalionul. Când regimentul

întâlni însă noul front inamic, colonelul Atanasiu se zăpăci. Iată, s-a petrecut acel lucru neprevăzut. Ce se întâmplase acolo în sat? Ce făcea acolo căpitanul Ioan?

Colonelul se temuse de-un singur lucru: nu cumva inamicul, nesinchisindu-se de batalionul căpitanului Ioan și dându-și seama că unitățile care-l atacau din față sunt slăbite prin dislocarea unui batalion, să pornească ofensiva și să-l distrugă întâi pe el, colonelul Atanasiu, și apoi să se întoarcă și să nimicească complet unitățile care îi căzuseră în spate? Iată că teama lui fusese îndreptățită, cu toate că inamicul procedase invers, distrusese întâi batalionul (după cât se pare), dar cu atât mai rău, cu atât mai primejdios, nemții vor ataca acum fără grijă. Speriat, colonelul Atanasiu opri înaintarea, se retrase pe vechea poziție și se pregăti de apărare. Nici o clipă nu-i trecu prin cap că inamicul tremura la gândul că unitățile din fața lui nu-i vor lăsa timp să se consolideze pe noua poziție, că-l vor ataca și, silindu-l să se retragă totuși pe deal, vor ajuta batalionul să înainteze spre fundul dealului.

Pentru întâia oară de când lupta, căpitanul Ioan își pierduse cumpătul și conducerea unităților îi scăpase din mâini. Singurul ordin pe care-l putuse da și care – nu se știe cum – fusese totuși luat în seamă de soldați, îl dăduse în clipa când compania întâia năvălise în dezordine spre piața satului. „Spre pădure!“ ordonase căpitanul, fără ca el singur să știe dacă „spre pădure“ e mai bine decât „spre piață“. Zeci de oameni căzuseră secerați de focul neașteptat care izbucnise din flancul stâng. Din compania a doua, aceea care dispăruse în întregime fără să fi tras măcar un foc și care apăra flancul stâng, nici urmă.

Abia în pădure, oamenii încetară goana. O mare nedumerire, amestecată cu groază și mânie, se citea pe chipurile lor. Această nedumerire, această groază și mânie îl făcu pe căpitan să-și regăsească stăpânirea de sine. Auzi murmure, simți îndreptate asupra lui priviri întunecate. Își dădu seama că soldații

înțeleg ceva care lui îi scapă și că în lucrul acela pe care ei îl înțeleg stă ascuns ceva în strânsă legătură cu el, cu comandantul lor, căpitanul Ioan; acel ceva nu era bun, lucra împotriva lui, și ceea ce însemna căpitanul Ioan pentru soldați avea să se prăbușească curând, chiar acum, dacă el nu va înțelege la timp ceea ce înțeleg ei și nu va lua măsuri împotriva lucrului acela primejdios.

– Băieți, dacă credeți că eu sunt vinovat, împușcați-mă! strigă căpitanul pe neașteptate.

Soldații de prin apropiere, auzindu-l vorbind astfel, trântiră armele la pământ și începură să înjure cu mânie.

– Dom' căpitan, țâșni un glas stăpânit de-o cumplită durere, de ce, dom' căpitan, n-ați băgat de seamă cine e locotenentul Brașoveanu? De ce dom' căpitan, i-ați dat compania pe mână? Ah, dom' căpitan, sufletul lui de om...

Soldatul al cărui glas țâșnise astfel se prăbuși la pământ, se apucă de fluierul piciorului care îi sângera, și izbucni în plâns.

După câtva timp, mânia și groaza începură să se stingă în privirea oamenilor și în curând deznădejdea îi cuprinse pe toți. Căpitanul tăcea. Chiar dacă ar fi vrut să vorbească n-ar fi putut, atât de cumplit i se încleștaseră fălcile. Singur sublocotenentul Petrescu nu-și pierduse firea. Se dădea mereu înapoi, căuta un loc mai înalt, și într-o vreme chemă doi soldați să-i ajute să se urce într-un copac. Se uită multă vreme cu binoclul și de-acolo de sus raportă căpitanului că inamicul a făcut front spre regiment. Într-un timp raportă îngrijorat că, după cât se pare, nemții se pregătesc să trimită unități să ocupe restul satului. Ce fel de unități? Nu poate să-și dea seama, vede numai mișcare, camioane, tancuri, oameni, nu poate spune precis.

XIX

Anton însă văzu de pe acoperiș foarte limpede cum se îndreaptă spre piața satului o coloană care avea în frunte tancuri. Le numără. Erau cinci tancuri grele, cel din frunte un

Tigru enorm, al cărui uruit parcă se și auzea. În urma acestora venea ceva care nu se putea desluși bine, tot așa, camioane, tunuri auto, sau infanterie.

Anton se dădu jos de pe acoperiș și se repezi la tunuri.

– Vin, spuse el. Atenţiune aici fiecare tunar: sunt cinci tancuri grele care vin pe șosea unul după altul. Să nu prind pe cineva că trage fără comandă. Băieţi, să nu vă speriaţi, le lăsăm să intre toate cinci în piaţă, ca să le putem omorî pe toate, altfel o iau razna pe uliţi și, dacă dă cu infanteria peste noi, nu mai e nimic de făcut. Mitralieră! tragi în infanterie odată cu noi, s-a auzit?

Abia termină Anton de vorbit că spre piaţă și începu să răzbată uruitul greu, ca un cutremur adânc, al tancurilor inamicului. Servanţii se repeziră la proiectile, tunarii îngenuncheară lângă piese. Anton trecea de la un tun la altul, controla direcţia de tragere și repeta mereu cu glas încordat:

– Nu tragi fără comanda mea! Ochești liniștit! Bateria e camuflată. Inamicul nu știe că suntem aici.

Se opri între tunurile din mijloc, răsuflă greu, își luă capela din cap și se șterse cu postavul ei aspru peste frunte. Era iarnă, dar sudoarea îi țâșnea mereu la tâmple și pe ceafă.

Bateria era așezată chiar lângă piaţă, camuflată în curtea cehului acela care-i luase pe români drept unguri. Avea direcţie de tragere asupra pieţii și străzii principale care dădea în ea.

– Dom' caporal, se văd, strigă cineva.

Anton duse binoclul la ochi.

– Radu Florea, strigă el.

– Ordonaţi.

– Tragi în tancul din frunte de la douăzeci și cinci de metri.

– Trag în tancul din frunte, repetă tunarul înspăimântat de distanţa de la care i se ordona să tragă.

– Ailoaie!

– Ordonaţi.

– Tragi în tancul din frunte de la douăzeci și cinci de metri.

Ailoaie nu răspunse, înfricoșat și el de acest ordin. Anton se repezi la ei:

– Băieţi, Radule, Ailoaie! Tancul din frunte e un *Tigru* cât grajdu' ăsta, înaintează singur de celelalte. Fraţilor, ochiţi amândoi în turelă și dracu l-a luat. Nu vă speriaţi, băieţi, o să-i spargem ţeasta.

Trecu la ceilalţi tunari și le spuse să ochească și ei în *Tigru*, dar să tragă fără comandă. Din nou îl năpădi sudoarea, dar ciudat lucru, se simţea liniștit, mai liniștit parcă decât altfel, decât dacă n-ar fi fost aici, în satul acela străin, înconjurat de inamic și amenințat să fie zdrobit de tancuri. Numai inima-i zvâcnea fără rost, când acolo la locul ei în piept, când în urechi.

Îngenunche între tunurile lui Radu Florea și Ailoaie, și duse binoclul la ochi. Uriașul *Tigru* acoperi întreaga lentilă și îl izbi în ochi, atât de mult se apropiase. Într-o clipă, înfricoșat, Anton ridică mâna și urlă:

– Întreaga baterie...

Glasul i se frânse, cât pe-aci să dea semnalul ca întreaga baterie să tragă.

– Întrega baterie ascultă comanda la mine, strigă el, și unghiile îi pătrunseră adânc în podul palmei.

Tigrul era încă departe. „Îţi dau eu ţie“, bolborosi el îndârjit.

– Radu Florea, Ailoaie, turela fraţilor! Ochiţi liniștit turela și trageţi la milimetru.

Pământul începu să se cutremure surd și *Tigrul* pătrunse în piaţă ca un urias bivol negru scăpat din fiare. Când ajunse în piaţă, deodată înţepeni și scuipă de două ori din trompa lui de metal drept spre baterie. Proiectilele zburară pe sus și izbiră în acoperișul casei cehului, care se prăbuși cu zgomot de cărămizi, geamuri sparte și uruit de ţiglă. Anton înghețase. Tancul se oprise la cincizeci de metri. Să fi descoperit oare bateria?

– Dom' caporal... dom' caporal... tragem!

Tancul își continuă însă drumul și Anton răsuflă ușurat. Uruitul se înteți, namila se apropia legănându-se parcă, se vedeau șenilele învârtindu-se și înghițind pământ și zăpadă amestecate.

– Dom' caporal, strigă Ailoaie.

Monstrul crescu înfricoșător și, în privirea tunarilor, Anton văzu licărind teama și neîncrederea în rostul pe care îl mai aveau ei acolo. Anton se ridică în picioare, mâna dreaptă i se repezi spre cer, deschise gura mare și o clipă dinții îi sticliră ca de lup. Urlă:

– În-trea-ga ba-te-riee! Fooc!

Mâna îi căzu spre pământ odată cu trupul, tunurile bubuiră. Cu ochii holbați, Anton văzu cum turela zboară de pe creasta *Tigrului* și rupe în două trupul tanchistului neamț. Trecu repede peste această vedenie, strigă:

– Radu Florea și Ailoaie, trageți în al doilea tanc.

Sări de la locul său și spuse celorlalți tunari să tragă în al treilea care venea foarte aproape în urma celuilalt.

– Foc, băieți! urlă Anton, și din nou mâna dreaptă i se repezi spre cer și căzu cu ea cu tot la pământ.

Șenila din stânga celui de-al doilea tanc lovită de proiectile se desfăcu și se întinse pe pavaj și zgomotul de fiare pe care-l făcu se auzi până la baterie. Al treilea tanc fu lovit mai rău, din turela lui țâșni fum și flăcări negre. Ultimele două tancuri apucaseră și ele să intre în piață și, văzând ce se întâmplă, manevraseră cu toată viteza să se întoarcă înapoi.

– Foc! Foc! băieți! strigă Anton și văzând că tunarii nu nimeresc, se repezi la tunul lui Ailoaie, ochi liniștit și trase.

Proiectilul său nimeri în plin, al patrulea tanc scrâșni, înțepeni și scoase fum.

– Na, gemu Anton. Foc, băieți, mai e unul, uite-l că fuge. Foc!

Mitraliera din grajd trăgea de mult, dar abia acum, când patru tancuri înțepeniră în piață, văzură tunarii infanteria inamicului care se ascundea prin curți și trăgea cu automatele. Anton aleargă spre grajd, se urcă în pod și cercetă împrejurimile cu binoclul. Deodată căzu pe brânci, apucă mitraliera și începu să tragă îndârjit undeva. Gura i se strâmbase, buzele îi încremeniseră, dezvăluindu-i dinții încleștați. După un minut, fără să înceteze să tragă, făcu semn mitraliorului rănit să-i ia locul.

– Bate șoseaua până mă întorc eu la tine.

Sări jos și alergă spre tunuri.

– Radu Florea, Ailoaie, trageți în casa cu țiglă din colțul șoselei. Trageți în plin!

Tunurile bubuiră, casa lovită în temelie se prăbuși și de prin preajma ei, ca niște șobolani, se risipiră care încotro soldații inamici. De sus, mitraliera toca fără întrerupere.

– În casa din dreapta, cu tablă ruginită, foc! strigă Anton din nou.

Căpitanul Ioan tresări cu putere când auzi primul bubuit al bateriei anticar și descoperi cu binoclul cuibul de rezistență. Da, neprevăzutul de care se temuse colonelul Atanasiu apăruse într-adevăr și amenințarea cu nimicirea plutise în aer, dar iată că apăruse un alt neprevăzut care chema cu hotărâre la reluarea acțiunii. Căpitanul Ioan se uita cu binoclul și mâna îi tremura.

Soldații săriră în picioare, se urcară în copaci.

– Bateria! Bateria a rămas în sat. Fraților, trage bateria! se auziră glasuri strigând de uimire și bucurie.

Într-o clipă, descurajarea se spulberă, plutoanele se adunară, comandanții se înviorară și, în timp ce bateria bubuia necontenit, cele două companii năvăliră a doua oară asupra satului.

Când ajunseră la piață, muniția bateriei era pe terminate.

– Bravo, baterie, strigă căpitanul în mijlocul tunarilor.

Se uită în jurul său, căutându-l pe comandant.

– Unde e ofițerul?

– Mort, dom' căpitan.

– Cine comandă aici?

– Eu, caporal Modan, răspunse Anton.

– Viteazule! strigă căpitanul cu glasul său înalt, și se repezi la caporal, îl apucă de umeri și îl zgâlțâi cu putere. Bravo, viteazule!

– Ce s-a întâmplat cu flancul stâng, dom' căpitan? întrebă Anton, ștergându-și liniștit fruntea de sudoare.

– Locotenentul Brașoveanu a trădat! Și-a trădat oamenii, și nemții ne-au lovit din coastă. Ah, bravo, baterie, vitejilor, bravo vouă! strigă căpitanul din nou.

Îndârjit, căpitanul Ioan își continuă atacul în centru, numai cu cele două companii. Dându-și seama că batalionul pe care-l crezuse nimicit abia acum atacă, colonelul Atanasiu atacă și el din față, și nemții părăsiră pozițiile spre flancul stâng și se retraseră în grabă din sat. Manevra izbutise, drumul spre cota nr. x era deschis.

XX

Nu fu cea mai grea bătălie la care mai luă parte Anton până ce inamicul capitulă, dar fu cea care îi plăcu cel mai mult. Se răcorise, ceva greu și dureros i se ridicase pentru totdeauna de pe inimă.

Veniră zile mai urâte, începură să urmărească inamicul prin munți neprietenoși, cenușii, încărcați de primejdii. Inamicul îi exasperă prin încăpățânarea sălbatică cu care se apăra, cu atât mai sălbatică și mai smintită cu cât prăbușirea lui era mai aproape: aflaseră toți că armatele rusești intraseră în inima Germaniei și se apropiau de Berlin, și că inamicul de aci, cuibărit în acești munți urâți, era de fapt încercuit. Pieriră mulți oameni, dar nici inamicul nu era cruțat când era surprins în ascunzătorile și cazematele naturale pe care i le ofereau

munții. Adeseori însă, dintr-o pornire smintită, inamicul săvârșea cruzimi de neînțeles. Astfel, într-o zi, maiorul Ioan (fusese înaintat în grad și comanda regimentul în locul colonelului Atanasiu care căzuse rănit) văzu cum nemții se expuseseră distrugerii totale cu o mică localitate cehă în care se cuibăriseră. Primiseră avangarda regimentului nostru cu focuri de la ferestre, și maiorul Ioan urmărise de pe deal, cu binoclul, lupta inegală a grupei de avangardă care fusese nimicită. Maiorul Ioan adusese artileria pe coama dealului și-i ordonase să tragă asupra localității cu toate gurile de foc, până la nimicirea ei. Trăsese și Anton cu tunurile lui. De când intraseră în munți nu prea mai aveau de-a face cu tancuri și lua parte la luptă împreună cu artileria. Maiorul Ioan îl avansase în grad și-i lăsase mai departe comanda bateriei.

Pe la începutul lui aprilie, cu o lună înainte de terminarea războiului, Anton primi o scrisoare de la nevastă, care-l turbură și-i trezi pentru întâia oară dorința de a se vedea acasă sănătos, de a nu pieri în luptă. Nu se gândise deloc până acum că ar putea să fie ucis, deși știa că pe front moartea trăiește împreună cu soldatul, alături de el, în fiecare clipă, la masă, pe drum, în somn, și nu numai la atac, și chiar dacă soldatul nu se gândește și nu-i pasă de ea.

Voichița îi scria că se roagă la Dumnezeu să-l apere de glonț și îl așteaptă să se întoarcă oricum ar fi, numai viu să se întoarcă. Că ea e sănătoasă și băiatul la fel, și că Humă e primar și a pus-o pe listă cu trei pogoane de pământ din moșia Popa. Ce bine ar fi să se întoarcă el acasă, îi ajunge cât război a făcut, barem să-i scrie mai des, să știe că e sănătos și trăiește.

Anton începu să se teamă și teama îi strecură gândul că prea multă vreme l-au ocolit gloanțele și obuzele, că prea multe obuze a aruncat el în capul altora și în capul lui n-a nimerit nici unul. Nu cumva i-a venit și lui rândul?

Trăi cu această teamă până ce luptele încetară. În ziua când află că inamicul a depus armele, Anton simți un soi de beție ciudată, nefirească. Era parcă prea multă lumină în aer, iar zgomotele obișnuite ale vieții nu mai izbuteau parcă să acopere tăcerea vie, armonioasă, care plutea pe deasupra pământului.

Călătoria cu trenul spre țară și această tăcere plină de lumină îndulcea vocile oamenilor, însuflețea stâlpii de telegraf, dădea copacilor singuratici o tristețe dulce, drumurilor și gărilor o boare de vis, ca din vremurile de demult... Nu-i era nici foame, nici sete și se urca din când în când pe acoperișul trenului și se întindea cu fața în sus. Stătea ore întregi nemișcat, urmărind norii de primăvară care alunecau pe cer.

Apoi o bucurie neașteptată care ținu tot timpul călătoriei: când trenul intră în țară, începură să-i întâmpine în gările mari mulțimi de oameni veniți anume ca să-i aclame.

De astă dată, când sosi acasă, era în plină zi și văzu de departe bătătura albă și prispa scăldată în soare. Pe marginea șanțurilor încolțise troscotul verde, salcâmii începeau și ei să se acopere de frunze mici și chiar gardurile negre, purtând încă urma gerurilor și zăpezii din timpul iernii, stăteau liniștite și se încălzeau la soare. Poarta grădinii era dată în lături și se zărea prin ea niște straturi proaspete de pământ. Nici Voichița și nici Vasilică nu se vedeau, dar ferestrele și ușa de la tindă erau deschise și Anton ghici, prin semne știute numai de el – Ghimească stând pe labele dinapoi în fața tindei într-o așteptare atentă și lihnită – că soția și copilul sunt la masă. În clipa aceea, Anton simți cum bătaia inimii lui, fără să sporească, îi urcă mintea într-o bucurie înaltă și statornică. Deschise poarta și intră în curte cu niște mișcări moi și firești. Parcă s-ar fi întors de pe undeva din vecini, și nu dintr-o călătorie lungă, care durase atâția ani.

În zilele care urmară, Anton își dădu seama că satul continua viața lui dinainte, dar nu se miră. Humă nu mai era

primar, intrase în Partidul Comunist și partidul îl trimisese într-o școală. Șase luni mai târziu, Humă se întoarse, dar nu în sat, ci la organizația de plasă a partidului, unde Anton se și duse să-l vadă.

– Trebuie să te înscrii în partid, Antoane, îi spuse Humă. Ai primit pământ, dar ca să trăim altfel decât înainte, trebuie să luptăm, măi frate, și să schimbăm satul. Altfel nici nu se poate, nu există altă cale. Cum ai avut tu încredere în mine când ai plecat pe front, așa am eu acuma încredere în tine că înțelegi ce spun și n-o să te dai îndărăt.

Anton nici nu i-a răspuns. Nu venise la plasă numai fiindcă îi era dor de Humă.

FRIGURI

Nang porni în căutarea omului care locuia în Hai-An, despre care știa că e membru al Comitetului regional sătesc Hoa-Nghia. Zorile îl apucară pe Nang aproape de primul cătun din Hoa-Nghia. Regiunea era netedă ca în palmă și un râu făcea aici un cot imens. Nicăieri, nici un loc de refugiu dacă pe neașteptate ar fi apărut pe râu o barcă de patrulare: în față satul necercetat, de jur-împrejur câmpurile de orez inundate de apă, iar în dreapta, dincolo de râu, înecate în ceața zorilor, câteva coame subțiri și albastre de munți; dar erau foarte îndepărtați.

Nang își scoase cu mișcări liniștite bluza, cămașa și pălăria de pe cap, rămase în chiloți și se pregăti să mai petreacă o zi în mlaștină. Înfășură pistolul și încărcătura în prețioasa pungă de nailon pe care o avea la el, își dădu cu noroi pe față și pe gât, vârî hainele într-un tufiș, iar pălăria și pistolul le păstră (pălăria o camuflă mai întâi cu răsad verde de orez). Unde să intre? În care colț de mlaștină, să nu dea țăranii sau vreun copil de el, dar din care să poată avea totuși sub ochi râul și ieșirile cătunului din față? Căutând locul cel mai potrivit, deodată Nang se sperie și își dădu seama cât era de obosit după noaptea în care mersese neîncetat; zorile parcă îi aburiseră simțirea ca într-un vis, când oameni, copaci sau case apar și pier fără să mire mintea noastră căzută parcă în iluziile copilăriei; la numai o sută de pași înaintea sa apăruse ca din senin, pe marginea

râului (și anume chiar acolo unde râul făcea un cot mare și unde el se uitase insistent mai înainte), o casă. Ce era cu casa aceea acolo? Fusese chior de n-o văzuse de la început? Asemenea stări pe care le dă oboseala sau foamea Nang le cunoștea foarte bine, știa cât sunt de primejdioase și, pentru a se pedepsi, se lăsă imediat jos în apa rece. Dar apa era mai rece și corpul său mai excitat și mai aprins decât crezuse și, ca să nu leșine, ieși imediat și se întinse pe micul dig să se obișnuiască treptat cu frigul. Era, până la răsăritul soarelui, ora cea mai neplăcută, fiindcă după aceea mlaștina se încălzea și nu mai simțeai nimic.

Fiorul îi trecu și Nang simți că îl cuprinde căldura dulce a somnului. Se afundă din nou în mlaștină și de astă dată apa noroioasă i se păru blândă și primitoare. Își puse pălăria pe cap și își lipi obrazul de marginea digului. Mișcările i se opriră. Se făcu tăcere totală. Satul dormea încă, și în depărtare, la marginea lui, doi arechieri se detașau de copacii bătrâni ai satului și-și înălțau spre cer tulpinile lor înalte și subțiri, cu noduri circulare urcând spre vârf, coloane vegetale zvelte și liniștite în acest peisaj gras de apă și de verdeață, fără anotimpuri.

Nang dispăruse; nu se mai vedea nimic din el; pălăria era un mic mușuroi de iarbă și frunze, umerii și brațele și fața – forme uscate ale unor copite oarecare de bivol care ieșise din apă după arătura câmpului.

După un ceas, Nang se trezi și pleoapele sale de pământ descoperiră o privire neagră, limpede și iscoditoare, cercetând atent împrejurimile. Soarele îi încălzea spinarea și umerii, dar în apă picioarele îi înghețaseră. N-ar putea oare dormi în casa aceea de la marginea râului? Ce fel de țăran era acela care se izolase de sat și se așezase tocmai aici? Trebuie să fie sau să fi fost cândva acolo un pod sau un bac...

Se uită să vadă dacă iese cineva. Sunt însă lungi diminețile care te prind nedormit! Până se trezesc toți cei care dorm, până își fac de mâncare și își pregătesc uneltele de muncă! Se mișcă

încet și mișcările lor răspund unui alt timp decât al tău, ci au o zi înainte, pe câtă vreme tu ai o noapte în urmă.

Iată însă că a ieșit cineva. La marginea râului, cu spatele la soare, stă nemișcat un copil. După oarecare timp – timpul pentru care venise acolo ca orice copil care s-a sculat dimineața din pat – el fugi apoi îndărăt spre casă. Nu părea însă vioi, parcă nu fugea el prea tare, distanța absorbea probabil amănuntele mișcării, acele țâșnituri necontrolate ale mădularelor iuți și flexibile ca de ied, pe care un om mare văzându-le, surâde deodată ca și când i s-ar ridica brusc o greutate de pe umeri.

Dar iată că mai iese cineva, probabil mama copiilor. Poartă pe umeri o traistă sau o cupă, este însoțită de cel mai mare dintre copii, care este după cât se pare o fetiță. Dar și cel mai mic vine și el din urmă călare pe bivol, cu pălăria conică pe cap, mai mare pălăria decât el, se văd mai bine coarnele fioroase ale animalului decât trupul lui de pisoi. Bivolul se opri pe marginea râului și începu să pască și, de jos, de la linia pământului, Nang îl văzu proiectat pe cerul senin ca un zeu puternic, protector al acestei familii al cărei tată se pare că era plecat sau nu mai exista (nu se vedea nicăieri).

Femeia și fetița străbătură micile diguri care despărțeau între ele orezăriile și îl ocoliră pe Nang din dreapta, fără grabă, cu mersul lor legănat, când înainte, când înapoi, greu de ghicit direcția lor adevărată și unde se vor opri în cele din urmă. Dar iată că s-au oprit, sunt foarte aproape de locul unde Nang zăcea în mlaștină. Pe acolo trecea un canal – se putea ghici existența lui după mișcările pe care începură să le facă femeia și fetița: legau sau desfășurau două frânghii lungi de pe obiectul acela pe care femeia îl dusese în spinare: era un fel de cupă pentru scoaterea apei. Ele prinseră de capete cele două frânghii, se îndepărtară câțiva metri una de alta să aibă loc și în aceeași clipă se îndoiră amândouă spre pământ cu o mișcare lină. În clipa următoare se îndoiră de umeri în partea opusă și Nang zări vărsându-se în aer, ca o limbă argintie, apa scoasă din canal și vărsată fără zgomot și fără stropi dincolo de micul dig: la dreapta în apă, la stânga în aer, și corpul se ondula descriind aceeași traiectorie a cupei, dar rămânând nemișcat pe picioare, în timp ce sus și jos, la cele două extremități ale mișcării, apa se vărsa și se încărca, sau se încărca și se vărsa după cum privirea lui Nang își fixa focarul. Dar nicăieri aceste mișcări n-aveau început și sfârșit, erau atât de rotunde și de închise în ele însele, încât Nang nu văzu la început decât mișcarea brațelor, apoi numai pe aceea a corpurilor. Și târziu, când văzu toată mișcarea, în monotonia ei desăvârșită, ca un ceasornic viu, deodată adormi ca și când s-ar fi ferit brusc și inconștient să înțeleagă sau să-și amintească de ceva în legătură cu ceea ce vedea.

Pentru că era și el țăran de origine, dar de mult uitase de amănuntele copilăriei lui țărănești. Erau dintre cele care trebuie uitate, fiindcă altfel nu se pot suporta. Păscuse și el bivolii de la vârsta de patru ani, iar pe la opt-doisprezece ani știa să facă toate muncile grele, să bată sau să replanteze orezul și apoi să și are pământul. Părinții lui erau atât de săraci, că maică-sa se ducea uneori pe câmpuri după culegerea recoltei să adune printre paiele rămase ici-colo câte-un fir cu boabe. Odată ea chiar adună un pumn întreg de orez. Era liniște ca și acum, mai încolo două fete ridicau apa peste dig. Nang mergea liniștit în urma bivolului arând, iar pe undeva, pe urma sa, proprietarul controla arătura și se apropia pașnic de mama lui Nang. Apoi Nang nu-l mai văzuse în picioare decât pe proprietar. Nu se auzise nici un strigăt. Amintirea acestei clipe când n-o mai văzuse pe mama lui în picioare îl chinuise pe băiat mulți ani și nu aflase ce se întâmplase decât după ce mama lui murise. Căci ea murise curând după aceea. Proprietarului în curtea căruia slujea Nang îi venise ideea că pumnul de orez e din hambarele lui, furat de el, de Nang, și nu cules de pe câmp de

mama lui. Gândul acesta proprietarul nici măcar nu și-l exprimase cu glas tare în clipa când lovise. Nang îl aflase de la alții și istoria, cu toate înțelesurile ei, i se limpezise deplin în minte abia soldat fiind, auzind povestiri de același gen, de la soldați ca și el. Tatăl său, nu se știe de ce, tăcu și el asupra morții soției lui, și câtva timp mai târziu îl dădu pe Nang ca „fiu" aceluiași proprietar – Nang nu avea frați, muriseră toți de hidropizie – iar el, tatăl, dispăruse definitiv din sat și nimeni nu mai auzise nimic de el.

Cinci ani după aceea Nang ajunse soldat. El părăsi satul pe ascuns, o dată cu „Regimentul din Hanoi" – acel regiment care, retrăgându-se din fața francezilor luptând, îi ținuse pe aceștia angajați atâta timp cât îi fu necesar guvernului să se retragă în interiorul țării și să pregătească războiul de lungă durată.

Ca soldat, de asemeni, Nang nu se simțea ispitit să se gândească prea stăruitor și să rețină amănunțit întâmplările al căror erou era. Dacă ar fi făcut-o, poate că și-ar fi dat seama că era de mult timpul să moară și el în luptă cum muriseră alții lângă el și cum omorâse el însuși cu mâna lui pe foarte mulți. Dimpotrivă însă, în ciuda numeroaselor lupte la care luase parte în acești opt ani de zile de când era soldat și de când ținea războiul, Nang avea sentimentul, pe care nu și-l ascundea, că nu prea făcuse mare lucru și că nu ajunsese niciodată să dea acestui inamic o lovitură ca lumea. Acțiunile lor durau prea mult, și uneori, după atâtea pregătiri și atâta trudă, trebuiau să se retragă. E drept că în acești opt ani Nang ajunsese membru al partidului *Lao Dong* (în nopțile copilăriei auzise și el ca și alții cele cinci lovituri misterioase de tobă turburându-i sufletul, unu, doi, trei, patru, cinci: *Dang Con-San Dong-Zuong*[1], dar abia soldat înțelese cine erau cei care îi trezeau astfel din somnul lor adânc și de ce numai pe calea aceasta puteau ei să li se

[1] Partidul Comunist din Indochina.

adreseze), că învățase să citească, să scrie și să studieze hărțile militare, să conducă noaptea o mașină cu farurile stinse pe un drum plin de gropi, să monteze și să demonteze o mitralieră legat la ochi, să conducă un pluton în luptă. Nang era ofițer. Dar nici asupra acestora, după cum nici asupra altor întâmplări, el nu avea nici timpul și nici obiceiul să rumege. În orele când era silit să aștepte sau să stea la pândă, dacă trebuia să aștepte dormea, iar dacă trebuia să stea la pândă învăța pe dinafară tot ceea ce îi cădea sub ochi: un drum, un grup de copaci, un râu, poziția unui sat se înscriau în memoria lui ca pe o hartă. Și cum nici o hartă nu e niciodată atât de minuțioasă încât să indice absolut totul, Nang începu cu timpul să facă parte dintre acele cadre care erau deseori ferite de comandament în încăierările prea obișnuite în care puteau să moară și să fie în schimb folosite în acțiuni speciale, mult mai primejdioase, dar în care șansa de reușită nu putea fi încercată decât de ele.

Într-o zi, comandantul-șef al armatei provinciale îl chemă la el cu încă cinci cadre, comandanți de plutoane ca și el, și i se adresă direct lui:

– Nang, zise el, iată o hartă și iată pentru tine o misiune pe care dacă o s-o pregătești bine, o să fie o lovitură de măciucă așa cum dorești tu de mult!

Și zicând acestea comandantul de armată îi făcu cu ochiul ajutorului său: ajutorul îi raportase starea de spirit a acestui vechi luptător, care se plânsese că inamicul nu este măcar o dată lovit în moalele capului. Nang, cu pomeții lui înalți, mai înalt el însuși de statură cu un lat de palmă decât toți cei adunați acolo, cu ochii negri, vii și nemișcați, își privise comandantul fără ca măcar un singur mușchi să tresară pe chipul lui. Să prepare o lovitură? Și cât să dureze? Un an? Doi? Și despre ce fel de lovitură era vorba? Comandantul dădu explicații și le descrise în întregime misiunea, una dintre cele mai grele de când dura războiul: trebuia atacat aerodromul de la Kat-Bi.

Timp de executare nu mai mult de trei luni, iar condițiile de reușită care trebuiau pregătite constau în culegerea de știri exacte despre sistemul de pază al inamicului și bineînțeles păstrarea deplină a secretului.

Cei șase ofițeri se retraseră, și timp de câteva zile studiară în tăcere harta. Această tăcere Nang avea s-o înțeleagă bine abia mai târziu; erau el – Nang – Hoan, Lac, Mi, Pfan și Long.

Hoan fu însărcinat cu comanda generală a acțiunii. Cei cinci se împărțiră în două: Lac, Mi, Long și Pfan luară drumul Dinh-Vu pentru a încerca să pătrundă în aerodrom, iar în ceea ce îl privește pe Nang, el fu însărcinat să pătrundă în regiunea Hoa-Nghia, unde era puternic partidul național dirijat de francezi, și să pregătească acolo o bază. Cei patru, sub comanda lui Lac, ajunseră cu bine în apropierea unei localități din preajma aerodromului, dar găsiră satul pustiu, locuitorii evacuați cu forța și bunurile lor lăsate pradă hoților. Lac căzu prizonier și fu torturat timp de o lună de zile, dar nu vorbi și se află despre el, printr-un muncitor cu spinarea la depozitul de bombe din Hai-Pfong, că a scăpat numai cu exilul în insula Poulo-Condor. Exceptând această victorie dureroasă a lui Lac – din care toți înțeleseră că inamicul nu are bănuieli și nu prea se teme de un atac chiar în inima zonei în care el era victorios (dacă s-ar fi temut, Lac ar fi fost torturat până la ucidere) – se poate spune că prima lor încercare de a se apropia de aerodrom se încheie cu un eșec total.

În acest timp Nang, cu infinite precauții, pătrunse în regiunea controlată de „partidul național" și reuși să dea de un om despre care i se spusese că e membru al comitetului regional sătesc Hoa-Nghia și că aștepta de mult timp să i se dea o sarcină. Acest om se numea Mông.

Ca să păstreze secretul absolut al misiunii sale, Nang nu-i spuse acestui om în ce scop voia el cu orice preț să creeze în acest sat o bază. Îi spuse însă că baza trebuia neapărat creată, și asta în cel mai scurt timp cu putință. Mông răspunse că regiunea e controlată și de francezi, și de marionete ale partidului național, și că încercarea de a crea aici o bază înseamnă sacrificiu sigur: vor muri amândoi, fiindcă va fi imposibil să se păstreze secretul în timpul creării ei și totul se va prăbuși. Întrebarea care se pune e următoarea: folosește sacrificiul lor cuiva? Da, folosește, răspunse Nang, cu condiția ca baza să se creeze, să rămână secretă și unul din membrii ei să părăsească regiunea și să raporteze comandamentului suprem al armatei provinciale despre existența ei. „Deci misiunea e de acest nivel", conchise Mông.

Se aflau într-o mică vâlcea la marginea satului, ascunși într-un fel de pivniță care fusese cândva fundamentul unei vechi pagode. Era întuneric beznă, dar cu anii Nang învățase să vadă în beznă ca și ziua. Mông îi ceru lui Nang să-și spună numele adevărat și explică și de ce: numele conspirative se știu de puțini inși și acești inși fie că sunt greu de găsit, fie că războiul îi împrăștie sau îi ucide și cum situația lui este specială – cadru de partid aflat în zona inamicului – ar vrea să poată dovedi, fie că scapă cu viață, fie că este ucis, că și-ar fi făcut datoria și că n-a primit în zadar să se infiltreze în spatele inamicului. Nang îi răspunse că înțelege despre ce e vorba, dar că primejdia e mare, orice luptător în misiune știe că poate să cadă și prizonier, nu numai să fie ucis în luptă și că odată prizonier s-ar putea să fie și torturat. Europenii se pricep și ei destul de bine să smulgă secretele prin torturi și e mai bine să nu știi nimic, să nu ai ce spune, suferi și mai puțin și nu ai nici ce dezvălui.

Se lăsă tăcerea după acest răspuns a lui Nang. Mông spuse în cele din urmă: „Bine. Uite ce putem face". Și îi spuse lui Nang că în acest sat există o femeie pe care o cheamă Han – aceea la care l-a găsit și al cărei bărbat și fiu au fost prinși de francezi la începutul războiului (într-o noapte când trupele Viet-Min-ului încă mai luptau prin aceste locuri) săpând o

cursă. Bărbatul a fost împușcat pe loc, și fiul luat prizonier (probabil că au vrut să facă ceva din el de nu l-au împușcat imediat și pe fiu). Această doamnă Han, adăugă Mông, este, după cum a înțeles probabil Nang, prietena lui, a lui Mông, ea îi face rost de mâncare și îi spune tot ce se petrece în cătune. E de presupus că e și ea supravegheată – nu e sigur, dar e de presupus dat fiind faptul că bărbatul ei a fost luptător – dar se descurcă, e foarte pricepută, știe pe unde să meargă (din vecină în vecină și din rudă în rudă) încă din vreme, pe lumină, până i se pierde urma și se întâlnește apoi cu el aici noaptea sub postamentul acestei foste pagode. (La ea se duce foarte rar, din prudență.) În ce privește acest ascunziș, există și aici o ieșire secretă, foarte greu să te strecori prin ea, e adevărat, dar absolut sigură, cei care o cunoșteau s-au retras odată cu trupele, numai familia Han mai știa de ea.

Se lăsă iarăși tăcerea după aceste explicații ale acestui membru clandestin al comitetului regional sătesc. După care Nang observă că într-adevăr adăpostul e secret, dar că ori întâmplarea a făcut ca în prima casă în care a intrat el, Nang, noaptea, numele lui Mông să fie bine cunoscut și el, Nang, să dea de el, ori într-adevăr toată lumea îl cunoaște și totuși îl protejează și nu se găsește printre țărani nici un denunțător.

Este adevărată a doua presupunere, răspunse Mông, fiindcă lepădăturile care ar fi putut să-l denunțe au alte treburi, sunt ocupați să jefuiască satele evacuate cu forța de francezi și să se chivernisească în felul acesta. În ceea ce îi privește pe cei din „partidul național", de aceștia trebuie să aibă mare grijă, fiindcă ei au oarecare legături cu marii proprietari de pământ, și ăștia au nasul subțire. Noroc că mulți dintre ei se tem totuși de luptătorii Viet-Min-ului și în felul ăsta terenul nu pare chiar atât de inaccesibil creării unei baze. Totuși, primejdia e limpede, e înaintea ochilor, cel puțin o dată pe zi sau pe noapte, trec pe drum și pe Lach-Tray patrule mobile și vapoare și bărci

de patrulare care la cel mai mic semn suspect udă terenul cu gloanțe, arestează și fac să dispară nu numai bărbați și femei, dar adesea chiar și copii.

– Firește, răspunse Nang după un timp, după ce Mông tăcu, suntem în război și luptăm cu toate mijloacele, de ambele părți. Apoi deodată adăugă: Să mergem să stăm de vorbă cu doamna Han. Plec eu cel dintâi.

– Cunoști drumul? Mai ții minte casa? zise Mông surprins.

– Firește, răspunse Nang și se ridică și porni. Urmează-mă cam după un ceas, mai adăugă el.

Doamna Han confirmă ceea ce Nang auzise de la prietenul ei. Dar nu era țărancă, așa cum părea la prima vedere; părinții ei fuseseră mandarini, iar bărbatul învățător în comună. Doamna Han îi spuse lui Nang același lucru, că se putea crea o bază, cu condiția ca această bază să nu acționeze un timp prea îndelungat, altfel e posibil să cadă. Și cum întreaga regiune e controlată de inamic, chiar dacă luptătorii vor putea scăpa cu viață prin adăposturile secrete care vor fi săpate, nu se vor putea apoi retrage în deplină siguranță și vor risca să cadă prizonieri. Nang o asigură că misiunea bazei nu va fi de lungă durată, dar că e necesar secretul cel mai desăvârșit.

Doamna Han cunoștea în cătunul T-Cat un fost elev al bărbatului ei, un tânăr care se numea Canh, orfan de ambii părinți, și care ținea mult la familia fostului lui dascăl, cu al cărui fiu copilărise. Tânărul Canh fu atras în lupta conspirativă și Nang îl instrui. Se întâlneau numai noaptea și pătrundeau toți patru în cătune, intrând în casele acelor țărani pe care doamna Han îi cunoștea bine și avea încredere în ei. Ce însemna la urma-urmei o bază? Existența unei baze însemna adăpost sigur în timpul luptei, călăuze care să sară la momentul potrivit să arate drumul în timpul atacului sau retragerii, informatori care să nu bată la ochi, femei sau oameni bătrâni, sau fete curajoase și sprintene care să se strecoare ca nălucile printre

case și copaci și să transmită ceea ce li se spune. Și baza mai însemna și adăpost pentru răniți și, înainte de orice, hrană în timpul lungilor zile de așteptare în adăposturile secrete, când nu se putea acționa din pricini neprevăzute.

O lună de zile se scurse. Nang se retrase să-și dea raportul: baza exista, precum și adăpostul secret care putea feri de inamic cel puțin un pluton de luptători. I se încredință atunci chiar lui conducerea misiunii de a pătrunde în aerodrom după informații. Baza exista, dar știrile despre obiectivul atacului erau puține și fără ele nu se putea întreprinde nimic. Nu se știa foarte precis decât că aerodromul e bine păzit, că are două sute, două sute cincizeci de avioane de toate tipurile și că de pe pista lui își luau zborul zilnic aproximativ șaptezeci, o sută dintre ele, care se îndreptau spre zonele de luptă încărcate fie cu bombe cu napalm, fie cu misiunea să mitralieze tot ceea ce se mișcă, fie să-și aprovizioneze cu hrană și echipament forturile și trupele din regiunea marilor baze de operații.

Dintre cei patru care încercaseră prima pătrundere, numai Mi primi ordinul de a-l însoți pe Nang la a doua încercare. Cel de al treilea luptător care îi fu încredințat de către comandament era la prima însărcinare de acest gen, un băiat vesel și cu purtări alese, născut și crescut la oraș și care era, după cum pretindea el, cel mai bun pescar din Hanoi. Poate că nu era el chiar atât de vesel, ci mai mult stârnea veselia în cel care se uita la el: cât îl priveai, îi și întâlneai ochii care te întâmpinau dintr-o parte, în timp ce gura lui făcea o strâmbătură sceptică: numai eu și eventual și tu suntem aici oameni de nădejde, părea el să spună cu această grimasă flegmatică; ăilalți fac și ei oarecare parale, dar nu ca noi! În aceeași clipă scotea din buzunare o țigară – nu un pachet, ci o țigară singură – o rupea în două și-ți dădea cealaltă jumătate să fumezi cu el pe îndelete și avea aerul că n-a auzit niciodată și nu știe de fumatul cu pipa cu apă („asta numai țăranii fumează așa"). În ce privește purtările lui manierate, Nang luă cunoștință de ele în cele câteva zile de răgaz și odihnă până la plecarea în misiune. Luau masa împreună și Hong – așa îl chema – după ce înghițea întâi orezul cu ajutorul a aproximativ paisprezece mișcări neîntrerupte și „fine" de bețișoare – finețea consta mai ales în modul afectat cu care ținea bețișoarele între degete – el sorbea apoi din ceai și, spre uimirea lui Nang, înainte de a-l înghiți, el își clătea întâi gura în stânga, apoi în dreapta, apoi insista puțin asupra dinților din față și abia după aceea lichidul era trimis pe gât cu o înghițitură care, prin repetare, în loc să întărească în mintea lui Nang admirația pentru manierele orășenești, le puse la îndoială. Binînțeles, nu de tot, dar nu mai avu timp să se lămurească, fiindcă în zilele următoare nu mai avură ocazia să bea ceai și dacă ar fi avut-o tot n-ar fi fost în stare să bage de seamă felul în care bea Hong ceaiul, chiar dacă Hong l-ar fi băut prin ureche.

Mergeau numai noaptea și țineau direcția regiunii luminate (atât de puternic era luminat aerodromul cu proiectoarele, și miile lui de becuri albeau cerul întunecat de se vedea de la zeci de kilometri). Lumina aceasta spectaculoasă îi îngrijora: va fi oare cu putință să se poată strecura fără să fie văzuți? Aliatul lor aproape invincibil în zonele de luptă era întunericul. Dar iată că acum acest aliat îi părăsea... Hong era genist și avea misiunea să afle care sunt punctele neminate ale apărării aerodromului, precum și sistemul lui de alarmă. Mi trebuia să obțină informații precise despre sistemul de patrulare și pază, și Nang să conducă și să memoreze distanțele în apropierea și înlăuntrul aerodromului, precum și amplasamentul precis al hangarelor și cele mai bune puncte de pătrundere spre ele. În același timp, să aibă grijă să nu lase urme. O urmă lăsată unde nu trebuie determină ușor pe inamic să schimbe toate mecanismele lui de apărare și să ducă apoi la dezastru atacul atât de minuțios pregătit care ar urma. Luptător cu o experiență ale cărei limite nu le cunoștea nici măcar el însuși – i s-a

întâmplat nu o dată să scape din situații cu totul neverosimile – Nang îl liniști pe genistul Hong spunându-i că comandantul nu dă niciodată luptătorilor misiuni care nu pot fi îndeplinite, iar în ce privește lumina aceea care se vede, nu scrie pe ea sau pe motoarele care o alimentează că e bună numai pentru francezi. Să se apropie mai mult de ea și atunci au să vadă. La urma-urmei cum ar putea ei studia aerodromul dacă ar fi neluminat?

Mi chicoti vesel auzind aceste cuvinte, iar Nang, după câtva timp de tăcere, continuă adăugând că ar fi fost cam greu să facă ei trei rost de atâtea becuri și să le monteze pe stâlpi. În chestiunea asta nici comandamentul nu s-ar fi putut descurca, de unde să ia asemenea proiectoare și asemenea grupuri electrogene atât de puternice? Așa că vezi cum devine problema.

Mi chicoti din nou, iar Nang nu mai zise nimic. Mergeau de două ore și, după cum simțea Mi, mai aveau puțin și ajungeau la marginea fluviului Lach-Tray. Petrecuseră ziua în satul în care Nang crease baza, în adăpostul secret. Mâncaseră pe săturate, se odihniseră în același timp bine și se simțeau în putere să treacă râul înot și să pătrundă în aceeași noapte în zona misiunii.

Când ajunseră la râu, Nang scoase ceasul din punga de nailon în care își ținea pistolul încărcat și grenada și se uită la el: era nouă și jumătate, merseseră foarte bine. Se dezbrăcară, făcură hainele și tot ce aveau asupra lor pachet și intrară în apă. Nu se auzea zgomotul pe care trecerea lor prin unde îl făcea. Li se vedeau numai pachetele deasupra, trei puncte care se deplasau încet și sigur spre centrul apei. Când ajunseră la malul celălalt, genistul începu să clănțăne din dinți: era frig, era în ianuarie, apa venea din munți și era cam tăioasă. Îl întinseră pe Hong cu fața în sus și începură să-l maseze. Era mic și slab băiatul, și coastele și pântecul lui se răciseră și înțepeniseră de tot, dar Nang continuă să-l frece și să-i miște brațele metodic

până ce simți inima bătându-i speriată sub palme ca la un pui de găină.

– Sus, porunci Nang și începu el însuși să se îmbrace grăbit.

Foarte curios, se aflau chiar în zona misiunii, dar, nu se știe de ce, lumina care albea atât de tare cerul de la distanță, aici nu mai avea deloc aceeași putere. Se uitau în urmă și vedeau un întuneric gros prin care abia se mai zăreau ici-colo siluetele câte unui copac sau formele foarte neclare ale bunkerelor care flancau pe distanțe mari ieșirile din Hai-Pfong și din preajma Kat-Bi-ului.

Mergând aplecat, feriți de ierburi și prinși de iluzia că dintr-un anumit unghi pot privi aerodromul și observa activitatea lui protejați de un întuneric și mai mare decât acela în care se aflau, cei trei luptători se deplasară în tăcere timp de o jumătate de oră până ce zăriră deodată gardurile și sârma ghimpată și văzură patrula înaintând în spatele sârmei: căzură la pământ și încremeniră cu fața în ierburi. Patrula aruncă o privire în direcția lor, dar nu văzu nimic și își continuă drumul. Nang se uită la ceas. Se uită apoi în adâncime spre pista de aterizare și văzu hangarele, în dreapta și stânga, și aprecie că întreaga suprafață a aerodromului nu putea fi mai mare de cinci kilometri pe trei. În același timp își dădea seama că hangarele se întind pe cel puțin trei kilometri lungime și că dacă pătrunderea spre ele este posibilă la început fără luptă decisivă cu inamicul, ieșirea din aerodrom, după săvârșirea atacului, nu va mai fi posibilă fără angajarea totală cu grosul trupelor de apărare, trupe care erau probabil instruite și gata de luptă, în mai puțin timp decât ar avea nevoie atacanții să se retragă. Iar francezii nu puteau fi mai puțini decât un regiment, dacă nu chiar mai mulți.

Dar iată altă patrulă. Nang se uită iarăși la ceas: trecuse un sfert de oră. Asta însemna că doar atâta timp aveau ca să străbată distanța de la locul unde se pitiseră până la un loc de

pătrundere. Distanța nu era mare, Nang se uită în jur timp de un ceas întreg și memoră locul; apoi se târî înainte, pe burtă, cu Mi și Hong după el, cu privirea mereu îndreptată spre adâncimile luminate ca ziua ale pistei de aterizare, timp de un sfert de oră, după care din nou se opri și se lipiră toți trei la pământ. Iarba era totuși suficient de înaltă ca să le ascundă umbrele, în timp ce ei vedeau până și tipul de arme pe care le purta patrula în trecere. În sfertul de oră cât mersese, Nang mai observă ceva și anume că cel mai mare număr de hangare nu erau paralele cu pista, ci perpendiculare pe ea, capătul lor atingând mult burta din partea cealaltă a aerodromului, și ideea atacului și încolți în mintea lui: pentru a înșela inamicul, trebuiau să pătrundă printr-o parte și să atace numai hangarele perpendiculare, pentru ca ieșirea să se facă prin altă parte, și anume exact prin punctul pe care l-ar atinge o linie dreaptă trasă de aci și până la extremitatea din apropierea hangarelor. Asta însemna evitarea distanței dus-întors și cele mai mari șanse de a scăpa de întâlnirea cu grosul forțelor de apărare. Prins de febra de a-și verifica acest plan care țâșnise în mintea lui cu o putere ce îi înnăbușea glasul prudenței, Nang se târî mai departe și continuă drumul cu intenția de a ajunge exact în punctul în care puteau fi văzute hangarele din spate.

Trebuiră însă curând să renunțe, ocolul era prea mare și i-ar fi prins ziua dincoace de Lach-Tray și departe de bază.

În serile următoare sosiră mai devreme, și Hong, genistul, nu mai îngheță în apă și avură timp să ajungă acolo unde îi conducea Nang. În a șaptesprezecea zi era o vreme urâtă, ceață și ploaie și tot pământul o mlaștină. Genistul Hong se apropie primul de sârma ghimpată și pregăti pătrunderea. Dacă cineva ar fi vrut să verifice în minutele acelea sistemul de alarmă, cei trei luptători ar fi fost prinși, dar nu se întâmplă nimic. Pătrunseră până la o distanță de câteva zeci de metri de avioane, văzură felul cum erau păzite, câte posturi și turnuri de pază

erau, apoi se retraseră, și Hong refăcu spărtura în gardul de sârmă. Ploaia și ceața care îi ajutase atât de mult în această pătrundere importantă îi împiedică însă să se retragă la fel de ușor ca de obicei, nu mai vedeau pe unde să se retragă, îi prinse ziua înainte de a fi atins baza și fură zăriți dintr-un bunker și încercuiți. Mi era istovit de lupta cu mocirlele prin care trecuseră și nu mai putu să ajungă până la un canal care l-ar fi salvat și în care Nang și Hong se și aruncaseră și înotau pe sub apă crezând că Mi face la fel. Văzând patrula gata să tragă asupra lui, Mi se opri din mersul lui istovit și, trăgându-și cu greu răsuflarea, strigă:

– *Je me rends!*[1]

– *Haut les mains!*[2] răcni patrula, iar Mi, gâfâind, ridică mâinile.

Zece secunde salvatoare pentru revenirea puterii stătu Mi cu mâinile sus, apoi gâfâitul lui agonic se opri deodată și, calm, trase grenada și o aruncă fulgerător asupra patrulei. În clipa următoare aproape zbură în canalul lat de treizeci de metri, de care puterile îl părăsiseră să se apropie exact în clipele când putea să se salveze odată cu Nang și Hong. Dar grenada lui nu explodă și patrula avu timp să se apropie în goană de mal și să-l împuște pe Mi când acesta ajunse în partea cealaltă și se ridică din apă.

Misiunea fusese îndeplinită cu pierderea lui Mi. El fu înlocuit cu un anume Dinh, și pentru a verifica dacă nu cumva paza se alarmase și schimbase sistemul de apărare, precum și pentru a-l instrui și pe Dinh în amănuntele misiunii, spre sfârșitul lui ianuarie Nang pătrunse pentru ultima oară în aerodrom, după care părăsi baza și se prezentă la comandament pentru a raporta.

[1] Mă predau! (fr.)
[2] Sus mâinile! (fr.)

Comandantul corpului de armată al provinciei hotărî să trimită treisprezece luptători din divizioanele din care făceau parte Nang și ceilalți doi și, sub comanda lui Nang, să învețe tot ceea ce știau aceștia pentru a construi cu ei nucleul viitoarei expediții. Ei trebuiau să cunoască locurile și drumurile pe timpul nopții, pentru ca apoi să poată conduce ei înșiși trupa de șoc care va da lovitura. Nang raportă apoi la sfârșit că dintre greutățile pătrunderii în zona aerodromului, cea mai mare era aceea a trecerii înot a fluviilor Van-Uc și Lach-Tray, că, oricât antrenament s-ar face, nu se poate trece ultimul fluviu fără ca trei sau patru luptători, odată ajunși dincolo, să nu cadă țepeni de frig și să piardă cu ei astfel timpul cel mai prețios: aveau nevoie de șampane, nu atât pentru Lach-Tray, cât pentru Van-Uc, care la locul cel mai bun de trecere avea aproape cinci sute de metri lărgime. În timpul cât durase antrenamentul celor treisprezece luptători de sub comanda lui Nang, comandantul armatei instruise în vederea acestui scop o companie de elită și lărgise în aceeași perioadă baza creată în timpul verii de către Nang. Comandantul suprem al armatei luă el însuși comanda trupei și pe la mijlocul lui februarie grupul de șoc, compus din patruzeci de oameni, sosi fără incidente până la țărmul râului Van-Uc. Erau pe punctul de a dezlega șampanele pe care baza le pregătise pentru traversarea râului când o barcă de patrulare trecu, cu motorul oprit, fără lumini, mergând alandala, împinsă doar de curent, pentru a lua prin surprindere pe cei pe care i-ar întâlni. Se retraseră pe burtă în noroiul orezăriilor și așteptară. Francezii văzură șampanele și deodată aprinseră lumini puternice în direcția lor și dincolo de mal. Peste tot era pustiu, tufișuri împrăștiate și mlaștini. Ei puseră în bătaie o mitralieră grea care împroșcă timp de câteva minute locurile și tufișurile. În curând alte bărci de patrulare apărură din urmă. Mai mult de un ceas ele tot trecură și revenîră, traseră cu mitralierele și luminară mlaștinile, dar nu văzură nimic. În cele din urmă

legară șampanele împreună, le remorcară la bărcile lor puternice și plecară cu ele. În urma lor trecu apoi un vapor de război și apoi din nou bărci de patrulare cu luminile și motoarele oprite, și luptătorii, neliniștiți de aceste măsuri de concentrare a pazei, se retraseră la bază, întrebându-se ce s-a putut întâmpla, cine i-a alarmat pe francezi? Nang fu trimis din nou împreună cu genistul Hong și Dinh (care îl înlocuise pe Mi) pentru a afla ce s-a întâmplat la aerodrom și pentru a face cercetări și mai minuțioase.

Nu se întâmplase nimic la aerodrom, pur și simplu francezii sporiseră peste tot paza și intensificaseră patrulările pe timpul nopții. De undeva, din altă parte, o presiune surdă se exercita asupra lor, dar din ce loc anume Nang nu știa. Un pluton dintre cele patru care acopereau retragerea grupului de șoc fu încercuit fără veste de francezi și abia se salvă retrăgându-se în adăposturile secrete, pe care apoi le părăsi în timpul nopții, iar Hong genistul și Dinh (care îl înlocuise pe Mi), în drum spre comandament, trimiși de Nang să raporteze despre ultima pătrundere în aerodrom, căzură, Hong luptând, Dinh prizonier. Baza, supravegheată de aproape, deveni nesigură. Situația era primejdioasă.

Și iată-l din nou pe Nang, după opt luni de trudă, luând-o de la început, trimis iarăși în căutarea lui Mông, care de astă dată se ascundea în Hai-An și care fusese membru în comitetul regional sătesc Hoa-Nghia. Să dea de el, s-o ia de la cap, să formeze o nouă bază, să pătrundă apoi din nou în aerodrom pentru a instrui pe alții în locul celor doi căzuți și abia după aceea, poate, expediția să reînceapă...

După două ore de somn, Nang se trezi și privirea lui găsi la locul lor femeia și fetița, care continuau să scoată apă din canalul cel mare și s-o arunce, cu mișcările lor unduioase și monotone, în canalul cel mic care o ducea pe ogorul lor. În

dreapta, stând pe bivol ca pe un dâmb, cu pălăria lui conică din frunze uscate de bananier care îl înghițea parcă în întregime, se vedea băiatul, o mogâldeață pe care Nang o zărise la început mai puțin distinct decât coarnele negre ale vitei, dar care între timp se apropiaseră mult de locul unde zăcea Nang în mlaștină și acum copilului i se vedeau și lui bine piciorușele subțiri odihnindu-se de o parte și de alta a spinării monstruoase și blânde a animalului.

Nang se trezi cu gândul nelămurit dacă în casa aceea de unde ieșise femeia și fetița și apoi și băiatul cu bivolul exista sau nu un bărbat și dacă bărbatul acela fusese sau era și în prezent conducător de bac.

Se simțea acum bine, mlaștina se încălzise de mult și, în afară de faptul că îi era foame, nimic nu l-ar mai fi împiedicat să aștepte liniștit căderea serii. Femeia și fetița ei continuau să arunce apa. Bivolul, deși înainta, părea că stă pe loc, dominând cu prezența lui aceste locuri cu pământ galben care străluceau de un verde saturat sub un soare care începuse să ardă bine. Tăcerea și liniștea erau senine, aerul subțiat și parcă argintat de reflexul ogoarelor inundate.

Cum stătea topit în neclintirea sa și se uita, Nang văzu cum deodată copilul alunecă pe spinarea bivolului și cum bivolul, ca și când ar fi fost prins de streche, se puse pe o goană smintită în direcția satului. Nang se uită spre cer și abia atunci auzi bâzâitul cunoscut. Venea din spate, și copilul îl văzuse dinainte. În clipele următoare în auzul lui Nang aerul fu spintecat și fărâmițat ca de trăsnet și văzu apoi avionul coborând în picaj asupra vitei care alerga. Vuietul motorului parcă se opri și se auzi mitraliera cu tocatul ei puternic și rar. Uitând de prudență, Nang se ridică în brațe să vadă. Fusese lovit bivolul? Scăpase? Îl zări fugind mereu, parcă rostogolindu-se, în timp ce avionul, depășind satul, urca în curbă înaltă, cu aripile aplecate. Revenea.

Dar nu mai coborî și se pierdu în zare, fiindcă între timp vita ajunsese în sat și se adăpostise.

Nang simți cum i se întețesc bătăile inimii și, ascultându-le, se miră. Nu i se întâmpla să-și audă inima decât foarte rar și încă mai rar de emoție, ci mai mult de efort, și numai dacă era prea flămând și prea obosit. Odată capturaseră o baterie de artilerie și o duceau în munți prin păduri neumblate. Urcau foarte greu, trăgând tunurile, înhămați la ele. Pe vârful unei pante, tunul din frunte, la care trăgea și el, începuse deodată, în ciuda opintelilor lor disperate, să alunece încet la vale. Dacă le scăpa, ar fi luat cu el în râpă întreaga baterie. Atunci unul din soldați s-a aruncat sub roțile lui și Nang, care împingea din urmă, a scos un răcnet sălbatic. Nu mai era în pericol tunul, ci omul, și răcnetul lui Nang fusese înțeles de toți: dacă nu mai aveau puteri pentru tun, trebuiau să aibă pentru om. Și atunci trupurile lor subțiri s-au îndoit pe spate și în secundele acelea când puțin mai lipsea ca tunul să fie oprit cu prețul morții celui de sub roate și-a auzit Nang bătaia violentă a inimii izbindu-i pieptul.

Avusese și de ce. Dar acum? Bivolul doar scăpase și apoi scena aceasta o mai văzuse de atâtea ori, mai ales la începutul războiului, când aceste vite puternice (fără de care orezul nu putea fi cultivat și armata lor ar fi pierit învinsă de foame) nu fuseseră încă învățate să fugă și erau ucise cu sutele. Și atunci Nang își dădu seama că anii de război ținuseră cam prea mult (din 1946 și până acum, în 1954) și că răbdarea sa începea să tremure și mânia să i se urce în gât. Cât timp mai aveau să îndure aceste păsări care spintecau aerul atât de sigure de sine?

Dar apoi bătăile inimii i se domoliră și Nang simți cum îi revine treptat vechea lui stăpânire de sine și odată cu ea gândul că avea o misiune de îndeplinit. Nu era aceasta tocmai o misiune menită să lovească aceste păsări grămadă în cuibul lor?

Desigur, asupra lui timpul își făcuse simțită apăsarea, avea douăzeci și șase de ani și își trăise o parte a vieții mai mult pe

sub pământ și prin mlaștini, săpând gropi și pregătind ambuscade și se putea să și moară fără să apuce să vadă sfârșitul luptei și să respire în libertate, dar nu se putea ca acești opt ani să nu-l fi atins greu și pe inamic, doar viața s-a scurs și pentru el, și opt ani nu e o glumă, cu atât mai mult cu cât mulți dintre ai lui și-au dat și ei viața pe aceste locuri și uneori în chinuri la fel de cumplite ca acelea pe care ei le stârneau pe unde treceau (fiindcă ei au fost cei care s-au arătat cei dintâi fără cruțare aruncând din avioane benzină asupra satelor și oamenilor, făcându-i să ardă ca niște torțe, și atunci și lor au început să le fie întinse pe drumurile lor de patrulare niște curse, nu atât de spectaculoase ca flăcările unui incendiu, dar nu mai puțin sinistre prin aparența lor inofensivă, gropi, de pildă, acoperite cu un capac rulant bine camuflat, la fel de sensibil ca o balanță, care se răsturna fulgerător îndată ce era atins cu piciorul și pe fundul cărora trupul celui căzut era întâmpinat de vârfuri ascuțite de bambus care îi spintecau rinichii și mațele și ale cărui urlete nici măcar nu se mai auzeau).

Nang adormise a treia oară și îl trezi răceala mlaștinei. Soarele coborâse, începuse să asfințească, bivolul și copilul reveniseră, și în stânga mama și fetița ei continuau să arunce apa. Dar iată că s-au oprit, femeia strânse frânghia și o înfășură, fetița o ajută și porniră amândouă spre casă. Mama strigă ceva din depărtare spre copil...

Nici acum, timp de aproape un ceas, cât omul din mlaștină urmări atent întoarcerea acasă a acestei familii, nu se zări nici prin apropiere și nici prin curte umbra unui bărbat sau măcar a unui bătrân. Unui luptător nu numai atenția lui încordată și semnele exterioare vizibile îi semnalează prezența inamicului, ci îl ajută și mirosul său pe căi mai ascunse, pe care el nu se bizuie în întregime, dar nici nu le disprețuiește. Nang învățase să afle măsura potrivită și, în anumite împrejurări, sfida

pericolul, iar în altele era de o prudență exagerată. În cazul de față avu acest sentiment că nu-l pândește nici o primejdie; întâi devenise limpede faptul că nu mai exista la acel punct de trecere peste râu nici un bac și că în general circulația era întreruptă total pe această arteră. Cât privește viața acestei familii izolate de sat, avea să vadă la căderea nopții ce era cu ea și în ce măsură îi putea fi de folos.

Nu mai așteptă întunericul, ieși din apă și se spălă de noroi. Afară era mai frig și începu să dârdâie tot așa de tare ca Hong genistul când trecuseră prima dată peste Lach-Tray. Nang, speriat o clipă, începu să se maseze febril pe piept și pe picioare; fiorul îi trecu, și se îmbrăcă și porni spre casa aceea cu niște pași ca ai oricărui țăran care se întorcea la gospodăria lui după o zi de trudă. Nici nu era altfel deghizat, purta aceiași pantaloni negri de pânză sumeși peste genunchi, desculț și cu o bluză și o pălărie foarte vechi. Trecu liniștit prin dreptul casei și când îl văzu pe băiat lângă grajd încetini pașii și îi făcu un semn familiar să se apropie. Ezitând, băiatul se apropie.

– E cineva la voi acasă? îl întrebă Nang oprindu-se și vorbind cu copilul peste umăr, în treacăt.

Băiatul dădu din cap afirmativ.

– Cine e? reluă Nang.

Copilul bâlbâi ceva din care Nang înțelese că era vorba de două surori ale lui mai mari (prima lui soră, a doua lui soră...)

– Numai ele sunt acasă? întrebă Nang.

– Păi cine să mai fie?! se miră băiatul și adăugă că tata e plecat și i-a lăsat singuri, n-a mai venit pe-acasă de mult...

Unde era dus? Copilul răspunse că el nu știa, că știau cele două surori ale lui, dar acuma ele erau în casă și nu puteau să iasă afară... De ce?

Nu răspunse în prima clipă la această întrebare, apoi își ridică privirea și spuse că el trebuie să aștepte, acuma nu poate să mănânce orezul... Nang îl întrebă în șoaptă din ce pricină,

și atunci copilul răspunse: fiindcă orezul era sus pe poliță... Și pe cine trebuia să aștepte? Băiatul bâigui iar ceva despre sora lui mai mare și Nang înțelese că de obicei ea, Thanh, era aceea care pregătea orezul și patalele...

– Și? repetă Nang, pe cine trebuie să aștepți?

Băiatul nu înțelese: nu aștepta pe nimeni.

– Atunci de ce nu-ți dă să mănânci, zise Nang, de ce trebuie să aștepți?

– Până îi trece, șopti atunci copilul cu o tristețe care nu lăsa nici o umbră peste ochii lui senini.

Acum e rândul ei și ai lui Yên, adăugă el, și mâine la prânz îi venea rândul și lui. Nang nu înțelegea nimic în afară de faptul că tatăl era plecat, că despre mamă copilul nu pomenea nimic și că prin urmare nu avea – fata cea mare fiindu-i deci băiatului soră și nu mamă – și că putea să intre liniștit în casă și să vadă singur despre ce este vorba. Despre ce putea fi vorba? Fetele lucraseră doar toată ziua la dig, sub ochii lui, și plecaseră nu demult, nu erau nici două ore, și în tot acest timp nu se apropiase nimeni de casă.

– Eu sunt Cuc, d-aci din sat, zise Nang, nu mă cunoști?

Copilul îl privi fără să răspundă și fără să fie curios și se luă după el cu aerul cel mai firesc când Nang, hotărându-se, începu să urce încet micul dâmb pe care era așezată gospodăria lor și să se apropie cu grijă de casă. Între timp amurgul se îngroșase mult, și peste pământ mai rămase doar atâta lumină ca toate lucrurile să arate negre. Singur râul, care curgea neauzit, jos la poalele casei, își păstra strălucirea spre apus, în timp ce la vale se pierdea și el în întunericul serii.

Nang avea la el un chibrit, îl aprinse și la flacăra lui văzu în mai puțin de o secundă întreaga odaie. Îl ținu aprins în secundele următoare, trecu pe lângă un pat larg, unde văzuse două trupuri dormind, și se apropie de peretele din fund unde zărise o lampă.

– Nu arde, zise băiatul, ghicindu-i gândul.

Atunci Nang se apropie de pat, se așeză și rămase tăcut până se obișnui cu întunericul. Cele două fete dormeau și patul lor nu avea musticher, pânza aceea atât de prețioasă care te apără în timpul nopții de țânțari. Se uită la ele și, la lumina slabă a amurgului, care mai răzbătea încă prin fereastra fără geam, Nang văzu obrazul fetei celei mari lipit de împletitura de bambus a patului, cu gura ușor deschisă și cu respirația parcă oprită. Cealaltă se făcuse mototol și se băgase cu capul în perete. Amândouă aveau pe ele ca învelitoare ceva subțire. Dinspre perete, unde se înghemuise cea mică, Nang simțea cum fata tremura din când în când, dar nu se auzea nici un geamăt, zgomotul nici unei respirații grele. Asta sporea nemăsurat liniștea și pacea din jur. Întunericul se făcea din ce în ce mai negru, iar clipele se scurgeau parcă în jos, de sus din cer peste casă, apoi din odaie spre adâncurile pământului. Dacă stăteai liniștit în aceste clipe, suferința, oricare ar fi fost ea, se scurgea și ea odată cu ele în pământ. Nici n-aveai ce să faci altceva.

– Surorile tale au friguri? zise Nang după o lungă vreme de tăcere, rămânând mai departe pe marginea patului.

– Da, zise băiatul. Și eu am, adăugă el cu o voce de parcă ar fi vrut să arate că posedă și el ceva; dar nu acuma, mâine! Apoi, după câteva clipe, văzând că străinul tace, mai spuse: Și mama a avut, dar a murit.

Era greu de descifrat ce vroia el să spună cu acest *dar*; frigurile i-au pricinuit mamei moartea, sau moartea a împiedicat-o să mai poată avea și ea friguri?

– Amândouă au? mai zise Nang.

– Da, zise băiatul.

Și adăugă că pe Thanh o prindea înaintea lui Yên, îndată ce asfințea soarele, dar că de trecut le trecea la amândouă odată, că ale lui Yên nu erau așa rele.

– Dar ale tale cum sunt? șopti Nang.

Băiatul tăcu, dar nu pentru că n-ar fi vrut să spună, ci pentru că deodată nu știa cum sunt ale lui. Și atunci, cu o voce șoptită și egală, el spuse că mâine, așa pe la prânz, vine Yên la el și îi spune să se dea jos de pe bivol și să se ducă la soare să se culce. Yên știe...

Yên era „a doua lui soră mai mare" preciză băiatul. Thanh, care avea friguri mai rele, era așadar „întâia" mai mare.

– Și? murmură Nang.

Și începe să dârdâie, cu toate că Yên îl învelește cu tot ce e în casă. (O dată Yên, în loc să-l învelească, a aruncat pe el o căldare de apă și a fugit repede pe după casă să n-o vadă, că așa spusese cineva că îi trece, dar el a văzut-o fugind și se pare că de aceea nu i-a trecut...) Pe urmă frigurile se duc și atunci trebuie să dea totul la o parte de pe el, fiindcă i se face cald... Și trebuie să închidă ochii, să nu vadă cerul...

– De ce? zise Nang în șoaptă, uitându-se afară, ascultându-l în același timp cu atenție pe copil.

Pe cer sunt nori, zise băiatul, și norii îl sperie, coboară peste el și îl strigă pe nume... Uneori îl fură de jos, îl urcă și pe urmă îi dau drumul în gol... Și pământul se răstoarnă și fuge sub el... Pe urmă vine câteodată și câinele, îl vede stând culcat și se apropie de el ca orice câine; e mititel, dar face mereu capul mare, uite-așa... (și băiatul arată, desfăcând larg brațele, și privirea lui senină străluci de astă dată de neliniște în semiîntunericul odăii). Îi era așa de rău, continuă el, că o striga țipând pe Yên să-l gonească de acolo pe câine, dar Yên spune totdeauna că ea n-aude nimic...

Și asupra acestei destăinuiri, prins de nedumerire, băiatul tăcu, și tăcând, gândurile lui zburară în altă parte și nu mai zise nimic. Lui Nang i se păru că băiatul vrea sau așteaptă ceva de la el.

– Și pe urmă? zise Nang. Pe urmă nu-ți trece?

Ba da, tresări băiatul revenind, aducându-și aminte. Cum să nu, îi trecea pe seară, adormea și se trezea spre asfințit, venea

Thanh și îi dădea să bea lapte. Va să zică Thanh nu se îmbolnăvea odată cu el! Nu, zise copilul negând energic, abia după două zile îi venea rândul lui Thanh și lui Yên! Mâine și poimâine ele n-aveau.

– Nu?! se miră Nang cu o nuanță în plus de interes pe care o au oamenii în vârstă când ascultă destăinuirile unui copil.

– Nu! zise băiatul grav. Abia poimâine ailaltă!

Și iar tăcu și îl privi pe străin cu gândurile retrase în adâncurile amintirilor lui crude și proaspete, păstrând la suprafață doar o singură dorință, pe care însă n-o exprima, ci doar o contempla în sinea lui cu oboseală și seninătate.

Nang se uită la el câteva clipe. Băiatul își plecă atunci fruntea și rămase înstrăinat și tăcut, retrăgându-se încet într-o parte, rușinat parcă de ceea ce mărturisise, deși adevărata mărturisire el n-o făcuse nici prin cuvinte și nici măcar prin aluzii, ci doar prin această rușine care îi ținea fruntea în jos și îl îndemnase să se dea la o parte de sub privirea străinului.

– Unde e orezul tău? zise Nang înțelegând.

Băiatul parcă nu auzi, se retrase și mai mult într-o parte, confirmând astfel că nu-și mai putea apăra gândurile dezvăluite, dar că nu-i va spune unde e orezul atât timp cât nu va fi sigur că Thanh și Yên nu se vor supăra de destăinuirea lui. Nang rămase nemișcat, apoi se uită iar afară, aruncând o privire totală și circulară în direcția satului, de-a lungul râului și înapoi, dincotro venise el însuși în zori. Nimeni. Peste tot nemișcare și tăcere.

– Taică-tău are obiceiul să vină acasă seara sau noaptea? zise Nang.

Băiatul clătină din cap: nu.

– Deloc? Niciodată?

Nu, nu venea deloc noaptea. Nang îl întrebă: știa sigur, sau nu-și aducea el aminte? Băiatul se gândi o clipă și negă iar, de astă dată precizând:

– Tata a fost ieri și se întoarce duminică.

– De ce tocmai duminică? Și voi ce faceți singuri? continuă Nang văzând că băiatul tace.

De alături, Nang auzi pe fata cea mare cum scoate un suspin nedefinit. Ea chiar se răsuci cu fața în sus și apoi, foarte încet se ridică în capul oaselor.

– *Tia*, murmură bolnava, mi-e sete, dă-mi apă.

Îl luă pe străin drept tatăl ei, credea că s-a întors acasă. Nang se miră atât de vocea ei, cât și de felul cum spunea ea tată, ca la oraș, *tia*, în loc de *bo*, iar vocea avea ceva nefiresc, era parcă prea subțire și prea cântată. În orice caz era așa de plăcut la auz glasul ei!

– *Tia*, repetă fata, mi-e sete...

Nang se uită la băiat.

– Thanh mi-a spus să nu-i dau apă când cere, zice el. Nici ei și nici lui Yên. Și adăugă ca un argument suprem: Nici mama nu bea apă...

În acest timp fata de la perete se potolise din dârdâit și adormise. I se auzea respirația ușoară, ca o părere. În liniștea care se lăsă după ce Thanh se întinse la loc peste patul fără perini și fără așternut, respirația fetei de la perete putea fi luată și drept respirație a lucrurilor de afară, trecerea înceată a aerului greu și umed care venea de pe Marea de la răsărit (a Chinei de Sud), din Bac-Bo, și făcea să tresară foaia lată a bananierului sau frunza tăioasă a trestiei de zahăr. Nu era departe marea, pe un drum sigur și nepăzit de patrule se putea ajunge la ea în câteva ore... Și acolo se puteau mânca crabi...

Întunericul din odaie se făcu parcă mai gros sub ochii lui Nang, gândul la crabi îi trezi foamea îndelung adormită și se frecă la ochi simțind că i se face rău de amețeală. Când cuceriseră cu doi ani în urmă zona de pe lângă Pfat-Diem, răzbătuseră spre țărm și din mărăcinii deși din care, pitiți fiind, scrutau marea, zăriseră în apropiere o plajă pustie întinsă pe

sute de metri, formată din două sau trei terase naturale de nisip îndelung spălate de fluxul și refluxul valurilor, flancate de o parte și de alta de grupuri liniștite de arechieri; era atât de netedă, de albă și de curată, că o invadaseră nedumeriți și prostiți; parcă nu le venea să creadă că în timp ce ei luptau prin locuri galbene și pline de mocirlă și tufișuri țepoase, pe undeva – cu ajutorul nisipului, al soarelui și al apei – pământul își aranja colțuri de aur tăcute și ferite de pârjolurile stârnite de oameni și atât de frumoase încât ai fi putut crede că el le destina parcă în secret altor ființe. Dar nu erau pe plajă decât pui de crabi și ca niște copii începuseră să se îndoaie și să cadă după ei să-i prindă; pe urmă aprinseseră și focul, fiindcă între timp dăduseră peste ei pescarii locali și le aduseră crabi adevărați. Dar cât erau de buni și cei mici și ce plăcere le făcuse să alerge după ei pe plajă în timp ce crabii fugeau sfârâind din picioarele lor multe și înalte ca niște spițe căutând zadarnic găurile lor în nisip.

Nang își luă mâinile de pe ochi și se ridică hotărât în picioare. Băiatul îl urmă și străbătură amândoi curtea și intrară sub acoperișul întins, unde dormea, despărțit printr-un perete, bivolul. Alături de el era bucătăria ca un pod, un mic hambar și un colț mare plin de unelte de arat și de recoltat orezul. La intrarea lor se auzi pe undeva prin spate un cârâit de găini. Băiatul spuse că aici aveau o lampă cu puțin gaz, dar că fitilul era prea mic, se arsese, nu mai ținea flacăra.

– Nu-i nimic, îl facem noi să ardă, zise Nang.

– Nu, nu arde, spuse băiatul, Thanh i-a pus o cârpă să ajungă jos la gaz, dar degeaba...

– Cred și eu, zise Nang, soră-ta nu prea știe ea cum se aprinde o lampă, ia uite ce afumată e sticla... Adu-mi apă!

Băiatul aduse apă, Nang umplu sticla cu cenușă din vatră și o zbătu energic câtva timp; apoi o clăti și desfăcu fitilul pe care îl curăți bine de arsură și aruncă bucata aceea de cârpă; suflă și curăță și lampa, apoi se uită pe fundul ei să vadă cât gaz avea.

Avea destul, numai fitilul nu ajungea. Turnă apă în ea, înșurubă fitilul, îl aprinse și îl potrivi și puse sticla, care între timp se uscase; se făcu în toată bucătăria lumină curată și odihnitoare spre mirarea băiatului.

– O să țină? întrebă el.

– Ține, zise Nang, gazul nu se amestecă cu apa, se ridică deasupra. Ia uită-te!

Și îi arătă cu degetul linia care despărțea apa de la fund de gaz.

– Orezul tău e fiert? îl întrebă.

Băiatul clătină din cap: da, era fiert și îi arătă unde era, dar asta ca un fel de informație, nu pentru că ar fi vrut neapărat să mănânce. O aștepta pe sora lui să se scoale.

– Yên nu mănâncă, mai zise el, dimineața mănâncă.

– De ce?

– Zice că nu-i e foame! Dă cu piciorul dacă o scol.

Asta însemna că familia nu era chiar așa de săracă pe cât părea și că în general aveau ce mânca din moment ce unuia dintre membrii ei îi plăcea mai mult somnul decât sculatul la masă!

– Dar dimineața mănâncă? zise Nang.

– Dimineața mănâncă și porția de aseară și pe-aia de dimineață. Pe amândouă le mănâncă! exclamă băiatul cu atâta admirație pentru pofta de mâncare a sorei lui și mai ales pentru priceperea ei de a-și aranja astfel de porții duble încât Nang zâmbi: în clipa aceea băiatul arătase cât era el de flămând și mai ales cât de nevinovată era strădania lui de a ascunde acest lucru față de străin.

– Cum te cheamă pe tine? îl întrebă Nang.

– Tuy, răspunse băiatul.

– Tuy, zise Nang, hai să-ți dau orezul tău și ce ți-a pregătit Thanh și tu ai să-mi spui cât să-ți dau ca să le rămână și lui Thanh și lui Yên. Pe urmă ai să te culci și o să-i spun eu lui Thanh că erai mort de oboseală.

Și fără să se mai uite la el ca să-i observe privirea care căuta într-o parte cu reținere, Nang luă vasul de sus și îi pregăti copilului cina cu aceeași pricepere cu care curățise și aprinsese lampa.

– Și de când a venit Thanh acasă? întrebă Nang în treacăt, ca omul care n-are treabă și e pus pe taclale.

– De anul trecut, zise băiatul cu gura plină. De când a murit mama.

– Și de ce n-a mai plecat?

– Tata a oprit-o!

– Dar tata unde spuseși că e dus? De ce nu stă acasă s-o ajute pe Thanh?

– Tata stă toate zilele în Tîn-Cîm! explică băiatul.

– Unde vine asta?

– Aici, zise băiatul arătând cu mâna spre grajdul bivolului.

– Adică, zise Nang, la câte sate de aici?

– Al treilea sat.

– Și ce face acolo?

– Stă la o muiere, zise băiatul deodată, cu un glas de parcă ar fi vrut să spună că din asta o să iasă ceva foarte firesc atât pentru tatăl său cât și pentru ei toți, Thanh, Yên și Tuy.

– Stă de mult? întrebă Nang.

Băiatul confirmă din cap cu aceeași seninătate și adăugă că tot de când murise maică-sa, mai precis chiar de când nu mai plecase Thanh de acasă. Cu alte cuvinte (și băiatul lăsă să înțeleagă limpede acest lucru), de aceea n-o mai lăsase tatăl său pe Thanh să plece îndărăt, ca să se ducă el să stea toate zilele în Tîn-Cîm.

– Dar unde trebuia să se întoarcă Thanh?

– La Hanoi! spuse foarte simplu băiatul.

– Și ce făcea ea acolo?

Băiatul dădu câteva amănunte din care Nang înțelese că sora acestuia făcea un fel de comerț cu de toate, de la pânzeturi și mărunțișuri până la fructe și zarzavaturi. Mare lucru nu-i

ieșea ei din acest comerț, doar atât cât să trăiască și numai o dată, mai de mult, când băiatul avea doar cinci ani, Thanh îi trimisese maică-si acasă îmbrăcăminte frumoasă... Dar că pe atunci nu era negustoreasă.

– Dar ce era? întrebă Nang.

Băiatul dădu din umeri că nu știe, era prea mic atunci...

– Și la cine stătea ea la Hanoi? întrebă Nang mai departe.

Băiatul se uită mestecând la străin și răspunse prin totala seninătate a privirii că nu înțelege întrebarea.

– Aveați vreo rudă acolo, la care stătea Thanh?

Cu aceeași privire, băiatul clătină scurt din cap: nu.

– Dar cine a trimis-o acolo, de ce n-a stat acasă de la început? mai zise Nang.

Băiatul nu știa, și Nang încetă câtva timp cu întrebările. Apoi le reluă, fiindcă tot nu înțelegea de ce plecase fata de acasă și ce făcuse ea înainte de a fi negustoreasă. După spusele băiatului, plecase de mult, de la o vârstă când fratele ei mai mic nu-și amintea de această plecare. Asta însemna că puteau fi de atunci șase sau chiar opt ani și că pentru a putea trăi singură în Hanoi Thanh trebuie să fi avut pe atunci cel puțin cincisprezece ani. Să fi plecat să facă doar comerț, după cum reieșea din spusele băiatului? O negustoreasă care face comerț timp de atâția ani se pricepe totuși ceva mai mult la gospodărie!... Doar dacă Thanh nu făcea cumva parte dintre acele fete despre care mama lui Nang cânta în zilele ei mai tihnite, când Nang era mic de tot:

Lumina galbenă a lămpii tremură
în lumina albă a lunii,
Domnișoara de jad tremură și ea
să iasă să se plimbe.

Nu părea însă ca Thanh să se creadă o astfel de piatră prețioasă căreia să-i ardă numai de plimbări sub clar de lună,

Nang o văzuse toată ziua lucrând cu destulă sârguință la dig să ridice apa; mai degrabă era de crezut că Thanh fusese dată de părinți ca servitoare la Hanoi, la vreo curte bogată, și că acolo probabil că n-o puseseră să facă altă treabă decât să stea lângă baldachinul stăpânei (sau stăpânului) și să agite evantaiul. (Nang auzise vag de astfel de istorii.) Faptul că după aceea începuse să facă pe negustoreasa se putea explica prin sărăcia generală pe care o adusese războiul, bogătașul în cauză ruinându-se și el sub stăpânirea inamicului. Putea ea oare să fie, această Thanh, o fată cu cap și destul curaj, să poată s-o trimită să-l caute pe Mông, fostul secretar al comitetului regional sătesc Hoa-Nghia, și să înceapă imediat pregătirea unei noi baze? Și încă în ascuns de tatăl ei, în care nu se putea avea, după cât se părea, nici o încredere? Nang își dădu seama că la această întrebare nu putea răspunde decât după ce va sta de vorbă chiar cu ea, de la băiat nu mai avea ce să afle. Trecuse ea prin multe, după cât se înțelegea din spusele băiatului, dar ce devenise? Fiindcă nu totdeauna experiența întărește un om, iar Nang ajunsese cu timpul să-și dea seama că, cu foarte rare excepții, oricât de diferite ca gravitate erau formele de angajare în luptă, primejdia rămânea mereu aceeași: moartea sau exilul. Și trebuia văzut dacă o fată care nu se știe ce-a făcut la Hanoi era în stare să le înfrunte.

Băiatul tocmai terminase de mâncat când Thanh se trezi din febra ei și intră în bucătărie. Nu păru să se mire, doar o clipă avu o expresie bănuitoare dând cu ochii de străin, dar Tuy era acolo și stătea de vorbă cu el foarte familiar, așa cum se stă cu o rudă venită în vizită... (Nu prea cunoștea ea toate rudele familiei, abia de un an de când stătea în sat.) Făcu o plecăciune în fața lui și se așeză apoi pe prag; instinctiv își prinse apoi părul dintr-o parte și începu să-și împletească o coadă cu mișcări care ar fi părut cuiva, care nu știa că tocmai zăcuse, absente.

– Nenea Cuc mi-a dat să mănânc, zise băiatul, ca și când nu s-ar fi văzut cine i-a dat. A aprins lampa, mai adăugă el, cu o voce de parcă ar fi vrut să spună că admirase mult acest fapt.

Sora lui însă nu-l certă.

– Bine, Tuy, zise ea cu glasul acela al ei subțire și care îl uimise de la început pe Nang. Mulțumește-i lui nenea Cuc – de care văd că ești foarte încântat – că ți-a dat să mănânci și du-te și te culcă.

Nang deveni atent, surprins de exprimarea ei aleasă, mai aleasă parcă chiar decât a doamnei Han, prietena lui Mông, fiica de mandarin, al cărei bărbat, învățător în Hoa-Nghia, fusese ucis de francezi în 1946. Cine era această fată, care nu putuse fi în nici un caz servitoare?

Încercând să se exprime el însuși cât putea mai ales, Nang spuse că luând în considerație faptul că ea arăta istovită de febră, îi putea servi și ei masa.

– Cine sunteți dumneavoastră? întrebă atunci fata cu severitate, dar cuprinsă și de o vagă neliniște.

Cine era el? Era din Hanoi, răspunse Nang potolit. Tatăl lui o cunoștea mai bine, el l-a trimis să-i propună o afacere... A sosit pe seară și a găsit-o bolnavă, a așteptat... Să-l scuze că s-a amestecat în gospodăria ei, dar puștiului îi era foarte foame și, cum tot n-avea ce face, hai să-i dea să mănânce! Dacă a deranjat-o prea mult și e prea târziu să mai stea de vorbă, poate să plece și să vină mâine-dimineață, mai zise Nang.

Și se ridică și se vedea că e hotărât să facă întocmai dacă gazda i-ar fi întâmpinat cuvintele cu o politețe rece sau, și mai rău, prin tăcere. Vorbise cât putuse el de orășenește, dar o ureche și un ochi experimentat și-ar fi dat imediat seama că nu era el din Hanoi și cu atât mai puțin fiu de negustor. Cu statura lui mare, cu picioarele puternice, obișnuite să meargă prin apă în urma bivolului, nu era în nici un caz hanoian, iar cu înfățișarea lui energică, cu părul bogat și negru, cu privirea lui liniștită și pătrunzătoare, nici negustor nu putea fi. Asemenea

bărbați nu puteau fi în aceste vremuri decât luptători, iar cel de față, prin politețea și prin grija lui, nu putea fi decât un partizan al Viet-Min-ului, strecurat în misiune.

– Oricine ați fi, zise fata, nu puteți pleca până nu beți un ceai și nu spuneți despre ce afacere este vorba.

Era foarte obosită și abia se mișcă după ce își termină de împletit părul. Arăta atât de fragilă, încât devenea o enigmă faptul că putuse să muncească la dig toată ziua. Nang se uită la ea din plin când o văzu că se apropie de lampă. În clipa următoare își feri privirea și se uită în pământ, unde rămăsese tăcut vreme îndelungată. În minutele următoare, și după ce ea termină de pregătit masa și îl pofti și pe el, Nang continuă încă mult timp să nu se mai uite la ea, să-și ferească privirea directă. Încetul cu încetul parcă se obișnui, dar nu de tot, să se uite ori peste capul ei, ori o privea fără s-o vadă, cu ochii jumătate crăpați, așa cum ne uităm la un lucru pe care ochiul deși îi primește imaginea, mintea refuză să-i acorde un interes mai mare decât cadrului total în care se află obiectul. Tot așa ne uităm adesea la chipul cuiva care prezintă o infirmitate respingătoare și reușim să ne stăpânim și să facem ca privirea și expresia noastră să nu se altereze de repulsie, cum s-ar întâmpla dacă imaginea acelui chip s-ar oferi minții noastre mărită și izolată de cadrul general în care ea există. Pe chipul fetei, Nang nu zărea în mod clar decât nasul, singurul pe care îl putea observa în liniște, fiindcă ușor turtit cum era, semăna oarecum cu al tuturor fetelor pe care le cunoscuse până atunci. Dar de la rădăcina lui se arcuiau la dreapta și la stânga sprâncenele ei mai subțiri și mai delicate ca ale unei pene minuscule de pasăre; iar sub aceste sprâncene străluceau ochii ei oblici, atât de frumoși că Nang nu-i putea privi decât în fracțiuni de secundă și nici atunci fără să facă un efort mare de a se smulge și a-și împrăștia atenția.

Nang puse ca totdeauna pe seama foamei lipsa lui instinctivă de îndrăzneală de a privi direct și mult timp în față chipul acestei fete. Și într-adevăr după ce mâncă și bău un ceai își

ridică în sfârșit pleoapele și se uită la ea țintă, cu privirea sa dură, apăsătoare, privire care, fără știrea lui, învățase cu anii să exprime ordine fără cuvinte și să ceară executarea lor fără explicații. Și începu să vorbească.

Îi spuse că afacerea pe care voia s-o facă cu ea nu era lipsită de primejdie, deși era o afacere cinstită; că tatăl său l-a sfătuit – mai mult chiar, i-a dat ordinul sever – să nu-i ascundă nici ei și nici unui al treilea (fiindcă, după cum are să vadă, va fi vorba de un al treilea) că pentru ca afacerea să reușească din plin e nevoie ca toți cei implicați în ea să știe dinainte ce-i așteaptă și abia după aceea, după ce se vor gândi și vor cântări totul în liniște, să răspundă dacă se angajează sau nu. Asupra faptului cât e de cinstită afacerea să nu existe nici o îndoială: când va afla despre ce e vorba, nici n-o să se mai discute pe această temă, nu asta e problema. Care era însă problema? Problema cea mai grea era găsirea acestui al treilea... găsirea lui urgentă... căutarea lui chiar în această noapte...

Deodată, tot uitându-se în ochii ei și prins de o agitație abia stăpânită, Nang se opri din vorbit, se ridică în picioare și ieși afară. Ocoli casa, rămase îndelung prin preajmă, scrutând totul în jur.

Nu era nimeni și nici nu i se păruse că ar fi. Dar pentru întâia oară de când îndeplinea misiuni grele Nang se simțea încolțit de un sentiment inexplicabil. Se întâmplase și acum, ca aproape totdeauna, ca simpla sa prezență și cuvintele sale rostite în atmosfera creată, actele sale simple nu numai să-i dezvăluie – fără a-i desconspira – intențiile, dar să-l determine și pe celălalt să se dezvăluie și aproape să se și decidă; se ridicase și ieșise ca să nu audă ceea ce era gata să întrebe: cine era a treia persoană? În privirea și pe chipul ei apăruse în timpul cât îi vorbise acea strălucire deosebită și în același timp comună tuturor celor pe care Nang îi atrăgea de partea sa când executa misiuni, un amestec de încredere și devotament care mărturiseau că ea nu se înșela în privința lui, că știa aproape cu certitudine cine era și care mai dovedeau în același timp că acest devotament și această încredere o făceau să nu șovăie în luarea unei decizii care, la rândul ei, mai dovedea că această categorie de oameni, deși aflată într-o zonă care stătuse tot timpul sub ocupația inamicului, învățase în decursul anilor destule despre război ca să se comporte ca și când ar fi fost de mult angajați cu toate că nu fuseseră poate practic angajați nici o singură zi în lupta armată; totul ar fi decurs normal, ca și data trecută, când îl căutase pe Mông, când tot așa, intrând noaptea în prima casă sub un pretext asemănător cu cel de azi și întârziind acolo câteva ore, se convinsese că putea să dezvăluie fără riscuri numele lui Mông dacă de astă dată nu numai Mông ar fi intrat în cauză, ci însăși această fată pe care nici măcar n-o cunoștea. Dar intrarea ei în cauză era străină de rațiuni militare, dar tot atât de puternice, ca un ordin pe care îl primea de astă dată din el însuși, dintr-un Nang pe care nu-l cunoștea bine, dar tot atât de hotărât, de prudent și de răbdător: această fată trebuia ferită! Iar acesta era parcă mai mult decât un ordin, o șoaptă parcă a unei divinități care totdeauna îl protejase, dar niciodată nu-și dezvăluise prezența, iar acum și-o dezvăluia; și asta deodată, fără veste, ca și când ar fi fost îmbrâncit de cineva în pragul unei lumi misterioase, ca în pragul unei pagode, când, odinioară, alături de mama lui, fascinat de chipul multiplicat al lui Buda și cu simțurile turburate de mirosul de bețișoare parfumate, se oprea și nu mai voia cu nici un chip să înainteze, lipindu-se de coapsa ei ocrotitoare și făcându-se greu ca un pietroi. Tot așa nu mai voia acum nimic de la această fată, și dacă nu i-ar fi trecut prin cap că plecând imediat ar fi putut s-o sperie, n-ar mai fi întârziat nici o clipă și ar fi dispărut în noapte.

Se întoarse în bucătărie și se reașeză. Mai mult îi ghici decât îi văzu privirea ei care îl urmărea cu supunere, gata să-l asculte mai departe, dar Nang nu mai fu în stare să reia firul întrerupt.

– Nu trece nimeni pe-aici, zise atunci fata cu o voce intimă, care sugera că neliniștea lui e nejustificată. De când a fost desființat bacul, continuă ea, s-a închis și drumul.

El tot nu ieși din muțenia lui.

– Eu nu pot să mă duc, zise atunci fata ca și când s-ar fi simțit vinovată de tăcerea lui, nu mă țin picioarele, dar dacă vă hotărâți mai repede să-mi spuneți unde stă persoana care vă interesează pot să-l trimit pe Tuy să afle el. Nu e încă așa de târziu ca un copil, seara pe drum, să atragă atenția cuiva. Numai numele acestei persoane în gura copilului ar putea să atragă atenția și, în loc s-o găsească el pe această persoană, să nu vă găsească pe dumneavoastră altcineva.

Nici de astă dată Nang nu reuși să învingă amorțeala care îi paraliza parcă voința. Liniștea se scurgea picătură cu picătură. Stătea pe drugul de lemn care unea bucătăria cu grajdul, cu coatele pe genunchi și cu fălcile în palme...

– Nu, uite ce facem, zise el într-un târziu și vorbind își trase adânc răsuflarea redevenind în întregime stăpân pe sine. Eu mă îndepărtez de casa dumneavoastră și aștept. Dumneavoastră o sculați pe Yên și o întrebați, ea trebuie să știe mai bine... Câți ani are?

– Are aproape optsprezece ani!

– ...La cine mă pot eu duce acum să-mi dea pe cineva să meargă cu mine. Trebuie să mă duc eu, nu pot să las treaba pe mâna unui copil ca Tuy. Nu-i spuneți nimic tatălui dumneavoastră, dacă nu e nevoie, iar pe Tuy îl lăsați să creadă că mă cheamă Cuc și că sunt de-aici din sat... Dumneavoastră, la fel, nu știți absolut nimic, nu știți decât că o rudă a dumneavoastră, dintr-un sat îndepărtat, pe care n-o cunoașteți, v-a vizitat seara și a plecat la alte rude și, fiindcă era noapte târziu și nu puteați să-i arătați drumul (din pricina frigurilor), Yên mi-a spus cine ar putea să mi-l arate. Așa trebuie să facem ca

să reușim! Și singurul lucru pe care vă rog să-l ascundeți este că am discutat împreună despre o așa-zisă afacere primejdioasă.

– Și să spun numele persoanei la care v-am îndreptat, dacă mă întreabă cineva? zise fata.

– Da, răspunse Nang hotărât, puteți să spuneți fără grijă, persoana aceea care mă va conduce nu va ști nici ea nimic...

– Și ce mai pot să fac încă? reluă fata.

– Să-mi dați ceva să mănânc și să beau un ceai, răspunse Nang. Și încă ceva: am să mai trec poate pe-aici, dar nu dacă e acasă tatăl dumneavoastră. Dacă e, aprindeți lampa! Și dacă cumva în seara aceea aveți friguri spuneți-i lui Tuy s-o aprindă el. Păstrați puținul gaz, din lampă pentru acest semnal, poate mai am nevoie de ceva.

Fata clătină din cap că a înțeles totul și că așa va face, reaprinse apoi focul și începu să sufle în el. Fumul, sub acest acoperiș cu pereți de lemn și fără coș, umplu, ca de obicei, întreaga bucătărie și Nang se uită posomorât la ea cum tușește și își freacă ochii cu dosul palmelor.

O jumătate de oră mai târziu Nang aștepta afară să vină Thanh să-i spună numele unui om din sat la care el s-ar putea duce. Thanh veni imediat neliniștită și îi spuse că a trezit-o pe Yên din somn, i-a spus despre ce e vorba și că Yên a înțeles imediat în ce scop i se cerea ceea ce i se cerea și că n-o să-i spună decât dacă o s-o ia cu el să-i arate ea cu mâna ei casa.

– Bine, șopti Nang, să vină încoace.

Și ca și când Yên ar fi și auzit această șoaptă, ea se și desprinse de lângă colțul casei unde se pitise și alergă spre Nang. Era foarte sprintenă, parcă n-ar fi dârdâit cu câteva ceasuri înainte cu nasul în perete. Cu o curiozitate avidă, ea se vârî între sora ei și străin și șopti:

– Eu știu unde să vă duc.

Și cu toate că era întuneric beznă ochii îi sticleau și parcă ardea de nerăbdare să-i arate luptătorului ceea ce știa. Plecară imediat și fata mergea înainte conducându-l printre ogoare direct spre sat; Nang trebui să facă un efort să se țină după ea, fiindcă aluneca din când în când pe creasta micilor diguri și rămânea în urmă. Yên se oprea atunci și îl aștepta și pornea apoi mai încet, ca și când ar fi înțeles că un bărbat, fie el și războinic, nu putea avea agilitatea și ușurința de a se mișca ale unei fete, dar curând ea parcă uita și, pe nesimțite, din nou pașii făceau să se mărească distanța dintre ei doi.

La intrarea în sat Nang o opri și o întrebă cine era omul la care îl ducea. Ea răspunse fără șovăire: era un om care putea să-l conducă unde dorea sau să-l pună în legătură cu un altul.

Nang o descusu: de unde știa ea că acești oameni pot face asemenea treburi noaptea?

– Asta nu vă spun, zise fata.

– Ba trebuie să-mi spui, zise Nang, altfel nu pot să mă duc la omul acela.

– Da, dar nici eu nu pot să vă spun, faceți cum credeți, repetă fata.

– Bine, Yên, dar un lucru tot trebuie să-mi spui, zise Nang. De ce ai tu încredere în mine și mă duci la un om care cunoaște secretul tău și nu mi-l spui tu singură?

– Omul la care vă duc nu cunoaște nici un secret, zise fata. Apoi adăugă: Eu știu cum se poartă luptătorii noștri: se ascund ziua în mlaștini și numai noaptea intră prin case. Mi-a spus Thanh cum ați intrat la noi.

– Bine, Yên. Dă-i drumul înainte.

O luară pe o potecă, ocoliră câteva gospodării și coborâră apoi într-o mică vâlcea. Acolo, Yên îi făcu semn să aștepte și ea îl lăsă singur. Nang n-o văzu în care casă intrase, pur și simplu dispăruse și o așteptă cam jumătate de oră până reveni însoțită de un țăran, un om în vârstă, cu spinarea curbată...

– Pe cine căutați? zise țăranul.

– Sunt negustor, zise Nang, o caut pe doamna Han și m-a apucat noaptea pe drum.

– Unde stă doamna Han, în ce sat? mai zise țăranul.

– În Hai-An.

– Și nu știți să mergeți singur în Hai-An?

– Nu, zise Nang, n-am fost niciodată acolo, sunt din Hanoi.

– Bine, zise țăranul, o să vă duc eu în Hai-An și acolo aflăm noi unde stă doamna Han.

– Dumneata o cunoști? îl întrebă Nang.

– Am auzit de ea, răspunse țăranul.

Pe nesimțite, în timpul cât ținu acest schimb de cuvinte, atât vocea pițigăiată a țăranului, cât și spinarea sa îndoită dispărură și era greu de ghicit ce fel de precauție avusese el în vedere făcând pe bătrânul.

– Veniți după mine, zise el cu o voce aproape poruncitoare, și porni îndată înainte cu pași hotărâți pe o potecă pe care numai el știa că e potecă, era acoperită de ierburi groase și umede de răcoarea nopții.

În aceeași noapte Nang se întâlni cu Mông în Hai-An. Drumul dură vreo patru ceasuri și când ajunse se simți obosit și se hotărî să doarmă toată ziua și noaptea următoare, să-și refacă forțele. Îl aștepta o muncă migăloasă și plină de primejdii, crearea unei noi baze, și avea nevoie să uite: cu opt luni în urmă cutreierase aceleași locuri în vederea aceluiași scop și pentru ca nu cumva acum să se repete aceleași greșeli (nu știa care și tocmai de aceea simțea nevoia să se odihnească și să le afle), ceva trebuia uitat și ceva trebuia ținut minte.

Mông însă nu păru să ia în seamă și să înțeleagă cum trebuie tăcerea în care decurse întâlnirea, rezerva obosită a lui Nang, încetineala mișcărilor lui și mutismul din care nu voia să iasă. Dimpotrivă, Mông arăta parcă vesel și privirea îi

strălucea ca și când prezența lui Nang acolo n-ar fi fost mărturia unei înfrângeri, ci a unei victorii abia obținute, pe care Mông totdeauna o prevăzuse. La fel arăta și doamna Han și nu păreau deloc că au de gând să se ridice și să plece, să-l lase pe luptător să se odihnească.

Stăteau toți trei într-o ascunzătoare alături de o căsuță, proprietate a unei rude a doamnei Han, funcționar în port la Hai-Pfong, un om care culegea știri din oraș și pe care Mông le folosea. În ascunzătoare dormea Mông ziua; acum era încă noapte, dar se retrăseseră, totuși, în ea ca să poată fi toți trei fără grijă. Doamna Han adusese o lampă și îi dăduse lui Nang ceva să mănânce. La urmă Mông îl servi pe Nang cu o pipă cu apă, iar doamna Han le aduse la amândoi fructe. Nang mâncă o portocală cu degetele tremurânde, dar apoi puterile îi mai reveniră și în minutele următoare el roase și scuipă foarte calm cocenii grași și mustoși de trestie de zahăr pe care gazda îi mai aduse, în timp ce Mông vorbea, dădea un fel de raport pe care Nang abia îl asculta.

Deodată el se opri din mestecat și cum stătea într-o rână se ridică în capul oaselor, ca și când ar fi vrut să audă mai bine. Privirea îi luci cu intensitate la lumina lămpii.

Mông dădea explicații cu privire la cauza încercuirii plutonului care acoperea retragerea grupului de șoc și care abia se salvase cu trei zile în urmă de la nimicire. Francezii primiseră de curând întăriri (avioane americane de bombardament B-26) și sporiseră paza și controlul în întreaga provincie Se întâmpla ceva, dar ce anume, nu se știa. Iată, de pildă, continuă Mông, baza din Son-Tinh, pe care o credeau supravegheată și nesigură, nu era câtuși de puțin nesigură. După părerea doamnei Han inamicul își retrăsese în aceeași zi trupele de patrulare fără să bănuiască pe ce teren se afla: dacă ar fi avut cea mai vagă idee că plutonul încercuit se afla ascuns chiar sub pământul pe care îl călcau, ei n-ar fi părăsit comuna și nu le-ar fi dat astfel

posibilitatea celor încercuiți să se retragă în timpul nopții. Doamna Han, care stătuse tot timpul zilei în sat și observase mișcările plutoanelor inamicului, era de părere că expediția se putea bizui pe deplin pe vechea bază, că ascunzătorile erau intacte și că populația era pregătită să-i reprimească de îndată ce ar fi avertizată că atacul va fi reluat.

Nang nu scotea un cuvânt. Oboseala îi pierise și ca să-și stăpânească emoția pe care raportul lui Mông o stârnise într-însul, deveni sumbru și neîncrezător, ca și când știrile acestea neașteptate i-ar fi trezit simțul până atunci parcă adormit al primejdiei.

– Cum am putea fi siguri, zise el, că nimeni n-a trădat adăposturile secrete?

– Prin faptul că plutonul încercuit a scăpat tocmai datorită lor, zise Mông cu o voce care parcă tremura de un presentiment fără nume. Îți spun, continuă el, populația se poartă foarte ciudat. Iar temerea noastră că baza e nesigură și trebuie creată alta, n-are nici o justificare!

– Anume cum se poartă populația? întrebă Nang. Explică-mi clar.

Mông se uită la doamna Han invitând-o printr-o privire să relateze ea ce știe.

– Țăranii sunt foarte bine informați, știrea cu bombardierele grele B-26 am aflat-o de la un țăran, zise doamna Han liniștită. Întâi n-am crezut, dar pe urmă am verificat-o, e o știre sigură. Sunt informați că președintele nostru Ho și generalul Van au hotărât să fie atacate și nimicite aerodromurile Gia-Lam și Cat-Bi! Sunt informați cu adevărat sau e numai o dorință a lor, nimeni nu poate să știe! Fapt e că nu trebuie să se mai întârzie cu săptămânile atacul plănuit. Moment mai prielnic nu va mai fi, cu toate că la prima vedere ei se plimbă peste tot și par mai stăpâni ca oricând pe căile de acces spre Hai-Pfong.

– Ce numiți dumneavoastră „moment prielnic", dacă singură recunoașteți că ei au întărit paza? întrebă Nang.

– Paza e mai tare, dar nesiguranța a crescut mult mai mult decât întăririle primite, răspunse doamna Han.

– De unde știți?

– Am văzut cu ochii mei ceea ce altădată nu s-ar fi întâmplat, răspunse doamna Han, cum au părăsit *ei* imediat Son-Tinh, deși *ei* erau patru plutoane și ai noștri doar unul. Altă dată ar fi evacuat satul cu un singur pluton și ar fi stat la pândă noaptea fără teamă și ar fi nimicit în mod sigur plutonul nostru când ar fi ieșit din adăposturile secrete. Acum se agită mai mult și sunt mai numeroși, dar nu luptă mai bine, ci mult mai rău.

– Trageți concluzia asta numai din faptul că plutonul nostru a scăpat din încercuirea aceea? zise Nang.

– Nu, zise Mông, răspunzând în locul doamnei Han, cu care se vedea că discutase mult această problemă. Faptul că un pluton poate să scape dintr-o situație fără ieșire poate să fie o întâmplare, dar ca ei să nu mai simtă că un anumit teritoriu e gata să primească trupele noastre cu adăposturi și hrană pregătită, asta nu mai e o întâmplare. Totdeauna pe locul unde erau încercuite trupe de-ale noastre – dar ce trupe, uneori chiar când era prins un singur luptător – întreaga comună era scotocită și ținută sub amenințarea armelor săptămâni întregi; uneori dădeau chiar foc satului.

– Și care e explicația? zise Nang.

– Îți spun, nici noi nu înțelegem! răspunse Mông. Și părerea mea este că nu trebuie să ne temem de o cursă, adică de faptul că ei ar fi informați de planurile comandamentului nostru și ar aștepta să le cadă în mână întreaga trupă de șoc.

– De ce nu?! se miră Nang.

– Pentru că aerodromul e inatacabil, răspunse foarte simplu Mông.

– Adică?

– Cum e posibil să treci – în ipoteza greu de admis că ai reușit să strecori totuși două-trei plutoane până în apropierea aerodromului – cum ar fi cu putință să te vâri apoi prin șapte linii de sârmă ghimpată, minate probabil toate și înțesate de dispozitive de alarmă?

– Am înțeles, exclamă Nang, vreți să spuneți că ideea unei curse care ni s-ar întinde s-ar bate cap în cap cu aceea că aerodromul e inatacabil. Dar de ce n-ar crede la urma urmei?

– Fiindcă timp de opt ani nu i-a supărat nimeni, răspunse Mông.

Câteva clipe lungi Nang rămase tăcut. Nu era întâia oară când i se întâmpla ca o știre militară neașteptat de bună să fie însă însoțită de elemente care s-o contrazică. Reieșea că posibilitatea atacului nu numai că nu se îndepărtase, dar că trebuia acționat chiar fără întârziere. În același timp însă inamicul primise întăriri...

– Uite ce facem, zise Nang într-un târziu, mâine noapte mergem să controlăm adăposturile din Son-Tinh, iar poimâine ne întoarcem prin toate satele de la Son-Tinh încoace – și dacă nu isprăvim poimâine, continuăm în noaptea următoare și în cazul ăsta avem nevoie de un adăpost sigur, în Ticu-Tra – să vedem ce garnizoane și ce trupe există pe acest traiect. Îmi trebuie neapărat un sat de care trupele de securitate franceze să fie cât mai departe și *ceilalți* să nu fie mai mulți decât o simplă patrulă.

– În Hop-Le nu e nimeni, zise doamna Han. Sunt doi Hop-Le, și într-unul au uitat, pesemne, să pună marionete. E un cătun cu câteva zeci de familii, cunosc eu pe cineva acolo, dacă e nevoie mă duc mâine ziua și văd ce se poate face.

– În patru zile să parcurgem deci acest drum, Hai-An – Son-Tinh, reluă Nang după ce o ascultă și o aprobă din cap pe doamna Han. Eu am să plec pe urmă să raportez. Numele meu, tovarășe Mông, este Dinh-Van-Nang, ai vrut data

trecută să-l știi... Acuma, reluă el apoi, vreau s-o rog ceva pe doamna Han...

A șaptea zi pe seară Nang se întoarse în Hai-An și-i transmise lui Mông că planurile comandamentului provinciei au rămas neschimbate, dar că trebuie să se mai ducă să vadă ce se întâmplase totuși în Son-Tinh în ziua când plutonul acela fusese încercuit...

Doar atât îi spuse și după felul cum se grăbi apoi să-i reamintească doamnei Han de rugămintea lui, Mông înțelese că nu s-a hotărât încă nimic precis în ce privește data și condițiile atacului și că Nang revenise parcă mai mult ca să afle dacă doamna Han reușise sau nu să-i facă rost de lucrul acela decât să-i transmită noi ordine, fiindcă verificarea încă o dată a bazei din Son-Tinh i se părea lui Mông excesivă.

Presupunerea lui Mông era exactă numai în parte. Întors la comandament, Nang raportă ceea ce aflase prin Mông și ceea ce verificase apoi el însuși la fața locului timp de patru zile, și anume că se puteau reinfiltra fără primejdie în acele atât de importante localități pe care reușiseră mai înainte să le transforme în zone de hărțuială cu intenția să poată trimite apoi de acolo asupra aerodromului un grup de șoc. Faptul era inexplicabil, dar era adevărat, continuă Nang, și desfășură în fața comandantului său o hartă pe care o întocmise înainte de a se prezenta la raport: iată, zise el, punctele roșii reprezintă turnurile de pază fixe ale corpului expediționar francez, cele negre trupele sale mobile de securitate și triunghiurile albe trupele marionetă: Son-Tinh, Cat-Son, Tîn-Cîm au fost părăsite în aceeași zi de francezi; după încercuirea plutonului, n-a rămas în Tîn-Cîm decât un pluton de jandarmi marionetă, niște găinari gata s-o ia la fugă la primul foc de armă care s-ar trage în spatele lor. Și acum iată din nou traiectul liber! Și Nang făcu cu creionul roșu o săgeată groasă de la punctul de plecare de dincoace de Van-Uc, o continuă trecând pe lângă Phuc-Xa (bunkerul acesta francez de aci care n-a dat niciodată semnul unei vigilențe foarte ascuțite), Doan-Xa, Nai-Son, Lao-Pfong, Hop-Le, Pfan-Dung, Ticu-Tra, toate acestea fiind doar sub controlul trupelor marionetă și numai în Lao-Pfong existând, după cum se și vede, un punct negru, un pluton francez de securitate mobil.

– Ai străbătut în întregime acest traiect? îl întrebă comandantul.

– Da, răspunse Nang, cu o etapă în Hop-Le.

– Adică? Ce vrei să spui?

– Vreau să spun că această etapă e obligatorie și pentru grupul care ar ataca aerodromul, dar nu mai sunt foarte sigur dacă ar fi la fel de ușor pentru patruzeci de oameni cum e pentru unul singur, chiar dacă Mông și doamna Han...

– Bineînțeles că nu, îl întrerupse comandantul, va trebui să parcurgi din nou acest traiect, ca și când te-ai afla în fruntea a patruzeci de oameni, de aici și până la aerodrom. Și să pătrunzi din nou în aerodrom, ca și când l-ai ataca efectiv. Iată ordinul meu: întoarce-te imediat în Hai-An, ia din nou legătura cu Mông și doamna Han și controlați încă o dată Son-Tinh, Cat-Son și Tîn-Cîm. Nu putem să ne infiltrăm în aceste cătune până nu aflăm de ce francezii le-au părăsit așa de repede. Căutați și aflați. Pe urmă te întorci și raportezi.

Comandantul mai adăugă că după aceea, în cazul în care nimic suspect nu se va fi semnalat, Nang va trebui să refacă traseul și pentru alte motive: trebuie să verifice iarăși dacă sistemul de pază rămăsese același și totodată să instruiască doi geniști care să-i înlocuiască pe ultimii care căzuseră, pe Hong (cel care-și clătea gura înainte de a înghiți ceaiul) și pe Dinh (care îl înlocuise pe Mi, cel căruia nu-i explodase grenada).

– Nici eu n-am sperat să vă fac rost de așa ceva, așa de repede, zise doamna Han adresându-se lui Nang. Tot la un

țăran am găsit (unde nu credeam), fiindcă nici la Hai-Pfong nu se găsește ușor, dar nu vă spun cât mi-a cerut și în ce fel ne-am înțeles să-i plătesc.

– Vă mulțumesc, doamnă Han, zise Nang înclinându-se și luând micul pachețel pe care femeia i-l dădu, nici eu nu vă spun cât și în ce fel înțeleg să vă arăt mai târziu recunoștința mea.

– Dumneavoastră vă puneți viața în primejdie și meritați totul, răspunse doamna Han.

Două zile mai târziu, Nang, care cunoștea acum bine drumul, ajunse pe malul aceluiași râu de unde cu o săptămână în urmă zărise casa în care o cunoscuse pe Thanh. De la distanță se uită să vadă dacă nu cumva lampa era aprinsă, dar nu zări nici o lumină. Se apropie repede, fiindcă nu mai avea timp mult, până dimineața trebuia să se întoarcă la comandament și să se odihnească toată ziua pentru ca în noaptea următoare să plece.

Îi deschise băiatul, care abia adormise.

– Ei, Tuy, ce se aude? șopti Nang. A mai fost cineva pe la voi?

– Nu, zise băiatul.

Cele două surori zăceau ca și data trecută în același pat. Nang aduse lampa din bucătărie și o aprinse, apoi ceru băiatului să-i dea niște apă. Desfăcu pachețelul, deșurubă cutia, luă din ea o pastilă și o ridică pe Thanh în capul oaselor.

– Thanh, șopti el, înghite asta.

Fata, fără să țină dinții strânși, nu-i desfăcu totuși suficient ca Nang să-i poată vârî pastila în gură.

– Thanh, șopti el din nou, trezește-te!

Și o zgâlțâi, în timp ce băiatul, grav, stătea alături cu un pahar în mână. După câtva timp, fata birui parcă febra și deschise în sfârșit ochii; bolborosi însă ceva neînțeles, cuvinte fără șir; Nang reuși s-o facă să înghită o pastilă și îi dădu să bea apă.

– Tuy, eu trebuie să plec, zise apoi Nang, după ce văzu că fata nu se trezea. Îți las ție astea, ai grijă să i le dai lui Thanh! Și îi spui așa: de mâine-dimineață, luați și tu, și Yên, și Thanh câte trei pe zi, până le terminați. Ai să vezi că chiar mâine o să scapi de friguri și dacă nu scapi chiar de tot mâine, data viitoare n-o să mai ai nimic. Ai înțeles, Tuy?

Și îi întinse cutia, pe care, când o luă, băiatul o ținu cu amândouă mâinile ca și când i-ar fi fost frică să nu-i cadă jos și să se spargă.

– Tuy, reluă Nang, să-i spui că s-ar putea să mai trec pe-aici, tot așa, seara sau noaptea... N-ai să uiți?

– Cine e? zise în clipa aceea Yên, ridicându-se buimăcită în capul oaselor. Tu ești, Pfong?

– Nu, nu e Pfong, șopti Nang potolit, eu sunt, și se răsuci spre perete să-l vadă fata. Cum îți e, domnișoară, zise el mai departe, poți să te dai jos din pat și să mergi cu mine zece minute?

Yên îl recunoscu imediat și răspunse că poate. Nang ieși afară din odaie. Un minut mai târziu, fata ieși și ea, dar la poartă se opri și spuse că deși febra i-a trecut, nu poate încă să meargă.

– Yên, zise atunci Nang, vorbind mereu în șoaptă și rărind anume cuvintele, parcă s-ar fi temut ca ea să nu uite cumva ceea ce avea să-i spună, ai să ții minte până mâine?

– Să încerc, răspunse fata dând din umeri cu un dispreț involuntar pentru neîncrederea cu care era tratată memoria ei.

– Poți să-mi spui cine e Pfong?

– Nu, zise fata numaidecât.

– Nu m-ai înțeles, reluă Nang. Să-mi spui dacă e sau nu prietenul tău.

– Da, recunoscu fata deodată.

– Vine uneori pe la tine când ești bolnavă?

– Foarte rar, răspunse fata. Stă departe.

– Yên, eu stau și mai departe, șopti atunci Nang cu o voce parcă sugrumată de emoție. O zi și o noapte am mers ca să pot veni din nou la voi!

– Am înțeles, răspunse Yên uimită și șoapta ei avu o astfel de intensitate încât Nang amuți, ca și când i-ar fi făcut această declarație chiar ei. Am înțeles, repetă ea, dar cine sunteți dumneavoastră, puteți să-mi spuneți numele? N-o să i-l spun decât lui Thanh.

– Yên, îți spun un nume, dar să rămână numai pentru tine și sora ta. Eu sunt prietenul doamnei Han, din Son-Tinh, ea mi-a dat chinina pe care v-am adus-o. Ascultă, Yên, dacă eu nu mai trec pe aici multă vreme și aveți nevoie de ceva – o căutați pe doamna Han în Son-Tinh și dacă n-o găsiți acolo o căutați în Hai-An. Îi spuneți de chinină și atunci ea o să știe că veniți din partea mea. Ai să ții minte?

Fata îl încredință cu o mișcare a capului că da și adăugă că acum se simte mai bine, ar putea să-l însoțească, dacă cumva nu cunoaște bine drumul.

– Nu, Yên, zise Nang, nu e nevoie, și o clipă mai târziu el se smulse din loc și se îndepărtă repede în întuneric.

Dimineața, ajunse la comandament.

Se scurseră apoi cinci nopți. În acest timp, Nang, însoțit de cei doi geniști, parcurse întreg traseul care i se ordonase, pătrunse din nou în aerodrom, apoi se întoarse să dea raportul. În ziua de trei martie hotărârea de atac fu luată. De astă dată detașamentul format era ceva mai mic ca la început, dar mult mai instruit și mai ales mult mai bine înarmat. Li se dădură grenade, pistoale-mitralieră și explozibil, cu ordinul să atace, să incendieze și în același timp să evite lupta inegală și să se și retragă. Armata provinciei avea să-i urmeze la o distanță potrivită infiltrându-se în cursul nopților pe același traseu și avea să le acopere spatele în caz de surpriză.

– Nu angajați lupta decât la douăzeci-treizeci de kilometri de aerodrom, îi spuse comandantul-șef lui Nang, când îi dădu ordin de plecare. Căutați să ajungeți la bază înainte să se facă lumină. Altfel, sunteți pierduți și nu vă putem veni în ajutor. Aici putem da lupta, aici nu, altfel am fi încercuiți și nimiciți, bazele nu ne-ar putea asigura atâtea adăposturi ca să păstrăm în mâinile noastre zona de hărțuială.

Nang tăcea, în picioare, mai înalt decât comandantul său, cu pomeții întinși, expresia calmă, de nepătruns. Știa totul, dar el nu făcea parte dintre acei ofițeri, a căror judecată, în situația sa, începe cu timpul să se tulbure datorită tocmai faptului că știu atâtea și în gândirea cărora se strecoară ca o consecință, încetul cu încetul, ideea irezistibilă că comandantul le este inferior. Instinctul și experiența lui de luptător îi spuneau că mintea lui trebuie să rămână totdeauna limpede, să execute misiunile încredințate, și superioritatea comandantului-șef i se impunea prin simplul fapt că acesta nu-i suspecta niciodată această limpezime și pătrundere, deși, în mod ciudat, părea să nu se bizuie prea mult sau într-atât pe ea încât să-l scutească pe Nang de repetarea ordinelor celor mai neînsemnate sau prea bine știute de el, datorită tocmai situației lui – cum era în cazul de față – de cadru care a pregătit el însuși atacul și a întocmit harta și traseul expediției.

– Păstrați-vă calmul și ieșiți din zona aerodromului cât mai rapid cu putință, continuă comandantul-șef. Ai în mână cei mai buni luptători ai armatei, execută misiunea și adu-i înapoi și te voi trimite direct în fața generalului Van, să raportezi.

Și îl privi pe Nang țintă și ofițerul înțelese ordinul din priviri și începu să repete tot ce i se spusese. Cu asta întâlnirea luă sfârșit, și Nang părăsi postul de comandă al armatei și luă detașamentul în primire.

Dar abia plecată, că expediția se și opri. Începuseră ploile și Mông îl anunță pe Nang, care conducea trupa împreună cu

încă doi ofițeri, că o parte din adăposturile subterane din Son-Tinh se surpaseră și că era foarte greu să le refacă: se surpau mereu. Era singura știre neplăcută pe care o trimitea, încolo, în ceea ce privește ordinele pe care le primise de a pregăti trecerea râurilor înainte și după atac și de a organiza călăuzirea trupei ca să se poată desprinde rapid de inamic în cazul unei lupte inegale, totul era gata; dacă se putea lipsi de aceste adăposturi din Son-Tinh expediția putea să continue. Nang pufni: ăstuia îi umblau gărgăuni prin cap, cum se putea lipsi de adăposturile secrete? Dădu ordin de retragere și așteptă încă două zile, cât îi trebui lui Mông să refacă ascunzătorile.

În a treia noapte ajunseră la țărmul lui Van-Uc. Singurul inamic care le stârni furia – fiindcă îi sileau să se strecoare prin sate cu excesivă și obositoare precauție – fură câinii: lătratul lor putea să dea alarma mai rău decât un foc de armă.

Pe Van-Uc întâlniră ca și data trecută bărcile cu motor ale inamicului, dar în noaptea următoare reușiră totuși să treacă fluviul cu șampanele. A doua zi noaptea se apropiară de ultimul obstacol, Lach-Tray. Nimic nu se întâmplă, întâlniră doar niște patrule marionetă, dar nu se sinchisiră de ei, trecură prin sat ca niște oameni pașnici care aveau însă niște bețe în spinare și cămășile cam umflate. La ieșirea din sat pe câțiva îi pufni chiar râsul, fiindcă observaseră cum grupa de jandarmi se topise în câteva secunde, neavând, după cât se părea, nici chef să facă cunoștință cu astfel de țărani ciudați.

Lach-Tray trebuia trecut însă înot, fiindcă toată populația din preajma aerodromului era evacuată și acum nu-i mai putea ajuta nimeni cu nimic. Atinseră drumul principal Do-Son – Hai-Pfong, era ora nouă seara când camioane încărcate cu trupe ale corpului expediționar francez trecură cu farurile aprinse, luminând totul în jur. Se culcară în noroi, și nu fură zăriți, trecură drumul spre râu. Se camuflară apoi și mai bine cu noroi pe față și pe mâini, cu frunze verzi și răsad de orez: în curând aveau să intre în zona luminată de reflectoarele aerodromului și nu trebuia să fie descoperiți înainte de a trece râul și apoi după trecerea râului înainte ca geniștii să poată îndepărta minele și tăia gardurile de sârmă. Mông și doamna Han îi așteptaseră la marginea ultimului sat și le dăduseră *nuoc-nam*, să poată trece peste Lach-Tray fără primejdia de a ajunge dincolo țepeni sau morți de frig. (Era destul de frig și așa pe marginea râului, bătea vântul dinspre mare și sângerau până la genunchi de înțepăturile care le sfâșiaseră pantalonii și pielea trecând prin tufișurile spinoase care crescuseră sălbatice între drum și marginea râului.)

Băură câte-o înghițitură din acel *nuoc-nam* (un preparat dintr-un soi de peștișori putreziți îndelung în sare), se dezbrăcară, înfășurară tot ce aveau asupra lor în veșminte pentru mai multă siguranță și se aruncară în râu în grupuri de câte trei, înotând cu o mână și păstrând pachetele la suprafața apei, așa cum făcuseră de sute de ori la antrenamentele grele la care fuseseră supuși timp de luni întregi. Doar unuia singur îi înțepeniră mâinile înotând și scăpă armamentul și veșmintele în apă, dar la mal i se dădură altele și îl puseră repede pe picioare.

Atinseseră, în sfârșit, limitele aerodromului. Așteptând ca întreaga trupă să-și revină după traversarea aceasta istovitoare, Nang stătea întins pe burtă și se uita tăcut înainte. Erau orele zece seara. În sfârșit, misiunea sa, pentru care opt luni cutreierase în lung și în lat această regiune primejdioasă dormind cu săptămânile în nămolul orezăriilor ca s-o pregătească să nu dea greș și care dusese deja la pierderea a patru luptători de elită, avea să se încheie. Oare inamicul avea să primească, în sfârșit, și el una în cap sau avea să-i nimicească el pe ei până la unul?

Mica unitate de patruzeci de oameni se împărți la ordinele lui Nang în două grupe: fiecare grupă trebuia să-și croiască drum separat printre gardurile de sârmă, pentru a câștiga timp. Nang păstră un agent lângă sine și, culcat mai departe pe burtă,

se puse pe supravegheat împrejurimile și patrulele. Atenția sa era împărțită egal între câmpurile de pază și mișcările geniștilor. Dacă el nu-i vedea pe aceștia din urmă – și chiar dacă el i-ar fi văzut, asta nu era un indiciu sigur că soldatul inamic de patrulă avea un ochi la fel de bun – însemna că totul mergea bine. O singură dată, în timpul celor aproape trei ore cât le trebuiră geniștilor ca să taie firele, Nang crezu că patrulele i-au descoperit: în loc să treacă în timpul știut, o patrulă apăru pe neașteptate la numai un minut după cea dinaintea ei și îi surprinse o secundă pe câțiva tocmai în clipa când oprindu-se din târât ridicaseră capul să facă un salt. Nang avu o clipă de încordare extremă, dar cei doi francezi nu văzură nimic, sau poate lui Nang i se păruse că ei ar fi trebuit să vadă; cei doi, în orice caz, mergeau repede unul lângă altul și vorbeau destul de animat între ei, pesemne cu totul încrezători în nenumăratele turnuri înarmate care înconjurau aerodromul și în sistemele lor de alarmă, ca să fie foarte atenți la ceea ce s-ar putea petrece într-o noapte chiar sub ochii lor, când timp de atâția ani nu se întâmplase niciodată nimic.

Imediat după, ca într-o iluzie, Nang văzu apoi două pete de noroi pe sârma ghimpată a gardului următor, la o distanță de o palmă una de alta și între ele umbra minusculă a unui cleşte; o clipă! Petele de noroi coborâră apoi cu grijă și depuseră la pământ, cu delicatețe, firele tăiate; mișcarea se repetă până ce spărtura atinse înălțimea unui om. În clipa aceea apăru iar patrula, dar de astă dată tăcerea și nemișcarea din jur erau așa de mari că se auzea până aici bâzâitul firelor de înaltă tensiune sau al grupurilor electrogene care alimentau instalațiile puternice ale celui mai mare aerodrom din Indochina.

Acest atac fusese îndelung pregătit, un singur lucru însă nu putuse fi repetat și anume atacul însuși, pătrunderea întregului detașament până în apropierea hangarelor. Și tocmai aici se produse ceva neprevăzut. Trecând prin spărturi, luptătorii

începură să se târască pe burtă spre avioane. Se aflau acum în teren deschis și înaintau nevăzuți, ca râmele, împrăștiați și camuflați cu ramuri subțiri de copaci și plini de noroi. Aerodromul era ca de obicei intens luminat, dar Nang uitase că trupa pe care o conducea nu învățase, cum învățase el după atâtea pătrunderi, să nu se mai lase impresionată nici de lumina reflectoarelor și nici de mărimea neobișnuită a avioanelor. Fiindcă de aproape și mai ales de pe pământ, privite de la rădăcina firului de iarbă, aceste păsări păreau uriașe, cu neputință de urcat până la ușa postului lor de pilotaj și a le incendia. Încremeniseră la pământ și nu mai voiau să înainteze. Se opriseră la cincizeci de metri de primele avioane, nemaiîndrăznind să se miște sub lumina care îi mătura la intervale de secunde, paralizați parcă de o forță misterioasă și invincibilă. Și tocmai într-un astfel de moment greu o dublă patrulă de interior apăru și începu să se apropie de ei. Nang simți cum îl cuprinde liniștea cea mare a hotărârilor fără întoarcere și deodată răcni:

– Asupra avioanelor, salt!

Vocea lui nazală, care parcă nu pronunțase cuvinte, ci un soi de țipete scurte cu tonalități diferite, sună straniu în liniștea care domnea în clipa aceea pe aerodrom. Ea fu urmată în clipa următoare de o rafală trasă de Nang însuși și patrula care se apropia fu culcată la pământ. Trupa țâșni atunci în picioare cu atâta iuțeală, încât s-ar fi zis că însuși pământul i-ar fi zvârlit în aer. Din fugă, luptătorii aruncară grenade asupra gărzilor fixe ale avioanelor.

Ca totdeauna în primele minute de surpriză, nu fu nici o luptă; santinelele o luară la fugă și tocmai de aceste minute se folosiră atacanții. Ei ajunseră din câteva salturi la primul rând de avioane și, asemeni pisicilor, se cățărară pe ele urcându-se cu repeziciune unii pe umerii altora și plasând lângă motoare explozibile pe care le purtau în sân. Primele detunături produseră un astfel de zgomot, că schimbul de automate încetă cu totul, gărzile care rezistau retrăgându-se în grabă, crezând

pesemne că aveau de înfruntat un atac de mare anvergură, sprijinit de artilerie. Și atunci, în clipele care urmară, întreaga regiune începu să fie zgâlțâită ca de cutremur; flăcări groase, roșii și negre, izbucniră spre cer. După primul șir de explozii care se produse, umbre alergând aplecate – minuscule în jocul fantastic al celor pe care le făceau avioanele arzând – mici vietăți agile, năvăliră apoi asupra unui al doilea șir de bombardiere. După care se făcură repede nevăzute.

Când Nang cu trupa, care nu pierduse decât un singur om, începu retragerea, abia atunci auzi el zgomotele alarmei de pe aerodrom și parcă abia atunci își dădu seama de ceea ce făcuseră. Niciodată nu mai văzuse și nu mai auzise așa ceva. Proiectile colorate luminau cerul ca într-o sărbătoare a unei mari victorii, în timp ce aerul spărgea urechile de țipătul ascuțit, violent și insuportabil al sirenelor. Era înfricoșător. Tocmai traversaseră Lach-Tray și își trăgeau sufletul înainte de a-și continua fuga. Stăteau întinși, gâfâind, ușurați de povara explozivelor, dar neputincioși acum în fața mașinii pe care o atinseseră cu degetele și căreia, stricându-i câteva zeci de mecanisme din sutele pe care le avea (incendiaseră fiecare dintre ei câte două avioane) începuse să urle în felul acesta înspăimântător. Dacă din aceste țipete și din tot acest joc feeric de lumini care făcea să se vadă până și tulpina firului de iarbă vor răsări deasupra lor numai două sau trei helicoptere cu mitraliere la bord, cu siguranță că vor fi uciși cu toții până la unul. Și pentru întâia oară, în opt ani, Nang simți deodată în inimă mușcătura dureroasă a regretului de a muri. N-ar fi vrut să piară înainte de a-și împlini două dorinți: să raporteze generalului Van că misiunea a fost îndeplinită și să mai treacă o dată pe la căsuța aceea de pe marginea râului și s-o vadă pe Thanh.

În același timp însă închipuirea sa de militar lucra febril și el văzu zeci de ofițeri inamici scotocind din turnuri împrejurimile cu binoclurile lor puternice. Se hotărî atunci să-și

conducă trupa în retragere chiar sub ochii lor, folosindu-se tocmai de lumina cu care inamicul voia să-l țină la pământ. Aveau de străbătut treizeci de kilometri până la bază și numai zece până la primele adăposturi, ascunse și pregătite. În cel mai rău caz va avea loc acolo o încăierare, dacă până acolo inamicul n-avea cumva să-și mobilizeze mijloacele lui rapide de transport și să le taie drumul. Cât despre helicoptere, Nang nu se mai gândi la ele, așa cum nu ne mai gândim în timpul unei furtuni care ne-a prins în câmp că mai putem face ceva împotriva trăsnetului care ne-ar lovi.

Dădu ordin de continuare a retragerii. Dar nu helicopterele apărură, ci avioanele. Și de la bordul lor Nang nu auzi țăcănind mitralierele, cum se temuse, ci văzu mereu proiectile luminoase aruncate din ele necontenit asupra aerodromului. Și deodată Nang înțelese și gândul morții se îndepărtă de el ca o fantasmă: francezii, auzind mereu explozii puternice pe aerodrom – bombele din burta aparatelor incendiate explodau abia acum și cu o violență extremă – credeau că atacanții se aflau încă acolo și cum luminile lansate de ei nu-i descopereau, lansau acum din avioane o orgie de proiectile scânteietoare, în timp ce de peste tot se auzeau, în pauzele dintre explozii, comenzi de adunare și descărcări de automate. Asta însemna că n-au fost încă descoperiți și că dacă se grăbeau erau salvați: începu să alerge în frunte conducându-și trupa spre ieșirea din zona luminată, folosindu-se însă de această lumină ca să ajungă la primul sat înaintea inamicului. Alerga liniștit și metodic, nici prea repede, dar nici prea încet, respirând regulat și alegând cu privirea lui experimentată cele mai scurte și mai bune direcții care îl îndepărtau de Lach-Tray și îl apropiau de Son-Tinh. Din când în când se uita în urmă și își dădea seama cu o bucurie triumfătoare că tot n-au fost descoperiți și că încă puțin și vor fi în afara primejdiei unei lupte inegale.

Un ceas mai târziu zăriră în depărtare marginea satului. Ieșiră la drumul Do-Son – Hai-Pfong și, spre uimirea lor, Nang

găsi tot satul treaz și locuitorii gata să-i primească și să le dea să mănânce. Li se pregătise ceai, orez, țigări și brancarde pentru răniți; erau puțin cam gălăgioși țăranii și nu părea să le pese că dintr-o clipă în alta inamicul putea apărea pe urmele lor și să-i nimicească pe toți, cu locuitori cu tot. Se purtau într-un mod straniu, ca și când războiul s-ar fi terminat și sosirea lor acolo ar fi fost ultimul act al rezistenței lor îndelungate.

Sever, Nang dădu ordin de continuare a retragerii și în același timp îi ordonă lui Mông și doamnei Han să potolească entuziasmul pretimpuriu al populației: războiul nu se terminase și n-avea nici un rost să se expună nimeni, fără necesitate, represiunilor.

La ieșirea din sat, un grup de fete alergă înaintea lor și-i conduseră la celălalt sat, peste ogoare, de-a lungul micilor diguri pe care numai ele le cunoșteau atât de bine: asta da, era cu adevărat de folos și bine gândit; chiar dacă francezii i-ar prinde din urmă folosind pentru camioanele lor drumul, prin aceste orezării n-ar mai face decât să rătăcească lamentabil prin mlaștini. La satul următor, un nou grup de fete le ieși înainte. Nang parcă se trezi din vis. Alergând în urma fetei care îl conducea, își aduse deodată aminte: parcă era același mers, aceeași statură, aceeași mlădiere a corpului, aceeași siguranță a picioarelor care nici o clipă nu șovăiau: la stânga, puțin la dreapta, apoi înainte minute întregi; apoi deodată iar la dreapta, apoi iar și mai la dreapta, apoi iar înainte neîncetat și tot așa ca și ea se oprea deodată să aștepte, căci mulți în spatele ei nu se țineau bine pe creasta micilor diguri și auzul ei ascuțit o avertiza prin fleșcăitul apei că nu toți izbuteau să se țină după ea fără să alunece.

– Yên, șopti Nang, tu ești? Yên, repetă el, dar fata nu întoarse capul și nu păru să fi auzit ceva.

Alerga mai departe în tăcere, cu pașii ei sprinteni și nešovăitori și purta în mișcările trupului bucuria de a alerga în

așa măsură, că fără să-și dea seama distanța dintre ea și luptători se mărea pe nesimțite și numai zgomotul vreunuia care cădea în mlaștină îi aducea aminte că iar a luat-o prea repede.

– Yên, repetă Nang a treia oară. Mai încet, Yên!

Și fata își încetini pașii, și de astă dată își întoarse puțin capul ascultând parcă cu atenție gâfâitul aspru al acestor flăcăi pe care pașii ei îi îndepărtau tot mai mult de primejdie.

Abia două luni mai târziu înțelese Nang ceea ce îi spusese Mông cu privire la populație și ceea ce, de altfel, văzuse cu propriii lui ochi. Undeva, în nordul țării, se dăduse în acest timp – și atacul aerodromului se petrecuse înlăuntrul acestui eveniment – o bătălie mai mare, în care inamicul fusese în sfârșit înfrânt. Douăzeci de mii dintre ai lui fuseseră uciși, răniți sau luați prizonieri, cu ofițeri și cu generalul lor care îi comanda la un loc. Pe căi care nu vor fi niciodată ușor de explicat, populația urmărise lupta și știuse dinainte despre toate acestea mult mai multe decât știau Nang și Mông, care dădeau totuși ordine și conduceau această populație la luptă.

Desigur, nu numai acești douăzeci de mii de oameni pierduți silise puternicul inamic să înceapă tratativele, ci și cei opt ani scurși, fiindcă răbdarea e una din armele pe care dacă cel mai slab știe s-o folosească, a câștigat: atenția oamenilor nu poate fi atrasă decât după un anumit timp, necesar să se observe că unul dintre cei puternici vrea să îmbuce pe unul slab.

După întoarcerea guvernului la Hanoi, Nang rămase în cadrele armatei și fu avansat în grad. Nu mai putu reveni, după atacul aerodromului, s-o vadă pe Thanh, comandantul armatei provinciale însărcinându-l imediat să plece în Nord, să raporteze direct generalului Van, comandantul suprem al armatei, despre executarea misiunii. După plecarea francezilor, Nang o căută în satul ei pe Thanh, dar n-o mai găsi. Yên îi dădu o adresă în Hanoi, dar n-o găsi nici la adresa aceea. Între

timp Nang fu numit comandant-adjunct al garnizoanei Hanoi și abia câteva luni după aceea reuși el să dea de fată.

Clădirea în care intră Nang în seara când o găsi era înțesată de lume. Nu cunoștea genul acesta de adunări; nu mai fusese niciodată la un astfel de loc, *raphat,* loc unde se cântă, cum îi spusese Yên (cine cântă, ce se cântă?), dar i se păru atât de izbitor ce văzu înăuntru încât timp de câteva minute uită pentru ce venise. Atâtea culoare și scări care, toate, duceau în aceeași sală și peste tot lumini și sala însăși cu atâtea ventilatoare mari cât niște aripi de avion și reflectoarele colorate care luminau ceva la care se uita toată lumea, o corabie cu un uriaș cap de dragon plutind pe valurile unei mări sau ale unui râu... Ceva din lumea închipuirii, parcă mai misterios decât în pagoda cea mare de lângă „Lacul săbiei înapoiate" din mijlocul orașului.

Toate aceste impresii nu-l tulburară însă pe Nang decât la suprafață și pentru puțin timp, căci în curând el văzu că dragonul era de carton și că valurile pe care stătea barca erau vopsite; numai fata din corabie era adevărată și după primele clipe după ce se așeză la locul său și se obișnui cu atmosfera din sală Nang îi auzi vocea și rămase țintuit pe scaun: era chiar ea, Thanh; cânta!

Se frecă la ochi, Yên îi spusese că Thanh era actriță la „Teatrul Municipal" din Hanoi, dar nici o clipă nu-și închipuise Nang că această fată ar avea o voce atât de frumoasă. Stătea aproape de ea, în primele rânduri de lângă scenă, și o asculta. Nu înțelegea însă nimic. Fata era îmbrăcată în pantalon alb de mătase cu halat violet, cu evantai în mână și plină de bijuterii strălucitoare și s-ar fi părut, după unele ocheade ale ei, că e veselă, dar până să-și dea seama Nang de pricina acestei veselii Thanh începu deodată să plângă și să se uite cu o jale nesfârșită spre public. Cântând își pleca fruntea într-o parte, și spre uimirea lui Nang, vărsa chiar lacrimi adevărate, care îl înfiorară. O orchestră de viori cu două corzi, de flaute și de

tamburine îi continuau vocea și plânsul acela al ei lipsit de noimă. În cele din urmă Nang o văzu cum se urcă pe marginea bărcii aceleia cu cap de dragon și se aruncă în apă.

Iar hanoienii o aplaudau.

În pauză, prins de teama că s-ar putea ca ea să plece, Nang orbecăi printre numeroasele uși și decoruri din culisele scenei și întrebă de ea, dar nimeni nu-l luă în seamă, era o mare zăpăceală cu trasul bărcii aceleia, cu schimbatul cartonului pe care erau zugrăvite valurile albastre și cu aranjarea altora care reprezentau bucăți de uși, colțuri de grădini cu bananieri și chiar acoperișuri de case cu ferestre. Deodată o văzu pe ea, la fel de agitată ca toți cei de acolo și o strigă. Uimită, fata întoarse capul; se opri și se apropie de el.

– Nang! exclamă ea și el îi recunoscu de astă dată vocea ei adevărată, așa cum vorbise cu el în noaptea aceea în bucătărie și care acum, când cânta pe scenă, era atât de schimbată! Nang, am fost la Son-Tinh, la doamna Han și mi-a spus cine ești. I-am dat lui Yên adresa să mă găsești, dar am fost trimiși în turneu până ni s-a renovat teatrul.

– Mă recunoști, domnișoară? zise el. Atunci aveai friguri, mi-a fost mereu frică dacă te văd să nu mă mai recunoști.

Ei îi plăcu vizibil timiditatea și rezerva acestui luptător încercat.

– Te recunosc, îi răspunse, de o sută de ori l-am pus pe Tuy să-mi povestească ce-ai făcut în a doua seară când ai venit la noi și ne-ai adus chinină. Dar nu-ți mai spun, adăugă ea – și în aceeași clipă îi țâșniră lacrimile și chipul ei înflori brusc și se făcu atât de frumos încât Nang îi recunoscu acum pe deplin și chipul – nu vreau să-ți spun, reluă ea, și nici nu pot vorbi despre asta, pe cine am pus încă să-mi povestească ce-ai mai făcut în aceeași seară, nici cine și nici ce.

Și Nang nu înțelese bine această frază, fu atât de turburat, că se gândi la ea tot timpul cât mai dură spectacolul (fiindcă

Thanh nu se înecase, după cum s-ar fi părut la începutul spectacolului, o salvase cineva și acum acel cineva lupta cu niște briganzi fioroși îmbrăcați în piele de șarpe, iar ea îl aștepta să se întoarcă). Ce vrusese ea să-i spună? Cine-i mai povestise ei încă despre el, în afară de doamna Han? Pentru că doamna Han nu știa nimic din ceea ce mai făcuse el în seara aceea, înainte de a părăsi casa în care Thanh zăcea de friguri. Și cine putea fi și ce anume îi spusese el de zicea Thanh că despre asta nu putea vorbi?...

CARTEA A TREIA

DESFĂȘURAREA

I

Ilie Barbu se trezi din somn cu ochii limpezi, ușor și liniștit, ca din nimic, cu toate că se culcase seara frânt de oboseală. Se trezi ca de obicei, cu capul la marginea căpătâiului și în locul unde trebuia să fie capul lui, era al muierii. „Uite, domnule, s-a făcut dimineață“, gândi el cu mirare. Ca s-o scoale și pe muiere era destul să-i ia ca totdeauna capul în palme și să-l pună la locul lui, dar o mai lăsă; abia se revărsaseră zorile.

Se dădu jos de pe prispă și porni încet spre grădină. Călca așa de lin că nici dulăul care dormea lângă prispa casei nu-l simți. Ilie întârzie puțin prin șopron, apoi intră tot așa, pe neauzite, în grajdul cailor. Dar caii îl simțiseră încă de-afară: cât păși înăuntru, ei îl întâmpinară cu nechezatul lor coborât, aproape omenesc, lovind ieslea cu nerăbdare: „Haide, domnule, ni-e foame, cât vrei să te mai așteptăm?“

– Păi dar! Vezi să nu! le spuse Ilie, ferindu-se supărat de capetele lor. Dă-te încolo d-aici!

Se urcă pe scara grajdului și trânti de-acolo de sus doi snopi de iarbă uscată. Îi trânti drept în iesle. Se apucă apoi să dea cu țesala. Supărați de țesală, caii încercau fără rost să treacă unul în locul altuia.

– Când ți-oi da eu una acuma, Zamfire, auzi câinii în Giurgiu, amenință Ilie. Să vedem când o să te duc *acolo*, ce-i

mai faci?! O să dai din colț în colț, puturosule; habar n-o să mai am de tine, auzi, mă? Sau să nu te dau? Te dau!...

D-aia nu mai putea Zamfir, că o să-l dea *acolo*! Răvășea iarba nepăsător, sforăia zgomotos și când țesala îl atingea pe sub burtă, prin vreun loc subțire, înălța coama supărat și îl izbea pe Ilie cu coada.

Într-un târziu, Ilie ieși din grajd. Văzu că muierea se sculase, iar băiatul se pregătea să se ducă cu oile la izlaz. Ilie se așeză pe prispă și îi spuse băiatului nu știu ce, să aibă grijă...

În acest timp nevasta se așezase și ea alături pe prispă și răscolea într-un sac încărcat cu betelii, rămășițe de ciorapi, mâneci, ghemotoace de lână...

– Ce zici, Gherghino? Ia spune, fă, îmi mai dai aprobarea? întrebă Ilie după lungă vreme de tăcere, zâmbind cu șiretenie.

Așa se hotărâse; pentru înscrierea în colectiv trebuia și aprobarea muierii; adică să se iscălească și ea acolo.

– Aprobarea ți-o dau eu, dar uite că n-ai cămașă pe tine, răspunse Gherghina cu un glas mohorât.

Își dăduse seama că n-are să găsească ceea ce căuta. Băgase în apă, aseară, cămașa lui cea mai bună și nu ținuse la spălat, plesnise la umeri. Căuta acum un petic ca să i-o cârpească și nu mai găsea... Totul era spumuit, se făcuse praf...

Se uită la el cum stătea pe prispă și-i văzu spinarea lată, puternică, puțin încovoiată... „Doamne, Doamne, gândi, cuprinsă de jale, ce-o să mă fac eu cu el când n-o mai avea putere! Cămașă bună nu mai are, de mâncat îi dau numai ștevie... și muncește..."

– Ilie, îi spuse cu glas stins, lăsând brațele moi în grămada de zdrențe. Ce facem noi? Ți s-a rupt cămașa și nu găsesc petic...

Abia îndrăznea să vorbească, parcă ar fi vrut să intre în pământ. El tăcea și ea crezu că l-a supărat. Rămase frântă lângă sacul cu trențe, nemaiștiind ce să facă.

– Hă! va să zică începem, Gherghino. Mă duc, fă! Mai stau nițel să mai treacă cineva devale și mă duc! zise Ilie după lungă

vreme de tăcere, parcă n-ar fi auzit ce-i spusese muierea. Uite că trece, spuse el deodată, frângându-și gâtul spre șosea.

Se ridică de pe prag și porni agale spre poartă. Gherghina tresări, se ridică, se uită în urma lui cu neliniște și încordare. Se vedea că îi umblă ceva prin cap, un gând care nu izbutea să se limpezească. Era atât de atentă la acel ceva, încât chipul i se lungise și gura îi rămăsese deschisă.

Când Ilie Barbu fu la poartă, ea se dădu repede jos de pe prispă și îl ajunse din urmă:

– Ilie, stai! îl opri ea tulburată.

– Ce e, fa? se răsti el, nedumerit.

– Unde te duci cu cămașa aia? întrebă cu teamă mare.

Ilie Barbu trebui să se întoarcă. Așa era, avea cămașa neschimbată. Gherghina venea în urma lui cu aerul îngrijorat, dar și fericit, al omului care a izbutit cu o clipă mai devreme să împiedice ceva care în nici un caz nu trebuia să se întâmple.

În tindă, Ilie își deschise cureaua de la pantaloni și-și scoase cu mare grijă cămașa peste cap. În acest timp, Gherghina răscolise într-o ladă și scosese de-acolo o bluză. Stătea cu ea în mână și se vedea că e la grea cumpănă; de unde să rupă? De la mâneci sau din spate? Era singura pe care o avea și era încă bună. Nu era timp de pierdut; rupse cu hotărâre o mânecă, făcu un petic mare, prinse cămașa curată a bărbatului, care se rupsese la spălat, și începu să coasă cu mișcări iuți și dibace peticul.

– Ce făcuși, tu, fă, rupseși bluza? o întrebă Ilie holbându-se la ea.

– Las-o-ncolo, că nu mai era bună de nimic, răspunse ea îndârjită pe neașteptate.

„Prea e de tot, muncești până cazi pe brânci și n-ai o cămașă în spinare. Ce socoteală o mai fi și asta ?" gândi ea. Apoi spuse:

– Ce socoteală e asta, Ilie, te-am tot întrebat: de ce nu vor să plătească? Lovi-o-ar moartea de socoteală, că de când zic că o fac nici până în ziua de azi n-au mai terminat-o!

Ilie Barbu se așezase pe prag, despuiat până la brâu, și aștepta să-i coasă muierea cămașa.

– Tu coși acolo, sau ce faci?! o întrebă el plin de mirare. Te găsiși acum să faci socoteli!

– Uite că n-ai ce lua pe tine, izbucni Gherghina, ridicând glasul! Ce-i faci dacă nu-ți mai dă nimic? Cu ce-ți iau cămașă? Sau o să umbli despuiat?

– Lasă că o să ne dea... murmură Ilie nemaiștiind ce să răspundă.

Așa era, cum zicea ea: munciseră la gospodăria de stat și nici până acum nu li se plătise. De ce, nu știa nimeni. „Mai așteptați, o să vă plătim, acum n-avem bani", li se spunea.

– O să plătească ei, că n-or fi nebuni, zise Ilie, urmărind cu atenție cum îi pungălea muierea cămașa. Or fi încurcat socotelile p-acolo, spuse el într-un târziu, cu nepăsare.

– Au încurcat socotelile de-o vară întreagă! Să fie să te duci peste ei cu ciomagul și jap! în spinare, să-i saturi de socoteli.

Gherghina răsuci cămașa cu mânie, o aruncă pe pat și ieși să-și vadă de treburi. Se vedea că se stăpânește cu greu să nu spună mai multe.

Ilie Barbu se îmbrăcă cu cămașa cea nouă și se strâmbă, făcu pe nemulțumitul:

– Ce dracu făcuși? E udă pe la subsori! exclamă el.

– Lasă, că se usucă pe tine! îi răspunse Gherghina din tindă.

Izbutise să lase la o parte necazurile. Veni în casă și se uită cu atenție la omul ei, să vadă cum îi stă cu peticul. Îl piguli de scame cu grijă, își apropie fața de spinarea lui și roase cu dinții un cap de ață, apoi se grăbi să-și vadă de-ale ei, de astă dată fără să-l mai ia în seamă pe bărbat.

Ilie își încheiase strâns cureaua pantalonilor și se cercetă el însuși cu atenție. „Sigur, te-ai îmbrăcat cu cămașă curată, trebuie să te speli pe picioare!" Intră peste muiere în cealaltă odaie și îi porunci binevoitor să-i dea o oală cu apă fiartă. Tot

dichisindu-se, ajunse în scurtă vreme și la pălărie. O cumpărase cu șase ani în urmă și dăduse pe ea două duble de grâu. O luă în mână și începu să dea cu peria peste ea. Ciudat lucru, în loc să se curețe, pălăria se umplu de pete, și cu cât da mai tare cu peria, cu atât petele se albeau și se făceau mai mari. Ce-are a face! Neturburat, Ilie începu să scuipe peste ea și în cele din urmă petele trebuiră să piară.

II

Între timp, soarele se ridicase sus și încălzea satul cu razele lui domoale. Se apropia toamna. Ilie Barbu ieși pe prispă și se rezemă de stâlpul casei. Aștepta să treacă cineva, să se ducă împreună cu alții. Nu așteptă mult. În curând văzu doi inși. Erau Vasile și Gheorghe Ciobanu, cei mai buni prieteni ai lui. Copilăriseră împreună pe izlaz, păzind câteșitrei oile satului. Adică nu câteșitrei, mai era unul... Da, mai era unul, dar acela fugise, nu mai știau nimic despre el.

– Vasile, măi Gheorghe, unde vă duceți, mă? îi întrebă Ilie, ca și când n-ar fi știut unde se duc cei doi.

Frații Ciobanu nu se opriră din mers, nu-l luară în seamă pe Ilie. Unul dintre ei aruncă în treacăt:

– Ce faci, mă Ilie?

– Vă duceți devale? Stați că merg și eu, zise Ilie, grăbindu-se să iasă din curte.

Trebui să se grăbească tare să-i ajungă din urmă, fiindcă prietenii lui își vedeau de treabă, vorbeau între ei nu se știe ce.

– Ilie, mai strigă Gherghina de pe prispă, vezi poate te întâlnești pe-acolo cu alde Voicu Ghioceoaia. Când are de gând să ne dea bumbacul ăla?

„Muierile astea! gândi Ilie necăjit. Niciodată nu se potrivește ce e la tine în cap cu ce e la ele!"

– Vasile, ce ziceți voi de alde Stancu? Nu mai vrea să se înscrie, ați auzit? Ce dracu l-o fi apucat? îi întrebă el pe prietenii săi.

Frații Ciobanu se uitară unul la altul și nu răspunseră nimic. Tocmai despre alde Stancu vorbiseră și ei până acum, dar nu socotiră să-i mai spună și lui Ilie părerea lor.

– Ei da! și alde Pătăleață tot așa, spuse Ilie mai departe. Până acum zicea că da, da, și mai ieri auzii că cică nu mai vrea muierea. Ai, mă? Ce ziceți voi de ăștia?

Și despre Pătăleață vorbiseră frații Ciobanu, dar nici de astă dată nu-i dădură atenție lui alde Ilie, lăsară întrebarea lui să atârne în aer.

– ...Pe urmă eu i-am spus că dacă e vorba pe-așa, mai e și lumea? Să vedem lumea ce-o să zică! exclamă Vasile Ciobanu.

– Cum?! Dar alde Didel?! Dar Voicu Ghioceoaia?!! izbucni celălalt frate, ridicând brațele în aer.

Ilie Barbu nu înțelegea nimic, dar asculta totuși cu atenție mare.

– I-am spus și de alde Didel, și de Voicu Ghioceoaia, și de toți i-am spus că noi suntem contra.

Se făcu tăcere. Frații Ciobanu călcau rar și arătau îngândurați. Ilie Barbu ar fi vrut să știe despre ce e vorba, ca să poată fi de părerea lor. Parcă înțelesese ceva, că e vorba de alegerea președintelui gospodăriei și că nu se știe cine spunea despre Bădârcea că n-ar fi bun.

– Cine, Bădârcea? Nu e rău! spuse el cu însuflețire, încredințat că le va face plăcere prietenilor.

Vasile și Gheorghe Ciobanu se prefăcură că n-au auzit. Întoarseră capetele în altă parte ca și când Ilie Barbu ar fi spus o prostie.

„Uite, eu nu m-am gândit la cine o să fie președinte! Hm! făcu Ilie, mirându-se de el însuși. Bădârcea? Bădârcea de fapt nu e bun“, hotărî el după ce se mai gândi.

– De fapt, n-aveți dreptate, zise Ilie, luând ușor lucrurile. Lasă că vedem noi pe urmă, să vedem ce zice și Anghel!

– Anghel! Ce-are a face Anghel! exclamă în sfârșit Vasile Ciobanu, fără respect însă, atât față de Ilie, cât și față de cel pomenit de el.

Se apropiaseră de sfat. Vasile și Gheorghe socotiră că nu e de nici un folos pentru Ilie să afle ce mai cred ei despre alegerea președintelui. Arătau mereu gravi și bățoși. Când ajunseră, se amestecară de îndată printre oameni și începură să caute pe cineva. Ilie Barbu rămase singur. Se adunase destulă lume. Numai Ilie Barbu și încă doi-trei erau desculți și în cămăși; ceilalți aveau flanele sau jiletci, bocanci sau opinci. Nici unul însă nu arăta așa curat ca Ilie Barbu, cu cămașa lui cu petic în spinare, proaspăt spălată și cu pălăria pe cap bine periată.

Rămas fără cei doi prieteni, Ilie începu să se uite în dreapta și în stânga la oameni, să se întoarcă pe loc, să dea noroc... Se uita la toată lumea cu ochii larg deschiși, fără să clipească. „Mă vedeți? Eu sunt, Ilie Barbu! Ei, ce ziceți?“

Ce să zică, nu zicea nimeni nimic. Ilie însă nu băga de seamă, se oprea în dreptul unuia sau altuia și se uita la om cu tot sufletul, cu chipul luminat de o adâncă bucurie.

– Bă, Ilie, ce făcuși, mă, veniși? întrebă cineva la un moment dat, un glas nu se știe al cui, gros și puternic, care pluti câteva clipe asupra adunării.

Ilie se răsuci spre cel care întrebase, dar nu izbuti să-și dea seama cine era.

– Ce faci, bă, vino încoace, porunci glasul acela gros și puternic și de astă dată Ilie își dădu seama că Voicu Ghioceoaia avea un astfel de glas.

Se grăbi spre el. Voicu era înconjurat de mai mulți inși, printre care și cei doi frați Ciobanu. S-ar fi putut crede că Voicu îl chemase să-i spună ceva, dar când Ilie se apropie, nu-i spuse nimic, ba chiar se întoarse în așa fel ca Ilie să stea pe de margine, în afara grupului.

Pe nesimțite se aduna din ce în ce mai multă lume. Însuflețirea creștea. Era însă o însuflețire mai greu de ghicit, nu ca

aceea a lui Ilie Barbu. Oamenii vorbeau despre o mulțime de lucruri, dar foarte rar despre lucrul pentru care se adunaseră aci.

Într-un grup mai numeros, cineva povestea – și toți ceilalți îl ascultau cu atenție – cum într-o zi, din greșeală, și-a tăiat degetul cu toporul, cum s-a dus la spital, cum îi flencănea degetul, cum în timpul operației doctorul îl tot pisa cu vorba, întrebându-l, de pildă, dacă nu îi e a muiere, cum a înțeles el că anume îl ținea de vorbă doctorul ca să nu simtă durerea, cum din cauza aceasta s-a supărat pe doctor și i-a spus: „Hai, taie acolo, dă-l dracu' de deșt..." Povestitorul arătă amănunțit cum s-a vindecat, arătă apoi degetul cu pricina și îl mișcă îndelung, spunând că acum nu mai are nici pe dracu, ba chiar i se pare că e mai bun decât celelalte. Aici, cineva observă că dacă e mai bun decât celelalte, atunci să pună mâna pe topor și să-și mai taie câteva. „Ce spuseși tu acuma e taman ca alde cutare care tot așa, într-o zi..." începea un altul.

Ilie Barbu nu prea își găsea locul, nu se pricepea să vorbească despre altceva, cum făceau ceilalți. Privirea lui deschisă îi cam stingherea pe unii, care de fapt se și fereau de el, se prefăceau că nu-l văd.

„Nu știm cum o ieși, dar suntem bucuroși fiindcă tragem nădejde, da, da, tragem nădejde în afacerea asta! Dar până la binele pe care îl vrem noi, mai avem, așa că să nu ne pierdem firea de bucurie. Hai mai bine să vorbim despre altceva!" Astfel gândeau unii, dar nu le trecea nici o clipă prin cap că toate acestea trebuiesc spuse lui Ilie, adică să gândească și el la fel. Dacă Ilie poate să se bucure din tot sufletul, ce rost are să-i strice bucuria? Și pe urmă s-ar putea ca Ilie să aibă el dreptate, o fi știind el ceva!...

Ilie Barbu însă nu știa mai mult decât alții, ba chiar îi scăpau unele lucruri, cum era, de pildă, alegerea președintelui gospodăriei. Pentru el, *principalul* era că aveau să înceapă altă viață: să are, să semene și să culeagă bucatele la un loc, apoi să le împartă după munca fiecăruia. Cum se vor petrece toate

acestea, cine să aibă grijă ca lucrurile să iasă bine, nu i se părea lui Ilie ceva la care să se gândească în mod deosebit. *Principalul* era că viața cea veche era lovită acum chiar în temelia ei. De-aci înainte oamenii se vor băga în seamă și se vor împrieteni nu după câte pogoane are fiecare, după câți cai, boi sau porci au în bătătură, ci după cum au să muncească și să se poarte așa, ca oamenii!... Prietenii lui, frații Ciobanu, nici măcar nu se fereau să ascundă că se cred mult mai... și cu totul altceva decât el, deștepți, pe picioarele lor, cu capul bine înțepenit între umeri. Ilie știa însă că lucrurile nu stau chiar așa, dar numai într-o altfel de viață poți fi ceea ce ești. Se înscria în colectiv cu nădejdi mari. Gospodărie colectivă? Că au să aibă mai multe bucate? Asta în orice caz! Dar unde aveau să se mai ducă cei învățați să muncească alții pentru ei și mai ales cei care nu mai puteau de poftă să ajungă și ei la fel?

– Bă, Ilie, ia vin' încoace, strigă Voicu Ghioceoaia pe neașteptate. Ce păzești tu p-aici? Ia du-te până colea la *meate* și ia-mi niște tutun!

Voicu Ghioceoaia era îmbrăcat în *acre*, adică în haine prea orășenești: purta un costum negru ca de popă și cravată de mătase. Scoase portofelul și-i întinse lui Ilie, cu un gest hotărât, o hârtie nouă, de-o sută. Îi puse hârtia în mână și îl bătu pe umăr:

– Du-te, mă, hai, repede, că eu am treabă aici, cu comasarea, o să intru în ședință. Mi-l aduci înlăuntru, în biroul organizației!

După ce îi spuse acestea, Voicu Ghioceoaia îi întoarse spatele și-și continuă vorba cu Bădârcea și cu ceilalți din grup. Ilie Barbu rămase nemișcat, cu hârtia în mână. Privirea sa larg deschisă clipea acum rar, a neînțelegere.

– Du-te, mă, ce mai stai, spuse Bădârcea băgând de seamă că Ilie a rămas înțepenit.

Voicu Ghioceoaia se răsuci spre Ilie și se uită la el cu mirare. Acum câteva luni, Ilie și muierea lui lucraseră la el, la bumbac. Unde nu-l trimisese?

– Bă, să fie-al dracului! spuse Voicu Ghioceoaia supărat, luându-i lui Ilie hârtia din mână. Stane, du-te, mă, tu, până la *meate* și ia-mi un tutun!

Stan era curierul sfatului. Clătină din cap și arătă înăuntru, adică nu se poate, el e curierul sfatului, poate să-l cheme pre-ședintele.

– Dă-ncoace, că mă duc eu, spuse un om mărunțel, ne-bărbierit, cu mustățile îngălbenite de tutun. Da-mi dai și mie...

III

În aceeași diminecată mașina raionului de partid pornise spre sat, aducând în ea întâiul și al doilea secretar. *Wilis*-ul străbătea cu viteză drumul de țară, înecând în pulbere căruțele întâlnite sau prinse din urmă.

– De când n-ai mai fost în sat, tovarășe Țurlea? întrebă la un moment dat Ion Niculae, secretarul raionului.

Al doilea secretar stătea în spate și se uita drept înaintea sa. Arăta puțin îngândurat și nu auzi întrebarea. Ion Niculae își răsuci gâtul și întrebă din nou:

– Prin sat, zic. De când n-ai mai fost?

– A! Prin sat? Din 45.

– Ai stat mult atunci?

– Am fost cu reforma agrară.

Câtva timp nu-și mai spuseră nimic. Secretarul raionului arăta însă bucuros și mulțumit.

– Ce zici, tovarășe Țurlea? Te-ai gândit atunci că peste șase ani o să te întorci chiar în satul dumitale? Să vezi ce gospodărie se formează acolo! E o atmosferă bună, are să se înscrie jumătate din sat. În raionul Ghimpați sunt douăzeci de sate și au numai trei gospodării.

– La noi, asta de-acum e a șaptea, completă șoferul, uitân-du-se înapoi la al doilea secretar.

Țurlea cunoștea acestea, i se spuseseră de la bun început. Țurlea venise la raion de numai câteva zile.

– Mai cunoști oamenii, tovarășe Țurlea? întrebă Ion Niculae după o vreme. Uite, ăsta e *gostatul* Udupu, adăugă el arătând cu mâna niște construcții în depărtare.

– Mă întrebați dacă mai cunosc oamenii din sat, răspunse Țurlea. Pe unii îi cunosc bine, am păzit vitele împreună, când eram mici. Chiar pe-aci unde e gospodăria asta de stat. Era moșia episcopiei pe vremea aia. Cum merg gospodăriile de stat, tovarășe secretar?

– Asta de-aci merge bine, are pământ bun, răspunse Ion Niculae, după ce se gândi câteva clipe. Avem una în Popești, care a compromis bumbacul; n-au avut ploaie la timp.

„Nu, măi frate, altceva întreb eu", îi răspunse Țurlea în gând. Apoi îl întrebă de-a dreptul:

– Vă întreb din punct de vedere al cadrelor!

Șoferul interveni în discuție întrebându-l pe secretarul raionului dacă să meargă în sat sau să oprească aici, lângă siloz.

– Oprește aici, spuse secretarul.

Ajunseseră la gară, doi kilometri depărtare de sat. Țurlea deschise ușa.

– Va să zică treci întâi pe la siloz, îi spuse secretarul arătând cu mâna spre o construcție cu schele. S-ar putea ca ședința noastră la regională să țină mult, continuă el.

Țurlea se dăduse jos.

– Vezi să se desfășoare lucrurile cum trebuie, tovarășe Țurlea, continuă secretarul. Dacă mai ai nevoie, telefonează-i tovarășului Sergiu: el cunoaște bine situația.

– Am să văd eu. Într-un caz iau legătura cu regionala, dacă nu vă întoarceți până diseară.

– Nu e nevoie! Zici că îl cunoști pe Prunoiu!

– Da, îl țin minte.

– A lucrat cel mai bine în chestiunea gospodăriei, ai să-ți dai seama repede. Trebuie să ai grijă: secretarul de-acolo, Anghel, crede că Prunoiu se substituie biroului organizației. Noi avem experiență: așa se întâmplă când președintele sfatului e mai activ; face unele greșeli, dar nu se substituie biroului, cum i se pare lui Anghel.

Țurlea se făcu atent. Va să zică, Prunoiu, președintele sfatului...

– Dar nu e o problemă. N-am fi lăsat noi lucrurile așa. În general e o atmosferă bună, continuă secretarul, parcă i-ar fi ghicit gândurile. Chiaburii au pierdut influența în satul ăsta: am desfășurat noi de mult artileria grea! Lucrăm de trei luni în direcția asta.

Mașina se puse în mișcare și în curând nu se mai văzu. Rămas singur, Țurlea o luă spre siloz, întârzie acolo o jumătate de ceas, apoi se grăbi să plece în sat. Cunoștea drumurile; părăsise șoseaua și o luă de-a dreptul peste izlaz. La început el merse repede, cu grabă, așa cum mergea pe străzile orașului industrial de unde abia venise. Nu merse însă nici câteva minute și se opri gâfâind. Își scoase șapca și se șterse pe frunte de sudoare.

Țurlea auzi un piuit subțire de clopoței, care îi atinse urechea ca un zvon de pe altă lume. Apoi de undeva, nu se știe dincotro, auzi un glas omenesc, atât de slab și de îndepărtat, dar pe care câmpia îl aducea totuși atât de aproape, încât i se păru că nu a auzit acel glas, a gândit numai. Se urni din loc și porni agale. La un moment dat Țurlea se împiedică de ceva și se uită mirat înapoi. Nu văzu nimic, dar căută totuși în iarbă cu vârful bocancului și găsi un lemn înfipt în pământ ca un țăruș. Țurlea se înveseli grozav, exclamă de câteva ori „aha!" cu mare satisfacție, scoase țărușul și începu să se uite cu atenție la el. Se vedea că asemenea țăruș îi este bine cunoscut. Pe locul acela iarba era veștedă, se vedeau bulgări mici de pământ, semn că se săpase, că acolo era ceva. „Aici trebuie să fie", spuse Țurlea cu glas tare, cu bucurie copilărească, și începu să caute încet, cu țărușul, pe o porțiune mică de tot. Dădu apoi pământul la o parte și ieși la iveală întâi o mănușă de oală, apoi oala întreagă, pe care Țurlea o trase încet și o puse alături pe iarbă. Oala era mare, cel puțin două kilograme și era legată la gură cu o bucată groasă de postav.

„Ia uite la ei, au învățat șmecheria de la alde Ilie Barbu, gândi Țurlea din ce în ce mai înveselit. Hm! Credeam că numai noi ne țineam de drăcii!" Se aplecă și vru să desfacă postavul cu care era acoperită oala.

– Ce faci acilea, tovarășe?

Tresări și se răsuci încotro auzise glasul. Ia te uită! La numai câțiva pași de el, trei băiețași stăteau proptiți în ciomege și îl cercetau cu un aer foarte neprietenos. Parcă răsăriseră din pământ. Țurlea arătă oala cu mâna și se răsti la ei:

– Bine, mă, voi v-apucați să mulgeți oile oamenilor pe izlaz?

– Dar pe unde să le mulgem? răspunse unul tot așa de răstit.

– D-aia te plătește omul, să-i mulgi oaia?

Ei nu ziseră nimic, dar se vedea că băiatul care răspunsese răstit avea grozavă poftă să se răfuiască cu hoțul care dezgropase oala.

– Și ce-ți veni de dezgropași oala-m'? întrebă el țâfnos.

Lui Țurlea îi plăcu cum îl luau la rost. Nu se sfiau deloc. Se uită mai bine la ei și unul i se păru că seamănă cu cineva cunoscut.

– Al cui ești tu, mă?

– Cine, eu? întrebă cel țâfnos.

– Nu tu, ție am să-ți rup urechile; ăla din spatele tău, tu, ăla cu ochii mari, al cui ești?

– Al lui Ilie Barbu!

Țurlea se uită cu atenție la el și fluieră a mirare.

– Al lui Ilie Barbu?! Semeni cu el mai bine decât semăna el cu tine când era mic. Ce face el acuma?

– S-a înscris în colectiv, răspunse foarte sigur pe sine cel țăndăros, parcă ar fi știut el multe despre colectiv.

– Și tată-tău de ce nu s-a înscris, mă, urechiatule? îl întrebă Țurlea zâmbind.

– Ba s-a înscris, i-o reteză băiatul.

– Ei, ia desfaceți oala, să vedem, s-a prins laptele?

– Cum o să se prindă, dacă abia azi-dimineață l-am îngropat? îi explică țăndărosul, ceva mai prietenos. Și dumneata ce cauți p-aici, ești de la siloz? îl descusu băiatul.

– Da, sunt de la siloz și sunt prieten cu toți învățătorii voștri de la școală. Am să vă spun că mulgeți oile oamenilor pe izlaz. Așa pionieri sunteți voi? spuse Țurlea îndepărtându-se.

– Poți să ne spui, îi strigară ei din urmă, cu nepăsare. Ce să facem? Noi ce să mâncăm?

IV

Întâmplarea cu oala ascunsă în pământ îi aduse lui Țurlea în minte întreaga copilărie. Păzise oile împreună cu Ilie Barbu și cu cei doi frați ai lui Ciobanu. Iarna se duceau la școală și când se desprimăvăra, părinții îi băgau la oi. Cei doi frați Ciobanu rămăseseră repetenți în clasa a treia și nu se mai duseseră deloc. Barbu Ilie râdea de ei toată ziua, amândoi erau tari de cap, nu înțelegeau cu nici un chip cum se poate ca, scriind cifrele unele sub altele, să zici: atât cu atât fac atât, scriem atât și ținem la mână atât. De ce să scrii cinci și să ții una la mână? De ce să încurci lucrurile și să nu scrii atât cât ai zis că face? Când aveau de adunat numai nule, atunci le plăcea. Zero și cu zero și cu zero și cu zero... Grozav le plăceau! Scoteau limba foarte încântați și scriau încet în caiet, spunând totodată rezultatul cu glas tare, să ia aminte Barbu Ilie și Țurlea că nu sunt chiar așa de nepricepuți.

Altfel se simțeau bine pe izlaz: jucau purceaua, bobicul, îngropau laptele, coceau porumb, furau pepeni și struguri și

fluierau după fete, așa mici cum erau, iar când norii se îngrămădeau pe cer și ploaia zguduia câmpia, jucau tontoroiul clănțănind din dinți, așteptând să se lumineze, să se despoaie de cămăși și să le usuce la soare. Nu coborau în sat decât dacă ploaia ținea toată ziua, altfel oamenii și chiar părinții îi trimiteau îndărăt pe izlaz. Băieții se temeau mai ales de cei care aveau oi mai multe. Aceștia îi înjurau și îi amenințau că la toamnă au să le scadă din plată. Băieții se răzbunau și ei, mulgându-le oile, altceva n-aveau ce face.

După prânz, când soarele începea să coboare, oile se îndepărtau de sat și se apropiau, păscând, de linia ferată. Se învățaseră să facă singure acest drum. Când ajungeau acolo, băieții știau că în curând are să treacă trenul și atunci lăsau la o parte jocul de-a purceaua și se apropiau de drumul de fier. Așa făceau în fiecare zi, se propteau în ciomege și se uitau cu uimire la roțile trenului, la necunoscuții care stăteau la ferestre. Le bătea inima de fiecare dată, le străluceau ochii, li se tăia răsuflarea. După ce trenul pierea, rămâneau tăcuți, neliniștiți, cu sufletul turburat de dorinți. Jocul lor de-a purceaua nu mai avea nici un farmec, nici bobicul, nici laptele închegat în pământ, nici pepenii furați.

Într-o zi, unul dintre ei, Țurlea Ion, îi spusese lui Barbu Ilie că s-a săturat de oi... că el le lasă și se duce. „Unde?“ întrebase Barbu Ilie. „Unde-oi vedea cu ochii“, răspunsese Țurlea, uitându-se pierdut în urma trenului. „Dar de ce, cum așa?“ Că nu mai poate, răspunsese Țurlea întristat. Da, așa era, nici Barbu Ilie nu mai putea, o să meargă și el. Au să lase oile amândoi, au s-o ia pe drumul de fier, au să-și piardă urma...

Băieții nu mai puteau, se făcuseră mari, isprăviseră șapte clase. La examenul de diplomă care se ținuse pe „centru“, adică fuseseră examinați la un loc, de către o singură comisie de învățători, elevii câtorva sate, Barbu Ilie a fost singurul care a luat nota zece la matematici. La celelalte a fost mai slab, dar

la matematici a uimit comisia. După examen a luat iar oile de coadă, dar cei doi băieți arătau din ce în ce mai întristați. Să stai în fața unei comisii de învățători, să fii întrebat: „Elevul Țurlea Ion, spune-ne dumneata la ce an s-a urcat pe tron Dimitrie Cantemir...", să spui cine era Dimitrie Cantemir, comisia să zică bravo, Țurlea, pe urmă să te întorci acasă, să mănânci tot ca și mai înainte ciorbă de corcodușe, apoi dimineața să te scoli și să fluieri la poarta lui Enache ca să dea drumul la oi, Enache să iasă din casă cu burta lui cât toate zilele încinsă în chimir, să zică „... pe mă-ta de Țurlea, iar ai muls oile ieri, spune-i lui tac-tu că la toamnă am să-ți scad din plată..."

Țurlea nu pricepea cum se pot întâmpla toate acestea. Care era adevărul aici? Comisia de învățători sau înjurăturile lui Enache? Comisia îi spusese: „elevul Țurlea"... „dumneata"... „Cantemir"... Enache: „...pe mă-ta de Țurlea, spune-i lui tac-tu"... Și trenul cu roțile lui, cu lumea aceea necunoscută de la ferestre...

Într-o dimineață de toamnă s-au hotărât, au lăsat oile și amândoi, Țurlea Ion și Barbu Ilie, au luat-o de-a lungul liniei ferate. Au mers până spre seară și au trecut prin trei gări. Știau încotro se duc: orașul se afla la șaizeci de kilometri de satul lor. În oraș, Barbu Ilie a început să se simtă neliniștit, spre deosebire de Țurlea, care tot timpul zicea: „Ha! Fir-ar ale dracului de oi. ... pe mă-sa de Enache..." Toată ziua numai asta a zis și se bucura grozav.

Au dormit într-o piață. Dimineața s-au pomenit cu un ins, care semăna întrucâtva cu Enache, dar care era bine îmbrăcat și care s-a purtat frumos cu ei. I-a întrebat de unde sunt, ce caută la oraș, cum îi cheamă... I-a luat cu el, le-a dat să mănânce, i-a pus să spargă lemne, să frece dușumelele restaurantului, să care niște saci, niște dube de gaz, niște sifoane...

A doua zi la fel, a treia zi tot așa, timp de o săptămână. După o săptămână, Enache al doilea a stat de vorbă cu ei, i-a spus lui Barbu Ilie să plece, iar lui Țurlea Ion să rămână. Lui Țurlea Ion i-a mai spus că îi dă un rând de haine pe an și o mie de lei, iar lui Barbu i-a spus că o să-l trimită la cineva. Țurlea s-a bucurat că poate să rămână la oraș. Barbu Ilie a spus că nu vrea, nu-i place, el se întoarce acasă...

Țurlea știa însă că nu e mare scofală să lași oile lui Enache din sat și să fugi să speli dușumelele lui Enache al doilea de la oraș. Își dădu repede seama că orașul e plin de băieți de seama lui care duc altfel de viață. Pe unii îi vedea foarte des. Erau ceva mai mari decât el, dar foarte mândri, se uitau de sus la Enache al doilea, aproape că îi porunceau când se așezau la mese și cereau de băut. Țurlea nu pricepea cum niște tineri puteau fi atât de siguri pe ei, când erau așa de prost îmbrăcați, cu hainele lor înnegrite de sus și până jos de uleiuri. Fără să spună patronului, Țurlea intră în vorbă cu acești tineri, află că lucrau într-o uzină, află cu bucurie că uzina fabrica trenuri, că se lucra opt ore pe zi, că pentru o lună de zile acolo se plătea exact de zece ori mai mult decât plătea Enache al doilea... Țurlea le arătă diploma lui de șapte clase primare și se rugă de ei să-l ajute să intre și el acolo...

Și ei îl ajutară să intre și drumurile lui nu se mai întâlniră cu ale satului.

Dar iată că acuma se întâlneau iar și totul reînvia. Ce-o fi făcând Barbu Ilie? Dar frații Ciobanu? Dar chiar Enache însuși, cu burta lui mare?

Țurlea grăbi pașii nerăbdător să ajungă mai repede în sat.

V

Lângă clădirea sfatului popular se afla un fel de bufet care nu avea altceva decât țuică, salam și pastramă de vițel. Abia sosiți, inginerul cadastral Milică Costovici și inginerul semetist Gogu Pișculescu intraseră înăuntru, ceruseră țuici și pastramă și se grăbiseră să se pună la punct. Președintele sfatului veni în

curând după ei. Gogu Pişculescu mânca usturoi şi se încreţea de plăcere. Când preşedintele intră înăuntru, Pişculescu îşi trase ochelarii pe vârful nasului, se uită pe deasupra lor la preşedinte şi îi arătă tot ce era pe masă:

– Tovarăşe preşedinte, îi spuse, şi îi arătă amănunţit, zâmbind aluziv, ţuicile, usturoiul, pâinea şi pastrama de viţel, adică să poftească!

Era un bătrânel vioi şi glumeţ. Îşi scosese ceasul din buzunar, se holbă la el şi îl lovi apoi peste umăr pe inginerul cadastral:

– Nu ţi-am spus eu că la opt şi jumătate suntem aici? Ei?

Costovici avea gura plină. Ca să răspundă, îşi dădu capul pe spate şi strigă, înecându-se.

– Asta fiindcă l-am tot îndemnat eu pe-ăla cu căruţa. Dacă nu mâna repede, acum eram la fântâna de la Şanea, nu mai eram noi aici să mâncăm pastramă de viţel.

– Dar usturoi de ce nu mănânci? îl întrebă Pişculescu, apropiindu-şi capul de urechea lui. A? Ţi-e frică?

Izbucniră amândoi în râs. Se înecau cu îmbucăturile şi se prăpădeau de veselie. Pişculescu întinse un deget ca o crenguţă uscată spre pieptul preşedintelui.

– Când am fost anul trecut la Dor Mărunt, tovarăşul Costovici avea una acolo... şi s-a dus la ea parfumat cu usturoi. S-a supărat pe mine: nea Gogule, zice, fi-ţi-ar usturoiul al dracului... hi-hi-hi... hi-hi-hi...

Inginerul cel tânăr se ridică mestecând şi îşi luă servieta grăbit. Bătrânul se grăbi şi el.

– Fă-ne rost de o găină, spuse el, adresându-se omului de după tejghea. Să fie ciorbă şi friptură... aşa, cu mujdei, cu mămăligă caldă...

Trecură printre oameni şi intrară în biroul cel mare al secretariatului. Inginerii îşi trântiră servietele pe masă, traseră scaunele şi se aşezară foarte bine dispuşi. Pişculescu îşi scoase pipa şi o vârî, fără s-o aprindă, în colţul gurii. Din mişcările lor se înţelegea cu uşurinţă că nu făceau pentru prima oară astfel de lucrări.

– Ei, începem? întrebă secretarul comitetului executiv al raionului, care se afla în sat încă de ieri.

– Gata, începem, spuse Pişculescu, cu pipa în colţul gurii, ascuţindu-şi nişte creioane.

Secretarul comitetului executiv raional ieşi afară şi spuse tare, de pe treptele de la intrare, adresându-se oamenilor adunaţi:

– Măi tovarăşi, începem lucrările pentru înscrierea în gospodăria colectivă. Măi, frate, ai să intri înăuntru şi ai să te desfăşori cu tot ce ai, aşa cum te-ai trecut în cererea pe care ai semnat-o. Dacă ai uitat ceva, treci acolo şi te iscăleşti. Să spui vecinii la nord, la sud, la est şi la vest, adică ăia pe care îi ai! Dacă nu e, spui ce e, şosea, izlaz, pădure... Pe urmă locurile de pe lângă casă: spui ce loc ai pe lângă casă, câţi metri pătraţi, arabil sau nearabil. La câmp tot aşa, dacă ai vreo făşie nearabilă, o spui şi p-aia! Şi cu asta gata, începem desfăşurarea!... Măi tovarăşe preşedinte, unde eşti? Ia vin' încoace!

Preşedintele sfatului se apropie.

– De ce nu dai drumul la radio? îl întrebă secretarul în şoaptă.

– Îi dă drumul acum, era stricat difuzorul. Acum merge, uite, acum îi dă drumul.

Într-adevăr, se auzeau cârâituri şi şoapte în pâlnia difuzorului; pe neaşteptate, foarte puternic, izbucniră zgomotos nişte ţambale. Când zgomotul lăutăresc al ţambalelor începu să se înmoaie, o voce dulce de femeie începu:

Foaie verde fir moho-or,
Măi ţărane muncito-or...

Un flăcău rânji brusc şi se întoarse spre difuzor, arătând nişte dinţi galbeni şi laţi ca nişte lopeţi; strigă foarte vesel:

– Măi tovarăşe preşedinte, dă, mă, un telefon la *radu*, la Bucureşti, şi spune-i ăşteia să tacă din gură.

– Unde să dau telefonu', mă?

– La *radu*, la București, repetă flăcăul sclifosindu-se.

Cu oarecare întârziere președintele se dumeri. „Ia făcea pe șmecherul, spunea *radu* în loc de radio.

– Fi-ți-ar *radu* al dracului! mormăi președintele supărat și intră înăuntru.

Coridorul sfatului și biroul secretariatului se umpluseră de oameni. Cei doi ingineri, secretarul comitetului executiv al raionului, președintele Prunoiu și doi activiști ai raionului de partid stăteau așezați la o masă lungă, pe care erau întinse hârtii, dosare și o hartă desfăcută a satului.

Mai la o parte, Anghel Gheorghe, secretarul organizației, stătea posomorât și asculta doi inși care îi povesteau ceva cu glas scăzut. Se pare că îi spuneau lucruri în parte cunoscute, pentru că nu-i asculta cu toată atenția. Totuși, spusele lor avură darul să-l întărâte: la un moment dat îi lăsă, ieși în coridor și de-acolo se răsti la ei:

– Ia, veniți încoace. Vin' încoace, Niculae Burcea. Vin' și tu, Ilie Moacă. Ia veniți încoace amândoi!

S-ar fi părut că îi amenință, dar după felul cum cei doi se grăbiră să-l asculte, se înțelegea lesne că amenințarea era adresată altcuiva. Cei doi, Ilie Moacă și Niculae Burcea, arătau bucuroși, le părea parcă bine că spusele lor îl întărâtaseră pe Anghel.

În înghesuiala și murmurul de pe coridor, mișcarea aceasta și schimbul de cuvinte între Anghel și cei doi nu puteau fi băgate în seamă. Totuși lui Prunoiu nu-i scăpară. Ieși de după masă, trecu grăbit prin coridor și se opri afară pe scări.

– Stane, du-te, mă, pe la alde Trafulică și cheamă-l încoace, îi spuse el curierului care stătea jos pe scări și fuma.

Cât îi auzi glasul, Stan sări în sus, gata să se ducă unde i se spusese.

– Trafulică? întrebă unul din frații Ciobanu. Am trecut noi pe la el! Vine acuma, măi tovarășe președinte.

– Și Didel?

– Am trecut și pe la Didel. Vin acuma amândoi.

Prunoiu vorbise în așa fel ca să fie auzit mai mult de Anghel și de cei doi decât de cei de afară. Se grăbi apoi să intre în biroul secretarului.

– A! exclamă el ca din întâmplare, oprindu-se lângă cei trei. Ilie Moacă și Niculae! Ilie Moacă, să nu crezi că dacă intri în colectiv nu trebuie să mai dai cota de lână. Te execut, taică! Eu am aici un plan de colectări! Și tu, Niculae Burcea! Și tu ai ceva! Băgați de seamă că eu nu glumesc.

Amenințarea îl zăpăci pe Ilie Moacă; se apropie de Prunoiu și începu să se roage:

– Măi tovarășe președinte, n-am, domnule! De unde să dau eu atâta lână? Zău, îți cântăresc în fața toată lâna mea, și să vezi că mai mult de cinci kile n-am. De unde să dau eu șase kile? De ce m-ați pus voi cu atâtea kile?

Prunoiu îl asculta, dar nu zise nimic; clătină doar din cap, iar rostul acestei clătinări îl înțelesese pe deplin Ilie Moacă: dacă Ilie Moacă se poartă cum trebuie, președintele poate să-i micșoreze cota.

– Niculae Burcea, și tu ai ceva de dat! spuse Prunoiu uitându-se cu înțeles la Niculae Burcea.

– N-ar strica să te chiorăști mai bine în registrele alea, răspunse Niculae Burcea, respingând hotărât amenințarea.

– Măi tată, ai dat, ești frate cu mine! zise Prunoiu ridicând palma. E sfânt! așa că nu mă lua tu că să mă chiorăsc mai bine. Ai putea să fii la locul tău.

Se grăbi apoi să intre în biroul secretarului.

– Hai încoace, spuse Anghel apucându-l pe Niculae de braț. Ilie Moacă, vin' încoace.

– Păi ce să mai viu, se codi Ilie Moacă. Vreai să-ți spun de două ori?

– Ilie Moacă, ai să dai cota de lână atât cât scrie la carte. Nu e după cum vreai tu sau Prunoiu, spuse Anghel abia stăpânindu-şi mânia.

Ilie Moacă se uită cu îndoială la secretar. Oare aşa să fie cum spunea Anghel? Are el puterea asta? De unde să ştie el, Ilie Moacă, ce este scris la carte? Cartea aia e în mâinile lui Prunoiu.

– Vino încoace, îl smulse Anghel din îndoielile sale. Trafulică a dat trei kile de lână şi are mai multe oi decât tine. Cum o să dai tu şase kile? Sau eşti nebun?

– Nu, că nu-mi convine să fiu nebun, că atunci trebuie să dau cât zice Prunoiu, răspunse Ilie Moacă înveselit.

Lui Anghel însă nu-i ardea de glumă.

– Stane, strigă el. Unde eşti, mă?

Stan se arătă la faţă, dar fără prea mare grabă.

– Du-te la tovarăşul Mitrică şi spune-i să vie aici, că am treabă cu el. Vezi că doarme, n-a stat acasă azi-noapte. Să se scoale şi să vie aici, că nu e timp de dormit. Du-te, nu mai sta, lasă că îi spun eu tovarăşului preşedinte unde te-am trimis, trebui să mai adauge Anghel.

Intră apoi în încăperea organizaţiei, care se afla chiar în clădirea sfatului; Niculae Burcea şi Ilie Moacă veniră după el. Abia intrară şi veni un al treilea.

– Uite că a venit şi Pascu, spuse Niculae Burcea, mulţumit.

Pascu era un om tânăr, părea să aibă treizeci de ani. Hainele sale, după ce că erau mânjite cu uleiuri, mai erau şi îmbibate cu pospai alb de făină.

– Nu mai stăteai, dom'le Pascu? Te-ai împotmolit cu capul în făină, îl întâmpină Anghel morocănos.

Pascu îşi scoase şapca din cap şi o azvârli cu o mişcare repezită şi dibace drept deasupra unui dulap cu broşuri. Clipi din genele sale, albite şi ele de pospai, se aşeză pe banca din faţa mesei şi întrebă fără să se supere câtuşi de puţin de primirea care i se făcuse.

– Ce s-a întâmplat, măi tovarăşe Anghel?

Întrebase cu glas limpede şi cald. Anghel tresări. Se vedea că prezenţa lui Pascu îi făcea bine.

– Dracul că e drac, măi Pascule, şi tot n-ar pricepe ce se petrece aci la noi, murmură Anghel cuprins de o neaşteptată mâhnire. Îi spun tovarăşului Ion Niculae şi tovarăşul Ion Niculae zice că vrem să înnăbuşim un element bun...

Anghel oftă şi-şi propti tâmpla sa uşor încărunţită în podul palmei. Amuţi, nu mai zise nimic timp de câteva clipe lungi. Toţi ştiau că e vorba de Prunoiu. Pascu se uita cu uimire la Anghel. Erau cam de aceeaşi vârstă amândoi. Anghel arăta ceva mai îmbătrânit. Pascu nu-şi amintea să-l fi văzut vreodată aşa de întristat.

– Ce-a mai făcut? întrebă Pascu.

– Stăteau ieri-seara la *meate*, era şi Bădârcea, Trafulică, Didel şi Voicu Ghioceoaia, începu Niculae Burcea să spună... Era şi ăsta, Ilie Moacă, şi au venit mai pe urmă şi alde Vasile şi Gheorghe Ciobanu. Vorbeam despre gospodărie, şi am înţeles că Bădârcea crede că o să fie ales preşedinte, iar Ghioceoaia socotitor. „Asta la adunarea generală, să vedem ce zic oamenii şi ce zice şi Anghel", am spus eu... „Ce Anghel? Ce-are a face Anghel? a sărit Ghioceoaia. Dacă ne-am fi luat după Anghel, n-am mai fi ajuns noi să convingem oamenii." „Cum aşa, ce vorbă e asta? întreb eu. Cine a format comitetul de iniţiativă?" „Prunoiu", zice Ghioceoaia.

– Hm! făcu Pascu ridicându-se numaidecât în picioare.

Începu să se plimbe agitat prin odaie. Îl cunoşteau toţi; îşi pierdea repede cumpătul.

– Stai să vezi! La urmă de tot vine şi Prunoiu. Îl văd că se uită la Ghioceoaia şi-i spune: „Bă, socotitorule, ia fă colea o socoteală". Adică să facă cinste... „Să facă preşedintele, că e mai ceva", zice ăla şi-i face cu ochiul lui Bădârcea, adică să dea Bădârcea. Au stat acolo şi au băut câteşitrei până la miezul nopţii.

Pascu vru să spună ceva, dar în aceeași clipă ușa se deschise larg și apăru în prag chiar Prunoiu. El lăsă ușa deschisă de perete și ridică brațele supărat:

– Anghele, unde l-ai trimis pe Stan? Nu-l mai trimiteți așa care unde vreți voi! Noroc, Pascule: ai făcut situația aia? Fă-mi situația, tată, vreai să te rog de-o mie de ori?

– Care de-o mie de ori? Ieri am primit hârtia! răspunse Pascu nedumerit.

Prunoiu le întoarse spatele și vru să plece, dar Pascu îl opri:

– Ia stai puțin. Închide nițel ușa și stai aci.

Prunoiu se holbă la el de uimire. Cum îndrăznea Pascu să-i vorbească așa?

– Ce e mă ?!

– Ia stai puțin aici. Stai aici, că nu-ți cad picioarele.

Cu tot pospaiul de pe față se vedea că lui Pascu îi năvălise sângele în obraji. Prunoiu închise ușa furios, dar nu se apropie de masă.

– Ce e, Pascule, ce te-a apucat?

Pascu izbi cu pumnul în masă și începu să strige:

– Să-ți intre în cap, tovarășe președinte, că mie nu mi-e frică de nimeni, nici de tine, și nici de cine ai vrea tu. Eu nu ascult decât de partid. Sunt în biroul organizației și nu-ți dau voie să te mai substitui biroului. În definitiv, cine crezi că ești tu?

Se opri; se înecase, de mânios ce era.

– Ce e cu ăsta?! exclamă Prunoiu batjocoritor. Ce e cu tine, măi tată! Zaci acolo la moară săptămâni întregi și pe urmă te trezești urlând. Ți-am spus eu că ție îți place să te pui în *ipoteză*.

Anghel stătea mai departe cu tâmpla în pumn. Tăcea. Se înțelegea foarte bine din tăcerea lui că el nu socotește de vreun folos izbucnirea lui Pascu. Nu socotea de vreun folos nici să-l cheme la ordine pe Prunoiu. Îl criticase destul în ședințele organizației și se săturase să-l audă strigând și amenințând.

– Ce s-a întâmplat, Anghele? întrebă Prunoiu apropiindu-se supărat de masă.

– Lasă, că știi tu ce s-a întâmplat, răspunse Anghel cu răceală, fără să se uite la el.

Îi răspunse chiar cu oarecare nepăsare. Se vedea că se gândește la ceva anumit și nu-i ardea să-i dea lui Prunoiu lămuriri de care acesta nu avea nevoie.

– Nu înțeleg nimic! se miră Prunoiu ridicând din umeri.

– Cum nu înțelegi? sări Pascu. Pe cine ai întrebat tu când ai spus lui alde Bărdâcea că o să fie președinte?

– Și Ghioceoaia socotitor, adăugă Niculae Burcea.

– Ghioceoaia e membru de partid, e om deștept. Pe cine ați vrea voi să puneți socotitor? Și pe urmă ce e prostia asta? Ce, eu îi numesc? Adunarea generală! se spălă pe mâini Prunoiu.

Anghel tresări. Se uită neclintit, drept în ochii președintelui și îi spuse:

– Adunarea generală! Dar până la adunarea generală, faci *atmosferă* pentru ei.

– Și ce dacă fac? O să vă aștept pe voi? Eu nu sunt pentru Niculae Burcea. Niculae Burcea o fi el bun, dar Bădârcea e și mai bun. Bădârcea a adus aproape douăzeci de inși în gospodărie. Are influență! Ie-te la ei, pufni președintele batjocoritor. Muncesc singur până îmi iese sufletul și domnul Pascu devine cu pretenții de comandă! Anghele, fie-al dracului dacă nu pui calul la șaretă și iar îl aduc aici pe tovarășul Ion Niculae...

– Da, bine! Du-te și-ți vezi de treabă, îi răspunse Anghel liniștit, proptindu-și din nou tâmpla în podul palmei.

Prunoiu în schimb se neliniști și câteva clipe nu știu ce să mai zică. Amenințarea cu secretarul raionului nu-l speriase deloc pe Anghel. Președintele ieși trântind ușa:

– Stați acilea, că o să mai intre ei Pătăleață și alde Stancu în gospodărie!

După ce Prunoiu ieși, Ilie Moacă încreți din sprâncene:

– Are dreptate, Pătăleață și Stancu nu mai vor.

– Am trimis-o pe nevastă-mea să vorbească cu muierile lor, nu-ți face tu inimă rea, spuse Anghel scoțându-și tabachera din buzunar. Pascule, ia fă-ți colea o țigară și așteaptă să vie Mitrică. Mitrică a pățit ceva azi-noapte, a stat închis la miliție, abia dimineață i-au dat drumul; m-au chemat ăia la telefon să mă întrebe de el, altfel nici acuma nu i-ar fi dat drumul. Ei, și dimineața, când s-a întors, a trecut pe la barieră, p-aci pe lângă pădure, și s-a întâlnit cu Ghioceoaia, continuă Anghel după ce își aprinse țigarea.

– Dar ce-au avut cu el de l-au arestat? întrebă Pascu uluit. Cum, pe Mitrică?! Dar de ce?

Anghel nu se grăbi să-i răspundă.

– S-a întâlnit cu Ghioceoaia la barieră, spuse el a doua oară, neturburat. Trebuie să vie, e ostenit săracu, de la Udupu până aici sunt patru kilometri.

– Dar Ghioceoaia ce căuta la barieră? întrebă Niculae Burcea puțin mirat.

– Să vedem ce spune Mitrică, n-am prea înțeles ce zicea, se feri Anghel, apoi, după un timp, adăugă oftând: Era supărat, săracu Mitrică!

VI

În biroul secretariatului inginerii terminaseră cu pregătitul hârtiilor și erau gata să înceapă lucrările. Fără să știe cum, Ilie Barbu se pomeni cel dintâi în fața pipei lui Pișculescu. Își rotea privirea sa mare împrejur și se uita la oameni fără să clipească. „Mă vedeți, fraților, întreba el mut, cu chipul luminat de bucurie. Ei, ce ziceți? Eu sunt, Ilie Barbu", le mărturisea el încrezător.

Fără să se uite la el, Pișculescu îl întrebă:

– Numele și pronumele!

Ilie Barbu nu auzi. Stătea în picioare, în fața mesei, și se uita mereu când la dreapta și la stânga sa, când înapoi; zâmbea copilărește și într-o vreme se scărpină în cap. Nu era greu de ghicit că se credea văzut de toți, că toată atenția celorlalți era adunată asupra lui.

– Spune, bă, numele acolo, Ilie, ce te tot uiți, se auzi la un moment dat glasul aspru și poruncitor al cuiva.

Ilie tresări, se aplecă foarte tare peste masă și se holbă în hârtiile inginerului.

– Barbu! Ilie Barbu! spuse el cu grabă și rămase cu privirea lui, care nu clipea, pironită în hârtiile inginerului.

Pișculescu îi scrise numele, apoi întinse mâna spre el. Ilie nu înțelese, se uită la mâinile sale nedumerit, închipuindu-și că inginerul a văzut ceva la el și îi cere acel ceva.

– Dă-ncoace, spuse inginerul uitându-se pe deasupra ochelarilor.

– Hârtia, Ilie, se auzi același glas aspru și poruncitor.

– Care hârtie? întrebă el uitându-se nedumerit la toată lumea.

– Nu-i nimic, trece-l acolo, o să facă cerere pe urmă, interveni Prunoiu, adresându-se inginerului.

Pișculescu își scoase pipa din gură și arătă hârtiile, supărat.

– Ne încurcăm, eu trebuie să totalizez aici!...

– Nu-i nimic, trece-l acolo, spuse unul din activiștii raionului. Tovarășe Ilie Barbu, după ce te treci aici, o să-ți dea tovarășul președinte o hârtie și să faci cerere.

Pișculescu se aplecă spre secretarul comitetului executiv și explică în șoaptă:

– Să nu trebuiască să șterg, că așa fac ăștia, se înscriu, se șterg...

– Scrie-l acolo, zise secretarul.

– Câte hectare, Ilie Barbu?

– Un hectar.

– Loc de casă ai?
– Am.
– Cât?
– Un sfert de pogon.
– Vecinii? Pe cine ai la nord?
Ilie Barbu își spuse vecinii din toate punctele cardinale.
– Vite?
– Doi cai.
– Atelaje?
Ilie spuse atelajele și, când inginerul termină, nu băgă de seamă că acum trebuie să lase locul altuia. Se uita din nou la oameni, care de altfel vorbeau între ei, fără să-l vadă pe alde Ilie.
„Ați văzut?! îi întreba Ilie cu privirea. Am dat tot! Pământ, vite, atelaje... Nu mai am nimic."
– Iscălește aici, spuse Pișculescu, răsucind hârtiile spre Ilie.
Ilie Barbu muie tocul în călimara de pe masă și se iscăli: gata, rămăsese fără avere. Cum adică? Așa de repede? Da, repede de tot, dintr-un condei. Lui Ilie i se păru deodată că se află în fața unei comisii, dar nu o comisie care să-l întrebe cum se află volumul unui trunchi de con... Acum cincisprezece ani i se ceruse să afle volumul unui trunchi de con, după care fusese lăudat... Acum comisia era partidul, tovarășii de la raion, președintele sfatului, lumea adunată... Bucuria de acum cincisprezece ani ținuse numai o zi și nici aceea întreagă, căci se întorsese seara acasă și pentru întâia oară se simțise abătut că maică-sa îi dăduse să mănânce tot ciorbă acră de corcodușe; acum bucuria abia începea, da, da! Astăzi era abia începutul...
Își pironi privirea sa mare, neclintită, întâi pe chipul celor de la raion, apoi pe-al secretarului comitetului executiv, apoi trecu la ingineri... I se păru că unul dintre ei i-a ghicit gândurile și vrea să-i spună ceva:
– Ce faci, bă Ilie, înțepeniși acolo? Mișcă-te, ai prins rădăcini acolo?

Era același glas aspru și poruncitor al lui Voicu Ghioceoaia care, nu se știe de ce, îl urmărise pe Ilie tot timpul. Mai înainte Ilie nu-l luase în seamă, dar de astă dată tresări cu putere, ca și când cineva i-ar fi ars pe neașteptate o palmă peste ceafă. Se ridică de pe bancă, se lovi cu genunchii de piciorul mesei... În curând sângele îi împurpură fruntea lui boltită, albă ca hârtia.
În fața inginerului Pișculescu se așeză acum un om spătos, încins cu un brâu roșu, care când își spuse numele, arătă și cu capul spre hârtie, adică inginerul să scrie acolo; nu cumva să-i treacă prin cap inginerului că are de-a face cu de-alde Ilie.
– Dă-mi cererea, zise Pișculescu.
Omul cu brâu roșu scoase o hârtie dintr-o despărțitură a brâului, o puse pe masă și o bătu cu palma atât de puternic, încât călimările se mutară ceva mai încolo, gata să se verse.
– Arde-o, nea Gheorghe! exclamă cineva.
– Păi ce mama dracului! bolborosi omul, supărat parcă.
În acest timp, Ilie se retrăsese într-un colț și de astă dată privirea sa nu mai era așa de limpede și încrezătoare. Arăta întristat, copleșit parcă de ceva fără nume...
Se strecură printre oameni și ieși afară. Afară stătu puțin așteptând parcă ceva, apoi o luă spre casă, călcând rar și uitându-se din când în când înapoi. După ce se depărtă bine de sfat, nu se mai uită înapoi și grăbi pașii.
Acasă, Gherghina terminase cu treburile și îl aștepta cu mămăliga pe foc. Când îl văzu pe prispă, înteți flacăra de paie și se puse pe mestecat mămăliga.
Ilie se așeză tăcut pe prag și rămase nemișcat. Privirea i se muta de colo-colo peste lucruri. Parcă se ferea de ceva, parcă s-ar fi temut ca nu cumva gândurile sale să iasă afară din cap, să umble prin tindă și muierea, văzându-le, să zică: „Ia uite ce-ți trece prin cap!"... Gherghina îi ghici totuși gândurile.
– Te-ai certat cu cineva? îl întrebă ea în șoaptă, răsturnând mămăliga pe masă.

Ilie nu răspunse îndată.

– M-am certat, murmură el într-un târziu.

– Cu cine?

– Cu Voicu Ghioceoaia și cu ăilalți, îi știi tu?

– Ce-ai avut cu ei? întrebă muierea cu neliniște.

Gherghina înlemni o clipă cu căldarea în mână, apoi își luă seama și o puse jos. Turnă o cană de apă în ea și fundul căldării începu să sfârâie și să bolborosească. Muierea nu-l mai întrebă nimic. Dacă el are să simtă nevoia să-i spună, o să-i spună. O durea inima de tristețea lui... Plecase de-acasă atât de bucuros! Parcă ar fi fost un copil! De bucuria lui își rupsese ea bluza, să nu se ducă între oameni cu cămașa ruptă în spinare. Ehe, parcă nu-i știe ea pe toți! Ai lui Ciobanu care se uită de sus la bărbatul ei au intrat anul trecut la cooperativă și au fost dați afară, că nu se pricepeau să socotească cât fac cinci lângă cinci... Dar bățoși și înfipți, la asta nu-i întrece nimeni în sat, parcă n-ar mai fi nimeni ca ei. Și Ghioceoaia și prietenii lui... Lasă că îl știe ea pe Ghioceoaia... În timpul secetei...

Gherghina își rupse firul gândurilor și turnă ciorba în strachină. Ciorbă cu corcodușe. Absent, cu fruntea încrețită, Ilie apucă lingura în neștire și sorbi. Înghiți greu și deodată, ca și când ar fi fost prins pe neașteptate de un gând năprasnic, izbi cu cocoloșul de mămăligă în masă, se ridică de pe prag și ieși afară. Cât ieși, se întoarse înapoi, trecu în odaie cu pași mari, grei și încordați, se opri lângă pat, trase un căpătâi și se culcă.

În tindă, muierea încremenise lângă masă și chipul i se făcuse galben ca de ceară. Se dezmetici cu greu și intră în odaie. Se opri lângă pat și se îndârji:

– Ia nu-ți mai face inimă rea! Tu nu știi că oamenii sunt ca niște câini?! Câte nu-mi zic mie neamurile lui Enache, dar ele zic și eu pui la spate.

Ilie stătea cu capul pe căpătâi și închisese ochii. Auzind-o pe muiere vorbind, deschise pleoapele și îi spuse foarte liniștit:

– Vezi-ți de treaba ta!

– Hai și mănâncă!

Ilie ridică glasul mânios, cu chipul întunecat și îi spuse muierii să se ducă odată de lângă el...

VII

Închise din nou ochii și încercă să adoarmă cu adevărat, să uite întâmplarea. După o vreme, în întunericul de sub pleoape începu să se facă lumină. În curte se auzeau cântând cocoșii. Se lumina de ziuă. Ilie sări din pat, ieși afară, intră în grajdul vacilor, le scoase pe rând în bătătură, le priponi de niște stâlpi, apoi luă țesala și începu să le curețe pulpele de baligă. Se grăbea. Enache avea opt vaci și nu avea numai vacile, trebuia să curețe la cai, să-i dea la apă, pe urmă oile...

După ce terminase cu țesălatul, intrase în vârful picioarelor în odaie, trăsese pe prispă un sac mare cu tărâțe de grâu, răsturnase tărâțele într-un jgheab uriaș și începuse să toarne apă și să arunce pumni de sare.

– Bă, prostule, de ce scoți vacile afară până nu le pregătești tărâțele?

Nu răspunsese. Ce să-i răspundă? Că în grajd e întuneric și că nu se vede să dai cu țesala? Parcă feciorul lui Enache nu știa?

Feciorul lui Enache își trăgea pantalonii bălăbănindu-se și se încheia la curea. Avea o privire vioaie și arăta vesel, însă plăcerea de a-l umili pe Ilie – plăcere pe care nu și-o ascundea – dădea privirii și mai ales veseliei de pe chipul său ceva de o tâmpenie fără margini.

– Al dracu' prost te-a mai făcut tac-tu, spusese el din nou, urmărind cu atenție îndobitocită fiece mișcare a lui Ilie.

Îl lăsă să tragă singur jgheabul de tărâțe, jgheab mare, cu care s-ar fi opintit chiar și un om voinic.

– Da, e greu, vezi să nu-ți iasă mațele! Să fie ceva de mâncare în jgheab, cum te-ai mai repezi, n-ar mai fi așa greu!

– E pentru tine, tărâțe, vin' încoa și mănâncă cu vacile, răspunse Ilie și în aceeași clipă simțise o groază adâncă, apăsătoare, care îi tăia răsuflarea.

Sandu Enache se dăduse jos de pe prispă și se apropiase de el rânjind. Era un flăcău de vreo douăzeci de ani. Avea gura mică și niște buze subțiri, iar sub nas îi creștea un soi de mustață care se mișca scârbos, ca la șobolani.

– Ce-ai spus tu, mă? întrebase, bucurându-se vizibil că Ilie nu se putuse stăpâni și îi răspundea la batjocură. Tată, auzi ce zice ăsta, mă! Cică să mănânc tărâțe din troaca vițelor!

Se răsucise pe călcâie și, luându-și vânt pe neașteptate, îl plesnise pe Ilie drept în obraz. Ilie căzuse. Sandu Enache își vârâse amândouă mâinile în buzunarele pantalonilor și așa, cu mâinile în buzunare, începuse să-l izbească cu picioarele în coaste, în ceafă, pe unde nimerea.

– Dă-i mă, dă-i, Sandule! Dă în el, să se învețe cum să vorbească, strigase cineva dinăuntru, fratele lui Sandu. Stai, ține-l acolo, să-i mai dau și eu!

Ilie sărise în sus și se zbuciuma zadarnic să scape din mâinile lui Sandu. Dădea din picioare, încerca să muște. Iancu Enache, fratele mai mare al lui Sandu, sărise de pe prispă și din fugă îl apucase pe Ilie de păr, îl zgâlțâise câtva timp strâmbându-se, scoțând limba afară de plăcere, apoi îi plesnise o palmă peste ceafă, care îl doborâse pe Ilie între picioarele vacilor. Acolo, el rămăsese răsturnat, urmărind cu ochii holbați pe cei doi frați. Nepăsătoare, vacile mâncau tărâțe, agitându-și cozile lor lungi.

Sandu Enache, cel cu mâinile în buzunare, se uita la Ilie cu aceeași atenție curioasă și strigă la el, mișcându-și repede mustața, parcă ar fi vrut s-o lipească de nările nasului.

– Uite că a rămas acolo, trântit!

În clipa aceea se auzi din casă, din dosul ferestrelor, un glas gros, aspru și poruncitor. Era al lui Enache bătrânul, care urmărise totul dinăuntru:

– Ce faci, bă, înțepeniși acolo? Mișcă-te, ai prins rădăcini acolo?

Glasul pluti câtva timp în aer și aerul luă parcă forma celui care strigase. Nu se mai vedea nimic altceva; cei doi frați, troaca, curtea, totul se topise în întuneric. Rămas singur, Ilie încercă să se ridice de la pământ. În timp ce se ridica, simți deodată cum crește ceva în el, cum se face mare, se umflă ca o apă și îl zvârle în sus cu putere.

Sări din somn și se încleștă îngrozit de marginea patului. Gemu cuprins de spaimă, cu sufletul înghețat. Pe spinare îi curgea sudoare rece.

Se visase copil și ce lucru de neînțeles! Crezuse că toate acestea sunt întâmplări uitate.

Rămase mult timp cu fața în sus și de astă dată se gândi cu sânge rece la ai lui Enache, la Sandu și la Iancu. Da, așa s-au purtat cu el în anul acela după terminarea cursului primar, după ce fugise și se întorsese înapoi în sat. Se pierduseră niște oi când cu fuga lor și părinții săi îl dăduseră la stăpân, la ai lui Enache, să poată plăti. Nu stătuse mult, dar iată că și astăzi mai strigau în amintire răcnetele lor. Iar domnul Ghioceoaia îi făcuse astăzi acest bine, să-i aducă aminte de ele, întâi când vrusese să-l trimită să-i cumpere tutun și pe urmă...

Se ridică deodată în capul oaselor. Stătu nemișcat câtva timp. „Hm! Să mă duc eu să-i iau tutun lui. Hm! Ei, nu! Asta nu se mai poate! Ei, lasă, gândi. Tu, Voicule, și tu Bădârcea, vreți să conduceți voi gospodăria? Nu! Dacă e vorba pe-așa, mai bine să nu se facă. Ați fost tari și mari până acuma, ați vrea să fiți și d-aici înainte și nu vreți să vă purtați altfel! Ei nu! Asta nu se mai poate!"

Și aceste gânduri îi țâșniră din minte cu atâta tărie, încât parcă îl izbiră cu adevărat, cum l-ar fi izbit cineva cu un ciomag în cap; i se făcu capul moale, se întinse la loc pe căpătâi și de astă dată căzu într-un somn adânc și fără vise.

VIII

În această vreme, Anghel Gheorghe, Pascu, Niculae Burcea și Ilie Moacă îl așteptau pe Mitrică. Cu toate că nu dormise toată noaptea, Mitrică nu întârzie să vină. Dacă Anghel îl chema la organizație, însemna că era nevoie. Se spălă până la brâu și, fiindcă își simțea capul greu, îi spuse muierii să-i toarne și în cap.

– Dacă asta e politica voastră, să te țină închis ca la pușcărie și să nu dormi toată noaptea, apăi atunci lovi-o-ar buba de politică, spuse muierea, vărsându-i oala în creștet.

Mitrică era un om mărunțel de tot, cu obrajii mici și sărăcăcioși. Parcă era un copil rău îngrijit. Muierea lui însă era înaltă ca o prăjină și avea o uitătură bănuitoare și întunecată. Era greu să-ți închipui cum ar arăta ea dacă ar fi veselă.

– Vezi să nu-ți dau eu o politică să n-o poți duce, spuse Mitrică supărat. Toarnă mai încet, că îmi bagi apă în urechi.

Ciudat lucru, Mitrică avea un glas plin, bărbătesc, te mirai de unde vine.

– Inimă rea pe tine că m-au ținut închis toată noaptea!... Lasă, nevastă, că le arăt eu lor ce înseamnă gospodărie de stat; oho! Mă duc la raion și vedem noi cine trebuie închis!

– Da, vezi să nu! bolborosi ea.

Mitrică o lăsă în pacea ei și își văzu de treabă. Plecă la sfat.

– Ce faci, Mitrică, nu vii să te desfășori? îl întâmpină Niculae Burcea.

Mitrică închise ușa și veni de se așeză lângă Anghel.

– Ce să desfășor, Niculae? La mine merge repede, răspunse el.

Zâmbiră toți. Ce să desfășoare el, că n-avea nimic. În 45 primise două pogoane din moșia Cristescu, dar așa mic cum era, Mitrică avea doi copii mari, o fată și un băiat, și cum anul trecut fata se măritase, Mitrică îi dăduse ei amândouă pogoanele. Pe băiat îl dăduse la o școală, într-o uzină din București,

pe cheltuiala statului. Mitrică și muierea lui munceau fie la gospodăria de stat, fie la moară și se țineau bine. Mitrică nu era nici desculț, nici dezbrăcat. „Ar trebui să mănânce și el mai mult, nu i-ar strica“, spuneau totuși muierile.

– Ia o țigare, Mitrică, spuse Niculae Burcea, întinzându-i tabacherea. Ce-ai făcut ieri? Am auzit că ieri ai fost la gospodăria de stat și te-au ținut toată noaptea la miliție!

– Măi tovarăşe Anghel, asta nu e o *situație*! exclamă Mitrică clătinând din cap cu reproș.

Anghel Gheorghe lăsă fruntea în jos și toți ceilalți înțeleseră pentru ce secretarul arăta astăzi așa de supărat. Ei nu știau că azi-noapte târziu, el, Anghel Gheorghe, fusese sculat din somn să răspundă la telefon că da, Mitrică e de-aici din sat și e un om de treabă, e un om conștient, membru de partid, deputat, membru în biroul organizației.

– Asta nu e o *situație*! Eu mâine mă duc la raion, la tovarășul secretar Ion Niculae, spuse Mitrică din nou. Ce cred ei, că dacă e gospodărie de stat n-o să îndrăznească nimeni să le spună în față? Aștepți o lună, două, trei, dar cât vreai să mai aștept? A muncit omul, plătește-i numaidecât, nu-ți bate joc de el!

– Nu trebuia să faci gălăgie, Mitrică! spuse Anghel posomorât. Ai lui Enache și alde Petre Miuleț atât așteaptă, să audă că...

– Dar tu știi bine că întâi am vorbit cu tine și cu Prunoiu... Ce vreai să facem, că nu sunt numai eu în situația asta! răspunse Mitrică abătut. Uite la Ilie Barbu, săracu, umblă desculț...

– Da, dar nu trebuie să facem *atmosferă*, înțelege și tu!

– Dar *în definitiv* de ce nu vor să plătească? întrebă Pascu ridicându-se agitat de la masă. Ce e asta? Ne jucăm de-a gospodăria de stat? Păi gospodăria de stat să fie un model, așa! strigă Pascu izbind cu pumnul în masă. Păi ce fel...

– Pascule, ia stai jos, îl întrerupse Anghel. Stai jos și nu mai striga de pomană. Nu trebuie să facem...

– Da, nu trebuie să facem *atmosferă*, sigur, parcă noi am face-o, parcă n-ar face-o ei! îl întrerupse Pascu nestăpânit. În definitiv ce e asta, ca să nu facem *atmosferă*?!

– Așa! i-o reteză Anghel tăios și îl fulgeră cu privirea. Lasă partidul să vadă el care este situația. Stai jos!

Pascu stătu jos, dar nici ceilalți nu arătau mulțumiți de atitudinea secretarului. Da, bine, partidul o să aibă grijă! Dar partidul poate că nu știe! El, Anghel, e secretarul organizației din sat, de ce nu spune partidului?

– Mitrică, spune-le și lor ce zisești dimineață că ai văzut la barieră!

Mitrică se uită la Anghel nedumerit, nu înțelegea.

– Care barieră? întrebă el.

Anghel Gheorghe își coborî privirea și răspunse cu glas scăzut, parcă s-ar fi ferit de ceva:

– La barieră, de dimineață de tot, când te-ai întors de la gospodăria de stat.

Mitrică se supără că Anghel ocolea chestiunea gospodăriei de stat.

– Ei na! făcu el ridicând din umerii săi mici. Parcă e prima dată... Ehe! Voicu Ghioceoaia își vede frumos de treabă... Parcă îi arde lui că...

– Bine-bine, spune chestia ailaltă, cu cine îmi spusești mie că l-ai văzut la barieră!

– Lasă c-o să spun eu... să mă mai gândesc, că nu mi-am dat seama bine!

Anghel Gheorghe înțelese că Mitrică e nemulțumit și că nu-i arde lui acum de ce-a văzut la barieră.

– Bine, Mitrică! Ia hai cu mine la telefon, spuse secretarul ridicându-se.

Se ridicară cu toții numaidecât, semn că tocmai acest lucru așteptau să-l facă secretarul. Ieșiră pe coridor și intrară câteșipatru în cabina telefonistului.

– Ia dă-mi și mie raionul de partid, ceru Anghel, așezându-se pe un scăunel. Dă-mi-l chiar pe tovarășul Ion Niculae.

Telefonistul, un băiat de vreo nouăsprezece ani, vârî o serie de fise în aparat, scoase altele și începu să ceară raionul de partid. După câtva timp, Anghel trecu pe scăunelul telefonistului și duse receptorul la ureche.

– Alo! Alo! Alo, raionul! Raionul! Raionul! Tovarășul secretar?!! A! Tovarășul Sergiu! Noroc. Tovarășul secretar Ion Niculae nu este acolo?

Anghel Gheorghe mai îngână ceva și închise telefonul. Nu-i venea să vorbească liniștit cu tovarășul ăsta Sergiu. Venise în sat acum două luni, când se începuse acțiunea pentru înființarea gospodăriei. Îi rămăsese în minte așa cum îl văzuse atunci: un om foarte tânăr, grăsuț, cu niște obraji albi, rași proaspăt, plesnind de sănătate. Vesel nevoie mare, ca și când totul în jurul său ar fi fost albastru și înflorit. Se urcase la masa prezidiului și luase cuvântul în fața oamenilor. Vorbise frumos, fusese ascultat de mulțimea de oameni în mare tăcere, dar după ce terminase, tăcerea continuase și Anghel Gheorghe știa bine ce înseamnă acest lucru. Trebuise să ia el pe urmă cuvântul și să spulbere *atmosfera* aceea de zarzări înfloriți pe pârleaz. Totuși, tovarășul Sergiu izbutise să-i facă pe oameni să țină minte câteva lucruri foarte limpezi, cu care Anghel Gheorghe a avut pe urmă de furcă. Tovarășul Sergiu spusese că în gospodăria colectivă sunt socializate numai pământurile, vitele mari de muncă și uneltele. Fiecare colectivist – spusese el – are dreptul să-și păstreze pe lângă casă așa: o vacă elvețiană care dă patruzeci de kile de lapte pe zi, zece stupi sistematici, cinci porci de diferite rase, Mangalița sau York, găini și diferite alte păsări și animale care cresc pe lângă casă. Oamenii tresăriseră: „Da, frumos, face să intri în gospodăria colectivă! spuneau ei după ce adunarea se terminase. Ne înscriem! Da-da! Face să te înscrii!“ Alții însă se prefăceau întristați, clătinând din cap. Ei nu se puteau

înscrie, spuneau că n-au *posibilitatea!* De ce? Păi, d-aia, fiindcă ei stupi sistematici n-au, vacă elvețiană n-au, cinci porci de *diferite* rase n-au, alte păsări și animale care cresc pe lângă casă... Nu-nu! N-au *posibilitatea!*

– Nu e acolo tovarășul Ion Niculae? întrebă Pascu.

– Nu, e pe teren! răspunse Anghel pe gânduri.

– Vorbește cu altcineva, cu tovarășul Lungu.

– Tovarășul Lungu nu mai e la raion. Nu știai? A plecat alaltăieri...

Aparatul începu să bâzâie. Telefonistul luă receptorul și răspunse:

– Raionul de partid, spuse el, vorbește tovarășe Anghel!

– Tovarășe Anghel, spune-mi mie, auzi Anghel de la celălalt capăt. Tovarășul Ion Nicolae și Țurlea se întorc târziu, așa că... Spune, care e problema?

În loc să spună care e problema, Anghel Gheorghe se arătă mirat și neîncrezător.

– Țurlea? Care Țurlea, tovarășe Sergiu?

– Tovarășul Țurlea, secretar-doi: a venit de câteva zile, măi tovarășe! E de loc de la voi din sat.

Anghel Gheorghe se ridică în picioare, acoperi pâlnia receptorului cu palma și le spuse celorlalți cu un zâmbet larg care îi lumină fața:

– Fraților, Ion al lui Țurlea a venit secretar-doi la raion.

De bucurie, Anghel Gheorghe îi spuse tovarășului Sergiu în câteva cuvinte care era problema:

– Tovarășe Sergiu, uite, aici la noi e o atmosferă proastă pe chestia gospodăriei de stat; nu le plătește oamenilor, îi amână mereu... Unii așteaptă de prin primăvară! Eu nu înțeleg situația asta!

– Uite, măi tovarășe Anghel, spuse Sergiu la celălalt capăt, nu vă luați după toate zvonurile chiaburilor! Cum se poate să nu le plătească, e gospodărie de stat, frate! Veniturile și cheltuielile sunt și ele planificate, cum poți să-ți închipui că n-au planificat mâna salariată! Gândește-te mai bine, nu te lăsa prins în plasa chiaburilor.

– Da, da! Bine! Bine, tovarășe Sergiu, spuse Anghel cu gravitate. Da, da, o să căutăm să nu ne lăsăm prinși în plasa chiaburilor. Sigur, aveți dreptate. Asta era problema și vream să știu ce sfaturi ne dați. Nu știți, tovarășul Țurlea vine târziu?

– Mi se pare că tovarășul Țurlea a plecat spre voi, îi răspunse Sergiu.

N-apucă bine Anghel să închidă telefonul, că Stan năvăli în cabină și le spuse pe nerăsuflate că a venit cineva de la raion.

– Uite-l, el este, spuse Stan arătând cu capul spre ușa de la intrare.

IX

Într-adevăr, Țurlea sosise și fusese recunoscut de unii îndată ce fusese văzut. Anghel, Pascu, Mitrică și Niculae Burcea îi ieșiră înainte.

– Noroc, măi tovarăși, spuse Țurlea dând mâna cu fiecare, cu oarecare grabă, așa cum face orice om ce trebuie să strângă multe mâini. Ei, cum merge treaba aici, tovarășe Anghel? Nu te-am mai văzut din 45. Și tu, Pascule... Uite-l și pe tovarășul Niculae Burcea.

Se vedea că Țurlea își stăpânește cu pricepere bucuria. Abia dădu mâna cu cei de față că se și grăbi să intre în biroul plin de oameni al secretariatului. Făcu cunoștință cu secretarul comitetului executiv, dădu mâna cu inginerii, se uită în treacăt în hârtiile lor... Uitându-se la el, Anghel se înseninase de tot, i se luminase fața. La un moment dat, își frecă palmele și îi dădu un ghiont puternic lui Niculae Burcea. Niculae Burcea îi făcu cu ochiul și îl arătă pe Pascu.

– Să vezi cum îl scoatem noi acum de la moară pe Pascu, glumi el.

– Tată Pascule, te-am curățat, glumi și Anghel. Ce crezi tu, Pascule, c-o să te mai las eu acolo? Să vii colea în gospodărie, frate!... Ehe!

Pascu râse în silă. Se vedea că nu-i plac deloc astfel de glume.

– Da, parcă în viața mea numai *director* de moară am fost! răspunse el.

Așa era, cum zicea el. În viața lui fusese întâi ucenic la fierăria lui Iocan, o fierărie mare, cunoscută și în alte sate, apoi intrase la moară și se făcuse mecanic. La un an după naționalizare fusese *director* în locul unuia Humă, care acum lucra la centrala cooperativelor.

– Orișicât, îl necăji Anghel mai departe, suflându-i în ureche. La grajd, să ai grijă de vite, tot ai fi bun. Ți-l dau pe Mitrică ajutor, așa că o să-ți fie lesne.

Spunându-i acestea îl bătea rar pe spinare, îl ocrotea părintește.

Țurlea stătea de vorbă cu Prunoiu și cu secretarul comitetului executiv. Arăta foarte mulțumit de ceea ce i se spunea și nu se vedea că are de gând să se dezlipească de ei. După o vreme, Pascu și Mitrică se despărțiră de Anghel și se duseră și ei acolo. Anghel se duse și el, dar stătu ceva mai la o parte și nu spuse nimic.

La un moment dat, Prunoiu începu să spună cum se muncise la formarea comitetului de inițiativă. Auzindu-l, Anghel se dădu mai aproape și se făcu atent.

În curând, de uimire, nu mai pricepu nimic. Se așteptase ca Prunoiu să nu pomenească nimic despre organizație. Nu numai că pomeni tot timpul de organizație, dar și lăudă grozav pe Mitrică și pe Pascu. Numai de Anghel nu pomeni nici un cuvânt.

– Pascu și cu moara pe cap, Mitrică tot așa... Dar am dormit și noi mai puțin câteva săptămâni. Am format un comitet bun, cu mulți mijlocași; asta a fost cheia! Săracu Mitrică

dormea de-a-n picioarelea! Ăsta e Mitrică, spuse Prunoiu, bătându-l pe Mitrică pe spinare cu palma lui grea.

– N-ai mai crescut, măi tovarășe Mitrică, spuse Țurlea zâmbind.

Trăsăturile mici ale lui Mitrică se încrețiră de veselie. Nu spuse nimic, se vedea că îi pare nespus de bine că Țurlea își amintea de el.

– Și tu, Pascule, văz că ai tras la făină pe nas... se adresă Țurlea lui Pascu.

– Eu zic că și pe dinăuntru are pospai, tovarășe secretar, spuse Prunoiu râzând. Bă, Pascule, eu zic că ție când ți-e foame mănânci din tine!

Vrusese să spună că având făină pe dinăuntru, se hrănește de la sine, dar oamenii adunați dădură și alt înțeles vorbelor și izbucniră în hohote groase. Cineva care n-ar fi știut despre ce e vorba nu s-ar fi îndoit nici o clipă că Prunoiu este acela care e secretar al organizației. Așa se înțelegea din purtarea președintelui. Da, organizația așa și pe dincolo! Pascu a muncit. Mitrică nu dormea cu nopțile... Bine, dar cine a condus toate acestea? Ei, nu! De ce să se laude singur? El a condus, el, Prunoiu, dar nu face să se pună singur în *ipoteză*.

Într-o vreme, Țurlea îl văzu pe Anghel, stătea chiar alături, dar alunecă repede cu privirea peste el și continuă să fie atent la cele ce spunea președintele.

Prunoiu era un om voinic, începuse să se îngrașe. Purta cămașă de poplin, era proaspăt bărbierit și avea un cap mare, cât ciutura, cu frizură bogată. Era mai tânăr decât Anghel, părea să nu fi trecut de treizeci de ani. Anghel era mai puțin voinic, dar statura sa era legată mai strâns. Pantalonii de stofă țesută în casă și vesta neagră îmbrăcată peste cămașa largă de bumbac nu-l deosebeau deloc de ceilalți oameni. Se cunoștea totuși că e un om care a văzut multe. Dacă l-ar fi luat cineva pe Prunoiu într-o mașină și ar fi pornit cu el în mare viteză,

privirea sa greoaie ar fi înțepenit și n-ar mai fi văzut nimic în jurul său, lucru care nu se putea spune despre Anghel. Anghel făcuse armata la marină. Nu povestise niciodată nimic din câte văzuse și nici nu-i plăcea să-i aducă cineva aminte de vremea aceea. Spunea doar atât: „E rău la marină, mai bine să te-arunci în apă de la început".

Țurlea se uită la un moment dat la ceas și ieși din biroul secretarului. Prunoiu se luă după el.

– Va să zică, sediul gospodăriei o să fie afară din sat, spuse el căutând pe cineva cu privirea. Mi-aduc aminte că acolo era regia autonomă și niște armăsari, niște tauri.

– Nu mai e de mult, spuse Prunoiu.

– Măi tovarășe Anghel, unde ești? întrebă Țurlea pe neașteptate.

Anghel rămăsese înăuntru. Îl chemară afară, chiar Prunoiu se duse după el. Țurlea nu-l așteptă, intră singur în odaia pe ușa căreia scria *Organizația de bază P.M.R.* și închise ușa în urma lui. Anghel, Mitrică și Pascu intrară și ei și se așezară pe cele două bănci, de o parte și de alta a mesei. Lui Țurlea îi dădură singurul scaun pe care îl aveau. Erau acuma numai ei trei, membrii biroului. Ilie Moacă și Niculae Burcea stăteau afară.

Țurlea îi ceru lui Anghel să-i spună dacă au ceva probleme; care e situația organizației, acum, după înființarea gospodăriei; câți membri de partid nu s-au înscris, cine să fie președinte și alte probleme în legătură cu conducerea gospodăriei. Chiaburii ce situație au?

Anghel răspunse la toate întrebările, afară de acelea în legătură cu conducerea gospodăriei. Celelalte erau probleme ușoare la care ei se gândiseră de mult și acum îi arătau tovarășului secretar cum stau lucrurile. Care e situația cu chiaburii?

– Situația chiaburilor e proastă, spuse Pascu la un moment dat. Nici măcar un deget n-au îndrăznit să miște. Trebuie să spunem că o fi având el, tovarășu-ăsta Prunoiu, președintele,

lipsurile lui, dar în privința chiaburilor putem să zicem că a luat toate măsurile.

– Da, murmură după un timp Mitrică, puțin încurcat. A lucrat bine.

Anghel tresări, se uită surprins la amândoi și îndată se posomorî. „Adică cum, frate Mitrică, vrei să spui că așa s-au desfășurat lucrurile, cum zicea Prunoiu?"

Se făcu tăcere.

Anghel continua să se uite la cei doi și parcă uitase că alături de el stătea Țurlea. Nu înțelegea nimic și nici nu-și ascundea nedumerirea. „Adică cum, Pascu și Mitrică și-au schimbat părerile? Ce se întâmplă cu ei? Încep acum să-l laude pe Prunoiu? De ce? Cum, dar adineauri, înainte să vie Țurlea, Pascu se grozăvea în fața lui Prunoiu că el nu-i mai dă voie să se substituie biroului. Adică cum, asta îi lipsește lui Prunoiu, laudele? Lăudați-l, fraților!"

Anghel își plecă fruntea încet, cuprins de o neașteptată oboseală. Pascu și Mitrică lăsară și ei frunțile în jos, parcă ferindu-se...

– Măi tovarășe Pascu și Mitrică, ce-i dați zor cu laudele, că ăla a făcut și ălălalt a dres, rupse Anghel tăcerea. Tovarășul Țurlea ne întreabă cum stăm cu gospodăria d-aci înainte, cine are s-o conducă. Asta e problema ce frământăm noi aici. Nu e cinstit din partea noastră să ne lăudăm unii pe alții în fața tovarășului Țurlea.

Pascu ridică fruntea, uimit:

– Cine se laudă?

– Voi vă lăudați. Nu în felul ăsta o să-și dea seama tovarășul Țurlea care e atmosfera aici la noi, continuă Anghel, posomorât. Tovarășul Țurlea o să-și dea el seama și fără laudele noastre, dacă e să-și dea seama!

Cuvintele din urmă Anghel le spuse cu o oarecare îndârjire. „Ia uite la el!" gândi Țurlea surprins.

– Mai bine ai face să spui limpede despre ce e vorba, măi tovarășe Anghel, i se adresă Țurlea.

Adică să nu încerce el, Anghel, să-i amenințe pe Pascu și Mitrică și să-i facă în felul acesta să-și schimbe părerile. Prost îi stau treburile lui de secretar dacă a ajuns până aici.

Anghel simți această mustrare din asprimea cu care îi vorbise Țurlea. Nu-și dădea seama că Țurlea n-are de unde să știe care e situația; i se părea că el a venit de la raion cu o părere gata făcută, altfel nu l-ar fi ascultat pe Prunoiu cu atâta plăcere; lăsă fruntea în jos și puse capăt oricărei discuții:

– Nu e vorba despre nimic, am spus că n-are nici un rost să ne lăudăm.

Din nou se făcu tăcere.

– Ba cum să nu, răspunse Țurlea după câtva timp, înțelegând că Anghel este hotărât să nu mai spună nimic. Cine lucrează cum trebuie, îl lăudăm; dacă laudele i se urcă la cap...

Anghel nu se clinti; parcă nici nu auzi. Stătea nemișcat și obrazul îi era ca de lemn.

– Nu ajută critica, schimbăm călimara, adăugă Țurlea, uitându-se cu atenție la secretar. Noi nu lucrăm fiecare cum vrem, aplicăm linia partidului, tovarășe Anghel.

Anghel continuă să primească cu neîncredere spusele lui Țurlea. Fără să se uite la cineva, întrebă cu un glas surd, ca și când ar fi întâmpinat o dârză împotrivire:

– Care linia partidului?

– Linia partidului, tovarășe Anghel.

– Care?

– Avem mai multe linii?

– Aici la noi fiecare are o linie a lui.

– Așa!

Pascu și Mitrică amuțiseră: Anghel era de nerecunoscut. Cum îndrăznea să vorbească astfel cu tovarășul secretar al raionului? În fața tovarășului Ion Niculae de multă vreme nu mai scotea un cuvânt.

– Președintele are linia lui, State de la cooperativă are linia lui, Sfătoiu, secretarul sfatului, are linia lui, Voicu Ghioceoaia are linia lui.

Anghel izbi cu pumnul în masă și îi dădu drumul fără să se mai oprească.

Prunoiu are linia lui pe care Anghel n-o pricepe. Prunoiu îl pune pe Ilie Moacă să dea șase kile de lână, iar pe Bădărcea, care are mai multe oi decât Ilie Moacă, îl pune să dea trei kile. Și pe Gavrilă la fel; și pe Ioniță la fel; și pe Pătăleață la fel; și pe Stancu tot așa; iar pe Trafulică, nu; pe Didel, nu; pe Voicu Ghioceoaia, nu; Voicu Ghioceoaia s-a îmbogățit! E membru de partid, vine la ședințe, tună și fulgeră contra chiaburilor! Dar cote nu dă. A făcut avere, a ajuns să ia oameni cu ziua.

– Mitrică, ia Voicu Ghioceoaia oameni cu ziua, sau nu? Vorbește aici! Vorbește aici, Pascule: cât grâu macină domnul Ghioceoaia? De câte ori umple căruța cu saci?

– Parcă cine mai numără? răspunse Pascu.

– Păi de ce să numeri, bagă capul în făină, pe urmă vino aici și începi și laudă-l pe tovarășul președinte!

– Nu l-am lăudat.

– Zi, bravo, tovarășe președinte, ești cel mai președinte dintre toți președinții! Planul de colectări e îndeplinit, comuna e prima la însămânțare, prima la recoltare... Dar de la cine ai colectat să nu te întrebe nimeni, da, noi avem experiență, așa se întâmplă când președintele e mai activ, i se năzare lui Anghel că se substituie biroului!

Țurlea se posomorî. Formula aceasta era a primului secretar.

– Măi, tovarășe Anghel, ia potolește-te, ia-o mai domol, să ne putem înțelege. Spuserăți de unul Voicu Ghioceoaia care ia oameni cu ziua. Cine e ăsta?

– Are șase hectare arabile, dar averea lui e în vite! Face negustorie, răspunse Mitrică fără să-l lămurească pe Țurlea cine era Ghioceoaia.

– Face speculă, nu negustorie; vorbește, Mitrică! Unde te-ai întâlnit azi-dimineață cu el?

Mitrică povesti întâmplarea, cum se dusese la gospodăria de stat și cum se certase acolo cu directorul gospodăriei, cum directorul gospodăriei chemase miliția să-l aresteze.

– De ce să te aresteze? întrebă Țurlea?

Mitrică reluată că gospodăria de stat nu i-a plătit munca și n-a mai putut răbda și le-a spus că sunt bandiți. Atunci directorul l-a dat pe mâna miliției. Țurlea se posomorî. Lucrurile se încurcau.

– Să lăsăm asta mai pe urmă. Să terminăm cu Ghioceoaia ăsta.

– Când m-am întors dimineața, lângă pădure la barieră, Voicu Ghioceoaia descărca dintr-un camion niște saci și nu știu mai ce.

– Putini cu brânză. Și-a cumpărat astă-vară trei vaci și douăzeci de oi, începu Anghel din nou. Să vedeți acum ce face președintele.

Povesti amănunțit cum, în ultima vreme, Prunoiu a început să facă atmosferă pentru Voicu Ghioceoaia și Bădârcea. Ei, biroul organizației, s-au gândit să-l propună deocamdată pe Niculae Burcea ca președinte. E un om priceput și toată lumea ține la el și îl vorbește de bine. Numai lui Prunoiu nu-i place. De ce? Fiindcă Niculae Burcea nu-și scoate căciula înaintea tovarășului președinte. De ce nu și-o scoate? Fiindcă dac-o scoți, tovarășul Prunoiu îți cere pe urmă să-i ții dârloaga. Dacă n-o scoți, e și mai rău, pe unde te vede, te împunge cu sula în coaste ca să dai cotele. Și atunci ce face tovarășul Prunoiu? Începe să-ți facă atmosferă, nu-i pasă lui că aici în sat e organizație. De unde și până unde Bădârcea bun de

președinte? Că are ceafa țeapănă și se pricepe să sară cu ciomagul? Iar Ghioceoaia…

– Tovarășe Țurlea, noi suntem contra lui Ghioceoaia. Se poartă urât cu oamenii, îl cunoaștem. A avut doi cai și am aflat, acum trei luni, că i-a vândut. Când l-am întrebat de ce i-a vândut, a început să se drăcuie că n-a știut de gospodărie.

Țurlea se gândea:

– În nici un caz, zise el, nu putem propune adunării pe Ghioceoaia. Dacă asta e divergența esențială, părerea mea e că am face o greșeală (dacă tot ce spuneți se va dovedi negru pe alb!).

În prima clipă lui Țurlea îi scăpă, nu băgă de seamă ce însemnătate aveau pentru Anghel și cei doi cuvintele sale din urmă. Pascu se ridică și începu să se plimbe nervos. Așa, da! Ei, așa mai înțelegea și el! Anghel scoase tabacherea din buzunar și încercă să-și facă o țigară, dar degetele îi tremurau puțin și nu izbuti. Chipul i se înseninase și zâmbi obosit. De câteva ori oftă.

– Ce oftezi, măi tovarășe Anghel? îl întrebă Țurlea prietenos. Spune mai departe, va să zică asta e linia președintelui: să-l sprijine pe ăl care face speculă și care ia oameni cu ziua! Pe cine ia Ghioceoaia cu ziua? Care sunt oamenii ăia? Chemați-i aici, ne trebuiesc dovezi!

Anghel clătină din cap: „Ei, care sunt! Îi știm noi!"

– Cine a mai muncit la el, Mitrică; afară de Ilie Barbu și de Gavrilă?

– Ioniță!

– Da, și Ioniță!

– Ilie Barbu?! întrebă Țurlea tresărind. Care Ilie Barbu?

Îi spuseră care Ilie Barbu: îl cunoaște el, tovarășul Țurlea; când erau mici…

– Cum să nu-l cunosc! exclamă Țurlea, dar am întrebat dacă e ăla care îl știu eu! Ce face el acuma? Se înscrie și el în gospodărie?

– Se înscrie!

– Unde e? Ia chemați-l aici.

Țurlea se ridică de pe scaun și se duse spre ușă. Pascu veni în urma lui, deschise ușa și strigă:

– Bă, ia spuneți-i lui Ilie Barbu să vină până aici.

Cineva răspunse că Ilie Barbu a plecat acasă.

– Să-l cheme, spuse Țurlea.

– Stane, du-te repede acasă la Ilie Barbu, să vie numaidecât aici. Fuga!

– Să vie și Gavrilă, Pascule! Gavrilă și Ioniță, spuse Anghel de la locul său.

Țurlea se întoarse și se așeză pe scaun.

– Ilie Barbu e în partid? întrebă el după câtva timp.

– Da, din patruzeci și șapte, răspunse Anghel.

– Uite, și cu Ilie Barbu a fost o problemă, zise Pascu. Ilie Barbu a tot muncit ba pe la gospodăria de stat, ba pe la pădure! Când l-am dat afară pe Istrătescu, i-am spus lui Prunoiu să-l pună și pe el referent, e un om cu carte tovarășu' Ilie, el tot timpul a ajutat organizația... N-a vrut, zicea că atunci când oi fi eu președinte, atunci să comand. M-apucasem să-i spun și lui Ilie Barbu, i-am mai făcut și ăluia inimă rea de pomană.

X

Gherghina intră în odaie și văzând că Ilie a adormit din nou, îi înveli picioarele desculțe cu o cârpă, dădu muștele afară, închise geamul ușurel, apoi ieși afară pe prispă și începu să dea niște lână la darac.

„Ce-o fi cu el?! se întrebă ea îngrijorată. Zice că s-a certat cu alde Ghioceoaia și ăilalți. Dar ce-o fi avut cu ei?"

Încercând să priceapă, Gherghina își aduse aminte că lui Ilie i s-a mai întâmplat asta de câteva ori. Tot așa, pleca de-acasă bucuros și se întorcea posomorât și negru. Da, dar nu se întâmplase așa de rău ca acuma: să nu zică nimic și să nu mai stea la masă!

Acum vreo trei ani, într-o dimineață, se dusese să-l cinstească pe Anghel pentru proces și se întorsese supărat. Anghel îl îndemnase să-l dea pe Iancu Enache în judecată. Era vorba despre niște socoteli vechi, de pe vremea când Ilie al ei era flăcău. „Și ce dacă sunt socoteli vechi? spusese Anghel, Iancu a dezgropat o socoteală veche pe care până și bătrânul Enache o uitase. Atunci de ce să-l iertăm noi pe el?"

Gherghina își aminti ce bucuros fusese Ilie după ce se întorsese de la proces. Iancu Enache fusese condamnat să plătească pentru anul acela, cât muncise Ilie în târla lui. După proces Iancu încercase să-l amenințe pe Ilie și, fiindcă Ilie nu se speriase câtuși de puțin, Iancu încercase după aceea să-i ia ochii cu câteva oi și o gloabă de cal. „Ție să-ți dea bani *lichizi*, să nu umble el cu de-alde astea", îl sfătuise Anghel pe Ilie. Iancu n-avusese încotro, trebuise să-i dea lui Ilie bani lichizi. Asta se întâmplase seara. Dimineața, Ilie vârâse banii la brâu și plecase să-l caute pe Anghel. Îl găsise la primărie, îl chemase deoparte și îi pusese în mână cinci mii de lei. Anghel se uitase la el, îi înapoiase frumos teancul de bani și îi spusese lui Ilie câteva vorbe pe care la început Ilie nu le înțelesese bine, dar care mai târziu îi făcuseră multă inimă rea. „Mă, ce cap prost are omul nostru, spusese Anghel cu blândețe. Cu pâlnia să torni în el și tot nu înțelege." Ilie se întorsese acasă supărat. „Vrei să-i mulțumești omului că ți-a făcut un bine și când colo ieși de două parale." Dar lucrurile nu se opriseră aici. „Ilie, tu să nu mai vorbești cu mine", îi spunea Anghel câteodată. E drept că glumea, dar gluma asta îl durea pe Ilie.

Gherghina își aminti că totuși lucrurile se terminaseră cu bine. Având acești bani, dărâmaseră bordeiul în care stăteau, își făcuseră o casă ca lumea și le mai rămăsese bani să schimbe și-o pereche de cai. În ziua când terminase casa, pe neașteptate,

Anghel și Pascu veniseră la ei; îi spuseră lui Ilie că cum vine asta, nu-i este așa, nițel pe la nas? „Nu ți-e rușine, Ilie? Ți-ai făcut casă nouă și nu dai și tu un pahar de vin?"

Gherghina își aminti apoi că a doua oară i se mai întâmplase lui Ilie tot așa, vara trecută. A fost mai rău, că era să iasă cu bătaie.

Se sculase de dimineață și pusese caii la ham, Ilie al ei nu prea avea timp să se ducă la ședințe. Muncea mai mult pe la Udupu, la gospodăria de stat; pleca devreme și se întorcea noaptea târziu, când să se mai ducă și la adunări? În ziua aceea, seara venise chiar Anghel și-i spusese ei, Gherghinei, să-i spuie lui Ilie să nu plece nicăieri, a doua zi să se ducă acolo, la ședința de partid. De la ședința de partid, Ilie se întorsese noaptea târziu, iar dimineața pusese caii la ham să plece la Dor Mărunt. Gherghina își aminti că se cam certaseră. Se duceau cu căruțele la Dor Mărunt să vadă cum merge socoteala cu colectivul și Ilie zicea că să vie să vadă și ea. Trecuse un an de când se făcuseră primele gospodării colective și se spuneau multe lucruri despre ele... că ar fi făcut bucate bune, că se muncește mai lesne... Gherghina nu credea, auzise taman de-a-ndoaselea, că nu s-ar fi făcut neam bucate și că e vorba să se desfacă. „Hai acolo, să vezi cum stă socoteala", îi ceruse Ilie. „Oleu! Ce să caut eu între oameni! Doamne păzește!" se împotrivise ea. Nu se dusese: dacă se ducea el, era destul.

S-a întors acasă pe seară și arăta așa de vesel că n-aveai de ce să-l mai întrebi cum a fost. Gherghina își aminti apoi că Ilie deshămase caii și plecase pe urmă devale, pe la oameni. Când venise acasă noaptea târziu, arăta negru de supărare. S-a așezat la masă și a mâncat. Mânca și povestea.

Devale s-a întâlnit cu alde Gavrilă, cu alde Vasile și Gheorghe Ciobanu și cu alde Ioniță. Au intrat la *meate* să bea câte-o țuică. Ăștia nu fuseseră la Dor Mărunt și l-au întrebat pe Ilie cum a fost, dacă e ceva acolo.

– Mă, ăștia, ce să vă spun eu vouă!? Dacă vă spun că *este*, voi o să mă faceți mincinos, dacă vă spun că *nu este*, atunci mă pun eu singur în situația de mincinos!

– Ilie, a exclamat Gavrilă râzând, eu am știut de mult că ești om deștept, dar n-am vrut să spun la nimeni! Zi așa, oricum ai da-o, tot mincinos ieși! Ha-ha-ha!

– Păi nu e așa?! Judecă și tu, Gavrilă!

– În sfârșit, lasă asta acuma, spune-ne ce este acolo și vedem noi pe urmă cum devine! l-a îndemnat Gavrilă.

Înainte de a începe, Ilie s-a uitat la alde Vasile și Gheorghe Ciobanu. Parcă bănuia el ceva, că frații Ciobanu se simțeau atinși de părerea lui Gavrilă, că Ilie este un om deștept. Dar era prea însuflețit ca să mai țină socoteala de bănuiala sa.

– Aș putea să vă spun într-un cuvânt, a început el. Domnule! e altfel de viață!

– Aha! a exclamat Ioniță, ca și când s-ar fi dumerit fulgerător.

– Altfel de viață! a continuat Ilie. Cum să vă spun? Prietenia e altfel!... Oamenii între ei nu mai au cum să se... Adică... Să luăm un *ezemplu!* Uite, eu și cu ai lui Ciobanu ne avem bine, suntem, cum se zice... în fine... prieteni, de!

– Vechi! adăugase Gavrilă.

– N-are a face, putem să nici nu fim. Eu vreau să spun ce zice lumea! (Lumea asta, așa cum este ea acuma!) Dacă ai lui Ciobanu pot să-l înșele într-un caz pe Ilie Barbu și să-i ia vita din bătătură, lumea zice că ai lui Ciobanu sunt deștepți și Ilie Barbu prost.

– Când te-am înșelat noi pe tine, Ilie? sărise Vasile Ciobanu pe neașteptate.

– Taci din gură, Vasile, a dat numai un *ezemplu*, a lămurit Gavrilă.

– *Ezemplu, ezemplu!* dar să nu se lege de noi!

– Ei, eu vă spun că acolo lumea nu mai zice așa! a exclamat Ilie.

– Care lume?

– Aia din gospodărie!

– Bine, a convenit Gavrilă, dar ia spune tu, unde se duc bucatele lor?

– Care bucate?

– Munca lor! Cine le-o ia? Lor le dă ceva?

– Cu munca lor e ceva și mai frumos! a răspuns Ilie numaidecât, din ce în ce mai însuflețit, fără să bage de seamă că de astă dată nici Gavrilă și nici măcar Ioniță, care era membru de partid, nu-l mai aprobau. E o socoteală mai frumoasă decât aș fi crezut eu, să te uiți la ei cum au aranjat așa ca fiecare să știe cât face; tu, muierea, copilul, fiecare cu socoteala lui! Și când...

– Ca la armată, a hotărât Ioniță scurt și cuprinzător, întrerupându-l pe Ilie.

– Bă Ilie, a sărit și Gavrilă numaidecât, îmi place de tine că ești deștept, dar nu-mi place că prea le crezi pe toate.

– S-a dus acolo, au aranjat ăia să le ia ochii și Ilie, gata! Socoteală frumoasă! a spus Ioniță, batjocoritor.

Ilie nu s-a supărat. Era vesel și nu voia să se certe cu ei, cu toate că aerele pe care și le luau ai lui Ciobanu îl cam supărau. Se credeau deștepți nevoie mare. Ilie nu-și amintea să-i fi auzit vreodată zicând: nu știu! Știau! „Uite cum stă chestiunea", începeau ei să-i explice. Se întâmpla destul de des ca lui Ilie să nu-i convină deloc părerile lor, ba chiar să-și dea seama că uneori spun niște prostii mai mari decât ei, da, dar tot îi plăcea de ei și pe de altă parte le plăcea și lor că Ilie venea să-i întrebe. Într-o vreme, s-a gândit să le spună că nu e chiar așa cum zic ei, dar și-a dat seama că ei se cred mult mai deștepți decât el și dacă ar fi încercat să le arate că lucrurile nu stau chiar așa, s-ar fi supărat, ba chiar l-ar fi ocolit și Ilie nu voia ca ei să-l ocolească, erau prietenii lui. În seara aceea și-a dat seama că lor nu le place că le vorbea de bine despre colectiv. S-a gândit mult până să se hotărască ce să facă. Alde Vasile și Gheorghe au să se supere că el are altfel de păreri decât el. Ba poate au să se supere și pentru că nu i-a întrebat întâi pe ei, care *știau*.

„Ce să-i întreb pe ei? își aminti Gherghina cum îi povestise Ilie. Adică cum: eu am fost și am văzut cu ochii mei cum stau lucrurile și să viu la tine care n-ai văzut să te întreb: Mă cutare, cum stă socoteala cu colectivul? Asta ar fi prea de tot, dă-o dracului."

Ilie i-a povestit apoi că acolo, la fața locului, a stat mult pe gânduri până să le spună prietenilor pe șleau ceea ce gândea. Îi venea greu, știa bine că după aceea ei au să-l ocolească. Îi părea rău și de Gavrilă, care era un om de treabă și cu care se ajuta la nevoie. Greu era din partea asta, dar nu se mai putea, trebuia să le spună.

– Bă Ilie, săriseră frații Ciobanu, cu gurile mari. Lasă, bă, nu ne învăța tu pe noi; lasă, că am auzit noi cum stă socoteala cu colectivul.

– Bine, eu nu zic că n-ați auzit, răspunsese Ilie, domol, cu blândețe. Ați auzit, dar eu am văzut, mă! Zău am văzut!

– Ei! Asta e! exclamaseră ei, uitându-se la Ilie de sus și bătându-l pe spate cu îngăduință. Lasă, mă Ilie! Ce-ai văzut tu, nu e aia!

– Să știți că n-aveți dreptate! Zău, n-aveți, neam! O mie de auzituri nu face cât un văzut, spusese Ilie împăciuitor.

Începuseră să râdă de el. Taci că a nimerit-o cu văzutul! Vezi să nu fi văzut! Parcă știe Ilie să vadă! O mie de văzuturi de-ale lui Ilie nu fac cât un auzit de-al lui Vasile sau Gheorghe Ciobanu.

„Nu e bine", gândise Ilie îngrijorat, auzindu-i cum îl luau peste picior. Se gândise că Anghel o să afle că ăștia au râs de el și o să se supere, dacă nu mai rău, să râdă și el că n-a fost în stare să se descurce.

– Râdeți voi, dar râdeți ca niște proști! spusese Ilie, nemaiputând răbda.

Ei încetaseră deodată să mai râdă.

– De ce ca niște proști, Ilie? întrebase Gavrilă supărat. Prost ești tu, că nu știi ce vorbești!

– Ba voi sunteți proști, voi nu știți ce vorbiți.

– Ba prost ești tu, sărise Ioniță cu ochii cât cepele.

Vasile și Gheorghe Ciobanu se holbau la Ilie grozav de uimiți. Cum adică, ei sunt proști și Ilie deștept? I-auzi ce este în stare să spună!

– Ilie, ia ia tu seamă la vorbă! Să nu ne supărăm, să zici pe urmă că suntem ai dracului! spusese unul din frații Ciobanu.

– Ce să vă fac eu?! răspunsese Ilie cu neașteptată semeție. Adică ce să le facă el dacă sunt proști!

Se făcuse tăcere. Mai erau acolo și alți oameni și îndată ce Ilie dăduse răspunsul său atât de jignitor, în tăcerea care se lăsase, cineva începuse să râdă. Avea un râs subțire și nerușinat; parcă schelălăia. Ilie simțise primejdia; cu toată prietenia, Vasile și Gheorghe Ciobanu puteau să sară la bătaie; erau grozav de mândri și ambițioși. Se răsucise numaidecât spre cel care râdea:

– Și tu ce te râzi acolo, Trafulică. Crezi că ești mai deștept?

Spusese acestea și se încordase, așteptând ca Trafulică să sară la bătaie, dar Trafulică nu sărise. Îi arătase cu capul pe alde Vasile și Gheorghe și răspunsese liniștit și batjocoritor:

– N-am timp de tine acuma, dar să-mi fi spus tu mie ce le-ai spus ălora! Fie-al dracului dacă nu-ți rupeam o coastă!

Ilie n-auzise bine cuvintele din urmă. Vasile și Gheorghe săriseră la el. Alde Vasile îl apucase de piept, îl strângea și bolborosea amenințător, cu privirea turbure:

– Ilie! Ilie! Ilie!

Cu toată supărarea, alde Gavrilă și Ioniță săriseră și îi dăduseră pe cei doi frați la o parte.

– Ce, sunteți nebuni? strigase Gavrilă înfuriat, luându-i apărarea lui Ilie. Lăsați-l în pace.

Îl duruse rău felul cum îl apărase Gavrilă! Zicea că să-l lase în pace, și prin asta Gavrilă înțelegea că să-l lase în pace de tot, adică să nu mai vorbească nimeni cu el, să-i întoarcă spatele.

Așa se și întâmplase. Îl lăsaseră în pace, se dăduseră mai încolo cu țoiurile în mână și începuseră să vorbească liniștit între ei, ca și când Ilie n-ar fi fost acolo.

Gherghina își aminti cât de turburat se întorsese Ilie acasă, în seara aceea. Își aminti că după ce el îi povestise toate acestea, ea îi spusese că nu e bine să se ia la ceartă cu oamenii.

– Cum adică, o întrebase el cu glasul sugrumat de supărare și de părere de rău. Cum, eu le spun că am văzut cu ochii mei și ei mă prostesc de la obraz?

Timp de trei, patru zile fusese mereu supărat, dar până la urmă ieșise bine și cu întâmplarea asta. Se pomeniseră într-o zi cu Gavrilă la poartă. Cerea toporul, zicea că vrea să taie crăcile la niște salcâmi și că, chipurile, al lui nu mai e bun.

Se împăcase și cu alde Vasile și Gheorghe. Tot așa, se opriseră într-o seară la poartă și Gherghina auzise cu urechile ei cum îl întrebau pe Ilie ce mai face și dacă mai e supărat pe ei. Ilie mai era el supărat, dar fiindcă ei se opriseră la poarta lui lăsase supărarea la o parte.

Gherghina se întrebă din nou, cuprinsă de îngrijorare, dacă nu cumva astăzi a fost ceva mai rău ca astă-vară. Cu alde Vasile și Gheorghe înțelege, s-or fi apucat din vreo vorbă, are să se împace ei, dar ce amestec o fi având aici Ghioceoaia? S-o mai termina vreodată ambiția și dușmănia între oameni?

XI

Gherghina dădu daracul la o parte, se ridică și vru să intre în casă, dar atunci cineva bătu în poartă cu putere.

Sări jos de pe prispă și avu presimțirea că se petrece ceva neașteptat: uite cum bate ăla la poartă, parcă a luat foc undeva.

– Bă tovarășe Ilie, bă, n-auzi! striga omul, bătând foarte autoritar, ca și când ar fi venit să-l execute pe Ilie.

Era Stan, curierul! Așa socotea el, că în poarta lui Ilie Barbu poate să bată și să strige ca și când Ilie Barbu ar fi fost sub ordinele lui.

– Unde e Ilie? întrebă el, când Gherghina ajunse lângă gard.

– E acasă, doarme, șopti ea neliniștită.

– Scoală-l în sus, să se ducă la sfat, porunci Stan. Să se ducă acolo, îl cheamă tovarășul președinte.

De fapt, nu tovarășul președinte îl trimisese pe Stan, dar asta era pentru el: tovarășul președinte!

– Stane, șopti Gherghina, e cam ostenit, nici n-a mâncat... Ce-are cu el?

Stan parcă era surd:

– Scoală-l să se ducă acolo imediat!

– Nu ți-a spus ce are cu el?

– Să se ducă acolo să se desfășoare! spuse Stan, înțepenindu-și ceafa și îndepărtându-se.

– Ce să facă?! întrebă Gherghina nedumerită.

Dar Stan o și luase din loc.

Gherghina intră în odaie și se apropie de omul ei. Ilie dormea cu fața în sus și când ea puse mâna pe umărul lui și-l mișcă ușurel, el deschise ochii și pronunță liniștit și răspicat:

– Dă-mi patru cercuri!

– Ilie, șopti Gherghina, te cheamă acolo!...

Gherghinei îi veni însă un gând și îl lăsă în pace. Ieși în tindă, trecu în cealaltă odaie și se întoarse de acolo cu o strachină mică, plină cu untură. O păstra pentru mai încolo, când aveau să înceapă semănatul grâului, dar își dăduse seama că greșise punând pe masă, astăzi, ciorbă de corcodușe. Aprinse focul, puse tigaia pe pirostrii și când untura începu să sfârâie sparse în ea câteva ouă.

Ilie se trezi singur. Arăta schimbat, îi părea bine că dormise puțin și se liniștise. Se simțea chiar bucuros: îi era foame și mirosul de untură i se păru ceva de sărbătoare. Ieși în tindă și se așeză voios pe prag.

– Mă, oamenii ăștia!... exclamă el clătinând din cap.

Gherghina se făcu atentă: da, acuma are să spuie, dar trebuie să-i spună ea mai înainte că l-au căutat de la sfat.

– Veni alde Stan, să te duci acolo! Cică să te duci repede. Ce s-a întâmplat?

– Nu s-a întâmplat nimic, răspunse Ilie liniștit, apoi întrebă: Ce zici tu, că să mă duc acolo? De ce? Cine zici că veni?

– Alde Stan. Nu știu ce zicea că au cu tine!

– Da, murmură Ilie, aducându-și aminte. N-am făcut cerere. M-a trecut ăla acolo, dar trebuie să iscălesc și o cerere.

– Și de ce veniși așa supărat?

– Cum să nu fii supărat când te arde la inimă! Deșteptu' ăla de Ghioceoaia. Eu să iscălesc acolo, și el îmi dă zor: „Mișcă-te, bă, zice, ai prins rădăcini acolo?". Tâmpit, mama lui! spuse Ilie cu glas surd, pierzându-și într-o clipă seninătatea.

– Da ce-avea el să se amestece, îl pusese cineva? întrebă Gherghina și numaidecât sângele făcu să-i dogorească obrajii.

– Eu să iscălesc acolo, și el că să mă duc să-i cumpăr țigări, spuse Ilie mai departe. Îmi venea să mă apropii de el și să-i cârpesc o palmă: „Na țigări, fire-ai al dracului!" Nu știu cum a fost, că abia pe urmă mi-am dat seama. Și nu ți-ar fi necaz, dar sunt unii care zic că o să-l alegem contabil.

Gherghina amuțise. Se uită la Ilie cu privirea sticlind. Era așa de mânioasă că nu știa ce să mai spună. Ilie se așeză la masă și începu să mănânce.

– Și cu ăilalți ce-a fost? întrebă Gherghina stăpânindu-se. Trebuia să afle tot, ca să-și dea seama care dintre ei trebuie blestemat mai rău.

– Ghioceoaia, Bădârcea, cu Vasile și Gheorghe stăteau grămadă, nu înțelegi? Aveau ei gașca lor. De Bădârcea, îi auzii pe drum pe alde Vasile și Gheorghe, vorbeau între ei că Bădârcea

să fie ales președinte. Mie nu voiau să-mi spună, parcă ar fi fost vorba de vreun secret.

– Când? Azi-dimineață când trecură p-aci? Și ce ziceau? Bădârcea președinte? Mai bine nu te mai scrii!

Gherghina avea o cârpă în mână. O aruncă mânioasă într-un colț și ieși afară.

– Să mă duc acolo, să ridice el pumnul la băiat, o auzi Ilie bolborosind, în timp ce căuta ceva pe la capătul prispei.

– Cine să ridice pumnul?

– Bădârcea! Mai întrebi cine, se răsti Gherghina, intrând îndată în tindă.

Ținea în mână o piuă. O lăsă lângă prag, căută între ușă, scoase un drob de sare, îl trânti în piuă; se așeză și începu să lovească cu maiul, cu atâta mânie încât din drobul de sare începură să țâșnească în toate părțile stropi grunțuroși.

– Un copil avem; să ridice pumnul la ai lui până s-o sătura!

„Are dreptate ea, gândi Ilie, Bădârcea își bate copiii ca pe hoții de cai. Cu parul îi bate!"

– Ar vrea el să comande; dacă ar putea, ar face militărie cu tot satul, spuse Gherghina mai departe. Când s-a eliberat din armată erau să-l arunce soldații jos din tren. „Aruncă-l sub roțile trenului", strigau ăia. Nu l-au aruncat, că așa e omul; când se vede scăpat, uită ce-a pătimit.

– Cine, fa, Bădârcea? întrebă Ilie uimit.

– Păi, dar cine? Era sergent în armată.

– Și-au vrut să-l arunce din tren?

– Păi de ce să nu-l arunce? Se liberaseră, nu mai erau la ordin. Dar au fost nevoiași, eu nu l-aș fi iertat, să-l fi aruncat jos din tren, să-l învețe minte să mai dea.

Gherghina împinse piua la o parte și se duse spre vatră.

– Și cum vine aia că o să-l aleagă președinte? Pe noi nu ne întreabă?

Ilie îi răspunse că o să fie adunare. Când s-or termina înscrierile, se face adunare.

– Să vie adunarea aia! amenință Gherghina. Și Ghioceoaia ce crede, că o să muncim pentru el, ca până acuma? De ce nu-ți dă bumbacu-ăla?

– O să mă duc acuma pe la el, răspunse Ilie posomorât. Trec pe la sfat să iscălesc cererea aia și mă duc la el.

Mai stătu puțin și porni din nou spre sfatul popular. De astă dată nu mai era așa de bucuros cum fusese de dimineață. Nu mai era însă nici așa de întristat și abătut cum fusese când se-ntorsese acasă. „Să te prind eu, dom'le Ghioceoaia, că nu-mi dai bumbacul", îl amenință Ilie în gând.

Călca rar și se uita drept înaintea sa. Când ajunse la sfat, nu se mai uita la nimeni, își ferea privirea.

– Ilie, treci, mă, acolo și te desfășoară, îl întâmpină Bădârcea cu glasul său aspru și zgomotos. Te duseși acasă, fir-ar al dracului! Of, nici cu tine nu mi-e frică! exclamă Bădârcea râzând cu hohote, ca și când cine știe ce lucru grozav ar fi spus.

Deodată, Ilie Barbu simți în inimă o pornire cumplită. Să se ducă la Bădârcea și să-i spună: „Ce zici tu, mă Bădârcea, că nici cu mine nu ți-e frică? Adică cum, ce vrei să spui tu cu vorbele astea?" și numaidecât să-i cârpească o palmă grea, să-i mute fălcile. Se stăpâni însă, dându-și seama că oamenii n-au să-l înțeleagă și au să-l scoată tot pe el vinovat. Îi veniră în minte vorbe grele, dar atât de multe, încât nu izbuti decât să se bâlbâie; rosti încet și răgușit:

– Mai taci din gură acolo, Bădârcea!

Nu-l auzi nimeni. Chiar dacă i-ar fi spus lui Bădârcea ceva tare și binemeritat, Bădârcea tot nu l-ar fi auzit, fiindcă stătea într-un grup numeros și nu era deloc atent la alde Ilie. „Lasă că mai stăm noi de vorbă, dom'le Bădârcea, își spuse Ilie stăpânit. Dacă nu ți-or ieși vorbele astea pe nas, să nu-mi zici mie Ilie."

– Stane, unde e, mă, președintele? îl întrebă pe curier. Dar tovarășul Anghel e p-aici?

– A! Ai venit? Oleu, de când te caută tovarășul președinte!

Ilie se miră de purtarea curierului. Stan arăta foarte îngrijorat de ce-o să pățească Ilie că nu venise mai devreme. Se vedea că fusese el însuși luat la rost că nu-l adusese până acum pe Ilie Barbu. Îi spuse să mai aștepte nițel, dar nu-i spuse și de ce, ca și când faptul că tovarășul președinte și tovarășul Țurlea și Anghel se duseseră să stea la masă ar fi fost un secret pe care Ilie Barbu nu trebuia să-l știe.

Ilie intră înăuntru în biroul secretariatului, iscăli cererea, apoi se gândi să se ducă la Ghioceoaia.

XII

Trecu printre oameni îngândurat și o luă încet pe șosea. Rămăseseră puțini oameni pe lângă sfat. Erau cei care stăteau prin apropiere.

– Bă Ilie, unde te duci-m'? întrebă cineva cu glas leneș, fără nici un respect pentru Ilie. Încotro o luași? Încoace e casa ta, nu într-acolo. Ilie se opri și se uită lung la omul care îl lua peste picior. Se apropie de el cu o încetineală care nu spunea nimic bun.

– Ferește-te, Sfetcule! șopti cineva.

Sfetcu se cam sperie:

– Hai, mă, te-ai supărat, nu știi de glumă?

– Când ți-oi da eu glumă, Sfetcule, mă ții minte toată viața, spuse Ilie cu glas scăzut.

Îl lăsă apoi în pace, își văzu de drum.

– Ce-o fi cu Ilie? Ce-o fi pățit? întrebă Sfetcu după ce Ilie se îndepărtă.

– Ce să pățească! O fi necăjit omul! răspunse cineva.

– Nu m-aș fi mirat să-ți fi dat una, Sfetcule! reflectă altcineva

Când ajunse la poarta lui Ghioceoaia, Ilie Barbu se aplecă jos, luă o piatră și începu să bată foarte tare în stâlp. Poarta lui Ghioceoaia avea stâlpi groși, iar de-a lungul ei, deasupra, avea acoperiș de tablă asemănător cu al caselor. Era făcut și pentru a feri poarta de ploi și zloată, dar mai ales de frumusețe. Se vedea că lemnul e nou și solid. Întreaga poartă arăta ca o fortăreață și îți venea greu să crezi că umblă cineva pe ea.

– Care ești acolo, de bați așa? se auzi glasul mânios al lui Ghioceoaia.

Ilie nu-i răspunse. „Vino încoace și vezi cine e, ce mai întrebi?"

Voicu Ghioceoaia se supuse gândului celui care bătea și veni la poartă. O deschise și, când văzu cine e, o lăsă larg deschisă, îi întoarse spatele lui Ilie și o luă înapoi, mormăind supărat:

– Ce dracu, mă, de bați așa, crezi că sunt surd? Haide, vino încoace să-ți dau bumbacul, porunci din mers, lăsându-l pe Ilie să-i vadă cămașa albastră de poplin înfoiată bogat pe spatele lui gras și pantalonii bufanți strânși bine pe pulpe.

Lui Ilie Barbu nu-i scăpă felul poruncitor cu care îi vorbise Voicu Ghioceoaia. „Dă-i înainte, dom'le Ghioceoaia", îl amenință în gând.

Intră în tinda lui Voicu și așteptă. De dincolo din odaie se auzea zgomot de linguri și furculițe.

– Ilie, treci mă încoace și bea un pahar de vin, zise Voicu Ghioceoaia binevoitor.

Ilie intră înăuntru. Muierea lui Voicu strângea masa.

– Ai mâncat, Ilie? Ia un pahar de vin. Adu, fa, un pahar și du-te și cântărește lui Ilie două kilograme de bumbac. Stai jos, Ilie!... Ce mai faci, mă?

Ilie nu răspunse. Se așeză cu încetineală pe pat. Se simțea cuprins de o liniște mare.

– Te pomenești că te-ai supărat că nu ți-am dat bumbacul până acum. Lasă, mă, am eu grijă de tine, continuă Ghioceoaia.

Se cunoștea că dăduse multe pahare pe gât și că acum voia să se culce. Chiar se ridică de pe scaun și se întinse pe pat cu fața în sus, cu brațele sub ceafă.

– O, ha! Mă, ce ostenit sunt, se văită el. Am eu grijă de tine, murmură apoi, închizând ochii. N-o să fiu eu socotitorul vostru? Eu o să vă fac socoteala cât luați... Mai vii și tu pe la mine pe-acasă; mai câștigi un ban! A? făcu Ghioceoaia, deschizând ochii și holbându-se poruncitor la Ilie.

– Nu mai avem bumbac, spuse nevasta lui Ghioceoaia intrând în casă.

– Cum nu mai avem? Vezi, acolo, murmură Voicu puțin nedumerit.

– N-oi fi vrând să-i dau de-ăla tors la mașină? De ce n-a venit până acuma?

Ilie își rostogoli liniștit privirea sa mare de la unul la altul. Muierea lui Ghioceoaia era o femeie frumoasă, cu un mijloc subțirel ca un țipar. Lângă ea Ilie semăna cu un pom cuminte, cu trunchiul negru și gros. Ghioceoaia simți ceva, se ridică în capul oaselor și se răsti la muiere:

– Dă-i de care e, nu mai ține omul aici! Lasă, mă Ilie, că îți dă! Acuși îți dă. Dă-i, fa!

Trebuia să-i dea bumbac tors, așa se înțeleseseră. Muierea lui Ghioceoaia nu mai zise nimic, se duse să-i cântărească. Abia ieși, că se și întoarse îndărăt. Rămase în prag și-i făcu semn bărbatului să se ridice și să iasă.

– Ce e, fa? o întrebă el cu un glas închis, plin de uimire.

– Du-te până în grădină, că a venit ăla, îi spuse ea.

Ghioceoaia se ridică numaidecât, dar în aceeași clipă se lungi la loc și gemu:

– Mda... Așa, mă Ilie. Încolo ce mai faci tu? De ce nu beai vin? Ia uite la ăsta cum stă și se uită. Toarnă, măi tată...

Se ridică alene, turnă în pahar, apoi ieși afară ca din întâmplare. În tindă ridică pumnul pe neașteptate și o amenință pe muiere:

– Când ți-oi da una, vezi stele verzi.

Ieși apoi pe prispă și o luă spre grădină. Avea o grădină mare care dădea în văgăunile satului. Era înfundată într-o viroagă cu răchiți, cu salcâmi și sălcii. Voicu Ghioceoaia ocoli șira de paie și se uită în toate părțile.

– Voicule! se auzi strigat.

Sub un dud bătrân stătea un om întins pe iarbă și fuma liniștit. Voicu se îndreptă spre el și când se opri rămase în picioare.

– Ei, cum ai făcut? îl întrebă omul după câteva clipe. Cum a fost la barieră? Dă-mi banii!

Voicu să căută în buzunarul de la spate al pantalonilor, scoase un portofel mare, se așeză și îl desfăcu pe iarbă.

– Iancule, spuse Voicu, cu glas scăzut. Taman vream să trimit pe cineva să te cheme... A venit al lui Țurlea. E secretar la raionul de partid. Ai auzit?

– Da, știu! Am auzit, răspunse Enache cu nepăsare.

Voicu începu să numere banii. În timp ce număra, celălalt întinse mâna și luă de pe portofel un carnet mic, roșu, cu coperțile întărite în pânză. Ghioceoaia încetă o clipă să numere, se uită cu coada ochiului la carnețel, apoi continuă număratul.

Partidul... Muncitoresc... Român. Ghioceoaia Șt. I. Voicu, citi Iancu, îngânându-se pe nas ca un școlar.

Răsuci carnetul cu uimire școlărească, apoi îl închise și-l aruncă la loc peste portofel. Se răsuci cu fața în sus:

– Ce e, Voicule, ți-e frică de-al lui Țurlea? întrebă.

– Nu, dar zic și eu.

– Prunoiu ce păzește?

– Nu știu ce e cu el, spuse Ghioceoaia puțin înfuriat. Nu eram acolo, dar îmi spuse Bădârcea că îi lăuda pe-alde Pascu și Mitrică în fața lui Țurlea. Mi-e frică să n-o întoarcă.

Iancu se răsuci la loc și începu să se uite neclintit la Voicu Ghioceoaia. De fapt nu-l vedea; se gândea la ceea ce i se spusese.

– Anghel era acolo? întrebă după câteva clipe.

– Asta e prost, că era și Anghel acolo și după ce a stat cât a stat, Țurlea l-a lăsat pe Prunoiu și s-a închis cu Anghel și cu Mitrică și cu Pascu acolo, în organizație!

Iancu se posomorî. După câtva timp se întoarse iarăși cu fața în sus:

– Vezi de treabă, nu trece el al lui Țurlea peste Prunoiu.

– Și dacă trece?

– Cum o să treacă? Nu spui că ăla al vostru de la raion l-a lăudat pe Prunoiu zilele trecute?

– Cine, Ion Niculae?

– „Ia! Sau Țurlea e mai mare ca el?

– Nu e mai mare, la asta mă gândeam și eu.

– Vezi, du-te acolo și vorbește cu Prunoiu. Spune-i lui Prunoiu că dacă e ceva, să se ducă la raion și să bată cu pumnul în masă.

Câteva clipe nu-și mai spuseră nimic. Iancu se ridică în capul oaselor și vârî banii în buzunar. Rânji:

– Fie-al dracului: dacă într-un an nu se alege praful de gospodărie, să-mi spui mie prost. Al dracului om, vede bine cu ochii lui cum îi pune statul la jug și tot nu se învață minte. Ce-or fi crezând ei? Le-a plătit ălora de la gospodăria de stat?

– Nu le-a plătit.

– Nici n-o să le plătească și bine le face! Eu, să fiu în locul ăluia de la gospodărie, când i-aș auzi că *plătește-mi*: ce?! na plată! Vreai gospodărie de stat? Na gospodărie de stat. Zici chiabur? Na chiabur, fire-ai al dracului. I-aș răsuci gâtul la spate.

– Ei, nici așa! murmură Voicu întunecat.

Avea de ce să se întunece. El însuși muncise cu ziua pe moșia Cristescu până în 45. Fusese om sărac și i se răsucise și lui gâtul la ceafă și nu uitase. Din cauza aceasta în 1945, când auzise că armata a înconjurat prefectura și că guvernul Rădescu vrea să-i apere pe moșieri, se dusese acolo cu alde Anghel și Pascu și cu încă vreo câțiva și ceruseră să li se dea arme. O lună de zile mai târziu intraseră pe moșia lui Cristescu. Primise patru pogoane, se însurase și se apucase de muncit. Avea, cu ale muierii, zece pogoane. Pusese sfeclă de zahăr, iar statul îl plătea din plin pentru acest produs. Îi convenea. Alimentele se scumpeau, dar prețurile cooperativei rămâneau neschimbate. Da, așa cooperație îi mai venea la socoteală. N-are dreptate Iancu, e mai bine astăzi decât înainte. Numai de-ar ține mereu așa, să te lase să vinzi cum vrei, să nu te controleze nimeni.

– De ce *nici așa*? bolborosi Iancu și se înnegri la față de mânie. Tu ești prost, Ghioceoaia. Dacă ar putea să-ți ia tot, ți-ar lua și lingura cu care bagi în gură! Zice că e comuniști, e egalitate! Da', lui văru-meu Petre i-au luat moara!!

Iancu se uită La Ghioceoaia încremenit și deodată întinse mâna:

– Uite, tu! Dacă stai așa, ascultă aici la mine: are să-ți vie în casă și să-ți ia toată agoniseala! Ești chiabur! bolborosi Iancu amenințător.

– Vezi de treabă, se smulse Voicu din întunericul care simțise că se coboară brusc asupra lui. Eu sunt membru de partid. Eu o să conduc gospodăria colectivă.

XIII

Rămas singur, Ilie începu să se uite cu atenție prin odaie. Lângă geam era așezată o mașină de cusut *Singer*. Pe patul mașinii o cutie acoperită cu un șervet. De sub ea ieșeau niște sârme ciudate. Ilie nu înțelese, alunecă cu privirea peste paturi, peste pereți, pe jos... Covoare bogate, perne albe, umflate, cât toate zilele de mari, pe jos o pătură mai bună decât aceea pe care o așternea Gherghina pe pat. Lângă mașina de cusut, un scaun cu spetează, negru și frumos, cum nu mai văzuse Ilie niciodată.

Se ridică și dezveli cutia aceea ciudată din care ieșeau sârme.

„Aha, mormăi Ilie. Radio! Faci progrese însemnate, Voicule! Îți ridici nivelul cultural. Foarte frumos, continuă el apoi cu alt glas, parcă ar fi răspuns cuiva; ce găsești dumneata rău în asta?“

Se întoarse la loc și deodată întrebă spre tindă:

– Ce face Voicu, mai se întoarce?

Nu-i răspunse nimeni, nici nu întrebase prea tare să-l audă muierea.

„Du-te până în grădină, că a venit ăla“, își aminti el. „Care ăla? De ce în grădină și nu în casă?“

Se ridică cu hotărâre de pe pat, ieși afară și o luă spre grădină. Când ajunse în dreptul șirei de paie se opri și îi văzu. Voicu stătea în capul oaselor, iar celălalt întins pe burtă. Când văzu cine era omul cu care Voicu stătea de vorbă, Ilie simți cum liniștea dintr-însul începe să se adune și să curgă ca o apă mare.

– Măi tovarășe Voicu, ce faci aici, nu mai vii? întrebă el pe neașteptate.

Voicu tresări speriat și se ridică în picioare. Iancu se ridică și el, aproape fără voie. Ilie venea spre ei. Pășea cu atâta grijă prin iarba grădinii, încât s-ar fi crezut că merge prin mărăcini.

– Ce dracu de strigi așa, Ilie? Ce mai vreai? îl întrebă Voicu, abia stăpânindu-și furia. Se întoarse apoi spre Iancu și continuă tot așa de mânios: Ce vreți voi nu se poate, bă. Degeaba veniți la mine să mă rugați. Ai venit la mine să mă întrebi, chiabur sau drac, sunt om, îți răspund. Dar mai bine băgați-vă mințile în cap, nu mai umblați de colo până colo cu rugatul. Hai să mergem, Ilie. Ți-ai luat bumbacul?

Ilie nu-l asculta. Se uita nemișcat la Iancu, cu mirare, cu un soi de ciudată nedumerire. Înfățișarea lui Iancu i se părea alta. Nu semăna deloc cu Iancu acela de-acum cincisprezece ani. Iancu acela, de care își amintise cu groază când stătea azi în pat, murise parcă, nu mai trăia pe lumea asta. Ăsta de aci era un om scund, nebărbierit, cu pantalonii cenușii roși de-atâta

purtare. Nici pomeneală să mai sară și să mai lovească. Nici măcar cu acel de acum trei ani, de la proces, nu mai semăna. Acum trei ani i se uita în față cu îndrăzneală. Acum își ferea privirea, se uita în jos, parcă i-ar fi fost frică.

Lui Iancu îi era frică într-adevăr să se uite, dar nu pentru ceea ce își închipuia Ilie. Iancu se stăpânea să nu-i sară lui Ilie în gât. Trebuise să se scoale la vederea lui și să mai joace și o comedie. Uite, acum trebuia să-i răspundă lui Ghioceoaia:

– Mă, eu am venit să vă întreb, nu trebuie să vă supărați, spuse el cu un glas ciudat, parcă ar fi vorbit în vis.

– Ce să-ți mai răcești gura de pomană, se răsti Ghioceoaia, întorcându-i spatele. Comasarea e lege!

Discutaseră despre cote și despre comasare. Iancu îi ceruse lui Ghioceoaia să intervină pe lângă Prunoiu să nu i se comaseze niște locuri de lângă pădure. Acum, că venise Ilie, Ghioceoaia se gândi că are o ocazie bună să-i spună lui Iancu și câteva pe care altfel nu i le putea spune.

– La urma-urmii, ce nu vă convine vouă? continuă el. Că vă comasează? Dracu v-a pus să faceți avere?

Iancu tresări și se uită cu atenție la Ghioceoaia. „Uite al dracului ce prost e! Uite ce frică îi e de nenorocitu-ăsta de Ilie.“

– Ați făcut avere pe spinarea oamenilor și acum dați din colț în colț, bolborosi Ghioceoaia scuipând mânios. Ați belit oamenii de piele, fir-ați ai dracului!

Iancu înțelese că Ghioceoaia își dădea în petic. „Bine, dă-i înainte, frate Voicule. Să nu crezi tu că am să uit vorbele-astea!“

– Uite la Ilie, e acilea, de față, spuse Ghioceoaia, apucându-l de umeri pe Ilie. A trebuit să aștepte cincisprezece ani ca să-i facem noi dreptate, partidul nostru. Să fi fost eu în locul lui, un milion de lei ți-aș fi cerut despăgubiri.

Ghioceoaia întinse mâna spre Iancu, întocmai ca un judecător:

– Scăpăm noi de *isploatarea* voastră!

„Ptiu, fire-ai al dracului! exclamă Iancu în gând. Îți bați joc de mine! Lasă că îți dau eu ție *isploatare*."

– ...Așa că lăsați-o baltă cu comasarea! sfârși Ghioceoaia, întorcându-i spatele lui Iancu. Hai, Ilie! Hai să mergem.

Întocmai ca și în casă, Ilie își rostogoli cu încetineală, în tăcere, privirea sa mare întâi de la Ghioceoaia la Iancu; apoi de la Iancu la Ghioceoaia. Tot așa ca și în casă. Voicu Ghioceoaia simți deodată că în mintea lui Ilie se petrece ceva care putea fi primejdios. Se răsuci spre Iancu, veni aproape de el și începu să strige: să plece, să nu-i mai calce piciorul pe-aici, să se ducă imediat la sfat și să se comaseze. Vrea să trimită miliția să-i cheme cu sila la comasare? O face și pe-asta, dacă nu-și bagă mințile în cap.

– Ce e, măi tovarășe Voicu? Nu vrea să se comaseze? întrebă Ilie cu interes.

– Da, măi Ilie, auzi la ce se gândesc ei; ce le trece lor prin cap!

„N-a venit el la tine pentru comasare cum nu sunt eu mitropolit", își spuse Ilie în gând.

– Au și ei gândurile lor, reflectă apoi cu glas tare. Se vede treaba că or fi știind ei ceva, adăugă batjocoritor.

– Și tu ce te-amesteci, mă? Trebuie să-ți spun ție la ce mă gândesc eu?

Cu toate că vorbise în șoaptă, lui Ilie i se păru că Iancu a țipat, atât de neașteptată fu pentru el dușmănia tulbure care răbufnise în cuvintele lui.

– Mai întâi că nu mă amestec, zise Ilie liniștit, al doilea gândurile dumitale nu mă interesează și al treilea eu nu sunt *mă* cu dumneata, am fost sluga dumitale, dar n-am păzit porcii împreună. Așa că nu mă face să constat că te legi de mine fără nici un motiv și să spui pe urmă, dacă îți ard câteva, așa bătrân cum ești, că „profit de situație", cum ai zis la proces.

– Mai bine ți-ai vedea de treabă, încercă Iancu să dea înapoi. V-ați pornit ca nebunii, bolborosi el cu obidă... Mă Ilie, uită-te la tine și mai gândește-te și tu. Vă lăudați că o să faceți și o să dregeți, dar tot desculți o să rămâneți. Când lucrai la mine nu umblai desculț.

Și nu-i mai lăsă lui Ilie timp să răspundă, îi întoarse spatele și luând-o pe viroagă dispăru repede printre niște sălcii. Voicu și Ilie se întoarseră în casă, Ilie, parcă era surd, Voicu cu gura strâmbă de furie stăpânită.

– Du-te, mă, și tu dracului! zise el. Ți-ai luat bumbacul, de ce nu pleci?

XIV

Ilie nu răspunse nimic, se uita în altă parte. Obrajii săi mari, arși de soare, arătau înțepeniți. Pe Ghioceoaia îl întărâta și înțepeneala asta, dar se stăpânea din toate puterile. O făcuse de oaie, dar n-are nimic, Ilie ăsta e prost, n-a băgat el de seamă.

– Ce căuta ăsta la tine, măi tovarășe Ghioceoaia? întrebă Ilie pe neașteptate.

Ghioceoaia se uită la om cu o privire turbure, tăcu câteva clipe, apoi izbucni:

– Pe dracu căuta, pe dracu să-l comaseze, n-auziși ce căuta? Nu fuseși lângă mine când îi spusei? Dacă n-o să-i comasăm noi, să viseze numai comasare! spuse el, apoi coborî glasul prietenos: Ia un pahar, Ilie. Muiere, i-ai cântărit tovarășului Ilie *cinci* kilograme de bumbac? Unde ești, ia vin' încoace.

– Care cinci kilograme? întrebă muierea uluită. Două ki...

Voicu se schimonosi la ea cumplit; muierea holbă ochii și amuți.

– Cântărește-i cinci kilograme, spuse Ghioceoaia din nou cu blândețe.

Ilie tresări. De ce cinci kilograme? Ghioceoaia îi datora numai două.

– Lasă, măi tovarăşe Ilie, dă-l dracului de chiabur. Ia ici un pahar de vin şi hai să mergem. Mă duc să vorbesc cu Prunoiu, am treabă cu el. Ilie, făcu Ghioceoaia după o clipă, Prunoiu zice că alde Brigman e bun de magazioner. Draci: Brigman şi magazioner! Eu zic că tu eşti mai bun ca Brigman, te pricepi la socoteli. O să-i spun lui Prunoiu să te propună pe tine la adunare. Vorbim şi cu alde Bădârcă şi Trafulică să zică şi ei. Ai? se holbă Ghioceoaia, aşteptând răspunsul cu încordare.

Tăcerea înţepenită a lui Ilie îi turbura mintea.

– Ce zici, Ilie?

– Nu zic nimic, răspunse Ilie în şoaptă. Mă gândesc la ăla, ce-o fi căutat în grădină la tine.

„Ăsta e nebun, îi trecu prin cap lui Ghioceoaia. Ori e nebun, ori e prost."

– Lasă, mă, bolborosi el încurcat. Dă-l dracului de chiabur.

– Bine, dă-l dracului, dar e şi aici o socoteală, spuse Ilie îngândurat. Mă uitam la tine azi-dimineaţă şi mă gândesc şi acum: sunt mulţi.

Clătină din cap şi tăcu. Apoi, după câteva clipe reflectă:

– Hm!

– Vorbeşte ca lumea, Ilie, ce dracu bolboroseşti acolo?

– Păi asta spuneam, că sunt mulţi care zic de tine că eşti un om de ispravă, explică Ilie în şoaptă. Dar o fi ştiind cineva ce învârteşti tu prin grădină cu Iancu lui Enache? Eşti membru de partid!

Ghioceoaia îl ţintui cu privirea sa bulbucată şi deodată izbi cu pumnul în masă.

– Bă, ia seama la vorbă!

– Ce să iau seama la vorbă? Parcă scot eu ceva de la mine? răspunse Ilie ridicându-se în picioare.

Ghioceoaia veni cu pieptul spre el şi ridică pumnul:

– Ia seama la vorbă, că o păţeşti cu mine. Te trântesc, Ilie, de uiţi şi de mamă şi de tată! Cu cine vorbeşti tu aici? Nu-mi scorni tu basme cu Iancu, că să fiu al dracului dacă te las

sănătos. Pe mine mă bănuieşti tu? Stau de vorbă cu el, ca oamenii, şi el începe să aiureze. Du-te şi-ţi vezi de treabă şi n-o căuta cu lumânarea!

Ilie se feri cu grijă dinaintea lui Ghioceoaia, îşi luă legătura cu bumbac şi ieşi repede afară. Nu-i era deloc frică de Ghioceoaia, dar se feri de el ca orice om care a terminat ce avea de terminat într-un loc şi acum se grăbeşte să se ducă în altă parte, unde are ceva şi mai grabnic de făcut.

Rămas singur în odaie, Ghioceoaia îşi turnă posomorât un pahar, îl bău şi pe acesta pe nerăsuflate, apoi o chemă pe muiere:

– Du-te până la Prunoiu şi vezi dacă e acasă. Dacă n-a plecat, spune-i să treacă pe la mine, spune-i că am ceva de vorbit cu el.

– Ce era cu ale cinci kile de bumbac? întrebă muierea nedumerită.

– Le-a luat?

– Nu. A luat numai două.

– Din cauza ta, tâmpito... bolborosi Voicu. L-ai ţinut aici. De ce l-ai lăsat să intre în grădină? Când ţi-oi da un pumn după ceafă, îţi sar ochii pe jos.

După ce femeia plecă, Ghioceoaia scoase din buzunarul pantalonilor un teanc de bani şi îi aruncă pe masă între pahare. Se aplecă apoi sub pat, trase afară un geamantan mare de piele şi îl descuie. Pe fund, între nişte lucruri femeieşti de mătase, se odihneau două teancuri de bancnote strânse bine în banderolă de caiet. Pe fiecare era scrisă cu creion chimic o cifră enormă. Voicu luă banii de pe masă, făcu loc celui de al treilea teanc, închise geamantanul, mai bău un pahar de vin, apoi, în aşteptarea lui Prunoiu, se întinse pe pat să se odihnească. Voicu se simţea frânt de oboseală; jumătatea de noapte petrecută la barieră îl obosise mai puţin decât întâlnirea cu Ilie.

„Ce om, Ilie ăsta! Umblă desculţ şi dezbrăcat şi îi arde de politică! Vai de capul lui, smintitul! Îi dai cinci kilograme de bumbac şi-i spui să-şi vadă frumos de treaba lui şi el dă zor că

de ce o fi venind ăla în grădină. Ce și-o fi închipuind el, că o să-l ia în seamă cineva? A încercat el, Anghel, că e secretar, și tot n-a făcut nimic. Smintit mai e! Se alegea și el cu cinci kilograme de bumbac, că n-are cămașă pe el. Și acuma? Ce crede că o să facă? Parcă îl văd cum o să vie, peste o săptămână, cu capul în pământ: «Măi tovarășe Ghioceoaia, dă-mi un sac de porumb până la anu', că n-are muierea ce pune în căldare». Trebuie să vie că n-are unde să se ducă. Asta o știe Ilie de pe acuma, așa că n-o să se apuce el să-i spună ceva lui Anghel. Da, dar atunci de ce n-a vrut bumbacul?"

Gândurile acestea îl obosiră pe Voicu și îl întărâtară grozav. Se ridică în capul oaselor. De ce n-a vrut să ia bumbacul pe care a vrut să i-l dea peste cât se înțeleseseră? De smintit. Cine știe ce gărgăune o fi avut în cap. Lasă-l, să se mai odihnească. O să-și vie el în fire când o vedea că nu-l ia nimeni în seamă. Da, dar până își vine în fire, se duce la Anghel și-i spune. Și Anghel o să-l ia în seamă. Proastă afacere când nu-ți dai seama cu cine ai de-a face!

În loc să limpezească ceva, Voicu se încurcă și mai rău, se simți cuprins de teamă. Nu se speria de ceea ce avea să-i facă lui Ilie Barbu, dar întâmplarea îl sâcâia, îl neliniștea. Purtarea lui Ilie i se părea nelalocul ei, cu totul fără noimă, de necrezut. L-o fi învățat Anghel cum să facă? O fi fost Ilie, de mult, omul lui Anghel și Ghioceoaia n-a știut?

Întrebarea aceasta îl făcu pe Voicu să sară din pat. Asta era! Cum de nu i-a trecut mai repede prin cap! Ilie a fost omul lui Anghel și nici el și nici Prunoiu nu și-au dat seama. Pe toți ceilalți din organizație care erau de partea lui Anghel îi știau, pe Ilie nu l-au știut. „Nu-i nimic, bine că am aflat!"

Voicu se întinse din nou în pat, dar după câtva timp simți că tot nu se poate odihni. Ilie Barbu îi stăruia mereu în cap. Trebuia să vorbească cu Prunoiu, să nu se întâmple ceva.

În curând muierea se întoarse și îi spuse că Prunoiu nu este acasă.

Voicu se dădu jos din pat, gemu istovit și îi ceru nevestei să aducă niște apă rece de la fântână.

Îl durea capul.

XV

Ilie ocoli până să ajungă acasă. Nu voia să treacă prin dreptul sfatului cu legătura de bumbac în mână.

N-apucă bine să intre pe poartă, că Gherghina îi ieși înainte, îi luă legătura din mână și îi spuse foarte îngrijorată:

– Du-te acolo, că iar a venit Stan după tine. A venit într-un suflet, zicea că unde tot umbli; te cheamă acolo, nu știu cine zicea că te cheamă!

Ilie porni din nou spre sfat, întrebându-se ce grabă mare o fi? O fi vreo ședință? Iuți pașii vârtos. Dacă o fi vreo ședință, a nimerit-o. Trebuie să vie și Ghioceoaia. Pe la jumătatea drumului se întâlni cu Stan, care venea a treia oară după el.

– Haide, mă nea Ilie, dă-o dracului, mă faci să alerg ca un nebun! îl întâmpină Stan gâfâind. Hai mai repede, că te așteaptă acolo toată lumea!

Auzindu-l vorbind astfel, Ilie își dădu seama că Stan nu glumea. Ședință trebuie să fie!

– Adică cum mă așteaptă toată lumea, Stane? întrebă încercând să-și păstreze cumpătul.

– Haide, domnule, mai repede! Te așteaptă acolo, de unde să știu eu ce au cu tine? se agita Stan, luând-o mereu înainte.

La sfat era puțină lume și Ilie se întrebă unde o fi lumea aia care zice Stan că îl așteaptă. „Așa e Stan ăsta, dacă președintele te cheamă pentru un lucru de nimic, lui i se năzare să te bage în sperieți", gândi, liniștindu-se cu totul.

Stan însă, când văzu că Ilie se oprește liniștit lângă trepte, îl apucă de braț și îl trase înăuntru.

– Dă-mi drumul, Stane, își ieși Ilie din fire. Ce dracu, au năvălit turcii sau ești nebun?

Stan se dezmetici și râse cu gura până la urechi.

– Zău, păi știi ce mi-a făcut alde nea Pascu? Du-te acolo, ai să vezi ce pătești! Zicea că unde ești?

Ilie se apropie de încăperea organizației și intră înăuntru. Nu era ședință, dar tot bine era: Anghel, Pascu, alde Mitrică și... ăla cine o mai fi?

– Haide, măi tovarășe Ilie, unde pieriși? îl întrebă Anghel, răsucindu-se pe bancă.

Lui Ilie glasul i se păru aspru. Nu cumva o fi fost vreo ședință cu tovarășul ăsta și s-o fi terminat?

Toți de la masă își întoarseră privirile spre ușă și Ilie crezu că nu se înșală, erau supărați pe el. „Da, să ții minte că a fost ceva pe aici și ne-a dat sarcini la membrii de partid", gândi Ilie în timp ce se apropia cu încetineală de masă. Picioarele lui arătau și mai desculțe față de dușumeaua curată, neagră, proaspăt dată cu motorină. El spuse liniștit, mișcând puțin pălăria în semn de salut:

– Noroc, măi tovarăși!

– Ia stai jos, Ilie, spuse Anghel și în aceeași clipă privirea sa se întâlni, rând pe rând, cu a celorlalți.

Ilie nu văzu această privire șireată; „Băgați de seamă, spunea privirea lui Anghel, să vedeți ce-o să-i fac eu lui Ilie acuma! Numai el știe pe unde umblă și pe la organizație nu vrea să mai treacă!" Văzând că Ilie nu vrea să se despartă de pearca lui de pălărie, Anghel se sculă în picioare, i-o luă din mână și-i făcu vânt pe un dulap unde se aflau și altele. Se așeză apoi la loc, își lăsă fruntea în pământ și se răsti uitându-se la el cu albul ochilor:

– Pe unde tot umbli, măi tovarășe Ilie? Noi avem treabă aicea și te căutăm, și tu stai acasă și dormi.

– Măi tovarășe Anghel! Zău! De ce vorbești așa? Zău că n-am dormit! Am stat așa în pat, că nu mai puteam!

Pascu și Mitrică se înveseliră.

– Ce, Ilie, nu cumva ești bolnav? întrebă Pascu cu interes.

– Ei, bolnav... Eram ostenit, că m-am sculat de dimineață.

Zâmbea șiret, băgase de seamă că Anghel se prefăcea. Văzuse apoi că Pascu și Mitrică se uitau din când în când la tovarășu-ăla pe care Ilie nu-l cunoștea, apoi se uitau la Ilie, apoi din nou se întorceau la acel tovarăș. Ilie nu înțelesese nimic, dar, fără să-și dea seama de ce, i se păru că aici e ceva. Se uită și el mai stăruitor la tovarășul necunoscut. Ridică sprâncenele plin de uimire: omul îi întâmpinase privirea deschis, zâmbind foarte bucuros și clătinând a mustrare din cap.

– Bine, măi tovarășe Ilie, hai să zicem că e așa cum ai spus tu, dar lumea din sat de ce n-o mai cunoști? îl întrebă Anghel mai departe.

– Care lume? clipi Ilie, cuprins deodată de bănuială.

– Cum care lume?! Lumea din sat! Uite, tovarășul.

Ilie se uită mai bine: un tovarăș de vreo treizeci de ani, scund și îndesat, măsliniu, cu sprâncene groase. Ce i-o fi venind de se uită așa? Uite-l că zâmbește și se ridică de pe scaun... Iată, vine spre el...

Ilie se ridică de pe scaun și se uită cu ochii larg deschiși în ochii necunoscutului. Inima începu să-i bată foarte tare.

– Ilie, nu mă mai cunoști?! exclamă Țurlea.

Se făcu o clipă tăcere. Se vedea cum în privirea și pe chipul aspru al lui Ilie se îngrămădesc umbrele amintirii. Obrajii îi rămaseră țepeni încă o clipă, apoi deodată chipul i se lumină și privirea îi străluci de o bucurie mare.

– Țurlea! Tu ești, mă? exclamă el cu un glas răgușit, zăpăcindu-se într-o clipă de această întâlnire neașteptată.

Toți se ridicară de pe bănci, îl înconjurară pe Ilie, îl bătură pe umeri... Râdeau și exclamau că, *în fine*, a venit Ilie de-acasă... of! să nu mai cunoască el lumea din sat...

– Aoleu!... se minună Ilie aprins la față. Bă, Ioane, cum te-ai schimbat...

Apoi nu mai avu glas, nu mai fu în stare să-i mai spună nimic lui Ţurlea, nu mai găsi cuvinte.

– Tovarăşe secretar, spuse Anghel, arătându-l pe Ilie cu mâna întinsă, uitaţi-vă la el, a fost primul care s-a desfăşurat...

– Da, da, a fost primul, întăriră şi ceilalţi.

– ...nu înţelesei bine! spuse Ilie.

Îl arătă pe Ţurlea şi clătină scurt din cap, adică, ce este Ţurlea, l-a auzit pe Anghel spunându-i *tovarăşe secretar*... Îi spuseră că aşa este, tovarăşul Ţurlea este al doilea secretar al raionului de partid.

– Raionul nostru, afirmă Ilie, făcând economie de întrebări.

Ţurlea se întoarse la locul său şi Ilie nu mai ştiu ce trebuie să mai facă. Câte n-ar fi vrut să-i spună lui Ţurlea Ion, dar nu se putea, erau prea multe de spus: ori spui tot, ori nu mai spui nimic. Oftă adânc şi nu încetă să se uite la Ţurlea, pierdut, şi să se minuneze:

– Să nu-ţi vie să crezi!... Ia te uită, domnule... Şi mă gândeam uneori că pe unde-o fi?

Ţurlea nu-şi ascundea nici el bucuria. Se cunoştea că i-a plăcut de Ilie mai mult decât se aşteptase. Mai avea el şi alţi prieteni din copilărie, şi în timpul dimineţii se întâlnise cu câţiva dintre ei. De unii nu-şi mai aducea deloc aminte; pe alţii şi-i amintea foarte bine, dar întâlnindu-se cu ei arătau aşa de schimbaţi, că nu-i mai recunoştea, iar despre alţii aflase că sunt chiaburi. Ilie se schimbase mult de tot, dar păstrase şi ce avusese acum douăzeci de ani. Ţurlea nu putea să spună sigur ce anume: poate ochii? Adevărat! Ilie rămăsese un om deschis şi încrezător, cu toate că obrajii săi mari şi aspri căpătaseră două cute tăiate destul de adânc.

– Ilie, să ştii că şi eu m-am gândit la tine şi am vrut mereu să-ţi scriu, spuse Ţurlea, aducându-şi aminte de întâmplarea de pe izlaz. Ai un băiat mare?

– Are un băiat, răspunse Anghel în locul lui Ilie.

– Ei, ce să-i faci! murmură Ilie parcă dezvinovăţindu-se că are un băiat.

Ţurlea scoase pachetul de ţigări şi îl întrebă pe Ilie dacă fumează.

– Nu, că am apucat aşa, îi păru lui Ilie rău că nu fumează.

Se făcu iarăşi tăcere. Ţurlea fuma şi părea atent la amintiri. Se uita la Ilie şi clătina din cap, iar Ilie nu ştia ce să mai facă.

– Aşa e viaţa, Ilie! reflectă Anghel cu înţelepciune.

– Te râzi de mine, măi tovarăşe Anghel, se prefăcu Ilie supărat.

Izbucniră cu toţii în hohote. Ţurlea râdea din plin şi cu atâta plăcere, încât lui Ilie râsul acesta îi aminti de ceva.

– Aşa râdea la şcoală când scotea sabia de sub bancă, se minună Ilie uitându-se în pământ. Avea o sabie de lemn şi tăbăra cu ea pe-alde Boţoghină, zicea că e Ion Vodă cel Cumplit şi că o să-i taie capul lui Boţoghină.

– Care Boţoghină? întrebă Anghel.

– Boţoghină ăsta care ţinea pe-a lui Gogonaru.

– Credeam că Vasile ăsta al nostru, cu utemeul.

– Nu, Vasile ăsta e al soră-si, explică Ilie. Îi vine un fel de văr.

Ţurlea strivi ţigara într-o strachină-scrumieră şi îşi lipi pieptul de masă, aşteptând ca ei să termine vorba începută.

– Ilie, ia spune tu, cum se poate ca un membru de partid să ia mână salariată? Tovarăşul Anghel spune că tu ai lucrat la Ghioceoaia. Ce crezi tu de chestia asta? Ce părere ai?

Spunând acestea, Ţurlea se ridică şi veni lângă Ilie. Pascu şi Mitrică îi făcură loc.

– Aşa, cam ce părere ai tu, continuă Ţurlea.

Ilie îi aruncă fostului său prieten din copilărie o privire gravă, plină de respect, dar şi cercetătoare. „Da, Ţurlea Ion, secretar de partid, altă fire decât Ion Niculae. Tovarăşul Ion Niculae e altfel de om, nu vine el prin sat, uite aşa, să stea de

vorbă cu oamenii și să-i întrebe ce cred ei despre cutare lucru. Nu că Țurlea ar fi de aici din sat, dar se cunoaște omul care știe: întâi te întreabă, întâi vine așa, lângă tine, să vadă cam ce părere ai avea tu!"

Clătină din cap și, înainte de a răspunde, își mai puse și el o dată întrebarea care i-o pusese Țurlea, să-i prindă bine înțelesul:

– Un membru de partid care ia mână salariată? Mda!

– Adică ia oameni cu ziua! ținu Mitrică să explice.

Lui Ilie nu-i conveni să-i explice Mitrică ce înseamnă mână salariată.

– Lasă, Mitrică, știu eu mai bine ca tine ce înseamnă mână salariată. Dă-mi voie să te contrazic, dacă nu te superi. Sau nu-mi dai voie? îl întrebă.

„Ia uite la Ilie, gândi Anghel înveselit. Se dă la Mitrică."

– Eu am fost oarecare timp mâna salariată a lui Iancu, spuse Ilie mai departe. E drept că la Ghioceoaia am fost numai în vara asta, dar de fost, am fost și la el. Bine că mă chemași, tovarășe Anghel, că altfel veneam eu să-ți spun, continuă Ilie și nimeni nu observă trecerea, schimbarea glasului lui Ilie Barbu și o anume înțepeneală a privirii, care de astă dată nu mai vedea pe nimeni și nu mai avea în ea nimic sentimental. Că mă desfășurai eu primul de dimineață, da, dar nu mai sunt acuma sigur dacă n-am făcut o prostie și o să trebuiască să fiu pe urmă primul care să mă șterg. Dacă îi propuneți pe Bădârcea președinte și pe Ghioceoaia socotitor, eu ies. Sunteți acilea, să nu ziceți că de ce nu v-am spus. Dacă așa crede unul și altul, că n-am dreptate, tac din gură, dar îmi iau liberul meu consimțământ și mă șterg.

Se lăsă o mare tăcere în urma acestei declarații neașteptate. Pascu fu cel dintâi a cărui gândire alunecă mai repede decât a celorlalți asupra consecințelor. Se ridică în picioare și, fără să zică nimic, o luă spre ușă.

– Unde te duci? îl opri Anghel.

– Mă duc să-l chem pe Prunoiu.

– Lasă-l în pace pe Prunoiu. Stai jos aici!

XVI

Președintele Prunoiu nu se îngrijora atât de tare cum își închipuia Pascu. Mai fuseseră discuții ca acestea și nu cu al doilea secretar ca acum, ci chiar cu tovarășul Ion Niculae. Discuțiile acestea erau bune, lucrau pentru el. Sarcina lui Anghel ca secretar era, va să zică, să se ostenească cu această ocazie ca să-l întărească pe Prunoiu. Așa zicea Ghioceoaia.

„Măi Prunoiule, spusese el după o ședință cu Ion Niculae. Dacă Anghel n-ar fi secretar, cine l-ar mai face pe tovarășul Ion Niculae să te laude?" „Ai dreptate, Voicule, răspunsese Prunoiu râzând. Tu știi că mie nu-mi place să mă pun singur în *ipoteză*."

Totuși, Prunoiu simțea că Țurlea are să-l asculte pe Anghel altfel decât Ion Niculae. Ședința dura prea mult și intrau acolo prea mulți oameni. Îl văzu întâi pe Ilie Barbu. Ilie Barbu stătu cel mai mult și faptul îl nedumeri. Ce-are a face aici Ilie Barbu?! Nu pricepea. După Ilie Barbu veniră Ioniță, Gavrilă și Ilie Moacă. Apoi veniră Niculae Burcea și Brigman. Prunoiu nu vorbi cu nici unul dintre ei, socoti că nu avea el nevoie să se arate în fața altora că nu știe ce se petrece.

Nu știa însă nimic și socoti că trebuie să ia măsuri. Ieși din biroul plin de oameni și intră în cabina telefonistului.

– Măi tată, dă-mi raionul de partid și ieși puțin afară, îi spuse el tânărului.

– După ce i se dădu legătura, Prunoiu duse receptorul la ureche și se așeză pe scăunelul telefonistului.

– Alo! Raionul? Noroc, măi tovarășe Dinu. Aici e Prunoiu. Dă-mi-l și mie nițel pe tovarășul Sergiu.

Prunoiu așteptă câtva timp, apoi începu să vorbească cu tovarășul Sergiu.

– Ce este, măi tovarășe președinte?

– Vream să vă întreb ce sfaturi ne mai dați, tovarășe Sergiu.

– În ce chestiune?

– Aici, cu desfășurarea noastră. Avem multe probleme, tovarășe Sergiu, nu prea știm cum să le descurcăm.

– Spune, măi tovarășe, în ce chestiune!

– În chestiunea gospodăriei. Merge bine, dar avem unele greutăți. Noi am muncit aicea și n-am vrea să ne înecăm ca țiganul la mal. Ăsta e hopu' nostru, tovarășe Sergiu. Dacă îl trecem pe-ăsta, o să ne fie mai ușor.

– E ceva cu chiaburii?

– Cu chiaburii nu e nimic, am avut noi grijă, dar dumneavoastră știți ce bine le pare lor când nu mai știm să ne descurcăm. Atâta așteaptă, tovarășe Sergiu, să audă că e ceva la noi, așa, încurcat, și cum caută ei să uneltească!

– Ascuțiți vigilența, măi tovarășe președinte. N-a venit acolo la dumneavoastră tovarășul secretar Țurlea?

– Ba da, e aici.

– Și el ce zice? Da' despre ce e vorba, ce s-a întâmplat?

Prunoiu se întunecă la față. Din câte spusese ar fi putut tovarășul Sergiu să înțeleagă. Să nu ne înecăm... să descurcăm... unele probleme... Va să zică tovarășul Sergiu nu e la curent. Asta putea să însemne și bine și rău.

– Nu s-a întâmplat nimic, e vorba de Anghel. Nu vrea el să lucreze în *colaborare*, tovarășe Sergiu. Dumneavoastră cunoașteți cum stau lucrurile aici la noi, așa că nu repet.

– Lasă că o să colaboreze el, în gospodărie, măi tovarășe președinte.

„Bine, gândi Prunoiu. În gospodărie da, dar nu la sfatul popular."

– Da, dar tocmai aici e chestiunea. Lui nu-i convine președintele care le place oamenilor, e contra lui, tovarășe Sergiu.

– Nu poate să fie contra, dacă îl aleg oamenii.

„Va să zică să nu fie contra. Bine!"

– Asta e problema și d-aia vă întrebam ce sfaturi ne dați. Ce să facem noi cu el, tovarășe Sergiu?

– Măi tovarășe președinte, tovarășul secretar Țurlea e acolo la voi, el nu vă îndrumează? De ce discuți chestiunea asta cu mine, la telefon?

„Nu vrea să înțeleagă. Rău!" gândi Prunoiu.

– Aveți dreptate, dar știți, dumneavoastră cunoașteți așa... cu de-amănuntul unele probleme. Tovarășul Țurlea ne îndrumează bine, e de la noi din sat... Da, aveți dreptate! Încolo să știți că merge bine, tovarășe Sergiu. S-au desfășurat până acum șaptezeci de familii... Da... Va să zică veniți... Când, de dimineață? Bine, noroc, tovarășe Sergiu.

Lui Prunoiu i-ar fi plăcut mai mult ca tovarășul Sergiu să-i spună direct ce crede, așa cum făcuse până acum, nu să-i pomenească de Țurlea. Aici era ceva, trebuia să se poarte cu grijă. Rău a făcut că a băut aseară la *meate* împreună cu Ghioceoaia, cu Bădârcea și cu Trafulică. Nu era nevoie, le făcuse și-așa destulă *atmosferă*, cum zicea Anghel. E adevărat că lumea știe că sunt prietenii lui, dar prietenia e una și gospodăria e alta, să nu se spună că președintele și-a împins oamenii lui. N-ar fi stricat să-l fi domolit ceva pe Voicu, prea și-a luat vânt, umblă cu capul pe sus, repede oamenii și în privința barierei nici măcar nu se mai ferește. Înțelege să facă negustorie cât o vrea! Nu-l oprește nimeni, dar ca membru de partid nu e bine să afle lumea. Uite, el, președintele: știe cineva că alde Bădârcea vinde pe piață lână și făină? Nu știe nimeni și chiar dacă ar ști, de unde și până unde că ar lucra mână în mână cu președintele sfatului? Dar și cu Bădârcea e ceva care nu e bine. Nu vrea să dea cotele, iar el, președintele, nu-l poate forța, nu face să te porți urât cu prietenii! Tovarășul Ion Niculae nu prea știe el toate câte sunt aici în sat. Dacă Țurlea începe să scormonească...

– Ai terminat, tovarășe președinte? îi întrerupse telefonistul gândurile.

Prunoiu tresări, se ridică de pe scăunel și ieși pe coridor. Coridorul era plin de oameni. Prunoiu trecu printre ei, fără să se uite la cineva. Când să intre în biroul secretariatului, se întâlni piept în piept cu Ilie Barbu și privirea acestuia nu-i plăcu: era privirea unuia care știa despre tovarășul președinte lucruri pe care iată că tovarășul președinte nu le știa.

– Dă-te, bă, la o parte, ori ești orb? suflă Prunoiu dușmănos, împingându-l pe Ilie înapoi.

De uimire, Ilie uită de sine și se dădu la o parte.

– Nu vezi că am treabă? reluă președintele încercând s-o îndulcească.

Ilie se uita în urma lui și clătina din cap.

Câțiva rămaseră ca din întâmplare pe lângă Ilie, simțind că acesta știe ceva.

– Ce mai faci, Ilie? se arătă unul grozav de grijuliu să știe ce mai face Ilie.

– Ce să fac, mă gândesc la lumea asta care te dă așa la o parte, răspunse Ilie arătând cu capul spre biroul secretariatului.

Cel care întrebase nu zise nimic, i se păru prea îndrăzneț răspunsul lui Ilie. Ar fi vrut să audă ceva mai ocolit, vorbe așa și-așa, care puteau fi întoarse după cum ar fi fost „nevoie". Se îndepărtă nepăsător. „Nu poți vorbi ca lumea cu Ilie ăsta", părea să spună nepăsarea lui.

XVII

Prunoiu nu se înșelase. Ilie aflase într-adevăr multe lucruri despre președinte. Era încă uimit de legătura pe care i-o dezvăluiseră ei, Anghel și ceilalți, după ce el le spusese ce știa și ce gândea despre Ghioceoaia, legătură la care el nu se gândise deloc. „Cine l-a sprijinit tot timpul pe Ghioceoaia? Cine l-a

scutit de cote și de impozite și l-a ajutat să se îmbogățească? Președintele."

„Mai vorbim noi despre asta, spuse Anghel. Deocamdată, Ilie, îți dăm o sarcină din partea biroului. O să avem diseară ședința organizației. Te ridici, măi frate, în ședință și spui tot ce ne-ai spus nouă aici, să nu lași nimic la o parte. Și să-l întrebi așa pe președinte – începuse Anghel să-și numere degetele: «Ce-a făcut președintele sfatului popular Udupu, raionul Broșteni, ce-a făcut el când s-a pus problema în organizație, că de ce: Ghioceoaia – unu, Bădârcea – doi, Trafulică – trei, Didel – patru, și așa mai departe, să nu dea cote?!» Ce-a făcut el? S-a ridicat și a început să-și bată joc de noi. Ai fost la ședința aia, ai auzit ce-a zis?"

„Am fost, am auzit", mințise Ilie. Nu fusese la ședința aceea, avusese treabă la gospodăria de stat.

„Să-i pui întrebarea asta: «Ce fel de politică face președintele când el îl jupoaie pe Ilie Moacă și pe Gavrilă și pe alții, iar dincoace domnul Ghioceoaia strânge sute de mii și face avere, de gât cu Iancu Enache?»"

Intraseră apoi Ilie Moacă, Gavrilă și Ioniță. Ioniță arăta supărat, se cunoștea că venise fără plăcere. În loc să spună despre cote, adică pentru ceea ce fusese chemat, Ioniță luase altă vorbă și începuse să înjure fără rușine. Era povestea cu gospodăria de stat care, tot așa, nici lui nu i se plătise. Anghel se apropiase de Țurlea și îi șoptise: „Tovarășul Sergiu zice că astea sunt uneltirile chiaburilor".

Ilie se uitase la Țurlea să vadă ce zice de situația asta. Țurlea se posomorâse și spusese că nu-i vine să creadă, dar atunci săriseră toți și îl arătaseră cu mâinile întinse pe Mitrică, adică uite-aci Mitrică, el nu minte.

„Eu sunt unealta chiaburilor, începuse Ioniță să strige. Dar Mitrică tot unealtă e?"

„Bă Ioniță, nu mai striga așa, îl potolise Gavrilă. Tovarășul Țurlea a auzit, are să se ducă acolo și n-o să ne lase el așa."

Ilie mai stătuse puțin și ieșise. Pe el nu-l supărase atât de tare povestea cu gospodăria de stat. Avea încredere, nu-și pierduse răbdarea. Ce are a face gospodăria de stat cu ceea ce se petrece astăzi aici? Ce oameni și ăștia, alde Ioniță și Gavrilă, fac gălăgie fără nici un rost. Mai bine s-ar înscrie și ei în gospodărie și ar termina socoteala, cum au făcut alde Vasile și Gheorghe Ciobanu, care n-au mai zis că e prost el, Ilie, că are încredere în gospodăria colectivă. Au fost și ei și au văzut cu ochii lor că nu le spusese în seara aceea minciuni. Gavrilă și Ioniță o țin însă și acum ca gaia-mațu, că dacă e să se înscrie, au destul timp, de ce să se grăbească? Încailea Ioniță nici nu tace din gură, tot el se supără când aude că-i zice cineva uncaltă. Gavrilă nu vrea, dar barim tace din gură!

– Ilie, ce faci tu, mă, aici?

Ilie se ridică de pe trepte și-și șterse agale fundul pantalonilor. Gavrilă și Ioniță ieșiseră și se opriseră lângă el.

– Hai, mă, pe la *meate*, ce stai acilea de pomană? Uite-l și pe-alde Vasile și Gheorghe! Hai, bă, să ne desfășurăm și noi, spuse Gavrilă, arătându-l cu capul pe Ioniță. Parcă numai aici poți să te desfășori?

Vasile și Gheorghe nu ziseră nimic, dar totuși o luară înainte. Ilie o porni cu ei și ba oprindu-se, ba răzlețindu-se, într-un târziu ajunseră cu toții la M.A.T. Intrară înăuntru cu demnitatea cuvenită, pășind câte unul pe prag, întâi Vasile Ciobanu, apoi Gheorghe Ciobanu, apoi Ioniță; după Ioniță, Gavrilă, iar Ilie la coadă. O fi zicând Ilie că gospodăria așa și pe dincolo, dar să-i dea voie lui Ioniță să treacă pragul înaintea lui. Cu Vasile și Gheorghe Ciobanu se schimbă lucrurile; Ioniță poate să-i lase să treacă înaintea lui; e altceva, domnule! Oameni care nu cred un lucru cât l-au auzit, așa cum face Ilie; au capul lor cu care judecă.

– Ia dă, bă ăsta, niște socoteală d-aia, ceru Vasile Ciobanu foarte scorțos, fără să se uite la omul de lângă tejghea.

Păcat că n-aveau nici scaune, nici mese, așa era la *meate*-ul ăsta, trebuiră să se cinstească stând în picioare.

Gavrilă nu prea lua el în seamă aerele lui Vasile și Gheorghe Ciobanu. Gavrilă era un om cu o inimă bună care ținea la Ilie, mai mult decât Vasile și Gheorghe.

– Bă Ilie, Ioniță s-a supărat pe stat, vinde bocancii ăia. Știi că are el niște bocanci buni, ți-am spus eu. De ce nu-i iei tu? întrebă Gavrilă cu duioșie.

– Ce-are a face statul cu bocancii lui Ioniță! se miră Vasile Ciobanu.

– Are, că tot de la stat i-a luat. Auzi, mă Ilie? Ia-i, mă, tu! se rugă Gavrilă fără noimă, uitându-se la picioarele desculțe ale lui Ilie.

– Cum adică de la stat? întrebă Gheorghe Ciobanu.

„Prost mai e și ăsta", gândi Gavrilă cu seninătate.

– Păi nu i-a furat mă, de la stat?! se minună Gavrilă. Îi are din armată.

– Nu i-am furat, i-am luat, îl îndreptă Ioniță, prefăcându-se jignit.

– A? Ce zici, Ilie? continuă Gavrilă ca și când s-ar fi tocmit. Se adresă apoi lui Ioniță: Îi dai, mă?

– Îi dau.

– Păi, dă-i!

– N-oi fi vrând să-i dau degeaba!

– Păi spune prețu-acolo, de unde să știe ăsta cât ceri tu pe ei?

– Și ție ce-ți iese d-aici, Gavrilă? întrebă Vasile Ciobanu făcând cu ochiul lui frate-său.

„Mă, ce oameni și ăștia! gândi Ilie puțin înveselit. Ar fi în stare s-o țină așa până poimâine-dimineață." Îi plăcea de Gavrilă și ideea i se păru la locul ei; de mult voia să-și cumpere o pereche de bocanci. Tocmai se gândea să-l întrebe pe Ioniță pe

ce îi dă, pe bani ori pe bucate, când se pomeni cu Stan intrând înăuntru gâfâind.

– Tovarășe Ilie, aici erai? Aoleu, iar am alergat până acasă la dumneata. Hai repede că te cheamă iar tovarășul secretar Țurlea.

Apariția lui Stan și felul respectuos, cu *dumneata*, cum îi vorbise acum lui Ilie, îi făcură pe ceilalți să rămână puțintel buimaci, copilăroși în uimirea lor. Gavrilă se uită la Ilie deschis, fără să-și ascundă admirația.

– Du-te, Ilie, lasă că fac eu cinste aici.

Ilie însă socoti că poate să nu se grăbească.

– Mda, spuse el cu importanță, îngroșând puțin glasul.

– Du-te, mă! Du-te acolo că te-or fi așteptând, spuse Gavrilă inimos.

– Hai noroc, Gavrilă, noroc, mă ăștia, spuse Ilie fără să se turbure. Gavrilă dă-i, mă, și lui Stan o țuică.

Vasile și Gheorghe Ciobanu aveau fețele trase puțin în jos și se uitau la Ilie ca la o vietate ciudată. Nu se știe de ce, cu toată înțepeneala lor mândră, arătau parcă puțin triști.

– Ilie e cineva, domnule, spuse Gavrilă cu admirație, după ce Ilie plecă. Îl vedeți voi așa, dar să știți că nu e așa cum credeți voi.

– Lasă-l, că-l cunoaștem noi, mormăi Vasile Ciobanu convins. Ce-i spui, aia crede.

– Nu, aici te contrazic! Ești în greșeală, spuse Gavrilă. Ilie se preface că crede, dar nu crede orice! Nu crede decât ce crede el că e bine de crezut.

– Gavrilă, aici ai făcut-o praf, se înveseli în sfârșit și Ioniță.

XVIII

Ilie intră liniștit în încăperea organizației; nu se arătă deloc dornic să afle ce aveau iar cu el. Își luă pălăria din cap și de astă dată îi făcu el vânt pe dulap. Erau aceiași dinainte. Luaseră

probabil anumite hotărâri și bun înțeles că aceste hotărâri trebuiau duse la cap, trebuiau trasate sarcini. „Să vedem ce sarcină mai îmi dă, se gândi Ilie curios. Aia că să spun în ședință despre Voicu și să-l întreb pe președinte, aia e floare la ureche, nu e sarcină! Cu Bădârcea trebuie să fie ceva! Da, da! Să știi că au venit la vorba mea.“ Pascu era la fereastră și se uita fără noimă în curtea sfatului. Țurlea ședea pe un scaun cu coatele pe masă și scria ceva într-un carnet. La un moment dat Mitrică își duse mâna la gură și, așa mici cum erau, fălcile lui trosniră amarnic.

– Aoleu! gemu el. M-a răzbit, Anghele.

Anghel își scoase ceasul său lustruit și bombat ca un ghioc, se uită la el și-i spuse lui Mitrică:

– E șaptesprezece fără un sfert. Mitrică, te duci și te culci și la ora douăzeci ești aici.

Mitrică își chinui fața cu palma și mormăi:

– De ce nu zici tu mai bine la ora o sută șaptezeci!

– Ceasul are douăzeci și patru de ore! Nu știai de chestia asta până acum?

– Nu știam.

– Ei, află de la mine!

Mitrică se ridică de pe bancă și se cam împletici. Se veseli singur, spunând că ar fi cazul să se ducă pe la Iocan fierarul, să-i mai strângă șuruburile. Se așeză la loc și spuse că nu se mai duce acasă, e așa de ostenit că n-are să poată adormi repede, iar dacă doarme o să-i fie greu să se scoale pentru ședință. Anghel nu zise nimic.

Țurlea scria înainte. La un moment dat ridică fruntea sa măslinie spre Ilie Barbu și-i spuse:

– Ilie, pregătește-te să pleci la raion. Mâine-poimâine, plecarea.

Mai scrise puțin, apoi vârî carnetul în buzunar și se uită iarăși la Ilie.

– Mâine să zicem că nu poți, dar poimâine trebuie să fii acolo.

Ilie parcă nici nu auzise. Ocoli capul mesei, se așeză pe bancă și rămase mut, cu privirea larg deschisă ațintită spre Țurlea. Pascu veni lângă el și îi puse mâna pe umăr.

– Spune-i, mă tovarășe Anghel, ce are de făcut, zise Țurlea, arătându-l cu capul pe Ilie.

„Ce-o fi asta? îi fulgeră lui Ilie prin cap. La raion? Dar de ce?"

Anghel nu-l lăsă să aștepte prea mult, dar totuși se vedea că se gândește cum să înceapă. Nu pentru că nu știa cum, dar era un lucru important și nu trebuia să scape ceva din vedere.

– Uite, măi tovarășe Ilie, tu știi că noi am vorbit mereu despre colectiv, începu el fără să se uite la cineva, nici chiar la Ilie. Se uita parcă la gândurile sale, pe care Ilie avea să le afle chiar acum. Fiecare colectivist face zile de muncă; trebuie ținută socoteala, să socotească cât ia fiecare. Pe urmă, banii! În definitiv o să vindem, o să cumpărăm... Trebuie un om tare la socoteli! Tu pe cine zici să propunem?

Ce întrebare! Întâi îți spune că o să pleci la raion și pe urmă te întreabă pe cine să propui socotitor. Ilie simți că-l doare inima, atât de tare îi bătea. Vor să-l propună socotitor și îl trimit la raion, la școală. Știa cum se petrec aceste lucruri, cu școlile și cu trimisul.

– Pascu zice c-ai fi bun tu, continuă Anghel după câteva clipe. Mitrică zice și el că da, dar uite cum stă socoteala. Trebuie să fii un om, uite-așa, care să ții gospodăria în mână, știi cum? Nici dracu să nu se amestece în averea gospodăriei și să faci economie la ban... să zbârnâie!

Anghel strânse pumnul și-l arătă lui Ilie, așa strâns, adică ce să mai vorbim, înțelege el ce fel de om trebuie să fie socotitorul gospodăriei.

– Tu nu prea ai îndrăzneală! Trebuie să fii mai îndrăzneț! Dacă vine la tine președintele gospodăriei și zice: „Ia dă-mi o mie de lei", tu ai să te apuci să-i dai. Anghel bătu cu pumnul în masă: „Nu, pentru ce să-ți dau o mie de lei? Pentru ce îți trebuie ție o mie de lei? Ce vrei să cumperi cu ei? Să văd aprobarea consiliului de conducere!" înțelegi, măi tovarășe Ilie Barbu?

– Cum să nu înțeleagă, în definitiv asta e toată povestea, încheie Pascu clipind din genele sale albite de pospai.

Ilie ridică fruntea și se uită la fiecare, cu o încetineală nemaipomenită. „Fraților, păi dacă așa stau lucrurile, trebuie să vă spun că voi nu prea mă cunoașteți", gândi el.

– Ei, ce zici, Ilie? Ai să fii în stare? îl întrebă Anghel după aceste câteva clipe de tăcere. Tovarășul secretar Țurlea zice că te știe de la școală, că erai cel mai tare la socoteli, dar trebuie să fii tare și-așa, ca om!

Ilie se înfoi în scaun, își îndreptă umerii săi puternici și, în tăcerea care se lăsase iarăși, bătu cu palma în masă, se ridică în picioare și rosti puțin supărat:

– Nu mă sperii eu de ce ziceți voi!

Țurlea se ridică bucuros în picioare, iar Pascu începu să râdă, înveselit, de supărarea cu care Ilie bătuse cu palma în masă.

– Bă Ilie, îi spuse el, de-aici înainte s-a terminat: pune mâna și gândește-te!

– Lasă c-avem noi grijă, spuse Țurlea plimbându-se de-a lungul odăii. La școală are să învețe tot ce trebuie.

Ilie se uita la fiecare în parte și în privirea sa mare stăruia o nedumerire: bine, ei îi spun toate acestea, dar își dau seama ce bucurie îi fac? Ilie hotărî că nu, și atunci se apropie de dulap și întinse foarte liniștit mâna după pălărie: trebuia să plece cât mai repede, altfel are să se bage de seamă că îi bate inima.

– Bine, spuse el, așezându-și liniștit pălăria pe cap. Va să zică rămâne așa! Dar oamenii ce-au să zică? mai întrebă stăpânindu-se cu greu; simțea că i se umflă glasul.

– Ce să zică? N-o să propunem pe alde Vasile sau Gheorghe Ciobanu, răspunse Țurlea foarte vesel. Ilie, tu mai ți-aduci aminte cum adunau ei? îl întrebă râzând de-a binelea.

– Ei, nu! Uite că tovarășul Țurlea n-a uitat! se miră Ilie, oftând nu se știe de ce. Mă, era daravelă mare cu alde Vasile

și Gheorghe! exclamă el și începu să râdă cu atâta plăcere, încât toți ceilalți îl îndemnară să spună ce era cu alde Vasile și Gheorghe.

Ilie socoti că poate să mai stea și să le spună cum era; își dădu cu însuflețire pălăria pe ceafă, se apropie de masă, trase o hârtie și întinse mâna spre Pascu:

– Dă-mi un creion, Pascule, ceru el.

Pascu îi dădu un creion.

– Să zicem c-avem așa, treizeci, cincizeci, douăzeci și așa mai departe, scrise Ilie cifrele. Acuma, Vasile se apucă de adunat: zero, și cu zero, și cu zero, și cu zero… adună zerourile până sus; și zice: zero și cu zero…

Ilie nu trecea de la un zero la altul fără să-nmoaie glasul și să aștepte o clipă ca să-și dea seama cât face un zero cu altul. Izbucniră toți în hohote groase, iar Ilie se agită cu creionul în mână. Dându-le de înțeles că mai e ceva, nu s-a terminat.

– Care va să zică, zero și cu zero… până aici sus. Acum vine totalul. Vasile și Gheorghe se gândeau ei ce se gândeau, pe urmă se uitau amândoi la mine: fac tot zero, îmi spuneau ei mie. „Da, mă, tot zero fac“, le spuneam eu. Atunci, de bucurie, Vasile îi dădea lui Gheorghe un pumn după ceafă, iar Gheorghe se răsucea și îi dădea lui Vasile un picior în burtă. „Mă, Ilie, îmi spuneau ei mie pe urmă, așa e că mai știm și noi câte ceva?“

În mijlocul hohotelor, Ilie o luă încet spre ușă.

– Măi tovarășe Anghel, spuse el oprindu-se și uitându-se în pământ. Nu era mai bun Niculae Burcea?

– Pe Niculae Burcea o să-l propunem președinte.

– Uite, să vă spun drept, îmi pare bine de Niculae! exclamă Ilie cu un glas înfundat.

Când să iasă, Țurlea îl opri.

– Vreau să viu diseară pe la tine, Ilie! îi spuse. Cum îi facem? Tot acolo stai, unde știu eu?

– De la ședință mergi cu mine, zise Ilie.

– Nu, înainte de ședință!

Ilie tăcu câteva clipe lungi, nu fu în stare să mai zică nimic. Plecă și, când dădu să iasă, se lovi nu știu cum cu cotul de clanța ușii. Își luă însă repede seama și, înainte de a ieși, duse mâna la pălărie și dădu noroc.

– Noroc, Ilie, și vezi, aranjează-ți treburile. Vorbește și cu Niculae Burcea, îi mai spuse Țurlea din urmă.

XIX

Când ieși afară între oameni, Ilie simți nevoia să se îndoiască: nu cumva a fost vorba de altcineva? „Adică cum, eu socotitorul gospodăriei? Da, așa este, nu mi-e frică mie de socoteli, dar să știi că n-or să vrea alde Vasile și Gheorghe! exclamă în sinea lui, ironic. Ei nu mă cred în stare să fac treaba asta; numai pe Ghioceoaia îl cred ei în stare.“

Îndoielile nu se lipeau de el nici măcar în ironie și, încetul cu încetul, se simți copleșit de o bucurie statornică. Va să zică gospodăria se face și locul său în gospodărie este să țină socotelile!

I se păru iarăși, ca și de dimineață, că toți ăștia care stăteau pe-afară îi cunosc gândurile și se bucură de bucuria lui. Dar n-avea timp de stat. Acum se face seară și Țurlea a spus că vine la el. Trecu în grabă printre oameni și porni iute pe șosea.

– Ce e cu Ilie!? se miră cineva.

– Mi se pare că Ilie o să fie *prepus* socotitor, spuse Stan, ieșind de pe coridorul sfatului.

– Ce vorbești tu, mă? De unde știi? întrebă unul din frații Ciobanu.

Frații Ciobanu se grăbiseră să se întoarcă la sfat, să vadă ce se mai întâmplă.

– Îl auzii pe tovarășul Țurlea cum îi spunea să se pregătească că să plece la raion cu alde Niculae.

– Care Niculae? tresări Vasile Ciobanu, apropiindu-se neliniștit de curier.

– Niculae Burcea.

– Fugi de-aici! Vedem noi cine pleacă, spuse și Gheorghe Ciobanu, posomorât.

– Ehe, cine s-a gândit la Ilie Barbu a avut cap, spuse un bătrân, cel care fusese de față când Ilie era să sară la Sfetcu. Eram odată la piatră, începu el domol, fără grabă, să povestească.

– Nea Cimpoacă, dă-mi și mie niște tutun, îi ceru unul, așezându-se alături și pregătindu-se să asculte.

Cimpoacă îi dădu niște praf, scuipă printre dinți peste țigara pe care o aruncase și spuse arătând cu mâna undeva peste clădirea sfatului:

– Căram niște piatră la metru cub cu alde Pisicaru, cu Ilie Barbu și cu ăsta, care se-nsură cu a lui Crivăț, prostu ăla, cum dracu-l cheamă...

– Isosică, spuse cineva.

– Da, zăpăcitul ăla! Ne plătea la metru cub, da' cine dracu putea să știe câți metri cubi ai făcut, că veneai cu căruța, descărcai la grămadă și iar te-ntorceai. „Ia ne punea două căruțe la metru cub. Greu al dracului: am cărat o zi și stam de vorbă ca acuma, era și alde Ilie ăsta. Ne-ntorsesem acasă și luam o țuică la Iancu Enache; dimineața trebuia să ne ducem iar la terasament. „Mă, al dracului metru cub, mare mai e!" îi spun eu lui Pisicaru. „Mare-al dracu'!" zice și Pisicaru.

– De unde cărați? se interesă cineva.

– Căram d-acilea de la gară, tocmai la patru kilometri, se făceau ale două poduri, unul la Berești și ălălalt la stânga, cum o iei spre baltă, spre Dor Mărunt. „Bă, nea Cimpoacă, zice Ilie-ăsta, metru' cub are și el socoteala lui. Ce-mi dați mie că eu vă aflu precis câți metri cubi duceți cu căruța. Cum vreți, zice, ori căruța, ori grămada de piatră. Pot să vă spui și la grămadă." (Nu știu cum zice el că o face! ca un trunchi! trunchi de nu știu ce! Dracu' știe ce! că nu mai țiu minte!) „Bă, Pisicaru, îi spun eu ăluia, ia să vedem, o fi știind el Ilie Barbu ceva! Hai să mai bem câte o țuică." Am băut noi, a băut și Ilie-ăsta și ne-am dus acasă la mine. Acasă, Ilie-ăsta ne cere un metru. Mă duc eu la alde Iangă, iau metrul lui de croit și se apucă Ilie și măsoară. Măsoară aci, scrie pe *irtie*, măsoară dincoace, iar pe *irtie*, fie-al dracu' parcă ai fi zis că ia măsura la căruță să-i facă un rând de haine. Pe urmă face el socoteala acolo și zice: „Nea Cimpoacă, dacă umpli căruța rasă și aranjezi în spate și în față un fund să stea fix, cari de trei ori și faci patru metri cubi." Bă! Așa a fost, cum a zis el! Că l-am luat cu noi și ne-am certat cu ăla de era să ne batem!

– E băiat bun, mie-mi pare bine, spuse cel care ceruse tutun lui Cimpoacă. Vorbeau unii de alde Voicu Ghioceoaia, dar ăla când s-o vedea cu banii pe mână, odată îi vin dracii și-i bea pe toți cu muierea.

– Voicu e deștept, dar îl strică prostia, spuse un altul cu nepăsare. Avea doi cai brumoși, dracu' știe de ce i-a vândut...

– Care, caii-ăia roibi?

– Ăia, i-a vândut să-i ia muierii șoșoni și haină de blană, preciză cel care ceruse tutun lui Cimpoacă. Așa zice el, dar i-a dat când a auzit de gospodărie. N-avea el nevoie să-i vândă pentru muiere, are el destui bani!

Cimpoacă tocmai se pregătea să spună și el ceva despre Voicu.

– Uite-i pe alde Iancu și Sandu Enache, vin încoace, îl întrerupse unul, arătând cu capul înaintea sa.

Ridicară toți privirile spre șosea și începură să se uite foarte atenți la cei doi inși, ceea ce putea să însemne că nu mai aveau nimic de spus pe socoteala lui Voicu. Se făcu tăcere. Sandu și Iancu trecură printre oameni, mormăiră un soi de bună ziua și intrară înăuntru.

– Ce-or fi căutând? întrebă Cimpoacă.

– Au fost chemați pentru comasare, explică unul din frații Ciobanu. Le comasăm toată partea aia de pe lângă pădure, până la stejar.

Nu zise nimeni nimic.

– Auzii că Iancu și-a bătut muierea ieri toată ziua! Cică i-ar fi rupt o mână, socoti unul că trebuie să-i informeze.

– Bine că nu i-a rupt un picior, răspunse careva cu un glas atent.

Iar se făcu tăcere. Într-un târziu, un altul pufni pe nas, înveselit:

– Chiar așa, toată ziua? O mai fi stat și el la masă...

– Acum nu mai are ce bate, își bate muierea! reflectă un altul.

Cineva spuse că „las' s-o bată" și o înjură pe muiere cu greață mare, pe ea și pe neamul ei la un loc. Apoi adăugă:

– ... în ziua de Crăciun!

– Da' ce, în zilele alelalte nu se poate? întrebă Cimpoacă.

– Nu, că în zilele alelalte și-o bate ăsta pe-a lui, zise unul arătându-l cu capul pe cel care o înjurase pe muierea lui Iancu.

XX

Ilie Barbu ajunse acasă într-un suflet. Avea chipul puțin aprins și ochii îi străluceau ciudat. Intră în tindă strigând:

– Gherghino, fă, muierea aia! Fă, n-auzi?

Gherghina era în pod și-i răspunse de acolo. Nu-l vedea, altfel n-ar fi fost așa de nepăsătoare.

– Dă-te jos de-acolo! îi spuse el.

Ea nu se prea grăbi și omul se așeză pe prag să se odihnească. Își luă pălăria din cap, o puse ușurel pe un scăunel, se șterse pe frunte cu cotul și exclamă, din adânc: „...ha! tui para mă-si!"

Gherghina apăru la gura podului cu o damigeană în brațe.

– Ce faci, tu, fă, acolo? o întrebă supărat.

– Ziceam ca să opăresc damigeana pentru ulei.

– Dă-o dracului de damigeană, dă-te jos de-acolo!

Gherghina se răsuci cu spatele spre el și începu să dibuie scara cu picioarele. Când ajunse jos și-l văzu, rămase înlemnită.

– Dă-te jos și pune mâna și prinde o găină! îi spuse Ilie, uitându-se la ea fără s-o vadă. Aide, porunci el încă o dată, ridicându-se de pe prag și ieșind afară.

Gherghina își luă seama și-l ascultă. Avea să afle ea în curând despre ce e vorba. Puse damigeana jos și veni după el. În curte, lângă șopron, niște găini se îndeletniceau în voie cu răcâitul. Atent, cocoșul băgă de seamă că omul și muierea au anumite intenții. Dădu de veste găinilor, care de îndată săriră în sus croncănind asurzitor.

– P-aia moțată, că e mai grasă, spuse Ilie, arătând cu degetul.

O încolțiră și-o prinseră.

– Adu cuțitul s-o tai! Diseară vine cineva să mănânce la noi!

– Cine zici că vine să mănânce? întrebă Gherghina fără să se clintească.

– Secretarul partidului!

Gherghina se sperie:

– Oleou! Ce secretar?

– Ai să vezi tu, nu mă mai întreba atâta, dă-mi cuțitul că trebuie să mă duc acolo! Am treabă!

– Vorbești ca dușii de pe lume, spuse Gherghina și plecă supărată să aducă cuțitul.

Supărarea ei îl mai dezmetici puțin pe Ilie. Când îi aduse cuțitul, îi spuse despre ce e vorba, dar tot așa, câte puțin, parcă i-ar fi dat cu lingurița.

– Păi avea niște neamuri pe de la vale, de ce nu se duce la ele?! se miră Gherghina când auzi că al lui Țurlea e *secretarul partidului*.

– Crezi că eu sunt în inima lui să știu de ce nu se duce la neamuri?! O fi știind el de ce nu se duce, făcu Ilie pe grozavul.

Gherghina se uită la el cu bănuială. Era limpede că omul ei îi ascundea ceva.

– Ce te uiți așa la mine? o întrebă Ilie nevinovat. Nu-ți vine să crezi?

– Păi dar, vezi să nu! spuse Gherghina, și deodată simți că în aceste clipe în viața lor se petrece o mare schimbare. Se duse spre prispă ca și cum ar fi vrut să ia ceva; intră în tindă, se învârti acolo puțin, apoi intră în odaie. Nu putea să se înșele! Își aminti de graba cu care venise alde Stan curierul să-l cheme acolo pe Ilie; de două ori venise! Nu mai avu nici o îndoială. Se gândi că, la urma-urmei, Țurlea cunoștea multă lume în sat, de ce să vie tocmai la Ilie Barbu să stea la masă? Deodată o fulgeră gândul că l-au ales pe omul ei președinte al gospodăriei. De ce să nu-l aleagă? Niculae Burcea e bun, dar și Ilie e bun.

– Na ici, zise Ilie din tindă, lăsând jos trupul fără cap al găinii. Na ici, c-avem treabă! Poimâine-dimineață trebuie să plec la raion cu Niculae Burcea. Mă duc pe la el să vedem cum îi facem!

Și o și luă din loc. Gherghina ieși repede în urma lui și îl opri grozav de supărată:

– Ho! Unde te porniși!?

– Ce vrei, fă? se răsti Ilie, căutând să se arate cât mai stăpân pe sine.

– Ce cauți la raion?

– Păi nu-ți spusei?

Gherghina se închină de câteva ori, îi întoarse spatele și intră în tindă. Ilie intră după ea.

– Nu-ți spusei, fă, că m-au propus socotitor? Trebuie să plec zilele astea cu Niculae Burcea la raion.

Așa i se păruse, că-i spusese. Își dădu pălăria pe-o ureche și începu să se scarpine la ceafă neștiind ce să mai facă. Îi spusese sau nu-i spusese? Îi spusese, că dacă nu i-ar fi spus, n-ar fi stat ea acuma bosumflată cu spatele la el, văzându-și de găină cu atâta nepăsare. Da, da, i-a spus când prindeau găina... „Ce-o mai fi și asta socotitor? se întreba Gherghina bucuroasă că tot ghicise ea ceva. Pesemne cel care ține socoteala cât muncește fiecare! E mai bine că nu l-au ales președinte! Președintele trebuie să îndemne oamenii și pe Ilie nu-l prea cunoaște lumea. Pe Niculae Burcea îl cunoaște lumea mai bine și e mai în putere, poate să alerge. Că dacă e vorba să muncești sute de loturi la un loc, asta e o moșie și cine e președinte trebuie să nu stea neam, să se ducă de colo până colo!"

– Când te-au propus socotitor? întrebă ea fără să se mire, lucru care îl cam nedumeri pe Ilie.

– Adineauri, când mă chemară!

– Și eu de unde vreai să știu?

– Păi nu-ți spusei?

– Cui spuseși? Găinii-ăștia? Vine târziu al lui Țurlea?... Dar niște băutură nu iai? Și la raion de ce zici că te duci? Ce cauți acolo?... Treci pe la Gavrilă să-ți dea o sticlă cu țuică și fă rost de la cineva de-o pereche de încălțăminte, n-o să te duci acolo desculț... Dar de niște pantaloni mai buni nu trebuie să faci rost? Vorbește cu Iangă, croitorul, să-ți facă niște...

Când ți se pun atâtea întrebări și nu ești lăsat să răspunzi la ele și ți se mai dau și sfaturi în același timp, e mai bine s-o iei din loc. Așa socoti și Ilie că e mai nimerit. Ieși pe poartă cu grabă mare și o luă pe lângă garduri.

XXI

Când ajunse la sfat, Voicu Ghioceoaia nu băgă de seamă privirile unora. Nu băgă de seamă nici purtarea schimbată a lui Stan, care nu-l mai salută el cel dintâi, cum făcea de obicei.

Fără să fi aflat ceva sigur, toată lumea era încredințată că steaua lui Ghioceoaia are să apună. Despre președinte nu spuneau nimic, era greu de închipuit că un om ca el ar putea fi clintit din locul său.

– Unde e președintele, mă? întrebă Voicu deschizând ușile în dreapta și în stânga, ca la el acasă.

– Vezi că e acolo, la telefon! răspunse Stan, leneș și miorlăit.

– Ce e cu tine, Stane, trăseși la măsea? spuse Voicu în treacăt, intrând în cabina telefonului. Noroc, Prunoiule, îl salută el pe președinte. E ceva p-aici? îl întrebă în șoaptă.

Prunoiu se prefăcu încolțit de treburi, nu răspunse nimic, ieși din cabină și se duse cu pași întinși spre biroul secretarului. Voicu se prefăcu și el nepăsător, cu toate că prin șira spinării îi trecu ceve rece. Era limpede că Prunoiu se ferea de el. Nu cumva îl părăsea? Ieși pe trepte și stătu acolo cu mâinile în buzunare, uitându-se câteva clipe cu atenție mare undeva pe drum, ca și când ar fi așteptat pe cineva. Fiindcă acel cineva nu se vedea, Voicu se rupse brusc din loc și intră și el în biroul secretarului. Nu se înșelase: înfățișarea președintelui nu spunea nimic bun, arăta întunecat, închis în sine.

– Ei, câți s-au desfășurat până acum? întrebă Voicu din prag cu glas hotărât, așa cum îi stă bine unuia care are răspundere pentru ceea ce se petrece sub ochii lui.

Nu-i răspunse nimeni, astfel de întrebări nu se pun pentru a se căpăta un răspuns.

– Chiaburii ăia doi au venit pentru comasare? întrebă el din nou, cu toate că îi văzuse din prima clipă pe Iancu și Sandu Enache cum stăteau pe o bancă lângă perete și așteptau.

– Uite-i colo! spuse cineva.

– Aha! exclamă Voicu, măsurându-i de sus pe cei doi. Stați acilea să iscăliți declarațiile. Nu pleacă nimeni...

„Ce se mai grozăvește ăsta de pomană p-aici?" se putea citi în privirile unora.

– Măi tovarășe Voicu, du-te până dincolo, la Anghel... Du-te până acolo că are treabă cu tine!

Prunoiu vorbise fără să ridice fruntea din hârtiile întinse pe masă, parcă i-ar fi fost frică să se uite la Voicu.

– Daa!? E acolo el? întrebă Voicu cu interes deosebit, să nu se creadă cumva că Anghel are treabă cu Voicu și Voicu nu.

– E acolo, du-te mai repede că te *cheamă*! ținu totuși Prunoiu să sublinieze situația.

Ghioceoaia porni cu pași grei și deschise larg ușa organizației.

– Noroc! făcu el scurt și apăsat și merse spre Țurlea, lăsând ușa deschisă.

Îi întinse mâna, se întoarse, închise ușa, ocoli masa și-și făcu loc pe bancă. Mișcările sale păreau dezordonate, totuși se vedea că e pe deplin stăpân pe sine.

– Ei! Cum merge, Mitrică!? exclamă el ocrotitor. Te desfășurași?

– Mă desfășurai! răspunse Mitrică cu ironie. Tu nu te desfășori?

– Ha-ha-ha! râse Voicu și-și pironi adânc privirea sa dură în ochii lui Mitrică, vrând parcă să-l apese în dușumea. „Nu cumva să fi spus ceva, că nu se mai alege nimic de tine!" îl amenință Voicu.

Mitrică luă cunoștință de privirea amenințătoare a lui Voicu și-și plecă fruntea mică în pământ. Așa, cu fruntea în pământ, el spuse:

– Așa, Voicule, noi ne desfășurăm pe-aici și tu te desfășori pe la barieră, cu alde Iancu Enache.

Spuse acestea și deodată își ridică fruntea cu semeție. Se uita la Voicu liniștit și cutezător, zâmbind subțire, tăios, batjocoritor.

– Ce? Care barieră? Vezi de treabă, mă, nu fi prost! răspunse Voicu cu nepăsare. Se uită la toți cei de față și îi luă drept martori ai prostiei lui Mitrică: el acuma știe că... Ce crezi tu, bă Mitrică, că n-ai voie să vinzi un sac de grâu! Hă! Uite la el... se veseli Voicu. Anghele, auzi ce zice ăsta! Prost mai e!... Ei, cum stam cu situația? Îmi spuse Prunoiu că ai treabă cu mine! Ce treabă? Taman citeam niște broșuri despre socotitori. Să știi că nu e așa lesne cum cred unii... Ziua-muncă nu e totuna cu...

– Ia spune, Voicule, de unde știi tu că o să fii ales socotitorul gospodăriei? întrebă Anghel întrerupându-i vorbăria și nelăsându-l să răsufle. Ce-a căutat astăzi la tine Iancu Enache?

Ai stat cu el în grădină întins pe burtă. Pascule, spuse Anghel, ridicându-se în picioare, cheamă-l aici pe Prunoiu.

Voicu Ghioceoaia își pierdu cumpătul. Nu se așteptase să se repeadă în el atât de îndârjit. Situația i se păru de necrezut. Nici unul dintre ei nu mai semăna cu ceea ce știa el că sunt. Mitrică, mic și necrutător, Mitrică acela care își pleca totdeauna privirea când îl întâlnea, iar Anghel, despre care credea că nu știe și nu vede nimic, dovedea acum că văzuse și știuse totul. Singurul de care se temuse întotdeauna fusese Pascu. Acum era și el aici.

Prunoiu veni.

– Măi tovarășe președinte, ia stai jos acilea, îl pofti Anghel cu bunăvoință rece. Ți-am spus noi sau nu ți-am spus de o mie de ori să nu mai lucrezi de capul tău? Ți-am spus sau nu ți-am spus? Ia spune-i, Mitrică, poate nu știe...

Prunoiu se uită la Mitrică pieziș și îl opri:

– Ia lasă! Am auzit!

Nu auzise nimic, dar nu putea răbda să fie judecat, iar Mitrică să fie acuzator. Își făcuse socoteala: peste Țurlea era tovarășul Ion Niculae. Nu rămân lucrurile așa.

– Să terminăm cu gospodăria și discutăm noi! strigă el pe neașteptate.

Apoi deodată se înnegri la față, se holbă la Ghioceoaia și ridică pumnul, dar fără dorința de a lovi. Îl înjură de mamă cu un glas scăzut, după care îi spuse:

– Mă minți tu pe mine, mă?!

Voicu Ghioceoaia se făcu galben.

– Cu ce te-am mințit?

– Nu ți-am spus eu ție prietenește: Voicule, tu trebuie să dai cotă și impozite... Te drăcuiai că n-ai, și când colo...

Prunoiu nu mai putu vorbi. Scuipă jos, drăcui și ieși repede, lăsând ușa deschisă în urma lui. Cei dinăuntru îi urmăriră pașii în tăcere până ieși în drum și nu se mai văzu.

– Ia du-te și cheamă-l îndărăt! spuse Țurlea cu uimire. Ce e atitudinea asta?

Anghel clătină din cap: ehe! asta e floare la ureche. Ce să-l mai cheme degeaba, nu rabdă el să fie pus în situații de-astea.

Ghioceoaia își dădu și el seama că dacă nu pleacă întocmai ca Prunoiu, e mai rău. Nici el nu putea să rabde să i se spună pe față. O luă spre ușă furios.

– Unde pleci? îl opri Anghel.

– Ce să mai stau? începu el să strige. Ce să mai stau, Anghele, să mă uit la voi cum vă bateți joc de oameni?! Statul spune că ai voie să vinzi *prisosul* pe piață! Ia și citește *hașceme*-ul că d-aia ești secretar, să citești, nu să-ți bați joc de oameni. Întreabă-l acolo pe tovarășul Sergiu de la raion, să vezi ce-ți spune! Tovarășul Țurlea poate nu cunoaște situația! Nu-mi faceți voi mie aici...

Se vedea că se stăpânește să nu-și iasă din fire. Nu mai așteptă, plecă întocmai ca și președintele.

– Dacă nu te fac eu să-ți iasă *prisosul* pe nas, să nu-mi spui mie Anghel! mormăi Anghel cu glas scăzut. Da, *hașceme*-ul spune că ai voie să-ți vinzi prisosul, dar ce înseamnă *prisos*? Înseamnă că ai datoria patriotică față de construirea socialismului să vinzi statului cota fixată; ce-ți rămâne e prisosul tău! Dar pentru tine nu există datorii patriotice, datorii au numai proștii ăilalți... Ce facem, tovarășe Țurlea? Să știți că n-au să vie la ședință. Vreau să vă spun ceva! Mitrică, Pascule?...

Mitrică și Pascu înțeleseră. Se ridicară și ieșiră pe coridor.

Anghel stătu puțin la îndoială până să înceapă.

– Tovarășe Anghel! Ce te mai ferești? se miră Țurlea. Ce vreai să-mi spui?

– Tovarășe Țurlea, să vă spun despre ce e vorba, începu Anghel, puțin stingherit. Astă-primăvară m-am gândit într-o zi să mă duc la tovarășul Mircea, la regională, să scot carnetul de partid și să-l pun pe masă: „Uite carnetul meu, tovarășe

secretar, vi-l predau dumneavoastră. Dacă partidul are să vadă că nu sunt vinovat, atunci să-mi dea carnetul înapoi; dacă nu, tovarăşe, eu nu mai pot rămâne în partid, că eu nu mai înţeleg situaţia."

– Fără să scoţi carnetul, puteai să te duci la tovarăşul Mircea, spuse Ţurlea.

– Păi asta e, dacă nu veneaţi dumneavoastră, mâine sau poimâine mă duceam.

Ţurlea cunoştea astfel de activişti cum era Anghel. Era limpede pentru el că în linii mari Anghel nu greşise. Ştia însă din experienţă că s-ar putea ca el să fi făcut o serie de greşeli mai mici, pe care nu le-a îndreptat la timp, şi care l-au făcut pe Ion Niculae să înţeleagă rău orientarea lui.

– Ai făcut bine că te-ai ţinut tare în situaţia asta, spuse Ţurlea după câtva timp.

Anghel tăcea. Se vedea că mai aşteaptă încă ceva de la Ţurlea. Ţurlea înţelese ce aşteaptă el. Povestea cu dusul şi predatul carnetului avea un anume înţeles. „Dacă dumneata, tovarăşe Ţurlea, diseară în şedinţă, ai să cauţi să *împaci* lucrurile tot aşa cum a făcut tovarăşul Ion Niculae până acum, să ştii că eu mă duc la regională."

Ţurlea se ridică de pe scaun:

– Uite răspunsul meu, zise el, poţi să te bazezi pe ce-o să-ţi spun: dacă organizaţia ar fi fost mai unită, n-ar fi izbutit el, Ghioceoaia, să-şi facă atmosferă. Pascu şi Mitrică nu te-au ajutat, dar nici tu nu i-ai ajutat pe ei. Ai văzut singur azi-dimineaţă: se temeau şi ei de Prunoiu, şi asta în faţa mea. De ce? În ce priveşte restul, cred că nu greşeşti şi eu am să te susţin!

XXII

In acest timp Ilie Barbu se grăbea să ajungă încotro plecase. Mersul îi era acum mai liniştit, însă în cap gândurile nu încetau să-i zboare şi să se întoarcă întocmai ca păsările într-un cuib.

I se părea că astăzi are atâtea de făcut, încât trecerea timpului parcă îl durea. Fusese propus socotitor şi încă nu se întâmplase nimic. Are să se întâmple! La fiecare pas are să i se întâmple ceva. Dar nu trebuia să întârzie. Dacă n-o să se grăbească, n-o să i se mai întâmple nimic! La o răspântie de uliţi se întâlni cu doi inşi.

– Unde te duci, Ilie? îl opriră ei.

Băgând de seamă că Ilie e grăbit, nu-i aşteptară răspunsul şi unul dintre ei întrebă mai departe:

– Ce făcuşi, te desfăşuraşi?

– De dimineaţă, răspunse Ilie.

Cei doi se întoarseră cu spatele şi-şi văzură de drum, dar Ilie, cu toată graba, rămase pe loc şi se uită în urma lor. Se vedea că voia să-i întrebe ceva, dar îi lăsă să se îndepărteze, ca şi când altfel n-ar fi putut să-i întrebe:

– Bă Gheorghe, zise el, după îndelungată gândire.

Cei doi se opriră şi Ilie veni încet spre ei cu o înfăţişare tainică.

– Trecurăţi pe-aci, pe la Ioniţă? îi întrebă cu glas scăzut.

– Trecurăm, dar de ce?

– O fi acasă? Ziceam că să mă duc până la el să-mi dea mie bocancii ăia!

– Aha! făcu unul din cei doi, cu înţeles, ca şi când ar fi ştiut că Ilie avea de mult acest gând. Vrei să iei tu bocancii ăia? Du-te, că mi se pare că e acasă, dacă n-o fi plecat!

Ilie le întoarse spatele şi porni, dar de astă dată nu mai porniră cei doi. Se vedea că vor să-i spună ceva lui Ilie, dar îl lăsară să se îndepărteze, ca şi când altfel...

– Ilie, spuse în cele din urmă unul din ei, şi Ilie se opri numaidecât, parcă atât ar fi aşteptat. Te duci degeaba, îi spuse omul: îi dă scump!

– Cât cere pe ei? întrebă Ilie de la distanţă.

– O oaie.

– Îi dau o oaie, spuse Ilie numaidecât.

Cei doi nu se mirară deloc, era limpede pentru ei că Ilie vorbea și el așa, ca să se afle în treabă. Cum dracu să-i dea o oaie? Parcă multe oi avea el de dat!

– Bine, du-te, că mi se pare că e acasă! îl îndemnară ei, fără să se urnească din loc.

– Voi unde vă duceți? îi întrebă Ilie.

– Ne ducem și noi să ne desfășurăm! Bă Ilie! Auzirăm că tu o să fii socotitor! Ne pare bine, mă! Zău că ne pare bine! Tu ești bun la socoteli, meriți! Vezi să ții bine socoteala acolo! mai spuseră ei glumind.

Inima lui Ilie bătea! Bătea tare, ca un ciocan: boc, boc... Și oamenii ăștia! Cum se pricep ei să-ți toarne în suflet... Cu vadra îți toarnă bucuria!

Se îndepărtară câteșitrei... Ilie trecu peste un șanț și grăbi pasul pe lângă garduri. După ce merse o vreme, se opri pe podișca din fața unei porți. Își dădu pălăria pe ceafă și strigă:

– Bă tovarășe Ioniță!

Și când văzu că Ioniță se apropie de poartă, păși întru întâmpinarea lui dându-i de înțeles că vrea să intre înăuntru. Îi dădu noroc și așteptă să i se deschidă.

Ioniță zăbovi câtva timp în partea cealaltă a porții, apoi deschise și spuse binevoitor:

– Intră, Ilie!

Ilie intră, o luă spre prispă și-i aduse aminte lui Ioniță pentru ce venise. Ioniță tăcu câteva clipe, apoi, ca și când n-ar fi auzit, îl întrebă pe Ilie ce mai face, ca și când nu l-ar fi văzut de mult. N-avea chef de vorbă și se vedea că nu întreba la întâmplare. Arăta mereu supărat, chiar dușmănos, dar nu față de Ilie, cu Ilie nu avea nimic. Ilie întrebă iar de bocanci, ce face, îi vinde? Ioniță tăcu iarăși câtva timp, apoi răspunse că nu prea i-ar vinde, și-l întrebă pe Ilie dacă nu cumva vrea să-i cumpere el.

– N-auzi că-i cumpăr?

– Nu prea i-aș vinde, e bocanci buni, repetă Ioniță ca un surd. Și intră în casă, de unde se întoarse curând cu o pereche de bocanci.

Îi ținea pe-amândoi de urechi, alăturați, și-i arăta lui Ilie fără să-i lase jos, parcă s-ar fi temut să nu-i spargă. Erau bocanci militărești, vechi dar buni, ofițerești, butucănoși, cu cel puțin trei rânduri de tălpi și era greu să-ți închipui că așa ceva s-ar putea rupe cândva.

– Bocanci fără moarte! reflectă Ioniță, apoi schimbă vorba, socotind pesemne că Ilie a înțeles că asemenea bocanci nu sunt de nasul lui.

Îl întrebă apoi pentru ce s-a înscris la colectiv. Fără colectiv nu stă? Lui Ioniță îi place să se ducă la arat când vrea el, nu să-l împingă cineva de la spate. Acum, sigur, lui Ilie poate că i-o fi plăcând, dar Ioniță să știe de bine că e miere și tot nu se duce.

– Cât ceri pe bocanci? îl întrerupse Ilie nerăbdător.

– Am spus! O oaie! Fără o oaie nu-i dau, răspunse Ioniță furios. Dai oaia, iai bocancii.

– Lasă, mă, că ne înțelegem noi, zise Ilie cu glas curat și începu să-și desfacă repede șireturile bocancilor. Îi tremurau degetele. Își șterse talpa piciorului cu palma, apucă un bocanc de urechi și-l trase pe picior. Stătea aplecat și sudoarea îi îmbrobonase fruntea: greu să-ncalți un bocanc, mai ales când n-ai mai făcut asemenea muncă cine știe de când. Ilie sufla înăbușit înnodând șireturile, nu nimerea găurile. Se șterse apăsat pe frunte, apucă și celălalt bocanc și apoi se ridică de pe prispă. Îi stătea bine, erau bocanci frumoși. Cu ei arăta mai înalt și mai sigur pe el.

– Îți dau cât zici tu. Îți dau o oaie!

– Ești nebun? Păi câte oi ai tu? se cruci Ioniță.

– Lasă, mă, ce te privește pe tine? Rămânem înțeleși.

Și porni încet spre poartă. Ioniță veni în urma lui. Se vedea că e nedumerit, nu înțelegea ce nevoie așa grabnică avea Ilie de bocanci. Își aminti însă cum venise Stan după el la M.A.T. „L-o fi pus ceva pe acolo, d-aia arată așa", gândi Ioniță în cele din urmă.

Când ieșiră pe podișcă, parcă îi păru rău că Ilie e așa de prost să dea o oaie pe o pereche de bocanci.

– Tu poți mai bine să vinzi oaia și să-ți iei niște bocanci mai ieftini de la cooperativă, își arătă el nedumerirea.

– Lasă că e bine așa! veni răspunsul lui Ilie.

Ioniță dădu din umeri și nu mai spuse nimic. Ilie se uita la bocanci și tot mișca din picioare. Bătea ușurel pământul.

– Te-au ales ceva pe acolo? întrebă Ioniță într-un târziu, uitându-se dintr-o parte la Ilie.

– M-au propus socotitor.

– Mda! mormăi Ioniță. Bine, Ilie. Atunci rămânem înțeleși, ori îmi dai o oaie, ori mai vorbim noi, să vedem, poate ai nevoie de niște bani... Ia spune, ție ți-au plătit ăia de la gospodăria de stat?

– Nu mi-au plătit, răspunse Ilie cu nepăsare.

– Cum, mă, să nu plătească?! izbucni Ioniță nestăpânit. Dar ce, bă, ne jucăm aicea?! Păi așa ne-a fost vorba? Da ce, bă, tu vreai să-ți muncesc de pomană? Unde-ai mai văzut tu să-ți muncească și să nu plătești? Păi vii colea și-mi intri în casă și-mi spui să fac colectiv! Păi de unde știu eu că nu-mi vii pe urmă cu un ordin să-ți duc bucatele mele la gară? Ai mă?! De unde știu eu?

Îi spunea toate acestea lui Ilie și părea că are de gând să-l ia la bătaie.

– Gospodăria colectivă e altceva, suntem noi acolo, spuse Ilie.

– Pot să mai am eu încredere? Ce încredere să mai am eu?

– Lasă, mă, că ne plătește, dacă află partidul de situația asta, fii fără grijă! Ăla care ne ține banii acolo o să-și rupă gâtul. Poate să fie el oricine ar fi! spuse Ilie nerăbdător să plece.

– Parcă ce mă încălzește pe mine că o să-și rupă ăla gâtul! Am vrut și eu să-mi cumpăr anu-ăsta două oi și... mai cumpără-le dacă mai poți! Că își rupe ăla gâtul... Dacă l-ar spânzura de limbă, atunci da, bolborosi Ioniță, trântind poarta mânios.

XXIII

De la Ioniță la Niculae Burcea era o bucată bună de drum. Ilie nu băgă de seamă când ajunse la el. Bocancii parcă erau vrăjiți, îl făceau să nu mai simtă nici timpul, nici distanța. Mergând, nu mai vedea nimic în jurul său, se uita drept înainte și vedea numai cerul limpede și adânc. Intră în curtea lui Niculae Burcea și se feri ca nu cumva să-i alunece privirea spre picioare.

Niculae Burcea înțelese și nu zise nimic. Se făcu că nu vede. Îi spuse lui Ilie să aștepte puțin să-și ia o flanelă pe el și vine acum.

Se întoarse curând, îmbrăcat cu o flanelă cărămizie. Abia deschise poarta de la drum și rămase pironit cu privirea pe bocancii lui Ilie, parcă abia atunci i-ar fi văzut. Își luă bărbia în mână, întrebă și se minună:

– Măi Ilie, ăștia nu sunt bocancii lui Ioniță?

Ilie se uită și el la picioare:

– Care, ăștia?! se miră ca și când acasă ar fi avut o mulțime de bocanci și n-ar fi băgat de seamă cu care dintre ei s-a încălțat... Da... i-am cumpărat eu...

– Mă, ce treabă ai făcut! îl lăudă Niculae Burcea din toată inima... Dacă nu te țin cinci ierni d-aici înainte, te țin puțin. Hai să mergem.

Porniră unul lângă altul și ieșiră la șosea. Niculae Burcea nu era nici mai înalt, nici mai în putere decât Ilie, cum credea

Gherghina. Ba chiar arăta mai mic și nu avea nici spinarea lată și nici ceafa vânjoasă cum avea Ilie.

– Ilie, îmi pare bine, mă, că oamenii zic bine de tine. Mi-era frică să nu zică unii că nu ești bun.

Ilie tuși, își încordă ceafa, ridică fruntea și încercă să meargă întocmai ca Niculae Burcea, adică liniștit și sigur pe sine.

– O să facem treabă, mai spuse Niculae Burcea.

Tocmai treceau pe lângă un șanț plin de verdeață. Pe marginea lui ședeau mai multe muieri. Răsuceau bumbac cu furcile în brâu, și aveau fiecare alături câte o oală cu apă în care înotau ghemele. Vorbeau nu se știe ce și, când cei doi bărbați ajunseră în dreptul lor, tăcură.

– Bună ziua, spuse Niculae Burcea liniștit, iar muierile care știau că el le va da bună ziua îi răspunseră cu vioiciune.

Niculae Burcea dădea bună ziua la muieri; avea obiceiul ăsta ciudat. „Trebuie să fim *cavaleri*", explica el celor care glumeau pe chestiunea asta.

Până la sfat, Niculae Burcea și Ilie se întâlniră cu mulți oameni. Se opreau pe loc, își dădeau noroc, se întrebau de unde vin și unde se duc. Niculae Burcea și Ilie Barbu dădeau același răspuns. Au fost de dimineață, s-au desfășurat și acum se duc iar pe-acolo.

Ilie stătea drept și nu se mai uita la om cu ochii larg deschiși, nu părea să mai întrebe: „Mă vedeți? Eu sunt..." Da, acum îl vedeau!

Unii oameni își arătau pe față mulțumirea față de schimbarea care se petrecuse cu Ilie. Se uitau la el deschis și-l întrebau cu mirare, bucuroși:

– Ei, ce faci, Ilie?! Ei, văzuși?! Acum o să stai cu condeiul la ureche, maica mă-si! Noi în soare și-n pleavă, tu la umbră cu socoteala... Lasă că e bine, n-o să-ți placă ție să stai numai cu condeiul în mână... Nu e așa, Niculae?

În curând ajunseră și la sfat și acolo Ilie Barbu și Niculae Burcea fură înconjurați de oameni. Nu de toți. Erau unii care se prefăceau că nu-i bagă în seamă, iar alții stăteau pe lângă Bădârcea. Bădârcea avea în dreapta pe unul din frații Ciobanu, în stânga pe celălalt, iar în față pe Voicu Ghioceoaia.

Când îl văzu, Bădârcea îl strigă pe Ilie cu glasul său aspru și poruncitor:

– Bă Ilie, ia vino-ncoace!

Niculae Burcea intrase înăuntru. Ilie tresări și veni spre Bădârcea, împotriva voinței sale. Nu se apropie de tot, se opri și se uită la Bădârcea posomorât, cu dușmănie.

– Ce vrei, mă Bădârcea! Ce tot mă strigi așa! spuse Ilie, stăpânindu-și greu dușmănia și turburarea pe care i-o stârnea omul ăsta.

Își dădea seama că nu e bine ceea ce face, că au să creadă oamenii că acum, pentru că l-au ales socotitor, și-a pierdut măsura. Ei n-aveau cum să-i înțeleagă mânia.

– Mă strigi așa, toată ziua, parc-aș fi lucrat în târla ta! spuse Ilie cu glasul sugrumat, neputând să se mai stăpânească.

Credea că mânia lui are să stârnească pe toată lumea și cu atât mai rău pe Bădârcea. Nu-și dădea seama că de fapt nimic nu răzbătea în afară, că glasul îi era doar puțin răgușit și că trebuia să stai la îndoială ca să deslușești dacă e sau nu vorba de supărare.

Bădârcea începu să râdă gros, înveselit de împotrivirea lui Ilie.

– Ce, bă, te-ai supărat? spuse el cu nepăsare. Dă-te mai încoace, să stăm de vorbă. N-o să fii tu socotitorul meu?

Ilie Barbu se opri lângă scările de ciment de la intrare, lângă mai mulți inși care tocmai despre el vorbeau.

– Uite, măi tovarășe Ilie, spuse unul dintre ei, un băiat de vreo douăzeci și ceva de ani. Mă cert cu nea Radu de ieri. Am un butoi de... și două butoaie de...

Și începu să-i spună o poveste lungă cu niște butoaie mai mici care trebuiesc vărsate într-un butoi mai mare și că nu sunt măsurători, dar că butoiul mai mic... și butoiul mai mare...

Ilie ascultă cu atenție, se gândi puțin, apoi ceru un creion și hârtie și limpezi numaidecât socoteala. Rămase apoi între ei, așteptând să se facă seară ca să-l ia pe Țurlea cu el.

XXIV

Între acestea, frații Enache stăteau înăuntru și așteptau ca inginerii să-i pună să semneze niște hârtii în legătură cu comasarea. Stăteau cam de mult și într-o vreme vruseseră să plece, dar secretarul comitetului executiv le spusese să stea pe loc; trebuiesc făcute calcule, măsurători, să aștepte...

Așteptară. Stăteau lângă geam, pe o bancă și se uitau la oameni, muți și nemișcați. Mustața lui Sandu nici acum nu se făcuse mai deasă, semăna tot cu a unui șobolan, iar privirea îi era tot atât de tâmpă ca acum cincisprezece ani.

Iancu era altfel de om. Se uita liniștit la cei care veneau să se înscrie și îi măsura de sus până jos cu dispreț, spre deosebire de frate-său, care se vedea limpede că nu înțelege nimic din ceea ce se întâmplă. Iancu arăta stăpân pe sine, avea mintea ascuțită și trează. El înțelegea foarte bine ceea ce se petrece. Știa totul și se gândise din vreme la toate acestea. Știa chiar mai mult decât își închipuiau unii.

Nimeni nu știa, de pildă, că în 1947, el, Iancu Enache, împreună cu Bădârcea și încă unul care acuma era plecat din sat spărseseră geamurile și ușile sediului organizației. Nimeni nu știa că tot pe vremea aceea, văru-său Petre îi dăduse lui Voicu Ghioceoaia o vadră de țuică, să petreacă alde Voicu cu muierea lui frumoasă, iar Voicu Ghioceoaia, care îl dușmănea pe alde Pascu din cauza morii, îl pândise noaptea pe o uliță și îi dăduse în cap cu măciuca.

Iancu Enache se uita cu dispreț la oameni și râdea în sinea lui. Cu Bădârcea președinte și cu Voicu Ghioceoaia socotitor, are să facă treabă bună gospodăria. Bădârcea are oamenii lui care nu mai pot după el, îl laudă pe toate drumurile. Cel puțin Vasile și Gheorghe Ciobanu și cu neamurile lor n-au să se lase cu una cu două până nu-l aleg pe Bădârcea președinte. Mai prost stau lucrurile cu Voicu Ghioceoaia, se știe despre el că-i place să petreacă, să bea, și că Anghel nu-l vede cu ochi buni de când a băgat de seamă că Voicu face avere!

Atent la cele ce vorbeau oamenii, Iancu înțelese la un moment dat că Bădârcea n-o să fie ales președinte și nici Ghioceoaia socotitor și atunci se ridică de pe bancă neliniștit și vru să iasă. Nu era timp de pierdut, trebuia să stea de vorbă cu văru-său, Petre Miulet, și să facă în așa fel să se întâlnească undeva cu Bădârcea și cu Ghioceoaia. Aici, la sfat, se petreceau lucruri pe care ei nu le știau.

Inginerul Pișculescu îl văzu și îl opri:

– Stați, că acum vă dau să semnați, mai stați puțin! Uite-acu.

– Ne ducem și noi, c-avem treabă, spuse Iancu cu hotărâre. Vitele-alea stau nebăute, avem treabă!...

– Stăm de la prânz, spuse Sandu, apropiindu-se de masă, venim mâine, că n-au intrat zilele în sac.

– Ia stați aici! le-o tăie secretarul comitetului executiv. Vă găsi graba, taci că vă rămân vitele nebăute!

– Avem și noi treabă, nu e numai vitele! bolborosi Sandu, așezându-se la loc pe bancă.

Iancu se neliniști și mai tare. Venirea lui Țurlea era primejdioasă dacă Prunoiu ieșea rău. Are să se descopere că Prunoiu a fost orb, nu cunoaște situația averii lui Iancu Enache. „Trebuie vândut grâul repede“, își spuse Iancu.

Curierul Stan sta rezemat de tocul ușii și se uita la chiaburi foarte vesel. Nu se știe ce găsea el înveselitor în treaba aceasta.

– Mai ai și vacile, chicoti el la un moment dat. Nu-i așa, Sandule?

Sandu îl ținti cu privirea lui tâmpă și mormăi:

– Ce?

– Vacile, se hlizi Stan. Mai ai și vacile de dat la apă și de muls.

Sandu nu înțelese nimic. Da, mai erau și vacile, ei și?

– Tragi trocul ăla mare, pui un sac de tărâțe, torni apă; pui sare și mesteci, spuse Stan mai departe, chicotind ca un prost.

Le spunea acestea încet, numai lor, și se veselea grozav. Iancu înțelese că-și bate joc de ei, că adică Sandu nu mai avea slugi și că făcea treaba asta singur în fiecare dimineață. Că nu mai avea slugi, asta n-ar fi lucru mare, dar nici laptele de la vaci nu le rămânea lor în întregime, și batjocura curierului avea și acest înțeles. Era vorba de cote.

– După ce mesteci bine tărâțele, scoți vacile de coadă, te așezi cu căldarea lângă ele și le mulgi: ciaș, ciaș, ciașșș!

Iancu simți un val de sânge în obraji și tâmplele începură să-i zvâcnească. Nu știa cum să scape mai repede de-aici și nenorocitul ăsta își bate și el joc. Stan râdea cu gura până la urechi și făcea și cu mâna, așa cum se mulg vacile.

– Stane, vezi să nu dai din râs în plâns, îi șopti Iancu, încleștând pumnii de bancă.

– Sandule, uite ici, spuse curierul fără să se sinchisească de amenințare, uite ici, mă: ciaș, ciașș, ciașșș!

– Ai mulge și tu, dacă ai avea ce, bolborosi Sandu, și privirea lui se întunecă.

Înțelesese și el că Stan îl batjocorea.

– Ehe! Ce bun e laptele! exclamă Stan izbucnind într-un râs și mai nestăpânit.

– Ce e, Stane, ți s-a făcut chef de lapte? întrebă Prunoiu, mirat de veselia ciudată a curierului.

– Cui, mie? Ehe! exclamă Stan. Se vedea că pregătește pe îndelete o nouă batjocură. Când mă scol dimineața, nevastă-mea nici nu mă lasă să deschid ochii bine. Vine c-o tavă d-alea și mi-o pune alături, *mă servește la pat!* continuă el.

Nu mai râdea. Făcea parcă economie de forțe.

– „Uite, dragă, zice, servește, *te rog*, o cafea cu lapte!" „Zău, dragă?! Mersi foarte mult!..."

Stan își duse pumnul la gură și izbuti să mai spună:

– Așa îmi face în fiecare dimineață.

Toată lumea izbucni în hohote. Inginerul Pișculescu râdea de i se zguduia tot trupul. Secretarul comitetului executiv râdea și el, dar se uita la Stan și clătina din cap a mustrare: „Te ții de drăcii, nerodule!"

– Fi-ți-ar cafeaua cu lapte a dracului! se văită cineva căruia îi venise rău de atâta râs.

– Zi, așa îți face în fiecare dimineață?

– *Absolut*, se izmeni Stan.

– *În definitiv*, așa e!

Iancu și Sandu Enache înțepeniră pe bănci, crunți, întunecați.

– Sandu Enache! strigă inginerul Pișculescu ca la apel. Treci și semnează.

Sandu se ridică, i se făcu loc, se duse și semnă fără să se uite. Iancu semnă în același fel, fără să cerceteze hârtiile. Unde-i spunea inginerul, acolo semna. Parcă erau orbi. Iancu își pierduse cu totul stăpânirea de sine. Ar fi fost în stare să-l apuce pe Stan de gât și să-l strângă cu ghearele până ce ar auzi trosnindu-i junghietura gâtului. Nenorocitul! Îndrăznește să-și bată joc! O să-l prindă într-o zi undeva și o să bage cuțitul în el. Iancu vedea roșu înaintea ochilor și când ieși nici nu se mai uită pe unde trecea. Uitase și de Bădârcea, și de Ghioceoaia, și de gospodărie, și de comasare, și de cantitățile lui mari de grâu care ar fi ajuns de mult la baza de recepție a cotelor dacă în sat ar fi fost un alt președinte...

XXV

Ilie stătea pe trepte cu spatele lui lat întors spre ușă. Auzind pași îndesați care se apropiau, se întoarse și-i văzu pe Sandu și Iancu, coborând scările ca niște bezmetici, îl împinseră pe Ilie cu umărul, gata să-l trântească de pe trepte, atât erau de orbiți de furie. Ilie își găsi echilibrul și deodată își ieși din pepeni:

– Bă, n-auzi?! Bă, ăștia ai lu' Enache! Bă! Iancu și Sandu trecuseră de podișcă și, auzindu-se strigați, se opriră și se răsuciră pe jumătate. Ilie veni lângă ei, îi ocoli pe la spate și li se înfipse în față. Ce, bă, voi nu vă uitați pe unde treceți? Ai, mă? Sunteți orbi? Sunteți orbi, mă? Nu vă uitați pe unde călcați? Ai, mă? N-aveți ochi să vă uitați pe unde treceți?

Înfipse mâna stângă în gâtul lui Iancu, îl strânse de haină ca într-un clește de fier și îl împinse înapoi cu putere, făcându-l să calce de-a-ndăratelea.

– Ai, mă? Voi sunteți orbi? Sunteți orbi, mă?

Și pe neașteptate, ridică mâna și îi dădu lui Iancu un pumn în obraz.

– Treceți pe drum și nu vă uitați unde călcați... nu vedeți... sunteți orbi?... Ai, mă, ați orbit? Unde vă treziți voi aici? În primăria lui tac-tu?

Ajunsese cu el la marginea unui șanț. Îi făcu vânt și Iancu bătu aerul cu brațele, se frânse pe spate și fu cât pe-aci să cadă.

Abia acum se dezmetici toată lumea. Săriră pe Ilie și încercară să-l țină. Ilie nu se împotrivi, se lăsă înconjurat și merse iute spre sfat, ca și când ar fi avut ceva de făcut acolo. Călca aprig pământul cu bocancii și gâfâia.

– Nu se uită... trece ca orbul... dar ce...

– Bă, Ilie! Bă, Ilie! Bă, n-auzi! Bă! Bă!

Ziceau că vor să-l potolească, dar Ilie se potolise singur. Când dădu însă cu ochii de Sandu, se smulse dintre oameni și se repezi spre el ca o pisică mare. Sandu strigă „aoleu!" și o luă la fugă.

– Fire-ai al dracului de gherlan, strigă Ilie gâfâind. Să nu mai dai ochii cu mine că te omor, nu mai scapi sănătos din mâinile mele.

Îl lăsă în pace pe Sandu și o luă înapoi spre sfat. Călca gospodărește, potolit și venea spre treptele sfatului cum vine omul spre curtea sa. Numai chipul îi era ca focul.

Ilie îi dăduse lui Iancu un singur pumn, dar fusese așa de năprasnic, încât falca acestuia se și umflase în câteva clipe. Parcă nu mai era a lui, crescuse ca o pâine. Nu-l duruse deloc lovitura lui Ilie, cu toate că o simțise în creier ca pe o măciucă. Îl uimise tot timpul puterea cu care era împins înapoi. Ce dracu' avea cu el, de ce sărise asupra lui? De ce îl împinsese înapoi cu atâta putere? Știa doar că ieșise dinăuntru cu sângele clocotind, negru de batjocura lui Stan. Încolo nu-și amintea de nimic. „Să-i fi zis ceva, să-l fi înjurat cumva pe Ilie Barbu?" se întrebă el uimit. Îl mai văzuse azi în grădină la Ghioceoaia, dar părea la locul lui Ilie ăsta al Barbului!

Se apropie liniștit de sfat și se opri cu falca umflată în mijlocul oamenilor. Ilie stătea pe trepte și povestea unui grup numeros cum s-au petrecut lucrurile.

– De ce ai sărit la mine, Ilie? Ce ți-am făcut eu? întrebă Iancu domol.

– Să te înveți minte altă dată să te uiți pe unde calci, răspunse Ilie coborând treptele și apropiindu-se amenințător de Iancu. Când vorbești cu oamenii să fii cuviincios, că nu-i e nimănui frică de tine.

– Ce ți-am făcut? întrebă totuși Iancu Enache fără să înțeleagă.

Ilie nu stătu pe loc, se întoarse înapoi pe trepte, ridicând mâna spre Iancu, parcă ar fi vrut să-l arate cuiva și izbucni:

– Mai întrebi ce mi-ai făcut? Eu am uitat... dar să nu te prind că-mi vii mie aici și mă împingi să mă dau la o parte

dinaintea dumitale! Mai ocolește-ne și dumneata prin dreapta, că nu-ți cad picioarele!

Cineva spusese între timp înăuntru tot ce se petrecuse afară. Prunoiu ieși repede, îl apucă pe Ilie de mână, îl trase înăuntru, apoi ieși din nou și îi spuse lui Iancu să plece acasă. Cu falca umflată, Iancu răspunse că nu pleacă acasă, se duce la miliție.

– Du-te la miliție, dar nu sta aici cu falca aia... De ce te legi de oameni?

– Nu m-am legat de nimeni, să spună oamenii care-au văzut!

– Ba te-ai legat, am văzut eu, spuse Stan cu mâinile în buzunar. Ai ieșit buzna dinăuntru și ai dat peste Ilie să-l răstorni.

– Ce cauți, aia pățești! reflectă Prunoiu, uitându-se cu atenție la falca ciudată a lui Iancu. Du-te la miliție și spune: „M-am legat de Ilie Barbu și Ilie Barbu, în loc să-și vadă de treabă, s-a apucat și mi-a umflat fălcile!" Spune-i chestia asta, îl îndemnă președintele prietenește.

Președintele intră apoi înăuntru și Iancu se îndreptă încet spre frate-său Sandu, care îl aștepta mai la o parte.

Când se îndepărtă bine, Bădârcea, care tăcuse tot timpul, se urni din loc și o luă după el. Nu băgă nimeni de seamă, iar cei care văzuseră nu se gândiră la nimic. După puțin timp, Voicu Ghioceoaia făcu la fel.

XXVI

Acasă, trebui să treacă multă vreme până ce Iancu să-și revină în fire. Trebui mai întâi să se așeze la masă, să trimită muierea după văru-său Petre Miuleț, văru-său Petre să vie, să vie și Bădârcea și Ghioceoaia, să stea de vorbă cu ei și abia stând de vorbă cu ei să înțeleagă că i s-a întâmplat ceva cu neputință de îndurat. Să fii apucat de guler și împins de-a-ndăratelea... un pumn în falcă... Ceea ce nu putea îndura acum Iancu era

faptul că după ce se ridicase din șanț cu falca umflată, se mai apucase să stea de vorbă cu Ilie, că de ce a dat.

– Te mai apucași să-l mai întrebi și de ce, spuse Bădârcea cu dispreț.

Toți se fereau să se uite la Iancu. Aveau privirile turburi, parcă băuseră ceva tare care le întunecase mințile.

– Tâmpitul! izbucni Petre Miuleț. Ptiu!

Scuipă năprasnic în pământ și geamurile zăngăniră; parcă ar fi scuipat din piept o bombă.

– Și voi? Voi, Ghioceoaia și Bădârcea! Voi de ce n-ați sărit pe Ilie Barbu? Ați stat, v-ați uitat cum îi dă, fir-ați ai dracului să fiți!

Ghioceoaia nu zise nimic, dar Bădârcea sări în sus:

– Bă! tună el cu chipul înțepenit ca de lemn, mândru și amenințător, pe mine să nu mă drăcui! Eu n-am muncit în târla ta și îți... paștele mă-ti!

Se înțepenise și sta gata să zdrobească pe oricine s-ar fi apropiat de el. Nu, el nu muncise în târla nimănui. El nu era Ghioceoaia, proaspăt îmbogățit. Fusese bogat până mai anii trecuți și avusese apoi grijă să aranjeze averea pe numele copiilor. Avusese grijă să vorbească de bine partidul, nu fusese prost ca alde Enache și Petre Miuleț. Pe nesimțite lumea uitase de averea lui și Prunoiu îl trecuse în rândul mijlocașilor. Acum îi convenea să fie președinte al gospodăriei, pământul îi era la adăpost.

– Ați făcut pe dracu. Ați crezut că Anghel nu simte! strigă Petre Miuleț înfuriat, ferindu-și privirile de Bădârcea. Și tu ce stai acilea cu falca aia, Iancule? Du-te dracului și te spală!

Iancu se ridică și trecu în tindă. Se făcu tăcere. Câtva timp se auzi de dincolo bălăcăritul apei în care se spăla Iancu. Petre Miuleț tăcea posomorât.

– Voicule, murmură el cu glas scăzut, după lungă vreme de tăcere. Ia spune, mă, care e situația acolo? Câți inși s-au înscris?

Voicu Ghioceoaia răspunse că nu știe. Trebuie să fie mulți, fiindcă mulți, când au auzit că Bădârcea se înscrie și o să fie ales președinte, s-au înscris și ei. Trafulică, alde Didel... Toți ăștia cu neamurile lor...

– Și voi ce-aveți de gând acuma? îl întrebă Petre Miuleț.

Deodată își pierdu cumpătul, sări în picioare și izbi cu bocancul în scaunul pe care stătuse. Abia acum își dădea seama de situație. Căzuse în cursa pe care i-o pregătise lui Anghel încă de-acum două luni. Acum două luni își dăduse seama că n-o să poată împiedica înființarea gospodăriei. Ciudat lucru. Petre Miuleț se îngrozea când auzea de gospodărie colectivă. Să rămâi fără vite și fără pământ și să muncești cu ziua? Să-ți cântărească cu kilogramul? Mori de foame, ajungi la sapă de lemn. Oamenii ziceau și ei tot așa, iar Petre Miuleț își spunea: „Au dreptate, toate au o margine!" Când, pe neașteptate, se pomenise că în chestiunea asta oamenii nu cred că toate au o margine. Colectivul nu era o margine de care ei să se mai sperie. Miuleț nu-și dădea seama ce se petrecuse: se zăpăciseră oamenii? Bine, au să vadă ei ce înseamnă colectiv. Acum trei ani, în 48, i-au luat moara și fabrica de ulei. Acum domnul Anghel vrea colectiv, vrea să-i ia și pământul.

– Spune, Voicule, ce-aveți de gând? întrebă Miuleț din nou. Ce-ați păzit voi până acum?

– Ce să păzim? răspunse Ghioceoaia posomorât. De unde era să știm noi că o să vie Țurlea?

– Prunoiu ce-a păzit?

– Parcă îi mai arde lui Prunoiu de noi! Se gândește cum să scape el.

– Dar ce-a păzit? Cum adică, până acuma l-au lăudat și acum o întorc? Cum vine asta?

– Eu nu mai intru, sări Ghioceoaia pe neașteptate. Se vedea că nu-i arde lui să-i dea lui Miuleț atâtea lămuriri. Nu sunt prost să lucrez la ordinul lui Niculae Burcea și Ilie Barbu!

– Și ce-ai de gând? îl amenință Petre Miuleț. Crezi că o să te lase așa? Dacă nu te-or pune la cotă și la impozite, de-ai să-ți vinzi nu numai vacile și oile! Dacă n-ai să vinzi tu și mașina de cusut și locu' ăla de casă de lângă măgură, să nu-mi spui mie Petre Miuleț! Să facă ei gospodăria și să le meargă bine, că pe urmă știu ei ce-au de făcut! Și tu, Bădârcea, la fel! Duceți-vă și vorbiți cu oamenii, ce mai pierdeți vremea de pomană! V-am spus eu de-atunci că n-o să faceți nimic. Duceți-vă și vorbiți cu alde Trafulică și Didel, adunați-i și ștergeți-vă de pe liste. Lasă că le arătăm noi gospodărie.

Iancu se trezise cu totul din năuceală.

– Domnul Prunoiu își bate joc de mine în fața oamenilor, continuă el. Bine! Dacă nu ciopârțesc eu unul în seara asta, atunci să țineți minte că o să ajung colectivist! Dom'le Voicu, apără-ți pielea, că dacă nu, ți-o apăr eu. I-ai spart capul lui Pascu acum trei ani, vezi să nu ți-l spargă el ție acuma.

Ghioceoaia înțelese amenințarea. Iancu ar fi fost în stare să dea totul pe față dacă el nu se ridica hotărât contra gospodăriei. Țâșni în picioare și o luă spre ușă:

– Lasă, dom'le Anghel, că-ți arăt eu ție! bolborosi el. Hai, Bădârcea!

– Iar pe Ilie Barbu lăsați-l în pace! spuse Iancu, luându-i parcă apărarea lui Ilie Barbu. Fire-al dracu care l-o lăsa cu capul nespart, făgădui el.

La plecare, Petre Miuleț și Iancu le spuseră celor doi că în tot timpul serii au să stea lângă salcâmul acela din fundul grădinii; care vine, să vie pe poteca dinspre biserică și când ajunge la viroagă, să fluiere o dată.

XXVII

Înăuntru, în încăperea organizației de bază, îl chemaseră pe Ilie să răspundă pentru fapta lui. Îl întrebară cum s-a întâmplat, de ce a sărit la ăla. Ilie nu înțelesese din spusele lor

decât că ceea ce a făcut nu a fost bine, sunt supărați pe el și că acum îl trag la răspundere. Nu știu ce să răspundă, tăcea și se uita la fiecare cu privirea neclintită. Se ruga de ei să-l înțeleagă, să nu se supere; a dat fiindcă și-a pierdut stăpânirea de sine; dar că așa ceva n-o să se mai repete.

Pascu nu mai putu să rabde. Sări și-i luă apărarea lui Ilie. Bătu cu pumnul în masă și spuse că Ilie să fie lăsat în pace. Își pierdu cumpătul și de mânie își aruncă șapca din cap și le arătă celorlalți capul, le arătă locul unde fusese lovit cu măciuca acum trei ani... Nu făcuse nimănui nimic, nu se legase de nimeni, atât doar că fusese numit director al morii lui Petre Miuleț; și la trei zile după naționalizare, într-o uliță, noaptea, i-au ieșit înainte și l-au bătut, i-au dat în cap cu măciucile... De ce? Ce-au avut cu el?

Anghel se întunecă la față și nu-l mai lăsă pe Pascu să vorbească. Țurlea îi spuse:

– Și ce vrei acum, să punem mâna pe măciuci și să ne luăm la bătaie cu ei? Bătaia e specialitatea lor, asta e politica lor! Când îi prindem, îi dăm în judecată și-i băgăm în pușcărie.

Ilie se ridică încurcat și porni spre ușă. La ușă se opri nehotărât, cu mâna pe clanță. Îi părea rău, se simțea abătut că îl supărase pe Țurlea. Nu e bine, ca membru de partid, că a sărit la bătaie, dar dacă a făcut-o... Dar îi părea rău! O să mai vie acum acasă le el, Țurlea? Hotărât că nu!

– Ilie, du-te și-ți vezi de treabă, zise Țurlea. Acuma lasă, ai făcut-o, nu te mai necăji. Du-te și spune la oameni că îți pare rău!

Ilie mormăi nu se știe ce, făcu o mișcare nedeslușită cu mâna și ieși.

– Ziceți că n-are îndrăzneală, spuse Țurlea supărat într-adevăr de întâmplare.

În clipa aceea, Stan băgă capul pe ușă și spuse că tovarășul Țurlea este chemat la telefon de raionul de partid.

Țurlea ieși și se duse la telefon.

– Cum se desfășoară lucrurile acolo, tovarășe Țurlea? se auzi Țurlea întrebat.

– Cine e? Tovarășul secretar? Merge bine, tovarășe secretar! răspunse Țurlea după ce se gândi o clipă.

De dincolo, secretarul raionului spuse cu voioșie:

– Da, păi ți-am spus eu azi-dimineață că e o atmosferă bună acolo. Câți s-au înscris până acuma?

– Peste optzeci de familii. Optzeci și trei, răspunse Țurlea.

– Care e ritmul? Se mai înscriu?

– N-aș putea să vă spun, să vedem mâine.

Țurlea dădu acest răspuns, gândindu-se că după ședință situația va fi alta.

– Tovarășe secretar, înscrierile merg bine, dar există o serie întreagă de probleme.

Aici, Țurlea își dădu seama că trebuie să amâne ședința pe mâine. Dacă primul secretar are să fie de acord cu hotărârea sa, atunci este în ordine, n-are s-o mai amâne, dar e puțin probabil că o să fie de acord.

– Mi-ați spus azi-dimineață despre situația organizației, tovarășe secretar, continuă Țurlea. Am găsit o situație grea și am mobilizat oamenii pentru o ședință. Chestiunea despre care spuneați dumneavoastră este reală, dar am descoperit aici anumite complicații.

Țurlea se opri. Da, s-a grăbit cu ședința. Nu-i poate explica la telefon întreaga situație. În afară de asta, trebuie să vie aici el, primul secretar al raionului, să-l prelucreze și să-l sancționeze el pe președintele sfatului.

– Ceva cu chiaburii? întrebă primul secretar.

– Da. Au vrut să-și împingă oamenii lor în conducerea gospodăriei. Tovarășe secretar, acum e șapte fără un sfert. La șapte jumătate eu iau cursa și vin la raion.

– Dar despre ce este vorba?

– Nu pot să vă spun la telefon. Situația despre care spuneați dumneavoastră e adevărată, dar să știți că Anghel Gheorghe, secretarul de aici...

– Tovarășu-ăla, Anghel Gheorghe, se ține numai de intrigi, îl întrerupse de dincolo, iritat, primul secretar. Nu-i nimic, tovarășe Țurlea. Amână ședința pe mâine-seară și vino la raion.

Țurlea închise aparatul. Nu-i veni să creadă: Anghel Gheorghe se ține *numai* de intrigi. Cum adică? Se înșela el, Țurlea, în așa hal?

Îl chemă pe Anghel și-i spuse să comunice oamenilor că ședința se amână pe mâine-seară. Anghel se întunecă la față, dar Țurlea nu-l luă în seamă. Își dădea seama acum că situația nu este chiar atât de ușoară cum își închipuise. Își aminti că Anghel îi spusese de câteva ori că tovarășul Ion Niculae ținuse chiar o ședință aici și îl prelucrase pe Anghel în fața organizației.

Se făcuse seară. Înăuntru, în biroul secretarului, continua încet, pe îndelete, înscrierea în gospodărie.

– Ilie, trebuie să plec la raion, spuse Țurlea venind în mijlocul oamenilor și oprindu-se înaintea lui Ilie. Plec chiar acum. Dar nu e nimic! Mâine mă întorc îndărăt, îl liniști Țurlea.

– Stane, strigă Anghel, trage șareta aici să-l duc pe tovarășul Țurlea la gară.

Țurlea dădu mâna cu cei din preajma sa și se grăbi să se urce alături de Anghel care și luase hățurile în mână. Țurlea își ridică șapca salutând pe toată lumea, apoi șareta porni și în curând coti pe șoseaua care ducea la gară.

XXVIII

Ilie Barbu se uită câtva timp în urma șaretei, apoi se scărpină mâhnit sub pălărie. Ce-o să zică acum muierea? S-a lăudat degeaba cu secretarul partidului! Nu e nimic. A plecat, ce era să facă? A plecat omul, are treabă, n-are numai un sat în mintea lui...

– Ce faci, Ilie, nu mergi acasă?

Ilie se răsuci mirat, dar și bucuros spre cel care îl întrebase. Era Pascu. Stătea pe trepte cu mâinile în buzunare și se uita la Ilie cu interes.

– Ziceam că să mai stau p-acilea! spuse Ilie, apropiindu-se agale de Pascu.

Da, dar dacă era vorba să plece pe drum împreună cu Pascu, chiar dacă ar fi avut treburi, ar fi lăsat treburile și s-ar fi dus cu el. Pascu nu mergea cu oricine pe drum.

– Îl așteptam pe Niculae, minți el. Niculae! Ce faci tu acolo? Haide, nu mergi acasă?

– Nu merg, răspunse Niculae Burcea scoțând capul pe geam. Nu merg, Ilie, am treabă aici!

– Stai acolo, sănătos! Mă duc cu Pascu, îi răspunse Ilie.

Se răsuci apoi spre oameni și căută cu privirea pe Vasile și Gheorghe Ciobanu. Îi văzu. Arătau supărați, dar se vedea că nici ei amândoi nu știau prea bine de ce sunt supărați.

„Sunteți niște proști, v-a agățat Bădârcea de turul pantalonilor“, le spuse Ilie în gând, uitându-se la ei binevoitor.

– Hai, Ilie, ce faci, mai stai? spuse Pascu, coborând treptele.

– Hai să mergem, conveni Ilie bucuros. Dar de ce a plecat tovarășul Țurlea? întrebă el apoi, puțin îngrijorat. Cum rămâne cu Ghioceoaia? Nu mai ținem ședința?

– N-ai nici o grijă! zise Pascu. N-auziși că se întoarce mâine? Situația nu e chiar așa ușoară, trebuie să spună la raion cum stau lucrurile.

– Aha! reflectă Ilie pe gânduri. Dar se întoarce el mâine, nu e așa?

– Sigur că se întoarce, răspunse Pascu cu convingere. Hai să mergem.

Porniră. Pascu dădu bună seara și Ilie dădu și el bună seara cu glas tare, să fie auzit de toți cei de față. Lui Vasile și Gheorghe Ciobanu le spuse:

– Hai, mă, voi ce faceți? Nu mergeți acasă? Apoi călcă alături de Pascu, mutând rar și hotărât bocancii lui frumoși.

Merseră câtva timp în tăcere. Pascu arăta obosit și la un moment dat se căută în buzunare și începu să numere niște mărunțiș.

– Ilie, spuse el reflectând cu mărunțișul în palmă, în definitiv, de ce nu ne-am opri noi colea la *meate* să ne desfășurăm cu câte-o cișmoacă?! A? Tu n-ai ceva? Că eu n-am decât asta... Leafa mea i-am dat-o muierii, să-i facă băiatului haine. Pleacă la liceu, Ilie, peste o săptămână se duce! Tu ce faci cu al tău, îl ții la oi, ce dracu-i faci?

– De unde, că n-are decât unsprezece ani! Învață el bine, dar îl cam râzgâie mă-sa, că nu mai poate după el. Să vedem la anu'!...

În dreptul M.A.T.-ului se opriră nehotărâți. Lui Ilie îi veni deodată o idee.

– Pascule, spuse el cu nepăsare, hai, mă, pe la mine, am eu o sticlă cu țuică.

– Ai o sticlă? strigă Pascu supărat. Cum adică, ai o sticlă și taci din gură, vrei s-o bei singur?!

– Nu, că trebuie s-o iau de la Gavrilă, îi scăpă lui Ilie, dar o drese repede: are el să-mi dea o sticlă de țuică!

Curând ajunseră acasă și Gherghina nu se arătă deloc mirată că, în locul lui al lui Țurlea, Ilie îl aducea pe Pascu, directorul morii, cum i se spunea.

– Unde e băiatul ăla, a venit cu oile? întrebă Ilie.

Îl chemă pe băiat și-l luă deoparte: îl sfătui în șoaptă cum să se ducă la Gavrilă și ce să-i spună lui Gavrilă, ca Gavrilă să-i împrumute o sticlă cu țuică. Băiatul înțelese și o zbughi pe poartă.

Gherghina aprinse lampa, căută în lada de la capul patului, scoase de-acolo o față de masă făcută din bumbac cu iglița, o așternu și se întoarse cu grabă la vatră. Ilie și Pascu se așezară pe pat, și în curând băiatul se întoarse victorios cu o sticlă înfășurată într-un șervet. „Hm! de treabă Gavrilă, om cumsecade, păcat că nu vrea să intre în colectiv!" gândi Ilie.

Turnară în trei cești și în a patra numai pe jumătate. Asta era pentru băiat. Ilie o strigă pe muiere să vină. Gherghina veni, apucară ceștile și, înainte de a le da peste cap, Pascu rosti cu gravitate:

– Noroc, măi Ilie, noroc, măi tovarășă Gherghina! Noroc, mă, ăsta micu! Ilie...

Nu putu să spună mai mult, dar felul cum rostise era de ajuns: se bucura pentru bucuria lui Ilie, se bucura cum nu se mai poate, n-avea cuvinte cum să spună.

– Pascule, spuse și Ilie răspunzând la urare. Ținea liniștit ceașca sub bărbie, gata s-o dea pe gât dacă nici el n-ar fi găsit cuvinte. Și nu le găsi; mai spuse odată: Pascule!... așteptă câteva clipe și, fiindcă nu-i veni nimic, se întoarse spre Gherghina și spuse: muiere!... apoi spre băiat și-i spuse: și tu, Vasilică... ridică ceașca până în dreptul nasului și încheie: Noroc, mă!

– Să dea Dumnezeu pace, că e rău când e rău, spuse Gherghina gospodărește.

Băură și se schimonosiră de plăcere.

– Tu nu zici nimic, mă? îl dăscăli tatăl pe băiat, ca și când el tatăl, ar fi zis mare lucru.

– Ce știe el! se grăbi Gherghina să-l apere.

Ieși pe vatră și de acolo adăugă:

– Când s-o face și el mai mare! Adică atunci o să știe mai multe!

– Când s-o face mai mare o să fie inginer, să vezi ce-o să mai știe el atunci! spuse Pascu uitându-se cu atenție la băiat, ca și când încă de pe acum se vedea ceva pe fruntea lui.

Nu se vedea însă nimic; Vasile se uita la taică-său intrigat, chiar cu un soi de neîncredere, așa cum se uită copiii râzgâiați care își închipuie că își cunosc bine părinții și socotesc că nu trebuie să-i ia în serios când îi văd schimbați.

– Tată, ne întâlnirăm cu un om pe izlaz, se apucase să ne dezgroape oala cu lapte...

– Bine că se apucase să vă dezgroape oala! zise Ilie fără să-l ia în seamă.

– Zicea că te cunoaște, că eu semăn cu matale mai bine decât semănai matale cu mine când erai mic, se izmeni băiatul ametit puțin de țuica înghițită.

– Cine era, mă, ăla?! întrebă Ilie râzând, dar fără să se arate dornic să afle cine era.

– Nu știu, zicea că era de la siloz!

Ilie se uită la Pascu și dădu din umeri: copii!

Gherghina lovi ușa cu piciorul și strigă la băiat de dincolo să-i deschidă. Intră în odaie cu oale și străchini și atrase atenția lui Pascu să nu cumva să-i treacă prin gând să plece. Are să stea cu ei la masă, au tăiat o găină și...

Pascu înțelese încă o dată cât de mare era bucuria în casa lui Ilie și răspunse că are să stea, cu toate că muierea lui îl așteaptă acasă cu masa pusă.

– Ei, parcă atunci când întârzii la moară nu te-așteaptă, socoti Gherghina că așa trebuie să răspundă, lucru care îi plăcu lui Pascu.

– Ba cum mai așteaptă, săraca! spuse el cu duioșie.

Ilie ieși în tindă și, când Gherghina se întoarse la vatră, îi șopti supărat:

– Mai stai și tu cu mâncarea aia!

– Aoleu, făcu Gherghina, înțelegând că se cam grăbise cu mâncarea, păi ce fac acum cu oalele alea?

Ilie o speriase, tot el o liniști:

– Acoperă-le cu un ștervet, mai luăm o țuică...

Se întoarse în odaie, iar Gherghina, după ce socoti că a așteptat în tindă cât trebuia, veni și ea înăuntru. De formă, Ilie turnă în ceașca ei și o îndemnă să mai ia, tot de formă Gherghina răspunse că are să ia, dar nu mai luă deloc până la sfârșit. Vorbiră întâi despre moară, apoi pe nesimțite trecură la desfășurarea care se petrecuse astăzi. Gherghina aflase totul, cum veniseră

Iancu și Sandu și ieșiseră de-acolo și dăduseră buzna peste Ilie care stătea liniștit de vorbă cu oamenii... Aflase și despre faptul că Țurlea fusese chemat la telefon și plecase cu șareta la gară cu alde Anghel...

Nu se știe de ce, vorbeau între ei în șoaptă, cu glasul coborât, și uneori se pomeneau că nu mai zice nici unul nimic, pentru ca în clipa următoare să înceapă a vorbi câteșitrei odată. Alteori parcă uitau ce spusese celălalt mai înainte, pentru ca după aceea unul să-și aducă pe neașteptate aminte și să întrebe: „Ce spuseși tu, Ilie?“ „A, da“, răspundea Ilie și începea să povestească, iar muierea asculta cu atenție, dar se prefăcea că mai are treabă cu mâncarea și se ducea din când în când la vatră. Într-o vreme, Ilie se arătă nedumerit:

– Gherghino, mie mi se păru că e gata mâncarea aia! Așa mi se păru mie! se dezvinovăți el, dar pesemne că mă înșelai.

– E gata, uite acum e gata, se prefăcu grăbită Gherghina. Să dea în foc oala aia și e gata!

– Până dă oala aia în foc, noi am putea să mâncăm, reflectă Ilie cu un glas înmuiat de oboseală și plăcere.

Se așezară la masă și Gherghina turnă ciorba în străchini. Pentru ea puse la un loc cu băiatul într-o singură strachină.

– Nu știu cine i-o fi vârât în cap lui alde Vasile și Gheorghe Ciobanu că Bădârcea ar fi bun de președinte, spuse Ilie înviorat deodată de gustul plăcut, ardeiat, al ciorbei.

– Hm! făcu Pascu cu nasul în strachină, îndeletnicindu-se cu niște aripi. Hm! repetă el clătinând din cap.

După ce terminară cu ciorba, Ilie spuse mai departe:

– Ei așa cred!

– Știu eu cine le-a vârât! răspunse Pascu.

Ilie fu cât pe-aci să răspundă că a stat de vorbă cu ei, dar că alde Vasile și Gheorghe le-ar plăcea și lor să comande, d-aia țin cu Bădârcea; își dădu însă seama că asta ar însemna să

vorbească pe negândite. Vasile și Gheorghe oricum sunt niște oameni de treabă.

– Mda! Așa este. Ai dreptate tu! Eu știu ce să le facem?! Nu știu ce trebuie făcut cu ei, ar trebui să vorbiți voi cu ei, spuse el.

Gherghina aduse pe masă mujdei de usturoi și friptură. N-apucară bine să tăvălească bucățile în mujdei, că de-afară se auziră deodată bătăi puternice în poartă și strigăte:

– Măi tovarășe Pascu! Tovarășe Pascu!...

Și fluierături scurte și puternice și iar bătăi. Ilie și Pascu săriră de la masă și ieșiră afară.

– Tovarășe Pascule, ești aici? Mă tovarășe Ilie! Ia veniți până aici.

Era Stan. Pascu și Ilie se grăbiră spre poartă.

– M-a trimis tovarășul Anghel să vă chem la sfat. Veniți repede acolo! gâfâi Stan, trăgându-și răsuflarea.

– Ce este, Stane, ce s-a întâmplat?! întrebă Pascu neliniștit.

– Duceți-vă repede că eu o iau încoace să-l chem pe tovarășul Mitrică! A venit Voicu Ghioceoaia și Bădârcea cu o groază de oameni să strice gospodăria.

Pascu înjură crâncen și deschise poarta.

– Hai, Ilie! strigă el cu glas înăbușit.

XXIX

Era adevărat ce spusese Stan. Îndată ce Țurlea plecase, Voicu Ghioceoaia îl căutase pe Prunoiu să-l întrebe de rostul acestei plecări. Îl găsise la M.A.T. Președintele sfatului stătea rezemat de tejghea și dădea pe gât pahar după pahar. Arăta posomorât și îndată ce îl văzu pe Ghioceoaia începu să strige la el și să-l amenințe. Ghioceoaia înțelese că nu se mai putea bizui pe președintele sfatului. Era limpede că ăsta o băgase pe mânecă și nu mai știa cum să se descurce, șovăia.

Ghioceoaia hotărî că acuma era momentul potrivit, Anghel plecase la gară, Prunoiu se îmbăta la M.A.T., Pascu plecase la

Ilie Barbu, Mitrică se dusese să se culce; la sfat rămăsese numai Niculae Burcea.

Trecu împreună cu Bădârcea pe la Trafulică și Didel, aceștia trecură pe la rudele lor, apoi o luară cu toții spre sfat. La sfat, intrară grămadă peste ingineri și Trafulică ceru gălăgios, în numele tuturor, să-i șteargă de pe liste.

– Tovarăși, începu secretarul comitetului executiv când văzu că nu e de glumit. Vreți să faceți jocul chiaburilor, care...

– Lasă că știm noi ce facem, i-o reteză Trafulică colțos. Lasă, mă tovarășe! Lasă că știm noi!

– Ce știi tu, Trafulică? A? Ia spune, ce știi tu?!

Nimeni nu recunoscu la început glasul acesta. Niculae Burcea sări de la locul său și intră în mijlocul oamenilor, dându-i la o parte cu blândețe pe cei care îi stăteau împotrivă. Dar glasul său numai blând nu era.

Dar Niculae Burcea fu repede dat la o parte. Voicu și Bădârcea își dăduseră seama că nu pot să stea în umbră. Săriră la Niculae: să lase oamenii în pace, să nu se bage el în sufletul oamenilor... Se făcu gălăgie, toți săriră cu gura, că să-i șteargă de-acolo mai repede...

– Bine, dom'le Ghioceoaia, lasă că mai stăm noi de vorbă, răspunse Niculae și ieși să-l trimită pe Stan să-i cheme pe Pascu și pe ceilalți.

În cabina telefonistului secretarul comitetului executiv lua legătură cu raionul de partid, iar ceilalți, care mai erau în biroul secretariatului, încercau zadarnic să-i împiedice pe oameni să se șteargă de pe liste.

XXX

Între timp, Anghel Gheorghe se întorcea de la gară cu calul la pas. Ce bine e să mergi pe câmpie în șaretă și să te apuce noaptea pe drum! Cum se lasă încet întunericul și aproape că nu mai vezi decât coada calului! Și parcă te apucă somnul cel

dulce, cu scârțâitul greierilor în urechi și cu păcănitul domol, parcă îndepărtat, al roților de sub tine! Anghel însă nu adormi, îi stăruia gândul la sosirea aceasta a lui Țurlea în sat, care îl ușurase pe neașteptate de grija care îl apăsase așa de tare în ultimul timp: ce-avea să se aleagă de acțiunea lor, înființarea gospodăriei, ce soartă îl așteaptă pe el însuși, pe Anghel, în viitor? Acum însă era bine: până mâine avea timp să mobilizeze toți oamenii; toți până la unul trebuie să afle că situația s-a schimbat. El, tovarășul Țurlea, are să arate la raion că Prunoiu a dus o politică greșită, a apăsat tot pe cei săraci și a închis ochii când a fost vorba de vârfurile de altădată ale satului. Un oportunist, un om inconștient...

Tot mergând cu calul la pas și gândindu-se la situația satului, Anghel își aminti că tot așa, cu trei ani în urmă, îl dusese la gară pe tovarășul Humă, secretarul de atunci al plășii. În ziua aceea, domnul Petre Miuleț rămăsese fără moară și fără presă de ulei. Păcat că acum nu i se mai întâmpla nimic domnului Miuleț. Nu pierdea nimic de astă dată, o să fie doar comasat. În 1948 însă...

Anghel Gheorghe își amintea totdeauna cu plăcere ziua aceea. Dar nu așa cum se petrecuse de fapt, ci așa cum o povesteau unii.

Cică s-ar fi dus peste Petre Miuleț și l-ar fi găsit la motoare. Era el, adică Anghel Gheorghe, și mai era Pascu și Humă. Miuleț, cică, n-ar fi știut nimic. Stătea la motoare cu mânecile sumese și umbla la ele acolo, le făcea și desfăcea.

„Ce căutați, bă, voi aicea?" ar fi zis Petre Miuleț.

„Am venit să-ți punem în vedere că dreptul tău de proprietate asupra morii încetează", cică i-ar fi răspuns Anghel.

„Vreți, cu alte cuvinte, să mă dați afară!? Păi ce drept aveți voi să mă dați pe mine afară? Aveți dreptul să vă atingeți de proprietatea mea? Cine v-a dat vouă dreptul ăsta?"

„Discutăm pe urmă", cică ar fi zis Anghel (și ăsta era punctul culminant al istoriei, le plăcuse unora acest răspuns, de care Anghel nici măcar nu era sigur dacă l-a dat).

Petre Miuleț a ieșit apoi de la motoare cu fruntea în pământ și s-a îndreptat spre biroul morii și presei de ulei. Era, cică, cu mânecile sumese și cu capul gol.

„Unde te duci?!" l-ar fi oprit Anghel.

„Mă duc la birou să-mi iau pălăria."

„Nu!"

„Adică cum, nici pălăria n-am dreptul să mi-o iau?!!"

„Nu, nici pălăria!"

Fiind, aceste cuvinte din urmă, în întregime născocite, după cum tot născocită era și o variantă potrivit căreia Petre Miuleț ar mai fi zis: „Și credeți că dacă îmi naționalizați pălăria, îmi naționalizați și ce e sub ea?" Adică mintea, deșteptăciunea lui Petre Miuleț, fără de care satul n-o să mai poată trăi. Pe atunci domnii Miuleț și Enache aveau îndrăzneală. Organizația nu era ca acum. Când Pascu a luat moara și fabrica de ulei în primire, l-au pândit noaptea și a fost cât pe-aici să-l omoare. Credeau că n-o să îndrăznească nimeni să ia în primire. A luat-o el, Anghel Gheorghe. Pe atunci nu era secretar; secretar era Lungu, care a plecat pe urmă la județeană. Pascu a zăcut câtva timp, apoi partidul l-a trimis la școală și când s-a întors i-a luat locul lui Anghel. După un an s-au ridicat Mitrică și Prunoiu. Pascu a trecut la moară. Mitrică secretar al organizației, iar Anghel a fost trimis și el la școală. Când s-au înființat primele gospodării colective în județ, s-au hotărât ca în anul următor să facă și ei gospodărie. N-au izbutit. Erau doar treizeci de familii, fără atelaje, fără vite de muncă...

Acum, Anghel își spunea că n-are să treacă decât un an și tot satul are să intre în gospodărie. „Numai astăzi s-au desfășurat peste o sută de familii. Mâine să nu zicem o sută, să zicem cincizeci, poimâine să zicem tot cam atâta și dacă intră și Ioniță cu

Stancu de la vale și cu Pătăleață! Ei! ăștia trei cu neamurile lor cu tot înseamnă unul peste altul mai mult de jumătate din sat."

Ajuns aici cu gândurile, Anghel tresări din visare, ajunsese la marginea satului, în vârful dealului. Puse mâna pe hățuri și se făcu atent. Șareta coborî în sat în trapul mare. De departe, Anghel văzu lume multă adunată în fața sfatului, și nu înțelese. „Ce mama dracului s-au adunat ăia acolo, acuma seara? Nu cumva s-a întâmplat ceva?" se întrebă.

Se înnoptase bine de tot. Anghel opri calul în dreptul porții sfatului și sări jos. Oamenii adunați se feriră dinaintea lui cu un soi de încetineală care nu spunea nimic bun, dar Anghel nu băgă de seamă.

XXXI

Urcă treptele în fugă și se opri în pragul biroului. Îl văzu pe Niculae Burcea înconjurat de oameni și pe Voicu Ghioceoaia strigând la el și într-o clipă înțelese că e primejdie. Oamenii adunați stăteau cu spatele spre coridor și arătau parcă înțepeniți.

– Ce e aici?

Voicu Ghioceoaia întoarse capul și amuți. Întrebarea joasă și amenințătoare a lui Anghel căzuse pe neașteptate.

– Ia dați-vă la o parte! porunci Anghel și sub glasul său gros și stăpânit se ghicea o mânie turbure.

Anghel trecu printre oameni și se înțepeni în fața lui Niculae Burcea.

– Ce e aici, Niculae!? Te-ai apucat la ceartă cu oamenii?... Unde e Pascu și Mitrică?

Îi întreba și pe ei, pe cei adunați, și parcă îi făcea răspunzători de lipsa acelora. Intră în aceeași clipă în mijlocul lor și îl apucă de braț cu hotărâre pe unul dintre ei:

– Al Mizdri, îi porunci el cu blândețe, ia du-te, măi tată, și cheamă-l aici pe Prunoiu. Măi tovarășe Voicu, ia vin' încoace nițel! Bădârcea, Ghioceoaia, veniți încoace!

Îi chemase prietenește, dar cu glas scăzut, încordat.

Ieși repede, trecu coridorul și intră alături, în biroul președintelui.

Ghioceoaia, Bădârcea, Trafulică și Didel se căutară nedumeriți cu privirile. Ghioceoaia se hotărî și le făcu semn să stea pe loc, să nu plece nimeni. Când Voicu Ghioceoaia și Bădârcea trecură coridorul și intrară înăuntru, Anghel luă petromaxul de pe masa inginerilor și se înțelese din ochi cu secretarul comitetului executiv să vină și el. Pe masa inginerilor rămăsese o lampă mică de sticlă afumată. Toate acestea se petrecură pe nebăgate de seamă și numai în câteva clipe.

– Ce e, Niculae, ce s-a întâmplat aici?

– Vor să spargă gospodăria.

– Cine?

– Voicu și Bădârcea.

– De ce, Voicule?!

– Să nu te legi de noi că nu e bine, amenință Voicu Ghioceoaia, stăpân pe sine.

– Scoate carnetul de partid, porunci Anghel cu o voce surdă.

Toți stăteau în picioare, împrăștiați pe lângă birou. Aceste cuvinte căzură ca o măciucă și Voicu se pierdu.

– De ce să dau carnetul? Că nu vreau să mă înscriu în colectiv? strigă el gâfâind.

– Scoate carnetul de partid!

Voicu Ghioceoaia se înnegri la față, își mișcă umerii cu violență și porni cu pași grei spre ușă, dar nu ieși încă.

– Bădârcea, zise Anghel fără să se mai uite la Voicu, ai dreptul să te retragi din gospodărie, dar de ce îndemni și pe alții? Nu poți să-ți vezi liniștit de treburile dumitale?

– Eu?! Eu nu! se apără Bădârcea. Cine v-a spus vouă că mă retrag?

Ghioceoaia se uită uluit la Bădârcea, dar nu pricepu nimic. Înfățișarea acestuia părea de nepătruns, dar totuși se putea ghici

că îi este teamă de ceva. Îi era teamă de Anghel. În ultima clipă își dăduse seama că e o prostie să se măsoare cu Anghel pe față. Are să se mai gândească mâine și are să vadă el ce-are de făcut. Deșteptul de Miuleț l-a găsit pe el prost, pe Bădârcea, să-l arunce în gura lupului.

Anghel deschise ușa și ieși pe coridor, nu-l mai luă în seamă nici pe Bădârcea. Tot atunci sosiră gâfâind Pascu și Ilie Barbu.

– Pascule, Ilie! Unde umblați? Mitrică unde e ? întrebă Anghel cu asprime.

– Vine acum, spuse Stan, abia trăgându-și sufletul. Am fost la el și l-am chemat.

– Stane, du-te repede și spune-i lui Ilie Moacă să vie încoace cu frate-său și văru-său. Spune-le să treacă și pe la ai lui Tăbârgel și să treacă și pe la Brigman și să adune comitetul. Du-te repede. Vezi dacă nu e deschis la *meate*, poate îl găsești acolo pe Crăciun. Să vie și el. Spune-le despre ce e vorba și acum să vie!

Stan își trase sufletul și pieri. Anghel ieși pe trepte și văzu mai mulți inși așteptând.

– Radule, ia vin' încoace, spuse Anghel ghicind pe întuneric pe unul dintre ei. Ce faci tu aici?

– Mai stam de vorbă cu Boțoghină.

Boțoghină era tânărul cu butoaiele.

– Cine mai e acolo?

– Eu!

– Care?

– Vasile Leoașcă!

Vasile Leoașcă era cel care ceruse tutun lui Cimpoacă. Câteșitrei, Boțoghină, Radu și Vasile Leoașcă, erau băieți tineri, utemiști, nici nu făcuseră armata. Boțoghină era secretar.

– Stați p-acilea, le spuse Anghel. Să nu plecați, că am treabă cu voi!

Pascu se învârtea prin biroul secretariatului, pe coridor și întreba mereu unde este Prunoiu. Ilie Barbu ar fi vrut să facă ceva, dar nu știa ce. Dădu cu ochii de Vasile și Gheorghe Ciobanu:

– Ați văzut, Vasile! Gheorghe! Ați văzut de ce e în stare Ghioceoaia?

– Ce să vedem? întrebă Vasile răstit.

– Cum, păi voi nu vedeți?! zise Ilie mulțumit.

Cineva de lângă frații Ciobanu făcu un pas spre Ilie și îi șopti amenințător:

– Bă, nu te amesteca, că dai de dracu.

– Lasă-l în pace, Trafulică, șopti altcineva. Spune-i mai bine să se șteargă și el, dacă vrea să trăiască bine.

Ilie vru să sară la ei, dar se stăpâni. Anghel era aci, nu trebuia să facă nimic fără să-l întrebe pe el.

– Ilie, unde ești? chemă Anghel de afară. Pascule!

– Pascu intrase înăuntru peste Ghioceoaia și Bădârcea. Ilie ieși pe trepte.

– Trafulică și Didel! îi șopti Ilie. Mă înjură, zice că să ies din colectiv dacă vreau să trăiesc bine.

Anghel parcă nici nu auzi:

– Ilie, du-te și vezi ce este cu Prunoiu. Spune-i să vie aici numaidecât, vezi ce e cu el! Boțoghină, du-te cu tovarășul Ilie Barbu.

Tânărul se ridică de pe stanoaga de piatră și o luă înainte:

– Hai, nea Ilie, spuse el grăbit.

Între timp, afară, unii continuau să facă gălăgie. Că ei au lăsat lista acolo și că s-a terminat, pe ei să-i șteargă din colectiv. Începură și alții să strige: ce, se joacă de-a gospodăria?! Să-i șteargă pe toți! Ce, ei sunt copii? Să-i șteargă de-acolo... De ce să nu fie Bădârcea președinte? strigau rudele lui Bădârcea. Ce, îi e frică lui Anghel că Bădârcea n-o să se supună statului? Ăla e bun care ține cu oamenii, nu te jupoaie cu cotele! Să-i

șteargă de-acolo! Ghioceoaia ca Ghioceoaia, dar Bădârcea? De ce nu e bun Bădârcea? Să-i șteargă!

N-ar fi fost nimic că puneau astfel de întrebări, dar ei nu le puneau ca să capete răspunsuri. O prinseseră de gard că să-i șteargă de-acolo și socoteau că acum pot să plece acasă. Plecau și ziceau că ei nu vor să mai stea de vorbă! Ce atâta vorbă?!

Anghel intră în cabina telefonistului și ceru raionul de partid.

– Tovarășe Dinu, spune-mi, a ajuns acolo tovarășul Țurlea?

I se răspunse că nu. Anghel ceru să vorbească cu tovarășul Ion Niculae și după câteva clipe i se dădu legătura.

– Tovarășe secretar, aici, la noi, chiaburii încearcă să spargă gospodăria. Ce sfaturi ne dați, tovarășe? Ne trimiteți pe cineva? Tovarășul Țurlea a plecat...

– Da, tovarășe Anghel, în loc să ascuțiți vigilența, vă țineți de intrigi, strigă secretarul de la celălalt capăt. Sigur că chiaburii nu stau cu mâinile în sân. Ia spune, ce s-a întâmplat acolo? Tovarășul Țurlea nu v-a ajutat?

– Ba tovarășul Țurlea ne-a ajutat, dar dacă dumneavoastră l-ați chemat! Cum a plecat el...

– Taci din gură, îl întrerupse secretarul tăios. Spune ce s-a întâmplat, nu te întinde la vorbă. Nu cumva vrei să mutăm tot raionul la voi că nu sunteți voi în stare să vă descurcați?

– Tovarășe secretar, zise Anghel, înmuind de tot glasul. Chiaburii...

– Vorbește mai tare, că nu se aude.

– Să vă spun ce s-a întâmplat, strigă Anghel mai tare decât ar fi trebuit. Prunoiu a făcut atmosferă pentru oamenii chiaburilor, să-i aleagă în conducerea gospodăriei. Noi i-am demascat și ei încearcă acum să spargă gospodăria. Capul lor e Ghioceoaia!

– Ce atmosferă a făcut Prunoiu?

– Pentru ei, el i-a susținut.

– Pe cine?

– V-am spus, Ghioceoaia și Bădârcea.

– Cum i-a susținut? Și ăștia erau oamenii chiaburilor? Și cum v-ați trezit voi hodoronc-tronc că Ghioceoaia e omul chiaburilor? Cauți un țap ispășitor pentru greșelile tale? Așteaptă, am să viu eu acolo, tovarășe.

Telefonul se închise. Anghel ieși din cabină și nu mai știu ce să facă. Intră în biroul referenților și se așeză pe scaun. Pascu și Mitrică intrară peste el.

– Vine iar tovarășul Ion Niculae, îi informă el.

– Vine acum?

– Nu știu!

– Țurlea nu se întoarce? întrebă Pascu.

– Trebuie să se întoarcă, răspunse Anghel cu încredere, apoi deodată tresări. Ce fac ăia acolo?

– Au plecat toți. Le-am spus inginerilor să nu șteargă pe nimeni. Trafulică a făcut o listă.

– Tovarășe Anghel, la telefon cu raionul, spuse telefonistul din prag.

Anghel se grăbi spre cabină. De astă dată vorbi cu Țurlea.

XXXII

Țurlea sosise la raion și intrase grăbit în biroul secretarului.

– Bine că venişi, tovarășe, spuse secretarul ridicându-se. Chiar acum am vorbit cu Udupu și mi-au spus că chiaburii încearcă să spargă gospodăria. Ce s-a întâmplat acolo?

Țurlea nu-i răspunse nimic secretarului, smulse receptorul din furcă și ceru Udupu:

– Tovarășe Anghel, ce s-a întâmplat acolo?

– După ce ascultă câteva minute, Țurlea se ridică în picioare, cu receptorul la ureche:

– Ascultă aici, tovarășe Anghel: mobilizează membrii de partid și treceți la acțiune. Mergeți acasă la fiecare om și demascați-i individual pe Bădârcea și Ghioceoaia. Trebuie să vă dați

seama ce oameni au ei sub influență, ca să putem mâine să ducem munca mai departe... Formați echipe de câte doi inși din cei mai buni membri de partid și chiar în seara asta lămuriți-i pe oameni.

Țurlea închise aparatul și se așeză pe scaun, în fața secretarului.

– Tovarășe secretar, vreau să vă întreb întâi un lucru și pe urmă vă raportez: Gospodăria de stat Udupu n-a plătit oamenilor pentru munca depusă. Care e situația acolo? Chestia asta a făcut atmosferă proastă în sat, tocmai acum...

– N-au fonduri, răspunse secretarul rece. De unde să plătească, dacă n-au cu ce?

Țurlea se uită uimit la secretar.

– Adică cum n-au fonduri?

– N-au, tovarășe, spuse secretarul iritat.

Țurlea dădu din umeri:

– Nu înțeleg cum să n-aibă fonduri. Au făcut grâu, porumb... Astea nu sunt fonduri?

– Tovarășe Țurlea, gospodăria de stat e gospodărie de stat, nu gospodărie particulară. Fondurile ei sunt vărsate la Banca de Stat, și Banca de Stat a blocat fondurile lor.

– De ce?

– Ca să fie vărsate în industrie, în investiții!

– Așa s-a spus? întrebă Țurlea.

– Parcă trebuie să se spună! zise primul secretar nemulțumit că Țurlea nu pricepe atâta lucru.

– Eu înțeleg să verse beneficiile, nu plata pentru munca oamenilor. Tovarășul prim-secretar Mircea știe de chestia asta?

Secretarul își încuia sertarele, nervos. Se vedea că întrebările acestea îl scot din sărite. În satul în discuție era pe punctul să fie dată peste cap munca de-un an de zile a raionului de partid și Țurlea ăsta îi da zor cu gospodăria de stat.

– Înaintea lui Prunoiu a fost un președinte care n-a îndeplinit planul de colectări, dumneata știi asta? Prunoiu

îndeplinește planul! De ce stârnești contradicții neesențiale tocmai în momentul când oamenii se înscriu în colectiv?

– Tovarășe secretar, dați-mi voie să arăt situația pe care am găsit-o în Udupu! reluă Țurlea liniștit.

– Ascultă întâi ce-ți spun! îl întrerupse primul secretar de astă dată cu un glas mai stăpânit. Tovarășe Țurlea, dumneata ai procedat greșit, d-aia te-am chemat. Am înțeles de la telefon că ai alunecat pe o pantă greșită! Crezi că eu nu cunosc situația din Udupu? Foarte greșit, tovarășe, să te legi de intrigăriile unuia sau altuia, taman în ziua când se formează gospodăria colectivă! Foarte greșit!

Primul secretar pronunță aceste cuvinte cu un glas prevenitor. Părea să aibă convingerea că Țurlea va da imediat înapoi și-și va recunoaște greșeala, înainte chiar de a afla despre ce greșeală e vorba. Așa, prin simplul fapt că acest lucru îl afirmă el, primul secretar! Nu-i de-ajuns atât?

– Și doar ți-am spus ieri să bagi de seamă, tovarășe Țurlea, ți-am atras atenția că secretarul de-acolo, Anghel, e un om slab care umblă cu intrigi contra președintelui! Ți-am spus, tovarășe, să iei legătura cu mine dacă ai nevoie de informații!

Țurlea tăcea atent și încordat.

– Dacă te-apuci să răscolești lucrurile, până aici te înfunzi – primul secretar își taie gâtlejul cu degetul – și ajungi la concluzia că pe toți trebuie să-i dai afară! Altă dată te rog să ții legătura cu raionul și să nu iei nici o hotărâre de unul singur, aici nu e ca în industrie, aici firele sunt încurcate, nu merge aici să tai și să spânzuri.

– De ce țipați la mine, tovarășe secretar? întrebă Țurlea nedumerit. Cine taie și spânzură?

Ion Niculae se așeză pe scaun. Răvăși niște hârtii, căută cu mișcări nervoase ceva în dosarele de pe birou.

– Am ținut seama de tot ce mi-ați spus cu privire la Anghel și președintele Prunoiu, dar situația e altfel, tovarășe secretar...

Eu n-am luat nici o măsură, n-am tăiat pe nimeni, tovarăşe secretar! Am cercetat situaţia şi acum vreau să vă raportez.

Ţurlea spuse acestea cu glas liniştit. Atitudinea lui era aceea a unui activist disciplinat şi atent, care nu se grăbeşte să tragă concluzii definitive până nu capătă convingerea că s-a orientat bine. De aceea el va da înapoi în cazul când tovrăşul prim-secretar îi va argumenta că a lunecat pe o pantă greşită.

– Singura măsură a fost să mă informez şi să mobilizez organizaţia de bază pentru şedinţă.

– Pentru ce şedinţă? tresări secretarul.

– Tovarăşe secretar, situaţia...

– Pentru ce şedinţă, tovarăşe Ţurlea? Şedinţă de intrigi în zilele când oamenii se înscriu în gospodărie?

– Tovarăşe secretar, daţi-mi voie să vă arăt situaţia.

– Cu-nosc situaţia! Cunosc, tovarăşe! silabisi Ion Niculae, încercând să se stăpânească. O cunosc şi o răscunosc! Te-ai lămurit acum?

Ţurlea nu se arătă nici pe departe lămurit.

– Da?! întrebă el uimit. Cunoaşteţi că în organizaţia din Udupu îşi face mendrele chiaburul Voicu Ghioceoaia?

– Dumneata visezi chiaburi, tovarăşe, spuse Ion Niculae şi cu o mişcare nestăpânită smulse un dosar şi-l trânti pe birou sub ochii lui Ţurlea. Poftim! strigă el, ţintind dosarul cu degetul. Dosarul chiaburului Voicu Ghioceoaia.

Ţurlea înţelese că Ion Niculae ceruse dosarul dinainte, că îl cercetase şi că argumentele acestuia se sprijineau pe datele din acest dosar.

– Cunosc şi eu dosarul „comunistului“ Ghioceoaia, răspunse Ţurlea uitându-se ţintă la secretar. Îl ştiu pe dinafară! A luat parte la războiul din vest (după ce a luat parte şi la cel din est şi a fost şi acolo decorat!), a luptat pentru reforma agrară şi a condus comitetul de reformă (după ce s-a asigurat că poate să-şi împroprietărească rudele şi să pună mâna pe cel mai bun pământ!). Înscris în partid în 1947. Şi din 1947 până astăzi, timp de patru ani, cele două hectare ale „comunistului“ Ghioceoaia s-au făcut zece. Averea „tovarăşului“ a crescut atât de mult, că n-a mai putut s-o administreze singur, a trebuit să-şi tocmească slugi. Cote? Obligaţii faţă de stat? Impozite? Acestea nu sunt pentru „tovarăşul“ Voicu. Cote şi impozite să dea cei care nu sunt în partid: auzi ce glumă! Un membru de partid cu obligaţii! Şi punctul ăsta de vedere este şi al tovarăşului preşedinte al sfatului, care e şi el membru de partid şi care se evidenţiază pe raion cu îndeplinirea planului de colectări. Oare cine o fi plătind, pe spinarea cui s-o fi îndeplinit acest plan?

– Tovarăşe Ţurlea, deraiezi, îl întrerupse Ion Niculae batjocoritor. „Tovarăşul“ ăsta Voicu, cum îi spui dumneata cu ironie, împreună cu preşedintele Prunoiu, a luptat pentru înfiinţarea gospodăriei colective. Asta te faci că uiţi!

Ţurlea se ridică brusc în picioare şi de astă dată ridică glasul:

– Nu-i adevărat!

Ion Niculae se ridică şi el în picioare. Privirile li se încrucişară fulgerător.

– Nu-i adevărat! Secretarul organizaţiei, Anghel, iată cine a luptat pentru gospodărie.

– Unde-ai visat toată chestia asta? întrebă Ion Niculae batjocoritor.

– Pentru ce s-au repezit în funcţiile de conducere ale gospodăriei fără să întrebe pe oameni?

– Astea nu sunt argumente, tovarăşe! răspunse Ion Niculae furios şi cu dispreţ. Frumos rezultat: ai distrus gospodăria şi, în loc să recunoşti greşeala, inventezi chiaburi! Ai să fii tras la răspundere!

– Pentru felul cum m-am orientat în Udupu, îmi iau răspunderea, zise Ţurlea. Dacă dumneavoastră nu vreţi să vă recunoaşteţi greşeala şi să îndreptaţi lucrurile, eu singur am să ridic această problemă în comitetul regional.

Privirea secretarului se făcu turbure, se lărgi. Sângele îi năvăli în față.

– Poftim! țipă el și gura i se schimonosi de ură cumplită. Du-te la comitetul regional! Crezi că aici e ca într-o uzină, să mobilizezi oamenii într-un sfert de oră și să le arăți graficul de producție? Aici munca politică...

Ion Niculae continuă să țipe, dar Țurlea nu-l mai asculta. Uimirea îl împiedica să mai înțeleagă ceea ce auzea. De ce țipa atât de nestăpânit tovarășul ăsta?

Țurlea nu avea prea multă experiență în munca de activist, totuși cunoscuse o mulțime de oameni și nu o dată se întâmplase să fie în situații asemănătoare ce cea de acum. Din cauza oboselii sau din cauza ambiției, unii activiști nu puteau să înțeleagă că au greșit și își pierdeau cumpătul și, datorită faptului că aveau putere, abuzau de ea și, în loc de autocritică, sfârșeau cu țipete și amenințări. Așa făcea și tovarășul ăsta, acum. Cine era el? De unde venea? Cum ajunsese secretar al unui comitet raional?

Aceste întrebări îl turburară pe Țurlea, simți că sudoarea i-a îmbrobonat fruntea.

Ion Niculae încetă deodată să mai țipe, băgase de seamă tăcerea bănuitoare a lui Țurlea. Nu cumva îi trecea prin cap să ridice într-adevăr chestiunea în comitetul regional? Va îndrăzni oare? Acest gând îl înfurie pe secretar și mai mult, dar totodată îl și neliniști, îl sperie. De doi ani de zile de când era secretar nimeni nu îndrăznise să discute metodele și linia sa politică și iată că acum acest tovarăș cuteza... Ion Niculae apucă dosarul lui Ghioceoaia, îl azvârli mânios deasupra unui dulap și reluă strigătele, de astă dată încercând să cocoloșească lucrurile.

– ... fără disciplină nu există muncă de partid. Îl dai afară pe Prunoiu, dar în locul lui pe cine ai să pui? Îl înlături pe Voicu Ghioceoaia din conducerea gospodăriei, dar Voicu Ghioceoaia e un om priceput, e un gospodar, un organizator bun, pe cine ai să pui în locul lui? Cu cine vrei să faci gospodărie?! Cu cine, tovarășe, răspunde! Faci gospodăria așa ca să zici că ai făcut-o? Se duce de râpă! Eu înțeleg că n-ai destulă experiență, te-ai dus acolo și te-ai înfundat până în gât în intrigile mărunte...

– Ce-am găsit eu acolo nu sunt intrigi! îl întrerupse Țurlea mohorât, închis în sine.

– Eu nu zic că e grav ce-ai făcut acolo, asta se mai întâmplă, dar recunoaște că ai greșit, tovarășe, recunoaște că disciplina...

Țurlea tresări iarăși. Secretarul schimbase tonul, începea să bată în retragere, încerca să cocoloșească punctele de vedere.

Țurlea făcu câțiva pași prin birou, posomorât. Trebuia să se grăbească să se întoarcă la Udupu, să ajute organizația de acolo. Situația era critică și dacă gospodăria se desface acum, foarte multă vreme va fi cu neputință de pus din nou problema înființării ei în acel sat. Trebuia câștigată această luptă. Cât despre linia politică a tovarășului ăsta, lucrurile se vor lămuri mai târziu. N-are nici un rost să mai fie continuată discuția.

– Recunosc, tovarășe, că n-am fost destul de disciplinat, spuse Țurlea, liniștit și ferm. Dar cred că înțelegeți că Voicu Ghioceoaia și Prunoiu s-au compromis și trebuiesc sancționați. Nu puteți să nu fiți de acord!

Și nu-i mai așteptă răspunsul. Se îndreptă spre ușă, ieși, se urcă în mașină și porni spre Udupu cu toată viteza.

XXXIII

De la M.A.T. Prunoiu plecase acasă și vrusese să se culce. Se gândise tot timpul la situația sa, nu pricepuse nimic, obosise și voia să doarmă. Începuse să încolțească în el bănuiala că Ghioceoaia, Bădârcea, Trafulică și Didel nu sunt oameni cinstiți. Aici nu e vorba de comerț, comerț face și președintele, dar ce-are a face comerțul cu politica? Dacă ai de vândut, vinzi. N-ai să te-apuci să dai la cooperativă, când pe piață prețurile

sunt de două ori mai mari! Ce e vinovat președintele Prunoiu că prețurile sunt de două ori mai mari? Parcă a făcut el piața? A fixat el prețurile? Nu. Atunci ce vină are el? Dacă statul desființează piața, atunci da, dar până atunci ce vină are un președinte de sfat că există piață? Ce vină îi aduce Anghel? Că nu i-a pus la cote pe alde Ghioceoaia și Bădârcea? Ei, asta e! Dacă o să te apuci să ceri cote și obligații la toată lumea rămâi fără prieteni și fără sprijin.

Un singur lucru îl neliniștea însă pe Prunoiu și anume faptul că în afacerea asta cu cotele era amestecat Iancu Enache. Anghel descoperise legătura asta și putea să izbească aici tare, și nici tovarășul secretar Ion Niculae n-o să-l mai poată împiedica. Ce e de făcut? Această întrebare îl ridică pe Prunoiu din pat. Da, îl susține tovarășul Ion Niculae, dar când are să audă că Ghioceoaia are legătura asta, oare o să-l mai susțină? Dracul să-l ia pe Ghioceoaia, ar trebui izbit cu capul de pereți. Trebuie să se ridice în ședință contra lui și să ceară excluderea lui din partid. Cu asta, lucrurile se limpezesc și tovarășul Ion Niculae are să-l susțină mai departe ca președinte. Da, așa trebuie să facă, asta era cea mai bună soluție. Și până mâine la ședință să stea acasă, să nu se mai vadă cu nimeni...

În acest timp, după ce vorbi cu Țurlea la telefon, Anghel ieși din cabina telefonică și făcu semn să intre toată lumea înăuntru. Se adunară în biroul secretariatului. Erau mulți, peste douăzeci de inși, toți cei care timp de două luni de zile munciseră sub conducerea lui pentru ca gospodăria să ia ființă.

Ilie nu mai putea de nerăbdare să afle ce sarcini are să le traseze acum Anghel. Se uita la el cu gâtul puțin întins, gata să soarbă fiece cuvânt. Anghel, Mitrică și Pascu cercetau în tăcere lista lăsată de cei care cereau să fie șterși.

– Fraților, trebuie să mergem la ăștia *individual* chiar în seara asta, spuse Anghel arătându-le lista. Tovarășul Țurlea spune că nu trebuie să-i lăsăm pe ei să doarmă cu gându-ăsta!

– Ei, hai să-i dăm drumul, se grăbi cineva.

– Stai măi frate, îl potoli Anghel, ridicând palma. Ai puțină răbdare. Intri la om în curte și ai grijă să nu te cerți cu el. Asta, una la mână! Îi spui omului *realitatea* așa cum s-a întâmplat. Asta e al doilea! Îi spui cu frumosul și va să zică vii pe urmă și la mine să aflu și eu rezultatul, să ne dăm seama care e atmosfera.

Se așeză apoi la masă și toată lumea făcu roată în jurul lui. Cei din spate își îndoiau spinările și apăsau cu pieptul pe umerii și grumazul celorlalți. Ilie, care stătea chiar lângă masă, își mișcă spinarea furios, ca într-o luptă, când o grămadă întreagă a sărit pe unul singur:

– Dă-te, mă, la o parte, că mă dai peste lampa asta!

Când Anghel începu să citească numele celor de pe listă, toți cei adunați începură să murmure:

– Rădoi? Ce caută Rădoi pe listă? Rădoi nici nu știe; e dus pe la alde socru-său la Balaci!

– Cine?! Împușcatu Florea? Măi Floreo, ia vin' încoace... Florea e aici, a fost cu mine, nici prin cap nu i-a trecut să se șteargă.

– Și Gheorghe Pațac! Îl aduc eu îndărăt pe Gheorghe Pațac!

– Liniște! strigă Anghel, ridicând palma. Măi fraților!

Se făcu liniște.

– Lista e lungă, continuă el. Ați auzit și voi, pe Împușcatu Florea și pe alții i-au trecut aici fără să-i întrebe... Trebuie să spunem și asta oamenilor; să afle toți de înșelătoriile lor... Eu acuma zic să procedăm organizat... Fiecare să-și ia sarcină individuală!

Anghel apucă din nou lista.

– Vasile Ciobanu, Gheorghe Ciobanu! spuse Anghel într-o vreme. Cine se duce la ăștia? Cine îi cunoaște mai bine?

– Eu, spuse Ilie cu hotărâre.

– Cine? Cine se duce la ăștia? întrebară mai mulți.

– Ilie Barbu, spuse Anghel cu un glas care nu aproba, dar nici nu respingea numele, cerea părerea celorlalți.

– A! Ilie Barbu!

Se făcu o mică tăcere. Va să zică, Ilie Barbu! Socotitorul! Păi sunt prieteni, ăștia trei, alde Vasile și Gheorghe cu Ilie.

După ce terminară, ieșiră în drum în fața sfatului și se grăbiră s-o ia fiecare încotro trebuia.

– Ilie, stai nițel, nu pleca, spuse Anghel. Boțoghină, Radule, Vasile a lui Leoașcă! îi chemă el pe cei trei cărora le spusese să aștepte.

Tinerii se apropiară, iar Anghel îi puse lui Boțoghină mâna pe umeri și întrebă:

– Care vreți să mergeți cu tovarășul Ilie în sat? Care e mai tare dintre voi?

Ilie înțelese la ce se gândea Anghel și sări în sus:

– Ce tot vorbești acolo? Măi tovarășe Anghel, să știi că mă supăr!

– Hai, nene Ilie, spuse Boțoghină fără să ia în seamă împotrivirea lui nen-său Ilie. Încotro mergem?

– Du-te, mă, acasă și te culcă, se supără Ilie. Taci că te găsiși tu să...

– Haide, dați-i drumul, se supără și Anghel. Ce dracu, Ilie, ne jucăm? Umflă-i tu falca ăluia și culcă-te pe-o ureche!

– Radule! Al lui Leoașcă! Uite ce-aveți voi să faceți, spuse Anghel după ce Ilie și Boțoghină se îndepărtară. O luați amândoi pe viroagă...

Tinerii ascultau ce li se spunea și dădeau din cap că așa au să facă.

– Înțelegeți, mă? încheie Anghel. Pe urmă veniți unul aici și mă găsiți ori pe mine, ori pe tovarășul Pascu. Vii tu, Radule! Vasile să stea acolo!

XXXIV

Trafulică plecase acasă, dar îl lăsase la sfat pe fecioru-său. Ghioceoaia îi spusese că Iancu vrea să-l prindă pe Ilie Barbu pe drum. Curând, după ce oamenii plecară, feciorul lui Trafulică porni pe drum fluierând și îi ajunse din urmă pe Ilie Barbu și pe Boțoghină.

– Unde te duci, nea Ilie? întrebă el prietenos.

Ilie spuse unde se duce, feciorul lui Trafulică rămase în urmă, apoi o luă pe la marginea satului și pătrunse în grădina lui Iancu Enache. Iancu Enache și văru-său Petre Miuleț stăteau de vorbă întinși lângă un salcâm.

– Ei, Marine, ce este acolo? întrebă Petre Miuleț. Câți inși s-au șters?

– Vreo treizeci de inși, a făcut tata o listă cu ei.

– Așa! Și câți au mai rămas? Ce zicea Anghel?

– Îl înjura pe tata și pe nea Didel.

– Și tac-tu ce zicea? întrebă Miuleț cu interes.

– Tata a plecat, dar zicea că ferească Dumnezeu să-l prindă în seara asta pe drum. Îi sparge capul.

– Unde e Ghioceoaia?

– Nea Voicu s-a dus acasă.

Se făcu tăcere.

Într-un târziu, Iancu Enache întrebă:

– Ilie Barbu e p-acolo?

– Nu, a plecat.

– A plecat acasă?! De ce n-ai venit să-mi spui? sări Iancu înfuriat.

– Nu, că n-a plecat acasă.

Flăcăul povesti tot ce văzuse și auzise, cum s-au împrăștiat toți în sat să vorbească cu cei care au cerut să fie șterși.

Petre Miuleț se ridică în picioare și rămase nemișcat. Se ridică și Iancu.

– Ce-i facem? întrebă Iancu. Eu mă duc la Trafulică. Mergi și tu?

– Nu, du-te singur, răspunse Miuleț cu gândurile în altă parte. Trebuie să văd ce e cu Ghioceoaia.

– Marine, spuse Iancu în șoaptă. Ia-o fuga p-aici peste măgură și ieși-i înaintea lui Ilie Barbu până n-ajunge la alde Vasile și Gheorghe Ciobanu. Strigă la ăia la poartă și spune-le că îi cheamă alde tac-tu. Dar repede.

– Păi mai am cu timp?

– Dacă o iei pe măgură și sari gardurile-alea de pe lângă viroagă, ai destulă vreme.

Feciorul lui Trafulică se făcu nevăzut.

XXXV

Câtva timp Ilie merse cu flăcăul fără să scoată un cuvânt. Vasile și Gheorghe Ciobanu stăteau departe, dar Ilie nu se grăbi; aveau destul timp.

Flăcăul călca cu oarecare nepăsare alături de el și nu mai termina de tras din țigare. Plecase cu ea aprinsă de la sfat și o tot sugea, se îneca, scuipa... În dreptul casei, îi spuse lui nen-său Ilie să stea nițel, intră în curte, întârzie puțin și, când se întoarse, într-o mână ținea o bucată mare de pâine din care mușca vârtos, iar în cealaltă mână un ciomag nu prea gros, dar destul de lung, căruia îi încerca din când în când agerimea.

– Are piuliță la cap, nea Ilie! explică el într-o vreme, cu gura plină de pâine.

– Ei, fi-ți-ar piulița a dracului! îl dojeni Ilie. De ce nu te-ai fi ducând tu acasă să te culci?!

Boțoghină nu socoti că trebuie să răspundă. În curând începu să se simtă că în sat se petrece ceva neobișnuit. Frământarea se întețea din ce în ce. Se auzeau glasuri pe uliță și pe drum, fluierături, uși trântite, chemări. Câinii lătrau cu îndârjire. Activul gospodăriei se desfășurase repede, pe toată lungimea satului. Era întuneric beznă și pe cer năvăliseră niște nori înfricoșători, negri ca cerneala, bolovănoși. Undeva, în fundul întunecat al cerului, licăreau din când în când fulgere

mici. Noaptea era totuși liniștită și se putea băga de seamă că norii stăteau degeaba pe cer, nu erau așa de grozavi.

Nu trecu mult timp și la hămăitul câinilor care se auzeau în sat se mai adăugă și urletele răgușite ale dulăilor lui Vasile și Gheorghe Ciobanu, stârniți de bătaia în poartă a lui Ilie, și șuierătura scurtă și repetată a lui Boțoghină. Vasile și Gheorghe Ciobanu stăteau în aceeași curte: o curte mare, împrejmuită cu gard de nuiele.

Ilie se uită peste gard să vadă dacă Vasile și Gheorghe nu s-au culcat. Nu se culcaseră; se vedea lumină la amândouă casele.

– Cine e acolo? se auzi glasul supărat al unei muieri.

– Vasile, Gheorghe, dați în câini, strigă Ilie.

– Nu e acasă! se auzi din nou glasul supărat al muierii. Vasile și Gheorghe au plecat la alde Trafulică, duceți-vă acolo!

Hămăitul dulăilor îl împiedică pe Ilie să înțeleagă ce i se spunea. Muierea veni la poartă și alungă câinii. Se urcă apoi peste gard și, când auzi glasul lui Ilie, deschise poarta:

– Nu știu pe unde-or fi, spuse ea, după ce Ilie și flăcăul dădură bună seara. Uite-acu plecară! Eu zic că la alde Trafulică s-au dus, sau la alde Didel; parcă așa înțelesei.

Ilie se îngrijoră:

– La Trafulică?! Păi ce să caute ei la Trafulică?

– Păi altceva mai știu ei de la o vreme încoace? Una, două, hai la Trafulică! Una, două, hai pe la Bădârcea! răspunse femeia mereu supărată. Taci că îl găsiră pe Trafulică poleit cu aur, că până acuma trecea p-acilea și nici capul nu-l întorcea! Dar ce-ai cu ei, Ilie, de veniși așa? întrebă ea în șoaptă. Ce s-aude prin sat de se dă câinii așa?

– S-au apucat Voicu Ghioceoaia și Bădârcea să spargă gospodăria. Alde Vasile nu-ți spuse nimic?

– Ba îmi spuse! Cică de ce să-i dea pe ei la o parte. Tot așa, că Bădârcea... Oleu! nu mă amestec! Facă ce-o vrea!

Împinse poarta cu spatele și pieri în curte.

Ilie îl apucă pe flăcău de braț și îi porunci scurt:

– Haide, mă!

Boțoghină se trase îndărăt:

– Ce spui, nea Ilie!? La Trafulică? Nu mă duc.

– Păi atunci de ce mai veniși până aici cu ciomagul tău? Parcă ziceai că are piuliță la cap? zise Ilie batjocoritor. Mai bine făceai de rămâneai acasă!

Și îl lăsă, o luă singur pe lângă garduri. Flăcăul îl ajunse din urmă și încercă să-l oprească:

– Nea Ilie, dacă ne ducem acolo, au să sară ai lui Didel cu măciucile! Zău, nea Ilie, mie nu mi-e frică, da ce poți să faci cu atâția inși?

– Du-te acasă și te culcă, îi porunci Ilie părintește. Haide, du-te acasă, că abia când te-or vedea pe tine cu piulița aia...

Flăcăul înțelese, dar tot nu știa ce să facă. Nu-i venea la îndemână să se arate fricos. Porni alături de nen-său Ilie.

XXXVI

Până să ajungă la alde Vasile și Gheorghe Ciobanu, lui Ilie îi păruse rău că Anghel nu-i mai *trasase* și altă sarcină. Alde Vasile și Gheorghe! Mare lucru! Aștia sunt doi inși care le-a intrat în cap că Bădârcea așa și pe dincolo! O să se ducă la ei și o să le scoată repede din cap chestia asta. Mergând pe drum, se gândise tot timpul cum și ce are să le spună. Se vedea intrat în casa unuia din ei, stând împreună pe pat și vorbind.

„Mă Vasile și Gheorghe, se auzea Ilie spunând. Voi nu vă dați seama? Cum o să fie Bădârcea președinte și Ghioceoaia socotitor?... Uite, să-l luăm întâi pe Ghioceoaia..."

„Sigur, cum o să-ți placă ție de Ghioceoaia!" protesta Vasile Ciobanu în mintea lui Ilie.

„Stai că nu e așa!"

„Ce nu e așa? sărea Gheorghe Ciobanu cu gura mare. Așa este, nu-ți place de Voicu fiindcă vroiai să fii tu socotitor."

Aici Ilie se întrista. Va să zică prietenii lui buni din copilărie, alde Vasile și Gheorghe, aveau despre el o părere mai rea decât alții. Da, trist lucru când îți dai seama că prietenii ți-au ascuns părerea lor adevărată despre tine, timp de atâția ani.

„Măi Vasile! Măi Gheorghe!... Bine, mă!..." le șoptea Ilie și nu putea să le mai spună nimic, așa de tristă era descoperirea pe care o făcea. Stătea pe pat cu fruntea plecată și tăcea.

„Ilie, stai! Nu te supăra... Nu te lua și tu după ce-i iese omului din gură! Cu gura spui multe. Nu văzuși la sfat, când te chemară să te aleagă socotitor? Crezi că nouă nu ne-a părut bine? Zău, ești prost! Ne-a părut bine, dar eram supărați pe Anghel că prea a sărit cu gura contra lui Bădârcea. Ce au ei cu Bădârcea?"

„Și Țurlea, ce știe el cum stau lucrurile? îi luă celălalt frate vorba din gură. Vine aici, stă de vorbă cu Anghel și Anghel îi spune ce vrea el. Ce, crezi că Anghel i-a spus *realitatea*?"

„Aoleu!... se văită Ilie, izbindu-și genunchii cu palma. Măi Vasile! Măi Gheorghe! Așa încredere aveți voi în Anghel? Aoleu!!"

Nu se mai putea sta de vorbă cu alde Vasile și Gheorghe. Se ridica și se îndrepta spre ușă, copleșit de mâhnire. Dacă ei, Vasile și Gheorghe, cred că Anghel... Nu-nu! Nu se mai putea sta de vorbă.

„Ilie, stai, îl opreau ei. Stai, domnule! Nu zice nimeni nimic de Anghel, dar..."

Aici Ilie se întorcea îndărăt și rămânea în picioare în mijlocul casei.

„Băi Vasile! Băi Gheorghe, izbucnea el atunci din tot sufletul, uitându-se adânc în ochii fiecăruia. Bine, mă, atâta lucru ați înțeles voi?! Cum, mă, numai atâta? Numai până aici? Vasile! Băi Gheorghe! Mă, păi nu se poate cum ziceți voi! Nu se poate, Vasile! Nu e bine, măi Gheorghe!... Trecurăți de dimineață pe drum și eu vă iesii înainte să mergem cu toții acolo. Ziceați de Bădârcea că e bun de președinte; să vă spun

drept, eu nu mă gândeam la treburile astea. Când v-am auzit pe voi vorbind, am zis că așa o fi! Dacă zice alde Vasile și Gheorghe, hai să zic și eu ca ei! Da, dar pe urmă stai și te gândești: ce treabă facem noi acum? Facem gospodărie! Cu cine? Ei, aicea este! Nu poate să fie așa, nu e bine așa! Te doare, Vasile! Și când te doare din nădejdea pe care ai tras-o, îți pierzi și nădejde și tot, și nu mai ai nici un rost pe lumea asta!"

„Stai, Ilie, ce tot vorbești tu!" săreau alde Vasile și Gheorghe neînțelegând.

Aici Ilie nu mai putea răbda:

„Păi ce gospodărie e aia condusă de unii care nu le place de ea? Vasile și Gheorghe, sau sunteți nebuni?"

„Cui nu-i place de ea?"

„Lui Ghioceoaia și Bădârcea."

„Cine ți-a spus ție că lui Bădârcea nu-i place gospodăria? De unde ai mai scos-o și pe-asta?"

„Păi dacă i-ar plăcea n-ar fi sărit s-o spargă, Vasile și Gheorghe. Uite, și eu am zis de dimineață că nu intru – am avut eu motivele mele – dar n-am făcut gălăgie, că să nu mai intre nici alții. E o diferență aici!"

La care cuvinte, după părerea lui Ilie, Vasile și Gheorghe n-ar mai fi avut ce răspunde și ar fi tăcut mâlc. Ce-ar mai fi putut să spună? Când auzi însă că Vasile și Gheorghe sunt la Trafulică, se simți cuprins de bănuială și se îngrijoră. Muierea lui Vasile avea dreptate: Trafulică n-avea nici în clin, nici în mânecă cu alde Vasile și Gheorghe! „Nu e nimic", își spuse Ilie grăbind pașii.

– Hai mai repede, Boțoghină, dacă zici că mergi, îl îndemnă pe flăcău.

Ajunseră la Trafulică și bătură în poartă. Ieși chiar Trafulică. Când văzu cine e, Trafulică închise poarta și întrebă cu interes:

– Ce este, Ilie? Ce cauți tu aici?

– Alde Vasile și Gheorghe Ciobanu e pe la voi?

– Vasile și Gheorghe Ciobanu?! întrebă Trafulică, parcă ar fi fost mirat că Vasile și Gheorghe puteau fi găsiți la el. Da, sunt la mine, se miră el mai departe, dar ce-ai cu ei?

– Am ceva cu ei, spune-le să iasă până afară.

– Hai înăuntru, îl pofti Trafulică binevoitor. Ăsta cine e? A! Al lui Boțoghină! Hai înăuntru, că Vasile și Gheorghe mai stau pe la mine.

Trafulică îi lăsă să intre, iar el mai zăbovi puțin la poartă, lucru care nu-i scăpă flăcăului.

– Nea Ilie! șopti el cu teamă.

Trafulică îi ajunse din urmă. Mergea în urma lor în tăcere și tot în tăcere îi conduse într-o tindă mare și de-acolo într-o odaie.

Când păși pragul, Ilie nu văzu decât că odaia era luminată slab de o lampă mică și că pe paturi și pe scaune stăteau oameni. În prima clipă nu-i cunoscu cine sunt, dar nu se sinchisi, dădu bună seara și rămase în picioare lângă ușă.

XXXVII

În clipa următoare îi văzu pe toți care erau: Didel, Bădârcea, Iancu Enache, Vasile și Gheorghe Ciobanu și cei doi băieți ai lui Trafulică. Stăteau tolăniți pe paturi și parcă așteptau pe cineva. Când îl văzu pe Iancu, Ilie înlemni de uimire:

– A! Așa! exclamă el lung.

Cei doi frați Ciobanu se uitau și ei încremeniți la noul-venit și se vedea că nu pricep ce se petrece. Arătau înfricoșați de venirea lui Ilie. Iancu are să sară la el. Ce căuta Ilie aici?

– Bă Vasile! Gheorghe! Ce căutați voi aici?! se pomeniră întrebați ei de Ilie, care păși cu îndrăzneală în mijlocul odăii.

Vasile și Gheorghe se uitau buimaci la Ilie, nu-l mai recunoșteau. Părea mai înalt decât îl știau ei, mai vânjos și parcă nu-și dădea deloc seama unde nimerise. Parcă avea pistol la el și venise să-i aresteze pe cei din odaie.

– O să-ți arătăm noi acuma ce căutăm! răspunse Iancu Enache în locul celor întrebați și se ridică alene în capul oaselor. Ilie nu-l luă în seamă, se răsuci în mijlocul odăii, se scărpină vesel sub pălărie.

– Așa, dom'le Trafulică, te-ai dat și tu cu ăștia! Bine, lasă că o să vezi tu pe dracu, spuse el liniștit. Boțoghină, porunci el cu măreție, fuga la sfat și spune-i tovarășului Anghel să vie încoace.

Flăcăul tresări, parcă zgâlțâit din somn. Nu era greu de văzut că teama îl paralizase.

– Tovarășul Anghel? întrebă el, mai tare decât ar fi trebuit. Bine!

Și, foarte bățos, apucă clanța și deschise ușa atât de smucit, că se lovi cu bărbia de ea. În aceeași clipă unul din feciorii lui Trafulică sări de pe pat și îi tăie drumul.

– Stai aici. Când ți-oi da eu un tovarăș Anghel, n-ai să-l poți duce.

– Boțoghină, strigă Ilie tăios.

Boțoghină înțelese. Îl apucă pe feciorul lui Trafulică de piept și îl dădu la o parte:

– Dă-te, bă, la o parte, ce, crezi că dacă sunt în casa ta, mi-e frică de tine?

– Închide ușa, Trafulică! porunci Iancu stăpân pe sine, apoi se adresă feciorului lui Trafulică: Stai la locul tău, Marine. Stai colea pe pat.

– Măi Vasile! Gheorghe! Ia hai afară de-aici că am să vorbesc ceva cu voi, spuse Ilie stând cu spatele la Iancu.

Stătea cu spatele foarte aproape și nu se sinchisea deloc sau cel puțin așa părea. Le făcuse semn din cap celor doi frați, prietenos dar și poruncitor:

– Haide, mă!

Alde Vasile și Gheorghe răspunseră din priviri că au să meargă, dar nu se mișcară de pe pat, parcă ar fi fost legați cu frânghii.

– Veniți acolo și faceți gălăgie că așa și pe dincolo, dom'le Trafulică și Didel, spuse Ilie parcă ar fi continuat vorba începută. Faceți gălăgie că l-ați vrea pe Bădârcea președinte și, când colo, voi lucrați la ordinul ăstuia! și-l arătă pe Iancu. Fie ea a dracului de omenie, care crede lumea că o aveți!

– Ce la ordinul ăstuia! Nu mai clănțăni acilea de pomană! bolborosi Didel dușmănos. Ăsta veni și el ca omul, n-are voie să vie!?

– Mai bine ți-ai vedea de treabă, ar fi mai bine de tine, murmură și Trafulică. Faceți gospodărie să vă pună statul la jug, să trageți până n-oți mai putea!

– Ia lăsați-l în pace! șopti Iancu amenințător. Ilie Barbu, m-ai auzit tu pe mine că am zis eu ceva de gospodăria voastră? Am zis ceva de tine? Atunci de ce ai sărit...

Se ridică de pe pat și îi ieși lui Ilie în față. În aceeași clipă Ilie îi întoarse spatele și le făcu semn din cap celor doi frați să se ridice și să meargă cu el. Mișcarea capului însă îi înțepeni. Iancu se aruncase asupra lui, îi înconjurase gâtul cu amândouă palmele și îl stângea cu chipul schimonosit de ură năprasnică. Se pare că Ilie nu fusese luat pe neașteptate. Cam în aceeași clipă smuci din grumaz și Iancu se clătină. Ilie apucă de ghearele încleștate de gâtul său și le desfăcu liniștit, parcă și-ar fi descheiat gulerul care îl supăra.

– Ia mâna de pe mine, șopti gâfâind. Dacă...

Nu mai avu însă timp să-și termine vorba. Iancu se trăsese un pas înainte și scoase ceva din buzunar, ceva mic care nu se vedea, dar care se putea ghici.

Boțoghină ghici cel dintâi și se repezi să-i sară în spate lui Iancu. În aceeași clipă feciorul lui Trafulică se năpusti asupra lui și îl opri, îl înțepeni în ușă.

– Nea Vasile, sări! strigă Boțoghină înspăimântat.

Frații Ciobanu țâșniră în picioare. Strigătul flăcăului îi făcu să înțeleagă într-o clipă primejdia. Iancu tocmai se repezise. Ținea mâna ridicată să taie cu ea de sus în jos. Frații Ciobanu

îl izbiră cu piepturile și Iancu, din viteză, nimeri cu trupul în perete, izbutind să-l atingă pe Ilie. Îi crestase umărul și îi sfâșiase cămașa la spate.

– Trafulică, pune mâna pe el, răcni Iancu înnăbușit.

Prea târziu. Nu se așteptaseră nici unul ca Vasile și Gheorghe să-i sară lui Ilie în ajutor. Ce să facă acum? Era lucru știut în sat că bătaia cu frații Ciobanu nu duce la nimic bun.

– Vezi, bă, că-ți curge sânge, Ilie, murmură Vasile, cercetând cu atenție spinarea lui Ilie.

În acest timp, nu se știe cum, Bădârcea se făcuse nevăzut. Posomorât, Vasile Ciobanu se căznea să lege cămașa sfâșiată a lui Ilie. Peticul cusut de Gherghina de dimineață fusese mai tare, ruptura trecuse pe lângă el. Acum nu mai avea culoarea bluzei, se făcuse roșu de sânge.

– Va să zică așa, zise Ilie Barbu răsucindu-se spre Iancu și Trafulică. Săriți cu cuțitele! Așteptați nițel, că n-o să mai săriți voi cu cuțitele.

Ilie porni spre ușă cu pași grei.

– Da, vedem și noi, Ilie Barbu, că nu ți-e milă de viață, murmură Trafulică în urma lui. Ai apucat-o p-aci: află că p-aci au să-ți rămână zilele! Nu mori tu în pat, să nu duci tu grija-aia!

– Vasile! Gheorghe! Haideți, strigă Ilie de-afară.

Frații Ciobanu se opriseră în prag și se uitau la Trafulică. Nu spuneau nimic, se uitau și tăceau. „Așa ne-a fost vorba? întrebau ei posomorâți. Așa ne-a fost vorba, să-l aduci pe-ăsta aici să scoată cuțitul?! Păi așa ne-am înțeles noi? De ce l-ați adus aici pe Iancu? Ce-ați vrut să faceți?"

– Vasile, Gheorghe! strigă Ilie de-afară.

– Hai, Gheorghe, hai să plecăm de-aici, zise Vasile supărat. Dați-o dracului, nici așa să ne apucăm și să tăiem oamenii, fiindcă...

Trafulică avusese însă grijă să închidă poarta de la drum. Iancu Enache se repezi în urma lor cu o măciucă în mână:

– Ai lui Ciobanu, dacă nu-l lăsați pe Ilie o să aveți de-a face cu mine, strigă el. Dați-vă la o parte!

Feciorul lui Trafulică dăduse drumul la câini și pândea poarta cu un ciomag. Acum nu mai erau în casă, aveau loc să se bată cu măciucile și Ilie Barbu și ai lui Ciobanu erau cu mâinile goale. Singur Boțoghină avea ciomagul său cu piuliță la cap.

– Dă-ncoace, Boțoghină! strigă Vasile cu un glas încordat și-i smulse acestuia ciomagul.

Se repezi cu îndrăzneală la Iancu Enache și timp de câteva clipe se auziră loviturile seci, năprasnice, ale măciucilor.

– Gheorghe, ai grijă de Ilie, strigă Vasile.

Zadarnic încuiase Trafulică poarta. Încă de la început Gheorghe Ciobanu și Boțoghină o scoseseră din balamale, ieșiseră pe podișcă și acum se întorceau cu pari smulși din stanoagele podiștei. Din fundul grădinii lui Trafulică năvăliră încă trei inși cu măciuci. Vasile se retrase din curte apărându-și mereu capul. Ciomagul lui Boțoghină se rupsese. Câinii urlau înnebuniți, se auziră țipete ascuțite de femei. Vecinul lui Trafulică ieși și începu să urle:

– Bă! Bă! Nu da, bă! Bă, n-auzi! Bă!

Frații Ciobanu și Ilie se ascunseră în curtea acestui vecin; iar Boțoghină o luă la goană spre sfat. Cu tunicile în cap, Iancu Enache și ceilalți dădură buzna în curtea vecinului lui Trafulică, urmărindu-i cu îndârjire pe frații Ciobanu și Ilie Barbu.

XXXVIII

Anghel, Pascu și Mitrică stăteau în biroul secretariatului și răsfoiau registrele și tabelele de colectare. Curierul Stan se odihnea întins pe o bancă pe care stătuseră câteva ceasuri mai înainte cei doi frați Enache. Îl toropea somnul. Alergase astăzi ca niciodată... se mira cum de nu plesnise splina în el. „Domnule! uite cum devine: un cal n-ar fi alergat atâta!!!" gândi el.

– Stane!

Stan sări în picioare, speriat.

– În definitiv de ce nu te duci tu acasă să te culci! spuse Pascu.

– Îmi speriași somnul, mormăi Stan bosumflat. Nu știi că eu dorm aici?

Se întinse la loc pe bancă și cu toată sperietura simți că somnul îi dă din nou târcoale. Când să adoarmă de tot, auzi foarte limpede un glas care venea parcă din depărtare:

– Care va să zică, Iancu Enache are de dat cinci mii de kilograme de grâu. Scrie-acolo: cinci mii.

Tăcere, apoi același glas:

– Vezi la Bădârcea!

Din nou tăcere, apoi:

– Bădârcea, șase pogoane de grâu. A dat tot!

„Bădârcea, șase pogoane de grâu". În creierul jumătate adormit al lui Stan, cuvintele acestea n-avură nici un înțeles, dar rămaseră totuși pe undeva prin preajmă și nu-l lăsară pe Stan să adoarmă. Încercă să le alunge, dar încercarea îi sperie iar somnul. Deschise ochii și mormăi supărat:

– Șase pogoane, pe dracu!

– Stan vorbește în somn, zise Mitrică vesel.

– Care șase pogoane? întrebă Stan, ridicându-se în capul oaselor. Dar opt pogoane de la Stejar și zece de la Grama? Nu le muncește al Mizdri? Alea de la Stejar le muncește cu Ion al Titichii, văru-său; n-a treierat cu el?

Se făcu tăcere. Anghel se uita nemișcat la Stan, parcă l-ar fi văzut întâia oară.

– Stane, ia vin încoace, îi spuse apoi cu gravitate. Stai colea și spune. Pascule, șterge-l pe Bădârcea de la mijlocași și trece-l dincoace la chiaburi. Apoi se răsti la Stan: Tu de ce nu vorbești, mă, dacă știi? Ai? Ia nu-ți mai rânji fasolea! Nu vezi ce facem noi aici?

Fericit că ceea ce știa el îi trebuia tovarășului Anghel, Stan se așeză alături, gata să-și aducă aminte tot ce știa el despre Bădârcea și alții. Când nu știa, spunea: „Eu nu știu, dar știe alde cutare, o să-l întreb mâine pe el".

După un timp, Anghel se uită la ceas:

– E ora douăzeci și trei și jumătate. Și hotărî: Ne ajunge atât. Hai să mergem prin sat.

Aprinseră țigări și ieșiră agale în fața sfatului.

– Hai spre Enache, trebuie să ne întâlnim cu băieții-ăia, spuse Anghel.

Porniră, dar abia se îndepărtară câțiva pași că se auzi din depărtare claxonul unei mașini.

– Trebuie să fie tovarășul Țurlea, hai îndărăt, spuse Anghel.

Mașina opri și din ea coborî Țurlea, Sergiu și încă un activist. Intrară cu toții înăuntru.

– Tovarășe Anghel, să vie aici Prunoiu, Ghioceoaia, colectorul și casierul, spuse Țurlea. Trimite pe cineva după ei.

– Pascule, adu-l pe Prunoiu aici. Stane!

– Ei, care e situația, tovarășe Anghel? întrebă Țurlea mai departe.

Anghel arătă că a făcut întocmai cum i-a spus tovarășul secretar Țurlea la telefon. Îi arătă tabelul de cote, și continuară verificarea. În curând sosi și președintele sfatului.

Prunoiu intră înăuntru, se așeză pe bancă, se descheie la cămașă și răsuflă scurt. Avea privirea turbure și nu se uita la nimeni, cu toate că îi vedea pe toți.

– Tovarășe președinte, uite ce scrie aici, spuse Țurlea liniștit. Ghioceoaia: impozite neplătite de doi ani și cote opt mii de kilograme de grâu, trei de porumb, douăzeci kilograme de lână nepredate. Bădârcea, Iancu Enache, Petre Miuleț, Sandu Enache: cote nepredate și impozite neplătite. Tovarășul președinte n-a predat nici el trei sute de kilograme grâu, floarea-soarelui, lână...

Se făcu tăcere. Sergiu se ridică și se opri în fața lui Prunoiu.

– Cum se face că ai îndeplinit planul de colectări, tovarășe președinte?

– Jupuia oamenii, așa îndeplinea, spuse Anghel.

Prunoiu tresări violent și deodată țâșni în picioare. Îl dădu pe Sergiu la o parte și se opri în fața lui Anghel. Îi șopti gâfâind:

– Anghele... Anghele...!

Se repezi spre masă, smulse lista din mâinile lui Țurlea și se întoarse cu ea în fața lui Anghel.

– O vezi? O să întrebăm oamenii și dacă nu este așa cum ai scris tu aici eu te distrug pe tine!

Începu să strige fără măsură. Amenința cu pumnul în aer și din când în când se izbea cu el în piept.

– De râpă se ducea comuna asta dacă nu eram eu, și acum sunt scos vinovat? Eu?! Am muncit și am format gospodăria colectivă, tovarășul prim-secretar știe!

– Ce gospodărie ai format tu?! strigă Anghel.

– Eu am format gospodăria colectivă, eu, strigă Prunoiu, arătându-se pe sine cu degetul întors.

Prunoiu vru să strige mai departe, dar în aceeași clipă năvăli înăuntru Boțoghină.

– Tovarășe Anghel! spuse el gâfâind. Hai repede că vor să-l taie pe tovarășul Ilie Barbu.

– Cine? întrebă Anghel cu încordare, dar Boțoghină nu auzi.

– Au sărit cu cuțitele la noi, hai repede acolo.

– Cine, mă, spune cine, surdule!

– Alde Iancu Enache.

– Unde, în ce loc?

– În casă la Trafulică. Noi am ieșit de-acolo, dar mi-e frică să nu se fi luat după ei, că era și alde nea Vasile și Gheorghe Ciobanu. Au sărit ei, oleo! Dacă nu erau ei îl tăia de tot pe tovarășul Ilie.

– Haidem cu mașina, spuse Țurlea, țâșnind afară.

Se auzi motorul duduind și după câteva clipe nu se mai auzi nimic.

În biroul secretariatului rămase Prunoiu, singur. El ieși afară năucit, apoi se întoarse înapoi. Nu înțelegea nimic. Iancu Enache în casă la Trafulică?! Se așeză pe un scaun cu un aer buimac, și rămase astfel vreme îndelungată. Iancu Enache în casă la Trafulică... au sărit cu cuțitele... Deodată Prunoiu pricepu și se înspăimântă. Pricepu că el nu e și n-a fost ceea ce credea, adică cel mai tare om din comună. Oameni mai puternici decât el s-au înfruntat cu înverșunare și în seara aceasta Iancu Enache a ieșit din umbră, pe față. Prunoiu plecă din clădirea sfatului neliniștit, înspăimântat de ceea ce avea să i se întâmple. Își făcuse în sat dușmani numeroși. Toți acei pe care îi nedreptățise cu cotele, da, aceia! Erau mulți, nici măcar nu-i știa, nu-i trecuse prin cap că într-o bună zi are să cadă!

XXXIX

Ilie Barbu și frații Ciobanu își pierduseră urma prin grădinile oamenilor și ajunseră în cele din urmă acasă. Frații Ciobanu sculaseră vecinii și urmăritorii nu îndrăzniseră să intre în curtea lor. Muierea lui Vasile încălzi apă și Ilie își spălă umărul lovit de cuțit.

Nu mult timp după aceea, auziră bătăi în poartă și zgomotul unei mașini. Ieșiră afară. Erau tovarășul Țurlea, Anghel, Mitrică, Pascu și șeful postului de miliție.

Ilie le povesti cum s-au întâmplat lucrurile; pe cine a găsit acolo, cum a sărit Iancu să dea cu cuțitul, cum s-au adunat, ca o haită, să-i omoare cu măciucile.

– După cum văd eu, Ilie, tu ai avut sarcina cea mai grea, spuse Țurlea. Ia hai acuma cu noi, să punem mâna pe domnii Trafulică și Enache.

S-au dus cu toții spre Trafulică.

La Trafulică n-au mai găsit pe nimeni din cei dinainte. L-au luat pe Trafulică fără nici o vorbă, apoi s-au dus la Iancu acasă și l-au luat și pe el.

Iancu Enache se culcase, chipurile: se dezbrăcase. A trebuit să se îmbrace la loc. Se făcea că nu știe pentru ce este căutat.

Se opriră după aceea la sfat și se dădură jos. Ilie era cu un picior spre casă, arăta cam țeapăn.

– Treci pe la dispensar, Ilie. Scoală-l pe tovarășul doctor să te panseze, că n-am chef să ți se întâmple ceva cu tăietura aia, zise Anghel.

– Da, începe să doară rău, răspunse Ilie. Parcă am un umăr de lemn!

– În gospodărie o să trebuiască să lucrezi altfel, Ilie, spuse Țurlea, uitându-se cu atenție la chipul îndârjit al viitorului socotitor. Nici tu să nu-ți închipui că toată lumea e ca tine!

Ilie tresări auzind aceste cuvinte ciudate. Ce voia să spună tovarășul Țurlea?

După ce Ilie și frații Ciobanu plecară, Țurlea îl întrebă pe Anghel:

– O fi înțeles Ilie ce i-am spus eu?

– Acuma n-a înțeles, dar o să afle el, încetul cu încetul, tot ce trebuie să afle.

– Am impresia că a azi a fost ziua lui mare, mai zise Țurlea.

XL

Acasă Ilie o găsi pe Gherghina picotind. De fapt, ea dormea de-a binelea: nu se trezi decât când bărbatul ei o mișcă ușurel de umăr.

– Aoleo! murmură ea cu glas stins. Sunt frântă de oboseală!

Dar așa frântă cum zicea că era, se ridică numaidecât, căută printre străchini și începu să piseze niște usturoi, să facă mujdei pentru friptură.

– Ce face băiatul ăla, doarme? întrebă Ilie după o vreme.

Se pare că Gherghina era totuși pe jumătate adormită, fiindcă abia într-un târziu se pomeni că parcă el ar fi spus ceva:

– Ce ziseși tu?! întrebă ea cu mirare.

– Ziceam de băiatu-ăla! Ce face, doarme?

– Doarme, ce să facă!

Când se trezi de tot, Gherghina se așeză jos pe un căpătâi lângă prag și așteptă mai întâi ca omul ei să mănânce, să-l întrebe apoi ce s-a întâmplat.

Ilie, însă, se simțea bine, și după felul cum mânca, se putea înțelege că i-ar plăcea să spună și mâncând, dar numai dacă ea l-ar întreba. Gherghina înțelese:

– Mereu s-au dat câinii ăștia! Ham-ham! Ham-ham! ziceam că nu mai sfârșesc...

Parcă n-ar fi știut de ce se dădeau câinii! Știa, dar voia amănunte.

– Asa sunt câinii! reflectă Ilie. Își ascunse zâmbetul cu un picior rumenit de găină, și reflectând mai departe: Ce treabă are câinele? Să se dea!

„Aha! Stăi că spune." Gherghina se dădu mai aproape. Ilie, însă, nu se grăbea, cu toate că terminase cu masa. Se uita puțin mirat în strachina cu bucăți. Ridică din sprâncene:

– Fă Gherghino, șopti el tainic, fără să-și ia ochii din strachină. Fă, eu nu știu ce e cu mine: după ce înghit așa vreo patruzeci-cincizeci de dumicați cât capul de pisoi odată mă pomenesc că mi se taie foamea! Ce-o fi cu mine?!

Se uită foarte nedumerit la nevasta lui, fără să zâmbească, cu sprâncenele ridicate a mirare.

– Păi ce să fie, înseamnă că te-ai săturat, îl dumeri Gherghina, bucuroasă că omul ei glumea cu atâta plăcere. Gândi că lucrurile au ieșit bine.

– Hm!! Dacă așa zici tu... Atunci să-ți fie de bine, să crești mare! spuse Ilie, uitându-se lung, drept în ochii ei.

Gherghina nu se feri, rămase sub privirea aceea a lui care părea grea de atâta limpezime și pe care o cunoștea de când era fată: îi plăcuse atunci cel mai mult, iar astăzi îi plăcea mai mult ca oricând. Își plecă totuși pleoapele. După câteva clipe le ridică iarăși și îl învălui și ea cu privirea ei. Dar deodată se îngrijoră:

– Ilie, ce-ai la umăr?

– M-am zgâriat...

Îi spusese cu nepăsare că alde Vasile și Gheorghe, știe ea, gardurile lor sunt de nuiele și... noaptea... cutare... se întâmplă... Vasile și Gheorghe Ciobanu?! Ce-a căutat la ei? Ei, ce-a căutat? Sarcină de partid. Alde Vasile și Gheorghe au vrut să iasă din gospodărie!...

Începu să-i povestească. Îi spuse tot ce știa, dar nu avu grijă să facă legătura între o întâmplare și alta și Gherghina obosi, nu-l lăsă să sfârșească.

– Hai că ești ostenit, toată ziua ai umblat de colo până colo! Mâine o să te duci iar, așa că trebuie să te odihnești.

– Dacă zici tu că sunt ostenit...

Fie, zice și el ca ea, dar el nu se simțea deloc ostenit.

– Eu vreau să mă culc afară, spuse Ilie în cele din urmă.

– Dacă zici tu că vrei să te culci afară...

Fie și-așa, dar s-a cam lăsat frig! „Frig? îi trecu Gherghinei prin cap. Da' de unde frig?" exclamă ea în gând cu șiretenie. Somnul îi zbură de pe pleoape și chipul ei, mai înainte obosit, căpătă o expresie vie de tinerețe.

Ilie o văzu și îi păru bine că Gherghina lui seamănă acum grozav nu cu Gherghina de azi-dimineață, care nu ziceai că are treizeci de ani, ci cu Gherghina lui Ciucă, cum era ea atunci fată mare, când se ducea la poarta ei și-i fluiera...

Ieșiră pe prispă.

...Târziu, Gherghina adormi. Ilie îi simți multă vreme în spinare răsuflarea caldă. „Ostenită, săraca de ea, gândi el. Nu vezi cum răsuflă de încet? Parcă ar fi murit! Ce, e glumă? Dacă ai măsura pașii câți îi face ea într-o zi, ai ajunge la București. Dar ce mai ține ea la el! Nu vezi cum doarme lipită de spinarea lui?... Și n-are și ea săraca o bluză pe ea!... Lasă, Gherghino, uite, nici Catrina lui Tăbârgel n-are, nici a lui Ilie Moacă, nici Florica lui Pațac... De unde să ia?! Lasă că o să facem! Trebuie să meargă! N-are voie să nu meargă."

Ilie închise ochii și, treaz fiind, sub pleoape îi țâșni lumina zilei, pe o întindere nesfârșită de pământ. I se părea, vedea cum gospodăria treiera prima ei recoltă și Ilie știa pe dinafară câte zile-muncă are fiecare. Da, se cântăresc sacii așa cum văzuse el că se făcea la gospodăria Dor Mărunt. Brigman, magazionerul, stătea cu plaivazul la ureche și făcea prinsoare cu Niculae Burcea că au să iasă peste 2500 kilograme la hectar.

Uite și copiii: se țin de drăcii, se urcă pe cântar și se laudă ca proștii că atârnă atâtea kile.

„Vasilică, zicea Niculae Burcea cu glasul său blând. Du-te, taică, încolo d-aici."

„Am patruzeci de kile, nea Niculae."

„Bine că ai patruzeci de kile. Tot atâtea are și purcelul meu."

Zarvă să pui mâna pe un retevei și să le dai la spate. Uite-i pe unii că vin cu vitele la apă. Sunt însetate vitele, dar și băieților li-e sete. O fată se uită la ei și îi dojenește:

„Măi, lasă întâi vita să bea, că ea nu e om să poată răbda."

Ilie se uită la ea uimit. A cui era fata asta?

Deschise ochii și zâmbi înăuntrul său că își punea asemenea întrebare. Nu mai știa dacă visa sau își amintea.

„Da, e bine că o să facem grâu mult, dar trebuiesc bani, se pomeni Ilie gândindu-se. Cu ce cumperi să faci ateliere și grajduri? Aveau noroc ăia din Dor Mărunt. Era o vale la ei de vreo zece hectare, cu un iaz. Făcuseră grădinărie, câștigau parale!"

Ilie se ridică în capul oaselor, prins de un gând. Satul are lângă pădure un loc numit Valea Morii. Pe lângă vale

șerpuiește pârâul. S-ar putea face un gropan mare de strâns apă, îngrășat locul, construit la Niculae Dogaru o roată bulgărească și faci o grădină și...

Răcoarea nopții și mișcarea îl făcură pe Ilie să simtă iar durerea în umăr. Îl ținea, parcă îi prinsese spinarea.

„Ia stai tu mai încet, Ilie!“ își spuse el, veselindu-se singur de nevinovăția gândurilor sale.

Și vru să se întindă și să pună capul pe căpătâi, dar Gherghina îi luase, ca de obicei, locul. Îi apucă ușurel capul în palme și îl dădu mai încolo. Când închise ochii să adoarmă, cocoșii începură deodată să cânte. Se revărsau zorile.

SITUAȚIILE PREȘEDINTELUI

Tovarășul secretar Băcuieț observă la un moment dat că președintele unei gospodării dintre cele mai nou înființate, trimetea sfatului situații din care nu se înțelegea aproape nimic. Gospodăria aceasta se afla la extremitatea de nord a raionului, și tovarășul Băcuieț își încheie activitatea din ziua aceea trecând pe acolo. Ca totdeauna, el nu-și preciză de la început obiectul vizitei și își exprimă nemulțumirea legându-se de altele.

De ce se arunca porumbul la porci pe jos? Nici porcul nu digeră bine când înghite boabele amestecate cu noroi și se face și risipă peste toată chestia! Și de ce se dădeau de pe acum furaje vitelor, când vitele puteau să mai pască pe unde mai era de păscut? („Când o veni iarna și o să rămâneți fără furaje, vii colea, tovarășe tehnician, înaintea vacii, și-ți faci autocritica!“) Și tufele alea de pe câmp de ce n-au fost scoase? Și nici peticele alea de vie care au mai rămas pe la capete n-au fost lichidate!

– A doua oară a venit la mine șeful brigăzii de tractoare să se plângă că nu vreți să înțelegeți să scoateți tufele. Unde ești, tovarășe președinte?

Văcăruș, președintele gospodăriei, era acolea, în stânga tovarășului Băcuieț.

– Le scoatem, tovarășe secretar! Mâine trimit câțiva oameni din brigada de câmp cu târnăcoapele și le scoatem, zise președintele.

– Da?! se miră tovarășul Băcuieț. Ia vino dumneata cu mine în birou să-ți spun ceva. Lasă tufele pe seama tovarășului inginer, că o să trec eu poimâine și o să mai văd eu viță de vie și tufă pe câmp!

Președintele avu aerul că îi convine, e de acord să lase tufele alea pe seama agronomului, dar... știe oare agronomul pe cine să trimită și în ce loc anume? N-ar fi poate mai bine să... să se ducă agronomul la birou și el, președintele, să... dar își dădu seama singur că nu se putea și o luă încet în urma activistului.

În birou, președintele rămase în picioare și nu se îndepărtă prea mult nici de ușă. Parcă i-ar fi sugerat activistului să facă la fel, adică să rămână și el în picioare, să-i spună în câteva cuvinte vorbele alea, și să iasă pe urmă amândoi afară și...

– Bine mă, nenorocitule, de ce-mi trimiți tu mie la raion situații false? zise pe neașteptate tovarășul Băcuieț, așezându-se la birou cu zgomot și privindu-l pe Văcăruș drept în față, cu niște priviri din care țâșneau fulgerări de uimire, curiozitate și amenințări. De ce ? Ia să-mi explici!

Președintele surâse, un reflex bizar al neliniștei care se așternuse brusc pe chipul său. Cuvintele, „bine mă, nenorocitule", nu le spunea acest activist decât foarte rar și erau la el semnul că ai bășicat-o, ai făcut ceva și ai fost prins și ești acum compătimit pentru ce-o să ți se întâmple.

– De ce, tovarășe secretar?

– Cum de ce, mai și întrebi? Ia stai tu colea jos și să verificăm.

– Să verificăm, tovarășe secretar, zise președintele cu o voce deodată mică și senină. Să verificăm, de ce să nu verificăm, repetă el.

Și trase un scaun și se așeză, nu în fața secretarului, ci alături, lângă umărul lui.

– Găini, zise secretarul.

– Găini, repetă președintele.

– Ei, câte sunt? îl întrebă tovarășul Băcuieț, uitându-se direct la el și ferind cu palma hârtiile pe care le scosese din buzunar și le întinsese pe birou.

– Păi câte să fie?

– Cum, „păi câte să fie"? Spune câte.

Președintele dădu să se uite în hârtie, propria hârtie care avea jos iscălitura lui încogârlitată și naivă de școlar, iscălitură expresivă, amintind parcă și caligrafic de numele său, Văcăruș, derivând de la văcar, adică băiat mic și bun care păzește cuminte vacile altora.

– Lasă tu asta, zise tovarășul Băcuieț cu grijă și cu o expresie de om stăpân pe situație, care deși nu înțelege sensul întâmplării la care ia parte, a văzut și a auzit totuși destule în experiența lui de activist ca să nu se mai mire de nimic. Lasă tu asta, repetă el, acuma răspunde-mi pe dinafară, sau dacă nu știi pe dinafară să mergem la fața locului să aflăm (cu toate că o să fie cam greu să stăm acuma să numărăm, adăugă el cu o ironie rece). Câte găini aveți?

– Păi câte să avem? Atâtea câte sunt în găinărie! Alea sunt, altele n-avem.

– Și câte sunt?

– Două mii trei sute șaizeci și două, răspunse președintele.

– Vasăzică le știi cu precizie! Și aici de ce ai trecut trei mii?

– Păi atâtea erau, răspunse președintele.

– Cum atâtea?

– Trei mii...

– De ce n-ai trecut două mii trei sute șaizeci și două, câte sunt?

– Păi nu erau atâtea, răspunse președintele parcă mirat că i s-ar putea cere să treacă ce nu era.

– Și restul unde sunt?

– Au murit! răspunse Văcăruș cu simplitate.

– Cum așa? De ce au murit?

– Mai mor găinile, răspunse președintele.

Parcă ar fi spus: se mai joacă ele, au obiceiul ăsta: le place să moară.

– Bine, au murit, conveni secretarul. Dar atunci de ce n-ai trecut aici cifra reală?

Dar ca și când parcă ar fi înțeles pricina fără să mai aibă nevoie de răspunsul președintelui, ca și când ar fi știut-o parcă dinainte, sau poate ar fi descoperit-o chiar atunci, secretarul continuă, fără să mai aștepte vreo explicație de la acest om, care, de altfel, foarte senin, părea să nu bage de seamă că aștepta de la el vreun răspuns.

– Bine, să lăsăm găinile. Să trecem la viței. Câți viței aveți?

Văcăruș avu o mișcare înghesuită și trudită să descifreze ce era scris pe situația aceea la rubrica viței, ca și când nu el ar fi întocmit-o și trimis-o la raion. Cu privirea sticlind, secretarul îl lăsă să se uite, să vadă singur propriile cifre și să se mire (dacă mirarea asta putea să-i folosească la ceva). Dar președintele nu se miră deloc de ceea ce văzu, cu toate că impulsul inițial trădase la el o curiozitate care făcea parcă din hârtiile acelea un magnet cu o putere de atracție misterioasă și irezistibilă. Căuta parcă să afle acolo, să citească în ele răspunsul la o întrebare care se ridica sub forma unei nedumeriri vagi, a unei taine greu de descifrat, din întreaga lui atitudine, care, datorită acestor mâzgăleli, de acolo, se petrecea tot ceea ce se petrecea, să se supere un om cu tot dinadinsul, să se suie într-o mașină, să vie tocmai aici și să-l sperie pe el, pe Văcăruș, cu vorbele alea? Chiar așa? Pentru o hârtie?

– Ei, ai de gând să răspunzi? îl trezi secretarul cu chipul aprins de așteptare și încordare. Câți viței aveți?

– Câți viței? Șaptezeci de viței.

– Aveți chiar șaptezeci în staul?

– Da, tovarășe secretar. Putem să-i numărăm.

– Și de ce ai trecut aici cincizeci când în realitate sunt șaptezeci?

– Aici am greșit, zise președintele pe gânduri, cu voce moale, ca și când ar fi fost convins că în cazul cu găinile nu greșise.

– Va să zică recunoști singur, zise secretarul, deși Văcăruș nu avea chiar aerul că ar recunoaște o greșeală. Mai departe, continuă secretarul, hai să mergem mai departe. Sau nu vrei?

– Mergem mai departe, tovarășe secretar, zise Văcăruș cu o voce proaspătă, dar după ce întârzie cu răspunsul câteva clipe lungi. Mergem mai departe, de ce să nu mergem!

– De ce să nu mergem! Îți spun eu de ce să nu mergem! exclamă secretarul mereu cu privirea sticlind și cu chipul aprins. Pentru că mă uit la tine și mă gândesc ce ar trebui să fac! Pentru că n-are nici un rost să mergem mai departe, să ne zgâim la o socoteală făcută de tovarășul președinte nu la lumina electrică pe care o văz că îi atârnă aci, deasupra capului, ci la o lampă chioară de gaz cu numărul cinci! Asta e situația!

– De ce, tovarășe secretar?

– Mai întrebi și de ce?! Cum de ce! Astea sunt situații?

– Sunt situații, tovarășe secretar...

– Da?! Foarte interesant! Bine, lasă că vedem noi. Să mergem mai departe.

Și continuară ciudata verificare în același fel cum o începuseră, adică baza pe care se susținea confruntarea cifrelor era memoria președintelui și nicidecum actele sale, cifrele înscrise de el în acele situații. În curând însă activistul se resemnă. După încordarea de la început, acuma el trecea pe o foaie de hârtie separată liniată cu grijă chiar de el, chiar acolo în fața lui Văcăruș, cu mâna lui, cifrele pe care le declara acesta verbal. Înscriind datele, activistul renunțase – sau cel puțin asa părea – la orice tentativă de a mai forța ceea ce era evident, cu scopul de a obține pentru sine, sau de a produce în mintea președintelui vreo revelație. După felul cum lucra, el părea mai degrabă că

vrea astfel, prin exemplul lui personal, să stârnească în acest președinte dorința de imitație, să imite cel puțin, să facă ceea ce i se spune, dacă altfel nu vrea sau nu poate să facă, cel puțin pentru moment, cel puțin atâta timp cât el era președinte și cât el însuși, Băcuieț, activist în acest raion.

Când ajunseră la sfârșit, secretarul contemplă spațiul care mai rămăsese între cifrele înscrise în situație și iscălitura președintelui și zise:

– Și cu spațiul ăsta liber ce e? De ce te-ai iscălit așa jos? Nu-ți dai seama că între iscălitura ta și cifre se poate adăuga orice? Uite, aici se pot adăuga capre, cereale, orice vrei dacă cineva vrea să-ți facă figura. Și vin eu, sau tovarășul prim-secretar de la regiune și te întrebăm: unde sunt caprele, sau ce e trecut aici? Și ce faci?

– Care capre? Dă-le dracului de capre, că n-avem, zise președintele deodată plin de convingere că, în sfârșit, a nimerit-o și tovarășul Băcuieț cu oiștea în gard.

– Bine, n-aveți capre, dar cereale aveți. Și dacă-ți trece aici cereale, ce-i faci? Ce-i faci dacă de pildă tu semnezi hârtia și o dai contabilului și el îți trece aici, nu mult, dar atât cât are el nevoie, vreo zece-douăzeci de saci de grâu, ce-i faci? Că el îi ia sacii ăștia și îi duce acasă!

– Păi eu ce păzesc! exclamă președintele tresărind ca un cal care ar fi fost apucat brusc de frâu de o mână străină. Eu unde sunt? zise el. Nu-l ia mama dracului?! Îl belesc!

Posomorât, secretarul își închise stiloul, îl vârî în buzunar și se ridică. Fulgerările din privirea lui pieriseră, se liniștise cu totul și el privi în pământ și merse spre fereastră gânditor. Începu să se uite pe geam. Stăteau toți acolo în fața administrației și așteptau. Era contabilul, un țăran spelb, foarte tânăr, subțirel și cu ochi albaștri, îmbrăcat cu grijă într-un costum negru, figură mereu ciudată pentru Băcuieț, cu chipul acela al lui tras și puțin palid, parcă de muncă sau de nesomn; era

membru de partid și își amintea că la adunarea de constituire țăranii spuseseră despre el că e mai cinstit ca o fată mare, și adăugaseră că numai să rămână așa. Apoi, inginerul agronom, un tip de la București care vorbea cam mult; apoi fata aceea, tehniciană în zootehnie, fată bună, o adusese aici cu mașina chiar el și-și amintea cum se dăduse ea jos în noroi cu pantofii ei cu tocuri înalte și subțiri; chiar și acum arăta bine îmbrăcată, știa cum să se îmbrace și nu-i stătea deloc rău; și în sfârșit, figura aceea roșie, cu ochii aprinși de băutură, magazionerul principal...

– Cum îl cheamă pe magazionerul principal?

– Stoica, răspunse președintele.

– Și mai cum? Știu că are un nume ciudat.

– Mucedu, zise Văcăruș, Stoica Mucedu. Da, zise el, are un nume cam prost...

– Nu numai numele îl are el prost, zise tovarășul Băcuieț revenind de la geam. Mă mir cum l-ați ales magazioner și vă place vouă de el...

– Se ține de treabă, zise președintele. Îi cam trage el la măsea, dar are cap, le știe...

– În sfârșit, tovarășe președinte, îl întrerupse activistul, eu zic să faci mai bine ce spun eu și nu mai lăsa spațiu alb între cifre și iscălitură. Nu mai lăsa spațiu alb... Cine lasă spațiu alb, poate să aibă parte mâine de zile negre. Fiindcă gospodăria agricolă colectivă nu seamănă cu o familie unde ai pe toată lumea sub ochi și știi de fiecare ce face. Falsul cu ajutorul hârtiilor nu e posibil la scara aia, și dumneata crezi că nici la scara asta nu este posibil, și crezi că e tot așa de aiurea ce-ți cer eu, cum ar fi fost aiurea dacă unul din frații dumitale, când erai copil, ar fi venit cu o hârtie și ar fi arătat-o tatălui dumitale zicând că nu el a furat porumbul din pod și l-a vândut... Dar aici e altă brânză în altă traistă, mie să-mi trimiți situații reale, clare, exacte și bine întocmite; și dacă vrei să n-o pățești, să nu dai iscălitură în alb; iscălitura în alb, *in blanco*, nu se dă

niciodată nimănui! Sau vrei poate să spui că nu-ți plac hârtiile? Dar cui îi place? Socialismul însă înseamnă civilizație, și nici o civilizație modernă nu se poate lipsi de hârtii. Sau vrei să spui că *nu hârtiile* te supără? Ce te supără atunci? Ce nu-ți convine? Ce nu-ți place în toată chestia asta?

– Vi le trimit, tovarășe secretar, vi le trimit, zise Văcăruș deodată speriat parcă din nou de cuvintele de astă dată nu amenințătoare, ci mari și, pe de altă parte, prea minuțioase, care îl asaltau. Vi le trimit, vi le trimit, mai adăugă el și avu o mișcare mică din cap parcă ar fi vrut să se convingă pe sine, dintr-o parte: trebuie trimes! Dar din cealaltă parte tăcea, nu zicea nimic și parcă nu trăia clipa prezentă, sugerând însă cu o privire expusă că nu ascunde nimic...

– Și să nu-ți închipui, continuă secretarul, că o să viu eu aici de fiecare dată să-ți fac situația. Să nu-ți închipui chestia asta! Fă situația așa cum trebuie, verific-o cu realitatea, să fie exactă până la ultima oaie, și pune-o pe urmă frumos în plic și trimite-o la raion. Asta e!

Activistul era de mult în picioare și pisa absent podeaua cu călcâiul pantofului parcă ar fi bătut un cui în ea. Era un tic al lui când insista și revenea neîncetat asupra unei chestiuni spinoase.

– Fiindcă azi ai norocul că ai un contabil bun și tot consiliul de conducere te ajută, continuă el, dar ce-ai face dacă lucrurile s-ar schimba. Nu în rău, ci pur și simplu s-ar schimba. Ce-ai face? Conștiința omului e ca un acordeon, tragi de ea, umfli burduful, apeși pe clape, cântă! Și ce-i faci dacă trage de ea un bețiv și un hoț?

– Nu trage, tovarășe secretar, zise Văcăruș tresărind iar, înviorat și cu voce tare.

– Nu trage? Bine, mai vorbim noi, încheie deodată activistul și mai lovi pentru ultima oară cu călcâiul în podeaua neagră de motorină înainte de a pleca. Să nu zici că nu te-am avertizat, să te plângi că nu te-am îndrumat. Rămâne așa. În orice caz, să știi că în ce privește situațiile pe mine nu mă convingi, să-ți intre bine în minte, să-ți notezi acolo pe birou cu litere mari, ca o lozincă: pe tovarășul secretar Băcuieț nu-l conving! Și să-i spui chestia asta și contabilului tău, să știe și el, fiindcă o fi el mai cinstit ca o fată mare, dar știi ce pățesc fetele mari când nu se păzesc! Contabilitatea e contabilitate, oricum ai lua-o, și dacă nu e ca o oglindă în care dacă te uiți să vezi lucrurile așa cum sunt ele în realitate, atunci dăm dracului totul, renunțăm la orice organizare și ne întoarcem la societatea primitivă!

Și cu asta ieși. Nu se mai uită îndărăt să vadă fața aceea a președintelui speriată și în același timp nepăsătoare, atentă și în același timp plecată parcă în călătorie și care îi excita atât de tare vorbirea; nu era un activist care vorbea așa de mult. Închise ușa în urma lui și plecă fără să mai adauge nimic, fără să-și ia la revedere; era o influență a țăranilor de prin aceste locuri asupra obiceiurilor lui de orășean pe care o acceptase fără să-și dea seama. Cei din curte îl întâmpinară atenți. Secretarul rămase câteva clipe în prag. Magazionerul, cu mâinile în buzunarele pantalonilor, cu fața roșie, când văzu că președintele nu iese, zise fără să scoată labele lui mari din tăieturile oblice ale stofei:

– Ce e cu Văcăruș, tovarășe secretar? Ce i-ați făcut de-a rămas acolo?

Dar activistul parcă nu auzi, coborî scările fără să răspundă și se îndreptă spre mașină.

2. DIN PUBLICAȚII ȘI ALTE VOLUME

PÂRLITU'

– Ăsta te bagă în fundul iadului, te bagă în pușcărie, mă, Dumnezeul lui de porc!

– bine, Manoleo, da' mie nu-mi vine, mă, să cred ce-am auzit... Cum adică, s-a întâmplat chiar așa?!

– Păi dar!

– Ei! Și unde e el acuma?

– Dă-l dracului! Da' ăsta e om, mă? Om e ăsta, mă?... Că nu-mi cade el în ghiare că l-aș bușuma cu nițel, ar vedea el pă dracu'. Dacă n-ar vedea el pe dracu', să nu-mi mai ziceți mie Manolea al Stoichii. Să-mi ziceți așa, prost, prostul ăla dă Manolea...

Omul se opri și fruntea i se încreți; vorbea cu îngrijorare și când băgă mâna în chimir, glasul i se schimbă:

– Dă-mi, mă, Arghire, o foiță, ceru el unuia din ei. Am și eu, da' e dă jurnal, mă ustură gâtul! Începu să răsucească o țigare, apoi o udă cu limba și o puse-n gură.

– Mama lui dă pârlit!... îngână el. Dă-mi, mă și un foc!

– Ei, ia zâ-i Manoleo!

– Păi nu știți, mă? Mă, ce s-a-ntâmplat n-a fost cine știe ce, începu el dând un fum gros pe nas. N-a fost cine știe ce, da', vedeți voi, gineri-meu ăsta, așa era el de când l-a făcut mă-sa, și prostia a fost că eu m-am uitat la avere. Cum vă spusei, d-aia i-am zis fi-mii: hai, ia-l dă bărbat, dă-l dracului,

că are pământ!... Dar dracu' știa că e așa dă zgârie-brânză? Cine știa că e așa de fometos după avere ca altă bidiganie?... Să știți, bă: numa' după ce lovești pragul de sus cu capul, atunci îl vezi și pă-l dă jos! Asa este!

Și-acuma, ca să știți și voi cam ce fel de om e Ilie ăsta-gineri-meu ăsta – stați să vă spui ce-a făcut el în armată. Ieri am aflat și eu, mi-a spus Ghiță, că lu' Ghiță al lui Nae Barbu i s-a întâmplat cu el. Știți mă? Sau știți!...

– Nu știm!

– Stați să vă spun eu, acum. Ghiță ăsta al lui Niculae Barbu când s-a dus în armată, Ilie (lua-l-ar dracii, că pui eu mâna pă el, dă el dă dracu) era sărgent mă, știți, sărgent și Ghiță răcute. Acu, Ghiță nu știa. Se duce el acolo și întreabă dă Ilie: „Mă, Ilie Ghioc, care-i mă ăla?" Și ăia îi spun: dom' sărgent Ghioc e la clancenare, da' vezi, nu te du acolo că te ia la bătaie; dai dă dracu!" Ghiță: „ce vorbești, mă? Păi e din sat de la mine". Ăia dând din cap: „du-te!... treaba ta!" Mă, oameni buni, știți ce-a făcut Ilie atunci?

Manolea se opri din vorbă și rămase cu gâtul întins întrebând din ochi oamenii care așteptau răspunsul foarte liniștiți.

– Ca țâganul, mă, răsuflă Manolea, ca țâganul când a ajuns împărat. Aia e! Da – stați să vedeți: se duce Ghiță acolo înăuntru și-l vede pe gineri-meu Ilie, pă sălile alea. Zâce: „Ce mai faci, mă, Ilie? Ia te uită, băăă!... S-a făcut sărgent! Mă, Ilie, te-ai făcut sărgent mă? Noroc, noroc, ce mai faci?" Știți, Ghiță ca ăla, când vede și el pă cineva de la el din sat, bucuros de, dar ia uitați-vă la Ilie: „Ce e mă, cine ești tu, zâce, ia ia-ți poziția dă drepți". (Îngâmfatul dracului, că nu pui eu mâna pe el... uliuuu!... I-aș da eu poziție de drepți.) Acu' Ghiță se apropie de el mai bine, se mai uită, se mai învârtește: „Ce, Ilie e, că doar n-am eu ponogul găinilor! Mă Ilie, ce mă, nu mă mai cunoști? Sunt Ghiță! Ai mă? Ghiță, mă, al lui Nae Barbu". Dar ăsta: „dreepți! , soldat, nerușinatule" (auziți oameni buni pă

Ilie). Șase ceasuri de carceră. Nu știu ce-a spus căpitanului că l-a băgat la carceră, mă, credeți voi? că nu pui eu mâna pe el acu' mai repede, să-i dau eu lui carceră, fi-i-ar neamul al dracului să-i fie. Asta a făcut el în armată. Mi-a spus și mie Ghiță, uite să-l întrebați, ca să vedeți și voi. Stați să vedeți acum tărășenia cu mine, de la cap.

Dă bine dă rău, o duserăm cum o duserăm la început. Se purta bine, își vedea de treburi!... Pă urmă, mai târziu, începui să-i bag seama. Bă, îi tremura mâna după frang, auziți voi, par'că da din el, al dracului. Nu zice nimeni, că de, omul trebuie să fie strângător, da' nu așa mă, nu așa! Mă, Ilie, mă, mai las-o încolo de zgârcenie, că nu zice omul, să nu fii econom, dar nu așa mă, dă-o dracului, că te pomenești că-ți zice lumea „zgârie-brânză" și așa îți rămâne numele până oi muri. Dar faci și tu copii și lumea cum e ea a dracului ce zice? A! Uite și ăia ai lu' „zgârie-brânză"! El n-auzea... Bineee!... zâc: bine! Și răbdam, mai răbdam, nu m-apucam cu el că e țăndăros și mă gândeam tot așa, să nu ne-auză lumea. Fi-mea nu zâcea nimica și-i mai dădeam eu dă câte unele când avea nevoe. El tot timpul alerga după bani; când n-avea dă lucru, se ducea și muncea pă la alții și într-un an dă zile își făcuse căruță și schimbase caii mei cu unii dăia marii. Mi-a plăcut, de ce să-mi încarc sufletu', dar era prea-prea! Cine ar fi crezut, mă, că el are bani, din voi așa, ați fi crezut voi vreunul că a făcut atâția dă mulți bani?

– Păi dă unde?

– Nu-i așa?

– Așa e!

– Că l-ați văzut cum umbla; cu niște trenți dă pantaloni și cu tunica roasă la guler. Zgârcit, mă, al dracului, dar n-am mai văzut dă când m-a făcut mama... Că dacă știam eu nu-mi băgam în cârd cu el. Mă feream ca dă altă aia: du-te nene și mă lasă-n pace, n-am nevoie dă oameni d-ăștia! Da' cine a știut!

– Spune-ne, bă Manoleo, acuma!

– Aia e nimica toată bă, Zbanghiule. Ce-a făcut el ailanteri a făcut de multe ori. Dar s-a luat la bătaie cu noi mă, o!, să vedeți voi, s-a mai pomenit, mă?

– Zău, mă?

– Eeee!... Și dacă nu eram eu, cine știe ce făcea! Dar când pui eu mâna pă topor!...

– Spune-ne, mă, de la început.

– Să vedeți. Mai dă-mi Arghire un foc și o foiță, că jurnalul ăsta mă ustură... ce mai face mă tat-tău? A mai fost la munte?

– A fost. Ieri a venit.

– Ieri?

– Da.

– Uite, mă, că dacă știam și eu, îi dam să-mi ia niște prune. Și cum vă spusei, ce-a făcut Ilie n-a făcut pentru primași dată. Duminică de dimineață, – acuma, să încep să vă spui cum a fost – mă pomenesc cu Florea învățătoru' și cu mai mulți băieți la poartă. Era Gheorghe a lui Matei Barbu, alde Ilie Țugurlan, alde Stancu Drăcii, mi se pare că mai era și rânjitu' ăla al lui Dumitru lu' Nae și... nu știu cine mai era. Eu taman veneam din grădină, când îi văz la poartă pâlc. Mă duc la ei și zâc:

– Ce e, dom'le Florea? Ce e, mă, cu voi? Da' rânjitu' ăla al lui Dumitru lu' Nae (că să nu-l văz nici pe-ăla în ochii mei, tot aș mai trăi), îl auz că zâce:

– Amendă, Manoleo, amendă că nu-ți dai copilul la școală (al dracului, că ai lui dacă sunt îi face popi; tot proști ca el rămân) și zâc:

– Taci mă din gură, că de m-ar arde o zeamă mai grasă, aș mai zâce!... Ce e dom'le învățător?

– Nea Manoleo, zâce el, să vezi de ce am venit. Să te rog să-mi dai căruța și caii și băiatul, pentru o încărcătură de nisip d-acilea din vale. Știi... pentru școală (da' dă unde, că pentru el, numa' zâcea el așa). Acuma, eu mă gândii, mă răzgândii, ce să fac, cum s-o dreg, că vedeți, eram cam în încurcătură. Să-i spun că nu pot, are să mă întrebe că de ce? Și dă ce nu pot? Că am treabă, ce treabă? Azi, duminica? Să spun că nu-s caii acilea, pe urmă află și atunci cine știe, mă amendează că nu-mi dau copilul la școală. Mai bine, dă-l dracului, să i-o dau... Și d-aia zâc: bine dom'le Florea, păi cum să nu ți-o dau? Auz, mai ales că e și pentru școală?!... Acu', eu pregătii căruța, îi pusei șușletul dă piatră și învățătorul plecă și-mi spuse că se întoarce numaidecât... și să fiu gata! Eu chem pă Lisandru și-i spun:

– Mă Lisandre, bagă de seamă: te duci cu învățătorul și vezi, îi duci o căruță cu piatră din vale de la carieră. Vezi să nu pui mult pe cai, sau mai știu eu ce, că răstorni căruța p-acolo. (Îi spuneam și eu ca ăla, ca să fie cu grijă.)

Când deschisei poarta, opa și el: Ilie. Nu-ș' dă und' venea. Să uită la cai, la căruță și îl auz că-i zâce lu' Lisandru:

– Und' te duci, mă?

Da' ăsta al meu: (că nu-l fac nici pe el bun).

– Treaba mea.

Ăstălalt:

– Cum, mă, treaba ta?

– Treaba mea.

Îl văz pă Ilie că se roșește și se uită așa ca să-l mănânce. Se apropie de cai și începu să le ia ștreangurile. Pă urmă săr eu:

– Mă, Ilie, vezi-ți de treabă. Lasă-l. Se duce să ia niște piatră pentru învățător, atâta tot. El se liniștește, bucuros c-o să mai iasă ceva parale:

– Și cât dă de-o căruță?

– Cum, cât dă?

– Cât plătește?

– Cum, mă, să plătească? Învățătorul? Ești nebun? Du-te de-ți ia oase de gât. El începu să înjure ca un zăltat dă toți Dumnezeii și dă toți sfinții, că el are să ia caii să se ducă cu ei la râpă și să le dea una în cap cu toporul, că ce, el d-aia le dă

să mănânce, să lucreze la toți dă pomană? Că dacă azi mă duc la învățător, mâine hop și notarul, poimâine hop și primarul, poimâine ailaltă...

– Mă, Ilie, nu fi țăcnit, zbier eu. Tu nu-ți dai seama că te faci de râs? Pă urmă veni învățătorul și dă rușine, dă bine-dă rău, tăcu din gură și nu-ș' pă und' se duse! Învățătorul se sui într-o căruță și când să plece îmi zise mie că nu degeaba aduc nisip și că să-i spun cât să-i cer. Zâc: „lasă dom'le Florea, baremi atât să fac și eu pentru dumneata".

Și se duseră. Acolo, au terminat repede. Păi cum să nu termine? Când să plece, învățătorul ce crezi că le zise: mă, băieți, eu nu pot să vă las asa, că doar ați muncit. Ce vreți să vă dau? Acu, ei tăcură. Rânjitul ăla, tot el: „câte-un țoi de rachiu. Merge". „Bine, mă, băieți, veniți încoace." Și intrară în cârciumă la Valache (lua-l-ar dracii și pă umflatul ăla. Cică el vinde vin sau țuică în loc de apă). Luară ei câte-un țoi și plecară. Când veni Lisandru, îmi spuse băiatul și atât tot. Cui îi mai trăznea acuma pân cap unde a fost Ilie și ce-a făcut? Bă, s-a dus, mă, al dracului, la cârciumă și a întrebat și a aflat că au băut ăia cu căruțili, înțelegeți voi? Vedeți, mă? Stați să vedeți numa.

Peste vreun ceas vine și el. Era la nimezi și fi-mea puse masa ca să mâncăm. Nu i-am luat seama lui Ilie, când îl auzii pă Lisandru că-i zâce:

– Ce te uiți mă așa la mine? (și ăsta el meu colțos, că nu-l fac nici pă el bun).

– Mă uit, mă, mă uit, da' ce? Lasă că v-aranjez eu!

– Ce aranjezi Ilie, zâc eu.

– Mâine-dimineață ascut toporul, iau caii dă căpăstru și mă duc cu ei la văgăună și le dau una în cap, decât să ajungă pă mâna voastră, să le beți pielea.

Eu începui să mă înfurii. Auzi, al dracului, ce i-a trăznit, „le bem pielea"... Fire-ai tu al dracului Ilie, că pui eu mâna pe tine! Dai tu dă dracu!... Poate că pleci d-aici din sat.

Mă ridic de la masă și-i dau o palmă: „tâmpitule ce ești, atâta timp cât ești în casa mea să nu faci p-al dracului, că te bat ca pe câine... și te dau dracului, cu avere cu tot".

– Să mă bați tu? Zbiară el. Ia mai încearcă, să vezi, că ți-arăt eu ție!...

– În tata, mă? Să dai tu în tata? zâce Lisandru și se ridică și el.

Mă, să te ferească Dumnezeu dă nebuni, înțelegeți voi? Așa tam-nisam, ca prostul, îl văz că ia în mână o felie dă brânză și când mă izbește în ochi, să fiu al dracului dacă n-am văzut roșu. Și pă urmă se repede Lisandru în el. S-au încăerat amândoi și pă urmă mă reped eu la topor. Bă, Doamne ferește, auz, că dacă nu fugea, îi crăpam capul, mă, ca la câine, înțelegeți voi? Da' noroc, că acum intram în pușcărie. Pă urmă a sărit fi-mea și mi-a turnat niște apă că nu mai puteam dă usturime. Pă Lisandru nu știu cu ce-l lovise în cap, avea un cucui cât mărul.

– Și acuma cum o duceți, Manoleo?

– Vede el pă dracu. Trebuie să vie, că n-are încotro! Are aici hainili, cămășili, nu-ș' ce draci mai are, așa că trebuie să vie. Și atunci vede el pă dracu, uite, aici sunt: să nu-mi mai zâceți mie Manolea...

– Nea Manoleo, da' fie-ta ce zâce?

– Păi, ce să zâcă?

– Nu zâce nimica?

– Păi mă, Zbanghiule, n-auzi că ea n-a vrut să-l ia? Eu i l-am dat că am zis că e bogat, are avere, băga-și-o-ar în cap dă pârlit. Dar pui eu ghiara pă el... trebuie să vie să-și ia catrafusele. Și dacă o trimite pă cineva, îl bat pe-ăla în loc și nu-i dau nici hainili. Și chiar dacă n-o veni neam, tot pui eu ghiara pă el. Dă n-o vedea el pă dracu, uite să nu-mi mai ziceți mie Manolea. Să-mi ziceți prostul ăla dă Manolea... care se lăuda...

Mai dă-mi, mă Arghire, o foiță, că jurnalul ăsta!...

STRIGOAICA

Era într-o seară din sărbătorile Crăciunului când m-am întors acasă, în satul meu, din orășelul unde intrasem ucenic să învăț cizmăria. Eram mândru de acest lucru și vroiam mereu să mă duc să mă vadă foștii mei colegi, altă lume, dar mai ales fetele. De aceea, într-o seară, când mă întâlnesc cu un coleg de bancă, îi spun că vreau să merg cu el la șezătoare, și după ce el îmi spune că chiar ăsta fusese și gândul lui înainte de a-i spune eu, plecarăm. Eu nu fusesem niciodată la vreo șezătoare așa în regulă și îl tot întrebam:

– Și cum e, mă, acolo? Ce fac ei?

– Lasă că ai să vezi tu, zicea el, și botograsul dă Costică mă băgă prin niște întortochieri dă uliţe timp de aproape un ceas.

Era seara aia o seară cu lună și cu stele înghețate pe cer, cu liniște și ger, și cu scârțâituri de zăpadă. Mie îmi înghețase nasul, și băgasem mâinile prin tunică tocmai la buzunarul pantalonilor.

– Mai repede, Boțoghină, că am înghețat jumate, zic eu.

– Păi, am și ajuns, îl aud.

Ne oprirăm în dreptul unei case, luminate se vede cu vreun petromax, așa era dă lumină, și Costică băgă degetul cel mic în gură, să fluiere.

– Bă, ia stai, zic. Păi ce facem noi acuma?

El râse fără să răspundă și fluieră, iar eu tăcui din gură, fără să mai zic nimica. Peste câtva timp, ușa se deschise, și o fată ne chemă și ne spuse că de ce mai fluierăm de pomană.

– Da'ăsta cine e?

– Ăsta e Victor, ce nu-l știi pă Victor?

Când intrarăm înlăuntru, nu ne băgă nimeni de seamă. Era o zarvă, unii cântau din fluiere, alții jucau, muierile stăteau și torceau lână!... Fetele, care după cum le era firea. Unele stăteau liniștite cu ciorapul în mână, altele se prindeau și jucau, se scălâmbăneau. Altele se certau pentru cutare sau cutare lucru!...

Eu mă așezai pe un scaun și mă uitam, pentru că altceva n-aveam ce să fac. Din cauza gerului, obrajii îmi luaseră foc și mâinile îmi vâlvâiau.

– Ați înghețat, închinaților, dă frig! îmi zise o muiere de lângă sobă. Pune și tu mâinile și te-ncălzește. Ăsta nu e Victor, Stanco? întrebă ea mai departe o altă muiere.

– El e! Ai? Victor e! Ce e, mă Victore, unde ai fost până acuma? mă întrebă ea.

– Să-nvăț cizmăria.

– E, și ai învățat-o?

– Păi stăi, așa repede? zic eu, că acuma abia am intrat.

– E bine, maică, e bine, că vorba ăluia, meseria e brățară... Da' ce mai face mă-ta?

– Bine!

– Bine, că vorbeam eu cu ea ori de câte ori mă duceam la biserică. E bine că te-ai ținut cuminte, nu te-ai apucat dă prostii. Ia te uită la al meu!... Să te-apuci să dai în el, ce să dai? Te bați în parte, te doare mâna, că dacă pui mâna pă ciomag, zice că sunt muiere rea...

Mie mi se dezghețaseră mâinile, și zgomotu' ăla și zarva îmi făceau plăcere.

– Da' frati-tău unde mai e, Victore? mă întrebă iar Stanca.

– E la București.

– Și ce face el p-acolo?

Eu îi spusei ce face, și pă urmă începu să mă întrebe despre cizmărie, că și ea îi spusese lui Victor să se ducă să învețe meserie. Că vorba ăluia, meseria... Dar al ei! „Nu, că ce, n-am cu ce trăi?" „Ai, mă, – că d-aia mi-e mie urât pă el –, da' ce e rău?" Și fata aia îi ține cont... și, când pui mâna pe ciomag, zice că sunt muiere rea... și câte alea toate...

– Da' tu cum ai făcut, mă, te-a învățat cineva?

– Nu m-a învățat nimeni, zic eu, m-am gândit că, vorba matale, meseria...

– E brățară de aur, Victore! Bine că nu te-ai apucat dă prostii.

Și încetul cu încetul intrai între muieri și vorbeam cu ele ca și când aș fi fost o babă sau un om trecut de ani. Se lucra, se juca, zbierau și cântau.

Trecuse cam un ceas de când venisem eu la șezătoare. Stanca îmi spunea că îmi dă o rață dacă fac rost de niște ghete mai ieftine pentru fi-său. Eu îi spuneam că am să-i fac și îi ceream să-mi dea numărul ghetelor. N-apucase să deschidă vorba muierea, când deodată se întâmplă ceva care mă făcu să mă înspăimânt și să-mi rămâie în suflet toată viața: se auzi din depărtare un urlet de om, cum nu auzisem niciodată. Am auzit cu multe urlete și zbierete de oameni, dar ăsta avea ceva în el, de te înfiora până la sugrumare, și deodată toate vocile amuțiră, iar strigătul omului începu să se apropie ca un vuiet. Ajunse prin dreptul nostru, se auzi goană de om și se pierdu. Toți rămăseseră încremeniți, care cum apucaseră, și după un timp, băgai de seamă că la unii băieți mai mari le sticleau ochii, parcă erau aprinși, și se produse o agitație prin toată lumea. Unul din flăcăi țâșni ca un piston în sus și urlă cu ochii lucind, înjurând de grijanie:

– Mănâncă vârcolacii luna!

O fetică de vreo cinci ani începu să țipe. Toată lumea năvăli afară. Simțeam și eu ceva care mă făcea să țip și ieșii fără să îmi dau seama ce se întâmplă. Era prima dată când vedeam că mănâncă vârcolacii luna, și când ajunsei în curte, tot satul vuia de urlete și fluierături.

Ridicai ochii la lună. Se făcuse roșie și o margine era știrbită. Se auzi o voce de om spunând ceva tare și fără înțeles, și un vuiet puternic de mulțime de voci se ridică spre cer, amestecat cu fluierături și bălăngăieri de clopote. Ulițele erau pline, iar eu, ori de câte ori mă înfioram, dădeam drumul la câte un țipăt lung și zbieram până simțeam că mă înec. Un băiat puse mâna pe o măciucă și începu să lovească cu ea în gard, altul luă un căldăroi și urla cu capul în el, un altul se smuci și aruncă un ciomag în sus, de nu se mai văzu. Eu pusei mâna pe o tarabă, cu care făceam un zgomot asurzitor, iar alții zvârleau cu pălăriile, cu scurtături sau cu pietre.

Nu știu cât a ținut până ce luna a fost mâncată. Se făcuse întuneric, și satul amuțise. Ne-am pomenit cu toții în casă și toți eram triști, iar ochii băieților și oamenilor nu mai luceau. Eu m-am așezat tot unde stăteam înainte, și încetul cu încetul începură șoaptele.

– Ai văzut, Victore, îmi zise Stanca, ăstia sunt vârcolacii răi, maică. Cum trăgeau și sfâșiau din ea, săraca!

– Da' cum sunt vârcolacii ăștia, țațo Stanco? întrebai eu.

– Ei, cum sunt! Oameni răi, care mănâncă luna. Cât a strigat lumea și a huiduit, și tot degeaba.

Câteva fete se apropiară de sobă, unde stam eu, și ascultau și ele.

– Țață Stanco, întreb eu iar, da' a mai fost mâncată luna vreodată?

– A fost băiete! Mi-aduc aminte, uite, eram tot așa ca fetili astea, și a fost a treia seară, când muri Maria Înghioarța.

– Maria Înghioarța?

– Păi da', că au văzut-o oamenii cum a fugit prin fundul grădinii, prin văgăuni, și uite așa s-a ridicat ca o matahală spre lună. Da' au țipat oamenii, au strigat și au gonit-o, spurcăciunea iadului!...

Mie mi se făcu frică, și toți ne zgribulirăm. Câteva fete se rugară să ne spună cine a fost strigoaica aia, și tața Stanca începu să ne povestească. Noi ascultam cu bărbile pe genunchi, iar ea torcea și ne spunea, scuipând din când în când între degetele-i care țineau fusul.

– Pă fata asta, mă maică, să fi văzut-o când trăia, nu-ți venea să crezi că e fată. Parcă erea altă aia! Era neagră la față și avea toate destili de la mâini și dă la picere albe, și buzili tot albe erau. Umbla lăiață și să n-o fi văzut-o noaptea, Doamne ferește! Nimeni nu știa a cui e, și era tocmită să umble cu oile oamenilor. Eu zâc că avea pe „Cine-nu-trebuie“ în ea, ca să vedeți, maică, cum se apuca la bătaie cu oamenii și le spărgea capetele cu măciuca. Odată, când era cu oile pă miriștili dă la popa, a trecut un mocan cu căruța p-acolo. Să duce la el și-l întreabă:

– Ce-ai la căruță m'?

– Pere și nuci, taică, a zâs mocanu', iar ea s-a suit peste el, l-a legat și i-a luat ăluia toate nucili și perili! Pă urmă i-a băgat lumea sama, și nimeni nu se apuca cu ea. Ca să vedeți voi și geandarului dă la sexie i-a spart capul. Ăla era cu câinii și a prins-o pă drum, cântând din fluier. Știa să cânte bine, lua-o-ar „Cine-nu-trebuie“ acolo în smârcuri, unde-o fi. Și geandarul nu știa, că d-aia i-a zis:

– Ce e cu tine, fă? Nu ță rușine să umbli singură pă linie, cățea! Și harști! Îi dă vreo două, cu o vână d-aia dă bou, peste picere.

Ea îl înjură dă Dumnezeu și-i dă cu fluieru-n cap și pă urmă cu un pietroi. El a vrut s-o ducă la balamuc, da' i-a spus: „Să nu te apropii că te mănânc“, și a lăsat-o, că păștea oili bine, și oamenii au zis tot așa, s-o lase. Țin minte, maică, mă întâlnesc odată cu ea la mațcă și o întreb:

– Ce mai faci, Marițo?

– Ce e, fă? Vrei să-ți rup moațili din cap? mi-a zis.

Da' eu tot n-am tăcut:

– O'bia, că te întreb și eu, ce răilor?

– Păi ce să fac, a răspuns ea, uite mă duc încoace...

– Unde?

– Dup-un drac!

Că așa răspundea ea și erea numai cu dracu' în gură.

O întreba câte cineva:

– Ce mai faci, Marițo?

Iar dacă se întâmpla să fie mai în apele ei, zâcea:

– Pă dracu!

Ei, măi maică, credeți voi, da' n-a trăit mult. Nu știu când, într-un timp, într-o toamnă, știi, Vasile, când fu ploințea aia, dă stăteau locurile înecate, căzu la pat. Îi dăduse lumea și ei o cocioabă unde se culca, și într-o dimineață degeaba așteptară oamenii să auză fluierul ei, că așa făcea ea totdeauna, se scula cu noaptea-n cap și, după ce fluiera, numai ce-o auzeai că strigă așa, lung și rar:

– Dați drumu'... la ooii... băăăăă!

Și oamenii le dădeau drumul. Că d-aia vă spusei, într-o dimineață nu se mai auzi. Să duse cineva și a găsit-o lungită și gemând.

– Ce-ai Marițo?

– Am pă dracu'! Pleacă d-aci că, dacă nu... Și l-a înjurat pă ăla, și-au lăsat-o în pace!

Nu știu cât o fi zăcut acolo, că într-o zi auzirăm că îi e rău, trage să moară. M-am dus și eu acolo, s-o văz. Oliooo!... Maică, maică! Urâtă era! Și vărsase sânge pă jos! Nici nu știu cum au îngropat-o niște oameni. Pă urmă să vedeți voi că a treia zi s-a făcut strigoaică. Tot așa ca acuma am văzut cum începe luna să se înroșească și să se ciumpăvească la margine.

Și ne pomenim cu Costică a lui Dumitrache, suflând să-i plesnească splina în el.

– Stanco și Vasile, strigoaica... a venit la mine... a dat cu mine în pământ și zicea: „Cască gura, să-ți scuip în gură, să faci

copiii urâți ca mine..." O!... pă urmă odată a fugit, și n-am mai văzut-o. S-a ridicat în sus, la lună!... Și tremura bietul Costică! Cică a zăcut de friguri vreo două zile...

– Țață Stanco, întreb tot eu, de ce îi zicea „Înghioarța"?

– Ei, dă ce! Auz! Fiindcă înghiorțăia, d-aia! Eu nu știu, că n-am văzut-o mâncând, da' așa cică...

Fără ca să bag de seamă, după ce termină Stanca, văzui că toți ascultaseră, fiindcă toți se mișcară și își traseră răsuflarea.

Începurăm să plecăm fără vorbe. Când deschisei ușa, Stanca îmi aminti de rață, da' numai să-i fac rost de niște ghete, așa mai ieftine... Eu îi spusei că îi fac și îi cerui numărul ghetelor. Pă urmă ieșii în curte. Luna înviase și era parcă mai albă și mai mare. Am pornit repede împreună cu Boțoghină, fiindcă începuse să-mi înghețe nasul.

Și asta a fost într-o seară, la câteva zile de când venisem în satul meu, de acolo, din orășelul unde intrasem să învăț cizmăria.

SALCÂMUL

Trecuse de miezul nopții când Tudor Călărașu s-a simțit deștept pe prispa casei. Întâi și-a întins oasele, apoi a dibuit sub căpătâi, scoțându-și flanela cu tutun. Era răcoare, și satul zăcea în liniște. A început să se îmbrace încet, trăgând din țigare și oprindu-se din când în când, după ce băga fiecare crac în pantaloni și-și trăgea flanela pe mâini.

– Dă-l dracului!... Am nevoie de el! Am!...

Se duse la celălalt capăt al prispei și trase pătura:

– Gheorghe! Măi Gheorghe!

Băiatul s-a învârtit mârâind, apoi s-a ridicat dintr-o dată în capul oaselor.

– Ce?

– Hai scoal', hai că trebuie să tăiem salcâmul!...

Băiatul sări jos de pe prispă și începu a dibui pe sub hambar niște călțuni pe care-i trase în picioare.

– Băi tată, da' e prea devreme, mă, dracului!

– Lasă că dormi tu... Avem o groază de treburi...

Au plecat amândoi sub șopron și, după câtva timp, au ieșit încet cu două săcuri mari, îndreptându-se spre grădină.

În fund era un întuneric de pădure, și jumătate din bolta cerului era umbrită de un uriaș salcâm, în a cărui coroană se încâlciseră toate sălciile și duzii din întreaga grădină.

Tudor Călărașu și băiatul s-au oprit la rădăcina lui, cu săcurile în mâini.

– Pân' la ziuă trebuie să-l trântim la pământ, Gheorghe! Ț-ă foame?

– Mie nu mi-e foame.

– Mă duc să iau ceva-n gură. Să nu începi, că trebui să viu eu și să vedem cum îi facem!

*

Băiatul s-a așezat la rădăcina unui dud și aștepta. Ar fi vrut să-și dea seama: ce se *întâmpla*? Despre salcâm știa că îi spusese cu vreo două zile înainte că vrea să-l taie; dar nu cu noaptea în cap. Gândul începuse să-l ducă în urmă cu câțiva ani, când tot la fel, într-o dimineață, tatăl său îl sculase și porniseră tăcuți afară din sat, spre pădure. Merseseră mult timp până ce, la marginea unei poieni, tatăl său se oprise și-l țintuise și pe el în dosul unui stejar gros. Tocmai își amintea cum îl văzuse țâșnind spre o mogâldeață care parcă îl aștepta și cum măciucile lor se ciocniseră aprig, iar omul căzuse jos, când Tudor Călărașu îl atinse pe umeri tăcut. Băiatul tresări și se ridică. Cerul era spuză de stele, și Găina începuse să apună. Se uitară unul la altul fără să vorbească și, un timp, omul măsură de sus în jos salcâmul falnic. Se întâmplă un lucru ciudat în clipa când amândoi strânseră săcurile în mâini și se apropiară de tulpina groasă dinaintea lor; un cocoș pâlpâi repede și cântă prelung, dar nu-i răspunse nimeni. Câtva timp, omul parcă se zăpăci, apoi deodată începu să se învârtească jur-împrejurul copacului, cu iuțeală, aproape repezit, și băiatul îi ascultă glasul parcă străin, un mormăit care întreba și răspundea, cu o furie care din nou îl înfioră pe băiat: apucă la fel ca și tatăl său săcurea în mâini, și în spatele acestuia, vorbele îi atingeau auzul:

– Hei, cum îi facem, mă? Hai să-i mâncăm întâi rădăcinile! Da' arde-l, nu te juca!

*

Jocul picioarelor încetini, și cei doi strânseră săcurile în mâini. Vânele salcâmului se întindeau jur-împrejur încolăcite, una peste alta, și-i țineau rădăcina în sus ca o buturugă vânjoasă, împletită într-o movilă de frânghii încâlcite. Cei doi parcă încălecaseră pe tulpina lui și, lipiți de ea, spinteau cu săcurile întunericul, încrucișând forme ciudate și iuți, de vietăți întunecoase și mute. Loviturile se urmăreau, se apropiau, se îndepărtau împletindu-se, se ridicau izbind pământul și își amestecau departe icnirea înfundată cu răsuflul celor doi oameni. De-a lungul văii, unde viroaga grădinii spintecа trupurile pomilor într-un fund îndepărtat și negru, aripile nopții duceau răbufniturile scurte ale loviturilor, împrăștiindu-le până se topeau ca înghițite de întuneric, departe de coviltirul nemișcat și înalt al salcâmului. După un timp, săcurile începură a-și înmuia zvâcniturile. Cei doi s-au dezlipit de tulpina pomului și s-au îndepărtat, izbind în pământ mai rar, mai adânc, aplecându-se tăcuți și lovind numai în câte un singur loc, înțepeniți cu picioarele desfăcute, scormonindu-i cu chibzuială coardele ascunse. Apoi se mutară. Ghearele lungi ale rădăcinilor erau acum dezvelite. Zgomotele se ascuțiseră, iar așchiile începură a țâșni în toate părțile. În curând înconjurară tot locul, ca o roată înălbită și oamenii izbeau înainte, fără să scoată vreo vorbă.

*

Începuse să mijească de ziuă. Salcâmul stătea falnic și nici o frunză nu i se mișca. Cei doi loveau acum dedesubtul lui. Se făcuse din amândouă părțile o scorbură adâncă, și Tudor Călărașu se oprise ștergându-și fruntea cu mâneca de la cămașă:

– Stai, Gheorghe, că nu mai merge! Adu caii!...

Băiatul plecă, și omul se așeză răsuflând rar. Pământul era alb de așchii. După câtva timp, celălalt intră cu caii și, ajuns

lângă salcâm, începu să le potrivească streangurile și să lege o frânghie lungă de capetele lanțurilor.

– Lasă-i, Gheorghe, mai dă-le drumul să pască! Mă, da' vânos a mai fost salcâmul ăsta, 'ce-am că nu se mai termină! Cum îi facem noi acuma să-l trântim?

*

Dinspre dealul viilor prinsese să se lumineze, și cei doi se odihneau fără să scoată o vorbă. Satul răsuna de cântecul cocoșilor, și lumea începea să se trezească. Parcă s-ar fi auzit fâșâitul a mii de viermi de mătase urcându-se pe frunzele de duzi. Tudor Călărașu se ridică deodată:

– Sa'i, Gheorghe! Adu frânghia și scara!

Și începu să-și răsucească o țigare.

Băiatul depărtă caii și puse scara. Se urcă în salcâm și, când coborî, frânghia se întinse ca o coardă. Amândoi se alăturaseră de cai, unul într-o parte și altul în cealaltă.

– Gata, Gheorghe?

– Gata!

Și deodată urlară lung și răgușit!

– Haidaaaaa!...

Caii zvâcniră, și din înălțimea lui, salcâmul se mișcă pornind-o spre pământ.

– La o parte!... urlă Tudor.

La început încet, salcâmul căzu acum cu o iuțeală neașteptată și îmbrățișă grădina ca un uriaș. Văile clocoteau și câinii începuseră să latre. Parcă se prăbușise cerul, și grădina rămăsese mică, năpădită de aer și de lumină.

*

Pe poarta grădinii se văzu nevasta omului. Rămăsese cu mâinile în șolduri, ca o oală cu două mănuși:

– Mă, Tore, ce-ai făcut?

Tot în același timp s-au ivit și vecinii. Toate grădinile și valea parcă erau despuiate.

– Ce dracu' ai făcut, mă Tudore? zise vecinul.

O fetiță a lui Ion Armăsarul începu să plângă:

– Nea Pațanghele, de ce-ai tăiat salcâmu'?

– Bine, măi Tudore, păi p-ăsta te găsiți tu să-l tai?... zise un alt vecin.

Câtva timp, nimeni nu mai vorbi, încremeniți fiecare în locul de unde-i văzuseră pe cei doi. Apoi, încet, întoarseră capetele în urmă și peste acoperișurile caselor văzură lumina soarelui bătând a gol, până departe, spre fundul nesfârșit al câmpiei întinse.

– Măi Tudor Călărașu, începuse numaidecât alt vecin, dar nu putuse să sfârșească, pentru că acela, la început, rămăsese pironit, pierdut, rătăcind cu ochii în golul din care salcâmul, căzând, parcă rupsese o perdea de pe adâncul luminos al dimineții. Nici nu s-așteptase. A simțit că-l cuprinde o teamă rea, un fel de înfiorare, ca și când toți acei care îl înconjuraseră și-l pironeau l-ar fi prins furând ori omorând pe cineva.

Făcu câțiva pași și strânse securea în mâini, luând vorba din gura vecinului:

– Ce e, mă, ce vreți? Ce căutați aici?

Toți vrură să vorbească numaidecât, dar trecu o clipă și nimeni nu deschise gura. Omul se încruntă și iarăși merse:

– Ce e, mă, ce vreți?

Apoi deodată, fără să mai aștepte ca cineva să-i răspundă, se învârti printre oameni și, ridicând mâinile în sus, aruncă securea peste trupul întins al copacului doborât. Se răsti iar, cu toată puterea glasului, aproape țipând:

– Ce dracu' aveți, mă, ce este? Ați înnebunit?!...

NOAPTEA

Ganea lui Teican se sculă înainte de a termina masa și ieși afară, pe prispă.

– Nu mai mănânci, mă? îl întrebă tatăl său.

– Nu, că mă duc cu caii! răspunse și începu să răscolească niște țoale de pe prispă, să-și caute dulama! Peste drum, în curtea vecină, se auzea tropăit de cai, și Ganea fu strigat de un glas ce deschidea poarta:

– Bă a lu' Teican, ești gata, mă?

– Gata, da' stai să scot și eu caii. Tu îț' iai dulama?

– Eu știu? N-o iau!

– Nici eu n-o iau atunci. Luăm câte-un sac ca să-l așternem jos.

Ganea scoase caii din grajd și le puse căpestrele în cap. Era întuneric și liniște. Caii și flăcăul se vedeau ca niște umbre fără formă chiar când se mișcau.

Ganea trase caii și deschise poarta, apoi, după ce întinse sacul pe spinarea unui cal, întrebă pe celălalt de peste drum:

– Bă Beldie, legăm caii?

– Păi de ce să-i legăm? Eu nu-i leg niciodată noaptea. Bă, eu am încălecat!...

– Și eu!... Diee, arde-o Nae... Băi tată, închide poarta, m'!...

Caii tropăiră scurt, și zgomotul de copite se pierdu încet prin ulițele satului.

Flăcăii ieșiră din sat și începură să urce dealul. Văgăunile abia se vedeau și aveau gurile deschise ca niște prăpăstii adânci. Când ieșiră în izlaz, noaptea parcă era mai puțin întunecoasă. Caii mergeau alături și sforăiau din când în când.

Beldie își trecu amândouă picioarele într-o parte, se lăsă pe șalele calului și începu să cânte:

– Lele, lele, lele, leaaaa!...
Hai leleleaaaaaauu!...
Iu hu... Săr' pă ea, băăă...

Apoi, deodată, se ridică și strânse aprig burta animalului. Calul zvâcni ca o săgeată, și flăcăul își înfipse mâna în coama lui și, aplecându-se înainte, urlă:

– Prinde-mă, a lu' Teican!

Începură să gonească peste câmp, și caii, unul după altul, se întindeau ca niște năluci. Beldie simți cum începe să-i bată inima și cum sângele îi zvâcnește ca niște noduri în vinele tâmplelor. Învârti măciuca pe deasupra capului și o lăsă să cadă vâjâind peste pulpele grase ale armăsarului.

Deschise gura, înghițind feliile de aer ce-i izbeau fața, și urlă a doua oară:

– A lu' Teican, dacă mă prinzi, îți dau pă Voica o dată!...

Celălalt râse, își aplecă corpul înainte și începu să-l urmărească. Câmpia se întindea ca o mare, și cei doi goneau nebunește, scoțând din când în când câte-un chiot lung. Beldie se depărta din ce în ce, și se auzeau bufniturile măciucii în burta calului.

Dar izlazul începea să se termine, și se vedeau porumburile negre și miriștile. Beldie își opri deodată calul, care făcuse un salt întorcându-se și izbind adânc pământul cu copitele. Flăcăul îl atinse și-l struni, făcându-l să se învârtă în jurul lui:

– Stai, mă! Stai! Acu-ț' roz o ureche! A lu' Teican, pă unde mergem?

Ganea lu' Teican opri și el calul, care se învârtea, și nu scoase nici o vorbă.

Apoi, brusc, se aplecă pe gâtul animalului, îi apucă o ureche între dinți și-i arse o măciucă în spate. Calul necheză, se ridică în două picioare și țâșni spre șosea, printre porumburi. Ganea lu' Teican urlă acum și el, în urmă, lui Beldie:

– La Braniște... și, dacă mă prinzi, îți dau p-a mea o dată... Oooo!... Iu hu! Dă-te la o parte, băăăăă!...

Beldie îl urmărea, scoțând și el chiote și înjurând. De vreo două ori însângeră urechile calului, dar tot nu-l putea ajunge. Goniră mult timp. Praful se ridică în noapte de pe urma lor, și pietrele aruncate săreau ca broaștele în amândouă părțile șoselei. După un timp, Ganea începu să-și domolească calul și intră între două loturi de pământ, într-un ovăz. Beldie ajunse și el, și lăsară animalele să rupă vreun sfert de oră, până se uscă nădușeala pe ei. Apoi porniră încet printre locuri, să găsească un trifoi sau fân pentru toată noaptea, și-l găsiră într-o vâlcea cu fântână și cu vie, și cu multe vetre, unde se copsese porumb sau dovleac.

– A lu' Teican, tu caută pepeni, și eu aduc struguri... Al cui dracu' o fi, mă, locu' ăsta?

– Nu știu!

– Ei nu știi! Păi tu cunoști p-aici pă la Braniște...

– Da' nu știu, mă!

– Zi să fie-al dracului!

– 'Ai, mă, du-te și adu struguri! Vezi, pentru mine, ia niște zaibăr d-ăla, că am niște pâine...

Împiedicară caii și intrară în via și pepenii din coasta dealului. Când să se întoarcă, auziră un nechezat la o mică depărtare de vâlceaua unde se aflau ei.

– A lu' Teican, e unu' cu caii p-acilea.

– Auzii și eu.

Cei doi flăcăi coborâră spre cai și așternură sacii pe miriște. Beldie își învârfuise pălăria cu struguri, și Ganea lu' Teican abia putuse veni cu două lubenițe și un alt pepene galben.

– E-necăcios, Beldie, fire-ai al dracului.

– Lasă, că am struguri. Mă, cine-o fi ăla cu caii dă p-acilea, a lu' Teican?

– Mă, al dracu', dă unde zici tu că să știu eu?

Începură să mănânce. Pepenii erau copți și reci, și amândoi își înfigeau gura cu barba cu tot în miezul mustos și fraged, înghițind cu semințe cu tot. Apoi aruncau departe cojile, înjurând stăpânul locului și întrebându-se dacă n-o fi având vreo fată.

Înjurau și fata, și pe mama ei, pe urmă crăpau alt pepene și înghițeau sorbind cu zgomot și aruncând cojile. Când terminară, se lungiră pe saci. Din depărtare se auzi șuierul unui tren și zgomot de manevră. Era liniște, și întunericul apăsa.

A lu' Teican se ridică deodată și zise:

– Mă, Beldie, tu auzi cum sforăie caii ăluia când paște?

Și iar se lăsă pe spate, cu fața spre cer. Beldie fuma liniștit. Când aruncă țigarea, începu să înjure și se ridică.

– A lu' Teican 'ai să-l batem!

– Ia-ț' măciuca!...

O luară pe poteca vâlcelei și porniră tăind de-a curmezișul porumburile și miriștile.

Într-un loc se opriră și, fără nici o vorbă, amândoi deodată se lăsară jos, uitându-se cu grije spre panta coastei, unde se vedeau vreo trei cai păscând.

– L-ai văzut a lu' Teican?

– L-am văzut, mă, uite-l că scapără, vrea să coacă porumb... 'Ai s-o luăm pe brazdă, să nu ne vază.

Intrară în porumb și-și ascunseră capetele măciucilor în pumni. În dreptul omului care scăpăra ieșiră repede din porumb, făcând zgomot, și se opriră amândoi deodată.

Mogâldeața sări în picioare, ceva vâjâi în întuneric împreună cu o răbufnitură. Beldie căzu grămadă. A lu' Teican se repezi, mogâldeața se retrase, și măciucile începură să pocnească. Câteva minute, fiecare căută capul celuilalt, apoi se opriră.

Glasurile erau înfundate, și vorbele ieșeau gutural:

– Care ești, mă?

– Dă ce, mă, ai?

– Mă, spune care ești, că scoț mațili din tine!...

Și se repeziră unul într-altul, căutând să se doboare. A lu' Teican simți sânge cald în gură, se desprinse cu un urlet și, când se repezi, amândoi căzură mototol jos. Un timp se auziră gemete, pe urmă, glasul lui Ganea tot mai mânios și mai puternic:

– Dă ce, mă?

Și începu să-l lovească. Omul gemea și se zbătea, din când în când, a lu' Teican urla de durere, urma un moment de luptă, apoi iar răbufnituri și gemete, și vocea lui Ganea, tot mai des:

– Dă ce, mă?... Dă ce, mă?... Dă ce, mă?

Beldie se ridicase și urla:

– Dă-te la o parte, a lu' Teican!

Ganea se ridică și, în același timp, Beldie lovi de două ori cu măciuca. Apoi încălecă jos peste om și îl izbi până simți că-i curge nădușeala pe obraji.

– Hai, Beldie, lasă-l dracului! Hai, mă, dă-l dracului!

– Îl omor, auzi a lu' Teican?

Se sculă, se scutură, și porniră încet.

Țânțarii bâzâiau sus, și întunericul sclipea.

Peste vârfurile porumburilor, în depărtare, un colț de cer se înroșea din când în când de la pâlpâirea unui foc ce țâșnea din fundul întunericului.

Beldie se opri în coasta dealului și se uită, nemișcat:

– Mă, a lu' Teican, cum arde focul dă la Moreni...

ROTILA

Nilă deschise ochii și dintr-o dată văzu cerul plin de stele, curtea și grădina, și pe tatăl său dormind lângă el.

Își propti cotul în căpătâi și stătu așa câtva timp. Apoi se mișcă de câteva ori, strânse din fălci și-și înfipse ghearele în pătura roșie a căpătâiului. „Dacă se deșteaptă și mă vede, atunci n-am făcut nimic, gândea Nilă, pentru că una e când îl strigi a doua sau a treia oară decât atunci când e întâi și întâi". Dar în afară de asta, Nilă nu înțelegea nimic, își zicea că ce mama dracului i-o fi venit jigodiei să fugă, să plece, adică să piară sau el știe ce-a făcut.

Nu i-a venit să spună la nimeni ce i s-a întâmplat zilele trecute, îi era teamă de ceva, se gândea că nu se poate să nu fie nimic, trebuie să fie ceva în toate astea, pentru că, uite, lui îi e frică să încerce să creadă ceea ce îi vine în minte. E anapoda să piară un câine tocmai atunci când ai nevoie de el, și pe urmă n-ar fi nimic, dar de ce, ce dracu' i-a venit, nu era nici turbat, nici bătrân, nici n-avea obiceiul să se înhăiteze și nu se ducea nici să mănânce cai morți sau să se ia după cățele. Duțulache era un câine! Iar Nilă a avut ieri nevoie de el și nu l-a găsit. Fusese pe linie la o fată și când să se întoarcă acasă, pe la jumătatea drumului, a văzut vreo doi măgădăi cu măciuci că îi ies înainte:

– Bă, fire-al dracului, să nu te mai prinz la ea, că-ți sparg capul, spăl briceagu în tine.

Nilă s-a oprit și a vrut să se uite ca să-i cunoască, și s-a repezit odată într-unul să-i ia dulama din cap, l-a trântit jos și a încălicat pe el. Celălalt a început să-i care pe spate, dar el l-a apucat strâns pe-al lui și a trecut dedesubt. Aci a început să-l strângă de gât până l-a simțit moleșit, pe urmă s-a ridicat și a început o bătaie la măciuci.

Era să se aleagă cu capul spart, fiindcă avea un ciomag subțire și nu putea să sprijine. S-a dat încet pe lângă gard, a izbit într-o ulucă și a țâșnit într-o grădină. Dar îi știa cine sunt. Îi cunoscuse chiar atunci, când s-a făcut dimineață și-a luat din pod ciomagul lui de zile mari: o vână ageră de corn, cu piuliță la cap. Îi știa că trec prin Pământuri, de-a lungul unei vâlcele, și când era gata s-o ia din loc, și-a adus aminte de Duțulache. Nilă s-a dus mai întâi la paie. A fluierat și a văzut că nu răspunde. Nu l-a găsit. A intrat în grădină. Pe urmă a sărit pârleazul, iar s-a întors, a mai fluierat. A început apoi să-l caute cu de-amănuntul, parcă ar fi pierdut vreun lanț sau altceva.

– Tu nu vezi, mă, că nu e, ce dracu' dă ești așa prost? i-a fost zis tată-său.

Nilă și-a spus că cine știe unde o fi și a plecat să-i bată pe cei doi. Dar tot îi era necaz, pentru că Duțulache era un câine învățat să înțeleagă și să se bată. Doar îi zicea: „Duță, ghial", și nu mai rămânea nimic și pentru el.

Acum, Nilă nu-și mai aduce aminte ce s-a mai întâmplat. Știe că i-a prins pe cei doi și că i-a deșelat în bătaie. Dar cum s-a întâlnit, ce le-a zis, dacă l-a văzut cineva, acum nu-și mai amintește. Dacă s-ar întâmpla să-l vadă acum pe Duțulache, Nilă l-ar lua între picioare și i-ar tăia urechile, pe urmă l-ar pune în lanț.

Dar acuma nu trebuie să-l vadă nimeni. Trebuie să se scoale încet, și asta e greu... Își trase un picior pe sub pătură și se dezveli. Apoi se chirci, se propti în vârful călcâielor, în gât, și ca un artist care face mișcări periculoase pentru trosnitul

mușchilor, își răsuci mijlocul într-o parte, săltă o mână și zvâcni după prispă în patru labe, fără să facă cel mai mic zgomot. Se ridică de jos și un moment se clătină pe picioare, dar amețeala îi trecu chiar când băgă de seamă acest lucru. Era tot întuneric, dar pe cer se vedea că e dimineață, și, deodată, cocoșii începură să cânte. Nilă își drese cămașa și se urni din loc, mergând spre magazie. Un moment se opri, bolborosi ceva, apoi porni din nou. Când ajunse înlăuntru, făcu doi pași spre plug și iar se opri. „Timp este, dar... nu, nu, ce parcă... da, nu, este timp... este timp". Aci, Nilă puse mâna pe rotilele plugului și scoase una. Era cam grea și răceala fierului o simțea cum îi pătrunde prin piele și-i apasă oasele. Porni cu un pas rar și legănându-și tot corpul după greutatea rotilei. Când deschise ușa și intră în grădină, băgă de seamă că se întâmplă ceva cu el. Ridică rotila și se uită la ea plin de nedumerire, numaidecât vru s-o arunce, dar se răzgândi și porni strângându-și fălcile. Călca cu nepăsare prin iarba udă de rouă și-i trosneau dovleci cruzi și ceapa sub picioare. Iarăși se opri și porni de câteva ori. Bolborosea câteodată cu voce tare, apoi tăcea numaidecât, iar rotila îi trecea nervos când într-o mână, când în cealaltă. Cântecul cocoșilor pornea acum din partea de jos a satului, se ridica încet, cu puține glasuri, apoi creștea, se umfla, începea a se lăți cu repeziciune și se spărgea într-un ecou prelung. El ascultă câtva timp, și capul îi era ridicat în sus și înfipt parcă spre a suferi un rău pe care nu-l înțelegea. Își scutură umerii și de astă dată porni cu hotărâre spre un salcâm înalt de la marginea grădinii. Aci se opri, lăsă jos rotila și-și prelinse ochii pe el, din vârf până la rădăcină. Se uita la tulpina lui ca la ceva mic și nemaivăzut, pentru care simțea un fel de teamă amestecată cu nedumerire. După un timp ridică rotila, băgând-o pe mână, și după ce se mai învârti încă o dată pe lângă salcâm, se apropie și se înfipse în tulpina lui. Coaja zgrunțuroasă, adâncă, plină de dungi și uscată a salcâmului îl făcu să i se umfle pieptul; strânse

trunchiul cu putere, înlănțuindu-l cu mâinile și picioarele, și începu să se cațere spre vârf. Urca zvâcnind și-și mișca brațele, înaintând ca un înotător. Rotila atârnată la încheietura mâinii parcă era un cercel și din când în când scotea câte un sunet sec, lovindu-se cu buceaua de scoarța salcâmului. Nilă se urca spre vârf, încet, dar cu putere și așa cum îmbrățișase salcâmul și inainta, parcă era un broscoi urias, cu două labe și pe care le împlânta în tulpină ca într-un dușman. În urma lui cădeau mulțime de coji desprinse din salcâm, pline de mușchi, fărămicioase și roșii. Nilă se opri pe la jumătatea salcâmului, propti rotila de un ghenci, își trase răsuflarea și începu să se strecoare printre crăci; când ajunse în vârf, ostenise și-i curgea apă de la subsuori, iar degetul cel gros de la un picior era plin de sânge. Își apăsă fruntea cu cămașa și vru să se odihnească. Acum se lumina, și nourii făcuseră un cerc larg soarelui spre a răsări.

Cerul începea să se limpezească.

Nilă se învârti între crăci și apucă rotila cu amândouă mâinile. Simți că are ochii deschiși, se opri la jumătate și clipi de câteva ori; îl ustura fața și se zgâriase.

Și acum, a doua oară, băgă de seamă că se întâmpla ceva cu el; i se părea că visează. Un lucru anapoda i se întâmpla lui numai atunci, dar rotila era în mâna lui și vedea că a ridicat-o în sus și o învârtește ca pe o stea. Câinele trebuia să vie. Își mușcă buzele încruntat și, când apropie buceaua rotilei de buze, mâinile începură să-i tremure de la coate. O lăsă în jos, simțindu-i greutatea pentru prima oară și încercă să se așeze, ca să nu-i mai tremure genunchii. Acum o ridică repede și și-o propti cu buceaua în dreptul ochilor. Trebuia să strige tare. Vedea ceață în toate părțile; tuși clipind și, când își auzi vocea, se opri înecat și, încleștându-și fălcile, bolborosi și-și apăsă fruntea cu cămașa.

– Băăăă Duțulache, băăă!...

Glasul i se răspândi puternic pe lângă el, dar nu pătrunse. Asta îl sperie și țipă a doua oară la fel, apăsând și mai mult rotila

pe ochi. Fără să vrea, văzu în jos, și mișcarea dimineții îl pătrunse; aerul îi izbea fața și urechile, și zgomotele înfundate i se păreau că îl lovesc în cap ca niște ciocane vătuite. Rotila acoperea cu spițele ei jumătate din cer, tăia satul cu linii mari, se întorcea peste viroage și peste șurile întinse de paie ale oamenilor, apoi se înfigea în el și-i acoperea soarele. Rotila îi scăpă din mână și, trosnind printre crăci, căzu cu o răbufnitură la picioarele salcâmului. Nilă rămase un timp năuc, cu ochii deschiși și fără să clipească. Apoi, apăsat de o teamă ce îl strângea parcă de gât, se gândi la Duțulache, la rotilă și începu să coboare atât de iute, că, văzându-l, ai fi zis că se rostogolește.

PLECAREA

... locul acela era foarte ciudat. Nu era la o înălțime deosebită, dar de acolo puteam totuși să văd cu binoclul întreaga mișcare a regimentului ce conduceam. Știți, niciodată de atunci pierderea piciorului meu nu m-a oprit să fac reflecții dramatice. Numai o umbră. Dar, vedeți, umbra aceasta se împrăștie totdeauna când acel ceas îmi vine în minte. E o viziune care mă stăpânește cu putere și nu-mi mai simt lipsa piciorului.

Colonelul se opri, neobișnuit să fie ascultat vorbind atât de mult. Își duse mâna la cap și-și pipăi tâmplele, apăsându-le cu vârful degetelor. Încerca să poată vorbi, așa cum ceasul acela era atât de puternic în mintea lui.

– Dar vreau să aud care e acea viziune!

În chioșcul larg al spitalului se făcu deodată liniște. Erau șase ofițeri superiori, care se ascultau fiecare, unul vorbind, altul părând că ascultă, altul pipăindu-și bandajele sau ghipsurile în care era băgat.

– Ei bine, vreau să aud și eu despre acest proces extraordinar.

Colonelul și ceilalți întoarseră capetele. Afară din chioșc, pe o bancă, stătea un om cu fața tânără, în halat, însoțit de o infirmieră a spitalului. El îi privea cu vioiciune, ținând capul întors către chioșc. Un mușchi al bărbiei îi tremura, schimbându-i în fiece clipă înfățișarea obrazului. Prezența glasului atât de intens împrăștie toate întâmplările ce oamenii aceia și le spuneau fiecăruia.

– Cine e? întrebă colonelul.

– E un sublocotenent tânăr, sosit aici de vreo câteva zile.

Omul de pe bancă se ridică fără să audă protestul infirmierei. Începu să vină în chioșc, și fața i se făcuse albă, încremenită parcă.

Vorbea stăpânit, dar mișcarea ochilor trăda o stare sufletească atât de vie, că nimeni nu mai vorbi. Colonelul parcă nu povestise nimic până atunci. El se așeză pe un scaun și reuși să prindă privirea colonelului.

– Te rog să nu mai povestești nimic, zise el. Fiecare din noi știm ceea ce ai avea de spus. Nu-i așa?

Omul își plimbă privirea asupra fiecăruia, și toți simțiră că, într-adevăr, ceea ce avea să urmeze, cu deosebire de date formale, le aveau deja în minte. Dar glasul omului se ridică și tăie gândurile celor care îl priveau cu o vie curiozitate.

– Însă, explică-mi acest proces, pe care nu-l înțeleg. Dv. înțelegeți? se adresă el celorlalți.

– Despre ce vorbiți? zise colonelul, mișcându-se încurcat pe scaunul lui.

– Doar despre ceea ce spuneai adineauri. Care viziune? Pentru că stăteai sus și priveai mișcarea regimentului, pentru că la un moment dat inamicul a făcut una din acele manevre neprevăzute în urma căreia a trebuit să te urci într-o mașină și să bați în retragere... Ei bine, situația aceea era războiul însuși și, însoțit de grupul de comandă, ai tras cu mitraliera. Ai urcat drumuri groaznice, surprins de inamic ai tras cu mitraliera, te-ai oprit și te-ai adăpostit într-o poziție favorabilă!...

Omul își trase răsuflarea, și vorbele îi năvăliră cu o mai mare intensitate.

– Dar nu atât. Atât, nu. Proiectilele ți-au vâjâit deasupra capului, acolo în șanț. Trage. Focul se apropie. Inamicul se strecoară spre flancuri pentru o mișcare de învăluire. Se apropie, iar proiectilele fac aerul să țipe. De câte ori șuierul sinistru se

aude, inima încetează bătăile. Te strângi în șanț, trupul ți se înghemuiește în pământ, apoi zgomotul se sparge. Inima te lovește cu atâta putere în piept, apoi iarăși același șuier și iarăși de la început... ore întregi. Mâna? Piciorul? Dar capul ți-i gol de gânduri, și tragi, simțind că nebunia te stăpânește. Care viziune? Acuma, aici, în acest chioșc, care viziune? Au toate astea vreo legătură cu piciorul pe care nu-l mai ai? Nu mai ai un picior, toată viața. Pur și simplu ai rămas fără un picior, dar ce legătură are acest lucru cu toate acestea, cum e posibil ca d-ta să te gândești că ai pierdut un picior în luptă, când toată povestea e altceva... Pur și simplu e cu totul altceva?!

Din nou, omul își învârti ochii peste grupul ce îl asculta și, ca și când n-ar fi putut lua în seamă nici ce a spus și nici ceea ce ar vroi să audă, mâinile i se încleștară, și izbi cu furie tăblia mesei rotunde în jurul căreia stăteau.

– Dar nimic nu e mai groaznic ca *plecarea*. Acolo, în luptă, e altceva. Pentru toate ororile, omul are în el posibilități ce corespund. Ei bine, plecarea...

În acest punct, trăsăturile omului se schimbară cu repeziciune și, după fiecare minut, ochii îi sclipeau din ce în ce mai ciudat și bărbia îi tremura. Fața lui era din moment în moment alta; și ofițerii se priviră pe rând, lăsându-și capetele în jos.

– Dar ce spun eu de plecare, continuă el, să vă spun, ei bine, eu n-am nici un picior lipsă, dar eram acolo, alături, când s-a întâmplat. S-a întâmplat lângă mine, la un pas. E altceva să vezi morți în luptă... Dar de ce nu vreți să înțelegeți că e cu totul altceva să sari din șanț și să pornești la atac, să calci peste cadavre și să fugi înainte! Înțelegeți că nu înseamnă nimic să tragi cu mitraliera în punctele ce abia se mișcă înaintea ta... E asta atât de grozav? Ce înseamnă dacă scoți inamicul din găuri, în timp ce alții în urma ta cad ca să nu se mai scoale niciodată? Și dacă arma ce o ții în mâini te înnebunește, dacă greutatea ei și lemnul ei tare te răscolesc, te înfioară în cele mai ascunse lucruri

ce nu ți le-ai bănuit niciodată și dacă nu mai vezi mare lucru și înfigi cu baioneta înainte, acest fapt credeți că înseamnă ceva? Dar ce vă spun eu? Ce să se întâmple? Nu se întâmplă nimic... dar dacă te întrece, pur și simplu, înnebunești...

Era lângă mine, la comanda plutonului, ocupasem poziția de vreo câteva ceasuri și stăteam de vorbă. Nu mai simțeam armele, era o dimineață clară, uitasem tot și vorbeam împreună. Ei, da, stăteam de vorbă, și era o poziție muntească, iar liniștea uitată din noi... uitasem armele și vorbeam despre altceva.

Deodată s-a întâmplat.

El stătea liniștit și răspundea privind înainte. Nu vroia să scape nici un fum din țigarea ce fuma, o ținea numai în gură și se uita înainte, iar eu îi vorbeam, și el răspundea liniștit, împăcat de acea minută neașteptată.

Cum s-a întâmplat, continuă omul privind aprig grupul de ofițeri ce îl asculta vorbind. De ce nu știți să răspundeți?

Omul se mișcă în scaun, și ochii îi clipiră câtva timp cu repeziciune. Fața i se schimbă, și o expresie a unei tensiuni nervoase începu să-i tremure în formele obrazului. Făcu o sfortare, zgâlțâindu-și puternic și scurt capul, apoi deodată se răsti:

– Cum nu știți ce să spuneți? Dar stăteam alături, atât de aproape, și s-a auzit piuind proiectilul. Era departe, nu venea spre noi. Atunci cum?... Că prin aer am văzut țâșnind un picior de cizmă, se învârtea ca o roată și a căzut cu călcâiul în el. Cu călcâiul cizmei drept în față, și l-am auzit țipând scurt, și l-am văzut cum cade... Era doar alături de mine și vorbeam amândoi, iar el fuma. Am pus mâna pe picior și am vrut să-l dau la o parte, dar el a țipat atât de tare... Pintenul piciorului cu cizmă stătea înfipt ca un piron în ochiul lui drept. Se înfipsese tot, până la carâmb. Ascultați, am luat cizma în mână și am tras... Am tras pintenul acela din ochiul lui, l-am tras afară. Am făcut acest lucru foarte simplu, dar din ochiul lui curgea... Eu mă uitam calm, cum ceva galben se prelinge pe

obrazul lui, ceva negru și roșu, cum ceva bâlbâie și se scurge încet pe obraz... Am scos batista și am vrut să-l șterg, dar furtuna se dezlănțuia... Dar credeți că dacă m-am trezit aici, tocmai în acest spital, asta înseamnă ceva? Asta am simțit-o de mult, când am plecat... asta ai simțit-o și d-ta, toți am simțit-o, pentru că nimic nu se aseamănă cu acest lucru. Cuprinde el, acest „ce", tot ceea ce ai spus d-ta, ce am spus eu, tot ce e în luptă? Plecarea are totul în ea, mocnește acolo, nu pintenul acela înfipt în ochi sau în piciorul d-tale, pe care nu-l mai ai... Dar d-ta, dv., cum, ce viziune? Ce viziune e aceea, despre ce anume vorbești, când spui că nu-ți mai simți lipsa piciorului... care anume lipsă să simt eu, când acel ochi cu pintenul acela...

Omul începu să gâfâie ușor. Infirmiera se apropie de el și se așeză alături, iar ofițerii se mișcară în scaunele lor, cu ochii lăsați în jos. Sublocotenentul își mișcă iarăși buzele și o urmă de spumă ușoară i se ivi în colțurile gurii, ochii i se mișcau acum cu mai puțină siguranță, clipi și din nou izbi cu pumnul în tăblia de alamă a mesei.

– Dar de ce nu înțelegeți că plecarea acolo cuprinde nu ceea ce am spus până acum, ci tu totul altceva? Mult mai groaznic, pentru că are în ea toate picioarele zburând în aer, toate capetele ce se învârtesc departe de gât, proiectilele ce îți rup spatele, lăsându-ți plămânii dezveliți...

Cine dintre ai dumitale, atunci când a trebuit să pleci, a zis: „Nu te duce, stai!" Femeia ta te-a petrecut până la gară, să fie cu tine la plecare!... S-a aruncat ea înaintea trenului, să nu te ducă acolo? Care mamă sau iubită s-a dus înaintea acelui care vrea război și să cadă înaintea lui, rupându-și hainele, sfâșiindu-și pielea, smulgându-și părul... Nimeni, nici una, niciodată... Te-au lăsat să te duci, să-ți intre un pinten în ochi, să-ți rupă piciorul, pentru că cineva vrea război, vrea să cucerească !...

Sublocotenentul se opri iarăși, și fața îi tremura. Vru să continue, dar mâinile îi tremurau. În chioșcul spitalului era liniște, iar infirmiera îl apucă de braț, încercându-l încet și vorbindu-i, să-l liniștească. Ieșiră afară și, din mișcarea mâinilor și a capului, el continua mut să vorbească, călcând rar și nesigur prin poteca albă, ce șerpuia în jurul spitalului.

MĂRITIȘUL

I

Când Petra lui Sandu Bădună își încetini mersul, un vârtej țâșni ca un fuior din marginea satului. Se întinse suindu-se în sus și o luă la goană printre salcâmi. Frunzele verzi vâjâiau ca izbite de furtună, un val de pulberă începu a se învârti amestecând în mijloc fluturi și păsărici speriate și se mări înfigându-se fără sfârșit în albastrul îndepărtat al cerului. Femeia se opri lângă o podișcă și-și încleștă o mână de stănoaga văruită a șanțului. Vârtejul veni spre ea și-i izbi ochii. Auzi un vuiet amestecat de garduri putrezi și crăci uscate, simți o palã aspră de aer răvășindu-i cămașa și orbind-o cu pietricele și gunoaie, apoi, câtva timp, izbituri puternice de geamuri sparte; clocotul frunzelor se îndepărtă, și vârtejul intră ca un duh în miezul stufos și negru al satului. Petra lui Sandu Bădună deschise ochii și-și apăsă mâna pe piept. Inima îi bătea ca un clopot.

Plecase de acasă aici, la marginea satului, și vârtejul se iscase la sfârșitul drumului. Se oprise, dar nu știa la ce să se mai gândească. În cap, în piept, în mâini, mai mult în gât se urcau și se spărgeau ca niște bășici de apă, noduri mici, niște scântei, o apă de neînțelegere, un gust amar pe care nu-l simțise niciodată ca acum. Îi veniră în minte zilele măritișului, anii de foamete și de boală. Căldurile. Simțea acum că, fără tot ce a îndurat, copiii lângă care suferise să-i facă mari, pe toate le avea

numai în gând, și niciodată ca acum nu se temuse de urmele pe care le va lăsa în urmă viața, pe care o ducea parcă pe umeri; fără toate zilele din urmă, toate zburau și o lăsau parcă împăcată cu anii. Astăzi de dimineață, o cămașă cenușie i s-a așezat peste frunte; ca o năvală a unor nouri străini, peste ochi a simțit tremurându-i toate zilele din urma acestei dimineți.

Petra lui Sandu Bădună se măritase săracă și venise în casa bărbatului. Soacra murise, rămăsese bătrânul Petrache, tatăl bărbatului. Câțiva ani trăise aici și o făcuse pe Catrina. Într-o dimineață trebuiau să plece la câmp, și bărbatul se sculă în capul oaselor în pat. Își aduce aminte. Aveau agățată de grinda casei, chiar în dreptul patului lor, unde dormeau, coșnița cu mâncare. Făcuse de seara azimă și o pusese în coș, agățată de grindă.

– Hai să mergem, i-a zis el. Ai făcut pâine?

– Am făcut.

Bărbatul a întins mâinile în sus să ia coșnița. Abia a apucat-o și a rămas cu ea în sus, încordat, cu mâinile înțepenite.

– Neculae, ce-i cu tine?

Atât i-a zis, și el a căzut țeapăn la loc și n-a mai mișcat. Bătrânul Petrache a auzit-o țipând și a intrat. S-a uitat la ea, la fiu, pe urmă, fața i s-a încrețit ca o coajă de copac. A apucat-o din pat de subsuori și a dat cu ea în mijlocul casei.

Anul care a trecut după moartea bărbatului a fost pentru ea o spaimă de miez de noapte. Bătrânul socru se încrețea totdeauna uitându-se la ea. O singură dată a bătut-o. Uitase să ia la câmp porumbul alb, pe care trebuia să-l pună în pământ Era slăbiciunea lui porumbul alb.

– Întunericul tău de natantoală, de ce n-ai luat coșul cu porumb alb? Și-i cârpise una după ceafă, zăpăcind-o, scrântindu-i junghietura gâtului.

Ajunsese de se speria în timpul nopții când îl auzea tușind. Apoi, după primul an de doliu, începu să uite. N-avea nici douăzeci și cinci de ani, și bătrânul din zi în zi parcă n-o mai

vedea. Lua fetița și se ducea cu ea în grădină. Într-o toamnă intră în vorbă cu Sandu Bădună și se mărită a doua oară. Când i-a spus bătrânului, parcă ar fi vorbit cu un buștean. A început să facă a doua casă și pe urmă au venit copiii. După război au început să piară banii de argint. Lumea se închina, înfricoșată de grâul ce începuse să crească. Paiul era gros și înalt, iar spicul izbea ca o măciulie de mătrăgună.

Petra lui Sandu Bădună a uitat parcă și de viața ei. Singură cu bărbatul a secerat o vară întreagă în nămeții de aramă ai spicelor. Într-un timp parcă orbise. Când se apleca să înfigă secerea, capul, umerii, obrajii i se înecau în pulberea albicioasă de mană. Pe urmă alt an, iernile urlau săptămâni întregi, și primăvara noroaiele câmpului și munca o topeau în fiece dimineață, și uitase de fată. Catrina creștea cu bătrânul, și anii fugeau. De sărbători, fata venea pe la ei, se ducea și ea pe la bătrân, până în seara trecută. Noaptea a dormit rău. Întâi n-a crezut, a vrut să se ducă numaidecât și să știe, dar nu-și dădea seama că îi este frică să nu fie adevărat. Sandu Bădună îi aruncase străin:

– Fă Petro, s-a măritat Catrina din vale. A luat și asta o procopsanie de băiat...

Acum, lângă podișcă, parcă nu poate să creadă. Casa fetei și a bătrânului socru e băgată în fundul grădinilor și e tot ca înainte. Se gândi că e mai bine să mai aștepte, să se mai gândească. Încercă să vadă bine, fără teamă de ceva. „Catrina, fata mea, s-a măritat“, gândi ea. „Dar cum, cum asta?“ Fața i se împietrise și din piept se ridicau ca niște săgeți, vârfuri ascuțite de mânie. Vru să se scoale de pe stănoagă și gândul o îmboldi cu putere. „Ce, e fără mamă, fără nimeni, așa ca o... dar eu cine sunt?“ Mânia i se urcă în gât, îi înfipse gheara în fălci, în ochi, o strânse cu putere: „Nemernica, mama ei sunt eu, sau cine sunt?“ Din nou vru să se scoale și să pornească. Brațele i se înmuiară, se opri și lacrimile începură a-i curge pe obraji. „Nu putea să-mi spuie: «Mamă, mă mărit, mărita-m-aș moartă, că nu mai pot... și gata». N-aveam să-i leg de gât pietre de moară. Dar să-mi fi spus... “ Se șterse la ochi repede și, cu gâtul înnodat, intră pe ulița ce ducea la casa fetei și a socrului. Din amândouă părțile, salcâmi grei, negri, astupau intrarea, și înlăuntru parcă era întuneric. „Am s-o întreb numai atât: «Catrino, mie de ce nu mi-ai spus? Măta ta sunt eu, fa, sau cine sunt?...» Pe urmă...“

II

Petra lui Sandu Bădună începu să coboare pe lângă văgăuni și se apropia de grădina casei. O pisică îi sări înainte, se opri în mijlocul drumului și, când ridică laba, o privi pe femeie cu luminile ochilor, mieunând. Ea se înfioră și-și făcu cruce, înfricoșată. Puse mâna pe o piatră, încrâncenându-se, și-o aruncă cu putere. Piatra zbârnâi, lovind gardul uliței, și pisica sări repede într-un salcâm. Mergea acum și mai încet și simțea că e liniștită. „Poate nu e așa“, gândi ea. Când bătu în poartă, un câine lățos începu să muște gardul, lătrând cu furie. „Azor, Azor. Cuțu-na!“ Ușa casei se deschise. Se însera, umbrele salcâmilor se amestecau într-un fum ușor, străveziu, și văgăunile se întindeau ca niște urme de bube pe albia prelungă a câmpiei.

– Cine e?

– Deschide, Catrino, eu sunt!

Fata veni repede și-i deschise. Era îmbrobodită cu o basma subțire, și marginile pânzei îi acopereau, atârnând, obrajii. Femeia o luă înainte fără să se uite la ea. În prag închise ochii la lumină și se opri. De dimineață, de când își pusese în gând să vie aici, nu se gândise că mai trăiește și bătrânul Petrache. Îl văzu întins pe pat și inima începu să-i bată. Stătea cu fața în sus și nădragii îi erau așa de largi că nu se băga de seamă care e pătura patului și care e el. De la bătrân, ochii îi căzură pe un

scaun, lângă fereastră. Văzu un băiat înalt, spelb, cu mâinile și picioarele lungi ca niște crăcane. Îl cunoscu. Era Albei, un băiat de prin Cățelești, nu prea bogat, dar cinstit. Se uită la el mai bine și îl văzu cum lasă ochii în jos, dar nu se clinti din prag.

Toți tăceau.

Fata închise ușa și trecu lângă sobă, pe pat. Bătrânul parcă era mort, nici nu se uita. Petra lui Sandu Bădună simți parcă un vânt rece, ca un fir de gheață, cum o înțeapă. Se uită în toate părțile; ochii îi căzură pe fată și deodată se sperie auzindu-și glasul înalt, subțire și aproape răgușit:

– Bine, fă, Catrino!!!

Fata clipi deodată și-și înfipse mâna în pătura roșie a patului.

– Ce e, mamă?

– Mă-ta sunt eu, fa?

– De ce, mamă, ce este!

Pe pat, nădragii bătrânului se frământară, dar Petra nu văzu. Sângele îi ardea obrajii, și ochii parcă i se făcuseră mai mari.

– De ce, fa... Cum! Cum?!

Se repezi în fată și-i înfipse mâinile în cap. Fata țipă, apoi apucă mâinile mamă-sei și vru să și le desfacă din păr.

– Întunericul tău, d-aia ai venit? Nici nu se putea, de când te aștept! Ieși afară!...

– Tu, taică, nu te-amesteca, sări Petra.

– Eu să nu m-amestec?

Bătrânul se mișcă larg și întinse mâna la grinda casei. Băiatul sări de pe scaun, dar bătrânul îl îmbrânci; tot atunci, el îndoi pușca de vânătoare, o trosni și trase. Casa se umplu de fum, detună, un geam și sticla lămpii se sparseră și căzură pe jos.

Petra lui Sandu Bădună țipă, căzu pe brânci și, oarbă, începu să dibuie ușa.

– Întunericul tău, ai lăsat-o și te-ai măritat, acum vii iar aicea, ieși afară că te împușc! Nu-ți convine! Eu sunt tatăl și

mama ei, că tu te-ai dus după ăla cu ochii cât cepele! Ieși, că te împușc, întunericul tău!...

Petra lui Sandu Bădună se ridică lovindu-se de clanța ușii. Se simți apucată de umeri, încet, sprijinită de niște mâini lungi. În gând îi veni băiatul, dar nu înțelese.

– Lasă, mamă, lasă, hai încet să nu cazi! Hai lasă!...

III

Când se văzu afară, câtva timp, Petra lui Sandu Bădună aproape uită unde se află. Nu mai vedea. Își duse mâinile la ochi și vru să arunce sclipirile roșii ce-i ardeau obrajii. Se gândi că poate a orbit, și deodată răsuflarea i se taie. Începu să clipească plină de spaimă. Apoi, încet, văzu spuza de stele pe cer, salcâmii negri, ca niște matahale nemișcate, și porni spre șosea. Când ajunse la podișcă, picioarele i se tăiară și se lăsă jos ca o cârpă. Întâi îi licări un gând, îi veniră în minte pogoanele ei de pământ pe care trebuia să i le dea zestre, apoi și asta pieri. Parcă îi ardea pieptul, și lacrimile îi veniră acum ca o ploaie fierbinte, înfășurând-o și topindu-i obrajii. I se părea că plânge abia acum pentru toată viața ei și fața ca o coajă de copac a bătrânului socru o atinse iar, și capul îi era aprins într-o vâlvătaie de foc. Catrina se înmuie în sufletul ei, se amestecă într-o lumină blândă cu toți copiii ei; lacrimile îi năvăliră acum din tot trupul și plânse zbătându-se în iarbă, până ce o toropeală ca de vis îi închise ochii.

O văzu pe fată apropiindu-se în întuneric și simți cum un șuvoi de lumină îi despică parcă vederile. Parii gardurilor se amestecară cu salcâmii, se auzi un fâșâit, ridică ochii, dar nu era nimeni. Trupul i se încordă, și plânsul țâșni acum neiertător. Căută cu durere copiii, dar nu-i găsi; încercă să se lase în brațele întâmplării din seara aceasta; nașterea fetei o alunga, copilăria ei fără mamă, lângă bătrân. Își înfășură fața în basma și-și băgă capul cu deznădejde în iarba rece a uliței.

Se trezi, târziu, înfrigurată, cu obrajii uscați de sarea lacrimilor. Se sculă încet, ușoară ca fulgul, și își simți sufletul împăcat și liniștit, ca o apă. Își trase răsuflarea și gemu încet:

– Am să le dau tot. Și casă, și pământ... Ce de păcate, Doamne, pe care tu le știi mai dinainte...

NEPOTUL

I

Stan Tudose muri pe neașteptate, într-o dimineață de toamnă, când după ceața ce năvălise în zori peste sat răsărise, la jumătatea cerului, un soare viu și strălucitor. Murise încet, fără să se zbată, topindu-se parcă; a deschis doar gura de câteva ori, umflându-se în gât și pe urmă n-a mai mișcat. Despre moartea aceasta ciudată s-a vorbit mult timp în sat și niciodată oamenii n-au simțit spaima, aproape groaza, ca la moartea lui Stan Tudose. Femeile nu plângeau ca la orice mort, chiar nevasta lui și cele două fete, care se măritaseră cu câteva săptămâni înainte, stăteau fricoase, lângă pat, cu ochii rătăciți de neliniște și neînțelegere.

L-au îngropat ca pe orice om, și nevasta și copiii au dat, după obicei, o masă la înmormântare. Gătiseră mâncăruri din belșug și multă băutură. Vecinii, rudele și cunoscuții s-au strâns în curte, au mâncat și au închinat pentru odihna mortului, dar nimeni nu vorbea și nu uita, nu încercau să-și îndrepte gândurile spre viața lor, care nu se oprea în loc, nu puteau să-și vadă de-ale lor, nu glumeau ca timpul să treacă și să înceapă a cerne viața lui peste ciudata moarte a lui Stan Tudose. S-au sculat și au plecat de la masă stăpâniți de o liniște cum nu simțiseră niciodată la moartea cuiva. Era o liniște apăsătoare, lipsită de gândurile moi și odihnitoare că asta e soarta la toți,

că toți vor muri, dar că până atunci nu se știe nimic, până atunci fiecare să-și vadă de treburile lui, de bucuriile ori necazurile fiecăruia. Uitaseră parcă totul, dar era o uitare lipsită de pace, era o liniște tulbure și neagră, o liniște care nu duce nicăieri: nici pace, nici bucurie, nici tristețe, nici nădejde ori frică, ori deznădejde și revoltă. O stare din care nu puteau face nici un pas, o liniște fără scăpare, fără lumină ori întuneric.

II

Multe zile după aceea, moartea lui Stan Tudose i-a ținut pe vecini și cunoscuți într-o stare de muțenie și lâncezeală. Un timp, câțiva începură să vorbească de o boală. Era unul, pe care nu-l prea cunoșteau, un nepot care dădea semne la fel cu acele ale mortului cu o săptămână înainte. Dar vorba se opri, și oamenii, trăgând nădejde că vor înțelege, stârniseră zvonul acesta. Nepotul însă se schimbă, deveni vorbăreț, începu să râdă fără pricină și, nu mult după aceea, fu văzut în fiecare seară îmbătându-se și vorbind fără socoteală. Boala nu se mai asemăna cu nimic. Era ceva nou și ciudat, dar era altceva.

– De ce-a murit? rânjea el, clătinându-se în mijlocul cârciumii. Spune, cârciumarule, cum vine moartea lui?

– L-a luat Dumnezeu, răspundea câte unul.

– De ce? De ce l-a luat, așa fără socoteală?

Cineva ar fi vrut să răspundă că socoteala asta nu îi doare pe ei. Nu-i a lor. Dar își dădeau seama că așa cum l-a ajuns pe Stan Tudose, e o socoteală de neînțeles, fără rost. Nu se întâmplase nimănui să moară așa.

– Cum s-a întâmplat? întreba altul.

– Cum să se întâmple? A murit și gata.

Nepotul răspundea chiorâș, cu paharul în mână, și se pregătea să le spună cum a murit, dar băga de seamă că ceilalți nu sunt nerăbdători. Stăteau tăcuți ca și când din creștet până în tălpi le-ar fi bătut cineva un piron și i-ar fi țintuit în pământ.

– Tu ești nepotul lui, începea altul, ai întrebat-o pe nevastă-sa cum a trăit el înainte...

Omul ar fi vrut să spună *înainte de moarte*, dar se oprise ca și când i-ar fi fost greu să mai vorbească degeaba.

– Când înainte? răspundea flăcăul.

– Înainte de... moarte. Cum când?

– Care înainte? *Înainte*... Înainte, când?

– Cu câteva zile... Sau, eu știu!... Săptămâni, luni...

– Cum trăim fiecare. Ca orice om. Mânca, bea, se culca; își vedea de treburi...

– Își vedea de treburi?

– Își vedea!...

– Și a murit? De ce a murit? Suferea de ceva?

– Ca și d-ta! Nu știa nimic. Mânca, bea, se culca... D-ta suferi de ceva?

Ceilalți oameni tăceau. Dar când flăcăul întrebă pe cel ce vorbea, toți întoarseră capetele, și întreaga înfățișare li se schimbă: o umbră de *tăcere* li se așternuse peste chip.

– Și a murit? mai întrebă după un timp același om, ca și când n-ar fi știut bine dacă e adevărat.

– Da, a murit, răspunse flăcăul la fel. Este mort, mai zise el după câteva clipe. A murit ca un cocoș. Hâc, hâc, din gât și gata.

III

Nimeni n-ar fi știut să răspundă, dacă l-ar fi întrebat cineva, de ce i se par un lucru ciudat casa și grajdurile lui Stan Tudose. Chiar când treceau pe lângă poarta lui pe drum: gardurile parcă nu mai erau la fel. Spre seară se simțea un rânjet din gardurile acelea. Ulucile negre, nemișcate și ascuțite în vârf, parmaclâcul lung de-a lungul prispei, bătătura albă și prăfuită, grădina înțesată cu pruni și duzi, și salcâmii la fel de înalți, întunecoși și nemișcați; femeia omului, tăcută și galbenă la față; parcă

simțeau din toată așezarea unde stătuse Stan Tudose o umbră unică, neagră, vie, un aer care se mișca încet și greu, intrând și ieșind în pământ, și scormonind. Scormonind în uluci, sub casă, la rădăcinile mari și întinse ale salcâmilor.

Vecinii, rudele și cunoscuții așteptau, fără să-și dea seama, să se întâmple ceva. Să treacă timpul și să uite cu toții de moartea omului. Așteptară mult timp. Era o toamnă liniștită, fără ploi și fără vânt. Dar nu se întâmplă nimic. Unii dintre ei începură să vorbească zgomotos, alții chiuiau seara, se strigau la un pahar de vin și înjurau fără să se gândească la ceva.

Singur nepotul umbla bezmetic prin cârciumi, se îmbăta și rânjea:

– Am făcut avere, am s-o beau pe toată.

– Pe toată, răspundea câte unul.

– Și de ce? Nu mă întrebați? Așa vreau eu, rânjea mai departe el. Unchiul Stan n-a vrut și a murit. Dacă ar fi vrut, n-ar fi murit.

– Să bea? Dacă ar fi vrut să bea?

– Nu, taică, să moară.

– Trebuie să fii nebun. Da, a ținut mult la tine, asta e!

– A ținut la mine!... rânjea flăcăul, uitându-se chiorâș. Dacă ar fi ținut la mine ori la copiii lui, n-ar fi murit. N-a vrut să ție. Ce! Unde i-a căpătuit pe toți, și pe mine, că și-a făcut gospodărie și de toate?... Atunci...

Flăcăul se ridica în clipa aceea de la masă și râdea lung, mai mult hămăia, rânjea:

– Atunci... de ce a murit?

– De ce a murit?

– Dacă n-a vrut să trăiască? El n-a vrut...

Oamenii tăceau. Câte unul se ridica de la masă, mergea spre ușă, o deschidea și nu mai sta. Nici unul nu răspundea la vorbele din urmă ale nepotului. Apoi, acesta se așeza iar la masă, bea mai mult, se îmbăta și pleca încet, clătinându-se și rânjind.

– E nepotul lui Stan Tudose. Un om care a murit... așa... din senin... fără să aibă ceva, fără să bolească, să zacă ori să-l doară capul. Cum aș fi eu, n-am nimic, nu sufăr de nimic, îmi văz de treburi. Ca oricare. Pe urmă mă duc, mă culc în pat, dorm, mă scol, mă culc iar și mor. Asta... știi, așa repede, într-o zi sau două.

– De ce? întreba omul care nu știa despre ce e vorba. Și se sălta în cot peste masa lucioasă, deschizând ochii mai mari.

– De ce?! Eu știu?! Așa!

IV

Trecuseră aproape trei săptămâni, și încetul cu încetul se răspândi vestea că nepotul lui Stan Tudose e bolnav de ceva care trebuie să fi fost și la cel mort. Ce era însă și mai ciudat, băiatul acesta, până la moartea unchiului, era un fel de nevoiaș pe care nu-l băga nimeni în seamă. Nu se pricepea să vorbească, și atunci când se strângeau oamenii pe marginea șanțului, în zile de sărbătoare ori când se întâlnea om cu om, el tăcea din gură și nu se amesteca. Dar nici nu stătea deoparte, așa cum stau cei mai de nevoie. Și nici nu atrăgea luarea în seamă a cuiva. Îi făcuse unchiul o casă alături, avea câteva pogoane, vite, gospodărie. Nu se însurase, fiindcă era prea mic și nimeni nu vorbea prea mult despre el. Nepotul lui Stan Tudose și atâta tot, ca și când ar fi și n-ar fi.

Rudele și acei care îl cunoscuseră pe mort atât au așteptat. Începu să se audă chiar prin marginile și ulițele cele mai îndepărtate ale satului. Se zvoni că nepotul știe de ce a murit Stan Tudose, și pe rând, vecinii așteptau să intre nepotul în cârciumă și să-l audă spunând. Nu înțelegeau ce fel de boală poate să fie când un om bea și întreabă fără rost, rânjind, de ce a murit unchiul său. Un timp zvonul pieri, apoi din nou începu să umble. Dar oamenii nu înțelegeau nimic.

– Ce fel de boală? întreba câte unul.

– Cine știe ce e cu el. Parcă despre Stan a știut cineva?

La șase săptămâni după înmormântare se întâmplă însă ceva care îi făcu pe oameni să clatine din cap și să înțeleagă. Timpul se răcise și acum bătea vântul. În dimineața aceea însă era soare și cald, și lumea venise la parastas aproape mai multă decât la înmormântarea răposatului.

V

– Vreți să știți, întrebă rânjind mereu nepotul lui Stan Tudose.

Părintele care făcuse slujba pentru pomelnic plecase, și oamenii se așezară la masă. Se împărțea câte o ceașcă de țuică, și oamenii o dădeau pe rând peste gât, așteptând mâncarea. Flăcăul vorbise din mijlocul oamenilor, uitându-se peste ei și așteptând. Nu-i răspunse nimeni.

– Vreți, dar nu sunteți în stare, mai zise el.

– Cum nu suntem în stare? Ce să știm? Ia spune!

– Unchiu-meu, răspunse scurt, aproape repezit, nepotul lui Stan Tudose.

– Dumnezeu să-l ierte, spuse un vecin.

În timpul acesta, flăcăul luase una din sticlele cu țuică de pe fereastră și-și turna în ceașcă, înghițind repede, cu frică parcă, lichidul galben.

– Atunci de ce-ați venit așa mulți, mai mulți ca... la început, întrebă el tot așa de repezit. Ca să vedeți ce e... ce am eu... așa e?

Oamenii tăceau, și câte unul ridica ochii și se uita la el, apoi repede se prefăcea că nu pentru asta a ridicat fruntea. Cele două fete ale mortului și cu mama lor începură să aducă mâncarea. Erau două oale mari, pline cu ciorbă de pasăre, și alte oale mai mici, cu varză și fasole.

Deodată toată lumea începu să se miște neliniștită pe scaunele lungi, întinse de-a lungul mesei. Toți simțiră că are să se întâmple ceva, dar nici unul nu vorbi și nu se sculă de la masă. Nepotul mortului înghițea ceașcă după ceașcă. Îngălbenise, și mâinile îi tremurau.

– S-a îmbătat, murmură o femeie speriată.

În același timp, flăcăul țâșni dintre oameni și izbi sticla cu țuică de pământ.

– Nu se dă nimic, spuse el crunt. Ieșiți afară!

– Ce e cu el, ce are? murmură oamenii, ridicându-se de pe scaune și apropiindu-se de el. Dar numaidecât se întoarseră la locurile lor. Nepotul lui Stan Tudose se apropiase iar de masă, intrase între scaune, și înfățișarea i se schimbase atât de mult, că fiecare se sperie, și o teamă ușoară începu să-i stăpânească pe toți.

– Ați venit mai mulți ca la... început, vorbi flăcăul. Se îngălbenise și abia sufla. Se făcuse tăcere, iar cele două fete ale mortului și mama lor stăteau încremenite și ascultau. Dar nimeni nu ascultă mult.

– A murit unchiu-meu. Nu știți? Să vă spun eu! S-a sculat dimineața să-și aprindă o țigare. Pe urmă a aprins alta, mai multe, a fumat mereu. Era ceață, eu venisem de la deal și intrasem prin grădină în curte la el. Dormea pe prispă. Era devreme. Stătea într-un cot și uitase să mai tragă din țigare.

– Bună dimineața, unchiule, i-am spus. Mai avem ceva de făcut? Noi terminasem tot, el trebuia să fie liniștit. Era o ceață!... Unchiul Tudose avea patruzeci și opt de ani, era sănătos, și a murit. Sta într-un cot și uitase să mai tragă din țigare. N-avea nimic... Era o ceață! Ei, ce vă uitați așa? Ce vă uitați? A murit, pe urmă, așa din senin! Fir-ați ai dracului! N-avea nimic...

Nepotul lui Stan Tudose se mișcă în scaun și rânji:

– Eu am să beau, așa vreau eu. N-am să vă spun nimic... Nimic!...

Se sculă iar, vru să-și toarne altă ceașcă, dar câțiva îl opriră. Rânjea întruna și se clătina, abia mai stătea pe picioare. Îl duseră spre pat și îl culcară.

– Mie mi-a spus unchiul. Mi-a spus ceva. A mai trăit trei zile. Zicea că e un vierme... un vierme care i-a răsărit așa... adică nu... zicea că nu, dacă vreau să trăiesc... un vierme negru... să-l omor... din timp... mai ales dimineața... o gânganie a noastră!

El îngână mai departe vorbe fără șir, dar nu se înțelegea nimic, și nimeni nu-l mai asculta. Se mai frământă în pat, de câteva ori, se ridică într-un cot bâlbâind, apoi căzu iar pe căpătâiul înflorat și adormi. Fetele și nevasta mortului începură să împartă ciorba în strachini, și oamenii mâncau aplecați peste masă și liniștiți, ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic.

VI

După această întâmplare, oamenii dădeau din cap și păreau că înțeleg atunci când nepotul lui Stan Tudose trecea împleticindu-se pe drum. Dar nu mult după aceea flăcăul se îndreptă, însă era atât de schimbat, că nimeni nu putea să-și dea seama ce are în gând, ori ce vrea să facă.

Moartea lui Stan Tudose nu fu uitată decât târziu, de copii, după mai mulți ani. Oamenii care îl cunoscuseră și rudele, când își aduceau aminte, *tăceau*, plecau în altă parte, iar dacă erau mai mulți la un loc, fără să se bage de seamă, se pomeneau că luau altă vorbă.

CASA DE-A DOUA OARĂ

[I]

Nimeni nu se aștepta ca tăcerea așternută în casă după întoarcerea lui Gheorghe să se spargă și să sufle peste toți ca o vijelie. Încremeniseră toți așa cum ieșiseră din tindă. Ilie în mijlocul bătăturii, Ioana și Sae jos, după prispă, uitându-se tăcuți, cu mâinile încleștate de stâlp, iar sub umbra rară a mărului, Gheorghe, ca și când n-ar fi văzut nimic, cu capul în jos și cu fruntea acoperită de umbre.

Grajdul cel vechi căzuse la pământ dintr-o singură lovitură. Cotețul era făcut fărâme, iar găinile, împânzind grădina, zburau crăonind pe deasupra paielor și cocenilor de porumb. Tudor Gângoe izbea acum cu o secure lată dedesubtul pătulului cu porumb. Cât îl văzuseră copiii la început, un gând le zburase prin cap, zbârnâind ca o piatră scăpată din praștie. Întorseseră capetele înspăimântați și, în același timp, se uitaseră lung la Gheorghe. Joița se dădu jos de pe prispă și cu glasul sugrumat de spaimă, mișcându-și brațele spre cer, se apropie de el:

– Gheorghe, fugi, fugi!... Fugi, mamă, nu mai sta!

Apoi se întoarse în timp ce băiatul ieșea pe poartă și îl apucă pe Ilie de mână, zgâlțâindu-l:

– Ilie, du-te la el și oprește-l. Roagă-te de el!... Sae, ce vă uitați?

Glasul îi suna gol în mijlocul curții. Băieții nu se mișcau nici unul, se uitau încruntați la tatăl lor cum se oprește aruncând securea și se urcă în pătul. Un timp nu se mai auzi nimic. Soarele albea țărâna încremenită pe întinderea curții, și salcâmii îngălbeniți de toamnă se ridicau nemișcați în sus, acoperind înălțimea adâncă a cerului. Câinele se lungise lângă prispă și-și desfăcuse burta la soare. Un pârâit puternic, apoi un trosnet făcu să se crape acoperișul de șiță al pătulului; un căprior țâșni pe deasupra învârtindu-se în aer ca o sfârlează, apoi căzu în mijlocul curții, gata să lovească pe cei trei băieți. Ilie se feri tăcut, se dădu la o parte și rămase mai departe nemișcat. Joița se apropie iar de el, și fața chinuită i se strângea a plâns:

– Ilie...

– Du-te în casă, mamă, lasă-l să vedem ce face...

După un timp, Ilie se așeză pe prispă și nu se mai uită. Joița își dădu seama că nimeni nu-l va opri, și o sudoare rece îi înțepeni spinarea. Se dădu jos de pe prispă. Făcu câțiva pași, se învârti. Se întoarse și se sui iar, apoi coborî din nou zăpăcită, și plânsul izbucni cu zgomot, schimonosindu-i fața:

– Ilie, Sae, Ioana... nu-l lăsați!...

Se apropie de ei, îl apucă pe cel mai mare de flanelă și începu să-l tragă, zgâlțâindu-l. Copiii plecau capul, se ridicau, apoi se așezau din nou pe prispă, îngânând:

– Ce vreai, mamă, ce să-i facem noi?

– Ilie, tu ești mai mare...

– Ce să-i fac eu, mamă?...

Femeia își duse mâinile la ochi, le ridică în sus și se apropie șchiopătând de pătul:

– Tudore! Tudore, vai de capul nostru...

Se întoarse iar spre prispă, strigă, plânse, și după un timp, o deznădejde vie îi acoperi fața.

Tudor Gângoe se suise acum peste acoperiș și arunca cu iuțeală în aer, ca un vânt puternic, bucăți mari de șindrilă și drugi. Un timp se uită prin curte să-l vadă pe Gheorghe și nu-l

găsi. Gândul îl înfurie atât de tare, că apucă unul din căpriorii ce mai țineau podul pătulului și-l trase cu un geamăt lung, lăsând să curgă grâul în țărână. Praful se ridică în sus, și, după un timp, maldăre de fân și coceni începură să zboare prin curte. Își simțea răul mângâiat de furie ca de o alifie binefăcătoare pusă pe o bubă. Trebuia să sfârșească și cu asta. O săptămână așteptase ca întoarcerea lui Gheorghe să nu-l aducă aici. Până acum, până astăzi de dimineață. Dar după un ceas, când toți l-au văzut azvârlind sulul negru de abà în mijlocul casei, nici unul nu s-a gândit că întoarcerea lui Gheorghe o să-l facă pe Tudor Gângoe să-și iasă din minți.

Trecuse o săptămână; dimineața, acum șapte zile, au auzit oile behăind și îngrămădindu-se la poartă. Joița plecase la biserică. Își aduc aminte cum s-a întâmplat.

– Tudore, du-te și adu abaua de la piuă, acum cât avem bani.

Nimeni nu se mai gândea ce are să spună Gheorghe despre vara pierdută la București. După ce trecuse o săptămână, astăzi-dimineață, Joița întinsese masa, luase laptele de pe foc și-l turnase în strachină.

– Vezi, e o parte din abà pe care am dat-o mai târziu, dacă e gata și aia, ia-o pe toată, Tudore, îi spusese Joița bărbatului ei.

Gheorghe mânca din dimineața de atunci cu pleoapele lăsate peste ochi. Se așeza la masă, punea mâna pe lingură și începea s-o strecoare prin strachina mare din mijlocul mesei. Pe urmă înghițea tăcut, și după fiecare lingură, nodul gâtului îi număra fiecare dumicat până ce întindea lingura înaintea lui; se freca pe mâini de mămăligă și se scula.

Acum câteva ceasuri, Ioana se sculase de la masă și luase din odaie o căldare cu var. Când a ieșit pe poartă, Tudor Gângoe se oprise pe podișcă și se uita la vale, peste drum. Gheorghe și Ilie stăteau pe prispă, rezemați de parmaclâc, și se încălzeau la soare.

– Sae, tu ești mai curat, ești copil, îmbracă-te, mamă, și hai la leturghie.

– E sfânta duminecă Tore... mai veneai și tu la biserică, vorbise Joița după un timp bărbatului ei.

– Ai să te duci tu în rai, și eu în iad. Să fie ăla al dracului care nu s-o duce...

Ioana începuse să mături pe lângă garduri, și Joița plecase spre biserică, fără să mai zică nimica. Tudor Gângoe parcă era o umbră mergând alături cu salcâmii. Ziua era domoală și, spre prânz, lumina soarelui încremeni peste curte ca o apă. Ilie străbătuse curtea cu pași mari și intrase repede în casă, ca și când ar fi căutat ceva. Gheorghe se uită la el câtva timp, se mișcă de lângă parmaclâc și porni încet după el.

Ioana rupea surcele lângă pătul. Încărcă repede brațul, ajunse în tindă și le aruncă pe vatră:

– Gheorghe...

– Ce e, mă?

Ioana deschisese ușa și se uitase înăuntru. Ilie și Gheorghe stăteau întinși pe pat și tăceau.

– Ce e, nene?

– Ce e, mă, ce să fie?

– Cum...

Fata se uită câtva timp peste pat, se întoarse spre fereastră, uitându-se alb, apoi închise ușa și începu să răvășească surcelele în vatră. Afară, poarta de la drum scârțâi și se auzi izbindu-se de stâlp. Tudor Gângoe intră în curte cu un sul mare și negru de abà, ducându-l legănat peste umeri. După el venea încet și șchiopătând Joița, care se întorsese de la biserică.

– Tore, ai adus și pe aia care am dat-o mai târziu?... zise ea în timp ce intrau în tindă.

– Am adus-o, răspunse Tudor, oprindu-se în mijlocul casei.

Un timp, omul o cumpăni în mâini și așteptă. Ilie se uita, cu ochii deschiși la el, lungit peste pat, cu mâinile făcute cruce sub ceafă. În celălalt pat stătea Gheorghe. Numaidecât Tudor Gângoe simți cum vâna de la mâna stângă i se mișcă, cum peste cap îl apasă o pânză cenușie și așteptă mai departe cu abaua ridicată deasupra umerilor. Totdeauna când se aducea câte ceva în casă se punea în patul de la fereastră, patul în care se lungise Gheorghe. Tudor îl învălui pe băiat cu privirea din mijlocul casei, ținând mai departe sulul negru de postav peste umeri. Dar Gheorghe ținea pleoapele peste ochi și nu se uitase decât atunci când tatăl lui intrase înlăuntru. Ochii omului se mișcară, și pleoapele îi clipiră cu repeziciune. Femeia deschise gura să zică „Gheorghe", dar tot atunci abaua se ridică în sus și căzu răbufnind greu peste picioarele băiatului.

– Gheorghe, nu pune paie peste foc, zise Joița, tremurând.

Băiatul zvâcni din tot trupul și-și duse mâinile la genunchi.

– Scoal', mă, în sus, zise Ilie, ridicându-se din pat.

În timpul acesta, Ioana lăsase focul în vatră și intrase înlăuntru. După ea veni Sae. Amândoi se opriseră în picioare lângă ușă, așteptând.

– Voi ce așteptați, mă, zise Tudor Gângoe, întorcându-se cu fața schimonosită la ei. Vreți să vedeți cum stau ăștia lungiți în pat și se uită la mine?

Ioana își întinse buzele să râdă. Nu știa de ce intrase. Se uită de vreo câteva ori la ei, și ochii îi clipiră, pe urmă zise:

– Vreau să văd și eu abaua... Și se duse spre pat și începu să o pipăie încet, fără să ridice ochii.

– Și tu vrei s-o vezi, mă? zise el iar, uitându-se la Sae.

Din duminica trecută și până astăzi, Joița nu-i lăsase să stea singuri. Însă acum simți că nu mai poate face nimic. Se apropie apoi de Gheorghe, dar ochii bărbatului o făcuseră să rămână nemișcată. Teama începu ușor să o pătrundă, asemeni unui vânt ce suflă încet. Un gând îi trecu prin cap:

– Gheorghe, fugi repede, că a scăpat un cal în grădiniță...

Glasul îi era moale. Ioana și Sae se uitară unul la altul. Gheorghe nu se mișcă din pat. Întoarse doar capul și se uită pe fereastră. Caii erau amândoi legați și mâncau liniștiți în iesle.

– Tu n-auzi, mă, ce spune mă-ta? zise Tudor Gângoe învârtindu-și ochii în cap.

– Sae, du-te de leagă calul, vorbi Gheorghe, fără să se miște.

– N-a scăpat nici un cal, răspunse băiatul.

Tudor Gângoe se uită la el, și băiatul îi înfruntă privirea. Toți vroiau să se termine odată cu întoarcerea lui Gheorghe, dar nimeni nu simțea că asta are să se întâmple chiar acum. Femeia simți și căută să-i îndulcească pe oameni. Gheorghe tăcea. Era o nemișcare și o tăcere de cărbuni acoperiți cu cenușe. Singură Joița nu putu să-și dea seama, și glasul ei intră dintr-o dată în gândurile învălmășite ale bărbatului ei și în ochii tulburi ai copiilor. Ea vorbi, dar cei doi băieți, Ilie și Gheorghe, făcuți de bărbatul ei cu nevasta dintâi, se uitau la ea fără să o bage în seamă:

– Gheorghe, tu ce stai, mă, înaintea lui? Îl vezi că vine în casă și te uiți la el ca și când tu ai fi ăla care ai ceva de cerut. Ieși afară și vezi-ți de treabă! Ai fost în primăvară la București cu oile, ne-ai lăsat pe noi aicea fără lapte și te-ai întors cu nimic. Ce mai vrei?

Băiatul întoarse ochii și se uită lung la mamă-sa. Ilie își aprinse o țigară și-și mișcă picioarele în pat.

– Ce te uiți, mă, așa? zise Tudor Gângoe.

Gheorghe își întoarse ochii de la mamă-sa și se uită la el:

– Cum mă uit, mă?

– Ce te uiți? Nu e așa?

– O fi, că prea spui!...

Joița încremeni, și ochii i se făcură mai mari. Sae și Ioana ridicară capetele de pe abă și se uitau îngroziți la Gheorghe. Nu băgaseră nici unul de seamă că tăcerea lui Gheorghe mocnise o săptămână întreagă și până acum o săptămână nu simțiseră că Ilie și Gheorghe sunt frații lor vitregi. Joița, Sae, Ioana, Tudor Gângoe, până și Ilie, care era mai potolit și mai moale atunci când era vorba de ceva rău, toți simțiseră în dimineața

aceea de astă-primăvară, când Gheorghe plecase la București, bucurii mari, luminate de timpul lung ce-l aveau de așteptat, când Gheorghe avea să se întoarcă și cine știe ce să le aducă. Gheorghe pleca la București și nu era vorba că pentru fiecare el va aduce ceva. Că fiecare se gândea că merită o cămașă frumoasă, o rochie, o pereche de papuci noi și înflorați, o minge cu două culori sau o pereche de bocanci cu ținte pentru iarnă. Gheorghe își cumpărase un brâu roșu și lat și în dimineața aceea se încinsese cu el. Avea un ciomag gros în mână și un bici. „Parcă ai fi cioban, Gheorghe", i-a zis Ioana, plină de bucurie.

Tudor Gângoe a deschis poarta, și atunci au ieșit cu toții din casă și s-au strâns lângă el. Gheorghe pleca la București să facă bani. Nu era vorba de asta. Tot ce cunoșteau ei, după atâtea luni cât avea să stea acolo, el trebuia să le aducă. Dar nu se gândea nici unul la ele, pentru că erau fleacuri. Gheorghe trebuia să se întoarcă cu altceva pentru ei. Nu știa nici unul ce anume. Ceva frumos, tulbure, ce nu mai văzuseră ei niciodată. „Dar ce sunt? a răspuns el, nu sunt cioban, acuma?".

„Păi ești" a îngânat Ioana cu glasul topit de bucurie.

Se uitau toți la el, și o lumină moale, plină de necunoscut, începuse să-l învăluie. Gheorghe strânsese ciomagul într-o mână și cu cealaltă, în care ținea biciul, atingea oile, pregătindu-se de plecare. Aveau patruzeci de oi, toate cu miei, cu lapte mult. La București, oamenii nu au nimic și dau bani pentru tot ce le trebuie.

– Vezi, Gheorghe, i-a zis Tudor Gângoe. Trei luni de zile...

Atunci, toți îl văzuseră departe, înconjurat de oameni străini. Gheorghe, în mijlocul lor, lua bani de la fiecare și-i băga la chimir. Timpul li se părea nemăsurat. Sae se uită la el pierdut, îngânând:

– Gheorghe, unde o să ții banii?

– În chimir, răspunse el, mergând spre poartă.

Când a ieșit în drum, l-au petrecut buluc la poartă. Tudor Gângoe se gândise să-i mai spună ceva. Să bage de seamă să nu-l

însele tovarășul sau să piardă vreo oaie. Se gândea la plata locului, la chirie, la multe lucruri, dar nici el nu știa cum este acolo. Locurile și oamenii unde trebuia să stea el toată vara erau îngrămădite și, ca niște gângănii nenumărate, tulburi, se mișcau în fața lui acoperite de ceață și fum.

– Vezi, Gheorghe... îi spuse el iar, când băiatul începuse să se depărteze. Apoi tăcuse și lăsase capul în jos, intrând încet în curte. Joița și Ilie se urniseră spre poartă. Oile porniseră încet și, după câțiva pași, un nor de praf a început să se ridice printre salcâmi. Ioana și Sae rămăseseră nemișcați lângă podișcă, uitându-se lung în urma lui:

– Gheorghe, i-a strigat fata, abia îngânând.

– Ce e, mă?

– Să-mi iai și mie!...

După o lună de zile, Tudor Gângoe le spusese la toți. Era într-o duminică. După ce mâncară, el își aprinse o țigare:

– Joițo, mă întâlnii adineauri cu Bâzdoveică și mă întrebă iar: că ce fac cu pogonul ăla din Braniște? Vă întreb pe toți, că sunteți aicea. Eu zic să-l vindem, că nu avem ce face. N-avem o cămașe pe noi. Mai mă gândesc și la Zamfir. A îmbătrânit și mi-e să nu ne lase pe brazdă. Îl vindem și cumpărăm altul. Și când vine Gheorghe de la București, ne cumpărăm alt pogon. Ce zici, Ilie?... Mă, Ilie, de ce taci din gură? Tu te gândești că ai să iai pe-a lui Voicu și să-ți dau ție pogonul, că sunteți alături... dar trebuie să-ți mai dau un pogon. Și atunci? Dacă vine Gheorghe de la București!... Lasă că am eu grije de tine!

– Tată, să nu rămânem fără pogon...

– Mă, Ilie, păi vine Gheorghe de la București, n-auzi?

– Eu nu zic nimic... da' eu știu că dacă te apuci într-o casă și începi de deznozi un nod, nu e greu să-l înnozi la loc, dar...

– Adică tu ce zici, că dacă vând calul și nu-l cumpăr numai-decât, sau pogonul...

– Pogonul! Păi pogonul!... Ai să mi-l cumperi iar? Și cal, și noi, că n-avem o cămașă, și pogon, și cine mai știe...

– Ilie, zise Joița, vezi cu ce umblu eu? mi s-a făcut fusta asta numai jurăbii. Lasă... Că dacă vine Gheorghe de la București...

Ilie a tăcut din gură, și Tudor Gângoe a plecat chiar atunci să-i vândă pogonul lui Bâzdoveică. Peste câteva zile a ieșit la plug, și Tudor Gângoe se gândea să vândă calul duminica viitoare la obor. În ziua aceea se răzgândi. Zamfir trăgea, și araseră aproape jumătate din locuri. „Nu-l mai vând, se gândi Tudor Gângoe. Acuma, aproape că au trecut muncile, și nu mai are preț. La toamnă; până atunci, în timpul verii, o să se mai îndrepte, și pe urmă, tot atunci, vine și Gheorghe..."

După treierat, Tudor Gângoe se gândi să facă un pătul. Banii ce-i mai rămăseseră îi băgă în drugi și șiță pentru acoperiș. Începu să lucreze la el, și într-o zi, când era gata să-l termine, îl auzi pe Ilie:

– Măi tată, de ce nu-i faci și un fânar? Mai cumpără stinghii și drugi și fă și fânar, deasupra...

– Da, mă, trebuie să fac și un fânar... Mă duc pe la Albei, că nu-mi ajung banii, să-mi dea niște bani. Ilie, eu zic să înnoiesc și acoperișul casei... Dacă vine Gheorghe de la București, aranjez eu cu Albei.

Au dezvelit casa și, aproape tot timpul verii, au lucrat amândoi la fânar. Era într-o dimineață, după sărbătoarea târgului de toamnă, când se pomeniseră cu Bâzdoveică intrând în curte:

– Pațanghele, am fost la București. Știi, după ce am cumpărat pogonul de la tine, m-am dus la băiatul meu să-i spui... Știi, ai lui erau banii... Mă, am fost și pe la Gheorghe.

– Ei, ce vorbești?

– E bine, mă!

Ioana, Sae, Joița, când îl auziseră, se strânseseră grămadă pe lângă el. Tudor Gângoe și Ilie începură să se deie jos după acoperișul casei.

– Spune, Bâzdoveică! zise Tudor Gângoe.

– Mă, Pațanghele, m-am întâlnit cu el pe drum. Era cu găleţile goale. „Ce faci, mă, Gheorghe, îi zic, noroc, tată, cum merge?" „Nene, bine de tot, hai colea să bem o ţuică, îmi zice el, şi intrarăm într-o cârciumă. Îl văz că lasă găleţile jos şi, ştiţi aşa, fără prea multă vorbă, se apropie de tejgheaua cârciumarului, trage geamul ăla de deasupra, şi-l văz că ia două ouă, care erau gata fierte şi curăţate, şi începe să le înghită. Pe urmă mai ia două şi-mi întinde şi mie două. „Ia, nene", zise, şi pe urmă tare cârciumarului: „O jumate drojdie aicea la noi". Pațanghele, mai ştii tu pe Vasca, fata aia a lui Simion Brutaru, care era aici, în sat, acum vreo câţiva ani? Ei, o văz că vine la masa noastră, ia un scaun şi se aşează lângă noi. Pe urmă se uită la Gheorghe, râzând, şi o auz că cere şi ea un păhărel. Gheorghe râdea şi el şi nu zicea nimica. Ce să-ţi mai spui? Am băut acolo, şi eu am vrut să plec. El, nu. Că să mai stau şi să merg cu el la stână, să dorm la el. „Gheorghe, eu mă duc la tren, că vreau să plec acasă"... „Nu, stai să mergi cu mine la stână, mai stai o zi, că n-ai nici-o treabă..." Am rămas, am mâncat acolo în cârciumă, şi când să plecăm, Gheorghe desface chimirul să plătească. Numai mii, Paţanghele... Avea chimirul plin! Am ieşit să mergem. Vasca i-a pus mâna după gât, şi nu ştiu ce-i spunea, că râdea a dracului, de răsuna cârciuma. Gheorghe, e bine, să ştii... Dimineaţa se scoală, mulge oile, pune jumătate din lapte la cheag şi pe urmă dă drumul la oi şi pleacă în oraş! Ei fac cu rândul. Într-o zi le mulge unul, într-o zi altul. Chirie pentru loc... nimica toată. Zicea că o să vă scrie. Nu v-a scris?

– Nu, răspunse Tudor Gângoe, răguşit.

– O duce bine, Gheorghe. Tu ce mai faci?

– M-apucasem de casa asta... Bâzdoveică, nu ţi-a spus, mă, când vine?

– Mă, eu am adormit, ştii, am vorbit niţel cu el şi m-am culcat. I-am spus şi eu... Am vorbit cu el mai mult, o să-ţi spui eu mai multe. Vin într-o zi pe la mine, să stăm de vorbă.

Bâzdoveică se mişcă spre poartă! Ioana şi Sae rămăseseră cu ochii deschişi, uitându-se pierduţi în gura omului. Joiţa stătea nemişcată şi asculta. Toţi ascultau fără să scoată o vorbă.

– Hai Ilie, sus pe acoperiş! zise Tudor Gângoe.

Din dimineaţa aceea se gândeau că e toamnă şi că trebuie să vie. Se apropia culesul porumbului. Soarele începuse să se îndepărteze, şi dimineţile începeau să fie din ce în ce mai friguroase. Ziua era cald, dar vântul, care umfla răcoare în zilele de vară prin coroanele negre ale salcâmilor, zbura acum, în vârtejuri înalte, crăci uscate şi pâlcuri îngălbenite de frunze.

Nici unul nu ştia câte luni trecuseră. Dimineaţa plecării lui Gheorghe se pierdea în urmă, dar nu uitaseră nici unul timpul când îl petrecuseră la plecare. Lui Sae şi Ioanei, când au auzit ce spune Bâzdoveică, începuse să le bată inima ca atunci primăvara. Gheorghe umbla în învălmăşala şi fumul de acolo şi vedea tot. Avea bani mulţi în chimir şi, când s-o întoarce, o să le cumpere... Acolo sunt mii de târguri, care nu ţin o singură zi. În fiecare zi e târg, şi oamenii cumpără orice. Scot banii din buzunar şi i-i dau lui Gheorghe în fiecare zi. Când intră în casele oamenilor, trebuie să se urce în sus. Ei nu se duc la şanţ sau în poiană. Au apa în perete şi, când au nevoie să se ducă la şanţ, intră alături, în altă odaie. Dedesubtul caselor au o sobă mare, unde stă un om şi face focul pentru toată lumea. Gheorghe are un sac încărcat şi începe să vie spre casă... Osteneşte. Strânge sacul mai bine, pleacă iar. Acum e pe drum...

– Pe unde o fi ajuns? întreba Ioana în fiecare dimineaţă.

– Trebuie să fie în pădurea aia mare, răspundea Sae. S-a oprit să pască oile, să se mai odihnească.

Vara trecuse fără să-l aştepte. A fost acum două săptămâni, dimineaţa, când a căzut bruma. Tudor Gângoe s-a sculat în capul oaselor şi a spus încet, proptindu-se cu cotul în căpătâiul înflorat de lână. Stătea tăcut în aşternut şi fuma:

– Sae, du-te în fânar şi scoală-l pe nen-tu Ilie, că astăzi mergem să culegem strugurii. Pune caii la căruţă. Săptămâna asta

trebuie să vie și Gheorghe de la București, a mai zis el după câtva timp, aruncând țigarea în mijlocul curții.

Ioana a tras hârdăul și putina și le-a opărit cu apă fiartă. Ilie înhăma caii, iar Joița făcea mâncare. Când a fost gata, Tudor Gângoe a deschis poarta, s-au suit toți în căruță și au plecat la vie. Era o dimineață friguroasă și Sae uitase să-și ia călțunii de abà. Când s-au dat jos, a început să țipe:

– Mamă, păi degeră...

– Păi degeră... zise Tudor Gângoe încet, uitându-se lung și tăcut peste întinderea nesfârșită a câmpiei. Făcu câțiva pași și se opri nemișcat:

– Pică carne, Sae! Nu te uitași? îngână el fără să se întoarcă. Cât ieșirăm din sat, încoace pe drum, eu văzui numai carne picată. Când ți-oi da acum câteva bice, nu te mai prind cât e întinderea asta de mare...

Tudor Gângoe o luă încet prin vie, cu capul în jos, mișcându-și rar picioarele și oprindu-se din când în când. Ceilalți apucară hârdăul și-l traseră la capul locului. Joița rupse rafia ce lega o viță de lângă drum, se aplecă la rădăcina ei și începu să culeagă struguri. Tudor Gângoe mergea mai departe, ca o umbră înceată, și după un timp se pierdu în fumul dimineții și nu se mai văzu.

– Sae, dă-te, mă, jos, zise Joița. Uite, culegeți și voi struguri din ăștia și nu-i amestecați. Puneți-i deoparte, să guste și Gheorghe, că ați văzut, tat-ăsta al vostru îi stoarce pe toți...

Au început să culeagă, și soarele se urca peste cer. Ioana și Sae se mutau de la un cuib la altul fără să vorbească. Amândoi, când găseau câte un strugure mai mare și cu boabele mai umflate și mai înghesuite, îl rupeau încet și nu-l amestecau cu ceilalți. Ioana făcuse o grămăjoară de iarbă și-o acoperise cu foi de floarea-soarelui, să n-o vadă Tudor Gângoe. Se gândeau cum o să intre Gheorghe pe poartă cu un sac la spinare, plin... Oile intră în curte liniștite, cu lâna pe ele, albe și frumoase, și cu mieii mari. Gheorghe închide poarta și vine vesel spre prispă. Pune ciomagul alături la locul lui, lângă stâlp, ridică sacul din spinare, îl pune pe prispă, pe urmă se așează și începe să-l desfacă la gură, să-i rupă sfoara. Din tindă, Joița lasă căldarea pe foc și vine și ea. Tudor Gângoe e în grădină. Greblează cocenii risipiți, strânge glugile la vârf, pe urmă se dă jos după scară și vine mai târziu. „Așa e taicu!“ gândește Sae. „Hai mai repede!“ zice Ioana. „Ce e, mă, blendărăilor!“, răspunde el. Și ei, toți, știu că Tudor Gângoe zice așa când se bucură, când îi pare bine. Glumește și le dă câte o palmă peste vârful capului: „Păzea d-aici, dă-te la o part' d-aci!“ zice el, chiar dacă n-are nevoie să stea în locul tău. Pe urmă, Gheorghe desface sacul și începe să scoată dinlăuntru. Tudor Gângoe nu se uită, stă pe prispă alături și tace. Sae ia ce-i dă Gheorghe și sare după prispă în mijlocul curții. Țipă. Se învârtește mereu și saltă când într-un picior, când, din tot trupul. Îl apucă pe Tudor Gângoe de umeri și-i vâră în ochi ce i-a dat Gheorghe. „Taicule, ia uite!“... El se uită câtva timp la el: „Ce e, mă blendărăule?“... „Ia uite“... „Păzea d-aici, dă-te la o parte d-aici!“ Gheorghe nu râde, e mai mare și știe ce face. El e ca Tudor Gângoe. Bagă mâna în sac și mai scoate. Îi dă Joiții ceva și Ioanei. Ioana se uită și, de bucurie, râde ca proasta. Apoi, Gheorghe vorbește mult timp cu Tudor Gângoe și cu Ilie...

Soarele pripește peste vie, și în aer parcă fâșâie o grămadă uriașă și nevăzută de frunze uscate.

– Sae, îți mai degeră? zise Joița, ridicându-se de lângă un cuib...

– Nu. Mamă, Ioana râde singură. Ce te râzi, mă, ca proasta? răspunse el de sub o viță.

Ca niciodată după culesul viei, Tudor Gângoe[1] n-a stors struguri cu sulul de la războiul de țesut. S-a dus la Călin Dogaru și a luat linul.

[1] În textul de bază: *Călărașu* (*n. ed.*).

– Duminică trebuie să vie Gheorghe de la București. Căline, i-a zis el. Cum vrei? Ori îți dau vin, ori îți plătesc.

– Pațanghele, vin am și eu, i-a răspuns Călin Dogaru.

– Păi d-aia... Duminecă vine băiatu' și-ți dau gologanii.

Joița cu Sae și cu Ioana au umplut pe furiș o oală cu must, pe care l-au tăiat să nu fiarbă.

– Să guste și Gheorghe, că p-acolo n-o fi, a zis Joița încet.

II

Duminica ce veni, dimineața, Tudor Gângoe se sculă posomorât, ieși pe poartă și se opri câtva timp pe stănoaga podiștei. Era răcoare, și bruma căzută peste pământ, iarba șanțurilor și țărâna albă și măruntă de pe șosea încremeniseră înghețate ca de ger. Se gândea că astăzi trebuie să vie Gheorghe. Era devreme, și nu putu să aștepte. Își răsuci o țigare, se sculă și apoi o luă încet pe lângă garduri.

– Unde s-o fi dus tat-tău, Ilie? întrebă Joița, ieșind pe prispă.

Cerul era acoperit de nori mărunți și albi, iar soarele abia răsărise, luminând cu raze lungi și roșii acoperișurile caselor și curților înălbite de brumă; câțiva nori se întâlniseră izvorând din fund, și ziua se opri învălită într-o lumină cenușie și plină de umezeală. Apoi, cerul se lăsă încet peste câmpie ca o umbrelă uriașă, fâșâind apăsătoare, îndepărtată și nevăzută, adunată de la margini ca într-o plasă dedesubtul căreia se zbat neliniștite sumedenie de gângănii. Un timp se făcu întuneric. Salcâmii rămaseră nemișcați, pierduți în adâncurile apăsătoare ale negurii. Cerul se ridică iarăși, și lumina se revărsă un timp mai vie decât la începutul zilei. Șoseaua și acoperișurile se luminară, gardurile negre rânjiră ca niște colți înfricoșători, roși de putreziciune, și acum, cerul respiră adânc, asemeni unui fâlfâit întins de aripi, ce și-ar fi tras răsuflarea. Unda dealurilor ce opreau săritura câmpiei peste sat se pierdu numaidecât, înghițită de întuneric, și cerul se întinse și se rupse în valuri cenușii,

înghițind depărtarea vederii. O cioară zbură intrând deasupra satului și începu să înoate peste case cu un fâlfâit greu și negru din aripi. O puzderie de ciori o urmară numaidecât, la început pierdute în fundul câmpiei; de peste câmp, din depărtare, intrară pe sub nori, cu țipete ascuțite din mii de ciocuri, zgâriind caierii liniștiți ai negurii. Când năvăliră peste sat, se păru că pustiul din țipetele lor și pâlcurile numeroase și înghesuite ce se ciocneau de-a valma crăonind vor împrăștia norii și vor începe a smulge cu furie salcâmii din rădăcinile lor, acoperișurile caselor și gardurile fumurii de primprejurul curților. Împânziră satul și se lăsară peste coșuri. Altele se îngrămădiră prin cuibare ori prin casele părăsite și prin cuiburile cu porumbei. Gârâitul lor ascuțit umplu aerul, și mult timp, viața parcă pierise din sat după ce zburară mai departe.

Din grădina lui Tudor Gângoe se auzi deodată un țipăt pătrunzător. Una din ciori fâlfâi câtva timp deasupra curții și se lăsă repede peste vârful înalt al fânarului. Aici gârâi de trei ori, bătu din aripi și zbură.

– Nu vine Gheorghe azi, zise Joița, scuturând o pătură de parmaclâcul casei. Dar nu o auzi nimeni, fiindcă vorbise încet. Totdeauna Ioana și Sae, și chiar Ilie și Tudor Gângoe râdeau de ea când o auzeau vorbind despre gârâitul ciorilor.

Spre prânz, cerul se lumină. După ce mâncară, Tudor Gângoe și Ilie intrară în casă și se întinseră în pat. Gheorghe nu veni, și Sae scoase caii din grajd.

– Eu mă duc cu a lui Teican, mamă, spuse el, mă duc să mai încur nițel caii. Poate prind vreun iepure, că văz că Gheorghe nu vine azi.

Spre seară, Ioana se îmbrăcă și se duse la horă. Ziua era caldă, iar soarele cobora încet printre garduri, galben și sclipind în lumini molesite.

– Tore, spuse Joița către Tudor Gângoe, te cheamă Iangă la poartă.

– Spune-i că viu eu la el, răspunse el, mormăind. Dorm... lasă-mă în pace... Păzea de-aici!...

Joița ieși și o luă încet spre un pâlc de muieri adunate la soare pe marginea unui șanț.

Începuse să însereze, și lumea se scurgea în grupuri spre casă. Muierile întoarseră deodată capul, și încă din depărtarea șoselei, pâlcurile de fete și băieți se fereau în lături, sărind cu țipete de râs peste șanțuri. Un cârd de oi, înghesuit pe drumul strâmt, mătura țărâna, ridicând în sus trâmbe înecăcioase de praf.

– Ce-o fi și cu ăsta de-a venit așa devreme cu oile? întrebă o muiere.

Cârdul se apropia de casa lui Tudor Gângoe. Când ajunse în dreptul salcâmilor, Joița se ridică numaidecât și obrajii i se înroșiră ca focul.

– Ăsta e Gheorghe, aproape țipă ea și ieși dintre muieri, alergând șchiopătând spre poartă.

– Tore, scoal' în sus! zise și intră înăuntru spre Tudor Gângoe. Scoal', mă, în sus, a venit Gheorghe. Începu să-l zgâlțâie trăgându-l de pantaloni. Omul se morfoli în pat, tușind înfundat, și izbi cu mâna de marginea patului.

– Ce e, fa? Păzea de-aici!... Dă-te la o part' d-aici!...

– Scoal', mă, c-a venit Gheorghe cu oile! Ilie, scoal' și tu în sus.

– Ce e, fa? Unde e?

În timpul acesta, pe poarta mică de la drum începu să se îngrămădească, izbindu-se de stâlpi, cârdul de oi ce venise pe șosea. Tudor Gângoe ieși pe prispă și se rezimă alene de stâlp. Căsca rar și mulțumit, crăcănându-se pe picioare. Joița și Ilie se dădură jos după prispă și se uitau spre poartă. Cârdul îngrămădit intra pe poartă, trăgându-se ca un fir subțire, iar în drum, Gheorghe și cu celălalt cioban se uitau tăcuți, urmărind alegerea oilor. După un timp, Gheorghe vorbi ceva încet cu celălalt și se despărți. Intră pe poartă, o închise tot așa de încet

și veni spre prispă. La capătul prispei se opri, rezimă liniștit ciomagul de gard și, ca și când n-ar fi avut nimic de spus, ca după o despărțire de câteva zile, rămase nemișcat, fără să aștepte sau să spună ceva. Nu era nimic, dar Joița simți un junghi ușor zvâcnindu-i în capul pieptului. Tudor Gângoe strânse picioarele, se opri din căscat, și peste față îi trecu o umbră ca o fulgerare. Ilie tăcea. Când Gheorghe făcu câțiva pași moi și se așeză liniștit pe prispă, Joița se duse șchiopătând spre el. Tudor Gângoe și Ilie se apropiară și ei tot așa de încet.

– Gheorghe, zise Joița și tăcu. Apoi iar: Gheorghe!...

Băiatul ridică ochii și se uită la toți la fel cum venise pe prispă și se așezase: fără să aibă ceva de spus sau de întrebat, liniștit și împăcat. Tudor Gângoe îi prinse privirea ca într-o licărire și întoarse în același timp, cu repeziciune, capul. O umbră, pe care o învățase s-o prindă în ochii copiilor lui, o găsi licărind în fundul privirii limpezi și liniștite a lui Gheorghe. Joița și Ilie nu înțelegeau nimic, dar cunoșteau zvâcnitura capului lui Tudor Gângoe și se uitară nedumeriți și apăsați de neînțelegere când la băiat, când la el.

– Ce-ai făcut, Gheorghe, cum ai dus-o? zise Joița, și toți simțiră că glasul ei nu se atinge de nici unul și nu înseamnă nimic: nici vorba ei de acuma și nici de mai târziu, și nici răspunsul limpede și liniștit al lui Gheorghe:

– Bine, cum s-o duc?!

Tudor își plimbă ochii peste toți, mișcându-i în găurile adânci ale frunții cu o iuțeală care îi neliniști.

– Cum? zise el. Adică cum?

– Bine, răspunse Gheorghe din nou, moale și fără nimic în glas.

Tudor Gângoe făcu câțiva pași și, după ce se opri liniștit la fel cum făcuse Gheorghe, o luă încet spre poarta de la drum. Mergea ca totdeauna și parcă nu vedea oile ce veniseră azi, după aproape jumătate de an. Ilie și Joița rămaseră pe prispă lângă

Gheorghe și tăceau. Când Tudor Gângoe deschise poarta de la drum și o luă pe lângă garduri, Joița se mișcă neștiind ce să mai facă; se mai uită de vreo câteva ori la Gheorghe, și pe urmă îl întrebă:

– Gheorghe, ai mâncat ceva? Să-ți dau ceva de mâncare, ți-o fi foame?

Gheorghe nu răspunse nimic, și Joița intră în tindă, lăsându-i pe cei doi băieți singuri. La început, Ilie îl întrebă ceva, și acesta răspunse încet câteva vorbe. După un timp, Ilie iar îl întrebă ceva, și Gheorghe răspunse tot încet, dar mai lung și cu mai multe vorbe. O clipă se opri, apoi începu din nou și, atunci când sfârși, întrebă ceva scurt. Ilie răspunse numai-decât, aproape repede, și Gheorghe ridică puțin glasul, vorbind mai repede. Vorbi mai mult și...[1] Fără să aștepte răspunsul, o luară de la început cu glasul încet; tușea, ca și când de mult timp s-ar fi dezvățat să vorbească, și glasu-i se întindea și se pierdea, oprindu-se departe, ca un mers abia simțit de căruță. După un timp, Gheorghe se opri și se sculă după prispă. Intră în tindă, unde rămase puțin mirat, și se uită moale spre ușile celor două odăi ale casei, apoi deschise ușa și se întinse pe pat.

– Gheorghe, stai să mănânci ceva, îi zise Joița.

– Zice că-i ostenit și nu-i e foame, răspunse Ilie, care se ridicase și el și se așezase pe un scăunel lângă tindă.

Începuse să se întunericească, și Joița aprinse lampa. După un timp veni și Sae. Când văzu, începu să țipe:

– Aăăăă, Gheorghe, a venit Gheorghe.

Tot atunci intră și Ioana pe poartă. Câtva timp îl ascultă pe băiat, apoi obrajii i se îmbujorară și se opri prostită de bucurie lângă stâlpul porții. Pe geam se vedea lumina mică a lămpii, și focul din vatră ieșea prin tindă, tăind cu o fâșie roșie întunericul ce se lăsase peste case.

[1] Text corupt în periodic (*n. ed.*).

– Aăăăă, unde e Gheorghe? țipă Sae, aruncându-se cu iuțeală peste prispă drept în mijlocul tindei.

– Unde e, întrebă și Ioana cu un glas moale și pierdut.

– Hai Sae, tăceți din gură! Doarme! Lăsați-l în pace, să doarmă!...

Băieții se uitară la ea, și văzură pe Ilie tăcut. Deodată se înmuiară. Stătură câtva timp ca trăsniți, pe urmă, Sae strigă iar:

– Gheorghe!

Intră în casă și se opri lângă pat. Ioana veni după el. Gheorghe adormise cu burta întinsă de-a lungul patului și sforăia. Cei doi se uitară câtva timp la el și se dezmeticiră parcă. Sae se uită pe pat, se aplecă peste el și săltă pătura, să vadă dacă nu e ceva dedesubt. Se întoarse repede, și ochii îi umblară înfrigurați peste mașina de cusut, peste patul celălalt și se opriră pe vârful sobei. Când ieșiră în tindă, Ioana se lăsă în prag, întinzându-și tristă mâinile în poală. Ilie tăcea mai departe, iar Joița vâra încet paie sub pirostrii.

– Mamă, suflă Sae, n-a adus nimic...

Femeia lăsă capul în jos. Glasul copilului o topi. Răspunse abia șoptit, încercând să-și stăpânească apa amară ce-i năvălise în gât:

– Mamă, Sae... Lasă, maică!...

Deodată o podidiră lacrimile și se aplecă mai mult peste vatră, umflând flacăra mare a focului. Se șterse, târziu, ca din întâmplare, fără să mai spună vreo vorbă.

III

Acum își aduc aminte de săptămâna când au cules strugurii. „Ăsta-i nebun“, îi trecu numaidecât prin minte Joiței, uitându-se la el cum stă nemișcat. Din duminica întoarcerii și până acum, astăzi-dimineață, a trecut o săptămână întreagă, și Gheorghe, la fel ca și în seara când a intrat pe poartă, n-a vorbit nimic. Se uita liniștit la fiecare, și pe față nu i se mișca nici o

cută. Ca și când ieri ar fi fost la câmp cu oile și ar fi mas peste noapte acolo. Iar a doua zi, pe seară, s-ar fi întors. Senin, se așeza la masă cu pleoapele lăsate peste ochi, punea mâna pe lingură și începea s-o strecoare prin strachina mare din mijlocul mesei. Pe urmă înghițea tăcut, și nodul gâtului i se urca și se lăsa numărându-i fiecare înghițitură. Dar când Tudor Gângoe se uita la el, mâna i se mișca mai încet și fălcile se opreau din mestecat. Atunci ridica pleoapele, și toți întorceau capetele și-i vedeau luminile ochilor ca niște ape încremenite, primind crucea dreaptă dintre sprâncenele lui Tudor Gângoe. Gheorghe se uita puțin la el, apoi își întorcea cu blândețe privirea prin ușa deschisă a tindei, afară, spre vârfurile salcâmilor. Sae și Ioana nu-l mai întrebaseră nimic. Nici el pe ei. Se uita la fiecare, la fel ca și înainte de a pleca. Într-o zi, Joița căută să vorbească și să-l întrebe ce a făcut, dar se opri de frica lui Tudor Gângoe. Gheorghe și Ilie nu erau ai ei, Tudor îi făcuse cu nevasta dintâi. Nu s-ar fi putut stăpâni și s-ar fi certat. În fiecare zi aștepta ca lucrurile să se sfârșească. Gheorghe nu zicea nimic, își întorcea cu blândețe ochii în altă parte, dar în fiecare zi, Tudor Gângoe văzu mărindu-se și licărind mai nestăpânit o umbră grea și întunecoasă în fundul ochilor limpezi și liniștiți ai lui Gheorghe. Astăzi de dimineață, Joița se deșteptă mai devreme. Avusese un vis chinuit și se trezise lac de sudoare. Nu știa ce visase, dar o stăpânea, ca o spaimă de moarte, un bulbon uriaș unde se făcea că cineva vrea s-o arunce și s-o înghită. Întâi se rupseseră toate podurile satului, și apa năvălise cu furie. Casele începuseră să pârâie și să se dărâme, un vânt grozav umfla valurile și întindea cu mânie crestele salcâmilor, îngenunchindu-i în vâltoarea apei. Pe urmă, parcă totul se spălase, casele parcă nu mai erau, se făcea o poiană neagră în mijlocul căreia un bulbon se urca urlând în sus și fierbând a sânge negru amestecat cu păcură și cu o putoare de miasme otrăvite. Zicea că e locul muierilor măritate a doua oară: cu copii, cu casă de-a doua oară. Când se trezi, se făcuse dimineață, și toți dormeau. În mijlocul casei, frunzele mărului din fața ferestrei se jucau ciudat, sclipind și îmbucându-se sub razele galbene ale soarelui. Se șterse pe frunte de sudoare și se ridică în capul oaselor; sări din pat, răsuflând, și încercă să-și adune puterile, zicându-și că n-are să se întâmple nimic, nu trebuie, oricum ar fi; sunt tot frați, și totul trebuie să se piardă.

Pe la prânz îi aminti lui Tudor Gângoe de abà și plecă la biserică. Puterile însă o lăsară atunci când bărbatul întors cu abaua, aruncă maldărul negru, fulgerând, peste picioarele lui Gheorghe. Sae și Ioana stăteau încremeniți și se uitau fără să zică ceva, așteptând.

– Ieșiți afară! urlă deodată Tudor Gângoe, învârtindu-și cu o iuțeală turbure ochii adânciți în fundul capului. Dar nimeni nu se mișcă, îngroziți parcă de glasul lui.

Deodată, ochii lui Gheorghe, blânzi și liniștiți până acum, începuseră a se mișca și se întunecară. Își trase picioarele mai bine, se săltă în cot și se înfipse în căpătâi.

– Sări-ți-ar ochii! urlă Tudor Gângoe. O fi, că prea spui, spui tu?

Gheorghe se mișcă și se frământă, făcând să fâșâie și să trosnească paiele și foile de porumb cu care era umplut căpătâiul.

– De ce să-mi sară ochii, mă?

Un val de furie începu să li se urce în gât lui Sae și Ioanei, și Joiței. Tudor Gângoe se uită la băiat și în clipa aceea nu simți răspunsul greu și nemaiauzit al lui Gheorghe. Ochii acestuia, umbriți, întunecoși, i se păru că îl învăluie, ca o judecată a neamului lui, sângele mamă-si. „Eu sunt băiatul tău, și Ilie la fel. Te-ai însurat iar și ai încă doi copii. Noi... Eu și Ilie..."

– Să-i dea una!... șopti Ioana răgușită de furie. Dar n-o auzi nimeni.

Tudor Gângoe izbi cu pumnul, spintecând aerul în sus pe lângă fața lui Gheorghe, și urlă iar, simțind valul de întuneric

adânc și nedeslușit din ochii băiatului cum îl împresoară și-i omoară puterile:

– Sări-ți-ar ochii!...

Gheorghe nu se clinti. Văzu doar fulgerarea neagră a pumnului cum zboară ca un arc pe lângă fața lui. Nici nu clipi, numai fălcile i se mișcară, ca un scrâșnet învechit de lemne tari.

În casă se făcu deodată întuneric și ferestrele albite de soare parcă se lăsară în jos, înghițite de zidurile casei... Joița începu să tremure. Se uită la Ilie și îl văzu tăcut, cu fața umbrită în colțul patului. Altă dată sărea între ea și Tudor Gângoe sau când acesta ori chiar ea se apucau să-l bată pe Sae ori pe Ioana.

– Tore, îngână ea, tremurând din tot trupul. Nu-i lucru curat. E sfânta duminică... Ilie!

Nimeni nu se uită la ea. Se întoarse la Sae și Ioana, care erau copiii ei, dar fata stătea cu ochii înțepeniți și cu fruntea încrețită, uitându-se cu mânie la Gheorghe.

– Ochii să-ți sară... luminele lor...

Tudor Gângoe stătea în picioare, cu fața întunecată, încercând să se potolească, uitându-se spre fereastră, spre dealul ce oprea săritura câmpiei lângă sat și strângând mereu în pumni gâtul mașinii de cusut în care se proptise.

– O moarte să ne lovească pe toți... mâine dimineață să nu ne mai sculăm nici unul... câinii să ne mănânce... sau viermii neadormiți!

Joița amuți, și un val de fum simți cum îi întunecă ochii și se lăsă pe pat. În glasul bărbatului, ea singură cunoscu o sfâșiere și o otravă de moarte. Începu să plângă, dar nici acum n-o băgă nimeni în seamă. Gheorghe stătea neclintit și pe fața strânsă și turbure nu i se mișca nici o cută.

– N-o să ne lovească nici o moarte! zise el deodată, cu glasul încet, dar ridicat și clocotind sub o frământare abia stăpânită.

– O moarte, răspunse numaidecât Tudor Gângoe cu toată puterea glasului. O moarte să ne umfle pe toți până mâine dimineață... Gușterul !... Gușterul să ne mănânce!...

Gheorghe deodată parcă crescu. Joița se opri numaidecât din plâns, iar Sae și Ioana, din furie, simțiră cum o frică grozavă cade peste ei ca o ploaie. Gheorghe avea aproape nouăsprezece ani și până acum îl știau ascultător și tăcut. Acum, nimeni nu-l mai cunoștea. Poate Tudor Gângoe așteptase această vreme fără să le spuie. Joița înțelese dintr-o dată ceea ce la început, când Ioana și Sae erau mici, i se părea că e un păcat al bărbatului ei. Când începuse Ilie să fumeze, Tudor Gângoe s-a supărat. Întâi l-a pălmuit și i-a spus că dacă-l mai prinde îl snopește în bătaie. Pe el, ca și pe Gheorghe. Dar își aduce aminte. Nu știe cum însă, într-o zi i-a văzut pe amândoi, pe Tudor și pe Ilie, în căruță, când veneau de la arat, fumând. N-a mai zis nimic. Peste un an, era într-o iarnă. Într-o dimineață auzi afară niște țipete. Când s-a uitat pe fereastră, a văzut în mijlocul bătăturii, în zăpadă, pe Tudor Gângoe, cu un ciomag în mână, cum îl bătea pe Gheorghe. Îl lovea fără să se uite, peste cap, peste față, iar el țipa ca în gură de șarpe. Își aduce aminte vorbele lui. A ieșit afară să-l oprească. Tudor Gângoe s-a răstit la ea, spunându-i să intre în casă, dar nu l-a ascultat, a încercat să-l oprească. Atunci, el a îmbrâncit-o și i-a croit una peste spinare. „Ăsta, mă, ăsta? spumega el. Ăsta? Ăsta, mă? ... P-ăsta n-ai să-l mai cunoști, ascultă tu ce spun eu... i-am spus să nu mai fumeze!..."

Acum înțelege. Joița se întoarse îngrozită la Sae și la Ioana:

– Ieșiți afară nu mai stați aici...

– Taci, maică din gură, zise Ioana încet și hotărât.

Văzură un om posomorât, ridicându-se din pat cu putere. Nu mai era Gheorghe. Nu-l mai cunoștea nimeni. Copiii rămaseră și mai nemișcați, dar pe fața fetei se întinse neputincios o îndârjire cruntă.

Gheorghe își lăsă picioarele în jos, ridicându-se; la toți li se părură că sunt lungi și groase, ca la un om mare.

– Care guster, tată? se răsti el, mișcându-și mâinile în aer. Glasul i se ridică din ce în ce mai mult, mai puternic, din ce în ce mai spart: Care guster? Cum? De ce? De ce?

Tudor Gângoe se înfioră. Nu cunoștea glasul. Simți că lupta o să fie grea și-și dădu seama că acum trebuie să răspundă și să ceară socoteală omenește, care o avea dreptate să stea și să răspundă pentru toți ceilalți din casă.

– Gheorghe, zise el tare, cu glasul liniștit și potrivindu-și gândurile și furia ce-l îneca. Gheorghe, ești om mare, acuma, uite... Eu îmbătrânesc, mă dau la o parte de aici, urmă el și în același timp făcu o săritură din fața băiatului. „Eu mă dau la o parte. Și băiatul ăsta se dă, că e mai mare ca tine..." Tudor Gângoe se întoarse și-l învălui pe Ilie cu privirea, căutând să-i vadă ochii și să-l simtă că i-a ghicit gândurile și e de partea lui. Ilie stătea ca și înainte. Nu se mișcă, nu făcu nici un semn. Omul simți din nou un fior, curajul îi pieri dintr-o dată. Creierul însă îi fierbea. „Cu amândoi atunci, gândi el cu repeziciune, atunci cu amândoi". Furia îi dădu putere, și ochii i se turburară și mai rău. Urmă totuși mai departe, stăpânindu-și glasul: „Așa... eu mă dau la o parte și zic: «Plec eu, Tudore, și stai tu Gheorghe, că ești om mare. Așa!... rămâi tu!...» dar înainte de asta... înainte de asta..."

Tudor Gângoe se îneca, și mâinile începură să-i umble prin aer ca niște vârtelnițe rupte. Lui Gheorghe i se umflaseră obrajii și ținea gura deschisă, cu gâtul parcă pregătit să răspundă.

– Ce e înainte de asta? Ei, ia spune, ce e înainte de asta? bolborosi el, ridicând capul în sus cu o zvâcnitură.

– Înainte de asta, să ne socotim!... răspunse Tudor Gângoe, stăpânit și urmărindu-și gândurile cu putere. Glasurile urmară unul după altul, cu repeziciune, pline de patimă, urcându-se din ce în ce mai sus!

– Da, să ne socotim! răspunse Gheorghe numaidecât.

– Să ne socotim!

– Să ne socotim!

– Să ne socotim! apăsă Tudor Gângoe, ca și când n-ar fi auzit glasul băiatului.

– Păi să ne socotim, hai să ne socotim!

– Așa, scrâșni Tudor. Așa... ce-ai făcut tu?

– Cum ce am făcut?!!

– Ce-ai făcut? Tu! Așa ca om, ce ai făcut tu pe pământul ăsta?

– Cum ce am făcut, mă, izbucni Gheorghe, nestăpânit. Cum, ce am făcut?! Am muncit.

– Ai muncit, urlă Tudor Gângoe numaidecât și se întâmplă a doua oară când vorba grea, puternică, a băiatului nu-l atinse. Aruncă la fel ca la început pumnul în aer, gata să-l atingă peste față, se înfipse înaintea lui și urmă cu ochii strălucitori: Pentru mine, mă, pentru mine? Spune, pentru mine?...

– Da' pentru cine!?

– Pentru mine?

– Dar pentru cine? Pentru cine?!

– Boală, scrâșni Tudor Gângoe, sări-ți-ar luminile ochilor!... Te-ai sculat de cu primăvară, gras ca porcul și ai luat oile d-aici din bătătură... ne-ai luat oile din curte și te-ai dus la București... Te-ai dus la București... Așa le-ai luat, și ce-ai făcut? ... ai muncit pentru mine!... ce ai făcut cu oile?... În primăvară am vândut un pogon de pământ cu nădejdea că ai să vii tu... era să vând și calul... Am făcut pătul, fânar, și-am împrumutat o groază de bani... Ce-ai făcut cu oile? Ai muncit pentru mine!... Ai strâns mii de lei și când se duse Bâzdoveică la București și aflași de pogon, ce zici? „Fir-ar al dracului tata... că vându pogonul... las că-l aranjez eu... îi aranjez eu... să le ia lor de toate..." n-ai zis așa?... La ficați îți bag mâna... pe beregăți îți bag mâna... Spune... ce-ai făcut cu banii? I-ai băgat pe toți în curu' ăleia... toată vara ai îndopat-o pe aia cu bani.

Vasca lui Simion... și aici te așteptau bieții băieți cu inimile fripte... Aaaa... ai muncit pentru mine!

Tudor Gângoe apucă cu repeziciune un scăunel. Tot atunci, ca fulgerul, Gheorghe sări în picioare, și când omul lovi, Gheorghe îl apucă cu îndârjire de mână. Scaunul îl lovi în creștetul capului, aproape în frunte, și pielea se umflă numaidecât. Amândoi tremurau și se învăluiau cu privirea. Ilie sări din pat și puse mâna între pumnii celor doi.

– Tată, zise el negru, răgușit, stai! lasă...

Omul se smulse cu putere și se trase repede din mijlocul casei.

– Și tu... Și tu! Ilie...

Ilie tăcea, și sprâncenele i se împreunaseră negre peste ochi, apoi vorbi:

– Adu-ți aminte, când îți spuneam, zise el, mergând spre fereastră. Aci se opri și se întoarse cu spatele, uitându-se întins spre vârfurile câmpiei. „Tată, pogonul!...“ „Pogonul?“ „Păi, pogonul, nu-l da...“ „Nu, că, dacă vine Gheorghe de la București...“ Uite, a venit de la București!... A venit Gheorghe de la București!...

– Câinii să vă mănânce! urlă Tudor Gângoe, simțind că își pierde puterile. Se opri câtva timp, și pieptul i se ridica și cobora cu greutate. O durere vie se urcă în el și fu gata să-l copleșească. Strânse din pumni și înghiți cu toată puterea ce-i mai rămăsese, nodul umflat ce i se înțepenise în gât. Se întoarse ca într-o fulgerare în viața lui și din adâncul măruntaielor răscoli anii de foame și de trudă în care-i crescuse pe Ilie și pe Gheorghe. Își dădu seama că ei îl judecă acum și au dreptate. Că au muncit de când erau mici și că au ajuns să-și dea seama cum el, tatăl lor, va împărți averea și cu Ioana, și Sae. „Dar cine e de vină?“ se întrebă, și numaidecât capul îi ameți și vorbi fără să-și mai stăpânească gândurile.

– Dacă a venit de la Bucuresti, ce? Lasă-l în pace, zise el larg, învârtind mâinile în aer. Lasă-l!... Eu mă dau la o parte... Nimeni n-are nimic de împărțit cu mine...

Fața i se schimbase, buzele i se uscaseră și i se făcuseră pământii. Parcă s-ar fi sculat după o boală nesfârșită și rea.

– Taicule! schișni Ioana, venind înspre el, dar el o lovi cu brațele pe care le învârtea mereu în toate părțile.

– Nu. Eu mă dau la o parte. Să nu se apropie nimeni de mine, că-i sparg capul!...

Ieși pe ușă, trântind-o cu turbare, și cei din casă îl auziră scotocind în odaia cealaltă. Când pașii lui Tudor Gângoe trecură prispa, Joița ieși repede, cuprinsă de o spaimă de moarte. Ioana și Sae se luară după ea, dar tot în același timp se izbiră în piept. Joița năvăli în casă și începu să-l zgâlțâie pe Ilie, țipând:

– Ieșiți afară! Gheorghe, Ilie, ce stați?...

Glasul înfricoșat îi dezmorți pe cei doi și le alungă ura de pe față. Ieșiră repede pe prispă și rămaseră încremeniți. Nici unul nu se aștepta ca întoarcerea lui Gheorghe să se spargă și să sufle peste toți ca o vijelie. Cotețul și grajdul vechi căzuseră la pământ dintr-o singură lovitură. Tudor Gângoe învârtea securea cu o singură mână, iar cu cealaltă smulgea și arunca în aer stinghii și drugi, și bucăți mari de șindrilă. Un căprior pârâi cu putere și, din înălțimea lui, pătulul începu să se clatine. Grâul curgea în țărână amestecat cu snopi de coceni și cu maldăre îndesate de fân.

– Ilie! țipă iar Joița. Sae!

Dar n-o auzi nimeni.

– Eu mă dau la o parte, striga Tudor Gângoe, ridicând securea în sus. Mă dau la o parte...

Apoi se îndoi din nou, izbi cu putere, și amestecându-se cu grâul, porumbul se vărsa dintr-o dată, uruind lung, cu un tunet îndepărtat.

– Așa! gemu Tudor Gângoe. Mai am grajdul și casa, și vițelor o secure în cap!...

Ridică piciorul de pe stâlpul pe care ședea și vru să se mute. Dar un drug se legănă de câteva ori, și alunecă pe spate. Securea îi căzu jos în mijlocul porumbului, și el veni încet după ea, căzând întins cu fața în sus. Femeia și copiii alergară spre el, dar Tudor se sculă gemând, învârtindu-se în toate părțile...

– Nu! urlă el, dar glasul i se isprăvise și abia se mai ținea pe picioare. Nu, stați, că n-am terminat... Mai am... mai am grajdurile și casa... și la vite câte una în cap... Să vie el încoace, și pe urmă gata... eu mă dau la o parte... eu mă dau...

Ilie îl culcă în fân, și Tudor Gângoe închise ochii, zbuciumat. Tot trupul îi tremura. Joița se aplecase lângă el, plângând, și-i ștergea fruntea cu palma. Îi mângâia mâinile și pieptul și căuta cu sete, aplecată, să-l facă să uite tot răul, să se zbată pentru el și să-l liniștească, să plângă mai mult...

ÎNTÂIA MOARTE A LUI ANTON TUDOSE

A doua zi a fost o vreme frumoasă, deși era frig și căzuse o brumă groasă care albise satul ca după o ninsoare. Rudele lui Stan Tudose pregătiseră totul încă din timpul nopții, și dimineața, când lumea începu să se strângă, măturară în mijlocul curții și întinseră din timp, deși nu era nevoie, o masă atât de lungă, încât cei care treceau pe drum și nu știau despre ce e vorba se întrebau cu mirare cine este omul ăsta care își face un parastas atât de mare. Era frig, și copiii, care umpluseră bătătura, așteptau zgribuliți, în pâlcuri dese, sosirea celor patru preoți. Grădina și împrejurimile miroseau de departe a mâncăruri lungi de fasole și varză. Vecinii își lăsaseră treburile și în ulița întreagă era o tăcere ciudată.

Când soarele s-a ridicat la un stat de om, cei patru preoți au coborât în fața casei lui Stan Tudose și au intrat încet, câte doi, în curte. Lumea se ferea în lături, uitându-se tăcută la patrafirele curate și sfințite ce atârnau de gâtul lor. Ei au intrat în casă fără să bage de seamă lumea adunată și copiii zgribuliți care se apropiaseră buluc lângă fereastră, ștergându-și nasurile înroșite cu cotul.

Înlăuntru, peste două paturi erau întinse *capetele;* niște colaci de o albeață dulce și moale, împletiți în fel de forme de aici și învârfuiți cu colivă amestecată pestriț cu bomboane mici și stafide. *Cei patru preoți* au deschis cărțile, și femeile din casă,

pierdute, neașteptându-se că vor veni atât de dimineață, își făceau una alteia semne disperate să se aducă lumânările și să aprindă *capetele*. Unul din preoții străini chiar vorbi gros, liniștit și cu vocea sunând a răspuns din altar.

– Aprindeți *capetele*; aduceți niște tămâie și lumânări mari pentru slujbă.

Numaidecât, femeile au aprins lumânările din colaci, preoții au luat câte un șervet lung și brodat, atârnându-l parcă de mânecă, și slujba a început. Întreaga casă, curtea, grădina și împrejurimile se umplură de cântecele ce se auzeau în odaia unde se slujea. Parastasul a ținut mai mult decât știa lumea. Trecuse mai bine de un ceas și preoții tot nu ieșeau. Într-o vreme, un vecin vru să întrebe pe cineva:

– De ce ține așa mult?

Dar în clipa aceea poarta de la grădină se deschise și intrase pe ea nepotul mortului, Anton Tudose.

– N-au terminat? a întrebat și el pe vecin.

– La asta mă gândeam și eu, a răspuns acela.

– Sunt patru, a vorbit iar nepotul după un timp. Dacă ar fi numai unul, ar lua-o de la sfârșit și-ar termina mai repede.

Flăcăul era liniștit și parcă împăcat cu ceva care îl muncise grozav. Fața îi era obosită, dar luminoasă și plină de bunătate.

– Ce faci, Antoane, a spus omul, ce mai zici?

– Eu? a răspuns el puțin mirat. Ce să fac!... Bine.

S-a mișcat de lângă vecin și s-a amestecat printre copii. Mergea încet, parcă pe nesimțite, strecurându-se. Câteva femei se uitau în urma lui, nedumerite, întrebându-se dacă e adevărat că băiatul acesta slăbuț și liniștit a făcut ce-a făcut.

– Am auzit că la groapa răposatului a râs și a scuipat pe crucea lui.

– Dumnezeu mai știe! Că din neamul ăsta n-am pomenit; îl cunosc și pe răposatul răposatului. Nimic! Oameni așezați...

– Taci... Ies popii, a vorbit altă femeie.

Cei patru preoți ieșiseră în prag și se uitau fără grabă peste oameni. Își scoseseră patrafirele și vorbeau încet între ei. Lumea a înțeles că au fost opriți la masă și că sfințiile-lor primiseră. Rudele se mișcau zăpăcite de colo până acolo, așternând peste mesele din bătătură și cărând cu brațul strachini și linguri.

– Toată lumea să stea la masă, s-a auzit glasul unui om și în clipa aceea copiii au năvălit îmbrâncindu-se pe scaunele lungi.

– Haide, mai vorbi același glas către oameni. Poftiți și sfinția-voastră!

Lumea a început să se așeze, și *cei patru preoți* luaseră și ei loc în cap, unde li se întinsese o altă masă mai mică, învălită cu față brodată și cu scaune negre și lucioase în jur. S-a adus mâncare și s-a împărțit în strachini. Tot în același timp, de o parte și de alta a celor două șiruri lungi de mese, doi oameni cu damigeana sub braț împărțeau la rând câte o ceașcă de țuică fiecăruia. Era o pomană lungă și bogată, cum se întâmplă să fie rar în sat, în anii buni, când era totdeauna vreme frumoasă și ploaie la timp.

Cei mai bătrâni și rudele mai apropiate se așezaseră la un loc, în capul mesei, aproape de *cei patru preoți*. Lumea începuse să mănânce, și preoții s-au ridicat în sus să ciocnească cu neamurile pentru odihna celui dus dintre ei.

Începutul mesei a trecut repede împreună cu un fel de gălăgie liniștită făcută de fiecare: „Dumnezeu să-l ierte“, „Să-i fie țărâna ușoară“. Aproape de sfârșitul mesei se întâmplă însă ceva neobișnuit. Lumea își aduce aminte de întâmplarea aceasta ciudată din sat cu o teamă și un fel de frică neînțeleasă.

De obicei, la o astfel de masă, la început se închina și se vorbea puțin despre cel mort, apoi toată lumea îl lăsa în pace; începea să se mănânce bine și mai ales să se bea zdravăn. De băut însă nu se dădea decât la rude și vecini, și la cei chemați anume să ia parte. Și aceștia nu erau prea mulți față de numărul

celor obișnuiți să colinde pe la toate pomenile: copii zdrențăroși, orfani, văduve prăpădite, bătrâni învechiți de sărăcie, toți amestecați la un loc cu cei mici, mâncau până se umflau. La o pomană ca aceea dată de rudele și nevasta lui Stan Tudose, ei aduceau și trăistile, în care aruncau tot ce se dădea la masă: pâine multă, bucăți de carne, felii nenumărate de mămăligă. Unii scoteau încet câte-o oală și turnau în ea resturile. Se întâmplau câteodată și încăierări mici, dar pomana aceasta a fost atât de bogată că această lume de sărăcie își întesă până în vârf buzunarele, sânii și trăistile lor jigărite. Nimeni nu le luă seama.

Se băuse țuica și, după închinarea făcută mortului rudele și vecinii începuseră a se înveseli din ce în ce mai mult. Femeile au adus sticle pe masa lor, vin destul, fripturi rumenite, găini întregi prăjite în unt și pline cu orez. A doua oară când se închina pentru mort, și ciocniră liniștiți, voioși, și când spuneau „Să-i fie țărâna ușoară", cineva care n-ar fi înțeles limba ar fi putut crede că se urează cuiva care a înfăptuit ceva frumos: „Să fie cu noroc" ori „La mulți ani fericiți". Ceștile erau mărișoare și țuica tare și curată. În clipa aceea, la a doua urare, nimeni n-a băgat de seamă că nepotul lui Stan Tudose, care se așezase între doi vecini, la o margine din capul mesei, își ridică încet ceașca plină și o vărsă sub masă. Mâncase puțin din ciorba de pui plină cu rotogoale mari de ou bătut și acum sta liniștit, uitându-se tăcut în strachina-farfurie în care zăcea în grăsime un ciortan rumen și mare de găină. Din când în când se uita alături, la masa preoților, și parcă aștepta ceva; se întâmpla un lucru straniu cu fața lui. Obrajii își pierdeau liniștea simplă a trăsăturilor și ochii îi rătăceau streini peste oameni, ca și când nu și-ar fi dat seama unde se găsește.

După un timp, uitându-se mereu, întreaga lui înfățișare a atras atenția vecinilor. Era parcă nerăbdător, însă o nerăbdare liniștită, sigură, și acest lucru se vedea numaidecât din căutătura lui spre *cei patru preoți* și din mulțumirea care parcă o simțea văzându-i că sunt mai veseli și mai voioși. Cei care îl

văzuseră mai de mult își dădură seama că flăcăul, deși s-a schimbat, gândurile lui sunt însă tot ciudate și negre în legătură cu moartea unchiului, dar nimeni nu știa ce are să facă. Se uitau la el voioși, cu paharele în mâini, și ascultau sau spuneau una și alta.

– Dumnezeu să-l ierte, Antoane, a spus unul încet și prefăcându-se trist și tăcut, dar nepotul nu i-a răspuns nimic și se pare că nici nu l-a auzit.

– Părinte, să vă întreb ceva, a spus el deodată tare, ridicându-se atât de repede și trecând în capul mesei, că într-o clipă lumea amuțise și lăsă ochii în jos.

Se vedea că, deși oamenii vorbiseră înainte, mâncaseră și băuseră, toți, văzându-l pe nepot la masă, se gândiseră la el. Vorbele flăcăului nu erau neașteptate, dar dacă ar fi tăcut, ar fi fost totuna, nici acest lucru n-ar fi fost ceva care să-i uimească. Acum tăcuseră și așteptau, gata să-și vadă liniștiți de treabă orice s-ar fi întâmplat.

– Întreabă, taică, a răspuns unul mai bătrân.

– Chiar pe sfinția-voastră aveam de gând. Unchiu-meu a murit în trei zile, fără să știm pentru ce, nimeni nu știe. Eu am să vă spui mai pe urmă ceva, dar sfinția-voastră ce credeți?

– Dumnezeu, taică...

– Bine, Dumnezeu, a vorbit flăcăul repede. Nu, nu, să vedeți, să vă spui mai bine... să vă întreb. Oamenii vorbesc, adică un om poate să se gândească la orice. Eu am făcut ca unchiu-meu, ca să știu ce-a fost cu el. Eu l-am văzut mergând încet prin grădină și tot uitându-se în sus. Mi-a venit așa: ce e în sus? Mă uitam în sus și mi se părea că viața mea e așa de lungă că n-o să se mai sfârșească niciodată. N-am să mai îmbătrânesc și n-am să mai mor. Sfinția-voastră de ce sunteți bătrâni? Părinte, sfinția-ta ai să mori, nu ți-e frică?

– Taică, toți o să murim, a răspuns preotul puțin înțepat, roșindu-se.

– Nu! Stai, părinte, stai puțin, a continuat flăcăul înfierbântat. Ochii i se făcuseră mari și era atât de viu, încât tot trupul îi tremura. Mâinile i se frământau pe masă, și urmărea, vorbind, un anume lucru cu atâta încordare, că se încurca, glasul îi era muncit și limba i se amesteca uscată în gură.

– Stai puțin, să vă întreb. Vorbesc cu sfinția-ta. Sfinția-ta ai îngropat o grămadă de morți și acum ai îmbătrânit și mata, ai să mori într-o zi ca unchiu-meu. Când îngropi un mort, sfinția-ta nu te cutremuri, nu te gândești că ai să fii la fel, să intri în pământ?... Știu, părinte, știu, ai să-mi spui că te-ai cutremurat, dar atunci nu înțeleg, de ce *ai îmbătrânit*. Eu știu ceva, părinte, și d-aia te întreb, să văd dacă l-ai știut și mata când erai ca mine.

– Ce să știu, taică, a răspuns preotul uitându-se zăpăcit la el.

La masa oamenilor care îl auziseră se făcuse o liniște ciudată. Preoții se uitau înmărmuriți la flăcău, întrebând din ochi pe ceilalți țărani dacă băiatul a băut mult. Dar oamenii tăceau. Numai unul a făcut un semn cu paharul, dând să înțeleagă că nepotul n-a băut nimic; a aruncat țuica sub masă. Unul din preoți se făcea că nu ascultă și nu-l ia în seamă pe băiat. Își aranja liniștit friptura în farfurie și se pregătea s-o apuce de os și s-o ducă la gură. Flăcăul păru o clipă că se pierde. Își plimbă ochii cu repeziciune peste masa preoților, și trăsăturile i se schimbară uimitor. Îl lăsă pe cel cu care vorbise înainte și, fără să piardă timp, simțind parcă ceva hotărâtor, vorbi tare, adresându-se preotului care nu-l lua în seamă. Deși acela nu se uita la el în clipa aceea, când auzi glasul, își ridică numaidecât ochii surprins, ca și când flăcăul i-ar fi pus mâinile în cap.

– Și sfinția-ta, părinte, ai îmbătrânit. Mănânci mult, dar ai să mori și sfinția-ta.

Preotul și-a întors privirile la ceilalți. Dar se petrecu ceva ciudat. Ca într-o fulgerare, flăcăul a țâșnit în sus și a rămas drept în picioare. Unul din *cei patru preoți* vroise să răspundă la fel, că *toți vom îmbătrâni și muri*, dar vorba îi încremenise pe buze. Se făcuse liniște peste toată pomana, și mișcările muriseră pe rând până la capătul celălalt al mesei.

– Oameni buni, a strigat flăcăul tare ridicând o mână în sus.

Cei din preajma lui se uitau încremeniți la el. Era parcă mai înalt, mai frumos, nimeni nu-l mai cunoștea. Ochii și obrazul îi erau străine, și vorbele, și purtarea ciudată.

– Oameni buni, a strigat el a doua oară. Mâncați și beți la moartea unchiului meu. Voi, ăia din fund, aproape că vă bucurați când moare cineva, ca să vă duceți repede să vă îndopați. Și sfințiile-lor la fel, au de mâncat și de primit bani când moare cineva. Așa e treaba. Așa s-a pomenit. Și așa sunt toate treburile noastre, ne duc toate în pământ.

Băgând de seamă că acum liniștea s-a făcut și mai deplină, flăcăul s-a oprit, uitându-se aprig peste chipurile oamenilor, înțepenit în picioare și roșu la față.

– Nici unul nu s-a gândit singur de ce a murit din senin bietul unchiu-meu. Nici sfințiile-lor. Că au aflat, de asta. E o boală care a intrat în sat pe nesimțite și are să treacă prin fiecare casă. Chiar trece acum pe la fiecare casă când voi sunteți plecați. A intrat în sat *mai de mult*, mi-a spus unchiu-meu într-o zi. *„Am să mor, Antoane“*, mi-a spus el. Și mi-a spus boala. *„Dacă scapi de ea, n-ai să mai mori“*, așa a zis. Eu știu de ce a murit. La început nu-l credeam, fiecare spune că o să moară când îl apasă ceva. Am să vă spui acum.

Flăcăul s-a oprit iar și întorcându-se cu privirea la masa preoților. Apoi a privit din nou peste capetele oamenilor. Toți ochii îl pândeau nemișcați, tăcuți, și liniștea era așa de mare, că lumea străină de pe drum, atrasă de ciudățenia acelei pomeni, se oprise lângă gard și se uita înlăuntru. Pe flăcău parcă îl surprinse și îl doborî acei nenumărați ochi, de o parte și de alta a șirului lung de străchini și mâncare, pentru că tăcu mai departe, și o umbră îi întunecă privirea. Și-a mișcat fălcile,

încercând să treacă peste ei și să nu-i vadă. Ochii lui tăcuți și fumurii parcă se lipeau de fața lui.

– Ce vă uitați așa? a strigat el.

Nimeni nu i-a răspuns și nu s-a auzit nici cel mai mic zgomot.

– Ascultați, a urmat el după câtva timp cu glasul schimbat, ca și când ceva la care nu se așteptase l-ar fi ostenit grozav, pentru că ochii i se înmuiaseră și se mișca încet pe picioare. Dar vorbind, încetul cu încetul, glasul își revenise, se făcuse la fel de tare și de aspru, și ochii din ce în ce mai mari și mai luminoși.

– Întâia zi după nunta verișoarei mele, eu ieșisem în grădină de dimineață. Vream să-mi caut un ciomag, să mă duc la deal. Mă gândeam la niște ogoare. „Ia să-l chem și pe unchiu-meu, poate merge și el, mi-a trecut mie prin cap." Trec la el în grădină și intru în curte. Nici nu răsărise soarele, era devreme, și senin. Unchiu-meu dormea afară, pe prispă, în dimineața aceea. Era în prima zi după nuntă, cum v-am spus, d-atunci n-a mai dormit afară. Mă duc la el lângă prispă și-i spui: „Bună dimineața unchiule, te-ai sculat?" El n-a răspuns. Dormea cu capul spre hambar, și era puțin întuneric. Mă aplec peste căpătâiul lui și mă uit să văd ce face. Nu dormea. Stătea cu fața în sus, cu ochii deschiși, și se uita... O mână o avea scoasă afară, cu o țigare aprinsă între degete și care arsese singură: uitase să mai tragă din ea. „Ce faci, unchiule, mai dormi? i-am spus eu iar. Vreai să mergem pe la deal... Poate facem niște ogoare de toamnă... n-ar fi rău..." El nu-mi răspunde, dar văz că se mișcă în așternut și se uită țintă la mine. Pe urmă se ridică încet și-mi spune: „Ce să căutăm la deal, Antoane, nu vezi că eu mă duc la vale?" „Dar ce-ai, unchiule, îi spui eu, te doare ceva?" „Hai că merg, răspunde el. Merg, merg, merg..." Așa a spus: de trei ori și rar, și mișcând înainte din cap. Pe urmă s-a sculat, s-a îmbrăcat, a sculat-o pe tușa, am mâncat ceva și am plecat. Pe

drum, se lăsase o ceață cum n-am mai văzut eu niciodată. Unchiu și-a făcut iar o țigare, a scos amnarul și a încercat să dea foc la iască. Nu m-am uitat să văd ce face, dar când mă întorc să-l strig, chiar atunci lăsase mâinile în jos și dăduse drumul pietrei și amnarului. „Ce ai unchiule?" îl întreb eu. Îl văd că începe să meargă și tace. Am ieșit la miriști și ne apropiam de locurile lui. Când ne-am oprit, eu am vrut să merg peste răzor. „Antoane, stai, unde te duci?" „Pă locuri", îi răspund. „Ce cauți?" „Să văd ce ogor e de făcut." „De ce?" „Cum de ce, întreb eu, ca să vedem!..." „Ce să vezi?" îmi ia el vorba din gură. Se uita la mine și-mi strângea mâna rău. Ceața se făcuse așa de deasă, că o vedeai cum se lasă pe mâini înaintea ochilor. „Antoane, îmi spune el, ascultă aici. Eu am să... mi-a intrat un vierme pe os." „Ce vierme, unchiule, ce vorbești?" „Un vierme negru, pe măduva oaselor..." „Unchiule, ești bolnav, ce te doare, ce ai?..." „Nu, nu doare, e un vierme, vezi, de mulți ani îl simt cum mă mișcă pe os, la inimă, mi se întunecă ochii, parcă mă apasă ceva negru. Ascultă aici. De mulți ani, rar dimineața... se întâmplă... mă gândesc. Mai ales dimineața, dar când eram mai tânăr, nu luam seama, săream în sus și m-apucam de treabă... Uitam. Acuma am terminat rostul, nu mai am treabă, nu mai pot să uit... mai ales dimineața, când mă scol și mă gândesc la ce mai am de făcut... și mai ales acuma, când *nu mai am nimic de făcut*. Asta e! *am terminat* sau nu mai pot. Nu mai am chef..." „Unchiule, de ce n-ai spus, să te fi îngrijit?" „Taci din gură, spune el. N-am nimic. Nu e o boală pe care să ți-o îngrijească *altul*. Întâi începe de pe os, pe urmă vezi o grămadă de prostii, de nimicuri. Cum te văz eu acuma. Uite, că ai sprâncenele prea mari, nasul ca o piatră albă și ascuțită, gulerul cămășii mototolit și murdar, cum calci pe un mușuroi mic de furnici... Așa începe: vezi o grămadă de fleacuri și te gândești anapoda la ele. Și te tot uiți la ele. Și tot uitându-te la ele, le vezi că nu mai sunt ca la-nceput. Se umflă, se fac mari, deschid

gura și parcă râd de tine; altele se mișcă, ți se pare că nu mai știi ce sunt, uiți de unde ai plecat și stai așa... și pe urmă iar o iai de la cap. Cum sunt eu acuma, mi se pare că ce am de făcut, *n-aș vrea să mai fac*. Ăsta e începutul... e rău. Te uiți în sus și nu înțelegi nimic și când te uiți jos și-ți vezi căruța în bătătură parcă te trezești din somn și nu mai știi nimic..." „Unchiule, îi spun eu, de ce nu te odihnești mai mult?!! Dumneata, așa ai făcut mereu. O viață întreagă ai muncit, ai alergat, n-ai stat deloc. Ia să mai stai..." „Acuma stau eu, că n-am încotro... N-am să stau mult..." „Bine, dar să mai stai, nu așa... hai să mergem, i-am mai spus eu, dă-le încolo de ogoare; mai venim și altă dată..." Ne-am întors, și el s-a culcat. O întreb pe tușa a doua zi ce face el, și-mi spune că stă în pat toată ziua. „Să stea, i-am spus eu, să-l lăsați în pace. Mi-a spus ieri că se simte prost, e foarte ostenit."

Flăcăul s-a oprit din vorbit și abia acum se uită drept la oameni. Avea glasul tare, liniștit și plin de bunătate. Nimeni nu vorbea. Ca și înainte de a începe, lumea tăcea uitându-se cu ochii peste el, peste buzele lui, peste nas și obraji. Uimit, nepotul lui Stan Tudose a tăcut mai departe, plimbându-și privirea pe fața fiecăruia și, nemaivăzând nimic din ceea ce aștepta, a pălit, și fruntea i s-a încrețit pe neașteptate.

– Ce vă uitați așa, a strigat el a doua oară, cu glasul turburat și răgușit; ca și mai înainte, nu s-a auzit nici un glas și nici cel mai mic zgomot.

Amețit parcă de singurătatea sa, flăcăul ridică o mână în sus și a pălit iarăși, de astă dată, mult mai tare, dar stăpânindu-se totuși:

– Ce mai vreți? Asta e tot! S-a odihnit... până a murit. Și acum se odihnește... Ce se odihnește? Cine să se mai odihnească? Cine moare e mort. S-a terminat cu el. Sufletul lui era cu trupul lui. Părinte, părinte, țipă flăcăul, ce stai cu mâinile în sân? De ce stați cu mâinile în sân? Nu vedeți că moartea ne pândește? Nu putem să stăm așa ca proștii să muncim o viață întreagă de pomană și pe urmă să murim. Nu, părinte!... Oameni buni!...

Glasul i se ridica din ce în ce mai tare. Mâinile i se învârteau prin aer ca niște aripi și ochii îi scăpărau. O forță sau o spaimă puternică se părea că pusese stăpânire pe ființa lui.

– L-ați văzut pe unchiul meu mort, a urlat el. L-ați pus în tron și l-ați băgat în pământ. Nu se poate. El nu mai e. Și voi mâncați și beți liniștiți, și vă ghiftuiți, iar el nu mai este. Și dumneata, părinte, ai îmbătrânit și ai să mori... Nu mai ai mult. Îți tremură mâinile, nu mai poți merge într-o zi ai să rămâi în pat, da, într-o zi, *într-o zi*, ca mâine, auzi, părinte nu ți-e frică, spune, nu te zbârlești?... Și voi toți munciți mereu, când din nimica ați putea trăi, ați putea să nu muriți... Vă certați, vă dușmăniți, umblați fără rost... Ce vă uitați așa ca boii? Credeți că mai trăiți și *pe dincolo*? Gata. Nu. Aici e tot. De ce vă e frică? Ia spuneți, de cine vă e *frică*? Mie nu mi-e frică de nimic, n-am să mor niciodată. N-am să mor. Nu mai stați cu mâinile în sân. Noi suntem aici un sat de oameni! Trăim și muncim aici. Și sus e cerul care nu-i pasă de noi. Și din când în când dintre noi, câte unul se duce. *Să nu mai plece nimeni...* Nu se poate... trebuie să facem ceva... trebuie să ne gândim ce să facem... ce e de făcut... A!... dar voi n-auziți! Sunteți surzi? De ce tăceți?

Nepotul lui Stan Tudose s-a oprit deodată năucit și, apoi, ca în prada unei furii neașteptate, a urlat:

– De ce tăceți?

S-a întors ca într-o fulgerare spre *cei patru preoți* și, cu o mișcare iute, a apucat masa, dând-o cu repeziciune peste cap. În aceeași clipă s-a învârtit iarăși spre oameni, a apucat de masa lungă plină cu străchini și pahare și a intrat dedesubtul ei, azvârlind-o și pe aceasta peste oameni, urlând întruna:

– Animale... boi... Cristoșii... biserica... altarul mamei voastre.

S-a tras în mijlocul curții și a apucat un par gros în amândouă mâinile:

– Afară!... afară!... Afară cu voi!...

Femeile și copiii au început să țipe năvălind buluc spre poartă. *Cei patru preoți* se dăduseră în lături și se ștergeau pe fustele lungi și negre pătate de mâncarea și vinul care se vărsase pe ele.

Flăcăul ridică parul deasupra capului și se repezise în grosul oamenilor. Cei mai mulți se feriseră, dar alții, mai tineri, rămaseră nemișcați, așteptând. Nepotul lui Stan Tudose se abătu din drum și urlă înaintea preoților.:

– Ieșiți afară, că vă deșel!... Vă deșel!...

Preoții se trăseseră spre prispa casei, și tot atunci câțiva oameni au ieșit înaintea flăcăului.

Acesta s-a oprit, i-a măsurat câtva timp, apoi deodată a aruncat parul în lături și a apucat o sticlă cu țuică ce căzuse jos, care era plină și astupată cu un cocean. O destupă și a dus-o la gură. Lumea se împrăștiase, și peste mesele răsturnate năvăliseră doi dulăi, care hlepăiau flămânzi bucățile mari de mămăligă și de carne. Nepotul lui Stan Tudose a răsuflat la jumătatea sticlei și a început să se clatine. Lumea care rămăsese, rudele și vecinii se apropiară de el, și când a dus a doua oară sticla la gură, cineva i-a smuls-o din mână. Fața îi era roșie și pe obraji începuse să-i curgă lacrimi. Gâfâia.

– Nu!... Nu!... Dă-mi sticla!... dă-mi sticla!...

– Săracul! se auzi un glas.

– Sticla... dă-mi! dă-mi!...

Se lăsase înainte, iar fata cea mică a lui Stan Tudose și cu o rudă mai apropiată îl și apucaseră de câte o mână:

– O!... Sticla... Nu mai pot. Dați-mi s-o beau. Mă doare!... Mă doare!...

– Antoane! Hai... lasă, hai înlăuntru, lasă... lasă...

Zarva se potoli repede, și câțiva inși începuseră să ridice mesele și să strângă străchinile și farfuriile nesparte. Nepotul lui Stan Tudose fu dus în casă și întins pe pat. Gemea întruna și plângea. L-au învelit cu o pătură, și cineva a rămas lângă el. Nu se uita la nimeni. Tot trupul îi tremura ca de friguri. *Cei patru preoți* se urcaseră în brişti și plecaseră. În cele din urmă, flăcăul a început să geamă din ce în ce mai încet, pieptul i s-a liniștit și, istovit, a închis ochii și a adormit.

După această întâmplare, Anton Tudose zăcu câteva zile în șir și slăbi atât de rău că nimeni nu-l mai cunoștea. Crezură că n-o să scape. Dar el nu muri. Se întremă tot atât de repede, trecu în casa lui, făcută cu ajutorul unchiului, și câteva săptămâni nu vorbi aproape cu nimeni și nu ieși în sat. Încetul cu încetul însă își reveni, dar părea acum mai bătrân cu zece ani. Despre unchiul lui nu mai vorbi cu nimeni și nu se mai duse la cârciumă, cum făcuse în primele săptămâni după moartea unchiului. Peste un an se însură, își duse nevasta în casă și peste un alt an avu un copil.

Își mări gospodăria atât cât îi trebuia și, deși nevasta avea ceva mai multă avere, nu căută s-o mărească. Vorbea cu orice om despre ce trebuia și despre ce avea nevoie. Din când în când, câte cineva, în serile lungi de iarnă, bătea în poarta lui de la drum și-l striga:

– Măi, Antoane!

El deschidea ușa, întreba cine e și-i spunea să intre înlăuntru. Dacă era cineva mai din altă uliță, îl sfătuia ca altă dată să vie fără să mai strige, pentru că are un câine care nu se dă și nu mușcă. În casă vorbeau despre una și alta, și Anton mai mult asculta. Câteodată povestea și el câte o întâmplare din drumurile pe care le făcea la munte să vândă porumb; dacă omul sau oamenii care veneau pe la el doreau să bea ceva țuică sau vin și să mănânce câte o gogoașe făcută în untdelemn, el le dădea; și cinstea și mânca odată cu ei. Peste câțiva ani, nevasta

îi făcu alt copil, de astă dată o fetiță dolofană, cu nasul ascuțit ca un țâmburuș și care semăna cu el. Copiii îi crescură mari și sănătoși, și îi dădu la școală. Învățau foarte bine, mai ales fetița, care trei ani la rând luase premiu. Despre unchiul său nu mai vorbi niciodată și nici de întâmplarea de la pomană; și nici altcineva nu-l întrebă sau să aducă vorba când era el de față. Mulți oameni uitaseră de tot. Alții își mai aduseră aminte câtva timp, apoi uitară și ei.

Cu toate acestea, nu se știe pentru ce, Anton Tudose trecea în sat drept un om destul de ciudat.

DIMINEAȚĂ DE IARNĂ

„Stăpânul meu mai pomeni de o însușire pe care câtiva din servitorii lui o descoperiseră la unii *yahoo*-i și pe care el nu o înțelegea de fel. Îmi spuse că, uneori, câte unui *yahoo* îi venea o trăsnaie și că atunci se retrăgea într-un colț, se trântea pe jos și începea să urle și să geamă, ba chiar să gonească pe oricine se apropia de el, măcar că îl vedeai tânăr și voinic și că n-avea nevoie nici de mâncare și nici de apă; și nici un servitor nu știa să spună ce îl doare."

JONATHAN SWIFT

I

Deși se culcase ca de obicei pe la miezul nopții, Paraschiv Moromete, la o anumită vreme a dimineții, se trezi ușor și rămase nemișcat în așternut. Afară se lumina cu încetul. „E vremea, gândi el. Ce-o fi cu tata, de nu se scoală?" Deodată, flăcăul își dădu seama că s-a trezit așa cum trebuia și cum se întâmpla întotdeauna, numai că tatăl lui întârzie să se miște din pat, să-și tragă flanela cu tutun și, în timp ce-și răsucește țigarea, să înceapă cu glasul lui blând și înfundat: „Paraschive, Ilie... Paraschive... Ilie... sculați!"

Paraschiv Moromete se întoarse pe o parte, așteptând să audă glasul omului. Patul era cald și plăcut. Își aminti de seara petrecută, și trupul i se moleși de plăcere. Umblase multă vreme pe lângă o fată și aseară ajunsese cu ea la o înțelegere. Multe săptămâni, ea nu vrusese, cu toate rugămințile lui, să iasă în tindă. Vrând-nevrând, acum ieșise. Adică nu ieșise ea...

Paraschiv își aminti. Era o fată de vreo șaptesprezece ani, de pe Dela-Vale. Îi făcuse un prieten vorba cu ea. La început îl supărase. Fata era ca o păsărică: fricoasă. Îl ținuse cu frica ei multe săptămâni. Apoi, pentru seara trecută, Paraschiv Moromete aranjase ca să termine. Niște prietene de-ale lui îl ajutaseră, fără ca el să-și dea seama prea mult de atâta prietenie. „Uite, îi spusese una dintre ele, cheam-o la noi, la clic, duminică seară. Se scarmănă lână. Pe urmă vii acolo, și noi ți-o dăm în tindă.“ „Nu vrea, n-am încercat eu?“ a răspuns el. „Știu că nu vrea, că e mică, îi e rușine, zice că cele de seama ei nu ies și d-aia. Dar facem așa, l-a sfătuit prietena. Să vezi: eu am s-o chem și pe Drina, și pe Tita, care sunt de-o seamă cu ea. Și o să le dăm și pe ele în tindă cu cineva, așa, ca să creadă ea... vorbesc eu cu ele.“

Paraschiv Moromete zâmbi, aducându-și aminte cum s-a întâmplat. Fata lui, și așa, tot nu vroise să iasă. Dar celelalte au împins-o și i-au încuiat ușa în urmă. Când a simțit-o în întunericul tindei, el a pus mâna pe ea și a tras-o în jos, lângă vatră. „Tremura ca proasta și plângea“, gândi Paraschiv. A trebuit să se lupte cu ea, să nu țipe. Pe urmă, amintindu-și că a stat acolo multă vreme, flăcăul se simți toropit ca de o adiere moleșitoare și adormi.

II

Era o câmpie nesfârșită, plină cu flori și cu fel de fel de fluturi frumoși, care zburau pe deasupra. Paraschiv Moromete, călare pe un cal roib, se plimba în goană prin iarba deasă a câmpului și chiuia. Apoi se făcea că e toamnă și că începe culesul porumbului. El dormea pe prispa casei și auzea prin somn un glas blând și ciudat, care îl înfiora. Atunci îi trecea prin cap o groază de pogoane de porumb uscat, care trebuie cules și e plin de brumă și taie...

– Paraschive, Ilie! Sculați...

Flăcăul tresări cu putere din somn și se deșteptă. Își aminti de vis și se bucură că e iarnă acum și nu e cules de porumb. Simți însă o oboseală așa de mare în oase, că, deși deștept, nu făcu nici o mișcare să se ridice. Îl vedea printre gene pe tatăl său în capul oaselor, răsucindu-și țigarea. „Iar zice“, gândi el, și, plin de groază, încercă să se scoale. Oasele îi erau așa de moleșite, că flăcăul, deznădăjduit, gândi că ar da unul din multele lor pogoane numai să-l lase să doarmă cât va putea.

– Paraschive, Ilie!... Ce e cu voi? Sculați-vă odată.

Fratele său mai mic, Ilie, țâșni de sub pătură și începu să-și caute bocancii sub pat. Sora lor vitregă, Ilinca, se mișcă și ea în pat, împreună cu mama ei, și se ridicară, la fel, să se îmbrace. Tatăl lor se sculă, ieși în tindă, unde ardea lampa mică, își aprinse țigarea și, fumând, își trase repede hainele pe el și vorbi, în timp ce toți ceilalți se întindeau și căscau.

– Ilie, eu mă duc în grădină, că am văzut ieri niște glugi dărâmate. Mă găsești acolo. Tu, Paraschive, vezi ce e de făcut p-aici. Mi se pare că nu mai avem făină.

Omul ieși încet, cu țigarea în gură, fără să închidă ușa în urma lui. Asta o făcea totdeauna iarna, spunând că e bine să tragi aer curat în piept, în timp ce te îmbraci.

Paraschiv Moromete, care abia începuse să se scoale, păși repede spre ușă și, dârdâind, o trânti cu toată puterea. Geamurile zăngăniră. Mama și sora lui vitregă îl măsurară pieziș.

– Trântește-o, mă, vorbi femeia...

– O trântesc, răspunse el, cu glasul îngroșat.

Se simțea rău, nu înțelegea de ce trebuie să se scoale mereu, în fiecare dimineață, cu noaptea în cap. Nu înțelegea niciodată, dar astăzi îi venea să urle. „Ce am de făcut, gândi el furios. N-am nimic de făcut.“ Apoi, deodată, își dădu seama că trebuie să se ducă la moară, să macine. Pe urmă, să rânească în grajduri, să țesale vacile, să vadă de oi, să nu fete vreuna și să-i mănânce câinii mielul... Toate îi trecură cu repeziciune prin cap, și-și ridică umerii voinici, privind cu ură la femeia care nu

era mama lui. Totdeauna îi înghițise vorbele ei, neîndrăznind, de rușine, să-i răspundă. Acum gândi mohorât că ea și cu fata ei nu fac nimic, stau degeaba, pe ele omul nu le strigă să se scoale dimineața.

Își trase bocancii de sub pat și vorbi fără să-și dea seama:

– Dac-o trântesc, ce? Ai făcut-o tu?

– Ce-ai spus? strigă femeia, încremenită.

– Ce-ai auzit, răspunse flăcăul, strigând și mai tare.

– Lasă c-o să vezi tu de la ăla (*ăla* era tatăl lor), spuse femeia, înecându-se de mânie, amenințătoare.

Paraschiv Moromete, pentru prima oară, nu se sperie de amenințare. Ridică fruntea și, drept răspuns, rânji:

– Altceva mai știi?

El nu se gândi că, deși totdeauna, încă de când erau mici, mama lor vitregă îi amenința astfel, dar, cu toate acestea, aproape niciodată nu ajungea să-i spună bărbatului; fără să știe de ce se simțea tare. Când să se încalțe, simți ciorapii uzi și, mânios, îi ridică deasupra capului și-i izbi în mijlocul casei.

– Cine mi-a aruncat ciorapii dintre sobă? întrebă el, uitându-se drept la sora lui vitregă.

– Nu ți i-a aruncat nimeni, răspunse fata, mirată.

– Cum nu mi i-a aruncat nimeni? Sunt fleașcă, bombăni el. Eu i-am pus între sobă, și voi mi i-ați aruncat.

– Mai umblă toată noaptea cine știe pe unde, tăvălește-te, și acuma scoate-mi mie sufletul, țipă femeia scoasă din fire.

– Ce stau eu! făcu Paraschiv, ridicându-se. Pe urmă, tot eu sunt ăla care n-am făcut și n-am dres. Stați toată ziua aici și vă clociți amândouă și eu să umblu cu ciorapii uzi! Iete-te! Păi d-aici înainte...

III

Sub una din ferestre se afla o ladă acoperită cu pânză mare, brodată pe la margini. Lada era vopsită în albastru cu fel de fel de floricele. În ea își țineau femeia și fata lucrurile lor. Nu umbla nimeni în ea, nici chiar omul. Paraschiv se apropie de ladă și o deschise, în timp ce mama vitregă și fiica se uitau la el îngrozite.

– Nu umbla acolo, țipă fata, sărind spre el și apăsând capacul cu toată puterea.

Paraschiv își trase mâna, dar buza capacului îi strivi un deget. El ridică palma, scrâșnind, și o lăsă cu toată greutatea în capul fetei. Aceasta își duse mâinile la tâmple, îngrozită, uitându-se la mama ei.

– Mă, ești nebun, vorbi femeia încet, uimită, ca și când ar fi descoperit că acela era chiar nebun.

– Da, închină-te, răspunse Paraschiv.

– Du-te, fa, și cheamă-l pe tat-tău! Du-te!

În același timp, cel mic, Ilie se îmbrăcase și aștepta, rânjind și el din când în când la cele două femei, încolțite parcă.

Fata deschise ușa, ieși pe prispă și cei din casă o auziră strigând. Paraschiv se încălța nepăsător cu niște ciorapi noi, pe care totuși îi luase din ladă. Fata se întoarse înlăuntru, tremurând de frig. Așteptară câtva timp, dar omul nu venea. Uitându-se la cei doi, femeia avu deodată o amețeală, ca și când ar fi înțeles prea târziu un lucru îngrozitor, de care nu-și dăduse seama niciodată. Îi văzu pe cei doi fii ai bărbatului pentru prima oară, numai ai lui. Ei erau *băieții lui*, la care ținuse totdeauna mai mult decât la ea și la fată, care era și ea a lui. „Ăștia doi m-ar arunca afară, dacă el ar muri, gândi femeia, tremurând. D-aia n-a vrut el, până mai acum câțiva ani, să se cunune cu mine!“

O deznădejde amară îi îneca gâtul, și căută să-și dea seama unde ar putea să stea, dacă bărbatul ar muri. „Dar fata? Ce să fac cu ea? Ce să facă ea cu două pogoane, câte abia i-a trecut? Cine s-o ia? O să rămână nemăritată, săraca...“

Începură să-i curgă lacrimile, și izbucni în plâns.

– Mamă, ce ai? vorbi cu asprime fata.

– Tu nu vezi, fa, nu vezi? Vai de capul nostru cu ăștia...

– Și fără noi, tot vai de capul vostru, rânji Paraschiv Moromete.

Ilie Moromete, fratele mai mic al lui Paraschiv, rânjea și el și stătea răzimat de ușă cu tot trupul. Tot în același timp, clanța ușii se mișcă. Ilie Moromete se dădu la o parte, și omul de afară, fără să intre, băgă capul înlăuntru. Văzu femeia plângând, îl văzu pe Paraschiv îmbrăcându-se aiene și se uită și-l văzu și pe Ilie, îmbrăcat de mult, dar care *aștepta*. Așteptarea aceasta o înțelese omul numaidecât și înțelese la fel tot ce se petrecea. *Știa* de mult că s-ar putea ca fiii lui să ajungă aici.

IV

Omul intră înlăuntru.

– Ce e, mă, cu voi? vorbi el cu glasul de toate zilele, chiar mai blând.

– Ți-am spus eu, îngână femeia, sughițând. De mult ți-am spus și n-ai vrut să mă crezi. Ai țipat la mine ca la o nebună. Uită-te acuma. Eram săracă, dar curată. Am fost o proastă. Cu glasul tău bun; că așa și așa; cu averea ta, că ai s-o împarți cu mine și să-mi treci un loc de casă; erai om bun; dar *numai la ei* te-ai gândit; numai pentru ei ai făcut avere, și acuma mă dai pe ușă afară... că ți-am slujit; ți i-am crescut; i-am făcut mari; să sară pe urmă la mine... nu i-am spălat și nininit destul și nu mi-am mâncat destul viața cu ei... și nu mi-e de mine, fata asta... că ea... săraca... vai de capul ei... cu cine o să se mărite... că cine s-o ia...

Femeia sughița și plângea întruna, ștergându-se la ochi cu basmaua, și vorbea mereu, neoprită. Bărbatul ei *tăcea*, asculta cu fruntea în jos, *vinovat* parcă, lucru care o făcea pe femeie să plângă și mai tare. Fata îngălbenise la auzul celor spuse de maică-sa. Numai cei doi, văzându-l pe om tăcut și cu fruntea plecată, se uitau nepăsători peste grinzile tavanului.

Omul se apropie de femeie și o întrebă de astă dată și mai blând:

– Ce e, fa?

Femeia nu-i răspunse.

– Ce e, fa, n-auzi, ce ești surdă? zise omul din nou.

Apoi o apucă de mână și așteptă.

– Ți-am spus, zise femeia, uitându-se la el.

În aceeași clipă, el ridică pumnul și o izbi în cap cu toată puterea. Fata țipă și se repezi la el, dar omul o dădu la o parte ca pe-o muscă și se uită iar la femeie, care se prăbușise jos și, ciudat, încetase să mai plângă.

– Ce mi-ai spus? întrebă el liniștit și o lovi din nou, și pe urmă iar, întrebând-o mereu și lovind-o: Ce mi-ai spus? Ce mi-ai spus, fa? Ce mi-ai spus?...

După o vreme o lăsă acolo mototol și se opri în mijlocul casei, ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic. Apoi se uită pe geam și, în treacăt, la cei doi și porni spre ușă. Cu mâna pe clanță, se întoarse și spuse *liniștit*:

– Paraschive tată, vezi că trebuie să te duci la moară.

Acesta se uită la tatăl său și abia răspunse:

– O să mă duc.

Și se întoarse nepăsător, să-și caute căciula sub așternut.

– Ilie, zise omul iar, tu ce faci aici, ți-am spus să vii cu mine la glugi... Ce făceai aici?

– O să viu, răspunse băiatul, ca și când ar fi mai avut ceva de făcut acolo, în casă.

Acela deschise ușa și ieși, dar nu repede. Cei doi nu băgau de seamă încetineala aceasta. Femeia se ridică și fugi iute afară, dar flăcăii nu pricepură și-și vedeau de treabă; cel mare se tot îmbrăca și celălalt îl aștepta.

Ușa se deschise iar, și omul se opri la fel lângă ușă, cu mâinile la spate.

– Ce e cu voi astăzi, vorbi el mereu liniștit. Ce aveți?

– Ce s-avem? întrebă Paraschiv, fără să se uite.

– Ce aveți? zise omul, apropiindu-se de el.

– Cum, păi ce s-avem? răspunse Paraschiv, abia uitându-se la tatăl său, dar deodată fața i se schimonosi.

Omul desfăcu mâinile de la spate cu iuțeală, le ridică în sus, și un ciomag lung spintecă aerul. Paraschiv își duse coatele înainte, ferindu-și capul, dar lovitura îl trânti la pământ.

– Ce aveți, Paraschive, tată, spune!

Flăcăul, jos, gâfâia de spaimă.

Omul ridică iar ciomagul și acum nu-l lovi o singură dată. Începu să-l piseze cu lovituri pe unde nimerea. Și întreba la fel, mereu:

– Ce aveți? Ce aveți? Astăzi! Ce aveți voi astăzi? Spune, tată, spune. Spune-mi mie, ce ai tu astăzi...

După o vreme, flăcăul începu să urle. Atunci, întețind loviturile, omul începu să spună altceva. Îl lovea și, după fiecare lovitură, spunea mereu:

– Taci!... Taci din gură! Nu urla! Taci!

Celălalt băiat tremura ca varga. Când omul se întoarse spre el, acesta, fără să fie lovit, deodată țipă:

– Aoleu!

– Ce e, Ilie? Ce ai?

Când începu să-l bată, flăcăul țipa ca în gură de șarpe. Omul îl lovea și întreba întruna cu același glas, la fel de *liniștit*, și se oprea după fiecare lovitură:

– Ce e, Ilie? Ce ai?

Într-un timp, ca sub apăsarea unui gând turbure, începu să-l bată și mai rău și mai întețit. Îl lovea o dată și apoi se oprea, ca și când ar fi vrut să-i lase timp să răspundă după cum întreba el.

– Ce e, Ilie?

Acela urla.

– Ce ai?

Și-l lovea chibzuit, ca să-l întrebe pe urmă din nou.

– Am să vă bat până când o să-mi spuneți ce aveți astăzi, spuse obosit, după ce flăcăul căzuse jos și nu mai putea nici să țipe.

Omul se întoarse spre fată și o măsură din ochi. Dar fata vorbi cu o hotărâre care-l opri.

– Tată, să nu dai în mine, că eu n-am făcut nimic.

– N-ai făcut nimic, urlă el, abia acum la sfârșit, gâfâind. N-ai făcut nimic? Am să te bat, ca să știi să nu faci, țipă el mai departe, dar fără să se apropie de ea.

– Tată, să nu dai, răspunse fata la fel, curajoasă și hotărâtă.

Omul tăcu un timp, se uită la cei doi care gemeau pe jos și apoi strigă iar:

– Vă omor pe toți, dacă mai aud vreodată că se mai întâmplă ceva.

– Tată, dar...

– Taci, urlă atât de tare omul, că și cei doi de jos încetară să mai geamă. Vă omor, continuă el, mișcând ciomagul în aer și amenințând. V-am bătut eu vreodată? Te-am bătut eu pe tine, Paraschive și Ilie? V-am bătut, mă? Că ți-am dat o palmă acum doi ani și ție un bici acum trei ani? Ce? V-ați făcut mari și v-arătați colții ca dulăii? Ai, mă? Sunt eu om rău? Paraschive? Ce, sunteți babe d-alea care stau la marginea șanțului și scârmă cu bățu-n țărână? Cu mine și cu *ea* ați crescut. Ce? Începe neamul Moromeților să vă împungă cu coarnele? Păi, fire-ai al dracului mamă-ta care te-a crescut! Cine e vinovat că nu-ți place? Ea *nu poate* să fie, asta s-o știi de la mine, cât ai să fii. Or fi altele, dar nu ea. Și atunci, cum? Cum? Cum, mă, să vii tu ca o muiere, ca o fleandură și să-mi spui mie că nu. Că acum te omor. Ea poate să fie vinovată, dar față de voi niciodată. Dacă eu sunt vinovat, atunci să vii și să-mi spui: „Bă, de ce ne-ai luat mamă vitregă? De ce ne-ai adus-o pe cap? Nu ne place de ea." Atunci stăm de vorbă. Pentru asta m-am pregătit de mult. D-aia am muncit, ca să pot acuma să vă spui: „Îmi cereți mie

socoteală? Bine! Să vedeți, purcelușilor, uitați-vă la socoteală. Una v-am plătit-o acuma. Cu asta am terminat. Să vedem astălaltă. De ce am trăit așa? Paraschive, Ilie?... Vă răspund: așa am făcut, nu se mai poate schimba. Uite, tu Paraschive și tu Ilie: na ție atâta avere, na ție încă atâta, și plecați, dacă nu vă place cum am făcut..."

Omul se opri din vorbit gâfâind. Vorbise rar, din când în când strigând tare și răgușit. După o vreme vorbi iar, cu glasul schimbat, moale, dar cu urme de mânie și apăsare:

– Sculați în sus.

Cei doi se sculară, și omul se uită adânc la ei, în ochii fiecăruia.

Paraschiv era mohorât, cu ochii tulburi și fruntea încrețită. Celălalt tremura încă, ștergându-și lacrimile de pe obraz.

V

Omul începu să se plimbe în sus și în jos, mușcându-și buzele. Înțelesese care din cei doi era cu el. Suferea. Deodată auzi un glas stins, care îi atinse inima ca un fier înroșit:

– Tată, iartă-mă, vorbise cel mic, Ilie Moromete.

Omul îl privi în ochi, și limpezimea lor îl făcu să lase capul în jos. „L-am bătut prea rău, gândi el, și pe ăstalant l-am bătut degeaba. Ăsta pleacă." Simți un fel de sfârșeală și amărăciune rea cum i se suie încet prin piept. Deodată, toată mânia îi pieri, și vorbele îi pieriră din minte. Rămase mai departe nemișcat, multă vreme. Paraschiv îl privea mai mohorât și, din când în când, ochii îi străluceau de neînțelegere și ură.

Într-un timp, omul se mișcă și se uită la cel mai mic.

– Du-te în grădină, Ilie, și vezi că sunt două glugi acolo, în fund, desfăcute. Leagă-le. Pe urmă înhamă caii și du-te la moară. O să-ți ajute mamă-ta să încarci boabele. Pe urmă, vezi ce mai e...

Flăcăul își puse căciula în cap și ieși. Omul se întoarse spre Paraschiv, se uită câtva timp la el și-i spuse și acestuia, cu același

glas, dar mai lipsit de nădejde, ca și când despre cele spuse nu se mai putea face nimic.

– ... și tu, Paraschive, află de la mine că sunt aproape bătrân: nu-ți place să muncești, și eu nu știu, nu-ți spun, dar bine n-o să fie din ce-ai să faci. Eu n-am să-ți mai fac nimic. Dacă tu așa mă vezi pe mine, aia e, cum ți-am spus... Ai să pleci? Să faci altceva? Nu știu ce-ai să faci tu, dar eu nu-ți mai spun nimic de-acuma încolo. Poți să ajungi tu, pe-acolo pe unde ai să te duci, împărat, înțelegi? Pentru mine n-o să însemne nici cât e negru sub unghie...

Omul tăcu, vru să-i mai spună ceva, așteptă. Dar Paraschiv, neschimbat, nu răspunse nimic. Își privi tatăl cu îndrăzneală, mușcându-și adânc buza de jos, se învârti în loc și ieși afară spre șosea.

În dreptul casei, pe podișcă, el se mai opri, căută în chimir ceva, dibuind și numărând parcă bani. Apoi plecă. La prânz îl așteptară la masă, dar el nu veni nici la prânz și nici seara. Abia târziu, după miezul nopții, bătu în ușă; când femeia îi deschise și îi văzu ochii sticloși, la început încremeni, privindu-l cu spaimă. Apoi înțelese că întâmplarea de astăzi nu se sfârșise. Paraschiv Moromete o privi de sus, ca pe-o gânganie, și ea se feri; uitându-se în urma lui, își dădu seama că nu-l cunoaște; își aduse atunci aminte că omul ei nu era în casă – ieșise să se mai uite la oi – și rămase lângă ușă, înmărmurită de groază.

POVESTEA UNEI CĂLĂTORII

I

Întâlnirea celor doi frați cu bătrânul Moromete avusese un sfârșit neașteptat. Achim și Paraschiv Moromete se ridicaseră de pe pat și plecaseră amenințând. În clipa când ieșeau din curte, bătrânul deschisese fereastra dinspre drum și strigase în urma lor, scuipând printre cercevele:

– Să vă întoarceți când mi-oi vedea eu ceafa! Ați crezut că de dragul vostru am strâns și mi-am făcut? Am să vând până la o palmă...

– Avem să vedem noi, bătrâne, a răspuns Paraschiv trântind poarta. Noi am venit... am crezut că înțelegi omenește... Acum am terminat. Du-te și vinde și o să vedem noi!

– Ia stai puțin, a strigat atunci Achim, apucându-l pe celălalt de braț și întorcându-se cu fața spre geamul prin care Ilie Moromete scuipase în urma lor.

Paraschiv, surprins, s-a oprit și el și s-a uitat intrigat la fratele său.

– Ce este? întrebă el.

Achim Moromete, fără să-i răspundă, îi lăsă brațul și se întoarse îndărăt, intrând din nou în curte. El se opri în fața casei, lângă prispă, gândind la repezeală dacă trebuie sau nu să mai intre înlăuntru. Ilie Moromete, însă, îl văzuse și ieșise și amenințător în prag.

– Ascultă, tată, zise Achim încet. Să-ți mai spun și altceva. Mi se pare că ai uitat prea repede... Știi la ce mă gândesc? Că poate n-ai să faci ce spui și... mi-ar părea rău. Să nu crezi că mint. Du-te și vinde. Am venit din București pentru alte socoteli, nu te speria degeaba. Ne-am descurcat noi zece ani și fără pământul tău. Crezi că de acum înainte?... Ei, asta am vrut să-ți mai spun.

Achim Moromete își măsură tatăl de sus până jos, aruncându-i o privire ascuțită, se întoarse în loc și se grăbi spre Paraschiv, care îl aștepta intrigat.

– Ce i-ai spus? întrebă el, mormăind, neînțelegând ce putea să mai spună Achim după două zile de certuri și amenințări care răscoliseră tot satul.

– Știi ce? zise Achim, mulțumit. Mi-ar părea rău să nu vândă. Ascultă aici. Acum trei ani, când a plecat Nilă pe front, s-a întâmplat ceva despre care pe bătrân nu-l taie capul. Nilă, săracul, parcă a știut că n-are să se mai întoarcă și a avut grijă cu o săptămână înainte să se însoare. Adică să se cunune cu fata aia cu care trăia. Nici tu și nici tata nu știți că avea un copil de cinci luni... Abia acum mi-am adus aminte de asta. Copilul trăiește și are dreptul la douăzeci de pogoane de pământ. Până la douăzeci și unu de ani, mama lui, Veta, poate munci și strânge de pe dreptul copilului, de pe douăzeci de pogoane...

– Și i-ai spus bătrânului? îngână Paraschiv, uimit de prostia celuilalt.

Achim Moromete rânji și nu răspunse decât târziu, hotărând altceva.

– E ceasul douăsprezece și jumătate. La două fără un sfert e o cursă spre Pitești. Am plecat! Lasă-l să vândă...

– Ești nebun, unde te duci? Tocmai acuma? zise Paraschiv, neînțelegând.

– Mă duc la Veta. Proasta nici nu știe... De doi ani de zile, de când ar fi putut să vie aici și să... Eu i-am spus lui Nilă, dacă

mai ți-aduci aminte: „Las-o, mă, dracului de fată și lucrează cu mine..." N-a vrut... Ei, ce să mai pierdem timpul! Eu mă duc la gară. Lasă-l să vândă, pe tata!...

– Ia stai puțin, zise Paraschiv. Ce vreai să faci?

– Ai să vezi mai pe urmă. Cred că mâine mă și întorc... După ce a plecat Nilă pe front, m-am dus într-o zi pe la Veta. Primisem o scrisoare de la Nilă și mă ruga s-o ajut, să-i dau ceva parale. N-am găsit-o, plecase la țară, dacă mai ți-aduci aminte, în Vaideci, de unde spunea că este... Așa are să se întâmple, Paraschive, mai spuse Achim, uitându-se la ceas și oprindu-se în mijlocul drumului. Eu mă duc pe jos la gară. Ți-am spus: mâine cred că mă și întorc. La revedere!

Achim coti pe o uliță care ieșea afară din sat, spre câmpie, și fără să mai spună vreun cuvânt, îl lăsă pe fratele său buimăcit în mijlocul șoselei.

„Ce-o fi vrând să facă? se întrebă Paraschiv, bănuitor. Se duce la Veta! Pentru ce? Pierdere de timp." Plecarea aceasta i se părea fără folos. „Bătrânul are să vândă, și ce are să se întâmple cu Veta? Ce poate să-i facă? Să-l dea în judecată?"

Paraschiv Moromete o luă încet spre casa Mariei Moromete, sora tatălui lor, încercând să-și dea seama ce poate ieși în urma plecării pripite a lui Achim.

Întorși de două zile din București, frații Moromete încercau să oprească înstrăinarea averii familiei, pe care bătrânul Moromete vroia s-o fărâmițeze într-o afacere încâlcită cu cineva din comună. Cu zece ani în urmă, cei trei copii dintâi a lui Ilie Moromete plecaseră de acasă în urma unor certuri nesfârșite, cărora tatăl lor le pusese capăt printr-o bătaie cruntă, împărțită fiecăruia fără milă. Ilie Moromete vroia să-și treacă pe numele lui copiii din a doua căsătorie, ceea ce însemna că cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim, vor trebui să împartă moștenirea și cu frații vitregi.

Pe vremea aceea, tatăl lor nu era bogat. Plecarea fiilor l-a îndârjit. Câțiva ani mai târziu, o întâmplare neașteptată a schimbat viața familiei. Nevasta lui Ilie Moromete moșteni de pe urma unui frate fără urmași, casa, câteva pogoane de vie și un pogon de pădure într-o comună învecinată.

Ilie Moromete luă în mână aceste locuri și, în scurt timp, averea lui crescu repede. Cu toate că el vânduse această moștenire, care era de drept a copiilor femeii sale, el nici după aceea nu se cunună și nu-și trecu fiii pe numele lui. Creșterea aceasta a averii îi uimi pe cei trei din București, care – în afară de cel mijlociu, Nilă, dispărut pe front în timpul războiului – reușiseră și ei să se descurce repede. Paraschiv avea acum, undeva, pe Șoseaua Pantelimon, colț cu Șoseaua Iancului, un „Consum alimentar"; cât despre Achim, el înțelesese mai adânc viața orașului, pentru că el nu se oprise *să vândă iaurt*, cum spunea el în batjocură despre fratele său mai mare.

Hotărârea bătrânului îi adusese în sat după zece ani de lipsă. Ilie Moromete se încăieră cu ei chiar din prima zi, îndârjit de apariția lor, care îi încurca planurile.

Plecarea bruscă a lui Achim i se părea fratelui său fără rost. El nu înțelegea pentru ce e nevoie s-o aducă și pe soția lui Nilă în această afacere. Veta Moromete nu se poate să fi uitat ziua când ea se măritase cu Nilă. Întâmplarea aceea o țineau minte amândoi.

II

Cu toate acestea, Achim Moromete, care nu gândea la fel, plecase din sat, luase trenul la ora 2 după-amiază și, după câteva ceasuri, ajunsese în Pitești. El coborî apoi în gară și căută o cursă spre satul unde o știa pe soția fratelui său. Așteaptă două ceasuri și, când mașina veni, se urcă în ea și, după cinci ceasuri de drum, ajunse într-o comună învecinată cu aceea a cumnatei sale, unde trebui să coboare și s-o ia pe jos încă vreo șase kilometri.

Când a intrat în Vaideci, era acum aproape miezul nopții și drumul satului pustiu și întunecos. Era un sat de munte, cu casele împrăștiate la mare depărtare una de alta. Achim Moromete bătu în poarta primei case care i se păru mai luminată și, când cineva veni să-i deschidă, gândindu-se acum de cine va trebui să întrebe, își aminti că numele de fată al Vetei era Bododea, iar tatăl ei, găzar, un om care umbla prin sate cu butoiul.

– Vreau să întreb unde stă cumnata mea, Veta Moromete, a lui Bododea, găzarul, spuse el omului care îi deschisese și care se uita la el intrigat, după ce îi dădu bună seara și se rugă să-l ierte dacă l-a sculat din somn.

– Veta Moromete, a lui Bododea Găzarul?! se miră omul, vorbind rar și încet. Cumnata dumitale? Dar cine ești dumneata?

– Sunt cumnat cu ea, răspunse Achim, socotind că ajunge atât.

Omul începu să râdă, scărpinându-se la spate.

– Ascultă, zise Achim, neliniștit. Știi sau nu știi?

– Bododea Găzarul?! se miră iar omul. Ia stai nițel!

El se întoarse din poartă, intră în casă, și Achim îl auzi vorbind multă vreme cu cineva.

„Ai dracului de toromaci, murmură Achim, nerăbdător. Aici s-a răsturnat carul cu proști! Nici nu se cunosc între ei..."

Omul se întoarse la poartă, dar acum nu era singur. O femeie venea în urma lui. Amândoi se apropiară misterioși, și femeia își vârî nasul în fața lui.

– Bododea Găzarul nu e nimeni la noi în sat, spuse omul.

– Care e porecla, întrebă și femeia. Poate nu-i zice așa!

– E unul Bododea, care are o fată, Veta. Veta s-a măritat la București cu fratele meu, Nilă Moromete. Tatăl ei e găzar, umblă cu butoiul cu gaz și păcură prin sate. Eu sunt cumnatul ei, fratele lui bărbatu-său.

– Ei știu de, făcu femeia. Păi nu-l cheamă Găzarul, spuse ea tare, ducându-și mâna la frunte, a mirare. Ei, stai, stai! E Vasile Joacă, nu-l cheamă Găzarul! Veta! Așa!... Are copil mic!...

– Cum, strigă și Achim, nu-l cheamă Bododea? Spui că are copil?

– Aia e, zise femeia, sigură pe ea. Are copil mic. Bododea îl mai cheamă pe tat-său? se întoarse ea spre bărbat.

– Mi se pare că așa îl cheamă, răspunse omul. Vasile Bododea, care are o fată... Da, așa îl cheamă!

– Are copil mic! Aia e, zise iar femeia.

– Nu e de pe-aici, spuse omul, apropiindu-se mai mult de Achim. Noi îi spunem Vasile Joacă, e oltean, odată la nuntă... nunta lui..

– Ei, unde stă, întrebă Achim ostenit, văzând că cei doi nu se grăbesc deloc să se culce.

Tot atât de fără grabă, omul și femeia îi spuse că Vasile Joacă stă lângă un pod. Casa lui e chiar în dreptul podului, la dreapta, cum mergi în sus.

Achim Moromete plecă și după ce merse un timp, auzi un glas din urmă strigându-l. El se întoarse și-i văzu pe cei doi că stăteau în poartă și se pare că se uitau după el.

– Lângă pod! Nu e departe. Ține drumul drept... auzi el vorbele femeii.

Achim grăbi pasul și nu răspunse nimic. „Ăștia ori n-au treabă, ori sunt eu nebun", își spuse el, neliniștit deodată de tăcerea nopții. El merse multă vreme pe șoseaua bine pietruită, uitându-se tot timpul în jurul său să nu treacă de pod fără să bage de seamă. Într-un timp, părându-i-se că a mers prea mult, se opri pe loc, și neliniștea de la început îi crescu. Aprinse un chibrit și se uită la ceas. Mai mult de o oră de când intrase în sat și întrebase de Veta, și podul nu se vedea nicăieri. Furios, se întoarse înapoi, uitându-se de astă dată numai spre marginea dreaptă a șoselei, așa cum îi spuseseră omul și femeia. Fiindcă trecu iarăși multă vreme de mers și podul tot nu se vedea, se hotărî să se întoarcă iar înainte și să meargă mereu până va ieși din sat. Liniștit puțin, porni acum mai încet, spunându-și că

nu face nimic dacă se întâlnește cu Veta un ceas mai târziu. Abia după încă o jumătate de ceas văzu într-adevăr spre marginea drumului capul unui tub de beton care intra într-o albie subțire a unui pârâu fără apă. *Lângă pod* însă, nici o casă. Alături de drum se așternea o vâlcea într-o parte și alta a pârâului, și Achim, răsuflând greu, după ce se uită scormonind cu ochii de-a lungul pâlcurilor de sălcii ce umpleau locul de jur-împrejur, se opri zăpăcit, nemaiștiind ce să facă. Abia târziu ghici în depărtare, pe un dâmb înalt și pustiu, forma întunecată a unui bordei.

El porni într-acolo, ferindu-se să nu dea în gropile pietroase care umpleau vâlceaua, și când ajunse sus, picioarele îi tremurau de oboseală. Casa, împrejmuită cu o ulucă veche și aproape putrezită, zăcea în întuneric, fără lumină. Achim Moromete rupse un băț gros dintr-o salcie, să se apere de vreun câine, și vru să intre în curte, dar se răzgândi, bănuind că Veta e singură și e mai bine să bată în poartă, să n-o sperie. Așa și făcu, dar trecu iarăși multă vreme, și nimeni nu răspunse. În cele din urmă, pierzându-și răbdarea, Achim intră în curte, se apropie de geamul casei, urcându-se pe o prispă pipernicită, și bătu ușor în el cu vârful bățului.

– Veto, strigă el, deschide. Eu sunt: Achim Moromete.

Nu se simțea nimic. Bătu din nou, tare, dar nici de data aceasta nu se arătă vreun semn că cineva locuiește casa. Achim se sperie puțin, ieși cam repede din curte și, ajuns afară, se aplecă jos, căută un pietroi și începu să izbească în poartă cu toată puterea. În depărtare, câțiva câini îi răspunseră prin lătrături stinse. Casa rămânea mai departe în întuneric. Omul se uită în urmă, se mai plimbă un timp, mai bătu de câteva ori, până ce își dădu seama că Veta – dacă stă acolo – nu este acasă. Mirosea a pustiu. Obosit, o luă înapoi pe vâlcea, hotărât să aștepte dimineața. Se uită la ceas. Arăta 2. Mergând și ferindu-se de gropi, se gândi să încerce undeva în sat să ceară

găzduire, dar numaidecât părăsi dorința, aducându-și aminte de omul la care întrebase de casa Vetei. „Cine știe ce dracu se mai întâmplă, gândi el. Mai bine dorm aici, în vâlceaua asta."

Achim Moromete oftă, se opri câteva clipe, alegând un loc cu frunze mai multe, se întinse la pământ, se dezbrăcă de haină, îi îndoi mâneca să-i țină cald sub coaste și se ghemui alături de un tufiș uscat, cu gândul să adoarmă numaidecât și să uite întâmplarea. Întinse capul pe cot și închise pleoapele. La început era gata să adoarmă, dar după câtva timp, în loc ca somnul să vie, omul începu să simtă ceva neobișnuit; crâmpeie de întâmplări și mai ales glasuri cunoscute îi vorbeau în urechi ca de pe altă lume. Un *ce* asemeni unei gângănii ce și-ar fi avut culcușul în inima lui porni să se frământe încet, și frământarea crescu, apăsându-i pieptul, amețindu-l, trezindu-l din toropeală și alungându-i oboseala. „Banii n-au miros, lasă că e bine! fiecare dintre noi cu daravelile noastre. Dacă ți-aș fi cerut brânză, nu ți-aș fi mai dat-o îndărăt, cu toate că lumea zice *invers*. Ia-ți banii!..."

Achim Moromete deschise încet ochii și se frământă pe pământ „Nilă! Ei, Nilă!" își spuse Achim, gândindu-se că așa cum stă el acum la fel o fi putrezit fratele său, pe undeva, pe întinderea stepei rusești. Cuvintele dinainte i le spusese Nilă, odată, când îi înapoia un împrumut. Deodată îl fulgeră prin minte că o fiară sălbatică ar putea să dea peste el și să-l mănânce. Sări în sus înfiorat; vru să se ridice și să plece, dar în aceeași clipă se liniști și se culcă iarăși. „Vara nu sunt dihănii, și aici, chiar dacă e luncă, e aproape de sat", se liniști el. Omul încercă din nou să adoarmă, dar gândul la fratele său nu-l slăbea. Abia acum, după doi ani, își dădea seama că, într-adevăr, Nilă nu mai este. Pricepea bine că fratele său nu va mai fi nicicând, deloc, pentru veșnicie, și această pricepere îi umplea sufletul de spaimă. Rămase cu fața în sus, privind cerul, și încetul cu încetul se liniști. Noaptea era caldă și senină, și prin aer bâzâiau

subțire tânțarii. Uitându-se mereu peste cerul plin de stele, uită de soarta fratelui și i se topiră în minte și întâmplările din urmă cu tatăl său. Setea lui de a nu scăpa averea pentru care se sfâșiaseră, el și cu ceilalți, de atâția ani, i se topi și ea, pierindu-i din gânduri. Achim se întoarse într-o parte, gemu greu și închise ochii, adormind buștean.

III

Comuna Vaideci era așezată pe o vale adâncă, între două dealuri care se asemănau atât de mult între ele, că de cele mai multe ori, străinii care treceau pe-aici, la ieșirea din sat, rătăceau drumul din cauza lor și se întorceau zăpăciți îndărăt, să-i întrebe pe oameni.

Când se deșteptă dimineața sub tufișul unde adormise peste noapte, Achim Moromete sări în sus buimăcit, câtva timp neființd în stare să-și dea seama unde se află. Asemănarea dealurilor îl ului și mai mult. Casa Vetei, la lumina zilei, îi era necunoscută. Abia când zări micul pod, cu tubul lui alb de beton, își aduse aminte pentru ce petrecuse noaptea în luncă. Se frecă la ochi, își aranjă cămașa și-și trase haina pe mâneci, uitându-se putin îngrijorat în toate părțile: se temea să nu-l fi văzut cineva și să-l creadă nebun sau fugit din pușcărie. Nu se auzea și nici nu se vedea nimeni. Numai glasuri amorțite de câine răzbăteau îndepărtat.

Achim Moromete ieși la șosea cu gândul să întrebe la prima casă dacă o cunoaște cineva pe Veta, unde stă, dacă stă în casa de lângă pod, unde este plecată și pentru cât timp.

Fiindcă era prea de dimineață, se hotărî să mai aștepte. Uitase de spaima pe care o simțise înainte de a adormi și toată întâmplarea o trimise înapoi tatălui său, din cauza căruia trebuise să facă această călătorie. Gândul la bătrân îl înfurie pe neașteptate și, ca să se liniștească, începu să se plimbe aprig în sus și în jos, trosnind la fiecare pas pietrișul aspru al șoselei și

uitându-se neîncetat la ceasul de la mână, cu toate că știa bine că e zadarnic să se uite mereu la el: aici la țară, oamenii nu dorm și nu trăiesc după ceas.

Achim Moromete era un om căruia îi plăcea să-și amintească totdeauna că e și el de la țară, numai pentru a se bucura că acum nu mai este. Ceasul de la mână nu încetase, de atâția ani, să-i facă plăcere, tocmai pentru acest lucru. De asemenea și hainele de pe el, cravata și chiar ciorapii. Nu numai despre faptul că nu mai este țăran îi plăcea să-și amintească, la fel de încântat era și atunci când cineva aducea vorba despre viața din București, la începuturile ei. Am spus că Achim se descurcase la fel de repede ca și fratele său mai mare, Paraschiv. Nu se oprise însă ca acesta, la un „Consum". După ce înțelesese că trebuie să-și lase cât mai curând, acolo de unde plecase, obiceiurile și felul de a vorbi, Achim Moromete, în scurtă vreme, a priceput mai bine și mai adânc decât frații săi, viața orașului. El n-a stat decât doi ani ca ucenic la un mare magazin de încălțăminte. În al treilea an a ajuns vânzător, iar în celălalt an, director al magazinului, lucru care-i uimise la culme nu numai pe frați, dar și pe aceia care îl angajaseră. În acest post a rămas până astăzi, dar viața omului s-a schimbat totuși neîntrerupt. Pe vremea când făcuse „primul pas" în afaceri, a trăit câteva zile de chin. Cuvântul *afacere* îl speria. Acest început venise la câteva luni după ce patronul îl numise șef peste vânzătorii magazinului.

– Dopuri de plută! Cine dracu' își poate închipui că poți să faci bani cu ele?

Cel care îi vorbea era un vânzător nou angajat, care îi dădea târcoale.

– De ce nu încerci singur? întrebase Achim, bănuitor.

– Pentru că n-am bani, a răspuns omul. Îmi trebuie leafa mea pe câteva luni. Dopuri de plută!... Gândește-te și dumneata, a continuat vânzătorul. Trebuie sau nu trebuie să astupi

sticlele? Și dacă le dai mai ieftin ca fabrica, le vinzi sau nu le vinzi?

– Bine, dar de unde le iei? a întrebat Achim, surprins și mereu bănuitor.

– Tot de la fabrică, a spus acela, râzând.

Atât i-a trebuit lui Achim Moromete. Să cunoască și să-și dea seama de felul în care merg unele lucruri. De aceea, a doua „afacere" a făcut-o singur. Câteva nopți a dormit neliniștit. Avea nevoie de o sumă destul de mare și, pentru ca s-o aibe, a semnat o poliță și l-a rugat pe patron să-l gireze. Patronul l-a girat, făcându-l să înțeleagă că polița va veni apoi în mâinile lui, și el, patronul, nu se va mulțumi doar să nu-i mai plătească mulți ani salariul. Achim Moromete nu se gândea deloc la postul lui de director. Deși nu fusese închis nici o noapte, cuvântul *pușcărie* îl îngrozea. Totuși, lucrurile erau limpezi. La Constanța, peste câteva zile, vor sosi lămâi. Acolo, la descărcare, într-un anumit fel, se puteau cumpăra aceste lămâi pe loc, fără nici un fel de hârtie. Era limpede ca lumina zilei. În București, nimeni nu se gândea că prețul unei singure bucăți înseamnă de zece ori câștig.

După această afacere, Achim Moromete s-a întâlnit cu Paraschiv, care, văzându-l atât de schimbat la îmbrăcăminte, – și chiar altfel –, a încercat să-l descoasă:

– Ce leafă ai, mă, acolo? De unde te-ai îmbrăcat așa? Ce faci!!!?

– Ce fac? a întrebat Achim, scurt. Crezi că vând iaurt, ca tine?

–...!!!

– Bani! a continuat Achim, rupând cuvântul *bani*, cu buzele închise și călcând măreț pe trotuar.

– Cum bani, de unde, din leafă? Câtă leafă?!...

– Bani! Fac bani!

– Faci draci, a mormăit Paraschiv în zeflemea.

Fiindcă Achim nu s-a sinchisit de zeflemeaua fratelui și nici n-a căutat să-i dovedească contrariul, acest lucru a trezit invidia în Paraschiv.

– Păi dă-mi și mie, a cerut el timid, fără voie.

– Îți dau, i-a răspuns Achim ca mai înainte, scurt și apăsat, cu un glas care de pe acum, fără să le rostească, punea condiții viitoare.

Achim Moromete a făcut după aceea alte afaceri, datorită cărora a putut să scape și de armată și de front. Cu toate acestea, mai ales acum, după război, el își dădea seama că atâta timp cât are să rămână într-un magazin oarecare, chiar și director, niciodată n-o să poată face avere. Înțelegea că pentru asta nu ajunge să faci azi o afacere și peste cinci luni, alta: afacerile trebuie să se țină lanț, să curgă una din alta. Știrea că tatăl său vrea să vândă averea îl înfuriase, mai ales că în ultimul timp, mirosind bine oamenii, se hotărâse să-și dea demisia din postul lui și să deschidă singur, undeva, un mare magazin alimentar. Pentru capital vroia să se însoare și să-și vândă partea lui de treizeci de pogoane, cât socotea că i se cuvine de la tatăl său. Dârzenia bătrânului nu-l îngrijora.

Plimbându-se pe șoseaua din Vaideci, se liniștise și se gândea acum la întâlnirea cu Veta. Era mulțumit că nu-i spusese lui Paraschiv ce anume vroia el de la cumnata lor.

„Proastă trebuie să fie femeia asta", își spuse el, uitându-se pentru ultima oară la ceas și pornind agale spre una din casele apropiate. Satul se trezise și, de pe undeva, răzbătea în liniștea dimineții glasul singuratic al unui om. În curtea în fața căreia se oprise Achim, un copil de nouă sau zece ani mătura bătătura.

– Hei, zise Achim tare, făcând un semn cu degetul.

Copilul a lăsat târnul și a rămas nemișcat. Văzând semnul străinului, se codi câteva clipe, apoi se apropie de poartă.

– Tu o cunoști pe Veta lui Vasile Joacă? a întrebat Achim încet, nevoind să-l audă părinții copilului. Are un copil mic,

adăugă el, aducându-și aminte că, în seara trecută, femeia care îl îndreptase spre pod o cunoștea pe Veta, pentru că avea un copil mic.

Băiatul nu răspunse și nici nu păru că se gândește să spună ceva. El deschise poarta, ieși în drum și se uită la Achim într-un fel anumit. Omul nu înțelegea.

– Hai să vă arăt, spuse băiatul, făcându-i semn cu capul.

– Știu că stă acolo, zise Achim, pricepând.

– Știți? întrebă copilul, nedumerit și mirat.

– Da, dar nu e acasă! Nu e nimeni acolo, zise iar Achim.

– Păi atunci unde e? întrebă din nou băiatul, cu mirare.

– Ia vezi, poate știe mamă-ta, se hotărî Achim. Vrei să te duci s-o întrebi?

Băiatul s-a întors în curte și după un timp a revenit, spre surprinderea omului de la poartă, singur.

– Mama spune că Veta e plecată de astă-primăvară în Vlădoieni, la niște rude.

– Unde e Vlădoienii ăștia? întrebă Achim îngrijorat.

– În sus, spre Câmpulung, ce, nu știi? răspunse băiatul. Trece mașina de la Grinteni, într-un ceas ajungi acolo.

Grinteni era tocmai comuna în care Achim trebuise să se dea jos spre Vaideci. Achim Moromete se îndepărtă încruntat. Știa că mașina spre acești Vlădoieni trece tocmai seara. Nu vroia să piardă atâta vreme și se gândea cum ar putea s-o întâlnească mai curând pe cumnată.

– De-acolo, din Vlădoieni, când vine cursa? întrebă el iar, gândindu-se la ceva.

– Mi se pare că pe la prânz. Stai să-l întreb pe tata, că el știe, răspunse băiatul, fugind în curte.

– Pe la prânz trece prin Grinteni, spuse tare un glas din casă, și Achim văzu un cap de om ieșind pe fereastra deschisă.

– Bună dimineața, zise Achim omului. Nu știu cum să mă întâlnesc mai repede cu Veta, care stă aici, lângă pod. Băiatul spune că e plecată de astă-primăvară în Vlădoieni. La cine stă ea acolo? Eu sunt cumnatul ei.

– Păi la niște rude, așa mi-a spus, se auzi atunci un alt glas, de femeie. A plecat înainte de Moși și mi-a spus că se întoarce. Mi-a lăsat și cheia de-acasă. Zicea că stă câteva zile, dar a trecut o lună, și tot nu s-a întors. Mi-a trimis pe urmă o scrisoare. Unde e scrisoarea aia, Dadine, mai spuse femeia, uitându-se de pe prispă la omul din geam. Apoi vorbi mai departe, fără să aștepte răspunsul bărbatului: Îmi spunea că a găsit acolo de lucru și are să stea mai multă vreme... Păi de, dacă vreai s-o vezi, eu știu?! N-ai decât să iei cursa de la Grinteni și să te duci acolo, sfârși femeia.

– Și la cine să mă duc? întrebă Achim, îngrijorat mereu că femeia nu cunoaște cine sunt rudele Vetei.

– Eu zic că o știe lumea acolo, că stă de mult... Ei, și pe urmă, ce, e un sat mic!... A nimerit el orbul...

– E departe primăria? îi luă Achim vorba din gură. Vreau s-o chem la telefon de-aici, spuse el.

Femeia încreți fruntea plină de mirare.

– De! Eu știu?! O fi!

– Cum, zise Achim, nemaiînțelegând nimic. Nu știi dacă primăria e departe sau nu, de aici?!

– Primăria?! A! Primăria! răspunse femeia. Ziceam că de telefon întrebi, de! Cum să nu știu. Drept înainte. Ai să vezi că are o curte mare, cu monument. Cât vezi monumentul, acolo e...

IV

Omul porni grăbit, uitându-se din mers la ceasul de mână. Vroia ca Veta să prindă cursa de prânz chiar astăzi și să se întoarcă la Vaideci. A ajuns la primărie și a intrat în curte cu pași mari. Și aici, de astă dată, un bărbat mătura curtea cu un târn uriaș de nuiele.

– E cineva aici? întrebă Achim grăbit, fără să se oprească și fără să dea bună dimineața.

Omul s-a ridicat de mijloc și, când l-a văzut, a dus repede mâna la pălărie:

– Să trăiți! Da, a venit domnul secretar ăl mic. Poftiți! a răspuns el, lăsând târnul și luând-o înaintea lui Achim, să-l conducă.

Au intrat amândoi într-un coridor mic, cu pereții încărcați de afișe și ordonanțe, și omul s-a îndreptat spre una din uși pe care scria *„secretarul“*.

– Poftiți, a spus din nou omul care îl conducea pe Achim, deschizând ușa și arătându-i cu mâna un tânăr care stătea la o masă și scârțâia cu penița pe un maldăr de hârtii. Vorbiți cu dânsul... Dânsul e...

– Dragă, uite ce este. Bună dimineața! Vreau să vorbesc cu cineva din Vlădoieni la telefon. Sunt din București, am treabă pe-aici. Ești drăguț să ceri legătura? a vorbit Achim repede, ștergându-și fruntea.

Ajutorul secretarului, un țăran tânăr de vreo șaptesprezece ani, se ridică de la masă și răspunse zâmbind, puțin bâlbâit:

– Da... sigur! Cum să nu! Imediat! Liniile sunt libere dimineața. Cu cine vreți să vorbiți din Vlădoieni?

– Cu o cumnată a mea, Veta Moromete. Ea e de-aici din Vaideci, cred că o cunoști...

– Nu, n-o cunosc, a răspuns tânărul, mergând spre telefon, trăgând și înfigând fișele cu dibăcie. Am fost și eu în București până acum câteva luni... am stat acolo vreo patru ani... acuma am plecat... nu mai e de trăit...

– Pe unde-ai stat? întrebă Achim, ca să spună ceva.

Telefonistul nu răspunse, pentru că aparatul începuse să țârâie. Achim Moromete se așeză pe un scaun, neliniștit că poate Veta nu va fi fiind cunoscută acolo unde se află și va trebui să piardă prea mult timp și să se ducă după ea.

– S-a făcut, spuse după un timp tânărul, printre apelurile pe care le făcea pentru legătură. Da, merge repede. Ei, oficiule! Cine e la aparat? O convorbire extraurgentă. Da, da! Bine! Șapte și zece. Bine! Să trăiești! Eu te-am așteptat, de ce n-ai vrut să vii! Bine, te servesc, dragă și să știi că îmi pare rău; dă-l dracului, fă-i un raport și înaintează-l dirigintelui. Dau și eu o declarație! Parcă numai o dată mi-a dat mie?!... Ba un pachet de tutun, ba un timbru, mereu câte ceva lipsă... Vine și numără, le încurcă... pe urmă eu plătesc ca fraierul... Păi vezi? Fă-i un... Da, sigur! Trimite și te servesc.

– Ei, făcu Achim, nerăbdător.

– Se face, zise telefonistul, atârnând receptorul încet, ca și când cine știe despre ce ar fi fost vorba. Apoi adăugă cu alt glas: Ce mai e prin București?

Achim spuse ceva, și tânărul începu să-i povestească ce s-a întâmplat odată la „Vulturul de mare“, unde lucra el, cum a venit poliția și a răscolit prin magazin. Asta se întâmplase în ultima vreme; pe urmă n-a mai stat în București.

– Soră-mea lucra la „Singer“ și a plecat și ea, știți, nu-i mai ajungea leafa nici pentru o pereche de ciorapi. Aici...

Telefonul țârâi, și Achim sări de pe scaunul unde se așezase. Tânărul se ridică fără grabă, încet, făcându-i semn că nu e nici o grabă, trebuie să mai aștepte.

– Alo! Vlădoienii? Ei, ce repede! Cine e la aparat? Da, întreabă oficiu'! Este acolo în sat o persoană, Veta Moromete? Da!? Să vie la aparat, să vorbească cu un domn din București. Urgent! Da?? Stă aproape!? Atunci aștept, nu închide linia. Sigur, chiar acuma!... Aveți noroc, spuse telefonistul, adresându-se lui Achim. Cică stă chiar lângă primărie, la câteva case...

Achim Moromete se apropie de aparat și luă receptorul din mâna telefonistului. Tremura puțin de nerăbdare. După un timp destul de îndelungat, auzi un glas gros strigând,

„Vorbiți!", apoi numaidecât o voce necunoscută, care îl uimi prin asprimea cu care îl întâmpinase:

– Cine e acolo?

– Veta, tu ești? Aici e Achim.

– Achim? Care Achim?!

– Ei, ce e cu tine, nu ne mai cunoști? Ne-ai uitat de tot!... Fratele lui Nilă...

Din cealaltă parte, câteva clipe, glasul nu răspunse nimic, și Achim vru să-i spună din nou cine e, dar fu întrerupt.

– De unde vorbești? îl întrebă de dincolo femeia.

– De-aici de la tine, din Vaideci. Am sosit aseară și nu te-am găsit acasă. E ceva urgent, vreau să vorbesc cu tine, așa că ia cursa care trece acuma, de dimineață, prin Vlădoieni, și eu am să te aștept la Grințeni cu o căruță. Pregătește-te repede, să nu scapi mașina.

– Ce vreai să-mi spui? a întrebat glasul de dincolo. S-a întâmplat ceva?

– Da, s-a întâmplat, e ceva important. Nu te caut eu tocmai din București de pomană! Te privește mai ales pe tine, personal... Te aștept la Grințeni... La revedere!

Glasul din cealaltă parte mai întrebă ceva, dar Achim, care era acum sigur că va veni, răspunse de câteva ori tare, ca și când n-ar fi auzit ce spune:

– La revedere, Veta, vino urgent, vezi să nu scapi cursa... la revedere!...

Apoi așeză receptorul în furcă și, mereu grăbit, scoase din buzunar câteva hârtii, să plătească. Plăti și ieși afară aproape în goană, lăsând ușa larg deschisă, fără să mulțumească și fără să salute.

Puțin timp după toate acestea, Achim Moromete găsi un om care se învoi să-l ducă înaintea mașinii și nu vru să aștepte nici un minut, deși până la Grințeni nu erau decât șase kilometri, iar până la sosirea mașinii trebuiau să mai treacă multe ceasuri. Fără să-și dea seama pentru ce, lui Achim nu-i plăcea satul Vetei. Dacă s-ar fi gândit bine, și-ar fi dat seama că acest

lucru nu este străin de faptul că n-a găsit-o acasă pe cumnată și mai ales că a fost nevoit să doarmă sub cer deschis, deși satul nu avea nici o vină. Achim, însă, nu era necruțător cu el însuși. Ceea ce simțea era bun simțit, de aceea, când se văzu în căruța omului, strigă la el să-i dea drumul mai repede.

În clipa când treceau prin fața primăriei, omul pe care îl găsise dimineața măturând ieși repede în urma căruței, făcând semn cu pălăria și arătând ceva spre curte, înapoi. Căruțașul trase de hățuri, și Achim, intrigat, se întoarse în leagănul mic pe care ședea, strigând totuși către omul care îl ducea să nu oprească, să-i dea drumul înainte.

– Stai să vedem ce are cu noi, a răspuns căruțașul nepăsător, sărind alături de cai.

Tot atunci se petrecu ceva neașteptat. Din curtea primăriei ieși un alt om, îmbrăcat orășenește, care se alătură de cel dintâi, uitându-se lung în urma căruței. El îi zâmbi lui Achim ca unui cunoscut și, de departe, îi făcu un semn familiar cu mâna. Nedumerit, Achim se uită la vizitiu și-l întrebă:

– Ce e cu ăsta?! Ce vrea de la mine?!...

– E notarul de la primărie, răspunse acela. Ei, ce este, strigă el înapoi. Ce vreți?

Achim se uită iarăși în urmă. Omul îmbrăcat orășenește îi făcu din nou un semn care îl neliniști. „Cine știe ce s-a întâmplat, și n-am să pot ieși înaintea Vetei", își spuse Achim, furios.

– Ascultă, strigă el către căruțaș. Urcă-te și dă-i drumul odată, că m-am săturat de-atâtea...

– Stai să vedem ce-are cu noi, răspunse căruțașul. Ce e, mă, ce s-a întâmplat?

Omul îmbrăcat ca la oraș, la întrebarea vizitiului, îl apucă pe celălalt, lângă care venise, de braț și răspunse iarăși prin câteva semne ciudate, intrând în curtea primăriei și lăsându-i pe cei doi nedumeriți.

– La întoarcere, strigă el înainte de a intra în curte. La întoarcere!

Răspunsul acesta i se păru lui Achim ca o amenințare.

– Ce dracu' tot vor ăștia?! strigă el, mișcându-se agitat pe micul leagăn al căruței. Ai de gând să-i dai drumul sau o iau pe jos?!

– Pe jos? întrebă căruțașul. Nu se poate. Cum o să te duci pe jos când e căruță? mai spuse el, urcându-se pe loitră și apucând hățurile în mâini.

Când se așeză pe cutia lor, roatele zdrăngăniră și caii o luară la trap. Deodată însă, parcă înadins, țăranul ridică mult biciul deasupra capului și, învârtindu-l în aer agitat, ca unul care gonește să ajungă undeva înainte de a se întâmpla o nenorocire, începu să strige întruna, gonind pe șoseaua pietruită și făcând o larmă asurzitoare:

– Haidaaa! Eei!... Ciorapii lui tac-tu de cal! Puturosule!

De prin casele rare ale satului, câte-un om își sucea gâtul, uitându-se lung după ei. Într-un timp, Achim prinse cu urechea un glas subțire de copil care striga în urma lor, cu veselie:

– Fuga-n Egipt!... Fuga-n Egipt...

Goana aceasta a ținut până ce au ieșit din sat. Fără vreun motiv, ca și cum ar fi fost înțeleși cu țăranul, caii s-au oprit amândoi deodată din plin trap și au luat-o încet la pas, mișcându-și cozile lor lungi parcă a mulțumire. Țăranul a lăsat și el biciul din mână, a atârnat în același timp hățurile de vârful loitrei, și-a scos pălăria din cap și a așezat-o alături de el, pregătindu-se nu se știe pentru ce.

– S-a întâmplat ceva? întrebă Achim, nedumerit de oprirea bruscă a cailor și de mișcările omului.

– Nu, nu s-a întâmplat nimic, răspunse acela, fără să se întoarcă; apoi adăugă după un timp, ținând în mână ceva învelit într-o cârpă verzuie: Vreau să-mi fac niște tutun.

Achim se întinse peste leagăn și oftă, uitându-se la ceas. Țăranul își desfăcuse cârpa verzuie și se pregătea să sfărâme în fundul pălăriei o păpușă uscată de tutun.

– Mă mir de ce te-i fi grăbind, spuse el, însoțindu-și vorba cu sfărâmatul păpușii. Mașina vine abia pe la prânz...

– Nu-mi place să merg în căruță, răspunse Achim înțepat. Mână mai repede.

Țăranul se uită la el pieziș și nu se sinchisi, culegând liniștit cotoarele de tutun din pălărie și aruncându-le peste căruță în așa fel, încât s-ar fi părut că treaba îi face multă plăcere.

„Ai dracului toromaci", gândi Achim, resemnat să privească până la sfârșit cum omul, după ce a terminat de sfărâmat și și-a umplut chimirul cu tutun, a scos din altă parte un jurnal, și-a răsucit o țigare și apoi și-a aprins-o după multă vreme, chiar de la pânza verzuie în care ținuse mai înainte păpușa. Scăpăratul din amnar l-a scos pe Achim din sărite:

– Am eu chibrit, aprinde, nu te mai omorî, a spus el, dar tot atunci o scânteie făcuse cârpa să scoată fum, și țăranul a mișcat triumfător din deget, respingând chibritul.

– Poate să plouă, să ningă, să viscolească, și eu tot aprind, a explicat el lui Achim, mișcând cârpa aprinsă prin aer drept dovadă.

– Da, dar mână mai repede, i-a tăiat-o Achim, răsuflând greu.

Omul s-a întors cu spatele, nepăsător, pufăind din țigare. Curios însă: caii au pornit deodată la trap, ca și când ar fi auzit ce vorbiseră oamenii. Țăranul nici nu se uita la ei și nici nu părea mirat că animalele o luaseră tam-nisam la goană.

Achim Moromete, fără să se mai mire, întinse mâinile pe marginea leagănului și începu să aștepte cu nerăbdare trecerea timpului. Până ce au ajuns la Grințeni, nici el și nici țăranul n-au mai schimbat vreun cuvânt. Numai într-o vreme a auzit un nechezat scurt și glasul țăranului mormăind supărat. Unul din cai, în timpul trapului, începuse să dea de veste că are de gând să arunce afară ceea ce mâncase.

– Joci sârba, a mormăit căruțașul, trăgând de hățuri.

La Grințeni, Achim Moromete sări jos din căruță și se uită la ceas. Se opriseră la o răspântie de drumuri într-o poiană plină cu rămășițe de nutreț, de băligar și de paie îngălbenite. Alături de această poiană, într-un colț, era o cârciumă cu obloanele mari și cu câteva mese și scaune lungi, scoase afară. De-a lungul

gardului care împrejmuia curtea cârciumii, doi oameni jucau popice. În fața poienii, puțin mai sus, Achim văzu o clădire înaltă cu multe ferestre, pe fruntea căreia citi: Banca Populară „Primăvara", 1931. Alături, chiar lângă bancă, împrejmuită cu un gard frumos și o grădină cu alei plină cu pomi, se vedea o casă de o frumusețe care îl uimi pe Achim.

– Acolo stă părintele Alexandru Popescu, spuse căruțașul, ghicindu-i uimirea.

– E bătrân? întrebă Achim, gândindu-se dacă proprietarul are destul timp să se bucure de frumoasa casă care se vedea că e de curând făcută.

– Nu. Nu e bătrân. Abia s-a însurat. D-aia...

– De unde dracu' au popii ăștia bani, întrebă iarăși Achim, ros de invidie.

– Mai întrebi? răspunse țăranul. Nu vezi că banca e alături?!

– Da, dar ce facem până la 12? Abia e 9... zise Achim, uitându-se spre cârciumă.

– De, acuma, răspunse căruțașul, eu ce să-ți spun? Mie nu-mi place băutura, ca pisicii untura!...

– Ei, gata, acuma. Am terminat. N-am mâncat de ieri de la prânz, mai spuse Achim, așezându-se la una din mese. Să așteptăm. Du-te și spune-i cârciumarului să vie încoace.

Achim Moromete se uită la ceas. Îl răsuci, îl duse la ureche, apoi, când omul se întoarse cu niște măsuri de băutură în amândouă mâinile, el se trase mai aproape și se pregăti pentru cele trei ceasuri cât mai avea de așteptat până s-o întâlnească pe Veta Moromete.

Căruțașul se așeză și el alături și turnă fără sfială în pahare.

V

Chemarea aceasta a unui cumnat, la care nu se mai gândise de ani de zile, o găsi pe Veta nepregătită. Nu înțelegea pentru ce ar putea s-o caute. Se învățase de mult să se știe singură, fără nici un fel de rude și mai ales fără cumnați. După ce se întorsese din București i se părea ciudat că tatăl ei mai trăiește. Încă dinainte de război, îl uitase atât pe el, cât și pe singura ei rudă din sat, o mătușă bătrână, fără copii, care îngrijea de casă, în timp ce tatăl ei umbla cu gaz și păcură prin satele de la câmpie. În iarna următoare întoarcerii ei în sat muri și această femeie, și Veta, rămasă singură, se rugase mereu de tatăl ei să nu mai plece de-acasă. Din nenorocire, Vasile Joacă, după ce era sărac, mai era și ambițios. Nu-i plăcea să trăiască din mica pensie a fetei, spunând că mai se simte în stare să-și țină și singur zilele.

Achim Moromete nu găsise pe nimeni acasă. Starea de sărăcie a soției fratelui său nu-l mira. El cunoștea în parte povestea ei și a lui Nilă, dar pe aceea a lui Vasile Joacă n-o cunoștea bine nici Veta. Înainte de a veni în Vaideci trecuse și el prin București. De fapt, Vasile Joacă, tatăl Vetei, era de undeva de pe Olt și plecase din sat împreună cu un frate care muri la câtiva ani după aceea. Plecările acestea de prin sate rareori luau un drum bun. Nici nu apucaseră bine țăranii să-și dea seama că sunt proprietari de pământ că se și pomeniseră cum acest pământ se adunase pogon cu pogon, închegându-se de astă dată nu în moșii întinse, ci în mici moșioare de la cincizeci de pogoane în sus. Nemaiavând ce munci, cei rămași fără pământ își căutau de lucru în altă parte, nu însă pentru a se apuca de altceva, ci pentru ca să strângă bani și să cumpere la loc averea intrată în mâinile unuia ca Ilie Moromete.

Din opt pogoane, câte primise la împroprietărire, tatăl lui Vasile Joacă le mai lăsase, lui și celuilalt frate, două pogoane. De la început, omul vânduse unul ca să poată plăti foncierea pe trei ani, apoi, după câtiva ani trebuise să mai vândă un pogon ca să plătească împroprietărirea. După moartea acestuia, Vasile Joacă și fratele lui s-au înțeles să vândă și ei un pogon și cu micul lor capital să facă negustorie în București. După un an de zile, într-o primăvară, au cheltuit și acești bani. Vasile

lăsă baltă meseria de precupeț și, sfătuit de un prieten care venise și el din Vaideci pentru același lucru, se apucă să vândă gaz. Într-o zi se hotărî să părăsească Bucureștiul: prietenul din Vaideci îi vorbise de o văduvă de la el din sat, care nu era săracă, și îl îndemnase să se însoare cu ea. Era o femeie care se măritase de două ori, și acum n-o mai lua nimeni. Bărbații pe care îi luase muriseră pe rând.

– La noi, oamenii sunt nițel bătuți în cap. Fata asta e tânără și frumoasă și, cum îți spuneam, toromacilor noștri le e teamă să se însoare cu ea, să nu moară și ei ca ceilalți, îi spusese prietenul de gaz. Dacă n-aș fi însurat, aș lua-o eu...

Vasile Joacă s-a dus în Vaideci, a cunoscut-o pe femeie – care aștepta de trei ani pe cineva – și a luat-o. În loc să moară, el a început să trăiască în Vaideci, a făcut-o pe Veta și s-a lăsat de gaz.

În acest timp, fratele său stătea în București și făcea mereu negustorie, fără nici un rost, pentru că nu-i prea mergea. Într-un timp, Vasile Joacă se dusese la el și îl îndemnase:

– De ce nu faci, mă, ca mine? Îți trece vremea, ai să îmbătrânești și pământ tot n-ai să cumperi.

– De unde știi, răspunsese fratele, săltând capacul unui cufăr așezat sub pat și vânturându-i pe sub ochi un teanc de hârtii.

– Cât ai? se holbase Vasile înmărmurit.

– Am de trei pogoane, mai stau să fac pentru încă două și mă întorc în sat.

– N-ar fi bine să te răzgândești? spusese iar, după un timp, Vasile Joacă, uitându-se peste fața slăbită a aceluia. Eu cred că trei pogoane și cu încă jumătate de pogon care mai e și dacă te însori...

– Ori e albă ori e neagră, a răspuns fratele, zâmbind. Ce vrei să fac? N-are nici un rost să mă întorc... Trebuie să fac de cinci pogoane. Altfel, le pierd și pe-astea, și atunci?

– Și dacă faci cinci? întrebase Vasile, gândindu-se la ceva. N-ar fi mai bine să rămâi în București? Înveți o meserie... eu știu? Tot e mai bine...

– Lasă că am văzut eu ce e aici, Vasile, a răspuns fratele întristat. Nu se poate. Mai stau și pe urmă plec...

Acest frate al lui Vasile a mai stat în București și a împlinit pogoanele, dar s-a întors în sat atins în piept. A cheltuit apoi toți banii strânși pe doctorii, și Vasile Joacă a trebuit să vândă și ultimul pogon moștenit, ca să-l poată îngropa.

Mulți ani după aceea, tatăl Vetei s-a bucurat de o viață liniștită. Nevasta ținea la el, și omului îi plăcea mereu să-i aducă aminte:

– Vezi, fă, că dacă mor eu, nimeni nu te mai ia!

Veta a avut norocul să trăiască nouă ani într-o casă în care părinții ei nu se certau niciodată. Din nenorocire, Vasile Joacă se dezmetici din această viață liniștită într-o zi când femeia, în urma unei sarcini cam târzii, muri, chinuindu-se să nască. Moartea aceasta scurtă tinerețea bărbatului. Omul își trăi durerea un an de zile, apoi aduse în casă pe sora nevestei, să îngrijească de fetiță, iar el se apucă să colinde drumurile cu butoiul cu gaz. Prin moartea femeii se simțea dezlegat de sat și drumurile nesfârșite cu căruța îi plăceau mai mult decât să muncească cele două pogoane ale nevestei.

Într-o vară, când Veta terminase școala primară, Vasile Joacă a luat-o pe fată în căruță și s-a dus cu ea la prietenul lui de gaz din București.

– Ca să vezi, mă, frate, i-a spus el aceluia. N-am murit eu, a murit ea, săraca. Ei! Mi-a lăsat sufletul ăsta! Ce să-i fac? O dau să învețe o meserie! M-am gândit... Undeva la o fabrică. Eu îți plătesc... ține-o la tine. Tu, trebuie să cunoști pe cineva...

A doua zi, Vasile Joacă s-a suit în căruță și a plecat închinându-se, iar Veta a rămas în București. La început, în răstimp de trei-patru luni, ea îl vedea pe tatăl ei mai des, pentru ca după

un an să nu-l mai vadă deloc. Rareori primea câteva rânduri șterse și tremurate, în care îi spunea să fie cuminte și să-și vadă de meserie. Veta a învățat repede să lucreze. Femeia găzarului a luat-o cu ea la o filatură de bumbac de pe șoseaua Vitan, unde era lucrătoare. Când a început să câștige și să cunoască lumea, Veta și-a căutat o odaie în cartier și s-a rugat de gazdă să-i înlesnească mutarea. Prietenul tatălui ei, care avea și el un copil, i-a făcut un pat de scânduri, un scaun și o măsuță, i-a cumpărat de ocazie o lampă de gătit, o saltea de paie, două cearșafuri de tort și încă alte lucruri mai mărunte și i-a urat noroc.

Veta avea acum cincisprezece ani și știa să se descurce bine. Pe moromeți, adică pe Nilă Moromete, l-a cunoscut la un an după ce se mutase, într-un bal din Cărămidari, unde se dusese cu câteva prietene. Veta avea o fire veselă și, încă după atâția ani, îi plăcea mereu orașul. La bal, tocmai era ostenită după ce jucase mult și se odihnea alături de un om gros și fioros la înfățișare, pe care nu-l văzu decât după ce acela i-a vorbit.

– Nu prea, a răspuns Veta, pufnind-o râsul, așa cum făcea totdeauna când îi vorbea vreun bărbat. O înveselea felul serios în care deschideau unii dintre ei gura. La fel făcuse și Nilă Moromete, spunându-i că pare ostenită de atâta joc.

– Dumneavoastră nu jucați? a întrebat ea după un timp, intrigată că omul n-o ia la joc, așa cum i se întâmpla de obicei.

Omul de alături s-a șters pe frunte stângaci și a îngăimat:

– Ba joc și eu...

Apoi a tăcut. După câteva clipe și-a întors capul spre ea și a privit-o, încercând să zâmbească!

– Sunt cam greu... sparg dușumeaua...

Veta a râs iarăși, uitându-se în jur, înveselită. Omul fioros, cu fața întunecată și mare, părea fricos, lipsit de curaj. Îi plăcea. Îi plăcuse mai ales spre sfârșitul balului, când Nilă, abia îngăimând, îi spusese că ar vrea s-o mai întâlnească, dacă nu se supără. S-au împrietenit cam greu, apoi după câteva luni, au

hotărât să trăiască împreună. Ziua aceea a fost însă umbrită de întâlnirea ei cu cei doi Moromeți, Paraschiv și Achim. Nilă, după sosirea lui în București, lucrase de la început la construcția unui bloc pe C.A. Rosetti și fusese apoi angajat portar, la sfârșitul construcției, chiar acolo. El a chemat pe cei doi frați în camera lui de portar și, împreună cu Veta, le-a adus la cunoștință ceea ce făcuse.

Pentru a sărbători această zi, Nilă Moromete cumpărase niște sticle. Veta era veselă și se bucura că are să cunoască familia bărbatului. Cei doi au sosit, s-au așezat la masă, iar Nilă a destupat o sticlă.

– Nu v-am spus despre ce e vorba, a zis el, încercând să zâmbească. De fapt, el zâmbea, însă buzele lui groase abia se întindeau și nu se cunoștea nimic. Mă însor, a zis el, turnând în pahare. O iau pe ea.

Cei doi frați s-au uitat la el cu răceală, iar Vetei i-a înghețat toată bucuria când a simțit ochii viitorilor cumnați măsurând-o de sus până jos. Mai puțin nesimțit, Paraschiv a întrebat-o încet, curios:

– De unde ești, m'?!

– Din Muscel, a răspuns Veta, uitându-se la Nilă, care fără să se sinchisească de îndoiala fraților stătea liniștit la masă și bea vin.

– Din ce comună, a mai întrebat Paraschiv, la fel de curios.

– Din Vaideci.

– Vai de ei!!! Ce comună e asta?

– O comună... a îngăimat Veta, stingherită de glasul lui Paraschiv.

– Și cum, mă, Nilă, zici că vreți să vă însurați? întrebase și Achim, cu un glas care pe Veta o neliniști. I se părea că acela vrea să spună cu glasul lui: „Cum, vreți să vă însurați, așa, de capul vostru?“

– Ei, ce ziceți de ea, răspunsese Nilă, uitându-se la fată și punându-i mâna pe umăr.

Veta, la această mișcare a bărbatului, se alăturase de el strâns, rězimându-și obrazul de palma lui de pe umăr. Fiindcă cei doi nu răspunseseră nimic, Nilă a umplut iar paharele, l-a ridicat pe al său, a ciocnit cu fata și cu frații și a băut dintr-o dată.

– Ea este, a continuat el, încercând să zâmbească.

– Să vă fie de bine, a spus atunci Achim, golind paharul. Dar ia spune Nilă, cum stați? Ce avere are ea? Lucrează în București? Unde? Spune?!...

Nilă s-a uitat la fată, de astă dată zâmbind de-a binelea, și a răspuns cu un gest, mutând paharul de la locul lui:

– Lasă, mă!

Cei doi s-au uitat unul la altul și au zâmbit și ei.

– N-are nimic, mă, a spus după un timp Nilă, mișcându-se liniștit și greoi în scaun.

Paraschiv și Achim s-au uitat iarăși unul la altul.

– Și tu te însori cu ea, mă, așa? Fără nimic?! a spus Achim, uimit, uitându-se spre Veta cu dispreț.

Fata s-a îngălbenit de rușine și, zăpăcită, nu știa ce să mai facă. Paraschiv și Achim o priveau acum în batjocură și de asemenea îi aruncau și lui Nilă priviri de reproș și dispreț.

– Ei, păi atunci să vă fie de bine, a spus Achim din nou, mereu batjocoritor. Să ne chemați și la botez.

– Când vă duceți la primărie? a întrebat Paraschiv, zâmbind ascuțit.

Veta se uită disperată la bărbat și nu înțelegea nimic.

Nilă tăcea, cu fruntea în jos, ca un vinovat. Nici nu se uita la ea și părea că își dă seama de prostia pe care era gata s-o facă, însurându-se cu ea.

– De ce vă bateți joc de mine, a spus atunci ea, după un timp, curajoasă, luând o hotărâre. Nici nu mă cunoașteți! Eu nu l-am tras de mânecă.

Cei doi au privit-o cu aceeași răceală și nu i-au răspuns. Nilă tăcea mereu, pus pe gânduri. Fata a început deodată să plângă și, auzind-o, Nilă s-a învârtit în scaun și s-a uitat la ea, doborât de mirare. Paraschiv și Achim tăceau nepăsători. Tăcerea aceasta o strivea pe Veta, și s-a ridicat în picioare cu obrajii aprinși. Încetase să mai plângă.

– Nilă, baremi să-mi fi spus... Nu m-aș fi supărat! a zis întristată pe neașteptate și căznindu-se să nu plângă iarăși. Ai să găsești una bogată... Mai bine nu ne întâlneam... Nu e nimic... Eu mă duc...

Veta a tras scaunul în lături și a vrut să plece. Ciudat însă, Nilă, care sătea ca un molâu și se uita la ea tăcut, văzând-o că vrea să plece, a apucat-o deodată de mână și a tras-o cu atâta putere înapoi, pe scaun, că fata a țipat.

– Stai jos, a spus el încet, privind-o în ochi. Unde te duci? Ești nebună? Ce-ai cu ei? Ce ți-au făcut? Lasă-i în pace... Ia ici și bea și vezi-ți de treabă...

Uimită, Veta a zâmbit printre lacrimi și-i asculta, tresărind, vorbele scurte, care chiar dacă apărau pe frați, îi mergeau tot ei la inimă.

După aceea n-au mai vorbit despre însurătoare și avere. Nilă își bea paharul la fel de liniștit și nu era dispus să mai dea nici o explicație despre nevasta lui. Stătea cu frații la masă, bea vin, se uita din când în când la Veta și, tot la fel, întreba câte ceva pe cei doi:

– Ce-ați mai făcut cu cutare lucru?

Apoi după alt pahar:

– Cu Niculae v-ați mai întâlnit? Nu v-a venit ordin de concentrare?

Cei doi răspundeau ce au făcut și întrebau și ei la fel. Apoi, după ce au terminat de băut, s-au despărțit.

După un an, Veta născu un băiat care încă din fașă semăna cu Nilă, mai bine decât Nilă cu el însuși. În acest timp, însă, viața omului se schimbă.

Plecarea zi de zi a Vetei la fabrică la început nu-i plăcuse bărbatului. I se părea că nu este în stare s-o întreţină singur. Pe de altă parte, nu înţelegea cum de îi place nevestei lui să lucreze, să se scoale în fiecare dimineaţă cu noaptea în cap şi, din plin centrul, să se ducă tocmai pe Vitan. De aceea, el căută şi-i găsi Vetei un alt serviciu, mai uşor credea el, chiar în bloc, la un domn, Neusdeter, de la etajul al doilea. Abia după ce i-l găsi, îi spusese într-o duminecă:

– Mâine nu te mai duci la fabrică. Ţi-am aranjat eu aici, la domnul Naişteter, un serviciu. El e doctor, şi ai să lucrezi cu el când are vizite.

Speriată, Veta a făcut ochii mari câteva clipe, apoi a zâmbit şi i-a răspuns:

– Zău, Nilă, eu nu mă pricep. Lasă-mă la fabrică. Mă gândesc că, acolo, eu ştiu meseria, şi acuma, cum s-aude de război, cine ştie!... La fabrică e mai sigur... Şi am vechime... Dacă plec, cine ştie!... Şi pe urmă, tu te sperii degeaba, că eu la fabrică nu... E meseria mea... zău, Nilă!

Uimit, Nilă a dat din umeri şi a lăsat-o în pace. Mai târziu însă, vorbele ei l-au zgândărit. Poarta nu e o meserie. Dacă se face război, la întoarcere, blocul n-o să-l aştepte pe el. Multă vreme, Nilă se gândi acasă ca la un refugiu, dar nu se putea dezlipi de Bucureşti. Viaţa plăcută pe care o ducea ca portar îl făcea să i se pară pământul şi plugul ca ceva şters şi îndepărtat, mai ales plictisitor. Ce ştie Ilie Moromete de cinematograf?

Totuşi, plecarea zilnică a Vetei îi amintea mereu că ea, nevasta lui, are o meserie, pe câtă vreme el, ca portar... Îndoielile lui se curmară într-o zi când se certă cu administratorul blocului. În aceeaşi zi, seara, el îi spuse Vetei că se gândeşte să înveţe o meserie. S-a certat cu administratorul şi acela are să-l dea afară.

Hotărât, el vorbi în scurtă vreme cu un inginer de la S.T.B., care locuia în bloc. Veta era întristată de schimbare, mai ales

că era acum însărcinată. Cu mult curaj, stăpânit de gândul că meseria îl va pune la adăpost faţă de viitor, Nilă se mută din bloc şi, ajutat de inginer, fu angajat la S.T.B. Viaţa lor se schimbă cu totul. Începură să trăiască greu. Când izbucni războiul, Nilă tocmai îşi luase carnetul de sudor. Un an de zile rămase mobilizat pentru lucru; în al doilea an, însă, plecă pe front. Cu Paraschiv şi Achim din ziua când îi chemase la el, nu mai dăduse ochi. Plecarea pe front îl neliniştea. Veta l-a condus până la gară cu copilul în braţe.

Era o dimineaţă rece de toamnă, şi bărbatul tăcea şi călca adânc trotuarul pustiu al străzilor. Trenul pleca la 4 dimineaţa, şi porniseră spre gară pe jos. Când au ajuns, garnitura nu trăsese la peron. Veta tremura de frig şi strângea copilul la piept, în timp ce omul o privea turburat şi-şi muşca buzele.

– Veta, a spus el, încet. Vezi şi tu cum te descurci. Ce o să se întâmple? Are să-ţi fie greu. Acum câţiva ani, când ne-am luat, nu le-a plăcut, că n-ai avere... Ce să-i faci?

Nilă s-a oprit din vorbit şi, clănţănind din dinţi, Veta se străduia să-l asculte, uimită că tocmai acum, atât de nepotrivit, bărbatul ei vroia să-i spună acele lucruri.

– Aşa au înţeles ei că trebuie să se însoare cineva. Am să-i văd şi pe ei! Tu te-ai supărat atunci... Lasă, nu te mai supăra. Acuma... dacă n-ai să mai poţi sta în Bucureşti, du-te acasă. Acolo, cu leafa mea, ai să trăieşti mai bine, înţelegi Veta?

Femeia, ca şi când ar fi fost surdă, strângea copilul în braţe, se uita mereu la bărbat cu ochii mari deschişi şi părea că nu înţelege nimic din ceea ce îi spunea el. Chipul ei, încă bucălat ca la şaisprezece ani, era aprins, şi trăsăturile, încordate şi străine. Deodată, un şuierat ascuţit a spintecat aerul şi un uruit de vagoane anunţa apropierea trenului. Femeia a strâns nebuneşte copilul la piept, cu ochii mari, a groază, şi, ca şi când abia atunci şi-ar fi dat seama că bărbatul ei se duce, a ţipat:

– Nilă, Nilă! Nu mai pleca!... Nu mai pleca!...

Impresionați, câțiva oameni care treceau pe-alături au lăsat fruntea în jos, fără să se uite. Veta s-a apropiat de bărbat, l-a apucat de gât cu un braț și s-a lipit de el cu deznădejde. Câteva clipe, omul a lăsat-o încleștată de el, apoi, încet, posomorât și crunt la față, a îndepărtat-o hotărât și a sărit pe neașteptate într-unul din vagoanele care treceau încet pe lângă peron.

Vestea morții bărbatului, după un an de război, a găsit-o pe Veta în starea în care se aflau pe atunci toate femeile ai căror bărbați le fuseseră smulși din casă: îngrozită de veștile înspăimântătoare pe care le aduceau cei întorși de pe front sfârtecați, îngrozită de viața din ce în ce mai grea și din ce în ce mai turbure.

Nopțile mai ales își păstraseră mereu, până astăzi, prospețimea lor cumplită. Cel așteptat ciocănea în geam și striga să-i deschidă. Năucită, femeia sărea din pat și ieșea afară mânată de nădejdi nesăbuite. Câteodată, la fabrică, își aducea aminte că el niciodată n-are să se mai întoarcă și izbucnea în plâns. De multe ori uita de acest lucru, i se părea că nu s-a întâmplat nimic, că bărbatul s-a dus la slujbă și se pomenea uitându-se la ceasul mic de pe masă, așteptând să audă pașii lui rari în curte.

– Poate n-a murit! Poate are să se întoarcă! Mulți au fost dați ca morți și trăiau! Așteaptă baremi să se sfârșească prăpădul și, atunci, dacă nu se întoarce, ia-ți nădejdea.

– Nu se știe! Nu te omorî! Mai așteaptă... La câți nu li s-a făcut parastasul?! Pe urmă se pomeneau cu scrisoare că e prizonier!

Veta înțelegea totuși că cei din jur căutau numai să-i adoarmă durerea, lucru care o deznădăjduia și mai mult. O chinuia mai ales amintirea despărțirii, când bărbatul, la gară, o îndepărtase crunt și sărise în tren. Ea știa că omul ei, în clipa aceea, se simțea sfâșiat și fugise ca să nu-și piardă curajul. Nilă era un om blând, și din cauza aceasta închipuirea îi turbura mintea. Se vedea silită să gândească și să-și dea seama că bărbatul ei a căzut undeva pe o câmpie întinsă și a rămas acolo

singur, pentru totdeauna, și niciodată n-are să se mai întoarcă, niciodată n-are să-l mai vadă intrând în casă și dezbrăcându-și tăcut și sfios haina de lucru. El nu mai este deloc, nicăieri. A pierit și n-are să-l mai audă nicicând, spunându-i o vorbă. Femeia se pomenea smulgându-și părul în tăcerea nopții, și în ființa ei se zbuciumau mereu desperarea și deznădejdea, amestecate cu ura împotriva celor care duceau oamenii la moarte.

După o vreme, copilul începu să-i vină încetul cu încetul în ajutor, deși acest lucru, la început, îi sporea parcă și mai mult durerea. În acest fel trăi aproape doi ani de zile, timp în care părăsi fabrica, se întoarse în Vaideci și încercă să trăiască din pensia bărbatului. Vasile Joacă o încuraja și el și o îndemna să uite, spunându-i mereu că trebuie să-și ia gândul de la bărbat. Ea încercase să-l asculte, dar după terminarea războiului, când ziarele vesteau mereu întoarcerea prizonierilor din Rusia, Veta începu din nou să se chinuiască și să aștepte. Vasile Joacă, deși bătrân acum, umbla mereu cu butoiul cu gaz prin sate. Cu câteva luni în urmă, pe la sfârșitul primăverii, Veta se hotărî să se întoarcă în București și să înceapă să lucreze iarăși la fabrică. Citea și auzea că, de acum încolo, viața muncitorului are să se schimbe, și acest lucru o îndemna și mai mult să se apuce de lucrul ei, la filatură. Undeva, în Vlădoieni, avea o prietenă din fabrică, ai cărei părinți trăiau acolo. Ea luă într-o dimineață mașina cu gândul să-i întrebe pe părinți de adresa prietenei, căreia vroia să-i scrie și s-o întrebe dacă se poate întoarce în București. În Vlădoieni a găsit-o pe fosta colegă în concediu. Prietena i-a spus că se poate întoarce la fabrică, dar nu acum; e mai bine la toamnă. Tot în Vlădoieni, Veta găsi de lucru la un negustor de lemne, unde se hotărî să rămână până în toamnă, cu toate că negustorul nu-i plătea mare lucru. Copilul însă era slăbit, și acasă ar fi putut muri de foame, pentru că Veta nu avea nimic; tatăl ei vânduse și bruma de pământ ce-i lăsase

mamă-sa. Vasile Joacă trebuise să-și schimbe căruța și butoiul, care de atâția ani de umblet putreziseră.

Chemarea cumnatului i se părea de neînțeles. Nu-l putuse uita pe Achim din ziua măritișului ei, când acela o cântărise ca pe o marfă. De câte ori îi venea în minte întâlnirea aceea, mereu i se urca sângele în obraji. La început, glasul repezit și graba cu care îi vorbise Achim la telefon îi tăiaseră răsuflarea. Fulgerător, un gând îi trecuse ca o săgeată roșie prin minte: Nilă. Ghici însă repede, tot în glasul cumnatului, că nu pentru ceva care i-ar face ei bucurie o căuta Achim. Când a ieșit din primărie, era puțin amețită. Faptul că Achim venise după ea în Vaideci o uimea și îi umplea inima de neliniște. Pentru ce anume o căuta? Aflase nelămurit că cei doi cumnați și mai ales Achim învârteau afaceri în București și că aveau bani mulți. Ceea ce însemna că nu pentru ceva de acest fel o căuta acum cel mai mic dintre frații Moromete. Pentru ce atunci? „Ah, Doamne, trebuie să fie ceva cu Nilă!", își șoptise Veta, alergând spre casa negustorului de lemne. „Doamne, Doamne! Nu se poate! Pentru ce mă caută?! Trebuie să fie ceva cu Nilă..."

Gândul acesta grozav îi tăia picioarele. Apoi, deodată, nesocotința nădejdii o părăsi și se hotărî să nu se ducă. N-avea ce vorbi cu Achim. Ar fi putut să-i spună ceva la telefon, să-i spună totuși pentru ce o cheamă. Într-un timp, mergând spre casa unde ținea socoteala lemnelor, chemarea lui Achim, prin faptul că nu vroise să-i comunice nimic, i se păru la fel ca și atunci când îl întâlnise, îndrăzneață și plină de nerușinare. „El e sigur că am să dau fuga, gândea ea, înfuriată. Ce are cu mine? Să vie aici, dacă are ceva să-mi spună." Totuși, ajungând acasă, gândul la Nilă o umplu din nou de teamă și neliniște. Agitată, ea se pregăti de plecare și abia în mașină se mai liniști spunându-și că trebuie să-și mai vadă și casa, chiar dacă Achim n-ar fi căutat-o. Mereu neliniștită, abia băgă de seamă că se apropie de Grinţeni, unde Achim o aștepta cu o căruță.

VI

Când a coborât la răspântie, în Grinţeni, un necunoscut s-a ridicat de la o masă din fața cârciumii și s-a apropiat de ea, și Veta l-a văzut cum s-a oprit după câțiva pași, cu îndoială parcă. Era un om tânăr, scurt și îndesat, îmbrăcat în haine negre ca de doliu și cu un ceas mare și strălucitor la mână. În cap avea o pălărie ciudată, cu borurile mari și fundul turtit mult pe ceafă. Se uita la ea cu îndrăzneală, dar părea în același timp foarte uimit. După primele clipe, Veta îl recunoscu numaidecât și porni spre el.

Văzând-o venind, Achim rămăsese pe loc, cercetând-o mereu. N-o mai recunoștea. Acum cinci ani, Veta era o fată scundă și bucălată, și nu prea frumoasă. Schimbarea de acum îl făcuse să tresară cu putere. Veta slăbise și crescuse mult, și liniile ei, altădată rotunde, se întinseseră acum împlinite și domoale. Mersul îi era neobișnuit de ușor, și frumusețea simplă și plină de suferință a chipului ei o făcea de nerecunoscut. Un timp, Achim se simți nesigur în fața cumnatei sale, apoi se înfurie brusc: „Am băut prea mult", gândi el, dezvinovățindu-se slăbiciunii sale.

Veta Moromete înțelese chiar din primele clipe că Achim n-are nimic să-i spună despre Nilă. „Am să trec pe acasă", gândi ea, în timp ce se apropia de cumnatul său. Femeia întrebă cu răceală:

– Pentru ce m-ai chemat?

Suferința îi alungase Vetei teama de oameni, și cumnatul, care altădată o înspăimântase, i se părea acum un om de nimic. Siguranța aceasta însă îi strecura și o liniște neclintită față de întâmplări, și rareori își mai simțea inima bătând, când auzea povestindu-i-se nenorociri.

Achim nu răspunse. Îi zâmbi, întinzându-i mâna, și nu luă în seamă răceala glasului ei. Nici el nu uitase ziua aceea când

Nilă îl chemase la un pahar de vin, să se cunoască. Acum avea nevoie de ea și era hotărât să nu se supere.

– Te-ai schimbat, zise el, zâmbind iar. Ești ostenită de drum? Nu vrei să stăm puțin? Ce face copilul? De ce nu l-ai adus și pe el?

Uimită și neînțelegând, Veta îl privi cu neliniște și întrebă repede:

– Copilul? Pentru ce să-l aduc?

– Trebuia să-l aduci, răspunse Achim, zâmbind mereu, misterios. Văz că nu vreai să stăm...

– Nu, am venit să mai văd ce e cu casa.

– Atunci hai să mergem, zise Achim, făcând semn căruțașului să înhame.

– Stai puțin, zise Veta, mișcându-se din loc. Spune-mi pentru ce m-ai chemat! Puteai să-mi spui la telefon... Îți închipui că nu-mi ajunge ce am, mai veniți acuma și *voi*... Nu înțeleg pentru ce ai venit tocmai aici!...

– Nu puteam să-ți spun la telefon, vorbi Achim, tresărind mâniat de pornirea cu care Veta îl întâmpina. „Mi se pare că știe, gândi el. Mi se pare că am pierdut timpul de pomană." Să nu pierdem vremea, zise el. Am să-ți spun în două vorbe. Dar nu înțeleg pentru ce n-ai adus și copilul. Ce faci tu în Vlădoieni?

În acest timp, țăranul înhămase și aștepta.

– Ei, haide, să mergem, zise mai departe Achim, apropiindu-se de căruță. Am să-ți spun în două cuvinte. E ceva foarte serios și urgent.

Veta s-a apropiat și ea de căruță, și după ce țăranul i-a văzut așezați pe leagăn a mișcat hățurile și a pornit la trap.

– Ascultă, Veta, strigă Achim, ca să acopere zgomotul roților în timp ce se depărtau de sat. Ia spune-mi, Nilă ți-a vorbit ceva despre averea lui de la țară? Aș vrea să știu înainte de toate...

Căruța zdrăngăni alunecând peste o groapă plină cu pietroaie mari. Veta se mișcă în leagăn, așezându-se mai bine în

urma hurducăturii, apoi l-a privit pe Achim o clipă, fulgerându-l cu privirea. Vru să răspundă ceva, mișcă chiar buzele, dar tăcu. Omul aștepta răbdător.

– Ei, Veta, ce e cu tine? strigă el iarăși, după un timp, văzând că nu-i răspunde. Mi se pare că ești puțin bolnavă...

Femeia strânse din buze, făcu o mișcare aspră cu mâinile, strângându-și barișul sub bărbie, și nu răspunse decât după un timp.

– Ascultă, zise ea, privindu-l în albul ochilor. Nilă mi-a spus cum ai scăpat tu de armată. Un doctor ți-a dat o hârtie că ești nebun. Eu, tocmai pentru asta, ca nebun, te-aș fi trimis pe linia întâia. Ți-ar fi trecut, pe urmă, cheful de avere.

Achim înghiți greu, înroșindu-se de furie. Glasul femeii era străin, liniștit și plin de dispreț. Uluit să audă o femeie vorbind astfel, în prima clipă se uită la ea, așteptând s-o vadă zâmbind, închipuindu-și că e o glumă. Își înghiți anevoie mânia. Se gândea la scopul pentru care venise și-și dădea seama că a făcut o greșeală acum cinci ani. „Iată că acum am nevoie de ea, gândi el. Nu-i nimic. Lasă că vedem noi. I-am mai auzit eu pe mulți vorbindu-mi cam tot așa."

– Nu trebuie să te superi, Veta, zise Achim, stăpânit, încercând chiar să zâmbească. Am venit să-ți aduc o veste bună și să mai stăm de vorbă. Eu nu mă supăr că mă faci nebun, înțeleg că ai ținut la fratele meu, dar pe mine nu mă cunoști deloc. Nilă era un om bun, dar eu am să-ți spun ceva. Era bun, pentru că și atunci când era vorba de bani, el... ei, dar știi tot atât de bine ca și mine! Odată i-am împrumutat!... A venit peste o lună și mi i-a dat îndărăt: „Banii n-au culoare, Achim, mi-a spus el și d-aia ți-i dau îndărăt, cu toate că lumea zice *invers*". „Cum invers?" l-am întrebat eu pentru că nu-l înțelegeam. Ei, pe urmă am înțeles. Am întâlnit oameni mai buni ca el, dar când venea vorba de bani, nu-i mai cunoșteai. Odată se schimbau! Nilă nu era așa. Poate că, dacă era altfel, nu se întâmpla să... În sfârșit, venea la mine... Aranjam! Nu

sunt eu vinovat că el a... Ce-ai fi vrut să fac? Că ați pierit, pe urmă, din C.A. Rosetti. V-am căutat!

– Și acuma ce vrei? întrebă deodată Veta, privindu-l iarăși în albul ochilor.

Achim Moromete închise ochii; căruța zdroncăni; își duse mâna la pălărie și se feri de privirea cumnatei. „Degeaba am venit, gândi el, crud. Știe despre ce e vorba."

– Dacă știam că așa ai să mă primești, nu mai veneam, spuse el, reținut, încercând totuși să arate părere de rău sinceră. E o vorbă, continuă el, sentimental: „Sărută-l pe om când are buzele amare, nu..." În sfârșit, ce să mai vorbim!? Eu...

De astă dată, Veta zâmbi, însă în batjocură.

– Nu cumva vreai să spui că eu am buzele amare, și tu... Zici că nu te cunosc deloc! Acuma știu pentru ce ai venit. Nu ți-e rușine? zise Veta liniștită, privindu-l cu răceală.

Achim Moromete își mușcă buzele și deodată se încruntă.

– Ei, strigă el căruțașului. Oprește.

Căruța se opri încet, și Achim sări alături.

– Veto, nu vreau să mă cert cu tine. N-are nici un rost. Nu vreau nici eu să pierd vremea. Mergem puțin pe jos și, dacă nu ne înțelegem, eu mă întorc îndată și tu îți vezi de treabă.

Fără să arate prea multă mirare, Veta se gândi câteva clipe și se dădu apoi, hotărâtă, jos din căruță. Vroia totuși să afle din gura lui ceea ce bănuia că îl făcuse s-o caute.

– Ține caii încet, și am să te strig eu, zise Achim țăranului.

Țăranul se uită la el pe sub sprâncene, și lui Achim i se păru că îl privește în bătaie de joc.

– S-o luăm pe potecă, spuse Achim, părăsind șoseaua.

Când căruța se îndepărtă puțin, omul se pregăti să spună Vetei pentru ce o chemase. Mersul pe jos îl liniștise și se uita la femeie, mulțumit, că se dăduse jos să-l asculte. Se temuse că ea nu va vroi.

– N-am vrut să m-audă ăsta cu căruța, începu el. Cum ți-am spus, e o chestie simplă, dar oamenii de pe aici... Ce-am pățit aseară... o poveste întreagă. Uite, Veta, despre ce e vorba. Am vrut să-ți spun numaidecât, dar nu știu cum înțelegi tu lucrurile! Ție ți s-a părut mereu că eu sunt nu știu cum, că Paraschiv la fel... de atunci, din ziua-aia! Bine, dar așa crezi tu că e omul? Cum ai să poți trăi? Trebuie să te gândești... Trebuie să iai viața așa cum e... Ce-ai să faci? Nilă... sigur, dar.. ce poți să faci? Eu nu pricep nimic. Vezi? Tu, de trei ani de zile puteai să muncești douăzeci de pogoane de pământ, partea lui Nilă de la tata. Acum e dreptul copilului, pentru că Nilă... Ei, și acum să vezi ce se întâmplă, pentru ce am venit...

Achim se opri din vorbit, cercetând-o pieziș pe femeie. Știrea pe care i-o aducea nu-i făcea Vetei nici o impresie. Puțin nesigur, simțind că iarăși începe să-l muște mânia, Achim iuți pasul, tuși și începu din nou. „A dracului femeie, gândi el între timp. Știe, altfel, cum!?"

– Veta, tu stai în Vaideei. Sau în Vlădoieni. Treaba ta. Dar să vezi ce se întâmplă. Tata habar n-are că mai ești și tu pe lume și mai ales că Nilă are un copil. El vrea să facă o afacere cu unul din sat, Palici, să schimbe tot pământul și o parte să i-o dea lui Niculae în bani, în cocoșei, iar altă parte s-o treacă pe numele surorilor noastre vitrege. De noi nu vrea să știe. D-aia ne-am întors din București. Tu, adică băiatul, are dreptul la uzufructul – cum ți-am spus – a douăzeci de pogoane. Mie, Nilă mi-a scris din armată și m-a rugat să am grijă de tine și de copil, dacă el... și dacă tu nu te măriți...

– A spus Nilă asta?! tresări Veta, oprindu-se din mers.

– Da, a spus-o, răspunse Achim[1], repede.

– Minți, continuă Veta, vorbind scurt și uitându-se liniștită peste șosea.

[1] În textul de bază: *Niculae* (*n. ed.*).

– Veta, strigă Achim. Ascultă până la sfârșit și pe urmă poți să-mi spui ce vrei. Am să-ți arăt scrisoarea. Așa mi-a spus. Ei, tata n-are să facă el cu Palici... Ce vreau eu să-ți spun? Am venit să te întreb: vrei să-ți trimit eu, de pe douăzeci de pogoane, bani sau, în sfârșit... grâu, porumb? Asta e toată povestea. E dreptul tău. Nu numai dreptul. Dar ai chiar datoria față de copil... Nu poți să-l lași așa?! Ei, și acuma hai să ne suim în căruță, sfârși Achim, părăsind șoseaua. Nu trebuie să te mai gândești că n-ai pentru ce, urmă el, făcând semn căruțașului să se oprească. Și nu trebuie să te superi pe mine... A fost odată... atunci, dar omul nu e ca nebunul...

Veta îl urmări cu privirea și nu-i răspunse. De altfel, după cum credea Achim, nici nu avea ce să răspundă. Ceea ce îi spusese era limpede. Ei se suiră în căruță și țăranul, la un semn al bărbatului, atinse caii și o luă la goană spre Vaideci.

VII

Căruța făcea un zgomot supărător și sălta zdroncănind peste șoseaua plină de pietroaie mari. Cei doi de pe leagăn se țineau strâns cu mâinile de loitre. Achim aștepta totuși de la o vreme ca Veta să întrebe sau să spună ceva. Când au ajuns în sat și după ce au dat drumul căruții, în timp ce se îndreptau spre podul mic unde se afla casa Vetei, îngrijorat, Achim i se adresă, încercând să zâmbească într-un fel care voia să spună că toată afacerea s-a terminat!

– Nu-ți pare bine? Ai să vezi cum se schimbă lucrurile!

În fapt, Achim vroia de la Veta o consimțire în scris prin care el era însărcinat să muncească partea ei de douăzeci de pogoane. Nu vroise să-i spună nimic, despre acest lucru, fratelui său Paraschiv. La tatăl său nici nu se mai gândea.

– De ce vrei să-mi pară bine? a spus Veta, oprindu-se din mers și privindu-l ca și mai înainte. Pe mine să nu mă amestecați în treburile voastre! N-am avut și n-am pierdut ale moșii! Până acuma unde-ai fost? Ai putea să-mi spui?

– Sigur că n-ai de ce să te bucuri când pierzi moșii, a spus Achim, rânjind. Dar acuma câștigi!

– Am spus, continuă Veta cu răceală. Vă privește pe voi. Pe mine să mă lăsați în pace.

Ajunși în dreptul luncii, Veta se apropie de aceeași casă unde Achim întrebase dimineața de ea și strigă pe cineva, lăsându-l pe om singur, lângă podul cu tub alb de beton.

– Ce mai este, Ghincule, zise Veta femeii care, când o văzu, fugi repede să-i iasă înainte. Stai, spuse Veta, zâmbind. Adu-mi cheia de la casă.

Apoi vecina alergă și-i aduse cheia. Veta întrebă iarăși:

– Ce e cu tata? Nu s-a mai întors deloc pe-acasă?!

– Nu, nu s-a întors deloc săracu nea Vasile! răspunse vecina, compătimitor. Are să moară odată pe drum... De ce-l mai lași să plece?!

– N-am ce să-i fac, răspunse Veta, pornind spre luncă. Mereu m-am certat cu el...

– Uite, acuma ai putea să nu-l mai lași, zise Achim când cumnata sa luă drumul spre casă. Pe la noi n-a fost secetă, așa că...

Veta nu-i răspunse și nici până acasă nu-i vorbi, deși Achim spunea mereu câte ceva.

La lumina zilei, casa femeii arăta jalnic. Pereții, altădată albi, erau acum murdăriți de muște și plini de păianjeni. Lui Achim i se părea mai pustiu decât pe întuneric. Când au intrat înlăuntru, o grămadă de gângănii negre au luat-o la goană în toate părțile. Veta se uita cu deznădejde peste pereții plini de gândaci scârboși.

Deodată scoase un strigăt ușor, uitându-se înmărmurită spre una din ferestrele casei. Cercevelele de fier ale geamului erau îndoite rău și canatul dezlipit din zid. Cele două paturi de lemn erau goale și mișcate din locul lor, o cană de apă căzută

jos de pe măsuța de lângă sobă. Pe pereți se vedeau urmele a ceva care îi acoperise și care acum era smuls. Numai câteva căpătâie mai acopereau blănile goale ale paturilor, de pe care păturile fuseseră luate cu velințe cu tot.

– Mi-au spart casa, murmură Veta, galbenă la față.

– Cum? Ce? întrebă Achim, nevenindu-i să creadă.

– Ah! Doamne! Doamne! strigă femeia cu desperare și deznădejde, așezându-se moale pe patul gol. Ce i-o fi trebuit zdrențele mele?!...

Achim se uita la ea, buimăcit.

– Ce? Ți-a furat? Cum? Ți-au spart... Nu se poate!

– Ce să fac eu acuma? murmură Veta, stins.

Ea își luă capul în mâini și apoi amuți. Fruntea i se încrețise rău și fața i se înnăsprise și ea. Achim se așeză și el pe pat, fără să-și dea seama; prin capul său îl fulgeră că întâmplarea nu e rea. Cumnata lui va trebui acum să primească bani de la el. Alungă însă acest gând, ridicându-se brusc și plimbându-se agitat prin odaie.

– Ei, lasă, Veto, zise el într-un târziu, uitându-se cu un început de milă la Veta, care rămăsese cu privirea înțepenită în gol. Lasă că nu-i nimic.

Achim Moromete se opri un timp din măsurat și, fiindcă tăcerea se prelungea, el repeta mereu, cu un glas în care nerăbdarea abia era ascunsă:

– Ei, ei, ei! Lasă! Lasă, Veto! Lasă acuma!

După un timp, măsuratul odăii și tăcerea Vetei îl stingheriră. El se așeză pe pat iarăși și vru din nou s-o încurajeze pe cumnată.

VIII

Deodată însă, un zgomot de pași îl făcu să tresară și, abia avu timpul să se ridice, că cineva se auzi urcând prispa casei și aproape în același timp un ciocănit tare în ușă.

– Intră, spuse Achim, intrigat.

Veta nu se mișca.

Ușa se deschise, și Achim rămase în mijlocul odăii mirat. Omul care trecu pragul era același care, la plecare, înaintea mașinii, dimineața ieșise în urma lui în dreptul primăriei și-i făcuse semne ciudate, salutându-l de mai multe ori, ca pe-un cunoscut. Acuma venea spre el cu mâna întinsă, zâmbind și salutându-l ca și atunci foarte familiar.

– Bine-ai venit, a spus omul îmbrăcat orășenește, adresându-se Vetei. Apoi iarăși spre Achim: Îmi dați voie? Niculae Badea.

Achim îi apucă mâna surprins, neînțelegând ce căuta acest individ și ce anume vroia de la el. După trăsături, părea țăran, dar se vedea că e învățat să poarte haine bine croite.

– Ești de-aici din comună? întrebă Achim, măsurându-l cu privirea.

– Nu, nu sunt de-aici de locul meu, răspunse noul-venit, surâzând. Anul trecut am terminat școala și am fost numit notar în locul celui de aici, care a ieșit la pensie.

– Și în comuna dumitale se fură ca în codru? întrebă Achim, înțepat.

Zâmbetul notarului se stinse, și începu să clipească din ochi, neînțelegând.

– Nu vezi, zise Achim, arătând casa goală și cercevelele îndoite ale ferestrei.

Omul își aruncă privirea pe paturi, apoi la geam, rămase câteva clipe gânditor, și mirat la culme. Achim îl văzu din nou zâmbind.

– Ei, n-are nimic, făcu notarul cu un gest al mâinii. Am să anunț șeful de post... N-are nimic! Are să se lămurească. Lăsați!

„Ăsta e nebun“, gândi Achim.

– Ce mai faci, continuă notarul, adresându-se Vetei. Nu știam că ești în Vlădoieni! Vezi! Ce înseamnă!...

Veta îi aruncă o privire ștearsă și, deși nu înțelegea ce căuta la ea, nu se sinchisi. Lui Achim i se păru că abia acum înțelege pentru ce cumnata lui este atât de dușmănoasă și pornită împotriva lui. „Are cine s-o învețe, gândi el, lămurindu-și cum de putea Veta să rămână nesimțitoare la vestea pe care i-o adusese. Asta e povestea. Se mărită cu notarul!... Hoață femeie!“ își mai spuse el, gândindu-se înfuriat la timpul pierdut cu această călătorie.

– Eu tocmai intram la primărie când ați ieșit dumneavoastră de la telefon. M-am uitat și am văzut că nu sunteți de pe-aici, spuse notarul, așezându-se pe pat fără să fie poftit. Îl întreb pe Iliuță, telefonistul: „Cine e domnul?“ „E un domn din București, a dat un telefon la Vlădoieni.“ „La Vlădoieni?“ l-am întrebat. „Și ce caută aici?“ „Caută o persoană de-aici, din sat, care e plecată acolo“. „Ce persoană?“ l-am întrebat eu iar. El îmi spuse de dânsa, Veta Moromete. „Cum zic eu, în Vlădoieni este dusă? Iliuță, strig eu, cere numaidecât Vlădoienii, că am și eu să-i spun ceva...“

De astă dată, Veta ridică fruntea mirată:

– Mie?! întrebă ea. Ce să-mi spui? Ce se tot întâmplă? Ce e cu mine azi?

– Stai că am să-ți spun îndată ce! Iliuță lucra de zor. „Domnu notar, zice el, ce să mai stricați telefonul! A chemat-o domnul acela în comună. E cumnatul ei.“ „Cumnat?“ întreb eu și ies repede afară să vă chem îndărăt.

– Am văzut că îmi făceai semne, mormăi Achim.

– Nu, zise notarul, vesel. Când am ieșit, nu v-am mai văzut. Nu știu unde ați intrat. Ei, și pe urmă: „Iliuță, l-am întrebat eu, ești sigur că se întoarce cu mașina îndărăt?“ „Sigur, zice el. L-am auzit personal vorbind la telefon.“ Ei, abia după aia ați trecut d-voastră cu căruța și eu am ieșit să vă chem îndărăt.

– Da, da, bine, îngână Achim, uitându-se la ceas. Dar despre ce e vorba?

– Dumneavoastră sunteți cumnat cu ea? întrebă notarul.

– Da, sunt, răspunse Achim, înțepat. Omul începuse să-l supere. Veta își lăsase iar capul în palme și tăcea, amorțită de ceva care îi întuneca parcă și judecata.

– Mi se pare că știți, zise deodată notarul, și o umbră de îndoială îi trecu peste chip. Dacă știți, să mă scuzați. Eu, ce să vă spun, o țin de trei luni de zile în sertar. Într-o zi, din greșeală, s-a dezlipit și n-aveam ce să-i mai fac.

– Nu înțeleg, zise Achim, înfuriat de astă dată. Ce tot vorbești dumneata? N-ai gură să spui odată? Ce tot ocolești?

– Vasăzică, nu știți, zise notarul, satisfăcut, și iar zâmbi. E vorba de fratele dumneavoastră, Nilă Moromete. Trăiește!

– Ce, tresări Veta, arsă. Ce-ai spus?

– E vorba de soțul dumitale. Trăiește, nu e mort.

– Cum, strigă Achim, răgușit, ridicându-se în picioare.

– E prizonier, am o scrisoare de la el... o țiu de trei luni de zile în sertar, nu știam de unde să te iau, spuse notarul, uitându-se la Veta. Scrisoarea e la mine... d-aia... d-aia... Asta e, sfârși el, scoțând din buzunar un plic cenușiu.

Veta se uită la mâna cu plicul cu o privire holbată, fără clintire.

– Ce tot spui? strigă Achim, crunt, smulgându-i plicul din mână.

– De, eu zic că ăsta e, îngăimă notarul, speriat de strigătul celuilalt, cuprins el însuși, o clipă, de îndoială.

– E de la Nilă, șopti Achim, desfăcând scrisoarea repede. Cine știe de când o fi scris-o, săracu'!

Veta era galbenă ca ceara și părea că nu pricepe nimic din ceea ce vedea. Deodată, Achim scoase un strigăt de uimire și ochii îi încremeniră peste hârtia scrisă.

– Trăiește, șopti el, uitându-se în jur, speriat. Veto, auzi?

Achim îi întinse scrisoarea, dar femeia își ridică fruntea și se uită la om cu o privire arzătoare, fără să întindă mâna. Achim

Moromete, într-o clipă, înțelese îndoiala cumplită a femeii și o zgâlțâi de umeri.

– Așa este, zise el, răgușit de o emoție puternică, așezându-se pe pat.

Veta luă plicul în mână și-și aruncă privirea peste el. Când recunoscu scrisul bărbatului, ochii i se împăienjeniră brusc și mâna îi căzu pe pat, istovită. Abia îngăimă, stins:

– Nilă! Nilă! Oh! Nilă!

Apoi căută umărul lui Achim și se agăță moale de el. Omul vru s-o sprijine, dar femeia, ca un copil adormit, îi alunecă din brațe și, mereu galbenă ca ceara, se lăsă într-o parte pe scândura goală, fără cunoștință.

Notarul se ridicase de pe pat și se pregătea să plece.

– Vino mai târziu, domnule notar, zise Achim, fără să se întoarcă, ridicând-o pe Veta în capul oaselor.

Femeia își reveni, clipind nedumerită din pleoape.

– Doamne, Doamne, mi-a fost rău?! Ce se întâmplă cu mine? Unde sunt? întrebă ea, uitându-se neliniștită în toate părțile. A fost cineva aici?

– Hai puțin afară, zise Achim, turburat de starea Vetei.

– Nu, nu, nu merg! Ce s-a întâmplat? O, o, o, mi-au spart casa, murmură Veta cu îndoială. Tu când ai venit? Ce cauți aici?

Achim nu știa ce să răspundă și se uita tâmpit în ochii femeii. El apucă scrisoarea de alături și, fără să-și dea seama că femeia este încă amețită, începu s-o citească.

Tot atunci, pe neașteptate, auzi un țipăt scurt, înecat, și simți cum hârtia îi este smulsă din mâini. Cumnata lui avea acum obrajii roșii ca purpura și se ridicase de pe pat în prada unei emoții de nedescris. Ochii îi străluceau ciudat și trăsăturile feții erau de nerecunoscut. O bucurie adâncă, grea, gata să plesnească, stăpânea mișcările și pașii dezordonați ai femeii. Ea

nu-și găsea loc și-și apăsa cu amândouă mâinile partea stângă a pieptului, gâfâind și străduindu-se să nu se înece.

Achim Moromete se apropie de cumnată-sa și se opri răbdător în fața ei, așteptând s-o vadă mai liniștită. Faptul i se părea și lui de necrezut; se gândea la fratele său Paraschiv și la bătrânul Moromete, cuprins de o senzație de teamă nelămurită. Planul lui cu pământul Vetei se spulberase, dar nu numai atât. „Ce-are să se întâmple acum?“ îi trecu prin cap întrebarea. El se smulse din fața femeii, care între timp deschidea mereu, tremurând, scrisoarea, și Achim, ca și când n-ar fi văzut-o, începu să se plimbe neliniștit și agitat prin odaie.

ANA ROȘCULEȚ

I

Într-o dimineață, pe la începutul verii anului trecut, vecinii casei cu numărul 74 de pe șoseaua Pantelimon se treziră din somn speriați de niște strigăte ascuțite, care răzbăteau cu putere dintr-o mică odaie a curții de alături. Aceleași strigăte mai fuseseră auzite de nenumărate ori, cu câteva săptămâni în urmă, dar acum, glasul care stârnea liniștea celor câteva curți părea mai chinuit decât oricând.

Proprietarul celor cinci-șase cămăruțe așezate în șir de-a rândul curții sări din pat, înfuriat că a fost trezit din somn, luă ceva pe el și ieși repede afară. Tot atunci, una din ușile cămăruțelor se deschise încet și după ea se făcu văzut același militar mărunțel care venea în fiecare duminică și se închidea până a doua zi dimineața într-una din odăile închiriate. Proprietarul coborî cele trei trepte din fața ușii și se propti amenințător în drumul militarului, așteptându-l să se apropie de poartă. Strigă, bolborosind furios, cu un aer înțepat și viteaz de proprietar:

– Cine ești dumneata? Ce cauți aici?

Omul îmbrăcat militar se opri nepăsător și se uită moale și cu mirare la celălalt. După câteva clipe mârâi liniștit:

– Parcă mai m-ai văzut!

– Eu n-am închiriat camera pentru armată, zise proprietarul, rostogolindu-și ochii în toate părțile, neîndrăznind să se

uite la militar, a cărui liniște nu-i plăcea. Dacă te mai prind p-aici, am să chem poliția... Am răbdat până acum dar... Ieși afară, derbedeule!

– Ascultă, nu mă face să te bat! mârâi soldatul din nou, cu dispreț, pornind în același timp spre poartă și fără să se sinchisească de furia celuilalt.

În odaia de unde ieșise militarul, de unde se auziseră mai înainte strigătele, se făcuse liniște. Era o cămăruță strâmtă, fără podea, cu un tavan burdușit și cu o ușă care se deschidea de-a dreptul de afară. Pereții goi, de asemenea burdușiți și crăpați, făceau ca singurele podoabe de pe ei, un calendar și o lampă de petrol, agățată de un cui, să pară obiecte de preț. Jos, pe pământ, era așternut un preș rupt, presărat cu încă alte câteva zdrențe, care închipuiau un loc de dormit. Singurul scaun din odaie stătea răsturnat lângă o măsuță lipită în dreptul calendarului și lămpii; mica suprafață a mesei, pe care se aflau câteva cărți și caiete, puse îngrijit una peste alta, făcea loc străin față de restul camerei și mai ales față de patul răvășit și mototolit care ocupa jumătate din odaie.

O fetiță de zece sau unsprezece ani stătea în acel așternut întins jos și se uita nemișcată spre ușa camerei, care rămăsese puțin deschisă. Când afară nu se mai auzi nimic, ea se sculă încet și o închise. Se întoarse apoi și rămase cu privirea pironită peste pat, de unde acum nu se mai auzea decât o răsuflare grea, înăbușită. Fetița stătu un timp lângă ușă, parcă păzind intrarea, apoi se dezlipi de ea și se apropie de pat; se aplecă în jos cu genunchii pe pământ, trase de dedesubt un lighean de alamă, îl apucă de băieri, ținându-l bine, ca și când ar fi fost plin cu apă și ieși încet afară. Când se întoarse, puse ligheanul plin cu apă pe scaun și începu, cu mișcări încete, ca de păpușă, să ridice așternutul de pe pământ.

Deodată, undeva, în depărtare, dar destul de puternic, sirena unei fabrici începu să sune adânc și stăruitor. Fetița rămase nemișcată, cu zdrențele așternutului în mâini, iar femeia înghemuită în pat tresări și se ridică în capul oaselor. Chipul

tânăr îi era aprins ca focul și o margine a gurii învinețită și umflată. Când fetița o văzu, făcu un pas să se apropie de ea, apoi se opri și după câteva clipe vorbi tremurat:

– Mamă...

Apoi iar, după câteva clipe:

– Te speli?!... Am adus...

Fără să răspundă, femeia se învârti spre marginea patului, făcu semn să dea scaunul cu ligheanul mai aproape și, când copilul i-l așeză înainte, își dezveli un picior până la genunchi și-l întinse deasupra apei. La încheietura pulpei, carnea era zgâriată adânc și învinețită. Începu să se spele repede, îndârjit, curățind zgârietura de sânge.

– Și tu ce-ai încremenit lângă mine? vorbi ea după un timp, fără să-și privească fata. Ia ligheanul d-aici și schimbă apa.

Femeia sări în picioare, se aplecă peste pat și luă în brațe tot așternutul. Îl scoase afară; se întoarse; ieși iar.

În drum se lovi de fetiță, care se întorcea cu altă apă.

– Stai jos și spală-te pe picioare, îi spuse cu asprime, mușcându-și partea umflată a buzelor.

În câteva minute, odaia se schimbă numaidecât. Aerul proaspăt al dimineții pătrunse înlăuntru și învioră totul. Cârpele pieriseră și patul întins și curat respira odată cu toți pereții aerul răcoros și tare al zilei. Acum, femeia, deși se îmbrăcase, nu se mai grăbea să plece. Aprinsese lampa și făcuse un ceai. Fetița se îmbrăcase de mult și se uita liniștită afară, prinsă de freamătul parcă îndepărtat al orașului.

– Haide, treci și mănâncă!

Copilul tresări, se apropie de măsuță și se așeză. Femeia se așeză și ea pe pat.

– Mămico, nu te mai duci la fabrică? îngână copilul, simțind și mai ales înțelegând ceva din mișcările mamei, acum moi și parcă prinse de o neașteptată deznădejde.

Femeia nu răspunse, dar după un timp zise repede, cu un glas a cărui asprime opri mișcările fetiței:

– Ba mă duc!... Mănâncă mai repede, că e târziu...

Întristat, copilul se posomorî, înghiti repede și se ridică de pe scaun. Femeia se uită la chipul ei nemișcat, cu ochii mari, deschiși, și strânse pumnii cu putere, înfigându-și unghiile în cuvertura patului; apoi vorbi cu același glas de mai înainte, de astă dată chemând:

– Te-ai pieptănat bine? Vin' încoace!

Când fetița se apropie, mama o apucă de umeri și o întoarse cu spatele spre ea. În același timp începu să-i despletească una din cozi și s-o pieptene încet, cu niște mișcări lungi și mângâietoare, care ținură timp îndelungat. Într-o vreme își trase copilul pe genunchi, pieptănându-l mereu și prinzându-i întreg capul în palme. Fetița clipea din ce în ce mai rar, toropită de mângâieri, și într-un timp închise ochii, gata să adoarmă. Femeia se opri din pieptănat, apucă fetița în brațe și o strânse toată la piept, îngrămădind-o în poală și mângâindu-i picioarele și tălpile ei micuțe, vârâte în niște ciorapi scurți și albi, genunchii subțiri, umerii abia răsăriți, gâtul plăpând și spatele subțirel și moleșit. Apoi începu s-o sărute aprins, des, lipind-o cu disperare de obraji, de frunte; chipul fetiței înflorise și se făcuse atât de frumos că femeia încetă deodată s-o mai strângă și, stăpânindu-se cu greu, o ridică de pe genunchi și o întoarse repede cu spatele. De astă dată încercă s-o pieptene mai hotărât. Într-un timp, fata vru să se întoarcă, dar cu o mișcare repezită, mama îi apucă umerii, mușcându-și adânc buzele:

– Stai!

Îi împleti destul de anevoie părul, o bătu pe umeri și o îndemnă:

– Ei, hai mai repede, ia-ți cărțile că e târziu... nu mă aștepta la cantină, că azi am treabă... Întoarce-te repede acasă.

II

Rămasă singură, femeia închise ușa încet, apoi se lungi pe pat și stătu acolo nemișcată, cu ochii pierduți în tavan, cu

chipul răvășit și întunecat. Într-un timp tresări, se ridică pe jumătate și întinse mâna pe măsuță, de unde luă o oglindă mică, în care se uită câteva clipe, aruncând-o apoi repede la loc, gata s-o spargă. Numaidecât după aceea, chipul i se încreți de ură și sări jos din pat. Se părea că un lucru nou, un gând neașteptat o răscolea cu putere. Apucă scaunul de spetează, îl trase, se așeză la masă și răscoli după o coală de hârtie. Scrise câteva cuvinte, căznindu-se greu, parcă asudând; deodată, degetele care țineau creionul începură să-i tremure; încercă totuși să scrie mai departe. Termină un rând, începu pe al doilea. Dar apoi, creionul căzu parcă istovit și mâna se lăsă moale de-a lungul mesei. Din crâncenă cum era, fața femeii se mai liniști, dar curând după aceea peste trăsături i se lăsă o tristețe adâncă, și ochii, până acum strălucitori și hotărâți, își pierdură sticlirea și încremeniră întunecați. Peste hârtie abia se putuse așterne, rar și hărțuit, câteva cuvinte scrise astfel:

„DoMnule CoMisaR,
SuBseMnaTa Ana Roșculeț, de Pe Șoseaua BonaPaRte...“

Singur numele era scris bine.

Se ridică de la masă și se apropie de pat, unde se lăsă cu tot trupul, cu toate mișcările istovite.

Timp îndelungat stătu apoi astfel, cu capul puțin mai jos de pernă și cu palma stângă sub obraz, uitându-se fără să clipească spre ferestruica mică a ușei.

Uneori, gâtul i se încorda, ridica obrazul de pe palmă, privirea i se oțelea, pentru ca după câteva clipe să răsufle greu și să cadă istovită la loc. Într-o vreme, răsuflarea înecată i se opri și din gât începură să-i iasă niște gemete ușoare de disperare. Apoi, încetul cu încetul se liniști și închise pleoapele, istovită.

I se păru că se trezește apoi din somn la zbârnâitul ascuțit al unei sonerii. Câteva clipe, totul se întunecă, apoi un gând: „Dracul s-o ia, de s-a sculat așa de dimineață“. Soneria zbârnâi iarăși. Sări din pat. Se uită lângă ea, să-și vadă fetița dormind. Iarăși, câteva clipe, totul se învălmăși, și din nou soneria zbârnâi, de astă dată lung și nervos. Apoi strigăte: „Ana, Ana!“

Sări din pat și rămase uimită de ușile luxoase prin care trecea. Era un dormitor urias, în care năvălise întreg soarele de primăvară din dimineața aceea. Într-un pat cu speteze înalte de lemn încrustat stătea un domn a cărui pijama o uimi ca ceva de neînchipuit. Era un domn tânăr, cu chipul lung ca de cal, frumos și cu o privire moale, blândă. Stătea cufundat în perne, cu o lulea mare cât un braț între dinți, și fuma liniștit. Alături de el, pe jumătate ridicată în capul oaselor, o doamnă într-o pijama asemănătoare. Pe cât de blând părea domnul, pe atât de sărită părea doamna, pentru că, în clipa când fata intră, izbucni într-un râs care cutremură dormitorul:

– Uită-te ce ochi a făcut fata asta, spuse ea, ridicându-se de tot, din pat, zvârlind plapoma cu piciorul.

Domnul se întoarse spre ea și dădu din cap, cu lulea cu tot, în semn de supărare.

– Lasă-mă, dragă, zise iar doamna, veselă, nu vezi cum se uită? Ascultă, Ana, câți ani ai tu?

Domnul se întoarse iar cu luleaua în gură și spuse liniștit:

– De zece ori ai întrebat-o de față cu mine și ți-a răspuns că în toamnă împlinește șaptesprezece ani!...

– Uite, fetițo, zise doamna, fără să-l ia în seamă pe bărbat. Astăzi nu stăm acasă, plecăm și ne întoarcem mâine dimineață... Pregătește-mi...

Vru să răspundă ceva. Gemu în somn; dormitorul plin de soare începu să se clatine. Un singur perete mai stărui un timp în aer, împreună cu un tablou care o arăta pe doamna în pielea goală, cu spatele răsucit în afară, apoi și acesta se topi. Se deșteptă încet, fără să deschidă ochii.

Se visase cu zece ani în urmă, când plecase de la țară și intrase la stăpân. Într-o zi de duminică rămăsese singură acasă. Ieșise apoi în oraș și se plimbase toată ziua. Spre seară a

cunoscut un tânăr care lucra la Filatura Românească de Bumbac. După o lună de zile, bărbatul a scos-o de la stăpân, iar după altă lună a fost angajată la Filatură. Acolo, după ce a măturat praful de bumbac aproape un an de zile, i s-a dat în primire o mașină. Curând după aceea a născut. După un an, omul a plecat militar, apoi pe front, de unde s-a întors rănit greu și a murit la câteva săptămâni în spital.

III

Adormise fără să închidă ușa și, când se trezi, era târziu; dormise tot timpul dimineții, și acum, o femeie, pe care în primele clipe n-o recunoscuse, se așezase lângă ea și o privea în tăcere cum se scoală. Se frecă la ochi, zâmbi șters o clipă, apoi se posomorî și se ridică alături pe marginea patului, încă amețită de somnul greu și lung în care zăcuse.

– Ce e cu tine, Aneta, de ce n-ai venit la lucru? Au întrebat de tine de la sindicat...

Femeia care intrase tăcu și după câteva clipe adăugă cu părere de rău:

– Ca să vezi! Tocmai azi, când lipseai...

– Ce să fie! Uite că îmi vine să înnebunesc!...

După acest schimb de cuvinte urmă un timp lung de tăcere. Apoi, vizitatoarea spuse încet:

– Iar te-a bătut? Săraca de tine! Ai colțul gurii umflat. Pune o compresă rece.

– Lasă că nu mor eu din atâta... zise Ana, ridicându-se de pe pat cu o mișcare repezită și așezându-se apoi pe scaun, în fața prietenei. Scrie-mi tu o hârtie, s-o dau la circă. Eu nu sunt măritată cu el. Să spun acolo ce se întâmplă, și când vine, trimit fetița, să vie și să-l lege...

Prietena nu răspunse decât după ce se ridică și ea de pe pat și făcu câțiva pași pe lângă ușă. Era o lucrătoare voinică, de vreo treizeci de ani, bine legată; niște umeri largi, mâini zdravene și un trup care se subția cu cât cobora spre șolduri și genunchi.

– Ana, proastă mai ești, îi spuse. Cum crezi tu că o să lege poliția pe cineva, așa, că vrei tu? Pentru ce?

Ana deschise ochii mari și răspunse încet, abia șoptit, mirată la culme și neputând să priceapă:

– Bine, dar mă bate! Mă omoară cu bătaia! Pentru ce să mă bată?

– Ei, te bate! Na-ți-o bună! Ei și? Treaba voastră.

După ce se făcu iar tăcere, prietena se așeză pe pat și spuse cu un glas în care se strecura și puțină sfială:

– Aneta, știi ce să faci mai bine? Altfel nu scapi de el...

Ana abia asculta. Stătea pe scaun posomorâtă, rezemată cu cotul de măsuță, și zgâria cu unghia pânza de stambă care o acoperea. Vizitatoarea începuse să spună rar și încet o poveste întreagă.

– O cumnată de a mea, tot așa! Lucra la Telefoane, femeie de serviciu în dormitorul operatoarelor. Nu știu cum s-a întâmplat... Nu mai venea acasă după ce sfârșea serviciul. Era măritată cu unul care ținea un chioșc cu zarzavaturi... Ei, și cumnată-mea nu mai venea! Stătea după-amiezile la niște cursuri sindicale... În fine, venea acasă mai târziu.... Ăsta, turbat: Că ce școală e aia? Că ce ședințe? Cumnată-mea îi spunea și se tot ruga de el: „Lică, n-o să ție mult, numai trei luni și pe urmă gata! De ce nu vrei să mă crezi?“ Ăla o lasă, dar după trei luni, cumnată-mi i se dă cantina în primire. O scoseseră de la dormitoare... Într-o zi ne pomenim cu bărbatu-său. Cică se desparte de ea. „Am răbdat trei luni, zice, dar acum nu se mai poate. I-au intrat responsabilii în cap...“ Ce crezi că s-a întâmplat? Crezi c-a lăsat-o? Într-o duminică dimineața, când cumnată-mea se pregătea să plece, ăluia odată îi sare smalțul și o ia la bătaie. Dar ce bătaie! O nenorocise de tot! O săptămână, două, pe urmă s-au avut bine, dar după aia, iar

scandal. O văz că vine la noi, învinețită. „Du-te la sindicat, zice bărbatu-meu înfuriat, să te învețe ce să faci! Nu poți să mai trăiești așa!" „Atât ar mai trebui, să audă și de asta, zice ea, ca să rămân schiloadă pe toată viața." Ei, Aneta, știi ce-a făcut pe urmă cumnată-mea? A răbdat, a răbdat, a răbdat. Și într-o zi face cunoștință cu unul... Pleacă pe urmă de acasă și bagă divorț. Vine Lică după ea, la Telefoane, nimic! O pândește să iasă, o caută cumnatu-meu, nimic. Se roagă de ea, ce să se mai roage! Aia era sătulă de cât îndurase...

Se făcu iar tăcere. Femeia de pe scaun ascultase tot timpul cu ochii pe jumătate închiși.

– Așa și cu tine... mai ales că ai trăit cu el fără primărie, continuă prietena după câteva clipe. Dacă și tu te lași, așa, n-ai să scapi de el niciodată. Dar eu nu înțeleg ce dracu' are cu tine! De ce te bate! Spune-mi și mie.

– Cum de ce mă bate?! întrebă Ana, mirată. De nebun!

– Nu se poate!

– Mai de mult începuse el să se poarte urât, d-atunci de când cu bocsul. Spunea că ce s-amestecă statu' în meseria lui! Zicea că el îi dă dracului cu leafa lor!... Era învățat să câștige mult... Și nu știu cum a fost, eu i-am cerut niște bani și m-a plesnit... Pe urmă...

Ana se ridică oftând greu și tăcu. Se așeză alături și scoase de sub pat niște ciorapi de bumbac, pe care vru să-i tragă în picioare.

– Ei, lasă că ai să scapi tu de el. Găsești pe cineva, te măriți și gata. N-o să stai așa...

– Vica, tu nu știi ce e în stare să-mi facă Tomiță dacă aude numai că vorbesc cu cineva! Și nu mi-e frică de mine... zise Ana, aproape strigând. Ce-i fac eu dacă...

În curte se auziră deodată niște pași care o făcu pe femeia să rămână cu vorba în gât.

– E Tomiță, spuse ea, îngălbenindu-se.

Cealaltă se fâstâci și ea, și amândouă se ridicară în picioare. Pașii se opriră în dreptul odăii, și în micul geam al ușii se văzu o capelă verde și o frunte îngustă, cu niște ochi mici, ca de viezure, uitându-se o clipă înlăuntru. Apoi, ușa se deschise și un om mărunțel și pricăjit pătrunse în odaie. Când intră și se făcu văzut, Vica holbă ochii a mirare și se uită la prietena ei într-un fel că: „Znamenia asta îți face ție zile fripte?" Fiindcă Ana nu o luă în seamă, strâmbă din buze și se așeză pe pat parcă provocator, abia răspunzând la „bună ziua" dat de noul-venit.

– O prietenă a mea de la fabrică, spuse Ana, încet.

– Tomiță, mormăi militarul cu un glas uimitor de gros și de spart, care îi venea parcă din piept sau din burtă. Își spusese numele cu îngâmfare, dar glasul sunase mai mult amenințător. Vica își pironi ochii pe el, uimită, și peste trăsături îi trecu o fluturare de teamă. Felul în care omul se așezase pe scaun, în care își luase capela din cap și o pusese pe măsuță, felul în care își scosese tabacherea și bricheta și-și aprinsese fără vreun cuvânt țigarea, fiecare mișcare pe care o făcea părea un fel de pregătire pentru ca următoarea s-o îndrepte spre celălalt și să-i dea în cap. Vica se sperie de-a binelea când auzi glasul mânios al Anei:

– Ce e Tomiță, iar ai venit?

Omul păru că nu ia în seamă, nu aude glasul femeii. Răspunse liniștit, chiar cu un fel de părere de rău:

– Am plecat fără bilet de voie... cerusem până seara și n-a vrut (aici urmă o înjurătură adresată cuiva). Trebuie să mă întorc repede!

Femeia scoase un suspin care îl făcu pe om să-și lase fruntea în pământ.

Se făcu tăcere lungă. Ana se așezase pe pat lângă prietena ei și se uita la noul-venit cu o privire turbure. După un timp, omul de pe scaun ridică fruntea din pământ, și mișcările pe care începu după aceea să le facă părură și mai amenințătoare. El puse repede țigarea pe colțul mesei și se ridică brusc în picioare.

Vica tresări și făcu o mișcare să se ridice, dar, uimită, se trase mai pe pat, așteptând. Omul stătea în picioare în fața Anei și, cu pleoapele lăsate peste ochi, scotea ceva dintr-un buzunar de la piept: un portofel:

– Uite, Aneta, zise. Îmi spuneai acum o lună că n-ai rochie de vară și pantofi. Eu mă duc, nu pot să mai stau. Ia ici ăștia...

Fără voie, buimăcită, Ana întinse brațul și luă din mâna aceluia o mulțime de hârtii de câte o mie. Apoi, fiindcă omul se întoarse și porni spre ușă, ea lăsă repede hârtiile pe pat și sări în picioare în urma lui; în aceeași clipă, chipul i se înroși ca focul și vru să spună ceva. Militarul, însă, deschisese ușa.

– La revedere, zise omul, ieșind, și pentru că Ana nu răspunse nimic, prietena spuse repede în locul ei:

– La revedere!...

IV

– E cam țicnit, vorbi Vica, după ce pașii se îndepărtară. Ia uite ce de bani! Dacă e militar, de unde-i ia?

– Nu e țicnit, îl cunosc eu, răspunse Ana, aruncând banii pe măsuță cu sânge rece. Crede că sunt proastă, am să uit...

– Pare om de treabă, de ce te bate? întrebă prietena, uitând cu totul ceea ce simțise cu câteva clipe mai înainte.

– Of, Doamne, Doamne, dacă nu-mi vine să înnebunesc. Ce-o mai fi copt în el de dimineață până acuma?!... Tomiță, Tomiță, fire-ai al dracului cu ochii tăi! scrâșni femeia, răscolind sub pat și încălțându-se cu furie. Haide, Vica, vreau să mănânc azi la „Carpați". Uite, așa mi-a venit mie... Am să mă îmbăt... Unde oi fi pus eu bluza aia?... Nu știu ce spuneai când ai venit, că a întrebat de mine? Ce-are cu mine? N-am dreptul să lipsesc și eu o dată în viața mea? Să mă lase în pace! Am să mă mărit cu Tomiță și plec de la fabrică. Și cum e el mare bocsier și dat dracului, dar ce? Îl învăț eu minte! Ai văzut ce semn avea la gât? Eu l-am ars. Călcam rufele, dragă, și i-am dat cu fierul în ochi. Noroc că s-a ferit, că rămânea orb... La „Carpați" am să mănânc! Hai repede Vica... Am să cer creier pané! Fi-ți-ar creierul al dracului, Tomiță! Ai văzut ce cap are? Ca de vițel, dragă! Vițel pe tipsie!... Ce te uiți așa?

– Ce-i cu tine, te-ai zăpăcit? întrebă cealaltă, uimită nu atât de vorbele pe care le auzise, cât de tonul cu care erau spuse și care i se părea puțin dezmățat, lucru pe care chiar și Ana îl băgă de seamă.

– Și tu ce te uiți așa ca proasta? spuse Ana cu sânge rece, ferindu-se totuși să se uite la prietena ei.

Fiindcă nu primi nici un răspuns, tăcu, apoi, după ce termină să-și încheie nasturii la bluză, spuse abia șoptit cu alt glas, cu chipul schimbat, oftând scurt:

– Haide... ți-am spus că îmi vine să înnebunesc... Hai să mergem... Ce, te-ai supărat?...

Ieșiră împreună, și Ana încuie, puse cheia într-un loc anumit, apoi porniră spre poartă.

– Te-am întrebat adineauri, și nu mi-ai spus, de ce m-a căutat sindicatul, zise Ana când ajunseră în stradă.

– Cine știe ce-o fi având cu tine, îi răspunse Vica după un timp, oprindu-se pe loc. Apoi, rece: Te duci la „Carpați"? Eu nu merg.

– Nu, mergem colea la lăptărie. Mi-e foame rău și vreau s-o văd pe fata mea când o trece acasă. Ce ți-a venit cu „Carpații"! zise Ana cu un glas plin de tristețe. De „Carpați", 'mi-arde mie acum?...

Intrară alături într-un birt-lăptărie unde, deși era ora prânzului, se afla un singur om, îmbrăcat în zdrențe, și care mânca zgomotos și clefăind un iaurt.

– Venisem să văd ce e cu tine, să-ți spun noutăți și să te iau la un cinema. Știi că fetei ăleia angajată acum o săptămână i s-a dat în primire o mașină? E una nouă, care a fost angajată cu încă alte două la câteva zile după naționalizare... Am fost

așa de supărată!... zise Vica în timp ce se așezau la o măsuță în fundul birtului.

– Dă-mi niște ouă jumări și, dacă ai, să-mi faci o friptură...

Vreau să mănânc o friptură, dragă, iai și tu una? Plătesc eu...

– Nu, am mâncat la cantină. Nu mi-e foame! Un orez cu lapte, dacă e proaspăt...

– Dă un orez cu lapte, zise Ana cu plăcere în glas.

– Ai auzit ce spuneam? continuă cealaltă. Cât i-am dat mașina și am lăsat-o singură, nici n-a trecut un sfert de ceas și m-am pomenit cu ea: „Tovarășă, mi s-a stricat mașina". Ce să-ți spun, Aneto, mă duc la ea să mă uit. Când colo, nimic. I se rupseseră două fire și nu mai știa cum să dea drumul țevilor. Mai oprise și mașina de tot și se fâstâcise grozav, nu știa ce să mai facă. Parcă luase foc secția, așa era de speriată. Îi leg firele și plec. Nu trece un ceas și iar mă pomenesc cu ea, galbenă ca ceara: „Tovarășă, zice, nu știu ce s-a rupt la mașină, ce fac eu acuma?" „Ia să văd, tovarășă, te pomenești că cine știe ce-ai făcut", îi răspund. „Gata, te-ai dus", îi spun iar, când mă uit și văd. Vream s-o bag nițel în sperieți. Tu știi că noi am măturat pe jos luni de zile până am prins ceva, și ea, gata, moț la mașină. La noi, știi ce-a fost, dar nici așa, în câteva zile să te faci lucrătoare... Bun orez, mai dă-mi unul. Mi-aduc aminte, când am intrat eu, era una a dracului, de te făcea să-ți iei lumea în cap. Ale dracului timpuri, Aneta!...

– Dar ia stai, care e aia care spui că a venit acum o săptămână, că au fost atunci trei inse! întrebă Ana cu interes.

– E una frumușică și blondă, așa, bucălată!

– O știu! Nu i-o dăduse maistorița pe cap lui Pistrui?

– Ei, acuma mi-a dat-o mie, confirmă Vica. Și-i spun: „Ei, tovarășă, ai pățit-o! Dacă nu te pricepi, ce te vâri?! Acum o să te dea afară, dacă nu și mai rău" (Ea credea că hm!... E... mare lucru să stai lângă mașină s-o cureți de praf și să-i scoți țevile!) Pistrui se uita și râdea pe înfundate. Pe urmă am început și eu să râd, că nu mai puteam! S-o fi văzut-o ce ochi făcea! Când

a băgat de seamă că nu e nimic, s-a posomorât. „Ei, lasă, i-am spus, așa se învață meseria. Când stai și te uiți la altul cum lucrează, ți se pare un fleac. Ia dă-i drumul." Am stat lângă ea câteva minute și pe urmă o aud: „Acuma știu". Plec eu, și nici nu trece așa, ca de când am venit noi aici, și o văd cu obrajii roșii, cum se uită spre mine peste spinarea mașinii. Nu mai îndrăznea să mă cheme.

– Iar se *stricase*?! zise Ana, încercând să zâmbească.

– Acuma, drept să-ți spun, să le fi văzut pe alelalte! Nici cinci minute nu puteau să stea singure. Aurica asta, Muscan, cred că într-o săptămână are să lucreze ca mine. Ai s-o vezi!...

– Dar văd că ești destul de veselă! zise Ana cu mirare. Spuneai: „Am fost așa de supărată!"

– Păi da, reluă Vica, înfuriindu-se puțin. La plecare mă pomenesc cu tovarășul Jamgocean printre mașini și, după ce se uită la mine (lui i se părea că zâmbește), zice că „Ce-ai pățit astăzi, tovarășă, bagă de seamă, uite, are să ți-o ia înainte tovarășa asta, Muscan, ce-i faci?" Am vrut să-i răspund, dar mi-era rușine, să nu creadă aia nouă cine știe ce despre mine. Și nu m-aș fi supărat, dar când să ies, ofițerul de serviciu la fel: „Am auzit că te-a întrecut una nouă, ce-ai pățit?" „Ia te uită! îi spun, ce înseamnă asta, tovarășe?"

– Îmi pare rău că am lipsit, murmură Ana, dând farfuria la o parte. Cine știe pentru ce m-o fi chemat. Tu ce crezi?

– O să vezi mâine. Hai să mergem la cinema.

– Nu merg, răspunse Ana cu un glas aspru, rece, cu privirea întunecată.

– Ascultă, Aneta, reluă cealaltă după câteva clipe de tăcere. Tu niciodată nu te duci să vezi filme. De câte ori am vrut să te iau, te-ai răstit la mine, parcă cine știe ce rău ți-am făcut! Și eu care credeam că sunt prietena ta!

– Nu fi proastă; nu merg la cinema, pentru că nu pot să citesc repede jos și nu înțeleg nimic din film! zise Ana încet.

Se făcu tăcere. Birtașul se oprise și el din cântărit niște carne și se uita intrigat spre cele două femei.

– Da, Aneta, n-am știut. Nu te supăra!

V

A doua zi dimineața, Ana porni spre fabrică îngrijorată. În trecut se mai întâmplase să lipsească de la lucru și totdeauna se înspăimânta; i se părea că la poartă are s-o aștepte ofițerul de serviciu și are s-o oprească și să-i spună că a fost dată afară.

Acum însă, lucrurile se schimbaseră cu totul. Filatura Românească de Bumbac, al cărei capital se afla în portofoliul *S.A. de Gerances et Dépôts* din Geneva și *Security and Financial Service Corporation* din Panama (!), trecuse de câteva săptămâni în mâinile clasei muncitoare. Unele lucrătoare din filatură au crezut că acest lucru are să aibă un efect practic imediat.

– Ni se măresc salariile! Acuma, fabrica e a noastră!

– Nu, nu se mărește nici un salariu! Ce rost are? Mai bine să ne aducă pantofi la cooperativă, a mormăit o vecină a Anei, o lucrătoare bătrână și morocănoasă, care umbla de câteva zile fără tălpi la pantofi. În cooperativele funcționarilor bagă pantofi și în ale noastre bagă pe dracu'!...

Toată lumea înțelesese însă limpede că s-a terminat cu puterea patronilor.

Ana fu nevoită să-și dea seama că ceea ce o îngrijora acum, apropiindu-se de porțile fabricii, nu era faptul că are s-o aștepte la intrare omul patronului și să-i spună că a fost dată afară.

Își amintea de Tomiță și de dimineața de ieri. Gândul o întunecă numaidecât și deodată fabrica i se păru un lucru străin, rece, depărtat de ea și încâlcit. Răsuflă adânc și simți începutul zilei și al lucrului ca pe o povară greu de îndurat. Se simți pornită și îndârjită împotriva tuturor și, în această stare, străbătu curtea întretăiată a fabricii și o luă spre secția unde lucra.

Numai când văzu cum încetul cu încetul mașinile sunt luate în primire de tovarășele ei și încep apoi numaidecât să bâzâie, se simți mai liniștită. Zbârnâitul țevilor, care răsuceau cu repeziciunea aripilor unor bondari uriași bumbacul întins pe mașină și subțiri fuioare de lapte, o făcu să uite totul. Începu să curețe mașina cu repeziciune și lucră timp de două ceasuri cu o râvnă parcă străină de ea. În tot acest timp, ca și când ar fi fost singură, nu se uitase nici o clipă dincolo de mașină, deși Vica și Pistrui trecuseră pe lângă ea vorbind tare și îi dăduseră noroc. Tot în acest timp, maistorița trecuse cu pași rari printre mașini, se oprise câteva clipe în dreptul ei, vrând parcă să-i spună ceva, apoi pornise mai departe.

Abia târziu își roti privirea peste sala uriașă a mașinilor și se șterse pe frunte de sudoare. Îndârjirea i se risipise, și acum se simțea numai întristată. De peste a treia mașină, Vica îi făcu semn din cap și-i zâmbi într-un fel, parcă voind să-i dea de veste de ceva.

– Tovarășă, vrei să vii să te uiți? Mi s-a stricat mașina!... auzi alături un glas, care în zgomotul surd al secției suna șoptit și sfios ca al unui copil.

Ana se întoarse repede și zâmbi șters. Strigă să fie auzită:

– Ia să vedem! Dacă s-a *stricat*, e nenorocire!

Porni iute alături de lucrătoarea cea tânără și, după ce legă un fir rupt, rămase câteva clipe în fața fetei, cercetând-o de sus până jos. Apoi, deodată, parcă fără voie și stăpânită de o simțire scurtă de simpatie, apucă obrazul bucălat al fetei, îl strânse între degete și strigă:

– Nu-ți fie frică! Dacă se *strică* iar, cheamă-mă! Dumneata ești tovarășa Aurica Muscan?

– Da!

– Pe mine mă cunoști?

– Nu.

– Aneta Roșculeț, se prezentă Ana. Cu cine înveți?

– Cu tovarășa Diaconescu Vica, dar de dimineață, tovarășa maistoriță mi-a spus că să învăț cu dumneavoastră, că sunteți alături.

– Și de ce vorbești așa, *dumneavoastră*!... întrebă Ana, zâmbind puțin. Ești măritată?

– Nu, tovarășă!

– Părinți ai?

– Da, tovarășă!

– Îți place mașina?

– Îmi place foarte mult.

– E! Bine! Spor la lucru!

Abia se întoarse la mașina ei și, din cealaltă parte a secției, Ana o văzu pe Pistrui făcându-i și ea niște semne. Îi răspunse, cu o mișcare a mâinii, că n-are timp.

– Te cheamă tovarășul Pavel Vasile, îi strigă Pistrui, apropiindu-se. Ieri a trecut repede p-aici și a spus că să treci pe la comitet. Mai sunt cinci minute, ar fi bine să te duci acuma.

VI

Ana opri mașina și, odată cu bătaia repede a inimii, un gând de o clipă îi răci spinarea: „Ce fac eu acuma! O să mă întrebe pentru ce am lipsit..."

Tot atunci, maistorița trecu pe lângă mașina ei și se opri:

– Treci pe la Comitet, Ana. Tovarășul Pavel nu știu ce vrea să te întrebe.

Maistorița vorbise liniștit, cu un glas simplu, ca și când i-ar fi spus: „Treci pe la cooperativă, că se dă nu știu ce". Sau: „Treci pe la personal, să-ți facă nu știu ce fișă".

Dar tocmai tonul acesta îi întări același gând neliniștitor, fără să-și dea seama că, de fapt, nu de sindicat trebuia să se teamă. Are să mă întrebe de ce am lipsit, pentru ce am lipsit: „Asta nu se poate, tovarășă; îmi pare rău, dar trebuie să-ți spun că..."

Se smulse de lângă mașină și porni repede afară. „Ei și? N-au decât! M-am săturat de viața asta", gândi cu răceală, când zgomotul mașinilor se frânse odată cu închiderea ușii. Se îndreptă încet spre biroul Comitetului de fabrică și, fără voie, își aduse aminte cum, cu cinci sau șase ani în urmă, îl văzuse pe mecanicul Pavel Vasile în odaia strâmtă a portarului, alături de doi domni cu mâinile în buzunare și care se uitau la el din două părți, cu țigările în gură și cu albul ochilor parcă încremenit, rânjind. Pavel Vasile era posomorât, și pe vremea aceea i se făcuse milă de el, fără să știe însă pentru ce. Privirea piezișă, cu albul ochilor bulbucat, a celor doi inși care îl însoțeau, o înspăimântase.

Abia acuma amintirea aceasta i se limpezi cu totul în minte și intră în biroul Comitetului cu uimirea pe față, stăpânită de gândul îndepărtat al întâmplării de atunci.

Când închise ușa, înlăuntru întâlni privirea puțin mirată a unui om de vreo patruzeci și cinci de ani, care tocmai atunci terminase de vorbit la telefon și lăsase receptorul în furcă. Omul se ridică numaidecât în picioare și ieși puțin spre colțul biroului, în același timp vorbind încet și așteptând-o pe lucrătoare să se apropie, să-i strângă mâna.

– Noroc, tovarășă! Ce s-a întâmplat? o întrebă.

Îi strânse mâna cu putere și se întoarse la locul lui, trăgând scaunul, gata să se așeze.

– Stai jos, tovarășă!

Atât la întrebare, cât și la semnul omului care îi arăta în fața biroului scaunul să se așeze, Ana nu răspunse nimic și nu se așeză. Voia să-și dea seama dacă a fost chemată pentru că a lipsit ieri; dar de pe chipul omului nu putu să ghicească nimic. Rămase în picioare și vorbi încet, cu sfială și cu urme de neliniște în glas:

– Dumneavoastră m-ați chemat...

Omul mai rămase o clipă în picioare, apoi își desfăcu mâinile într-un gest mic și se așeză. Îi vorbi cu o uimire simplă și puțin veselă în glas:

– Da, tovarășă. Mi-am adus aminte! Dumneata ești soția lui Roșculeț de la secția chimică! Eram în închisoare când am aflat că a murit pe front... Dar stai jos! De ce nu stai jos? Te rog să iai loc!

Ana se așeză încet, ca pe ghimpi, și rămase aproape înțepenită în scaun, abia îndrăznind să atingă biroul cu două degete. N-ar fi putut să-și dea seama dacă îi era frică de ceva. Micile ei întâmplări i se învălmășiseră în cap în așa fel, încât prezența omului – care s-ar fi putut s-o întrebe pentru ce a lipsit, fără să ia în seamă că există cineva care de câteva luni o chinuie fără rost – o făcea să se simtă din ce în ce mai neliniștită. Pe de altă parte, zâmbetul și simplitatea președintelui de comitet o rușinau și, în același timp, o îndârjeau. Lucrătoare rămasă în urmă, încurcată în viață cu bărbatul ei, Ana Roșculeț nu știa lămurit ce este sindicatul, în mintea ei totul era învălmășit, de la directorul filaturii și până la tehnicieni; pentru ea, partidul, sindicatul și direcția erau totuna. Acum presupunea că omul din fața ei are s-o ia pe departe și până la urmă s-o întrebe pentru ce a lipsit. De aceea se și crispă rău când omul începu:

– Uite, tovarășă... Partidul nostru dă o atenție deosebită, atunci când...

Glasul președintelui se frânse pe neașteptate și tăcu. Ana se uită ca într-o fulgerare spre el, și privirea îi rămase pironită pe chipul președintelui, care se întunecase și se făcuse atât de grav, încât părea dârz.

Totuși, omul tăcuse pentru ca s-o întrebe cu un glas simplu, blând și nedumerit:

– Tovarășă, dar de ce ești așa de speriată? Ce s-a întâmplat?

Anei i se păru cu neputință acest glas simplu. Se stăpâni, înghiți în sec, se mișcă puțin în scaun, apoi se uită bănuitoare spre om. Președintele sări de pe scaun, ocoli biroul cu pași rari și se apropie de ea. Era un om care, deși nu prea înalt, părea totuși astfel din cauza oaselor mari și largi ale umerilor și

picioarelor. Avea buzele groase, gura mare, de asemenea, nasul, obrajii, urechile și fruntea și mai ales ochii îi erau mari. Chipul era totuși mic, obișnuit; însă, mișcările, largi și moi, răspândeau în jur ceva cuprinzător și liniștit, care îl făcea să pară înalt, gros și bătrân.

– Ei, *tovarășă*, ce e cu dumneata, vorbi el rărind cuvântul și adâncindu-l parcă, în timp ce o apucă de braț. Ce e cu dumneata? De ce ești așa de speriată?

Ana se ridică în picioare și trase scaunul, să nu stea prea în fața omului. Dar președintele mai făcu un pas și-i puse mâna apăsat pe un umăr. Apăsarea o crispă pe femeie, dar tot atunci glasul moale și direct al omului o înfioră iarăși:

– Dar ce s-a întâmplat, tovarășă, ce este, de ce te sperii așa? Haide, tovarășă, ce înseamnă asta? Noi ne cunoaștem de mult! Bărbatul dumitale mi-era prieten...

Ana strânse speteaza scaunului în palme și-și mușcă buzele. Șopti, înghițind greu, cu urme de dârzenie în glas, stăpânindu-se totuși:

– Nu, tovarășe... dar sunt necăjită.

Făcu o mișcare aprigă din cap, se stăpâni și rupse din gât cu o furie rece, cu intenția să arate pentru ce a lipsit și să curme discuția.

– Mi-e rușine de dumneata, tovarășe, ieri am fost așa de chinuită, că îmi venea să iau lumea în cap. Și n-am putut să viu la lucru... Am un bărbat care de câteva luni a înnebunit... Fetița mea s-a făcut acuma mare, și mi-e rușine de ea, nu mai pot! I-am spus să mă lase în pace... Nu știu ce are cu copilul meu! De câte ori vine, n-ajunge că îmi culc fetița pe jos, mai și țipă la ea... Iar pe mine mă bate ca un câine. Nu-mi poate suferi copilul. Și i-am spus să mă lase, să se ducă... i-am închis ușa... dar...

Ana se opri, se uită la omul din fața ei și, când îi văzu ochii mari, care o priveau ca niște oglinzi luminoase și adânci, se

turbură cu totul și izbucni scurt în plâns, oprindu-se însă numaidecât și bâiguind ca un copil:

– Tovarășe Pavel, nu știu ce să fac... n-aș vrea să mai lipsesc, dar nu știu ce să mă mai fac... mă omoară cu bătaia... când a aflat că strâng bani să-mi dau fetița mai departe la școală, m-a nenorocit cu bătaia... Alaltăieri m-a chinuit toată noaptea...

Omul o ascultase neclintit, fără să clipească, fără să încerce să spună vreun cuvânt. Când lucrătoarea se opri vreo câteva clipe, el trase un scaun și se așeză liniștit în fața ei, cu un cot pe lemnul lucios al biroului. Nici de astă dată, deși femeia se oprise, nu spuse un cuvânt. O privea cu aceiași ochi și dădea numai din cap în semn că ascultă, să spună tot, fără teamă. Părea numai uimit, ca atunci când ceva vechi, un lucru de demult și rău, și pe care îl credeai mort iese nu se știe de unde și se agață de om cu furia celui care vrea să distrugă.

Ana se așeză pe scaun, mai tăcu un timp și apoi, aducându-și aminte, spuse temătoare:

– Și vedeți? Din cauza asta am lipsit ieri! Nici n-am putut să mă scol din pat... Credeam că d-aia m-ați... să vin și să...

Ana se opri și-și lăsă privirea în jos. Obrajii îi ardeau; se făcuse roșie la chip și se ținea dârz de scaun în fața biroului. Se făcu o tăcere de câteva clipe, pe care lucrătoarea o rupse spunând cu glasul omului muncii:

– Tovarășe, eu mă duc la mașină! A trecut pauza...

Președintele de comitet se uită în treacăt spre ceasul din perete și dădu din cap:

– Da, dar acum spune. Vreau să știu ce e cu dumneata. Nu se poate să trăiești în felul ăsta...

Ana însă își revenise și acum era liniștită. Îi trecu prin minte că nu are nici un rost s-o ia de la început, n-ar folosi la nimic. Toată povestea ei lungă cu Tomiță i se părea acum de nimic, fără rost și fără folos s-o audă președintele Comitetului de fabrică. Cu ce poate să-i ajute? Se ridică iarăși în picioare îndârjită

și se șterse apăsat pe obraji. În aceeași clipă însă, președintele se ridică și el în picioare, o opri nemulțumit, chiar iritat:

– Dar, tovarășă Ana, spune, să vedem ce e de făcut. Îmi pare rău că nu te-am cunoscut mai bine până acum. Ia spune-ne, bărbatul dumitale e muncitor? Unde lucrează?

– Nu, tovarășe! E bocsier!

– Boxeur? E înscris în Federație, în O.S.P.?

– Nu, nu e scris. Spunea că nu are nevoie de leafa statului. Acum e militar.

– În ce regiment?

– Aici, în București, la grăniceri.

– De mult ești cu el?

– L-am cunoscut la trei ani după ce a murit bărbatul meu. D-atunci!

– Și ce are de te bate? Nu e sănătos? De ce nu te desparți de el? Acum nu mai e ca pe vremuri, dacă bărbatul e nebun, să-l înduri toată viața. Și judecătorii noștri...

– Tovarășe Pavel, nu sunt măritată cu el. Am stat amândoi până în primăvară, acuma... și, fiindcă începuse să mă bată, am fugit, mi-am căutat altă odaie. Dar a venit după mine, nu știu cum m-a găsit...

– Și când a început să te bată? Pentru ce?

– I-am spus o dată să nu mai vie, că nu se mai poate, n-avem nici casă ca lumea. O singură odaie și nu se mai poate, mi-e rușine de copil! Și când a auzit că mai vreau s-o dau mai departe la școală!... Copilul meu învață foarte bine și, când am fost o dată cu ea, învățătoarea mi-a spus că nu trebuie s-o las... A ieșit mereu premiantă... D-atunci a început... și acum mi-e frică s-o mai las singură acasă... „Ai să vezi, îmi spune mereu, dacă nu-ți bagi mințile în cap, vai de pielea ta! Vrei s-o faci domnișoară, să te coconești?! Lasă că o fac eu să nu mai fie domnișoară."

– Şi de ce n-ai venit să ne spui, zise preşedintele de comitet, ridicându-se în picioare şi măsurând câţiva paşi. Trebuia să vii aici, să ne spui, adăugă după aceea, rece cu un fir de bănuială în glas. De ce ai răbdat atâta? Asta nu se poate!

Femeia tresări şi se închise în ea numaidecât. Se posomorî şi tăcu. Preşedintele Comitetului de fabrică se mai plimbă puţin, apoi se aşeză iar pe scaun.

– Tovarăşă, n-am vrut să te învinuiesc, îi spuse cu alt glas. Ah, ce fire ai! Păi nu faci nimic, aşa! Nu se trăieşte aşa! Nu vezi cum e la noi? Singur nu ajungi nicăieri. Te lupţi, te lupţi mereu, şi nu poţi să schimbi nimic. Acuma, gata, lasă! N-o să treacă prea mult timp şi oameni ca ăştia... dar trebuie... în sfârşit! Bine că stim! D-aia îţi spuneam: trebuia să vii aici, era chiar pe vremea când se făceau anchete pentru locuinţele filaturii noastre. O să ne interesăm dacă mai e un loc, şi atunci ai scăpat de el numaidecât. Până atunci, cred că cel mai bun lucru e să cauţi şi să te fereşti de el.

– Cum să mă feresc, tovarăşe! Nu mai ştiu ce să fac! Ieri, după ce m-a chinuit toată noaptea, s-a întors ca un miel şi mi-a lăsat o grămadă de bani. Ce să fac?!

– Să nu faci deocamdată nimic! Caută să nu-l provoci. Şi mâine treci iar p-aici. Acum ascultă pentru ce te chemasem ieri. Ştii că avem câteva lucrătoare noi. Una din ele e chiar la secţia dumitale. Ne-a spus că ea vrea să înveţe cât mai repede meseria. Maistoriţa mi-a vorbit de dumneata că te pricepi mai ales cum să te porţi cu cele noi şi am vrut să stăm de vorbă. E o poveste cu fata asta, pe care am vrut s-o ştii. Tată-său era tâmplar la un pension din astea, catolic. Şi pentru leafa de acolo a vrut ca fata lui să înveţe şi ea în pension. Ce să-ţi mai spui? El îşi dădea leafa de pomană, iar fata spăla coridoarele pensionului şi slugărea toată ziua prin casele babelor catolice. Acum o săptămână l-am cunoscut pe tat-său, când a venit cu ea aici. Când a auzit c-o primim, ce să-ţi mai spun, se şi vede! Vrea să se facă *numaidecât* lucrătoare...

Ana se ridică de pe scaun, iar preşedintele de comitet se ridică şi el şi-i întinse mâna, zâmbind:

– Ei, tovarăşă Ana, îmi pare bine că te-am cunoscut. Ai o viaţă familială chinuită şi rău ai făcut că te-ai lăsat prinsă până acuma, dar, vasăzică, bine că ştim şi o să ne gândim, aşa că treci mâine să discutăm, să vedem ce este de făcut! Nu sta singură, tovarăşă! Să nu-ţi fie frică de nimeni, auzi? Treci mâine!... Noroc şi spor la lucru!... Şi ai grijă de Aurica Muscan!...

Preşedintele Comitetului îi strânse mâna, şi Ana ieşi din birou. Se întoarse la maşini într-o stare neobişnuită de turburare. Se simţea puţin zăpăcită, ca şi când ar fi făcut sau i s-ar fi întâmplat ceva nefiresc. Această discuţie nu i se părea nefirească, dar întorsătura pe care simţea că au luat-o lucrurile o găsea întunecată, nu înţelegea; nu înţelegea bine pentru ce un lucru cum era viaţa ei încurcată de acasă poate fi o problemă pentru Comitetul fabricii; şi, pe de altă parte, chiar povestea tinerei Aurica Muscan şi atenţia comitetului pentru o ucenică i se părea iarăşi cu neputinţă. Ana nu înţelegea bine de unde veneau toate acestea.

VII

Câteva zile mai târziu, lucrătoarea Ana Roşculeţ fu vizitată acasă de o asistentă socială, care îi făcu o fişă. După o săptămână, într-o duminică, a fost mutată provizoriu, cu toate lucrurile, în căminul filaturii. Preşedintele Comitetului de fabrică îi spusese a doua zi că blocul filaturii e ocupat în întregime de familii care au câte doi şi trei copii; nu se poate muta acolo, unde ar putea să scape de omul ei. „Ai să stai în cămin câteva săptămâni până îţi pierde urma şi până îţi găseşti altă locuinţă. Deocamdată. După aceea o să vedem noi ce e de făcut.“

Președintele îi mai spusese apoi că lucrurile ar fi simple dacă ar fi numită responsabilă a căminului. În cazul acesta ar avea drept la locuință, împreună cu fata. „Dar mai bine, tovarășă, să stai liniștită o lună de zile și pe urmă să-ți cauți o odaie. Fă-l pe omul dumitale să creadă că te-ai mutat aici definitiv, ca să nu te urmărească atunci când ai să pleci!“

Ana căută să se aranjeze în cămin cât mai pe nesimțite. Îi era rușine de lucrurile ei, care păreau nelalocul lor în dormitorul simplu, făcut numai pentru schimburile care lucrau noaptea. În primele zile, fetița era atât de întristată, încât noaptea, la spatele mamei, stătea ceasuri întregi fără să închidă ochii, ascultând respirațiile grele, uneori sforăitoare, care se auzeau în celelalte paturi.

În duminica următoare, Ana fu anunțată de la poartă că o caută cineva.

– Cine e, ce are cu mine? a întrebat, tresărind.

– Nu știu ce are cu tine. Stă la poartă și vrea să-ți vorbească!

Ana făcu o mișcare fără voie și vru să se ridice de pe pat. Pentru întâia oară de când dura povestea ei cu Tomiță, copilul se agăță de umerii femeii și șopti apăsat, cu ură, cu un glas care nu prea semăna cu al unei fetițe de unsprezece ani:

– Mamă, nu te duce! Stai aici.

Femeia, surprinsă, amuți, apoi dădu copilul la o parte. Îi răspunse la fel, ca și când ar fi vorbit unei fete de douăzeci de ani:

– Trebuie să mă duc și să-i spun că am terminat cu el. Altfel, o să-mi dea târcoale mereu.

Ana se sculă de pe pat și porni spre ușă, dar în drum se opri, stătu o clipă la îndoială, apoi se întoarse, se aplecă sub pat și trase o valiză de lemn, din care luă un pachețel cu bani. Apoi plecă hotărâtă, călcând cu dârzenie, deși chipul i se făcuse palid.

Străbătu curtea fabricii și se îndreptă spre poartă. Intră în biroul portarului și acolo dădu cu ochii de bărbat.

Tomiță o aștepta așezat pe o bancă de lemn, fumând nervos, cu coatele pe genunchi. Când auzi că intră cineva, se ridică

în picioare. Era îmbrăcat civil, într-un costum negru, pretențios, cu capul gol și cu părul lins încărcat de briantină. Îmbrăcămintea de pe el și nasul puțin tumefiat îi dădeau o înfățișare de individ care a dat de curând o lovitură bună.

Când o văzu pe Ana, aruncă țigarea cu un gest leneș și încrezut și, fără să spună vreun cuvânt, îi întoarse spatele și porni spre ieșire cu un aer care invita amenințător pe femeie să-l urmeze: deschise ușa și ieși afară în stradă. Ieșind, lăsase ușa deschisă, sigur fiind că femeia are să vie după el. Stătea pe trotuar cu mâinile în buzunare, cu spinarea întoarsă spre poarta fabricii; în așteptare, își adună nepăsător o tuse în gât și scuipă cu dexteritate prin colțul gurii.

De după ghișeul și telefonul său, portarul urmărise scena indiferent. Ana îl urmărise și ea pe bărbat, dar nu se mișcase din loc. Se uita la el cu încordare, așteptând. Trecură astfel câteva clipe, și în cele din urmă, intrigat, Tomiță se întoarse și se uită în urmă. Când văzu că femeia nu vine, spuse încet și gros cu un glas al lui, un glas al unei voinți care nu da socoteală:

– Vin' încoace!

La auzul acestui glas, femeia făcu un gest hotărât, întoarse spatele și porni spre curtea fabricii. Tot atunci, omul strigă în urma ei cu uimire, revenind în camera portarului:

– Unde te duci? Nu stai să-ți spun ceva? Stai să-ți spun ceva, că nu te mănânc!...

Femeia se opri brusc, se întoarse repede la loc și trecu iute prin fața bărbatului. Ea intră alături într-un fel de vorbitor, iar omul, nemulțumit și stăpânindu-și furia, se mișcă și el în urma ei și intră înlăuntru.

Nici nu intră însă bine că, deodată, femeia izbucni alături de el, măsurându-l cu o privire rece ca de oțel. Întrebă încet și apăsat, rar și hotărât:

– Ce este Tomiță? Ce vreai? Ce mai cauți? Vorbește!

Luat pe neașteptate de acest glas pe care nu-l cunoștea și de privirea înțepenită a femeii, omul holbă ochii de uimire și

rămase nemișcat în fața ei, puțin prostit, cu tresăriri de adolescent care este repezit. Mârâi totuși prostește, fără convingere, neștiind ce altceva să răspundă:

– Ce mă iai tu așa, auzi? Eu îți... (și o înjură pe femeie, căutând, slab, s-o înfricoșeze).

Femeia însă nu-l luă în seamă; continuă cu un dispreț rece, tăios:

– Asta e a doua oară când fug de tine, și vii iar să mă cauți. E-he! Mă uit la tine și nu-mi vine să cred că am putut să te rabd ca o proastă atâta timp... Acuma ce mai cauți? Crezi că mai sunt aia care să-i fie frică de tine? Ce noroc ai avut!... Să fi chemat poliția și să te fi... Ce te uiți asa ca un neghiob? Crezi că mai mi-e frică de tine?

Ana spusese cuvintele acestea cu o ură atât de puțin stăpânită, că omul se lăsă pe una din cele două bănci și se uită la ea pierdut, zăpăcit de uimire. Felul lui de a fi, îngâmfarea, aerul încrezut, nu mai erau. Femeia nu-l slăbi însă; continuă din ce în ce cu mai multă pornire dușmănoasă, din ce în ce mai amenințător:

– Și acuma vii iar după mine și-mi întorci spatele. Credeai că-ți mai știu de frică. Credeai că o să mor când o să te văz. Dacă te mai prind p-aici, o pățești, chem poliția să te lege...

Femeia se opri, se așeză în fața omului pe cealaltă bancă a vorbitorului și părăsi pentru o clipă tonul amenințător:

– Ia spune, Tomiță, ce cauți aici după mine? Ce mai cauți?

Apoi continuă cu furie joasă, crescândă, stăpânită cu greu:

– Ce-ai mai vrea tu acuma să mă bați și să sări cu picioarele pe mine. Să mă încui în casă și să mă omori cu bătaia. Ce m-ai bătut și m-ai chinuit tu, și eu mă rugam degeaba să nu mai dai...

Cuvintele acestea se pare că răscoliră în femeie amintiri atât de negre, că deodată, ea sări în picioare și scrâșni amenințător:

– Și acuma ce cauți aici? Vorbește! Ce te uiți așa ca un nătărău? Scoal' în sus și ieși afară! Ieși afară d-aici! Ieși!...

Omul ridică privirea și păli, lovit în inimă. Se vedea că n-o mai recunoaște pe fosta lui femeie în nici un chip.Ura ei îl strivea, și se vedea că situația i se pare de necrezut. Cu două săptămâni în urmă altfel se întâmplau lucrurile. Rămase pe bancă, strivit de pornirea crudă a femeii; bolborosi:

– Ai înnebunit? Se vede că ești nebună! Nu mai vreai, treaba ta! Eu nu te iau cu forța. Dar de ce strigi? Ți s-a suit sisi la cap?...

Ana se așeză la loc, înghițindu-și cu greu pornirea de a chema portarul să-l dea afară. Chipul i se făcuse stacojiu. Ardea de ură și se frământa nestăpânit. Starea de umilință a bărbatului și vorbele lui tâmpite se vede că o înfuriaseră și mai rău, pentru că după ce se așeză pe bancă, începu să vorbească iar și de astă dată începu să-l lovească cu insulte, amintind în același timp cu ură și durere despre viața dusă împreună cu el:

– Nu-ți vine să crezi, ți se pare că am înnebunit... Nu-ți vine să crezi că nu mai tremur înaintea ta... Credeai că nu mai e altul ca tine, că mor după tine, că nu mai găsesc altul, că dacă am copil, nu mai găsesc pe cine să mă ia... Om de nimic ce ești! Mucosule! Vreai să mă îmbunezi cu banii, când eu te rugam cu sufletul la gură: „Tomiță, Tomiță, nu mai veni noaptea la mine. Mi-e rușine să stau cu tine în pat și copilul jos, în trențe..." Câine ce-ai fost! Veneai noaptea și mă chinuiai ca un câine! Îți intrase în cap că ești mare bocsier și eu trebuie să înghit mereu, să te rabd mereu, să tremur în fiecare zi când aud pași în curte: „Vai! O fi Tomiță! S-o fi gândit și el și o fi înțeles să vie la mine ziua. A, nu! El vine puțind a băutură la miezul nopții, ce-i pasă lui de una ca mine!"

În timp ce vorbise, femeia desfăcuse pachețelul cu hârtii și-l aruncase în poala omului, care nu făcu nici o mișcare să-l prindă. Biletele căzură pe podea.

Se făcu, în urma acestui gest, o tăcere apăsătoare. Femeia vorbise gâfâind și acum ostenise. De alături, din biroul portarului, se auzi țârâitul telefonului. În cele din urmă, Ana se mai

liniști. Nemișcarea bărbatului și mai ales privirea lui rătăcită o făcură, se vede, să se simtă atât de repede răzbunată și să uite trecutul, pentru că, după un lung timp de tăcere, ea reluă cu un glas mai înmuiat, dar totuși dominând:

– Așa, Tomiță, ești băiat tânăr și nu știi ce e o femeie. Învață-te să te porți și să pricepi că nimeni nu poate să rabde când paharul se umple.

Bărbatul tresări, doborât de uimire. Se uită la ea holbat, neputând să înțeleagă de unde veneau aceste cuvinte în gura unei femei așa deodată, când timp de doi ani de când o cunoștea, niciodată n-o auzise vorbind astfel și mai ales cu acest glas atât de mândru.

Ana era și ea puțin uimită de ceea ce îi trecea prin cap. Această uimire, însă, creștea în ea ca o bucurie ciudată care o însuflețea, o făcea de nerecunoscut chiar ei însăși, fără să-și dea seama de unde îi vine această schimbare atât de neașteptată.

– Haide, Tomiță, să nu fii supărat pe mine, continuă ea după câteva clipe. Eu știu că nu ești om rău, dar ai trăit numai cu oameni fără căpătâi. Eu nu mai sunt supărată pe tine...

Bărbatul tresări iarăși și deodată vorbi răgușit, zâmbind șters, supus, rugător:

– Aneta, hai acasă și n-am să-ți mai fac nimic. Ai să vezi... O să luăm o odaie largă și ne căsătorim amândoi. Crede-mă!

– Nu, Tomiță, răspunse femeia, zâmbind binevoitor, cu îngăduință chiar, pentru starea în care se afla celălalt.

Bărbatul însă nu pricepu acest zâmbet și se ridică brusc, simțind-o iarăși apropiată, ca și mai înainte de această întâlnire, și o apucă de mână bucuros, vrând s-o ducă cu el chiar în clipa aceea:

– Haide, Aneta, ai să vezi ce bine o să fie...

Femeia se ridică alene, parcă șovăind, și omul nu înțelese nici acum că mișcările ei nu erau șovăitoare, ci mai mult încărcate de liniște și oboseală. Ea îl privi cu același zâmbet de mai înainte și-i vorbi cu aceeași liniște și oboseală a mișcărilor.

– Nu se poate, Tomiță!

– Ei, lasă, lasă, făcu omul prins de pornirea lui prostească și veselă, străduindu-se s-o facă și pe ea să fie la fel. Lasă, mă, Aneta. Ce-a fost, a trecut! Haide, mă! Gata! Hai cu mine să ne plimbăm nițel și pe urmă ne întoarcem și luăm chiar acum lucrurile tale! Ce să ne certăm noi pentru un fleac... Așa se întâmplă...

Ana tresări ca la un semnal când auzi *pentru un fleac*, apoi se posomorî și încercă să nu se supere. Răspunse ca mai înainte:

– Nu se poate, Tomiță!

– Ei, nu se poate! făcu omul sâcâit. Cum nu se poate? Eu îi spun una, și ea că nu se poate. Ce dracu'! Haide, mă Aneta, nu mă mai fierbe atâta! Fiindcă femeia nu se mișca și se uita numai la el în tăcere, omul înmuie glasul și vorbi iarăși rugător, însă colții celui dinainte se făcură simțiți:

– Haide, mă Aneta, nu fi proastă! Mă fierbi mereu. De ce nu-mi spui verde: nu vreau și gata. Ce dracu'!

Cuvintele acestea, la început, treziră o clipă ura surdă a femeii, obosită de câtva timp, dar apoi, vorbele bărbatului căpătară alt înțeles pentru ea. Se vede că i se părură neroade, pentru că se lăsă pe bancă și zâmbi cu îngăduință, femeiește, ca și când ar fi avut în față un băiat de șaptesprezece ani care încearcă să fie bărbat. Acest zâmbet îl răni pe om mai rău decât tot ceea ce se întâmplase până acum. Sângele îi năvăli în obraji și, pe neașteptate, dându-și seama de felul cum ascultase femeia pornirea lui de mai înainte, scrâșni:

– Dumnezeul mă-ti de...

Se opri, scrâșni iarăși:

– Ce te uiți așa?! Candela mă-ti! Când ți-oi da un pumn, te împrăștii pe jos. Ce mă *duci* tu pe mine?!

Ceva amenințător care începu să pâlpâie în privirea femeii îl opri s-o lovească. Stăpân totuși pe el, se aplecă jos, luă banii și-i băgă furios în buzunar.

– Biserica mă-ti! Ce, tu crezi că eu mor după tine? Adio și-un praz verde!

Vru să deschidă ușa și să plece. Se întoarse furios:

– De ce nu vrei, mă, să mergi? Crezi că ai să găsești unul mai bun? Te-ai făcut deșteaptă, crezi că ai să scapi de mine! Nu scapi tu de mine, câte zile ai avea. Te prind afară și spăl cuțitu' în tine!

Fiindcă femeia tăcea, rezimată de perete, cu chipul împietrit, omul apucă clanța să plece. Deschise ușa, apoi reveni! Scoase banii din buzunar și-i întinse femeii:

– Și banii de ce nu vreai să-i iai? Ce faci fițe d-astea! Eu ți-am dat o dată, nu sunt atât de fraier! Ia-i, să te îmbraci bine, să te placă la sindicat.

Omul făcu un gest să-i vâre banii într-un buzunar al bluzei, dar deodată renunță, se întoarse repede și porni furios, înjurând tare și trântind amândouă ușile, a vorbitorului și pe aceea de la poartă.

VIII

După plecarea lui Tomiță, Ana se simți deodată atât de nenorocită, că ieși în goană din biroul portarului și, ajunsă în dormitor, se trânti în pat, scrâșnind din dinți. Fetița nu îndrăzni s-o întrebe nimic.

Ana se sculă apoi neliniștită, într-o stare de turburare care creștea în ea ca o sfâșiere dureroasă, și ieși din nou afară.

Începu să se plimbe agitată, și tăcerea de duminică a lungilor acoperișuri ale fabricei o mai liniști. Începu să-și dea seama de întâmplare. Tomiță se arătase atât de necopt în întâlnirea de acum, că toată legătura ei cu el i se păru un lucru prostesc, cu neputință de îndurat, fără rost și de rușine. O durea gândul că abia astăzi îl descoperise pe om; suferea pentru tot ceea ce trăise cu el, pentru ceea ce dăduse.

Se mai plimbă un timp singură, pe lângă zidurile căminului, și după ce se mai liniști, se întoarse în cămin și se așeză pe pat. Fetița stătea lângă noptieră și-și făcea lecțiile.

Deodată copilul tresări, parcă speriat. Dedesubt, din sala de festivități, izbucniseră aplauze care zguduiau clădirea.

Prinsă de un gând neașteptat, Ana sări a doua oară din pat și ieși afară. Ocoli zidurile căminului și ajunse în fața sălii de festivități. Prin geam se vedeau oameni mulți și lucrătoare, tovarăse de-ale ei, înșirați pe bănci, ascultând pe cineva care vorbea.

Ana apăsă clanța și intră înlăuntru încetișor, pe nesimțite. Deși intrase de nenumărate ori aici (era o sală care pe vremuri servise de cantină), încăperea i se păru nouă, impunătoare, necunoscută. În fund avea o masă de-a lungul peretelui, plină cu figuri de șah; de-a lungul celorlalți pereți, scaune și măsuțe mici; două dulapuri încărcate cu cărți. În celălalt capăt, unde se ținea acum ședință, pereții erau plini de lozinci și tablouri ale învățătorilor muncitorimii. Pe o mică estradă în formă de cerc, tăiat pe jumătate de peretele din fund, era așezată o masă de lemn negru în dreptul căreia stătea un om în picioare și vorbea.

După ce intră, Ana rămase nemișcată, alături de câteva lucrătoare din urma băncilor. Se așeză cu sfială și căută să audă și să înțeleagă ceea ce vorbea omul de pe estradă, dar nu apucă bine să asculte, că tresări; cineva îi șoptise numele de alături. Se întoarse și întâlni privirea maistoriței.

– Tovarășa Ana! E o ședință de partid!

Ana zâmbi și dădu din cap în semn că știe, dar privirea fixă, nemulțumită, a maistoriței, o făcu să bănuiască ceva. Când pricepu, la început se întristă și lăsă capul în jos; apoi, deodată, simți ceva adânc care o jigni, și chipul i se înroși, se făcu stacojiu.

Se sculă fără sfială și ieși repede afară. Rămase în fața ușii, simțind încă în spate privirea fixă, nemulțumită, a maistoriței. Scrâșni din dinți, și o nemulțumire rece, grea, îi năvăli în inimă,

la început împotriva maistoriței, apoi împotriva tuturor celor din sală care stăteau acolo adunați și care o dăduseră afară.

Se pomeni singură, călcând rătăcită pe lângă zidurile căminului.

Se întoarse în dormitor și o găsi pe fetiță citind. Vru să-i spună ceva, dar tot atunci un ropot de aplauze îi luă vorba din gură. Aplauzele ținură mult, apoi se înmuiară cu încetul, pe rând, după care se auziră zgomote înfundate, însoțite de voci și de murmur, semn că ședința se terminase.

Ana se uită repede la fetiță și ieși din nou afară, împinsă de un simțământ căruia nu i se putea împotrivi. Din sala de festivități ieșeau încet, în liniște, vorbind aprins, dar fără gălăgie, colege de-ale ei, maistorițe, funcționari de la direcție, muncitori pe care nu-i cunoștea bine.

Treceau pe lângă ea, în grupuri, unii fără s-o vadă, alții mai tăcuți, privind-o în treacăt; Pavel Vasile era înconjurat de câțiva muncitori și trecu pe lângă ea fără s-o bage în seamă. Ana se posomorî, dar în aceeași clipă, aruncându-și ochii spre acoperișurile fabricii, președintele o văzu și-i făcu un semn din cap.

Oamenii ieșeau din sală și, după ce rămâneau un timp prin curte, în grupuri, porneau spre ieșire.

IX

Ana intră din nou în sala de festivități acum golită și, când deschise ușa, se lovi în piept cu prietena ei Vica.

– Tocmai vream să te caut! Arăți prost, ești bolnavă cumva? Hai să stăm puțin... îi vorbi prietena.

Se așezară la o măsuță.

– Am avut o ședință grea de tot. Știi că pe tovarășul Pavel de la comitet o să-l alegem director în locul lui Ieremia, care pleacă de la noi; e numit, nu știu ce, în altă parte, continuă cealaltă.

Cuvintele acestea nu-i prea plăcură Anei; deși vestea o făcuse să tresară, îngăimă cu totul altceva, cu un glas nepăsător indiferent:

– Da! Se poate.

– Știi că maistorița noastră a fost lăudată în ședință? După tovarășul Pavel a vorbit tovarășul Vișan, secretarul nostru și a lăudat-o pentru Aurica Muscan. Zicea că nu s-a mai pomenit ca în trei săptămâni cineva să fie lucrătoare în filatură la noi.

– Și de mine, care am învățat-o, n-a spus nimic? întrebă Ana, cu pornire. Toată săptămâna trecută am stat numai de ea, pentru că tovarășul Pavel personal mi-a spus cum a fost, cum era într-un pension și toată povestea. D-aia m-a dat maistorița afară din ședință! A uitat când mergeam amândouă la birt și n-avea bani!

– Ce, tu ai intrat astăzi în sală? Păi nu e voie, nu te supăra pe ea! Nu ești membră de partid. Așa că nu te necăji degeaba, îi spuse cu sfială Vica. Știi ce mi-a spus bărbatu-meu după ce te-a cunoscut? „Păcat de fata asta că nu știe carte".

Ana o întrerupse scrâșnind și strigând răgușit, nefiresc:

– Du-te dracului cu bărbatu-tău în brațe! Te găsiși tu deșteaptă! Nu vezi ce proastă ești?

Vica Diaconescu își mușcă buzele, se uită câteva clipe la cealaltă și porni încet spre poartă, fără să mai spună vreun cuvânt. Ana se luă după ea, o urmări în tăcere, cu privirea tăioasă, până ce n-o mai văzu, apoi se întoarse în sala de festivități. Se uita cu aceeași sticlire tăioasă a ochilor spre fundul sălii, unde mai mulți tineri jucau șah; se îndreptă apoi spre dulapurile cu cărți și vru să deschidă geamul. Alături, la masa lungă din mijlocul sălii, trei-patru muncitori și câțiva funcționari răsfoiau în tăcere niște ziare și reviste.

– Cine are cheia de-aici? întrebă Ana, zgâlțâind veriga de la ușa dulapului.

Nu-i răspunse nimeni. Cineva doar ridică fruntea din ziar și se uită la ea câteva clipe, uimit. Vru să-i răspundă, dar lăsă acest lucru în seama altcuiva. Chiar se auzi un glas:

– E închis astăzi, tovarășă!

– Și dacă eu *vreau să citesc*!... făcu Ana cu glas apăsat.

– Ei! De ce n-ai cerut de aseară?!

Un tânăr muncitor, care părea cu totul absorbit de șah, își ridică brusc fruntea și o fixă stăruitor, cu aceeași uimire pe care Ana o citise în ochii celui cu ziarul. Așteptă ca tânărul (care i se părea că o cunoaște) să zâmbească batjocoritor, și sângele i se urcă a treia oară în obraji. Dar acela nu zâmbi deloc. Mai stărui un timp privirea spre ea, apoi se întoarse la figuri.

Ana se dezlipi de dulapul cu cărți și se așeză la masa lungă din mijlocul sălii. În aceeași clipă, vecinul ei zvârli ziarul înfuriat, furie care, de altfel, nu turbură pe nimeni. Se uită la Ana:

– Iar vor război, bolborosi el revoltat. O să-i cam ia dracul... Uite, tovarășă, ce scrie, mai spuse el, împingându-i ziarul.

Ana vru să-l apuce, dar omul, care după îmbrăcăminte părea să fie un funcționar de la birouri, nu-i dădu timp să se uite:

– Eu nu pricep ce fac muncitorii de acolo, spuse el, supărat. De exemplu, ăia care lucrează în uzinele de armament!

– Să-ți spun eu, tovarășe Citac, zise un băietan grav, împăturind ziarul liniștit. Socialiștii de dreapta, ăștia sunt pacostea. Eu i-aș împușca pe toți, încheie el cu o revoltă care făcu să-i piară gravitatea.

– Ei, nu-i aia, zise altul, un muncitor bătrân, slab și subțire, proaspăt bărbierit. Cine ține puterea! Aia e! Că dacă îi mătură pe-ăia, se duc dracului toți socialiștii de dreapta.

Altcineva răspunse că de aceea lupta partidelor comuniste e grea, pentru că burghezia găsește cozi de topor.

Ana asculta posomorâtă discuția, și felul în care oamenii se înfuriau, pomenind de război și de capitaliștii americani o turbura și o nedumerea. La un moment dat se simți stingheră

între acești oameni, care vorbeau cu atâtea amănunte de niște lucruri asupra cărora ea nu se gândise niciodată. Se ridică de la masă și ieși afară, urmărită de vocile celor dinăuntru. „Mare scofală, îi trecu prin cap, în timp ce se îndrepta spre dormitor. Citesc și ei în ziar și pe urmă vorbesc..."

*

Toată ziua aceasta de duminică i se păru Anei apăsătoare, lungă și se simți din ce în ce mai rău. Se gândea pe rând, stând în pat, la tot ceea ce i se întâmplase în ultimul timp și nu înțelegea pentru ce nu este liniștită, pentru ce totul i se pare desfăcut și împrăștiat, fără legătură, închis și turbure. Gândul că a scăpat de Tomiță, în loc s-o bucure, o înfuria. Prietena ei i se părea de nesuferit. Simțea că Vica Diaconescu trăiește într-o lume în care ea nu se poate mișca bine. O învinuia atât pe ea, cât și pe maistoriță, că n-au ajutat-o niciodată, că nu încercaseră nici una s-o scape de Tomiță, deși știau amândouă, de mult, că se chinuie și pierduse timpul cu el.

Spre seară ieși în oraș, în apropiere, intră într-o cofetărie și se întoarse cu câteva prăjituri pentru copil. Apoi, fără să stie sigur ce are de gând să facă, se îmbrăcă cu îngrijire și-i spuse fetiței să stea liniștită, să se culce, pentru că are să se întoarcă târziu.

Apoi plecă încet și ieși în curte. Nu ajunse însă în dreptul porții și deodată se opri pe loc; stătu câtva timp la îndoială; se întoarse fuga în dormitor.

– Îmbracă-te și hai cu mine în oraș, îi spuse fetiței cu un glas ca de taină.

– Unde mergem? întrebă copilul, nevenindu-i să creadă. Hotărârea mamei o nedumerea, nu putea să-și dea seama unde s-ar putea duce împreună.

– Haide, măicuță, ce te uiți așa? zise Ana, căutându-i ciorapii și încălțămintea în valiza de lemn de sub pat.

– Unde mergem? De ce nu-mi spui? întrebă fetița sfios.

Ana o apucă de umeri și încercă să-i zâmbească:

– Ai să vezi! Ia spune-mi: tu ai fost vreodată la cinematograf?

Copilul făcu ochii mari și câteva clipe nu-i răspunse. Vestea aceasta parcă o uluia pe fetiță. I se păru de necrezut: mama ei nu pomenise niciodată despre acest lucru. Răspunse încet:

– Am fost, mămico! Acum două luni, ne-a dus cu toată clasa...

Apoi adăogă sfios, rugător:

– Mergem la cinema?

– Mergem, răspunse Ana, trăgându-i ciorapii iute. Hai mai repede, să ne întoarcem devreme... săptămâna asta lucrez în schimbul de noapte...

– Mămico, tu n-ai fost niciodată, așa e?

– Da, așa e! Nu mai tot întreba!

Porniră afară, și Ana o luă spre Șoseaua Iancului, unde știa că e un cinematograf. Chipul îi era încordat și neliniștit. Fetița mergea alături, tăcută și gravă.

Când ajunseră și intrară în hol, fetița se opri și se uită nesigur la mama ei.

– Ce-i cu tine? Spui c-ai mai fost! Ce te uiți așa? zise Ana din ce în ce mai neliniștită. Se vedea că gândește la ceva, cu încordare și teamă.

Ana scoase bilete și intrară amândouă înlăuntru. Filmul tocmai se terminase și acum se aprindeau luminile.

Ana se așeză cu grije într-un loc mai îndepărtat de cei de prin scaune, lucru care pe fetiță o nedumeri.

– Hai mai la mijloc, mămico, se vede mai bine.

Ana o apucă de braț și o sili să stea jos. Îi spuse scurt, aspru:

– Stai aici!

Apoi își înmuie glasul și spuse iar, după câteva clipe de tăcere:

– Nu sta pe scaun. Stai în poala mea!

– Dar de ce? întrebă copilul nedumerit... N-ai să vezi nimic...

– Ba am să văd, răspunse Ana încet și adăugă blând: Nu vrei să stai mai bine? Pe moale? Ce, nu-ți place?

Nedumerită, fetița se sculă și se așeză cu sfială pe genunchii mamei. Nu înțelegea purtarea ei; nu cunoștea decât mângâieri rare, când mama ei îi pieptăna părul.

– Măicuță, zise femeia, stăpânindu-se cu greu să nu-și strângă copilul în brațe. (Totdeauna se stăpânea astfel dintr-un fel de teamă, pe care nu și-o lămurea. Își dăduse numai seama că ori de câte ori o mângâia prea mult în timpul pieptănatului, simțea ceva copleșitor, care-i făcea rău.) În film, oamenii vorbesc alte limbi, continuă Ana, șoptit. Și e scris jos pe românește. Să citești tu încet și repede ce scrie... eu am ochii cam slabi, din cauza fabricii și nu văd bine.

Copilul se întoarse pe genunchi, mereu nedumerit; femeia simți că fetița nu crede; o strânse în brațe și spuse iar:

– Ai auzit ce ți-am spus?

– Atunci să mergem mai aproape, zise copilul, încercând să se scoale.

– Nu, stai aici, uite că începe, zise femeia apăsat.

Luminile se stinseră brusc și în sală izbucni o voce spartă, care pe fetiță o sperie.

„La Uzinele Reșița, noul director, un fiu al clasei muncitoare, întocmește, împreună cu colaboratorii săi, noul plan de producție. În trecut, slugile capitalului anglo-american au făcut din aceste uzine un izvor de câștig și de spoliere a bogățiilor țării. Trecute de curând în stăpânirea clasei muncitoare, Uzinele Reșița vor contribui la crearea industriei noastre grele și la construirea socialismului în țara noastră.“

Timp de câteva minute, femeia și fetița stătură cu ochii neclintiți pe ecran, cât ținu jurnalul. Apoi se făcu lumină, și amândouă răsuflară greu, cu ochii strălucitori.

– Îți place, măicuță?

Copilul vru să răspundă, dar luminile se stinseră din nou, și filmul începu.

Se vedea o câmpie fără margini, ca de pe altă lume. Apoi se auziră lătrături de câini și se văzu un sat obișnuit, cu niște case făcute din niște bârne înnegrite. În mijlocul ecranului apăru un gard, și numaidecât un cocoș sări pe el, mândru. Era un cocoș micuț, de o rasă necunoscută. El bătu din aripi și cântă atât de puternic și într-un fel așa de caraghios, că toată sala izbucni în râs. Fetița se lipi de mama ei și o luă de gât, abia stăpânindu-și bucuria.

– Citește, îi șopti Ana, apăsat.

Se auziseră glasuri în film și se vedeau niște țărani vorbind între ei într-o odaie.

– Nu scrie nimic, mamă, răspunse fetița, uitându-se neclintit pe ecran. Apoi spuse numaidecât: Ba da, acum scrie: „Ei, Vanca, ai să plesnești de atâta somn“... „Ce-aveți de gând, putrezeste grâul pe câmp“... „Ce spui Proșka! Măicuța noastră Rusia a ajuns pe mâinile femeilor“... „Din partea mea, eu unul, nu am nevoie de nimic“... „Las' să putrezească. Să vedem cum o s-o scoateți la cap cu colhozurile voastre.“

Ana se apropiase cu urechea de gura fetiței și urmărea filmul cu răsuflarea tăiată. Încetul cu încetul uită că se află în sală. Numai glasul cald al copilului, care îi șoptea la ureche, o făcea din când în când să tresară. Timp de o jumătate de ceas stătu încordată în scaun, cu mâna încleștată în jurul umerilor fetiței, tremurând mereu ca nu cumva șoaptele copilului să supere pe vecini. Uneori, chiar se auzea câte un sâsâit, și atunci simțea sudoarea cum îi udă tâmplele. Apoi, după un timp, prinse firul povestirii pe care o urmărea și se mai liniști. Aproape că ghicea singură ce se întâmplă, și chiar ce-și spuneau oamenii. Dar după un ceas, povestea de pe ecran, cu o țărancă ajunsă președinte de colhoz, apoi deputat în Sovietul Suprem, puse stăpânire pe

ea atât de mult, încât, atunci când femeia fu încolțită de dușmanii noii orânduiri și căzu împușcată pe niște scări, Ana abia se stăpâni să nu țipe.

XI

La sfârșit, când se aprinseră luminile, mai rămase încă buimăcită în scaun. Viața de pe pânză se stinsese, nu se mai mișca nimic; totul pierise, se spulberase. Se sculă de pe scaun și, cu fetița alături, ieși afară.

Se întunecase, și Bucureștiul începuse să-și aprindă luminile. Filmul parcă o amuțise pe Ana, pentru că, până aproape de filatură, nu scoase nici un cuvânt. Fetița o întreba câte ceva; îi răspundea scurt, tresărind. Viața filmului o stăpânea cu putere, o urmărea ca și când ea singură ar fi fost acolo în mijlocul întâmplărilor. Pe de altă parte, sfârșitul i se părea de necrezut, o tulbura. În timpul cât stătuse în cinematograf, se stăpânise cât putuse de mult pentru ca fetița să nu-i simtă emoția care o înăbușea. Țăranca aleasă deputat, care se urcă la tribuna Sovietului de deputați din întreaga Rusie, cu un caiet plin cu cifre și realizări, caiet după care trebuia să-și țină discursul, i se părea Anei de neînchipuit. Femeia deputat, de emoție, scăpase caietul din mâini; nenorocire; cum își va mai putea ține discursul! Ana tremurase tot timpul, îngrozită ea însăși de întâmplare. Apoi, fosta președintă de colhoz lăsase caietul baltă și, încurajată de zeci de priviri prietenești, își îndreptase trupul, ridicase fruntea în sus cu mândrie și începuse să vorbească pe limba ei simplă, mai bine decât după orice discurs pregătit dinainte.

Toate acestea i se păreau Anei de pe altă lume. Își aminti apoi că auzise de așa ceva și la noi și rămase înmărmurită de adevărul pe care îl descoperea.

Intră în curtea fabricei și apoi în dormitor, încă amețită de întâmplare. Se întinse să se odihnească, copleșită pe neașteptate

de o mulțime de dorinți nelămurite și arzătoare. Rămase astfel vreme îndelungată, ascultându-și cu uimire bătăile tari ale inimii.

Ziua de astăzi i se părea grea, bogată în întâmplări: simțea nevoia să doarmă, să se liniștească, să-și dea seama de ceea ce se petrece cu ea. Trecu mai mult de un ceas astfel; neliniștită, turburată, stăpânită de dorinți încâlcite, întunecoase.

Apoi, gândurile i se limpeziră cu încetul, cu cât timpul trecea si se apropia ora de intrare în schimbul de noapte. Fetița era și ea îngrijorată de starea mamei.

Într-o vreme, Ana pricepu că toate aceste lucruri, cum erau ele văzute în film, se întâmplă și s-au întâmplat totdeauna altora; peste ea au trecut numai vremuri dureroase și a rămas, timp de zece ani, aceeași lucrătoare dintr-o filatură de bumbac; și nici cel puțin una dintre cele mai ridicate; o lucrătoare care a uitat chiar și ceea ce putuse învăța în două clase primare, cât stătuse în satul ei.

Ana se întoarse în pat cu fața în jos și mușcă perina cu dinții; abia acum viața ei cu Tomiță și despărțirea de dimineață o făcură să izbucnească într-un plâns scrâșnit, nestăvilit, greu de suferință și de disperare.

Ana plânse încet multă vreme fără să-și dea seama ce anume o doare. Simțea doar că ceva trecuse în acești ani pe lângă ea; că în această vreme suferise fără rost; că oamenii n-o luau în seamă; cum astăzi, simțindu-se singură, fusese dată afară din sala de festivități de o fostă lucrătoare ca și ea, ajunsă maistoriță; lucrătoare căreia totuși nu-i putea găsi nici o vină; la toate acestea, care o nelinișteau, o întristau și o răscoleau, Ana nu răspunse decât plângând fără rost, plângând numai și mototolind așternutul în palmă.

Apoi, după un timp, se simți mai bine și se întoarse cu privirea în tavan. Fetița stătea alături pe pat, uitându-se gravă și tăcută la mama ei. Ana se ridică în capul oaselor și încercă să zâmbească. Vorbi încet, ușurată ca de o povară:

– Haide, măicuță, dezbracă-te și te culcă... A trecut... nu te speria... M-am gândit la un frate de care mi-e dor...

Ana spusese aceste cuvinte fără să mintă. Simțea ceea ce spusese, dar nu pentru fratele ei... Nu știa pentru ce anume.

Copilul se culcă, și Ana începu și ea să se dezbrace. Chipul i se luminase și mișcările îi erau domoale și hotărâte. Își îmbrăcă hainele de lucru și porni spre secțiile de mașini.

XII

Când intră înlăuntru, o căută cu privirea pe Vica. Se apropie de ea, o apucă moale de braț și-i vorbi fără să-i lase timp aceleia s-o judece în vreun fel:

– Cred că nu te-ai supărat pe mine! Vreau să-ți spun mai pe urmă ceva! Dă-mi mâna!

Nu ceea ce spusese o impresionă pe prietenă, ci glasul parcă necunoscut al Anei, un glas liniștit și cald, pe care-l simțea din inimă.

Îi zâmbi și-i strânse mâna:

– Ce-i cu tine? Cum era să mă supăr? Am văzut că nu te simți bine!

– O să mai vorbim noi, zise Ana, îndepărtându-se și căutându-și mașina.

– Noroc, tovarășă Aneta!

– Noroc, *domnișoară*, răspunse Ana, în glumă, oprindu-se din mers în dreptul mașinii la care lucra Aurica Muscan. Ce mai faci? Cum merge? Apoi, trecând pe lângă ea, se opri câteva clipe, o apucă de obraz, pe care i-l strânse cu două degete și-i spuse cu o oarecare asprime, zâmbind totuși:

– Ți-am spus mereu să nu te grăbești cu primirea schimbului și să mă aștepți și pe mine. Uită-te! Mai sunt două minute. Cum crezi că ai să înveți să *lichidezi* cu ruperea firelor?

Ana trecu repede cu privirea peste sectorul ringului, apoi porni în jurul lui, cercetând cu atenție banca cu inele și fuse

și rama de alimentare a mașinii. Lucrătoarea cea tânără venea în urma ei.

– Ei, tovarășă, cum se poate să primești schimbul fără să controlezi mașina? spuse Ana cu nemulțumire. Apoi continuă făcând un gest cuprinzător peste spinarea ringului: cum se numește partea asta a mașinei?

Aurica Muscan răspunse repede:

– Tren de laminaj.

– Da, și ce ți-am spus eu să faci când primești schimbul?

– Să vă aștept pe dumneavoastră, răspunse tânăra cu grabă, revenind însă numaidecât asupra răspunsului și roșindu-se rău; băgase de seamă supărarea celeilalte; adică nu: să bag de seamă dacă există *aglomerări* de semitort; să nu fie semitort în cursoare și valțurile de presiune; trenul de laminaj să fie curățit de puf; deșeurile să fie...

– Ia uită-te bine și vezi cum e trenul de laminaj!... Nu aici! Ia-o de la cap, o întrerupse Ana, împingând-o ușor de umeri.

Aurica Muscan se îndepărtă repede cu sculele în mână și, fără s-o mai ia în seamă pe cealaltă, începu să șteargă cu repeziciune părțile rău curățate ale mașinei. Repeziciunea și îndemânarea cu care lucra o uimiră pe Ana:

– Foarte bine, dar de ce să pierzi timpul?! N-are de ce să-ți fie frică. „Tovarășă, te rog să predai schimbul cum trebuie", așa să-i spui când iai în primire și bagi de seamă ceva. Ieri ai fost lăudată în ședință, așa că... Ei! Dă-i drumul și spor la lucru!

Ana își luă apoi mașina ei în primire și începu să lucreze. Încetul cu încetul, starea de simțire în care se afla înainte de a intra în secție începu să i se mai limpezească. Se simțea, lucrând, mai împăcată. Gândurile, de asemenea, începură să-i umble pe un drum mai clar, mai hotărât. În felul acesta, Ana se pomeni bucurându-se că se simte tânără, că are numai douăzeci și opt de ani și că, de fapt, acum se află în plină tinerețe. Gândindu-se la ceea ce are de făcut de-acum încolo, Ana își

spuse cu naivitate că are mult mai puține greutăți ca președinte de colhoz aleasă deputat. „Ah, Doamne, ce-a mai pățit! Cum era s-o împuște cu pistolul", gândea lucrătoarea încă sub impresia puternică a primului film văzut de ea.

Ana continuă să lucreze și să frământe în ea gânduri simple și nevinovate. Își spunea că la noi în țară e mult mai ușor să-ți arăți puterile; în Filatură nu mai sunt dușmani, cum avea președinta de colhoz în satul ei. „Pot să ajung și eu maistoriță; și pe urmă... Da. Cunosc totul... Am uitat să mai citesc și să scriu bine, dar... Da, trebuie întâi să învăț carte și pe urmă... Într-o lună de zile... Într-o lună de zile pot să mă duc singură la cinematograf."

Lucrătoarea de la ring se opri multă vreme cu gândurile aici. Se bucura atât de mult că, în primul rând, învățând carte, are să se poată duce singură să vadă filme, încât uită cu totul de celelalte visuri. Se simțea stăpânită cu putere de dorința de a încerca să-și aducă aminte de carte. Și acest lucru i se părea ușor. După o vreme, i se păru nu numai că e foarte ușor să-și aducă aminte. Mai mult decât atât. Adică, spre ziuă, când termină o levată, i se păru că s-a înșelat singură cu cititul, că, de fapt, știe să citească! O lună de zile i se păru o prostie. „În două, trei zile, am să citesc!..."

Până la sfârșit, când se lumină de ziuă, lucră și trăi cu gândul nerăbdător să intre în cămin și să vadă, să caute cărțile fetiței. La plecare îi aruncă prietenei o minciună:

– Am vrut numai să-ți spun c-am văzut un film, Vica. Asta-i tot.

Plecă repede, lăsând-o pe aceea nedumerită. Când intră în cămin și se apropie de pat, începu să tremure puțin. Cărțile și caietele fetiței stăteau aranjate pe noptieră. Se așeză încet pe pat și luă cu inima ticăind cartea cea mai groasă, dar pe care o știa că este *Citirea*. Fetița se deșteptă din somn și rămase cu privirea

neclintită pe chipul mamei, care era palid și plin de sudoare. Nu o văzuse niciodată luând o carte în mână.

Ana închisese cartea cu o mișcare moale și se ștergea apăsat pe frunte. Cu o expresie de uimire pe față deschise cartea din nou, la întâmplare. Încercă să citească:

– Pâ-o-vâ-es-tâ-e. Ce vrea să spună?

O luă de la capăt înfuriată:

– Po-ves-te!

Sudoarea îi năvăli iar pe chip. Buzele i se mișcau șoptit, gura i se schimonosea:

– Poveste de de-mâ-u-lât... de demult! Ce vrea să spună?

Își mușcă buzele și, înțelegând, izbi între pagini cu pumnul.

– *Poveste de demult.*

Îndoiala care i se strecurase prin minte îi pieri. „Știu să citesc", își spuse cu tărie.

Obosită ca de moarte, puse cartea la loc și se întinse în pat îmbrăcată. Fetița închise ochii și se prefăcu că geme în somn, pentru ca după aceea să se poată trezi ca și cum n-ar fi văzut nimic. Când deschise ochii, mama ei adormise pe nesimțite. O sculă încet.

– Mămico, dezbracă-te.

Ana se ridică în capul oaselor, se dezbrăcă și intră în pat. Somnul însă îi pierise. Își urmări copilul cum se pregătește de școală și pentru întâia oară își aminti de un sat îndepărtat din Oltenia, unde la fel ca și fata ei acum se pregătea să meargă la școală. Gândul îi rătăci la părinți, care muriseră pe rând cu cinci ani în urmă, la cei câțiva frați care se împrăștiaseră și ei fiecare în altă parte. Știa că unul făcuse armata la C.F.R., și, după terminarea stagiului, rămăsese acar; altul lucra undeva în Slatina, la uzina electrică; un altul, împreună cu o soră mai mare, trăiau și acum în sat; își aminti de toți, și gândul i se întoarse din nou la anii de școală. Învățase două clase primare, și tatăl ei nici nu se mai gândea s-o lase mai departe. Se întâmplase însă ca, în

toamnă, când trebuia să înceapă al treilea an, fratele ei mai mare să trimită părinților din armată o scrisoare unde îi învinuia fără milă. „Dacă m-ați fi lăsat să fac patru clase primare, acum, după ce mă liberam rămâneam la C.F.R. ca șef de tren. Nu m-ați lăsat, parcă cine știe ce moșii aveam de muncit..." Scrisoarea se terminase cu câteva rânduri pentru Ana: „Aneto, învață carte, nu te lua după mama și tata"...

Cu toate că tatăl ei se supărase de scrisoarea fiului, se hotărî s-o lase pe fată să învețe, fără să-i cumpere însă cărți. Pe clasa treia, *Religia* se făcea cu părintele paroh, care venea de două ori pe săptămână.

Într-o zi, – abia trecuseră cinci luni din noul an școlar, era în mijlocul iernii –, părintele întrebă în clasă pe școlari, care dintre părinții lor are acasă brânză veche. S-au ridicat câțiva, și părintele a ales doi, cărora le-a dat drumul să se ducă acasă și să vină cu tata și cu brânza. Cât au plecat băieții, părintele și-a amintit că n-are bani să plătească:

– Du-te tu la coana preoteasă să-ți dea o sută de lei, a spus el Anei, care stătea în primele bănci.

Ana a plecat și s-a întors cam târziu.

– Ce-ai stat așa de mult? a întrebat-o părintele supărat.

Fata, în loc să se sperie, i-a răspuns repede:

– M-a oprit coana preoteasă și mi-a spus să mă întorc... zicea că o să vă spună ea, dumneavoastră...

Din ziua aceea, în fiecare dimineață, părintele intra în clasă și-i făcea numai semn cu degetul. Ana se ridica din bancă, își lua cărțile și caietele și pleca.

După o vreme însă, unii copii au început să râdă de ea, și Ana a spus acasă. Tatăl a căzut pe gânduri, și peste câteva zile, pentru o mie de lei pe an și îmbrăcăminte, n-a mai lăsat-o să se ducă la școală.

Părintele era darnic, cu o mie de lei pe an, spunea, plătește o servitoare de la oraș, dar... Pe urmă, fata are abia unsprezece

ani. Dar coana preoteasă zice că n-are nimic. Dacă învață de mică să gătească boierește, are să... Dacă merge la școală, ce-are să facă? La ce-i folosește? De ce să plângă! În fiecare zi mănâncă bomboane. Acasă ce mănâncă?

XIII

Abia acum, Ana se opri stăruitor asupra acestor întâmplări. Își aminti apoi cum după cinci ani de slugărit se sfătuise cu o prietenă, slugă și aceea în casa unui bogătaș al satului, și fugiseră împreună în București. „Cum am putut să slugăresc cinci ani la popa?" se întrebă Ana cu nedumerire și furie.

Pentru întâia oară, viața ei trecută o făcu să se sperie. Îi trecu prin cap că s-ar fi putut să rămână pentru totdeauna la stăpân. Se îngrozi.

Apoi își aminti iar. Cum în București intrase la alt stăpân și cum îl cunoscuse apoi pe bărbatul ei, care o făcuse lucrătoare. Din nou își aminti frânturi de întâmplări, de ani turburi, apăsători. Învățase meseria nu ca acum, în câteva săptămâni, așa cum învață Aurica Muscan. Amintindu-și de acei ani, i se păru că ceea ce gândise și simțise ea în timpul lucrului cu câteva ceasuri mai înainte e ceva de necrezut. Ceea ce se întâmplase atunci căpăta astăzi un înțeles îngrozitor.

Cu cinci ani în urmă, când bărbatul ei murise în spital, chinuit de rănile căpătate în război, întreaga filatură i se păruse un mormânt. Timp de câteva săptămâni lucrase rău și fusese amenințată cu concedierea. Suferința pentru moartea bărbatului a fost repede înlocuită cu spaima de a nu pierde mașina.

Acești lungi ani din trecut treziră în Ana o ură surdă, întunecată, împotriva tuturor oamenilor de pe atunci. Proprietarul! Îi ceruse, în ziua morții bărbatului, s-o amâne cu chiria, și proprietarul *tăcuse*.

Ana se mișcă în pat, vru să se scoale. Oboseala, care cu câteva clipe mai înainte o cuprinsese cu totul, se împrăștie ca și când n-ar fi fost.

Își aminti iar:

„Dacă nu vrei să mai lucrezi, spune-mi! Noi n-avem ce să facem cu oameni care nu vor să lucreze. Că altfel, te dăm noi afară și te mai dăm și la sabotaj."

Amintirea îi răscoli de ură toată ființa; nu atât pentru aceste vorbe, cât pentru ceea ce făcuse *atunci*; începuse să plângă!

„Domnule director, bărbatul meu..."

Și nu mai auzise apoi decât un glas îndepărtat și niște vorbe fără rost în care cuvintele *curaj* și *femeile germane care...* se luau mereu de la cap.

„Trebuia să-l fi plesnit, scrâșni Ana, înfigându-și unghiile în așternutul patului. Unde-o fi acum *domnul director*."

Gândul îi alergă apoi cu repeziciune peste timp și se opri stăruitor asupra altor întâmplări.

Războiul se terminase. Îl cunoscuse pe Tomiță. Lumea începuse să se turbure. Viața se scumpea. Se făceau adunări. Se întăreau sindicatele. Se cerea mărirea salariilor. În Filatură răsăriseră oameni care organizau ceva. Pavel Vasile, Vișan, Constanța Poliger, Ieremia, Jamgocean, chiar și Vica și cealaltă prietenă a ei, Matache!

Ieșeau la manifestații.

Ana se întrebase de nenumărate ori de unde vin toate acestea. Pricepea că e vorba de o viață mai bună pentru toți muncitorii și se bucura.

Ieșise în stradă și din nou se bucurase când, alături de ea, oamenii ridicau pumnul plini de curaj și strigau: „Jos călăii muncitorimii! Jos Rădescu".

Apoi, iarăși frământări.

După aceea veniseră alegerile.

Își aminti că și atunci, și apoi mereu, răspunsese cu încredere la chemarea Organizației din Filatură, cum totdeauna simțise ceva nou, neobișnuit, când ieșise în stradă la manifestații; se simțea tare între tovarășele ei.

Auzea tot mai des, în jur, cum se spune *Partidul nostru* și *Clasa noastră muncitoare*, și faptul i se părea uimitor. Vedea limpede cum acest Partid, zi cu zi, se întărește tot mai mult și lovește în patroni, în boieri.

Ana se pomenise și ea că nu se mai teme de nimeni. Pe stradă începuse să vadă oamenii, să-i cunoască. Nu se mai ferea dinaintea unuia luxos și cu burta mare. Nu mai simțea că există undeva, *sus*, pe Calea Victoriei sau prin blocurile înalte ale orașului, o lume de care să se mai sperie. Vedea singură că puterea acestei lumi primea în fiecare zi lovituri care o surpau.

Nu mai simțea în aer acea veselie și nepăsare din trecut, acea veselie care o strivea, a unor oameni îmbuibați pe spinarea muncitorilor. Nu mai vedea pe străzile mari cucoane încărcate de sus până jos în blănuri ori domni grași și puturoși, chefuind prin restaurante.

Îi vedea acum, lipsiți de moșii și de fabrici, strecurându-se ca prin găuri, uneltind.

Ana se întorcea acasă veselă, și lucrul în fabrică n-o mai istovea ca altădată. Acasă însă, bucuria aceasta se risipea repede. Omul cu care trăia era nepăsător. Făcea box și vorbea cu dispreț despre ceea ce ea încerca să-i spună. Atunci, Anei, cei patru pereți ai odăii în care trăia i se păreau la fel ca totdeauna, neschimbați. Patul era același, proprietarul același, cozile la care stătea ceasuri întregi pentru o bucată de stambă o scoteau din fire; nu pătrundea cu mintea în miezul lucrurilor, toate acestea o țineau pe loc. După-amiezile de ședință la care tovarășe de-ale ei luau parte o intrigau, dar cei patru pereți ai odăii, cozile și Tomiță o trăgeau înapoi. Nu citea ziare, nu știa nimic.

Ajunsă aici cu gândul, Ana sări deodată din pat ca și când aceste lucruri și clipa prezentă ar fi ars-o pe neașteptate.

„Nu se mai poate! Trebuie să plec d-aici. Nu pot să mai stau aici. Ce sunt eu? Vai de mine! Nu sunt în stare să... Ha! Tomiță! De cine mi-era mie frică? Dacă vine după mine, îl dau pe mâna poliției:

«*Tovarășe*, dumneata ce păzești aici? Pune mâna pe el și leagă-l!»“

Ana începu să se îmbrace cu niște mișcări aprige, cu trăsăturile încordate, tremurând. În timp ce se încălța, își aminti că se mai simțise la fel și ieri-dimineață, când vorbise cu Tomiță, în camera portarului.

Abia acum își dădu seama de unde îi venise atunci, ca și acum, această tărie. Odaia cu cei patru pereți burdușiți *nu mai era*. Totul se schimbase.

Ieși afară și începu să se plimbe prin curte. În dormitor, unele lucrătoare din schimbul ei se culcau. Se uita în ochii fiecăreia cu privirea neclintită, zâmbea și de câteva ori chiar întrebă:

– Ei, a mers bine?

După puțin timp însă, pornirea aceasta din ea se mai domoli. Nu se putu împiedica să nu gândească iarăși despre ziua de ieri, cum ieșiseră oamenii și tovarășe de-ale ei din sala de festivități și trecuseră pe lângă ea fără s-o vadă, ca și când ea nici n-ar fi fost.

Ana nu se mai simți însă rău. Își dădea seama că trebuie s-o ia de la cap, s-o ajungă din urmă pe Vica, totul e limpede.

Mai așteptă o vreme și intră hotărâtă în biroul Comitetului de fabrică. Voia să vorbească cu președintele comitetului și să-i spună că se mută; voia să-i mai spună încă alte lucruri, să-l întrebe ce poate să facă, și cum, de aici înainte. De fapt, voia mai mult să spună cuiva despre schimbarea pe care o trăia din plin. Se simțea însă și puțin neliniștită, îmbulzită de gânduri nelămurite, de dorinți turburi.

Biroul era gol. O femeie de serviciu mătura și aerisea. Era cald.

*

Ana se mai plimbă o jumătate de ceas și se întoarse iar. Când intră înlăuntru, găsi în birou pe responsabila organizației U.F.D.R. Îi dădu *bună dimineața* și o întrebă:

– Tovarășul Pavel Vasile n-a venit?

– A venit de mult, dar nu știu unde a plecat. Trebuie să se întoarcă! Ce-ai cu el?...

– Dânsul m-a chemat, minți Ana instinctiv.

– Uite-l c-a și venit, zise cealaltă, arătând spre ușă, pe care chiar intrase președintele de comitet, însoțit de încă doi inși, unul îmbrăcat într-o salopetă cenușie, plină de scame de bumbac, iar celălalt descheiat la gât, într-o cămașă milaneză, fără haină. Ana recunoscu în cel în cămașă pe secretarul organizației de partid.

– Noroc, tovarăși, zise președintele apropiindu-se de biroul său. Luați loc. Apoi, după un timp, ca și când ar fi fost vorba de ceva anumit, văzând-o pe Ana: Ei, tovarășă Ana, merge?

– Merge, tovarășe, răspunse Ana, zâmbind.

– Bun! făcu președintele, așezându-se. Ia spune-mi, te-a căutat până acum?

– M-a căutat, zise Ana. Dădu din cap într-un fel anumit, adică s-a terminat repede, lucru care îl făcu pe președinte să spună:

– Asta înseamnă că te-ai cam speriat degeaba! Ce spunea?

– Se ruga ca prostul, răspunse Ana cu veselie. Cei doi zâmbiră. Președintele chiar râse. Se ridică de la birou, veni spre ea și-i întinse mâna.

– Vezi, o amenință. Asta trebuia să se întâmple de mult! Ce *dramă* era! Și acum? Ai văzut?

Ana înțelese din strângerea de mână a celuilalt că trebuie să plece și se posomorî. Apoi spuse liniștită, cu hotărâre:

– Tovarășe, vreau să vă spun ceva!

Președintele îi lăsă mâna și se întoarse la birou în tăcere. Îi arătă scaunul:

– Iar stai în picioare? Nu prea arăți bine. Stai jos.

Secretarul organizației de partid și cu celălalt se așezaseră și ei și răsfoiau ziarele. Responsabila U.F.D.R. scria repede într-un carnet, cu un aer de parcă era singură în birou.

– Tovarășe Pavel, spuse Ana cu glas limpede, așezându-se pe scaun și aplecându-se cu pieptul pe marginea biroului. De când m-am mutat aici, nu mă simt bine deloc. Nu știu ce să fac. Eu am fost șase ani servitoare... Vai de capul meu! Îmi vine să plec în sat la mine și să dau ochii cu popa... Să-l strâng de gât! Ce să fac eu acum, tovarășe, c-am rămas cea mai proastă și nu se uită nimeni la mine. Eu înțeleg tot, tovarășe, mie nu-mi scapă nimic... cunosc toată fabrica, dar eu...

Surprinși de glasul neobișnuit al Anei, – un glas care avea în el ceva împiedicat, lipsit de curgere, dar din care țipa o îmbulzeală de gânduri și dorinți nelămurite –, cei doi lăsară deodată ziarele și se uitară holbați la ea. Ana vorbea aprins, și președintele băgă de seamă că lucrătoarea avea în acel moment o privire în care licărea ceva arzător, care îl nelinişti.

– Tovarășă Ana, stai puțin.

Secretarul organizației de partid se ridică în picioare și spuse:

– Tovarășă, despre ce...

– Tovarășe Pavel, îl întrerupse Ana, limpede și apăsat, uitându-se repede și la unul și la celălalt, mereu cu ceva neobișnuit în glas, ceva aprins și nervos. Dumneata ai avut poate noroc, ai învățat carte, ai învățat meserie, te-ai făcut mecanic, ai intrat în partid, ai suferit (îmi aduc aminte), dar eu n-am cunoscut pe nimeni, eu pe dumneata te-am cunoscut acum două săptămâni... eu numai copilul l-am dat la școală, pentru că mi-a rămas în cap ce spunea un frate al meu de la C.F.R... Și am slugărit ca proasta... Dar ce să fac eu, tovarăși? strigă Ana, răsucindu-se în scaun și uitându-se spre toți cei din birou.

Președintele de comitet se ridică în picioare. Ana se ridică și ea numaidecât, se dădu câțiva pași înapoi, își frânse degetele crâncen, apoi își desfăcu brațele, și glasul cu care vorbi răzbătu afară prin geamurile deschise și se frânse fără ecou în stradă.

– Tovarăși, eu nu pot să văd un film, eu mă chinui ceasuri întregi dacă vreau să scriu ceva; când semnez la leafă, îmi vine să frâng tocul în mână. Viața din cămin mi se pare nesuferită. Ce să fac eu?

„E obosită, n-a dormit deloc, gândi președintele posomorât. Sau o fi având friguri... Cine știe ce i s-o fi întâmplat la lucru"... Vru să-i spună ceva, dar Ana vorbea din ce în ce mai aprins:

– Nu știu ce să mai fac! Stau toată ziua în cămin și îmi vine să mor... Unde să mă duc? Ce să fac? Nu pot să fac nimic! Eu am vrut ieri să aud ce se spune în ședință și tovarășa Matache m-a dat afară ca pe o proastă. Dar de ce, tovarăși, nu-i voie să aud și eu ce se spune despre noi, cum muncim la mașini? ... E munca noastră, de ce s-o laude pe maistoriță când eu am făcut-o lucrătoare pe Aurica Muscan? De două săptămâni stau numai lângă ea și am împlinit și norma. Dar de ce să mă dea afară din ședință? Dacă eu intram în partid, *eu* eram acum maistoriță și nu ea... Ce vină am eu, tovarăși? Ana se opri câteva clipe și își trase răsuflarea. Își dădu seama că e pornită și vru să înceapă numaidecât, din nou, cu alt glas, dar președintele de comitet apucase să spună:

– Da, tovarășă, da, ai dreptate, dar stai, nu te pripi... Stai liniștită pe scaun, să vorbim ca lumea... Liniștește-te!

El o luă de braț și-i făcu semn să se așeze. Cei doi începură să se plimbe, uitându-se unul la altul, schimbând priviri grave cu responsabila U.F.D.R. și chiar cu președintele.

– Tovarășe Pavel, zise Ana din nou, cu un glas acum stins, eu am vrut să spun numai că mi-a părut rău! De când stau aici în cămin, nu știu ce se întâmplă cu mine. Ce să fac eu, tovarășe? Azi-noapte mă gândeam să viu și...

Responsabila U.F.D.R. se ridică în clipa aceea în picioare și spuse tare:

– Uite, tovarășă, nu trebuie să vezi lucrurile așa, pentru că...

Secretarul organizației de partid tresări și interveni numaidecât:

– Ce înseamnă asta? spuse el grav. De ce o întrerupeți? Lasă omul să vorbească, tovarășă! Ce obicei e ăsta să nu lași omul să vorbească?

Responsabila U.F.D.R. își mușcă buzele repede:

– Tovarășe Vișan, nu te supăra, dar când cineva apucă pe o pantă greșită...

Secretarul organizației de partid o întrerupse iar, vorbindu-i ca la școală:

– Lasă omul să vorbească!

Apoi își schimbă glasul și rosti:

– Spune, tovarășă...

Ana se uită la președintele de comitet, apoi la secretar, vru să înceapă iar, se mișcă în scaun, dar nu mai izbuti să spună vreun cuvânt.

Se făcu un timp tăcere; cei doi se plimbau cu pași ușori prin birou, așteptând liniștiți.

– Apucasei să spui că nu te simți bine aici, zise președintele încet, îndemnând-o.

– Tovarășe Pavel, mă simt bine, dar... nu știu... mă gândeam să viu și să vorbesc cu dumneavoastră! Eu...

Ana vru iar să-i dea drumul, dar prinsă de un gând neașteptat de mândrie și rușine, se roși ca focul și rămase nemișcată, cu o parte a pieptului lipită de birou și cu fruntea în pământ.

Secretarul organizației de partid, Vișan, trecu pe lângă ea liniștit și vorbi:

– Spune, tovarășă, nu te opri! Suntem doar între noi. Nu putem să facem nimic, dacă oamenii nu vorbesc.

Ana ridică fruntea din pământ și se uită la el. Se întoarse cu privirea spre președintele Comitetului de fabrică. Vru să înceapă a doua oară, dar capul parcă i se golise. Glasul secretarului o îndemnă, nu mai știa însă cum să înceapă, ce cuvânt să spună întâi. Se simțea însă bine, prezența oamenilor din birou o încălzea, dar îi fura gândurile.

– Bine, tovarășă, zise președintele de comitet, după un timp, nu te grăbi. Ai să ne spui altă dată. Acum, eu vreau să te întreb ceva: Câte clase ai?

– Două clase... Începusem pe a treia... rosti Ana încet.

– N-ar fi fost rău să te fi dus și dumneata atunci când se țineau cursurile de... (președintele voi să spună alt cuvânt în loc de *analfabeți*, dar nu găsi).

Interveni iar responsabila U.F.D.R.:

– Se mai țin și acum, nu s-au terminat...

– Da, tovarășă Ana, spuse președintele mai departe. Nu trebuie să suferi atâta, dumneata știi carte, trebuie numai să-ți aduci aminte, trebuie să citești mult... Te-ai încurcat prea mult cu viața... Și viața noastră din trecut!... Dar nu te speria! Asta e! Nu trebuie să te sperii deloc!

– În U.R.S.S., o colhoznică era ca dumneata, zise responsabila U.F.D.R., care de la un timp se uita intrigată la lucrătoare, nu s-a speriat deloc că nu învățase în școli superioare și că nu știa o boabă din ce-i ăla tractor. A învățat și a ajuns prima tractoriță pe țară, pe urmă a fost aleasă deputat în Sovietul Suprem.

– Da, da, murmură secretarul organizației de partid. Uite, tovarășă! Nu trebuie să dai deloc îndărăt. Cunoaștem povestea cu omul acela cu care erai încurcată. Acum, că ai scăpat de el... Mie mi-a părut bine când te-am auzit ce spui. Înțelegi, tovarășă Roșculeț? Fii liniștită și nu te speria!

Ana se ridică în picioare.

– S-o trimitem la tovarășa Ierulescu, ea se ocupă cu școala, zise responsabila U.F.D.R.

– Da', acuma, mai întâi du-te și te culcă, tovarășă, zise secretarul organizației de partid. Nu prea arăți bine. Culcă-te și dormi, iar după aia, te duci la birouri, este acolo o tovarășă, Ierulescu, lucrează la Personal, cred că o cunoști. E șefă de serviciu. Și să vorbești cu ea.

Ana se răsuci spre ușă și căută să plece. Secretarul organizației de partid îi întinse mâna și o conduse liniștit.

– Așa tovarășă! Odihnește-te și pe urmă te duci la Ierulescu. Și când ai timp, mai treci și caută-ne. La revedere.

*

După plecarea Anei, președintele de comitet se întoarse la biroul lui, vru să spună numaidecât ceva, dar rămase tăcut. Se uită la secretar. Secretarul organizației de partid și cu muncitorul îmbrăcat în salopetă traseră scaunele și se așezară și ei mai aproape. Președintele tăcea cu coatele pe birou și-și plimba palma peste sprâncenele și urechile lui mari, cu privirea ațintită spre responsabila U.F.D.R.

– Vezi ce-ai făcut? zise după un timp secretarul organizației de partid cu un glas care nu-și mai ascundea supărarea. Nu ți-ai dat seama ce lucrătoare e asta? Eu n-am mai întâlnit așa ceva. Și dumneata o întrerupi! Mai avea ceva de spus și când te-a auzit cu *panta greșită*, sunt sigur că s-a speriat. Noi abia așteptăm ca oamenii să...

– Da, tovarășe Vișan, dar n-ai auzit-o ce spunea? Ce pornită era pe maistoriță? răspunse aceea, luându-i vorba din gură.

– Tovarășă Constanța, dumneata ai crezut cumva că vorbea un dușman al clasei muncitoare? întrebă omul în salopetă, cu ironie, zâmbind ascuțit.

– Ei, să lăsăm, zise secretarul organizației de partid. Eu vreau numai să spun, tovarășă Constanța, că aici e vina dumneavoastră,

a U.F.D.R.-ului... Ce să mai vorbim! Nici n-ai întrebat-o măcar dacă este înscrisă în U.F.D.R.

– Da... îngână responsabila moale. Ai dreptate. Cum o cheamă, tovarăşe Pavel?

Preşedintele Comitetului de fabrică îi spuse numele şi îi mai spuse încă ceva. Secretarul organizaţiei de partid trase un blocnotes de pe biroul preşedintelui şi începu să scrie în el, repede, ceva. Apoi ridică fruntea şi vorbi:

– Ei, prin urmare, duminica viitoare avem şedinţă plenară. Dar văd că Ieremia şi Jamgocean întârzie. Dă-i tu un telefon lui Jamgocean, şi eu îl caut pe director. E aproape 8...

XIV

Ana se întoarse în dormitor şi, când se lăsă pe pat, simţi că întreg căminul se clatină ca de cutremur. Îşi duse mâinile la ochi şi căzu pe pernă. „Ah, ce obosită sunt", gândi şi vru să se dezbrace, dar dormitorul începu iar să se clatine. „Ameţeli" îşi spuse Ana, dar tot atunci îşi simţi tâmplele fierbinţi şi o durere de cap aşa de grea, că îşi simţea încheieturile descleiate. „Trebuie să mă dezbrac repede şi să dorm"...

Se dezbrăcă iute, tremurând, şi când se vârî în pat, i se păru că se scufundă cu el în gol. Închise ochii şi rămase astfel cu dinţii încleştaţi. Apoi începură să-i umble prin cap cuvinte răzleţe şi întâmplări; câte un glas care i se desprindea singur din minte şi se auzea chiar în faţa ei, alături, pe pernă; uruitul puternic, dar înfundat, al maşinilor, frânturi de scene din film; adormi greu şi nu se trezi timp de şapte ceasuri. Când copilul se întoarse de la şcoală şi o trezi, Ana se ridică puţin în capul oaselor şi simţi o foame şi totodată o sete cumplită.

– Măicuţă, dă-mi nişte apă.

Copilul îi aduse şi bău pe nerăsuflate.

– Ia din valiză nişte bani şi cumpără ceva să mâncăm. Tu ai fost la cantină?

Copilul îi răspunse că a mâncat şi căută în valiza de lemn. După ce plecă, Ana se întinse iarăşi în pat şi, până să se întoarcă fetiţa, adormi din nou.

Se trezi târziu şi se simţi istovită, parcă bolnavă. Se sculă totuşi şi mâncă, apoi părăsi patul. După un timp îşi reveni. Se îmbrăcă îngrijit şi spuse fetiţei că au să meargă în oraş împreună, la o prietenă.

*

A doua zi, Ana a fost foarte surprinsă când şefa de serviciu de la Personal, Ierulescu, i-a spus că o cunoaşte şi ştie despre ce e vorba. Chiar acolo, pe loc, a pus-o să scrie şi să citească ceva. La citit nu i-a spus nimic, dar când a fost vorba de scris, Ierulescu a rămas nedumerită. Era o femeie cam de treizeci şi cinci de ani, cu mustăţi şi negi pe obraji. Părea ursuză şi morocănoasă, dar îndată ce vorbea, trăsăturile i se schimbau cu totul şi chipul i se făcea prietenos, puţin chiar glumeţ.

– Vai de mine, dragă, i-a spus Anei, întinzându-şi mustăţile într-un zâmbet şi apucând-o de braţ. Treci niţel lângă mine, să te uiţi. Ai scris aşa: „FilATura RomâNeaScă de BumBac". Păi de ce îl faci pe *a* în două feluri? Asta e A mare. Cum îl faci pe unul, fă-l şi pe celălalt. Pe urmă, aici: *m* e *m*, dar *n*, ai uitat că e la fel, numai că are trei craci?! Mai ţii minte alfabetul? a, b, c, d, e, f, g, h...?

– Da, tovarăşă!

– Ia spune-l! Aşa!... Păi vezi că îl ştii? Ei, o auzi Ana, ameninţând în glumă. Ia să-ţi dau eu un caiet şi o carte din astea şi mâine să-mi vii cu alfabetul scris de zece ori (dacă ai timp). Iar pe cel cu litere mari, tot de zece ori. Şi să-mi ştii să citeşti bucata asta!

Ana s-a întors acasă şi a scris alfabetul de patru ori, pe urmă a dat cu caietul în pământ.

– Prostie! Măicuță, ia vezi dacă am scris bine, i-a spus ea fetiței, chemând-o să vadă ceea ce scrisese (altceva decât alfabetul).

„Dragă frate – citi fetița – *Află despre mine Că mam mutat. Stau la Fabrică în Cămin. Mam despărțit de Tomiță și când Moi muta o săți spui adresa. Tu ce faci. Esti sănătos. Te aștept să vii în concediu pela mine, până atunci Săți spun adresa mea. Cu bine. Aneta.“*

– Mămico, e bine, dar aici trebuie apostrof. Și aici liniuță, zise fetița grav, corectând rândurile. Și, după punct, trebuie literă mare.

– Apostrof? întrebă Ana, mirată. Dar ce, așa nu se înțelege?

– Nu, mămico, pentru că lipsește o literă și atunci pui apostrof...

– Dar nu lipsește nici o literă, unde vezi tu?

– Ba da, lipsește! Pentru că e *mă am* mutat și d-aia, lipsește *ă*, se scrie *m'am*.

– Dar ce, tu zici mă am mutat? Zici *mam* mutat.

– Păi da, mămico, dar... nu e asa! se încurcă fetița.

– Și liniuța? întrebă Ana, intrigată.

– Trebuie liniuță, mămico!

– De ce?

– Pentru că sunt două cuvinte *diferite. Să* și *ți*. Dacă zici așa: „Săți vezi de treabă“, e mai greu de pronunțat, zici *„Să-ți...!“* Dar sunt două cuvinte și le desparți cu liniuță.

Ana tăcu și lăsă caietul din mână. Fetița o privi câtva timp, apoi se apucă să-și facă lecțiile. Deodată, Ana o întrebă pe neașteptate, aspru:

– Ce se numește subiect?

Copila ridică fruntea de pe noptieră și, surprinsă, nu răspunse îndată. Zâmbi:

– Subiect, mamă?

– Da, subiect.

– Păi asta e ușor, zice copilul, am învățat pe clasa doua.

– Da, da, dar spune!

Copila se încurcă, se supără puțin, încrețindu-și fruntea ei mică, apoi spuse deodată:

– Vorba care ne arată....

– ... despre cine se vorbește în propozițiune, se numește subiect, completă Ana mai repede decât fetița.

– Mămico, mai ții minte? întrebă copila cu ochii strălucitori.

Ana se întinse pe pat și închise pleoapele fără să răspundă. Gândul la cei doi ani și jumătate de școală primară începu din nou s-o frământe. Își aminti deodată niște vorbe, care pe vremea aceea totdeauna o speriaseră: „Ce-avem la *Intuiție?*“ Nu-i plăcea *Intuiția* și luase o dată bătaie la palmă. Apoi, totul i se învălmăși în minte: Turnul Babel, Potopul, Iov, Marea Roșie, Iosif vândut lui Putifar. *Aprodul Purice, Dacii și geții, Legenda lui Gelu*, Negru Vodă... Deodată începu să râdă. Își aminti o poezie lungă, care se spunea în clasa a treia și care se termina așa:

„Ștefan se întoarce din cornu-i sună,
Oastea lui zdrobită de prin văi s-adună.
Lupta iar începe, dușmanii zdrobiți
Cad ca niște spice, de securi loviți.“

Când o învățaseră, nu se știe care dintre cei din clasă, în loc să zică *de securi loviți*, spusese *peste cur loviți* și câteva zile nu făcuseră altceva decât să țipe și să recite această strofă, cu rândul de la urmă schimbat.

XV

Ana se prezentă a doua zi în biroul Personalului, unde Ierulescu făcea școală de câteva ori pe săptămână cu câteva femei de serviciu și doi paznici.

– Cam târziu, o auzi Ana când intră. Acum las-o pe altă dată.

Ana se posomorî numaidecât, dar un semn al învățătoarei o liniști. Înțelese că trebuie să aștepte. Ascultă cum se învățau literele, de la *oi* și *ac*, și se simți atât de departe de aceste lecții, că apucă mândră un ziar uitat pe un birou și începu să-l răsfoiască. Îl răsfoi mult timp, citind titlurile încruntată, apoi îl închise repezit – cum vedea că fac oamenii în tramvai sau pe stradă – și-l aruncă cu un gest că da, a citit tot, cunoaște ziarul, nu e nimic nou. Învățătoarea se uită cu uimire la ea, neînțelegând. Când pricepu, strânse din buze și zâmbi la întâmplare. Apoi încheie lecția:

– Pe vineri! E ceasul 3 și jumătate, mă duc și eu acasă.

Școlarii se sculară de pe la birouri, dădură *bună ziua* și ieșiră.

– Ei, ce-ai făcut? zise învățătoarea, îmbrăcându-se. Văd că citești ziarul. Ce s-a întâmplat? Așa de repede ți-ai adus aminte?

– Tovarășă, eu v-am spus că știu să citesc, dar nu înțeleg toate cuvintele dintr-o dată.

– Ei, păi aia e! Lasă că nu-i nimic. E chestie de citit mult. Am să-ți dau eu ceva ușor și are să meargă. Cu scrisul e mai greu. Dar nici cu scrisul. Dacă citești... Hai să mergem...

– Unde mergem? întrebă Ana, mirată.

– Mi-e foame! Mă duc acasă și mergi și tu cu mine, dragă! Nu stau departe! Ia spune-mi, ai scris alfabetul?

Ana se încruntă și-i răspunse că l-a scris numai de patru ori. Îi mai spuse că nu are nevoie, pentru că după aceea a scris o scrisoare fratelui, fără greșeli.

– O ai la tine? întrebă cealaltă.

Ana i-o arătă.

– Și p-aici cine ți-a corectat?

– Fetița mea!

– Ai o fetiță la școală?! întrebă aceea, mirată. Pe ce clasă e? Învață bine?

– Pe-a patra primară!

– Vai de mine! De ce nu mi-ai spus?! Atunci se schimbă lucrurile! Șii că mi-era frică? Tovarășul Pavel mi-a spus de tine că ți-ai luat angajamentul ca într-o lună de zile să citești *Scânteia* ca oricine... „Tovarășe Pavel, i-am spus, dacă nu stă cu cineva în fiecare zi să-i arate, nu cred că... eu am fost învățătoare și știu cât e de greu!“ Dacă înveți cu fetița, atunci merge! Să vedem!

– Dar ce spuneți de scrisoare? întrebă Ana la urmă.

– Foarte bună! Îmi pare bine! Am să-ți spun eu!... Acuma hai să plecăm!

Au plecat și au luat-o pe Șoseaua Iancului. După un sfert de ceas, Ana intră într-o curte mică, apoi înlăuntru. Era o casă cu un singur etaj, cu niște ferestre foarte mari, dar de modă veche, cu mult lemn, cu geamurile împărțite în nenumărate ochiulețe; lumina abia putea să pătrundă înlăuntru.

Fosta învățătoare avea un apartament la etaj, unde locuia împreună cu bărbatul și soacra. Încă de la intrare, Ana auzi niște zgomote foarte ciudate. Se părea că cineva lucrează înlăuntru tâmplărie, taie cu joagărul.

Ana fu condusă într-o mică odaie, unde se afla o singură somieră și un șifonier, în care se simțea destul de limpede un miros foarte neplăcut. Somiera era goală, iar șifonierul deschis, răvășit. Dezordinea din odaia în care intraseră arăta că și în celelalte era la fel. De undeva de alături se auzea și mai lămurit zgomotul de fierăstrău.

Fosta învățătoare deschise ușa și o lăsă așa. Ana văzu un bărbat în cămașă, cu mânecile sumese și, într-adevăr, cu un fierăstrău în mână, se apucase să desființeze pătrățelele de la geam. Odaia era cu parchetul gol, un covor strâns sul lângă perete și patul răsturnat cu intestinele în sus. Deasupra lui, Ana văzu o femeie bătrână cu o sticlă în mână, plină cu ceva, turnând tacticos ici-colo, din acel conținut, uitându-se atent în burta patului, să descopere parcă cine știe ce. Un copil de vreo cinci ani urmărea și el, alături de bătrână, să apară ceva.

– Ce v-a trăsnit, ce e asta, Petrică? zise Ierulescu strâmbând din nas, supărată.

– Dragă, ți-am spus că într-o bună zi am să tai ochiurile astea idioate, să dau drumul luminii în casă! Toată afacerea costă o mie de lei, ce te miri? zise bărbatul, zâmbind.

– Zău că ești nebun! Și proprietarul?

– Proprietarul să fie sănătos! răspunse bărbatul, mutând fierăstrăul la alt ochi.

– Și *joagărul* ăsta de unde l-ai mai luat?... Ești grozav, ce să zic! Ana, vin' încoace. Îți prezint pe soțul meu.

Bărbatul întoarse ochii mirat și, când o văzu pe Ana lăsă fierăstrăul în jos și-i strânse mâna grav. Apoi a spus zâmbind:

– Haide, plecați d-aici, că avem treabă!

Femeia își sărută copilul și se întoarse spre Ana:

– Haidem în bucătărie! Apoi spre bărbat: Cred că n-ați răsturnat și în birou la tine!

– Nu, maică, zise bătrâna cu sticla în mână. Du-te și mănâncă, s-o fi răcit mâncarea...

Intrară în bucătărie, și Ana abia avu timp să se așeze pe scaun că gazda ei și începuse să mănânce. Mânca din picioare și direct din cratiță, grăbită, cu un aer de parcă ar fi vrut să scape cât mai repede de această treabă. În același timp făcu un sendvici enorm din mușchi țigănesc, pe care i-l dădu Anei firesc, fără vorbă, continuând să îmbuce din toate părțile.

Abia după ce termină de mâncat, se dezbrăcă și se spălă pe mâini, adică tocmai cum nu trebuia.

– Haidem în birou la bărbatu-meu.

Când intrară într-o mică odăiță, o fostă odaie de serviciu sau cămară mai mare, Ana rămase uimită de ceea ce văzu și aici. În mijlocul odăii se afla o planșă mare pe un crăcan cu trei picioare; pe jos, un covor subțire plin cu hârtii de mărimea planșei, mototolite ciudat de o gheară înfiptă în mijloc; pe planșă, hârtia prinsă în pioneze era de asemenea mototolită de aceeași mână, tot în mijloc, și smulsă în două colțuri. Ana se uită și văzu un început de desen, parcă burta unei locomotive. De-a lungul hârtiei ceva scris cu creion roșu, limpede și furios. Ana silabisi: *Sa-cra-men-to!*

– Bărbatu-meu e desenator tehnic la Uzinele „23 August" și lucrează și acasă, dar lucrează prost, se înfurie și aruncă hârtiile pe jos, zise gazda, făcând curățenie repede. Apoi adăugă:

– Haide, tovarășă, să începem. Ia stai jos, pe scăunelul ăsta.

Ana se așeză, și gazda deschise fereastra, trase planșa într-un colț și apoi luă și ea un scaun.

Ana se simțea bine, îi plăcea de învățătoarea ei.

Începură să vorbească.

Timp de două ceasuri, gazda îi răscoli amintirile, o întrebă de părinți, de frați, de bărbat; Ana îi spuse și de legătura ei cu Tomiță, de ceea ce se întâmplase în ultimul timp; îi vorbi mai ales de președintele de comitet, de discuția din zilele trecute; când își aduse aminte de film, Ana începu numaidecât să-i povestească și nu se opri decât când cealaltă îi spuse zâmbind că l-a văzut și ea; mai spuse acum și ceea ce nu izbutise să spună când fusese ultima dată în biroul comitetului. Povesti cum îi trecuse prin cap, după ce văzuse filmul, că poate să facă orice, să învețe carte, să cunoască, să conducă secția și chiar Filatura.

– Păi eu, tovarășă, cunosc tot ce se întâmplă cu bumbacul după ce camioanele lasă baloturile în curte. Eu cunosc...

Începu să-i spună repede, aprinzându-se, cum mai întâi baloturile trec la fărâmițat, pe urmă la bătut, pe urmă iar la bătut, la scărmănat, la curățat, apoi la prima mașină care îl trage într-un fuior gros cât un butoiaș, după aceea în fuioare tot mai subțiri, la început cât un trup de om, apoi ca pe picior, apoi cu alte mașini îl împrăștie în zeci de fuiorașe ca zăpada, mereu mai subțirele și mai curate, până ce nu mai rămâne aproape nimic, decât niște liniuțe de spumă, care sunt apoi toarse în nenumărate calități.

Ana vru să spună mai departe cum, pentru calitățile superioare, firul este trecut prin flacără, apoi într-o secție specială cu chimicale, pe urmă trece...

Gazda însă o întrerupse pe nebăgate de seamă și o întoarse iarăși la copilăria ei, la școala primară. Aici, întrebările învățătoarei deveniră stăruitoare, anevoioase. După o jumătate de ceas, fruntea i se umplu de sudoare. Întunericul se sfâșia încet și greu. O puse să scrie și să citească și mereu întrebări nelămurite, încărcate, obositoare. Învățătoarea se făcu de nerecunoscut. Nu mai avea nici mustăți, nici negi pe obraz. Era un om în al cărui cap i se părea ascunsă toată știința lumii. Glasul ei se schimba necontenit. Uneori era simplu ca al oricărui om; alteori șoptit, temător, plin de sfială; apoi, supărat parcă, obosit și descurajat, pentru ca după câtva timp să fie blând, plin de căldură și liniștit.

Urmară alte două ceasuri apăsătoare. În tot acest timp învățătoarea o ținu strâns și n-o lăsă nici o clipă să se gândească la prezent ori la altceva în afară de ceea ce se întâmplase acum șaptesprezece ani. Ce era atunci? Cum începuse să învețe? Pas cu pas!

Se făcuse noapte. În apartament se auzeau din când în când bocănituri și glasuri înfundate. Într-un timp, bărbatul a vrut să intre, dar la un semn s-a retras. Ana era atât de istovită, că abia mai stătea pe scaun. La un moment dat simți că începe s-o urască pe învățătoarea aceasta, care, când întreba ceva, după ce îi răspundea, îi punea altă întrebare și după ce răspundea și la aceea, venea cu o întrebare din urmă care le amesteca pe toate, făcând o întrebare nouă, întunecată, care o zăpăcea. Atunci o luau iar de la cap, pe altă cale. Pe urmă o punea să scrie toate acestea și răsufla ușurată, gândind că acum s-a terminat cu întrebările. Învățătoarea însă, după ce întreba scurt „*Ești ostenită?*“, iar Ana răspundea dârz „*Nu!*“, începea din nou cu altceva și apoi mereu la fel, timp îndelungat.

Pe de altă parte, învățătoarea era din ce în ce mai îngrijorată. Inteligența prea vie a elevei i se părea un semn rău. I se părea că această lăcomie n-are nici o explicație și că poate fi un semn rău pentru început. Se hotărî să-i dea pentru a doua zi să aplice singură tot ceea ce o învățase acum, în patru ceasuri. „Ar fi păcat să lucreze în noaptea asta, gândi fosta învățătoare, uitându-se la elevă în tăcere. E galbenă ca o moartă.“

Șefa de serviciu de la Personal își mai aminti de discuția avută cu președintele de comitet și se hotărî să încerce s-o învoiască un ceas sau două mai devreme de la lucru. Când se ridică și îi spuse, Ana abia mai îngăimă:

– Dar de ce?

– Așa trebuie. Să te poți odihni, iar mâine la prânz te scoli mai devreme și înveți toată ziua. Iar pe la 4 să vii iar aici, acasă la mine.

XVI

Această după-amiază nesfârșită reuși să golească cu desăvârșire din mintea Anei nu numai tot ceea ce i se întâmplase ei rău cu Tomiță, dar până și meseria la mașina la care lucra de mai mult de zece ani.

Timp de o săptămână nu văzu în fața ochilor decât litere, cuvinte lipite pe hârtie, cifre. Fiecare om i se părea că e un substantiv, mașina care torcea un predicat; era uimită și în același timp zăpăcită de ceea ce îi intra în cap. O zăpăcea mai ales faptul că totul s-a întâmplat atât de repede. Ceea ce o uimea însă la culme era faptul că acum nu mai putea gândi fără ceea ce învăța. Și nici de vorbit. Când intra în secție și spunea „Noroc, Vica, ce mai faci?“, fără voie, cuvintele îi porneau din cap cu literele lor, unele după altele. Le vedea pe fiecare în minte, și chipul i se schimba, căpăta linii grave și tăcute. Era de nerecunoscut. Se mai întâmplase și un alt lucru mai neobișnuit. În această stare, Ana se pomenea cum câte o lucrătoare

mai tânără rămânea cu ochii pe ea, cu o expresie de sfială și parcă teamă pe față. Același lucru îl băgase de seamă că se întâmplă și cu Aurica Muscan; nu înțelegea cum aceasta din urmă, pe care o credea prietenă, se uita la ea cu sfială.

– Ce te uiți așa la mine? i-a spus odată, apropiindu-se zâmbind de mașina tinerei lucrătoare. S-a *stricat* iar ceva?

Deși își dădea seama că ceea ce învăța ea acum toți ceilalți știau de mult, lucrul acesta, în loc s-o descurajeze, o făcea să se simtă chiar superioară lor, fără să priceapă însă pentru ce.

Văzând-o astfel, învățătoarea începu să schimbe lecțiile repede. Ana băgă de seamă că un fel de mândrie și ambiție începuseră să se facă simțite și la învățătoare.

Lucrul acesta se întâmplase în a treia săptămână de când învăța. Ajunseseră la verb, și Ana știa din gramatica fetiței, pe care o răsfoise mai departe, toate timpurile verbului.

– Nu te repezi, Aneta, că nu e bine. Am eu grijă să înveți cât mai repede.

*

Timp de o lună de zile după aceea, o mulțime de lucruri care s-au mai petrecut au schimbat cu totul viața lucrătoarei. În ședința plenară care îl alesese pe Pavel Vasile director al Filaturii, fostul președinte al Comitetului de fabrică a vorbit despre noua stare de lucruri din fabrici și uzine, spunând despre aceasta că, datorită Partidului clasei muncitoare, s-au creat noi condiții de viață pentru oamenii muncii și s-a deschis drumul pe care forța creatoare a maselor să pornească spre noi și mari realizări.

Vorbind mai departe despre situația nouă în urma naționalizării, directorul dădu exemple din Filatură, citând numele a șapte lucrătoare de la ringuri, care reușiseră într-o noapte să depășească norma. El lăudă de asemenea pe lucrătoarea Aurica Muscan, care într-o lună și jumătate nu numai

că a reușit să învețe meseria, dar s-a dovedit a fi una dintre cele mai bune lucrătoare. El îi ură în mod special să realizeze și alte succese, apoi trecu în domeniul culturii și spuse că în toată Filatura nu mai există nimeni care să nu știe carte. În acest loc, noul director se opri mai mult timp. El vorbi despre cazul lucrătoarei Ana Roșculeț, care nu s-a mulțumit numai să-și aducă aminte ceea ce uitase din cele trei clase primare învățate. Această tovarășă a mers cu pași repezi și, de unde înainte se mulțumea numai să atingă norma, acum ea se află pe un drum nou, care înainte îi era închis. Această tovarășă a uimit pe învățătoarea ei prin setea cu care voia să învețe cât mai mult și cât mai repede.

Noul director ură succes lucrătoarei Ana Roșculeț și conducătoarei Cercului de studii, Ierulescu, și Constanței Poliger de la U.F.D.R., apoi trecu mai departe, vorbind despre unele lucruri care mergeau prost și a căror îndreptare îi revenea ca sarcină: a propus pentru discuție în viitoarele ședințe ale Comitetului de fabrică chestiunea de a se examina activitatea câtorva oameni de la cooperativă și cantină, chestiunea birocratismului de care se făceau vinovați unii funcționari ai Direcției...

În timpul acestei ședințe, Ana ascultase cuvântul fostului președinte de comitet cu răsuflarea oprită. Faptul că numele ei fusese spus în fața întregei fabrici o ametea. I se părea de necrezut că tot ceea ce făcuse și simțise ea poate fi un lucru atât de însemnat, încât directorul Filaturii să vorbească despre el într-o ședință plenară. I se părea un nimic pe lângă ceea ce simțea ea că vrea să mai facă.

Câteva zile după aceea, Ana se hotărî să-și caute locuință. După o săptămână se mută și, în seara aceea, când intră în secțiile de mașini, zgomotul puternic și înfundat al motoarelor i se păru un cântec neîntrerupt, care pornea din toate ascunzișurile simțirii ei. Tot timpul parcă a fost amețită, și s-a întâmplat ca sosirea în fabrică a unor oameni cu aparate de filmat

s-o ameţească şi mai mult. Când aceia au pătruns în ateliere, Aurica Muscan s-a apropiat de ea intrigată şi a întrebat-o ce vor.

– Lucrează fără să-i iai în seamă, i-a răspuns Ana cu mândrie. N-ai văzut în jurnale cum ne filmează?

În clipa aceea, oamenii şi-au îndreptat aparatele chiar spre secţia unde lucra Ana, şi o lumină parcă mai albă şi mai puternică decât a soarelui a ţâşnit peste ringuri. Chipurile lucrătoarelor au devenit grave şi mândre, şi fiecare şi-a văzut de maşină ca şi când totdeauna ar fi lucrat strălucind în această lumină puternică. Era totuşi întâia oară când li se întâmpla un astfel de lucru.

Tot în aceste zile, Ana mai trăise încă ceva, un lucru cu totul nou. Într-o după-amiază plecase în oraş, să cumpere fetiţei nişte material pentru o rochie. Coborâse din tramvai pe Calea Moşilor şi o luase pe jos spre magazinul de stat „Bucureşti". Într-un colţ al Bulevardului se oprise intrigată în faţa unei anticării. „Ce fel de cărţi or fi astea?" se întrebase cu sfială, intimidată de cotoarele groase ca nişte cărămizi, aliniate în rafturi. Se uitase mai atent să vadă una mai mică, mai subţire. Volumele enorme o speriaseră de-a binelea, credea că aşa ceva nu este pentru ea. Voise să plece, dar o cărticică pitită într-o margine de jos a rafturilor o oprise să se mai uite. Încurajată de un trecător, care se oprise şi el şi lua în mână cărţile ca pe-o marfă, Ana a tras din raft ceea ce văzuse şi a răsfoit. A citit autorul şi titlul, nume necunoscute, ciudate: Maxim Gorki: *Conovalov*. A trecut peste o pagină şi a citit mai departe. Uimită de ceea ce citea, s-a oprit asupra rândurilor, nevenindu-i să creadă. Se povestea ceva cu nişte cuvinte atât de simple, atât de uşor de citit, de înţeles, că Ana, bănuitoare, a închis cartea şi a întrebat cu sfială pe trecătorul care umbla cu mâinile prin rafturi alături de ea:

– Vă rog, asta e o carte bună?

Două glasuri i-au răspuns numaidecât, unul negustoresc, al anticarului, care pândea de pe scăunelul unde stătea, iar celălalt al unui al doilea trecător, un tânăr care tocmai se oprise în spatele ei.

– Da, e foarte bună, a zis anticarul.

– Da, citeşte-o, a zis celălalt, dând din cap. E o carte cam tristă, dar e frumoasă.

Ana a întors din nou paginile, roşind fără să vrea, şi a întrebat iar:

– Ce înseamnă melancolie?... Spune că s-a spânzurat de melancolie.

Trecătorul s-a uitat la ea zâmbind şi a răspuns cam încurcat:

– Melancolie?... Păi să vedem! Ceva trist! Da, când un om se îmbolnăveşte de tristeţe. Adică nu! Ceva mereu trist, melancolic!... Citeşte cartea şi ai să înţelegi.

Mereu încurcată şi roşind atât de explicaţiile trecătorului, cât şi de întrebările ei, Ana s-a dus în faţa anticarului, care stătea pe scăunel, şi i-a spus că vrea s-o cumpere, întrebându-l cât costă.

Apoi a plecat spre magazin, turburată de întâmplare. S-a întors acasă şi, încă din tramvai, a început să citească. Era mereu uimită de vorbele simple care închegau cu fiecare rând viaţa unor oameni necunoscuţi. Cum trăiau sub ochii ei, cum vorbeau; mai ales cum vorbeau unii cu alţii şi cum se certau şi plângeau. Citea la început încet, simţind fiecare cuvânt citit, fiecare frază, apoi la mijlocul cărţii s-a pomenit că nu mai simte vorbele *scrise*. Urmărea întâmplările din ce în ce mai repede, fără ca vreun cuvânt s-o oprească pe loc, să nu-l înţeleagă.

Când a terminat cartea, lucrul i s-a părut – ca de altfel tot ce i se întâmpla de la o vreme – că întrece şi umbreşte orice, că meseria ei e ceva şters, lecţiile ei la fel, şedinţele de la Cercul de studii obositoare, grele; de neînchipuit este numai să poţi lua o carte în mână şi să vezi cum deodată totul se topeşte în

jur și începe să trăiască o altă viață, o viață cu oameni necunoscuți, pe care îi vezi și îi simți cum plâng, cum se zbuciumă, cum iubesc și străbat lumea de la un loc la altul; cum după aceea te simți schimbat, un cu totul alt om, de care nu știai că ești, ca și când tu însuți ai fost acela căruia i s-au întâmplat toate.

Timp de câteva zile, Ana trăi sub impresia puternică a lecturii. Abia după aceea începu să-și dea seama, învățând mereu, că niciodată nu s-ar fi putut bucura de toate acestea, dacă ar fi rămas ca și înainte să îndure viața singură, să lupte zadarnic fără vreun ajutor, cu Tomiță și cu alții ca el.

XVII

Începuseră concediile de odihnă. Ana se hotărî să rămână în București și scrise fratelui ei să vie și s-o vadă. Pe fetiță o trimise într-o colonie a Filaturii.

Se simțea atât de bine, încât, după ce intră în concediu, uită de lecții și începu să vină tot mai rar la ședințele de studii pe care Ierulescu și responsabila U.F.D.R. le țineau de două ori pe săptămână în sala de festivități. Ana stătea acasă zile întregi și citea mereu fel de fel de lucruri pe care le alegea singură din anticării. Căuta cărți ca aceea pe care o citise întâia oară și găsea destul de rar. Luase câteva și din biblioteca fabricii; pe unele, care le găsise mai ușoare, le citise, pe altele le începuse numai și le lăsase. În fiecare pagină întâlnea fraze întregi pe care nu le pricepea. Mai ales cuvinte pe care nu le auzise niciodată. Le însemnase pe hârtie și învățătoarea o lămurise de câteva ori, dar nu-i ajutase la nimic, pentru că paginile erau pline de astfel de cuvinte.

Totuși, lucrul acesta nu o îngrijora deloc, așa cum se întâmplase la început, când descoperise că mintea ei zace în întuneric. Ana trecu cu ușurință peste neștiința ei și învinui pe cei care scriau astfel de cărți. Se simțea foarte mândră de ceea

ce învățase și-i trăiau mereu în cap laudele aduse în ședința plenară de către directorul Filaturii.

Tot în acest timp atitudinea i se schimbă de asemenea. Începuse să se uite la oameni mai îndrăzneț, să vorbească mai pe negândite, să spună de îndată ceea ce îi trecea prin cap.

În noua locuință, unde se mutase, la început, când trecea prin curte și întâlnea proprietarul sau un alt locatar, dădea bună ziua și se uita la om liniștită, cu atenție, gata să stea de vorbă dacă acela ar fi voit. Acum trecea repede prin curte, stăpânită de un gând oarecare, mândră și cu capul parcă neclintit, uneori fără să mai dea bună ziua.

Trăsăturile suferiră și ele schimbarea. În zilele următoare despărțirii ei de Tomiță, când începuse să învețe, chipul îi era chinuit și grav, privirea adâncă și scrutătoare. Cei care o vedeau atunci erau impresionați de acest chip care fără să fie bine făcut avea în el o încordare care atrăgea atenția, încordare care se simțea și în mișcările trupului și care o făcea frumoasă.

XVIII

Ultima zi a concediului, Ana o petrecu neliniștită. Gândul întoarcerii la lucru nu-i plăcea deloc. Se simțise în acest an mai bine ca niciodată. Își făcuse o rochie frumoasă de vară și-și cumpărase o pereche de pantofi foarte scumpi. Dimineața se scula târziu, făcea curat și gătea ceva. Apoi lăsa ușa deschisă și stătea în prag câtva timp gândindu-se ce să facă în ziua aceea. Se îmbrăca și pleca în oraș, unde se plimba ceasuri întregi, uitându-se prin vitrine ori urmărind să vadă dacă *cucoanele* au pantofi mai frumoși ca ai ei. Câteodată, o dorință ascuțită o îmboldea să caute iar prin anticării sau în librării o carte bună, să ia tramvaiul și să se întoarcă acasă unde să stea liniștită în patul ei și să citească. Atunci chiar intra în vreo librărie și începea să răsfoiască volumele întinse. Cărțile însă o întâmpinau cu răceală. Le deschidea, citea începutul și nu-i plăcea. Simțea

câteva clipe cum o cuprinde tristețea, se întuneca. Dar numai-decât un alt gând îi sărea în ajutor! „Ei, parcă ce! Ei, și?! Nu cumva o să mor!“ Fără să vrea însă, îi venea apoi în minte învățătoarea ei, apoi ședința în care Pavel Vasile o lăudase. Începea să se simtă prost, dar până la urmă nu-i mai rămâneau în cap decât laudele directorului. „Pe nimeni n-a lăudat el așa“, gândea cu mândrie și uita totul, ieșea din librărie și termina ziua cu un cinematograf. Fratele de la C.F.R. îi scrisese că nu poate veni, și nu se prea supărase din cauza aceasta. Tot plimbându-se prin oraș, începuse să bage de seamă că are un trup frumos, mai frumos ca al cucoanelor pe care le vedea pe Bulevard. Se oglindea în vitrine cu mândrie. Uneori, când se simțea prost, nu se mai oprea ca înainte cu gândul la ceea ce i se întâmpla. Trecea repede peste toate acestea.

Întoarcerea la lucru o zgândărea. Avusese tot timpul bani și nu se mai gândea că pentru munca ei Filatura îi dă un salariu.

*

Era o zi de duminică, se făcuse toamnă de mult. În ultima zi a concediului, Ana se pomeni că a uitat de planurile ei cu școala fetiței. Îi scrisese de câteva ori, și fetița îi răspunsese la fiecare scrisoare, că îi este dor de ea.

Ana începu să se simtă mușcată de gânduri. „Are să aibă nevoie de cărți, paltonașul ei nu mai e bun, trebuie s-o îmbrac.“ Își aminti că dăduse pe pantofi cinci mii de lei, și încă nu erau pantofi de iarnă, de mers cu ei la fabrică. Suma o îngrozi de-a binelea.

Se îmbrăcă și plecă în oraș.

„Ei, o să văd eu. Am să cer un împrumut și pe urmă ea are să ia bursă, că învață bine.“

Cât ieși însă în oraș, se simți atât de rău, că vru să se întoarcă îndărăt. Nici acasă însă n-o atrăgea nimic. „Să mă duc la Vica“, își spuse ea. Dar nici acest gând n-o mulțumi. O înfurie chiar.

Deși simplă și apropiată de ea, Ana simțea că prietena ei are ceva în privire și chiar în vorbe, care i se părea că o urmărește pe ascuns, o judecă și în același timp parcă *așteaptă nu se știe ce de la ea.*

Se hotărî să intre într-un cinematograf, apoi să se ducă totuși pe la Vica sau pe la Pistrui.

Coborî din tramvai fără să ajungă în centru și intră într-un cinematograf de pe Calea Moșilor, în apropiere de Șosea. Filmul începuse. Era un film de dragoste, cu un tren care călătorește nesfârșit tot timpul spre răsărit. Povestea îi plăcu și se simți bine. La sfârșit se sculă să plece. Jurnalul îl cunoștea, dar își aminti că, afară, pe afiș citise *Jurnal nou 58* și rămase.

Se așeză în scaun așteptând cu plăcere să se stingă luminile.

Jurnalul începu cu niște pescari din Deltă, apoi trecu peste niște sate cu țărani care se organizau în comun pentru arăturile de toamnă...

Deodată, Ana holbă ochii și încremeni în scaun de emoție. Glasul puternic al spicherului o lovi la început ca un ciocan, apoi nu-l mai auzi deloc. Văzu întâi sala secțiilor de mașini a Filaturii, apoi filmul alergă la fiecare ring în parte. Se văzu pe ecran împreună cu Aurica Muscan și Vica Diaconescu, cu Pistrui, cu vecina ei morocănoasă și tăcută, întreaga secție. Își văzu mâinile alergând grăbite printre fuse, ștergând, curățind cu repeziciune, își văzu chipul tăcut și grav, luminat puternic și mare, lângă mașină și parcă se înspăimântă. Apoi, după câteva clipe auzi glasul care vorbea în jurnal și la început nu pricepu ce vrea să spună:

„Ca să lucrezi la una din aceste mașini, pe vremea patronilor trebuia mai întâi să mături secțiile luni de zile pentru ca după aceea să ți se dea voie să cunoști câte ceva. La Filatura Românească de Bumbac, Aurica Muscan a învățat să lucreze la mașină în trei săptămâni. Ea cunoaște mașina și lucrează cu

aceeași îndemânare ca orice lucrătoare cu vechime... Numai astăzi, datorită..."

Vocea spicherului se mai auzi încă un timp, deși jurnalul înfățișa altceva. Ana se ridică de pe scaun și ieși repede, fără să mai aștepte sfârșitul jurnalului.

Luă numaidecât tramvaiul spre Vica Diaconescu. Când ajunse, sări din tramvai și aproape alergă, dar abia intră în curtea unde stătea prietena ei și se opri numaidecât lângă poartă. Se vedea lacătul pus de departe. În clipa aceea simți ceva înverșunat și rău pentru prietena ei. „Unde s-o fi dus?" Se hotărî ca de aici înainte să rupă cu ea, să nu-i mai spună nici un cuvânt, nici s-o mai salute.

Cu toate că filmul îi plăcuse mult, uită cu totul de el. Îi stăruiau în cap chipul bucălat și mâinile subțiri ale tinerei lucrătoare; mâinile acelea care fuseseră filmate singure, mărite, alergând printre fuse.

Ieși în stradă încet, neștiind ce să mai facă. Un gând care îi răsări în minte o înțepă și îi mușcă inima. „Pentru Aurica Muscan au venit atunci cei cu aparatele."

O luă iute spre casă într-o stare de furie crescândă. Simțea că ceea ce se spusese despre ea în ședința aceea plenară nu însemna nimic pe lângă ceea ce văzuse și auzise acum despre fosta ucenică.

Un alt gând o îndemnă s-o privească pe tânăra lucrătoare altfel, s-o urască pe ea cât și pe toți aceia care veniseră atunci noaptea cu aparatele de filmat. Nu-i găsi însă nici o vină. Fata fusese tot timpul sfioasă cu toată lumea și Ana simțea că fosta ei ucenică are pentru ea mai mult decât respect.

Gândul acesta o nedumeri atât de mult, că numaidecât se opri în mijlocul trotuarului și se răzimă câteva clipe de un stâlp electric. Simțea o deznădejde turbure, furioasă.

Porni iarăși și după un timp îi veni în gând ca o dorință liniștitoare să ia tramvaiul, să se ducă acasă și să se trântească în pat.

Se opri într-o stație.

Așteptă.

Tramvaiul întârzia. Stația se aglomeră cu încetul. Era după-amiază de duminică și lumea se scurgea spre centru. Ana stătea tocmai pe marginea liniei, în mijlocul străzii, și când tramvaiul se opri, ușa automată se deschise chiar în fața ei. Vru să urce, dar în aceeași clipă lumea dădu buzna și o înghesui. Se pomeni înlăturată, călcată pe picioare, înghiontită, prinsă ca într-un cleşte. Întâi vru să se apuce de bare, dar mereu era dată la o parte, izbită de ușă. Atunci vru să scape, dar din spate se simțea împinsă de o mulțime de trupuri. Chipul i se posomorî crunt, se întunecă și-și mușcă adânc buzele. Se smulse cu furie din încleștare, izbi un bărbat care o împingea mai rău, făcându-l să se clatine înapoi, și se trase deoparte, aprinsă la față. Tramvaiul porni încet.

Ana abia avu timp să-și revie; se simți apucată de braț. Se întoarse cam repezit, încă zăpăcită de îmbulzeala de dinainte, și se pomeni în fața unei femei care o ținea mereu de braț și se uita la ea cu un zâmbet prostesc încremenit pe buze. Ana vru să spună ceva, dar cealaltă i-o luă înainte:

– Aneta, nu mă mai cunoști?

Ana se uită și se încruntă de mirare. Era o femeie cam de aceeași vârstă cu ea, mai groasă însă și cu mâinile și gâtul arse de foc de bucătărie; cu capul gol și cu coadele legate peste creștet. N-o recunoscu decât după câteva clipe.

– Ce e cu tine, Gherghina? Ei?!

– Nu mai mă cunoști?

– Cum să nu te cunosc! Ia te uită! Ce e cu tine? Nu te-am mai văzut de patru ani!

– Ei eu la fel! M-ai uitat. Ai uitat că eu te-am adus în București!

Bucuroasă de întâlnire, Ana o strânse pe cealaltă de umeri și o zgudui:

– Dar ce mai faci? De ce nu m-ai căutat? Haide să mergem.

– Unde să mergem?

– Hai încoace! Unde stai? Ce faci tu? Unde ai pierit în primăvara aia, în '44?!

Porniră uitându-se una la alta, încă vesele de întâlnire. Ana lăsă la o parte ceea ce simțise mai înainte și-o apucă pe consăteană de braț.

– Te-am căutat de câteva ori și casa era pustie, zise Ana repede și tare. Pe urmă, după 23 August, iar te-am căutat, că mă gândeam că din cauza bombardamentelor...

– Păi da, așa a fost... Dar stai, unde mergem? Vreau să mai vorbesc cu tine...

– Haide într-o cofetărie, zise Ana în treacăt, continuând să se uite cu veselie la prietena ei din sat.

Intrară în prima cofetărie și se așezară la o măsuță.

– Vai de mine! zise Ana încet. Nu credeam să te mai întâlnesc... Ia spune-mi!

– Ce să-ți spun! Ce-am pățit atunci!... Taman era vorba să mă mărit cu unul de pe Lânăriei, de la U.C.B., curier... Și n-am mai putut. Am plecat la Snagov cu cocoana, că nu mai putea! Îi intrase frica în oase cu bombardamentele. Și d-atunci... Tu ce-ai făcut?

– Ce să fac! De ce n-ai trecut pe la mine?

– Am trecut, dar nu mai erai!

– Mă mutasem. M-am mutat de vreo două ori d-atunci. Dar de ce nu m-ai căutat la Filatură?

– Nu știam pe unde e!

– Cum nu știai? Întrebai și tu: unde e Filatura Românească de Bumbac?

– Ei! Nu știu eu!...

– Dă-ne câte-o savarină! Vai, Gherghina! Și tu unde ești acuma, ce faci? întrebă Ana la fel de încet ca la început, uitându-se cu atenție la prietena ei.

– La un boier, pe Splaiul Unirii, că ăla cu cocoana de la Snagov m-a dat afară, atunci, după schimbarea banilor! S-au dus din București...

– Ce boier e ăla de pe Splaiul Unirii? întrebă Ana, înfigându-și lingurița în prăjitură.

– Ei, parcă-l știi tu cine e! zise cealaltă cu mirare. Un boier!

– Un boier!

Ana spuse cuvântul și se uită țintă la prietena ei, parcă abia în clipa aceea ar fi întâlnit-o. Privirile li se încrucișară, se priviră în tăcere câtva timp. Cealaltă, mirată, îi susținu privirea alb, apoi clipi simplu și zâmbi la întâmplare, șters. Ana, însă, rămase cu ochii larg deschiși asupra ei și, fără să știe, chipul i se posomorî, liniile feței se lăsară parcă în jos.

– Gherghina, cum poți tu să mai stai slugă la boieri? întrebă Ana liniștită, cu glas schimbat, care celeilalte i se păru străin, necunoscut.

– Dar ce vrei să fac? răspunse Gherghina simplu. Tu ai avut noroc că ai găsit unul care să te bage acolo...

– Gherghina, ce faci tu în casa aia? Spune-mi și mie: Cum poți să...

– Ei, asta e! făcu cealaltă luându-i vorba din gură, privind-o puțin pieziș. Parcă tu nu știi! Ce te mai dai îndărăt?

Ana tăcu și câtva timp așteptă în liniște. „Biata Gherghina! Ea nu știe nimic! A stat și stă mereu numai între oale și crătiți, cine știe la ce burtos"...

O privi posomorâtă și-i vorbi iar, cu un glas încet și cu ceva stăruitor, apăsat, în fiecare cuvânt.

– Îți place ție să slujești unul care a trăit pe spinarea noastră? Pentru ce să-l slujești tu pe el? Cum de nu-ți vine să-i dai cu ceva în cap? Tu nu vezi cum lovim noi în ei? De ce ți-e frică de ei?

Tonul cu care vorbise o făcu pe cealaltă să se uite la ea cu un aer de parcă cineva i-ar fi dat din senin o palmă peste ceafă.

După aceea încercă iar să zâmbească prostește, dar nimic din înfățișarea Anei n-o ajută. Atunci spuse cu un aer de mirare și nepricepere totală:

– Te-ai făcut comunistă! Vezi să n-o pățești!

Ana vru să spună numaidecât:

„Nu-i vorba de..."

Însă cuvintele din urmă ale celeilalte îi schimbară pe neașteptate glasul și rosti tăios, rece, chiar amenințător:

– Vezi ce înveți tu de la boierul tău? D-aia îi mături tu și-i gătești și-i cureți casa lui împuțită?

Gherghina făcu ochii mari, nevenindu-i să creadă că ea, Aneta, poate să-i vorbească ei, care e din același sat cu ea, glasul cu care îi vorbea.

– Tu știi cine sunt ăștia? Ăștia au supt din noi ca niște ploșnițe puturoase și tot mai găsesc și acum o proastă ca tine care...

– De ce vrei să te cerți cu mine? îi luă Gherghina vorba din gură, fără osteneală, simplu. Ce te aprinzi așa? Dă-l dracului de boier! Îmi plătește, stau! Nu-mi plătește, nu mai stau! Ce e cu tine? Crezi că eu sunt proastă d-alea? Lasă că știu eu!

Răspunsul acesta o descurajă pe Ana numaidecât. Îi venise în gând să-i spună multe lucruri, tot ce trăise ea în lunile din urmă. Să stea de vorbă ca două prietene și s-o facă să plece de la stăpân. Anei îi trecuse chiar prin minte, cu repeziciune, că s-ar putea să fie angajată la Filatură. Nu chiar la mașini, dar nu la boier, servitoare.

– De ce înțelegi pe dos, zise Ana cu alt glas. Cum o să mă cert cu tine! Dar, crede-mă, nu înțeleg cum poți tu, *acuma*, să mai stai... Vezi, la noi, cu trei luni în urmă, au fost angajate câteva inse și acum lucrează. Și au o leafă de cinci ori cât a ta. Dar nu înțeleg cum stai tu acolo, nu te-ai săturat? Ce viață e aia?

– Viață, uite! Parcă ce! O să stau să-i îngrop?

– Dar ce vreai să faci?

– Ei, și ce vreai să fac? întrebă Gherghina cu un glas care nu spunea parcă nimic, nu voia nimic.

– N-auzi ce spun? Tu n-auzi ce spun eu? Nu vezi cum trăim noi? Tu nu simți nimic? Păi da! Că tu asculți ce spune ăla, parcă tu te ostenești să-ți dai seama!

– Aneta, zise femeia cu glas blajin. Lasă! Îți place ție să vorbești d-astea?

Ana tăcu și se simți neputincioasă în fața ochilor limpezi și goi ai celeilalte. Simțea că n-are ce să-i mai spună și acest lucru o durea. Își îndreptă privirea spre cofetar, plăti și ieșiră.

– Eu îți spun la revedere, zise Gherghina afară, apucându-i palma.

– Ei, ce te-a găsit? Ce e cu tine? întrebă Ana parcă speriată. Nu se poate! Stai să-mi dai adresa.

Gherghina mai stătu un timp și apoi îi dădu iar zor să plece. Acest zor o nedumerea pe Ana mereu: „Ce i-a venit? S-a supărat? Dar pentru ce?"

– Bine, Gherghina, la revedere! Și să știi că am să te caut!

Se despărțiră, și Ana porni spre casă. Întâlnirea aceasta, deși ținuse puțin, o obosi pe Ana cu totul.

Ajunse acasă, și deși singură, se simți mai bine. Adormi. Se trezi pe la miezul nopții odihnită; mâncă și se culcă iarăși. I se părea că această din urmă zi a concediului e ca sfârșitul unui drum pe care mergi și care nu știi unde ajunge, până ce te pomenești că s-a terminat, ai scăpat de el.

Ana nu-și dădea seama pentru ce simțea abia acum că zilele concediului n-o împliniseră deloc și că, în afară de ziua de astăzi, pierduse timp. Adormi a doua oară, fără să-și mai pună vreo întrebare.

XIX

Când se trezi dimineața și porni spre Filatură, Ana se simți ca la 15 ani. În primele clipe, aerul curat al zorilor de toamnă

o făcu să uite toate neliniștile și neplăcerile care începuseră să o sâcâie în ultimele zile. Apoi starea aceasta de bucurie se adânci și își dădu seama că ceva întrerupt și greu o aștepta acolo în fabrică, să-l ia de unde îl lăsase. Gândul acesta în loc s-o supere, cum se întâmplase ieri-dimineață, acum i se părea că fără acest lucru, fără filatură și mașini, n-ar putea ști ce drum să apuce. Zilele de concediu parcă o goliseră cu totul. Îi trăia în minte numai ziua de ieri, cu jurnalul văzut și cu întâlnirea cu Gherghina.

Intră în secțiile de mașini cu emoție. Dintr-o aruncătură de ochi, văzu că Vica lipsea, înțelese că este încă în concediu.

Aurica Muscan o întâmpină cu o bucurie nestăpânită, și Ana îi strânse mâna cu toată puterea. Fata, însă, se lipi de ea cu o bucurie atât de limpede și neașteptată, că Ana o îmbrățișă și o strânse cu căldură, ca pe un copil.

– Ce faci, tovarășă? întrebă fata cu veselie.

– Foarte bine! Ai văzut filmul? zise Ana uitându-se în jur și făcând semne celorlalte lucrătoare, chemându-le. Apoi, când toată secția se strânse în jurul lor, Ana spuse tare, cu mâna pe umărul celeilalte: în jurnalul nou de ieri a fost filmată secția noastră, duceți-vă să vedeți... Toate suntem acolo, dragă, ca niște artiste. S-o vedeți pe Aurica noastră... Cum vorbește de ea și o laudă!

Aurica Muscan asculta năucită, cu o expresie de neîncredere copilărească pe chip.

– Da, mi-a spus și mie soră-mea, care a fost ieri la cinema, că m-a văzut în jurnal, dar am crezut că râde de mine, spuse o lucrătoare care, fără să-și lase mașina, ascultase vorbele Anei.

– Bravo, Aurica, ești cineva! strigă una cu veselie.

– Trebuie să faci cinste, zise alta, ciupind-o de obraz.

– Mie să-mi facă cinste, rosti Ana, jumătate în glumă, cu un glas în care simțea totuși ceva care nu se prea bucura. Eu am învățat-o atât de repede meseria. Dacă intra pe mâinile lui Pistrui sau ale maistoriței... Mie mi-a dat-o tovarășul Pavel s-o învăț!

Celelalte lucrătoare se îndepărtară spre mașini, unele tăcute, altele pline de însuflețire, câteva cu chipul puțin crispat și cu un zâmbet de invidie și răutate pe buze.

*

Se începu lucrul. Ana simțea că unele lucrătoare au ceva nu numai împotriva lui Muscan, dar și a ei, și aceasta o făcea să se simtă apropiată de ea.

Se simțea iubită de fosta ei ucenică și acest lucru o turbura. În atâția ani de când era în fabrică, Ana nu-și aducea aminte ca vreo prietenă s-o îmbrățișeze cu atâta căldură la întoarcerea din concediu.

Se uită la ea și o văzu stând degeaba, deși mașina mergea. Vru să se ducă și să-i explice că... dar tot atunci văzu ceva uimitor: Aurica Muscan se mișcase și în aceeași clipă degetele ei începuseră să alerge printre țevi cu o repeziciune aproape nefirească.

O văzu apoi schimbând semitortul. Felul în care apuca mosoarele și le scotea de pe fus, cum trecea firul prin ochiul conducătorului și trenului de laminaj și cum înnădea apoi firul, arătau o deprindere statornică de a face mișcările cu atâta economie de timp și cu atâta iuțeală, încât Ana se îndoi că această Aurica Muscan a intrat în Filatură fără să știe chiar nimic despre mașină și meserie.

Intrigată, Ana începu s-o urmărească și s-o vadă cum își îngrijește mașina și cum lichidează ruptul firelor. Cu multă uimire văzu că, în toate operațiile, mâinile lucrătoarei căpătau parcă o viață de sine stătătoare; ele făceau mișcări precise, calculate și repezi, întocmai ca o mașină. Scoaterea pufului din ochiurile conducătorului de semitort și din crapodine, de pe gâturile valțurilor și cilindrilor, curățirea curelușelor, scuturarea băncii cu inele și fuse, scuturarea sub clapete și între fuse, toate

acestea erau făcute cu un fel de tehnică a economiei mișcărilor și a timpului, cum nu văzuse Ana lucrând pe nimeni până acum.

Ana își aducea aminte că toate acestea, adică acest fel de a lucra, de la ea îl învățase Aurica Muscan. Ucenica însă realizase ceva nou, datorită nu se știe cărui lucru. Ana nu înțelegea cum ajunsese lucrătoarea la această tehnică. Își dădea numai seama că, lucrând astfel, Aurica Muscan câștiga timp, lichida ruptul firelor și dădea lucru de calitate.

Se uită la ea cu atenție. În acel moment, o văzu cum se odihnește, cu o expresie gânditoare, cu ceva nou pe chipul ei bucălat; sprâncenele posomorâte și colțurile gurii îi erau adâncite în obraz; privirea nemișcată, parcă încremenită; stătea astfel și se odihnea.

Ana încercă într-adins să-și facă și ea timp de odihnă, dar după câteva minute își simți brațele încordate și dureri la încheietura umerilor. Se uită atunci iarăși la cealaltă și se posomorî: Aurica Muscan făcea cu o ușurință de neînchipuit ceea ce ea nu reușea, cu toată încordarea și cu toată experiența ei de zece ani.

„Are mână ușoară și abia e la început! O s-o văd eu peste câteva luni“, își spuse Ana în cele din urmă și se liniști.

În pauză însă o văzu pe Aurica Muscan apropiindu-se de mașina ei cu aer neobișnuit:

– Tovarășă Ana, o auzi șoptindu-i, vreau să-ți spun ceva, la plecare.

– Spune-mi acum, că avem timp, răspunse Ana.

– E mai bine când ieșim, vreau să-ți povestesc...

– Bine, cum vrei tu! Dar de ce nu-mi spui acuma? Haidem repede prin curte.

Porniră spre ușă, și Ana surprinse câteva priviri cum o urmăresc. Intrigată, grăbi pasul.

– Să vezi ce s-a întâmplat... începu Aurica Muscan când ieșiră afară și zgomotul mașinilor se stinse. Știi că, din cauza

concediilor, câteva mașini nu prea au lucrat, și i-am spus maistoriței că ar fi bine să lucrăm câte una la două mașini. Când m-a auzit, mi-a spus că e foarte frumos din partea mea, dar că nu se poate. Și chiar dacă se poate, nu folosește la nimic. Dar nu se poate! Pe urmă, că mai e puțin până se întoarce toată lumea din concediu și gata.

– Bine, o întrerupse Ana zăpăcită. Nu înțeleg nimic. Cum să lucrezi la două mașini? Ce vreai să spui?

– M-am gândit, și se poate, tovarășă, zise Aurica Muscan cu un glas limpede, sigură pe ea. Se întorc mașinile și gata. Una lucrează între două și alta lucrează iar între două...

– Bine, nu e vorba de mutatul mașinilor! spuse Ana puțin uluită. Dar nu se poate! Și pe urmă chiar cu mutatul!...

– De ce să nu le mute? Pot să se mute, am întrebat un tehnician...

– Bine-bine, dar nu e vorba de asta! Cum poți să lucrezi la două mașini? Nu se poate!...

Ana vru să mai spună ceva, dar se opri; își aminti cum o văzuse pe fosta ei ucenică odihnindu-se în timpul lucrului, aproape jumătate din timp. Dar tot atunci își aminti și de degetele greoaie ale vecinei sale morocănoase, care totdeauna era nemulțumită de ceva. Când are să audă de asta, are să sară în sus. Ea și încă vreo câteva lucrătoare abia atingeau norma la o singură mașină.

– Și maistorița ce spui c-a zis? întrebă Ana, încă nevenindu-i să creadă.

– Că n-are nici un rost. Dacă s-ar mări producția, ar fi ceva, dar din lipsă de mașini, zicea că n-are nici un rost. Mașini să avem și producția se mărește *automat*.

„I-e necaz că nu i-a venit ei mai întâi în cap“, gândi Ana fără voie, apoi spuse cu glas tare:

– Și tu ce te sperii așa? Dacă vreai tu, ai să lucrezi la două mașini, și gata! E simplu! Dar îți mai spun că n-o să te înghită

nimeni pentru asta. Ai să lucrezi singură; nu cred să mai poată cineva. Nu se poate, Aurica! Eu te-am văzut, ai niște mâini!... Dar nu se poate. N-au să-ți dea voie! Ai fost la comitet la tovarășul Jamgocean?

– Nu, pentru că maistorița...

– Du-te la comitet, la tovarășul Jamgocean, zise Ana repede. Du-te chiar acuma și spune-i. Și dacă n-au să te lase, te duci atunci la tovarășul Vișan, la Partid. *Spune-i că maistorița a zis că n-are nici un rost.* Nici nu trebuia s-o mai întrebi pe ea. Și pe urmă, când ieșim, stăm de vorbă.

Ana o apucă de umeri și o împinse. Fata merse câțiva pași și se opri. Atunci, Ana se apropie de ea și-i spuse cu un glas care voia să fie supărat:

– Ce ți-e frică așa? Te duci acolo și spui: „Uite, tovarășe, eu vreau să lucrez la două mașini". Și pe urmă ai să vezi tu ce-ți spune.

Lucrătoarea plecă, și Ana se întoarse în secția de mașini. Deși inovația fostei ucenice o uluise, totuși faptele o intrigau. Voia să vadă ce are să se întâmple cu Aurica Muscan. Dacă are să i se dea voie și mai ales dacă inovatoarea o să poată supraveghea două ringuri, dacă n-o să se facă de râs.

Trecu însă multă vreme și Aurica Muscan tot nu se întorcea. Abia după o jumătate de ceas, Ana o văzu intrând întristată și parcă nedumerită și o întrebă din ochi. Aurica Muscan răspunse scurt din cap că *nu* și dădu drumul mașinii.

Răspunsul că nu se poate o nedumeri și pe Ana. Abia așteptă ora 2. La plecare o luară împreună și ieșiră în stradă. O întrebă cum s-a întâmplat.

– S-au strâns acolo șapte-opt inși, începu Aurica Muscan supărată. Care cum intra, se uita la mine și dădea din cap: „Da, am auzit, dar n-avem mașini. Ce facem cu tovarășele care rămân fără mașini? Le dăm afară? Și pe urmă, chiar așa să fie, tot nu se poate. Cum o să lucrezi la două?" „Tovarăși, am spus eu, dar stau mașinile degeaba, de ce spuneți că n-avem mașini?". „Uite, tovarășă, zice unul, dumneata ești nouă, abia ai învățat și nu știi. Avem oameni în concediu, d-aia a rămas o mașină-două care nu lucrează." „Ce spui dumneata, tovarășă, zice altul, eu înțeleg. Dar noi n-avem încă o industrie grea în stare să ne fabrice tot ce ne trebuie, înțelegi? N-avem mașini destule. În curând însă vom importa din U.R.S.S. unele mașini"... Numai unul, nu știu cine era, mi-a dat dreptate, dar atunci au sărit și au început să spună ca și maistorița, că este *imposibil* să se lucreze la două rânduri de fuse. Partidul ne cere inovații în producție, dar inovații care să se bazeze pe o tehnică așa *nu se poate.*

Pe urmă au început să mă laude și să-mi strângă mâna.

– Și acum ce vrei să faci? O întrebă Ana pe gânduri.

– Mâine-seară avem ședință de producție, am să vorbesc în ședință. E vorba ca săptămâna viitoare să începem întrecerile. Să vedem ce are să se spună în ședință.

Mai vorbiră încă un timp, și Ana o luă spre casă singură. Întâmplarea o intriga și pe ea. *La două mașini!* Faptul o nedumerea. Se răsturna totul. „Are dreptate. Înseamnă că jumătate din noi să ne apucăm de altă meserie." Mai merse un timp și pe urmă se opri iar asupra întâmplării. „Să zicem că se poate, dar cine o să lucreze la două rânduri de țevi?" Se simțea mereu nedumerită. Nu înțelegea cum putuse Aurica Muscan să lucreze cu atâta ușurință, atât de repede, cu totul altfel decât se lucra până acum. Își dădea însă seama că Aurica ar putea lucra la două mașini. Pricepea că, dacă de la început înveți pe cineva să lucreze cu două rânduri de țevi, ajunge până la urmă să poată lucra cu două mașini, dar Ana nu înțelegea cum de îi trecuse Auricăi Muscan prin cap acest gând, când ea începuse ca orice lucrătoare, la o singură mașină. După un timp, Ana își aduse aminte că și ea învățase tot atât de repede o mulțime de lucruri. Era sigură că nimeni nu citise ca ea atâtea cărți.

Gândul o duse la fostul președinte de comitet și tresări. Tocmai se apropia de birourile Direcției.

– Mă duc să-i spun directorului, dacă îl mai găsesc. Să vedem el ce zice.

XX

Intră în localul Direcției și, după ce își arătă carnetul, îl întrebă pe portar:

– Tovarășul director a plecat?

– Pentru ce îl cauți? Nu-i oră de audiență! Birourile s-au închis, răspunse portarul scurt.

– Te-am întrebat dacă a plecat, zise Ana, simțind plăcere să-i vorbească portarului pe același ton.

Dar portarul, fără s-o ia în seamă, ridică receptorul grav și vorbi cu cineva cine știe de unde. Apoi ridică privirea și o întrebă pe Ana de nume. Spuse numele în gura receptorului și îl și închise:

– La etajul doi, la tovarășul Citac.

După un sfert de oră, Ana intră în biroul directorului, care tocmai se pregătea de plecare.

– Tovarășă Roșculeț! spuse el, surprins de înfățișarea Anei, abia recunoscând-o. Nu te-am mai văzut de mult! Ce mai faci? Ai fost în concediu? Pe unde stai acum?

Ana nu putu să răspundă la atâtea întrebări. În aceste câteva luni, fostul președinte de comitet se schimbase și el mult. Părea mai aspru, mai grav, mai impunător.

– Ai intrat vreodată aici de când ești în Filatură? o întrebă el deschizând ușa și pornind.

– Aici niciodată, răspunse Ana, numai dincolo am fost...

Omul tăcu un timp. Apoi, îndreptându-se spre ieșire:

– Ce-ai mai făcut cu tovarășa Ierulescu?

– Am învățat *mereu*, minți Ana și spuse mai departe, fără să se gândească. De mâine încep *iar*. Se roși, se uită la director, dar se părea că omul nu băgase de seamă.

– Ce-ți face fetița?

– Trebuie să se întoarcă peste trei zile din colonie.

Porniră alături pe stradă și directorul spuse iar, fiindcă Ana tăcea:

– Ai venit să-mi spui ceva?

– Da, tovarășe, să vă spun despre ce e vorba. Aurica Muscan vrea să lucreze la două mașini și maistorița și tehnicienii n-o lasă, spun că nu se poate. Ce ziceți?

– Maistorița?! Cum? Ce spui? Cum, două mașini?! întrebă directorul oprindu-se pe loc, apucând-o de braț.

Ana vorbise simplu, ca și când ar fi fost vorba de un lucru oarecare: Aurica Muscan vrea să treacă în celălalt schimb și maistorița nu-i dă voie. Sau: Cutare vrea să-și schimbe mașina și...

Directorul, oprit pe loc, când auzi și înțelese despre ce e vorba, întrebă încet, uimit, ca și când n-ar fi priceput bine:

– La două mașini? Adică cum? Să lucreze la două deodată?

– Da, tovarășe director; dumneavoastră n-ați văzut cât de repede îi merg mâinile?

– *Poate* ea să lucreze cu două ringuri?! întrebă directorul, din nou cu aceeași uimire.

– Tovarășe director, *eu*, care am învățat-o meseria, pot să vă spun că n-am văzut de când sunt eu aici, de zece ani, ca cineva să lucreze atât de repede. Ea mai mult se odihnește... Nu știu cum face!

Directorul porni încet și, încă nevenindu-i să creadă, întrebă din nou:

– Și a spus ea că vrea să lucreze...?

– Da, tovarășe, răspunse Ana repede.

– Ei?

– N-au lăsat-o!

– De ce?

– Maistorița i-a spus că n-are nici un rost să...

– Cum?!!

– Că dacă s-ar mări producția, atunci da, dar așa...

– Când a fost asta?

– Zilele trecute.

– Și tovarășul Jamgocean și ceilalți ce-au spus?

– Nu știu ce i-o fi spus tovarășul Jamgocean, dar știu că s-a dus acolo azi și tovarășul Jamgocean cu tehnicienii nu știu ce i-au spus, dar când a plecat era supărată și mi-a spus că mâine, în ședința de producție, are să ia cuvântul.

– Dar mie de ce... Dar cu tovarășul Vișan a vorbit?

Directorul tăcu deodată. Apoi după câțiva pași:

– Tovarășă Roșculeț, se vede că tehnicienii noștri nu prea își dau seama ce înseamnă asta. Dumneata pricepi?

– Da... Cred că are să se lucreze de aici înainte altfel.

– Ei, asta e. *Altfel,* zise directorul tare, oprindu-se iarăși din mers și căutându-se grăbit în buzunarul dinlăuntru al hainei. Scoase un creion și, în timp ce scria, vorbi:

– La ora 8 aveți voi mâine ședință, nu? Uite, tovarășă Ana, am să vin și eu acolo și am să vorbesc mai înainte cu tovarășul Vișan. Nu-i spune nimic lui Muscan, am s-o chem eu pe urmă, să stăm de vorbă cu toții. Iar pe dumneata te rog să te înscrii mâne la cuvânt, în ședință, și să vorbești după ea.

*

Întorsătura pe care o luă întâlnirea cu directorul nu-i plăcu Anei deloc. Rămasă singură, se sperie. Nu se gândise niciodată la un astfel de lucru: *să te înscrii la cuvânt și să vorbești.* Simplu, ca și când ar fi cel mai ușor lucru din lume.

Toată ziua se frământă în toate chipurile. Abia acum își dădea seama că atât maistorița, cât și Vica aveau în ele ceva care

ei îi lipsea. Le auzise pe amândouă vorbind de nenumărate ori în ședințele sindicale și nu le luase în seamă. Descoperirea aceasta o îndârji.

Ana uită de mâncare și, în loc s-o ia spre cantină și apoi acasă, porni pe strada unde locuia șefa de serviciu de la Personal, Ierulescu.

În toată după-amiaza aceea, cât și dimineața, în timpul lucrului, a trăit încordată, frământând în minte în toate chipurile cum să vorbească în ședință, cum să nu spună vreo prostie, să nu se facă de râs, s-o susție cum trebuie pe fosta ei ucenică. Încordarea îi plăcea. Își simțea mintea limpede, frământând cu agerime și curaj gândul că ea, Ana Roșculeț, are să se ridice singură, în plină adunare, are să vorbească și are să fie ascultată de toată lumea.

*

A doua zi, spre seară, când începu ședința cu toate schimburile și cu toți funcționarii din Filatură, Ana așteptă tot timpul, tremurând, să vadă dacă vine directorul. Se hotărâse să nu vorbească în caz că el ar lipsi. Directorul însă, intră neobservat în sala întesată și își căută un loc undeva, într-un colț.

Ana o rugase pe Ierulescu să stea lângă ea, deși aceea îi spusese că n-are să-i folosească la nimic.

Ședința începu.

Se făcu liniște. Se citi ordinea de zi, și președintele dădu cuvântul tovarășului Samara, responsabil cu producția, care începu să vorbească despre întreceri. Ana asculta încordată, alături de Aurica Muscan și de Ierulescu. Fosta ei ucenică nu părea deloc emoționată, lucru care pe Ana o nedumerea. După o vreme se auzi glasul președintelui:

– Cine se înscrie la cuvânt?

Aurica Muscan sări în picioare și-și spuse numele tare. Ana sări și ea în același timp și și-l spuse și ea pe-al ei.

– Pe rând, tovarăși, spuse președintele și, fără să fie nevoie, întrebă iar, grav, deși auzise limpede numele:

– Tovarășa?...

Ana își spuse numele din nou și simți câteva priviri uimite, intrigate, întorcându-se spre ea.

– Se mai înscrie cineva? întrebă președintele după ce termină de notat și alte nume. Apoi: dăm cuvântul tovarășei Aurica Muscan.

Toate acestea, tonul președintelui, *„dăm cuvântul"*, liniștea încăpătoarei săli de festivități, fură alungate numaidecât de un glas simplu, firesc, de toate zilele, care începu astfel:

– Uite, tovarăși, despre ce e vorba. Aș vrea să spun și aici în ședință că la noi se poate lucra la două mașini. Tovarăși, eu pot să lucrez la două mașini. De ce să nu se facă încercarea? Suntem datori să încercăm. Eu vă spun, tovarăși, că pot să lucrez la două mașini și am spus cum trebuie mutate mașinile... Îmi iau răspunderea, tovarăși! Asta am avut de spus.

Aurica Muscan se lăsă pe bancă, și în sală liniștea fu turburată numaidecât de o mulțime de glasuri șoptite și stăruitoare. Președintele se ridică și vorbi:

– Tovarăși, cine vrea să vorbească, să aștepte. Vă rog să faceți liniște.

– Eu mă înscriu la cuvânt, zise un glas, apoi încă vreo două, dar președintele nu le luă în seamă.

– Tovarășa Ana Roșculeț are cuvântul.

Ana se ridică și începu să vorbească atât de încet, încât în sală se făcu liniște desăvârșită. Totuși, un glas spuse limpede:

– Mai tare.

Ana se sperie de acel glas și, o clipă, totul i se întunecă în minte. Inima îi bătea și o supăra, o îneca și nu putea spune cuvintele întregi.

– Nu te grăbi, îi șopti Ierulescu de alături. Nu te grăbi deloc.

– Liniște, zise președintele fără rost, mai mult speriind-o pe Ana.

– Tovarăși, o luă Ana de la cap, trăgându-și răsuflarea. Eu aș vrea să vă spun ceva, – pentru că e vorba de întreceri – despre munca noastră de fiecare zi.

Cuvintele din urmă nu-i plăcură Anei deloc. Se încruntă și își mușcă buzele îndârjită. Așteptă câteva clipe, apoi, deodată, începu tare, cu un glas neobișnuit, pe care nu și-l cunoștea:

– Tovarăși, eu vreau să vă spun cum se lucrează în secția noastră. Se lucrează la fel ca pe vremuri, nu s-a schimbat aproape nimic. Și atunci cum să mărim producția și să începem întrecerile? Tovarăși, eu am să vă spun un *caz*. Tovarășa Aurica Muscan s-a făcut lucrătoare în câteva săptămâni! Cum a spus și tovarășul director, asta e ceva nou, care nu s-a mai întâmplat la noi. Ieri m-am întors din concediu și ce credeți c-am văzut? Tovarășa Aurica Muscan lucra mai repede decât mine!!! M-am luat cu ea la întrecere și n-am făcut nimic. Eu am învățat într-un fel, am învățat așa cum știm toate. La noi norma nu poate fi depășită cu mult pentru că mașina e mașină!... Vreau să spun că oricât ne-am lua la întrecere, nu putem să facem mare lucru. Dar dacă se lucrează la două mașini, atunci... Tovarăși, eu m-am gândit ieri toată ziua și azi-dimineață și cred, că se poate lucra așa cum a spus tovarășa Muscan. Eu cred, tovarăși, că după aia toate o să lucrăm așa. Tovarășa Muscan se odihnește tot timpul și nu pentru că are ea cine știe ce minune, nu, tovarăși! ci pentru că lucrează altfel decât noi. Vă spun, tovarăși, nu ca să mă laud, dar eu și încă cu vreo două tovarășe suntem cele mai bune lucrătoare și nu prea putem să câștigăm timp. Dar eu am văzut că se poate câștiga timp. Acum trei luni, abia puteam să citesc și să scriu ceva, acum am citit în concediu o grămadă de cărți. Am citit o grămadă de cărți, pentru că am învățat altfel de cum e obiceiul. Mi-am dat seama

că, dacă nu învăț repede, n-am să fac nimic. Astăzi aș fi trăit tot la fel, fără să-mi dau seama de ce se întâmplă pe lume. Și atunci eu nu înțeleg pentru ce tovarășii din comitet și tehnicienii spun că nu se poate lucra la două mașini. Dacă și mie tovarășul director sau tovarășa Ierulescu mi-ar fi spus că *nu se poate* să învăț, că trebuie să mă duc la școală, s-o iau la rând cu copiii, ce s-ar fi întâmplat, tovarăși? Un tovarăș a spus, când a auzit despre propunerea tovarășei Muscan, că noi n-avem încă o *industrie grea* și din cauza asta, noi, de aici de la Filatură, nu putem lucra la două mașini. Eu cred că...

În sală se făcu mișcare, și Ana își dădu seama că, fără să vrea, a făcut o glumă care a plăcut. Se roși și-și pierdu firul. Se simțea însă bine și mai ales simțea cum ceva greu i se ridică de pe inimă.

Așteptă câteva clipe și deodată i se păru că toată lumea din sală gândește ca și ea, este una cu ea, că poate vorbi mai limpede, mai fără teamă. Dar acest simțământ nou, puternic, în loc s-o liniștească, o răscoli de avânt:

– ... eu cred că dacă lucrăm cu altfel de metode, abia atunci vom ajuta ca totul la noi să ia avânt și să ajutăm industriei grele. Oare industria grea n-o construim și noi? Dacă dăm mai multe fire?! Eu cred că da, tovarăși! Și când o să avem mașini destule... să le și luăm în primire. Eu, tovarăși, când mi-am dat seama că... vreau să spun că nu știam ce e cu mine, nu cunoșteam lupta noastră... Și când mi-am dat seama și am pornit, totul era pregătit, și școală și tovarăși care să mă ajute, și totul era organizat... Partidul croise drumul... Și atunci, tovarăși, eu cred că la fel se întâmplă și cu producția. Pentru că atunci când o tovarășă vrea să schimbe... vreau să spun metoda tovarășei Muscan merge pe drumul deschis de Partid...

În sală se făcu iarăși mișcare, și Ana se hotărî să sfârșească. În mintea ei lucrul era limpede și gândea că spuse tot ceea ce frământase cu o zi în urmă împreună cu Ierulescu. Se uită liniștită peste sală și rosti cu alt glas, un glas încet, care voia să

sublinieze că altcineva, mai bine pregătit, ar fi spus mai bine toate acestea:

– Tovarăși, cam astea am avut de spus!...

Și se lăsă pe bancă, acoperindu-și obrajii cu amândouă palmele. Ana simțea aceeași uimire pentru ea însăși cum simțise totdeauna în vara aceasta, trecând rând pe rând prin dese și adânci schimbări; aceeași stare aprinsă, frământată, arzătoare. Îndată ce se lăsă pe bancă, se ridică iarăși, vrând să mai spună încă multe lucruri, dar tot atunci auzi un glas de alături care o domoli:

– Nu te mai repezi! Ai să mai iai cuvântul... Așteaptă!

Se așeză la loc și luând seama în jurul ei, se liniști și începu să asculte. Aurica Muscan asculta de asemenea cu încordare mersul discuțiilor.

. . . .

Zilele următoare, cât și câteva săptămâni după aceea, Ana nu putu să uite această ședință; vorbise despre ea cu multă însuflețire, multă vreme; o căutase numaidecât pe Vica și vorbiseră mult împreună; îi spusese până și fetiței, cuvânt cu cuvânt, tot ce se întâmplase.

Pe de altă parte, inovația Auricăi Muscan a stârnit toată Filatura, și câtva timp după aceea *Scânteia* a comentat în pagina întâi întreaga poveste. Ana începu apoi să lege firul lecțiilor întrerupte în concediu. Citea. Cărțile care vorbeau despre luptele muncitorimii nu i se mai păreau grele ca în timpul primelor lecturi.

Nu trecu însă nici o lună de zile și avu loc o altă adunare, care șterse numaidecât cu totul nu numai ședința aceea în care vorbise; Anei i se păru tot timpul cât ținu această a doua adunare, că ea însăși este un om căruia *până acum* nu i s-a întâmplat nimic.

Adunarea a ținut puțin. Secretarul organizației de partid, Vișan, a vorbit adunării despre acțiunea oamenilor culturii din

întreaga lume; el a spus că toți intelectualii care luptă pentru pace vor ține un congres, în Polonia, la Wroclaw, un oraș distrus în mod barbar de trupele fasciste germane; congresul va dezbate chestiunea apărării păcii, iar muncitorimea își va trimite delegații săi.

Când își auzi numele propus și aplauzele care o și aleseseră, Ana îngălbeni de emoție. Nu-și pierdu însă cumpătul. Se urcă alături de secretarul organizației de partid și în câteva cuvinte mulțumi pentru cinstea de a fi aleasă să participe în numele lor la Congresul intelectualilor din întreaga lume.

Călătorise cu avionul, atât la plecare cât și la întoarcere.

Învăță și înțelese, în aceste zile, multe lucruri. Când, la câteva săptămâni după întoarcerea ei din Polonia, Aurica Muscan fu decorată cu Ordinul Muncii clasa I-a, cel mai înalt ordin, pentru merite strălucite în muncă și inovații în producție, Ana își dădu seama că de fapt ea n-a făcut nimic deosebit; fusese ajutată să-și ia vânt și pricepea că nu trebuie să se mai oprească.

FERESTRE ÎNTUNECATE

În iarna anului 1951, într-un sat dunărean, se puse chestiunea înființării unei noi gospodării agricole colective. Ar fi fost a șaptea din raionul acela și se conta să intre în ea, așa cum se intra pe vremea aceea, exact atâta lume ca să se poată constitui, adică între treizeci și o sută de familii, deși satul era dintre cele mari. În dimineața când trebuia să aibă loc prima ședință a comitetului de inițiativă – așa se începea acțiunea de atragere în gospodărie, prin constituirea unui astfel de comitet – se petrecu „întâmplarea cu Vasile“, un tânăr care trăia la marginea satului, într-un bordei cu ferestre mici și întunecate, întâmplare dramatică, printre primele din istoria înființării acestei gospodării și care va fi povestită aici pe larg.

Pe o vreme rea – viscolul care nu mai înceta de trei zile – sosiră în sat tocmai la timp doi activiști de la raion să ajute acest comitet să se înfiripe, fiindcă nici măcar membrii lui nu veniră la adunare, darmite să mai aibă pretenția să-i convingă și pe alții, și după ce se încălziră puțin, plecară în sat să vadă ce era cu cei care lipseau. Despre Vasile, secretarul organizației relată foarte sigur că nu mai vrea muierea și de-aia nu venise el la adunare, și atunci o luă spre casa lui o fată de la comitetul raional U.T.M., care tocmai picase și ea, rebegită și roșie de frig, să-i ajute.

– Nu înțeleg, se miră ea înainte de a pleca. Îl cunosc bine pe Vasile. Am vorbit cu el chiar acum o săptămână.

– De atunci a mai curs apă pe gârlă, tovarășă, zise unul din activiștii raionului. Adică pe gârlă nu, că a înghețat din decembrie, dar a mai nins, uite, s-a pus viscolul...

– Poate așa, că n-o mai fi vrând soția, conveni activista U.T.M. E o femeie rea, tovarășe Voicu? îl întrebă ea pe secretarul organizației.

– Rea, bună, asta e situația, tovarășă, zise același activist. Du-te și vorbește cu ea și convinge-o; explică-i, spune-i că e pentru binele ei...

Fata își trase șoșonii și se îmbrăcă. Secretarul Voicu ieși pe ușă și se întoarse cu un om, curierul sfatului, căruia îi spuse să se ducă cu tovarășa și să-i arate unde stă Vasile Bodescu.

Activista U.T.M. nu renunță însă să afle totuși dinainte ce fel de femeie era muierea asta a lui Vasile și îl întrebă pe drum și pe curier. Îl cunoștea pe Vasile de un an, dar acum se trezea că știe despre el puține lucruri. Vasile ăsta era utemist din armată, nu ea îl atrăsese în U.T.M. Fiindcă activitatea utemistă mergea slab în acest sat și crezând că el are experiență mai multă din armată, îl propusese secretar și el primise cu destulă convingere. Era un flăcău cam tăcut, dar avea ochii limpezi și asculta cu atenție și cinstit îndrumările ei. „Da, tovarășă, se face!" spunea. Tinerii utemiști însă, în special fetele, veneau la adunări numai dacă veneau și lăutarii, dacă era rost de dansat, încât acel „se face", promis mereu de Vasile, nu se făcea aproape deloc. Numai în chestiunea gospodăriei agricole colective avusese activista U.T.M. bucuria să constate că avea să se facă ceva: Vasile și împreună cu el încă un utemist, „tovarășul Ion", cum i se spunea, se arătaseră gata să devină colectiviști și chiar să facă parte din comitetul de inițiativă, să muncească pentru a atrage și pe alții. Iată însă că acum Vasile dădea îndărăt. „O fi pământul nevestei, și pesemne că nevasta nu vrea ea, cu una, cu două să-l dea la colectiv", gândi fata.

– Ia spune-mi, ce fel de nevastă are tovarășul Vasile? îl întrebă ea pe curier.

Curierul tăcu timp de câțiva pași, apoi se uită înapoi – activista mergea în urma lui – și făcu un gest pe care fata nu-l înțelese. Pesemne că și curierul își dădu seama că nu e prea clar în răspunsul lui și întoarse din nou capul.

– De Florica vorbiți! zise el și, văzându-și de mers, cu căciula trasă mult peste urechi, repetă gestul care de astă dată era mai elocvent: „Mai bine să nu mai vorbim", părea să spună.

– Zi, e rea de tot! exclamă tovarășa Grigoriță în urma lui. Dă cu vătraiul, a?! adăugă ea, râzând. Lasă să mai știe și bărbatul de frică.

Curierul întoarse capul mirat și încetini pasul.

– Cine, întrebă el înotând greu prin zăpada până la genunchi, Florica lui Vasile?

Stingherită și nedumerită, activista nu știu ce să spună, dar nici curierul nu știu să-i dea altă explicație, făcu iarăși gestul său, care de astă dată însemna: „Ce să mai vorbim, e greu să te fac să înțelegi, ai să vezi singură", și grăbind pașii o luă iarăși înainte.

După cât se părea, Vasile stătea departe. La o răspântie pustie de uliți, le ieși înainte vântul care îi învălui în pulbere de zăpadă și îi orbi. Fata așteptă câteva clipe și, văzând că vântul nu slăbește, își propti bărbia în piept – era o fată voinică – se întoarse cu umărul și, înțepenindu-se în picioare, începu să împingă cu toată puterea zidul îndărătnic de aer care o oprea să înainteze. Deodată vântul încetă din față, se năpusti dintr-o parte și o trânti la pământ.

– Ține-te bine, tovarășă, strigă curierul viteaz, dar în aceeași clipă se pomeni și el la pământ.

Trecând pe răspântie se făcu liniște în jurul lor, dar sus de tot se auzeau gemete și pe deasupra caselor se vedeau vârtejuri înalte formându-se și risipindu-se neîncetat. Cu greu puteai

să-ți mai închipui că pe aceste ulițe și grădini troienite a fost vreodată soare strălucitor sau iarbă verde.

După puțin timp cotiră pe o uliță care ducea spre matca satului – se vedeau în fund lăstarii de la marginea pădurii – și în apropierea unei case mari, curierul se opri. Fata crezu că aceea era casa lui Vasile și se miră că avea una așa mare și arătoasă, nu băgă de seamă că în spatele acestei case se afla un bordei troienit.

– Aia e casa lui unchiu-său, explică curierul, arătând spre casa cea mare.

Fata se apropie și ea de poartă și așteptă. Nu se vedea nimeni, ulița era pustie. Cu amândouă mâinile ținându-se de ulucile porții lui Vasile, curierul strigă:

– Vasile!

Și fluieră și strigă din nou, și prin geamul dinspre drum al bordeiului începu să se vadă înăuntru mișcându-se niște umbre. După încă vreo câteva clipe de așteptare, deodată o fetiță de vreo cinci ani țâșni pe ușa mică a bordeiului și veni fuga spre poartă. Abia se vedea printre nămeți și alerga desculță prin pârtia de zăpadă ca în toiul verii. Deschise poarta și spuse într-un suflet:

– Tăticu' nu e acasă.

– Du-te și spune-i mă-ti să vie până aici, zise curierul.

Fetița aruncă o privire cercetătoare necunoscutei, apoi o zbughi îndărăt și ajunse la ușă sărind prispa fără s-o atingă. Câteva clipe mai târziu, ușa se deschise din nou și activista văzu apropiindu-se de poartă o femeie tânără de tot, parcă nici nu era femeie, ar fi avut șaisprezece sau șaptesprezece ani.

– Bună ziua, spuse activista încă înainte ca femeia să se apropie de poartă.

– Eu zic că pe Vasile îl căutați, spuse tânăra femeie.

– Ba nu, chiar pe mata te căutăm, vreau să stăm nițel de vorbă.

– Poftiți în casă.

Activista intră în curte și o luă înainte. Odaia în care intră nu era așa de mică, judecând după înfățișarea din afară a bordeiului. Avea două paturi și o măsuță la geam învelită cu pânză brodată. Era foarte curată!... Se vedea însă că pătura nouă de pe pat nu era de toate zilele și nici fața aceea de masă, dantelată: fuseseră așternute acum, în grabă. Activista rămase o clipă în picioare și se uită la gazdă zâmbind:

– Frig afară! spuse ea.

– De, e iarnă! răspunse gazda. Stați pe pat, stați lângă sobă. Marioară, dă un scaun.

Fetița se repezi, luă de sub pat un scăunel mic cât o schioapă și-l puse la picioarele musafirei. Activista se așeză pe pat, își trase șoșonii, apoi își puse tălpile pe închipuirea aceea de scaun; mai intrase prin casele țărănești și știa că așa se stă la ei. Gazda părea liniștită, dar privirea ei se furișa încă prin colțurile casei, pe după ușă sau între sobă, nu cumva să-i fi scăpat ceva care nu trebuia văzut, mătura, o treanță sau ceva murdar și rupt.

– Așa e omul, spuse ea înnodând vorba, când e iarnă, ai vrea să fie vară, și vara, când te coace soarele la secere, zici dă, Doamne, frig.

– Dar parcă tot mai rău e iarna, spuse activista, amintindu-și cât de tare o înjunghiaseră mâinile.

– Ei! făcu femeia și oftă. Le duce omul pe toate. Trebuie să faci din rău bine, că dacă nu, te prăpădești!

Cu toate că oftase, glasul ei era totuși senin și curat.

Activista se uită lung la ea și tot timpul după aceea nu-și mai luă privirea de pe chipul ei. Abia acum se vedea cât de frumoasă era nevasta lui Vasile. Avea niște ochi mari, albaștri, și pielița obrazului subțire, străvezie. Umerii mici abia se ghiceau sub bluza de pânză, prea largă și rău croită și care nu era măcar din pânză ca lumea, ci din ceva ciudat, bumbac amestecat cu lână sau poate cânepă.

Păstrându-și tălpile pe scaunul acela mic, activista se răsuci spre ea și-și puse coatele pe genunchi. Îi plăcea gazda, dar totuși

nu-i venea ușor să înceapă vorba. Ochii acestei femei, care arăta așa de tânără, aveau totuși nemișcarea liniștită, învăluită în umbre, a durerii înțelese, sau mai bine a durerii fulgerată din când în când de bucurii mari, niște priviri în care timpul locuia de mai multă vreme decât arăta vârsta ei.

– Frumoase mărgele, spuse nevasta lui Vasile uitându-se la mărgelele fetei, iar activista roși de plăcere. Nu știu, pe-aici pe la noi nu se găsesc. Marioară, se adresă ea apoi fetiței, ia du-te tu pe la nași-ta Marița și mai stai p-acolo!

După plecarea copilului, Florica lui Vasile rămase câtva timp nemișcată și tăcută, și încetul cu încetul chipul i se înăspri, albastrul ochilor se făcu cenușiu și de o parte și alta a gurii i se iviră două cute subțiri, care o îmbătrâniră deodată cu zece ani.

– Cu Vasile ați vorbit? întrebă ea încet, fără nici o trecere, cu o voce albă, aparent fără semnificație.

– Da... adică nu... spuse fata stingherită.

– Doamne, Dumnezeule! exclamă Florica, abia mișcându-și buzele, uitându-se în gol. Cum de nu vine un trăsnet și să nimerească în casa lor și scrumul să se aleagă!... Dumneavoastră n-aveți nici o putere?...

– Da' ce s-a întâmplat? întrebă fata.

– Nu v-a spus nimic Vasile?

– Eu am vorbit des cu tovarășul Vasile, dar până acum nu mi-a spus nimic...

Fata vedea, dar nu-și dădea seama de ce nevestei lui Vasile i se întâmplă ceva chiar în clipele acelea: simți o ușoară cutremurătură a patului și văzu palmele femeii încleștate pe pătură.

– Tovarășă dragă!... șopti ea și o apucă pe nevasta lui Vasile de umeri, ținând-o parcă să nu se prăbușească. Vai de mine, nu plânge!

O ținea de umeri încercând să o ajute să nu se mai cutremure.

Totul nu durǎ decât câteva clipe, apoi Florica lui Vasile se retrase nițel mai departe și cu niște mișcări moi, ca în vis, își desfăcu barișul de pe cap și-și drese părul cu palma (avea un păr mătăsos, de un blond auriu). Cu aceleași mișcări ea își acoperi părul cu barișul și de astă dată nu mai înnodă capetele barișului sub bărbie, ci le lăsă așa, să-i atârne pe umeri.

– Ai întrebat dacă avem vreo putere, tovarășă Florica, zise activista. Cum să n-avem? Uite, bine că nu e tovarășul Vasile acasă, ia spune-mi ce s-a întâmplat...

Nevasta lui Vasile parcă nu auzea, se înăsprise la față. Privirea ei scormonea acum ceva dincolo de geam. Se ridică de pe pat și se dădu aproape de tot de fereastră.

– Uitați-vă, spuse ea, deodată, și glasul ei era încărcat de o tensiune care o neliniști pe fată.

Ea se apropie și când fu alături de geam, Florica lui Vasile o apucă de mână și o feri din dreptul ferestrei.

– Stați așa să nu vă vadă, se uită încoace... O vedeți? Toată ziua! De dimineață și până seara, mereu, numai cu ochii în sufletul nostru! Se scoală noaptea din somn și se uită și noaptea.

Activista U.T.M. se uită și văzu un ochi mic de geam în spatele casei vecine, care îi atrăsese atenția încă de la poartă. Era aproape de tot, zece-cincisprezece pași, dar nu se vedea nimic prin el. Era doar întunecat, ca și când înăuntru ar fi fost gol și închis din toate părțile.

– Fetița mea a ajuns de nu mai iese noaptea afară... A băgat spaima în copil... Acum vreo trei seri am făcut mămăligă târziu și nu-mi ajungeau paiele. „Marioară, zic, du-te, mamă, în grădină și mai adu niște paie."

Florica stătea lângă tocul ferestrei, vorbea încet de tot și din când în când apleca fruntea și se uita într-o parte, spre ochiul acela întunecat de geam. Se liniștise cu totul, dar involuntar tresărea uneori și își trăgea răsuflarea.

– ... Se duce ea în grădină și nu știu ce făceam eu, când o auz țipând: „Mămico! mămico!" Odată am sărit de pe vatră și am ieșit afară. Am văzut-o că vine fuga-fuga cu coșul de paie

în brațe și cade cu el peste scările prispei. Mă reped la ea și o iau în brațe din zăpadă. Tremura!... Am adus-o pe vatră și am pus-o lângă foc. Tremura mereu și se agăța de mine speriată și nu vrea deloc să vorbească. „Marioară, zic, ce e cu tine, fetițo, ce-ai văzut?"... Era întuneric afară și s-a speriat copilul când a văzut-o la...

Florica lui Vasile se opri deodată și o apucă pe fată de braț.

– Uitați-vă, uitați-vă!

– Ptiu, bată-te Dumnezeu! exclamă activista, fără voie. Noaptea se sperie și un om mare, dar un copil, zise ea. Parcă e ciuma!

– Uite așa se uită mereu, să vadă ce facem! V-a văzut când ați venit și plesnește fierea-n ea să știe ce căutați. Numaidecât o să afle tot, nu știu de unde află, parcă stă dracu' ciuciulit în inima ei. Și câte n-am încercat să fie bine! Când era Marioara mai mică se ducea vara la ușa lor, că așa e copilul. Și nu le făcea nimic, sta și ea pe prag și se uita la ei cum mănâncă... Și într-o zi se întoarce fetița tristă-tristă și cu lacrimile – uite-așa îi curgeau pe obraji. Nici măcar nu plângea, se îneca cu lacrimile și se uita la mine cu ochii deschiși, și când am luat-o în brațe s-a lipit de mine, de ziceai că se topește... „Ce e, mamă, ce te doare?!" o întreb eu și când mă uit la urechea ei, uite-așa avea un semn vânăt de unghie... „Să nu te mai duci acolo", i-am spus. „Nu mă mai duc"... Dar copiii nu țin minte răul, și de Anul Nou, hai ca să se ducă să o sorcovească pe mătușa. „Nu te duce", zic eu, dar Vasile : „Las-o să se ducă", zice. Și s-a dus acolo și-a sorcovit-o:

„Sorcova, vesela,
Ca merii, ca perii,
În mijlocul verii...",

atâta a zis și ea, atâta știa, că e mică și s-a încurcat, a uitat vorbele care se zic, și aia bătrână: „De ce vii, fă, zice, să sorcovești,

dacă nu știi? (Auziți, să-i zică copilului «fă»!) Du-te și spune-i mă-ti, zice, să te învețe să sorcovești și pe urmă să vii după căpătat!" (Auziți, să-i spună copilului că vine după căpătat!) Ce era să facă și fetița? A lăsat capul în jos și a pus mâna pe clanță, ce era să mai stea acolo? Copil-copil, dar a înțeles și ea că n-are de ce să mai stea. Dar bătrânul o oprește: „Stai, Marioară!" și-i spune ăleia bătrâne: „Ce mai... te-a sorcovit, dă-i ceva!..." S-a apucat aia și a început să scormonească în ladă; și a scormonit, a scormonit... Doamne sfinte, parcă d-aia venise copilul meu la ea! Și numai așa, ca să nu zică că nu i-a dat, i-a dat un ban din ăia vechii, de cinci, găurit... Când s-a întors, am început și eu să țip la Vasile: „N-am făcut copil să fie de râsul lumii".

Dar ce știe copilul! Astă-vară, eu și Vasile eram la treierat; treieram cu ei, că Vasile n-a vrut să ne despărțim de ei, zicea că n-avem vite, n-avem încotro. Și fata era acasă. Și bătrâna s-a apucat și a chemat-o în grădină să scuture pere, a pus-o să se urce pe crăci. N-ar fi fost nimic, că așa sunt copiii, le place să se urce. Dar perele coapte erau pe la poale și bătrâna de jos: „Dă-te mai pe craca aia, dă-te mai pe poale", și a căzut copilul de sus și și-a rupt mâna. Când am venit și am găsit-o gemând, galbenă ca ceara, cu mâna moale ca o treanță, parcă s-a învârtit pământul cu mine. „Vasile, am strigat, dacă nu pleci din târla lor, iau copilul cu mine și mă duc în lume." Vasile s-a dus la ei și tot ei au sărit cu gura: că n-ar fi pus-o bătrâna să se urce, că așa-i trebuie, să se învețe minte altă dată să mai fure pere. „De ce minți, mătușă, nu ți-e rușine, femeie bătrână! Uite colea, Aristița lui Gavrilă, care sta în grădină și te-a auzit cum o îndemnai să scuture mai pe poale!" „Minte Aristița lui Gavrilă". „Să-mi dai bani să duc copilul la spital", a spus Vasile. Au sărit toți, și verii, și ăia bătrânii... „Vrei bani? Du-te la U.T.M. să-ți dea bani, acolo sunt banii, nu la noi." Și râdeau cu gurile până la urechi. De-atunci s-a învățat minte Marioara mea, dar a rămas cu spaima... Până și ziua se ferește să se uite la geam...

Florica lui Vasile se opri, și activista se simți din nou apucată de braț.

– O vedeți? Iar se uită!

– Ei, ia las-o încolo, spuse fata puțin supărată. Las' să se uite până o plesni, prea o iei în seamă.

Și se retrase de la geam. Florica lui Vasile oftă și se îndepărtă și ea. Se așezară pe pat ca înainte.

– Nu mi-e mie de ea, dinspre mine să se uite până i s-or umfla ochii. Dar *ei* o pun, băieții ei, verii lui Vasile!

Câtva timp rămase cu privirea în gol. Începu apoi să vorbească și, încetul cu încetul, tot ascultând, activista uită parcă unde se afla și cu cine vorbea, atât de mult fu prinsă de povestirea care urmă.

– ...lumea zice că din cauza mea, că nu le-a plăcut lor că m-a luat Vasile, că eu l-aș fi îndemnat pe Vasile și l-aș fi pus rău cu neamurile lui... Dar îl știu pe Vasile de când era mai mic, de când i-a murit maică-sa și sta singur cu vitele pe câmp și plângea. Pământurile lor sunt vecine cu ale lui Bădăuță. Eu eram intrată la ai lui Bădăuță, eram slugă, nu rudă cum era Vasile, dar nu mă băteau așa! L-au bătut o dată de ziceam că-l omoară.

Era într-o zi, veniseră cu căruța pe miriște, ei doi în căruță, Dan și Ștefan, și Vasile în urma lor, pe jos, cu vaca de lanț. Trag căruța la capul locului, pun rogojina și fac umbră și:

– Vasile, fuga și adună coceni să coacem porumb.

Au deshămat caii, i-au împiedicat și s-au apucat să coacă porumb. Au copt ei porumb și pe urmă:

– Vasile, du-te și fură struguri de la Miuleț.

– Vere, zău nu mă duc, a început Vasile să se roage, o să mă prindă ai lui Miuleț și o să mă bată.

– Nu, că nu te prinde, dacă te prinde strigi și sărim noi cu măciucile.

S-a dus și le-a adus struguri. Au început să mănânce, și ăla mare, Dan, zice:

– Mă, buni mai sunt, du-te și mai adu!

De trei ori l-au trimis, nu știu ce noroc a avut că nu l-a prins nimeni. Pe seară, așa, îi văz că înhamă caii: era devreme, nu asfințise soarele; ziceau că se duc nu știu unde. Și îl aud pe Dan:

– Vasile, unde e căpăstrul calului?

– Care căpăstru?

– Orbule, zice, nu vezi că roibu n-are căpăstru pe cap? Ce-ai făcut cu căpăstrul?

– Vere Dane, zice Vasile, nu știu unde e.

Îl văz că se apropie de Vasile:

– Du-te și caută căpăstrul, zice, caută pe unde au păscut caii, nu sta la discuție cu mine. Acu' să-l găsești, că dacă nu, căpăstru te fac.

S-a sculat Vasile și a început să caute căpăstrul. Ce să găsești, că miriștea e mare. Și chiar dacă ai da de el, nu-l vezi, că seamănă cu miriștea. „știa doi stăteau rezemați de loitra căruții, cu caii înhămați și se uitau la el. „la caută și ei stau și se uită. Stau ei, stau...

– Vere Dane, nu-l găsesc, zice Vasile.

Ăsta tace, nu zice nimic.

– Nu-l găsesc, vere Dane.

Ăsta, nimic. Dacă vede așa Vasile, se oprește și el și nu mai caută.

– Vino încoace, zice Dan.

Vasile stă.

– Vino încoace, zice, până nu viu eu la tine.

Se apropie Vasile de căruță și Dan îi spune lui frate-său:

– Ștefane, dă biciul!

A pus mâna pe bici și când a văzut Vasile așa, s-a lăsat pe vine, s-a făcut ghem și n-a mai suflat. Ăla a început să-l plesnească cu biciul.

– Unde e căpăstrul? Ai, mă? De ce n-ai avut grijă de cai? Spune, de ce n-ai avut grijă de cai? Tot eu să am grijă de cai? și-l plesnea cu biciul, și Vasile sta ghem și tăcea. De ce n-ai avut grijă? Căpăstru să te faci, că dacă nu, te omor. D-aia am fost eu la târg, dumnezeul tău, și am dat două duble de ovăz pe căpăstru, să-l pierzi tu? Am să te belesc de spinare și am să fac căpăstru din spinarea ta. Scoală-n sus!

Ce să se scoale, îi era frică să nu-l lovească peste ochi. A început să-l dea de-a rostogolul pe miriște, și dacă a văzut că tot nu se ridică a început să dea așa de rău în el, că a rupt biciul. Vasile abia mai gemea.

– Scoală-n sus și caută căpăstrul, că dacă nu, căpăstru te fac! Hai, Ștefane, hai să mergem. S-au suit în căruță și au dat drumul cailor. Să nu te prind că vii acasă fără căpăstru, zice, mai bine să te îneci decât să vii fără căpăstru.

Au plecat. Vasile a rămas pe miriște. Nu știu cum, cât îl bătuse, nu plânsese și nu suflase o vorbă, dar când a rămas singur, a stat el așa cât a stat, și pe urmă odată s-a pus pe plâns. Plângea așa, încet, și o chema pe maică-sa moartă... Eu stătusem pitită în porumb. Am mânat caii pe miriștea lor și m-am dus la el.

– Lasă c-o să-l găsim noi, i-am spus, hai să-l căutăm amândoi. De unde, parcă n-auzea. Și tu de ce stai să te bată? De ce nu fugi?

– Ce să fug, zice, că pe urmă mă prinde și mă omoară.

Ne-am dus pe miriște și am căutat căpăstrul, dar nu se mai vedea, asfințise soarele.

– Vasile, i-am zis, îți dau eu un căpăstru de-al meu, și o să le spun la ai lui Bădăuță că l-am pierdut, n-au decât să mi-l pună la socoteală.

Nu știu ce fel de rude or fi astea, să-l omoare pentru un căpăstru... Pune-l la muncă alături de tine, pune-l cât vrei, dar nu-l bate!

Și zic că eu sunt vinovată, că-l ațâț pe Vasile contra lor. Când am venit aicea și ne-am făcut bordeiul ăsta, doi ani de zile ne-au scos ochii că ne-au dat lemne și paie, parcă nu le-am fi muncit cât nu face! Când am făcut-o pe Marioara, să moară de necaz, că Dan s-a însurat de trei ori și trei fete i-au fugit din casă, iar ăla mai mic, Ștefan, de-o seamă cu Vasile, tot așa... Când ai inima otravă, cum o să stea o fată cu tine și să-ți facă copii?

Când veni și-și rupse fetița mâna din pricina ăleia bătrâne, Vasile, cât e el de răbdător, a stat săracul toată noaptea de vorbă cu mine și mi-a spus că nu se mai poate. Măcar de-o fi să răbdăm de foame, dar nu ne mai trebuie plugul și caii lor! Să muncească singuri, și noi singuri, n-o să murim noi din cauza lor. Când s-a dus și le-a spus, zice:

– Da? Să vedem ce-o să faceți! Puneți utemeul la ham? Bine, vere, zice. Bine-bine! Ia-o în cap, vere Vasile!

– De ce, zice Vasile, ce-am eu cu voi? V-am muncit destul, nu sunteți oameni. Lăsați-mă pe mine cu ale mele și trăiască fiecare cum îi convine.

– Bine-bine, zice, numai bagă de seamă! Să nu crezi tu, vere, că ai trăit la noi și nu te-am lăsat să te mănânce câinii, ca să-ți bați tu acuma joc de noi.

– Eu să-mi bat joc de voi? Dar ce v-am făcut? După ce v-am muncit, vreți să-mi omorâți și copilul? Eu n-am făcut copil să-l omorâți voi. Omorâți-i pe-ai voștri, când o să-i faceți!

Când a auzit Dan vorba asta, a sărit în sus; dar Vasile i-a spus:

– A trecut vremea când mă băteați voi cu biciul pe miriște și eu nu ziceam nimic!

– Da? Ai ajuns mare? Dacă-mi vine mie chef pun mâna pe bici, vere Vasile, și te bat mai rău ca atunci. Crezi că mi-e frică de utemeul tău?

A plecat Vasile, nu s-a apucat cu ei.

Astă-toamnă am arat cu tractorul; a fost greu, că n-aveam de nici unele. „Aha, zicea Dan prin sat, să vedeți când o veni vara, ce-o să facă vărul Vasile. De arat a arat el cu tractorul, dar ce-o să facă la secere, la sapă, ce-o să facă de căruță, de cai, cu ce o să se ducă la deal, cu ce o să-ncarce; nici măcar furcă n-are…"

Așa era. Oamenii sunt săraci, le trebuie și lor, și unde să te duci și de la cine să ceri, că unii care mai au te mai și dușmănesc, că aia bătrâna uite-așa umblă cu vorbe, și ăla mare zice că abia așteaptă să se-ntoarcă roata.

– Întâi pe văru-meu Vasile am să-ncalec să-i dau pinteni, zice, iar pe muierea lui o s-o leg de coteț, să facă politică cu găinile.

Și Vasile aude, îi aude și pe alții și stă noaptea în întuneric cu ochii treji și oftează.

– Florico, zice, ce le-am făcut eu lor? Ce-au ei cu mine?!

Într-o noapte, n-am mai răbdat și i-am spus:

– Ori te duci acolo și-l spui pe Dan, ori nu te mai duce deloc.

– Ce să spun?

– Cum, ce să spui?! N-auzi ce zice de tine? Nu vezi cum îi ațâță pe alții?

– Cui să-i spun, zice, și ce să-i spun? Dacă-i spun lui Plotoagă, o să-l cheme acolo pe Dan, și Dan o să spună că mint. Am martori? N-am.

– Du-te și spune-i așa, fără martori, și dacă nu te crede, nu te mai duce deloc.

– Și dacă o să mă creadă, ce poate să-i facă lui Dan?

Și uite-așa s-a chinuit până acum o săptămână! Nu mai putea de grijă. Se gândea ce-o să facem la vară!

Și acum o săptămână mă pomenesc cu el vesel. Era pe seară, așa. A intrat în casă și a început să joace cu mine.

– Ce e cu tine? zic.

Îl văd că se uită așa lung la mine, se așează pe pat și începe să-și frece mâinile, așa cum face omul când nu mai poate de

bucurie. Ne-am așezat la masă și nici n-a luat așa de două ori, că-l aud că zice:

– Gata, Florico, am scăpat. Facem gospodărie colectivă.

A zis el, dar eu n-am știut ce să spun. Ce să fie gospodăria colectivă? Tot muncă, că nu-ți dă nimeni de-a gata. Dar avea el dreptate, cum eram noi, scăpam de grija vitelor și a aratului. Nu prea mă bucuram eu, că de unde poți să știi dacă o să fie bine? Dar m-am prefăcut că-mi pare bine, că prea era el vesel.

– Înțelegi? îmi spune (pesemne că băgase de seamă că mă bucur, așa, mai mult de bucuria lui).

– Ei, lasă că înțeleg eu! zic.

– Nu-nțelegi tu mare lucru, zice, și cum sta așa lângă mine, îl văz că se uită la părul meu (eram fără bariș, îl spălasem și îl lăsasem să se usuce); nevastă, să vezi ce mai bariș îți iau eu ție la anul!

– Să fim sănătoși, zic, nu mă mai gândesc eu la bariș. Să fie înțelegere între oameni și să nu mai îndure copiii ce-am îndurat noi.

A tăcut el așa, și pe urmă îl văz că se uită la Marioara.

– Am și eu o ambiție, zice, Marioara să nu mai dea cu sapa.

– Da' ce să facă? Să stea să se uite?

– Nu, să învețe carte, dacă-i place cartea. O dau la școli până unde o putea ea. Până la gât dacă vrea să învețe, atâta o las. Să înoate în învățătură! Auzi!, Marioară?

Pe urmă a rămas pe gânduri și a oftat:

– Hai să ne culcăm, zice, sunt ostenit.

Ne-am culcat noi și mie nu-mi venea deloc să adorm. Că stam așa și mă gândeam că, uite, are el dreptate, scăpăm de toate, nu știam ce-o să facem la vară fără nici un ajutor de nicăieri.

– Vasile, zic, scăpăm de-alde Dan?

Îl văd că se mișcă (nici el nu dormea) și cum stam așa mă atinge cu mâna pe obraz:

– Tu nu dormi? zice.

– Nu prea mi-e somn, e noaptea mare.

– Da, s-a terminat cu văru-meu Dan, îl auz că spune. Abia aștepta domnul Dan să se facă primăvară, credea c-o să ne ducem la el și hai, vere, la arat!

Pe urmă nu știu ce-am mai vorbit noi și am tăcut. Se pusese vântul, viscolea.

– Ia dulama mea, zice, și pune-o la perete.

M-am dat jos din pat, am luat dulama lui și am pus-o la perete. Bătea un vânt, vai de călător!

– Tu știi, Florico, povestea aia cu țiganii? mă-ntrebă el.

– Care țigani?

– Pe o vreme ca asta niște țigani stăteau în corturile lor, corturi din alea de sfoară și țiganul băgă degetul prin spărtură; „Haoleo, zice, rău e de-i de-afară!"

Nu știu ce-am mai vorbit noi și pesemne că Vasile se gândea la cosmelia în care stăm; se gândea și el să nu ne smulgă acoperișul.

Fiindcă era beznă, și vântul fluiera și izbea în geam, și în pod căpriorile gemeau... Doamne... ce mai viscolea!...

Am stat toată noaptea și ne-am gândit că de-aici înainte o să ne fie și nouă mai bine, că așa e omul, dacă n-ar trage nădejde, de ce ar mai trăi?

Nici nu știu când am adormit, el vorbea mereu, își descărca sufletul, că altfel nu prea vorbește...

Dimineața, ne pomenim cu ei. Asta a fost ieri-dimineața. De unde or fi aflat, cine le-o fi spus, nu știu!... Ne-am pomenit cu ei amândoi că intră în casă: Dan și ălălalt, Ștefan. Taman așternusem și dam cu mătura. Vasile se încălța, Marioara nu știu ce făcea, era și ea aici. De dimineață de tot! Amândoi!

– Bună dimineața, vere! zice (mie nu mi-au zis nimic, nici nu s-au uitat la mine).

Vasile nu știu ce a mormăit și și-a văzut de încălțat.

– Am auzit, vere Vasile, că vrei să dai pământul la colhoz, zice Dan (ăsta vorbea; ălălalt tăcea, dacă n-ar fi ăla mare, ăsta n-ar fi nici el așa de colțos).

Vasile își vedea de încălțat, nici nu se uita la ei. S-au așezat pe pat cu tunicile pe ei, și Dan și-a întins picioarele și s-a scuturat de zăpadă în casă.

– Am mai văzut și eu oameni, dar așa fără nici un simț în ei n-am mai văzut, am zis eu.

Nu m-am putut stăpâni; ăla mai micu, Ștefan, se scuturase afară, dar ăstălalt înadins intrase cu zăpada în casă.

– Ie-te, domnule, zice, s-a boierit cucoana, i-e lene să dea cu mătura.

– D-aia au fugit trei fete de la tine din casă, că le-a fost scârbă să dea cu mătura în urma ta, am zis.

Când m-a auzit așa, i s-a suit sângele la cap. Vasile se uita la mine și n-a zis nimic. „Bine i-ai spus", parcă zicea.

Așa roșu, Dan a rânjit:

– He! zice. Păi am umblat și eu nițel prin lume, de la cotul Donului și până la Berlin! Am trecut prin Ucraina, peste munții Carpați, prin Budapesta și am ajuns dracului până în Germania; nu mai vorbesc de România, dar să cauți în toate țările astea și n-ai să găsești una mai deșteaptă ca tine!

– Bine că ești tu deștept, zic. Așa ai văzut pe unde ai umblat, să intri în casă la om cu noroiul după tine?

Atunci l-am văzut pe Vasile că-mi face semn să tac. Am tăcut.

– Ehe, fetițo, zice Dan, capul meu a mai fost la o... Am fost fătat de două ori.

Era să-i zic eu ceva, dar m-am uitat la Vasile și am tăcut. Pe urmă, Dan a început să bată cu talpa mărunt și să mormăie așa, să cânte, și se uita cu ochi răi pe pereți. Cum sta așa, îl văd că-și aruncă ochii la Marioara și-i zice:

– Ce te uiți așa la mine? Dă un scaun sub picioare!

Fata s-a tras așa pe lângă colțul sobei și s-a pitit în pat, după sobă.

– He, zice, te-a învățat mă-ta să te uiți frumos.

S-a aplecat singur și și-a tras un scaun sub picioare.

– Ehe! zice. E grea viața când ai de-a face cu oameni fără cap. Le vrei binele și ei îți întorc vorba cu pietre.

– Binele ăla o să-l scrim pe lumânare pentru neuitare, am zis eu.

Nu știu ce avea el în inima lui. Se vedea că se căznește să spună o vorbă bună, dar de ce, nu știu.

– Nu-i așa, vere Vasile? zice.

– Așa o fi, zice Vasile.

– Muncești și trăiești la un loc, te ajuți ca frații și când colo, în loc de bine, îți dă cu parul în cap.

Mă mir cum putea să spună vorbele astea!

– Cine-ți dă cu parul în cap? întrebă Vasile.

– Fratele de un sânge cu tine, zice.

– Care frate? întreabă Vasile.

– Ăla care-l ai.

– Săracu' văru' Dan, zice Vasile posomorât. Ce să mai facă el? A ajuns să-i dea frate-său Ștefan cu paru-n cap.

– Nu e vorba de Ștefan, zice Dan, nu vorbesc de noi. Uite la ai lu' Dănălache, am auzit că aseară erau să se taie cu cuțitele.

Vasile s-a uitat la el, nu-i venea să creadă. Dănălache e de mult în partid, și Vasile îmi spusese mie că pe el o să-l aleagă președinte.

– Ce-au avut? întreabă Vasile.

– Cum ce-au avut? Păi ăsta e frate?

Vasile n-a mai zis nimic. Știa el. Îmi spusese și mie ce este între Dănălache și frații lui.

– Așa vere, zice Dan. E lesne să ajungi de râsul lumii.

– Da, e lesne, zice Vasile, mai ales când ai și niște rude care te ajută.

– Așa ți se pare ție, zice Dan. De ce?! Că se suie un copil într-un pom și cade de-acolo? Așa sunt copiii! Eu nu zic că n-o fi îndemnat-o aia bătrână să se urce, ei și ce, pentru asta să se certe verii între ei? N-am avut atunci bani, că-ți dădeam. Ai venit mai târziu să ceri? N-ai mai venit. Te-am îndemnat eu să nu mai bagi în plug cu mine? Singur te-ai făcut de râs, așa că degeaba zici de rude... Uite colea, am ținut deoparte o mie de lei să-i cumpăr Marioarei să se-nbrace...

Îl văd că se caută la piept și scoate o mie de lei din portofel.

– ...Dă-o dracului, suntem oameni! Marioară, zise, mâine mergi cu mine la cooperativă să te îmbrac de sus până jos. Ai înțeles?

M-am uitat la Vasile. Tăcea... tăcea... Eu n-am îndrăznit să spun nimic, mi-era să nu se supere. Și mă gândeam: „Doamne, te pomenești că iar îl crede, iar începe jugul". Sta cu capul în jos și tăcea, tăcea... Era posomorât! Și ce frică mi-era! Nu știu cât a ținut tăcerea și pe urmă îl văz pe Vasile că ridică fruntea și înghite greu.

– Vere, zice, sărută buzele omului când sunt amare, nu când sunt dulci.

Am ieșit nițel afară, că mă podidiseră lacrimile. Când m-am întors îndărăt, ei tot tăceau. Îl văz pe Dan că se uită la bocanci și începe să-și izbească tocurile mărunt.

– Da, da! zice, și oftează așa. Zi, nu mai vrei, vere Vasile, să mai bagi în plug cu noi. Bine!... Hai, Ștefane, să plecăm! („Duceți-vă, zic, în gândul meu și nici pe lumea ailaltă să nu vă mai văd.")

Dar n-au plecat, nici măcar nu s-au mișcat de pe pat. Credeau că Vasile o să-și ia vorba îndărăt. Îl văd că iar își bate călcâiele.

– Va să zică, dom'le Vasile, așa credeți dumneavoastră, că buzele dumneavoastră sunt dulci. Dar dacă 'mneavoastră vă-nșelați?

– Chiar dacă așa să fie, n-o să viu la tine să mă săruți tu, zice Vasile.

– Mda, zice, 'mneavoastră sunteți om mare, am auzit. Lucrați direct cu Petre Grozea. De! Dacă aș fi știut de când erai mic, nu te-aș mai fi pus la secere. Și... 'mneavoastră v-ați gândit bine când v-ați gândit să dați pământul la colhoz? Putem să știm și noi? Așteptăm răspunsul, dacă ne permiteți.

Când a văzut Vasile că-și bate joc, a început și el să-și bată joc.

– Ați face mai bine să închideți ușa pe dinafară, i-a zis, pe noi scuzați-ne, suntem grăbiți!

– A! Da! Uitasem!... Și 'mneavoastră sunteți grăbită? îmi zice mie, 'mneavoastră, mi se pare, trebuie să vă duceți la facultăți! (Era vorba de una Didina, prietenă de-a mea, pe care a încercat el acum patru ani s-o ia. Didina a plecat din sat, a intrat într-o fabrică și astă-vară se auzea că e la facultate.) Vă așteaptă Didina, îmi zice, ce mai stați? Facultatea de prostologie.

– Ți-e necaz, zic, că nu te-a luat.

– Da-a! zice. Nu mai pot. Făceam și eu facultatea, luam amândoi diplome de prostologi. Tace, și pe urmă îl aud că oftează. Ehe! zice. Ce-am să încalec eu pe bălana odată și ce pinteni o să-i dau! Dacă n-am să pun mitraliera și-o să secer cu ea... or să muște țărâna cu sânge!

– Vezi să n-o muști tu înaintea altora, zice Vasile.

– Fie al dracului care-o mușca-o până nu secer măcar o divizie de prostologi. Ehe! Nu vine el războiul ăla mai repede!...

Când a ajuns aici, atunci a sărit Ștefan la el. Până atunci nu zisese nimic.

– Mai taci dracului din gură, zice. Se înroșise Ștefan, se speriase. Vorbești așa, fără nici o socoteală.

– De ce vorbesc fără socoteală? zice Dan.

– Așa! Taci odată, dracului! zice Ștefan.

– Ce, ți-e frică de Vasile? O vorbă să aud de undeva și să fiu al dracului, vere Vasile, dacă nu-ți cântă popa veșnica pomenire. Mie să-mi spui aicea, dom'le Vasile (i se făcuseră ochii roșii și striga), să-mi spui aicea, dom'le Vasile, zice, al cui pământ vrei tu să-l dai la colhoz?

– Pământul meu, strigă și Vasile.

– Care pământul tău?

– Ăla pe care l-am muncit.

– E vreun pământ pe numele tău?

– Am dreptul meu la un hectar de pământ.

– E trecut pe numele tău?

Când a auzit Vasile așa, odată a tăcut. Eu înghețasem.

– Nu e trecut pe numele meu; o să-l treci, dom'le Dan, să nu crezi tu că legea e de partea ta.

– Bine, dă-mă în judecată! Până atunci n-ai să intri în colhoz. Și află, dom'le Vasile, că în ziua când ai să mă dai în judecată, ai să zbori de-aici din casa asta, care e făcută pe locul meu și e făcută cu banii mei.

N-am mai putut să mai rabd. Șase ani de zile le-am muncit pentru locul ăsta de casă.

– Bine, plecăm din casă, am zis. Dar ți-am muncit șase ani de zile, eu am să te dau în judecată! Și pentru ăștia șase ani ai să plătești până ți-or ieși ochii, dacă e vorba pe-așa!

Când m-a auzit, s-a încleștat cu mâinile de marginea patului. Mai plătiseră ei acum câțiva ani, tot așa! În timpul războiului muncise la ei alde Ion al lui Ripitel și tot așa îi plătise mai nimic. De atunci li s-a tras lor, că alde Ion i-a dat în judecată și judecata la o sută douăzeci de mii de lei i-a condamnat. Au trebuit să vândă și să plătească.

– Da! zice. Ai să mă dai în judecată?! și odată îl aud că mă înjură. Odată îl văz că sare de pe pat, se răsucește și mă lovește cu dosul palmei peste obraz.

Florica lui Vasile se opri. Își duse mâna la frunte și o lăsă în aceeași clipă jos. Se poticnise, parcă nu mai putea povesti.

Vasile a sărit de pe pat, galben la față.

– Mă, zice, de ce dai tu în nevasta mea?

Și căutând parcă să alunge vedenia care-i răsărea în minte odată cu vorbele acestea, Florica lui Vasile își lăsă fruntea în jos și continuă:

– De ce dai tu în nevasta mea, vere, ce ți-a făcut ea ție de dai în ea? repetă Florica și de astă dată în odaie se auzi parcă glasul adevărat al lui Vasile, ca un strigăt sfâșietor.

El a crezut că vărul său o să se sperie, de ce a făcut și o să-i pară rău...

– De ce dai tu în nevastă-mea, vere, ce ți-a făcut ea ție de dai în ea? a zis, și parcă mi-a băgat un cuțit în inimă.

– Dau ca să se învețe minte cum să vorbească, a zis alde Dan.

Atunci Vasile a țipat:

– A, vere! Vorbele-astea cu sângele tău o să le spăl.

Și s-a dat îndărăt și s-a repezit în el, dar a sărit Ștefan pe la spate și amândoi l-au apucat pe Vasile de gât... Se zbătea... Se zbătea între ei doi... Nu știu cum a scăpat din mâinile lor și a vrut iar să se repeadă, dar Dan a scos un cuțit... Atunci am țipat și m-am repezit și l-am împins pe Vasile într-o parte; drept în cuțit era să se arunce. Ștefan a deschis repede ușa și s-a luptat cu Dan și l-a scos afară.

Florica tăcu, se îndreptă, își strânse barișul și-l legă sub bărbie; stătu o clipă astfel, nemișcată, cu mâinile în poală, apoi își plimbă privirea prin casă, se aplecă puțin și se uită afară la vreme. Ceasornicul uriaș și nevăzut de afară, știut numai de ea, o îngrijoră:

– S-a făcut târziu, șopti. E prânzul.

Se ridică încet de pe pat și ieși în tindă. Totul se sfârșise. La fel cum o ridicase, simplu și pe nepregătite, la fel lăsa ea acum perdeaua peste viața ei și a lui Vasile. Aprindea focul în vatră și pregătea căldarea de mămăligă, ca și când ar fi fost singură și nimic nu s-ar fi întâmplat, ca și când nu ea ar fi fost aceea care până acum câteva clipe povestise îndelung...

Se întoarse în odaie și se așeză pe pat. Din tindă se auzea flacăra vâlvorind. Activista stătea cu picioarele pe scăunelul acela, cu genunchii apropiați și cu coatele pe genunchi, cu bărbia în podul palmei. Nu știa ce să mai facă și stătea tăcută și îngândurată. Din când în când vântul se arunca asupra ferestrei și arunca în ea parcă cu nisip, cu pietriș.

– Eu zic că pe vremea asta să stați să mâncați aci, spuse Florica, și fata tresări auzindu-i glasul. Vorbea cu un glas străin, dar binevoitor și ospitalier. Trebuie să vie și Vasile, adăugă. Vorbiți cu el...

Și ieși din nou în tindă. Acum cu adevărat nu mai avea nimic de spus. Să vorbească tovarășa cu Vasile, și dacă are vreo putere și a înțeles ceea ce i s-a povestit, să se alăture ei și să apere bordeiul și viața ei de amenințare. Îi era frică să nu i se întâmple ceva bărbatului ei, sau copilului...

Activista se gândi să se îmbrace și să se ducă la sfat, să-i spună tovarășului Ioniță despre ce era vorba și să se sfătuiască cu el. Dar își spuse că trebuia să vorbească și cu Vasile, să-și dea seama ce se petrecea cu el. Înțelegea că în situația în care se afla el acum, nu-i mai ardea lui de comitet. Și totuși, ce era de făcut? Pentru că dacă te gândeai bine, cu adevărat că gospodăria colectivă era singura lui scăpare. Se temea cumva Vasile că verii săi îl vor da afară din casă? Se ridică de pe pat și ieși în tindă.

– Tovarășă Florica, ia spune-mi cât pământ au verii ăștia ai dumneavoastră? întrebă ea.

– Cine poate să știe, răspunse Florica, înțelegând rostul întrebării; au împărțit între ei și au scăpat, nu i-a trecut la chiaburi. Aia bătrână are și ea forme pentru vreo cinci pogoane. Trebuie să aibă cu toții vreo douăzeci de pogoane.

– Da, dar sunt o familie, spuse fata, ce-are a face că pământul e împărțit?

– Zice că trăiesc despărțiți, că mai au o casă în Cotocești. Vine Vasile, șopti Florica ridicând fruntea și ascultând afară.

Fata, care între timp se așezase pe un scăunel lângă vatră, se ridică în picioare. Vasile rămase câtva timp pe prispă, scuturându-se de zăpadă, apoi intră în tindă și văzând-o pe activistă, îi dădu bună ziua. Era posomorât, dar nu se arătă mirat găsind-o aci, dar nici supărat și nici binevoitor nu arăta că are de gând să fie. Nu voia să știe de ce a venit, dar nici nu-l supăra faptul că totuși venise.

– Gata mămăliga? Unde e fata-aia?

– O trimisei eu pe la nași-sa Marița, răspunse Florica, fără să se uite la el.

Vasile întrebase de fată, ca și când ar fi avut ceva grabnic cu ea, dar nu avea nimic. Îi spuse activistei:

– E frig în tindă, stați în casă.

Se mai scutură încă de zăpadă și puse mâna pe clanță.

– Poftiți în casă, repetă cu un glas de parcă n-ar fi găsit-o pe fată acolo, ci ar fi venit odată cu ea.

Îi făcu loc să treacă. În odaie mai rămase câtva timp în picioare, uitându-se nicăieri, apoi începu să se dezbrace. *Începu*, deoarece se dezbrăca cu încetineală, ca și când dulama de pe el ar fi fost făcută din ceva care s-ar fi putut desface în bucăți dacă n-ar fi avut grijă de ea. Tot așa o împături, mișcare cu mișcare, mânecă lângă mânecă, cu căptușeala de oaie în sus și o așeză ușor la capătul patului. După toate acestea își scoase căciula din cap și se așeză și el pe pat. S-ar fi părut că sunt mișcările unui om bătrân, dar erau ale unui om cu totul absorbit de sine, atent la ceva din el însuși, numai de el știut. Arăta foarte tânăr, ca și nevasta lui, nu prea înalt de statură, nu prea voinic în umeri, și fără să fie neîmplinit la față, cu obrajii trași. Flanela îi făcea trupul prea delicat față de palmele mari, care-i ieșeau liniștite din mâneci. Privirea îi stătea aspră și rece peste o expresie a chipului neștiută de el; credea că nimic din ceea se petrecea cu el nu răzbate afară, și credința aceasta se citea limpede pe chipul lui. Avea acea expresie particulară

a omului tânăr și nepătat, care încearcă, chinuindu-se, să devină tot așa de sălbatic și de crud ca și cei din jurul său. Văzându-l, fata nu-l mai recunoscu. Întâlnise mulți tineri în orășelul raional unde trăia și prin satele în care activa, dar nu-și aducea aminte să fi avut de-a face cu vreunul care s-o impresioneze atât de puternic, cum o impresiona Vasile în clipa aceasta. Abia acum povestirea Florichii căpătă un înțeles întreg în mintea ei. Îl auzi parcă strigând și-l văzu aievea cu chipul pe care-l avea acum zbătându-se cumplit și zadarnic în mâinile celor doi veri.

– Tovarășe Vasile, începu fata după aceste clipe lungi de tăcere, fără să aibă în minte ceva precis de spus, dar stăpânită de un sentiment puternic care-i cerea să intervină în această poveste cu toată hotărârea, am aflat tot ce s-a întâmplat și-mi pare rău că n-am știut mai dinainte: n-ajungeau ele lucrurile până acolo ca să îndrăznească cineva să-ți ceară socoteală! Dar, tovarășe Vasile, dumneata vezi lucrurile prea în negru... tovarășe Vasile!...

Fata se poticni pe neașteptate. Vasile nu o asculta și acest lucru o făcu să înțeleagă că vorbise pe negândite: cine ar fi putut să împiedice ca lucrurile să ajungă până acolo, când nici însuși Vasile n-a putut să bănuiască ceea ce avea să se întâmple?

– În sfârșit, tovarășe Vasile, eu îți spun că noi avem mijloace să intervenim. Greutatea e alta, că... Se întrerupse însă, fiindcă Vasile se sculă de pe pat, începu să se îmbrace din mers și ieși.

– Unde te duci, nu stai la masă? îl opri Florica în tindă.

– Mă întorc acum.

– Unde te duci?

– La Ion al lui Ripitel.

Din nou activista U.T.M. se gândi să plece și să se sfătuiască cu tovarășul Ioniță, dar acel „mă întorc acum“, rostit de Vasile, o făcu să se hotărască să mai aștepte.

Vasile ieși pe poartă prin viscol și o luă spre Ion al lui Ripitel, de unde, de altfel, și venise. Îi spusese totul de

dimineață. Ion al lui Ripitel știa chiar mai multe decât Florica, ce se mai întâmplase între timp cu Vasile, ieri după ce verii săi plecaseră.

Rătăcise ceasuri întregi pe-afară, pe lângă casă, prin fundul grădinii, căutând parcă ceva, cu lopata în mână, curățind zăpada, făcând pârtii, spulberând zadarnic troienele care se formau repede la loc în urma lui. Florica se uita la el pe geam și vedea lopata neagră ridicându-se cu mișcări regulate în aer; muncea liniștit, tușea, uneori se oprea și se uita pe drum... Dar când ea ieși la prânz și îl chemă la masă nu-i răspunse nimic, nu veni și continuă curățatul acesta fără noimă al zăpezii până ce scurta zi de iarnă începu să se întunece.

Seara mâncă totuși ceva, dar ea, Florica nu putu să mănânce, îi dădu doar lui și fetiței și apoi ea se culcă și adormi îndată. Vasile rămase treaz lângă ea. Chipul ei de fată de șaisprezece ani, cu a cărui frumusețe Vasile nu se învățase nici acum, după atâția ani de când o cunoștea și era însurat cu ea, arăta la lumina scăzută a lămpii nefiresc de alb și de plăpând. Parcă pierea în căpătâi, parcă se topea lângă el. Stând alături de ea și privind-o mereu, Vasile adormi după aceea fără să simtă, ca într-o trecere dintr-o viață în alta, și întâmplarea de dimineață trecu în vis într-un mod straniu, răsturnată, într-o lume blândă și ocrotitoare... Se simțea stăpânit de bucurii străvezii ca roua și se făcea că era pe miriște, ca odinioară, și erau și verii, și era și Florica și coceau porumb; caii sforăiau păscând liniștiți, căruța zăcea încremenită la capul locului... „Vasile!" zicea Florica, și se uita la el nemișcată și liniștită, pierdută în bucuria ei mare care era el, Vasile, alături de ea, pe miriștea adormită de soarele verii... Și Dan, și Ștefan stăteau și ei liniștiți în fața lor și Dan se uita... Se uita mereu și Vasile înțelegea de ce se uită și se bucura că vărul său e bucuros de ei doi, de vărul lui bun și de Florica, nevasta lui... Și vărul se apropia și-și încolăcea brațul puternic pe după gâtul lui, și Vasile zâmbea și își pleca fruntea. Ce bine era să ai un văr care să țină atât de mult la tine, un văr ca și un frate bun... Vărul scotea apoi din buzunar, ceva aspru și rece, o gresie! Strânsoarea brațului pe după gât se făcea mai puternică, și Vasile simțea cum vărul îi trece gresia prin gură, peste dinți. Încet, ușor, la dreapta și la stânga, și gresia se uda de atingerea limbii și aluneca peste dinți. „Dar de ce?" se întreba Vasile și nu înțelegea, se zbătea, se smulgea din strânsoarea vărului și o lua la fugă. Vărul încăleca pe cal, îl ajungea din urmă fără grabă, călărea liniștit alături de el și îi dădea încet, de la dreapta spre stânga, cu gresia prin gură. Piatra rece și aspră îl înfiora și-l chinuia. Și parcă i se spunea că asta se va întâmpla mereu, că niciodată nu se va sfârși. „Dar de ce?" gândea Vasile. Aci spaima îl trezise din somn și, treaz fiind, se cutremurase de ură și de umilință. Fulgerător, el înțelesese: ceea ce simțise în vis atât de îndelung, simțise ieri o singură clipă, atunci când o văzuse pe Florica lovită, cu obrazul alb ca hârtia și cu privirea îngrozită, cu același *de ce* în luminile ochilor. (Și în loc să fi țâșnit asupra vărului și să-l fi doborât, el avusese clipa aceea înspăimântată, care-l făcuse să întrebe *de ce*; nu se mai putea trăi cu amintirea acestei clipe.) „Îl omor! șoptise Vasile, simțind cum visul îi răscolise inima cu o putere copleșitoare. Am să-l omor! Am să-l tai cu cuțitul".

Noaptea era lungă, afară viscolea neîncetat. Se dădu jos din pat și ieși în tindă, căută pe poliță cuțitul. Stătu cu el în mână, nemișcat și încordat, vreme îndelungată. Ieși apoi pe prispă. Noaptea era neagră și întunericul îi lovea obrazul cu pulbere nevăzută și rece. Se mai dezmetici, se întoarse în pat și adormi greu și fără vise.

Dimineața se sculă tăcut și mohorât.

Când Dănălache, unul dintre membrii plănuitului comitet de inițiativă, strigă la poartă să-l ia la sfat, ieși Florica și spuse că nu-i arde acum de comitet (de unde Dănălache înțelesese că „nu mai vrea muierea" și comunicase acest lucru secretarului

de organizație). Mereu mohorât și palid, Vasile plecase apoi de acasă fără să spună unde se duce și se întoarse abia acum.

– Cine e Ion al lui Ripitel? o întrebă activista pe Florica, după ce Vasile plecă iar.

– Păi trebuie să-l știți, că e și el cu utemeul, răspunse Florica timidă.

Turnă apă fiartă într-o oală, o spălă fără grabă, o umplu cu apă rece și o puse la foc pe pirostrii.

– E prieten cu Vasile, adăugă apoi intrând în odaie și așezându-se pe pat. Vă spusei eu de el, a lucrat la ăștia... I-a dat în judecată.

– A! Ion al lui Ripitel! Nu știam că-l cheamă Ripitel, se miră activista, aducându-și aminte. Nu e unul, așa scund... ?

– El e, răspunse Florica.

Ion al lui Ripitel era „tovarășul Ion“, un tânăr mic de statură, foarte vioi, cu niște ochi ca de viezure, care trăgea veșnic dintr-un muc de țigară și care se băga în vorbă având mereu ceva de spus. Activista știa de el că era un băiat dezghețat, studia cărți tehnice și-și făcuse cu mâinile lui un aparat de radio. Nu vroia să plătească taxe pentru el, zicea că avea să plătească taxe pentru „aer“, din moment ce aparatul și-l făcuse singur. Din „aer“ auzea însă o grămadă de lucruri pe care voia cu tot dinadinsul să le spună tuturor, dar fără să se priceapă cum s-o facă. „Tovarășă, să vă spun eu...“, dar fiindcă avea prea multe de spus și până să se fixeze el asupra vreunei idei se schimba vorba și el rămânea mereu cu privirea atârnată, atentă de fapt la ceea ce spunea Vasile sau altcineva, ceea ce nu-l împiedica însă ca după câtva timp să zică iar: „Păi să vă spun eu, tovarășă“, și nu reușea niciodată să spună nimic.

– Când vine p-aici, mai râdem și noi, zise Florica. Povestește fel de fel de glume despre tat-su.

Florica se duse în tindă, mai puse niște coceni de porumb sub căldare și se întoarse și se așeză iarăși pe pat.

– Ion e un fel de rudă cu mine, e vărul meu, dar văr de-al doilea, nu văr întâi cum e Vasile cu Dan. Tat-su se duce la biserică, și când Ion a adus vorba să-l dea pe alde Dan în judecată, n-a vrut, a zis că pentru cât i-a muncit el lui Dan o să le plătească Dumnezeu pe lumea ailaltă. „Lasă, tată, că nu strică două plăți“, a zis Ion. S-a supărat alde tat-său, dar și Ion s-a supărat, s-a dus la sfat și a vorbit acolo cu președintele, și când s-a întors, i-a spus: „Tată, am nouăsprezece ani, sunt major; eu îl dau pe domnul Dan în judecată“. Râdea Ion, zicea că n-a zis alde tat-său nimic în ziua aia, dar dimineața cică s-ar fi sculat din pat și ar fi făcut așa cu mâinile: „Mă spăl pe mâini, zice, ca Pilat din Pont“. „Și eu îți torn apă“, a zis Ion... E în vorbă și el cu una a lui Pisicaru. Se înțelesese cu ea s-o ia astă-toamnă, dar n-a prea vrut Pisicaru, zicea că e prea sărac alde Ion. El zice că tot o s-o ia!

Florica tăcu câteva clipe și se duse iar spre vatră. Când se întoarse, arătă pe geam.

– Uite-l pe Vasile cu Ion.

Afară se auziră tropăituri și, o clipă mai târziu, Vasile intră în casă însoțit de Ion al lui Ripitel. Ion al lui Ripitel se opri liniștit în mijlocul odăii și duse la gură o rămășiță de țigară din care trase de nenumărate ori; o supse, o răsuci, apoi o aruncă pe jos și scuipă peste ea.

– Noroc, tovarășă, spuse el după aceea și-i întinse fetei o mână mare, aspră și înghețată.

Era de mirare cum putuse el cu mâna aceea să șurubărească un aparat de radio.

– Dezbracă-te Ioane, zise Vasile abia șoptit, și în același timp el își aruncă privirea asupra Florichii, căreia îi spuse parcă, fără cuvinte: „Tu nu trebuie să auzi ce o să vorbim noi acum“.

Florica ieși pe vatră. Ion al lui Ripitel împrumutase și el ceva din felul de a fi al lui Vasile, se gândea la ceva, era preocupat și grav. Privirea sa vioaie se muta de colo până colo prin

casă, se opri o clipă și asupra activistei, și într-o vreme căută nu știu ce, chiar pe lângă el.

– Florico, zise el, dă-mi un foc.

Scoase o țigară, de astă dată una întreagă. Florica intră în casă cu o bucată de jar pe vătrai. Ion al lui Ripitel luă jarul în palmă și-și aprinse țigara de la el fără să miște deloc mâna, ca și când ar fi ținut o bucată de lemn.

– Hai, spune, Ioane, zise Vasile din nou cu același glas.

– V-a povestit Florica, zise Ion în șoaptă pufăind liniștit din țigară. Și ce credeți că a făcut domnu' Dan ieri, după ce a plecat de aici? întrebă el și deodată privirea începă să i se mai plimbe, se opri, se lărgi parcă, culoarea ochilor se schimbă și ea, se făcu din căprie, cum era, de un verde intens. Credeți că i-a părut rău?! S-a dus la ai lui Bădăuță și-a spus că nici n-a apucat să-i spună lui Vasile o vorbă și Vasile a și început să se roage: „Vere, nu mă mai înscriu în colectiv câtă viață oi avea". Pe urmă a trimis oameni în toate părțile (știa că azi-dimineață trebuia să fie ședință) să nu cumva să se ducă vreunul la sfat că-i taie beregata. Și s-a dus numai nea Ghiță cu Niculae și Dănălache. Iar despre mine a spus: „Cu domnu' Ion al lui Ripitel am o socoteală mai veche, o să-l fac eu pe domnu' Ion să stea înaintea mea în patru labe".

Vasile sta țeapăn, galben la față și răsufla rar.

– Să dea el în Florica! încheie Ion întunecat și se uită în pământ și bolborosi: Ba o să te punem noi pe tine în patru labe, domnule Dan Bodescu, și să-ți lăsăm sânge!...

Și înjură înfricoșător.

În clipa aceea, Florica deschise ușa și rămase în prag. „Ce vorbiți voi aici? parcă le spuse. Voi vorbiți și..."

– Dan! E în grădină... Vine încoace, șopti ea.

Vasile tresări cu putere, se uită la ea ca și cum n-ar fi înțeles, apoi se dezmetici și întrebă în aceeași clipă:

– E singur?

– Nu știu.

– Ioane, rosti el șuierător, și Ion întinse piciorul și scoase din buzunarul pantalonilor un cuțit închis.

Vasile i-l smulse din mâini și-l vârî în buzunarul său. Totul se petrecu într-o clipă. În clipa următoare, fata sări de pe pat:

– Tovarășe, lasă cuțitul!

Străin și surd, Vasile rămase nemișcat.

– Tovarășe, lasă cuțitul! repetă fata cu o violență de necrezut.

Și acest glas ridică deodată privirea lui Vasile.

– Stați la locul dumneavoastră, zise el.

– Să vedem ce vrea, zise Ion, și se adresă verișoarei, nevestei lui Vasile: Florico, du-te tu în tindă...

Florica abia avu timp să iasă. Dan se urcase pe prispă și în tindă trecu pe lângă ea, o atinse cu umărul din mers și intră în odaie. Când intră rămase câteva clipe cu spatele răzimat de ușă – pe care o închise astfel – și cercetă cu privirea pe cei dinăuntru. Îi văzu și nu se arătă mirat. Era un om de vreo treizeci și cinci de ani și avea niște obraji musculoși, roșii și aspri ca de cărămidă. Fața, de la frunte la bărbie și de la o ureche la alta, semăna cu o oală, iar nasul și gura nu stricau această rotunjime de oală, ci făceau parte din ea, întregind-o. Se părea că nici timpul nu avusese când să-și pună pecetea peste acest chip. Așa fusese în copilărie, așa era și acum și tot așa avea să rămână și de aici înainte. Ținea mâinile în buzunarul dulămii și se uita nemișcat la cei din casă. Era cu neputință de ghicit ce gândea. Fața lui nu avea nici o expresie. Vasile și Ion al lui Ripitel se fereau să-l privească; țineau pleoapele peste ochi și se uitau la ei înșiși, așteptând cu încordare. În schimb, activista se uita neclintit la musafir și câteva clipe privirile li se întâlniră.

– Bună ziua, spuse el, și se mișcă încet de lângă ușă.

– Bună ziua, răspunse activista.

Vasile și Ion al lui Ripitel parcă nici nu auziseră.

– S-a pus pe iarnă, vere Vasile! spuse Dan, rămânând în picioare în dreptul ferestrei.

Ciudat lucru, buzele parcă nici nu i se mișcaseră. Rotunjimea feței rămăsese nestricată. Vorbea parcă din piept și din gât și din pricina obișnuinței, cuvintele lui sunau ca un avertisment.

– Bă, al lui Ripitel, spuse el apoi și trecură câteva clipe amenințătoare până ce spuse încă: Ce mai faci tu, mă?

După aceea făcu încet de tot doi pași spre ușă, apoi se răsuci în loc, făcu iarăși doi-trei pași și așa mereu, cu mâinile în buzunarul dulămii.

– Nu te supăra, mata, spuse activista rece și răspicat, sfredelindu-l cu privirea. Am treabă cu tovarășii.

– Nu, că-l văzui pe Ion al lui Ripitel și venii să-l întreb ceva, nu stau, nu vă deranjez...

Făcu iar câțiva pași și reluă:

– Al lui Ripitel, ce mai face, mă, tac-tău?

– Văd că mata nu înțelegi, spuse fata din nou.

– Ce spui tu, Ioane? repetă Dan de astă dată cu cel mai prietenos glas pe care putea să-l aibă.

Ion al lui Ripitel ridică privirea:

– Bine, dom'le Dan, răspunse el. Ce să facă alde tata, bine, bine!

– Aha! făcu Dan cu glas mult. Îmi pare bine, frate Ioane, zise, și nu mai așteptă ca activista să-l poftească a treia oară să plece, se duse spre ușă și puse mâna pe clanță.

– Bună ziua, spuse el. Noroc, vere Vasile! Vere Vasile, vezi că mâine mă duc la moară, adăugă Dan, întârziind. Apucă-te și curăță porumb, că plec de dimineață. Ai saci?

Nici un răspuns.

– Eu mă duc acuma pe la fierărie, mă așteaptă Ștefan acolo să potcovim caii. Șchioapătă aia murga, nu știu ce dracu' are.

Tăcere.

– ...Să vedem ce zice țiganul, să nu se fi înțepat dracului în vreun cui alaltăieri când am fost la gară...

Încă o clipă de tăcere. Dan apăsă clanța.

– Ștefan zicea că s-o ducem la veterinar, dar eu zic dă-l dracului de veterinar, că nu știe veterinarul mai mult ca țiganul ăsta al nostru.

Clanța se lăsă încetișor la loc, se auzi scârțâitul ei. Apoi tăcere. Dan continua să întârzie. Ca un fulger trecu gândul prin capul lui Vasile: „De ce așteaptă?" Ridică privirea, încleștă mâna în buzunar. În aer plutea ceva nefiresc. Deodată Vasile țâșni în picioare:

– Păzea! strigă el, și în clipa următoare fereastra zornăi, sticla căzu spartă în bucățele mici și ceva negru și greu pătrunse în odaie răbufnind în perete.

Era o cărămidă.

– Păzea! strigă Vasile a doua oară și o trase pe fată în jos de pe pat.

Din nou piui și zornăi geamul spart și încă o cărămidă răbufni în perete. Loviturile o țінteau pe fată și a treia oară o nimeri în cap și activista scoase un geamăt și alunecă jos pe pământ. Prin fereastra spartă pătrunse viscolul, răsucind perdelele ușoare de borangic. Florica intră în casă și rămase încremenită de spaimă.

– Cine dracu dă! se miră Dan cu glas tare.

Vasile țâșni pe ușă afară în spatele casei și văzu un om care fugea spre viroagă. Avea dulama și căciula întoarse pe dos și nu putu să-și dea seama cine era. O luă la goană pe urmele lui. Omul fugea prin viroagă spre marginea satului și Vasile își dădu seama că dacă nu-l poate prinde până nu iese din viroagă, îl scapă în văgăuni și de acolo în lăstărișul pădurii, unde n-are să-l mai poată găsi. Începu să strige:

– Stai! Stai, dumnezeul mă-ti! Puneți mâna pe el... Puneți mâna pe el...

Văgăunele însă erau aproape, omul care fugea se opri o clipă, ridică pumnul în sus amenințând, apoi continuă să fugă.

Din fundul unei grădini ieșiră doi oameni și, fără să întrebe ceva, se alăturară lui Vasile. Dar era prea târziu și se opriră curând câteșitrei.

– Cine e, mă? Ce-a făcut? întrebă unul.

– Nu știu, spuse Vasile gâfâind, ștergându-și sudoarea de pe frunte. A dat cu cărămizi în geamul meu, a spart capul unei fete de la raion care era la mine.

Se adunară și alți oameni și porniră înapoi spre casa lui Vasile. Vasile călca gâfâind, ieșise cu capul gol, în flanelă.

– Fraților, vă am martori, spuse Vasile.

– Ce martori?! se miră unul. Îl știi cine e?

Vasile se întâlni cu Ion al lui Ripitel.

– L-ai cunoscut?

– Nu.

– Hai repede... A lovit-o rău!

Aproape de casă, Udubeașcă, vecinul din spatele casei lui Vasile, le ieși înainte de după o glugă de coceni.

– Mă, Vasile! Cine era, mă? întrebă el în șoaptă.

Și fără să aștepte răspunsul, veni cu ei, intră și el în casă. De după colț se alătură și fecioru-său, un flăcău înalt și cam șantaliu.

Înăuntru, Florica stătea lângă pat, speriată, cu o oală cu apă în mâini. Dan nu plecase, stătea ceva mai la o parte de pat și se uita la activistă care gemea întinsă cu un căpătâi sub cap. Nimeni nu băga de seamă că vântul răbufnea mereu în geamul spart și umfla și răsucea perdeaua.

– Pune ceva în geam, spuse Vasile nevestei sale.

Zăpăcită, Florica lăsă oala jos și puse un căpătâi în fereastră. Lumina zilei pătrundea acum slab de tot numai prin ochiul de geam dinspre drum.

– Vă doare? întrebă Vasile în șoaptă, dar fata nu răspunse. Era pe jumătate leșinată.

– Dați-vă la o parte! zise cineva, un țăran înalt și spelb, care dădea lumea la o parte și se apropia de pat. Florico, porunci el, du-te la mine acasă și spunei Aristiții să-ți dea un pansament din ladă, foarfeca și sticla, știe ea care. Ia fugiți muierile astea de aici!

Țăranul cel spelb se aplecă asupra fetei și se uită de aproape la tâmpla ei.

– A lovit-o rău, Sandule?

– A lovit-o rău, rosti țăranul sever. Să se ducă cineva la dispensar și să cheme doctorul, că nu îndrăznesc să mă ating de rană. Am pansat eu răni în armată, dar nu d-asta.

Se îmbrăcă Ion al lui Ritipel.

– Treci pe la miliție Ioane, îi șopti Vasile. Du-te și la sfat.

Dintre cei adunați nu pleca nimeni. Udubeașcă, vecinul din spatele casei lui Vasile, se uita și el tăcut și într-un timp îl atinse pe Vasile cu cotul și-l întrebă în șoaptă:

– Cine a fost?

Vasile nu răspunse.

– Parcă mai întrebași o dată, Udubeașcă, se supără cineva. Dracu' a fost, tu nu l-ai văzut?

– De unde, se apără Udubeașcă, fără să se supere. Eram în casă și auzirăm și noi, ua! ua! și ieșirăm să vedem ce e. Stam în casă și curățam niște boabe, și băiatul ăsta zice: „Mă, sparge cineva un geam!" Până să ieșim noi, prinde-l dacă mai poți. I-am văzut eu căciula țuguiată, dar de, după căciulă de unde să știi cine e! O mai întorsese și pe dos, să nu se cunoască. Tăcu câteva clipe și fiindcă nimeni nu zicea nimic, continuă: Pe vremea asta chiar dacă-l vezi la față tot nu poți să știi bine cine e. De dimineață dam caii la apă și trece Stan Moameș pe lângă mine: „Noroc, măi Stane, zic, unde te duci pe vremea asta?" „Ce Stan, zice ăla, ai prins orbul găinilor, Udubeașcă?" Când mă uit mai bine la el, era Nicu Canèl.

În acest timp fata se trezise și țăranul cel spelb, cu foarfeca în mână, îi spunea să stea liniștită, să nu se miște; fără să atingă rana, el tăia părul în jurul ei.

– Du-te acasă, Gheorghe, și curăță porumb, că viu și eu acuma, îi șopti Udubeașcă lui fiu-său.

Și fiindcă Gheorghe nu-l luă în seamă, Udubeașcă se dădu mai la un colț și începu să explice unuia care abia venise:

– ...A dat cu cărămizi în geam și a lovit-o... Nu știu cine era, a fugit... Tovarășa, de, venise și ea aici la Vasile, cu treburi de partid... A dat în ea! Eu zic că a dat exprè de-a nimerit-o numai pe ea... A lovit-o în cap...

Omul se uita cam de sus la Udubeașcă: „Ce să zic, numai noutăți aflu de la tine, Udubeașcă", părea să-i spună. Dar Udubeașcă nu băgă de seamă.

– Îl văzui și eu pe Vasile alergând după cineva, dar de, de unde să știi cine e! Mă întâlnii cu el, venea dinspre vâgăuni, cu capul gol, și-l întrebai: „Cine e, mă Vasile?" Era și Ion ăsta al lui Ripitel, veneau amândoi. Nu știa nici el...

Se uitară la el mirați: ce dracului îi tot dădea ăsta zor că nu știe!? Vasile se uită la el cu coada ochiului și după câtva timp ieși afară. Dan îl urmări cu privirea și după câteva clipe ieși după el. Vasile stătea rezemat de stâlpul prispei, în flanelă, cu capul gol. Vântul îi răscolea părul din toate părțile, dar el stătea nepăsător, cu mâinile în buzunare, parcă ar fi ieșit primăvara să vadă soarele cald. Dan se opri alături de el.

Udubeașcă ieși în tindă, dar când îl văzu pe Dan așteptând pe prispă, se prefăcu că vrea să-și aprindă o țigară și se lăsă pe vine lângă vatră:

– Vasile, spuse Florica, ieșind pe prispă cu mâinile încrucișate strâns la sân, nu sta afară, nu vezi că e viscol?

Vasile se smulse pe neașteptate de lângă stâlp și intră în casă. În prag se ciocni cu feciorul lui Udubeașcă, care-i suflă repede:

– Ștefan!

– L-ai văzut tu?

Feciorul lui Udubeașcă îl strânse puternic de braț și se adresă lui taică-său cu glas tare:

– Hai să mergem să curățăm porumb, tată, că acuși se face noapte.

– Gheorghe, ia stai nițel, îl opri Vasile în tindă, închizând ușa la loc, ferindu-se de Dan, care intra îndărăt după el. Dă-mi și mie sacul ăla al tău ruptu', o să-l cârpească Florica, vreau să mă duc și eu mâine la moară.

– Hai să ți-l dau, răspunse feciorul lui Udubeașcă cu nepăsare.

Dan nu intrase înăuntru. Din tindă ieși din nou pe prispă și când Udubeașcă trecu pe lângă el, îl prinse de braț:

– Udubeașcă! șopti amenințător.

Acasă, în tindă, Udubeașcă se uită la Vasile.

– Ia o țuică, Vasile, ești galben. Pe tine nu te-a lovit?... Eu zic că nu scapă de pușcărie domnu' Dan și frate-său, nu-i așa, Vasile? Cu ăștia de la partid nu e de glumit, așa e?

– Da, murmură Vasile.

– Îl bagă în crimă de partid și eu zic că îi dă trei-patru ani. A? Tu ce zici?

– Va să zică l-ați văzut amândoi? mai întrebă Vasile.

– L-am văzut, dă-l dracului. Când să ies afară, alde Dan mă apucă de mână. „Udubeașcă!" zice. Vrea să-l scape pe frate-său, că el l-a pus la cale. Credea că n-o să spun! Dar ce căuta el la tine?

– Ne ținea de vorbă, răspunse Vasile și porni înapoi prin nămeții din spatele casei.

Călca rar, absorbit. Se urni din nămetul în care rămăsese câteva clipe, prins de gânduri, și se îndreptă spre fundul grădinii. Se opri lângă o grămadă mare de zăpadă și dădu în ea cu piciorul. Zăpada se prăbuși și dezveli un stog de crăci de salcâm amestecat cu frunze veștede și înnegrite. Vasile trase o

cracă groasă și lungă, o rupse cu piciorul, apoi scoase cuțitul din buzunar și începu s-o curețe. În curând ținea în mână un par. Porni spre casă cu chipul înțepenit de viscol și de hotărâre. Intră în curte și apoi în casă, îl căută pe văr cu privirea, dar vărul nu mai era acolo.

– A luat-o prin grădină și s-a dus la Udubeașcă, spuse cineva uitându-se la el și la par, fără să înțeleagă.

Vasile ieși din casă și se întoarse din nou în grădină. Se rezemă de șira de paie, cu parul alături, cu ochii pe casa lui Udubeașcă, așteptând. Florica însă îl văzuse cu parul și înțelesese, dar nu ajunse să se apropie de el.

– Întoarce-te în casă, Florico, îi auzi ea porunca neînduplecată.

– Vasile...

– Întoarce-te în casă!

Udubeașcă reluase curățatul porumbului pentru moară, el, muierea și fiu-său, Gheorghe. El îl văzu pe Dan cum vine prin geamul dinspre bătătură și când acesta intră în odaie nu-i dădu nici o atenție, își văzu de curățat, ca și când Dan ar fi fost unul de-ai casei care în mod firesc intra în odaie.

– Bă, Udubeașcă, rosti Dan fără nici o pregătire, cu mine să nu te joci, că eu scot cuțitul și te tai!

O umbră de teamă trecu repede peste chipul lui Udubeașcă. Amenințarea era rostită fără ocol și fără șovăire. Umbra trecu însă tocmai ca o umbră, chipul lui Udubeașcă redeveni senin. El se plecă liniștit pe coș, vârî până la umeri mâinile în boabe și întinzând îndelung la fund, scoase la suprafață o mulțime de știuleți mai mari și mai mici. Parcă ar fi scos pești.

– Auziși, Udubeașcă?

Auzea. El puse mâna pe un porumb și începu să-l curețe cu sârguință și în tăcere. Spre sfârșit întârzie pipăind coceanul cu atenție, la cotor și la vârf și cu mare interes, ca și când rostul curățatului era de a obține coceni, nu boabe; te așteptai ca în cele din urmă să apuce coceanul mulțumit și să muște din el.

– Bă, tu ești surd? rosti Dan cu o voce turbure. Tu auzi ce-ți spun eu aicea?

Udubeașcă tresări, ridică fruntea, se uită o clipă la musafir, apoi privirea îi alunecă în colț după ușă: acolo erau aruncați cocenii. Udubeașcă aruncă coceanul acolo, foarte atent să nu nimerească alături de grămadă, apoi după ce se convinse că a nimerit drept în vârf, se întoarse liniștit spre coș și luă în mână alt porumb. Cu o mișcare aprigă Dan își dădu căciula pe ceafă, se aruncă asupra lui Udubeașcă, îl luă cu amândouă mâinile de flanea și de gulerul cămășii și-l ridică în picioare ca pe-un nimic. Își băgase fața lui de oală în a lui Udubeașcă și-l privea crunt în luminile ochilor.

– Uite ce e, îmi rupi flanela și nu mi-au fătat mânzații să-mi fac alta! Ia mâna de pe mine! rosti Udubeașcă fără să se sperie.

– Ia mâna de pe el, spuse feciorul, ridicându-se amenințător în picioare.

– De ce pui mâna pe el? Ia mâna de pe el, țipă și muierea înfuriată.

Dan avu o clipă de șovăială. Dacă în clipa aceasta nu băga groaza în Udubeașcă, nu numai că nu-l mai putea opri să spună ce-a văzut, dar Udubeașcă va îndrăzni chiar să sară la bătaie.

– Aaaa! gemu el plin de furie și apucându-l mai bine de piept îl trase pe Udubeașcă și-l zgâlțâi cu atâta putere, încât acesta se prăbuși peste coș.

– Gheorghe, pune mâna pe topor, strigă atunci Udubeașcă cu un glas de spaimă.

Era spaima hotărârii de a face orice pentru a nu mai îngădui să i se poruncească. Gheorghe țâșnise afară. Dan se repezi asupra ușii să-l oprească, dar nu mai avu timp. Rămase lângă ușă și se uită cu o privire ciudată la Udubeașcă, o privire parcă rătăcită. De dincolo, Gheorghe se izbi în ușă să intre, dar Dan se opinti cu umărul în ea:

– Gheorghe, aruncă toporul, bolborosi el în șoaptă. Udubeașcă, spune-i să arunce toporul!

Iar Udubeașcă, nu scăpă această clipă rară și se aruncă asupra celuilalt. Îl prinse de gulerul dulămii și-i dădu un pumn în obraz. Lovise cu stângăcie, cu pumnul său slab și neînvățat, dar lovise totuși cu sete și cu toată puterea de care era în stare. Dan îl înlătură cu ușurință și bolborosi din nou:

– Udubeașcă, nu sări la bătaie... Gheorghe, aruncă toporul!

Nu se temea nici de Udubeașcă, nici de toporul lui Gheorghe. Ar fi putut să-i bată pe amândoi să-i snopească.

– N-am vrut să te trântesc, strigă Dan poruncitor, apărându-se de loviturile pe care Udubeașcă încerca încă să i le mai dea.

Udubeașcă prinsese curaj și făcea pe viteazul; era furios de tot și nu-și dădu seama de starea în care se afla Dan decât după ce, tot apărându-se, Dan fu silit să-i înapoieze câteva lovituri.

– Stai dracului, Udubeașcă, nu înțelegi că n-am vrut să te trântesc? striga Dan furios. Gheorghe lasă toporul...

Și după ce spuse acestea, dădu drumul ușii și rămase liniștit în fața toporului ridicat al lui Gheorghe. Gheorghe șovăi.

– Îți crăp capul, amenință el, ridicând toporul și mai sus.

Și-l înjură pe Dan de mamă.

– Nu înjura, Gheorghe, că eu nu te-am înjurat pe tine, spuse Dan, stăpânit.

Își întoarse spatele, se feri de coș și se așeză liniștit pe pat.

– Ce, vii la om în casă și-i pui mâna în beregată? Asta e treabă? Dă-ți seama ce faci, că nu te joci aici cu oamenii, bolborosi Udubeașcă.

– Hai, mă, că n-am vrut, zău, n-am vrut, spuse Dan din nou.

– Du-te și vezi-ți de treabă, fii om la locul tău... Ce, crezi că ești Ghimă, așa să vii la mine în casă și să-mi pui mâna în gât? Gheorghe, treci încoace la porumb.

Gheorghe intră în casă cu o înfățișare mândră și întunecată. Se așeză pe scăunel și începu să curețe porumb. Tot timpul după aceea păstră aerul omului care a fost silit să iasă din ale lui și să pună lucrurile la punct. Le-a pus! Acum își vede de treabă și de nimeni nu-i e frică.

– Udubeașcă, uite ce-ți spun eu ție, rosti Dan cu un glas în care amenințarea și dorința de înțelegere se amestecau turbure, să te gândești că trăim aici în sat și n-o să murim noi orice s-ar întâmpla. Apa trece și pietrele rămân, și nu știi de azi până mâine. Asta e, mai multe nu-ți spun. Rămâne să te gândești singur la vorbele astea. S-auzim de bine!

Se ridică de pe pat și puse mâna pe clanță. Spusese vorbele sale parcă cu părere de rău, cu tristețea omului care a fost atins în omenia lui tocmai de cineva pentru care a avut totdeauna cele mai bune intenții.

– Ți-am împrumutat cincisprezece mii de lei să-ți cumperi o vacă, continuă Dan. S-o mulgi sănătos! Eu de la tine nu mai vreau nici un ban... Nu mai vreau să am de-a face cu tine! Dar dacă nu-ți vezi de treaba ta, să știi că eu te prind și bag cuțitu-n tine!

Dan ieși din curtea lui Udubeașcă cu aceiași pași cu care ieșise mai înainte și Vasile, și ca și el călca rar și absorbit prin zăpadă, cu mâinile în buzunarele tunicii și cu fruntea aplecată. Când intră în grădina lui Vasile șovăi: să se întoarcă îndărăt în casă, sau să-și vadă de treabă și s-o ia spre ograda lui? Se hotărî, porni înainte.

– Vere, stai pe loc! se auzi atunci un glas stăpânit și poruncitor, un glas străin și înghețat, care-l făcu pe Dan să ridice fruntea și să se oprească locului țintuit.

Înaintea sa, la trei pași, îl întâmpină un om cu capul gol, cu picioarele desfăcute, înfipte în zăpadă, cu un par în mână și cu niște ochi lărgiți, albi de ură și încordare. În prima clipă nu-l recunoscu, iar în clipa următoare, când își dădu seama că era Vasile, o expresie de uimire licări în privirea lui. Vasile ridicase parul.

– De ce, vere? șuieră Vasile și în aceeași clipă șuieră și parul în aer.

Dan ridică brațul deasupra capului apărându-se, câteva clipe lungi se luptă să nu cadă, smulgându-și de-a-ndăratelea, unul după altul, picioarele din zăpadă, și în cele din urmă se prăbuși pe spate, la mare distanță de vărul său. Uimirea dispăru însă repede de pe chipul lui și se ridică aproape imediat. Vasile zvârli parul și începu să calce zăpada spre el. Venea încet, cu mâinile goale, cu aceeași privire arzătoare, albită de încordare, și din mers scoase cuțitul din buzunar. Tot din mers, fără să se uite la el, ci mereu și intens la omul din fața sa, îi desfăcu lama sclipitoare.

– Vasile! țipă atunci Florica de după poarta grădinii unde stătuse și urmărise tot timpul.

Țâșni pe poartă și alergă să-și apere bărbatul de nenorocire. Se repezi în el să-l împingă, dar trupul lui încordat o făcu să cadă ca și când s-ar fi repezit într-un copac. Se agăță de brațul lui, dar, deși subțire, brațul ținu cu ușurință trupul ei mic. Dan se dădea înapoi de-a-ndăratelea, din ce în ce mai repede și după câteva clipe teama de a nu se împiedica și prăbuși din nou îl făcu să bolborosească fără nici o noimă:

– Vere... vere Vasile... vere...

– Așa, vere, șuieră Vasile, ieri când ai dat în nevasta mea m-am repezit în tine cu mâinile goale, dar tu ai scos cuțitul. Unde ți-e acum cuțitul?

Deodată Vasile se opri și porunci cu un glas sălbatic:

– Scoate cuțitul!

Buimac, neînțelegând, Dan șovăi. Rămase la distanță, nemișcat, cu picioarele depărtate, înțepenite în zăpadă, cu trupul plecat înainte gata să se apere. Dar nu scoase cuțitul. Vasile îl privi câteva clipe lungi, așteptând cu încordare, și cum Dan tot nu scotea cuțitul, deodată el înțelese. Porni spre el și, din mers, închise cuțitul și-l vârî în buzunar. Se opri în fața vărului său,

foarte aproape, la o palmă de fruntea lui. Se făcuse de mult liniște, vântul se oprise și începuse să ningă, dar nici cei doi și nici Florica nu băgaseră de seamă. Florica se dădu mai aproape și rămase dreaptă acum, cu brațele încrucișate. Fulgii de zăpadă i se prindeau de bariș, de șuvițele de păr care-i ieșeau pe frunte, de genele ei mari și frumoase, răsucite în sus.

– Ce noroc ai tu, vere! se auzi atunci glasul lui Vasile, răsuflând greu în liniștea mare a grădinii. Ai sângele prea murdar, vere, ăsta e norocul tău. Altfel ar fi trebuit să fac roșie zăpada cu el.

Și cum era foarte aproape de fața lui, se trase îndărăt, își vârî mâinile în buzunare, se strâmbă de furie și dezgust și-l scuipă pe Dan în obraz.

Apoi nu se mai sinchisi de el, se uită la Florica, îi făcu semn cu capul să vie – când îi făcu semn gura i se strâmbă din nou împotriva voinței lui – se întoarse cu spatele și, fără să scoată mâinile din buzunare, o luă fără grabă spre poartă.

În acest timp, în casă la Vasile venise mai întâi medicul, apoi Ioniță, președintele sfatului, Plotoagă, secretarul organizației și șeful postului de miliție. Fata putu să se ridice din pat, doctorul îi făcu un pansament – rana era gravă, dar nu primejdioasă – și o injecție care să-i potolească durerile.

– Tovarășe Vasile, spuse fata la plecare, încercând să zâmbească, ai să faci parte din comitet, nu e așa?

Vasile arăta încă alb la față, încordarea stăruia în el împotriva voinței lui.

– N-aveți nici o grijă, spuse, și mușchii din jurul gurii îi stricară cuvintele, lungind sau înghesuind vocalele.

Un milițian intră în casă și-l aduse pe Dan.

– Unde e fratele dumitale? îl întrebă șeful postului numaidecât, cu un glas de parcă numai pentru asta l-ar fi chemat.

Dan răspunse cu nepăsare:

– Nu știu. Pe-afară.

– De ce ai dat cu cărămizi în geam? întrebă șeful postului parcă în treacăt, în timp ce-i făcea semn milițianului să-l caute pe celălalt.

– Eu?! se miră Dan cu dispreț.

– Dar eu?! zise șeful parcă vesel.

– Să spună Vasile și Ion al lui Ripitel și chiar... domnișoara care era aici unde eram eu când a fost spart geamul, zise Dan. Aici eram, bolborosi el dând din umeri și adăugând batjocoritor: Cum puteam să fiu și aici și afară?

– Ce căutai aici? întrebă șeful postului de miliție, cu un glas indiferent.

– Venisem pe la văru-meu.

În odaie nu mai rămăsese nimeni în afară de cei care se aflau acolo când se aruncase cu cărămizi și de cei care veniseră după medic. Milițianul deschise ușa și-l aduse pe Ștefan.

– Unde l-ai găsit? întrebă șeful postului.

– La fierărie.

– Ce făcea acolo?

– Zicea că-l așteaptă pe frate-său, să vie cu caii la potcovit.

– Și de ce nu s-a dus? întrebă șeful postului în treacăt, căutând în geantă nu se știe ce.

Se făcu tăcere. În sfârșit șeful găsi ceea ce căuta, un creion. Închise geanta, o dădu mai încolo și întrebă iar, uitându-se la Dan:

– De ce, dom'le Dan Bodescu, nu te-ai dus cu caii la potcovit? Așa te cheamă, nu?

Șeful postului trase iar geanta pe genunchi și-i pocni încuietoarea.

– Și ce căutai la vărul dumitale? continuă el, uitându-se acum drept în ochii lui Dan.

– Venisem la el să ne împăcăm.

– Și v-ați împăcat? întrebă șeful postului cu interes. V-ați împăcat, tovarășe Vasile?

– Nu, răspunse Vasile.

– Cu Ștefan sunteți certați, tovarășe Vasile?

– Da, cu amândoi.

– Ștefan n-a vrut să se împace? întrebă șeful postului, punând geanta pe pervazul ferestrei. Sau ai vrut dumneata să te împaci și pentru fratele dumitale? se adresă el iarăși lui Dan. Ai venit să te împaci și cu tovarășul Ion al lui Ripitel, nu e așa? Că mi se pare că și cu el ești certat.

– Da, și cu el, răspunse Dan în silă.

– Și ce i-ai spus?

Șeful postului căută iar în geantă și de astă dată scoase o hârtie.

– Dumneavoastră poftiți amândoi cu tovarășul milițian, încheie el deodată cu glas de parcă ar fi satisfăcut dorința celor doi. Dați câte o declarație de ce știți, adăugă el. Vin și eu, îi spuse el milițianului.

Milițianul alătură călcâiele, apoi așa, în poziția de drepți, făcu un semn cu capul spre cei doi frați și ieși pe ușă înaintea lor. Șeful postului puse hârtia pe măsuța de lângă geam și se uită întrebător la Vasile.

– Cheamă-l pe Udubeașcă-ăla! zise.

– Acum doi ani, zise Ioniță, am avut și eu de-a face cu unul tot așa ca ăsta. Stătea bine el în sat, președintele era neam cu el. Și aflu de la oameni, cu o zi înainte să plec, că mă așteaptă în pădure să-mi dea în cap. L-am prins frumușel de guler (era cu vreo trei!) și ce credeți? Aveau cu ei o pușcă antitanc, dracu să-i ia de unde o aveau ei. De la nemți, când au trecut pe-aici, un Faust-Patrone de tras în tanc... Credeau ei că au să ajungă să tragă în mine cu Faust-Patrone!

Se auziră pași în tindă.

– Bună ziua, spuse Udubeașcă, intrând pe ușă cu o înfățișare tainică.

Șeful postului începu să-i pună lui Udubeașcă întrebări, apoi la sfârșit se apucă și scrise vreme îndelungată.

– Marioara unde e ? o întrebă Vasile pe nevastă-sa. Ce-a mâncat ea astăzi?

– Pesemne că a mâncat la nași-sa de n-a venit până acuma, răspunse Florica.

Șeful postului ridică fruntea din hârtie și se uită la Udubeașcă... „Subsemnatul Udubeașcă I. Florea, din comuna... declar următoarele: În ziua de patru februarie, anul una mie nouă sute cincizeci și unu, aflându-mă la domiciliu împreună cu fiul meu Gheorghe..."

Udubeașcă asculta cu atenție și din când în când spunea:

– Așa-așa... Așa! Da, da!

Și la sfârșit făcu un elocvent: așa stau lucrurile.

Abia după ce toată lumea plecă și se așeză la masă cu mica lui familie, simți Vasile că-l părăsește cu totul încordarea care-l stăpânea. Era totuși atent la starea sa și nu o văzu pe Florica. Ea mâncă puțin, avu mai multă grijă de fetiță, care era obosită și neliniștită.

Dar și Florica mai era îngrijorată. Culcase fetița în pat, o învelise, și acum stătea tăcută și aștepta ca el să se ridice, să poată strânge masa. Vasile se uita în pământ și se gândi de ce mai era ea îngrijorată.

Ridică fruntea, o privi zâmbind.

– Mi-era o foame de nu te vedeam, zise el.

– N-ai mâncat nimic de azi-dimineață, răspunse ea.

Vasile începu să se descalțe. Fetița dormea și gemea ușor în somn și, într-o vreme, când Vasile trânti bocancii după sobă, deodată copilul scoase un țipăt înnăbușit și se trezi. Tatăl tresări; se apropie de pat, dădu așternutul la o parte și luă fetița în brațe. Ea i se încolăci de gât și se lipi de pieptul lui, tremurând.

– Ce e tăticule, ce-ai visat? De ce te sperii tu, puiule? Ia spune!

Marioara își răsuci gâtul și Vasile băgă de seamă că fetița aruncase o privire înfricoșată spre geamul spart. Era astupat cu un căpătâi care acum, seara, la lumina slabă a lămpii, făcea fereastra întunecată. Lăsă copilul din brațe și, după ce se gândi câtva timp, ieși afară pe prispă. De acolo începu să vorbească liniștit și vesel cu cei din casă.

– S-a făcut frumos, zise el, nu mai ninge. E senin, a ieșit luceafărul. Florico, spuse el cu glasul omului care caută ceva, unde ai pus tu sacu' ăla? Trebuie să-l cârpești, că mâine curățăm porumb.

– Marioară, ia du-te până la tat-tău că e între hambar, nu poate să bage mâna, zise Florica, înțelegând gândul bărbatului.

Marioara ieși pe prispă și Vasile o luă în brațe și o ridică sus pe umeri.

– Uite, zise el, arătând cu mâna spre cer. Ăla e luceafărul.

Se dădu jos de pe prispă.

Copilul tăcea, turburat de frumusețea tainică a cerului înstelat. Deodată tresări:

– Uite! strigă ea, și-l trase pe tatăl ei de grumaz, să se uite unde a văzut ea.

– Ce e tăticule?

– A căzut o stea.

Vasile se mișcă din loc și porni spre grădină. Marioara nu-și mai lua ochii de pe cer, întorcea capul încet când într-o parte, când într-alta. Vasile se opri lângă gardul grădinii, și așa, cu copilul pe umeri, se aplecă jos și ridică o ulucă smulsă de viscol. O potrivi la locul ei și o bătu fără grabă cu palma.

Gândul la spaima Marioarei, spaimă pe care i-o alunga acum plimbând-o pe-afară, îi aminti de vecinătatea casei verilor, cu ochiul acela de geam la care pândea bătrâna. Blestemată bătrână! A înfricoșat sufletul copilului. Va trebui să vândă acest loc, să cumpere altul, în altă parte, și să-și facă o casă nouă, cu ferestre mari și luminoase.

– Tăticule, mi-e frig, șopti copilul.

– Bine, hai în casă.

Iar în casă după ce fetița adormi, Vasile își luă nevasta în brațe și încercă s-o liniștească și pe ea, să alunge chiar acum urma de temere care o mai stăpânea.

– Ce e cu tine, de ce nu vorbești? o întrebă, și glasul lui ocrotitor și încărcat de liniște o copleși numaidecât pe femeie.

– Vasile, Vasile... șopti ea și izbucni în plâns și se adăposti lângă pieptul lui.

Se lipi de el, îl îmbrățișă cu patimă și se pierdu în aburul propriilor ei lacrimi, fără să mai poată scoate un cuvânt, fără să poată da glas stării care o copleșea.

Era una din acele stări de care ea avea parte rar, când durerea care îi încărca inima ardea fulgerată de o bucurie intensă.

AGLOMERĂRI

Soțul și soția se întâlniră târziu, după mai multe ceasuri de când începuse festivalul. Acum se dansa și era peste tot înghesuială mare. Soțul arăta palid și privirea îi aluneca dezorientată la dreapta și la stânga. Nu părea să aibă mai mult de treizeci și cinci de ani, dar oboseala care se așternuse peste chipul său îl îmbătrânea. Pleoapele îi erau pe jumătate închise, colțurile gurii lăsate puțin în jos, a descurajare și neputință, iar pașii îi erau nesiguri. În afară de toate acestea se vedea că omul însuși își agravează cu un fel de ciudată voluptate oboseala, că nu face nici un efort să se scuture de starea aceea: trecând prin mulțime se clătina la cea mai ușoară atingere sau rămânea mai mult decât trebuie înghesuit, fără să facă vreo sforțare să meargă mai departe. Nu părea totuși chiar atât de leșinat încât să nu se țină ferm pe picioare. Când îl văzu, femeia se duse spre el, îl apucă de braț și îl trase după ea:

– De unde vii tu la ora asta? Era vorba ca la ora nouă să fii acasă.

Bărbatul nu răspunse la întrebare. Își desprinse brațul și întrebă:

– Încotro este bufetul? Mi-e foame! N-am mâncat nimic de azi-dimineață.

– De ce n-ai mâncat nimic? întrebă femeia cu o voce îngrijorată și poruncitoare. Nu înțeleg ce e cu tine de vreo câteva zile.

Se așezară într-un loc ferit și bărbatul începu să mănânce sandviciuri cu șuncă.

– Stă nemâncat, repetă soția uitându-se la el cu o mânie îndurerată și opacă. Trebuia să vii întâi la prânz la masă și pe urmă să te întorci...

Soțul parcă nu auzea. Spusese că n-a mâncat nimic, dar nu se prea vedea că ar fi mort de foame. Mesteca și înghițea absent, în neștire. La un moment dat fălcile sale începură să se miște într-un fel anumit sugerând că după ce va termina cu mestecatul și va înghiți are să spună ceva. Într-adevăr el înghiți și mormăi cu un glas plin de descurajare:

– Nu mi-am închipuit că așa se construiește socialismul!... Că o să ajung să...

Se întrerupse și făcu un gest de lehamite. Nu mai avea nici o importanță ce și-a închipuit el, tot aia era, nu se mai putea schimba nimic. Își aduse aminte de mâncare și băgă iar în gură.

– Ne aflăm în situația că fiecare face ce vrea, și nimeni nu se mai întreabă dacă asta e socialism... Când ăla vorbește una și în realitate... În realitate cine știe ce așteaptă și la ce se gândește... Ah! m-am săturat de oamenii de aici! Nicăieri nu cred să fie o lipsă mai mare de răspundere...

Vorbise cu întreruperi și se simțea că, pe lângă ceea ce gândește el, cele câteva fraze pe care le spusese încă nu însemnau nimic. Era un ins pirpiriu, dar avea o spinare lată. Această spinare puternică, puțin încovoiată, te ducea cu gândul că e foarte cu putință ca omul să fie de meserie hamal, mai ales după felul eliptic în care se exprima, un hamal dintre cei mici, fiindcă nu totdeauna puterea fizică se află în proporție directă cu dimensiunea corpului. Omul avea însă mâini fine, falange alungite, pătate cu cerneală, putea în același timp să fie funcționar, contabil, sau ceva de acest gen. Se așezase în colțul bufetului singuratic cu soția lui, de pe chipul căreia nu se ștergea deloc o expresie de îngrijorare care nu avea în ea nimic esențial, era mai mult o întrebare îngrijorată: se va observa oare că bărbatul ei a venit la festival cu o cravată strâmbă, la un guler șifonat de sudoarea unei zile întregi și cu costumul necălcat? Totuși ea era atentă și la ce spunea el, și la un moment dat încerca să-i schimbe starea aceea sufletească de oboseală, în învârtirea aceea de gânduri iritate, de care parcă nu mai putea scăpa.

– Dar, Petrică, îl întrerupse ea, am auzit că hotărârea aia cu tăierea acordului vostru e temporară, că o să se revină asupra ei.

– Temporară! murmură omul mișcând din cap cu atâta convingere sau atâta lipsă de convingere încât spinarea lui lată se clătină și ea cu umeri cu tot. Nu e vorba de asta, ce-mi pasă mie acuma de acord? Pe mine mă interesează rezultatele și când e vorba de rezultate tot pe tine vine și te trage la răspundere. Și cine crezi că vine și te trage la răspundere? Chiar ăla care ar trebui să fie tras la răspundere...

Omul se opri din vorbit, înghiți sandviciul pe care îl mesteca parcă ar fi înghițit gumă, bău un pahar de vin și după ce tăcu câtva timp, reluă:

– Acord... Foarte bine că ni s-a tăiat acordul! Fiindcă munceam și câștigam, dar când venea ședința sindicală se ridica câte unul: „Așa! sunteți materialiști! Stați la birouri și vă aranjați între voi câștigurile! Și muncitorul care sparge norma nu câștigă nici pe sfert cât voi." Te ridici să lămurești că nu e vorba de nici un aranjament și de nici un câștig, dar degeaba vorbești! Toată lumea știe care e adevărul, dar parcă le face plăcere să-l lase pe ăla să-și bată joc de tine. Ni s-a întâmplat o dată să facem o greșeală... Era vorba de un calcul de toleranțe... Cine crezi că a fost primul care a dat semnalul? Tot *el*! Și pe urmă începe să te critice pentru lucruri care n-au ***absolut*** nici o legătură cu greșeala. „Nu întâmplător, zic ei, cei de la Serviciul Proiectări au greșit... Nu întâmplător câștigă ei mii de lei... Nu e o

simplă întâmplare că tovarășii..." Și cine crezi că te critică? Unul care n-are *absolut* nici o legătură cu problema. El nu știe despre ce e vorba, dar a auzit ceva... A auzit că proiectanții câștigă mult și ce zice în capul lui: „Aha!" Și ți-o coace *absolut* fără nici un motiv, și când te gândești ce fel de om e el, încremenești: nu e nici fruntaș în producție, nici activist, din contră, afli că activul lui e destul de încărcat... Bineînțeles că pe urmă îți pierzi răbdarea, te ridici și îi tai apa de la moară... dar asta se întâmplă abia după ce toată lumea l-a ascultat cum te murdărește... Și adunarea nu știe care e adevărul, și până se lămuresc lucrurile... S-a terminat și cu povestea asta cu acordul... Bine că s-a terminat... Să stai și să răsufli și să-ți vezi de lucru... Dar nu poți să-ți vezi de lucru că nu lucrezi singur și nu conduci tu lucrările... Te uiți la lucrare și vezi că ți se cere s-o construiești să coste atât. Te miri și te întrebi de ce să coste douăzeci de mii când vezi că tu o poți face să coste cinci mii. Te duci la șeful de studii și control. „Nu-mi iau răspunderea, du-te la șeful serviciului." Șeful serviciului nu se poate să nu vadă că ai dreptate, dar i se pare suspect, te trimite la directorul tehnic. Ei! „sta bate cu pumnul în masă! Și urlă! „Lucrarea e venită de la minister. Ei au studiat bine problema, nu veni tu și încurca lucrurile! Umblați numai după evidențieri." „Dar nu e vorba de evidențieri, spui tu, mi-ați cerut să adaptez lucrarea la posibilitățile noastre. Ministerul a avut în vedere cel mai rău caz; posibilitățile noastre sunt mai mari." Te duci la sindicat și expui problema. Încep discuțiile. Sindicatul te susține, dar povestea abia acum se agravează. Dai lucrarea în execuție; trebuie s-o urmărești; directorul tehnic nu se interesează; trece prin atelier și lucrătorul îl oprește și-i cere lămuriri, pentru că desenul e nou; directorul dă din umeri și-i spune *fă așa*; lucrătorul e zăpăcit, cheamă maistrul, maistrul te cheamă pe tine; te transformi în agent de mișcare, te epuizezi făcând pe curierul, pe șeful lucrărilor, pe directorul tehnic... Ah!

Omul se opri câteva clipe, în culmea descurajării. Apoi continuă:

– Bineînțeles că în condițiile astea poți să greșești. Și cine se ridică în ședință și te critică? Directorul tehnic. „Le-am dat lucrarea și au încurcat-o, le-am dat dispoziții și nu le-au respectat. Am luat măsuri, am dat circulare..." Și vorbește bine, cheamă în ajutor pe lucrători să spună ei dacă cutare desen n-a fost greșit, lucrătorul spune că e adevărat, citește cópii după circulare și dispoziții și te îngroapă până la gât...

– Dar despre ce e vorba, Petre, ce s-a întâmplat la voi acolo? întreabă soția din ce în ce mai îngrijorată de ceea ce auzea. Nu te-am auzit niciodată văitându-te, ce e cu tine?

– Nu mai pot, dragă, răspunse bărbatul trăgându-și adânc răsuflarea.

– Dar despre ce e vorba? Spune limpede despre ce e vorba, că nu înțeleg nimic.

– E vorba de o situație la care trebuia să ajungem odată și odată! răspunse bărbatul. Toate secțiile serviciului nostru sunt prinse în lucrări care nu pot fi scoase de pe planșă. Întâi: instalația centrală de lapte; lucrarea e urgentă, altfel se oprește producția la toate strungurile care filetează cu apă și săpun – ăsta e laptele. Pe urmă, doi: planurile pentru montarea unor cazane B.W.; nici nu se poate fără ele. Trei: comandă de export, proiecte de vagoane-cisterne de adaptat pentru a fi executate la noi, obrazul firmei, e vorba de acorduri între țări. Și patru...

Omul se opri și parcă i se făcu negru înaintea ochilor.

– Ei, Petre, spune, insistă femeia.

– Ce să mai spun! Ce pot să mai spun?! exclamă omul parcă copleșit de viziunea sa neagră. Tu știi ce e aia o uzină electrică?

– Știu, răspunse femeia.

– Ei, uzina electrică a rămas doar într-o turbină care o să funcționeze cel mult o săptămână! La turbina cea nouă lipsesc niște piese care n-au fost comandate în altă parte pe baza că le proiectăm noi. Ei, piesele astea nici n-au intrat în lucru. Și

nimeni nu se gândește la ele, și eu nu pot să scot comanda de export de pe planșă, dacă vreau să nu mă zboare ministerul în douăzeci și patru de ore. Ai înțeles?

Femeia înțelesese. Înțelesese atât de bine încât tăcu și nu mai spuse nimic timp de câteva minute.

– Bine, rosti ea în cele din urmă sub apăsarea unei mari nedumeriri, dar ei nu-și dau seama că fără curent electric nici celelalte lucrări n-o să poată fi executate?

– Ei! Ei! strigă deodată bărbatul, ca și când ar fi fost iluminat brusc de o intensă revelație. Ei! Asta e! Asta e! Chiar asta e! Nu-și dau seama, da, nu-și dau seama, închipuiește-ți că ăsta e adevărul cel mai pur, adevărul cel mai senzațional: nu-și dau seama.

Iarăși se lăsă tăcerea. Din sala de dans se auzea muzica, ritmul tobei. Bărbatul repeta inconștient acest ritm cu degetele în masa acoperită cu hârtie albă.

– Petre, ești obosit, hai acasă, spuse femeia.

Bărbatul, după ce vorbise atâta, rămăsese acum cu desăvârșire tăcut. Parcă nici nu auzi ce spusese femeia. După o lungă vreme de tăcere, el îi aruncă apoi o privire vie, scrutătoare și deodată se ridică. Parcă îl mistuia ceva, și parcă era conștient de acest lucru, și în mod conștient, de voluptate, se lăsa mistuit de acel ceva din el însuși ca un bețiv ce se dedă viciului în singurătate, fără spectacol și fără cuvinte.

– Stai, tu aici, zise, și distrează-te că eu am ceva de vorbit cu Otto! Mă duc să-i dau un telefon.

Bărbatul ieși din bufet și o luă pe coridoare. Mergea acum cu pași elastici, oboseala aceea care îl împleticise o oră mai înainte pierise. Ieși în stradă. Noaptea neagră și târzie ocrotea somnul adânc al orașului de provincie. Omul intră într-un restaurant, scoase o monedă din buzunar și o vârî în telefon.

Apelul sună câteva clipe lungi. La celălalt capăt al firului, telefonul țârâia insistent într-un mic hol singuratic, în întuneric. Se auzi dincolo de glasvand o mormăitură, se făcu lumină

și un om în pijama intră în hol și apucă receptorul. Să fi avut treizeci, treizeci și cinci de ani. Era rotofei, fără să fie gras și avea o privire ca de pasăre, foarte vie și sclipitoare.

– Alo! spuse el brusc. Cine e acolo? Tu ești Ciontaș? Ce vrei dragă, de ce m-ai trezit din somn? Cum?... Să mergem la uzină? Și ce să facem acolo? Să lucrăm? Ce, ești nebun?!... Ia ascultă, mă, tu, de la o vreme, nu știu ce e cu tine, ți-ai cam luat-o în cap... Lasă-te, dragă, de chestii de-astea, fii serios... Da, e adevărat că suntem cam aglomerați, ei și? O să le executăm, e timp berechet. Comanda de export? Aiurea, cine ți-a spus ție că nu poți s-o scoți de pe planșă? Să fii tu... să fii tu... Să fii tu sănătos în privința cazanelor B.W. și a instalației de lapte, azi la prânz mi-a spus pe drum inginerul Petran că amânăm executarea pe trimestrul următor... Da. Păi sigur! Cum o să rămână dragă, cine ți-a mai băgat și chestia asta în cap? Ce? Unde zici că te duci? Ei, și? Poți să te duci de pe-acuma! Crezi că ei nu cunosc problema?... A... A!... Aiurea! Și d-aia ai stat tu toată după-amiaza și ai lucrat?! Fii solemn! Fii... Mă, dar tu te crezi buricul pământului, taci că depinde uzina de tine! Fii solemn!... Du-te dragă și te distrează și nu mai trezi lumea din somn.

Și cu o sclipire jucăușă în ochi, omul din hol luă de la ureche receptorul și fără să mai asculte îl depuse în furcă și se întoarse chicotind în pat.

3. DIN MANUSCRISE
ȘI ALTE SURSE

PESTE ÎNTÂMPLĂRILE UNEI DIMINEȚI DE RĂZBOI

Nu e vorba de sentimentul complice de pe marginea acelei crime. E același mers ca și al lucrurilor ce îmi povestiți, cum simți despre prezența chinuitoare a gloanțelor ce ți s-au stins în mușchi și le porți și acum mergând pe bulevarde. Însă eu mă opresc numai la dramatismul atmosferei când aseamăn spusele tale cu acele ce îți voiu spune eu acum. Îți repet totuși că acestea toate nu te pot împiedica să uiți. Tu spui că ai fost în războiu și ai luptat, eu îți adaug că ai fost în război unde ai luptat și ți s-a întâmplat un accident. Tot una ți-ar fi fost dacă te-ai fi întors fără o mână ori cu toți muschii înțesați cu plumb, faptul acesta ar fi devenit mai pe urmă alb, conștiința ți-ar fi clasat afacerea la fel cum orbul își are zidită lumea lui întunecoasă. Nimic nu ți-ar fi împiedicat simțirea...* ...să te apere și să-ți acopere într-un fel întâmplarea. Ce legătură ar avea gândul cel negru cu bravul tău sentiment în asemenea caz? Dar chiar acuma când știi că ai mai multe gloanțe în niște regiuni periculoase ale trupului îți dă acest lucru senzația chinuitoare ce te apasă atunci când aștepți să ți se deschidă ușa și niște necunoscuți să te someze să-i urmezi. Pe căpitanul O. nu-l văzusem până în dimineața aceea niciodată. De fapt nu mă învârtesc pe marginea existenței căpitanului O. sau peste aceea

---

* Lipsă o pagină din manuscris (*n.ed.*).

a Pașei. În dimineața aceea, virtual, nu există nici unul pentru mine. Mă gândesc totdeauna în clipe pe care mi le doresc frumoase, că anii aceștia sunt perioade de dispariție a nesiguranțelor și numai atunci poza mea, față de mine însumi, este perfectă. Pentru că libertatea mea, ca individ, nu mi s-a părut niciodată îngrădită. Nu mi s-a părut până atunci, până în dimineața aceea. Fiindcă aș dori să reflectezi puțin asupra tuturor crizelor, asupra nevrozei ce stăpânea atunci pe oameni. Și asta se întâmpla fiindcă nici un adevăr, nici un act nu putea rezista rațiunii, lucidității. Și omul încerca disperat să facă saltul din gol.

O linie incertă asupra căreia nu m-am oprit decât târziu, a fost pentru mine armata. Și asta a început imediat după ce ca plutonier T.R. am fost repartizat medic al unui batalion de grăniceri din Sneatin. De aceea eram nedumerit și nici acum nu știu în ce fel mă amenința maiorul în fiecare dimineață când primea raportul unității: „Îmbracă-te cătană, doctore, îmi spunea el de departe. Vezi, de unde să mai iau eu zilele acelea și să ți le dau, când căpitanul O... A rămas în mine numai un singur lucru, unul. Dar stai puțin. Ar trebui să mă întreb dacă nu-ți povestesc acestea numai pentru că ea exista pentru mine, pentru că o iubeam... Dar nu e just, pentru că acum nu durerea pierderii ei este aceea care mă împiedică să nu uit. Vreau să spun că nu acel egoism al dragostei – dacă vreai să zic și eu așa – mă urmărește acum la sfârșit. Aș fi simțit la fel dacă ea ar fi fost oricine, ți-am spus-o!

Era în a treia toamnă a serviciului meu și mi se pare că chiar și în a treia toamnă de război atunci când o cunoscui. Așa cum îți povestesc acum, vorbele mele o îmbracă pe Pașa cu o întreagă literatură, pentru că tu n-ai văzut-o niciodată... De fapt greșim atunci când spunem că deseori ne lăsăm sau suntem înșelați de noi înșine. Simțeam atunci la începutul acelei toamne, acest lucru și îmi plăcea, eram pregătit a mă primi și nu gândeam nimic.

Într-una din seri i-am auzit prima oară numele. Mâncam de obicei într-un restaurant unde veneau nu ofițerii noștri, ci subofițerii. Stăteam timp îndelungat la masă și îmi plăcea să vorbesc cu acești băieți. În seara aceea, adică în ziua aceea, venise un sergent major nou. Știam asta fiindcă mi-o spusese chiar el venind direct și rugându-mă să-i fac o serie de injecții cu lapte. În timp ce încercam să-l conving că dacă ține un regim așa cum îi spuneam, nu are nevoie să se vindece de blenoragie cu sistemul ăsta, apăru pe ușa restaurantului un grup foarte gălăgios și vesel, discutând cu aprindere despre ceva, se vede, neobișnuit. Când se așezară la una din mese, abia atunci unul dintre ei începu a spune amănunțit despre ce e vorba:

– Mă uitai mai bine, trecui înaintea ei, rămăsei iar în urmă... Mă, dă-o dracu! Ea e. Mă opresc mai încetinel și-mi zic. „N-o fi, nu-i nimic, scuzați, am confundat"... Și-i zic: „Duduie, nu vă supărați, parcă v-aș cunoaște! Nu vă chiamă Pașa?" Că nu-ș' ce, sucită, învârtită, Pașa era.

Sergentul major de lângă mine când auzi asta, se sculă imediat și se alătură. Au vorbit mult și nu pricepeam prea bine pentru care motiv chestia e atât de senzațională. Am înțeles mai pe urmă. În seara aceea am priceput din toate că trebuia să se ducă la ea pe rând, într-o noapte unul, în cealaltă altul. A doua seară au venit iar, discutând. Cel care fusese la ea era asaltat, i se cereau amănunte. Am băgat de seamă că sergentul major nou venit vroia să se ducă el acuma. Întâi am zâmbit, pe urmă l-am chemat direct la masa mea.

– Ascultă, i-am zis, trebuie să te duci ultimul, dacă nu vreai să nu te duci deloc. Pentru o chestie ca asta, ar trebui să te gândești că în definitiv ce satisfacție poți avea îmbolnăvind-o pe ea și pe urmă pe ei.

El a început a râde și a făcut un gest cu mâna: „Dă-i dracu!"

– Bine, i-am răspuns, asta este o chestie a voastră, așa, de serie...

– O serie întreagă; a râs el tare și s-a întors la masa lor. A treia seară, iar i-am auzit vorbind. Cel nou venit care se dusese la ea era foarte vesel.

În timpul zilelor următoare mă interesez de medicamente și mă gândeam să-i scutur puțin și chiar să le spun pe cel care îi jucase. Peste vreo săptămână începui să fiu intrigat. Nu venea nici unul. Îmi spuneam: Poate că au ei medicamente, dar totuși vroiam să aflu. Îl chem pe cel care urma să se ducă a treia zi după ce fusese cel bolnav, îl întreb ceva fără importanță, pe urmă îi zic:

– Cum merge cu chestia aia?

– Care, întrebă el.

– Cu femeia aceea, cu Pașa!

– A! Pașa! Bine de tot. Ați văzut-o?

– Nu.

– A dracului, râde el și vru să înceapă să-mi spuie cum a cunoscut-o la Hotin, dar eu îl întrerup și-i spun familiar:

– E sănătoasă, că aș vrea să mă duc și eu, e curată? (Am spus-o în glumă, aproape râzând, un fel de nimic din care nici el nu credea că aș dori așa ceva.)

– Păi să nu credeți că e chiar așa...

– Nu te cred. Ia scoate să văd, poate ești bolnav și habar n-ai.

El a râs iar și n-a zis nimic, dar era sănătos. Mi-aduc aminte că i-am cercetat pe toți și eram foarte mirat. Ceea ce ți-am spus până acum, poate este în afara celorlalte lucruri ce au urmat, dar curiozitatea mea se ascuți pe o linie nouă. Îmi spuneam că se întâmplă un lucru foarte ciudat. Înseamnă că cel bolnav nu s-a dus la ea. Dar nu mă opream prea mult aici, mai ales că acesta era puțin mai șlefuit ca ei, mai fără scrupule. Pe urmă mi-am dat seama că mă gândesc s-o văd, că mă intriga și existența ei pe care o simțeam ca un fel de incomoditate pentru mine. Cum eram atât de sigur că dacă cel bolnav n-a reușit pur și simplu – excludeam ideea ce mă lăsaseră ei s-o duc despre

dărnicia femeii. Mi-a fost ușor să aflu unde stă și am plecat într-o zi după-amiază. Mi-aduc aminte că abia când am ajuns în dreptul ei am simțit senzația aceea foarte ciudată pe care o ai atunci când ești foarte liniștit, când ceasurile îți sunt foarte proprii și când cetind toate cărțile, te simți atât de supraîncărcat, că de se întâmplă să-ți umble pașii pe locuri necunoscute, presiunea aceea care urmează te pătrunde atât de adânc sau pătrunzi lucrurile atât de până în albul lor, că îți revin totdeauna în forma ciudată a așa-ziselor clipe rare din viață. Simțirea aceea de început mă stăpânea cu putere și mă uitam înlăuntrul meu foarte surprins, zâmbind și încercând să mă fortific, rușinat chiar.

Stătea într-o casă de unde oamenii fugiseră odată cu retragerea. Era o zi caldă, puțin îngălbenită și mă simțeam foarte plin, înconjurat de atâta liniște. Am intrat înlăuntrul și mi-aduc aminte că zâmbeam, simțeam că scurgerea timpului mă mângâia ca apa caldă a unui lac limpede și liniștit. Vezi, abia acum îmi dau seama. Eram într-unul din acele ceasuri când ai o molcomă conștiință a purcederii tuturor bunurilor din tine.

Așa am cunoscut pe Pașa. Îți mărturisesc că am puține speranțe să mai simt vreodată în fața unei femei ceea ce am simțit în fața acesteia.

E ceva pe care vorbele nu reușesc niciodată a prinde. Am intrat înlăuntru și am bătut în ușă. A trecut câtva timp și am auzit că se mișcă ceva în casă și-mi explicam zâmbind pentru ce nu-mi deschide imediat. În timpul cât eu stătusem în fața porții ei, ea mă văzuse și nu-i venea a crede că îi voiu face cinstea unei vizite. Mi-a spus mai târziu că deși se interesase de mai toți ofițerii, pe mine nu mă cunoștea. Când mi-a deschis m-au surprins numaidecât ochii ei pe care îi ținea acoperiți de niște pleoape cam vinete, împăienjenite. Îți spun că dacă venind spre ea nu aveam nici un gând s-o am, când am intrat, am simțit foarte clar că n-o voi avea. Camera ei era foarte curată,

cu pământ pe jos și cu flori de mușcată în fereastră. Am simțit aerul rărit de oxigen și în timp ce mă întindeam de-a-lungul patului ei cu tăblii înalte, i-am spus foarte simplu, continuând să zâmbesc.

– Mușcata aceea înaltă și florile acelea sunt frumoase de afară din drum, dar noaptea ar trebui să le dai afară.

Pașa a ridicat ochii și am rămas încremenit. A fost ca și când i-aș fi pus o lanternă în față. Ochii îi luminau și-i schimbau atât de puternic fața, că în clipa aceea am simțit cu precizie cum ies din linia mea, mai întâi stăpânit de uimire, apoi de o intensă curiozitate și cum gânduri neclare, învăluite de un fel de umbre îmi umblau prin cap.

– Dar de ce să le dau afară, am auzit-o întrebând.

– Pentru că e ca și când ar mai fi încă cinci oameni care dorm, am răspuns eu, urmărind-o din ochi. Era de o frumusețe stranie, de altă rasă. Fruntea, obrajii, bărbia, liniile gurii, porneau parcă în afară, înspre dreapta, într-o armonie de curbe domoale. Și lumina ochilor descifra aceste împletituri ale feței ca pe un joc ciudat de compas. Mi-am adus aminte de un portret viu de cirkaziană văzut într-o expoziție. O priveam atât de uimit că ea mă simți rău și în urma tăcerii ce urmă fără să vreau eu, îmi dau seama că a venit lângă mine și s-a așezat simplu pe marginea patului. O vedeam aproape și deodată coarda aceea care mă făcea să freamăt, slăbi. Purta o rochie rău croită, cu mâneci scurte și sub braț observai un petec iritat de piele, murdar și întesat de broboane roșii. Îi pun mâna pe umăr și iar tresar. Sub rochia rău cârpită, umărul ascundea o rutunzime și o plinătâte nebănuită. Ea s-a lăsat într-o parte cu fața spre mine, ceea ce nu mă așteptam.

– Stai, i-am zis crispat, ridică-te.

Ea s-a ridicat nesigur, surprinsă, neînțelegând.

– Cum te cheamă, îi zic.

– Pașa.

– Ești romàncă?

– Da.

– De unde ești?

– Din Hotin.

Ea s-a lăsat iar pe o parte și mă privea alb, așteptând să râd ca să mă urmeze. Dar eu tăceam. Mă gândii câtva timp și-i spusei:

– Cunoști un sergent major înalt, cu mustață? Umblă totdeauna încălțat cu niște cizme galbene.

– Da, îl cunosc.

– Te-ai culcat cu el?

– Nu.

– Cum, nu!

– Dar de ce, întrebă ea ridicând iar ochii.

– Fiindcă e bolnav, i-am răspuns eu tresărind.

– Nu m-am culcat cu nici unul, zise ea alb, dar eu știu că fiecare dintre ei se laudă.

M-am sculat de pe pat și m-am îndreptat spre geam. În același timp aud un țipăt ușor. Mă întorc repede.

– Ce ai?

– Nimic, răspunse ea, m-am lovit, și bag de seamă cum ține mâna pe picior și apasă încet.

– Ce ai acolo, repet eu, apropiindu-mă.

– Nimic, m-am lovit.

Genunchiul drept îi era puțin desvelit și-i privesc pielea albă, neclară, înțelegând dintr-o dată tot.

Ea își înveli repede genunchiul și mă privi, întorsei capul în altă parte și începui a merge ușor prin cameră.

Așa am cunoscut-o pe Pașa și îți mărturisesc că a doua zi a încremenit când m-a văzut venind iar. Plecasem în ziua aceea la fel cum venisem acum. Eu aveam în servietă un flacon „Inhepton“, niște prafuri ușoare pentru somn, pansament și un borcan cu alifie precipitantă. Dacă sunt sigur de vreun

sentiment oarecare, ar trebui să-ți spun că făceam asta ca un adevărat medic ce sunt. Cu toate astea, știu cu precizie că dorința mea nu m-ar fi determinat să fac astfel înainte de a o cunoaște pe Pașa.

Am intrat și când m-am așezat pe pat, i-am spus foarte familiar.

– Pașa, fă-mi un serviciu, dacă vrei. Fierbe tu niște apă în ceva. Îmi trebuie mie.

Ea nu înțelese, se gândi, mă privi iarăși nedumerită, pe urmă zise cu o urmă de zâmbet:

– Multă?

– Vreo două kilograme. Și să fie curată și proaspătă.

– Vreai să faci ceai, mă întrebă ea, zâmbind? Ce ai în servietă?

– Da, ceai, răspund eu liniștit.

– Să știi că eu n-am nimic, vru ea să-mi precizeze, dar o întrerupsei făcând un gest elocvent cu mâna.

Mă uitam la ea cum aprinde focul, cum desface plita de lângă sobă și îmi venea să dorm privindu-i fața care strălucea ciudat la lumină. Turnă apă într-o oală mare de pământ, o așeză deasupra plitei, scoțându-i câteva cercuri și pe urmă o văzui că mă privește nesigur.

– Vino încoace, Pașa, îi zic încet.

Ea se apropie, se așeză, iar eu mă îndreptai puțin în capul oaselor. Îi luai încet mâinile, i le strânsei, pironindu-mi ochii pe obrajii ei, pe urmă m-am părăsit ca totdeauna în acea amăgire din anii ingrați, fără să mai reflectez la ceva. Îi frământam mâinile cu intensitate, tăcut, înecându-mă în frumusețea ei ciudată și căutam atât de viu o desfacere a clipelor, că Pașa se pierdu apoi. Începui s-o mângâi ușor pe braț. Îmi plimbam palma peste pielea ei albă, puțin arămie și deși mâinile îi rămăseseră inerte într-ale mele simțeam cum tresare, cum se turbură cu încetul și o lăsai.

– Pașa, îi zic, stai aici, că acum îmi trebuie apa.

Ea se întoarse neînțelegând și până la urmă mă urmări atât de uimită că zâmbeam. Îmi scosei haina și căutai în servietă. Când mă văzu cum ridic oala cu apă și bag o seringă mare în ea, Pașa, de uimire se mișcă, deschise ochii și mai mari. Din când în când își aranja automat șuvițele de păr ce-i cădeau pe obraji. Scosei din servietă tot ce luasem și pe urmă mă uitai la ea.

– Vino încoace, Pașa, și stai pe scaun, să-ți arăt ceva.

Ea se supuse și veni lângă masă. Înmuiai un tampon de vată în apă fierbinte și-i luai mâna. Ea svâcni, dar nu zise nimic. Începui să-i frec ușor porțiunea infectată de sub braț și o simțeam că tremură de-a-binelea.

– Eu sunt doctor, îi spusei, să nu-ți fie frică, nu vezi ce ai sub braț? De ce umbli așa?

Ea tăcu. Era atât de roșie și sub mișcările mele își pierduse orice urmă de voință. Când terminai, îi cercetai și mâna cealaltă. N-avea nimic.

– Hai, Pașa, scoală-te și te așează pe pat. O ridicai de braț și când se așeză mă privi iarăși neînțelegând, dar eu îi ridicai zâmbind poalele rochiei. Se înveli cu un gest violent care mă crispă.

– Pașa, o apostrofai, fixând-o încruntat și hotărât. Ea se sperie și eu îi ridicai iarăși rochia zâmbind.

Piciorul stâng avea câteva pete abia vizibile, dar celălalt era umflat în față de un furuncul atât de mare că mă îngrijorai. Începui să i-l pipăi ușor, să văd cât e de întins. Umflătura era tare ca piatra. Abia atunci înțelese ea și din nou o simții tremurând.

– Te doare, o întrebai și îmi luai siringa plină cu apă fierbinte. Împrejurul buboiului erau alți sateliți mai mici, ca o spuză. Începui s-o împroșc cu siringa, vroind să înmoi rănile mici. La început, ea tresări, apoi din ce în ce mâinile i se puseră în mișcare. La un moment dat o văd că duce mâna cu iuțeală

și rupe un cap de bubă scrâșnind. Sângele începu a-i înroși pielea arămie.

– Pașa, să știi că te leg, îi spusei cu asprime. Își întoarse bustul în pat și timp de câteva minute cât o spălai, din gură îi ieșeau țipete mici, ascuțite și-și înfigea aprig mâinile în pătură. Buboiul cel mare era alb în cap și jur-împrejur carnea învinețise, murdară. Îmi umplui siringa din nou și acum începui a o stropi pe de rând. Ea tresări atât de puternic încât deschisei gura s-o apostrofez din nou, dar corpul i se liniști aproape în același timp. O spălam cu atenție, încruntat și mai mi-aduc aminte că m-am pomenit deodată împins cu putere și am auzit-o țipând. Într-o clipă o văd în capul oaselor, desfigurată, apucându-și piciorul în palme. A strâns ca o nebună piatra umflată a buboiului și coptura i-a țâșnit în față. M-am repezit la ea îngrozit, dar ochii i-au clipit de câteva ori și s-a lăsat moale într-o parte. Leșinase imediat și m-am precipitat spre masă smulgând cu furie din vată. Pe picior, în locul unde strânsese buboiul, pielea era spartă și rămăseseră într-o parte și alta două goluri învinețite. Apa se răcise și nu știam ce să fac mai întâi. Ea s-a trezit după un timp și se uita rătăcită cu ochii pe pereți. Nu mai mi-aduc aminte cum s-a făcut seară. Știu că m-am trezit deodată în fața unei femei necunoscute, atât de surprins că nici glasul nu mi-l mai cunoșteam.

A doua zi am găsit-o în pat. Avea febră și abia mă cunoștea. Eram foarte turburat și în ceasurile acelea ajunsesem din clar și liniștit, aproape furios că îmi simt înlăuntrul meu lucruri și gânduri pe care niciodată nu mi le-aș fi închipuit că le pot avea.

II

Abia după prima săptămână calmul și siguranța mea mă părăsiră. În timpul acelei săptămâni, mi-aduc aminte, abia așteptam să plece maiorul și mă duceam fără gând să văd starea Pașei. Mă feream cu abilitate de mine însumi și deseori râdeam.

Dar când îmi dădui seama, când avusei în fața ochilor pe Pașa așa cum nu gândisem la început că va fi, somnul meu nu mai veni atât de sigur și atât de plin în timpul nopții. Criza de slăbiciune îi trecu repede și într-una din zilele celei de a doua săptămâni o găsesc îmbrăcată, stând pe scaun, la masă, cu capul între coatele mâinilor. Am privit-o și mi-am dat seama că am uitat tot. Nu mai știam nimic, împrejurările în care o cunoscusem nu mă priveau, simțeam că am venit în casa unei femei pentru care fiece clipă e o neliniște, o turburare ciudată și altceva nimic nu mai știam. I-am luat mâinile și abia mai mă puteam stăpâni. Niciodată nu m-am gândit la ea, la viața ei, ori, cu atât mai mult, nu-mi dădeam seama ce fel fusese ea înainte, ori ce se întâmplă cu ea, acum când niște lucruri puțin obișnuite i se amestecă în zilele ei.

Am plecat atât de năucit în ziua aceea pentru că nu înțelegeam. O simțeam în mine atât de viu și îmi simțeam eu însumi existența în zilele ei, că lupta Pașei mă scotea din minți. Îi strângeam mâinile și fața deodată i se întuneca, îmi dădeam seama că face eforturi groaznice să-mi reziste, să se depărteze de mine și nu înțelegeam de ce. Gândul care mi-a venit chiar în acea zi a venit la timp, dar mi se pare că s-a întâmplat întocmai ca la optsprezece ani. Am dat o telegramă fratelui meu după bani, m-am împrumutat la maior și a doua zi abia am băgat de seamă că tot corpul ofițerilor din batalion aflaseră că mă duc în fiecare zi la Pașa. În ziua aceea am fost foarte neliniștit. Mă gândeam că maiorului îi va trece prin gând să-mi ceară aprobare la regiment pentru cele șase zile ce intenționam să i le cer.

În dragoste, femeile aduc totdeauna un soi de probleme cu care se frământă degeaba, fiindcă nu le rezistă niciodată. Săraca Pașa. Abia am lipsit o zi fără s-o văd și îmi dădeam seama că noaptea i-a lăsat o grămadă de urme. Când m-a văzut, s-a sculat cu iuțeală și mi-a ieșit înainte atât de schimbată, că n-o mai

cunoșteam. Dar s-a reținut; am îmbrățișat-o cu un fel de furie nesocotită și se vede că asta i-a dat puteri, fiindcă am simțit-o cum reușește să se îndepărteze și să-și întărească hotărârile. M-am încruntat disperat, am stat puțin cu coatele pe masă, pe urmă deodată i-am zis:

– Bine, Pașa, atunci am plecat; și am privit-o din întâmplare în timp ce mergeam spre ușă. M-am oprit numaidecât. Îmi dau seama acum că disperarea ei în acea clipă atingea o intensitate despre care eu nu știam nimic. M-am oprit totuși intrigat de privirea ei ce mi se părea grozav de ciudată și am întrebat-o:

– Ce ai? Iar ți-i rău?

– Stai, a reușit să vorbească încet.

– Ascultă, Pașa, i-am spus atunci, împachetează-ți ce ai aici că mergem la Cernăuți. Mergi cu mine. Am o permisie de șase zile.

Ea păru că se gândește câtva timp și ceea ce m-a surprins în clipa aceea a fost liniștea cu care mi-a răspuns, întrebându-mă:

– Bine, când plecăm?

– La noapte, cu trenul de două.

Știu că înainte de ora aceea când a trebuit să stăm la masă într-un restaurant din Cernăuți, toate câte au avut loc le făceam stăpânit de o stare foarte ciudată de exaltare. Și dacă nu îmi mai aduc aminte acele lucruri, asta se întâmplă tocmai din cauza acelui sfârșit de senzații când Pașa m-a simțit aproape gol, lucid, în stare s-o privesc în ochi și să răspund ca un om, oricărei întrebări. Am ajuns dimineața în Cernăuți și dacă mai țin minte, i-am cumpărat pentru îmbrăcăminte două rânduri. Mă uitam la ea fără s-o văd și-i spuneam mereu: „Pașa, ce zici de asta?“ Ori „Pașa, haidem și în magazinul ăsta“. „Pașa, îți place aici?“ Dacă am văzut-o în ziua aceea puțin, asta s-a întâmplat din cauza unui ceasornic ce i-l cumpărasem și vroiam să i-l pun eu pe mână. Acuma știu că atingerea mâinilor mele așa de

înceată o făcea să se piardă. Dar nu uit că i-am simțit mâinile tresărind și degetele crispându-se în mâna mea. O undă ușoară care mă depășea am simțit că pornește din mâinile ei, dar am zâmbit și i-am spus:

– Stai să ți-l potrivesc, să nu-l trântești jos.

Dar ziua aceea până seara nici umbră nu mi se pare. Pe strada Alexandru cel Bun stătea un coleg de facultate. Îmi aranjasem zilele foarte amănunțit dar mă surprindeam ca și când despre altceva ar fi fost vorba. Am intrat într-un restaurant lângă piață. Când m-am așezat la masă mi-am simțit deodată urechile înfundate. O senzație penibilă de îndepărtare a creierului. Am strâns din dinți și în același timp toate zgomotele mă asaltau ascuțit. Parcă mi se deschideau ochii într-o lume cu totul neobișnuită, ciudată.

Atunci am văzut-o pe Pașa.

M-am crispat, pe scaun, am întins mâna pe deasupra mesei, dar ea mă privea ca o străină.

– Pașa, ce-i cu tine?

Se uita la mine atât de alb, că o durere ușoară mă năpădi, învârtindu-se în piept.

O privii intens și ea îmi susținu privirea câtva timp. Inima îmi bătea țâșnind și îmi țineam strâns tremurul mâinilor.

Toate astea ți le spun așa cum le văd acum și abia ce mai bănuiesc. Fiindcă ceea ce ți-am spus până aici, de mult aș fi uitat. Pașa ar fi rămas în mine nu așa cum îți povestesc aici, pentru că chiar masa aceea pe care am luat-o împreună în acel restaurant s-ar fi șters în vâltoarea evenimentelor din mintea mea. Dar nu numai atât, nu numai plânsul ei greu, mistuitor, la care am asistat năucit atunci, nu numai groaza simțită în fața necunoscutului din Pașa s-ar fi șters din mintea mea, dar și noaptea aceea turbulentă ce a urmat, descompunerea acelei femei care era Pașa și pe care eu n-o cunoșteam și aceasta cu încetul ar fi pălit, s-ar fi șters din viața mea vie.

Pașa a ars înaintea mea, atunci, tot trecutul și toate gândurile ei. Am plecat de la restaurant atât de greu și cu mintea răvășită, că mi-era peste putință să scot un cuvânt. Ajuns acasă, cât am intrat, am avut presimțirea unei crize neobișnuite. Ea și-a rupt rochia cu furie și s-a întins în pat. Stăteam lângă ea și-i vedeam parcă ființa aceea nevăzută cum o strânge în cleşte. Începea cu tremurul picioarelor, se urca în piept clocotind, tot trupul ei se făcea un ghem strâns ca de epilepsie și din adâncurile ei, durerea, viața întreagă, dragostea, se învălmășeau țâșnind cu furie și atunci pieptul i se umfla și plânsul o zguduia topind-o ca pe o spumă. Îi luasem mâinile și mi le strângea spasmodic, dar nu mă vedea. Mai mult de un ceas s-a sbătut și aerul din casă mă apăsa ca o apă. Când s-a liniștit, fața îi era răvășită și respira greu, cu gura deschisă.

– Pașa, liniștește-te, repetam eu întruna, nestiind ce să fac.

Era zdrobită ca după o lungă și chinuitoare casnă. Nu mă gândeam la nimic și oboseala mă dobora. M-am dezbrăcat și m-am întins lângă ea. Simțeam o ciudată desființare a ființei mele și un gol imens mă aspira parcă. Am închis ochii și atunci i-am simțit mâna cum mă caută. Pașa era acum liniștită și mă privea. Văd chiar strania ei frumusețe. M-am mișcat privind-o și golul din mine dispăruse. Dar nici a doua criză a Pașei în care îmi simțeam toată ființa cum se topește, nici această a doua criză ce m-a ținut înlănțuit până în zori, nici vraja aceea pe care o simțeam ca pe o otravă puternică pătrunzându-mi până în măduva oaselor, nici acele ceasuri nu ar fi durat în mintea mea. Și cu toate astea, căpitanul O. nu exista pentru mine, atunci și nici după aceea n-a mai existat ca fiind căpitanul O., identic cum îți povestesc de Pașa. Dar Pașa trăiește în virtutea acelei cauze pentru că a existat pentru mine și pentru că elementul ei trebuia să se împletească în niște ceasuri turburi cu acel al căpitanului O. Pașa aceea care a rămas numai element în urma acelei svârcoliri din primele ceasuri așa cum imaginația mea mai poate ieși, se țese strâns și rămâne în mine ca un ghem viu, numai așa cum mi-a apărut atunci pe apa Moldovei când am văzut-o și când a ieșit din pământ căpitanul O.

A doua criză a Pașei, la început am crezut că mă va înnebuni pur și simplu. Dar aceasta se adresa direct elementului meu cu care eu niciodată n-am putut să jonglez. Pașa mă privea și ochii ei străluceau, înotau parcă într-o flacără molcomă de căldură. I-am luat mâinile cu avânt și ea s-a ascuns în mine, dispărând. O strângeam stăpânit de o intensă bucurie că o simt aproape, că acum o înțeleg, că îi pot vorbi și că mă poate asculta și înțelege.

– Pașa, dar tu te sbați aici și suferi lângă mine ca și când te-ai afla într-un pustiu. Sunt eu vinovat cu ceva?

Atunci ea s-a desfăcut și-a strâns mâinile înaintea pieptului și cu încetul, în timp ce o ascultam și priveam cum vorbește, o undă ciudată, rea, simțeam cum mă străbate, înfiorându-mă. Ea îmi spunea că de o voi lăsa are să moară, că de n-o voi mai iubi va ajunge să se întoarcă acasă și să se arunce în Nistru. Sau că va face ea singură tot ce va putea ca să ajungă rău, să înnebunească și să mă uite. Nu mai știu cum spunea, pentru că dorința ei era un șuvoi de vorbe nelămurite, o pierdere a ființei ei așa ca în fața unei forțe, pentru care faptul că pornești dintr-însa este unica și valabila certitudine a existenței. Era slăbiciunea cea mai totală, un fel de negare a ființei ei de care eu puteam dispune. Într-o clipă mi-am dat seama că ea a simțit toate astea în formă crudă, ca material, și deodată o vie și sinceră dragoste mă năpădi pentru Pașa. Turburat complect de vraja care stăpânea acea dăruire din vorbele Pașei, am strâns-o de astă dată fremătând de dorința de a o avea, de a-i spune toate vorbele frumoase, de a-i prezenta zilele viitoare ca într-o baie de fericire și bucurii. Ea s-a pierdut în fiece vorbă ce-i spuneam. Apoi mi s-a dat, șerpuindu-se în așteptări pe care le prelungea ca și când s-ar fi aflat la urma unor lungi și chinuitoare visuri de plăcere, în fiece ceas, până la ziuă.

Eram atât de plin de Pașa că aș fi respins cu violență vreun gând ce m-ar îndemna să raționez că peste o săptămână am să

fiu altfel. În dimineața aceea, am făcut cu o bucurie imensă, ceea ce n-am făcut niciodată pentru cineva. M-am dus la un spital, zonă interioară din Cernăuți. Medicul-șef mi-era prieten și am abuzat de acest lucru cu dezinvoltură. Pașa a fost primită în serviciul spitalului și a produs senzație cu frumusețea ei. Mi-aduc aminte că era atât de veselă! Și după aceea, încă o săptămână, tot atâtea nopți și odată cu întoarcerea mea la Sneatin se încheie și capitolul Pașei. De două sau de trei ori am mai văzut-o înainte de Crăciun, o dată prin ianuarie și pe urmă a trecut sub pânza aceea pe care zilele o țese cu încetul peste toate lucrurile din noi care ard prea viu și ne iau pe neașteptate.

III

Atunci când s-a întâmplat cele ce îți voi povesti cu acest sfârșit, am simțit că ceva se rupe și moare în mine. A venit odată cu valurile de frig, odată cu vântul acela aspru, nemilos, din martie, al patrulea an de război. Și cu cât încerc a îndepărta din această violență ființa Pașei, cu atât ea îmi răsare mai viu, mai clar decât însăși apariția ei reală atunci pe apa Moldovei. Și ceea ce face ca partea mică, intimă a conștiinței mele să sufere, este faptul că acel „ce" mi-a apărut înlănțuit cu suferința aceasta ca ceva de care eu sunt responsabil. O spun asta acum, pentru că acum abia simt prezența de neînlăturat a unui regulator asupra căruia n-am fost pregătit să-mi întorc ochii. Despre această roată ți-am spus cu puține amănunte ceea ce ți-am spus și am făcut-o numai pentru a descoperi cât mai multe lucruri din ființa Pașei. Fiindcă această împletitură, dispariția ei din ziua aceea în fața mea îmi alungă cu o violență neobișnuită gândul că m-aș putea împăca reconstituindu-i viața și faptele pe canavaua unei nașteri și a unui destin banal. Nu pot face acest lucru și dacă ar fi așa, totul ar trebui să înceapă cu sfârșitul ei din dimineața acelei zile frigUroase. Sau chiar cu începutul acelei zile care a precedat marea retragere.

De fapt eu am simțit totul pe la a doua jumătate a lunii martie când am asistat la o bătălie aeriană pentru un pod.

Așteptam să primim retragerea elastică de la cotul Donului încă de multă vreme și cum nici o rămășiță de trupe nu sosea, îngrijorarea noastră se mărea în fiece zi. De nicăieri nici o informație. Era în 23 martie când am înțeles că am rămas singurele elemente lângă Nistru. Erau ceasurile unsprezece. Un grup de avioane se iviră deasupra Nistrului pentru a distruge podurile. Am înțeles că trupele rusești trebuiesc să sosească. Avioanele se învârtiră virând de mai multe ori și bombele începură să cadă. Deodată se auzi un uruit neregulat deasupra norilor. În aceeași clipă avioanele nemțești se strânseră, încercând o manevră de apărare și mitralierele începură a clănțăni. Am asistat la un joc fantastic. Din nouri, unul din avioanele rusești porni spre pământ cu o iuțeală amețitoare, după el urmă un al doilea, apoi al treilea, al patrulea... Ajuns la o sută de metri de pământ, primul descrise un arc luând-o iarăși în sus, celelalte încetiniră mersul și grupul de vânătoare rusesc forma așa-numitul „Ou al morții" împrejurul avioanelor de bombardament nemțești care se zăpăciseră și încercau să iasă din curba ce se strângea cu focuri de mitralieră împrejurul lor. Trei din ele căzură departe, atinse, iar unul dispăru orbecăind și gonind spre apus.

Batalionul nostru primise ordin de apărare, dar nu putea fi vorba despre așa ceva. Spre seară primim vești că se dau lupte la nord de Cernăuți. Mi se pare că n-am mai ținut seamă de grămada de ordine conform cărora trebuia să oprim trecerea Nistrului, să ne grupăm forțele la Cozmeni, având ca eventual obiectiv Cernăuții.

Companiile au primit nu știu ce ordine, mi se pare „punct de întâlnire sud-Cernăuți, fiecare pe socoteala lui" (fiindcă nu se putea menține o direcție ordonată din lipsă de informații). Aveam cu mine trei sanitari. Am încărcat ce-am putut într-o căruță, am lăsat cu ea doi sanitari la trenul de luptă, m-am îmbrăcat strâns pentru multe zile și am plecat. Vântul sufla cu o furie nemaipomenită și frigul te îngheța dacă te opreai prea

mult într-un loc. Simțeam odată cu el uriașa rupere de oști ce se revărsa ca un tumult spre Carpați. Satele erau mute, oamenii tăceau și în mers ocoleau pădurile și frământările prea mari de pământ. Mai mult de o săptămână a ținut marșul și când am auzit că Nistrul a fost atins în toată lungimea și că nu se știe câte divizii blindate dau bătălii pentru a pregăti cucerirea Varșoviei, am părăsit direcția marșului, luând-o în jos spre centrul Moldovei. După câteva zile, evitând întâlnirea cu punctele înaintate inamice ce țâșneau dinspre sud-Cernăuți, am întâlnit trupe grănicerești răzlețe. Regimentul ne chema spre regrupare și întărire la Gura Humorului.

Trec peste aceste amănunte ce roiesc ca un praf ce mă supără în jurul acelei dimineți când trebuia să mă prezint la compania căpitanului O. pentru a îngriji o sumedenie de răniți.

Era o dimineață clară, vântul sufla cu aceeași putere și oamenii alergau zgribuliți prin șanțuri. Parcă n-ar fi fost vorba de armele și cartușele ce purtau cu ei, de moartea cu care trăiau. Gândurile și pașii umblau altundeva și vântul țâșnea mereu cu aceeași furie.

Linia întărită a căpitanului O. se afla de-a lungul unui bot de deal în care soarele bătea acum cu toate razele sale. Aveam la mine o geantă ușoară și urcam încet, împins de valurile reci ale vântului. Peste un minut s-a întâmplat cu repeziciune adunarea tuturor elementelor ascuțite ce aveau să mă violenteze. Ajuns la capul cotului de deal, m-am oprit să respir în voie, dar ochii au încetat să-mi mai clipească, mărindu-se. Pe o potecă opusă drumului ce-l străbătusem eu, venea Pașa. Îmbrăcată așa cum o știam din ultima zi, în ianuarie. Acum era cu capul gol și cu o centură subțire ofițerească încinsă peste o haină nouă de piele. Părul scurt, de aramă i se vântura puternic în jurul umerilor. Am înțeles că știa de venirea mea în dimineața aceea și mă aștepta. Am simțit cum îmi svâcnește pieptul și cum un soi de căldură îmi înmoaie picioarele. Ea s-a oprit și mă privea, iar frumusețea ei stridentă parcă răscolea peisajul, acel gol, bătut de razele soarelui și nu măturat de nebunia vântului. M-am oprit înaintea ei și bucuria mea întrecea toate zilele negre ale retragerii. Nu scoteam o vorbă, doar o priveam îmbătat de apariția ei sălbatecă de zeitate. Din întărituri văd deodată că iese un ofițer. Era căpitanul O., nu-l văzusem până atunci niciodată. S-a oprit lângă noi, dar nu i-am primit prezența. Acum se mai amestecă doar ca într-un straniu concert întrebarea lui.

– Cine e? Ce caută în poziție?

Am văzut că a scos revolverul, dar n-am înregistrat mișcarea. A tras. Vântul a zburat cu iuțeală zgomotul și fumul și Pașa a căzut. S-a lăsat ușor într-o parte, o pală de vânt i-a întors arama părului, acoperindu-i obrajii și n-a mai mișcat. Căpitanul O. m-a privit în treacăt și a întors calm pașii, s-a oprit puțin, aprinzându-și scurt o țigară și a dispărut în poziție.

Am primit toate astea cu iuțeală și privirea se mișca în neștire în gol, peste trupul mort al Pașei, peste pozițiile căpitanului O. Apoi furtuna s-a dezlănțuit scurt în mine. O secure a tăiat de sus în jos ceea ce eram eu.

Nu mai îmi amintesc cât timp m-a bătut vântul, țintuit acolo lângă trupul Pașei. Dar în zilele ce au urmat în timp ce amputam picioare și mâini ori asistam la închiderea rănilor grozave ale oamenilor ce se luptau, ființa Pașei a crescut în mine înlănțuită de aceea a căpitanului O. Toate acele accidente de pe câmpul de luptă s-au topit din mintea mea. Pentru ororile măcelului puterea noastră corespunzătoare e nebănuită, iar eu am uitat. Dar oprit la marginea de unde începe crima, cu acestea ce ți le-am spus până aici, în liniștea cabinetului meu ori în diminețile frumoase și pline de soare, gândul mi se oprește neliniștit și îmi picură o prezență vie de spaimă, asemeni unui complice ce-și caută fără folos cât mai numeroase acoperiri.

Buc., 22 aug. 1945

FÂNTÂNA ALBĂ

Deasupra crestei dealului, unul din oamenii ce mergeau înșiruiți spre câmp se opri lângă șosea și se uită în urmă rezimat într-un picior. Când deschise gura, glasul abia i se auzi:

– Ce dracu aveți, fraților, parcă sunteți rupți!

– Tu te-ai și rupt și te-ai și deșertat, parcă ești o gloabă, răspunse unul care mergea așa de încet ca și când fiecare călcâiu i-ar fi fost tras înlăuntru în pământ de cine știe ce greutate. Oamenii se opriră alene pe rând, unul lângă altul și tăceau. Pe la jumătatea șoselei care leagă comunele Gumești și Balaci, în dimineața aceea când oamenii se opriră să se uite *acolo*, începu să se ridice spre cer, întâi încet, apoi bălăngănindu-se alene, cumpăna înaltă și nouă a unei fântâni. Șoseaua întinsă și adormită parcă se pierdea înaintea ochilor, intrând nesfârșită în inima câmpiei. Era o dimineață de sfârșit de vară și îndărăt, în spatele oamenilor, se auzea ca un început de vânt, aproape de vijelie, goana unor cai tropăind de-a lungul satului.

– Fuga în Egipt? Auziți-l!

– Hai fraților, zise iar cel dintâiu, e gata, nu credeam s-o și ridice acuma.

– Tu crezi mereu, Paraschive, că merge în urma ta unul cu bicicletă. La „Oastea Domnului", frate.

– Ce e cu bicicleta aia, Arif. Mă, al dracu, Arif!... Oamenii se urniră râzând și săriră șanțul spre potecile de pe lângă șosea.

Începură să meargă pe rând amestecându-și mereu umbrele lungi și întinse peste țărâna drumului.

– Spune, Arif, ce e cu bicicleta aia, întrebă unul, deschizând gura rar. Ce e cu ea? Cum?

– Bicicleta nu-i a lui, răspunse Arif. E vorba de Voicu lui Rădoi. „Oastea Domnului" are bicicleta asta, Iorgule, și ce crezi că zice? „Hei, frate, stai pe loc, unde merge sufletul tău? Unde se duce el din lăcașul lui, la moartea ta? Vezi cărticica asta? Ia-o frate,... A mai mers Voicu lui Rădoi și pe urmă iar l-am văzut într-o zi peste geamul ăla înalt din grădiniță de la Ciulca. Știi cine e Ciulca! Erau în casă vreo șapte-opt inși, așa cam câți suntem noi acuma. Stăteau fiecare cu lumânările în mâini și cântau. Știi, el nu știe să citească, dar ce dacă! Avea lumânări în mână și se uita și el grămadă peste o cărticică.

Fără să se bage de seamă că ascultă, ceilalți începură să se apropie pe nesimțite. Nu se uitau nicăieri și Paraschiv parcă nici n-auzea.

– Peste vreo două zile mă întâlnesc cu Voicu lui Rădoi în drum. „Ce faci, Voicule, îl întreb. Mă, zice el, să vezi ce spun ăia acolo, niște vorbe ciudate...

– De ce nu taci tu din gură Arif, vorbi Paraschiv numaidecât, ce te doare pe tine?

– Parcă pe tine te doare, răspunse Arif după câtva timp. Și dacă nu te doare de ce nu taci din gură?

– E prost ăsta, eu să fiu în locul lui ți-aș spune cum.

– Știu că ești dăștept, ești cel mai dăștept, Paraschiv! Când trec pe lângă loturile tale numai să bagi de seamă: „Bună dimineața, lotule, să-i zici, fie cine-ai fi!" „Mulțumesc dumitale Paraschive, zice pământul tău. Și pe urmă s-asculți. Am făcut, Paraschiv: am sticle de lampă, ouă, sare de lămâie, ciurele, spilci, laptele cucului, șoricioaică... „Stai, zic eu, oprește-te, nu sunt Paraschiv." „Nu ești Paraschiv? spune el bâzâind cu mucii la nas, dacă îl vezi spune-i să mai dea și pe la mine..."

– Îți merge gura ca la o fleandură, ca la o cățea d-aia cu botul lung. Pământul meu n-ai să-l muncești tu, da' eu ...

– Paraschiv, cu cine te-apuci? zise Voicu lui Rădoi moale.

– Tu taci din gură, răspunse Paraschiv liniștit. Ne cunoaștem de mult. Mă, până la fântână mai e destul. Pe urmă am avut noi grijă s-o facem o vară întreagă, și nu cu alde Arif,... dar uitați-vă, acu' mergem să-i punem ciutura și s-o sfințim. O să vie popa, cum s-ar spune, pe urmă cine știe când mai vă spui, poate la anu', la ceată... Prostul aleargă, înțelegeți voi, după ceva pe care niciodată n-o să fie în stare să și-l facă al lui, lucrul ăla... cum să vă spui...

Paraschiv se opri fără să încerce să vorbească mai departe. Oamenii mergeau și mai încet. Câte unul se oprea, răsucea chimirul și scotea tutun. Fântâna se apropia și după un timp, din fruntea înaltă a cumpenei începu să se vadă ca un firicel subțire și lung de păianjen lumânarea de lanț strălucind în bătaia soarelui.

Arif își întinse buzele. Ochii, până atunci adânci și mișcându-se ciudat în cap, se făcură mici sub pleoape, se schimbară ca și când alți ochi i-ar fi răsărit din fundul capului. Se întoarse spre Paraschiv și deschise buzele.

– Paraschiv, cum dracu vine asta, ia ascultați. Și tu Voicu lui Rădoi, uitați-vă la lumânarea asta a fântânii. Am pus-o acuma, așa e? Când am pus-o? Ieri. Nu ieri? N-am pus-o ieri? Atunci, hai, ailaltăieri, fie. Vasăzică e adevărat, Paraschiv, am pus lumânarea asta nici ieri, nici ailaltăieri. Atunci cum zici tu? De ce sclipește la soare? Oamenii începură să latre uitându-se cu un râs rău și bleg la Paraschiv și mai ales la Voicu lui Rădoi. Arif se uita la el în sus aproape lăsat pe spate și în timp ce își trăgea cu greu picioarele, capul îi flencăia îndărăt mișcându-l tot așa de rar și de greu la fiece pas.

– Eu zic, Paraschiv, că fântâna asta pe care am făcut-o noi, îngăimă el mai departe și se opri fără să sfârșească. Pe urmă după un timp, ținându-se la un pas în urma lui Paraschiv:

– Fântâna asta, Paraschive, fântâna asta... pe care am făcut-o *noi*, adică eu și cu tine...

– Ce e cu fântâna asta, Arif, întrebă altul la fel.

– Ce e cu ea? Adică cum?

Arif nu-și mai putu ține picioarele. Se lăsă jos gemând de râs, abia îngăimând:

– E... o... fân-tâ-nă, mă, așa e? Pa-ras-chive, tată, măi, fratele meu, asta e fântâna oricui!... Fântână, șopti el încetișor, cu ochii aproape închiși și gemând. Stați, unde vă duceți? Opriți-vă!

Oamenii se opriră și câțiva aprinseră țigări.

– Are el ce are cu Voicu lui Rădoi și cu Paraschiv. Mă, Arif, a dat lenea peste tine, fii tu al dracu dacă n-ai să prinzi rădăcini, jos acolo.

– Care?! răspunse el. În timpul acesta Voicu lui Rădoi se uită la el și Arif deodată tresări. Se sculă numaidecât și porni încet fără să mai scoată vreo vorbă. Câmpia se întindea ca o plasă desfăcută fără sfârșit, ca un pustiu și oamenii se rupseră parcă, pornind mai departe. Cu cât se apropiau, cumpăna fântânii se înălța tot mai sus și de la un timp începură să se vadă niște puncte negre ca niște gămălii mici, mișunând pe lângă crăcanele desfăcute ale fântânii.

Când ajunseră, se împrăștiară în toate părțile peste locul tăiat în porumburi pentru fântână. Și se așezară jos pe iarbă. Arif nici nu se clinti din mijlocul șoselei. Se oprise în dreptul unde stătea înfiptă crucea fântânii și se uita peste ea măsurând-o de sus în jos. După un timp se apropie și începu s-o mângâie, oprindu-și degetele peste arsurile bisericești săpate pe amândouă brațele crucii. Paraschiv fuma încet și se uita la el. Deodată el băgă de seamă cum ochii lui Arif se strâng și cum obrajii i se

încreţesc. Sări în picioare numaidecât şi vorbi atât de repede că toţi tresăriră. Cei câţiva oameni care lucraseră mai dinainte la cumpănă, se răzimară de buzele noi ale fântânii şi se uitau la el ca şi când ar fi auzit altă limbă.

– Oameni buni!

– Stai, zise Arif ridicând mâna: Fraţilor!

– Fraţilor, urmă Paraschiv fără să bage de seamă. Câţiva se sculară în sus şi se alăturară unul de altul. Vreo doi-trei stăteau pe vine cu mâinile întinse pe genunchi şi se uitau.

– Treci aici, Paraschive, zise Arif iar, ridicând din nou mâna.

– Ne-am strâns acum vreo trei luni, urmă Paraschiv, am pus mână de la mână ca să facem fântâna asta. Nu vreau să spui că am dat eu mai mult. Noi să facem socoteala cât costă, dar nu mi-e frică, aşa cum auzeam pe-unul-şi-altul, că n-o să ni-i dea îndărăt primăria. Să facem socoteala cât costă, să fie lucru curat şi să slujească popa un lucru mare, că ştim toţi ce e să fie fântâna taman aici în miezul câmpului.

– Păi tu beai două feluri de apă, Paraschive, zise Arif, apropiindu-se de el şi smulgându-şi cu greu picioarele din pământ. Tu beai două feluri, înţelegi. Tu spuneai aşa. Singur spuneai că nu e vorba de apa asta.

– Dar tu singur ştii mai bine cum a fost. Trebuie să ştii pentru că ţi-am spus-o odată, răspunse Paraschiv liniştit. Oameni buni, care ştie de ce s-a lăsat Arif pe vine? Eu dacă iau o piatră şi vreau să zbârnâi cu ea de pământ, n-am nevoie s-o arunc din toate puterile. Dar el crede că e tot una dacă o arunc cât pot, ori dacă o arunc încet. Zice că piatra tot zbârnâie. O fi zbârnâind piatra! Şi în aer zbârnâie, am să vă arăt. Arif încreţeşte ochii şi pune mâna pe cruce, pe arsurile bisericeşti, se uită la mine şi în capul lui este tot una, un fel de apă; vorbeşte despre loturi şi se uită în bătaie de joc la Voicu lui Rădoi. Bicicleta mea, sticlele de lampă şi cu sare de lămâie, ouă şi spilci... ia mai spune Arif ceva, nu te mai doare capul? Care fel de apă te munceşte pe tine? Crezi că n-am ţinut minte? A fost acum trei luni, atunci a intrat în tine un fluture negru. Nu e bisericeşte, sau popeşte, am spus că trebuie să facem aici o fântână. Veneam de la gară şi chiar în locul ăsta pustiu unde acum e fântână, se opriseră înşiruite o grămadă de căruţe cu ţigani. Erau nişte ţigani lăeţi care nu ştiu de unde veneau. Am să vă spun că am intrat în vorbă cu ei, aveam acasă o căldare mare care mi se stricase în timpul iernei când am făcut săpunul. Îmi părea bine că or să se oprească în sat la noi s-o dau să mi-o cositorească şi să mi-o dreagă...

– Vă opriţi în satul ăsta, în Gumeşti, îi întreb.

– Care sat, e vreun sat acuma? îmi răspunde unul din ei.

– Da, e un sat care vine acuma, cum, nu ştiţi?

– Nu e nici o fântână, zice ţiganul.

Când l-am auzit, am tăcut din gură. Mă gândeam la ce vrea să spună ţiganul şi am rămas în urmă fără să mai zic nimica. Nu ştiu cum să vă spun, ei mergeau spre noi, dar despre valea unde trăim, n-aveau nici un semn. Te întreb, Arif, câte feluri de apă ai înţeles tu de la mine, când v-am spus la toţi că trebuie să facem aici o fântână?

Paraschiv se uită la el liniştit şi câtva timp nimeni nu scoase nici o vorbă.

– A, stai să-ţi spun, răspunse el şi ochii i se făcură mai mici. Gura i se încreţea şi descreţea ca o pungă. Începu să râdă şi prin toţi oamenii se făcu o mişcare vie.

– Stai să-ţi spun, Paraschive, frate, măi, fratele meu. Am fost acu o săptămână la munte să vânz nişte porumb. Să-ţi spun eu ţie, al dracului care nu-ţi spune drept. Eu zic că după ce punem ciutura la fântâna asta, acuma, uite... vagonet, un vagonet. Am văzut un al dracului de vagonet.

– Dacă nu se zbate ceva în tine, am să-ţi spun, răspunse Paraschiv cu voce tare. Când vorbim amândoi, nu poţi sta singur şi să vorbeşti cu mine, dar chiar dacă nu e cineva, fie că e un

om, o vită sau orice-ar fi, atunci tot este în tine, în mațele tale, un om, o oaie sau o capră. Dar mai bine o capră, da, o capră.

– Nu, așteaptă să-ți spun, așteptați, de ce nu mă lași să sfârșesc, zise Arif, trecându-și cu repeziciune mâna peste ochi. Stai, stai puțin... Noi am făcut fântâna asta. Ei, da' ce spuneți voi de fântână? E o fântână nouă, frumoasă, ia uitați-vă ce albă e, ghizdurile ei, cumpăna ei înaltă. Nu vă speriați, am acasă o geografie a băiatului meu și acolo am văzut, zicea că e în Ungaria, scria dedesubt. O fântână înaltă, făcută frumos și încolo numai floricele multe, întinse încolo spre marginea cerului. Ce să mai spui? Vite frumoase stăteau ciurciumel și se „adăpau" și fete vesele și băieți cu pene la cap. Îți spun, Paraschive, uită-te la șoseaua noastră pustie, și Arif întinse mâinile spre cer. Într-o zi, vine unul dintre noi, urmă el de astă dată încet și cu fața mereu încrețită, ca și când, câteodată vorbele i-ar fi fost plângărețe și rugătoare ori gata a-și da drumul jos ca topit în pământ. Abia își mișca greutatea picioarelor, făcând câte un pas la stânga, ori la dreapta. Vine unul și spune: „Trebuie să facem o fântână, mergem la primărie și spunem, primăria zice dați și voi și mai strângeți de pe la oameni și pe urmă vă dăm noi îndărăt, strângem, luăm oameni și facem fântână. Ia uite-o cum e!... Când te uiți în ea te ia spaima și mulțumești lui Dumnezeu că n-ai căzut în ea când te-ai uitat, așa e de adâncă și pe urmă te uiți în sus și amețești, ai vrea să fii o păsărică să stai drept în creștetul ei și să vezi departe, așa de înaltă e.

Arif nu vorbi din nou, apoi când începu după un timp oamenii izbucniră în râs. Se lăsă pe vine și se ridică în timp ce mișcarea mâinilor și glasul întortochea vorbele ca pe un joc.

– Și tu ce vreai să spui Arif, zise Paraschiv tare. Să spun altceva, continuă el după ce râsetele se opriră. Eu și cu tine știm despre ce vorbești, nu despre geografia băiatului tău.

– El vorbește mereu despre mine, băgați de seamă? râse mai departe Arif. Ia spune, Paraschive, așa e că fântâna asta nu e o

fântână? Vorbesc și eu fără brodeală, adică ce vreai, Paraschiv? Mai bine Voicu lui Rădoi: Cum e la Oastea Domnului, frate? Ia spune! Da' să spui, tot e mai bine, eu am, Paraschiv, în minte o capră, ei, capra asta, ca orice capră, nu cere multe, dar dă lapte mult.

– Îți place laptele de capră? zise unul din oameni.

– Dacă îmi place, îmi place, cum să nu-mi placă. Dar lăsați voi. Să spuie Paraschiv, nu e așa?

– Da, să-ți spun, răspunse Paraschiv. Capra ta te împunge și nu mai poți și vreai mereu s-o vinzi, să cumperi alta. Dar o capră nu e nimic, ce poate să fie? Adică ce e dacă te căprește?

– Nu e nimic, răspunse Arif, neînțelegând. Vreai să spui că tu ești țap?

– Întreabă-l mai bine pe Voicu lui Rădoi.

– O știu eu mai bine, Paraschive. Dar mie îmi place laptele de capră și apa din fântâna asta. După sfințire mă duc acasă și-mi trimit nevasta tocmai aici. „Du-te, fa, să vezi ce fântână, ce apă,ăăă, ce apă!... S-o vezi! S-o beai! Și pe fi-meu: „Urechiatule, o să-i spui, ce-mi arăți tu din geografie? Ce știi tu? Am să-l sui călare pe cumpănă, în moț și să-i țip: țin' te bine, drace și belește ochii. Nu vezi Munții Carpați? Nu-i vezi? Uită-te mai bine încoace, că știu și eu, la «miază-zi», Turnul Măgurele, Dunărea, Bulgaria și încolo, Grecia, Asia-aia..."

– Bine, Arif, dacă vreai tu! Fie, răspunse Paraschiv. Dar mai întâi s-o sfințească popa, nu-i așa?

– Da, s-o sfințească, Sfinția-sa, să i-o lăsăm moștenire Bisericii. Ia uitați-vă pe cruce, asta e arsura lui Voicu lui Rădoi. A ars, este creion, râse Arif.

– Tu citești în geografie și nu arzi peste creion, dar ai să vezi tu mai târziu, răspunse Voicu lui Rădoi umilit.

– Nu te umili, frate, zise Arif ridicând bisericește un deget în sus. Nu râd de tine. Dacă mor înainte, să-mi pui un ban în gură și să-mi dai o scrisoare pentru vameșii de la vămile văzduhului.

Paraschiv se uita la el turburat și ochii îi sclipiră.

– Vorbește cu mine Arif, zise el tare prinzându-i ochii. Se privirä mai mult timp și Arif se scutură, făcu câțiva pași și fața i se încreți din nou gata să înceapă. Paraschiv se uita nemișcat la el.

– Sigur, am să încep să bag în pământ varză. Astfel capra mea...

La început nu se băgă de seamă: de pe marginea șoselei porni un vârtej mic care învălmăși șoseaua și se ridică atât de repede că oamenii tresăriră și Arif tăcu. Deodată se sculară în sus și câtva timp nu se auzi decât foșnetul tăios al porumbului frământat de vârtej.

– Vine popa, șopti unul și toți se mișcară iarăși și clipiră din ochi uitându-se de-a lungul șoselei.

Peste porumburi se vedea o dâră de praf și o gabrioletă neagră cu trei oameni. În dreptul fântânii se opri și oamenii se apropiară îngrămădindu-se lângă șanțul drumului.

– Ei, cum s-a făcut? zise părintele coborând încet. Așteptați de mult?

– Stăteam și noi... răspunse un om.

– Haide, să începem, vorbi unul din gabrioletă în timp ce cobora jos cu o ciutură mare în mână.

– Dar nu înțeleg, de ce n-au venit mai mulți oameni la sfințire...

– Au treabă, părinte, răspunse Paraschiv. N-are nimic, o sfințiți și tot sfințită rămâne. Ce zici Arif?

– Da, o sfințește și rămâne sfințită.

– Sfânta apă!

– Da, sfânta apă, răspunse Arif din nou.

Omul cu ciutura își învârti ochii uitându-se la ei aproape speriat.

– Ce aveți? întrebă părintele liniștit, punând încet în cădelniță câteva boabe de tămâie.

Paraschiv puse mâna pe lumânarea fântânii și trase.

– Nimic, răspunse el, viu, uitându-se repede și zâmbind ascuns, peste fața lui Arif care se posomorâse.

– Oameni buni, dar e gata fântâna! vorbi cel cu ciutura în mână. Fântâna trebuie să fie gata, să n-aibă nimic.

– Să fie sfințită toată, nu așa Arif? vorbi Paraschiv cu glasul tare și limpede. *Să nu mai fie ceva în urmă.*

Arif ridică ochii și vru să răspundă, dar abia putu să-și miște buzele, ca și când în gât i s-ar fi îngrămădit un clocot neînțeles de vorbe. Fața îi era acum limpede, dar din sprâncene parcă îi izvora peste ochi o umbră nevăzută.

– Cum, să nu mai fie ceva în urmă, întrebă el răgușit.

– Nu e bine să rămână ceva în urmă, răspunse Paraschiv.

– Ce să rămână, mă, întrebă răstit Arif. Unde? La fântână?

– La fântână? Tu ce zici? Gata, părinte, vorbi mai departe Paraschiv. Adică e gata, să înceapă sfințirea. Arif, te întreb încă o dată. Tu ai zis așa: *Eu zic, Paraschiv, că fântâna asta, pe care am făcut-o* ***noi****, adică eu și cu tine... e o fântână. Fân-tâ-nă, Paraschive, tată, măi, fratele meu, asta e fântâna oricui...*

– Să taci din gură, țipă deodată Arif. Părinte, începe odată că ăsta e nebun!

Oamenii încremeniră și popa ridică ochii din cădelniță zăpăcit. Se făcu tăcere și toți se uitau la Paraschiv fără să înțeleagă nimic.

– Așa am zis și eu, vorbi din nou Paraschiv. Se așezase cu mâinile pe ghizdurile fântânii și din când în când, în timp ce vorbea întindea mâna drept ca o săgeată spre Arif. Glasul îi era ciudat de limpede și ochii i se mișcau cu ușurință în cap. La fel am zis și eu: gata, să înceapă sfințirea. Atunci pentru ce țipi, Arif? Spune pentru ce țipi. De ce ți-e teamă?

Paraschiv porni spre el și se opri în fața lui atât de aproape că Arif fără să vrea făcu un pas îndărăt. Oamenii își țineau

răsuflarea și așteptau. Arif se uita la el cu ochii întunecați și din când în când își mișca fălcile și înghițea.

– Arif, am spus la fel ca tine, fântâna e gata ori nu?

– E gata, bâlbâi Arif.

– Atunci de ce-ai țipat?

În clipa aceea, cu repeziciune, Arif întinse pumnul spre obrazul lui Paraschiv. Acesta nu se feri, rămase nemișcat ca și când ar fi știut dinainte ce are să se întâmple. Pumnul îl izbi în față și Arif vru să lovească și cu celălalt dar mâna i se lăsă în jos și așteptă, simțind că celălalt nu se apără și nici nu are de gând să-i răspundă.

– Oameni buni, se întoarse Paraschiv lăsându-l încurcat și zăpăcit. Fântâna nu-i gata. Mai are ceva care îi lipsește. Un lucru mic, o nimica toată. Arif știe asta de mult. Știți de când știe Arif? De mult timp, de acum trei luni de zile de când am venit și v-am spus, de-atunci de când v-am spus că trebuie să facem aici o fântână. Nu e cine știe ce, vă spun, un lucru de nimic. Băgați de seamă, v-am adunat, adică ce v-am adunat, v-am spus așa, la unul și la altul... Acolo, în pustiul ăla, ar trebui o fântână... Asta e tot. V-ați gândit vreunul că ce-ar putea fi dacă eu am spus asta? Dar vă spun că numai Arif înțelege. Și e un lucru de nimic, nu-i așa? Parcă ce, dacă am văzut și am spus eu asta, ce este? Dar nu-i nimic, n-am spus nimic, nu, chiar acuma n-am spus nimic, tac. Dați-mi un briceag tare, sau nu, mai bine-un fier ascuțit. Avem un fier ascuțit? Mă gândesc, vedeți, e un lucru pe care l-am uitat toți, nu am mințit când am spus că fântâna nu e gata. E gata și Arif la fel a spus drept că fântâna e gata. Dar trebuia să spun,... știți, Arif știe. Gata. Acuma, altceva, e vorba de lucrul ăla... Trebuie săpat pe ea cu un fier ascuțit în ciment anul când s-a făcut și... *comuna care a făcut-o*. Asta trebuie, e bine să se știe, să fie scris acolo.

Paraschiv luă fierul și se apropie de fântână, ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat și începu să scrie liniștit pe cimentul alb al ghizdurilor. Când termină, omul se ridică și spuse părintelui zâmbind:

– Gata, acum poți să-i cânți veșnica pomenire părinte, eu nu mai pot să stau, să mă iertați, am treabă și pe urmă tot sfințită rămâne, chiar dacă plec eu.

Paraschiv zâmbi iar, își strânse chimirul și o luă încet pe lângă porumburi.

Buc., 15 august 1946

CASA LUI ILIE MOROMETE

Pe la sfârșitul unei zile din toamna anului patruzeci și cinci din trenul personal care făcea cursa Pitești–Turnu Măgurele, coborî în gara Balaci un om cu o înfățișare atât de ciudată că oamenii care se îndeletniceau cu transporturi de tot felul de călători și materiale de la gară prin comunele învecinate, nu îndrăzniră să-l întrebe după obiceiul meseriei, unde vrea să meargă, ori dacă mai are ceva de dus, afară de o mică valiză ce o ținea într-o mână. Părea a fi un negustor după îmbrăcăminte ori un proprietar mic de prin marginile Bucureștiului. Dar înfățișarea lui care uimea pe căruțași nu semăna deloc cu a unei astfel de îndeletniciri; ochii îi ardeau atât de viu în cap încât fără vrere se putea ghici că acel foc care îi înfierbânta umerii obrajilor, nu va ține mult, deși trupul omului și mersul lui era vânjos și bine legat. Se oprise în mijlocul căruțelor și măsura aproape cu dușmănie pe fiecare om. Se părea că are să recunoască pe cineva. Așa se și întâmplă: se sui hotărât într-o căruță, își așeză valiza între picioare și când vorbi căruțașului auzi un glas răgușit și mânios:

– Dă-i drumul. Ce mai aștepți?

– Încotro, vorbi căruțașul care era un flăcău de vreo optsprezece ani.

– În crucea mă-si, strigă omul și obrajii i se înroșiră cu putere. Mânia îi stăpânea glasul și mâinile îi fremătară încleștându-se de garda valizei.

Flăcăul sări după cutia din față a căruței și se alătură de cai.

– Nu merg, zise el, nu știu unde e drumul ăla.

– Tac-tău a mâncat odată bătaie de la mine, vorbi omul. Când ajungi acasă să-i spui că te-am înjurat, că el știe. Sui-te în căruță și mână, că sunt de la voi din sat. Sui-te că nu-ți fac nimic, zise el mai departe. Te-am înjurat fiindcă ești băiatul lui tac-tău, Mielu Bălțoi, așa e?

– Da' cine sunteți mata?

– Dă-i drumul...

Băiatul se sui din nou uitându-se simplu la ceilalți oameni și atinse caii. Omul tăcea și când ieșiră în câmp ochii începură să-i rătăcească peste miriști. Locurile erau goale și peste arături răsărise grâul verde. Se înnopta. Fața omului pălise. Îi pierise până și vârfurile înroșite ale obrajilor și buzele parcă erau prinse într-un clește nemilos. Omul tăcea iar flăcăul mâna caii, din când în când îi striga pe nume, amenința cu biciul pe care îl învârtea pe deasupra lor și sălta din hățuri fără să bage de seamă că omul din spatele lui nu scoate nici o vorbă. Striga și plesnea din bici, adesea învârtindu-i fișca pe piele până lângă capul omului din spate, ca și când ar fi fost singur.

Străbătură șoseaua și în depărtare se vedea satul ascuns în vale pe deasupra căreia ieșeau într-o formă neagră salcâmii stufoși și acoperiți de întuneric. Omul părea că doarme în leagănul căruței: mâinile și trupul i se mișcau ușor, fără control. Când căruța oprea din alergat trupul lui se sălta inert și se lovea cu spatele de lemnul leagănului. Nici atunci când căruța urni și coborî în sat omul nu întrebă și nici nu păru că așteaptă să fie întrebat unde să se oprească. Flăcăul merse până în centrul satului, în locul unde Banca populară, biserica și câteva cârciumi lăsau săre o poiană mai largă un fel de loc de popas

pentru străini. Se opri, sări numaidecât lângă cai și spuse tot așa de simplu:

– Am ajuns!

Omul nici nu tresări, și nici nu păru grăbit să coboare. Se uită absent în dreapta și în stânga, luă valiza într-o mână și se mișcă. Când puse un picior jos, așteptă o clipă ca și când ar fi vrut ca talpa celuilalt picior care îi rămăsese încă pe vergeaua de urcat a căruței, să coboare singură.

– Cât vorbi el căruțașului, care stătea tot în față lângă cai, fără să-l intereseze că omul pe care l-a adus trebuia să-i și plătească.

– Cât vreți mata, răspunse băiatul după câtva timp și când celălalt îi întinse o hârtie o luă fără să spună ceva, o băgă în buzunarul flanelei și așteptă ca omul să-și tragă piciorul de pe vergeaua căruței și să plece. Dar acesta nu făcu nici o mișcare. Flăcăul se sui pe ladă, luă hățurile în mâini și porni.

– Să fiți sănătoși, zise el și căruța hurui cotind pe o uliță din spatele bisericii. Piciorul omului flencăni într-o parte smulgându-se după vergea și căzu moale în țărâna drumului la o depărtare mai mare decât arcul său. Omul rămase desfăcut o clipă cu picioarele înfipte în pământ ca în prada unei amețeli, își mișcă valiza, apoi deodată porni înaintea lui spre o cârciumă cu prăvălie de unde niște raze rătăcite îngălbeneau poiana de popas a satului.

II

Când deschise ușa, un clopoțel mic umplu cârciuma cu piuitul lui subțire și oamenii dinlăuntru întoarseră încet capetele să vadă cine a intrat. La o masă, alături de tejgheaua cârciumarului stăteau vreo trei țărani cu o măsură de țuică și vorbeau. La intrarea omului ei tăcură o clipă, dar parcă n-ar fi băgat de seamă pe cel venit, unul din ei răsuci o țigare, și-și continuă vorba.

– E Ilie al lui Moromete, zise unul încet, ca și când l-ar fi întrebat cineva cine era omul care intrase.

– Ce spui Vasile, întrebă cârciumarul.

– E Ilie al lui Moromete, răspunse el uitându-se spre omul care acum se apropiase de tejghea și ceruse o țuică; Ilie Moromete, nu-l mai cunoașteți?

Vorbind țăranul se uita la cel pe care îl numia, ca și când chiar aceluia i-ar fi adus la cunoștință cine e, și nu cârciumarului.

– Cine, dânsul, întrebă unul din țărani.

– Da, răspunse celălalt continuând să se uite la om.

Câteva clipe, abia acum se făcu tăcere.

– Mai dă-mi o țuică, zise omul înghițind dintr-o dată măsura ce-o avea în mână. Sau nu, zise el iarăși așezându-se la o masă. Dă-mi o litră și un păhăruț. Cârciumarul îi aduse țuica, se întoarse în dosul tejghelii și țăranii după ce tăcuseră așteptând ca Ilie Moromete să spună ceva, își luară vorba.

Așezându-se la o masă un gând se înfipsese cu putere în mintea omului pentru că întreaga lui înfățișare se schimbase. Ochii nu-i mai străluceau, dar buzele întredeschise îi tremurau parcă și mâinile făceau mișcări sigure turnând în pahar și sorbind cu hotărâre lichidul galben. Se vedea că a intrat în cârciumă și a cerut țuică urmând un anume lucru. „N-am să aștept până mâine-dimineață îi trecuse prin gând. Acum, în noaptea asta; trebuie să am curaj, să-i spun tot și pe urmă să-l sugrum." Ceruse atunci o litră de țuică și nici nu băgă de seamă că țăranii și cârciumarul îi spuseseră pe nume. „Am amețit, gândi acum, uitându-se la paharul gol." Cu asta n-am să fac mare lucru. Trebuie să fiu aproape beat, să am putere...

– Mai dă-mi o litră, spuse el ridicându-și ochii spre rafturile înțesate ale cârciumii.

„Da, asta ajunge! Nu trebuie să se bage de seamă. Au să se sperie și n-am să pot face nimic. Trebuiesc sugrumați toți și

am să-i sugrum, oricine m-o opri să-l sugrum pe el, am să-l sugrum... În acea clipă un junghi îl împunse în coastă și omul se încruntă și se înnegri deodată la față. Își luă capul în mâini și-l strânse cu putere. Așa, scrâșni el. Cu atât mai bine. Abia acum e mai bine să știu că n-au să scape. Am s-o iau de la început, de-atunci de când am plecat de-acasă. Am să-i spun plângând cum s-a întâmplat, o să se apropie de mine și să-mi spuie vorbe bune, să mă duc la doctor, că o să vânză averea și o să mă scape... și atunci pe neașteptate am să-i bag ghearele în gât și gata... Tată? Mamă? Dar eu? Viața mea! O. Viața mea..."

Ilie Moromete ridică fruntea și timp îndelungat picioarele i se frământară sub masă și mâinile i se încleștau și descleștau pe gâtul gros al sticlei cu țuică. În acest timp înfățișarea i se schimba aproape din clipă în clipă. Fața i se liniștea, ochii rămâneau nemișcați, pierduți, freamătul mâinilor se oprea câtva timp. Se părea că urmărește o bucurie tristă, dureroasă, o întâmplare neuitată și dulce, apoi mersul zilelor și schimbarea, căderea nopții, apoi răsăritul soarelui, apoi din nou, un pâlc de nori în plină lumină... Mușchii gurii tresăreau, gândul țâșnea deasupra trecutului, își dădea seama că e la masă, într-o cârciumă din satul prin care nu mai călcase de aproape zece ani și apăsa sticla rece peste lemnul gol, să o pătrundă.

„El e bătrân acum, dar e în putere. M-a făcut pe mine și pe alți frați de-ai mei, și-a făcut casă, gospodărie și m-a învățat și pe mine să fac la fel. Am făcut la fel, dar pentru asta am să mor. N-am făcut cu chibzuială, ba nu, ba nu...

Aici, Ilie Moromete sări drept în picioare, apucă sticla de gât și lovi cu putere în masă. Țăndările săriră în sus, oamenii se ridicară de la mese:

– Ba nu, zbieră el, am făcut totul cu chibzuială, am învățat meserie, m-am însurat, am strâns bani, am făcut economie, am făcut casă și copii, acum în vara asta am terminat casa... Cu chibzuială, am făcut cu chibzuială și chibzuiala mi-a mâncat zilele: n-am băut, n-am făcut nimănui nici un rău, m-am rugat la Dumnezeu, am muncit cinstit, am făcut și am trăit cu chibzuială... Nu, nu v-apropiați, că vă omor cu scaunul ăsta... Ascultați aici...

Cei trei țărani se uitau acum liniștiți la el, tăcuți și nemișcați. Omul apucase un scaun în mână și îl strângea și-și mușca buzele. Lampa din mijlocul cârciumii pâlpâi și lumina galbenă îmbrățișă ca un fârâit de aripi nevăzute, pereții înălbiți și tavanul înalt și înnegrit. Cârciumarul rămăsese și el nemișcat și se uita spre ușă. Câtva timp nu se auzi decât bătaia ceasului mare înghesuit pe un raft între sticle.

III

Oamenii se pare că știau că nu vor aștepta mult. Nu se apropiară de el și omul lăsă încet scaunul din mână și privi înecat cioburile mici de pe masă care mai păstrau în ele câteva picături din lichidul vărsat. Țăranii se uitară unul la altul și fără să se bage de seamă, unul din ei se strecură pe la spate și ieși din cârciumă.

– Liniștește-te, Ilie, zise țăranul care îl cunoscuse la intrare. Nimeni nu e vinovat. Nici tu nu ești. Viața asta...

– Lasă că știu eu viața asta, acum o știu, știu care-s vinovații... Dacă n-am să...

Se uită cu ură la cei dinaintea lui și tăcu...

– Nu vă fie frică. Cât am de plătit? zise el apropiindu-se și întinzând o hârtie. Cârciumarul se uită la el, îi dădu restul și lăsă ochii în jos.

– Și de când ești bolnav? întrebă încet același om, dar acesta nu răspunse, băgă banii în buzunar și ieși cu iuțeală. Lampa din tavan se mișcă din nou și din nou umbra ei pâlpâi mișcându-se pe pereți.

– Săracu, vorbi unul din cei trei. Bine că l-am trimis pe-ăla să vorbească cu alde Moromete. Îi omora, n-ați auzit ce-a spus? Că știe el care-s vinovații.

– Știe – Păcatele lui... în loc să fie liniștit și să se îngrijească...

– Boala l-a înrăit, răspunse altul.

– Păi asta e, vorbi după un timp primul țăran. Când ești bolnav să te văd! Atunci se cunoaște omul. Când n-ai nimic, nu te doare nici capul. Ești tare mare. Nu l-a înrăit boala.

– Ei, Vasile, oftă unul! Ferească Dumnezeu.

– Ferească Dumnezeu!... Uită-te la ăsta.... Om în floarea vieții. Dar vezi, nu l-a înrăit boala, nu v-aduceți aminte de alde Stancu lui Stăncilă? Tot așa! A luat-o de la început cu doctorii, cu nu-ș' ce... Un timp se făcuse bine. A!... Nu mai am nimic, Dumnezeii și Cristoșii, zicea el. Și mi-aduc aminte că eu l-am dus la doctor. „Să nu te culci cu muierea și să mănânci și să te odihnești așa, așa, și-așa, un an de zile. Un an, înțelegi, că te faci bine. Ai avut noroc c-ai luat-o din pripă... Dar dacă nu, să știi că te cureți", îi spuse doctorul. După o lună, îl știți pe Stancu! Se făcuse alb, gras și frumos! „Ce! Eu sunt boier să stau un an de zile degeaba? zicea. N-am nimic! Nu mai mă doare nimic." Și Dumnezeii și Cristoșii și de doctor și de tot. Și s-a lăsat, îmi aduc aminte când era pe urmă pe moarte! Înjura nevasta că ea e vinovată, că a muncit pentru ea, că nu putea să-și lase copiii goi și să moară de foame. Și a murit el, da' copiii n-au murit pe urmă de foame. L-a înrăit boala, spui tu de ăsta. Nu l-a înrăit boala, dar o să se curețe...

– Ei, Vasile! Cine poate să fie tare! Cristos și tot i-a fost frică...

– Nu era făcută de mâna lui, spuse cârciumarul din dosul tejghelii.

Ba de mâna lui, de mâna lui, îți spun. El știa că oamenii nu pot să priceapă ce spunea el. Și atunci de ce le-ai mai spus... Ca să-l răstignească?

– Taci din gură, zise Vasile. El știa tot și a vrut să moară pentru noi... Cârciumarul își turnă și el un păhărel și ciocni cu cei doi țărani.

– Noroc, zise el... Dar spuneți-mi și mie ce e cu ai lui Moromete!

– Nimic, zise Vasile. Pe Ilie eu îl cunosc de când avea cincisprezece ani. Băiat bun și muncitor. Moromete, tat-său, a avut doi cu nevasta dintâi care a murit și când s-au făcut mari, nu știu, nu s-a mai înțeles cu ei, că știți bine, el s-a însurat iar și se vede treaba că asta e. Au plecat amândoi la București, sau i-a trimes el, nu știu. Alălalt iar nu știu ce-o fi făcut, dar a murit pe front. Se spune că n-a vrut să mai meargă la atac, a rămas în urmă și că nemții l-ar fi omorât și aruncat cu alții la un loc într-o fântână părăsită. Astălalt, Ilie ăsta cine știe ce-o fi făcut p-acolo că îl vedeți că s-a-ntors aici așa cum l-ați văzut, să-i ceară socoteală lui bietu Moromete. Într-un timp se auzea că e maistru sudor, că are leafă bună, că s-a însurat, are copii. Acuma l-ați auzitără și voi, cică și-ar fi făcut și casă... Asta e tot.

– Cum se duce viața omului, zise celălalt țăran după un timp.

– Se duce, răspunse Vasile, încet. Hai noroc. Se duce, continuă el, dar nu prea se duce. Omul o duce singur de-a rostogolul...

IV

Bătrânul Moromete se culcase pe prispă. Era frig și se culcase singur, se simțea bine afară. Cele două fete ale lui și cu mama lor dormeau în casă. Terminase cu aratul grâului chiar azi și se gândea să înceapă de mâine să dreagă grajdurile care de cinci ani se derăpănaseră. Se simțea obosit și mai ales vara

asta; i se păruse cea mai grea. Poate și pentru că aflase că Ilie, fiu-său Ilie, a făcut casă în București și că după ce se mărită fetele, el să se ducă acolo și să se odihnească, iar nevasta să stea aici cu una din fete. Ilie ținea la el și demult îi spusese: „când am să termin casa, tată, să vii la mine, că trebuie să fii bătrân, nu mai poți munci". Așa îi spunea într-o scrisoare. Dar de vreo cinci luni, deși știa că acuma el trebuie s-o fi terminat-o, nu primise nici o veste. „Mai are, poate, multe de făcut, n-o fi având timp, gândea el. Așa e când ești înglodat într-o treabă."

Tocmai ațipise când omul îl strigă la poartă.

– Ce, glumești, sau visezi, răspunse el când acela îi spuse că Ilie este în cârciumă, că nu știe ce spune, că e rău... Omul nu-i spunea decât atât, dar Moromete simți și când acela vru să plece îl apucă de flanelă și-i strigă:

– Spune ce s-a întâmplat! I-a omorât cineva?

– Nu, nu i-a făcut nimeni nimic, dar te înjură, vezi că vine, uite-l, răspunse omul liniștit. Ferește-te, Moromete, eu am să stau pe-aproape, pe aici...

Bătrânul se întoarse în mijlocul porții și așteptă. O matahală neagră venea pe lângă garduri și umbra salcâmilor și a ulucilor o făcea și mai mare. Când ajunse în dreptul casei vecină cu a lui Moromete, se opri o clipă ca și când ar fi voit să recunoască ceva, apoi porni mai repede desfăcându-se din umbra gardurilor și luând-o pe drum. Când trecu șanțul șoselei bătrânul Moromete păru că-l recunoaște. Nu se putu opri: frica și neînțelegerea îl stăpâneau cu putere, iar bucuria de a-l vedea rămăsese ascunsă, întreagă, undeva în fundul sufletului.

– Ilie, strigă el.

Matahala se opri, de astă dată mai mult timp și nu se mișcă. Bătrânului i se păru chiar că nu mai vrea să vie, simți că fiul lui n-are nimic cu el, bucuria îl cuprinse aprins și toate gândurile dinainte îi veniră din nou. „A făcut ceva pe-acolo și de frică și rușine s-o fi înfuriat pe toată lumea și m-o fi înjurat

și pe mine, așa face omul când durerea îi întunecă mințile, gândea bătrânul Moromete. Nu îndrăznește să vie, își zise el mai departe și se smulse din poartă mergând repede spre el.

– Ilie, hai, mă, lasă că nu-i nimic, numai moarte de om să nu fie. Tu ești, ce-i cu tine, hai în casă și nu te speria degeaba...

Bătrânul se oprise în fața lui, îl luase de mână și-l trăgea.

Ilie Moromete se mișcă fără să scoată o vorbă și merse împreună cu bătrânul, intrând în curte. Când se apropiară de prispă bătrânul îl lăsă de mână și se urcă repede spre geam. Aci se opri și bătu. Bucuria îi schimbase glasul și vorbele semănau cu ale unui copil răgușit:

– Fă, muiere, scoală-te, sculați și aprindeți lamba c-a venit Ilie.

În casă se făcu deodată lumină și o mână aprinse lampa din ferăstruia tindei. Apoi lampa se mișcă, pieri și ușa casei se deschise. Fetele și femeia omului stăteau îngrămădite în prag.

– Pune lamba pe scaunul ăsta, mamă, spuse una din fete, apoi cu toții se îngrămădiră lângă prispă, zăpăciți, uimiți, veseli, bucuroși de venirea aceasta neașteptată. Dar câteva clipe apoi, toți tăcură deodată, un frig îi străbătu, până și bătrânul amuți și se trase îndărăt. Omul arăta a ceva rău, neomenesc, la lumina galbenă a lămpii. Ochii îi sticleau, fălcile i se mișcau ca și când ar fi fost făcute din lemn și paloarea feței era pământie.

– Ilie ce-i cu tine, vorbi bătrânul.

– Ce are, întrebă aiurită una din fete, e bolnav?...

Femeia începu să plângă și câtva timp cu toți se zăpăciră.

– Cum se uită, Doamne, începu femeia să se jelească.

– Ia taci din gură mamă, se răsti liniștită una dintre fete, după ce se pare că își dăduse seama de ceea ce se întâmplă.

– Moare, o să moară aici, se jelea ea mai departe.

În acest timp Ilie tăcea și aproape zăpăcit de bucuria lui ta-său, toate planurile lui se topiseră în el. Faptul că tatăl lui îl aștepta în poartă, că îi ieșea înainte vorbindu-i blând și cu bucurie în glas, îl țintuise pe loc, acolo, în mijlocul drumului.

Capul îi ardea și întunericul îi strângea tâmplele și ochii. În locul revoltei, pentru prima oară în viață, îl cuprinse desnădejdea. O zădărnicie mistuitoare, amară, îl măcinase câtva timp, și o clipă, o singură clipă sufletul i se topise într-o stare în care aveau loc din plin, întregi, jalea, durerea întreagă, bucuria, uitarea, mila, o lumină vie pâlpâise o clipă și se stinsese. Apoi se simțise luat de mână, câteva secunde vorbele bătrânului le mai simțise picurându-i în piept ca niște lacrimi de rouă, apoi totul pierise. Încercase intrând pe poartă să mai simtă tot astfel, să mai prindă starea aceea de durere nesfârșită și desnădejde în care toată ființa lui simțise că se pierde, că uită totul, toată viața, boala care-l rodea, gândurile înspăimântătoare și revolta ce-l stăpânea, dar nu mai putuse. Se așezase pe prispă și făcea sforțări, dar cu cât încerca să-și aducă aminte și să prindă acel lucru, cu atât mai rău se întuneca și disperarea punea stăpânire pe mintea lui. Apoi gândurile vechi i se furișară încetul cu încetul în cap ca niște păsări negre și nevăzute și furia începu să-i curgă din nou și să i se îngrămădească în gât. Când auzi plânsul femeii, tresări. Întregul plan îi veni în minte cu putere, dar furia îi era și mai mare. Deodată urlă, simțind cum întunericul nopții îi intră în cap:

– O să mor aici, fa, am să mor aici. Ce, nu-ți convine? Nu-ți convine? Se sculă de pe prispă și se apropie de ea. Femeia se opri din plâns și se trase îngrozită spre scara prispei. El veni mereu spre ea, repetând întruna răgușit și înecându-se; se sui iar pe prispă, după ea, intră în casă și o urmări până înlăuntru pe întuneric, strigând mereu și făcând geamurile să zdrăngăne:

– Ce? Cum? Nu-ți convine? ... Nu-ți convine? Spune, nu-ți convine? Nu-ți convine să mor? Să mor!... Nu-ți convine să mor...

Fetele și bătrânul intrară în același timp după el grămadă, cu lampa în mână. Femeia se oprise în fundul odăii și se ghemuise într-un colț între sobă și perete. Groaza îi stăpânea pe toți.

V

Fetele și bătrânul îl apucară de mâini și îl opriră. Omul se înecase și tușea, iar o spumă alburie îi ieșise pe la marginea gurii.

– Lăsați-mă, dați-mi drumul. Am să vă omor pe toți, am să vă sugrum...

– Liniștește-te, Ilie, hai liniștește-te, vorbea bătrânul întruna.

Ilie Moromete se smulse cu ușurință dintre fete și bătrân și se așeză pe pat. O tuse puternică îl înecă în fiece clipă și timp îndelungat tuși într-o batistă mare, făcând sforțări groaznice. Sudoarea îi îmbrobonase fruntea și tâmplele.

– Acum am să încep, bătrâne, zise el pe urmă.

Moromete se mișcă spre fereastra din față și se opri.

– Liniștește-te, Ilie, copil nenorocit, ce ți s-a întâmplat? Ce boală ai? De ce, nenorocitule, n-ai scris?

Bătrânul țipa de desnădejdie și neînțelegere.

– Am să-ți spui acuma, ai răbdare. Ai răbdare, acuma cu mine s-a sfârșit, n-am să mai scap, dar... Tu, voi toți m-ați omorât. M-ați omorât de mult și v-ați spălat pe mâini. Spune bătrâne, de ce m-ai făcut? Ca să mă omori cu zile? Dar câte zile mai am de trăit, n-aveți să-mi scăpați nici unul. M-ai trimis la București și mi-ai spus. Dar mi-ai spus povești, smintitule, m-ai crescut și m-ai făcut om cumsecade, om de treabă, cinstit și mort. Acuma sunt liniștit, am să scormonesc toată viața ta și am să te omor. Numai pe tine. Ascultă să-ți spun povestea.

– Ilie, culcă-te, Ilie... nu aduce nenorocirea ta și altora, nimeni nu e de vină, gâfâi bătrânul sugrumat. Spune ce s-a întâmplat? Ce s-a întâmplat?

Bătrânul Moromete tremura și inima îi bătea atât de tare că ochii îi ieșise din orbite și fu gata să cadă la pământ.

– Îl omori și pe el, țipară fetele, fugind spre bătrân și apucându-l de umeri.

– Nu pot să vă omor acum, că v-aș omorî pe toți, pe rând, v-aș sugruma ca pe niște pui de găină, vorbi Ilie și glasul lui

închis răspândi un frig care umplu casa. Pe toți am să vă omor, repetă el și-și trase istovit un căpătâi gros sub coate.

– Ilie, fie-ți milă de sufletul tău, gemu și femeia.

– Așteaptă să vezi ce milă am să-ți dau eu. Așteaptă să mă înzdrăvenesc, și să vezi atunci împărăția cerurilor.

Ochii îi sclipeau acum ca niște lame strălucitoare. Nu-l mai cunoștea nimeni, nu mai semăna cu omul pe care îl știau toți, nimic nu mai amintea de el, nici o trăsătură. Câteva clipe toți ai casei simțiră că acest om nu mai ține seama de nimic, se părea că a murit de pe acum și a rămas în el numai o fiară, cu care stăteau de vorbă și de care se înspăimântau pentru că era aproape de ei, că ei au colții și ghiarele, ochii flămânzi. Femeia se închină și ieși, bătrânul și fetele rămaseră tăcuți alături.

– Duceți-vă și voi, vorbi după un timp bătrânul Moromete.

Fetele nu se mișcară, apoi deodată tresăriră mirate. Bătrânul se ridicase de pe scaun și fruntea i se încrețise. Se întoarse spre ele și când vorbi, glasul parcă tună. Niciodată nu-l auziseră vorbind atât de tare și atât de gros. În el se dase o luptă groaznică și prin vinele îmbătrânite sângele începuse să-i curgă cu putere. Părul alb și scurt de câteva degete, i se zbârlise în cap:

– Am spus să plecați, plecați o dată, vorbi el îmbrâncindu-le și fulgerându-le cu ochii. Am făcut copii să m-asculte și vreau să m-asculte până-am să intru în pământ. Și care nu m-ascultă îl tai cu toporul și-l dau la câini.

– Tată...

– Ieșiți, fulgeră scurt, bătrânul Moromete.

Fetele ieșiră repede și ușa se închise în urma lor zgâlțâind geamurile și întreaga casă.

VI

Tatăl și fiul se priviră tăios câteva clipe și se scormoniră cu privirea timp îndelungat. Bătrânul tremura și nu mai putea ține ochii în ochii de lamă ai fiului. Simțea privirea străină cum îl pătrunde și îl taie, inima svâcni dureros și un timp simți cu toată ființa lui că omul din fața sa nu mai e fiul lui, că n-are nici un amestec cu el. Dar gândi că boala este aceea care i-a înnegrit și mâncat inima și gândul lui de copil smintit că cineva e de vină că el este atât de rău bolnav. „Trebuie să-i scot gândul smintit că eu sunt de vină, măcar cu forța, că de judecat nu mai judecă. Trebuie să-i bag vorbele ca un cuțit în inima lui, să moară liniștit dacă nu mai poate să se vindece. Nenorocitul, nenorocitul, plângea bătrânul în gât, dar pe față nu i se mișcă nici o cută și nu clipi fixând cu intensitate și căutând să taie, să facă să se topească luciul acela de nesimțire și ură din ochii fiului.

– Închide ochii, gemu cu tărie bătrânul Moromete. Închide ochii și nu mă înfrunta. Te-am crescut și m-am chinuit cu tine ca să trăiești și nu să mori. Ai trăit ca un orbete treizeci și șapte de ani și acum ți-e frică de moarte... Și învinuiești pe tatăl tău. Ascultă-mă, nenorocitule, închide ochii și nu mă înfrunta că te leg... Ți-e frică de moarte că n-ai trăit destul? Ai trăit treizeci și șapte de ani și ar fi trebuit să nu-ți fie frică. Zici că ai să mă omori, că eu te-am nenorocit. Când ai plecat de-aici aveai optsprezece ani și după încă optsprezece ani abia acum îmi spui că eu te-am nenorocit. Ce zici de asta, răspunde, nenorocitule, la asta!... Ilie Moromete tresări și ochii i se turburară. Câteva clipe simți și el că omul din fața lui nu mai e tatăl său de la care se aștepta la slăbiciunea aceea care îl înfuria. Gândi cum îl simțise la poartă ca pe o lumină vie și dulce și acum ca pe un neîndurat judecător. Un timp se zăpăci, apoi își aduse aminte de nopțile chinuite din București când înnebunit chema pe Dumnezeu din cer să-l întrebe pentru ce e bolnav și pentru ce va trebui să moară. Își aminti tot și furia îl ridică cu iuțeală în capul oaselor. Bătrânul sta nemișcat, țintuindu-l ca o stană de piatră.

– După optsprezece ani, îți spun, am venit eu să te judec și nu tu pe mine. Tu trebuie să-mi răspunzi. Și n-ai să-mi răspunzi, am să te omor și puțin îmi pasă, nimeni nu știe nimic,

nimeni nu este în suferința mea, am să mor ca un câine și am să scuip peste viață. Ești vinovat, că m-ai făcut, asta mai întâi, asta întâi de toate...

– Vorbești cu Dumnezeu, rătăcitule!

– Vorbesc cu Dumnezeu și dacă nu-mi răspunde îl sugrum.

– Te sugrumi pe tine. Te-ai sugrumat pe tine, este tot ce știi.

– Tu m-ai făcut. Pentru ce m-ai făcut?

– Pentru ce ai făcut și tu copiii tăi.

– Copiii mei nu sunt bolnavi.

– Asta n-ai de unde s-o știi, după cum nici eu n-am știut.

– Ba am să știu, acuma știu, acuma știu totul și ești vinovat că dacă n-ai știut, n-ai tăcut din gură... N-ai vrut să taci, ticălos bătrân, mi-ai umblat cu evanghelia și înțelepciunea ta. Adu-ți aminte când am plecat amândoi, eu și cu ăla care-a murit pe front. Nu te omor până nu te judec. Adu-ți aminte că eram tot în cârciuma unde am băut acuma singur, spuneai povestea asta și erai mândru că ești cel mai dăștept om din sat. Toată lumea te asculta. Citiseși cărți multe și răspândeai otrava lor pe unde puteai: „Un om avea un băiat care a plecat în lume să-și caute norocul. (Așa cum am plecat noi.) A plecat într-un oraș mare și n-a mai știut de el un an de zile. După un an de zile un cunoscut vine la omul nostru și întristat îi spune: „Am văzut pe fiul tău“ (vorbea ca-n parabole). „Ei, ce e, ce e cu el?“... „E rău“, zice omul. „Ce face“, întrebă el. „E rău, era între jandarmi, furase, îl duceau la pușcărie.“ „Ei, nu-i nimic, răspunde omul, băiatul meu n-are nimic. O să-i treacă.“ Mai trece un an, doi, iar vine cunoscutul și mai întristat: „Am văzut pe cutare“, zice el. „Ei, ia spune.“ „E rău și acuma, nu se mai îndreaptă, a scăpat de pușcărie și s-a apucat de curvăsărie, umblă cu muierile de gât și-și cheltuie toată munca.“ „Ei, lasă, nu-i nimic, trece și-asta.“ Mai trec câțiva ani și iar vine cunoscutul: „Am vorbit cu fiul-tău, spune el, e rău, s-a lăsat de curvăsărie și s-a apucat de șarlatanie pe față, vrea să facă avere...“ „Ei, trece și-asta, nu-i nimic, o să treacă“. Peste câtva timp iar vine cunoscutul. Dar acuma nu mai era trist. „Ce face fiul meu“, îl întreabă omul. „E bine, răspunse cunoscutul. A făcut bani mulți, e sănătos, dar l-am găsit beat într-o cârciumă. Spunea că bea toți banii, o să facă alții și... dar n-are nimic. E un om cumsecade.“ „Ba nu, a răspuns omul de astă dată îngrozit, nu, s-a terminat cu el. Asta n-o să mai treacă. Celelalte au trecut, dar asta nu, cu asta o să le facă pe alelalte pe toate“...

Ilie Moromete se opri. Bătrânul stătea tot nemișcat și asculta. Ilie începu acum cu glasul încet, dar vorbele îi ieșeau surde și amenințătoare. Luciul metalic al privirii pierise și ochii îi erau acum atât de turburi că fața lui parcă arunca întuneric.

– Asta ai spus-o odată și n-am uitat-o. De ce-ai spus-o? Crezi că un om poate să scape de patima din el? Dacă e beția, beția îl mănâncă, dacă e hoția și curvăsăria, astea îl omoară. Dar eu n-am fost așa și dacă țin minte povestea asta, o țin pentru că ai spus-o odată cu sfatul tău de rămas bun: „Băieți, voi plecați în lume, așa e?“ Așa ne-ai întrebat. „Da, plecăm în lume“, am răspuns noi. „Bine plecați, dar eu ca om mai bătrân vă spun că un om trebuie, când are viața înainte, așa ca voi, trebuie să știe ce vrea să facă. Să nu-l bată vântul și să-l arunce viața ca pe-un nenorocit, cine știe unde. Vă întreb, ce vreți să faceți? „Păi să intrăm la o meserie“, am răspuns noi. „Asta e ușor de făcut, ai zis tu. Atâta tot? Și pe urmă? După ce înveți meseria și ieși de-acolo, ce faci? Ia ascultați, eu după ce vin de la deal, de la secere, ce fac?“ „Te duci acasă, am răspuns noi, și te-odihnești.“ „Ei, asta e, mă! Voi unde vă odihniți în casa altuia. Să vă spun eu: vă duceți la București să faceți o casă și să trăiți acolo. Pentru casă pe urmă vin celelalte, banii, meseria, dar gândul tău este să faci casă. Să nu te apuce însurătoarea fără casă și să faci copii, că atunci n-ai să mai poți; *un om trebuie să știe ce vrea să facă.*“ Asta ai spus tu. Așteaptă să-ți spun și eu și să vezi că și tu puteai să știi ce știu eu acuma. Aveam asta în

gând, să-mi fac casă. Știam ce vreau. Mi-a fost greu, dar n-am ținut seama. Am strâns ban după ban și mi-am făcut casă...

– Dacă a fost greu, de ce n-ai ținut seama de asta, tună deodată bătrânul Moromete.

– *Trebuia* să-mi fac casă, doar asta am avut în gând și pentru asta am învățat meseria și asta mi-a fost bucuria: să am casă, să am cuibul meu... după spusele tale... mă gândeam numai la asta și când munceam nu simțeam munca, nu mă văitam.

Glasul lui Ilie Moromete începu să se ridice a urlet. Se oprea, gâfâia între vorbe și din ce în ce se înăbușea.

– Dacă știai ce vreai! ce-ai înțeles, om nenorocit, din asta...

– Am terminat casa și acum am...

– Taci din gură și ascultă ce-ți spun, ascultă aici. Dacă știai că tu vreai să faci casă, trebuia să știi și ce să faci ca s-o ai. Asta trebuia să ți-o spun eu? Trebuia să faci numai ceea ce poți și îți place...

– Am știut ce să fac, nu încerca să scapi, că nu poți. Am muncit s-o fac, nu puteam să fur.

– Ai muncit prost și mult, n-ai mâncat destul și te-ai îmbolnăvit. *Când viața ți se duce, înseamnă că știi ce faci?*

– Și-mi spui asta acuma? Acuma îmi spui, urlă Ilie Moromete.

– Asta trebuia s-o afli în optsprezece ani, răspunse la fel bătrânul, aproape acoperindu-i vorbele din urmă. Dar asta se află după ce ești pe moarte, când numai folosește la nimic. Când strângeai banii pentru casă și nu mâncai destul, îți plăcea? *Eu nu ți-am spus că atunci când faci ceea ce vreai, lucrul acela trebuie să fie neplăcut și să-ți fure viața.* Asta nu ți-am spus-o.

Bătrânul îl privea limpede și ultimele vorbe abia i se auziră. Ilie Moromete rămase năucit și câtva timp fălcile i se mișcară. Își adună gândurile, vru să-i țipe iar, dar ceva parcă se rupsese și căzuse în el.

– Asta nu înseamnă că... Dar văz că tu te-nfurii numai pe vorbe, pentru ce vreai să dai vina pe celălalt. Dacă ești bolnav, eu sufăr mai mult decât tine. Tu ești bolnav, zici tu și mintea ți se zbate că n-ai înțeles nimic din viață. Dar cine înțelege mai mult decât tine? Numai cel care sufere ca tine, dar fără să dea vina pe-altcineva și fără să se revolte. Tu acum suferi mai mult de gândul că ai să mori! E o suferință care se întețește cu cât mai mult, cu cât ai dori să n-o mai ai, cu cât ai dori să nu mori.

Ilie Moromete își aduse aminte de acest lucru și mintea i se turbură și mai mult.

– Și tu știi? strigă el, dar de astă dată glasul era disperat și ochii închiși nu i se mai mișcau.

– Și eu am suferit și am trecut peste asta. Eu am trăit o viață întreagă și n-am înțeles nimic, stăteam pe patul morții, o simțeam cum vine, cum stă lângă patul meu și așteaptă. Aveam șaizeci de ani și acum am șaptezeci, aștept moartea liniștit, împăcat chiar dacă îmi place viața. Dar moartea nu vine și parcă am întinerit. Ilie, Ilie! Lasă-ți suferința și n-o arunca în spatele altuia, că nu scapi de ea. Lasă-te în voia ei și gândește-te că toți suntem bolnavi, toți oamenii, chiar dacă ei umblă pe două picioare. Dar mai bine nu te gândi la nimic, nu învinui nici viața ta și nici pe nimeni. Suntem vinovați singuri de ceea ce ni se întâmplă, de ceea ce suferim. Haide, descalță-te și să mănânci. Să mănânci bine, să te odihnești și ai să te faci sănătos. Am să vând din pământ... Boala nu intră decât într-un trup cu sufletul bolnav. Vindecă-ți sufletul și boala o să piară, dar dacă pentru trupul tău am eu grijă, pentru suferința ta nu pot să am, nu te poate nimeni vindeca, afară de tine.

Ilie Moromete începu să nu mai audă vorbele tatălui său. Căzuse cu capul pe căpătâi, cu ochii închiși și o clipă simți chemarea aceea a desnădejdiei întregi, a durerii întregi și obosit nu mai putu asculta vorbele bătrânului.

Pe rând, fetele intraseră înlăuntru, apoi după ele și femeia.

– Doarme, spuse una încet, încă înfricoșată.

– Credeam că te omoară, tată, vorbi cealaltă.

– Tăceți din gură. Suferința înspăimântă pe om, zise bătrânul încet.

– E bolnav rău, tată? Ce spunea? De ce te învinuia?

Bătrânul luă o dulamă și-l înveli. Apoi apucă fetele de umeri și le împinse:

– Faceți ceva de mâncare, pregătiți ceva pentru mâine și să nu-l sâcâiți... că-l omorâți, plecați, zise mai departe bătrânul, apoi se lăsă pe marginea patului și timp îndelungat încercă să facă o țigară, fără să izbutească. Afară cocoșii cântau miezul nopții.

MEGAFOANELE

La întrebarea medicului dacă palpitațiile de inimă de care se plângea coincideau cumva cu vreun zgomot prea puternic, cu vreo voce ascuțită, cu vreo ușă trântită, strungarul Petrică Știopu ezită să răspundă; avea vecini liniștiți, nu trântea nimeni ușile și apoi să fim serioși: zgomotele care se produc într-o secție de strungărie a unei mari uzine, dacă e vorba de zgomote, nu pot fi niciodată mai slabe ca în afara ei, oricât de zgomotoși ar fi vecinii și oricât de ascuțit ar țipa, să zicem, o vecină certăreață.

– Dumneata ești însurat? întrebă medicul neconvins.

– Nu.

– Ei, când te-i însura atunci să vorbești. Deocamdată află de la mine că vocea ascuțită a unei femei, în ambianța familiară, e mai puternică decât zgomotele de la cazangerie. Dar să lăsăm. Fapt e că în momentul când tresari din somn și zici că ți se cutremură partea stângă a pieptului, nici un zgomot nu se aude. Se aude sau nu se aude? insistă medicul observând șovăiala pacientului.

Se aud megafoanele, gândi strungarul, pentru el însuși, și ezită din nou să răspundă, reflectând că nu e cazul să stabilească vreo legătură între megafoane și boala sa. El era membru de partid și își mai aduse aminte și că el, ca activist în biroul organizației, citise chiar acum câteva săptămâni raportul C.C. în care se arăta, între altele, că numărul localităților radioficate

și megafonizate a sporit considerabil. Megafoanele deci erau trecute la realizări. Își amintea chiar fraza: „a sporit numărul megafoanelor". Cuvântul „sporit" purta prin el însuși evidența unei experiențe care duseseră la rezultate de care nu se mai îndoia nimeni și pe baza lor se hotărâse „sporirea". Și dacă reflectăm și mai mult este aici chiar o nuanță: un lucru ușor de realizat se realizează într-o etapă distinctă, de pildă, o uzină, un spital, o întreprindere, se planifică pentru un an, pentru doi, sau pentru cinci, termen înlăuntru căruia uzina sau spitalul respectiv sunt realizate. Marile lucrări însă, marile proecte, marile planuri de perspectivă nu se pot încheia într-o perioadă determinată atât de precis, pentru ele se dau bătălii îndelungate și dificile, iar victoriile se înregistrează parțial: între anii cutare și cutare a „sporit" numărul gospodăriilor colective sau: au „crescut" lucrările hidrocentralei de la Bicaz etc., etc. Dacă megafoanele erau trecute în rândul acestei serii de lucrări (și erau din moment ce se spunea: „a sporit") e de la sine înțeles că necesitatea existenței lor nu poate fi judecată prin prisma turburărilor de inimă ale unuia sau altuia. Astfel, reflecta Petrică, posomorât, cu un vag sentiment de nemulțumire împotriva medicului.

– Se aud megafoanele, dar alea cântă tot timpul, spuse totuși, uitându-se bănuitor la medic (intelectualii ăștia sunt totdeauna individualiști și refractari la realizările destinate maselor).

– Ei, aha, păi vezi?! Megafoanele! exclamă medicul satisfăcut. De ce nu spui așa? Unde le ai? Sub geam? Câte ai? Au pâlnia îndreptată chiar spre fereastră, nu-i așa?

Strungarul se supără.

– Nu sunt sub geam tovarășe, sunt în grădina Palatului Pionerilor.

– N-are importanță, răspunse medicul și ridicându-se de pe scăunelul de metal unde stătuse cât îl examinase pe strungar încheie: n-ai nimic la inimă, tovarășe Petrică, palpitațiile acelea sunt simple extrasistole care o să-ți treacă, dar îți pun în vedere că megafoanele alea pe care zici că le auzi, nu e un lucru sănătos.

În străinătate se dă o luptă sistematică împotriva zgomotelor. Am auzit că s-a format chiar o Ligă, în timp ce la noi, sub motiv că se distrează, anumiți indivizi iresponsabili au alungat liniștea de pe tot cuprinsul țării. Cine e la rând rosti medicul deschizând ușa spre culoar fără să-l mai ia în seamă pe strungar.

Petrică ieși însă cu un aer disprețuitor, cuvântul „în străinătate" rostit de medic lămurindu-l definitiv în privința mentalității intelectualilor. Cât privește despre boala sa, uită chiar din clipa aceea că ar avea sau ar fi avut ceva. O luă liniștit spre uzină și începu lucrul foarte bine dispus.

În timp ce lucra își aminti de ziua când i se repartizase locuința, era primăvară ca acum, odaia era frumoasă, megafoanele cântau și totul avea ceva sărbătoresc. Era foarte plăcut să le auzi cum inundă aerul cu melodii și fiecare ramură, fiecare frunză chiar, cântau parcă și ele. Întreg cartierul se scălda în această atmosferă festivă: parcă era 1 Mai sau 7 Noiembrie. „Știu eu de ce nu le place unora megafoanele, reflectă strungarul gândindu-se la medic. Nu megafoanele îi supără pe ei, ci conținutul lor. Lasă că știu eu ce conținut ascultă ei seara pe la orice oră..."

Nu trecu însă nici un an și Petrică nu avu încotro și trebui să recunoască întâi că megafoanele îl sculau din somn și că din pricina asta se simțea cam obosit și cam fără poftă de mâncare. Mai apoi că emisiunile erau prea „mecanice". Prea erau zilnice și nu oboseau niciodată. Când lucra în schimbul întâi, venea acasă pe la orele patru și vroia să se odihnească. Nu putea. Când lucra în schimbul doi se trezea cu tresăriri puternice (după ce încetaseră o vreme, tresăririle acelea ale inimii reveniseră), iar când lucra în schimbul trei adormea ascultând articolul de fond

din Scânteia sau Sumarul presei centrale și când se trezea, pe la orele 2,30 după-amiază, asculta Cotele apelor Dunării.

Începu să-l irite ideea că tovarășul acela care era responsabil cu megafoanele nu se gândea că în cartier există oameni ai muncii care sunt obosiți și ar vrea să se odihnească și această iritație merse crescând până ce se hotărî să intervină.

Într-o zi se înfățișă la biroul de informații al Palatului, i se făcu bon de intrare și merse în audiență chiar la director.

– Tovarășe director, spuse el, intrând direct în fondul problemei, am venit să vă spun un lucru, megafoanele dumneavoastră cântă prea tare. E o problemă pe care eu o știu cu culturalizarea maselor, însă nu cred că... Ce mai încoace și încolo, încheie el observând că directorul îl asculta cu interes binevoitor, știți cum se aude?!

Directorul îi aruncă o privire afirmativă care i se păru strungarului ciudată. În clipa următoare pleoapele directorului se lăsară peste ochi și fața i se destinse inundată de o bucurie calmă și plină.

– Cum să nu știu, tovarășe, zise el privindu-l pe strungar cu satisfacție, avem cele mai puternice megafoane din R.P.R. Uite, aici, azi am primit-o, adăugă arătându-i musafirului o hârtie. „Comitetul pentru organizarea festivalului tineretului și studenților, către Palatul Pionierilor, citi directorul. Vă invităm să participați la Festivalul de la Varșovia cu stația dv. de amplificare."

La auzul unei asemenea vești, strungarului i se păru meschin și prea personal scopul vizitei sale. Se ridică și, înainte de a pleca, bâigui ceva că lui „i se pare" că totuși, pentru populație, știți, ... să se odihnească... și din pricina... că e prea tare...

– Cine, megafoanele? întrebă directorul ferm.

– Da.

– Cred și eu! exclamă el fără să se mire, și-i strânse strungarului mâna cu toată puterea, cu o expresie de parcă

vizitatorul ar fi venit să-l felicite și el primea felicitarea fără falsă modestie ca unul ce nu face decât să primească ceea ce merită. N-are nici un rost să faci pe modestul când dispui de astfel de megafoane.

Petrică ieși și el din Palat plin de mândrie și satisfacție, ca și când ar fi primit și el niște felicitări și astfel se făcu că iritarea sa se spulberă. Dar nu pentru multă vreme și într-o zi strungarul făcu brusc descoperirea că directorul acela nu e posibil să fie în toate mințile. Amintindu-și scena, sub puterea iritației extreme pe care i-o producea urletul megafoanelor (acum i se părea că urlă) îl apucă o furie cu totul de neînțeles, care îl uimi și pe el, împotriva acestui director și se hotărî să se ducă din nou să-i vorbească. Dar nu-l găsi. Îl căută apoi mereu în zilele următoare, fără succes. Directorul devenea din ce în ce mai inaccesibil și strungarul se hotărî să fie mai modest și să discute problema cu responsabilul cultural: de el depindea direct programul stației de amplificare. Dar nici acesta nu era de găsit. Ba chiar, cu timpul, strungarul se convinse că directorul era mai ușor de găsit, îl întâlni chiar de câteva ori în timp ce îl căuta pe responsabilul cultural.

– Îl cauți pe responsabilul cultural, știu, o spusese directorul văzându-l, așteaptă-l că trebuie să vie, e dus pe la raion.

Veni însă și ziua când strungarul își pierdu răbdarea și problema se rezolvă într-o clipă, ca prin farmec.

Era într-o dimineață de duminică și duminica dimineața megafoanele nu cântau, aveau program după-amiază, când grădina se umplea de pionieri. Totuși, pe la orele nouă strungarul fu zgâlțâit din somn de ceva parcă mult mai puternic decât megafoanele. Sări din pat cu inima svâcnind, vânăt la față și începu să se îmbrace febril. Pe director sau pe responsabil sau indiferent pe cine va găsi, chestiunea aceasta nu mai putea suferi amânare. Era nepermis, ceva criminal! Hotărât la mijloc nu putea fi decât o acțiune conștientă de terorizare a

maselor sub masca aceasta a culturalizării. „Ehe! Lasă că-ți arăt eu dumitale, tovarășe cu cele mai puternice megafoane din R.P.R. ce înseamnă să-ți bați d-ta joc de o acțiune a partidului, sub masca asta..."

Petrică coborî scările în goană și ieși în stradă, dar ce curios lucru: megafoanele palatului tăceau toate, din partea aceea grădina era liniștită. Copacii, printre crengile cărora erau montate puternicele amplificatoare, zăceau în tăcere. De unde venea totuși misterioasa emisiune? Căci aerul zbârnâia de răcnetele metalice ale unui crainic care citea un articol de politică externă. În cele din urmă, năucit, întrebând prin vecini, strungarul descoperi sursa: peste drum, într-o curte, cineva scosese aparatul de radio pe geam și îi dăduse drumul la maximum. Era un milițian.

– De ce ai scos radio afară, tovarășe?! îl întrebă strungarul buimăcit de uimire.

Milițianul se apropie de gard zâmbind, având ceva radios în privire și când strungarul își repetă întrebarea el explică cu un aer complice:

– Azi am băgat de seamă că megafoanele de la palat nu cântă.

– Ei și? întrebă strungarul holbat.

– L-am scos pe-al meu afară și l-am dat mai tare.

– De ce?

– Ca să audă lumea.

– De ce? Ți-a dat cineva sarcina?

– Nu, zâmbi milițianul, mereu în complicitate cu propriul său exces de zel, dar am zis așa: când tace Palatul dau drumul eu.

„E nebun, gândi strungarul, observând expresia de încântare de pe chipul milițianului.

– Măi tovarășe, uite ce zic eu, îi spuse stăpânindu-se, bagă-ți dumneata radio în casă și mințile în cap, și nu te mai ocupa

dumneata cu distracția populației, că nu e sarcina dumitale! Dumneata să păzești ordinea, asta e sarcina dumitale.

În clipa aceea însă izbucniră pe neașteptate megafoanele din grădina Palatului, adevăratele megafoane. Milițianul ridică din sprâncene și făcu un gest care însemna: ei, acum îl închid pe al meu!

Strungarul însă, din vânăt cum era, se făcu pământiu. O luă numaidecât spre poarta palatului. Pătrunse înlăuntru fără bon și încă o ciudățenie, când intră în biroul directorului, îl găsi acolo și pe responsabilul cultural. După expresia chipului lor (aveau aceeași expresie ca și a milițianului) strungarul înțelese că nu va putea să obțină nimic de la ei, dar nu se putu totuși stăpâni să nu întrebe cu un glas înalt, adresându-se responsabilului cultural:

– Măi tovarășe, de ce terorizezi dumneata populația cu megafoanele?

– Cine terorizează populația, tovarășe?! întrebă responsabilul uitându-se la musafir cu aceeași expresie cu care musafirul se uitase mai înainte la milițian. Am auzit eu că ai mai venit pe-aici, dar d-ta, tovarășe, crezi că o să renunțăm noi la programul nostru de culturalizare fiindcă vrei dumneata? continuă el. Lasă că știm noi de ce nu le place unora megafoanele noastre. Nu megafoanele îi supără pe ei, ci conținutul lor.

Strungarul ascultă buimac, dar, neputând îndura astfel de cuvinte, îi dădu un pumn în cap omorându-l pe loc.

Aprilie 1958
Mogoșoaia

MAGAZIA

În peisajul câmpiei, dincolo de linia ferată, se vedea undeva în depărtare o construcție nedefinită. Se afla la marginea satului vecin, dar era greu de spus cât de mult se afla la marginea acestui sat, la ce distanță și în ce loc anume. I se spunea magazia și existența ei popula nu numai universul nostru vizual, ci și al celor mari. Mai la dreapta sau mai la stânga de magazie, mai aproape sau mai departe de ea: era un punct de referire. „Eram cam la o sută de pași de magazie când văd că sare un epure", zicea un vânător. Sau: „Întârziasem, abia mai vedeam magazia", zicea un întârziat, iar unul care se rătăcea noaptea pe câmp descoperea magazia și găsea apoi drumul. Nimeni însă nu știa, sau în orice caz nu ne spunea nouă, celor mai mici, ce este cu această magazie, nimeni, se pare, nu fusese în ea, nimeni nu știa a cui e și la ce folosește. Seara când ni se întâmpla să ne apuce noaptea pe câmp cu caii, acest cuvânt „magazie" se dilata nemăsurat pentru noi, devenea parcă măgăoae, pe acoperișul ei de tablă neagră mergea parcă cineva... Atunci, încălicam, și copii și cai, într-o contopire totală, bântuiți de aceeași panică, o luam la goană și nu ne mai opream nici când, la vederea salcâmilor familiari ai satului, ne veneam în fire și ne dădeam seama că am fugit degeaba. Totuși mult mai plină de taine era magazia la lumina zilei. Profilul ei ni se pare castel atunci când soarele în asfințit strălucea în acoperiș și în geamuri. Zidurile

și ușile și unghiurile și grinzile streșinilor păreau imateriale, deși vedeam cu claritate atât chirpicii de pământ cât și lemnul din care erau făcute zidurile și streșinile.

Între noi și magazie se afla calea ferată, un obstacol greu de trecut. Credința aceasta nu era deloc născută din puerilitatea noastră, ci se baza pe experiență. Într-o zi ne-am apropiat de calea ferată și am început să-i pipăim piulițele și traversele groase cât noi, îngropate în pământ. Deodată am auzit o voce bubuitoare: „Bă, ce căutați voi aici?" Era un om care venea spre noi cu o cheie uriașă în mână. Am rupt-o la fugă și ne-am pitit în porumburi de unde am urmărit cu inimile ticăind să vedem dacă necunoscutul nu se ia după noi să ne omoare cu cheia aceea.

În vara următoare, fără să ni se fi întâmplat ceva anume, am trecut pur și simplu linia ferată și am pornit spre magazie. Am mers însă puțin, ne-am oprit și am rămas vreme îndelungată pe loc, cuprinși de o tristețe nedefinită. Magazia era o construcție veche. Poziția ei față de sat continua să rămână neclară, era a satului sau a câmpiei? Era un fânar, o casă de locuit, o remiză sau pur și simplu o magazie de ținut în ea lemne sau coceni? N-am mai vrut să ne apropiem să vedem, am rămas mai departe la distanță și după câtva timp cineva dintre noi a spus: magazie! Și i-am întors spatele și am și uitat-o.

RAPORTUL

Erau un șir de barăci așezate într-o dezordine aparentă. Inscripții mici pe ușile negre indicau secțiile și birourile. Pe o arcadă de tablă de câțiva metri înălțime așezată pe doi stâlpi deasupra unui drum ce trecea pe la marginea barăcilor scria: Trustul 4 construcții. Era o liniște de câmpie, se vedea în depărtare orizontul și în stânga suburbiile marelui oraș. În dreapta, la o sută de metri distanță se profilau pe cer, călare pe etaje de clădiri pe jumătate sau pe trei sferturi ridicate, macarale cu brațe lungi, încremenite parcă în nemișcare.

Pe sub arcade de tablă, ferindu-se la o parte din calea a două camioane încărcate, care tocmai se apropiau, un om se opri în dreptul ghișeului pazei și se legitimă. Prin ochiul mic de sticlă al ghișeului se văzu doar mâna celui dinlăuntru care ridică receptorul și formă două numere.

Omul coti după primul grup de barăci și după ce mai merse câtva timp o luă la dreapta și traversă. Mergea fără șovăială ca și când ar fi cunoscut în general locul în care intrase, deși din când în când se oprea și cerceta inscripțiile de pe uși. Mergea cu mâinile în buzunarele pardesiului și părea tânăr și degajat în mișcări, dar o degajare restrânsă și cu gesturi fără tranziție fragmentate. Când se uita pe o ușă să vadă ce scrie, se apleca foarte tare, apoi își revenea, ridica cu un deget ochelarii de pe șeaua nasului și în clipa aceea gura îi rămânea deschisă, ca un semn de întrebare sau ca o nedumerire fără sens.

Se opri în dreptul unei uși și ciocăni. Felul în care ciocăni fu timid, totuși hotărât, inevitabil, cum inevitabil este să faci o mișcare energică dacă vreai să prinzi un tramvai care a pornit. Intră înăuntru. Aici se văzu degajarea lui, întoarse liniștit spatele interiorului în care intrase și închise ușa cu o anume metodă. Apoi reveni cu fața spre interior și ridică fruntea. Își împinse ochelarii căzuți pe nas și o clipă rămase cu gura deschisă.

– Bună ziua, spuse.

În baraca spațioasă se aflau trei birouri mari. Două dintre ele erau goale, fără hârtii, la al treilea, lângă fereastră, stătea un om și lucra. Parcă nici nu auzi că intrase cineva, nu răspunse nimic.

Vizitatorul se apropie, se opri la un metru distanță de biroul celui care lucra și rosti:

– Vă rog, aici e serviciul „normatori"?

Omul din spatele biroului lăsă să se scurgă câteva clipe lungi, apoi ridică fruntea din hârtii și se uită înaintea sa. Era un om de vreo patruzeci de ani, cu o expresie de mare seninătate și tăcere pe chip. El rămase gânditor câtva timp, cu stiloul în mână, apoi își duse mâna la frunte, își mângâie tâmplele, privirea îi alunecă într-o parte, se aplecă și continuă să lucreze.

Vizitatorul se apropie o jumătate de pas mai mult și expresia chipului său sugera că de astă dată va repeta întrebarea ceva mai răspicat și mai tare, cu o nuanță de inevitabil mai accentuată. Dar în clipa când fu pe punctul de a deschide gura omul de la birou rosti:

– Ce dorești dumneata?

Avea o voce blândă, limpede și stranie care pornea parcă din niște singurătăți înghețate și inaccesibile.

Lucra când pusese întrebarea și nu se întrerupse din lucru după ce o puse. Din pricină că vocea sa venea din depărtări atât de glaciale, capul său, aflat aici, părea imens. I se vedeau urechile care sugerau amplificări misterioase, nasul ca o sabie.

lucioasă și fină, fălcile odihnite, calme, rase proaspăt, gura parcă de bronz, cu tăietura delicată, cu un zâmbet interior, de liniște și putere, pierdut în cutele obrazului și bărbie.

Vizitatorul bâlbâia ceva. La urmă încheie:

– Pot să-i aștept aici?

– De ce să nu puteți, zise omul de după birou, luați loc. Uite, continuă el cu uimitoarea sa voce blândă, aveți un scaun lângă dumneavoastră. Luați loc și așteptați. Vizitatorul mulțumi, se așeză pe scaun și întrebă dacă poate să fumeze. După cinci minute de tăcere omul de după birou răspunse:

– Fumați.

De alături de după pereții de lemn se porni, țăcănind, să bată o mașină. Un telefon țârâi undeva îndelung, apoi tăcerea se așternu din nou asupra barăcii. Trecu astfel aproape o oră. La un moment dat se auziră pași afară și vizitatorul tresări, ridică fruntea și se uită spre ușă. Apărură doi inși, în haine, cu fulare la gât, puțin cam rebegiți, frecându-și mâinile. Unul era înalt, masiv, blond, cu capul gol, celălalt mai mic decât mijlociu, subțirel, cu mâini fine, cu pălărie în cap și cu gâtul aplecat puțin într-o parte. Se îndreptară spre soba de tuci care ardea în colțul biroului și întinseră mâinile deasupra ei. Vizitatorul se ridică de pe scaun, se apropie de ei, se opri și ridică fruntea. Cel mic îl văzu și exclamă:

– Răzășene!

Cel blond și masiv întoarse și el capul și rămase o clipă țintuit; apoi exclamă și el:

– Răzășene.

– Tretinescule, Demostene! murmură și vizitatorul. Erau exclamații de uimire și de surpriză dar parcă retrase, oprite, nedumerite. Cel mic exclamă iar:

– Ce e cu tine, Răzășene?

– Ce e cu tine, mă? întrebă și cel blond și masiv, ca un ecou al vocii celuilalt.

Vizitatorul își împinse ochelarii de pe nas, se uită întâi la unul, cu gura deschisă, își mută cu o mișcare fără tranziție capul spre celălalt, gura i se închise, apoi i se deschise iar și schiță un zâmbet încremenit. Se putea însă bănui că în această schiță de zâmbet se aduna toată bucuria lui. Și bucuria aceasta lui i se părea elocventă în sine, nu răspunse nimic la întrebările celor doi.

– De unde vii, mă? continuă cel mic.

– Ce cauți aici? zise și cel blond și masiv.

– Pe voi vă caut! răspunse vizitatorul.

Urmară câteva clipe de tăcere.

– Și de unde zici că vii? repetă cel mic.

– Din Pașcani.

– Ce cauți tu la Pașcani?

– Acolo lucrez.

– Ce lucrezi?

– Sunt contabil.

– Bravo, mă, Răzășene!

– Și pe-aici de ce ai venit? reluă cel blond și masiv.

– Am venit pe la voi. Sunt într-o delegație la minister.

– Cine ți-a dat adresa?

– Gâjâilă.

– Unde lucrează Gâjâilă?

– La M.A.I.

Urmă o exclamație din gât pe care cel blond o scoase ca un soi de concluzie; el făcu e! și parcă chicoti și privirea îi sticli: e bine că ai venit! E bine că Gâjâilă lucrează la M.A.I. Cel mic se uită la musafir degajat și vag protector. E! făcu din nou cel blond și masiv parcă adăugând: e bine că vă uitați unul la altul.

– Câți ani sunt de când nu ne-am mai văzut, Răzășene? întrebă cel mic.

– Ehe, mulți! zise vizitatorul. Din 45 nu ne-am mai văzut. Dar tu ce mai faci, Demostene? Mai scrii poezii?

– Mai scriu! Dar tu?

– Eu ce?

Cel blond și masiv avu parcă o clipă de buimăceală, apoi deodată surâse și întrebă:

– Mai ți-aduci aminte de facultate?

– Mi-aduc. S-a dus studenția!

– E! făcu celălalt, parcă spunând: s-a dus, asta e!

– Vasăzică voi ați ajuns normatori.

– Da, Răzășene!

Se lăsă iar tăcerea. Vorbiseră tot timpul parcă în șoaptă și acum când nu mai spuneau nimic, păreau intrigați de ceva, atenți parcă la ceva care nu parvenea să urce spre treptele superioare ale conștiinței, dar care nu le era deloc străin. Cel mic, cu gâtul strâmb fuma gânditor. Purta o cravată cam învechită, cămașa însă îi era bine călcată. Costumul de asemeni cam vechi, dar îngrijit, cu pantalonii cu dungă iar haina croită bine. Stătea mereu cu pălăria pe cap.

– Dar unde ați fost voi până acuma, că v-am căutat și anul trecut într-o vreme !? șopti vizitatorul.

I se răspunse prin tăcere. Masivul, observând că celălalt așteaptă o explicație, se uită spre cel mic și făcu din gât: e! adică he, ce vesel, nu înțelege! Și fiindcă nici această exclamație nu-l lămuri pe vizitator, masivul șopti:

– Ai uitat ce-a fost când eram studenți, Răzășene?!

– Ce? Ce să uit?

– Ai uitat? Diagonala, Răzășene! Purtai și tu diagonală!

– Eu? Ce diagonală? se miră musafirul.

– E! chicoti masivul, amuzat de faptul că celălalt nega un lucru atât de îndeobște cunoscut.

Gânditor, scuturând scrumul țigării cu degetul mic de la aceeași mână cu care fuma, cel mic și cu pălăria pe cap zise:

– Nu, Răzășanu n-a fost.

Cel masiv, se uită atunci spre vizitator și exclamă admirativ:

– Ai avut noroc, mă!

Și fiindcă provincialul din Pașcani tot nu reușea să prindă sensul celor ce se spunea, cel mic îi explică:

– Am stat la pârnaie doi ani, Răzășene, fiindcă am îmbrăcat cămașa verde când eram studenți!

– A! exclamă vizitatorul dumirit. Uitasem, adică... zise el și făcu un gest de la umăr spre șold.

– Da, confirmă cel mic repetând gestul: diagonală!

– Și... reluă musafirul mirat, v-a primit în serviciu?

– Am avut noroc cu... explică în șoaptă cel mic, arătând cu țigarea peste umăr spre omul de după birou: „Vă primesc dar la cea mai mică abatere vă zbor", așa ne-a zis. E prieten cu șeful cadrelor, mai adăugă și făcu cu ochiul, sugerând că acest șef de cadre e un om... așa... înțelegi... care știe el ce face! Și din nou, cel mic făcu cu ochiul sub pălăria lui, mică și ea, cu borurile trase în jos de jur-împrejur.

Cât timp durase acest dialog masivul aruncase niște priviri nedumerite, parcă de așteptare, dar parcă de speranță nedeslușită spre omul de după birou, care, absorbit, lucra singur la hârtiile sale. Deodată cel mic, neliniștit brusc, se uită la ceasul brățară și trăgând intens din țigară, cu privirea la pândă, șopti:

– Mergem?

– Să mergem. E ora trei! răspunse cel masiv, dar cu îndoială, cu neîncredere.

Rămaseră pe loc. O bizară inerție îi țintui parcă lângă sobă. Cel cu pălăria pe cap se uită din nou la ceasul brățară, strivi țigarea în nisipul de deasupra sobei și apucă întâi mâna vizitatorului, o strânse parcă pe furiș, făcu la fel cu celălalt și șopti:

– V-am salutat, la revedere!

Și o luă repede spre ușă, călcând în vârful picioarelor.

Nu făcu însă nici trei pași. În tăcerea care domnea în baracă se auzi de după biroul de lângă geam o voce îndepărtată și blândă care rosti:

– Demostene, e ora trei fără un minut și eu n-am primit încă raportul săptămânal.

– Da, tovarăşe Ionescu, răspunse cel blond şi masiv, cu o voce jenată, tot mai nutrea însă speranţa unei posibile amânări a acelui raport. Ştiţi, vi l-am dat data trecută şi...

Se întrerupse. Cel mic făcuse o săritură spre uşă. Cu un salt de o elasticitate uimitoare cel blond şi masiv îi tăiase drumul şi răsuci cheia în uşă. Omul de dincolo de birou continua să lucreze, cu capul în hârtii; i se vedeau de la distanţă urechile mari... Aşezat cu spatele la uşă blondul continuă:

– Tovarăşe Ionescu, şi nu mai am nici cerneală.

– Cerneală? zise tovarăşul Ionescu. Este! Uite aici la mine pe birou cerneală.

– Roşie, tovarăşe Ionescu.

– Da, roşie. Chiar roşie am.

– Tovarăşe Ionescu...

– Raportul săptămânal! rosti omul de după birou cu vocea sa imperioasă, îndepărtată.

Cel blond şi masiv părăsi uşa şi întinse braţele în aer aşa cum fac copiii când se joacă de-a baba-oarba. Cel mic se dădu înapoi dar masivul îl urmări. Părea un golem jenat, deloc convins, parcă nehotărât, totuşi implacabil. Cel mic se întinse deodată cu spinarea pe duşumea şi începu să dea din mâini şi din picioare ca un cârcâiac dar tot aşa, fără convingere că împotrivirea i-ar ajuta la ceva. Blondul îl acoperi cu pieptul, făcu să înceteze mişcările acestea, întinse mâna spre birou, luă de-acolo sticla cu cerneală şi o depuse pe podea. Trase cămaşa celui de jos, îi desfăcu cravata, îl desveli, puse mâna pe sticla cu cerneală şi turnă conţinutul între picioarele celuilalt. După care se ridică şi se uită elocvent spre omul de după birou: „iată, parcă spunea, e gata şi raportul săptămânal".

– Ce e, Tretinescule, spuse el mirat. Vreai să fugi de raport?

– Nu, tovarăşe Ionescu. Şi adresându-se celui masiv: data viitoare să cei cerneala ta, să nu mai vii să-mi ceri mie cerneală.

– Stai la raport, Tretinescule!

Între timp omul de după birou se ridicase, şi privise scena. Îşi închise stiloul, vârî hârtiile în sertare şi se pregăti să plece. Îşi trase pardesiul pe mâneci. Îşi luă servieta. Zâmbetul interior care se pierdea în cutele obrazului şi în hârtie apăru accentuat, timp de câteva clipe în colţul gurii. Porni spre uşă. Cei doi în picioare îi făcură loc şi rămaseră tăcuţi, atenţi, aşteptând. Omul străbătu biroul fără să mai spună nimic şi fără să schiţeze măcar un gest, deschise uşa şi ieşi. În clipa când mâna lui părăsea clanţa, cei doi, rostiră automat:

– Să trăiţi, tovarăşe Ionescu.

Lângă biroul răsturnat, cu ochelarii pe nas, cu gura deschisă şi cu privirea holbată de uimire rămăsese uitat vizitatorul din Paşcani.

UN LUPTĂTOR

Era în plutonul nostru unul care într-o zi ne uimi pe toți prin maniera cu care se dădu drept un mare luptător: anume el spuse că se ia la luptă cu soldatul Aniculinii numai cu o mână și îl pune la pământ, că cu soldatul Apetrii numai cu un picior, iar cât despre soldatul Bașă îl pune jos fără să folosească nici mâinile, nici picioarele. Partea surprinzătoare fu că într-adevăr luptând numai cu o mână sau numai cu un picior sau ridicând brațele în sus și ferindu-se să facă câtuși de puțin uz de picioare, trânti pe Aniculinii, îl luă pe șold pe Apetrii și îl puse pe soldatul Bașă la pământ. După această întâmplare ne trezirăm că în jurul acestui om se formă cu timpul o foarte numeroasă galerie și că însuși omul nostru se schimbă. El lua zgomotele galeriei dornică de spectacole drept admirație sinceră, iar zâmbetele noastre, care recunoșteam și noi că e ceva să-l învingi în felul acela pe soldatul Bașă, drept recunoaștere implicită a talentelor sale de luptător. Mai mult chiar, începu să creadă și în talentele pe care nu le avea. Începu să ne dea sfaturi.

Nu erau rele sfaturile lui, fie și numai pentru faptul că ne reamintea banalități prețioase, ca de pildă: „să nu stai niciodată în genunchi, dacă lupta se angajează în picioare". Sau: „marii luptători au avut totdeauna un metru șaptezeci". Era plin de exclamații și gesticulații, avea „personalitate". Cugetările sale erau, spre stupoarea noastră, surprinzătoare, se exprima, de

pildă, astfel: „În luptă, exclama el, să nu tragi niciodată adversarul peste tine" și făcea o pauză, apoi înălța vocea și arunca cu un gest restul gândirii: „...dacă nu știi să-l dai peste cap". Nici că se putea stârni un entuziasm mai mare în rândurile galeriei decât cu aceste cugetări și această gesticulare.

Se dusese vestea până la comandantul nostru, care într-o după-amiază se opri pe câmp lângă noi și foarte vesel întrebă: „e adevărat că soldatul Putină (așa îl chema pe luptătorul nostru) îl pune jos pe soldatul Bașă – fără mâini și fără picioare?" „Da, e adevărat", răspunserăm plictisiți. „Vreau să văd și eu!" ceru comandantul și urmă un spectacol neobișnuit, cu multă galerie, care dură aproape o jumătate de oră. Soldatul Putină se întrecu pe sine, îl puse pe soldatul Bașă la pământ într-o manieră nemaipomenită învârtindu-se în jurul lui însuși cu soldatul Bașă agățat de mijlocul său, picioarele acestuia plutind în aer. Era marea lui artă să-l smulgă deodată pe Bașă de la pământ și să înceapă să se învârtească cu el în aer. Cum reușea el acest lucru? Iată în ce fel: se lăsa moale, îi dădea lui Bașă iluzia că poate fi învingător, Bașă se crampona să-l doboare, îl strângea de după mijloc și atunci Putină se încorda brusc și începea să se învârtească cu el. Odată obținută această figură, a se opri fără veste și a cădea peste Bașă la pământ nu mai era decât o glumă pentru luptătorul nostru.

Ne supărarăm. Asta era circ nu luptă. Ne hotărârăm să restabilim armonia stricată în plutonul nostru și într-o zi unul dintre noi atrase atenția lui Putină să nu se mai umfle în pene ca un curcan, ce? I se părea că e o ispravă așa mare să lupte cu soldatul Bașă? Soldatul Putină înțelese că era provocat și lupta începu. Devenise mult prea vanitos ca să accepte să se facă la adresa lui cea mai mică insinuare și cu atât mai puțin să tolereze o asemenea observație critică. Nici nu începu bine lupta și se și văzu cât de vulnerabil era eroul nostru, se observau mișcările prea dezordonate și prea bățoase pe care le făcea, lipsa lui de

suplețe, încrâncenarea foarte spectaculoasă a mișcărilor, care stârnea admirația galeriei, dar care pentru noi era semnul indiscutabil al înfrângerii care îl aștepta. În naivitatea noastră ne și bucuram că în sfârșit o să se termine cu bombasticul și teatralul nostru luptător. Nu bănuiam ce surpriză ne rezerva acest ins care gustase prea multă vreme din plăcerea ieftină pe care o oferă galeria aclamând. Știam noi ceva că, de pildă, între timp, eroul nostru se complicase atât de mult încât galeria nu-i mai plăcea în mod direct, ci, ca să spunem așa, prin refracție, perpetuă, adică el stârnea râsetele galeriei, ca să râdă apoi el de râsetele lor, galeria văzându-l râzând, râdea și mai tare, ca să râdă apoi el și mai tare de râsetele lor mai tari și așa mereu. Dar eram departe de a bănui că în aceste puerile complicații ale firii sale zăcea surpriza care avea să ne-o ofere, deși tocmai asemenea caractere oferă asemenea surprize.

Iată ce s-a petrecut. În momentul în care amenințarea pentru eroul nostru deveni reală, în clipa în care în el însuși echilibrul se pierduse, exact în clipa dramatică în care pentru galerie el era încă în picioare, corpul său, cuprins de spaimă, dar acționând și dintr-un instinct fără greș care îi șoptea că galeria nu va părăsi pe eroul ei favorit dacă el va face ceva, indiferent ce, numai să nu se lase pur și simplu pus la pământ, în clipa aceea, zic, corpul său a făcut să se audă un zgomot trivial, neașteptat, foarte violent și salvator: galeria a izbucnit în hohote grozave. Câmpul de luptă fusese otrăvit. Atunci unul din adversari a părăsit lupta, s-a dat mai la o parte, și a început să vomite.

noiembrie '60

II. ROMANE

MOROMEȚII. I
(1955)

PARTEA ÎNTÂI

I

În câmpia Dunării, cu câțiva ani înaintea celui de-al doilea război mondial, se pare că timpul avea cu oamenii nesfârșită răbdare; viața se scurgea aici fără conflicte mari.

Era începutul verii.

Familia Moromete se întorsese mai devreme de la câmp. Cât ajunseseră acasă, Paraschiv, cel mai mare dintre copii, se dăduse jos din căruță, lăsase pe alții să deshame și să dea jos uneltele, iar el întinsese pe prispă o haină veche și se culcase peste ea gemând. La fel făcuse și al doilea fiu, Nilă; intrase în casă și după ce se aruncase într-un pat, începuse și el să geamă, dar mai tare ca fratele său, ca și când ar fi fost bolnav. Al treilea băiat, Achim, se furișase în grajdul cailor, se trântise în iesle să nu-l mai găsească nimeni, iar cele două fete, Tita și Ilinca, plecaseră repede la gârlă să se scalde.

Rămas singur în mijlocul bătăturii, Moromete, tatăl, trăsese căruța sub umbra mare a celor doi salcâmi de lângă poarta grădinii și apoi ieșise și el la drum cu țigara în gură. Părea de la sine înțeles că singură mama rămânea să aibă grijă ca ziua să se sfârșească bine.

Moromete stătea pe stănoaga podiștei și se uita peste drum. Stătea degeaba, nu se uita în mod deosebit, dar pe fața lui se vedea că n-ar fi rău dacă s-ar ivi cineva... Oamenii însă aveau

treabă prin curți, nu era acum timpul de ieșit în drum. Din mâna lui fumul țigării se ridica drept în sus, fără grabă și fără scop.

– Ce mai faci, Moromete? Ai terminat, mă, de sapă?

Iată că se ivise totuși cineva. Moromete ridică fruntea și îl văzu pe vecinul său din spatele casei apropiindu-se de podișcă. Se uită numai o dată la el, apoi începu să se uite în altă parte; se vedea că nu o astfel de apariție aștepta. „...Pe mă-ta și pe tine, chiorule!" șopti atunci Moromete pentru el însuși, ca și când până atunci ar mai fi înjurat pe cineva în gând și acum îl îngloba și pe vecin, fiindcă tot apăruse; după care răspunsese foarte binevoitor:

– Da, am terminat... Tu mai ai, mă, Bălosule?

– Am terminat și eu. Mai avem un petic dincoace în Pământuri, mi l-au săpat ai lui Țugurlan... Ce faci, Moromete, te-ai mai gândit? Îmi dai salcâmu ăla?

Moromete se uită țintă la vecinul său, înțelegând pentru ce ieșise el la drum, și nu răspunse la întrebare. „Da, am discutat odată să-ți vând un salcâm! Poate am să ți-l vând... poate n-o să ți-l vând... De ce trebuie să ne grăbim așa?" părea el să-i spună.

– Dar Victor al tău... El nu mai iese la sapă, Bălosule? Sau de când e voiajor nu-l mai aranjează? zise Moromete. Adică... admitem cazul că fiind ocupat... mai adăugă el.

Vecinul avu bănuiala că aceste cuvinte nu sunt chiar atât de nevinovate cum s-ar fi putut înțelege din glasul cu care fuseseră rostite, dar trecu peste asta.

– Păi de ce zici că nu vreai să mi-l mai dai, Moromete? Că vroiam să ți-l plătesc...

Drept răspuns, Moromete începu să se uite pe cer.

– Să ții minte că la noapte o să plouă. Dacă dă ploaia asta, o să fac o grămadă de grâu, Tudore! zise el.

Bălosu nu mai zise nici el nimic; apoi după câteva clipe schimbă vorba:

– Mă întâlnii pe la prânz cu Jupuitu. Zicea că mâine-dimineață o pornește prin sat după *fonciire.*

Moromete rămase nemișcat.

– Zice că a primit o dispoziție, sau un ordin, dracu să-l ia... Că cine are de achitat *fonciire* și n-o s-o achite mâine, o să le ia din casă.

Moromete se mohorî dintr-o dată. Vru să răspundă, dar se ridică pe neașteptate de pe stănoagă și sări spre poartă; un cal scăpase din grajd și vroia să iasă la drum.

– Nea îndărăt, blegule, unde vrei să te duci? strigă omul închizându-i poarta în nas.

Calul nu se sperie însă, rămase cu botul lângă ulucă și suflă puternic pe nări, apoi, cu dispreț parcă, se întoarse cu spatele și începu să se frece de ulucă.

– Nea, n-auzi surdule!... Tu-ți adineaurea mă-tii! strigă Moromete înfuriat.

Calul se opri din scărpinat și porni nepăsător spre prispa casei unde zăcea Paraschiv. Moromete se luă după el, dar calul nu-l luă în seamă, se opri lângă prispă și întinse gâtul lângă parmalâc, unde începu să roadă cu dinții dintr-un drob de sare. Paraschiv ridică fruntea, se uită câteva clipe ca și când n-ar fi înțeles ce se întâmpla, apoi deodată îi repezi calului cu toată puterea un picior în burtă.

Tot atunci mama ieși în prag. Avea fața roșie și obosită, iar nădușeala îi curgea șiroaie înnegrite peste obraji și gât.

– Ilie, unde s-au dus fetele alea? Ce fac eu aici singură? Acu se întunericește și ce mâncați?

– Raci o să mâncăm, fa, d-aia te vaiți tu? răspunse Moromete trăgând calul spre grajd.

Raci nu se găseau nicăieri în apele satului. Tocmai raci, prin urmare, aveau să mănânce la masă. Femeia se șterse cu deznădejde pe frunte, înghiți în sec și pieri în tindă.

– Niculae, unde ești, mă? strigă Moromete spre grădină.

– Aicea sunt! se auzi un glas de undeva.

– Ce faci acolo? Treci încoace și ajută-i mă-tii! Te duseși în grădină să te odihnești, că până acum stătuși! Când ți-oi da una după ceafă, îți sar mucii pe jos!

Pe poarta grădinii intră un băiat de vreo doisprezece ani. Avea capul gol și cămașa de pe el era ferfeniță. Picioarele goale erau pline de zgârieturi vechi cu urme de sânge închegat cu praf.

– Treci la mă-ta și vezi ce treabă are! spuse iar Moromete, pornind încet spre grădină.

II

Băiatul se urni de lângă poartă și intră în tindă. La vatră, femeia se chinuia cu o mână să mestece mămăliga, iar cu alta să prăjească niște ceapă în tigaie. Alături de vatră, prinsă între două cărămizi, clocotea o oală cu ceva verde înăuntru. Femeia dăduse jos căldarea cu mămăligă și o mesteca aprig, încercând din când în când s-o țină pe loc cu talpa piciorului.

– Veniși cu oile, mă? Du-te repede și prinde-o pe Bisisica... Viu și eu acum să le mulgem... Să torn mămăliga... Unde sunt fetele alea?

Băiatul se uită la maică-sa și se întoarse alene îndărăt, fără să spună ceva. Ieși în curte și începu să strângă oile spre obor. Câțiva miei săriseră pe prispă și lingeau sare.

– Câși, mânca-te-ar câinii! zise el apucând mieii de gât și făcându-le vânt de pe prispă.

Închise poarta oborului și rămase între oi tăcut. Oborul era mic și cele douăzeci, douăzeci și cinci de oi abia aveau loc să se miște. Una dintre ele, care stătea alături de băiat, frecă pământul cu copita ei mică și se culcă încet, suspinând. Era o oaie bătrână și blândă care mergea totdeauna în urma cârdului.

– Ai prins-o, mă? Hai mai repede că se răcește mămăliga!

Băiatul se întoarse nepăsător spre mama lui care intrase în obor cu un căldăroi în mână și abia se mișcă.

– Hai, Niculae... hai, Niculae! Să nu-ți dau acum câteva! Unde e Bisisica? Treci s-o prindem, unde te tot uiți? zise femeia cu glas moale și cam îndepărtat, ca și când ar fi vorbit gardurilor.

– Lovi-o-ar moartea de Bisisică! mormăi Niculae, apropiindu-se de o oaie neagră și cornută care se pitise într-un colț și aștepta nemișcată, ascultând parcă cele ce se spuneau despre ea.

Băiatul se repezi asupra ei și o apucă de picior; oaia nu se mișcă, dar când își simți piciorul prins zvâcni pe neașteptate și-l trânti pe băiat cu burta la pământ.

– Fire-ai a naibii, dacă nu te omor! scrâșni el și ridicându-se cu o sprinteneală uimitoare se repezi iar. De astă dată, el n-o mai scăpă din mâini. Oaia sărea în trei picioare și gemea greu. Femeia se apropie cu căldarea și o apucă de celălalt picior, o trase spre buza căldăroiului și începu s-o mulgă. Niculae o ținea de coarne și o izbea cu sălbăticie peste bot.

– Mânca-te-ar lupii să te mănânce! Dacă n-am să te omor într-o zi...

Femeia zise s-o lase în pace, să nu mai dea în ea degeaba. Cum degeaba? Mergea în frunte și totdeauna târa întreg cârdul în goană peste izlaz și nu se mai oprea până nu ajungea pe locurile de păscut. Niculae era silit să alerge și el și arunca zadarnic cu bulgări spre ea. Când ajungeau pe miriște, băiatul cădea istovit de goană pe o brazdă și plângea în neștire. Uneori o prindea cu ajutorul altor băieți și o bătea cu cruzime. Oaia se mai cumințea un timp, lăsa alteia conducerea cârdului, apoi iarăși își lua locul. Câteodată, înnebunit, Niculae alerga înaintea oilor aflate în plină goană, despărțea cârdul de oaia bezmetică, o alunga în porumburi cu ciomagul și o bătea cu bolovani până îl părăseau puterile. Oaia sărea din loc în loc, fugea, se oprea tremurând și gemea de lovituri. În ziua aceea nu mai alerga, dar a doua zi goana și chinul băiatului reîncepeau cu prospețime. Niculae o ținea minte încă de pe când era noatină.

Într-o iarnă, la Bobotează, venise popa cu căldărușa și intrase în obor să stropească oile cu aghiazmă. Bisisica – așa o botezase Achim când o învățase să împungă ca berbecii – ieșise din cârd și ridicase fruntea spre popă. Când părintele făcuse semnul crucii zbicind din busuioc, oaia, crezând că e vorba de împuns, se repezise în patrafirul aceluia bestecăind cu cornițele ei mici printre picioarele popii.

– Gata, ai scăpat, zise femeia lovind cu milă spinarea oii, care în tot timpul mulsului tremurase ca frunza. Dă-i drumul, Niculae!

Băiatul îi dădu drumul de coarne, izbind-o în același timp cu piciorul în grumaz; apoi prinse altă oaie, care cât simți mâna femeii sub uger, singură se lăsă pe căldăroi și începu să rumege liniștită.

– Vezi, asta de ce stă?! îngână Niculae, ca și când cineva ar fi pretins că toate oile seamănă cu Bisisica. Nu știu, mamă, dar eu m-am săturat... Eu, le lovește moartea de oi, îngână el mai departe jelindu-se. Eu nu mă mai duc cu oile... Toată lumea le dă la cioban, numai tata s-a găsit mai breaz să mă trimită pe mine... De ce nu-i spui să le dea la cioban? De două luni de zile nu m-am mai dus la școală... Are să mă lase repetent...

– Gata, zise femeia, alta... Hai mai repede, că se răcește mămăliga!...

Niculae prinse altă oaie care nu mai era blândă. El o apucă de bot cu ură și-i strânse nasul:

– Stai! e! o iai pe urmele Bisisichii, fire-ai a naibii!? bolborosi el. Apoi se adresă mamei cu alt glas: Eu spun una și tu te faci că n-auzi! N-auzi că mă lasă repetent?

– Ce să-ți fac eu dacă te lasă repetent? Parcă dacă te duci nu te lasă! răspunse femeia cu gândul în altă parte.

– N-auzi că nu mă lasă?! zise băiatul necăjit. De câte ori vreai să-ți tot spun?

– Ce să-mi tot spui? întrebă femeia cu același glas îndepărtat și îmbulzit de alte gânduri. Alta, spuse ea iar. Se vede că nu prea le-ai păscut azi... Asta abia a dat câteva picături!

Niculae, de astă dată, strigă:

– N-auzi, mamă?

– Aud, mă, aud! Spune! răspunse femeia mai apropiat.

– Păi nu ți-am mai spus? „Tu, Moromete, nu te speria că n-ai cărți și că n-ai venit astă-toamnă, eu te trec clasa numai să vii la examen. Să înveți pentru examen, că nu ți-am pus note“...

– Păi să te duci la examen, zise femeia, iarăși cu gândul împrăștiat.

– Cum să mă duc, mamă, dacă n-am învățat?!

– Păi învață! răspunse femeia moale.

– Cum să învăț?! strigă Niculae deodată atât de indignat și furios că ridică și brațele, și glasul lui de copil răsună ascuțit în liniștea amurgului care începuse să acopere salcâmii.

– Ia și tu o carte cu oile și citește. Ce vreai să-ți fac eu? răspunse femeia cu un glas în care răzbătuseră câteva urme de interes.

– Care carte, mamă, care carte? Nici *Citirea* n-a vrut să-mi cumpere tata. De unde să iau, că nimeni nu mi-o dă. Dacă m-ar lăsa să mă duc la școală...

Femeia tăcea și mulgea mai departe oaia.

– Mai e vreuna? întrebă ea apucând altă oaie. Treci și ține-o să nu-mi verse laptele, mai spuse ea, strângând căldăroiul între genunchi.

Niculae apucă oaia de gât cu o mână, iar cu cealaltă o atinse pe femeie pe umăr.

– Mamă, spune-i tu lui tata... zise el rugător, dar glasul i se rupse și scoase un strigăt. Oaia se mișcase și-l călcase pe o bubă de pe picior cu copita ei mică și ascuțită. Niculae izbucni pe neașteptate într-un plâns sfâșietor și se lăsă jos ca o cârpă.

– Ce e, mă, te-a călcat? întrebă femeia sec. De ce nu te păzești? Ține oaia să nu-mi verse laptele!

La auzul glasului lipsit de milă al mamei, băiatul începu să plângă și mai adânc, perpelindu-se pe jos și izbind cu pumnii lui mici în pământul afânat de bălegarul vechi al oilor. Femeia prinse altă oaie și începu să mulgă singură și tăcută, în timp ce Niculae continua să plângă. Într-o vreme el încetă orice mișcare, se ridică în capul oaselor și rămase cu coatele pe genunchi. Se simțea că durerea piciorului îi trecuse de mult, el însă plângea mai departe pe genunchi, ca și când ar fi cântat ceva lung și deznădăjduit:

– Aaa... aaa...

– Ce e acolo, mă? se auzi din drum glasul lui Moromete. Iar te-a călcat oaia? Taci din gură, că nu-ți iese mațele.

Femeia tocmai atunci terminase de muls și pleca din obor. Ea se opri în mijlocul bătăturii și vorbi cu glas care îl făcu pe Niculae să se oprească din plâns.

– Lovi-o-ar moartea de vorbă, de care nu te mai saturi, Ilie! Toată ziua stai de vorbă și beai la tutun și mie îmi arde cămașa pe mine. Dacă alții n-au treabă și au chef de vorbă... Copilul ăsta plânge aici și el stă la poartă și bea tutun. Veniți de la deal și vă lungiți ca vitele... și eu să îndop singură o ceată de haidamaci...

Paraschiv ridică fruntea și-o privi pe femeie cu o ură cuibărită în el de pe vremea când mama lui bună murise. Din drum, Moromete se urni spre poartă și intră în curte tăcut.

– Ce e, fa, zăltato, ce vreai să fac eu? Dacă e bleg și-l calcă și oile...

– Toată lumea are treabă, Catrino, zise Tudor Bălosu din drum.

Femeia nu răspunse nici unuia și intră în tindă.

– Moromete, zise Tudor Bălosu, nu stai, mă, să-ți dau banii?

Moromete făcu un gest nedeslușit.

III

Cele două fete ale lui Moromete ajunseseră la gârlă și începuseră să se scalde. Apa era rece, dar în timpul zilei fuseseră la muncă și a doua zi era duminică, era călușul, nu puteau sta fără să se spele.

– Ce facem, fa? zise cea mai mare, Tita, după ce intră în apă și începu să clănțăne din dinți. E rece ca gheața.

– Ei, ca gheața, vezi-ți de treabă, așa e la început, răspunse cealaltă intrând în gârlă vitejește.

Tita se aplecă și o stropi pe neașteptate cu un val de apă. Fata cea mică țipă ascuțit, se strâmbă înfiorată, apoi deodată se aplecă și ea și o împroșcă pe soră-sa de sus până jos. Se bălăciră câtva timp țipând mereu, apoi Tita se opri și strigă:

– Ajunge, treci și mă freacă pe spinare, trebuie să ne întoarcem acasă!

Fetele începură să se spele pe rând, cea mai mare uitându-se din când în când cu teamă să nu le vadă cineva. Într-un timp ea chiar sări din apă și se repezi spre mal. Partea de gârlă unde se scăldau era un loc dosnic la marginea satului, numit, nu se știe de ce, Valea Morii. Lângă vale se întindea un fel de crâng lat, mai mult un fel de iaz părăsit de apele râului care curgeau pe marginea satului. Dinspre partea aceea, care făcea un cot mare lângă gropanul unde stăteau fetele, se auzea cineva plescăind prin apă și apropiindu-se din ce în ce.

– Treci, fă, afară, Ilinco, n-auzi că vine cineva? zise Tita speriată.

– Și dacă vine, ce? răspunse Ilinca nepăsătoare.

– Fă, zăpăcito, nu ți-e rușine? Treci afară, n-auzi?

Fata însă, chiar de-ar fi vrut să se mai ascundă, n-ar mai fi avut timp. De după colțul apei se ivi, printre frunzele aplecate ale crăcilor de sălcii, partea de la genunchi în jos a picioarelor cuiva. Fata cea mare când văzu pantalonii aceia umblând prin

apă, își trase repede cămașa pe cap și pieri în tufișul sălciilor tremurând. De-acolo ea auzi numaidecât niște glasuri și îngheță.

– Ce faci, fă, aici, te scalzi?

– Da, mă scald, ce să fac, răspunse Ilinca și începu să râdă.

– Scaldă-te, fă, se auzi iarăși glasul acela.

– Păi, mă scald, răspunse iar Ilinca.

Apoi fata din tufiș se auzi strigată.

– Tito, treci încoace că nu e nimeni. E Florica lui Miuleț și cu ga Leana, vor să prindă pește. S-au îmbrăcat în pantaloni.

Tita ieși din tufiș încă înspăimântată și când le văzu pe cele două cu plasa, începu să râdă.

– Ce naiba, Floareo, zise ea, ai băgat-o în pantaloni? Era să mor de frică. Și proasta aia sta în apă. Dacă era un băiat, fă, ce te făceai?

Ilinca râse iar.

– Da' ce, mi-era frică de el? Îi dam cu nămol în ochi!

– Ei, ce știe ea, zise muierea cu plasa.

– Ați prins mult pește? întrebă Tita schimbând vorba.

– Am prins pe dracu ghem! De câte ori ridicăm plasa, numai broaște și mormoloci.

– Tata spunea că ăia de la București mănâncă broaștele? Zicea că le îndoapă cu carne și le bagă la cuptor, așa vii. Pe urmă, când încep să facă poc-poc, le scot afară și le mănâncă cu furculița, zise Ilinca scuipând pe marginea apei.

– Prostia ta, răspunse cea cu plasa. Ia uitați-vă!

Cele două ridicară plasa la mal și o dădură peste cap. Numaidecât un broscoi orăcăi cu putere făcând să răsune valea și țâșni înapoi în apă stropind în ochi pe cele două pescuitoare. Alte broaște, de toate mărimile, săriră de pe mal împroșcând apa. Un singur peștișor, ca un deget de copil, strălucea în buruienile de pe mal și chiar și acela era gata să alunece înapoi dacă una din pescuitoare nu l-ar fi prins numaidecât. Înainte de a-l arunca în oală, ea se uită la el cum zvâcnește.

– Hai să mergem, Ilinco, ce tot mai aștepți, nu vezi că te-ai învinețit?

Fata ieși clănțănind și se îmbrăcă repede.

– Stați, fa, că mergem și noi, zise fata cu plasa. Ați auzit? Se mărită Polina.

– Polina lui Bălosu? Păi știm, răspunse Ilinca.

– Nu, nu știți, că nu cu Birică se mărită, răspunse fata. Apoi se adresă însoțitoarei. Hai să mergem și noi, ga Leano, că eu ți-am spus că până nu plouă, peștii nu ies de pe fund. Fă, Tito, voi știți că Polina era în vorbă cu alde Birică. Ei, acu' se mărită cu Stan Cotelici.

– Cu șchiopu?! întrebă Tita, uimită. Cu urâtul ăla? Păi ce moartea a găsit-o să-l ia pe-ăla? Că după ce e șchiop, mai e și *făcut!*

– Da' ce, fa, el nu trebuie să se însoare? Trebuie să-l ia cineva! zise Leana înfășurând plasa.

– Să-l ia moartea! răspunse Tita, râzând.

– Da ce, fa? Eu cum l-am luat pe Ene al meu? Ce are Stan Cotelici de fugiți de el?

– E urââât, ga Leano, răspunse Tita, luând-o pe lângă sălcii. Și aia n-ar fi nimic, dar matale l-ai văzut cum umblă? Are atâta avere și parcă e milog!...

– E bine să strângă omul, răspunse Leana cu îndoială.

– Hai, fa, îmbracă-te mai repede! zise Tita, răstindu-se spre soră-sa. De ce nu-ți cârpești fusta aia, nu vezi că ți se vede buca?

– Ce să mai cârpesc, am tot cârpit-o... ia lasă-mă în pace! Dacă mi se vede, ce? Cine o vede, să mi-o mănânce! răspunse Ilinca la fel de răstit.

– Ce știe ea, râse fata cu plasa. Să te vedem la anul sau la anul ălalt, tot așa ai să zici?

Cu toate că era într-adevăr nevoie de anii aceia ca să nu mai zică așa (Ilinca n-avea nici paisprezece ani), când fusese pomenit numele lui Birică, fata cea mică a lui Moromete se

roșise. Flăcăul însă nu știa nimic. El era prieten cu frații ei, venea des seara pe la ei, jucau cu el tabinet, era vesel... și mai ales cânta frumos.

Cele trei fete o luară înainte, iar muierea mergea în urma lor cu plasa pe umăr. Soarele asfințise și în aer începuseră să bâzâie țânțarii. Când cotiră după Valea Morii și se apropiau de pădurea de la marginea satului, muierea care mergea mereu în urmă se miră:

– Parcă ne-ar fi auzit, fa! Ăla care iese din pădure nu e Birică?

Fetele băgară și ele de seamă și încetiniră pașii. Tăceau. Se gândeau dacă trebuie sau nu să-i spună știrea flăcăului.

– Ce mai faci, Birică, n-ai mai venit pe la noi! îndrăzni totuși fata cea mică a lui Moromete când Birică le ajunse din urmă.

Birică nu răspunse. Se cunoștea că îi pare bine că a întâlnit-o pe Tita. Dădu bună seara și se apropie de ea.

– Tito, vreau să-ți spun ceva... Am fluierat aseară la Polina și nu știu ce e cu ea, n-a vrut să mai iasă, șopti el după ce se îndepărtă puțin cu fata. Spune-i că am să trec diseară... Dacă nu mai vrea să vorbească cu mine, să-mi spună!

S-ar fi putut crede că flăcăul nu dorea să știe decât atât, dar Titei nu-i scăpă turburarea care îl stăpânea.

Cunoștea și ea bine această turburare. De aproape un an de zile era în vorbă cu Victor, fratele Polinei. Victor Bălosu nu spunea că nu ține la ea, dar nici nu se străduia să arate că ține.

– Atâta vreau să știu, continuă Birică, de astă dată fără să-și mai ascundă îngrijorarea. Ai să-i spui, Tito?

Tita șovăi să răspundă.

– Birică! Se vorbește că Polina... Nu știu, așa am auzit... Tu nu știi nimic? E vorba de Stan Cotelici, cică s-ar mărita cu el. Trebuie să vorbești tu cu ea, să vezi ce s-a întâmplat.

Birică se posomorî și amuți. Mai merse câtiva pași cu fata, apoi, fără să mai întrebe ceva, se îndepărtă. Fata cea mică a lui Moromete îl strigă din urmă, dar flăcăul nu răspunse.

IV

– Treceți la masă, ori vreți să vă chem cu lăutari? strigă Catrina Moromete din pragul tindei. Ilie, unde s-au dus fetele alea? Numai tu le-ai dat nas; unde-or fi ele acuma? Sculați în sus! Paraschive, Nilă, voi n-auziți? Niculae, tu ce mai aștepți? Ai băgat nasul între picioare...

Femeia se opri deodată din vorbit și chipul i se schimonosi de spaimă. Pe alături de ea țâșni Duțulache, câinele, ieșind din tindă cu o bucată mare de ceva alb în gură, pesemne brânză. Femeia îl întrebă:

– Când ai intrat, lovi-te-ar turbarea? Lasă jos! Lasă jos! Lasă jos, n-auzi?

– Dă-i apă, zise Moromete liniștit.

Paraschiv începu să râdă, sculându-se de pe dulamă.

– Lasă jos, lasă jos, mânca-te-ar câinii, lasă jooos!... striga zadarnic femeia. Câinele pierise în grădină. Acum să mâncați câinele, spuse mai departe Catrina, uitându-se crunt la fiul vitreg care râdea.

– De ce să mâncăm câinele, fă, proasto? întrebă Moromete, liniștit și încet. Apoi, tot liniștit, spuse mai departe și la fel de încet, ca și când ar fi vorbit cu el însuși: De ce să mâncăm, fa, zăltato, sărito de la locul tău? E bun câinele de mâncat, fa? E bun să te mănânce el pe tine! Și chiar o să te mănânce. Azi ți-a luat brânza, mâine o să-ți ia...

– Nu treceți o dată la masă? strigă femeia scoasă din minți. Dacă n-o să mă duc în lume și să vă las... și moartea să vă ia pe toți și la cimitir să vă ducă!...

– Taci, fa, din gură, dosădito! zise iar Moromete și mai liniștit ca înainte. Vezi-ți, fa, de treabă! Ai făcut mâncare? Spune o dată și taci, că nu suntem surzi.

Paraschiv stătea pe prispă și rânjea. Femeia amuți, nu mai zise nimic. Pe drum se văzură cele două fete apropiindu-se de casă. Moromete se ridică de pe prispă și, în tăcerea care se lăsase, glasul lui picură liniștit și încet, de astă dată spunând însă altceva:

– Tu, Paraschive, ce stai acilea și belești fasolele la mine? Ce, nu ți-am mai văzut dinții ăia de mult? Rânjești ca un colțat la maică-ta, parcă tu ai fi mai breaz. De ce nu treci la masă? Și pe voi v-a găsit scăldatul? Dacă vă iau de păr și mătur bătătura cu voi, vă scutesc de-o treabă mâine-dimineață. O lăsați pe mă-ta singură și vă duceți. Unde sunt ăilalți?

Moromete vorbise până acum încet și liniștit. Deodată curtea răsună de un glas puternic și amenințător făcându-i pe toți să tresară de teamă.

– Nilă! Achime! strigă Moromete de două ori.

După un timp, se auzi în casă cum cineva sare din pat; în același timp, poarta grajdului se deschise și se văzu, venind încet și frecându-se cu mâinile la ochi, Achim.

– Ce e, mă, cu voi? întrebă Moromete, cu glasul dinainte, încet și liniștit. Ba chiar blând. Nu vă e foame? Stați la masă! Puteți pe urmă să dormiți până poimâine-dimineață...

Catrina Moromete se șterse pe frunte de sudoare și intră în tindă. Unul câte unul, copiii intrară în tinda casei. Se înserase bine și de pe vatră focul arunca până departe o fâșie roșie de lumină făcând să strălucească bătătura.

Cât ieșeau din iarnă și până aproape de sfântul Niculaie, Moromeții mâncau în tindă la o masă joasă și rotundă, așezați în jurul ei pe niște scăunele cât palma. Fără să se știe când, copiii se așezaseră cu vremea unul lângă altul, după fire și neam. Cei trei frați vitregi, Paraschiv, Nilă și Achim, stăteau spre partea dinafară a tindei, ca și când ar fi fost gata în orice clipă să se scoale de la masă și să plece afară. De cealaltă parte a mesei, lângă vatră, jumătate întoarsă spre strachinile și oalele cu mâncare de pe foc, stătea întotdeauna Catrina Moromete, mama vitregă a celor trei frați, iar lângă ea îi avea pe ai ei, pe Niculae, pe Ilinca și pe Tita, copii făcuți cu Moromete. Dar Catrina fusese și ea măritată înainte de a-l lua pe Moromete: bărbatul acesta îi murise în timpul războiului, dar nu pe front,

fiindcă nu împlinise încă anii ca să fie luat militar, ci acasă de apă la plămâni; îi lăsase o fată (pe care Catrina o născu după moartea lui) și când plecă din casa socrilor n-o luă cu ea, o lăsă bătrânului Năfliu, bâtului, cum îi spuneau cu toți, cu care însă Catrina nu se avea bine.

Moromete stătea parcă deasupra tuturor. Locul lui era pragul celei de-a doua odăi, de pe care el stăpânea cu privirea pe fiecare. Toți ceilalți stăteau umăr lângă umăr, înghesuiți, masa fiind prea mică. Moromete n-o mai schimbase de pe vremea primei lui căsătorii, deși numărul copiilor crescuse. El ședea bine pe pragul lui, putea să se miște în voie și de altfel nimănui nu-i trecuse prin cap că ar fi bine să se schimbe masa aceea joasă și plină de arsurile de la tigaie.

Paraschiv, Nilă și Achim nu erau din firea lor niște copii tăcuți, moi ori lipsiți de veselie. Totuși, ca totdeauna, ei se așezară la masă absenți, uitându-se în gol, oftând, parcă ar fi trebuit nu să mănânce, ci să ridice pietre de moară. Moromete se așeză și el pe prag, făcând în același timp câteva cruci repezi și închizând o clipă, evlavios, ochii. Niculae, care nu avea scaun, se așeză turcește pe pământ.

– Du-te, mă, și ia-ți o pernă, dosăditule, de câte ori să-ți spui? Că ăștia nu sunt în stare să facă măcar un scaun, zise femeia, uitându-se la cei trei care așteptau, tăcuți și plictisiți, mâncarea.

– Tu de ce nu faci? zise Achim, ai cărui ochi clipiră ascuțit, înfigându-se din golul în care erau pierduți mai înainte, în cei ai mamei vitrege.

Moromete, care tocmai își făcuse cruce, se uită la femeia cu gura căscată de mirare.

– Taci, fa, din gură, n-auzi?! zise el, apucând lingura de lemn între degete.

– N-auzi ce zice colțatul? răspunse femeia, ștergându-se de sudoare, fără să-i pese de privirea bărbatului.

– De ce colțat?! întrebă moale Paraschiv, apucând și el lingura într-un fel anumit, vrând să spună că vrea să mănânce mai repede.

– Taci, mă, din gură! zise și Nilă cu un glas și mai moale decât al fratelui, aproape șoptit.

– Cine vă întrece? răspunse Catrina. Așează-te masă, ridică-te masă. Abia se mișcă, abia se așează, cleaf-cleaf, parcă i-ai da să mănânce otravă.

– Pui, fa, mâncarea-aia o dată?! zise Moromete liniștit, dar în glas cu fire de amenințare.

Cele două fete tăceau. Niculae se uita la tatăl său nemișcat, cu ochii pironiți pe fruntea largă, descoperită de golul părului căzut de o parte și de alta a creștetului. Catrina apucă o oală mare de pe vatră și o trase lângă ea. Fata cea mare, Tita, desprinse dintr-un cui de lângă firidă o ață subțire de bumbac și tăie mămăliga în felii groase. Ilinca așeză în mijlocul mesei o strachină largă și adâncă, iar femeia o umplu numaidecât cu o ciorbă verde și groasă de ierburi.

– Da' brânză nu e? șopti Niculae indignat, uitându-se la maică-sa.

– Du-te de-o ia din burta lui Duțulache! răspunse mama.

– Da' ce! Ce Duțulache? Mie să-mi dai brânză, zise iar Niculae, trântind lingura pe masă.

– Parcă spuneai că să le mănânce lupii de oi, îngână femeia mai moale, cu un glas nepăsător.

– Mănâncă, mă, acilea și nu te mai miorlăi, puturosule! Te găsi brânza! Când e, te uiți chiorâș la ea, zise tatăl nepăsător și el, înghițind un dumicat mare.

Niculae amuți. Pieptul i se ridică și coborî repede; buzele îi tremurară. Câteva clipe se uită la maică-sa. Femeia mânca cu gândurile în altă parte. Băiatul se uită atunci spre soră-sa Ilinca, dar fiecare mânca repede, însuflețit pe neașteptate, tăcut și parcă nemaisimțind pe cel de alături. Băiatul înghiți greu, se ridică de la masă și ieși afară. Aproape că nimeni nu-l luă în seamă.

– Dacă mănânci, mi-ești ca un frate, Niculae, zise Achim batjocoritor, dacă nu mănânci, mi-ești ca doi.

– Să te ia naiba, izbucni băiatul hohotind și făcându-se nevăzut.

Pe fața femeii trecu o umbră de durere auzind plânsul de afară al copilului.

– De ce nu-l lași în pace Ilie? șopti ea, privindu-și bărbatul fără teamă. N-ajunge că îl trimiteți ca vai de capul lui și rabdă de sete toată ziua, cu oile? Îl mai faci și puturos. Voi vă duceți și munciți ca oamenii, vă mai odihniți, aveți apă, mâncați, și el, săracu, rabdă de sete toată ziua și aleargă după zăpăcita aia de Bisisica...

Moromete se sculă de la masă tăcut și ieși afară. După câtva timp se auziră câteva cuvinte înnăbușite și pe urmă tatăl se întoarse ținându-l pe băiat de mână.

– Stai și mănâncă, nu te prosti, zise Moromete așezându-l la masă. Dă-i, fa, niște brânză, hai, el se duce cu oile, de!

– Nu mănânc brânză, scrâșni Niculae, ștergându-și obrajii pătați de lacrimi.

– Mănâncă-mă pe mine atunci, răspunse omul.

Strachina de pe masă se golise între timp. Catrina se întoarse și apucă oala din spate.

– Nu-i arde lui de brânză, zise ea, turnând în strachină. I-e necaz că o să rămână repetent. I-e necaz și lui că anul trecut i-a luat-o a lui *percitoru* înainte, că tot așa, te-ai apucat să-l trimiți cu oile... Parcă mureai dacă-l lăsai barem o lună, acolo, să se ducă... i-e drag și lui.

– Ia mai lasă, zise Ilinca, uitându-se supărată spre maică-sa. Ne găsi școala!

– Taci, fa, din gură, proasto! zise mama, ridicând mâna amenințător spre fată.

– Fă! Fă! Fă, n-auzi? mormăi Moromete. Pune, fa, mâncarea și mai trage-te pe fălcile alea că te-or fi durând de când vorbești! Altă treabă n-avem noi acuma! Ne apucăm să *studiem*. Mai bine vezi ce-o să faci, că mâine-dimineață... dar ce zic eu: mâine dis-de-dimineață o să vie ăla să-ți ia țoalele din casă.

– De ce să-mi ia țoalele din casă? întrebă femeia nevinovată.

– Așa! Ca să se mire proștii, răspunse omul. Vezi că se umflă laptele...

Tita se întoarse și dădu la o parte de pe vatră o oală plină cu lapte. Catrina turnă iarăși ciorbă în strachina de pe masă, care între timp iar se golise.

– Ce faci, mă, că am vorbit iar cu Cătănoiu. Zice că săptămâna asta pleacă la București, zise Achim, uitându-se pe sub sprâncene la tatăl său.

– Ducă-se învârtindu-se! răspunse Moromete posomorându-se deodată.

Niculae, care începuse să mănânce, lăsă lingura pe masă și se uită cu nesaț la fratele său vitreg.

Nepăsător, Achim continuă, făcând o socoteală simplă:

– Avem douăzeci și patru de oi, toate cu lapte. Asta înseamnă două sute patruzeci de lei pe zi. Într-o săptămână...

– *Înseamnă,* răspunse Moromete batjocoritor. Înseamnă prostia ta din cap.

– Mă, eu ți-am spus! zise Achim cu dispreț parcă. La toamnă trebuie să plătim banca. Eu zic că trebuie să-mi spui o dată, dacă îmi dai sau nu-mi dai drumul!

Catrina care ascultase se amestecă și ea.

– Lasă-l, mă, să se ducă. Nu e vorba numai de bancă, dar sunt și ei băieți mari... N-au o treanță pe ei... Cu ce să-și cumpere?

– Și ce băgați în voi dacă pleacă cu oile? întrebă Moromete curios.

– Cum ce băgăm? Mai e o găină, mai e un miel!...

– A! făcu Moromete, oile pleacă, mieii rămân!

Dar muierea parcă nu auzi.

– Și pe urmă, zise ea, peste o săptămână, două, începe secerea, facem pâine... Am trăit noi și fără oi!

– Taci, mamă, din gură, zise Ilinca scoasă parcă din sărite. Să vii la deal și să muncești și să vezi pe urmă cum e fără lapte...

– Las-o, Ilinco, că o găsiră găinile și mieii. E plină de găini și miei, zise tatăl cu ironie.

Niculae se întoarse spre soră-sa și-i arse o palmă peste cap, scrâșnind din dinți.

– Ce ai, mă, ești nebun? țipă fata.

– Ce te-amesteci?! răspunse Niculae, sărind în sus de la masă, gata să fugă afară.

– Niculae, dacă mă scol la tine, te dau cu capul de pereți până îți ies bolboșile ochilor, zise Moromete fulgerându-l cu privirea.

– Ce s-amestecă ea? zise băiatul arțăgos.

– Ce e, mă, îți pare bine că n-o să te mai duci cu oile?! întrebă Tita cu glas subțire și înalt. Nu-ți fie frică, ai să mergi la deal să dea zece sudori din tine.

– Ce-aveți, fa, cu el? se răsti mama furioasă. Nu puteți să vă vedeți de treabă?

– Tu îi dai nas, zise Tita.

– Vezi să nu-ți dau eu una peste nas, amenință mama.

– Mă, se vede că nu sunteți munciți, mă!!! se prăbuși Moromete de uimire. Păi eu când veneam de la deal adormeam cu dumicatul în gură! Acu' vă sparg oalele și străchinile astea în cap! Nici la sfânta masă nu v-astâmpărați! Niculae, stai jos și bagă în tine și dacă mai sufli o vorbă te... te...

Toți lăsară ochii în jos și se făcu tăcere. Catrina schimbă strachina și turnă al doilea fel de mâncare, laptele fiert. Moromete luă două felii de mămăligă și le puse în strachina plină. În aceeași clipă, vreo șase linguri se îndreptară spre

mijlocul mesei și începură să dumice mămăliga în strachină. Niculae își strecurase și el lingura printre ceilalți și abia izbutea să apuce ceva și să ducă la gură. Strachina se goli numaidecât. Femeia o umplu iarăși. Într-un timp, Niculae prinse lingura soră-sii într-a lui și o izbi afară, scrâșnind, stropindu-i pe toți cu laptele fierbinte. În aceeași clipă, palma lui Moromete se ridică și căzu pe capul lui ca o greutate de fier, detunându-l. Băiatul încremeni cu ochii holbați, strânse din dinți și răsuflă greu. Deși stătea jos, se clătină și se lungi moale alături de masă.

– Scoal' în sus! zise Moromete încet, dar cu un glas îndesat.

Băiatul se ridică în palme și genunchi, rămase astfel o clipă, apoi se ridică în capul oaselor.

– Ia și mănâncă! rosti cu același glas omul.

Niculae se întoarse spre masă, aruncă spre soră-sa o privire care mocnea de ură și apucă lingura în mână. În acest timp, însă, strachina se golise iarăși. Femeia turnă a treia oară, se uită spre Ilinca și lăsă oala în jos.

– Gata, ăsta e tot laptele, zise ea, deși nu-l răsturnase pe tot...

Până la sfârșitul mesei, nimeni nu mai vorbi. Moromete își întinse picioarele și împinse masa mai încolo de lângă el, frecându-și mâinile una de alta să se curețe de mămăligă. Femeia și fetele strângeau oalele și străchinile.

– Să nu vii încoace, lovi-te-ar jigodia, că-ți sparg capul, zise Catrina, amenințând câinele care aștepta pe prispă să se răstoarne masa.

– Apă a băut? rânji Paraschiv, încercând să zâmbească, repetând ironia tatălui.

– Mai și vorbești! bombăni femeia.

– Paraschive, după demâncare ce urmează? întrebă Moromete.

– O țigară, răspunse Niculae.

– Ce e, mă, ai înviat? zise Ilinca râzând. Ai un cap ca de dovleac.

– Și tu, ca de... ca... Tâmpito! se bâlbâi Niculae.

– Tată, îl auzi? se miorlăi fata, crezând că tatăl are să-i mai dea o palmă lui Niculae, dar omul parcă n-auzi, se căuta mereu în buzunarele flanelei.

– N-auzi, mă, să-mi dai o țigară, Paraschive, zise el, pregătindu-și o foiță de jurnal.

– De unde să-ți dau dacă n-am, mormăi Paraschiv ca un urs.

Moromete nu-l luă în seamă. Întinse foița spre fiu să-i pună tutun, dar deodată lăsă hârtia jos și șopti apăsat:

– Ia tăceți! Sst! Tăceți din gură!

Toți copiii se uitară la el fără să înțeleagă ce vrea.

– Ce este? Ce s-a întâmplat? îl întrebă muierea.

– Taci! zise omul, așteptând încordat.

Fiecare rămase la locul lui în tăcere. Paraschiv, Nilă și Achim stăteau nemișcați în câte un colț al tindei. Femeia și fetele rămaseră și ele nemișcate, cu câte o strachină sau o lingură în mână, cu gura puțin deschisă a mirare și neînțelegere.

În tăcerea aceea se auzi deodată din depărtare un om care mergea pe drum și cânta.

Afară toate zgomotele se topiră numaidecât și peste sat se lăsă deodată o liniște mare. Cântecul flăcăului acoperea întinderea și adâncimea nopții.

Era al unei fete părăsite, cântat însă de un flăcău. Spunea că odată era iarnă, dar el, băiatul, tot venea la ea, acum e soare și frumos și el nu mai vrea să vină... Vocea urca în noapte și în amintire cu patimă clocotitoare... Moromete se ridică și ieși pe prispă. El se întoarse însă numaidecât îndărăt și se așeză iar pe pragul lui. Ceilalți ascultau toți fără să se miște, uitând în aceste clipe de ei înșiși.

– Doamne sfinte, cum cântă flăcăul ăsta! murmură mama uimită. Birică e, nu-i așa, Tito? întrebă ea când afară cântecul nu se mai auzi.

– Da, el e! răspunse fata.

Moromeții se dezmorțiră și reveniră iarăși la starea lor dinainte. Masa se terminase și acum ar fi trebuit să se culce, dar

cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim, care dormiseră înainte de masă, nu păreau că au de gând să facă așa ceva.

V

Când se despărțise de Tita lui Moromete, lui Birică numai de cântat nu-i ardea; se grăbise să se ducă acasă, să stea la masă și să plece pe urmă s-o cheme pe Polina la poartă. Se dusese acasă, dar nu putuse să mănânce și plecase devreme, nu mai avusese răbdare să aștepte până după mâncarea oamenilor.

Birică avea douăzeci și patru de ani și era în vorbă cu Polina de prin iarnă. Nu știa ce să mai creadă despre ea. I se mai întâmplase o dată să țină la o fată și nici atunci nu înțelesese pentru ce la început fetei îi plăcuse și mai pe urmă, tot așa, nu mai vrusese să iasă la poartă. Acum însă era parcă mai rău, înțelegea și mai puțin. Intrase în vorbă cu Polina la un clic, la curățat porumb, se juca inelușul. Polina nu ghicise că inelul e la Birică și cel care avea cureaua și conducea jocul îl întrebase:

„Câte să-i dau, Birică?“

„Câte vrei!“ răspunsese Birică și asta însemna că trebuia doar să-i atingă palma, adică de formă.

Atunci văzuse un surâs de batjocură pe buzele fetei, parcă ar fi vrut să-i spună că n-are nici un rost s-o cruțe, fiindcă tot nu-i place de el.

„Ba nu, dă-i una fierbinte ca focul“, spusese atunci Birică.

Jocul continuase și Birică fusese scos să ghicească la cine e inelul. Greșise înadins, știa că inelul trebuie să fie la Polina.

„Câte să-i dau, Polino?“ întrebase într-adevăr cel care conducea.

„Dă-i una moale ca lâna și una iute ca fulgerul“, răspunse Polina.

Pe cea iute ca fulgerul o primise drept în inimă și se înfiorase de bucurie. În seara aceea nu mai vorbise nimic cu ea, dar în seara următoare venise singur la poarta ei și fluierase. Știa că n-are să iasă, că trebuia să vină seri de-a rândul la poarta ei pentru ca ea să aibă timp să se gândească și abia după mai multe seri din acestea ea să iasă în sfârșit și să-i spună, să-i dea de înțeles, că s-a gândit la el și îi place, sau s-a gândit și n-o lasă maică-sa. Dar ce ciudat lucru, ea ieșise chiar în prima seară – a doua seară de când intrase în vorbă cu ea – și nu suflase nici un cuvânt nici despre maică-sa, nici despre cineva de-ai ei și nici măcar cuvintele obișnuite: „Mă duc, ne vede cineva“. Se apropiase de el dintr-o dată, foarte hotărâtă, zăpăcindu-l prin nepăsarea ei față de primejdiile care o pândeau, primejdii adevărate și cunoscute de toate fetele și de care ea parcă nici nu vroia să știe.

Înțelesese mai târziu că ea ținea la el mai de mult, nu vroia să spună de când, era limpede că nu din seara aceea cu inelușul, ci mult mai dinainte. Faptul că o fată ca Polina ținea la el – el care plăcea fetelor doar când cânta, mai mult nu ținea la el nici una fiindcă era flăcău cu mulți frați și nu-i venea decât un pogon de pământ – îl făcuse mai pe urmă pe Birică să uite că e flăcău sărac și să se gândească mai cu îndrăzneală la însurătoarea lui. Când îi dăduse apoi de înțeles Polinei că se gândește să se ia cu ea, Polina se făcuse roșie și se uitase la el cu niște ochi ciudați, ca în seara aceea la clic: „Și dacă eu nu vreau, ce-ai să faci, Birică?“ întrebase ea. „De ce să nu vrei?“ „Mai știi? Poate că nu țin la tine.“ El o apucase de mână crezând că glumește, dar ea îl lovise peste braț și se trăsese îndărăt. Păruse cu adevărat mânioasă pe el și Birică nu prea înțelesese.

Aducându-și aminte de această întâmplare uitată, Birică se opri în mijlocul drumului lovit parcă fără de veste de înțelesul târziu și cumplit pe care aceste cuvinte ale ei îl adevereau. Vru să se întoarcă din drum, dar continuă totuși să meargă spre casa Polinei și mergând el uită că vroia să afle ceva de la ea; nu mai vroia decât s-o vadă. Întâi de toate s-o vadă. Parcă îi uitase chipul și neputându-se grăbi decât la pas, deodată el începu să cânte. Gândul că s-ar putea ca ea să nu iasă nici de astă dată –

și atunci ar fi rămas singur cu dorința lui chinuitoare de a-i vedea chipul – se ascunsese undeva în adâncul inimii și cânta într-o ciudată uitare de sine.

În dreptul Moromeților glasul său se frânse tot așa cum începuse, pe neașteptate. Casa Polinei era la un pas. Birică se opri pe podișca lui Bălosu și fluieră.

Casa Polinei rămase liniștită. Birică mai așteptă puțin și fluieră din nou. De astă dată auzi ușa de la tindă deschizându-se. Gardul lui Bălosu era înalt și Birică n-o vedea pe fată. Dar nici nu se uita, fiindcă auzind-o că vine, hotărâse să nu dea bună seara și nici să înceapă el cel dintâi vorba. Portița scârțâi ușor și câteva clipe tăcerea nu fu turburată de nimic. Birică ședea pe podișcă, jumătate întors și aștepta.

– Ce e, mă? Ce fluieri aici? Ce, e târla lui tac-tău?

Birică se răsuci speriat. În poartă, în locul Polinei, îl recunoscu pe Bălosu.

– De ce să nu fluier? bolborosi el cu un glas sumbru. Nu cumva crezi că te-am fluierat pe dumneata?

După ce spuse aceste cuvinte, Birică vru să se îndepărteze.

– Pleacă în... mă-tii d-aici și să nu te mai prind că fluieri la poarta mea, că pun câinii pe tine.

Birică se apropie cu băgare de seamă de tatăl Polinei și îi șopti:

– Nea Tudore, ia seama la vorbă că nu ți-am făcut nimic.

– Ce să iau seama la vorbă? Ce cauți *tu* la fata mea?

Și fără să mai dea alte lămuriri, îl și apucă pe flăcău de gulerul cămășii și îl îmbrânci. Birică se trase singur îndărăt, dar puse mâna pe stinghia stănoagei, gata s-o smulgă. Rămase însă nemișcat. În spatele lui Bălosu apăruse Victor, voiajorul, cu o măciucă în mână.

Birică așteptă câteva clipe șovăielnic, apoi se îndepărtă cu fruntea în pământ.

Curând însă se întoarse înapoi. Cei doi nu mai erau la poartă. Vru să fluiere, dar se răzgândi și din nou se îndepărtă. De astă dată se opri în dreptul Moromeților. Veni lângă gard și șopti prin întuneric:

– Bă Nilă-m'!

– Cee-m'? Care ești? șopti Nilă de pe prispă.

– Ia vin pân-aici, zise iar glasul de lângă garduri. Eu sunt! Birică.

Intrigat, Moromete ieșise și el pe prispă.

– Tu ești, Birică? întrebă el.

– Vreau să-i spun ceva lui Nilă, răspunse Birică.

Flăcăul intră în curte și se apropie prin întuneric de cei de pe prispă.

– Bună seara, zise el moale. Unde ești, Nilă?

– Ce s-a întâmplat, mă? mormăi Paraschiv, rezemat în întuneric de stâlpul casei.

– Nilă, unde ești, mă? întrebă Birică fără să răspundă. Hai, nu mergi, ce mai stai? N-ai mâncat?

– Hai, că merg, acuma, răspunse Nilă, coborând de pe prispă.

– Ce s-a întâmplat, Birică? întrebă Moromete.

Birică se așeză pe prispă și deodată izbucni.

– Nea Ilie, ce dracu vreai să se întâmple? Știi și dumneata că la o fată mare și-un măgar zbiară! Eram în vorbă cu asta a lui Bălosu.

– Măi Birică, prost mai ești, zise Moromete, în șoaptă, ca și când s-ar fi temut să nu-l audă vecinul. Nu mai găsești tu altă fată? E satul plin. Și dacă nu-ți ajunge aici, te mai duci și la Miroși și la Balaci, poți să iai satele la rând până la Dunăre. D-aia te vaiți tu? Îmi spuse și mie adineauri în drum alde tat-său că Polina și cu ăla sunt în vorbă de mult... Că e daravelă veche...

În acest timp, Birică se sculase de pe prispă și se tot mișca, ascultându-l pe Moromete.

– Minte, strigă el deodată, când Moromete isprăvi.

Paraschiv, Nilă și Achim tresăriră la strigătul flăcăului. Birică porni repede pe lângă prispă și se opri lângă gardul grădiniței în dreptul căruia se ghicea prin întuneric casa și bătătura lui Tudor Bălosu.

– De ce minți, mă? strigă Birică spre Tudor Bălosu. De ce minți, mă? spuse el din nou, ca și când ar fi știut că acela îl ascultă. Nea Tudore, să fiu al dracu... lasă! Iar tu, Polino, să nu crezi că eu am să mai... că n-o să mai dau eu ochii cu tine!

Flăcăul plecă de lângă gard și înjură încet; el veni însă numaidecât îndărăt și de astă dată începu să strige fără teamă, ca și când ceea ce spusese înainte l-ar fi răscolit rău, făcându-l să-și piardă măsura:

– Ce e, mă, ce crezi tu, ai? Că dacă mă gonești de la poartă... Da' ce, mă, crezi că te-am fluierat pe tine? Asmuți câinii pe mine, mă, ca pe-un țigan? De ce să asmuți câinele pe mine, nea Tudore, dacă ai o fată și fluieră cineva la ea, dumneata trebuie să asmuți câinele? Ce ți-am făcut eu dumitale? Ți-am făcut eu ceva vreodată? Păi de ce asmuți câinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ți-am făcut nimic? Atunci de ce să asmuți câinele pe mine, nea Tudore? De ce să asmuți câinele pe mine, mă, tu-ți dumnezeul mă-tii, Bălosule! Chiorule!

– Birică! strigă Nilă de pe undeva unde era.

– Birică, taci, mă, din gură, unde-ai băut? murmură Paraschiv.

Îl știau un flăcău la locul lui și erau nedumeriți de aceste strigăte. Socotiră că trebuie să-l țină de rău, dar Birică se smuci.

– Ia lasă-mă, bă! strigă el pornind iute spre poartă. Hai, Nilă, mergi sau nu mergi? Ce crede el că eu sunt prost?

Spunând cuvântul *prost,* flăcăul țâșni deodată înapoi lângă grădiniță și începu din nou să strige.

– Fă, Polino, uite ce e! Dacă tu crezi că eu sunt prost, fii tu mai deșteaptă. Eu te las, fă, mărită-te! Mărită-te cu șchiopul ăla și lasă-mă pe mine așa prost cum sunt eu. Și dacă dumneata, nea Tudore, ieși la mine și asmuți câinele, pai lasă!...

Pe la casele vecinilor se vedeau pâlcuri întunecate de băieți și fete care ascultau în tăcere. Birică ieși în drum și-l strigă din nou pe Nilă, întrebându-l dacă merge sau nu. Nilă vru să-i răspundă, dar flăcăul ieșise la șosea și plecase.

– Asmute câinele pe mine! strigă el iar, oprindu-se în mijlocul șoselei, ca și când cei care ascultau i-ar fi cerut socoteală. Am venit și eu la poarta lui ca un flăcău și el sare la mine, parcă aș fi venit să-i sparg casa... Lasă, Bălosule! Mai vorbim noi doi, cu voiajorul tău cu tot... vă aranjez eu pe voi, încheie el amenințător și de astă dată se îndepărtă de tot de casa fetei.

VI

Tot timpul acesta, de dincolo, din curtea lui Tudor Bălosu nu se auzise nimic, ca și când casa ar fi fost pustie. Paraschiv, Nilă și Achim, împreună cu tatăl lor ieșiseră câteșipatru în poartă. Mai pe urmă, se apropiaseră și cele două fete și Niculae în urmă. Când Birică o luă încet spre șosea, Nilă se dezlipi de lângă poartă, unde stătea rezemat, și porni alene în urma lui. Moromete îl petrecu o vreme cu privirea până se depărtă câțiva pași de șanțul șoselei, apoi îl strigă deodată, ca și când până atunci ar fi stat la îndoială, gândindu-se la ceva.

– Nilă, unde te duci?

– Mă duc cu ăsta, răspunse Nilă, oprindu-se.

– Nu te mai duce, zise Moromete încet. Ia vin' încoace.

Nilă se întoarse nedumerit și se opri lângă podișcă.

– Nu te mai duce, spuse din nou omul. Iart-o în seara asta că nu moare! Nu ți-o fură nimeni!

Paraschiv și Achim se uitau intrigați la tatăl lor. Nu-i oprise pe nici unul, în nici o seară, să plece de acasă. Se îndepărtară alene de lângă poartă, pornind spre un grup de fete și băieți de alături, unde cineva cânta din fluier, iar ceilalți jucau.

– Nilă, vin' încoace când îți spun, zise Moromete din nou, după ce Paraschiv și Achim se îndepărtaseră.

Omul intră în curte și porni spre grădină, iar feciorul îl ascultă. Când ajunseră în fundul grădinii, Moromete se opri lângă un dud și se așeză pe o buturugă de soc, făcându-i semn flăcăului să se așeze alături.

– Nilă, zise Moromete cu un glas moale pe care fiul nu îl cunoștea. Tu ce zici, mă, să se ducă ăla cu oile la București?

Auzind întrebarea tatălui, rămase într-o tăcere încărcată de zăpăceală și de uimire. După felul cum ținea capul în jos se vedea că nu e obișnuit să-l pună, acest cap, la întrebări așa grele, parcă îl trăgea capul în jos de grea ce era întrebarea tatălui. Moromete continuă:

– Eu i-aș da drumul, dar vezi și tu că dacă n-am avea bruma aia de lapte de la oi ce-am mânca? Nu poți să dai la sapă și la secere și să n-ai de mâncare decât știr și ștevie. Dar ce facem la toamnă cu împrumutul de la bancă? Și te pomenești mâine-poimâine că mai vine și Jupuitu cu fonciirea! Tu auzi, mă? întrebă Moromete cu un glas neliniștit de tăcerea fiului.

Nilă tuși, mișcându-se pe buturugă.

– De, mă, zise el încet. Ai auzit ce zicea mama: (Moromete tresări când îl auzi vorbind astfel) ar fi bine să se ducă... Dacă face ceva, ne mai cumpărăm și noi... mai păstrăm grâul... nu mai facem ca anul trecut, să rămânem toată iarna fără pâine.

– Mă, Nilă, îngână Moromete cu același glas moale pe care copiii nu prea i-l cunoșteau, ce mâncăm, mă, te întreb? Se duce el cu oile la București, asta nu e greu, dar ce mâncăm?

– Mai sunt oameni care n-au oi și trăiesc, muncesc. Ce să facem?!

Cuvintele *ce să facem,* flăcăul le spusese nu ca un răspuns, ci ca o hotărâre. Glasul i se schimbase, suna mai încrezător, ca al unui om de nădejde pe care te poți bizui.

– Bine, Nilă! Te-am întrebat ca să nu ziceți că așa și pe dincolo, îngână Moromete, ridicându-se de pe buturugă. Văz că Paraschiv ăsta, degeaba a făcut armata. Nu se însoară, nu se gândește la nimic... Îl întreb într-o zi: „Ce facem, Paraschive? Vine ăla cu fonciirea, n-am plătit-o de doi ani de zile". „Ce să facem, răspunde el cu botul ăla al lui ca de zăvod, păi de ce n-ai plătit-o până acuma?" „Păi ai uitat că am cumpărat noatinile alea?" „Ei și dacă le-ai cumpărat, ce-ai făcut, zice, acu vinde-le la loc și plătește fonciirea." „Dar tu ce faci, n-ai de gând să te însori? Alții ca tine sunt la casele lor, ca oamenii, cu copii, cu vita lor în bătătură." „Cu cine să mă însor?" zice. „Cum cu cine să te însori? Se prăpădiră fetele pe lumea asta și nu găsiși cu cine să te însori?" „Dă-le-n *iacacine* de fete!" zice. Așa că, treaba voastră! Faceți cum știți, dar să nu mai aud pe urmă că ziceți că eu v-am oprit.

Moromete vorbise încet și rar, cu fruntea aplecată în jos, se ridicase în picioare și frământa o foiță de jurnal în palmă. Nilă se ridică și el de pe buturugă.

– Nu știu dacă tu te-ai gândit până acum, reîncepu Moromete. Anul trecut am făcut căruța și d-aia am rămas cu fonciirea neplătită... Acuma, ăsta vrea să se ducă la București cu oile. Bine, să se ducă, să-l vedem ce face. Eu nu zic să facă două mii de lei pe lună. Două mii de lei, nu e glumă. Sunt patruzeci de duble de grâu. Asta nu se poate, murmură Moromete speriat parcă. Ascultă, Nilă. Până în toamnă sunt trei luni de zile. Dacă el vine la toamnă și-mi întinde șase mii de lei în mână, și nu douăzeci, cum se laudă el, păi atunci mai dau și vreo două căruțe de grâu și am scăpat anul ăsta și de bancă și de fonciire. Păi crezi că vine el de la București cu șase mii de lei, Nilă? Crezi că vine, mă?

– Șase mii de lei? Adică două mii de lei pe lună? se gândi Nilă. Păi de ce să nu vie?

– Păi vine? zise Moromete, începând să scapere dintr-un amnar. Aduce el șase mii de lei? Că atunci n-ar mai zice nimeni nimic. Am răbda vara asta, am plăti banca și ne-ar rămâne nouă aproape tot grâul. La anu vedem noi pe urmă ce-om mai face. Da' vine? Aduce el șase mii de lei?

– Eu zic că aduce, răspunse Nilă convins. El se lăuda cu de trei ori pe-atât!

– Poate să aducă și de cinci ori atât, asta nu mă privește pe mine, zise Moromete. N-are decât să vă rămână vouă, să vă îmbrăcați și să faceți ce vreți cu ei. Mie să-mi dea șase mii de lei. Păi aduce el, de! Vine el cu șase mii de lei?

Ajunseră la poarta grădinii și Moromete o deschise încet. Nilă trecu în curte alături de tatăl său, gândindu-se dacă acuma are să poată pleca prin sat.

– Și nici șase, îngână Moromete după un timp cam îndelungat de tăcere. Patru mii de lei, mă! exclamă el ca și când s-ar fi tocmit cu cineva. Hai, lasă! Al câștigat, oile sunt sănătoase!... Mie dă-mi patru mii... Păi îmi dă el patru mii de lei?...

– Aduce, mă! Lasă-l încolo! Dacă nici patru mii de lei n-aduce, atunci...

Moromete se așeză pe prispă și rămase tăcut.

VII

După plecarea lui Birică și a lui Paraschiv și Achim, Tita și Ilinca mai stătuseră puțin în drum apoi se culcaseră ostenite. Catrina Moromete îl chemase pe Niculae în tindă, vrând să-i dea de mâncare laptele pe care i-l oprise.

– Nu mănânc, se strâmbase băiatul țâfnos. Nu mi-e foame.

– Ia și mănâncă, ce vreai, să ți-l torn în cap? zise mama supărată. Crezi că mi-e milă de tine? Dar mâine-poimâine iar te apuci să zaci de friguri și... să mai stau atunci și de tine, că nu sunt sătulă de câte am în spinare...

Băiatul se așeză pe pragul unde stătea tatăl său și la început mâncă sclifosindu-se, dar apoi foamea i se deschise și la sfârșit miorlăi:

– Mai e? Mai dă-mi!

– Niculae! Niculae! Se vede că bine-ți face tată-tău că te plesnește, zise mama.

Niculae o privi nevinovat și mama se înmuie. Băiatul o simți chiar că se căznește să nu râdă.

– Hai, mamă, mai dă-mi! Zău mi-e foame!

– Na! făcu femeia, care între timp căutase prin oalele de pe poliță și scoase o bucată mică de brânză. Hai mai repede, bagă-n tine, că sunt moartă de osteneală.

După ce mâncă, Niculae ieși pe prispă și se vârî în așternut. Tocmai atunci tatăl și fratele intrau în curte pe poarta grădinii, vorbind între ei. Băiatul încremeni sub pătură când auzi ceea ce spunea tatăl său. Inima îi bătea ca un ciocan. Sări din așternut gâfâind și intră în tindă peste maică-sa, care se sperie când îl văzu cum arată.

– Mamă, am scăpat de oi, șopti el cu glas aprins.

– Ce-ți veni? zise ea supărată parcă. Cine ți-a spus?

– Tata! Uite-l afară, vorbește cu Nilă despre Achim, zice că să se ducă.

– Prostia ta, răspunse femeia necăjită parcă de bucuria băiatului. O să te duci acolo, la deal, și-o să fie vai de pielea ta. Era mai bine cu oile. Fugi și te culcă, nu mai sta aici degeaba!

Niculae ieși din tindă nițel bleojdit, dar cât ajunse afară, începu să sară în așternut ca o zvârlugă. Moromete, care se așezase pe prispă, se pomeni deodată cu el în spinare. Omul se scutură supărat și încercă să-l dea la o parte, dar băiatul îl apucase de gât și se ținea de el ca scaiul.

– Dă-te, mă, la o parte, zăpăcitule! mormăi tatăl sâcâit, vrând să pară că n-are nici un chef. Se vede că nu vii colo la sapă; ai să vezi tu ce-ai să pățești! Dă-te la o parte, n-auzi?

Niculae sări de pe prispă și se luă după câine, dar nici Duțulache n-avea chef, pentru că se feri dinaintea lui și porni repede spre grădină cu capul în jos.

– Ilie, zise femeia închizând ușa tindei și apropiindu-se de bărbat. Ea se așeză pe așternut oftând și se întinse ruptă de oboseală. E bine că-i dai drumul să se ducă, zise ea gemând. Așa fac copiii oamenilor și d-aia o duc bine. Numai să nu răbdăm noi p-aci degeaba.

Moromete nu răspunse nimic, începu să se dezbrace. Nilă se duse la celălalt capăt al prispei și se prefăcu că vrea să se culce, dar o luă încet spre poartă. Din drum, Paraschiv chemă:

– Băi Nilă-m'!

– Hai, bă, că viu acuma, răspunse Nilă din mers, supărat parcă.

Mama adormi numaidecât. Pe drum, glasul băieților și fetelor slăbise. Numai câteodată liniștea nopții tremura de râsul prea ascuțit al vreunei fete, ori clocotea de fluieratul prelung, ca o chemare îndepărtată, al vreunui băiat.

Niculae dormea cu tatăl său, spate în spate. El se culcă puțin neliniștit de tăcerea tatălui și ascultă multă vreme țârâitul ciudat al găinilor urcate pe crăcile celor câțiva pruni din grădină. Aștepta ca taică-său să adoarmă și să se bucure în voie că a scăpat de oi și mai ales de Bisisica.

Când simți mișcarea ușoară a spatelui tatălui său, se ridică într-un cot și se rezemă de perete. Îi venea greu să creadă că peste câteva zile n-are să se mai scoale cu noaptea-n cap, să scoată oile din obor și să plece cu ele pe izlaz. Să pornească spre matca satului și să treacă prin apa gârlei care totdeauna dimineața îi chinuia picioarele umflate, bobotite de bubele care îi zvâcneau să coacă. Dincolo de gârlă erau niște gropi mici, pline

de cicoare cu floarea albastră ca cerul de primăvară. În fiecare dimineață Niculae uita de ele și se împiedica în cotoarele lor verzi și răsfirate, făcându-l să urle de durere. Într-o zi se înfuriase și le făcuse ferfeniță cu ciomagul. La fel se înfuriase deznădăjduit de piatra de hotar din capul miriștii. Era o piatră colțuroasă, înfiptă adânc în pământ și învălită în ierburi, încât nu se vedea deloc. De nenumărate ori se izbise cu picioarele de ea și căzuse leșinat alături.

Nu-i venea mai ales să creadă că are să scape de băieții de pe izlaz care uneori îl chinuiau. Cei mari îl puneau să le vadă de oi, sau îl trimiteau cine știe pe unde să fure tutun sau struguri de pe loturile oamenilor. Când jucau bobic, îl țineau numai în fund să prindă bobicul și când îi venea rândul, îl lăsau să dea numai o dată și apoi îl trimiteau iar la fund... Dar ceea ce îl chinuia mai mult era faptul că cei mari îl sileau să se ia la luptă cu alți copii, chiar dacă n-avea nici un chef. Vrând-nevrând, învățase să se lupte și să se bată cu ciomagul.

Într-o zi, era singur cu oile pe miriște și se pomenise cu o magaoaie peste el. Era o arătare înfricoșătoare, cu fața boroșcoită cu smârc și cu dinții rânjiți. Era spre seară, ieșise din porumb și venea spre el încet, ca într-un vis... Avea fustă roșie, zdrențuită, și în mână un os alb de cal. De groază Niculae apucase ciomagul cu amândouă mâinile și pocnise magaoaia drept în moalele capului. Magaoaia căzuse jos fără să se mai miște, iar Niculae, înspăimântat, luase oile la goană și începuse să fugă cu ele spre casă. A doua zi magaoaia a venit iar, dar cu încă doi inși și l-au bătut cu ciomegele până l-au lăsat în nesimțire pe miriște. Oile au intrat în porumb și au fost duse la oborul comunal, iar Niculae a fost luat de frați în căruță și dus acasă, zob. A zăcut o săptămână și s-a vindecat, dar după aceea l-au prins frigurile. Când s-a vindecat și de friguri, s-a dus iar cu oile.

Puțin timp după aceea, într-o dimineață, se pomeni cu Achim pe miriște, călare pe cai. Fratele îi spuse să lase oile și

să vie cu el. Au ieșit în izlaz, alături de care se afla o miriște largă de vreo zece pogoane. Pe izlaz, un cârd de zece-cincisprezece băieți jucau bobicul. Unii erau de seama lui, alții mai mari cu un an sau doi. Achim descălecă și dădu drumul la cai apoi se apropie.

– Bă, ce faceți voi aicea-m'? strigă el și se uită peste ceata de băieți.

Câțiva mai sfioși, care stăteau jos pe flanele, se ridicară în picioare și se uitau cu teamă la Achim. Vreo câțiva mai nepăsători jucau bobicul fără să se sinchisească. Deodată Achim se repezi spre ei ca un uliu, trânti vreo câțiva la pământ și dădu câteva picioare și palme în dreapta și în stânga.

– Ce, voi n-auziți? mârâi Achim. Eu strig la voi și voi jucați bobicul... mama voastră!

– Nea Achime, să nu ne înjuri că chem pe tata de colea, zise unul colțuros, fulgerându-l cu privirea.

Achim țâșni ca ars spre cel care vorbise, îl apucă de gât, dădu cu el de pământ și sări cu picioarele pe el.

– ...Pă mă-ta și pe tat-tău! urlă el ca turbat. Du-te și cheamă pe tat-tău! Să-mi spuneți care ați fost ăia care l-ați bătut pe frate-meu, că dacă nu, vă belesc pe toți!

Achim n-avea atunci mai mult de șaptesprezece ani, dar pentru băieții de-acolo el părea mai fioros ca un om mare. Nici unul dintre băieți nu vorbi.

– Niculae, strigă Achim, îi cunoști? Ia treci încoace.

– Nu-i cunosc, că aveau flanelele pe cap când au venit, răspunse Niculae.

– Aaaaa!!! făcu Achim, scuipând în palme. Ia dă-ncoace biciul, Niculae. Nu vreți să spuneți!... Stați că v-arăt eu acuma.

Achim apucă biciul și, fără să se gândească nici o clipă, se repezi la unul și-l plesni peste spinare. Cel lovit urlă și apucă biciul în mână.

– Nea Achime, nu știu, eu sunt de pe Delavale, nu mai da.

Achim se repezi la altul și mai furios.

– Și tu esti de pe Delavale? Până-n seară am să vă bat!

– Spuneți, mă, ce, să mănânc eu bătaie pentru ei? se auzi un glas speriat.

– Aaaa!!! Tu știi? Spune numaidecât că-ți roz beregata! răcni Achim iar, repezindu-se spre cel care vorbise.

Băiatul se feri, se uită în jur și deodată vorbi pe nerăsuflate.

– Nea Achime, nu da! Al lui Voicu Câinaru și cu al lui Burtică l-au bătut.

Achim se întoarse spre Niculae, își aruncă pălăria de pământ și îl asmuți ca și când ar fi fost câine:

– Al auzit? Pune mâna pe ei!

Niculae, slăbit de friguri, galben la față, nu se mișcă.

– Pune, mă, mâna pe ei, n-auzi? strigă Achim scos din sărite.

Niculae nu se mișca.

– Al lui Câinaru și Burtică! strigă atunci Achim pe cei care îl bătuseră pe Niculae. Achim avea un glas ciudat, ascunzând ceva tainic și cumplit și Niculae se speriase mai rău de acest glas al fratelui său decât de loviturile magaoaielor, atunci pe miriște, când fusese bătut. Veniți încoace al lui Câinaru și Burtică. Veniți încoace că nu vă fac nimic, mai spuse Achim.

Cei doi se apropiară și unul din ei își scoase pearca lui de pălărie găurită în fund de bobic și zise:

– Nea Achime, uite, vezi, mi-a spart capul! Zău, nea Achime, că mi-a spart capul! Am dat și eu, a dat și el.

– Taci din gură, urâtule, răspunse Achim care începuse să se înveselească. Îl vedeți? E frate-meu. Eu nu țin cu el, chiar dacă mi-e frate. Tu, ăsta, cu capul spart, repede-te la el și dă cu el în pământ.

Niculae se uitase la fratele său și se făcuse și mai galben. Achim nu se sinchisea.

– N-auzi, mă, ăsta cu capul spart? se răsti Achim spre băiatul cu capul spart.

– Nea Achime, zău, ne-am bătut în parte, se rugară iar cei doi băieți.

– Nea Achime, lasă-i, nea Achime! săriră și ceilalți.

Ochii lui Achim sticliră. Îl apucă pe cel cu pălăria găurită și-l izbi de pământ.

– N-auzi ce-ți spun? Repede-te la el că te omor... pe mă-ta de urât!...

Băiatul se sculă de jos furios și, nemaiștiind ce să facă, se repezi la Niculae. Niculae nu se mișcă din loc. Înaintea lui, cel cu pălăria găurită se opri ca țintuit de privirea mare, nemișcată, a celui asupra căruia era asmuțit. Își întoarse capul spre Achim, dar tot atunci acesta urlă la el:

– Repede-te în el... pe mă-ta de urât!

Băiatul se repezi în Niculae și îl apucă de gât. Niculae se înțepeni și rămase mai departe nemișcat.

– Dă cu el în pământ! strigă Achim, apropiindu-se cu biciul în mână.

Băiatul își încârligă un picior peste amândouă ale lui Niculae și îl trânti la pământ. Apoi, speriat, cu privirea rătăcită, plin de groază, se ridică de pe el și rămase nemișcat, uitându-se la Niculae care, galben la față, nu-l slăbea din ochi pe fratele său. Câtva timp, toți rămaseră nemișcați și tăcuți. În clipa următoare, Niculae sări în sus ca mușcat de un șarpe. Se repezi spre cel care îl trântise și îl apucă de gât. Luat pe neașteptate, celălalt băiat rămase cu ochii holbați și scoase limba afară, horcăind. Chipul i se învinețise ca un ficat, se făcuse apoi pământiu. Niculae strângea ca un nebun și-l împingea de-a-ndaratelea. Cel strâns de gât se împiedică de ceva și căzu. Niculae îi dădu drumul și se întoarse spre celălalt. Văzându-l că vine, băiatul o luă la fugă peste câmp.

Achim se repezi însă numaidecât și în câțiva pași îl apucă de ceafă.

– Stai, pe mă-ta, fricosule. Mă vezi tu că-i țiu parte? Bate-te cu el... Ați venit amândoi și v-ați pus și l-ați omorât cu ciomegele. Erați doi, mama voastră... Stai aici!

Niculae se repezi spre el cu un ciomag și vru să-l izbească în cap, dar băiatul se feri și puse și el mâna pe un ciomag.

– Nea Achime, strigă el, arătându-l pe Niculae. Îi sparg capul; spune-i să nu s-apuce de mine!

– Niculae, scrâșni Achim, auzi ce spune?

Niculae azvârli pe neașteptate ciomagul și se repezi spre celălalt cu o iuțeală neașteptată. Luat tot fără veste, băiatul se clătină și căzu. Atunci Niculae sări în sus cu aceeași iuțeală, puse mâna pe un ciomag și începu să-l lovească pe cel de jos cu toată puterea. Băiatul urla, încerca să se ridice, dar câte o lovitură de ciomag îl culca iar la loc.

– Ajunge, Niculae, stai! zise Achim, apropiindu-se. Spune-i să-și ceară iertare.

– Cere-ți iertare, bolborosi Niculae, izbindu-l încă. Cereți iertare!

Gândindu-se că acum are să scape de toate, Niculae gemu în așternut și se uită la spinarea tatălui său care se mișca și răsufla în somn.

„O să mă rog de el să nu mă ia la sapă și o să mă lase, gândi Niculae suspinând. La secere o să mă duc, dar să nu mă ia la sapă până nu-mi trec bubele și să pot să mă duc și eu la școală."

– Ce faci, mă, tu n-ai de gând s-adormi? spuse Moromete deodată, cu un glas atât de treaz că băiatul se înfioră.

– Ba dorm, răspunse el uimit că tatăl său putuse să stea așa de liniștit atât de multă vreme.

– Cum dormi? întrebă Moromete aspru. Să mergi colo la sapă și să dai și o să te mai văz eu atunci că belești ochii în loc să dormi.

Niculae se lăsă pe căpătâi și gemu. Apoi rămase nemișcat. Pe drum se auzea din ce în ce mai rar câte un flăcău care se întorcea acasă fluierând. De undeva răzbătu un țipăt ușor, subțire, de fată sau de femeie tânără, înecat de întunericul nopții. Prin vârfurile salcâmilor bâzâiau țânțarii. Moromete se ridică din așternut și se întoarse pe neașteptate spre Niculae. Băiatul închise ochii, speriat.

– Nu dormi, mă, o dată? zise el apăsat, cu un glas turbure.

Niculae nu răspunse. Omul nu se mișcă. Băiatul îl simțea încă întors spre el și inima îi ticăia. Moromete se trânti iar pe căpătâi și peste câteva clipe Niculae îi simți spinarea ridicându-se și răsuflând încet. „A adormit", gândi el după o vreme, dar ca și când omul l-ar fi auzit gândind, se ridică iarăși într-un cot și se întoarse spre fiu:

– Mă, da tu n-ai de gând să dormi o dată? îngână el răgușit și furios.

Niculae răsuflă ușor, ca în somn, fără să-i răspundă.

Din nou omul se trânti pe căpătâi, dar Niculae așteptă multă vreme fără ca să-i mai simtă spinarea mișcându-se. „Nu poate să doarmă. Te pomenești că se răzgândește și nu-i mai dă drumul lui Achim", gândi Niculae iarăși. După un timp se liniști însă. „Cine știe la ce se gândește, își spuse el. O să vedem mâine-dimineață."

Moromete se ridică a treia oară, dar acum nu se mai întoarse spre băiat. Niculae îl auzi scotocind multă vreme sub căpătâi, auzi apoi un zgomot de hârtie ruptă, pe urmă amnarul izbind în piatră. După aceea nu se mai auzi nimic. Niculae așteptă o vreme cu ochii închiși, apoi își mișcă pleoapele. Tatăl stătea pe marginea prispei cu spatele îndoit și fuma. Băiatul închise ochii și se hotărî să adoarmă. Așteptă somnul timp îndelungat și adormi. Moromete mai stătea încă pe marginea prispei, cu spatele îndoit și fuma.

VIII

În acest timp Paraschiv și Achim așteptaseră în drum. Erau atât de curioși să afle ce îi spunea tatăl lor lui Nilă, încât nu avură răbdare până a doua zi; renunțară să se mai ducă la fetele la care umblau și îl așteptară pe fratele lor să vină și să afle ce era...

– Ce-ați vorbit, mă, ce ți-a spus? întrebă Paraschiv în șoaptă când Nilă ieși la ei.

– Ce să-mi spuie, că să se ducă ăsta cu oile la București, răspunse Nilă pe scurt, cu un glas moale, parcă vinovat.

– Nilă, șopti Paraschiv gros, i-ai spus ceva? Suntem frați, dar să știi că eu...

Nilă lăsă fruntea în jos și bombăni furios:

– Ce, bă, ești nebun? Cum o să-i spui?

– Hai mai încolo, să nu ne-audă, zise Achim. Hai la ga Maria să vorbim acolo, că tot nu mai avem timp să ne ducem pe la fete.

Paraschiv și Nilă șovăiră. Era cam târziu.

– Dar hai mai repede, să nu se culce ga Maria.

Porniră câteștrei alene. Nilă tăcea și după mers parcă n-avea nici un chef. Cotiră pe niște ulițe și se opriră în fața unei curți mici, fără garduri. În fund se vedea o căsuță învălită cu paie, un bordei asemănător cu un coteț mai mare de păsări. La un ochi de geam, pâlpâia o lampă chioară.

Bordeiul acesta unde vroiau să intre era al tușii lor, Maria Moromete, sora mai mare a tatălui. Tușa era o femeie de vreo cincizeci de ani și nu avea nici copii, nici bărbat. Ca să scape de ea, Moromete îi cumpărase undeva un loc de casă și îi făcuse acest bordei.

Maria Moromete îl învinuia pe fratele ei că nu s-a putut mărita și-și face un rost. Spunea că n-a ajutat-o, că i-a furat pământul din spatele casei, că la împărțitul celor trei pogoane moștenite, Moromete a ales pământul cel mai bun pe care se

putea pune vie și că a gonit-o din casa părintească ca un hoț. De fapt, ea ar fi vrut ca fratele ei să nu se mai fi însurat a doua oară, s-o fi ținut-o pe ea în casă, să-i crească ea pe cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim, și să fi trăit așa liniștit până la bătrânețe. Încât după ce fratele se însură a doua oară și îi cumpără și-i făcu acest bordei, Maria Moromete se înfurie și începu să ceară dreptul ei de moștenire asupra casei părintești și mai ales asupra locului din spatele casei. Fiindcă pe jumătate din acel loc se afla casa părintească și gospodăria și pentru că trecuseră aproape cincisprezece ani fără ca gospodăria să fie împărțită, moștenirea în cazul casei și locului trecea de drept celui care o folosea. Maria Moromete nu știuse și nici acum nu știa acest lucru. Nici Moromete nu știa și chiar dacă ar fi știut tot n-ar fi avut ce face cu el.

Maria Moromete trăia cu o nădejde a ei veche: să dea acel loc lui Paraschiv sau Nilă, care o fi mai vrednic și acela să facă o casă unde s-o aducă și pe ea, să aibă grijă de ea când n-avea să mai poată munci. Paraschiv îi spusese că în curând o să se însoare, să-și facă acolo casă și s-o aducă să trăiască și ea pe lângă el. De fapt, măritișul ei nefericit din tinerețe o înrăise; făcuse un copil care îi murise după doi ani de trai rău și după moartea copilului bărbatul o alungase.

Trăia acum singură în bordeiul ei și n-o ducea prea rău, la treierat își băga grâul în mașină odată cu al lui Moromete, iar la secere la fel, veneau cei trei nepoți, Paraschiv, Nilă și Achim, și o ajutau. În schimb, ea le făcea flanele și ciorapi.

În sat i se spunea Guica și nu avea nume bun; se temeau de ea pentru că cunoștea păcatele tuturor și avea limba ascuțită. Toată ziua lucra la ciorapi, așezată pe un scăunel în fața bordeiului și oprea trecătorii de pe drum pe care îi întreba fel de fel de nimicuri. Unii ocoleau, dădeau prin altă parte.

Iată cum se întâmpla când cineva trecea prin fața curții ei. Maria Moromete oprea trecătorul stringându-l cu un glas tainic:

„Ei, cutare, ia stai nițel."

Intrigat, omul se oprea. Maria Moromete se ridica de pe scăunel și venea în drum. Se apropia în tăcere, misterios. Apoi întreba în șoaptă:

„Unde te duci?"

Mirat, omul spunea unde se duce.

„Ce cauți acolo?" întreba femeia mai departe.

Încă nedumerit, trecătorul răspundea și spunea pentru ce se duce, ce treabă are acolo de făcut. Maria Moromete spunea atunci despre omul acela, unde se ducea trecătorul, că a auzit că acesta vrea să facă cutare lucru.

„Așa o fi?" întreba ea cu privirea aprinsă de curiozitate.

Trecătorul răspundea că se poate, așa o fi.

„Păi atunci frate-său ce-o să zică?" întreba ea atunci.

„Dracul să-i ia, ga Mario, de unde să știu eu ce-o să zică frate-său?!" răspundea trecătorul.

„Nu se poate, spunea femeia cu glasul ei ascuțit. E dreptul lui."

„O fi, ga Mario, ce m-amestec eu în daravelile lor!" ridica trecătorul din umeri, grăbindu-se să se îndepărteze.

„Ei, nu-i așa!" răspundea Guica indignată și se întorcea pe scăunelul ei, bestecăind la ciorap.

După o vreme trecea o muiere. Maria Moromete se ridica și o oprea:

„Cutăriță, unde te duci? Ia stai nițel!" Se apropia și îi spunea: „Auzi ce vrea să facă alde cutare? Mă întâlnii adineauri cu cutare – și spunea numele celui pe care îl oprise mai înainte – se ducea pe la el și mi-a spus și mie. Tu ce zici? Ăla o să vrea? O să-l lase?"

Răspândea deci știrea pe socoteala celui dinainte și acest lucru turbura deseori apele, învrăjbind chiar și pe cei mai pașnici.

Maria Moromete oprea chiar și pe copiii foarte mici. „Ce-ați mâncat aseară?" îi întreba ea în șoaptă, punându-le în

mână o jumătate de măr stricat sau câteva semințe de floarea soarelui.

Porecla de Guica i-o dăduse un mocan. Mocanii veneau toamna la câmpie să schimbe fructele lor pe porumb și grâu. Maria Moromete oprea fiecare căruță care trecea prin dreptul bordeiului ei. Se apropia de coviltirul mocanului, se uita în căruța lui, îi răscolea sacii cu mere și cu nuci, lua câteva în care își înfigea dinții și abia la urmă întreba cum le dă. Omul spunea cum, iar femeia îi întorcea spatele, mâncând din fructele luate, spunând că nu sunt bune, sunt acre și viermănoase. În acest fel nu numai că se sătura mâncând, dar chiar strângea câte un săculeț. Se vede însă că într-o toamnă, un mocan a ținut-o minte și când a ajuns în dreptul ei n-a mai vrut să oprească.

„Stai, mă! n-auzi că vreau să iau niște mere?" a strigat femeia de pe scăunelul ei.

Mocanul a oprit și s-a așezat în dreptul coviltirului să n-o lase să se urce.

„Ai mere bune?" a întrebat ea vrând să-l dea la o parte.

„Da, am mere frumoase, adu porumbul și-ți dau."

„Ia să văd!" a spus femeia încercând zadarnic să-l dea la o parte.

„Adu întâi porumbul", a spus mocanul liniștit.

„Ia să văd, mă, stai să văd și eu ce mere ai!" a spus Maria cu un glas înțepat și cam tare.

„Nu țipa, leică, de ce țipi?! Adu porumbul și atunci te uiți!" i-a răspuns mocanul fără să se dea la o parte.

„Du-te naibii cu merele tale! a zis atunci femeia îndepărtându-se de om. Parcă n-am mai văzut mere! Uită-te al naibii! Pe ce să-i dau eu porumbul meu, mocanului! Parcă fără merele voastre viermănoase nu trăiesc!"

„Nu țipa, leică, de ce țipi așa?" a spus mocanul uitându-se în urma ei uimit.

„Du-te naibii, mă, ce dacă țip? Țip în curtea mea, în satul meu, mocane!"

„Leică, nu mai guici așa, că nu ți-am spart casa, a spus iar mocanul cu vocea lui moale de muntean. Ce guici așa, leică? Vai, vai! Cum mai guică! Ca o purcea!" a mai adăugat mocanul nedumerit și vorba a fost prinsă de vecini. Maria Moromete se înfuria rău când i se spunea Guica.

Cei trei nepoți intrară în curtea mătușii și Paraschiv ciocăni în ochiul de geam.

– Ga Mario, deschide!

Maria Moromete deschise ușa și cei trei nepoți se aplecară pe rând să nu se lovească de pragul de sus. Paraschiv abia intră în bordei.

– Ga Mario, exclamă el, gata, îi dă drumul lui Achim cu oile la București! Începe răfuiala!

Și râse hurducat, plesnindu-și palmele una de alta, apoi frecându-le repede în semn de mare bucurie nestăpânită. Maria Moromete se înfipse în ochii lui și întrebă, încet, ascuțit, abia ținându-și răsuflarea:

– Ce vorbești, mă? Îi dă drumul? Zău? Cum a fost? Ce-a zis?

– Nu-mi venea să cred, răspunse Paraschiv uitându-se spre pat, vrând să se așeze, dar mătușa îl preveni.

– Stai naibii jos pe pământ, că se rupe patul cu tine... Apoi reluă întrebările. Zău, mă? Ia spuneți! Ce zicea, ce zicea?!!

– Avem douăzeci și patru de oi cu lapte, asta înseamnă două sute patruzeci de lei pe zi, zise Paraschiv miorlăit, încercând să imite glasul fățarnic al fratelui său mai mic; așa le tot spunea ăsta la masă.

– Și el ce zicea? Ce zicea?! întrebă Guica cu glas înecat de curiozitate și plăcere. Alea ce zicea, puturoasele alea? Mă-sa, mă-sa ce zicea?

Achim răspunse căutând să-și potrivească glasul și să-l facă asemănător cu al mamei vitrege adică: cinstit și înțelegător așa cum îi răspunsese tatălui lor la masă:

– Lasă-l, mă, să se ducă. Nu e vorba numai de bancă, dar sunt și ei băieți mari...

Paraschiv izbucni în hohote groase. Mătușa nu râse, însă chipul ei zbârcit și negru și gura cu buzele supte înăuntru se frământară de plăcere. Nilă zâmbi stingherit, parcă rușinat. El spuse:

– Hai, bă, ce râdeți așa?

– Pe urmă l-a luat pe ăsta în grădină și nu știu ce i-a spus. Ce ți-a spus, Nilă? întrebă Achim.

– Ce mai întrebi, nu spusei o dată? bombăni Nilă.

– Zău, mă? Te-a luat în grădină! Și ce ți-a spus? întrebă Guica ca și când n-ar fi auzit bombăneala lui Nilă. Ce ți-a spus, Nilă? Spune, mă, dă-te naibii, că cine știe ce ți-o fi spus și tu n-ai înțeles. Hai, spune!

Nilă tăcea cu fruntea în pământ. Faptul că se lăsa greu, până la urmă le strică cheful celor doi frați și îl întrebară dacă da sau nu, îi dă drumul lui Achim să se ducă?

– Nu vă spusei, bă, că îi dă? Ce tot întrebați atâta? Numai să aducă bani! adăugă Nilă cinstit. Să aducă la toamnă patru mii de lei.

Paraschiv râse iar, răgușit, și îi dădu lui Nilă un pumn în spinare.

– Auzi, ga Mario? se adresă el mătușii, fără să-l mai ia în seamă pe Nilă. Să vezi ce gogoși le turna Achim alaltăieri la sapă.

– Ei, mă, ei! Zău! Ce gogoși, ce gogoși? întrebă mătușa abia stăpânindu-se.

– Douăzeci și patru de oi cu lapte, pă puțin douăzeci și patru de chile pe zi! Asta face două sute de lei pe zi, ori treizeci

de zile, face pe puțin șase mii de lei pe lună! Ei! două mii o să coste chiria locului de pășunat, iar patru mii rămâne câștig.

– Bă, eu mă duc să mă culc; mâine trebuie să merg la premilitară! îl întrerupse Nilă sculându-se de jos.

– Stai, Nilă, mă, prostule! îl opri mătușa înțepată. Stai să vorbim. Și se adresă lui Paraschiv: Acum voi ce faceți, tu și cu Nilă? Când plecați? Trebuie să fugiți înainte de secere, să n-aibă cine să le secere grâul și nici cu ce să-l care. Să vedem ce-au să facă fără voi.

– Tu când pleci cu oile, Achime? întrebă Paraschiv.

– Să vedem. Să vorbim cu al lu' Cătănoiu.

– Eu zic că după vreo săptămână în urma ta, luăm caii din grajd, încălecăm pe ei și fugim. Nu așa, mă, Nilă?

– Bă, eu v-am mai spus: fugim, dar nu putem să furăm caii din grajd; află lumea și ne facem de râs, răspunse Nilă cu privirea în pământ.

– Iete al naibii! făcu mătușa indignată. Vezi să nu-ți dau câteva, blegule! Te-a îmbrobodit alde tac-tău, să stai și să muncești pentru copiii lui, să-ți iasă sufletul! E caii voștri, e averea voastră! Dacă nu murea biata mă-ta, erați și voi în casa voastră, nu ca acum, că n-aveți loc de puturoasele alea.

Nilă tăcea. Paraschiv și Achim o aprobau pe mătușa lor din ochi. Maria Moromete continuă:

– Ați muncit de când erați mici și nu v-a luat niciodată o haină pe voi, cum e copiii oamenilor. Numai la alea le-a luat. Tita are *crepdeșin,* Ilinca ie de mătase, *aia* are scurteică de catifea... E plină chicița lăzii cu mamudele și cu icușari! Acolo e munca voastră, proștilor... Eu să fiu ca voi aș sparge lada într-o noapte și aș lua toate mamudelele!

Paraschiv se uită la Nilă, care continua să stea cu fruntea în pământ, și-i spuse răgușit, gros:

– Vezi, mă! Auzi ce zice ga Maria? Plăvane! Ai sta și-ai munci pentru ei până ai cădea jos, dacă n-am fi noi să te învățăm.

Nilă tresări. Avea o frunte mare, lată, cu carne groasă peste ea. Își ridică fruntea lui lată din pământ și răspunse cu un glas turbure care nu protesta contra celor auzite, dar care era totuși indignat, fără să știe însă pentru ce:

– Mai taci, bă, din gură! Ia mai taci dracului din gură! Ce tot vorbești!...

Mătușa sări cu glasul ei ascuțit:

– Ce să tacă din gură! Așa este! Te superi că îți zice plăvan? De când muncești și umbli desculț și dezbrăcat, pe degeaba? Plăvane.

– Păi, bă, Nilă, ce-am vorbit noi pân-acum? Nu ne-am înțeles așa? întrebă Achim cu reproș.

Nilă răspunse la fel de turbure:

– Ne-am înțeles, bă, ne-am înțeles! Vezi să nu-ți dau un pumn după ceafă.

Achim mormăi disprețuitor:

– Dai tu pumn după ceafă!

– Eu mă duc, mi-e somn, mormăi Nilă deodată nepăsător, și deschise ușa bordeiului.

– Du-te naibii! îl petrecu mătușa din urmă. O să mai vezi tu de la mine loc de casă! Proastă oi fi să ți-l dau!

Nilă ieși fără să răspundă, iar mătușa se întoarse în bordei, să vorbească mai departe cu cei doi nepoți.

IX

Pe la miezul nopții începu să cadă o ploaie liniștită și bogată. Murmura pe acoperișuri și peste pământ cu picături moi, ca de untdelemn. Nu se auzi nici un tunet și nu se văzu nici o fulgerătură. Era însă întuneric beznă.

Fiindcă ploaia începuse pe nesimțite, când se înteți nimeni nu se trezi din somn, și când de pe streșini începură să curgă șiroaie, de-a lungul prispei, cei care dormeau la margine se împinseră doar mai spre perete, mormăind.

Spre revărsatul zorilor ploaia stătu și norii părăsiră cerul. Moromete se culcase și adormise târziu dar când ploaia se opri, se trezi și rămase iarăși nemișcat pe prispă. Nemișcarea lui trează o făcu pe Catrina să se deștepte la celălalt capăt al prispei.

– Ilie, ce e cu tine? De ce nu te culci? șopti ea.

Moromete nu răspunse, dar tuși liniștitor. Totuși Catrina nu-și văzu de somn. Se întâmpla ceva în familie!? Poate plecarea lui Achim la București, dar despre asta se vorbise de prin iarnă, se gândiseră destul. În timpul mesei fusese pomenit numele agentului de urmărire care avea să vină mâine-dimineață după fonciire. Dar și asta era poveste veche; Jupuitu venea în fiecare an și anul acesta nu avea nimic deosebit față de celălalt. Banca? Dar banca venea taman la toamnă. Poate că toate aceste amenințări care se târau cu anii în urma lor, să se îngrămădească în acest an pe capul familiei? Da. Dar nici asta nu se putea, fiindcă timpul era foarte răbdător și amenințările mari se sfărâmau în puzderie de amenințări mai mici pe care cu ajutorul timpului le ducea zilnic în spinare. Așa se întâmplase că timpul făcuse să rămână în urmă una din cele mai cumplite amenințări, de care îi aduceau aminte și anume datoria făcută la banca pentru plata loturilor primite la reforma agrară de după război. Mulți au vândut loturile iar alții au rămas de tot fără pământ și au căzut în mizerie. Ei au avut însă răbdare, au dus-o de la an la an până când, într-o zi, statul văzând că țăranii tot n-au cu ce plăti, n-a mai avut încotro și a trebuit să șteargă datoriile. Încât banca se dovedise a fi ceva nu tocmai rău, drept care doi ani mai târziu se împrumutaseră din nou să cumpere vite în bătătură. N-aveau să poată plăti? Se gândiseră mult și mai mare nenorocire decât să piardă ceea ce nu câștigaseră ce putea fi? Era deci limpede că numai Moromete singur era pricina propriilor sale gânduri și Catrinei i se păru atât de ciudat acest lucru, încât se închină.

– Se vede că ai intrat în anul morții, șopti ea.

Și își lăsă capul pe căpătâi, pomenind că așa se întâmplă când omul uită de Dumnezeu, uită și Dumnezeu de el și îl lasă singur în fața păcatelor.

– Pentru că, mai bolborosi ea cu fața în căpătâi, numai păcatele nu te lasă să dormi.

La aceste cuvinte din urmă, Moromete tuși cu înțeles și răspunse cu o veselie supărată:

– D-aia dormi tu buștean, lovi-te-ar moartea, că n-ai păcate!

Aruncă țigara, se dădu jos de pe prispă și o luă încet spre grădină, fără să mai asculte răspunsul femeii.

Catrina era credincioasă și de aceea pomenise de păcate. Cu zece ani în urmă născuse un copil mort care îi băgase spaima în suflet. Avusese visuri rele. Se auzea noaptea strigată în somn, înghesuită de porci cu râturile mari în colțuri întunecate, sau locuind împreună cu țigani care îi spuneau lucruri murdare. Se îmbolnăvise, nu mai putuse suferi carnea de porc, iar când vedea țigani se pitea. Nu-și mai putuse găsi liniștea; se certase cu toată lumea și se îngrozise simțind cum i se strecoară în inimă nepăsarea și sila față de bărbat și copii. Până într-o zi când povestise totul unei vecine din fundul grădinii.

„Eu știu ce e cu tine, e din copii! spusese vecina care, tot așa, crescuse o mulțime de copii. Știi ce să faci tu? Sâmbătă spre duminică, te scoli devreme, te duci la cimitir, jelești acolo morții și dai de pomană; după ce ți-ai făcut datoria cu morții, te întorci acasă până nu răsare soarele, aprinzi focul, dai să mănânce la copii, cureți casa, vezi ce mai e de făcut și după ce ți-ai făcut datoria și cu copiii, te speli și te primenești și te duci la biserică, Catrino. Acolo la biserică stai și asculți slujba! Și-ai să vezi pe urmă ce bine e!"

Ceea ce se și întâmplase. Catrina îi crescuse cu trudă pe cei trei. Paraschiv, Nilă și Achim erau mici când se măritase cu Moromete, și în loc de răsplată aceștia începuseră s-o urască. Tudor Bălosu și fiu-său pe de o parte, Guica și Parizianul, o

altă rudă a lui Moromete, căreia Catrina îi spunea „Guica al doilea mai prost", pe de altă parte, îi învățaseră pe cei trei că mama vitregă era vinovată că se trăia greu la ei și că dacă n-or s-o dea afară din casă are să pună mâna pe averea tatălui. Nenorocirea făcea că era ceva adevărat din toate acestea, dar Catrina n-avea nici o vină. Iată ce se întâmplase.

În timpul foametei de după război, Moromete vânduse un pogon din lotul Catrinei – Catrina primise un lot de opt pogoane ca văduvă de război – spunându-i că în schimbul acestui pogon vândut va trece casa pe numele ei. Catrina îl crezuse, socotind că în acest fel va avea bătrânețea apărată (se mai întâmplase în sat ca mama vitregă să fie gonită din casa tatălui). Numai că Moromete, în loc să se grăbească să facă acte pentru casă, începu să facă glume: „Crezi că am să mor eu înaintea ta?" zicea el. Acest răspuns era, într-un fel, o asigurare că atâta timp cât trăiește el n-o să îndrăznească nimeni s-o dea afară din casă. Pentru Catrina însă nu era de ajuns, fiindcă cei trei fuseseră învrăjbiți de mici contra ei; începuse deci să-i pară rău de pogonul vândut, mai ales că îl vânduse tocmai pentru ca să nu moară ei, cei trei, de foame. Când bărbatul începu să glumească pe socoteala casei, Catrina pretinse pogonul pe numele Titei și îl pretinse cu atât mai insistent cu cât Catrina se simțea vinovată față de fiica ei fiindcă fetei îi venise vremea să se mărite și Victor Bălosu cerea trei pogoane, iar Catrina nu-i putea da decât două. Era tocmai pogonul vândut.

Moromete șovăi. Se pare că era și el uimit de amenințările nelămurite pe care cei trei fii ai lui, mai ales cei doi, Paraschiv și Achim, i le transmiteau la ureche pe căi ocolite, prin Guica, prin Tudor Bălosu și prin Parizianu. Această șovăială o scârbi de tot pe Catrina. Va să zică avusese dreptate să se teamă!

Biserica însă îi liniști sufletul turburat și ca să fie liniște și în familie nu mai pretinse nimic. Când muierile cu care se avea bine pomeneau însă de amenințările pe care Guica nu înceta

totuși să le răspândească prin sat, atunci Catrina se închina cu înverșunare și spunea că și Iisus Cristos a pătimit și n-o s-o lase el să moară pe marginea șanțului. „Dacă n-aș avea fetele alea, aș zice iartă-i, Doamne, că nu știu ce fac, dar m-a pedepsit Dumnezeu să am grijă de ele și nu pot să-i iert", spunea ea cu îndârjire.

Cât despre celelalte amenințări, banca, fonciirea, socotelile cu oile și vitele, Catrina nu vroia să știe de ele, se credea la adăpost. De lotul ei de pământ de șapte pogoane nu se putea atinge nimeni. Treaba lor, să plătească banca și fonciirea cu ce-or ști, și dac-or ajunge să n-aibă vite de muncă, fetele sunt vrednice, au să se descurce ele într-un fel.

Numai că fetele când o auzeau gândind astfel se înfuriau rău și o sfătuiau să-și vază mai bine de biserica ei. Ceea ce Catrina și făcea, cu toate că biserica nu izbutea totdeauna să-i alunge amintirile dureroase ale vieții sau să-i lumineze cu totul anii lungi pe care îi mai avea de trăit.

Își găsise totuși un sprijin cu care uneori se și lăuda, încât văzându-l pe bărbatul ei treaz pe prispa casei nu se putuse stăpâni să nu-i spună că numai păcatele nu-l lasă pe om să se odihnească, ceea ce adusese răspunsul binemeritat al bărbatului. De fapt ea vrusese să-i dea de înțeles că dacă el „ar lua drumul bisericii" (cel opus și de fapt mult mai cunoscut de oamenii din sat era cel al cârciumii), atunci el n-ar mai fi așa de neliniștit.

X

Moromete însă nu vroia s-o apuce pe acest drum, iar cât despre celălalt, al cârciumii, nu-l folosise niciodată ca o soluție. Era cu zece ani mai mare decât Catrina (contingent '911, făcuse războiul) și acum avea acea vârstă între tinerețe și bătrânețe când numai nenorociri sau bucurii mari mai pot schimba firea cuiva.

Moromete luase în glumă nu numai temerea Catrinei în privința casei, dar și visurile ei înspăimântate. „Unde se întâmplă să avem noi atâția porci câți visezi tu", spusese el, dar în curând pricepu și el că a face și a crește copii mulți poate fi uneori pentru o mamă ceva într-adevăr înspăimântător. Întâmplările care avură loc după aceea în familie nu-l turburară însă pe Moromete în aceeași măsură. Numai una dintre ele, care avu loc într-o iarnă puțin timp după ce familia scăpă de datorii prin legea conversiunii, îl făcu să înțeleagă că e totuși primejdios și pentru el să nu ia seama la copii. În anul acela recolta fusese bogată și toată lumea făcea comerț cu cereale la munte. Gospodăriile se refăceau din anii grei prin care trecuseră între 1929–1933. Prosperitatea bătea la ușa multora din sat, vitele se înmulțeau, oborul de cereale era ridicat, pânza de americă și uneltele mai ieftine, iar prețul pământului mai ridicat decât oricând.

Cei care simțiseră cei dintâi că e rost de făcut avere fură cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim (pe vremea aceea nu erau prea convinși că ar avea dreptul să-l învinuiască pe tatăl lor că s-a însurat a doua oară; înțelegeau vag că tatăl lor nu putea să-i crească, numai o femeie putea face acest lucru și abia mai târziu aveau să dea de înțeles că tușa lor Guica ar fi putut foarte bine să-i crească ea).

Familia se ținuse până atunci cu loturile întregi, dar gospodăria era lipsită de vite. Aveau doi cai prăpădiți, care când dădeai cu biciul în ei, ei dădeau din coadă.

Venise toamna și porumbul se făcuse și el din belșug (porumb și grâu și printre porumb dovleci, floarea-soarelui și fasole, altceva nu semănau, cu toate că pământul le-ar fi putut da să n-aibă ce face cu cânepa, inul, tutunul, sfecla de zahăr, plantele medicinale scumpe) și cei trei își frecară mâinile de bucurie și într-o seară îi spuseseră tatălui lor: „Ar trebui să îngrășăm caii-ăia, tată! Tudor Bălosu a fost săptămâna trecută la munte și a câștigat o mie de lei".

Moromete n-a înțeles cum s-ar putea câștiga o mie de lei într-un drum la munte, dar n-a avut nimic contra îngrășării cailor. Au vândut porumb, au cumpărat ovăz și prin iarnă părul cailor strălucea ca mătasea.

Moromete însă tot nu se mișca. Petrecea seri lungi cu prietenul său Cocoșilă, discutând politică sau ascultându-l pe Niculae care citea povești grozave din cărți luate de la alde nean-său Cristache al lu' Dumitrache. Erau seri turburătoare. Unsprezece frați care sufereau vraja de a rătăci în timpul zilei ca unsprezece lebede și la apusul soarelui cădeau îngrămădiți pe o stâncă în mijlocul mării, iarăși oameni. Cum stăteau îngrămădiți unii în alții, chinuiți și înspăimântați de întunericul nopții și de valurile furioase care amenințau să-i smulgă... Și suferințele îndurate de sora lor, care trebuia să țeasă cu mâna ei, într-un timp dat și neavând voie să vorbească, unsprezece tunici de urzici, ca să-i scape de vrajă și cum n-a avut timp să termine brațul unei tunici și frățiorul cel mic a rămas cu ceva din aripa de lebădă.

Dar Cocoșilă? Cocoșilă era un ins care stârnea în Moromete ceva neînchipuit de plăcut, ca și poveștile lui Niculae. Venea seara și ciocănea în ușă făcând pe boierul. I se spunea „intră", intra și dădea bună seara, numai Catrinei, spunând de fiecare dată că „la proștii ăilalți nu dau bună seara", făcând-o pe Catrina să se rușineze, dar să și pufnească în râs, îi punea lui Niculae întrebări gramaticale și istorice, lui Paraschiv îi punea una și aceeași întrebare (când se însoară?), iar fetei celei mari îi recomanda să se mărite cu Năstase Besensac (un flăcău bicisnic). Numai cu Moromete avea vechi răfuieli și nu-l slăbea nici o clipă. Cu mulți ani în urmă făcuse vâlvă un nou partid, care își spunea „țărănesc" și al cărui program îl încântase pe atunci pe Cocoșilă. Moromete se arătase rezervat (Moromete era liberal) și când „partidul național-țărănesc" luă puterea și Cocoșilă se înfurie că Maniu și Mihalache nu numai că nu-și

respectaseră programul, dar se dovediseră parcă mai flămânzi decât Brătienii. Moromete nu-l cruță pe prietenul său, îl luă peste picior și observă că „proștii n-ar trebui să aibă drept de vot, fiindcă din pricina lor sufere țara". După patru ani partidul liberal veni însă din nou la putere și Cocoșilă se răzbună fiindcă partidul liberal mări impozitul funciar și introduse taxe de barieră la piețele de schimb. „Vezi, mă prostule?" jubilase Cocoșilă.

De atunci îl urmărea pe Moromete fără cruțare. „Ești prost", spunea el pe toate tonurile, uneori cu resemnare, alteori cu îngăduință, după împrejurări. De fapt se străduia să-l convingă pe Moromete că el, Cocoșilă, e mai deștept, ceea ce pe Moromete îl înveselea cumplit, cu atât mai mult cu cât Cocoșilă, față de alți oameni, se purta cu totul altfel, înjura rău, batjocorea și nu spunea „ești prost", ci mult mai rău, „mănânci c...t".

În privința înjurăturilor era vestit, îl înjura și pe tat-su – zicea că de ce l-a făcut – înjura și pe popa și pe primar și pe perceptor, pe toți, de la lingură, de la șervetul cu care se ștergeau până la cele mai mărunte lucruri: lampă, sfeștilă, lumânare, ciorapi și: târla, grădina, neamul și străbunicii, nepoții, copiii copiilor... Catrina aprindea tămâie în casă, dar pufnea și în râs. Odată Cocoșilă a intrat în casă și a spus doar atât: „A venit percitorul și mi-a luat țoalele", după care s-a pus pe înjurat și nu s-a mai oprit decât foarte târziu când s-a sculat și a plecat fără să mai spună altceva. Pe Dumnezeu mai ales, Cocoșilă îl cobora jos în sat și îl înjura cu o anumită filosofie, învinuindu-l și punându-i întrebări ca oricărui om.

Curând însă Moromete înțelese că dacă toate acestea aveau pentru el un rost nu mai mic decât munca câmpului, sau grija de ceilalți ai casei (era atât de rară bucuria de a sta de vorbă cu un om deștept în stare să glumească inteligent, și Cocoșilă în afară de cazurile rare când înjura prea mult era pentru el un astfel de om) își dădu seama nu fără dezamăgire că cei trei băieți ai lui, Paraschiv, Nilă și Achim, nu văd nici un rost în aceste

seri pierdute cu povești-și cu discuții despre Maniu și Brătianu. Dezamăgirea însă nu fu prea mare, fiindcă, la urma-urmei, copiii oamenilor nu erau mai breji decât ai lui, încât îi înțelese și pe ei și cum caii se îngrășaseră, umplu căruța cu porumb și plecă la munte; avea datorii față de copii, să câștige și să-i îmbrace, că erau goi.

Câștigă.

Nu mai făcuse „comerț" niciodată; îi plăcu atât de mult, încât socoti câștigul drept ceva nemaipomenit și după ce se întoarse povesti drumul său la munte ca pe-o aventură. Numai că cei trei nu se minunară deloc, Paraschiv făcu chiar observația supărătoare că „mare brânză, Stan Cotelici a dat mai bine porumbul"... Și că să se ducă iar! Niculae, care ascultase uimit peripețiile tatălui cu căruța pe drumurile de munte, sărise pe neașteptate și strigase: „Așa e, tată! Mai du-te iar".

Moromete se pregăti pentru al doilea drum și când se întoarse arăta de nerecunoscut, atât de mult îi plăcuse. De astă dată drumul fusese și, mai aventuros și Moromete povesti totul într-o seară, cu glas neobișnuit, și fu ascultat cu uimire. Descopereau toți, Cocoșilă, mama, fetele – până și cei trei – că tatăl lor avea ciudatul dar de a vedea lucrurile care lor le scăpau, pe care ei nu le vedeau. Numai că spre sfârșit cei trei se dezmeticiră, sfâșiară vraja care îi amețise și căzură pe gânduri.

Iată ce se petrecuse.

Moromete plecase cu Tudor Bălosu pe același drum ca și întâia oară, ieșiseră din regiunea de șes unde nimeni nu avea nevoie de porumb și după ce făcuseră un popas la oborul din Pitești, o luaseră pe șoseaua care ducea spre creierul munților, cu ținta Răchițele, un sat mare, cunoscut de Tudor Bălosu ca fiind o piață bună de desfacere. Mergeau neîncetat, era ger uscat, roatele pocneau, aburul ieșea din spinările cailor.

La primul drum dăduseră dublul cu cincizeci de lei.

Tudor Bălosu vroia de astă dată să-l dea cu șaizeci și într-adevăr, abia intrară în Răchițele, că fură opriți de un învățător care vroia să cumpere amândouă căruțele. Bălosu mirosi numaidecât cum stăteau lucrurile, sări jos din căruță și se grăbi, spre uimirea lui Moromete, să desfacă șleaurile de la cai...

Învățătorul, prevenitor, întrebă de preț. Tudor Bălosu dădu prețul cu un glas care din nou îl zăpăci pe Moromete: șaptezeci de lei și spuse asta ca și cum ar fi fost cunoscut de când lumea că așa se vinde porumbul.

Posomorât, învățătorul răspunse că șaizeci de lei este ultimul preț și că nu poate cumpăra decât așa, la care Bălosu legă șleaurile grăbit, fără să mai discute, supărat chiar că fusese oprit din drum când toată lumea știa că șaptezeci de lei este prețul obișnuit. Uluit, Moromete observă că învățătorul dăduse exact prețul dorit de ei, dar Bălosu începu să râdă și răspunse că dacă el, Bălosu, ar fi cerut optzeci, atunci învățătorul ar fi dat bucuros șaptezeci de lei. „Să mergem mai încolo și să cerem optzeci și dacă nu dăm noi porumbul cu șaptezeci de lei, Moromete, să nu mai vii niciodată cu mine la munte."

Merseră mai încolo și Bălosu spusese prețul său de optzeci, dar în afară de primarul comunei, care dădu un leu peste șaizeci, nimeni nu cumpără. „Dacă mergem trei sate mai spre vârf ai să vezi că îl dăm cu șaptezeci", insistă Bălosu și Moromete conveni, depășit mereu de felul de a judeca al vecinului său.

De fapt, negustoria ca atare nu i-ar fi plăcut dacă câștigul ar fi fost lipsit de peripeții, încât insistența lui Bălosu i se păru firească. Moromete nu prevăzuse niciodată latura comercială a produselor pe care i le dădea pământul, iar existența banilor îi pricinuia o furie neputincioasă (când trebuia să-i dea, îi dădea cu gesturi disprețuitoare de aruncare și blestema mărimea, culoarea și mirosul lor). Când ieșise împreună cu bătrânul Moromete, acum treizeci de ani, în 1907 și dăduse foc conacului lui Guma nu se gândise că pământul moșierului îi trebuie

pentru comerț și pentru bani. Existau niște obiceiuri pe vremea aceea care lui i se păreau mai mari nenorociri decât munca și foamea. Se duceau la conac și când dădeau ochii cu boierul, bătrânul se făcea de nerecunoscut, își lua căciula din cap și avea un glas care și acum, când își amintea de el, Moromete se întuneca și se făcea crunt la față.

Când, după război, Moromete deveni proprietar, el trăia atât de deplin bucuria de a fi scăpat de moșier, încât nu băgă de seamă că unii nu se mai gândeau de mult la asta, ci la cu totul altceva. La ce anume? Să facă comerț! Așadar, cu cereale și să câștige bani! Și cu banii ce să facă? Să plătească impozitele! Asta era ceva de râs, cum de nu vedeau? Ce ciudat, unde ajunseseră! În sfârșit, fie și comerț, dar să fim înțeleși că nu ăsta e scopul...

Încât Moromete vedea în priceperea lui Bălosu de a face combinații mai mult ceea ce îi plăcea fiului său de zece ani, Niculae, și mult mai puțin ceea ce le plăcea celor trei, Paraschiv, Nilă și Achim.

Merseră deci mai departe cu căruțele și Moromete era foarte curios – și foarte vesel în același timp – să vadă dacă o socoteală făcută din nimic, cum era presupunerea lui Bălosu că vor da porumbul cu șaptezeci de lei, are să fie dovedită pe viu.

În satul următor un muntean mai înstărit oferi un leu peste șaizeci, iar în celălalt, acest leu fu retras. Merseră mai departe și li se oferi apoi deodată trei lei. Moromete se plictisi, iar Bălosu îl asigură că în satul următor vor obține sigur zece lei. Nu ieșiră însă bine din sat, că se petrecu întâmplarea...

O femeie tânără de tot, cu fața albă, cu părul galben și cu niște ochi mari, albaștri, frumoși, cum aveau mocancele pe aici, îi strigă să oprească. Aveau porumb? Da.

„Ce bine c-ați venit, oameni buni, că nu știam ce să mai fac, a spus femeia bucuroasă. Haideți, trageți în curte că oți fi

osteniți! Să vă fac ceva să mâncați și să mă duc pe urmă pe la vecini să cumpere și ei, să dați tot porumbul, că eu nu pot să iau decât vreo douăzeci de duble."

„Nu duce dumneata grija noastră, leică, i-a răspuns Tudor Bălosu fără să se clintească din căruță. Du-te întâi la vecini și întreabă-i dacă cumpără să nu pierdem timpul de pomană."

„Dar cu cât dați dubla?" a întrebat femeia pălind.

Glasul lui Tudor Bălosu era mai înghețat decât gerul:

„Optzeci de franci, leică!"

„Optzeci de franci?!"

„Hai, Moromete!" a spus Bălosu apucând biciul, fără să-i mai răspundă femeii.

„Dar cât dai dumneata, leică?" a întrebat Moromete din curiozitate.

„Oameni buni, a strigat femeia înspăimântată, șaizeci de lei, ăsta e prețul pe la noi..."

„A! Nu!" a clătinat Moromete din cap.

Nu se poate, însemna exclamația lui. Noi avem aici niște socoteli. Iese sau nu iese șaptezeci? asta e întrebarea. Nu-ți dau fiindcă trebuie să vedem dacă iese. Glasul lui Moromete i se păru însă femeii cu totul deosebit de al celuilalt, și-a încleștat mâinile de loitra căruței lui și vorbele ei au început să curgă șuvoi. Moromete nu prea înțelegea, o vedea doar cum se ține cu mâinile de loitră și calcă prea aproape de roată.

Ea spunea că să-i dea *el*, dacă celălalt nu vrea, cu șaizeci de lei... barim câteva duble... e rău, n-are ce da la copii... Să tragă căruța că șaizeci de lei e destul.

„Haide, omule, că doar n-oi fi și dumneata bogat să nu înțelegi... Oi fi venind de departe și ți-o fi frig pe gerul ăsta, trage căruța... Îți dau ceva țuică peste șaizeci de lei. De ce să te mai duci încolo să mai bați drumurile de pomană?"

Moromete s-a frânt de mijloc și s-a uitat la picioarele femeii:

„Dă-te la o parte, creștino, că te calcă roata!" i-a spus el grijuliu.

„Nu vreai, omule? a repetat mocanca și deodată din ochii ei albaștri au țâșnit lacrimi de furie. De ce nu vreai, omule? a continuat ea și glasul ei legănat și domol de munteancă s-a făcut dârz. De când v-ați făcut așa răi? a spus ea descleștându-și mâna de pe loitra căruței. Nu erați așa răi..."

Plângea și, în ciuda mâniei, ochii ei rămâneau mari și curați și se uita când la omul cocoțat în căruță, când la caii lui grași și voinici, aburiți de gerul sănătos al muntelui.

„Ptiu, lovi-te-ar moartea cu ochii tăi! a exclamat Moromete furios. Apoi a strigat: Bălosule, oprește!"

„Ce s-a întâmplat, Moromete?"

„Hai să dăm porumbul, că nu e rost."

„Cu cât?" a întrebat Bălosu.

„Cu șaizeci și trei."

„Eu nu-l dau, a răspuns Bălosu și să știi că altă dată nu mai merg cu tine la munte."

Nedumerit puțin, Moromete n-a avut timp să răspundă, dar apoi l-a înjurat pe Bălosu de muiere, în șoaptă, pentru el însuși, în timp ce munteanca se uita la el, cu lacrimile înghețate pe obraz.

„Ce să mai vorbim, și-a încheiat Moromete povestirea. Am tras în curte, am băgat caii în grajd, a pus mocanca mâna și a tăiat o găină, și mănâncă Moromete și bea țuică galbenă. Pe înnoptate așa s-au strâns mocanii, și ăla a luat trei duble, ăla cinci, ăla șapte... Creștini, mocârțani! Mi-au luat porumbul cu șaizeci și trei. Să vezi după aia că nu mai puteam să scap de mocană: Că de unde sunt? Că copii am? Dar muierea trăiește? M-am uitat și eu la ea și m-am închinat: Păi bine, creștina lui Dumnezeu, de ce să nu trăiască? Trăiește, stă acasă după sobă și se vaită că nu-i place ce e mai bun pe lumea asta, carnea de porc. Avea ea un rost de întreba așa, fiindcă îi murise bărbatul în pădure, căzuse un bulumac peste el..."

XI

Paraschiv, Nilă și Achim și-au păstrat pentru ei impresia care le-a făcut-o povestirea tatălui lor, dar când au aflat că Bălosu a dat totuși porumbul cu șaptezeci de lei nu s-au mai mulțumit să observe, ca la început, că tatăl lor n-a făcut mare brânză câștigând o mie de lei; trebuia să câștige o mie cinci sute, cum a făcut Bălosu și au început să murmure că a omorât caii și căruța de pomană și și-a bătut joc de munca lor.

Murmuratul acesta, desigur, i-a ajuns la urechi lui Moromete pe alte căi, prin Guica și Parizianul, pentru că feciorii n-au îndrăznit să i-o spună în față.

Uimit și îngrijorat că feciorii îl vorbesc de rău în lume, Moromete se hotărî să înăbușe fără cruțare acest început de răzvrătire, având totuși speranța că poate nu-i adevărat. Luați din scurt, cei trei se speriară și deveniră mieroși, Paraschiv chiar se indignă spunând că: „Hai, bă, ce, te iei după prostul ăla de Parizianu?", încât Moromete socoti că nu e cazul să meargă mai departe, ba mai mult, că n-ar strica să le dea chiar satisfacția să facă ei înșiși comerț la munte.

Bucuroși că izbutiseră să obțină atât de ușor libertatea de a se mișca, cei trei puseră la cale, o săptămână mai târziu, o afacere sortită să le aducă un câștig mare. Luară cu chirie încă o căruță cu caii lui Parizianu, cumpără porumb din sat cu cincizeci de lei și porniră la munte.

Moromete nu zise nimic, le dădu chiar sfaturi, dar ceva – nu putea să înțeleagă bine ce – un soi de înfrigurare, de poftă oarbă, care se făcea simțită în purtarea fiilor săi, începea să-l îngrijoreze și în sinea lui le dori să nu izbutească.

Dorința lui se împlini. Săturat de afluxul de cereale de la câmpie, muntele scăzuse între timp prețul și cei trei abia izbutiră să scoată cheltuiala drumului. Moromete nu se putu stăpâni și strecură câteva aluzii batjocoritoare la adresa priceperii fiilor săi, dar bine intenționate, vrând să-i facă să înțeleagă că drumul

pe care vroiau ei să apuce nu e bun. Cei trei parcă înțeleseră ceva și se mai potoliră, dar vecinul din spatele casei lor se îmbogățea și din nou feciorii începură să murmure. Că tatăl lor nu face nimic. Că stă toată ziua. Că pe cele două fete le lasă să se pricopsească, iar pe ei îi batjocorește. Într-adevăr, fetele erau vrednice și vioaie, țeseau în război, împleteau, arătau vesele, spre deosebire de Paraschiv și Achim care parcă erau bolnavi.

Astfel trecu iarna și vara aceea. În toamnă, Moromete făcu din nou pe placul celor trei. Se sfătui cu ei îndelung, le arătă situația familiei, datoriile pe care le mai aveau la percepție, faptul că rămăseseră fără un cal – se îmbolnăvise de talan și nu mai era bun de nimica – și ajunseră la înțelegerea că un împrumut la bancă era cea mai bună soluție.

Numai că avantajele sperate nu veniră. Din lâna oilor fetele țeseau pentru ele covoare. Catrina își făcu o fustă, Moromete o frumoasă dulamă îmblănită, cu guler de miel creț... În numele celor trei, Paraschiv murmură pe față că o să pună mâna pe topor și o să le dea oilor în cap. Catrina nu se putu stăpâni și îi răspunse că pentru cât s-a trudit ea să-i crească, o nenorocită de fustă nu e mult. Și dacă fusta ei le stă în gât, s-o ia și p-aia, să se sature. Covoarele? Dar fetele nu muncesc? Cine ține casa, cine îi spală de murdărie și le face mâncare să bage în ei? Și în afară de asta să se uite: nenorocitu acela de băiat, Niculae, care toată vara rabdă de sete cu oile pe câmp, n-are nimic, râd copiii oamenilor la școală că e trențăros.

Paraschiv ascultase ca un surd, fără să audă. Achim și Nilă tăceau. Moromete intervenise împăciuitor. Oile sunt ale lor, spuse el. Anu ăsta și-au făcut unii de îmbrăcăminte, la anu o să-și facă alții. Nu cumva dulama este pricina nemulțumirii? Nu înțelegea, Paraschiv avea dulamă bunicică, ce vroia? N-avea răbdare și vroia s-o poarte pe cea nouă? S-o poarte sănătos. Ei? Mai era ceva?

Mai era, pentru că nu era vorba de dulamă. Cei trei înțelegeau să trăiască la fel ca înainte, când nu făcuseră împrumutul și n-aveau oile, iar lâna, laptele, brânza, carnea mieilor, totul trebuia vândut și să facă bani, iar nu să mănânce și să se poarte în casă. I-ar fi fost foarte greu lui Moromete să dibuiască acest fel de a vedea al celor trei copii ai săi, cu atât mai mult cu cât aceștia începură să nu-și mai dea pe față gândurile nici măcar față de Parizianu.

În aceeași seară ei s-au dus la Guica și acolo au pus la cale planul cu plecarea lui Achim la București.

Târziu de tot, spre sfârșitul iernii, cu multe ocolișuri și prefăcându-se interesați numai de datoriile care amenințau gospodăria, ei dădură de înțeles tatălui lor că n-ar fi o afacere rea, îndemnându-l să se intereseze la al lui Cătănoiu și să se convingă singur ce bine s-ar putea câștiga la București. Vorbiseră mai dinainte cu al lui Cătănoiu și lăptarul, pus la cale, exageră câștigul. Moromete rămase să se gândească. Catrina și fetele aflară mai târziu de acest plan și se hotărâră repede: nu le convenea. Dacă Achim are să stea toată vara la București, înseamnă că el va tunde oile și cine știe ce are să facă cu lâna. Se împotriviră cu grijă, să nu afle frații; îi explicară tatălui că nu vor avea ce să mănânce în timpul secerișului și că mult mai bine ar fi ca o parte din laptele oilor să fie făcut brânză aci acasă și vândută apoi la București, dacă e vorba că la București sunt prețuri bune. În felul acesta vor avea și bani și nu vor suferi nici de foame.

În postul Paștelui însă, vitregul mijlociu, Nilă, spuse într-o zi la masă ceva care înmuie inima mamei. Mâncau untură în tigaie și Nilă, îngrețoșat nu se știe de ce, se strâmbase. „Ce naiba, mă, vine Paștele? Noi nu mai ținem post? Și adăugase uitându-se cu privirea curată la Tita: Mai pitește, Tito, untura asta."

Noaptea mama se auzi certată în vis de un glas blând: „Catrino, Catrino, de ce ești dușmănoasă? Iartă-i pe copii, Catrino, iartă-l pe Nilă, că nu e rău la inimă..."

Pe nesimțite, de astă dată ferindu-se de fete, mama dădu de înțeles tatălui că la urma-urmei să-l lase pe Achim să se ducă. Sunt copiii lui și le-o fi părând rău că altă lume o duce mai bine. Să-i dea drumul să plece, să nu zică lumea că din cauza ei și a fetelor trăiesc ei rău.

Moromete, nu se știe de ce, se supără de întoarcerea aceasta a mamei, spuse fetelor și se certară între ei. Îndoielile lui Moromete țineau de afacerea însăși. Nu-i venea lui să creadă că bucureștenii nu mai aveau altă ieșire decât să se îngrămădească pe laptele celor douăzeci și patru de oi ale lui Achim Moromete din comuna Siliștea-Gumești și să-l umple pe el de bani.

Dar în sfârșit... Îi împărtășise îndoielile și lui Nilă, în grădină, dându-le de înțeles și celorlalți doi dacă e vorba să-l lase pe Achim la București, atunci Achim trebuie să bage bine în cap că la toamnă îl așteaptă să se întoarcă acasă nu cu douăzeci de mii, cât se lăuda acesta ca un prost, nici cu zece și nici cu șase, ci cu patru. Dar aceste patru să fie! Nilă îl asigurase că vor fi, și Moromete, liniștit, vrusese să se culce. Își aminti însă că a doua zi, după cum îi spusese Bălosu în drum, avea să vie Jupuitu după fonciire și nu putu să adoarmă îndată. Îl mai supăra și Niculae care stătea la spatele său și nu adormea nici el. Ce se bucura așa că are să scape de oi, nefericitul? Credea că la muncă o să-i fie mai bine?

XII

Moromete avea uneori obiceiul – semn de bătrânețe sau poate nevoia de a se convinge că și cele mai întortocheate gânduri pot căpăta glas – de a se retrage pe undeva prin grădină sau prin spatele casei și de a vorbi singur.

„Auzi ce idee", reflectă el cu glas șoptit, oprindu-se lângă poarta grădinii. Apucă o ulucă de vârf și rămase liniștit cu fruntea în pământ. „Dacă ar fi așa că din cauza păcatelor nu poți dormi – continuă el încercând ușor vechimea ulucii – ar însemna că Paraschiv al meu, care când se apucă să doarmă, doarme până iese apă sub el... ar însemna – și aici Moromete se întrerupse și gândi restul în tăcere – ar însemna că e omul cu inima cea mai curată de pe pământ. Proastă mai e și muierea asta a mea!" se miră apoi cu glas tare în timp ce constata că ar fi greu de susținut că ulucile curții sale nu sunt putrede. „După încă o ploaie, aceste uluci au să-și rânjească dinții negri spre casă", gândi apoi mai departe, fără glas.

Cineva îl întrebase odată în glumă de ce vorbește singur și Moromete îi răspunse serios că asta e din pricină că n-are cu cine discuta, cu sensul că nimeni nu merită să-i asculte gândurile.

Se dezlipi de uluci și o luă încet spre spatele casei. Aici fetele puneau totdeauna porumb pentru copt; creștea mai repede ca la câmp. Se opri printre firele înalte și rămase câtva timp între ele liniștit și recules. Apucă apoi un fir și îl înmuie într-o parte cu talpa piciorului. „Domnule, ce discută ei în parlament?! exclamă deodată enervat, uitându-și talpa desculță peste firul de porumb. Ce înseamnă situația asta? se supără el. Păi dumneata nu-ți dai seama că toată omenirea stă cu ochii pe tine să vadă ce faci?!!!"

Oftă, se aplecă la rădăcina porumbului și multă vreme nu mai zise nimic. Pipăia cu palma adâncimea pe care o atinsese ploaia. „A dat ploaia!" constată apoi la sfârșit, cu un glas cu totul deosebit de cel dinainte, ca și când ar fi vorbit alt om. „În fine, la nouă pogoane, cinci duble claia, ori zece clăi, cincizeci. Ori nouă, patru sute cincizeci de duble de grâu."

Ieși dintre fire și se duse lângă colțul casei. Se așeză pe tălpici, se căută de tutun.

„Cât a fost anul trecut dublul de grâu?!" se informă. Apoi își porunci: „Ei, ia înmulțește două sute de duble cu cincizeci... Scapi de daravelă? Cinci mii ar fi rata la bancă, plus dobânda, plus fonciirea pe doi ani. Nu mai rămâne nimic, dar în fine!... Faci tu ceva la București? întrebă apoi pe cineva din gând. Bine, dacă zici tu, zic și eu ca tine, dar bagă de seamă!" încheie el amenințător și se sculă hotărât de pe tălpici.

Intră în curte încet, ferindu-se să nu trezească pe cineva. Zorile se albeau și undeva un cocoș cântă prelung și insistent, înspăimântând liniștea satului. Se apropie de capătul dinspre drum al prispei, unde dormea Nilă și îi șopti acestuia la ureche:

– Băi Nilă-m'!

Nilă sări speriat de șoapta tainică și cu ochii holbați gângăvi:

– Ce e, bă? Apoi, recunoscându-l pe tatăl său, mugi chinuit că l-a smuls din odihna în care zăcea: Ce s-a întâmplat, mă? Ce-ai cu mine?

– Hai încoace!

– Unde? Ce s-a întâmplat?

– Nu s-a întâmplat nimic, n-auzi, surdule! Scoală-te încet și hai încoace! porunci Moromete cu același glas.

La picioarele lui Nilă, cu trupurile desfăcute, Paraschiv și Achim gemeau în somn. Pe cer, luna răsărise după ploaie și fiindcă nici dimineață și nici noapte nu era, semăna cu un soare mort, ciuntit și rece.

Nilă se dădu jos de pe prispă și își trase pantalonii oftând.

– Unde mergem, mă? șopti el încă buimac de somn.

Moromete nu-i răspunse. Porni spre grădină și-i făcu semn fiului să vină după el. Aproape de poartă, Moromete se aplecă lângă un butuc de tăiat lemne și ridică securea care stătea trântită pe el.

– Ia și tu securea ailaltă, aia veche, vezi unde e! șopti el.

– Da' unde mergem? îngână Nilă, de astă dată mai puțin curios.

– Avem treabă. Hai mai repede! îl îndemnă Moromete.

Nilă intră sub șopron după secure. Moromete deschise poarta grădinii și-i făcu iarăși semn să vină după el. Deodată se opriră amândoi. Un glas lung începu să se jelească pe undeva pe aproape, urmat apoi de altele.

– Ce făcuși, Ioane, cui mă lăsași, de ce murişi, Ioane? se auzea bocetul. Tu mă auzi acolo unde te-ai dus? Roagă-te la Dumnezeu să mă ia și pe mine, că m-ai lăsat singură. M-ai lăsat singurică și nu mai pot, Ioane! Ioaneee, Ioane! Nu e greu să intri în pământ, dar eu mă chinuiesc p-aicea, și copiii se bolnăvesc... Unde-oi fi acolo, mă auzi tu pe mine că nu mai pot să îndur? Mă chinuiesc și nu mai pot să le duc pe toate...

Glasul care se jelea fu înecat de alte zeci de glasuri. Mirosul de tămâie adia dinspre cimitirul satului până în grădina lui Moromete.

Moromete și Nilă se opriseră în fundul grădinii. Vaietul cimitirului răzbătea acum printre salcâmi atât de aproape încât se părea că bocetele ies chiar din pământ. Într-un timp, un glas se desprinse ciudat de celelalte și ajunse șoptit la urechile celor doi. Era un glas plin de mirare și spaimă, care parcă nu înțelegea nici acum ce se întâmplase.

– Băiatul mamii!!! Cum ai murit tu, băiatul mamii?? Unde ești tu acuma, puișorul mamii? Ce faci tu acolo, unde stai?... Of, dragile mamei sprâncene, cum s-or face buruiene!...

– De, mă, săraca, șopti Moromete. Așa e!

Locul unde se opriseră tatăl și fiul era o vâlcea tăiată pe mijloc de un șanț, o viroagă. Locul era plin de salcâmi și de iarbă înaltă. Pe marginea șanțului însă, se înălțau spre cer, ca o barieră, un rând de plute drepte ca lumânarea și al căror vârf abia putea fi văzut în timpul nopții. Grădina era totuși întunecată, deși plutele înalte nu acopereau lumina cerului. Ceea ce umbrea întreaga vâlcea a grădinii era un salcâm uriaș care

la început, pentru că era stufos și înalt, nu se băga în seamă. Lângă el se oprise Moromete.

– Nilă, zise el, până răsare soarele trebuie să-l trântim la pământ! Hai, pune mâna pe secure!

– Salcâmul?! întrebă flăcăul uimit.

Toată lumea cunoștea acest salcâm. Copiii se urcau în el în fiece primăvară și-i mâncau florile, iar în timpul iernii jucau mija, alegându-l ca loc de întâlnire. Toamna viroaga se umplea cu apă, iar în timpul iernii îngheța. Când erau mici, Paraschiv, Nilă și Achim curățau șanțul de zăpadă și gloduri și netezeau cea mai lungă gheață de prin împrejurimi. Lunecușul pornea de undeva din susul grădinii și se oprea la rădăcina copacului. În fiecare iarnă era aici o hărmălaie nemaipomenită. Ajungând la capătul ghețușului, vrând-nevrând, copiii îmbrățișau tulpina salcâmului, lipindu-și obrajii înfierbântați de scoarța lui neagră și zgrunțuroasă. Primăvara, coroana uriașă a salcâmului atrăgea roiuri sălbatice de albine și Achim se cățăra ambițios în vârful lui să le prindă. Salcâmul era curățat de crăci în fiecare an și creștea la loc mai bogat.

Nilă își dădu pălăria pe ceafă și întrebă încă o dată.

– Salcâmul *ăsta*? De ce să-l tăiem? Cum o să-l tăiem? De ce?!...

– Într-adins, răspunse Moromete. Într-adins, Nilă, îl tăiem, înțelegi? Așa, ca să se mire proștii! Pune mâna, nu te mai uita, că se face ziuă.

– Cum să se mire proștii?! întrebă Nilă supărat, neînțelegând, trecându-i pentru întâia oară prin cap că la urma-urmei tatăl lui ar putea să țină seama și de ceea ce gândește el, așa cum a fost seara trecută, când l-a întrebat ce să facă cu Achim.

Moromete se uită mirat la fiu, dar după aceea puse mâna pe secure și-i încercă tăișul.

– Vrei să știi în ce fel să se mire proștii? îl întrebă el. Să se uite și să se mire până li s-o apleca.

– Bine, dar nu e salcâmul nostru! mai protestă Nilă.

– Dar al cui e? întrebă tatăl, apucând securea de coadă.

– Nu e al ga Mariei?! răspunse Nilă, crezând că totuși tatăl n-are să încerce să taie salcâmul. Și pe urmă, ziua n-avem timp? mai bombăni el nedumerit. Ce ți-a venit acuma, cu noaptea în cap?

Moromete nu-i răspunse. Începu să dea ocol salcâmului, căutând un anumit loc unde să înceapă a-l lovi. O clipă el mai rămase gânditor, apoi deodată ridică securea și-o înfipse cu putere în coaja copacului. Din gât îi ieși un icnet adânc și lovitura țâșni de la rădăcina copacului, se lovi de uluci și se întoarse îndărăt, făcând să răsune viroaga.

Nilă apucă și el securea în mâini și trecu de cealaltă parte a tulpinei.

– Și cui îl dai? mai întrebă el.

– Ăstuia, răspunse Moromete arătând spre grădina lui Bălosu.

Amândoi începură apoi să izbească tăcuți și nu se opriră decât după un timp îndelungat. În amândouă părțile făcuseră în salcâm câte o tăietură adâncă și albă. Începură să izbească din nou și așchiile săreau acum, mai mărunt, uneori zbârnâind în aer. În curând ele înconjurară locul într-o roată înălbită.

Începuse să se lumineze. În cimitir vaietul femeilor contenise dar nu de tot, se mai auzea un murmur nelămurit, chemări șoptite și tainice. O femeie încă bocea și părea să nu mai termine litania ei veche.

Dar Moromete și Nilă nu mai terminau. Ei loveau de la o vreme mai încet, mai chibzuit, uneori scormonind cu securea în lovituri mici, căutând parcă viața salcâmului falnic în vreo vână care se ascundea de secure. Cu toate că pătrunseseră în el adânc, din amândouă părțile, copacul stătea drept și liniștit, nici o frunză nu i se mișca. Deodată, niște aripi pâlpâiră undeva într-un prun și încă o dată un cocoș cântă prelung. Când sfârși,

în clipa următoare, satul răsună a doua oară ca o alarmă nesfârșită de glasurile celorlalți cocoși.

Moromete se opri, se șterse de nădușeală și lăsă securea jos.

– Ajunge Nilă, dă-te la o parte, zise el gâfâind. Du-te de adu caii. Vânos a mai fost!...

– De ce să aduc caii? întrebă Nilă.

– Adu, mă, caii și ștreangurile și nu mai tot întreba. Ce tot întrebi? Mai stai și tu locului și mai gândește-te când întrebi. Știi tu încotro cade salcâmul? Dacă se lasă peste pruni, sau dincoace în grădina ăstuia a lui Geacă și-i prăpădește răsadurile, ce faci?

Flăcăul se șterse de sudoare și plecă. Moromete se așeză pe așchii, uitându-se oftând în urma fiului.

– Umblă încet, vezi să nu-i scoli p-ăia! îi spuse.

Peste câtva timp, flăcăul se întoarse cu caii.

„N-am spus eu?“ reflectă Moromete din nou, ridicându-se de pe așchii și vorbind apoi tare:

– Unde vii, mă, cu ei, Nilă? îl întrebă batjocoritor.

– Cum unde viu? răspunse Nilă, nedumerit.

– Adică da! exclamă Moromete. Treci cu ei încoa să cadă salcâmul pe ei.

Nilă opri caii și rămase tăcut, neștiind ce să mai facă. Apoi pricepu, întoarse caii, le prinse răscrucile de ștreanguri, legă frânghia și porni cu ea spre tatăl său.

– Poți să te urci? întrebă Moromete. Urcă-te până spre vârf, nu-ți fie frică, n-o să cadă cu tine.

Moromete îl scruta posomorât. „Ce băiat greu de cap, uite la el că i-e frică să se urce, nu-și dă seama că salcâmul n-a fost tăiat atât de tare la rădăcină să nu se mai poată lega apoi frânghia de vârful lui.“

– Dacă vezi că se mișcă, săi și tu jos de-acolo, mai spuse Moromete batjocoritor.

Nilă nu răspunse la această batjocură, se urcă tăcut până spre vârf, nu se mai vedea pe chipul lui dacă înțelesese sau nu că n-avea de ce să se teamă și oricum dacă, totuși, se temea, soluția cu săritul jos tocmai de-acolo din vârful copacului nu era în nici un caz cea potrivită. Legă frânghia și se dăduse jos. Moromete se apropiase de cai și măsura din ochi lungimea frânghiei cu aceea a salcâmului. Bombăni ceva, apoi trase caii spre partea din spatele casei, încotro trebuia să cadă copacul.

– Gata, Nilă? întrebă el în șoaptă.

– Gata! răspunse flăcăul.

– Treci lângă cai și când vezi că începe să se aplece, ai grijă să-i mâi, că mi se pare că frânghia e mai scurtă decât salcâmul.

Se alăturară amândoi într-o parte și alta a cailor, apoi Moromete urlă pe neașteptate, lung și răgușit, ca și când l-ar fi ars cineva cu fierul roșit:

– Haidaaa!...

Speriați, caii zvâcniră, vrând s-o ia la goană, frânghia se întinse ca o coardă și urletului omului îi urmă un pârâit ascuțit care spintecă dimineața ca un trăsnet.

– La o parte! strigă Moromete, biciuind caii.

Din înălțimea lui, salcâmul se clătină, se împotrivi, bălăbănindu-se câteva clipe, ca și când n-ar fi vrut să părăsească cerul, apoi deodată porni spre pământ, stârnind liniștea dimineții ca o vijelie; se prăbuși și îmbrățișă grădina cu un zgomot asurzitor. Văile clocotiră și toți câinii de prin împrejurimi începură să latre.

După aceea se făcu tăcere. Se luminase de tot și printre șirul de sălcii se vedeau chiar cum sclipesc câteva raze roșii de soare.

Câtva timp, cei doi rămăseseră încremeniți, uitându-se la salcâmul doborât, neștiind parcă ce mai aveau de făcut. Duțulache ieșise din gaura lui făcută sub șira de paie și se uita peste grădină, parcă nedumerit și el. Numai caii stăteau tăcuți, nepăsători, cu buzele lăsate în jos.

– Ei, acuma ce-ai rămas cu capul între urechi?! se miră Moromete, călcând încet printre crăcile salcâmului. Desfă caii și bagă-i în grajd...

Salcâmul tăiat străjuia însă prin înălțimea și coroana lui stufoasă toată partea aceea a satului; acum totul se făcuse mic. Grădina, caii, Moromete însuși, arătau bicisnici. Cerul deschis și câmpia năpădeau împrejurimile.

– Bine, Ilie, de ce-ai tăiat salcâmul? se auzi de pe poteca viroagei un glas neliniștit.

Era mama, care venea de la cimitir prin fundul grădinii. De braț avea un coșuleț alb din care împărțise colaci pentru morți. În poarta grădinii ieșiseră Paraschiv și Achim descinși și în izmene. Tita, Ilinca și Niculae se uitau și ei încremeniți de după gard.

– De ce-ai tăiat salcâmul, tată? Ce ți-a venit? întrebă Tita.

– Ce făcuși, Moromete? se auzi un glas de după gardul din față.

– Bine, Moromete, alt salcâm nu găseai să tai? exclamă cineva din fundul grădinii.

În tăcerea care se lăsă, o fetiță strigă și ea parcă speriată:

– Nea Pațanghele, de ce-ai tăiat salcâmul?

Era porecla lui Moromete și se pare că fetița era foarte supărată de îndrăznise să vorbească așa.

– Când ți-oi da eu un pațanghel n-ai să-l poți duce, îi răspunse Moromete. Și voi ce vreți? se răsti apoi la cei care se uitau de după garduri.

Între timp, Paraschiv și Achim se apropiaseră și se uitau peste trupul salcâmului într-un anumit fel, parcă ar fi fost vorba de-un animal bolnav care fusese ucis.

– De ce-ai tăiat, mă, salcâmul? se pomeni Paraschiv întrebând. Avea însă un glas cu totul deosebit de al celorlalți, parcă ar fi fost singurul care punea întrebarea, sau în orice caz singurul căruia să i se răspundă.

– Întrebați-l pe Nilă că el știe, răspunse într-adevăr tatăl cu un glas ciudat.

Paraschiv se prinse:

– De ce, mă? îl întrebă.

– Ca să se mire proștii, îl cită Nilă pe taică-său și deodată își arătă dinții lui lați, bucuros pesemne că putea la rândul lui să-l prostească pe Paraschiv.

– Râzi ca un bou! mormăi Paraschiv.

Lui Nilă însă îi plăcuse atât de mult ce făcuse încât se veseli și mai tare. Chiar și când râdea avea un fel al lui greoi la care n-aveai ce să mai faci.

Tudor Bălosu ieșise în grădină și Moromete o luă spre el. În fundul grădinii mama se uita mereu la golul din care fusese smuls salcâmul. Atât de rău stăteau? De ce, dacă aveau așa nevoie de bani, nu vindeau o oaie sau câțiva miei?

– Se pare că nimeni nu înțelegea că hotărându-se în sfârșit plecarea lui Achim la București însemna că trebuie să li se facă celor trei pe plac până la capăt, să nu se mai atingă nimeni de oi și cum altceva n-aveau ce vinde, salcâmul trebuia tăiat. Mai ciudat era că nici cei trei în cauză nu înțelegeau, încât răspunsul lui Moromete că a tăiat salcâmul ca „să se mire proștii" nu era o batjocură întâmplătoare la adresa fiilor.

Niște ciori, învățate să se rotească și să se așeze deasupra a ceva înalt, acum că acel ceva nu mai era, dădeau târcoale prin preajmă și croncăneau urât, parcă a pustiu, din ciocurile lor negre. Mama, luptând parcă împotriva presimțirilor și temerilor ei vechi care o năpădeau, cășună pe fete și se răsti la ele să se apuce de treabă. Ce, n-au mai văzut salcâm tăiat?

XIII

În grădină, Tudor Bălosu îl invită pe vecin în casă. Moromete ezită, spunând că ar avea treabă, dar pe urmă se hotărî:

– Haide, poate mai ai din țuica aia de la munte.

Mai avea și băură aldămașul. Tudor Bălosu era bucuros de mica afacere, salcâmul era dintr-aceia care se foloseau pentru fundamentul caselor și se găseau cam greu. Moromete însă nu prea se îndemnă, nu avea nicidecum înfățișarea celui ce a vândut ceva. Erau singuri în odaie și se uita din când în când spre ușă, se uita prin casă, așteptând parcă să mai intre cineva. Tudor Bălosu crezu că îi ghicește gândurile și strigă spre odaia cealaltă:

– Victore, hai, mă, și ia o țuică cu Moromete.

Casa lui Tudor Bălosu avea trei odăi mari, spre deosebire de a Morometilor, care avea două. Odaia în care stătea era curată, cu paturi de fier cu tăblii. Sub geamul dinspre drum era așezată o mașină de cusut, Singer, la care lucra mama, Aristița Bălosu, care nu se știe când învățase să croiască rochiile și cămășile cele mai frumoase din sat. Pereții odăii erau plini de covoare, fotografii în rame cu Bălosu și Aristița la cununie. Victor militar, fotografiat în culori, cu gradul de sergent. Polina singură, sfioasă și parcă străină de ea însăși, cu mâna pe un taburet. Pe jos era așternut un covor de cârpe.

Victor intră în odaie cu un prosop în mână. Avea pantaloni de „piele de drac“, bufanți, și ghete galbene cu ciorapi vărgați trași pe pulpă. Se ștergea pe ceafă și arăta vesel. Era un flăcău nu prea voinic, dar se purta ca și când ar fi fost.

– Bună dimineața, nea Ilie, spuse el.

– Ia o țuică, Victore, îl îndemnă taică-său.

– Ți-am mai spus, tată, că nu obișnuiesc țuică dimineața, răspunse Victor cu un glas din care se vedea că îi făcea multă plăcere că nu obișnuiește.

– De ce, Victore, ai stomacul deranjat? întrebă Moromete cu seriozitate.

– Nu, dar nu obișnuiesc.

– Noi obișnuim! spuse Moromete puțin absent, rotunjind și spălând cuvintele întocmai ca feciorul lui Bălosu.

Victor Bălosu fusese câtva timp voiajorul firmei de la care cumpărase mașina de cusut și învățase să folosească cu gravitate cuvintele puțin cunoscute. Nici el, nici taică-său nu băgară de seamă ironia ascunsă a vecinului.

– Cum devine asta, Victore?! reluă Moromete mirat.

– Ce anume, nea Ilie?

– Să nu-i placă cuiva băutura.

– Asta devine după facultăți, răspunse Victor cu modestie. Sunt unii oameni care le place să aibă mintea turburată. Mie îmi place să fie limpede.

– Da, e un punct de vedere! conveni Moromete. Apoi schimbă vorba ca din întâmplare, uitându-se iar spre ușă ca la început: Spune-i, Tudore, fetei ăleia, să mai aducă niște de-asta... Sau nici tu nu vrei să-ți turburi mintea?

Victor începu să râdă.

– Hehe, nea Ilie, ciudat mai ești, hehe! Polino, mai adu niște țuică.

Polina intră și Moromete se uită lung la ea. Din fotografie Polina avea numai acel amestec de sfială și înstrăinare, dar acolo nu era frumoasă. După ce se uită la ea, Moromete se uită curios la Bălosu, apoi la Victor, apoi din nou la Polina.

– Ce face Tita, nea Ilie? întrebă Polina cu glasul ei obișnuit, nici supărat, nici vesel, ca al oricărei fete care întreabă de o surată de-a ei, dar Moromete se uită nemulțumit la ea și nu răspunse.

– Dă-mi, mă, banii ăia, că mă duc, se grăbi el deodată. Las-o încolo de țuică, hai încolo de-acilea!

Și se ridică în picioare.

Bălosu însă nu se mișcă.

– Moromete, zise el și avea un glas din care se înțelegea că nu se mai gândea de mult la salcâm. De ce nu vinzi tu locul ăsta al tău din spatele casei?

Moromete se uită împrăștiat pe fereastră.

– Care, locul ăsta d-acilea?
– Da, tot îl ții tu degeaba.
– Mda, mormăi Moromete absent.
– Ți-l cumpăr eu, continuă Bălosu. Dacă vrei, facem repede formele.
– Hai, mă, nu mă mai ține aici, că am treabă, răspunse Moromete parcă n-ar fi auzit. Tu nu știi că nu e locul meu?
– Ba e al tău, îl informă Bălosu. Câți ani au trecut de când a plecat alde soră-ta Maria din casă?
– Păi... sunt mai bine de cincisprezece ani!
– Ei, după cincisprezece ani legea zice că moștenirea neîmpărțită rămâne ăluia care e în ea. Nu știai de chestia asta?
„Nu știam... pe mă-ta de bălos! răspunse Moromete în gând. Bine că știi tu."
– Hai, mă, că nu e așa cum zici tu, dă-mi banii ăia să mă duc încolo d-acilea! spuse apoi tare.
Bălosu rămase nedumerit.
– Dacă nu crezi, întreabă și tu unu din avocații ăștia, insistă el. Întreabă-l pe Rădulescu.
– Hai, mă, altă treabă n-am eu acuma, răspunse Moromete, de astă dată cu un glas rece, tăios.
Bălosu nu mai insistă, iar Moromete, după ce primi banii, părăsi casa vecinului.
Soarele se ridicase sus, și o grămadă de nori, niște nori curați și frumoși, se și repeziră spre el, parcă ar fi vrut să-l oprească pe loc sau să-l întoarcă îndărăt de unde răsărise.
Moromete intră în curte prin grădinița de sub geamul dinspre drum al casei, pe nesimțite parcă, și se opri lângă colțul prispei.
– Ilinco, strigă el înfuriat, nu te apuci o dată să mături bătătura asta? Niculae, tu de ce n-ai plecat cu oile până acuma? Ce e cu voi, mă? Tu, Achime, n-ai de gând să dai drumul la caii ăștia? Au să roadă ieslea până te aranjezi tu... Și tu, Paraschive, ce stai și te uiți cu botul ăla ca de zăvod? În

grajdurile alea nu s-a mai rânit de la Paști. Iar tu, Nilă, unde te gătești de plecare?
Nilă, nu se știe de ce, era mânios. Stătea cu un picior proptit în marginea prispei, cu fruntea lui groasă și roșie de îmbufnare și se încălța cu niște opinci vechi. Se pare că Paraschiv nu se lăsase până nu-i făcuse ceva în schimbul batjocurii de adineauri din grădină. Era chiar sigur, fiindcă se uita la fratele său cu satisfacție, ba chiar cu simpatie, acum după ce i-o plătise.
– Se duce la premilitară, observă el cu această simpatie în glas și se uită cu veselie la un obiect rezemat de parmalâc...
Era un lemn care închipuia o pușcă văpsită în roșu. Paraschiv se apropie de parmalâc, apucă lemnul acela vopsit care vroia să semene cu o pușcă și se uită la el preocupat, căutând cu degetul într-un loc unde ar fi trebuit să fie trăgaciul. El ridică pușca în sus și, plin de o veselie prostească pentru vârsta lui, începu să mânuie lemnul și să strige în gura mare:
– Pe umărrr, arm! La piciorrr, arm! Pentru onor, înainte prezentaaați, arm! În cumpănireee, arm!
– Las-o, mă! se înfurie Nilă cumplit, smulgându-i lemnul din mâini.
– Ce-ai cu el, Nilă?! se miră Moromete. E și el deștept. Om de douăzeci și patru de ani!
Achim scoase caii din grajd, întinse dulama peste spinarea unuia din ei și se pregătea să plece. Niculae dăduse și el drumul oilor din obor și le tot lovea cu ciomagul, blestemându-le liniștit. Ilinca ridică așternuturile de pe prispă, iar Tita, cu un târn cât toate zilele, începuse să măture bătătura.
– Vezi, fa, că mă duc la fierărie, să vedem dacă mai poate gașperu-ăla să ne dreagă secerile alea. Ia dă-le încoa, vezi că sunt în odaie între sobă, zise Moromete, adresându-se Catrinei.
– Achime, zise Niculae, oprindu-se lângă frate-său vitreg. Du-te tu cu oile, să mă duc eu cu caii, că tot ai să pleci cu ele la București.

Achim însă nu-l auzea, încălecase și lovea mereu cu călcâiul în burta calului, iar animalul se învârtea cu el pe loc, cu dinții rânjiți în zăbală. Achim era vesel și porni în goană încă din curte.

– Hei, Bigică, haidaaa!... urlă el.

– Ce faci, mă, mânca-te-ar câinii? urlă și Niculae după el. Tată, oprește-l să se ducă cu oile.

– Tu ce-i fi având, Nilă, de ești așa roșu? se miră Moromete fără să-l audă pe Niculae. Ai, mă? Cine te pune pe tine să te duci acuma la premilitara aia, în loc să stai acasă și să-ți vezi de treabă?

– Hai, bă, taci din gură! mormăi Nilă furios. Te faci că nu știi. N-ai auzit că dacă nu ne ducem facem trei ani armată?

– Păi fiindcă sunteți proști! explică Moromete luând secerile din mâna Catrinei și îndreptându-se spre poartă. Sunteți proști, Nilă, d-aia!

Nilă pornise și el spre poartă, cu pușca aceea ciudată în mână.

– Sunteți proști... mormăi el.

– Păi sigur că sunteți proști. Dar ce credeai? spuse Moromete surprins. Ia să nu se ducă nimeni sau să-l atingă cineva la cap pe deșteptu ăla de mocârțan care vă gonește pe câmp, să vezi cum i-ar trece cheful să vă mai cheme.

Nilă mormăi ceva care putea să însemne că tatăl său vorbește ca să nu tacă. O luă pe lângă garduri, călcând în același fel cu mormăitura; adică sigur, să nu se ducă nimeni, dar uite că se duce și te silește și pe tine să te duci. Moromete o luă și el pe lângă garduri, dar în direcția opusă și călca nepăsător și parcă dezamăgit că oamenii fac lucruri care dacă n-ar fi proști nu i-ar putea sili nimeni să le facă.

XIV

La început flăcăii nu se duseseră la premilitară, dar nu pentru că ar fi fost deștepți, sau că l-ar fi „atins“ cineva și i-ar

fi pierit cheful celui care îi chema, ci pentru că așa ceva nu se mai întâmplase niciodată în sat. Să se facă instrucția duminica dimineața! Li se păruse o glumă tâmpită, se supăraseră toți și nu se duseseră, dar la prima recrutare se află că repartizările la trei ani plouaseră cu nemiluita, se îngrijoraseră și începuseră să se ducă. Nu se mai întâmplase niciodată în sat? Avea să se întâmple de-aici înainte. Pentru instrucție, satul avea să se numească subcentru premilitar, iar pentru flăcăi, învățătorul Toderici, care era ofițer în rezervă, comandant.

Nici învățătorului nu-i plăcuse la început, sau cel puțin așa se crezuse. Acum însă îi plăcea atât de mult încât nu numai că uita cu totul că e învățător, dar încerca să-i facă pe băieți să uite și ei că sunt flăcăi liberi, care trăiesc în satul lor cum le place.

Când Nilă ajunse în curtea școlii, premilitarii erau strânși de mult în coloană de marș și se făcea apelul. Pe drum se mai vedea încă câte un flăcău alergând să ajungă mai repede, să nu fie pus lipsă.

– Hai mai repede, mă boierilor! strigă Toderici, de pe treptele școlii. Parc-ați fi domnișoare, fir-ar al dracului! Eu cum mă scol și vin înaintea la toți?... Pleașcă Ilie.

– Prezent!

– Pacic Ilie!

– Prezent!

– Panaite Dumitru!

– Lipsă.

– Ce e, mă, cu Panaite ăsta? Și duminica trecută văd că a lipsit.

– Stă lângă mine, dom'le comandant, zise un flăcău din capul coloanei. Zice că nu vrea să mai vie, își bagă... în ea de premilitară.

– Pavel Vasile! strigă Toderici înfuriat.

– Prezent!

– Pielelungă Constantin!

– Prezent!

– O să-l bag eu la pușcărie... pe mă-sa de bandit! strigă Toderici, schimonisindu-se la față. Paliu Inochentie!

– Lipsă!

– Ce e cu Inochentie?! întrebă Toderici, spunându-i pe numele de flăcău celui care lipsea, parcă l-ar fi cunoscut cine e. Cine stă lângă el?

– Eu, domnule comandant, zise un glas. N-a vrut să vie, 'cea că el e ostenit de la sapă, 'cea că ce, l-a câștigat statul la belciuge?

– Belciugele mă-sii! strigă Toderici, frământându-și carnetul în mâini. Parcă pe mine m-a prins statul de bogdaproste... pe mă-sa de Inochentie... Dar când te cheamă țara la datorie, trebuie să te duci că dacă nu, te ia mama dracului... Că d-aia țara asta a rămas o țară de mameluci, pentru că Inochentie al meu îi dă cu belciugele.

– 'Cea că dumneavoastră aveți leafă, domnule comandant, zise același glas. „Îi convine lu' domnu Toderici, că are leafă", așa zicea.

– O să ia și el leafă... pe mă-sa de Inochentie! strigă iarăși Toderici cu capul în carnet. La pușcărie, la Turnu, are să stea acolo și are să primească leafă.

Nu se știe cum se învățaseră flăcăii să fie înjurați și amenințați cu pușcăria. Învățătorul făcea acest lucru ca și când nu el ar fi venit cu aceste obiceiuri în sat.

– Pielelungă Ilie! continuă el.

– Lipsă!

– Ce e cu frate-tău, mă, el de ce n-a venit? întrebă Toderici, căutându-l cu privirea pe celălalt Pielelungă.

– A venit la ziuă de pe linie, s-a culcat și dimineața n-a vrut să se scoale. Când l-am ițânat să se scoale, a dat cu picioru în mine...

– Spune-i că o să-i dau eu câteva picioare într-o zi, c-o să se pomenească tocmai... știe el unde! Palici! Polin!

– Lipsă!

– Prisăcaru Vasile!

– Prezent!

– Rață Ion!

– Lipsă!

– Raneti Vasile!

– Prezent!

– Rădoi Marin!

– Lipsă.

– Mama lui de Rădoi! Ăsta stă colea peste drum, zise Toderici uitându-se peste curtea școlii la o casă mică, așezată chiar în fața școlii.

– Dom'le Toderici, dumneata să nu-mi înjuri băiatul că eu nu știu multe! se auzi un glas de peste drum.

– Să-ți fie rușine! strigă Toderici, ars, ieșind din fața coloanei de premilitari și înaintând spre poarta școlii. Să-ți fie rușine, nea Rădoi, că te găsești dumneata mai cu moț și nu-ți trimiți băiatul la instrucție. Că statul dacă dă un ordin... Am instrucțiuni precise să trimet tabel de ăi care nu vor să vină. Zece ani are să facă armata și are să se libereze la sfântu așteaptă...

Toderici înainta spre poartă și striga cu o mână ridicată în sus cu care tot împungea cerul când vorbea. Omul din casa alăturată se dădu jos de pe prispă și începu și el să vină spre poarta de la drum.

– O să știe el ce are de făcut când o pleca militar, zise el, apropiindu-se de drum, vrând parcă să-i iasă înainte învățătorului. Eu am făcut un război și nu mi-e frică mie de asta. Iar dumneata nu mai înjura lumea. Ai uitat că când ai venit aici aveai ițari și cămașă de tort...

– Că când am să-ți fac eu un raport, o să-ți dai dumneata seama pe ce lume trăiești! strigă Toderici, batjocorind vorbirea celuilalt.

Toderici era străin de sat, era muntean, și când venise aici părea un tinerel de treabă, foarte dezghețat, e drept, dar se purta bine cu lumea, dădea bună ziua și muierilor.

–Las' că știm noi că ești dăștept, zise omul din drum, aruncând o privire mocnită spre curtea școlii.

Toderici se întoarse în capul coloanei de premilitari și continuă apelul.

– Că dacă n-o luai pe-asta a lui Oprescu, cu atâtea pogoane, și acum ai fi umblat în ițari! strigă omul din drum, fără teamă.

Toderici desfăcu carnetul și strigă mânios:

– Ristea Gheorghe!

– Lipsă.

– Împușcatu Florea! strigă comandantul și mai furios.

– Prezent! răspunse un glas din toți bojocii, vrând parcă să-l întreacă pe învățător.

– State Ilie!

– Prezent!

– Stanciu Stoian!

– Lipsă!

Toderici ridică fruntea din carnet, vru să spună ceva, buzele i se mișcară și strânse carnetul în mâini. Începu apoi să strige mai departe. Din rândurile de premilitari, glasul celui strigat răspundea cu putere, făcând să răsune satul până departe. Într-un timp, învățătorul trase aer în piept, își desfăcu picioarele și începu să urle fiecare nume, hotărât să întreacă glasurile care răspundeau:

– Tudor Marin! strigă el.

– Prezent! răspunse flăcăul tot atât de tare.

– Terci Mitică!

– Lipsă!

– Teculescu Ion!

– Lipsă!

– Tărbacă Anghel!

– Lipsă!

– Moromete Nilă! urlă din toate puterile Toderici.

– Prezent! răspunse atunci Nilă încet și scârbit și un hohot de râs urmă răspunsului său, cutremurând toată acea parte a satului până departe.

– Mai tare! scrâșni învățătorul, cu sudoarea pe frunte. Se opri, se uită la Nilă, făcu un semn în carnet în dreptul lui, apoi șopti amenințător: Atențiune, companie! Drepți! Liniște! Răspunde tare, camarade, că nu ești babă căptușită în piept de optzeci de ani. Udrea Ștefan!

– Lipsă!

– Ungureanu Gheorghe!

– Lipsă!

– O să dea ei de mama dracului, domnii ăștia care nu vor să vină la instrucție. Vanghele Costică... Vasilescu Avram.

Gheorghe Toderici își vârî carnetul într-un fel de porthart și se dădu câțiva pași înapoi să ia comanda:

– Atențiune! Companie, drepți, direcția câmpul de instrucție, ocolire la stânga împrejur, înainteee! Marș!

Compania ieși în drum cu puștile de lemn pe umăr. Toderici trecu în fruntea ei și după câțiva pași își întoarse capul dând tonul:

Vesel, timpul primăverii...

– Companie, cu cântec înainte, maaarș!...

Flăcăii începură să cânte gros, în marș. Gheorghe Toderici se întorcea din când în când și în pauzele de marș striga:

– Una, două!

Vesel, timpul primăverii
Vesel sunt și eu!

– Una, două!

Căci vara care a trecut
Multe mândre-am mai avut
Nu le pot uita!

– Una, două! Mai cu viață! Ce mormăiți așa?

Nilă nu cânta și fruntea lui lată și groasă stătea încrețită în sus a nedumerire. Mergea greoi și nu ținea pasul. La un moment dat, el lăsă pușca de pe umăr și se uită în afara coloanei, parcă ar fi vrut s-o șteargă.

– Nilă, treci în front, ține pasul! strigă atunci cineva din urmă, un alt flăcău, prea zelos sau prea glumeț și cu un glas mult prea tare, așa cum se pârăsc copiii când vreunul dintre ei încalcă regula, și Nilă, supărat și posomorât, puse lemnul la loc pe umăr și încercă să țină pasul.

La instrucție, comandantul îl urmări cu priviri întunecate.

– Fii atent aici, camarade. Inamicul a ocupat țara și se pregătește să atace satul. Compania are misiunea să înainteze de pe liziera satului, să ia gara cu asalt și să dea inamicul peste cap...

Stăteau culcați pe liziera satului și comandantul le explica exercițiul pe care îl aveau de executat în duminica aceea. Până la gară erau patru kilometri. Șeful postului de jandarmi venise să asiste la exercițiu, chemat de fapt de Toderici, care se temea că premilitarii nu vor voi să „atace“ pe o distanță atât de mare.

Flăcăii însă atacară. Toderici gonea împreună cu ei și îi culca mereu. Jandarmul se târa în urma lor, plictisit. Când mitralierele inamice începură să „toace“ din gură, comandantul deveni amenințător și dramatic.

– Capul la pământ! urla el. Capul la pământ, camarade, scrâșni el și se aplecă deasupra lui Nilă, îi puse mâna în ceafă și îi strivi fața de arătura aspră.

Nilă mișcă ceafa ca un taur, se zbătu și deodată sări în picioare. El scoase un muget cumplit și îl prinse pe comandant de guler. Nu-i făcu nimic, nu dădu în el, dar îl strângea cu ochii

ieșiți din cap și îl ținea pe loc. Era atât de mânios și de încordat încât părea că îl ține pe celălalt pe loc ca pe-o apărare, să nu plesnească ceva în el însuși. Speriați, câțiva flăcăi săriră și desfăcură mâna încleștată a lui Nilă. Toderici se învinețise, tușea, se îneca și când își reveni începu să înjure și să urle să vie șeful de post. Exercițiul se întrerupse.

Când se îndepărtă cu șeful de post, chipul lui Nilă se albi, iar fruntea i se încreți a și mai mare nedumerire, de astă dată lăsând descoperite niște priviri blânde și înspăimântate. Călca legănat și greoi, și-și ștergea des și în neștire fruntea cu mâneca.

Numai că șeful de post era vechi în comună. Îl înjură pe Nilă și îi dădu drumul spunându-i să nu mai facă așa, fiindcă Toderici e al dracului și s-ar putea s-o pățească cu el. Noroc că el, șeful de post, îl cunoaște pe Moromete, pe care îl consideră un om de care i-ar fi nu știu cum să-i ia băiatul la secție, altfel l-ar fi luat și i-ar fi tras o mamă de bătaie...

Nilă porni spre casă, dar mergea tot cu fruntea încrețită. Avea acea înfățișare chinuită a surzilor care încearcă să înțeleagă din semne. Ce se întâmplă în lume? Cine avea de gând să ocupe gara și să atace satul?

XV

După ce îi plătise lui Moromete, Tudor Bălosu ieșise cu Victor în grădină și amândoi începură să ciopârțească salcâmul. Loviturile se izbeau de ulucile Moromeților și Catrina, ca niciodată, întârzia să plece la biserică. Umbla de colo până colo fără rost și uneori, când loviturile din grădină se auzeau mai tare, se oprea locului și asculta. Paraschiv stătea lipit de gard și se uita la grădină și părea că n-are de gând să se miște din locul acela cu una cu două. Botul său ieșit în afară se lungise și mai mult și se uita fără grabă și fără să clipească, încet și stăruitor, la vecinul său. El stătu astfel multă vreme, apoi se îndepărtă încet și ieși la drum, ieși în poartă, după

câteva clipe de gândire, porni pe lângă garduri, dar mergea alene, parcă fără scop.

Mama îl urmărise pe furiș din tindă. Când îl văzu că se depărtează de casă, ieși în pragul prispei.

– Abia a așteptat să plece *ăla* și s-a și dus! strigă ea, uitându-se în altă parte, ca și când nu lui Paraschiv i-ar fi vorbit. Parcă era vorba să rânești acolo, că o să ajungă băligarul la grindă...

Paraschiv se uită îndărăt fără să se oprească. De departe gura lui arăta și mai mare.

– Aia e treaba mea, mormăi el. Te găsi inima rea de grajd.

– Dac-ar muri *ăla*, ați cânta de bucurie! L-ați adus în stare să taie salcâmul, să râdă lumea de noi de bine ce-am ajuns.

– Ia mai taci din gura-aia, mamă, ce-ai cu el? zise fata care terminase de măturat. De ce te legi de el? Și mai spui că te vorbește de rău în sat. Păi cum să nu te vorbească?

– Ce-ți pasă ție? zise mama întorcându-se în tindă. Uite, acu' se întoarce *ăla* și când o vedea grajdul nerânit, iar începe să înjure. Parcă n-ar avea destule păcate? Să-l mai auz acuma, în sfânta duminică, înjurând!

Deși Paraschiv plecase, el se întoarse însă curând înapoi, parcă s-ar fi gândit că mamă-sa vitregă are dreptate. Intră în curte repede, căută lopata într-un colț al șopronului și pieri în grajd. Catrina îl văzu și chipul i se mai lumină.

– Tito! strigă ea din tindă. Vezi că eu mă duc la biserică, ai grijă și pune de mămăligă. Du-te în grădiniță și ia d-acolo niște ceapă. Pe urmă, culege ștevie de dincoace și fă acolo o ciorbă, că altceva nu mai e. Că astă-iarnă au băgat în ei un porc de mai bine de-o sută de kilograme și când le spuneam: „Mååå, vine vara, mai păstrați", rânjeau la mine, parcă nu le-ar fi trebuit tot lor! Acu să bage în ei buruieni.

– Iar începi? o mustră Tita, făcând semn cu capul spre grajd că o aude Paraschiv.

– S-audă! zise mama cu un glas în care se simțea și necaz, dar și durere că la prânz n-are ce da la masă. De ce să n-audă? Că așa tot am tăcut și acuma au tăiat salcâmul să facă Bălosu casă, că ei nu sunt în stare să facă, așteaptă să moară *ăla*, să ne dea pe noi afară...

Catrina se îmbrăca pentru biserică și vorbea mereu, nu izbutea să se liniștească. Își schimbase bluza ferfeniță și-și trăsese o fustă de lână neagră, peste cea veche. Abia după aceea începuse să tragă pe dedesubt, lepădându-le, boarfele cu care era îmbrăcată mai înainte.

– Au cărat la șanț un porc întreg și trei sute de coșuri de porumb. Puteau să mai păstreze, nu să ajungem să dăm cămașa de pe noi că vine percitorul!

Deodată Catrina tăcu și trăsăturile feței îi căzură în jos parcă de spaimă. Pe poarta de la drum intrase o femeie slabă și neagră la față, îmbrăcată cu o bluză și o fustă decolorate, semănau cu praful de pe jos... Pășise în curte cu un pas repezit și, fără să se uite la cineva, pornise glonț spre poarta grădinii. Era Guica.

Ea deschise poarta și se duse drept spre salcâm, unde Tudor Bălosu și fiu-său ciopârțeau mereu. Numaidecât curtea și împrejurimile răsunară de glasul ei ascuțit care intra până în miezul creierului.

– Ce căutați, mă, aici? De ce mi-ați tăiat, mă, salcâmul? Plecați d-aci, că... m-aș în gura voastră de 'oți! Paraschive, unde ești? Săi, mă, încoace, cu un ciomag!

Catrina încremenise pe prispă și obrajii i se făcuseră ca focul. Paraschiv ieși din grajd la auzul glasului care țipa, dar nu se grăbi să sară cu un ciomag, cum striga tușă-sa. După felul cum se uita și cum buzele sale împletite se întindeau spre urechi, se înțelegea unde se dusese mai adineauri.

– Du-te, fa, și spune-i să plece d-aici! șopti mama uneia din fete. Ne facem numaidecât de basm, că ăsta, colțatul, altă treabă n-a avut decât să se ducă să-i spună, parcă ar avea numai fiere la inimă...

– N-am adus-o eu; mormăi Paraschiv cu un glas care arăta că chiar dacă n-ar fi adus-o el, Guica tot ar fi venit și în orice caz nu se sfiește să arate că venirea aceasta și tot ceea ce se întâmplă e una din marile lui plăceri.

– Mânca-v-ar câinii cu neamul vostru! țipă Guica din grădină. Ți l-a vândut, ai? Cum ți l-a vândut, mă, 'oțule, cum ți l-a vândut dacă e salcâmul meu? Și dacă ți l-a vândut, tu nu știai că e al meu, lovi-te-ar moartea de bălos, azi și mâine! Tu nu știai că ăsta e locul meu d-aici din spatele casei?

– Pleacă d-aici, ga Mario, și pune-ți lacăt la cățeaua aia... Nu te certa cu mine! Du-te și te ceartă cu frate-tău Ilie până te-i umfla... Ce te cerți cu mine?!

Glasul Guichii începu să se apropie de curte. Îngrijorată, mama intră în casă cu grabă, parcă cine știe ce nenorocire s-ar fi apropiat.

– Ilie! Ilie! Unde ești, mă, de ce, mă, mi-ai tăiat salcâmul și mi l-ai vândut? Ai, mă? Dar-ar Dumnezeu să te îngropi cu el, să-ți faci coșciug din el, Ilie! Că atâta aveam și eu și te repeziși să-l tai și să-l vinzi, tăia-te-ar *cinenutrebuie* și te-ar lovi vărsatul ăla marele!...

– Hai, ga Mario, nu mai țipa așa și pleacă d-aici, zise Ilinca de pe pragul prispei. Ce tot țipi că e salcâmul tău, locul tău?!... Parcă nu ți-a cumpărat tata alt loc...

– Lovi-te-ar brânca aia reaua și pe tine! strigă Guica, oprindu-se în mijlocul bătăturii. Mi-a cumpărat, ai? Parcă mi-a cumpărat din averea mă-tii, izmenito. Mi-a dat din pământul ăstora care muncesc să vă țină pe voi, niște împuțite.

– Ei, ia ascultă, Guico, ieși afară că acu' mătur bătătura cu tine! zise fata cea mare, Tita, cu un glas liniștit, ca al tatălui.

– Tu ce stai, mă prostule, și te uiți? se-ntoarse Guica spre Paraschiv. Muncești aici ca prostul, vai de capul tău! Alți flăcăi au casă și copii și tu stai ca o baligă să crești puturoasele astea...

– Hai, ga Mario, nu mai țipa așa, că nu suntem surzi, zise și Paraschiv, întinzându-și cu plăcere buzele lui împletite.

– Iar tu să nu mă faci pe mine Guica, că eu n-am guicit la curul mă-tii când te-a făcut... Auzi, fă?

În casă, mama tremura și o striga pe Tita să nu răspundă, să intre înăuntru. Vecinii, mai ales copiii, ieșiseră pe la porți.

– Tito, tu n-auzi să intri în casă? Intră și las-o să strige până o face gâlci la gât. Că nepoților li se sară inima că ne face de râsul lumii.

Catrinei îi dăduseră lacrimile.

– Ei, ne face de râsul lumii, răspunse Tita îndârjită, târnuind pe prispă. Fă, Guico, dacă nu pleci d-aici, asmut câinii pe tine. Cuțu-na! Duțulache!

Duțulache țâșni de undeva și se înfățișă dornic să capete ceva de mâncare. Era un câine pașnic.

– Tu, fa, să asmuți câinii pe mine? țipă Guica. Sunt sora lui tac-tu, nu ți-ar fi rușine, măgăreațo! Umbli după al lui Bălosu să te ia, dar nu te ia, fă! Nu ia ăla una ca tine, botoaso!

La aceste cuvinte Paraschiv izbucni într-un râs ciudat, parcă ar fi pârâit ceva.

– Ahaha-ha-ha! exclamă Guica continuând parcă râsul lui Paraschiv. Ai pupa tu să te ia ăla...

Tita aruncă o privire de pe prispă spre grădină. Victor se oprise din ciopârțit și asculta cu toporul în mână. De departe i se vedea fața nepăsătoare, aproape veselă.

– Să te ia moartea cu Victor al tău de gât! strigă Tita roșie ca focul și intră în tindă închizând ușa.

Guica o porni spre drum și când o luă pe lângă garduri își aduse aminte de salcâm și începu să spună în gura mare, să audă lumea ce i-a făcut alde frate-său. Blestema și amenința că n-o să rabde, are martori și o să-l dea în judecată pe Moromete.

De rușine, Catrina ocoli fundul grădinii ca să se ducă la biserică.

XVI

Spre ziuă ploaia îl trezise și pe Birică din somn și nici el nu mai putuse să doarmă.

După ce ploaia se opri, Birică se dădu jos de pe prispă și scoase caii din grajd. Deșteptat de tropăitul lor, Birică-tatăl ridică mirat capul de pe căpătâi și îl întrebă pe fecior ce i-a venit, unde se duce cu caii cu noaptea în cap?

– Pe izlaz! răspunse feciorul scurt și, fără să mai dea alte lămuriri, aruncă o haină veche pe spinarea unuia din cai, încălecă și ieși din curte.

– Ce e cu băiatu ăsta?! se miră tatăl și fiindcă nimeni nu-i răspunse – ceilalți copii dormeau cu toții – își lăsă la loc capul pe căpătâi.

Birică mergea cu caii la pas și părea că nu ia seama la ei. În dreptul fântânii caii traseră la jgheab ca și când ar fi fost singuri; călărețul nu sări îndată să le scoată apă.

Încălecă apoi din nou, dar caii o luară singuri la trap învățați pesemne de fratele mai mic al lui Birică; adică până la fântână, la pas, apoi după adăpat, în goană. Birică trase de căpăstru, și caii, puțin nedumeriți, încetară trapul.

Umedă de ploaie, câmpia dormea în tăcere. Pământul răsufla aburi calzi, încă nevăzuți, soarele nu răsărise, iar cerul înalt și amorțit înghițea leneș ultimii nori de ploaie.

Pe coama dealului, Birică se opri câteva clipe parcă nehotărât. Simțind aerul cald și mirosul de ierburi crude, caii se agitară gata s-o ia iarăși la trap, dar fiindcă erau ținuți pe loc, își plecară capetele și începură să pască acolo.

– Haide! murmură flăcăul.

Se așeză mai bine și strânse pulpele. Cu mișcări liniștite dădu frâu liber căpăstrului și se încordă; calul, simțind strânsoarea, țâșni înainte și o luă la goană.

Câmpia părea fără margini. Totul dormea. Nu se vedea nici o pasăre, nu se auzea nici un glas. Din depărtare, zidul grânelor

se apropia mereu înaintea călărețului. Întinderea tăcută a câmpiei sperie parcă animalele care încetiniră goana, se opriră pe loc și agitară iarăși capetele lor frumoase, cu urechile întinse înainte, cu privirea domesticită dar vie și inteligentă. Câmpia tăcea mereu.

– Haide! murmură Birică și glasul său liniștit potoli neliniștea vagă și tainică a animalelor.

Când se opri, Birică arăta de parcă alergase alături de cai. Fața lui era țeapănă, obosită.

– Stai! șopti el și caii se opriră de îndată; fără să aștepte să se dea jos călărețul, începură să pască flămânzi, cu pași mari, sforăind cu nările în iarbă.

Birică împiedică picioarele din față ale cailor, întinse pe iarba umedă dulama veche, cu blana de oaie în sus și se culcă peste ea. Rămase apoi nemișcat multă vreme cu fața în jos, cu obrazul culcat într-o parte pe brațul îndoit. Se auzea numai sforăitul cailor. Satul se pierduse undeva în depărtare. De acolo, sau nu se știe de unde, răzbătea nefiresc câte un zvon nelămurit, ca o părere, sau ca un ecou a ceva tainic.

Se răsuci brusc cu fața în sus apoi rămase iarăși nemișcat. Cerul se limpezise de tot. Alături de dulamă, un pâlc de păpădii dormeau cu măciuliile închise. Birică oftă din greu și închise ochii.

Când se trezi, se ridică într-un cot, puțin buimac. Alături, păpădiile înfloriseră și străluceau galben în iarba înaltă. Câmpia era acum de un verde orbitor, iar soarele ardea atât de viu încât cerul albastru parcă se înnegrea.

– Noroc, Birică! Hai, mă, cu caii să-i băgăm în ovăz.

Se frecă la ochi și se ridică. Achim Moromete venea în goană cu caii și se opri fără să descalece. Birică nu zise nimic, se întinse la loc pe dulamă, parcă supărat că fusese trezit din somn. De fapt îl trezise soarele care îi bătuse în față. Achim nu se grăbea, descălecă și veni aproape.

– Ce e, mă, n-ai dormit azi-noapte?

– Unde zici că te duci cu caii? se miră Birică fără să răspundă la întrebare.

– În moșia Marichii, să-i băgăm în ovăz.

Birică își întoarse fața în partea cealaltă și închise ochii mohorât. Parcă nici nu auzise răspunsul. Alături de iarba deasă care parcă plesnea de verde ce era, chipul vânăt al flăcăului semăna ciudat cu pământul.

– Să fiu al dracului dacă n-am să-i rup picioarele! mormăi el și încetul cu încetul chipul i se mai însufleți, se aburi de năvala sângelui.

– Cui, Polinii? întrebă Achim.

– Dar cui?

Nu părea însă prea sigur că va face ceea ce spunea; se înțelegea mult mai bine că se chinuia s-o smulgă din inima lui și că nu izbutise decât să se chinuie mai mult.

Achim se întinse în iarbă și gemu:

– Ha! făcu el. Mă, Birică, să fie-al dracului, dacă și la București am iarba asta... Plec la București cu oile, explică el, și dacă și acolo o fi iarbă așa, toată ziua o să vânz la lapte.

Birică nu zise nimic, se întoarse doar cu fața în sus. Achim continuă despre vânzarea laptelui și se lăudă cu banii pe care avea să-i câștige.

– Hai, încheie el, ce stai aici? Hai să băgăm caii în ovăz.
Birică se răsuci, oftând, cu fața în jos și răspunse că nu merge.

– Vezi să nu-ți îndoape pândarul ăla spinarea cu sare, îl preveni el.

– Unde are el norocul ăla să dea peste mine că i-aș arăta eu lui, se sumeți Achim.

Birică nu-l luă în seamă, nu-l auzi. Oftă și se perpeli iarăși pe dulamă întorcându-se cu fața în jos. Când Achim porni spre cai să plece, se ridică pe jumătate și se uită câteva clipe la el. Privirea îi ardea. Îl întrebă dacă Nilă s-a dus azi la premilitară.

– Când te întorci acasă spune-i să nu plece nicăieri, că vreau să vorbesc ceva cu el.

De aseară vrusese să nu se mai gândească la Polina, dar nu izbutise decât să-și dea seama – iarăși ca și în seara trecută – că nu poate decât să dorească s-o vadă, și de astă dată atât de mult, încât faptul că s-ar putea cu adevărat să n-o vadă nici azi i se părea înfricoșător.

– Auzi tu, Achime? gemu el și se uită cu privirea sticloasă la Achim.

– Vreai s-o furi pe Polina? întrebă Achim râzând cu nepăsare. Crezi că ea nu știe ce-o așteaptă dacă iese azi la horă? Vezi mai bine să nu te pomenești cu ai lui Bălosu cu măciucile în capul tău, mai spuse Achim în timp ce încăleca.

Birică se întoarse cu fața la dulamă și nu răspunse.

XVII

Moșia de care pomenise Achim și în ovăzul căreia vroia să-și bage caii se afla chiar în capul lotului lor. Erau vreo patru sute de pogoane, ceea ce mai rămăsese din vestita moșie a lui Guma din 1924, după reformă. De fapt era mai dinainte moșia văduvei, cucoana Marica cum i se spunea în sat, care mai trăia și astăzi, cumplit de gârbovită, și care, spre uimirea tuturor, nu numai că trăia, dar umbla, era vioaie. Umbla în negru, în baston, și cumpăra ouă și lapte de la muieri, pentru fiică-sa, o fată veștejită și cam nebună care nu ieșea aproape deloc din casă (stătea cu franceza și cu pianul, cum o scuza inutil bătrâna față de muieri și copii).

Moșia era dată în parte. Oamenii care luau pământ în parte se înțelegeau cu un maior, soțul fetei mai mari a bătrânei, care venea din când în când prin sat și căruia nu-i păsa de cumnată-sa și de bătrâna soacră; le lăsa doar atât cât să nu moară de foame.

De fapt, cu câțiva ani în urmă, fusese chiar cât pe-aci să le vândă moșia. După reformă profitase și el de creditele pe care le deschisese Banca Centrală Cooperativă și se împrumutase cu o sumă mare. În timpul crizei însă, piața cerealelor scăzu atât de mult încât maiorul nu mai putu să plătească ratele împrumutului și ar fi vândut cu siguranță moșia dacă legea conversiunii nu l-ar fi salvat.

În afară de un administrator, maiorul mai ținea trei paznici pentru magazii, casă și câmp. Unul din aceștia era foarte credincios, și se certa cu oamenii la treierat, încercând pesemne să-i facă să înțeleagă că el nu e un simplu pândar, ci un fel de ajutor de logofăt, în orice caz ceva boieresc. Pentru pază avea pușcă cu sare și băieții cu vitele se temeau grozav de el. Când prindea vreunul nu numai că îl bătea, dar făcea și tărăboi, ducea vita la gloabă sau venea cu șeful de post în curtea omului. Nu se știe însă de ce părinții copiilor nu se supărau pe el și îl lăsau în pace. Omul plătea gloaba plictisit. E adevărat că uneori omul se uita la pândar – ce ciudat, foarte puțini știau cum îl cheamă – se uita la pușca lui, la cornul lui de bou din care suna, la fața lui înțepenită și solemnă și îl asigura cu o blândețe suspectă în glas că data viitoare chiar el, tatăl copilului, o să ducă vita la obor, dacă pândarul n-o să-l prindă. Ba chiar, adăuga omul, o să ducă vita la obor înainte de a scăpa în bucatele moșiei.

Achim mâncase odată bătaie de la acest pândar, dar de mult, când era mai mic și se ducea la școală.

La prânz, bătrâna Marica ieșea în poartă și când copiii se întorceau de la școală chema câțiva să-i aducă apă din vale de la fântână, cu un hârdău mare tras pe două roate. Avea nevoie de apă multă în fiecare zi, așa le spunea copiilor, să ude florile și să spele fata „care ea este cu pianul și cu franceza“ nu poate să aducă. După ce cărau două-trei hârdaie copiii așteptau sub cerdac, bătrâna striga ceva și atunci apărea deasupra lor o arătare cu nasul ascuțit și cu fața dată cu făină, cu părul care de jos li se părea copiilor că e verde. Arătarea, fără să scoată un cuvânt, arunca fiecăruia, de acolo de sus, câte o monedă de zece bomboane.

Într-o zi însă arătarea a aruncat numai trei monezi și ei erau patru și tocmai Achim era cel căruia nu-i dăduse. Ceilalți au fugit, parcă s-ar fi temut să nu li se ia banul înapoi, dar Achim n-a vrut să plece și s-a plâns bătrânei care uda straturile cu stropitoarea.

„Ci ce mai vreai? Ci-a dat!“ a afirmat bătrâna convinsă, cu toate că nu fusese de față.

„Nu mi-a dat, cucoană Marico“, a strigat Achim la ea.

„Ci, ciă nu strigi la mine, ci ciă nu fi hoț...“ l-a mustrat bătrâna, dar Achim s-a înfuriat și a făcut-o surdă.

Bătrâna n-a mai zis nimic, a lăsat stropitoarea și s-a dus cu pasul ei mărunt și cu spinarea ei îndoită ca o toartă nu se știe pe unde și în curând a apărut de prin magaziile din fund un om care s-a apropiat de Achim și i-a cârpit una cumplită după ceafă. De spaimă, Achim a căzut de vreo două ori până să ajungă la poartă. Palma fusese atât de grea că l-a durut capul toată ziua.

În fiecare an Moromete lăsa un sfert de pogon trifoiște pe care-l cosea de două-trei ori pe vară.

Când ajunse pe trifoiștea din capul lotului, Achim își roti privirea peste câmp, descălecă și dădu drumul cailor în ovăzul de peste hotar al moșiei. Era un ovăz înalt, bogat în spic și des ca o perie.

Achim se urcă pe o movilă cu piatră de hotar în vârf și începu să vegheze. Caii stăteau liniștiți în ovăzul înalt și rupeau spicul gras, sforăind mulțumiți.

După puțin timp, sosi și Niculae cu oile. Bisisica era în frunte și alerga parcă în salturi, iar Niculae venea în urma oilor șchiopătând, răcnind și înjurând. Achim se uita la el după piatra de hotar și râdea. Oaia fruntașă ajunsese aproape de lot, intră în pârloagă și se opri începând să rupă cu lăcomie iarba încă umedă.

Niculae era roșu la față și sudoarea îi curgea în șiroaie pe gât.

– Bine mă, Achime, mânca-te-ar câinii, strigă el înfuriat, nu spuneai tu alaltăieri că, dacă tata îți dă drumul la București, îmi lași mie caii și iei tu oile?

– Păi după ce plec, răspunse Achim râzând.

– După ce pleci! îl îngână Niculae strâmbându-se. Treaba ta, eu îți las oile aici și dacă nu-mi dai caii, ai să vezi și de oi și de cai! Dar ce sunt eu aicea, prostul tău?

În acest timp Achim își luase ochii de pe câmp. De undeva dintr-un grâu țâșni spre cer o ciocârlie și începu să se înalțe spre cer cântând. Tot atunci însă țipătul scurt al unui corn spintecă aerul apăsat, urmat de un glas crunt și amenințător:

– Stai pe loc că te împușc!

Achim țâșni ca o vietate speriată de la locul său și o luă la goană spre cai. Se aruncă din fugă în spinarea lor și o întinse printre pogoanele de grâu, lovind caii din toate puterile. Pândarul trase. Aerul parcă plesni și ciocârlia amuți speriată, Achim simți câteva alice de sare usturându-l pe ceafă. Mai alergă puțin, apoi opri caii și se uită îndărăt. Pândarul Maricăi se apropiase de Niculae și părea că vorbește cu el. Era voinic, cu fața pârlită de soare. Într-o mână ținea pușca și în alta o măciucă; pe după gât, legat de o curea, purta cornul lui ascuțit de bou.

– Ăla e frate-tău, mă?

– Da, răspunse Niculae.

– De ce mama voastră băgați caii în ovăz? întrebă pândarul surd.

– Nene, să nu dai în mine, eu sunt cu oile! strigă Niculae speriat.

Pândarul însă n-avea urechi pentru spaima lui; se apropie, schimbă măciuca în aceeași mână cu pușca și fără alte cuvinte îi plesni lui Niculae o palmă lată, gata să-l arunce la pământ.

– De ce dai, mă, nene, ce ți-am făcut eu? strigă Niculae îngrozit.

– E frate-tău, ai! Și nu vrei să spui! zise pândarul.

– Ba ți-am spus! țipă Niculae scos din sărite.

– Am să-ți dau oile la obor, amenință pândarul și îl apucă pe Niculae de cap, îl ridică mult în sus și dădu cu el de pământ. Am să te omor fir-ar mă-ta a dracului! Și apucă măciuca de cap și cu coada ei începu să-l lovească pe băiat peste spate.

– Achime, săi că mă omoară! urlă Niculae.

– Vino încoace și tu, îl chemă și pândarul pe Achim, continuând să-i care lui Niculae la ciomege.

– Aaa!... aaa!... aaa!... urla Niculae cu un glas înnebunit de groază. Aaaa! aaa! Mă omoară! Aaa!...

Achim întoarse caii.

– Și ce crezi, mă, că nu viu? strigă el.

Pândarul se uită la el nepăsător, dar când văzu că Achim se apropie, îl lăsă pe Niculae și puse mâna pe pușcă. În aceeași clipă Achim sări de pe cai în plină goană, se făcu mic la pământ, apoi deodată țâșni în sus, repezindu-se spre pândar și urlând ca o fiară:

– Trage, mă... pe mă-ta de câine! Trage dacă ai curaj!

Pândarul îngălbeni la auzul urletului; trase, dar încă mai dinainte Achim se lăsase pe vine și țâșnise apoi în urma împușcăturii. Avea ochii holbați. Cu măciuca ridicată el se repezi asupra pândarului, se opinti din răsputeri și-și trimise lovitura drept în cap... Paznicul abia avu timp să sprijine cu pușca. Achim îl lovi a doua, a treia și a patra oară, niște lovituri iuți și cumplite, care dacă l-ar fi nimerit pe pândar, nu i-ar fi trebuit mai mult. Dar el își apăra bine capul cu pușca. Loviturile curgeau mereu, din ce în ce mai furioase și țintind numai creștetul capului. Speriat, pândarul aruncă deodată pușca și se repezi în flăcău cu mâinile goale. Achim sări înapoi și-și repezi măciuca în capul lui. Pândarul sprijini cu mâna, scoțând în același timp un urlet, apoi puse mâna pe Achim și cu un pumn îl trânti la pământ. Se aruncă peste el, îi încălecă pieptul și

începu să-l izbească peste gură cu pumnii, scrâșnind și înjurând înspăimântător.

Niculae, care tot timpul se uitase fascinat la cei doi, deodată se trezi și înfiorat plăcut de ceva care nu mai simțise niciodată, se repezi și apucă o măciucă de jos. O ridică drept în sus și-i dădu drumul cu sete, cu toată puterea, în tidva pândarului. Acesta rămase o clipă nemișcat deasupra lui Achim, apoi scoase un urlet ca de lup și se ridică în picioare. Niculae ridică iar măciuca, fulgerat de un gând înfricoșător: „Mă omoară". Îl izbi iarăși țintind capul. Pândarul se apără, sprijini cu mâna, apucând chiar capul măciucii în palmă, dar mai mult nu putu, se clătină și se lungi ca un sac. Achim sări în sus, puse mâna pe o măciucă și ca turbat începu să lovească în omul căzut, cu o furie care pe Niculae iarăși îl înfricoșă.

– Achime, îl omori! strigă el cuprins abia acum de o adevărată groază.

– Păi asta și vreau, să-l omor, scrâșni Achim.

Niculae se repezi la el și îl împinse în lături. Achim se opri câtva timp, parcă neînțelegând ce se întâmplă; apoi începu deodată să râdă batjocoritor:

– Mâine, când ai să vii iar cu oile, te prinde și toată viața nu mai ești om, zise el, punând iarăși mâna pe măciucă.

De astă dată el începu să-l bată pe cel de jos parcă cu un gând anumit: nu să-l omoare sau să-l schilodească pe pândar, ci să-i piseze doar trupul, să-l facă să zacă în pat cel puțin câteva luni de zile.

După ce osteni, îl chemă pe Niculae și amândoi apucară pe paznic de câte un picior, târându-l cu spinarea de pământ, îl traseră pe moșia pe care o păzea și îl duseră drept în mijlocul ovăzului. Achim îi luă apoi cornul și-l sparse cu piciorul, scrâșnind:

– Na, mai sună și acum... Și uite-al dracului cu ce e încălțat... Tragi cu pușca, ai? Vreai să mă împuști, ai? Dai în ăsta micu, ai?!

Achim se întoarse pe pârloagă, ridică pușca omului și-o izbi cu țeava de piatra de hotar. Avea două țevi. Săriră amândouă ca niște țurloaie, ca niște fluiere.

– Hai, Niculae! zise Achim, aruncând pușca sfărâmată și măciuca pândarului departe în ovăz. Hai în Frunzari că nu pot să stau cu ăsta aici...

– Treci tu cu caii înainte și s-o oprești pe Bisisica, se rugă Niculae, mânând oile șchiopătând.

Achim sări în spinarea calului și-o luă înainte de-a lungul drumului de hotar. Niculae porni în urma lui și îl rugă să meargă mai încet. Bisisica nu putea s-o ia la goană din pricina cailor, dar încerca totuși să ocolească pe lângă ei și s-o ia înainte.

– Păzea, Achime! striga atunci Niculae. Dă-i una în cap Bisisichii!

Achim se răsucea pe cal și plesnea oaia cu coada măciucii, spre satisfacția lui Niculae, care exclama de fiecare dată:

– Aha! Nu mai fugi? Mai fugi și acum dacă mai poți, beli-te-ar câinii!

Achim petrecu un picior pe după coama calului și de bucuros ce era, stăpânit pesemne mereu de gândul că în curând avea să plece în marele oraș, gând mai puternic decât orice bătaie și orice primejdie, începu să cânte: avea însă un glas fals, care putea să supere chiar și caii, iar cuvintele care îi ieșeau din gât n-aveau nici o legătură cu ceea ce simțea el în clipa aceea:

Pentru tine Mărioară
Mi-am lăsat calul să moară măăăăă!

XVIII

Moromete ieșise din curte și plecase spre fierăria lui Iocan să dea zimți celor două seceri stricate. Se grăbise să plece din pricina Guichii, cu care n-avea chef să dea ochi. Dar chiar fără

toate acestea nu putea să nu se ducă duminica dimineața la fierărie.

Fierăria lui Iocan era așezată la o răspântie de uliți. Părinții fierarului fuseseră lăutari, dar Iocan era un băiat urât – avea o buză peste măsură de groasă și lăsată în jos – și chiar dacă ar fi izbutit să învețe să scârțâie la vioară, tot n-ar fi făcut nimic, fiindcă n-avea deloc glas.

Tatăl său îl dădu atunci la o școală de meserii. Iocan-bătrânul – tot Iocan îl chema și pe el – era un țigan înstărit. Își cumpărase chiar și câteva pogoane, deși câștiga destul cu taraful său. Iocan-fiul stătu trei ani la școală și nu mai vru să-l urmeze și pe al patrulea, să ia diploma. Deschise încă de tânăr un atelier de fierărie și începu să lucreze. Oamenii nu prea veneau la el, erau alți fierari și potcovari bătrâni care nu învățaseră meseria la școală.

Iocan nu se dădu însă bătut. În al doilea an, un om nevoiaș veni la el și-l întrebă: „Mă, Iocane, tu știi să faci căruțe? De trei ani de zile de când mă căznesc să înjghebez ceva și nu pot. Alde 'oții ăștia îmi cer trei mii de lei. Am obezile, loitrele, toată lemnăria! Mi-o faci?" „Nea cutare, ți-o fac cu două mii de lei. Adu lemnăria și dacă nu ți-o plăcea, vorba ăluia, să nu dai nici un ban." Căruța făcută de Iocan a stârnit uimirea oamenilor. Era frumoasă ca o trăsură și nu le venea să creadă că tânărul buzat ar fi fost în stare s-o facă și mai ales așa de ieftin.

Chiar în anul al doilea, Iocan a trebuit să-și caute un ajutor. După doi ani a mai căutat alt ajutor. Odată cu însurătoarea, Iocan dărâmă atelierul până la temelii, ridică altul de cinci ori mai mare, cumpără foale uriașe, cum nu avea nimeni dintre fierarii vechi din comună, și, mai ales, înlocui nicovalele și baroasele cu unele mari și piuitoare care se auzeau până departe.

După cinci ani, Iocan își cumpără o mașină de treierat și își făcu o casă nouă. Buza lui se făcuse și mai groasă și el însuși se îngroșase de două ori cât era înainte. Avea un piept ca de bou și niște mușchi la brațe, înfricoșători. Se scula cu noaptea în cap și începea să lucreze cu sete. O căruță făcută de el nu se mai desfăcea până nu se rupea lemnul. O osie ruptă, fiartă în atelierul lui, ținea mai mult decât una nouă.

După o vreme, începu să primească comenzi și de prin alte sate. Cu toate acestea, el nu părăsi lucrul mărunt; potcovitul cailor, fierberea unei osii, belciugăriile. Avea doi lucrători buni și trei ucenici. Iocan mai păstrase însă și obiceiul vechi de lucru, adică acela de a-l pune pe omul căruia îi dregea ceva să-i dea cu barosul. Făcuse patru copii și, cu toată averea strânsă, îi ținea tot cu burțile goale și desculți, nu i se părea că trebuie altfel. „Țiganul tot țigan", observase Moromete. Moromete nu avea însă întru totul dreptate, pentru că atunci când la doi dintre copii le veni timpul de școală, Iocan îi îmbrăcă frumos, cu haine ca la oraș și cu încălțăminte bună.

Ceea ce nu știau însă oamenii era că rareori lipsea de la masa lui Iocan puiul fript cu usturoi și pâinea albă și proaspătă ca untul. Totuși de vreo câțiva ani încoace, Iocan nu prea mai lucra cu atâta râvnă, se îngrășase și mai mult și mai ales începuse să facă politică. Se înfierbânta, vorbea mult și câteodată uita fierul sub foale și amenința cu cleștele înroșit pe adversarii săi politici. Fierarul fusese la început averescan, apoi votase pentru P.N.Ț.-Mihalache și după asasinarea lui Duca de către legionari devenise liberal fracționist, ca și Moromete (nimeni nu știa ce legături făceau ei între asasinarea primului-ministru și fracțiunea brătienistă).

Fierarul se bucura de multă considerație mai ales când îi rușina pe școlari întrebându-i care e legea lui Arhimede. Când se ducea la Pitești sau la Roșiori să cumpere fier, se întorcea cu fel de fel de cărți pe care le citea din scoarță în scoarță, cărți cu titluri ciudate, care zăpăceau oamenii: *Progres? Există Dumnezeu?* sau *Niță Pitpalac la Karlsbad.*

În fața fierăriei se afla o poiană mare cu pământul bătătorit, plină de caiele rupte, de unghii de cal, cuie și belciugării arse.

Fierarul bătuse în pământ stâlpi groși pentru legatul cailor nărăvași. Adunările cele mai zgomotoase aveau loc pe poiana fierăriei mai ales duminica dimineața, dar dacă de la ele lipseau Moromete și Cocoșilă, nu erau prea reușite; Moromete era abonat la *Mișcarea,* Iocan la *Curentul,* iar Cocoșilă primea *Dimineața* și dacă veneau fără ziare asta însemna pentru ceilalți că Moromete și Cocoșilă erau supărați și n-aveau chef să discute politică.

Totuși rareori poiana era goală, chiar dacă Moromete și Cocoșilă nu erau acolo, se găseau destui ambițioși care încercau să le țină locul.

De la o vreme Moromete începuse să se intereseze mult de dezbaterile din parlament, mai ales de când aflase că Iorga ia parte la ele. Socotea că marele învățat trebuia tocmai de aceea să fie și un mare om politic și Moromete urmărea în dezbateri ceva care după părerea lui numai un om învățat putea să înfăptuiască. „Dacă el spune că face lucrul ăsta, eu îl susțin, domnule, să ia puterea", declarase Moromete la fierărie, dar fără să dezvăluie care era lucrul acela.

Numai că *Mișcarea* nu dădea, în cele patru pagini ale ei, dezbaterile din parlament și astăzi Moromete se ducea la fierărie mai ales pentru a-l întâlni pe Cocoșilă, să le citească în ziarul lui, în care le găsea expuse pe larg.

Era însă prea de dimineață și Iocan nu deschisese fierăria, nu se auzea piuitul cunoscut al nicovalelor. Moromete mergea încet pe lângă garduri, cu secerile pe umăr și se oprea de la o podișcă la alta. Oamenii ieșiseră pe la porți; plouase în timpul nopții și vroiau să știe ce fel de ploaie a fost. Tocmai trecea unul desculț, cu izmenele sumese, și spunea că vine de la câmp, a plecat călare de dimineață, și că a dat ploaie bună, n-a căzut piatră nicăieri.

– Te-ai procopsit, Moromete, observă cineva de pe o podișcă. A dat ploaie taman când înflorește spicul. Câte pogoane ai pus, zece?

– Ba paisprezece! se supără Moromete. Nouă pogoane, mari și late!

– Hehe! râse omul de pe podișcă. Ce mi-e nouă, ce mi-e zece! Hehe! făcu el râzând iar, de astă dată galben, cu invidie.

– A dat ploaie, Moromete, îl luă apoi altul în primire, de la altă podișcă, un om care vorbea tare fără nici un efort.

Aici Moromete se opri. Acest om avea într-adevăr un glas care se auzea de la un kilometru chiar și când șoptea. Îl chema Dumitru lui Nae și era unul dintre cei cu care Moromete sta de vorbă ceasuri întregi, un prieten mai tânăr... Toată lumea știa ce face Dumitru lui Nae acasă la el. „Vasile, pune caii la căruță să mergem la moară"... „Păi ce dracu are de șchioapătă?"... „Lasă, dă-i ovăz." Iar tăcerile, oricât de lungi, nu stinghereau deducția: „Deșartă tărâțele în colț..." „De ce dracu n-ai fiert-o mai bine?..." Atât treburile cât și glasul lui erau, nu se știe de ce, foarte odihnitoare. Odată, nu i s-a auzit glasul timp de câteva săptămâni. Umbla cu capul gol și tăcea. Îi murise un copil și vecinii au fost triști și ei.

– Da, aprobă Moromete grav, a plouat. Și după câteva clipe de gândire adăugă: Eu zic că a plouat de-a înecat toți șoarecii în găurile lor.

– Șoarecii?! se miră celălalt (și cuvântul șoarecii se auzi limpede peste toată ulița), apoi deodată înțelese: Da, șoarecii așa în general. Da, dracu i-a luat! conveni el.

– Auzi ce zice Victor ăsta al lui Bălosu, zise Moromete fără nici o trecere, și glasul lui, pe lângă al lui Dumitru lui Nae, parcă nici nu era, nu se auzea deloc. Fusei adineauri pe la ei și băui o țuică. Cică asta devine după facultăți!

– Hehe! râse Dumitru lui Nae. Hehe, Moromete! Adică cum?

– Nici eu nu știu! zise Moromete, înghesuindu-și capul cu umerii, de uimire. „Cum e, Victore?" îl întreb. „După facultăți, nea Ilie", zice.

– Hehe, Moromete! râse omul din nou. Te duci la fierărie? Hai că merg și eu.

Porniră amândoi pe marginea drumului.

O fată trecu pe lângă ei cu un căldăroi cu apă. Dădu bună dimineața. Moromete îl lăsă pe celălalt să răspundă.

– Mizdra, explică apoi Moromete arătând cu capul în urmă pe fată. Cică soră-mea Guica s-ar fi dus acasă la alde Besensac. „Ai un flăcău, cică i-ar fi zis, pe alde Năstase. Nu vrei să-l însori cu Mizdra? îl cere Mizdra de bărbat." Besensac l-a chemat pe Năstase: „Uite, mă, Năstase, zice, Mizdra vrea să se mărite cu tine."

Moromete se opri și nu mai zise nimic. Dumitru lui Nae așteptă timp de câțiva pași, apoi se auzi glasul pe uliță:

– Și Năstase ce-a zis?

– Năstase? Năstase a *refuzat.*

– Ce vorbești!

– Refuz! spuse Moromete repetând cu un gest, tăind orizontal aerul cu degetul. Așa cică ar fi zis, încheie el.

Celălalt mergea înainte, legănându-se. Moromete în urma lui, cu secerile pe umăr și cu mâinile în buzunare.

– Bună dimineața, Udubeașcă, salută Moromete pe cineva dintr-o curte. Unde-ai fost ieri?

– N-am fost nicăieri, am stat acasă! răspunse Udubeașcă naiv, mirat că fusese crezut plecat undeva, când el stătuse toată ziua în ograda lui.

– Ce vorbești! Păi nu te-am văzut! zise Moromete cu un glas din care nimeni n-ar fi putut ghici că nu l-a văzut pe Udubeașcă din pricină că omul nu se distingea prin nimic ca să fie văzut.

Se apropie de fierărie și Moromete fu întâmpinat de departe cu exclamații. Iocan abia deschisese și poiana era plină. Unii stăteau în picioare, alții pe niște butuci vechi, aduși acolo cine știe de când și tociți de ședere, toți gălăgioși și parcă

nerăbdători. Dar Moromete nu-i luă în seamă, nu se grăbi să se ducă la ei. Se opri din nou pe o podișcă, îl părăsi pe Dumitru lui Nae și intră în curtea cuiva. Abia peste o jumătate de ceas ieși de acolo. Era ras proaspăt.

XIX

– Ce e, mă, ce v-ați adunat aicea?! se miră apoi când ajunse în poiana fierăriei. Bună dimineața.

I se răspunse din câteva părți și cineva, văzându-i secerile, îi spuse să se grăbească fiindcă îi rămâne grâul pe câmp.

– Păi de ce, Iordane, n-o să te chem pe tine să mi-l seceri tu!

Erau foarte veseli și parcă nici nu se auzeau unii pe alții.

– Ce e cu Marmoroșblanc? Nu-l văd! zise Moromete ca și când ar fi fost cu toții înțeleși ca Marmoroșblanc să fie acolo.

– Doarme, presupuse cineva.

– Ieși, bă, afară, Marmoroșblanc, ce stai acolo în casă, nu te-ai săturat de-atâta somn? strigă unul uitându-se în curtea vecină cu fierăria.

– Bă, Marmoroșblanc, bea apă, mă, lua-te-ar dracii, zise altul tot strigând.

– De ce Marmoroșblanc și nu Vidrighin?! se miră Iocan ridicând fruntea de sub burta unui cal pe care îl potcovea.

– Păi cu Vidrighin și-a încheiat afacerile, explică Moromete.

Vidrighin era directorul general al C.F.R.-ului și omul pe care îl strigau fusese cândva ceferist. Când fusese dat afară împânzise satul că el se va duce la Vidrighin să-l ia de piept. Cu Banca Marmorosch-Blank încă nu se știa ce afaceri învârtea.

– Va să zică cu Vidrighin nu mai are nici în clin nici în mânecă? întrebă Iocan.

– Nu, acum lucrează cu Marmoroșblanc.

Iocan tocmai terminase de potcovit caii cuiva, un om înalt, cu o față albă, adus puțin de spate și care aștepta tăcut fără să se uite la oameni.

– Ei, cine e la rând cu potcovitul? întrebă Iocan uitându-se la cei care veniseră cu caii.

– Fă-l pe al meu, că trebuie să-l înham și să mă duc repede la carieră, după niște piatră, zise un flăcău scurt și îndesat, cu un nas mic și rotund ca o pătlăgică.

– Hai mai repede! Ce-mi spui mie că te duci la carieră? zise Iocan clănțănind cleștele în mâini, parcă ar fi vrut să-i scoată calului măselele din gură.

Flăcăul trase calul alături, îl legă de par și-și încleștă palma pe piciorul din urmă al animalului.

– Ăss-ta! ăss-ta! zise el apucându-l de chișiță.

Învățat, calul ridică copita și stătu cuminte în timp ce fierarul începu să i-o curețe și să i-o pregătească pentru pusul potcoavei. Miros greu de unghie arsă se răspândea până departe...

Omul care își potcovise caii mai înainte îi lega alături în tăcere. Ținea pleoapele peste ochi și nu zicea nimic.

– Ce mai faci, Boțoghină? îl întrebă cineva cu grijă, cu un glas scăzut. Ai terminat de sapă?

– Am terminat! șopti celălalt și fața i se posomorî. Iocane, îți plătesc mâine, se adresă apoi fierarului mai mult ca să nu intre în vorbă cu cel care îl întrebase, decât din grijă pentru fierar.

Trase de cai și porni alături de ei, fără să se uite la cineva și fără să dea bună ziua.

– Ce e cu Boțoghină?! se miră Iocan după ce Boțoghină se îndepărtă.

– E bolnav, săracu! răspunse cel care încercase să intre în vorbă cu el. E atacat, cică o să dea din lot.

– Cine dă din lot? întrebă Moromete.

– Boțoghină.

– De ce?!

– Să se caute.

– A, Boțoghină! Și n-ați auzit cui vinde?

– He, he, râse cineva, Moromete se interesează. Vrea să aibă trei loturi.

Moromete stătea lângă Iocan cu secerile în mână și se uita la el ca și când n-ar fi auzit înțepătura.

– Tudor Bălosu cică îi cumpără, explică cel dinainte.

– Du-te încolo cu secerile tale, Moromete! se supără Iocan. Nu pot să ți le fac azi.

– Și tu ce-mi arăți fasolele, Cimpoacă?! întrebă Moromete fără să se sinchisească de Iocan. Parcă tu n-ai vrea?

– Ba îl dau dracului de pământ cu brazda lui, răspunse Cimpoacă cu nepăsare.

– Îl dai fiindcă nu-l ai! explică Moromete. Dar ia să-l ai, să vezi cum ai vrea! Dă-mi o țigară, buzatule, se adresă apoi fierarului, după ce se căutase zadarnic prin buzunarele flanelei.

– Ia pleacă d-aici, Moromete, bolborosi Iocan ridicându-și buza lui groasă și amenințându-l pe Moromete cu cleștele.

Se opri totuși din bătutul caielelor, băgă mâna în buzunarul șorțului și-i întinse lui Moromete tabachera. Acesta își umplu o foiță și mai turnă și în buzunarul flanelei.

– Dați-vă la o parte! spuse Dumitru lui Nae cu gura mare; stătea singur pe un bulumac, cu picioarele întinse ca niște catalige. Păzea că vine Cocoșilă! exclamă el.

– Mă, deștepților! îi apostrofă Cocoșilă de departe. Ce v-am spus eu vouă alaltăieri?

Le spusese că o să plouă. Cocoșilă se opri la marginea poienii și rămase acolo în picioare parcă n-ar fi vrut să se amestece cu ceilalți. Era îmbrăcat de sărbătoare ca și ceilalți, în afară de pălărie și de chimir pe care le purta tot timpul. Era cam de modă veche Cocoșilă, încins cu chimirul lui de piele și cu cămașa albă cu poale lungi scoasă peste izmene, iar pălăria

lui semăna cu o gambetă; avea culoarea prafului și încă ceva din care puteai să înțelegi că nu se va mai rupe niciodată; în picioare Cocoșilă avea bocanci. Ceilalți purtau cămăși și izmene de pânză, dar fără bocanci și chimir, sau vestă peste cămașă, cu pantaloni bufanți ieftini și ghete cumpărate cine știe când și scofâlcite de atâta păstrare. Unii erau desculți, în cămașă și pantaloni și cu pălării vechi, dar periate proaspăt cu apă. Cel mai sigur semn că erau gătiți de sărbătoare erau fețele lor rase proaspăt.

– Ce ne-ai spus, Cocoșilă? întrebă leneș Dumitru lui Nae.

Cocoșilă se apropie mai mult și duse mâna la pălărie.

– Bună dimineața! spuse el cu demnitate. Ești prost! îl preveni în treacăt pe Dumitru lui Nae, după care nu-l mai luă în seamă, îl căută cu privirea pe Moromete: Unde ești, mă?!

Moromete stătea cu spatele parcă înadins și se ciorovăia cu unul din ucenicii care nu vroia să-i dea zimți la seceri.

– Unde ești, mă pârlitule? întrebă Cocoșilă din nou. Dă-mi o țigară!

– N-am! observă Moromete.

– Ce vorbești!

– Da! spuse el parcă fericit.

Cocoșilă scoase dintr-o despărțitură a chimirului un pachet de regie nedesfăcut, se așeză nepăsător pe un butuc și începu să-și răsucească o țigară. Moromete se lăsă pe vine și își făcu și el din pachetul lui Cocoșilă, după care întinse mâna și trase încet de sub același chimir *Dimineața*. Ziarul nu era întreg, dar Cocoșilă avusese grijă să-i aducă lui Moromete paginile cu știri politice și cu dezbaterile.

– Asculți, Moromete? Nu mai citi, lasă că am citit eu înaintea ta și sunt mai deștept, ascultă aici la mine... Degeaba are doi creieri!

Era vorba de N. Iorga.

– Așa crezi tu! protestă Moromete jignit.

– Iocane, mi se pare mie că Moromete ne părăsește, spuse Dumitru lui Nae.

– De ce, Dumitre? întrebă Iocan curios.

– Păi nu-i mai place lui Moromete de Gheorghe Brătianu, răspunse Dumitru lui Nae vesel. Mă opresc alaltăieri, pe podișcă, Moromete cu *Mișcarea* în mână: „Ei, ce mai spune ziarul, Moromete?" „E 'oț... pe mă-sa", zice. „Cine?" „Ăsta, Gheorghe Brătianu." „Păi parcă spuneai că e deștept!" „E deștept, dar e 'oț", încheie Dumitru lui Nae, foarte vesel.

– Bună dimineața! spuse cu sfială un nou-venit.

Tocmai se făcuse o tăcere de-o clipă și noul-venit se folosi de ea ca să fie și glasul lui auzit de toți. Era unul din aceia care la adunări stătea pe margine.

– Săracu Boțoghină, e bolnav, spuse el. Auzii că vinde din lot.

– Dacă trădezi partidul să nu te mai prind la fierărie, Moromete, spuse Iocan aruncând departe cu rindeaua din unghia celuilalt cal. Îți dau cu barosul în cap, auzi tu?

Între timp venise și Marmoroșblanc de peste drum, cu șapca lui jerpelită de ceferist, și mai venise cineva, un om pe care îl chema Constantin Vasilescu (i se spunea Din Vasilescu), care se așeză la margine, lângă cel care încercase să-și facă glasul auzit.

– De ce, Iocane?! se miră Moromete fără să ridice capul din ziar. Crezi că fără mine n-ai să ajungi primar?

– Ce mai faci, al lui Miai? îl întrebă Din Vasilescu pe cel lângă care se așezase.

– Ce să fac, bine! tresări Ion al lui Miai de plăcere, chiar roșindu-se. Uite, mai venii și eu p-aci să vedem ce se mai aude.

Nu-l întreba nimeni nimic și nu era învățat să fie luat în seamă și Din Vasilescu îi pusese întrebarea ca și când n-ar fi știut de acest lucru. Ion al Miai se dădu mai aproape, având în privire un amestec de sfială, curiozitate și recunoștință.

– Măi, Dine, șopti el, e vorba să ajungă Iocan primar?

Din Vasilescu era atent la toți ceilalți, dar și la Ion al lui Miai.

– Sigur că nu, deșteptule, spuse Iocan furios. Când or veni alegerile parcă vă văd cum o să votați toți cu Aristide!

– Mănânci c...t! constată Cocoșilă flegmatic. Crezi că dacă Gheorghe Brătiană iese la putere o să se ia la ceartă cu Brătienii ăilalți? Toți liberali sunt și tot Aristide o să rămână primar.

După ce ascultă atent ceea ce spusese Cocoșilă, Din Vasilescu îi șopti lui Ion al lui Miai care rămăsese cu întrebarea în aer.

– Ar vrea el, Iocan, să ajungă primar, dar are dreptate Cocoșilă! Înțelegi?

Ion al lui Miai nu înțelegea și se uita sârguincios și zadarnic la Cocoșilă. Îi părea bine că într-un fel sau altul ia și el parte la dezbateri. Fiindcă se făcuse iarăși o tăcere de-o clipă, n-o lăsă să scape:

– Are dreptate Cocoșilă! spuse el. Gheorghe Brătianu... Dinu Brătianu...

– Ești prost! îl întrerupse Cocoșilă cu nepăsare, fără să-i explice însă de ce, iar Ion al lui Miai se zăpăci și roși.

Din Vasilescu surâse. Se uita la Cocoșilă atent, cu o bucurie ciudată în priviri. Nu zicea nimic, stătea acolo pe marginea poienii, între Ion al lui Miai și Marmoroșblanc, și asculta atent și liniștit. Nici pe el nu-l lua nimeni în seamă, dar el părea bucuros de acest lucru. În curând lângă grupul lor de trei se alătură un al patrulea, un om cu înfățișare întunecată. Când acesta se așeză, Din Vasilescu parcă tresări, se strânse să-i facă loc pe butuc. Noul-venit era un om rău și neprietenos de care lumea se cam ferea. Îl chema Țugurlan.

– Mă, Iocane, eu te susțin, zise Moromete ca și mai înainte, fără să-și ia ochii de pe ziar, dar are să te mai vază cineva cu barosul prin fierărie? Aia e întrebarea!

– Hai, Moromete, lasă-l pe Iocan, dădu cineva glas nerăbdării tuturor. Hai, dă-i drumul!

De fapt, Moromete întârzia ca un școlar care nu e sigur pe el; citea întâi în gând:

– Auziți ce zice regele! spuse el și îndată se făcu tăcere deplină. Auziți ce zice majestatea sa, adăugă rotunjind mieros pe „majestatea sa".

Începu apoi să citească, deodată, cu un glas schimbat și necunoscut, parcă ar fi ținut el un discurs celorlalți. Avea întradevăr în glas niște grosimi și subțirimi ciudate cu opriri care scormoneau înțelesuri nemărturisite sau încheieri definitive care trebuiau să zdrobească de convingere pe cei care ascultau.

Marele congres agricol

Abia și-a încheiat discursul său domnul ministru al agriculturii, că fanfarele au intonat solemnul imn și însoțit de suita Sa și-a făcut apariția în sala congresului „Primul agricultor al țării", Majestatea sa Regele Carol al II-lea.

Întâmpinat la tribună de cei prezenți, Majestatea sa Regele a rostit un discurs.

Discursul Majestății sale Regelui

Domnilor, Am fost informat că congresul dumneavoastră este un congres de specialiști, agronomi și ingineri. Iau cuvântul aici ca unul interesat în chestiunile pe care le dezbateți și care am chiar oarecare experiență. Mi-ar fi făcut plăcere poate ca acest congres să fie un congres al „gospodarilor", pentru că, după mine, specialiștii noștri sunt încă departe de a fi gospodari. Știu acest lucru, pentru că agricultura m-a pasionat... Domnilor, a devenit o lozincă să se spună la noi că agricultura este ocupațiunea principală a românilor, am spus-o și eu, dar din nenorocire, dacă este ocupațiunea manuală principală a românului, nu este totdeauna și ocupațiunea lui mintală...

Moromete se opri și rămase cu privirea țintă în ziar. Tăcerea continua.

– Hehe! izbucni pe neașteptate Dumitru lui Nae și râsul său gâlgâi puternic și leneș mai departe. He, he, he, ia uitați-vă cum a rămas Moromete.

– Adică, se răsuci Moromete spre Cocoșilă, lăsând pentru moment ziarul la o parte, adică ocupațiunea ta mintală, Cocoșilă, e la alte prostii!

Cocoșilă nu răspunse, se uita invidios la Moromete care știa să găsească în ziar astfel de lucruri.

– Primul agricultor o fi mergând și el la plug? dădu Dumitru lui Nae tonul comentariilor.

– Merge, de ce să nu meargă? zise Iocan. Când se desprimăvărează iese cu plugul din curtea palatului și se duce și el la arat.

– O fi având pământ? se interesă cineva.

– Are! afirmă Cocoșilă. Are așa, cam vreun lot și jumătate!...

– Nu cred, se îndoi cineva. Are mai mult, că trebuie să-l țină și pe-ăla micu, pe Mihai... Trebuie să-i dea să mănânce.

– Ești prost! reflectă Cocoșilă. Ăla micu are lotul lui de la mă-sa!

– În fine! încheie Moromete aceste scurte observații și apucă din nou ziarul în mână.

Pe frontul luptelor din Spania
Tragedia orașului Guernica

Călcând pentru a doua oară hotărârile Comisiei de neintervenție, o escadrilă de avioane germane a bombardat timp de șase ore orașul Guernica lipsit de apărare. Avioanele au coborât la patruzeci de metri, mitraliind populația civilă care alerga îngrozită prin orașul incendiat. Din zece mii de locuitori au mai scăpat opt sute, restul pierind în flăcări, sub dărâmături, sau uciși de piloții care îi urmăreau de la mică înălțime.

Moromete se opri și din nou se așternu tăcerea. Aproape toți cei adunați aici făcuseră și ei războiul, dar nu cunoșteau avioanele.

– Cum dracu să tragi cu mitraliera din avion! se miră cineva.

Dar nimeni nu-i explică. Țugurlan se uita la toți cu o privire înceată și dușmănoasă. El rupse tăcerea cu un glas răgușit:

– Uite-așa ar trebui p-aici pe la noi, amenință el, și chipul lui întunecat, ras proaspăt, se făcu vânăt.

Alături de el, Din Vasilescu tresări din nou și se strânse parcă să-i facă și mai mult loc. Lui Țugurlan nu-i răspunse nimeni. Abia într-un târziu Moromete spuse împăciuitor:

– Lasă, măi Țugurlane, să trăiască lumea în pace! N-ajunge cât moare pe-acolo?!

Dumitru lui Nae dădu iar semnalul, mirându-se cu gura mare:

– Ce dracu o fi acolo în Spania; ce caută Neamțul acolo?!

– Ce să caute?! răspunse Cocoșilă. Vrea s-o ia pe coajă!

– Nu-i vine neam să stea, spuse din nou Dumitru lui Nae. A uitat ce-a pățit la Mărășești.

– Tu spui asta, Dumitre, ca și când toți nemții ar ști ce le-am făcut noi la Mărășești! observă Moromete.

– Păi să știe, fir-ar ai dracului!

– Ești prost! reflectă Cocoșilă îngăduitor. Neamțul e ca alde Ilie al lui Udubeașcă, explică el. Îl punea jos alde Voicu Câinaru și-l bătea de îl snopea. Pe urmă se pomenea iar cu el. „Bine, mă, Ilie, îi spunea atunci al lui Câinaru, nu te bătui eu pe tine alaltăieri?“ „Ce-are a face!“ zicea al lui Udubeașcă.

– Și îl bătea iar?

– Da!

– E și ăsta un punct de vedere! observă Moromete, apucând din nou ziarul.

În acest timp Din Vasilescu se ridicase de pe butuc și se așezase pe vine ceva mai încolo, la marginea șanțului. Ploaia umpluse șanțurile și unul din copiii lui Iocan umbla cu picioarele prin apă.

– Bă, peșoacă, ia vin încoace, chemă Din Vasilescu în șoaptă și, când copilul se apropie, Din Vasilescu îi arătă ceva sub

podișcă. Bagă tu mâna acolo, îi spuse, și dă-mi niște pământ de-ăla galben...

XX

Soarele se ridicase sus și, cu toate că trecuse destul timp, adunarea din poiana fierăriei părea mai pașnică decât oricând. Victor Bălosu trecu pe acolo și dădu bună dimineața; dar după ce se îndepărtă, Dumitru lui Nae se adresă lui Moromete în șoaptă:

– Cum e cu facultățile alea, Moromete?

Numai că șoapta lui fu auzită de la o sută de metri și Victor se opri pe loc și se uită îndărăt.

– Bă, nea Dumitre! strigă el. Dacă eu te-aș înjura acum de muierea dumitale ai zice că-s om al dracului, nu-i așa?

– Ce, bă, ești nebun?! se miră Dumitru lui Nae foarte vesel însă. Vezi-ți, taică, de treabă.

– Faci dumneatale pe șmecherul, dar eu îți spun că dacă m-apuc și eu să fac pe șmecherul nu știu la care din doi o să-i pară rău.

– Depinde de facultăți! răspunse Dumitru lui Nae fără părtinire.

Cei adunați nu prea înțelegeau ce era cu aceste facultăți, dar știau că omul cu statura ca un plop, cu glasul acela al lui mare și care era cumsecade tocmai pentru că era așa de puternic, Dumitru lui Nae deci, avea și el ură pe cineva și anume pe Bălosu și pe fi-său Victor. Nu se știe cum – Dumitru lui Nae nu vroia să spună – Tudor Bălosu pusese mâna pe-o jumătate de pogon de vie de la Dumitru lui Nae.

Moromete răsfoia ziarul nepăsător, ca și când n-ar fi avut nici în clin nici în mânecă.

– Uite, am martori toți oamenii care te-au auzit! strigă Victor Bălosu de la distanță. Când te-oi da în judecată, să nu zici că am pus martori falși.

Și plecă, în timp ce Dumitru lui Nae îl urmărea cu râsul său care umplea ulițele fără nici un efort. Râdea și povestea celorlalți ceea ce îi spusese Moromete de dimineață.

– Se leagă de mine, al dracului. Eu credeam că o să-i zică ceva lui Moromete! se miră el.

– Lasă-l, mă, Dumitre, zise Moromete blajin. E și el legionar, ce-ai cu el?

– ...pe mă-sa cu legiunea lui, înjură Dumitru lui Nae cu veselie furioasă. Îmi pare rău că nu m-am sculat să-i dau o labă după ceafă.

– Ești prost! îl avertiză Cocoșilă, cu un glas care dădea de înțeles că n-ar fi fost bine dacă ar fi făcut așa.

– De ce, nea Gheorghe? Mă dă în judecată? Vând trei oi și plătesc amendă, dar știu că-l bat... în facultăți pe mă-sa!

Cocoșilă nu adeveri că era vorba de judecată, dar nici nu spuse la ce se gândea.

– Ce vreai să spui, Cocoșilă? întrebă Iocan cu caielele în gură. Crezi că aici e Spania? Să fiu eu primar și să prind vreunul cu cămașa verde... Îl leg colea de stâlp și-i bat caielele în spinare cu cămașă cu tot! amenință el.

– Dacă nu te împușcă el cu pistolul! zise Cocoșilă. Ai uitat cum l-au împușcat acum trei ani pe Duca!

– Fiindcă a fost prost, bolborosi Iocan lovind îndârjit în copita calului. Cum să nu-mi aduc aminte... Au venit pe la spate trei inși la Sinaia și unul i-a pus mâna pe umăr: „Domnule prim-ministru!“ i-a zis și când ăla s-a întors au tras în el. De ce mai plătești atunci jandarmi și poliție dacă nu e în stare să apere un prim-ministru?

– Cică se juraseră să-l omoare chiar dacă mureau și ei, spuse cineva. Așa cică fac, se jură la miezul nopții...

– Eu i-aș beli de piele la miezul zilei! Să vezi pe urmă cum le-ar trece pofta! declară fierarul mânios.

– Care va să zică... anunță Moromete că e gata să citească și se făcu din nou liniște. Care va să zică...

Mari dezbateri în parlament în chestiunea prelungirii stării de asediu și a cenzurii presei.

La orele 16,30 au continuat discuțiile în parlament referitor la proiectul de lege pentru prelungirea stării de asediu și cenzurii.

Discursul domnului V. Madgearu:

Domnule președinte, domnilor deputați, am onoarea să fac următoarea declarație: pentru a treia oară guvernul liberal român, menținând starea de asediu trei ani și cerând cenzurii, invocând spre justificare faptul că împrejurările care au instituit-o persistă... Nu se cunoaște nici un exemplu în istoria contemporană în care vreun stat cu structură constituțională parlamentară, un guvern să fi folosit câtiva ani succesiv starea de asediu, deși în ultimii ani s-au produs în diferite state tentative de lovituri de stat, rebeliuni, sau grave convulsiuni sociale. Guvernul partidului liberal cere parlamentului prelungirea stării de asediu și prelungirea și pe al patrulea an face o deplorabilă excepție...

– Haiti! se sperie Moromete. Cine e ăsta, mă Cocoșilă?

– E deștept! răspunse Cocoșilă. Ăsta n-a tocit băncile școlii degeaba.

– Nu pricep eu cum dracu devine chestia asta cu starea de asediu! nu se sfii Dumitru lui Nae să declare.

– Fiindcă ești prost! îl lămuri Cocoșilă.

– Dă-o dracului, Cocoșilă! protestă Dumitru lui Nae cu tot corpul, retrăgându-și picioarele lui lungi. Zice că e de patru ani stare de asediu! Unde dracu e, că n-o văd!

Dumitru lui Nae, prin faptul că nu înțelegea atâta lucru, însemna că ridică o problemă lipsită de interes și Moromete vru să citească mai departe, dar Iocan socoti că nu e cazul să rămână cineva nelămurit:

– Ce e, Dumitre?! se miră el. Ai uitat cum se dădea alarma în cazarmă? Cam asta e starea de asediu: iese armata sau poliția și trage!

– În cine dracu trage?!

– Bă, Dumitre! amenință Moromete supărat, jignit chiar. Cum în cine trage? Se ridică cineva contra statului și zice: *nu vreau!* Spre o pildă în iarna lui '33 toți muncitorii de la Grivița au zis: „Nu vrem să mai muncim!" „Treaba voastră, a zis statul, ieșiți afară din ateliere să băgăm alții." „Păi nici asta nu vrem!" „A, nici asta nu vreți?" Și a scos armata și a tras în ei. N-a murit acolo bietul Niculae Țugurlan? Sau ai uitat? N-a murit acolo alde frate-tău, Stane? se adresă Moromete lui Țugurlan, dar acesta nu răspunse și Moromete apucă ziarul supărat și căută șirul...

În mod firesc, ne întrebăm: care e rezultatul acestei guvernări – una dintre cele mai lungi după război – dacă dezechilibrul social și național care a determinat instituirea stării de asediu a rămas același?... Se pune întrebarea nu cumva cauzele dezechilibrului trebuiesc căutate în înseși sferele superioare ale moravurilor politice? Și dacă este așa, ce este vinovată țara să plătească consecințele unor manevre și complicități ale guvernului cu forțele anarhice?... Guvernul a practicat arma diversiunii... a încurajat în fapt extremismul terorist. S-au săvârșit crime cu siguranța impunității.

Moromete se opri să răsufle.

– Dați-i apă! zise Cocoșilă.

– Stai, domnule, că aici nu e de glumă! protestă Moromete zgomotos, ca și când el însuși ar fi fost întrerupt pe băncile parlamentului. Va să zică... *S-au săvârșit crime cu siguranță!* reluă el eliminând ultimul cuvânt care i se părea de prisos, *Articolele de... Articolele de înfierare!...* Uite, Iocane, vorbește și de tine! observă Moromete în treacăt.

Articolele de înfierare, menite să arate revolta opiniei publice într-o țară neobișnuită cu asemenea acte de terorism, au fost suprimate; în schimb s-au tolerat...

– Ce este ăsta? întrerupse Iocan.

– Țărănist! răspunse repede Moromete și continuă:

În schimb s-au tolerat articolele de slăvire (aici Moromete pronunță cuvântul slăvire în înțelesul lui bisericesc) *articolele de slăvire a crimei...*

Se opri copleșit de uimire și-și dădu pălăria pe ceafă.

– Mă, voi auziți ce spune ăsta aici?! întrebă el și începu să-i înjure pe toți, fapt care îl cam zăpăci pe Ion al lui Miai.

– De ce ne înjură Moromete?! se miră el.

– Nu pe noi, pe ăia din parlament, îi explică Din Vasilescu.

Din Vasilescu ținea în mână un bulgăre mare de pământ galben și moale pe care îl frământa parcă în joacă. Nu se mira nimeni de el, îl cunoșteau că avea obiceiul să stea uneori și să facă din pământ fel de fel de figuri pe care le da apoi copiilor...

În procesele cu caracter de asasinate politice se omitea cercetarea autorilor morali, ceea ce constituia o primă de încurajare pentru noi atentate. În aceste condițiuni, cererea de prelungire a măsurilor excepționale, venită din partea unui guvern care le-a avut aproape patru ani, constituie o sfidare și o farsă, o tristă farsă ce poate avea incalculabile consecințe pentru țară... Încredințat că sunt în asentimentul întregii opinii publice, cer plecarea de îndată a guvernului.

– He! Cade guvernul! exclamă Ion al lui Miai, fericit că înțelesese în sfârșit și el ceva din ceea ce se citise.

Nimeni nu avu nimic de spus și Moromete așteptă câteva clipe înainte de a continua. Începeau dezbaterile.

– Ei, ia să vedem ce răspunde guvernul la chestia asta! zise Iocan nerăbdător.

– Din discursul domnului Madgearu s-ar putea înțelege că România stă pe un vulcan și că aceasta ar fi opera partidului liberal, răspunse Moromete citind replica ministrului de justiție. *N-aș vrea să fiu silit să împrospătez memoria opoziției cu referiri la evenimentele din februarie '33. S-ar putea vedea atunci că partidul național-țărănesc își face aici propriul lui rechizitoriu (întreruperi și zgomot pe băncile opoziției; strigăte furioase).*

– Ia uite, domnule, ia uite, domnule, murmură Moromete uluit.

– Ei, sunt dați dracului, exclamă și Dumitru lui Nae cu admirație.

Furtuna de strigăte și protestări continuă apoi cu aceeași violență. Moromete citea cu pauze mari încercând să înțeleagă. Grupările parlamentare din opoziție protestau împotriva cenzurii, dar o pretindeau pentru adeversari. Era învinuit guvernul că a instituit starea de asediu, dar în același timp era acuzat cu violență că s-a îngăduit unui ziarist comunist din Paris să asiste la procesul unor comuniști.

Răspunzând, reprezentanții Ministerului de Justiție își permiteau contraatacuri nimicitoare. „Ce-ați fi vrut dumneavoastră să facă guvernul în cazul ziaristului comunist? întreba subsecretarul de stat. Răspundeți cu toată loialitatea." „Îi puneam în vedere ca în cinci sau zece ore să părăsească țara." „Așa s-a și făcut! răspundea subsecretarul triumfător. Am impresia acum că predilecția dumneavoastră pentru ipoteze de această natură v-a pus în trista situațiune a cuiva căruia i-a dispărut scaunul de sub dânsul."

Grupările antisemite și profasciste protestau împotriva interzicerii de către guvern a uniformelor și amenințau că vor veni aici în parlament în cămăși albastre și verzi. Ministrul, care știa tot așa de bine ca și parlamentarii că de fapt nu uniformele ar trebui interzise, ci grupările înseși, amenința direct că majoritatea guvernamentală va vota legea și cei care vor călca-o „vor popula închisorile".

Grupările „creștine" înțeleseră sensul ascuns al amenințării și dădură înapoi, declarând că „noi, care ne iubim în egală măsură țara..."

– Oprește că s-a fleșcăit! întrerupse Cocoșilă. Vezi mă, prostule, adăugă apoi triumfător. Credeai că altă treabă n-au ei în parlament decât să discute că ai tu fonciire multă de plătit!

– Păi nu se putea, fiindcă era chestiunea asta la ordinea zilei, răspunse Moromete. Și pe urmă n-ai văzut că nici Iorga nu era acolo?

– În orice caz văz că guvernul a ieșit bine din afacerea asta! constată Iocan cam zăpăcit.

– Păi și opoziția a ieșit bine când a vorbit Madgearu la început, observă și Cocoșilă.

– E bine! zise Dumitru lui Nae cu gura mare și-și întinse picioarele lui lungi cât putu mai încolo. Cade guvernul! Vin țărăniștii iar la putere, vine alde Crâșmac!

– Mă, Dumitre, bine că ți-aduseși aminte! zise Iocan fără să pomenească de candidatura sa viitoare. Nu mai putea alde Crâșmac să mai meargă pe jos. Venea de la primărie cu bicicleta. Când ajungea la pod o striga pe fi-sa de departe: Ginaa! Ginicaaaa...

– Ha, ha, ha! râse Dumitru lui Nae auzind glasul scălâmbăiat al fierarului, din care înțelese că acesta îl disprețuia de mult pe adversarul său țărănist. Mă, Iocane, dacă vreai să nu iasă Crâșmac iar, dă-te cu țărăniștii! Să știi că te votez! declară el.

– Nu se poate, domnule, protestez! sări Moromete în apărarea prietenului său politic. Protestez! strigă el cu glasul cu care citise dezbaterile, dar mult mai tare.

Se descotorosi de ziar cu mișcări mânioase, se ridică în picioare și, retezând cu mâna peste capetele celorlalți, protestă încă o dată împotriva venirii țărăniștilor. Cocoșilă îl combătu din principiu, spunând să nu mai facă atâta gălăgie: țărăniștii au votat legea conversiunii. Moromete răspunse că minte, liberalii au votat-o. Se amestecă și Dumitru lui Nae, săriră aproape toți și din învălmășeala de glasuri care se iscă nu se mai înțelese câteva clipe aproape nimic.

În aceste clipe însă se înghesui pe neașteptate un glas neprietenos și străin, care spuse ceva neplăcut la adresa tuturor și în urma căruia se așternu o tăcere lungă. Nimeni nu înțelese ce s-a spus, dar își dădură seama că a vorbit iar Țugurlan.

XXI

Acesta stătea ca și mai înainte între Din Vasilescu și Marmoroșblanc și se uita la ceilalți cu ciudata lui pornire

dușmănoasă, de neînțeles aici în poiana lui Iocan și mai ales azi când ei erau atât de bucuroși de ploaia căzută peste noapte. Încât se supărară când cineva, șoptind vecinului, făcu să afle toți ceea ce spusese Țugurlan. Aici nu era ca la cârciumă și Țugurlan vorbise urât, întocmai ca acolo.

Poate că Țugurlan avea alte păreri politce. După cum s-a văzut, guvernul liberal Tătărăscu putea să cadă înainte de sfârșitul anului. Aici în sat sunt doi fruntași politici, Aristide și Crâșmac, dar chestiunea era că amândoi au condus satul timp de opt ani și n-au făcut altceva decât să se îmbogățească. Dacă la alegeri Iocan ar ieși primar și ar forma un consiliu comunal din care să facă parte Moromete, Cocoșilă și Dumitru lui Nae, ar avea Țugurlan ceva împotriva unui asemenea primar și unor asemenea consilieri? S-ar putea să aibă, dar tocmai asta e lupta politică, să-ți combați cinstit adversarii. De ce să înjuri?!... Eeee!... Păi, asta nu mai e luptă politică! Asta înseamnă să nu știi să te porți...

– He, he, he! râse Dumitru lui Nae, leneș. Ce dracu, mă, Țugurlane, de înjuri p-acilea? Lasă că n-o să ne procopsim noi mai mult ca tine! Fă și tu politică, du-te dracului! încheie el cam flegmatic și cam supărat în același timp.

– Ce e, Țugurlane, ai ceva cu mine? întrebă și Moromete tot așa, cam nepăsător și cam supărat.

– Dar ce-a zis, mă, Dine? întrebă Ion al lui Miai curios, aplecându-se spre Din Vasilescu.

– Păi tu nu fuseși aici? surâse acesta, părăsind pentru o clipă lutul galben din mână. Tu ești nițel cam surd, Ioane! se minună el.

– Hai, mă, că nu sunt surd... se rugă Ion al lui Miai.

– Întâi a zis ceva când strigau ăștia, dar nu l-a auzit nimeni, l-am auzit numai eu, explică Din Vasilescu în șoaptă. Pe urmă, dacă a văzut el că nu-l aude nimeni, a strigat că face ceva pe politica lor...

Ion al lui Miai rămase cam dezamăgit; tot nu înțelese de ce s-au supărat ceilalți. Cocoșilă înjura uneori de zece ori mai urât și nu se supăra nimeni.

Din Vasilescu se ridică cu lutul în mână și se așeză mai aproape de Moromete, spre tristețea lui Ion al lui Miai care îl urmări cu o privire părăsită.

– Ce să am cu dumneata! răspunse Țugurlan neprietenos, aruncându-i lui Moromete o privire întunecată.

Acum că vorbea, Țugurlan părea îndârjit mai mult pe el însuși decât pe ceilalți.

– Păi, văz că ai! spuse Moromete cu un glas care lupta între supărare și omenie.

– Păi, asta e politică ce faceți voi?! zise Țugurlan.

– Ei, așa se vorbește! spuse Moromete mulțumit. Suntem aicea un număr de oameni care, nu așa, avem pretenția că e ceva de capul nostru, și...

– Nu e nimic de capul vostru! întrerupse Țugurlan cu brutalitate.

Moromete vru să răspundă, dar Țugurlan se pare că nu era nici învățat și nici poftă n-avea să discute în felul celor adunați aici.

– Nu e nimic de capul vostru! strigă el cu pornire. Dumneata, Moromete, ai fost consilier comunal, și ce-ai făcut? L-ai ajutat pe Aristide să se îmbogățească. Nu umblai dumneata cu căruțele prin sat să strângeți pentru monument și dracu mai știe ce? Mai bine v-ați... în ea de politică și voi și eu!

Înțeleseră acum toți că venise de la început în starea aceasta, că îi asculta nu pentru a și-o schimba, ci dimpotrivă, iar în înfățișarea și în glasul său avea ceva care dădea de înțeles că acum n-are chef să fie întrerupt.

– Du-te ca mine la moșie și ia pământ în parte de la Marica și atunci ai să vezi! izbucni el și se opri și scuipă într-o parte cu dispreț.

Cu toate că nu reîncepu îndată, nimeni nu-l întrerupse. Ion al lui Miai avea pe chip o veselie prostească, pe care n-o înțelegea nimeni.

– Îmi spune ăsta, reîncepu Țugurlan, arătându-l cu capul pe Ion al lui Miai: „Hai, mă, Țugurlane, pe la fierărie, să discutăm politică". Muncește în parte, și îi arde să asculte palavrele lui Moromete.

– Dar ce să facă, Țugurlane? Să ia model de la tine? întrebă Moromete cu blândețe.

Țugurlan nu-i răspunse, îl preveni însă cu o privire neagră că a doua oară nu-l va mai cruța și continuă:

– Și când vrea să spună și el ceva, Cocoșilă: „Ești prost!" De ce e prost? Că n-are lot ca dumneata? N-a fost și el în război ca dumneata? Atunci de ce el să muncească în parte la moșie și dumneata cu opt pogoane să-l faci prost? Din cauza dumitale n-a primit lot, că v-ați repezit ca orbii și când v-ați văzut voi cu pământ, dă-i în... mă-sii pe-ăia care n-au luat! Și acum faceți politică! Țărăniștii, liberalii, parlament!... Deștepți ca oaia capie! Moromete zice de frati-meu că d-aia l-au împușcat la Grivița fiindcă n-a vrut să mai muncească. Așa crezi dumneata, că d-aia l-au împușcat?! întrebă Țugurlan, vânăt la față. „Nu vrem să mai muncim!" Taci că știi dumneata că așa au zis! Citești ziarele și nici ce e aia o grevă nu te taie capul. Dumitru lui Nae barimi spune că nu știe!

Țugurlan scuipă iar. Apoi reluă cu o voce mai scăzută, dar bătându-și joc cumplit de discuția lor de mai înainte.

– ...Parlament! Madgearu...Ia uite, domnule! Ia uite, domnule! bolborosi el, rostogolind spre Moromete privirea lui neagră și încercând să imite exclamațiile admirative ale acestuia când citise dezbaterile. Scuipă îngrețoșat și furios și reluă: Și când încercă și Ion al lui Miai să spună ceva, nici nu se uită la el, parcă ei ar fi mai deștepți! Se înfurie și mai rău și

amenință: Nu sunt eu în locul lui Ion al lui Miai să mă facă cineva prost!

– Mănânci c...t! îl provocă Cocoșilă flegmatic.

– Ba te bag eu în... mă-tii! 'Tu-ți dumnezeul mă-tii! rosti Țugurlan cu glas turbure și înfricoșător.

În afară de Cocoșilă și Moromete, săriră toți numaidecât în picioare. Ce făcea Țugurlan? Nu cumva era nebun?

– Ia mâna de pe mine, Dumitre! strigă Țugurlan încercând să scape de năvala imputărilor. De ce să vorbească așa cu mine? Am muncit în târla lui?

– Fugi că ești prost, dă-te dracului! spuse Dumitru lui Nae așezându-se la locul lui.

– Stați, lăsați-l că am înțeles ce vrea să spună! interveni Moromete după ce ceilalți îl lăsaseră. Trei chestiuni rezultă din cele spuse de Țugurlan: că numai cine are lot poate să facă politică, alta că din pricina lui Cocoșilă a rămas Ion al lui Miai fără pământ, și a treia că nu suntem mai deștepți decât Ion al lui Miai, nu e așa, mă, Țugurlane?

Nu se risipise însă încordarea și ura cu care rostise Țugurlan înjurăturile și ceilalți nu fură prea atenți la formulările lui Moromete. Cocoșilă fuma gânditor:

– Ascultă, Țugurlane, spuse el scuipând subțire între picioare. Tu nu mă cunoști pe mine! Eram în război și m-a luat un plutonier de piept, de două ori mai mare ca Dumitru lui Nae. Când i-am dat una a făcut a! și nu s-a mai mișcat! Dacă mă scol acum la tine, aici rămâi, în șanț! Auzi, mă?

Cocoșilă întoarse capul fulgerător și privirea sa se întâlni cu a lui Țugurlan. Dumitru lui Nae sări, dar Cocoșilă pesemne obținuse ceea ce trebuia, fiindcă întoarse capul în altă parte și scuipă nepăsător printre dinți.

– Ei... Paștele mă-tii! spuse el și începu să-l înjure pe Țugurlan îndelung și minuțios, așa cum avea obiceiul, prostindu-l și dăscălindu-l că vine între oameni și nu știe să se

poarte. Du-te la cârciumă și ia-te la bătaie cu cine vrei, nu veni aici să te cerți cu mine. Ți-am furat eu lotul tău, prostule? Intră și tu în moșie și taie-ți un lot, dacă atunci când am luat noi n-ai fost în stare.

– De ce vorbești așa, Cocoșilă? Are dreptate Țugurlan! spuse Ion al lui Miai, dezghețat.

Totuși, nici de astă dată nu fu luat în seamă de cineva, nici măcar de Țugurlan. Țugurlan ascultase înjurăturile și amenințările lui Cocoșilă cu o înfățișare ciudată, ca și când s-ar fi trezit din beție. Se uita la oameni puțin mirat, parcă abia atunci i-ar fi descoperit. Când Cocoșilă termină, Țugurlan își plecă fruntea. După câteva clipe de tăcere și-o ridică și se uită pieziș la Dumitru lui Nae.

– Dă-mi și mie o țigară, Dumitre, spuse el mohorât și parcă întristat.

Începu să fumeze în tăcere.

– Ține, mă, calul bine! se răsti Iocan furios la cel căruia îi potcovea calul. Dacă știi că dă din picioare de ce nu-l ții bine? Sau vrei să-ți dau eu una în cap cu cleștele ăsta?

Țugurlan stricase adunarea și nu mai putea sta acolo, dar el stătea mai departe ca și când nu și-ar fi dat seama de acest lucru. Fuma posomorât, cu coatele pe genunchi, uitându-se în pământ. Ceilalți așteptară câteva clipe în tăcere, apoi Dumitru lui Nae îl întrebă ceva pe Marmoroșblanc. Acesta răspunse și se făcu iar tăcere. Atunci Țugurlan se ridică, intră în fierărie, unde întârzie câtva timp după care ieși și plecă întocmai cum plecase mai înainte Boțoghină, fără să se uite la cineva și fără să dea bună ziua.

Văzându-l că se îndepărtează, Ion al lui Miai îl strigă și se ridică și el de pe butuc. Dar fără grabă, păstrând ceva din veselia lui nevinovată și îndreptându-și alene cămașa la spate. El dădu bună ziua cuviincios și îndepărtându-se făcu puțin pe boșorogul

sau pe ostenitul și îl strigă de câteva ori pe Țugurlan să stea mai încet că vine și el.

– Bietul Țugurlan! reflectă Moromete după ce Țugurlan și Ion al lui Miai se îndepărtară. Rău mai ești, mă Cocoșilă!... Dar auzi ce idee la el, continuă Moromete să reflecteze după câtva timp de tăcere. Că din pricina noastră ar fi rămas el fără lot! A? Tu ce zici, Cocoșilă?

– Dă-l în mă-sa că e nebun! spuse Cocoșilă supărat. Mă face să-l înjur!...

Îl cunoșteau toți pe Țugurlan și le părea rău că era așa. Mai tăcură câtva timp gândindu-se la cele întâmplate, apoi vrură să schimbe vorba, dar se pare că prezența lui Țugurlan stăruia mereu între ei și nu izbutiră să se mai simtă în largul lor. Din pricina asta se înverșunară împotriva lui Țugurlan și Iocan îl înjură, spunând că Țugurlan ar vrea ca toată lumea să fie ca el. Unde n-are el lot, ar vrea ca nici alții să n-aibă.

– Nu e aia! spuse Moromete cu un glas care, deși nu-l apăra pe Țugurlan, căuta totuși să-l înțeleagă. Tu ți-aduci aminte, Cocoșilă, cum a fost cu ăștia care au rămas fără loturi?

– A spus că vine la toamnă să împartă și restul moșiei Marica! Toamnă s-a făcut! zise Marmoroșblanc, care până acum tăcuse tot timpul.

– A! Marmoroșblanc, așa e! zise Moromete.

– A rămas că la anu, pe urmă la anu ălalt!...

– Tu ce dracu tot faci cu huma aia, Dine? schimbă Dumitru lui Nae discuția, uitându-se mirat la Din Vasilescu.

Acesta tocmai ieșea din fierărie cu bucata aceea de lut galben în mână, pe care o arsese și o înnegrise la foale. Lui Dumitru lui Nae i se păru ciudată forma pe care o avea acum huma.

– Ia să văd și eu, Dine! ceru el și întinse mâna, iar Din Vasilescu se supuse ca un copil care e bucuros că jucăria lui stârnește, fie chiar și pentru câteva clipe, interesul oamenilor mari.

Se apropie și Marmoroșblanc. Într-adevăr, pentru câteva clipe uitară toți de ei. Dumitru lui Nae privea tăcut bucata de lut, iar ceilalți stăteau împrăștiați la locurile lor.

– Ce e asta, Dine? întrebă Dumitru lui Nae intrigat, cu un glas care de fapt nu se adresa lui Din Vasilescu, ci se întreba pe sine însuși, încercând să înțeleagă.

Auzindu-l întrebând astfel, vreo câțiva se ridicară și se apropiară și ei.

– Moromete! strigă deodată cineva.

– Moromete?! se miră altul, surprins.

– Da, Moromete, descoperi în sfârșit Dumitru lui Nae cu glasul său mare, de astă dată uimit și copleșit de încântare. Moromete este.

Zicând aceasta, dădu din mână huma arsă și înnegrită s-o vadă și alții. Cocoșilă o luă ca un cunoscător, în timp ce cei mai mulți, neîndrăznind parcă să se atingă de ea, se uitau nedumeriți la forma aceea ciudată, neobișnuită, care semăna a om. Era capul unui om care se uita parcă în jos. Fața îi era puțin trasă. Nasul se prelungea, din fruntea boltită în jos, spre bărbie, drept și scurt, cu ceva din liniștea gânditoare a frunții. Era el, Moromete, așa de... așa de serios, și de... Da, el era, dar parcă era... Era așa cum îl cunoșteau ei, dar parcă era singur, fără familie, fără Iocan și Cocoșilă, fără Dumitru lui Nae și... fără parlament.

– Mă, Dine, zise Cocoșilă uitându-se în treacăt la Din Vasilescu, care părea să n-aibă nici o legătură cu toate astea. I-ai făcut fruntea prea mare, obiectă el.

– Dă-mi-l mie, Dine, să-l pun colea pe poliță, zise Iocan și îl luă din mâna lui Cocoșilă și îl puse deasupra ușii fierăriei.

Moromete aruncă și el o privire spre poliță, dar își lăsă iar fruntea în pământ, ca și când n-ar fi văzut nimic.

– De fapt, el n-are dreptate, fiindcă noi am zis atunci: „Domnule, absolut toată lumea trebuie să ia pământ!" Ți-aduci aminte, Cocoșilă?

– Cine, Țugurlan? întrebă Dumitru lui Nae.

– Țugurlan, Ion al lui Miai, toți ăștia!

– Tată, hai acasă! Hai odată acasă! strigă cineva pe neașteptate, un glas mânios al unei fete care nu vrusese să se apropie de oameni și striga de departe.

– Ce e, fetițo? sări Moromete iritat, ridicându-se în picioare. Era Ilinca.

– Stai aici de dimineață și... Hai repede acasă! porunci fata fără să-și moaie glasul, semn că acasă se întâmplase sau se întâmpla ceva rău de care numai tatăl ei era vinovat.

Moromete înțelese și, fără să mai întrebe ceva, părăsi grăbit adunarea. După plecarea lui, ceilalți nu mai stătură nici ei mult.

XXII

După felul cum vorbise, s-ar fi putut crede că Țugurlan se gândea tot timpul la pământ, la moșia Marica, și că nu avea lot din pricina celor care aveau: într-adevăr, pentru Țugurlan era limpede de mult că oamenii erau aceia care erau vinovați că acum cincisprezece ani nu s-a împărțit și restul moșiei boierului... Multă vreme el urâse cu stăruință, și mai ura și acum, tot satul, pe toți oamenii: pe cei care aveau loturi pentru că aveau, iar pe cei care n-aveau pentru că nu făceau nimic ca să aibă. Toți care n-aveau, aproape un sfert din sat, ar fi trebuit atunci când nu se răciseră lucrurile, să intre pe moșie și s-o împartă cu de la sine putere, fără ingineri și fără autorități, nu să stea și să aștepte ca neghiobii. Țugurlan îi ura pentru încrederea lor prostească în guvernul de atunci, care nu încetase să facă promisiuni.

Astăzi venise la fierărie din pricina lui Ion al lui Miai, vecinul său, care se bucura ca un netot că ia și el parte la

dezbaterile politice. Țugurlan ținea la vecinul său; Ion al lui Miai avea un cal și Țugurlan unul, îi înhămau la plug și arau amândoi pământul luat în parte de la moșie. Venise la fierărie cu gândul să-i arate lui Ion al lui Miai că dacă lui Moromete și celorlalți le convine să facă politică cu guvernul fiindcă guvernele le-au dat pământ, lui Ion al lui Miai nu numai că nu trebuie să-i convină, dar nici să n-aibă de-a face cu ei, nici bună-ziua să nu le dea, ba chiar să-i înjure...

De la fierărie, Țugurlan se duse acasă. Intră în tindă și dând ochii cu muierea, se răsti la ea:

– Tu ce faci aici? De ce nu e gata mâncarea?

Nici nu trebuia să fie gata, era încă devreme. Muierea se uită la el și după ce îl văzu se sculă de pe vatră și intră liniștită în casă. Se întoarse însă curând și răspunse cu un glas nespus de blând:

– E gata acuma! Să dea oala asta în foc și e gata.

– Băiatul ăla unde e?

– Păi e la școală...

– Acuma, duminica?!

– Nu știu, cică au scenă! se miră femeia, dar cu un glas care îl apăra totuși pe băiat. Era vorba de piesa de teatru pe care școala o dădea la sfârșitul anului și căreia copiii îi spuneau „scenă".

– Ce scenă? mai întrebă Țugurlan, dar nu mai așteptă răspunsul, ieși din tindă și se dădu jos de pe prispă, mohorât mereu.

Străbătu curtea și intră în grajd.

Avea un grajd mare, de altfel ca și casa și curtea. Văzută din drum gospodăria lui Țugurlan părea să fie a unui om cu stare. Avea un fânar cu patru rânduri, frumos făcut, înalt, cu acoperiș de șiță, care de departe parcă era un caret. Casa, de asemenea, învelită cu șiță, părea arătoasă, cu două odăi, cu ferestre mari, cu tindă între odăi, cu prispă și parmalâc. Lângă gardul curții, în colțul pe care îl făcea cu drumul, se afla o fântână cu

ghizdurile de ciment, cu două găleți cu lanț pe scripete, cu un jgheab mare de tot de ciment, întins lângă șanț.

Bineînțeles că fântâna nu era a lui Țugurlan. Cât despre fânar și casă, erau vechi, aveau treizeci de ani, fuseseră făcute de taică-său cu lemne furate din pădure în timpul răscoalei.

Țugurlan mai avea o soră care semăna cu el mai rău decât dacă ar fi fost gemeni. Era măritată cu unul tocmai în celălalt capăt al satului, îl chema Grigore Armeanca, tot fără pământ și el, acum ajutor de mecanic la moara și presa de ulei a lui Aristide. Țugurlan se înțelesese cu soră-sa să nu împartă casa, ci numa' vreodată, dacă Doamne ferește el se va îmbogăți, să-i dea ceva pentru dreptul ei. Era o femeie deosebită și multă lume știa că dacă lui Țugurlan, înrăit și dușmănos cum era, nu i se întâmplase încă nici o nenorocire, era din pricina soră-sii, care fără să fie mai puțin îngăduitoare cu lumea – uneori era chiar mai cumplită decât fratele ei – se înțelegea totuși mai bine cu oamenii decât el și avea grijă ca din când în când să-l țină de rău.

Țugurlan se însurase de timpuriu și făcuse în timp de treisprezece ani șapte copii. Moromete gândea la fel ca toată lumea când spusese la fierărie „bietul Țugurlan"; totdeauna era vorba de copiii lui când se spunea astfel. Copiii lui Țugurlan nu treceau de un an, sau un an jumătate: cât îi înțărca, se gălbejeau și mureau. Aproape în fiecare an punea la stâlpul porții câte o cruce nouă, proaspătă, pe care scria cu plaivazul, pentru câteva zile, numele micuțului băgat în pământ.

De la o vreme, Țugurlan și nevasta lui nu mai sufereau decât atât cât era proaspătă la poartă crucea celui dus la cimitir. După prima ploaie care înnegrea lemnul și ștergea numele scris cu creionul, uitau de el pentru totdeauna.

Numai doi copii trecuseră de vârsta care îi secerase pe ceilalți. Unul se făcuse de opt ani, iar altul de cinci. Cel de cinci ani muri și el într-o primăvară, după ce fusese chinuit un an de zile de friguri. Cel de opt ani se îndărătnici însă și crescu,

în ciuda traiului rău, și se făcu mare. Avea acum treisprezece ani și arăta voinic și sănătos ca unul de șaisprezece ani. Era pe clasa a patra primară și învăța bine.

Despre Țugurlan era cunoscută mai ales următoarea întâmplare... Odată, într-un Paști, Cotelicioaia, vecina lui din fundul grădinii, o strigase pe nevastă-sa peste gard, să-i dea de pomană. Țugurlan ieșise el la gard, n-o lăsase pe nevastă. Dincolo de gard, muierea lui Cotelici aștepta cu o strachină de lapte covăsit într-o mână, iar în cealaltă cu un colac mare, frumos, învârfuit cu colivă plină cu ploiță și bomboane, colivă care mai avea înfipt în vârful ei un ou roșu și o lumânare care mai era și aprinsă. Țugurlan s-a urcat pe stinghia gardului și s-a uitat la femeie. Cotelicioaia i-a spus: „Cristos a înviat!" Țugurlan a răspuns blajin: „Adevărat a înviat!" Muierea a spus apoi evlavios, întinzându-i colacul cu lumânarea: „Să fie pentru odihna copiilor voștri!" La care Țugurlan a răspuns încet: „Bogdaproste" și a luat colacul. Femeia i-a întins apoi strachina cu lapte și de unde până atunci vorbise evlavios, de astă dată ea îi spusese cu un glas pe care Țugurlan îl cunoștea bine: „După ce mâncați, să dați strachina îndărăt". La care Țugurlan i-a răspuns: „Nu, n-am să dau nici o strachină îndărăt". Cotelicioaia s-a făcut roșie și s-a uitat în sus la el cu niște priviri pe care iarăși Țugurlan le cunoștea bine. În clipa aceea, Țugurlan, cum stătea peste gard deasupra ei, i-a turnat laptele în cap, dându-i drumul cu strachină cu tot. Laptele covăsit i s-a năclăit muierii prin păr, peste ochi, i s-a prelins pe gât, murdărindu-i ia ei de zile mari. Cotelicioaia a țipat, iar Țugurlan s-a răsucit după aceea pe gard în așa fel încât să poată azvârli cu boboroaja spre tinda vecinului; a înjurat: „...'Vă muma voastră de porci. Acu doi ani când îmi muri copilul și mă rugai de voi, nici scândură pentru sicriu n-ați vrut să-mi dați! Acuma dați de bogdaproste lapte covăsit și cereți strachina îndărăt!... 'Vă muma voastră!"...

Muierea lui Ţugurlan era o femeie blândă şi avea în priviri şi pe chip acea lumină ciudată pe care o dă numai durerea necontenită, lumina care seamănă cu bucuria şi care de fapt nu e prea departe de ea.

Când copilul veni de la şcoală şi îl văzu ce vesel era, ea uită că omul ei fusese nedrept când se răstise la ea pentru mâncare, se duse în grajd după el şi tot ea căută să-l îmbuneze:

– Hai la masă, nu mai fi supărat...

– Tată, am fost cu domnul învăţător Teodorescu la gară să cumpărăm nişte gumarabică... Să vezi că o să ne lipim nişte mustăţi, aa!... se prăpădea băiatul de bucurie. Uite aşa nişte mustăţi ne-a făcut domnul învăţător Teodorescu! Eu sunt colonelul Pandelea... ho, ho! „Vasile, la mine fuga marş!... Sub pat, fuga marş!" Vasile e Troscot Ilie, să-l vezi cum se bagă sub bancă!

Ţugurlan mânca în tăcere, parcă nici nu-l auzea pe băiat. Mama vru să afle dacă tatăl e în aceeaşi stare de mai înainte: se supără de veselia prea zgomotoasă a băiatului; atunci Ţugurlan îşi descreţi fruntea şi şopti:

– Lasă băiatul în pace!

– Auzi, tată? izbucni băiatul din nou. Şi la gară am văzut cum a trecut trenul. Mamă, am văzut în tren un om gras... Aoleo, ce gras era! În viaţa mea n-am văzut aşa gras!

Ţugurlan se uită la fiul său şi chipul i se mai lumină:

– Mă, dar lungă viaţă ai mai avut tu, Mărine!

– Zău, tată, uite aşa avea o guşă! Ca porcii! Şi n-avea neam păr pe cap!

– Ferească Dumnezeu! spuse mama. Nu e el sănătos, aşa gras.

– Păi dar! Fir-ar mama lui a dracului, spuse Ţugurlan cu un glas înalt. De bine ce îi e, suferă!

Ţugurlan spusese aceste cuvinte cu un glas al lui, cunoscut numai de nevastă-sa; ea pufni în râs, aducându-şi parcă aminte de cine ştie ce lucru vesel, spus de el cu acest glas.

– Mărine, reluă Ţugurlan cu glasul aspru, frământând mămăliga în mâini, când te-i însura să bagi de seamă să-ţi facă nevasta mămăliga ca asta! Să ţii şi tu minte, se răsti Ţugurlan mai departe, că asta e mămăligă bună, aşa cum o face mă-ta.

Femeia îşi lăsă pleoapele peste ochi şi oftă, ca şi când i-ar fi făcut rău lauda bărbatului.

– Uitai să-ţi spun, zise ea strângând strachinile din care mâncaseră ciorbă de ştevie cu orez... Puse pe masă ouă fierte şi continuă: Trecu de dimineaţă p-aici cumnatu Grigore; nu ştiu ce zicea că vrea să-ţi spună. Dacă ai vreme, zicea că să treci mâine pe la moară, sau să te duci după-prânz pe la ei pe acasă.

– Nu mă duc eu tocmai în capul satului! răspunse Ţugurlan.

Băiatul se ridică de la masă, se închină şi intră repede în odaia de unde în curând i se auzi glasul. Învăţa rolul.

– Ce zicea că are cu mine? întrebă Ţugurlan de astă dată supărat şi bănuitor.

Era bănuitor din pricină că de la o vreme băgase de seamă cum muierea îl trimitea la sora lui ori de câte ori i se părea ei că ar fi pornit contra cuiva. Multă vreme nu băgase de seamă; nu ştiuse că de fapt cumnatele erau înţelese între ele.

– Nu mi-am dat seama ce era cu el, că n-a vrut să-mi spună; dar zicea să treci pe la moară!

Aşadar nu era vorba de soră-sa. Ţugurlan se miră:

– Ce să aibă el cu mine?!

– Ei du-te dacă ţi-a spus! O fi având omul nevoie, degeaba n-a venit el!

– Să mai vie o dată, dacă are nevoie! spuse Ţugurlan potrivnic.

Aşa se învăţase el să fie, chiar dacă acest fel de a fi nu-i folosea la nimic. Femeia tăcu. Ar fi fost zadarnic să-i amintească bărbatului că la urma-urmei era dator să se ducă fiind vorba de bărbatul sorei lui, care niciodată nu pomenise că ar avea drept asupra casei (şi ar fi putut s-o facă; alţii ajungeau până

acolo cu neînțelegerea, încât umblau prin judecăți și nu se lăsau până nu împărțeau casa cu nebunii, scândură cu scândură, chiar dacă rudele de sânge se împotriveau; cumnatul Grigore – erau zece ani – nu suflase un cuvânt).

Gândindu-se la toate acestea, muierea lui Țugurlan se hotărî să-și facă ea vreme într-una din zilele următoare și să se ducă ea la cumnată-sa, să afle despre ce o fi vorba.

XXIII

Când intră pe poarta curții, Moromete nu se uită să vadă ce s-a întâmplat, pentru ce îl chemase fata de la fierărie. Știuse încă de aseară. Pe prispa casei stăteau doi oameni și îl așteptau.

Unul dintre ei era îmbrăcat orășenește, cu niște haine negre, parcă ar fi fost în doliu. Era slab la față, ai fi zis că mânca numai miercurea și vinerea, cum spuneau femeile; în cap purta o pălărie albă de paie cu un cordon negru; fața suptă făcea ca ochii lui să pară ieșiți din cap, dându-i un aer de furie stăpânită. Deși nu era prea tânăr, era ras de tot, fără mustață. I se spunea Jupuitu din pricină că atunci când se bărbierea, fața lui părea jupuită. Era un agent de urmărire cinstit, adică prost, cum îi spuneau oamenii, înjurându-l în același timp. Îmbogățise, așa credeau ei, doi perceptori, iar el rămăsese tot sărac. Adevărul era că fusese la început sărac lipit și ceea ce avea acum încă nu se cunoștea. Era băiatul unei văduve, Albuleasa, care nu-i lăsase nimic. După ce terminase patru clase primare, fiindcă scria frumos intrase la primărie ca ajutor de secretar, post în care slujise uneori fără leafă, spunându-i-se că în luna aceea n-a fost trecut în buget. Pentru că după câțiva ani începuse să priceapă unele treburi de-ale primăriei, la un moment dat perceptorul l-a ajutat să fie numit agent de urmărire. Se însurase înainte de această numire și însurătoarea nu-i adusese nimic. Acum însă avea vreo șase pogoane de pământ – ca omu!, cum spunea Moromete – și-și făcuse o casă frumușică.

Moromete trecu pe lângă prispă fără să se uite la cei doi care îl așteptau și se opri în dreptul tindei:

– Catrino, ia, fa, secerile astea! strigă el supărat, aruncând secerile pe prispă într-un fel de parcă secerile ar fi fost afacerea care nu-i plăcea.

Nu luă nimeni secerile. Catrina era plecată la biserică, iar fetele parcă stăteau la pândă în casă.

Moromete se întoarse apoi spre grădină cu spatele la agent și la însoțitorul acestuia și strigă iarăși, ca și când cei doi de pe prispă nici n-ar fi existat:

– Paraschive, tu unde ești, mă? Nu vezi că furca aia stă acolo lângă gard de cinci săptămâni? Ia-o de acolo și bag-o în șopron! Ar putea să stea acolo pân-o rugini, până te-ai înțepa în ea și tot n-ai s-o ridici!...

Paraschiv nu-i răspunse; nici nu se vedea unde este. Moromete mai rămase câteva clipe cu spatele întors spre cei doi de pe prispă, apoi deodată se răsuci pe călcâie și strigă:

– N-am!

Agentul se ridică și vru să spună ceva, dar Moromete strigă iarăși, de astă dată desfăcându-și brațele în lături:

– N-am!

– Asta mi-o cânți dumneata, nea Ilie, de când te știu eu, zise agentul tăios, fără să se mire. Pe mine perceptorul nu mă întreabă dacă dumneata ai sau n-ai. Anul ăsta s-a terminat cu „n-am". Ia stai colea jos pe prispă și nu te mai uita așa urât la mine!

Moromete se apropie de prispă tăcut. Acum se uita în altă parte, întocmai ca și când n-ar fi auzit nimic din ceea ce i se spusese. Se rezemă liniștit de stâlpul casei și începu să se caute prin buzunarele flanelei. Scoase din fundul buzunarului puțin praf de tutun, amestecat cu gunoi, și vru să-l toarne într-o foiță, dar îl suflă repede și se uită urât la omul care îl însoțea pe agent. I se adresă supărat și poruncitor:

– Dă-mi, mă, o ţigară!

Omul îşi scoase repede tabachera şi i-o întinse.

– Fonciirea pământului, lot Moromete, trei mii de lei. Lot Catrina Moromete, rest de plătit două mii opt sute şaizeci şi trei de lei, zise agentul frunzărind un registru cu scoarţele moi. Nu e cine ştie ce! Nea Ilie, uite ce este, plăteşti acum restanţele care sunt mai urgente, şi pe anul ăsta te las până după secere. Altceva n-am ce să fac. Hai mai repede, că până la prânz mai am de încasat şaizeci de oameni...

Moromete, care în acest timp îşi răsucise ţigara, îşi ridică fruntea la agent, se uită la el întrebător, apoi spuse:

– Catrino, sau Tito, care eşti în tindă; dă-mi un foc!

Agentul se aşeză pe marginea prispei, scoase un chitanţier şi începu să scrie în el: „Adică lei trei mii s-a primit de la d. Ilie Moromete..." Înainte de a scrie se uitase la om să-l audă confirmând. Moromete însă nu zise nimic.

Tita ieşi pe prispă cu un cărbune şi-i dădu tatălui să aprindă. Jupuitu rupse chitanţa şi i-o întinse lui Moromete cu un aer grăbit, azvârlind registrul cu scoarţele moi într-o geantă, pe care o ţinea sub braţ. Moromete luă chitanţa, se uită la ea cercetător, parcă ar fi vrut să-şi dea seama dacă e legală, o întoarse pe partea cealaltă, apoi o puse încetişor pe prispă, trăgând liniştit din ţigară.

– Hai, nea Ilie, hai, nea Ilie! se grăbi Jupuitu, pocnind încuietoarea genţii.

– Păi nu ţi-am spus că n-am?! zise Moromete nevinovat. Ce să-ţi fac eu dacă n-am! De unde să dau? N-am!

– Ce dracu, nea Ilie! strigă agentul înfuriat. Nu vezi că ţi-am tăiat şi chitanţa? Nu mai mă fierbe atât că statul nu mă plăteşte să-mi pierd vremea prin curţile oamenilor...

– Uite-te la ăsta! se miră Moromete cu oarecare veselie. Ce, te ţin eu?

– Nea Ilie, a tăiat chitanţa! zise însoţitorul grav.

– Văz şi eu că a tăiat-o, se dezvinovăţi Moromete.

– Plăteşte, Moromete! strigă agentul înfuriat. Ce dracu, ne jucăm de-a baba-oarba?

Moromete se uită la agent şi încercă să zâmbească.

– Ei da, plăteşte! Dar de unde să-ţi plătesc? N-auzi că n-am!

– Ia treci încoa'! îi făcu agentul un semn însoţitorului.

Ei se urcară pe prispă şi intrară amândoi în casă. Moromete rămase pe prispă tăcut, fumând liniştit. Numai fruntea lui bombată se încreţise. Jupuitu intră în odaia cea mare unde stăteau Moromeţii şi se repezi spre capul unui pat unde, deasupra unei lăzi vopsite cu fel de fel de înflorituri, se aflau puse unele peste altele vreo cinci-şase covoare ţărăneşti şi câteva velinţe. Agentul trase de maldărul de deasupra lăzii şi îl trânti pe pat, strigând însoţitorului:

– Ia-le! O să-l învăţăm noi minte pe domnul Moromete să aibă grijă să plătească impozitele statului! Ia-le pe toate!

Însoţitorul se opinti şi se încărcă gemând. Agentul luă ce mai rămăsese şi ieşiră afară amândoi. În tindă, însă, Tita le ieşi înainte şi începu să strige:

– Lăsaţi ţoalele aici, ce v-aţi repezit la ele?! N-aţi mai găsit ce să luaţi? Nu vă dau ţoalele!

Ea se agăţă de omul care ducea ţesăturile pe umăr şi începu să tragă de el. Îi smulse cu adevărată furie maldărul pe care îl ducea, îl aruncă în mijlocul casei, sări pragul şi trase zăvorul de la uşă. Făcuse acest lucru atât pe neaşteptate şi cu atâta iuţeală că agentul şi însoţitorul rămaseră în tindă prostiţi, cu gurile căscate.

– Aaa! Va să zică aşa merge! Ia du-te, mă, şi cheamă şeful de post, zise agentul lovind cu pumnul în uşă.

– Poţi să vii cu zece şefi de post, în casă n-ai să intri! strigă Tita de dincolo, cu glas batjocoritor.

– Să luăm altceva, din curte! hotărî Jupuitu. Haide!

Ieşiră pe prispă şi agentul întinse mâna spre colţul ogrăzii:

– Căruța! Trage-o afară și la primărie cu ea, zise el pornind să deschidă poarta.

Paraschiv ieșise din grajd și se uita nepăsător la omul care apucase oiștea căruței și se opintea s-o tragă spre poartă.

– Crezi că ai s-o poți duce? întrebă Moromete cu interes.

– Înhamă caii! strigă agentul nerăbdător. Adică stai, ia amândoi caii la primărie, să vezi cum scoatem noi fonciirea pe ei.

Omul se apropie de grajd, dar în ușă se pomeni cu Paraschiv piept în piept.

– Nu poți să iai caii, mormăi el cu buzele împletite, sunt caii mei, nu sunt ai tatii, mai zise Paraschiv. Grajdul era gol, el totuși îl apăra rânjind ciudat.

– Dă-l la o parte și intră în grajd! strigă agentul apropiindu-se și el de cei doi.

– Nu, caii nu-i luați! zise Paraschiv iar, sigur de el.

– Părerea mea e că e mai bine să lași caii în pace, interveni Moromete împăciuitor. De ce nu vrei să înțelegi că n-am? Ia ici o mie de lei și mai încolo așa, mai discutăm noi! Ce crezi că noi fătăm bani?

Moromete scoase dintr-un buzunar, dinăuntrul flanelei, două hârtii și începu să le fluture sub nasul agentului.

– Peste o săptămână, două, îți mai plătesc eu ceva. Se duce fi-meu la București și-ți plătesc. Te rog să mă înțelegi! mai zise Moromete de astă dată cu un glas foarte supărat, ca și când de mult i-ar fi spus toate acestea agentului, iar agentul n-ar fi vrut să înțeleagă.

– Dumnezeul mă-sii, nea Ilie! izbucni agentul pornind furios spre prispa casei. De șase ani de zile de când mă cârâi cu dumneata, parcă ar trebui să-mi plătești mie, nu statului.

Se așeză pe prispă izbind geanta de genunchi și trăgând afară chitanțierul. El scrise în goană o altă chitanță, o rupse și-o zvârli în nasul omului.

– Îți spun pentru ultima oară, Moromete, că dacă nu vii la primărie să plătești, peste două săptămâni viu eu aici cu jandarmii și te iau și pe dumneata, nu numai caii. Legat te iau!

Dându-și seama că trecuse măsura la vorbă, Jupuitu sări în picioare și-și desfăcu brațele în lături:

– Ce dracu, mă, nea Ilie! zise el cu glas care vroia să fie plin de uimire. Ce dracu, mă? Nu poți să plătești câteva mii de lei? De ce nu plătești o dată să scapi de belea? Ce aștepți?

– De unde să plătesc dacă n-am! răspunse Moromete pe gânduri, căutându-se iar în buzunarul flanelei. Mai dă-mi, mă, o țigară, îngână el iar. De unde să plătesc, Jupuitule, că-ți mai spusei și adineauri: dac-aș putea să *fac* bani, de câte ori ai veni *aș făcea* și ia, domnule!

– Da' lumea ailaltă cum plătește?! strigă agentul scos din sărite că omul îl numise cu porecla sa. Rasă de om ca dumneata n-am mai pomenit! strigă el. Sărac nu ești! Copii mici n-ai! Bolnav nu ești!!! Atunci cum? Toată lumea plătește loturile, numai dumneata o întinzi ca gaia-mațu de mai bine de cincisprezece ani!...

– Care cincisprezece ani?! mormăi Moromete răsucindu-și țigara.

– Cum care cincisprezece?! Câți ani sunt de la război de când ai primit lotul? Sunt șaisprezece–șaptesprezece ani!

– Care șaptesprezece ani?! mormăi Moromete din nou. Tito sau Ilinco, ceru el spre tindă, dă-mi un foc.

– Cum care șaptesprezece ani?! Cât e din 920?

Fiindcă Moromete nu răspunse, agentul izbucni din nou:

– Sunt șaptesprezece ani! strigă el și repetă: Șaptesprezece ani! De șaptesprezece ani de zile o tot lungești ba cu plata titlurilor, ba cu fonciirea... Vine conversiunea și te scutește, se împrumută pe urmă domnul Moromete la bancă ca un ghimpașă cumpără oi și cai... Ai paisprezece pogoane de pământ și din

paisprezece pogoane, auziți! nu e în stare să plătească loturile pe care i le-a dat statul, pleașcă.

– Care paisprezece pogoane, care pleașcă?! întrebă Moromete uitându-se la agent, de astă dată cu o privire care parcă abia acum îl vedea cu adevărat și mormăind în același timp niște înjurături în care cuvântul *pleașcă* se auzi de vreo două-trei ori.

– Înjuri dumneata, dar eu îți spun pentru ultima oară: de șase ani de zile de când sunt agent îmi scoți ochii ba cu cinci sute, ba cu cinci sute cincizeci, ba cu șase sute și un leu...

– Bine că-ți dau și leul ăla, mormăi Moromete.

– Bine că-mi dai și leul ăla? Află că anul ăsta nu te mai las eu pe dumneata să joci comedia! declară agentul . Ajunge de cincisprezece ani de când joci tiribomba.

– Nea Ilie, ziarul! strigă în clipa aceea poștașul care trecea pe drum și care aruncă din fuga gabrioletei ziarul peste gard.

– Și mai face și politică! izbucni agentul în culmea nedumeririi. E abonat la ziar și fonciirea nu vrea s-o plătească.

Adevărul era că în privința abonamentului Moromete plătise o dată un pol pentru o lună, și *Mișcarea* îi venea de atunci, de aproape doi ani, pe gratis.

Agentul porni furios spre poartă urmat de celălalt om, continuând...

– Face politică! E abonat la ziar! Și impozitele nu vrea să le plătească. Lasă că stăm noi de vorbă!

XXIV

Strigătele agentului făcuseră parcă gol în jurul casei Moromeților. Era tăcere și nu se vedea nimeni. Moromete mai stătu câtva timp pe prispă, apoi se ridică cu fruntea în pământ și o luă încet spre poartă. În dreptul ziarului se opri, se uită la el ca și când ziarul ar fi picat acolo din cer, apoi se aplecă și îl ridică.

De la poarta cealaltă, Tudor Bălosu îl urmărea cu atenție, auzise totul din curte precum și suma mare pe care o avea Moromete de plătit, și când îl văzu că iese pe podișcă, porni spre el. Bălosu se așeză ca și în seara trecută pe cealaltă stănoagă, dar de astă dată nu zise nimic, aștepta să înceapă vecinul vorba, fiindcă nu era plăcut să ți se strige în gura mare că ai datorii și cum Bălosu avea de gând să-l întrebe din nou despre locul de casă, nu vroia să lase să se creadă că el urmărește pe vecin la strâmtoare.

După câtva timp de tăcere, Moromete, care fuma gânditor, deodată ridică fruntea și se uită vesel la Bălosu.

– L-am păcălit! spuse el.

Bălosu nu înțelese, Moromete vârî mâna în buzunarul dinăuntru al flanelei și scoase de acolo niște hârtii la care se uită încântat.

– Cât mi-ai dat tu pe salcâm?

– O mie două sute! răspunse Bălosu.

– L-am păcălit cu două sute de lei, repetă Moromete. I-am dat numai o mie, adăugă apoi cu ciudată voioșie și cu o voce scăzută ca și când agentul, care acum era departe, ar fi putut să-l audă.

Bălosu se uita la el cu o privire rece și buimacă. Nu înțelegea. Glumea Moromete? Își bătea joc de el?

Fără să-și dea seama dacă se înșeală sau nu, vecinul lui Moromete avu pentru întâia oară bănuiala că Moromete se gândește la el, la Bălosu, cum s-ar gândi Bălosu la nimic, adică așa, ca și când Bălosu nici n-ar fi. Se hotărî să-l întrebe totuși despre loc și își spuse că dacă și acuma va glumi – și gândind astfel Bălosu simți deodată că îl urăște pe acest om și că îi dorește să-l vadă venind la el la poartă să se roage, iar el, Tudor Bălosu, să se uite surd, disprețuitor, în aer, așa cum se uita de astă dată Moromete – dacă deci nici acum Moromete nu va sta cinstit de vorbă, niciodată nu-i va mai da el cel dintâi bună

ziua, așa cum se întâmplase până azi, și niciodată n-o să-i mai treacă cu vederea glumele lui tâmpite și felul lui de a fi care totdeauna îl zgândărise.

– Moromete, te-ai mai gândit, mă, la ce-ți spusei eu de dimineață? se pomeni Bălosu întrebând cu același glas de până acum, dacă nu chiar mai binevoitor ca de obicei.

În ultima clipă alungase undeva în adânc ceea ce îi trecuse prin cap. Nu se putea un loc mai bun unde să-și facă Victor casă; era așa de bun locul, îți lăsa gura apă...

– Îți dau bani frumoși pe el! adăugă.

– A! Locul! murmură Moromete parcă pe gânduri.

– Ce dracu faci cu el acolo? spuse Bălosu cu dispreț pentru loc, speriat acum că omul va ceda și va cere un preț prea mare. Stă de ani de zile acolo și cresc scaieți pe el. Să zici că ți-l cumpără cineva, nu e bun, că e înghesuit, dar să fac eu un coșar pe el mai merge!

Nu trebuia să-i spună că vrea să-i facă lui fi-său pe el o casă...

– A vândut, mă, Boțoghină din lot? întrebă Moromete curios, amintindu-și că la fierărie se spusese că Bălosu ar fi cumpărătorul.

– Da, m-am gândit să cumpăr eu, trebuie să mă duc să vedem cum îl dă, confirmă Bălosu.

Moromete căzu pe gânduri. Scuipă printre dinți și nu mai zise nimic. Bălosu vru să se înghesuie din nou în așa-zisele gânduri ale celuilalt, dar trecu un flăcău pe lângă ei și dădu bună ziua.

– Bună ziua, răspunse Moromete cu plăcere și cu glas mult și cum ceva îi atrase luarea-aminte la flăcău, se răsuci și se uită îndelung în urma lui.

Când încetă să se mai uite, după clipe nesfârșite, cum i se păru lui Bălosu, se întoarse foarte nedumerit și întrebă:

– Al cui e, mă, ăsta?

– Al Bâldii! răspunse Bălosu.

– O fi însurat?

– Nu este! răspunse Bălosu cu un glas surd.

– Dar pe unde stă Bâldea ăsta?

– Prin Cățelești.

– Hm! făcu Moromete.

– De ce te miri?

– Păi tu n-ai văzut?!

– Ce să văd, Moromete? întrebă Bălosu cu fălcile încleștate.

– N-ai văzut, mă, ce urât e?!

Bălosu se ridică pe neașteptate de pe stănoagă și plecă scrâșnind din dinți:

– Îl dau dracu de om care eu îi spun una și el face pe surdul! bolborosi el.

Moromete dădu din umeri cu totul nedumerit de ieșirea aceasta... „ăsta e nebun“, șopti el.

– Mă, Bălosule, nu e locul meu, degeaba te superi! strigă apoi în urma acestuia. E al soră-mii, mă, nu-ți spusei de dimineață? Sau tu ești zăpăcit?

„Ei... pe mă-ta de chior, după ce că ești chior, nici n-auzi bine“, adăugă apoi în șoaptă pentru el însuși. Bălosu nu se mai văzu.

– Toată ziua stai la drum și bei tutun și la sfânta biserică nu vrei să mai vii! Ilie, în fundul iadului ai să ajungi! Să fi auzit ce cazanie s-a citit azi: că nu cel ce se îngrijește de viața asta, care e trecătoare, o să vie în împărăția lui Dumnezeu! Ridica-voi ochii mei spre ceruri și voi preaslăvi mărirea Ta!

–...Și dă-ne nouă, Doamne, cât mai multe leturghii și colive... și adu cât mai multe proaste la biserică! Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh... pe mă-sa de popă cu preoteasa lui și cu tot comitetul lui bisericesc!...răspunse Moromete Catrinei, care se întorcea de la biserică și se oprise lângă stănoagă.

– Ce se mai bucură Satana când te aude! continuă Catrina cu busuiocul în mână. Uite așa bate în pumni de bucurie!

– Du-te, fa, d-aci, zise Moromete vesel, și când Catrina se întoarse să intre în curte, Moromete întinse un picior prefăcându-se că vrea să-i pună piedică, la care Catrina se feri și îl amenință cu busuiocul:

– Negru trebuie să fie sufletul tău, îi spuse. De păcate și de tutun, adăugă ea stăpânindu-se din răsputeri să nu râdă.

Era furioasă că ținea totuși la el, așa păcătos cum era, dar se străduia să uite de asta, ca să nu-și strice starea ei lăuntrică de sfințenie.

Moromete rămase mai departe pe stănoaga podiștei. Arăta într-adevăr bucuros că îl păcălise pe agent. Stătea pe stănoagă și se uita cu atenție pe șosea, fără grijă, fumând liniștit, întorcând din când în când capul după cineva. Într-o vreme se auziră niște lovituri puternice dinspre curtea vecinului și se întoarse mirat să vadă ce era. Victor Bălosu se urcase pe spinarea coșarului și, cu un topor în mână, descleia acoperișul și căpriorii. Lovea cu toporul și părea îndârjit. Pesemne că tatăl său îi și spusese despre a doua discuție avută cu Moromete. Întâi zburară vârfurile putrede ale coșarului, apoi căpriorii și stinghiile care susțineau șindrila. Victor Bălosu apucă apoi acoperișul și după ce îl desprinse din ultimele cuie, îl aruncă la pământ. Trosnetele și pocniturile tulburau liniștea dimineții de vară. Între timp, ca un huruit îndepărtat se auzea dinăuntrul casei zgomotul mașinii de cusut. Când avea mult de lucru, Aristița lucra și duminica.

Paraschiv terminase de rânit în grajdul cailor. Acum stătea cu mâinile în buzunarele pantalonilor lui militărești, singurii pe care îi avea, rezemat de ușa grajdului și se uita și el spre șosea. Moromete se ridică de pe stănoagă și intră în curte. Văzându-și feciorul, se uită la el lung și în tăcere. Se uită apoi prin curte, peste grajduri, peste ulucile înnegrite și rânjite de ploi, peste grădina goală acum de salcâmul ei falnic; umbre de îndoială și nesiguranță îi licăreau acum în priviri. Mototoli ziarul în pumn, se apropie de prispă, se așeză și oftă. Paraschiv se uita la el mereu, cu mâinile în buzunare, nemișcat și încremenit, parcă ar fi fost totuna cu peretele de pământ netencuit al grajdului.

– Paraschive, chemă omul cu glas tainic.

– Ce vreai? mormăi flăcăul fără să se miște.

După câteva clipe, simțind parcă ceva, Paraschiv se urni de lângă perete și se apropie încet de tatăl său. Se așeză lângă el pe prispă, abia privindu-l cu o ușoară urmă de interes. Moromete îl măsură de sus până jos, parcă nu l-ar fi cunoscut, vru să spună ceva dar se opri. Apucă ziarul de pe prispă și încet de tot, cu migală curioasă, începu să-i rupă marginea albă. Fruntea lui bombată și limpede era acum încrețită. Aștepta. În așteptare, oftă din nou și greși ruptura ziarului. O aruncă, oftă iarăși și începu să rupă alta, mai încet și mai cu grijă ca la început, cu mai atentă migală.

– Ce e, mă? îngăimă Paraschiv, moale, lipsit de chef, neînțelegând ce aștepta tatăl său de la el.

Moromete își privi a doua oară fiul, de astă dată mai pieziș, mai ascuns. Nu-i răspunse. Din nou ochii îi rătăciră peste curtea goală, plină de lumina fierbinte a soarelui, peste pereții netencuiți ai grajdului și peste căruța murdară de pământ pe care agentul o scosese de sub umbra salcâmului din dreptul porții. Se uită din nou la Paraschiv, dar de astă dată își reveni, nu mai vru nimic de la el, se făcu nepăsător și ceru fiului să-i dea o țigară.

Paraschiv însă nu-i dădu, înțelegând pesemne că nu era vorba de țigară. Se sculă de lângă tatăl său și se îndepărtă spre grădină. Își ținea și acum mâinile în buzunare și călca nepăsător. „Vreți nepăsare? parcă întreba. Și eu mă pricep la așa ceva. Sigur, acum ai vrea să ai banii lui Bălosu, parcă îi spunea el tatălui său, dar când eu am vrut să-i fac, ți-ai bătut joc de mine. Acuma descurcă-te!“

Nu înțelegea că tatăl său nu-l chemase pentru a-l învinui de ceva.

XXV

Plecând furios de pe podișca lui Moromete, Tudor Bălosu simți nevoia – o simțea pentru întâia oară – să se întrebe dacă ceea ce se petrecuse între el și vecinul său era din vina lui sau din vina vecinului. Nu se întâmplase încă nimic, dar avea să se întâmple, simțea că de aici înainte avea să dorească și mai mult să-l vadă pe Moromete așa cum îi țâșnise în clipa aceea dorința, adică acesta să vină la el la poartă și el, Tudor Bălosu, să-și bată joc de el și să-l umilească.

Îi povesti într-adevăr lui Victor cele întâmplate și avu bucuria – și întrebarea despre cine era vinovat se stinse și ea – să-l audă pe Victor amenințând:

– O să-i arăt eu domnului Moromete. He, rânji Victor, domnul Moromete vine în casa mea și bea țuică și pe urmă se duce și-l pune pe Dumitru lui Nae să-și bată joc de mine! Lasă, tată, pun eu mâna pe locu ăsta de casă, nu e vorba de asta... Dar nu e întâiași dată când domnul Moromete își bate joc de noi! Ai răbdare!

Era întocmai cum gândea și Bălosu.

După ce desfăcură coșarul, se așezară la masă grăbiți. Vroiau să se înțeleagă cu Boțoghină chiar astăzi și pe seară să se ducă să vorbească cu avocatul pentru contractarea vânzării. Plecară spre marginea pădurii, să mai vadă încă o dată locul lui Boțoghină. Conveniră că nu trebuie să dea mai mult de cinci mii de pogon și se îndreptară apoi spre casa acestuia.

Omul era taman la masă când cei doi intrară în curtea lui și îl strigară să iasă și să-i apere de câini.

Casa lui Vasile Boțoghină era așezată la trei-patru case de fierăria lui Iocan. Avea o curte mititică în mijlocul căreia stătea căruța omului; nu avea nici șopron, nici vreun salcâm mai umbros sub care s-o vâre. În fundul curții se vedea un fel de gard mic din nuiele care despărțea casa și bătătura de o grădină la fel de mică în care Vasile Boțoghină avea câteva straturi de

ceapă și usturoi. Între grădină și curte omul făcuse un grajd pentru cai.

– Ia vezi, Irino, cine e la poartă, zise el când auzi câinele hămăind.

Vasile Boțoghină avea doi copii. Pe Vatică, un băiat de vreo treisprezece ani, și o fetiță pe clasa a treia primară, Irina. Vasile Boțoghină se însurase din dragoste și Anghelina, nevastă-sa, nu-i adusese ca zestre decât casa în care stăteau.

Fetița ieși pe prispă și se întoarse numaidecât îndărăt cu niște ochi parcă speriați, deși nu văzuse altceva decât doi oameni.

– Doi inși, zise ea încet, chiar șoptit, ca și cum cei de la poartă nu trebuiau să audă aceste cuvinte.

– Mă, Boțoghină, se auzi tot atunci glasul lui Tudor Bălosu.

– Ăsta e Tudor Bălosu, zise Boțoghină sculându-se de la masă și ieșind în prag.

– Dă, mă, în câini, zise Tudor Bălosu. Ce făceai? Ești la masă?

– Hai că nu e p-aci, e dus prin grădină, intrați! răspunse omul din prag, frecându-și mâinile de mămăligă.

Vatică și Irina, auzindu-i pe cei doi apropiindu-se, se sculară de la masă și încercară să treacă în odaie, dar chiar atunci Tudor Bălosu și fiul său îi văzură în dreptul prispei și Victor spuse repede și tare:

– Mai bună masă! Dar stați, stați și mâncați...

– Am cam terminat cu mâncatul, zise mama copiilor, ridicându-se și ea de la masă.

Vasile Boțoghină stătea în prag și nu se mișca. Cei doi, văzându-l că nu se mișcă și nu spune nimic, se așezară pe prispa casei.

– Treceți înăuntru, zise și Boțoghină, făcându-le semn cu mâna și dându-se la o parte din prag.

– Nu, că nu stăm mult, răspunse Tudor Bălosu așezându-se mai bine pe prispă. Ce mai faci, Boțoghină?

– Ce să mai fac? Dau din coadă să ies din iarnă. Am fost de dimineață și am potcovit niște cai. Începuse unul să cam șchioapăte, că nu-l potcovisem de mult...

După un timp de tăcere, fiindcă cei doi nu spuneau nimic, Boțoghină continuă:

– Am terminat și noi de sapă și așteptăm să plouă iar, să băgăm rarița în el. Mai prost cu secerea, n-am seceri, trebuie să mă duc zilele astea pe la gară să vedem cum fac de niște seceri...

– Pe ce clasă e, mă, fata ta? întrebă Tudor Bălosu uitându-se la Irina care stătea puțin pitită pe după prag și asculta.

– Spune, mă, lui nean-tu Tudor, pe ce clasă ești, zise Boțoghină întorcându-se spre fiică-sa.

– Sunt în clasa a patra, răspunse Irina rar, rotunjind fiecare cuvânt și aruncându-și privirea pieziș.

– Și a mea e pe-a patra, zise Tudor Bălosu ca să spună ceva.

– Ei! făcu Victor Bălosu ridicându-se de pe prispă și prefăcându-se grăbit.

– Mai stai, Victore, zise Boțoghină alb.

– Ce să mai stau! Nu mai stau, mă duc pe la ăsta al lui Voicu să mă rad.

Se făcu iarăși tăcere. Victor nu plecă. Vasile Boțoghină se întoarse în prag și vorbi:

– Vatică, ei, ai mâncat! Eu zic să te duci cu caii. Până te aranjezi, până ajungi, se duce soarele.

– Mai lasă-l să se mai odihnească, zise femeia din tindă, răsturnând masa și deretacând.

– Ce să se mai odihnească! Se odihnește pe câmp. Până în seară se tot odihnește, că n-are altă treabă.

Vatică ieși din casă cu capul în jos și porni încet spre grajdul cailor. Era un băiat cam galben la față, dar destul de înalt și de bine făcut pentru anii lui. Semăna cu tatăl său. Picioarele desculțe erau negre de soare și de pulbere. Peste mijloc

cămașa îi era spumuită de jur-împrejur, din cauza sforii cu care era încins. Un genunchi al izmenei era și el spumuit, celălalt era cârpit cu un petic negru de basma și abia îi ținea partea de izmană de la genunchi în jos. În unele locuri sfoara de cânepă cu care era încins stătea chiar pe piele. Boțoghină îl petrecu din ochi până ajunse în grajd și în același timp îl înjură:

– Lapădă, mă, sfoara aia, raiul mă-tii de bleg, nu vezi că-ți roade pielea?

– Cum o să merg, mă, așa?! se răsti băiatul înfuriat.

El se descinse de sfoară și cămașa îi căzu ca o fustă de jur-împrejur. Rupturile și pielea i se vedeau și mai rău.

– Cum să merg așa?! zise Vatică, uitându-se arțăgos la tatăl său.

– Mergi așa! Ceara mă-tii! Ce! Te vede princesa? răspunse tatăl cu glas moale. Apoi, după câteva clipe, zise iar: Hai, Vatică, tată; lasă, mă, că nu ești flăcău! Uite, acum după secere am să pun pe mă-ta să-ți facă o cămașă d-aia cu piepți! Am eu grijă de tine!

– Ai tu grijă de mine! mormăi băiatul aruncându-se în spinarea unui cal. Haidaaa! scrâșni el lovind cu putere calul, care țâșni în aceeași clipă din loc și ieși ca un glonț pe poarta de la drum.

– Încolo, ce mai faci, Boțoghină? Am auzit că vinzi niște pământ! „Boțoghină cică vinde niște pământ“, spunea unul mai alaltăieri, zise Tudor Bălosu în treacăt.

– Da, am spus, răspunse Boțoghină încet. Spusei și azi-dimineață. Îmi trebuiesc douăzeci de mii de lei.

– Aha! făcu Tudor Bălosu, ca și când cine știe ce ar fi fost de înțeles. D-aia am venit să te întreb. Noroc că am niște gologani... Altfel!

– Irino, ia du-te încolo pe la fete, hai! zise Boțoghină uitându-se la fiica lui și făcându-i semne aspru cu capul să plece.

Fără nici un chef, fetița se dezlipi de lângă prag și o luă spre poartă. Spre deosebire de fratele ei, Irina arăta mult mai mică decât trebuia să fie față de cei zece ani pe care îi împlinise. În

schimb, părea mai sănătoasă decât el. Picioarele ei micuțe erau curate, și la chip amintea de frumusețea oacheșă a mamei. Într-o zi de iarnă, tatăl ei, răsfoind o carte de geografie, se oprise la o poză și începuse să râdă. „Uite-o pe Irina“, spusese el, arătându-le la toți o mică chinezoaică de pe pagina cărții. Fetița își lăsase buza în jos și începuse să plângă. Semăna într-adevăr cu poza din carte, cu umărul stâng ridicat puțin mai sus decât cel drept, cu umerii obrajilor înalți și apropiați de frunte. După câțiva ani se schimbase însă cu totul; liniile feței căutau mereu asemănarea și frumusețea mamei. Numai umărul ridicat rămăsese ca și înainte, lucru care făcea să pară cu gâtul strâmb.

– Dau jumătate din lot, zise Vasile Boțoghină încet, când fetița se îndepărtă.

– Aha! făcu Tudor Bălosu nepăsător. E bine să se caute omul. Pământul poți să-l pui la loc, dar viața... Mă, Boghină, tu știi că am venit la tine și anul trecut. Mă gândeam să vând toate oile, să mai pun ceva și să cumpăr două vaci, tinere, de lapte. Ți-am spus de atunci că ți-aș fi cumpărat un pogon, două, pentru trifoiște, alea de pe lângă pădure și gârlă. Acum e altă socoteală. Ei, cu cât dai pogonul?

Victor Bălosu se uită uimit la tatăl său când îl auzi spunând că nu-l interesează pământul de lângă gârlă. Tocmai că despre acele pogoane vorbiseră amândoi cu câtva timp mai înainte.

– Păi cu cât să-l dau? Atât e prețul! Șapte mii!

– Aha, îngână celălalt. De unde e prețul ăsta?

– Cum de unde e? Ăsta e prețul pământului!

Tudor Bălosu se uită nepăsător prin vârful salcâmilor.

– Bine, Boțoghină, zise el după un timp. Încolo, ce mai faci? Ai terminat de sapă?

– Mai am nițel... Numai că e cam prost cu rarița. Trebuie să mă duc pe la fierarul ăsta să-i ascută limba, că nu știu în ce s-a înfipt când spărgeam pământul cu ea și i-a plesnit buza...

– Aha! Bine, mă! îngână Tudor Bălosu, ridicându-se. Ce faci după prânz? Vii devale? Vin p-acolo să mai stăm de vorbă.

Vasile Boțoghină nu răspunse decât târziu. Felul nepăsător al celui care vroia să cumpere îl neliniștea. Tudor Bălosu nu părea hotărât să sfârșească repede socoteala, așa cum ar fi vrut Boțoghină.

– Ascultă, nea Tudore, vrei să cumperi pământ? întrebă Boțoghină nemulțumit.

– Păi nu-ți spusei? răspunse Bălosu din mers, fără să se mai întoarcă, îndreptându-se agale și nepăsător spre poarta de la drum.

Boțoghină îl privi din urmă și o clipă întârzie uitându-se în ceafa albă, nearsă de soare a lui Bălosu. Clipa aceasta cât și privirea ascuțită a celui din spate îl făcu pe Bălosu să se oprească și să se întoarcă pe jumătate spre Boțoghină.

– N-auzi, mă, ne întâlnim devale! Boțoghină! Ce treabă ai?!

Fiecare cuvânt scos de cei trei oameni scârțâia, nu se lipea de celălalt, nimerea alături, nu se putea rotunji și încălzi, atât Boțoghină cât și Bălosu se uitau în lături, întorceau capetele în altă parte când unul din ei deschidea gura.

– Poate că nea Vasile o fi vrând să aranjezi acum, tată, zise Victor Bălosu, oprindu-se și el și întorcându-se pe jumătate spre Boțoghină.

– Păi, ce să aranjez, mă?! Ce să aranjez? Nu tot trebuie să vorbim cu Voicu Dobrescu să ne facă vânzarea la ocol? D-aia ziceam să vină devale!

Atunci se auzi un glas aprig din tindă:

– Haide, Vasile, ce tot ții oamenii de vorbă; fă așa cum te-ai înțeles, nu mai tot ține oamenii!

Cei doi deschiseră poarta de la drum și ieșiră. Vasile Boțoghină se întoarse în tindă și se așeză pe prag, încrețit la față.

XXVI

Femeia terminase de strâns masa și se ștergea pe față de sudoare cu o treanță nu prea curată. Când îl văzu pe bărbat

așezându-se, încremeni cu treanța pe un obraz, în timp ce cu o mână își vâra sub basma șuvițele de păr care îi acopereau urechile. După aproape cincisprezece ani de la măritiș, nevasta lui Boțoghină nu mai păstra din frumusețea ei de atunci decât gura și ochii. Avea obrajii subțiri și înăspriți, iar fruntea parcă i se îngustase. Semăna cu o țigancă pribeagă, cu fața arsă de vânturi și ploi, înnegrită și îmbătrânită înainte de timp. Numai când stătea liniștită, fără să vorbească sau să se uite undeva, abia atunci liniile gurii se rotunjeau ca un desen luminos și împrăștiau de pe chipul ei asprimea și urmele anilor. Cât vorbea sau se uita undeva și vedea ceva de făcut, trăsăturile rotunde și liniștite ale buzelor se stricau, lumina ochilor se întuneca.

– Vasile, mie de ce nu mi-ai spus nimic de pământ? Cum o să vinzi pământul?! Copiii ce au să facă fără pământ? Îi arunci pe drumuri, ce faci cu ei?

Vasile Boțoghină se uită la femeie lung și după câteva clipe șopti:

– Cum nu ți-am spus de pământ! Nu ți-am spus că-mi trebuiesc douăzeci de mii de lei?

– Ei și dacă îți trebuiesc douăzeci de mii de lei, trebuie să vinzi din pământ? întrebă Anghelina cu un glas în care uimirea și îndărătnicia abia erau stăpânite.

Omul încercă să-i prindă privirea, să-și dea seama ce vrea să spună, dar Anghelina stătea țeapănă în mijlocul tindei, cu treanța murdară în mână și cu pleoapele și trăsăturile feței încordate și lăsate în jos. Se vedea din înfățișarea ei că nu se gândise nici o clipă că pentru douăzeci de mii de lei trebuia vândut din pământ. Neînțelegerea aceasta îl turbură pe bărbat:

– Dar ce-ai vrea tu să fac, de unde să iau douăzeci de mii de lei? Ce să vând? Dacă aș putea să mă vând pe mine m-aș vinde, dar cine mă cumpără? zise el stăpânindu-se, încercând să-și ascundă turburarea, vorbind liniștit cu glasul limpede.

– Da, și noi ce ne facem? întrebă femeia, dezbrobodindu-se cu o mișcare aprigă.

– Păi așa întreabă, nu te repezi că de ce nu ți-am spus... Om vedea noi; un an de zile până mă fac eu sănătos, n-o să murim!

– Păi dar, te repezi la pământ, ce-ți pasă ție! Ai uitat că ai doi copii care umblă cu spinarea goală. De doi ani de zile de când umblu cu o singură fustă pe mine. Să ieși și tu până la poartă, nu poți să te duci, că râde lumea de tine! Tot timpul cu gura căscată; una-două, la munte, una-două, aoleo, să facem bani, aoleo că ăla se duce după porci, o viață întreagă ai alergat ca un besmetic și când veneai cu banu, hop cu el în buzunarul percitorului... Și-ți spuneam: „Măăă, nu vezi că degeaba alergi? Ai șase pogoane de pământ, fă cum a făcut ăla și ăla, vinde și scapă de percitor și pe urmă dacă poți să mai faci, mai pui la loc..." „Nuu! Taci, tu-ți raiul mă-tii! Taci, ceara mă-tii!" Acu vii la vorba mea și nu mi-e de mine că mă lași despuiată, dar te-ai apucat să faci copii!

– Și tu ce vreai să fac acuma? întrebă omul uitându-se ascuțit la femeie.

– S-a mai îmbolnăvit lumea și nu și-a vândut pământul. A stat omul acasă, a mai mâncat un ou, a mai tăiat un pui și dacă a avut zile, a trăit!

– Da, las' că știu eu!... Tot așa s-a uitat și alde Florea lui Gogoașă la pământ. „Eu, mă? striga. Decât să ajung ca alde Țugurlan fără pământ și să râdă lumea de mine, mai bine la cimitir." Pe urmă se ruga de muiere să-i bage pumnii pe beregăți...

Anghelina se îmbrobodise strâns și se așezase pe pragul prispei. Gura ei frumoasă era încleștată și crâncenă. Stătea cu gâtul înțepenit și se ferea să-și privească bărbatul. Vasile Boțoghină simțea cum nevasta lui se stăpânește să nu țipe.

– Eu îți spun una și tu îmi dai zor cu Florea lui Gogoașă.

– Păi tu ai uitat, fa, ce-a pățit Maria lui Turcin astă-toamnă? Vreai să mă duci la cimitir? întrebă omul plin de mânie. Cu ce mă duci, fa, la cimitir? Nu tot trebuie să vinzi?

– Vorbești parcă ai fi proasta în târg, răspunse Anghelina tăios. Mai bine nu m-ai fi luat, dacă n-ai fost în stare de-o casă!

Parcă am fost din alea care să-ți puie sula în coastă să-i cumperi marchizet și pantofi de lac. Toate iernile cu gura căscată pe la munte și nemâncat și nedormit. Cum să nu te îmbolnăvești? N-am să uit pân-oi muri iarna de-acu' trei ani, când ai pus porcu în căruță și te-ai dus de l-ai dat! Ce-ai făcut? Ce-ai făcut?!! Stăteai cu banii doldora și când venea ăla, *fonciirea, fonciirea,* te uitai ca blegu, nu puteai să-l dai afară pe poartă. Ai lui Moromete nu plătesc cu anii și trăiesc și nici pământ n-au vândut...

– Fă, tu nu vreai să taci odată din gură? strigă omul nestăpânit. Când ți-oi da una acuma îți mut fălcile în partea ailaltă. Ce-ai fi vrut să fac, fa, ce-ai fi vrut să fac? Să-l las să-mi ia țoalele și brișca din bătătură?

– Să nu te fi îmbolnăvit să fi vândut din pământ și să nu fi alergat ca besmeticu toată iarna. Acum erai sănătos și n-ai fi avut nevoie să vinzi trei pogoane. Așa a făcut toată lumea.

– Așa a făcut toată lumea?! Ai uitat, fa? Tâmpito! (Că mai bine nu ți-aș mai zice!) Cu ce-am cumpărat în vara aia plugul și rarița? Că doar nu mă duceam la munte ca Bălosu, să mă îmbogățesc!

– Da, te-ai repezit să cumperi plug nou, în loc să mai aștepți cum au făcut unii, și au luat când se mai ieftinise...

– Și cu ce aram, fa, că-ți dau una acuma?! Cu ce aram?

– Da' lumea ailaltă cu ce ara?

– Care lumea ailaltă? Care lumea ailaltă, fa, prăpădito?! Lumea ailaltă! Care n-a cumpărat, a avut de bine de rău un plug vechi. De unde era să iau eu un plug vechi? Tu nu vezi, fa, că ești proastă de dai în gropi? Și acuma ce vrei? Ți-e frică de pământ? Tu auzi, fa? Uită-te la mine, n-auzi, Anghelino?! Al dracului să fiu dacă dau o brazdă. Am să stau aici până o să cad pe brânci și atunci să vedem ce-ai să te faci. Să vedem cum ai s-o duci. Eu mă duc la cimitir, m-am săturat de atâta alergătură, dar să vedem ce-ai să faci tu! Cum ai să trăiești tu, singură. Să te văd! Atunci să vedem ce ai să faci!

Omul tăcu, zvârli cu unghia piciorului o fărâmă de mămăligă storcoșită alături de el și după un timp începu din nou:

– Că de ce am muncit și am alergat! Ce-ai fi vrut să fac? Să stau de pomană și să înjur ca alde Țugurlan? Am muncit cât am putut. N-oi mai putea munci, la cimitir e loc destul! Mă duc acolo și mă odihnesc și să te văd pe tine ce-ai să faci! Că dacă muncești, e rău, dacă nu muncești, e mai rău!

– Vezi că ai luat-o pe urmele Mariei lui Turcin, mârâi femeia. Maria lui Turcin vorbea tot așa: „Eu o să mor și o să mă odihnesc la cimitir, dar să vedem ce-o să facă Turcin fără mine".

Vasile Boțoghină, al cărui glas se tot înmuiase până acum, ridică fruntea atins și mârâi și el (asemănarea cu Maria lui Turcin îl scosese din sărite):

– Când ți-oi da una, Anghelino!... De ce am luat-o pe urmele Mariei lui Turcin? Păi bine o să fie de tine, raiul mă-tii, când ai să rămâi singură?!

– Ce tot îi dai zor cu cimitirul? strigă Anghelina înfuriată. Una-două, la cimitir! Mă duc la cimitir! Du-te la cimitir, dacă nu mai ești în stare să trăiești!

Uimit de glasul nemilos al nevestei, omul rămase cu ochii holbați la ea, neștiind ce să răspundă. Stătea moleșit pe prag și răsufla încet. Vru să mai spună ceva, dar simți parcă zădărnicia vorbelor și tot atunci o liniște adâncă ai fi zis că îl atinse ca o răcoare și în același timp ca o deznădejde. Această nemișcare a omului se pare însă că înfurie și mai rău femeia:

– Se duce la cimitir! Mare brânză că te duci la cimitir! Nu striga tot așa Maria lui Turcin? „Să vedem ce-o să facă"...

Repetarea acestor cuvinte turbură pacea omului într-o clipă și el n-o lăsă să termine; sări drept în picioare și fără să mai facă vreun pas se îndoi ca o prăjină și o plesni pe femeie peste cap cu toată puterea. El făcu setos „ha" și se lăsă tremurând pe pragul lui, roșu la față:

– Raiul mă-tii, nu vreai să taci din gură?!...

Anghelina se înghemui lângă tocul ușii și nu mai suflă. După un timp ea ridică ochii și se uită cu ură la bărbat.

– Nu-ți vine neam să taci, lovi-te-ar buba, mormăi omul gâfâind. Parcă ai fi Guica lui Moromete! Ce vreai, fa, ai? Ce te-a apucat? Eu spun că să vând, să scap de belea, ea că nu, că ce-au să facă copiii! Eu spun că n-am să vând, ea că am luat-o pe urmele... Ni așa, ni așa! Atunci ce vreai, fa? Ești nebună! Spune ce vreai? Vorbește! Ai amuțit? Spune, fa, n-auzi, ce-ai vrea tu? Ai surzit?

Femeia tăcea înghemuită în colțul pragului, cu fața ca de piatră, și nu se vedea că are de gând să mai scoată vreun cuvânt, lucru care îl stârnea acum pe bărbat din ce în ce mai mult.

– Fă, tu n-auzi ce spun eu? Vorbește, să auz ce vreai tu. Cam ce te taie pe tine țeasta. Că de vândut când veni vorba o luași de la moș Adam, că de ce-am plătit fonciirea, că de ce-am cumpărat plug... Da, așa o fi. Nu e bine să dau din pământ, rămân copiii pe drumuri... Bine, nu mai vând, vorba ta, dacă am zile scap! Păi nici așa nu taci din gură! Ce vreai tu să fac? Spune! Ori acum ți-a luat moartea glasul, prăpădito! Mă faci să mai dau și în tine, parcă nu-ți ajunge că ai ajuns ca o lăiață! Ce să-ți fac eu? Că ai văzut și tu cum am muncit! Nu mai bâzâi degeaba că nu te-am omorât! De ani de zile nu ne-am mai certat și taman acuma te găsiși, când... Fă, tu n-auzi să nu mai plângi degeaba? Lasă. Sunt alții care au ajuns mai rău ca pe vremea ciocoilor. O să mă fac sănătos și atunci o să știm ce să facem! Fă, tu n-auzi că vine Irina și să nu mai plângi?

Poarta de la drum zdrăngăni și fetița, cu umărul ei puțin ridicat, se apropie în goană de prispa casei.

– Mamă, ieși afară! strigă ea îmbujorată de bucurie. Hai că vin călușarii; s-au oprit la Iocan și joacă acolo...

XXVII

Între prânz și seară, Birică se îmbrăcă de horă și se duse să-l întâlnească pe Nilă al lui Moromete.

Înainte de asta, însă, se petrecu acasă între el și ai lui ceva neobișnuit.

De obicei, duminica după-amiază, când se îmbrăca să se ducă în sat, aproape toată familia lua parte la plecarea lui. Nu se știe când și în ce fel se stabilise în familie că decât să iasă toți în lume și să se facă de râs că sunt rău îmbrăcați, mai bine să iasă unul, bine îmbrăcat, iar ceilalți să stea și să nu se ducă nicăieri.

Birică îndura rău situația lui de flăcău mai mare între frați, deoarece toți îl așteptau să se însoare. Nimeni nu suflase niciodată nici un cuvânt despre acest lucru, dar seara când Birică se întorcea și le găsea în dosul porții pe cele două surori, înțelegea că ele au stat acolo tot timpul și că nimic altceva n-au făcut decât să stea și să se tot uite peste gard cum se scurg spre horă fetele de seama lor. Totuși, Birică avea niște surori vesele și răbdătoare. Sufereau nițel duminica și apoi uitau.

Când fusese militar, ele avuseseră grijă să-l facă să nu simtă așa de mult asprimea cazărmii; îi trimiteau mănuși și ciorapi, îi scriau des, îi spuneau „ale tale surori Ileana și Gheorghița și părinți și frați care te dorim în tot momentul"...

Dar ele nu se schimbară nici după ce se făcură mai mari, adică nici după ce Birică se întoarse din armată și le găsi gata să iasă în lume. În multe familii ieșirea în lume dădea naștere la certuri cumplite, dar surorile lui Birică păreau să fi descoperit ele ceva deosebit... Erau foarte vesele și îl găteau pe fratele lor cu haz mare, numai ele știau de ce râdeau, îi călcau hainele, îi periau ghetele și aproape de fiecare dată îi făceau în necaz că nu știe să ia *batistoare* de la fete.

Cu timpul însă veselia surorilor începu să-l apese pe Birică. Surorile se lăsau pe ele la o parte până într-atât încât cu adevărat nu puteau ieși nici măcar până la poartă; aceeași fustă veche, aceeași bluză arsă de soare și cârpită. „Nene, spuneau ele, ce zici de mătasea asta? Să-ți facem din ea niște piepți de cămașă, că nouă tot nu ne-ajunge!" Sau: „Nene, din lâna asta să-ți facem mai bine o flanelă!"...

Mai bine!

Când le auzea așa; lui Birică îi venea să plece din sat, să se ducă nu se știe unde, să muncească nebunește câțiva ani și să se întoarcă plin de haine și de lucruri frumoase pentru surorile lui. Ținea la ele cu o durere pe care cu greu și-o ascundea prin cuvinte aspre, gonindu-le de la muncă, muncind el mai mult sau ridicându-se supărat de la masă și lăsând pentru ele bucățica mai bună.

Astăzi însă, în timp ce se îmbrăca, băgă de seamă că ele lipseau și nici frate-său nu era acolo. Numai cei doi gemeni mai mici stăteau pe pat și se uitau cu ochii strălucitori la cămașa lui cu piepți de mătase, gata să sară să-i aducă apă să se spele, să-i țină oglinda sau cureaua să dea briciul pe ea.

Birică era tăcut și galben la față. Tocmai se încălțase și își trăsese pantalonii, când mama lui intră în odaie.

– Birică, spuse ea, fetele și tat-tău sunt supărați pe tine. Aseară și azi-noapte n-ai dormit și n-ai mâncat nimic... Noi n-am vrut să-ți spunem, dar ce cauți tu la aia a lui Bălosu? Noi am zis de la început că n-o să iasă bine, că n-o să vrea Polina să vie în casa asta cu atâția frați... Maică, Birică – și deodată mama, văzând chipul palid al feciorului, izbucni în plâns – las-o, maică, nu te mai duce... Însoară-te cu o fată pe potriva ta... Ai să găsești tu o creștină.

Mama nu mai putu vorbi și ieși din odaie. Intrară fetele.

– Ce e, Birică, fir-ar a morții de minte pe care o ai tu! spuse cea mare mânioasă și jignită. De-aia muncim noi și ne căznim, să te vedem pe tine strigând pe la porțile lui Bălosu? Ce-ai avut aseară de-ai strigat și-ai înjurat ca un țigan? Numai asta n-aș fi crezut-o, să ne faci de râsul lumii!

– Parcă nu mai sunt alte fete! spuse și cea mică, roșie de necaz.

Între timp intră și tatăl și se făcu o clipă liniște. Văzând că tatăl nu zice nimic, fata cea mare înțelese că poate să-i dea ea mai departe.

– Nu e vorba că nu mai sunt fete! spuse ea rezemându-se de marginea patului și ținându-și pleoapele peste ochi. Nu e vorba de asta. Avea o expresie înțepenită și parcă spunea ceva învățat pe dinafară. Acest ceva însă era deosebit de necruțător și toată lumea, chiar și Birică, o asculta în liniște și tăcere, așa cum în liniște și tăcere se asculta ploaia sau vântul. Aia care e, să fie! reluă ea după o clipă. Dar dacă nu e, ia-ți gândul și vezi-ți de treabă, că d-aia ești flăcău! Muncim cu toții aici ca să trăim cum e bine, să nu zică lumea că alergi după ea din pricina pământului.

– Așa zice lumea! spuse tatăl cu un glas limpede, uitându-se o clipă neclintit la feciorul său.

– Dar nu e vorba numai de lume! continuă fata după ce tatăl își termină uitătura sa. Fiindcă dacă Polinei îi place, dă-o morții de lume, n-o să te apuci să lași pe cine îți place din pricina lumii! Dar ai umblat destul după ea, reluă fata cu un glas și mai înalt și mai aspru și mai îndârjit, și nu mai spuse nimic, încheie aici.

– Să mai umble și ea după tine, dacă îi place, spuse cea mică, ambițioasă, dar mama se răsti acum la amândouă fetele:

– Ho, ajunge! Nu vă e rușine? E frate-tău mai mare!...

Îi părea rău. Asemenea lucruri erau neobișnuite la ei. Era neobișnuit să se amintească de ce o anumită faptă era bună sau rea; aceasta trebuia să se știe.

Dar tatăl socoti că dacă acest lucru s-a petrecut, atunci să se meargă până la capăt.

– O fi el mai mare, dar a făcut armata degeaba. Un flăcău...

Dar mama socoti totuși că era destul.

– Ho! ajunge și tu! îl întrerupse ea. E flăcău, știe el ce face.

– Ce mai la deal și la vale, ținu totuși să încheie tatăl. Birică! îl strigă el pe fecior.

– Ce vrei?

– Tu vezi cum trăim noi!

– Văd.

– Uită-te la fetele astea.

Dar Birică n-avea nevoie să se uite. Fetele totuși se lăsară parcă văzute, rămaseră neclintite una lângă alta, desculțe cum erau, cu fustele și bluzele lor care nu mai aveau culoare, cu brațele puternice, arse de soare, strânse la piept; stăteau astfel cu pleoapele peste ochi și arătau nespus de mândre și de frumoase. „Astea suntem, păreau să spună. Sărace și curate, și niciodată n-o să murim după vreunul fiindcă ar avea pământ. Cui îi place! sfidau ele parcă niște flăcăi închipuiți. Și să știți voi că nu puțini vor fi flăcăii care să alerge după noi când o să ieșim în lume."

– Vorbiți degeaba, spuse Birică posomorât. Nu eu am alergat după ea. Se gândi o clipă și continuă: Aseară n-am știut, că nu m-aș fi dus... A ieșit Tudor Bălosu și m-a înjurat!

– Bine ți-a făcut! afirmă tatăl, dar săriră cu gura pe el să tacă.

Birică continuă:

– De ce să mă înjure? L-am înjurat și eu.

Încheie astfel și nimeni nu mai zise nimic. Birică se întoarse la oglindă, să termine cu îmbrăcatul. Acum, surorile rămaseră să-l petreacă. Cea mică îi peria haina în timp ce cealaltă căuta ceva în chichița lăzii.

– Na, dă cu astea, spuse ea punându-i înainte o cutie mică de cremă și o sticluță cu parfum făcut de ea în casă din levănțică și alcool.

Birică își puse cravata, sora cea mică îi ținu haina, se pieptănă și se parfumă, după care ieși pe poartă petrecut de privirile familiei și ale vecinilor. Costumul negru și cravata nu-i stăteau rău, spre deosebire de alți flăcăi pe care hainele orășenești îi făceau de nerecunoscut.

XXVIII

În drum spre Moromeți, Birică se luptă din răsputeri să alunge supărarea pe care i-o pricinuise tatăl său. Acesta îi vorbise

ca și când el, Birică, ar fi uitat vreo clipă felul cum trăiesc ei. Ce-a vrut să spună? Că surorile lui... Era de neînțeles! Doar știa că trebuie să se însoare cât de curând, să lase drum surorilor, știa totul, ce rost avea să-i reamintească?!...

Având o stare turbure de nemulțumire și ură împotriva nu se știe cui și de pornire necruțătoare contra Polinei care îl zăpăcise cu dragostea ei, Birică ajunse pe ocolite în fundul grădinii Moromeților – nu vroia să fie văzut de ai lui Bălosu – îl strigă pe Nilă printr-un șuierat scurt și se așeză să-l aștepte. Era hotărât s-o vadă acolo pe Polina cu orice preț și, dacă s-o putea, să-i ardă câteva... Gândea că ea nu se purtase cinstit...

– Tu ești, Birică?

– Nilă, hai că vreau să vorbesc ceva cu tine, spuse Birică în șoaptă groasă.

Nilă se așeză greoi și nu mai zise nimic. Se vedea după fața lui că bănuiește despre ce e vorba. Birică nu mai zise nici el nimic.

Stăteau sub un dud bătrân și tăceau. Nilă se gândea și Birică aștepta. Deasupra lor câteva păsărici se certau pe o cracă și țopăiau cu piciorușele lor subțiri ca firul de iarbă. Era cald și liniște, în aer nu se simțea nici o adiere. Pe o cracă mărginașă câteva frunze late ale dudului începură să pâlpâie slab, dar obosite se stinseră în nemișcare. Peste sat zgomotele erau parcă înăbușite chiar de la început, parcă se dormea în aer.

Obosit și parcă mâhnit, Nilă se uită țintă la prietenul său.

– Vreai să vorbești cu Polina?... Să-i spun Titei s-o cheme?...

– Spune-i!

Nilă se ridică ceva mai vioi și vru să se îndepărteze, dar Birică îl opri:

–Nilă, șopti el mohorât. Adu și o măciucă...

Nilă se posomorî, nu înțelese dintr-o dată, apoi se împotrivi slab...

– Lasă, mă, ți-e frică de Victor?

– Nu, dar s-o am aici! mai spuse Birică.

Nilă se întoarse cu Tita, care și ea înțelese când îl văzu pe Birică lungit sub dud. Dar parcă nu vroia să se ducă.

– Vreai să vorbești cu Polina? întrebă ea. Arăta supărată. Să-i ia moartea cu neamul lor! spuse ea așezându-se. Nu știu cum o fi Polina, dar Victor, mă gândesc ce proastă am fost! Guica mă făcea de râs că aș vrea eu să mă mărit cu Victor! Și Victor sta acilea și nu zicea nimic... Nu mă duc eu la gardul lor! mai spuse Tita furioasă. O să creadă că strig să mă vadă el.

– Lasă, Tito! Du-te! șopti Nilă.

– Nu mă duc. O s-o trimit pe Ilinca! răspunse Tita și vru să se ridice, dar taman atunci Ilinca o strigă din curte și apoi glasul ei se apropie de grădină și o strigă iar:

– Tito, unde ești? Hai că trec călușarii!

Se auzea într-adevăr în liniștea satului cum se apropie cântecul lăutarilor. Birică, Tita și Nilă ascultară. Deodată se auzi strigătul prelung al mutului, urmat de țipetele ascuțite ale muierilor și fetelor.

– Abreaaaaaau!...

Tita se ridică, Nilă vru să se ridice și el, dar se uită la prietenul său:

– Hai să vedem călușarii!

– Dă-i dracului de călușari că-i vedem noi pe urmă... Te gătești și mergem pe urmă după călușari! răspunse Birică.

– Hai, Tito, du-te odată și spune-i Ilinchii, dacă tu zici că nu te duci, se supără Nilă.

Tita plecă, dar Ilinca întârzia să se arate. Călușarii se opriseră undeva foarte aproape și țipetele de spaimă vesele ale muierilor și fetelor nu mai conteneau.

– Ia hai, mă, până la drum, să vedem unde joacă! nu-și putu stăpâni Nilă nerăbdarea.

Se ridicară și se întâlniră cu Ilinca. Venea fuga să le spună că n-o poate chema pe Polina fiindcă s-au oprit călușarii la ei, și Polina e în casă, se gătește.

– Hai acolo! se hotărî Birică.

Lumea umplea toată curtea lui Bălosu. Nu era loc și năvăleau pe prispă și în grădină, în spatele casei Moromeților. Copiii cățărați pe garduri urmăreau mutul, gata să țipe și s-o ia la goană. Bălosu deschisese poarta spre șosea și, cu toate că împrejurimile casei erau înțesate, cea mai mare parte din lume rămăsese afară.

Birică și Nilă se înghesuiră prin grădină să ajungă mai aproape. Birică îi spuse Ilinchii să se strecoare ea până lângă prispă și când o ieși Polina să-i spună să vină după căluș sub dudul din fundul grădinii. El căuta totuși să se apropie de călușari, s-o vadă pe Polina când o ieși. Avu noroc cu mutul, care se repezi în mulțime urlând și lovind cu sabia lui roșie să facă loc călușarilor. Ținu piept năvalei înapoi și se împinse aproape de tot în față fără să ia în seamă lovitura pe care o primi de la mutul furios.

Tocmai se începea vestitul joc și călușarii se strigau unul pe altul să se adune: hăp! hăp! hăp! Se aliniară în mijlocul bătăturii cu fața spre pridvorul lui Bălosu și îl așteptară pe mut să dea semnalul.

Tudor Bălosu cu muierea și cu Victor ieșiseră în pridvor. Victor stătea în picioare, îmbrăcat într-un costum gri, cu cravată în dungi roșii la cămașă galbenă de mătase, cu capul gol și pieptănat lins. Arăta cam spălăcit la față, dar era distins îmbrăcat și țeapăn. Tudor Bălosu și muierea, gătiți și ei de sărbătoare – Tudor Bălosu purta vestă neagră peste cămașă albă cu mâneci bogate, Aristița rochie de catifea albastră – stăteau pe scaun având-ul pe Victor între ei. Nu oricine putea primi călușul, care ținea mai bine de un ceas, și felul cum stătea Victor în picioare și se uita în jos la mulțime dădea de înțeles tocmai acest lucru.

– Mă, șeful ăla al călușarilor! strigă el, și când acesta se apropie de Victor, Victor îi spuse: Jucați călușul întreg! lucru

care plăcu la toată lumea, fiindcă numai la Aristide și la câțiva din sat se juca în întregime acest joc rar. Aristița Bălosu părea mai retrasă și mai puțin mândră, și se uita din când în când spre tindă așteptând-o pesemne pe Polina, care întârzia.

– Mutule! strigă șeful călușarilor spre mut. Mă, Abreau, treci încoace!

Mormăind, Abreau se apropie cu oala în mână și se opri în fața călușarilor aliniați.

Nu era mut și nu-l chema Abreau, îl chema Costică Giugudel și rostul lui ca „mut“ în jocul călușarilor părea să fie al unui regizor sau director de scenă. În timpul jocului lovea groaznic cu sabia călușarii care oboseau sau jucau prost, iar călușarii erau legați prin jurământ să nu se supere și să nu întoarcă loviturile, ci doar să se apere cu frumoasele lor ciomege la care aveau legați clopoței. Călușul ținea trei zile, de Rusalii, și istovea cumplit pe călușari, căci era un joc cu atât mai frumos cu cât ritmul său ajungea mai încordat și mai intens.

Când speria și stropea cu ouă clocite muierile și copiii, mutul mormăia ca un urs sau urla ca un taur: abreau! Purta o fustă murdară și zdrențuită sub care ținea ascuns falusul de lemn. Era boroșcoit pe mâini și pe față cu roșu și arăta înspăimântător.

Abreau se grăbi să facă așa-numita numărătoare, trecând de la un călușar la altul și mormăind nu se știe ce în dreptul vreunuia pe care îl știa mai slab. Se trase înapoi și se stropși la ei poruncitor.

– Hăp-șa!

– Hăp-șa! răspunse șeful călușarilor care apoi își întoarse fața de la mut și porni la pas, în tactul muzicii, ocolind în cerc cu jucătorii în urma lui. Toți aveau clopoței la picioare, la ciomege și la fes, betelii și caftane roșii. Erau oameni din sat dar erau de nerecunoscut, arătau deosebit de frumoși în această îmbrăcăminte a lor. Jocul lor stârnea în sat o încântare aproape

fără margini; era singurul joc care avea rigoarea lui veche: nu se putea juca decât în formație, în costume, cu mut și cu încă ceva care era greu de găsit și de păstrat și anume un conducător neobosit și mai bun decât toți ceilalți care „să știe călușul“, adică să țină minte numărul și ordinea figurilor de joc. La a patra măsură șeful întorcea fața spre jucători și striga chemarea: hăp-șa! la care ceilalți, la măsura următoare, răspundeau în același fel. Din ce în ce însă chemarea șefului se lungea ca o rugăminte și în același timp ca o poruncă, până ce, deodată, el se întoarse cu totul spre jucători, ridică ciomagul deasupra capului și strigă aspru:

– Hăp-șa!

– Hăp-șa! i se răspunse și intrară în plin căluș, șeful jucând în fața lor, mergând de-a-ndăratelea și strigând mereu, în tactul trepidant al muzicii, aceeași chemare:

– Abreaaau! izbucni mutul și se repezi cu sabia roșie în mulțime, care la vederea lui se năpusti îndărăt cu strigăte sălbatice de veselie și spaimă. Mutul scoase falusul de lemn și gonind și mormăind bestial de-a lungul cercului din jurul călușarilor începu să toarne peste el lapte și să spargă ouă.

Fără să se fi uitat spre pridvor, Birică simți că Polina a ieșit din casă și întoarse capul într-acolo luptându-se cu mulțimea care îl înghesuia. O văzu pe Ilinca apropiindu-se. Polina stătea în spatele maică-sii, în picioare, cu brațele strânse la piept. Văzând-o, Birică uită pentru o clipă totul și înverșunarea se topi în el ca și când n-ar fi fost. Ea arăta veselă și liniștită și când Ilinca lui Moromete se apropie și îi șopti la ureche, Polina dădu din cap că a înțeles și continuă să rămână veselă, cu fața spre călușari.

Buimac, neînțelegând, flăcăul nu mai putu sta la călușari și se retrase spre grădină. Se duse sub dudul Moromeților și se întinse în iarbă cu fața în jos. Stătu acolo singur, așteptând spargerea călușului, care părea să nu se mai termine. Strigătele animalice ale lui Abreau, țipitele și râsetele ascuțite spintecau

aerul până departe, iar printre ele, neîncetat, ritmul clopeților, chemarea încordată a călușarilor, hăp-șa!, uneori istovită și lungă, hăp-șa și mereu în tactul rigid și intens al viorilor. Când în sfârșit muzica încetă și se auziră strigătele de astă dată răzlețe, hăp! hăp! Birică sări în picioare. Viorile însă începură din nou. Uitase că după căluș flăcăii și fetele jucau și ei horele lor mai domoale.

Se întinse la loc în iarbă din nou mohorât și înverșunat, dar deodată tresări. Polina deschidea poarta grădinii și se apropia. Nu mai arăta veselă, dar nici nu se putea spune că ar fi îngrijorată de ceva. Se apropie totuși cu sfială de flăcău și când se opri îi dădu bună ziua.

– Bună ziua, Birică! îi spuse și avu o sticlire ciudată în ochi, când îl văzu cum arăta și cum stătea întins în iarbă.

Birică se ridică încet și se dădu după copac. Polina veni după el. Se uita la el drept, cam de sus și aștepta.

– Ce e, Birică? îl întrebă.

Era frumoasă, cum stătea înaintea lui cu fața aproape. Avea un obraz alb, bărbia rotundă și curată. Încă de tinere unele fete aveau pe chipul lor ceva muieresc. Polina nu avea, și nici nu se vedea că va avea curând, cu toate că împlinea douăzeci de ani. De obicei ținea pleoapele peste ochi și numai Birică îi cunoștea privirea vie, strălucitoare, umbrită totuși de ceva tainic care nici ea nu părea să știe ce ascunde. Acum se uita la el cu privirea aceea.

– Ce vreai, Birică? îl întrebă ea din nou și arăta parcă grăbită să se întoarcă la căluș.

– Va să zică, Polino, eu fluier la tine și tu îl trimiți pe tac-tău să mă înjure! spuse Birică întunecat.

Polina nu răspunse și nu se clinti.

– Te măriți, ai? spuse el, de astă dată cu un glas tărăgănat de încordare și amenințare. Dumnezeul tău că n-am știut eu cine ești! exclamă el acum cu o durere vie și se uită la ea crunt, gata s-o plesnească.

Ea nu se feri, ceea ce îl făcu pe flăcău să se abțină:

– Și nu puteai să-mi spui mai dinainte? Să-mi fi spus că nu-ți mai place și te...

– Păi, ți-am spus, zise fata.

– Când?

– Joi după Paști!

„Joi după Paști" era o batjocură, adică niciodată. Ea îi spusese totuși ceva atunci la început când el adusese vorba de însurătoare.

– Joi după Paști, nu ții minte? repetă ea batjocoritor. Și pe urmă ce, trebuie să-ți spun ție cine îmi place? Pe cine îmi place pe ăla îl iau.

Birică o plesni peste față cu toată puterea. Ea țipă înăbușit și își duse brațele la ochi, dar nu se clinti din fața lui. Fiindcă el nu mai dădu, își descoperi ochii. Ardeau.

Birică o văzu și rămase nemișcat sub privirea ei, sumbru și necruțător. Dar ea nu clipea și o umbră de spaimă și un fulger de bucurie licăriră în privirea lui.

– Ei, te-ai răcorit?! murmură fata.

Birică înghiți greu de câteva ori. Gâfâia.

– Hai, Birică, nu fi supărat! repetă fata, de astă dată cu sfială și teamă. Nu fi supărat pe mine, că mi-a fost frică de tata și d-aia n-am ieșit. Eu credeam că tata știe de tine, dar el a aflat abia alaltăieri... Stai să vezi cum s-a întâmplat...

– De ce nu mi-ai trimis vorbă? o întrerupse Birică mânios. Să mă fac eu de râsul lumii la poarta voastră!

– Birică! se rugă Polina cu o voce diferită de a lui, șoptită și fierbinte, și el începu s-o asculte posomorât și îmblânzit, pe chip cu o expresie care arăta, înainte ca el să fi știut, că se afla din nou sub puterea simțirii care o stăpânea și pe ea.

Era glasul ei cunoscut, glasul ei care îi aprinsese inima. Surorile lui, care îi ceruseră să fie necruțător cu ea, nu cunoșteau acest glas, iar părinții ei, care vroiau s-o mărite cu altul, nici ei nu-l cunoșteau.

XXIX

Tudor Bălosu cel puțin nici nu se gândea în clipa aceasta la ea. Pentru el măritișul Polinei se și terminase. Stan Cotelici avea douăzeci de pogoane de pământ și hotărâse în mintea lui – deocamdată nu știa nimeni de aceset lucru – să-și mărite fata fără zestre și anume cu obligația scrisă din partea ginerelui că renunță la ea, ceea ce însemna la urma-urmei înzestrarea pe socoteala ginerelui, lucru greu de înfăptuit, dar acum nu se gândea la asta. În timp ce călușarii jucau și lumea se înghesuia în curtea lui mică, Tudor Bălosu constata încă o dată că locul din spatele casei lui Moromete îi trebuia ca aerul. Nu se mai gândea nici la Boțoghină, socotea afacerea încheiată, se întreba mereu ce anume ar fi de făcut să pună mâna pe locul Moromeților și nu vedea nimic și ura împotriva lui Moromete creștea în el în așa fel încât își dădea seama că această ură nu se va opri până ce nu-și va împinge curtea până sub casa acestuia.

Starea aceasta nu-l părăsi până seara, și la masă abia băgă de seamă că Polina întârzia de la căluș. După masă însă, cineva, o muiere, strigă la poartă și îi spuse Aristiței că a auzit că Birică ar fi furat-o pe Polina. „Așa o fi?“ se interesă muierea. Aristița răspunse de formă că astea sunt vorbe, dar se întoarse în casă înspăimântată și îi spuse bărbatului ei care, auzind, scoase un răcnet de furie. Victor înjură de astă dată fără nici o eleganță și strigă: „Hai, tată!“ și ieșiră amândoi din curte cu ciomege groase în mâini.

Nici nu se gândeau că Polina ar fi vinovată de altceva decât de faptul că e proastă și s-a lăsat amenințată de cel care a furat-o. Când îi spuseseră că a cerut-o Stan Cotelici, *ea nu zise nimic*, era deci limpede pentru ei că numai din prostie s-a dus după al lui Birică.

– Vezi, tată? Ți-am spus eu că trebuia să-i fi spart capul ăluia aseară când a fluierat în poartă, zise Victor. N-ar fi îndrăznit el acuma să-i iasă Polinei înainte.

La Birică era lumină în tindă și nimic neobișnuit. Într-un fel foarte pașnic, fetele spălau vasele, iar Birică-tatăl, în izmene, se pregătea să se culce. Rămaseră cu toți uluiți când, fără să strige sau să dea de veste cu ceva, Tudor și Victor Bălosu și încă vro doi, rude ale acestora, năvăliră cu ciomegele în tindă și amenințară să iasă Polina afară:

– Polino, ieși afară de bunăvoie și hai acasă, dacă vreai să nu intru eu peste tine! strigă Bălosu.

– Iar pe dumneata, dom'le Birică, dacă te mai prind că-i ieși Polinei înainte, pe cuvântul meu că-ți dau la cap! amenință Victor cu un glas iarăși elegant.

Numai că repede își dădură seama că Birică n-a fost el atât de prost să tragă acasă cu Polina. Intrară prin odăi se urcară în pod, căutară prin grajd și grădină...

– Ia lasă, Victore! spuse Bălosu într-o vreme, oprind cercetările. Ia hai acasă! Hai acasă că s-a terminat, s-a făcut de râs, dumnezeul ei de fată... Las-o că se întoarce ea, n-avea nici o grijă! Dacă n-am s-o omor!

– Nu e vinovată ea, tată! spuse Victor cu glasul lui spălat. Ar trebui să mergem la șeful de post și să...

Dar se opri; își dădu și el seama că n-ar fi izbutit decât să se facă de râs.

– Ascultă, Birică, dacă voi credeți că o s-o las eu pe Polina la voi, vă înșelați! spuse Bălosu în pragul tindei, adresându-se tuturor. Atâta vă spun, că dacă Polina e proastă fiindcă n-am bătut-o, dumnezeul ei de fată, că trebuia s-o bat s-o omor, și credeți că o să-i dau pământ, vă înșelați amarnic, încheie el cu ceva din felul elegant de a vorbi al fiului său. Dar să știți de la mine, mai spuse, în timp ce Victor și ceilalți se îndepărtau spre poartă, nici o brazdă n-o să-i dau și mai bine ați face să vă duceți acum și să-i spuneți acolo unde s-a pitit că n-o să mă împac cu voi orice-ați face! Să lase mai bine fata să vie acasă și să fim oameni de omenie... Atâta să știți, să nu ziceți că nu v-am spus! Bună seara!

Bălosu se mai liniștise. N-avea îndoială că ai lui Birică l-au înțeles cum trebuie; să se însoare Birică-fiul cu o fată fără zestre, nu putea fi o glumă pentru ei.

Numai că familia lui Birică nu știa nimic. După ce ai lui Bălosu plecară, Birică-tatăl rupse tăcerea uimită care stăruia în tindă și porunci:

– Să se ducă cineva și să afle ce e cu ăla; să-i spună să se întoarcă acasă, dacă nu cumva e nebun!

Fata cea mare se îmbrobodi în tăcere și pieri grăbită în întuneric. Întârzie cam mult, se întoarse cam după vreo două ceasuri. Ea spuse că a fost la ai lui Moromete și l-a întrebat pe Nilă. Acesta i-a spus că Birică s-a vorbit cu Vasile al lui Dumitru lui Nae să stea la ei cu Polina până mâine-dimineață.

Fata arăta parcă împăcată cu ceea ce făcuse fratele ei. Ba, ceva din povestea aceasta începea chiar să-i placă.

– Ei, și ai fost la Dumitru lui Nae? întrebă Birică-tatăl supărat de înfățișarea fetei. Ce te râzi așa?

– Păi râd fiindcă Polina era gătită ca o mireasă, spuse fata veselă, dar fără să fie ea însăși prea convinsă că asta era pricina veseliei. Am fost la Dumitru lui Nae și i-am găsit în odaia curată, povesti ea. Erau cu Dumitru lui Nae și cu fi-său Vasile și cu toții stăteau și beau vin!

Fata izbucni de-a binelea în râs, spre stupoarea familiei.

„Ei, bine c-ai venit, Ileano! m-a luat Birică în primire când m-a văzut. Ia stai tu colea, zice, lângă fratele tău și spune-mi că nu ești supărată pe mine." „Eu pe tine?!" zic. „Păi, da, zice, că azi după-prânz m-ai luat la rost..." „Treaba ta, zic, ești mai mare! N-o să te învăț eu!" „Ei, ia lasă, Ileano, zice Dumitru lui Nae cu glasul ăla al lui. Ia lasă", zice.

Fata pufni din nou și se făcu roșie de rușine, dar nu-și putea stăpâni veselia.

– Ce e cu tine?! se dumiri tatăl deodată. Ai băut ceva pe-acolo! constată el cu reproș.

– Să-l ia moartea pe Dumitru lui Nae, mi-a dat cu sila, se dezvinovăți fata, supărată acum că se făcuse de rușine dintr-un pahar de vin.

Toți înțeleseră că fata n-a mai găsit de cuviință să-i spună lui Birică și Polinei despre amenințarea lui Bălosu. Ar fi fost zadarnic, n-ar fi făcut decât să le strice bucuria. Încât familia se împăcă cu ideea că, bine sau rău, Birică s-a însurat.

În zori se pomeniră cu Birică și Polina intrând în casă, se treziră și rămaseră cu ochii mari și fără glas, iar mama abia putu să mai exclame:

– Birică, mamă! Iar Polinei: și tu, Polino!

Se uitau la ei și parcă nu le venea să creadă că doi inși pot arăta atât de bucuroși, că le poate sta atât de bine unul lângă altul. Surorile cel puțin parcă se prostiseră cu totul, iar cea mică nu se sfii chiar să rămână mai mult timp cu privirea asupra Polinei și să spună:

– Ce frumoasă ești, țață Polino!

– Maică, să vă fie cu noroc! se rugă parcă mama, apropiindu-se.

Polina îi luă mâna și i-o sărută; mama o îmbrățișă, dar nu se putu stăpâni și izbucni în lacrimi. Polina însă era veselă, și la lacrimile soacrei ea se veseli parcă și mai tare.

– Nu plânge, mamă, că mai avem și nunta, spuse ea.

Adică, dacă era vorba să plângă de bucurie, să plângă la nuntă, când bucuria o să fie mai mare, și aceste cuvinte sporiră și mai mult bucuria aceasta de acum, venită parcă pe neașteptate.

PARTEA A DOUA

I

În ziua când Achim se pregătea să ia drumul spre București, de dimineață căzu o ploaie scurtă și frumoasă care se porni cu picături rare și puternice ca de piatră. Pe prispa casei Moromeților stătea un tânăr îmbrăcat într-o dulamă jerpelită și fuma în tăcere, gânditor, fără să ia în seamă ploaia care zguduia cerul. Achim se uita nemișcat la el, rezemat de stâlpul parmalâcului. În curând pământul se acoperi de clăbuci și aerul se încețoșă ca de toamnă.

Mai galben ca ceara – după bătaia cu pândarul îl prinseră iarăși frigurile – Niculae ieși pe prispă și se opri între tânărul tăcut și fratele său Achim. Catrina și fetele, Moromete, Paraschiv și Nilă stăteau și ei nemișcați, împrăștiați pe toată lungimea prispei și ascultau înfiorați zgomotele văzduhului.

– Chestiunea asta nu prea îmi vine mie la socoteală, spuse Moromete nemulțumit. Planta are sucurile ei care...

– Mai bine închină-te la Dumnezeu să nu dea piatră, îl întrerupse Catrina înfricoșată că omul ei cârtea acum împotriva norilor. Tito, Ilinco, închinați-vă voi, că ăștia...

Dar nu se închină nimeni. Din grădină se auzi zgomotul cuiva care vroia să intre în curte. Era Duțulache. Se ridicase dincolo de poartă cu labele peste gard și schelălăia; poarta grădinii era prinsă în lanț. Câinele dădu ocol prin spatele casei,

ieși în goană prin grădiniță și străbătu bătătura supărat și fleșcăit de ploaie, se piti sub streașina mică a grajdului.

– Duțulache, vin, mă, încoa'?! îl chemă Moromete familiar.

– Achime, după ce stă ploaia, pleci? întrebă Niculae cu ochii aprinși, uitându-se cu dragoste când la fratele său, când la tovarășul acestuia care stătea tăcut pe prispă.

– Da, plecăm, îi răspunse Achim.

– Și nu e așa că vă întoarceți taman la toamnă?

– Așa o fi!

– Bietul de el, l-a prăpădit de tot pârlita aia de Bisisica, murmură mama, la auzul glasului tremurat și plin de teamă al băiatului. I-e drag și lui să se ducă la școală, continuă ea. Copiii oamenilor stau cu cartea și el zace aci pe capul meu și plânge în fiece seară, zise Catrina mai departe, trăgând albia de spălat sub streașina casei.

– Păi să se ducă, de ce nu se duce! spuse Moromete iritat. Și ce să caute la urma-urmei? Că de trecut clasa tot nu-l mai trece! Atunci cum? Doar așa, ca să se afle și el în treabă?!

– Nu e vorba că să-l treacă clasa, zise femeia. I-e drag și lui... că toată ziua stă singur pe izlaz și i-o fi urât...

– Ce-i facem, Paraschive, ce dăm la caii ăia? zise Moromete luând vorba femeii din gură.

– Mai sunt niște coceni... mormăi Paraschiv.

– Și tu ce faci, Nilă, ce găinezi acolo pe scaun? spuse Moromete din ce în ce mai iritat. Ia du-te și adu hamurile alea să le mai dregem... Niculae, vezi unde e sula, ad-o încoace...

– Ilinco, dă-i sula lui tata, vezi că e pe poliță, deasupra ușii, zise Niculae fără să se miște dintre cei doi.

– Și zici că să te mai duci la școală! se răsti mama nemulțumită.

– Da' ce, o doare ghearele să-i dea sula de pe poliță?!... mormăi Niculae arțăgos.

În loc să se supere, femeia avu un zâmbet ascuns. Asemănarea dintre copil și tată o izbise în clipa aceea. „Neamul, lovi-l-ar moartea să nu se stingă!“ gândi ea.

După o jumătate de ceas ploaia se opri și Achim scoase oile din obor. Moromete stătea cu fruntea aplecată în hamuri și cosea. Abia când fiul ieși cu oile în drum și se întoarse să-și ia ziua-bună, omul strigă de pe prispă fără să-și ridice privirea din curele:

– Achime!

Acesta se apropie. Niculae se apropie și el, chipul lui galben se însuflețise de bucurie.

– Vezi cum îi faci p-acolo! mormăi Moromete mereu cu fruntea și cu sula în hamuri. Te lăudai că... Tăcu câteva clipe lungi, apoi, deodată, încurcat și nemulțumit, ridică fruntea din curele: Soră-mea Guica clănțăne pe la toate ulucile că nu vă las să vă căpătuiți! Înfipse sula adânc și se opri uluit: Auzi?! Nu vă las eu!

– Ai, mă, Achime, ce faci? Când mai ajungem noi la București? strigă flăcăul din drum.

Moromete își întoarse privirea spre poartă și observă:

– Ce e, mă, Cătănoiule?! Crezi că se mută Bucureștiul din loc?

– Hai, nea Ilie, dă-o dracului! răspunse flăcăul supărat.

– Du-te, mă, și aranjează-te, viu și eu acuma, zise Achim așezându-se pe prispă lângă tatăl său.

Moromete scoase sula din ham și se întoarse spre Achim:

– Na! făcu el. Uitați-vă la ăsta! Ce-o mai fi așteptând?! Ce mai aștepți, Achime?

Niculae izbucni în râs.

– Tu ce râzi, mă, ca proasta? se supără Moromete, căruia pesemne că nu-i ardea de glumă.

Achim se ridică de pe prispă și porni spre poartă.

– Vezi că peste o săptămână începem secerea, zise Moromete tare, cu spatele spre drum. Cumpără d-acolo câteva seceri și trimite-le prin ăsta al lui Scămosu... că n-avem cu ce secera.

– Unde îl găsesc eu pe Scămosu? răspunse Achim, oprindu-se din mers.

– Întreabă și tu pe cineva p-acolo: „Mă, unde trage alde Scămosu de la noi din sat?“ și o să-ți spuie! Fiindcă toată lumea îl cunoaște p-acolo! îl lămuri Moromete sarcastic.

– Hai, Ilie, lovi-o-ar moartea de vorbă! zise Catrina. Omul pleacă la drum și tu... Achime, ia-mi și mie o basma, că îmi iese părul prin cap, mi-e rușine și mie de muieri la biserică... se rugă apoi mama.

– Auzi, mă, Achime, ce spune mă-ta! zise Moromete dintre hamuri cu un glas furios. Trimite pentru ea și pentru fetele astea, așa, cam... o duzină de basmale.

Paraschiv și Achim izbucniră într-un râs, care mamei i se păru nerușinat. Ea se făcu roșie de mânie și nu putu înghiți batjocura:

– Și ce dacă zic? spuse ea. Zic și eu ca o mamă, care...

Moromete întoarse fulgerător capul spre ea. Catrina tăcu o clipă.

– Ia nu te mai uita! îl înfruntă apoi. „Așa cam o duzină de basmale!“ îi imită ea glasul furios și adăugă cu dispreț: Cloșcă! Stă între hamuri și vorbește! Guica al treilea!

Dar Niculae era vesel și Catrina nu-l mai luă în seamă pe bărbatul ei. Se uita la Niculae care îi tot sărea lui Achim în spinare, încerca să-i pună piedică și cum acesta arăta pentru bucuria lui o înțelegere mai mult decât binevoitoare, Achim chiar promise că dacă anul ăsta Bisisica rămâne stearpă, are s-o taie la București și are s-o vândă. Ce ciudat era copilul ăsta, gândea mama despre Niculae. El nu-și ura frații vitregi...

– Niculae! îl chemă ea mai târziu, după ce Achim nu se mai văzu. Ia-o și tu prin grădină, vezi să nu bage tat-tău de seamă, și du-te la școală!

Nu pentru că taică-său ar fi avut ceva împotriva școlii, dar astăzi, după cum socotea Catrina, nu l-ar fi lăsat să se ducă la școală, l-ar fi prins pe Niculae să-i țină, de pildă, hamurile.

Nu mult după plecarea lui Achim, pe ulița Moromeților fu văzut șeful secției de jandarmi însoțit de doi soldați cu puștile în bandulieră și de un om cu capul bandajat. Câinii lătrau nu ca la urs, ci într-un fel deosebit, și anume așa ca pentru niște oameni-jandarmi. Mare îi fu mirarea lui Moromete când văzu, dintre hamurile și curelele lui, că șeful secției trece podișca și intră chiar la el în curte.

Duțulache, care până atunci stătuse liniștit, porni glonț să latre și ar fi sărit în capul șefului dacă acesta nu s-ar fi tras înapoi și nu ar fi închis repede poarta.

Catrina se sperie rău:

– Mă! îi spuse omului. Scoal' în sus. Jandarmii! Apoi către fete: Și voi ce stați? Intrați în casă!

– Ce-ai, fa, cu ele? zise Moromete, văzându-și de treabă...

– Moromete, strigă un glas din poartă, vin' până aici!

Moromete abia acum ridică fruntea și se uită cu adevărat spre drum. Chipul i se prefăcu surprins.

– Vin' până aici, Moromete, ce, n-auzi? strigă șeful de post, ezitând să intre în curte.

Moromete își lăsă fruntea în jos și spuse încet, înfigând sula într-o curea, ca și când ar fi vorbit hamurilor: „...Pe mă-ta și pe tine, găinarule! Parcă ai fi mâncat cu mine dintr-o strachină!“ Apoi ridică fruntea și răspunse cu un glas binevoitor, glumeț chiar:

– Acu' de ce m-oi fi făcând să mă scol degeaba?! Ce-i fi având cu mine?!

– Moromete, n-auzi să vii pân' la poartă?

– Hai, domnule, că n-o să te mănânce! De ce mai porți pușca aia în spinare? Dacă te mușcă îți dau autorizație să tragi în el...

Șeful de post, însoțit de cei doi soldați și de civilul bandajat la cap intrară în curte și se apropiară de prispa casei.

– Nea Ilie, zise șeful de post oprindu-se înaintea hamurilor, bună-dimineața!

„Așa!... pe mă-ta de 'oț!“ își spuse Moromete în gând, satisfăcut. Apoi răspunse cumsecade:

– 'Neața, domnule Florică! Stați pe prispă! Uite, mai dreg și eu hamurile astea, că s-au cam prăpădit... mai spuse el, deși nimeni nu-l întrebase ce face.

– Nea Ilie, unde e băiatul ăla al dumitale care a fost duminică cu caii prin Răteasca? Trebuie să-l iau la post, am primit o declarație de la moșie. Azi-dimineață, personal, a venit la mine administratorul și a reclamat... S-a apucat cu omul ăsta, a băgat caii și oile în ovăzul moșiei, l-a bătut pe pândar până l-a nenorocit și i-a luat și pușca! Acum te-ai lămurit? încheie șeful de post mai puțin familiar.

– Cine s-a apucat cu omul ăsta? Administratorul? întrebă Moromete după un lung timp de gândire.

– Moromete, nu te preface că nu înțelegi! zise jandarmul.

Moromete nu mai zise nimic. Se căută prin buzunarul flanelei și scoase de acolo niște praf de tutun. Începu să rupă dintr-un jurnal. Stătea înconjurat de hamuri și nu spunea nimic. După chipul posomorât se părea că chibzuiește adânc ce trebuie să facă. Șeful de post își pierdu răbdarea.

– Haide, nea Ilie, că n-am venit să stau la taifas cu dumneata.

– Mă vezi pe mine tăifăsuind, ori nu ești în toate mințile?! răspunse Moromete ieșindu-și și el din sărite.

– Moromete, nu glumi cu mine că o pățești! zise șeful de post, strângând patul puștii și ridicându-se de pe prispă înfuriat. Cei doi soldați strânseră și ei patul puștilor.

– De ce s-o pățesc? întrebă Moromete răsucindu-și țigara. Apoi adăugă: Ce, m-ai prins cumva furând *găini?* și apăsă cu un anumit glas pe cuvântul găini.

– Cheamă băiatul, Moromete, și nu mai sta cu mine la discuție! zise șeful de post stăpânindu-se. Eu n-am nimic cu dumneata! Dacă ar fi vorba să am, întreabă-l pe Nilă, ălălalt băiat al dumitale, să-ți spună cum m-am purtat cu el la premilitară, când era s-o pățească. Ce dracu, ne jucăm de-a baba-oarba? Ei, fir-ar al dracu' de om, te porți bine cu el și el jefuiește moșia... Cheamă băiatu! Nu-i fac nimic, îi iau declarație și pe baza ei, să se judece cu ăsta!

Moromete prinse sula în mână și arătă în spate:

– Du-te la ăstălalt, la alde Bălosu, sau la alde Voicu Câinaru că și ăia au băieți care se duc cu vitele.

– Moromete, n-o mai scălda, îți spun cu frumosu, zise șeful de post amenințând. Nu mă face să pun soldații pe urma lui și să spui că sunt om al dracului. Băiatul dumitale a fost cu caii și cu oile și a intrat pe moșia boierului.

– Nu e boier, e boieroaică! observă Moromete.

– Să știi că te dau în judecată și o pățești urât, îl preveni jandarmul. Omul ăsta nu minte! Crezi că i-a căşunat așa, ca orbul, pe băiatul dumitale?

– Dar ca pe ce i-a căşunat?! Ca orbul i-a căşunat, nu vezi? răspunse Moromete căznindu-se să-și lipească țigara. Cine știe cu cine s-o fi bătut și fiindcă n-a mâncat destulă bătaie îi taie capul să intre în târla mea, cu șeful de post!

– Nene, zise paznicul înfumurat, eu n-am nimic cu dumneata. Dar știu că e băiatul dumitale. Am întrebat al cui este și mi-au spus. Am întrebat și pe băieți și mi-au spus: „Ai lu' Ilie Moromete!"

– Ce vorbești? bolborosi Moromete absent. Iete-m'! Ai lui Moromete, ai? Deștept mai ești! Ce-i fi crezând, că numai un câine e ciunt de coadă?

– Moromete, cheamă băiatul și nu mai discuta! mârâi șeful de post uitându-se la soldați într-un anumit fel. Ia puneți mâna și căutați-l! ordonă el. Puneți mâna pe el, că dacă n-am să-i trag o bătaie de-o să...

Soldații intrară în casă tropăind, iar șeful de post porni spre grajduri. În drum se mai întoarse spre omul bandajat la cap:

– Îl cunoști, mă?

– Îl cunosc și mort, răspunse pândarul apropiindu-se și el de șef să caute.

– Cum să nu-l cunoști, dacă te-a picnit în moalele capului, observă Moromete vesel. Apoi se supără: În loc să te apuci de muncă, bați câmpii în *bocanci,* păzești pe boier!

Moromete nu s-ar fi supărat pe pândar dacă în legătură cu moșia nu și-ar fi adus aminte de discuția de la fierărie și de Țugurlan. Avea dreptate Țugurlan: prostu ăsta în bocanci în loc să vrea să rupă și el un lot din moșie, stă și o păzește să n-o fure cineva și trage cu pușca cu sare în copiii oamenilor.

– Auzi, mă, prostule, că nici nu știu cum te cheamă! reluă Moromete și mai supărat. Bine ți-a făcut, dacă zici că te-a bătut, și nu-l mai căuta degeaba, că a plecat la București; așteaptă-l și tu să se întoarcă. Până atunci poate că îți mai trage cineva o bătaie!

II

Jandarmi în curtea cuiva nu putea fi ceva de laudă. Catrina, de obicei înspăimântată în asemenea împrejurări, de astă dată stătea în tindă și nu-și putea înăbuși râsul. De la o vreme, mai ales de duminică încoace, bărbatul ei avea mereu starea aceasta de nemulțumire și iritare care ei îi stârnea veselia, o stare ciudată pe care ea o numea *sucеală.* Moromete era într-adevăr nemulțumit de ceva, dar era parcă nemulțumit mai mult de însuși faptul că era nemulțumit decât de acel ceva care îi stârnea de fapt nemulțumirea. Catrina nu-și ascundea satisfacția când îl vedea apucat de starea aceasta, ea știa ce înseamnă, și se simțea parcă răzbunată.

– Aha! exclamă ea după ce jandarmul plecă amenințând. Nu mai zici că suntem noi proaste?! Na! mai zi și acuma! Că ești deștept tu să te cerți cu un pândar! Ooo! exclamă Catrina ridicând o mână spre cer. Ai umplut pământul cu deșteptăciunea ta!

Moromete se uită uimit la mâna ei și în ciuda iritării care îl stăpânea, trebui să convină că nevasta lui era reușită.

– Intră, fa, în casă! râse el uitând o clipă de starea lui. Vezi să nu-ți înfig sula asta undeva!

– Desfrânatule, spuse Catrina cu indignare bisericească. Ești mort după ședere și după tutun! Habar de grijă n-o să am, să știi! amenință ea. Și intră în casă triumfătoare.

Știa că n-o să treacă mult și o să le strige, pe ea și pe fete, să se sfătuiască cu ele, nefiind în stare, sau nevroind, nu se putea ști, să hotărască singur ce era de făcut.

Dar Catrina amenința degeaba: nu se putea stăpâni să nu fie alături de el. Tot așa se întâmplă și astăzi; când Moromete lăsă hamurile și intră în casă, ea chemă cea dintâi fetele cu glas îngrijorat:

– Tito, Ilinco! Hai la tată-tău! Hai, că ce-o să fie acuma fără oi, o să fie vai de capul nostru, o să mâncăm știr și urzici!

– Păi dar! exclamă fata cea mare supărată. Taci că te găsi grija! Când îl îndemnai pe tata să-l lase pe Achim să plece, mă făceai pe mine proastă.

– Ho! o opri mama împăciuitoare. Ho, că n-o să murim! Trăiește lumea și fără oi. Mai rău e de tat-tău, că vă duce grija și nu știe nici el ce să facă.

– Ba o să-i dau să mănânce numai urzici! se împotrivi Tita intrând în casă peste tatăl ei.

Paraschiv și Nilă nu erau acasă, plecaseră nu se știe unde. Niculae fugise la școală. Ilinca intră și ea în odaie și se așeză lângă sora ei. Stăteau amândouă supărate și potrivnice și păreau hotărâte să nu-i dea tatălui nici o mână de ajutor. Mama se așeză pe celălalt pat, dar nu prea aproape de bărbatul ei. Ea vorbi cea dintâi și spre suprinderea tuturor începu prin a-l învinui pe tată de un lucru la care nu se gândise nimeni până acum, și anume că nu era rău că i s-a dat drumul lui Achim la București, dar de ce trebuia să i se dea drumul cu toate oile? Nu se putea să fi lăsat aci șapte-opt dintre ele și să aibă familia ce mânca? Se putea, cum să nu se poată, dar așa se întâmplă

într-o casă unde *stăpânul* șade toată ziua și bea tutun: toate ies de-a-ndoaselea și toți trag în toate părțile! Cum o să fie bine?!

Ce ciudat lucru! Auzind aceste învinuiri, tatăl nu numai că n-o opri pe mamă să vorbească mai departe, dar lăsându-și fruntea în jos, el parcă chiar o îndemna să-l învinuiască și mai mult. Ceea ce Catrina și făcu, și încă cu multă pricepere, deoarece nu era prima dată când jucau împreună, față de copii, această comedie.

– Că dacă ne-am învățat cu ele, acum o să fie rău... Mai bine nu le-am fi luat și n-aveam greutatea la bancă! Numai tu ești vinovat; cu cinci mii de lei pe care i-am plătit astă-toamnă la bancă cumpăram o vacă și era mai bine și nici prăpăditu ăla de Niculae nu se mai chinuia cu ele pe izlaz... Că am zis că din pricina lânii, că vaca dă lapte, dar oile dă și lână...Iar acuma uite că n-o să fie nici una, nici alta, și fetele astea, râde lumea de ele! Râde Guica!

– Ei, mânca-o-ar pământul de Guica! spuse Moromete cu fruntea în pământ.

– Mânca-o-ar pământul, dar vine colea și te face de râs! i-o reteză Catrina cu asprime. Vine colea și râde de asta mai mare, că ar vrea să se mărite cu Victor!

– ...Pe mă-sa de Victor! mormăi tatăl posomorât.

– Pe mă-sa, pe mă-sa, dar ce-ți pasă ție dacă fata o să rămână aici nemăritată? strigă Catrina furioasă.

– Ia mai taci din gură, mamă, că nu e vorba de măritiș! Dacă e vorba să mă mărit, și mâine mă mărit! spuse Tita supărată pe mama ei.

Mama tăcu. Izbutise deci să atragă și spre ea supărarea fetelor.

– Chestiunea stă în felul următor, începu Moromete cu un glas mai puțin vinovat decât s-ar fi crezut, totuși prevenitor. Nu e asta care zice mă-ta, se adresă el fetelor, că dacă e să cauți în satul ăsta – și de astă dată se adresă mamei – n-ai să găsești o fată mai vrednică decât Tita. Nu e problema asta! Și nici că

am rămas vara asta fără oi! Că fetele astea sunt supărate și îmi spun mie că o să-mi dea numai urzici! Poți să-mi dai și scaieți, Tito, că eu nu mă supăr! o asigură el și rămase o clipă nemișcat și convins (adică toată lumea știe că el mănâncă orice și se miră că fata îl amenință cu urzicile).

– Hai, lovi-o-ar moartea de suceală, vorbește ca lumea, nu te mai fandosi! spuse Catrina, izbind să nu pufnească în râs.

– Păi nu e problema asta!!! se dezvinovăți Moromete uitându-se la mamă și rugându-se parcă de ea, cu durere, să fie înțeles că nu e vorba de ce-o să mănânce el.

– Spune odată și nu mai ține fetele aici, că au treabă!

– Ce facem cu fonciirea! aruncă Moromete deodată grăbit și cu mâna făcu gestul: iată, asta e problema! Ce facem cu fonciirea, că vine ăla peste o săptămână și nu ne mai iartă! repetă el cu un glas dramatic. Că nu e vorba de urzici, încheie supărat și posomorât.

Dar atât glasul său dramatic, cât și supărarea cu care încheie nu făcu fetelor nici o impresie. Tot așa, el părea mai mult supărat că era el supărat, că nu-i era lui bine.

– Atunci de ce n-ai făcut cum am zis noi? spuse Tita, ghicind această stare ascunsă a tatălui. De ce i-ai dat drumul la București? De ce-ai tăiat salcâmul? Dacă e vorba să răbdăm, barim să știm că nu răbdăm degeaba, că o să vie grâul și o să avem, nu să-l vindem să plătim banca.

– Și dacă nu pleca Achim la București cu ce plăteam? întrebă tatăl vrând s-o încurce, deși gândul fetei era limpede.

– Cu ce plăteam? Cu oile plăteam. Le vindeam și plăteam, spuse fata.

– Aha! făcu Moromete fără noimă.

– Și ne rămânea și lâna și aveam și ce mânca toată vara, spuse și Ilinca.

– Măi fetițelor! se rugă Moromete din nou, îndurerat că nimeni nu înțelegea ideile lui atât de simple. Măi fetițelor,

repetă el, păi nu ne-am înțeles noi că o parte din bani ne trimite Achim să plătim banca? Nu ne-am înțeles așa? Ce Dumnezeu, uităm de la mână pân' la gură? De ce să vindem oile? O parte din bani ni-i trimite Achim, iar ce n-ajunge pentru bancă, mai dăm din grâu! Așa s-ar făcea că ne-ar rămâne oile aici, am plăti banca și n-am vinde nici cine știe ce grâu! De ce nu înțelegeți voi!

Mama se prefăcu că a înțeles.

– Ar fi bine așa!

– Păi așa trebuie să fie! se miră Moromete că există îndoieli în privința asta. Așa trebuie să fie, repetă el convins. Vedem cu toții că Dumnezeu are grijă de noi (și aceste cuvinte el le spuse ca să-i facă plăcere mamei), are să se facă grâu berechet și în felul ăsta scăpăm de bancă pe jumătate și ne rămân și oile! Nu mai spun de banii care le rămân lor! O să-i las să facă ce vor ei cu banii ăia! Și dacă o să fie cinstiți și n-o să se apuce să înșele lumea, o să fie bine de toți!

Moromete tăcu și mama se uită nedumerită la fete. Era limpede: avea să fie bine, de ce mai erau nemulțumite?

– Lasă, maică, răbdăm și noi vara asta! le mângâie ea.

– Dar ce-i facem cu fonciirea! turnă Moromete apă rece peste propria-i liniștire. Și ce-i facem cu fonciirea *acuma!* Că dacă ar fi să ne mai lase și anu ăsta, poate o veni vreo lege să ne mai taie din ea! Trebuie să vie, fiindcă toată lumea geme, dar ne apucă de ea *acuma.*

– Păi cât avem noi de dat? se interesă Catrina.

– Patru mii!

– Păi mai plătește și tu din ea acolo și las-o până la anu! îl sfătui Catrina. „Mai lasă-ne, Jupuitule, nu ne lua cămașa din spate", vorbește și tu cu el!

– Am vorbit... pe mă-sa de jupuit cu ochii ăia ai lui, am vorbit, cum să nu vorbesc, răspunse Moromete furios. M-a trimis la perceptor, zicea că numai perceptorul poate să mă amâie. M-am dus la ăla și ăla, oleu, nici nu vrea să stea de vorbă. Dar

n-ar fi nimic dacă m-ar amâna până după culesul porumbului. Aș vinde și din porumb, că o să se facă și porumbul, și am scăpa, dar mă apucă acuma!

– Împrumută-te și tu la Aristide!

Asta era! Aici vroia să ajungă. De fapt hotărârea de a se împrumuta o luase el mai dinainte dar vrusese să aibă și girul fetelor. Moromete se ridică de pe pat și deodată părăsi consiliul de familie.

– Aoleu, mă dor oasele! se cumpăni el pe șolduri.

Avea cu totul alt glas. Se îndreptă spre ușă și ieși, lăsând-o pe Catrina să se descurce ea cum o ști cu fetele.

III

Aristide nu fusese cămătar și nu împrumutase bani decât la începutul începuturilor, acum vroia să se uite acest lucru, dând de înțeles că el se îmbogățise datorită politicii.

A împrumuta cu bani și a sta la pândă pentru ca în momentul potrivit să-l scoți pe om la vânzare sau a „ajuta" pe cineva în așa fel încât ajutorul acesta să-ți fie de întors de cinci ori mai mult, de pildă să dai un sac de grâu și să-l primești înapoi după treieriș, dar la prețul din timpul iernii, în felul acesta putea să facă avere Tudor Bălosu, care niciodată n-avea să ajungă primar, dar nu Aristide, care străbătea județul pe motocicletă și avea deschisă ușa preotului, a judecătorului și chiar a prefectului. Aristide nu mai împrumuta nici bani, nici cereale, avea nevoie de ele pentru combinații comerciale în afara satului, care trebuia să rămână numai o piață, ca să zicem așa, a prestigiului politic și socotea că pe bună dreptate afacerile acestea mărunte cu oamenii sfârșeau totdeauna, din punct de vedere electoral, prost pentru cel care le făcea. Crâșmac, adversarul său țărănist, nici acum nu știa pentru ce, numai după doi ani, căzuse în alegerile pentru consiliile comunale.

Moromete știa că Aristide nu împrumuta bani, dar asta n-avea nici o importanță. Mult mai important era faptul că el, Moromete, se ducea la Aristide să-i ceară ceva.

Casa lui Aristide era așezată în centrul satului, unde se încrucișau toate drumurile comunale și județene. Centrul semăna cu un cerc turtit și tăiat. De aici se putea apuca spre răsărit, șoseaua Glavacioc–București (80 km); spre miazăzi, spre Dunăre (60 km); gara era la 4 km de sat, iar spre munte, spre „creierul Carpaților" cum spuneau oamenii, era de obicei urmărită șoseaua care însoțea calea ferată până la Pitești – Curtea de Argeș.

Clădirea cea mai impunătoare a comunei era banca populară cooperativă „Primăvara", clădită în 1931, și care dăduse faliment îndată ce apăruse legea conversiunii. Era clădită în stilul primăriilor comunale, dar mult mai mare, cu paisprezece trepte de ciment, cu câte două coloane în părți și cu două intrări laterale mai mici. Acum era folosită la întrunirile consiliului comunal, sau ale comitetului bisericesc, sau în timpul campaniilor electorale. Uneori tinerii obțineau aprobarea lui Aristide pentru baluri și serate.

Alături de bancă, înconjurată de o bogată grădină cu pomi și straturi de zarzavat și flori, se afla casa parohului Petrică Provinceanu, care imita clădirea băncii. În partea cealaltă a centrului, ocupând o mare întindere de pământ, se vedea conacul fostei moșii, cu numeroase dependințe. Acum conacul era închiriat de maior (sau vândut, nimeni nu știa) stației de agronomie și montă care fusese înființată de curând. Bătrâna Marica și fiica ei cu părul verde locuiau în spatele stațiunii, într-o clădire ceva mai mică decât conacul. În fața stațiunii, peste drum, se afla o căsuță mică și pipernicită: acolo locuia ruda lui Moromete, Parizianul, „Guica al doilea mai prost", cum îi zicea Catrina. Mama lui Parizianul era soră cu nevasta dintâi a lui Moromete și pe vremuri ea însoțise la Paris, ca

servitoare, pe cucoana Marica. La câteva luni după ce se întorsese de acolo născuse, nemăritată fiind, un băiat pe care Moromete îl poreclise Parizianul. Parizianul era mai mare decât Paraschiv, și se însurase de mult; avea un băiat cam de seama lui Niculae. De nenumărate ori Aristide îi oferise pământ și bani, numai să-și vândă casa și locul care stăteau înfipte ca un cui în coasta gospodăriei acestuia. Nu vroise.

Aristide avea o curte imensă care înconjura din trei părți și căsuța și locul lui Parizianul. În curte se ridicau două șoproane uriașe sub care se odihneau o batoză vopsită în roșu și un vapor al cărui coș răzbătea printr-o gaură făcută în acoperiș. Casa lui Aristide era toată învelită în coarde de viță care se împleteau de la stâlpi până la streașină, ajungând până în vârful acoperișului. Casa era împrejmuită cu un gard mic făcut din scânduri vopsite cenușiu, iar în spațiul dintre prispă și gard creșteau flori. De-a lungul gardului dinspre drum, pe partea dinafară a curții, Aristide lăsase o fâșie lungă pentru jocul de popice. Construise chiar anume un fel de acoperiș, demontabil, pe care îl întindea peste gard atunci când ploua.

Avea cârciumă, care era așezată cu obloanele spre centru. Doi stâlpi în afară susțineau o prelungire mare a acoperișului, sub care Aristide scotea trei-patru mese mici cu scaune, la care se putea așeza oricine.

În continuarea șoselei, de la centru spre răsărit veneau rând pe rând o fântână de piatră, școala primară, o uliță care ducea spre prima biserică, primăria comunei, față în față cu primăria, casa notarului, alături de el casa ginerelui, directorul școlii primare, învățătorul Toderici, apoi casa celui de al doilea paroh al comunei, un tânăr învățător care se făcuse popă și reușise să împartă chiar anul acesta parohia în două (acum umbla prin sat și strângea de la oameni să repare vechea biserică). Alături de el se afla magazinul comercial și casa lui Petre Ianculov, vechi negustor al comunei.

Acesta era centrul sau *Devale,* cum i se spunea, pentru că într-adevăr comuna semăna cu o albie și orice uliță pornea la vale spre fundul acestei albii. La marginea dinspre răsărit a comunei, pe un câmp deschis, împrejmuit cu un gard înalt de sârmă ghimpată, se afla moara cu valțuri a lui Aristide și presa de ulei.

Moromete îl căută pe Aristide la primărie și întrebă secretarul dacă „domnul primar ăsta" e aici.

Secretarul primăriei era un om care avea pentru Moromete multă considerație. Cândva Moromete fusese consilier comunal, o singură dată și, nu se știe de ce, nu-i plăcea să i se amintească de acest lucru, era și acum membru în comitetul bisericesc dar nu se ducea niciodată la adunări, și pe vremea aceea, murind secretarul primăriei, Moromete îl susținuse în consiliu pe tânărul Oprescu, secretarul de acum, care nu uita acest serviciu și îi păstra lui Moromete o veche și inutilă, nu recunoștință, ci considerație, recunoștința fiind ceva care trebuia să i se cuvină lui ca secretar, fiindcă el era acela care scotea pentru oameni copii după registrul de nașteri, acte de naționalitate și origine etnică, bilete pentru vite și adeverințe...

– Am onoarea, dom'le Moromete! spuse secretarul fără să se oprească din scris: scria nemaipomenit de repede și de frumos și izbutea să facă acest lucru fiind, ca orice secretar de primărie, jumătate beat; am onoarea și toată stima, repetă el, cu ce te pot servi?

– Cu o țuiculiță, spuse Moromete ironic. Primarul ăsta e aici?

– Este! răspunse secretarul cu un glas ca de chelner. Este! strigă el, continuând să scrie în felul lui nemaipomenit, spre admirația oamenilor, care nu lipseau niciodată de pe capul lui.

Moromete ieși din birou și intră la primar.

Aristide îl întâmpină cu voioșie. Era un om cu trăsături tinerești, deși avea tâmplele încărunțite. Gulerul alb al cămășii,

răsfrânt peste haină, accentua buna dispoziție tinerească a primarului.

– A... Moromete! strigă el ridicându-se de după birou și dând la o parte hârtiile și ziarele pe care le răsfoia. Aha! Aha! exclamă. Ai citit în gazetă discursul lui Madgearu și ai venit să-mi spui că o să cadă guvernul! Șmecher Moromete! Crezi că o să ieși primar!? He, he, he! Hai noroc!... Stai jos, nea Ilie, stai pe scaun. Ce faci, domnule? E posibil, după cum se aude, că la toamnă o să fie alegeri generale, dă-o în... mă-sii, trebuie să intri în consiliul comunal.

Aristide se întoarse vorbind la birou și, așezându-se la loc pe scaun, se dădu puțin pe spate și se întrerupse familiar și totodată politicos:

– De ce nu stai, nea Ilie! Stai, domnule, pe scaun!... Ia spune-mi, nea Ilie, Cocoșilă ce mai face?

Moromete, depășit de veselia și politețea primarului, se așeză pe scaun și nu zise nimic. Aristide, degajat, reluă printr-o nouă exclamație:

– He, he, he! râse el. Cocoșilă îi înjură pe liberali, dar nu vrea să spună cu cine o să voteze. Te pomenești că l-ai atras dumneata să voteze pentru Iorga!

– Nu vrea! zise Moromete.

– He, he, he!

– Da. Cică nu se poate discuta cu el.

– Cu cine?

– Cu Iorga.

– De ce?

– Cică degeaba are doi creieri, că nici unul nu e bun.

– Iorga? He, he, he! râse Aristide. He, he, he, Moromete, ciudat mai ești! Care va să zică degeaba are doi creieri, he, he, he, fugi d-aici... Chiar așa zice? Ce zice?... Lasă, nea Ilie, tot cu ai noștri o să votați toți, ce să mai discutăm! Ia spune, ce mai faci? Vreai ceva p-aici, vreun act?

– Aș vrea eu un act, dar nu se poate! zise Moromete.

– De ce să nu se poată?! Pentru dumneata facem noi.

– Oare? încercă Moromete uitându-se dintr-o parte la primar. Așa, un act! zise el și începu să spună cu glas oficial și să scrie cu mâna în aer prin fața ochilor:

Act

Domnul Ilie Moromete, din comuna cutare, județul cutare, consfințim noi că nu mai are dreptul să plătească fonciire și impozite!

– He, he, he! izbucni primarul nestăpânit, uitându-se curios la mâna lui Moromete care tocmai semna actul în aer cu o mișcare lungă și încogârlițată. He, he, he, las-o dracului, nea Ilie, dă-o în... mă-sii!

– Sigur, îți convine să râzi, dar ia întreabă-mă pe mine!

– Ai de plătit mult?

– Hm! făcu Moromete.

– He, he, he, las-o moartă, nea Ilie, se veseli Aristide. Anul trecut dumneata nici nu știi că eu personal l-am oprit pe perceptor să nu-ți confiște căruța! Păi dacă o tot amâi... He, he, he! Te pomenești că ți-au și luat ceva din casă! Ai?

– Nu! spuse Moromete parcă cu recunoștință că nu s-au purtat încă cu el în acest fel. Nu, nu mi-au luat nimic, adăugă. Dar o să-mi ia! spuse apoi cu glas de parcă i-ar fi făcut celuilalt o promisiune.

– O să-ți ia? He, he, he! Las-o moartă, nea Ilie! Lasă că dacă o să fii ales în consiliul comunal ne descurcăm noi.

Aristide nu mai râse. Moromete se uită o secundă la el, apoi întoarse capul în altă parte și rămase nemișcat și posomorât. Primarul îi propunea într-un fel destul de lămurit să devină omul lui. Ceva asemănător se mai întâmplase o dată pe vremea când Aristide nu era așa de bogat și Moromete nu atât de prudent în politică. Aristide plăcuse oamenilor și fusese susținut în alegeri, iar consiliul comunal din care făcuse parte și

Moromete aprobase cu multă nevinovăție două importante hotărâri pe care le propusese Aristide îndată ce fusese ales primar: o hotărâre cu privire la un monument în cinstea eroilor și alta cu privire la ridicarea unui cămin cultural. Amândouă proiectele trebuiau realizate prin autoimpunere. Porniseră membrii consiliului comunal prin sat cu căruțele și strânseseră grâu și porumb; de două ori, în doi ani; și oamenii dăduseră, avuseseră încredere în consilierii lor, iar consilierii predaseră grâul și porumbul primarului, în care aveau încredere; iar primarul nu dezminți încrederea consilierilor săi, ridică un monument de ciment de doi metri pe un teren de un metru pătrat, monument pe care fură trecuți toți eroii războiului de reîntregire și clădi o aripă a școlii începută de mult, adăugând, sub frontispiciul pe care scria *Școala,* și: *Căminul cultural.* Dacă între timp Aristide n-ar mai fi luat și alte hotărâri la fel de importante, de astă dată referitor la executarea bugetului comunei, la folosirea terenurilor și altor bunuri ale primăriei, și nu le-ar fi executat în același chip, adică având grijă să nu existe hârtii sau să existe hârtii care îl acopereau, afacerea cu monumentul și căminul cultural ar fi sfârșit rău pentru el, adică așa cum i s-ar fi întâmplat oricărui om care n-ar fi fost total cinstit; dar amestecată cu altele și întinsă pe mai mulți ani, această afacere de început se împletise într-un lanț gros, puternic și total, pe care nimeni, odată ce lanțul se formase, nu mai putea să-l desfacă. Moromete cunoștea și el această chestiune cu monumentul și căminul cultural, dar Aristide îi dăduse de înțeles că afacerea era în ordine; era foarte mirat că Moromete nu-i spusese din vreme să-i dea și lui niște izlazuri să le folosească; ce dracu, toți consilierii luaseră, numai Moromete rămăsese...

Drept răspuns, Moromente părăsise consiliul și se găsiseră destui care să râdă de el că a fost prost și nu s-a ales cu nimic și că de aceea nu se mai duce pe acolo. Poveste veche și uitată chiar și de Moromete. Dar iată că Aristide n-o uitase și îi

propunea iarăși, având în vedere alegerile apropiate, să voteze din nou pentru el și să-l sprijine iarăși în sat. În schimb, Aristide avea să-l ajute să se descurce în consiliul comunal mai bine ca data trecută.

– Știi că eu nu fac aici la primărie decât să iscălesc hârtii, spuse Aristide mai departe, văzând că Moromete tace posomorât.

„Se știe de mult că eu las acuma pe alții să se ocupe de afacerile primăriei", însemnau de fapt cuvintele lui.

– Nu mai am timp nici să mor, adăugă el vesel, și nu mințea, era ocupat până peste cap cu construcția unei noi mori în Tătărăști, o comună mai mare decât aceasta de aici unde era primar. A! Ce zici, Moromete?

– Domnule, i-am dat drumul la București, răspunse Moromete după lungă vreme de tăcere. I-am dat drumul la București și e vorba să-mi trimeată niște franci! repetă el. Dar mi-e frică să nu vină iar Jupuitu după fonciire!

– Stai că nu pricep nimic, zise Aristide.

– N-auzi că i-am dat drumul la București lui Achim? spuse Moromete puțin supărat că celălalt nu înțelegea. I-am dat drumul lui Achim, lui fi-meu!

– Ei și?

– Trebuie să-mi trimeată niște franci!

– Nu pricep!...

– N-am acuma să-i dau ăluia cu fonciirea.

– Ei și?

– Dă-mi patru mii de franci să-i dau la fonciire și când îmi trimite fi-meu, ți-i dau îndărăt...

Aristide se hotărî repede:

– Mi-am închipuit eu, când te-am văzut, de ce ai venit, Moromete, spuse el devenind din nou vesel. Bine, atunci rămânem înțeleși: îți dau. Și se ridică de la birou: prietenii mei îi împrumut cu plăcere. Hai cu mine pe la cârciumă că n-am bani la mine!

De la primărie la Aristide nu era departe. Mergeau împreună agale. Aristide era mai înalt, și cu toate că era elegant în costumul său ușor, de vară, albastru-deschis, cu pălărie moale de pai de orez, atrăgea atenția mai puțin decât Moromete, care arăta parcă supărat, și avea o expresie ca și când nu singur, ci silit de cineva ar fi mers alături de primar.

IV

În acest timp, Paraschiv pornise înfrigurat spre tușă-sa Guica. Achim plecase și trebuia făcut ceva repede cu Nilă, să-l îndemne să termine o dată cu bombănelile lui de neînțeles.

– Ei, gata, ga Mario! îi dădu Paraschiv de veste tușei. Gata, dar nu știu ce să fac cu Nilă, că îmi vine să-i dau câțiva pumni după ceafă și să-l satur.

Guica stătea în fața bordeiului și împletea la ciorap; ea nu luă în seamă supărarea nepotului și, de bucurie că în sfârșit Achim plecase, scăpă câteva ochiuri la ciorap.

– Ce vorbești, Paraschive? șopti ea cu glas strâns. I-a dat drumul? A plecat? Când a plecat?

– De dimineață! răspunse Paraschiv. Mi-era nițel frică și mie: haiti, acu' îl întoarce îndărăt! Că și ăla se moșmonea, se moșmonea... mai adăugă Paraschiv supărat.

– Așa, mă! Așa! continuă Guica cu bucuria ei sărată și nițel surdă, ca și când bine făcuse Achim că se moșmonise. Aha! Aha! mai exclamă ea. Și *alea* ce zicea? A? Paraschive? *Alea* nu zicea nimic?

Paraschiv nu răspunse.

– Hai, mă, dă-te naibii, ce ești supărat? îl certă Guica. De ce nu spui? Acuma trebuie să plecați și voi! Când plecați? Paraschive, se rugă Guica sfătuitor, vezi, nu stați mult p-acolo! Un an, doi și întoarceți-vă acasă. Eu ți-am mai spus. Locul ăla din spatele casei e al tău. Cu banii din București faci o casă pe el, te însori, cumperi pământ și să mor și eu acolo ca o creștină

între ai mei, să aibă cine să mă îngrijească. Vorba ăluia, să nu vie un străin! Că de! Suntem de-un sânge! Și acolo, în București, mai trimite-mi și mie un frang, că dacă nu eram eu să vă învăț de bine, ce făceați? Nu mai pierdeți vremea de pomană, să mai munciți și la secere pentru ei! Auzi tu?! Când plecați?

– Nu vrea boul ăla de Nilă, ga Mario, n-auziși ce-ți spusei? zise Paraschiv scuipând și făcând ca buzele lui să se încalece și să se despletească în fel și chipuri.

– Ce, e nebun?! se mânie Guica, oprindu-se surprinsă din împletit.

– Cică: „Nu, bă, că cum să plecăm cu caii și să lăsăm grâul pe câmp?"; Cică: „Nu acuma, bă, mai încolo, pe la Sântămărie!"

–Păi și tu, zise Guica, prost ești? De ce n-ai venit cu el încoace? Ia du-te și vin' cu el încoace! Ce, e prost?

– E prost, răspunse Paraschiv scuipând furios. Apoi continuă cu un glas gros, care vroia să semene cu al lui Nilă: „Că ce, bă, ce ți-a venit și ție! Plecăm acuma, râde lumea de noi: ăia ai lui Moromete fugiră câteștrei de acasă și-l lăsară pe tat-său singur cu grâul pe câmp..."

– Du-te, mă! Du-te! zise Guica fără să mai asculte. Du-te, mă, n-auzi? Du-te și vin cu el încoace. Am să-i spun eu ceva și ai să vezi că n-o să mai zică nimic!

Nilă însă plecase cu caii la păscut și abia a doua zi spre seară se întâlniră cu tușa lor.

Când îi văzu trecându-i pârleazul, Guica se ridică de pe scăunelul ei din fața bordeiului și le făcu semn să vie după ea înăuntru. Ca de obicei nepoții își îndoiră cefele să nu se izbească cu fruntea de pragul de sus al ușii, intrară în odaie și se așezară tăcuți pe aceleași scăunele de-o șchioapă; se fereau să stea pe pat, care era de totdeauna șubred și s-ar fi putut rupe cu ei.

Guica se așeză pe prag în fața lor, fără să-și lase ciorapul de la gât și începu:

– Ei, Nilă! Păi ce-am vorbit noi până acuma? Ia ascultă aici la mine: lui Achim i-a dat drumul la București și dacă nu trimite bani, crezi că tac-tău e prost? Păi știi ce e în stare să facă? Să se ducă peste el acolo și să nu mai puteți face voi nimic! Tu auzi, mă?!

Paraschiv se uită la Nilă și făcu un semn din mâini care vroia să spună: vezi! Nilă se uită la Paraschiv și dădu din umeri vrând să spună că nu înțelege nimic. Guica deschise gura să-i dea drumul mai departe, dar Paraschiv o întrerupse. El îi aruncă fratelui o privire de dispreț și parcă mugi:

– Mai și vorbești!

– Ce vorbesc, mă, ce vorbesc? bolborosi și Nilă în felul lui de neînțeles, din care nu puteai să-ți dai seama niciodată dacă protestează, cere explicații, sau pur și simplu nu pricepe despre ce e vorba.

– Cum nu vorbești? Păi nu spui? reluă și Paraschiv.

– Ce spun?

– Cum ce spui? Că: „Lasă, bă, că să mai așteptăm, că râde lumea de noi!" Tu auzi ce spune ga Maria? Crezi că tata când o vedea că ăla nu-i trimite nici un frang, o să ne aștepte pe noi să vie Sântămăria?

Nilă își încreți fruntea lui lată și groasă, o lăsă în jos și nu mai spuse nimic. Dar iarăși nu puteai să știi ce e cu el. Guica vorbi mai departe:

– Nilă, dacă n-o să rămâneți voi cu buzele umflate, haida-de! Păi voi nu știți ce vorbesc *alea?* Ce spun pân sat? Că tac-tău are să-i treacă pe toți pe numele lui și are să-i treacă ăleia bătrâne casa și jumătate din locul de casă. Pentru că ești bleg și umbli cu capul între urechi, d-aia! E averea voastră! Ce-ai să te faci tu dacă tac-tău îl pune alea la cale și le trece casa? Ai, mă? Ce-ai să faci, Nilă? Că atunci nu poți să le mai dai afară, că se duce la secție și vine cu jandarmul. Tu auzi ce-ți spun eu? Guica se opri din împletit și se ascuți cu capul spre Nilă. Tu auzi, mă? repetă ea. E casa voastră, e averea voastră de la biată mă-ta! Și lumea o să fie de partea voastră, că tac-tău cu nimeni nu se are bine...

Nilă asculta în tăcere, cu pleoapele lăsate cu totul peste ochi ca și când ar fi dormit. Guica continuă:

– Și atunci ce să mai aștepți? Încălecați într-o noapte pe cai și luați-o spre București. Și când o să vă întoarceți cu bani peste vreun an și-o să le dați pe-alea afară, lumea o să zică: „Bine le face! Au fugit la București din pricina lor! Așa le trebuie, că au vrut să pună mâna pe averea fraților!" E averea voastră, Nilă! De câte ori să-ți tot spun?

Guica își trase capul care stătuse întins și înfipt sub ochii lui Nilă, apucă ciorapul din poală și începu să împletească repezit, cu mișcări înghiontite.

– Nu, că lui îi e rușine de lume, zise Paraschiv când tușa se opri. Nu înțelege că lumea râde de noi taman d-aia, că îi lăsăm pe ei să ne mănânce munca. Păi, bă Nilă, lumea zice că suntem noi proști, tu știi asta? îl informă Paraschiv având în glas ceva care arăta că în privința asta de mult sunt ei acoperiți de rușine.

Nilă însă tăcea mai departe, cu fruntea lui lată și groasă cât degetul aplecată în jos. Nu se știe de ce, lucrurile acestea care păreau foarte limpezi continuau să fie pentru el turburi. Paraschiv se uită la el cu dispreț și spuse iar, cu un glas lung, tărăgănat, ca și când l-ar fi strigat de la cine știe ce depărtare:

– Băi, Nilă, bă! O să te tragă fetele de turul pantalonilor, ca pe Năstase Besensac. Zici și tu că ești flăcău! Eu m-aș fi însurat până acum de zece ori, dar n-am vrut! Tot pentru voi, pentru tine și Achim! Să vă fac oameni!

Nilă ridică fruntea, se uită la fratele său și mormăi ca un urs:

– Faci tu oameni! Păi dar! Dăștept mai ești! Mă mir că nu te vezi!

– Nu, că sunt ca tine, să dau în gropi, răspunse Paraschiv pornit. Dacă n-aș fi eu... Dacă ar zice tata să tragi la jug, ai trage la jug.

Nilă își încreți fruntea și chipul lui mare se aprinse de această jignire.

Se întoarse spre Paraschiv și mormăi cu toată puterea, clipind des din ochi și strângând pumnii amenințător:

– Ce, bă, ce? Ce, ce? Ce vrei? Ce?

– Cecsina! blodogări Paraschiv fără să se sinchisească.

– Ia nu vă certați! interveni Guica ridicându-se de pe prag și căutând ceva între sobă. Ea scoase de acolo o oală cu dude și o puse înaintea nepoților. Nu vă certați ca proștii, ce v-a apucat? Paraschive, tu ești mai mare, ce vorbă e aia? De ce râzi de el? Parcă tu ești mai breaz? Să te duci acolo la București și să te-ntorci, să te-nsori! Să faci copii! Atunci să te vedem! Haide, luați niște dude d-astea și nu vă mai certați!

Cei doi începură să bage mâinile în oală și să mănânce din ea în tăcere. Guica se așezase la loc pe prag și bestecăia la ciorap. După puțin timp trase un fir lung din ghemul negru de lână și spuse:

– Hai, mă, ce faceți? Că trebuie să plămădesc, să vă fac niște pâine! Am și eu câteva ciurele de făină pentru zile mari. Să vă fac să aveți pe drum! Înțelegeți-vă mai repede!

– Ce să ne mai înțelegem, zise Paraschiv ridicându-se. Gata, plecăm!

– Și caii? întrebă Guica.

– Îi luăm cu noi, răspunse Paraschiv hotărât. Cu ei câștigăm mai mult decât cu oile. Altfel de ce dracu mai plecăm?

– Cum, mă, să furăm caii lu' tata? tresări Nilă cu un glas din care se vedea că acest gând nu izbutea cu nici un chip să-și facă loc în capul lui.

– Păi nu sunt caii voștri, Nilă? N-ați muncit voi anul trecut și ați plătit cinci mii la bancă? Cu ce v-ați ales voi din douăzeci de mii care s-a împrumutat tat-tău? Nu și-au făcut alea covoare de pe urma oilor? Sunt caii voștri, tu nu vezi, ce naiba tot vorbești! Ia vezi, că acum mă supăr pe tine!

– Păi vorbește și el ca să nu tacă, zise Paraschiv mereu furios de împotrivirea lui Nilă. El se sculă în picioare și continuă,

hotărât să termine cu atâta vorbă: Ascultă, Nilă, eu încalec și plec și te las ca pe-un prost aici... Mie să-mi spui verde... Te întreb: mergi sau nu mergi? De-un an de zile de când vorbim; mergem, mergem, mergem! Și acum faci pe... Că râde lumea că *furăm*, că, bă, să mai așteptăm! Ce să mai aștepți? Nu mai aștept, am așteptat destul!

De pornit ce era, Paraschiv uită și se așeză pe patul tușei, care îndată începu să trosnească și să pârâie. Guica țipă la el:

– Du-te, mă, naibii, că-mi rupi patul!

Paraschiv sări în sus. Supărat, el puse mâna pe umărul lui Nilă și-l mișcă, parcă l-ar fi sculat din somn.

– Nilă, mergi, mă, sau nu mergi?

Nilă tresări și deodată sări în picioare:

– Merg, mă, merg, ce tot mă ițâni? N-auzi că merg? Nu ți-am spus o dată că mergem?

– Păi vorbește!

– Ce să vorbesc? mormăi Nilă, de astă dată cu un glas slab, fricos, ca și când i-ar fi părut rău că spusese că merge. Continuă: Să mergem odată! Ce tot vorbim atâta! Și dacă se întâmplă ceva...

– Dacă se întâmplă ceva, eu răspund! aproape că strigă Paraschiv.

V

După ce se luaseră, Birică și Polina continuau să se uite unul la altul ca și când ar fi fost singuri pe pământ. Zadarnic încercau, Polina să stea mai mult prin casă cu soacra și cumnatele, iar Birică prin curte cu tatăl și frații! Se strigau pentru lucruri de nimic și dacă se stăpâneau să nu fie mereu unul lângă altul, nu se puteau împiedica să nu-și audă glasurile. Se auzea glasul ei sau al lui spunând nu se știe ce, se opreau pentru o clipă și bătaia inimii se iuțea...

Dar dacă durerea trebuie stăpânită fiindcă îndurerează și pe alții, bucuria prea mare trebuie și ea stăpânită fiindcă poate

fi rău înțeleasă. Într-o zi mama spuse „o vorbă" Polinei, închipuindu-și că îi face un bine dacă îi amintește că traiul ei aici o să fie rău, dacă nu se împacă cu ai ei.

Erau la masă. Polina nu luă din ciorbă decât de vreo două ori și lăsă lingura pe masă. Era o ciorbă de verdețuri nici mai bună nici mai rea ca în alte zile, dar mama-soacră nu se uită la chipul norei să vadă că de fapt ei nu-i ardea azi de mâncare la fel cum nu prea îi arsese nici până acum de când venise aici; socoti că ciorba era de vină:

– E fără untdelemn! spuse ea. Trebuie să păstrăm untdelemnul pentru secere! Și în loc să se oprească aci, se pomeniră cu toții auzind pentru întâia oară niște cuvinte cam nepotrivite și supărătoare. Noi suntem învățați, maică, să mai mâncăm și fără untdelemn!

Nepotrivite și supărătoare cuvinte, dar adevărate și de aceea clipa care urmă după rostirea lor nu fu alungată de nimeni.

Polina se făcu roșie și deodată, cu totul pe neașteptate pentru ei, ea rosti cu o veselie înțepată și necruțătoare:

– Ba eu, mamă, nu sunt învățată să mănânc fără untdelemn!

„N-am de gând să înghit ceea ce nu se cuvine", însemnau de fapt cuvintele ei.

– Și nouă ne-ar plăcea, dar ce să facem! rosti mama-soacră între două porniri, frică să nu iasă ceva urât, dorință să nu ocolească ceea ce trebuia în cele din urmă spus pe față.

Dar Birică-tatăl se sinchisi mai puțin. Se întoarse spre noră și-i aruncă cu nepăsare:

– Ba o să mănânci, că n-o să ai încotro!

– Nemâncată nu stau! răspunse Polina cu veselia ei șuierată.

– Lasă, maică, o să vă aranjați voi! rosti mama. O să vă împăcați cu alde tac-tău și o să vă duceți acolo! Că aici e greu de trăit, suntem mulți și...

Nu spuse mai mult, se făcu tăcere. Ce însemna asta?! Așadar în timp ce ea și Birică nici nu știau ce mâncau amețiți de marea lor bucurie, aici exista nemulțumire, gânduri grăbite să-i

împovăreze cu grija traiului... Polina nu mai zise nimic, se ridică de la masă și intră în odaie. Birică se posomorâse și mânca în tăcere. El socotea ieșirea soției lui la fel de nepotrivită ca și cuvintele mamei. Era însă limpede că bucuria familiei trecuse de mult; și că ei doi băgau de seamă acest lucru abia acum.

– Ce e cu tine, mamă? spuse el supărat.

– Ce să fie? rosti tatăl numaidecât. Spune și ea ce este. Sau nu-i așa? întrebă el cu nepăsare.

În clipa aceea, în casă, Polina izbucnise în plâns. Birică tresări, se făcu galben la față. El rămase cu lingura într-o mână și cu bucata de mămăligă într-alta, ascultând înfiorat, zguduit. Pe chipul lui se așternea încet o expresie rece, străină de familie, care nu fu observată de ceilalți. Lăsă lingura și mămăliga pe masă, se ridică și se duse la soția lui.

– Hai, taci din gură! o ocroti el. Ce-ți pasă ție de mama? Numai dacă îți fac eu ceva, atunci să plângi!... Hai! își înmuie el glasul.

„Hai, uită-te la mine, uită-te în ochii mei, însemna acest hai. Cum poți să plângi când eu sunt cu tine, când amândoi știm ceva care nu știe nimeni?!"

– Hai, Polino! o mângâie el cu numele ei întreg, turburat de plânsul ei care, întocmai ca și bucuria, creștea din el însuși copleșitor. Hai, tu... taci! Lasă! Numai dacă eu...

Dar Polina, cum stătea pe pat cu capul lăsat pe coate și coatele pe genunchi, se răsuci fără să se ridice și își puse fața udă pe piciorul lui. Înfiorat, el îi apucă fața în palmele lui aspre și sub palmă îi simți gura fierbinte cum plânge și vorbește:

– Destule vorbe urâte am auzit în casă! Am crezut că dacă mă mărit o să scap! Toată ziua și toată noaptea numai bani și pământ! Bani și pământ!

Polina aproape că striga și era limpede că o spunea pentru cei din tindă. Într-adevăr, aceștia încetaseră să mai mănânce și ascultau.

– Am fugit de acasă numai să nu mai aud și acuma vă bateți joc de mine că nu sunt învățată să mănânc fără untdelemn. Am fost și eu fată pe lumea asta! A trebuit să mă feresc și să strâng din dinți și acuma...

– De ce a trebuit să strângi din dinți? o întrerupse Birică-tatăl din tindă.

– Hei, tată! protestară într-un glas fetele și mama.

– Pentru că alte fete se mărită cu nuntă și cu lăutari, răspunse Polina plângând. Dar dacă e vorba pe-așa, am să plec chiar acuma, dacă soacra nu mă lasă nici măcar să răsuflu! Birică, hai cu mine!

În tindă, mama se ridică speriată de la masă și trecu pragul odăii.

– Polino, tu degeaba te superi și plângi, că n-am zis ce ți se pare ție. Am zis și eu o vorbă, oi fi greșit! Dar vorbește lumea prin sat, maică, și voi nu știți nimic. Tat-tău zice că nu cumva să ne prindă că venim peste el cu împăcăciunea, că ne dă afară și ne face de râsul lumii. E pus pe dușmănie contra lui Birică și ne-am gândit și noi că tu, Polino, trebuie să te duci pe-acasă și să le spui că nu șade frumos să ne dușmănească degeaba. Dacă o vrea să-ți dea ceva, bine, dacă nu, lasă-l să-i rămână lui, să se sature de pământ. Dar ne pare și nouă rău când auzim ce spune la lume. Barim să tacă din gură! Adineauri spusei vorba aia cu dusul la alde tat-tău fiindcă așa ar fi stat bine, ne-am fi bucurat și noi să-ți dea tat-tău dreptul tău și să vă ajute până vă faceți o casă. Dar Doamne păzește dacă am vrut să spun ceva rău. Fiindcă noi ne-am gândit: dacă se însura Birică cu alde Leana lui Floricel, care n-are decât o jumătate de pogon de pământ, ce făceam? Nu tot trebuia să stea aici, cu ea? Te-a luat pe tine! Ei! Și dacă n-o să-ți dea tat-tău nimic, ce?! Uite, sunt fetele astea aci și frații ăștia, să spună ei dacă se gândește cineva rău la tine. Atâta zicem și noi: să tacă din gură alde tat-tău și să nu ne mai înjure. Fiindcă fetele astea s-au făcut și ele mari și altă zestre

decât că sunt vrednice și cinstite n-au, de ce să-și bată Tudor Bălosu joc de ele? D-aia eram supărați, că altfel, maică...

Mama se opri. Era foarte îndurerată și când sfârși de vorbit se așeză pe pat și oftă; privirea ei se lărgi și rămase nemișcată într-o contemplație liniștită a durerii. Asta era tot, nimic altceva nu mai aveau cu Polina. Fetele intraseră în casă și tăceau, adeverind prin asta spusele mamei. Numai Birică-tatăl părea să mai aibă ceva de spus. Pe de altă parte atmosfera aceasta o surprinsese atât de mult pe Polina, încât ea nu zise multă vreme nimic, se uita mereu când la mama-soacră, când la cumnate și pe fiece clipă care trecea, o ciudată licărire creștea în privirea ei. Întâi se îndreptase pe pat, apoi se îndepărtase puțin de bărbatul ei. Urmele plânsului se șterseră treptat, apoi un zâmbet ascuns, cu neputință de ghicit ce însemna, se ivise pe buzele ei. Se cunoștea totuși că nu se îndoiește de adevărul celor auzite, că o crede pe soacră și pe cumnate și le dă întru totul dreptate. Dar zâmbetul acela... parcă își bătea joc de ei, parcă râdea de nevinovăția lor.

– Păi bine, Birică, tu de ce nu mi-ai spus? se întoarse ea după o vreme spre bărbatul ei. Ia hai cu mine la tata! Hai chiar acum cu mine! repetă ea și se dezbrobodi și îmbrobodi cu o singură mișcare. Se sculă de pe pat și rămase în picioare liniștită și hotărâtă.

– Vezi să nu te întorci plângând! spuse Birică-tatăl batjocoritor.

Se pare că el știa ceva mai mult decât toți despre Tudor Bălosu.

– Nu acuma, Polino, spuse mama cu îndoială. Mai lasă-l pe alde tat-tău să se mai gândească, să mai...

– De douăzeci de ani de când m-a făcut a avut destul timp să se gândească, spuse ea uimindu-i pe toți cu acest răspuns. Hai, Birică!

– Nu striga la mine, fă! murmură Birică scuturându-se parcă.

Tânăra lui nevastă era de nerecunoscut, se uita la ea uimit și părea să nu priceapă ce vrea de la el.

Polina deschise ușa de perete și o lăsă larg deschisă. I se auziră pașii apăsați străbătând bătătura. Birică se ridică de pe pat și se luă după ea. Abia o ajunse din urmă, atât de repede și mânioasă se îndrepta nevasta lui, după măritiș, să dea ochii cu părinții.

VI

În seara și în zilele următoare după ce fugise cu Birică, mama ei plânse și încercase s-o trimită pe fata mai mică, Rafira, cu câteva lucruri de-ale Polinei, dar Rafira, deși avea numai zece ani, în loc s-o asculte pe maică-sa, se apucase să-i spună lui Victor. Tudor Bălosu aflase și o amenințase pe muierea lui cu bătaia.

Dar așa slabă cum era, Aristița îndrăznise să se împotrivească:

– Tu ai făcut-o de râs! strigase ea plângând. Parcă ți-a păsat ție vreodată de noi! Proastă să fie Polina să-ți mai spună în viața ei tată.

– Și dacă nu-mi mai spune, ce? rostise Tudor Bălosu, îngrozind-o pe muiere cu acest răspuns. Lasă c-o să-mi spună ea, n-avea grijă. N-are să treacă nici o săptămână și ai să vezi cum intră pe poartă cu împăcăciunea. Are nevoie de pământ.

– Și dacă are nu e dreptul ei? Ea singură a muncit cât voi toți... Nu ți-e frică să nu te ia lumea la ochi?

– De ce să mă ia lumea la ochi, că i-am vrut binele? Ce-are băiatul lui Stan Cotelici? O să trăiască cu al lui Birică din cântat? Treaba ei! Eu nu-i dau nici o brazdă! Băiat cu atâta pământ și fuge de el! Ce are, fa, băiatul lui Stan Cotelici?

– Are pe dracu! strigase Aristița înfuriată. Dacă nu-i place, vreai să i-l bagi pe gât?

– Nici nu-mi trece prin cap, răspunse Tudor Bălosu nepăsător. Dar dacă făcea cum am spus eu, era ferice de ea. N-a

vrut să-l ia pe-al lui Stan Cotelici? Foarte bine! Dar de ce s-a apucat să se ducă după al lui Birică? Altul mai bun nu găsea?

Se certaseră până târziu, fără folos. Tudor Bălosu era mereu nepăsător la rugăminţile femeii care îi spunea să se ducă acasă la Birică şi să se împace cu fata. Tudor Bălosu nu numai că nu-şi cunoştea bine fata, dar nici măcar nu bănuia ce se petrecuse cu ea după măritiş; când o văzu pe Polina intrând pe poartă cu Birică, de uimire, ochiul care nu i se deschidea bine, de astă dată i se deschise cât o ceapă. Polina intra în curte cu o înfăţişare şi nişte paşi care nu semănau deloc cu ai Polinei pe care o ştiau ei, sfioasă şi supusă, cam încăpăţânată în sfioşenia ei ascunsă, dar totdeauna ascultătoare.

Pe drum Polina se sfătuise cu bărbatul ei. Spre uimirea acestuia, ea spusese că are dreptate mama-soacră: trebuie negreşit să se împace cu părinţii. Cum au să poată trăi fără zestrea ei? Nici să nu se gândească, nici să nu-i treacă prin cap. Unde-au să stea? Aşadar, se vor împăca şi vor sta la părinţii ei, vor munci împreună un an, doi şi în acest timp vor strânge să-şi facă o casă. Aşa face toată lumea. Toate acestea are să le spună el.

– Pe urmă să taci din gură şi să mă laşi pe mine, că o să mă înţeleg cu ei, încheiase ea.

Despre faptul că Tudor Bălosu făcea de râs în sat familia bărbatului ei, fapt care o nemulţumise atât de mult pe mama-soacră şi pe cumnate, nu mai putea fi vorba, de vreme ce scopul lor era împăcăciunea.

Birică se cam supărase de sfaturile acestea, dar în cele din urmă convenise. Era încă nedumerit de schimbarea ei parcă neaşteptată.

Tudor Bălosu îi văzu dinăuntru intrând în curte, şi fără să ştie pentru ce, închise fereastra care era deschisă şi deschise uşa din tindă. Aristiţa aprindea focul în vatră şi se pregătea să lucreze la maşină nişte rochii.

– Vezi că vine Polina şi cu ăla, îi spuse Victor Bălosu mamei trecând şi el pragul şi intrând în casă.

Tot atunci, Polina şi Birică urcară scara prispei; ajunşi în tindă, fata se opri, se uită la mama ei care se îmbrobodea zăpăcită şi-i spuse simplu, dar cu ceva nou, parcă străin, în glas:

– Bună-ziua, mamă!

– Bine v-am găsit! spuse şi Birică încet.

– Bine-aţi venit, răspunse Aristiţa luând-o înaintea lor în casă şi uitându-se îngrijorată dacă nu era ceva aruncat în dezordine peste paturi.

Cei doi intrară în odaie şi dădură şi acolo bună-ziua. Tudor Bălosu răspunse limpede bună-ziua şi-şi aruncă privirea cercetător spre fiică, dar Polina parcă nu-l lua în seamă; se aşeză pe pat şi-şi strânse mai bine basmaua sub bărbăie. Pe nesimţite, în tăcere, Tudor Bălosu, Aristiţa şi Victor se apropiară de celălalt pat şi se aşezară pe rând, aşteptând. Polina se uită la bărbatul ei. Acesta se posomorî şi-i întoarse privirea parcă furios. Începu să vorbească limpede şi încet, simplu, parcă s-ar fi cunoscut şi ar fi trăit împreună cu ceilalţi de multă vreme:

– Îmi pare rău, nea Tudore, că ne-am certat...

Flăcăul se opri câteva clipe, timp în care Victor se aşeză mai bine pe pat. Dar Tudor Bălosu nu luă în seamă părerea de rău a ginerelui, care trebuia să fie începutul împăcării.

– Ce vreţi, mă, voi? Ce căutaţi aici? întrebă el.

– Tudore, taci din gură! sări Aristiţa speriată.

– Stai că eu n-am chef nici de ceartă, nici de discuţie! răspunse el liniştit, şi continuă spre cei doi, mai mult spre Birică, despre care credea că pusese la cale venirea la el în casă: Ce e, Birică, ce cauţi aici? În seara când ai furat-o pe proasta asta, eu am venit la tat-tău şi i-am spus. Ce mai vreai? Sau unde te-am lăsat să intri pe poartă crezi că am să mă tocmesc cu tine!

– Nea Tudore, n-am să-ţi spun decât câteva vorbe şi ne ducem... Nici eu n-am chef să mă tocmesc cu dumneata. Eu cred că ar fi bine să ne înţelegem ca oamenii. Am un singur

pogon de pământ, mare și lat. Pământul Polinei... dar nu e vorba acuma de pământ, fiindcă... Polina spune că să stăm la dumneavoastră, un an sau doi, până ne facem noi... dumneavoastră aveți trei odăi... și muncim cu toții. De ce să ne certăm? Dacă vreți bine, dacă nu... treaba dumneavoastră, noi ne-am luat și o să ne descurcăm noi...

Victor Bălosu rânji din patul lui și se mișcă în el într-un fel care făcea să se vadă că ceea ce auzise îi plăcea mult, îl înveselea. Birică băgă de seamă și chipul i se aprinse. Se ridică în picioare gata să plece, dar Polina se prinse în aceeași clipă de umărul lui:

– Unde te duci? Stai că merg și eu.

– Da, stai, zise Tudor Bălosu batjocoritor.

– Da, să mai stea, răspunse Polina rece. Apoi la fel de rece și liniștit continuă: Și tu, Victore, ce rânjești acolo în pat? Nu ți-e rușine?

Victor Bălosu, Aristița și Tudor Bălosu făcură ochii mari.

– Polino, ce e cu tine? zise Aristița abia șoptit.

– Ia spune, tată, continuă fata fără să răspundă. Ce zici de ce-a zis Birică?

Întrebarea aceasta liniștită i se păru tatălui obraznică. Se înfurie:

– Vezi să nu te iau acum de moațe și să te satur de măritat, spuse el așezându-se la locul lui.

– Atunci nu vreai să stau aici cu Birică? întrebă Polina iarăși, uitându-se la el deschis.

– Ia spune, Polino, vreai s-o iai pe coajă? spuse tatăl amenințător. Acum te iau de mână și te dau afară! Ai fugit cu ăsta ca o proastă, te-ai dus în crila lor de copii! Că altul mai bun nu găseai.

– Nu, altul mai bun nu găseam, răspunse Polina limpede. Ăsta mi-a plăcut mie! Și de ce zici că nu ne lași aici? Spune, ca să știm și noi.

Drept răspuns, Tudor Bălosu se ridică de pe pat și spuse încet și scrâșnit:

– Bă, ia ieșiți afară d-aici! Ieșiți afară până nu asmut câinii pe voi.

Aristița sări și i se puse în față:

– Tudore, ne aude lumea! Râde lumea...

– Ia lasă-l, mamă, spuse Polina apăsat.

Se ridică în picioare înaintea tatălui:

– Să asmuți câinii pe mine? întrebă ea mușcându-și adânc buzele, aprinsă la față. Să asmuți câinele? N-ajunge cât am îndurat aici, cât am muncit? Ia stai tu nițel, tată, să vorbești aici cu mine! strigă ea cu un glas tăios și înalt. Se rupse din fața tatălui, merse spre ușa odăii care rămăsese deschisă și o trânti cu putere. Se întoarse apoi spre mama ei: Iar tu, mamă, să nu te amesteci, că nu ești bună de nimic! Ai rămas oarbă, de când lucrezi la mașină să le dai lor mii de lei! Și de săptămâni de zile de când mă omoară să mă mărit cu Stan Cotelici, tu n-ai spus nimic! Iar acuma m-ai lăsat să mă fac de râsul lumii!

De astă dată, Tudor Bălosu se năpusti spre ea și vru s-o apuce de mâini și s-o dea afară. Birică și Victor săriră de pe pat. Polina se smulse din mâinile tatălui și țipă:

– Ia mâna de pe mine!

Tudor Bălosu încremeni cu ghearele în aer. Fata îl fulgera cu niște priviri a căror ură ardea în ele ca o flacără.

– Să nu dai în mine că-ți scot ochii! rosti Polina cu un glas șuierător.

– Polino, țipă Aristița, ai înnebunit?

În clipa aceea, Victor sări între ei, deschise ușa și spuse tare și disprețuitor spre Birică:

– Ia ieși, mă, afară d-aici! Ia ieșiți afară d-aici!

Birică îl privi mocnit, mestecându-și fălcile. Nu se mișcă. Victor Bălosu se apropie de el și îl apucă de flanela lui cârpită în coate. Spuse cu același dispreț:

– Ieșiți, bă, afară!

Acest glas îngâmfat îl făcu pe Birică să-și smucească mâna cu putere și să se dea îndărăt gata să-i sară în cap. Polina îl apucă liniștită pe fratele ei de gulerul hainei și când acesta se întoarse cu fața, ea îi cârpi o palmă atât de năprasnică încât Victor se clătină. Când își reveni și se repezi spre Polina, Birică îi ieși atunci înainte și într-o clipă se încleștară unul cu mâinile în gâtul celuilalt.

– Tudore, sai că se omoară! strigă Aristița înăbușit.

Mama și fiica și Tudor Bălosu săriră și începură să izbească în mâinile lor încleștate.

O dată despărțiți, cei doi se priviră cu ură, mult timp gâfâind. Victor Bălosu parcă uitase de palma dată de sora lui. Abia într-u târziu își aminti și se repezi pe negândite spre ea, dar Aristița îi ieși înainte.

– Dai în mine, hai? Polino! Dai în mine! gâfâi el.

– Dau în tine! răspunse ea tremurând. Măgarule! Ai și tu o soră care se mărită și strigi la ea să iasă afară! Porcule! Ai un obraz de porc, mă mir că nu-ți plesnește.

Victor Bălosu sări iar de la locul lui și de astă dată o luă spre ușă, să iasă afară. Bănuind ceva rău, Aristița țipă:

– Victor, stai aici, Victore? Stai aici! Stai aici!

Tudor Bălosu sări și el și îl apucă pe fiu de umeri.

– Ia stai, mă, la locul tău! Stai să le spun eu încă o dată, să nu zică pe urmă lumea că a venit fata la mine și am gonit-o...

VII

Se făcu un timp o tăcere grea. Se așezară iarăși pe paturi, cei doi singuri într-o parte, iar ceilalți pe celălalt pat. Tudor Bălosu rupse tăcerea cu un glas schimbat din care înfumurarea de tată pierise.

– Va să zică, Polino, abia te-ai măritat și ți-a și sărit țandăra. Te-au pus ai lui Birică la cale. Vii să-mi bagi ghearele în ochi! Aș putea să ies afară și să-mi văd de treburi, dar mă gândesc la ce-ai să tragi când te-or pune ai lui Birică la muncă. Acolo să vezi muncă, nu ca acasă! Ai muncit și acasă, nimeni nu zice, dar taman d-aia ar fi trebuit să nu-ți iai lumea în cap. Dacă ar face toate fetele ca tine, ar fi un balamuc în tot satul... Așa că vezi, îți spun încă o dată, pentru ultima oară, cu frumosul, să te întorci...

– Îmi spui cu frumosul, dar sări cu pumnul la mine, spuse Polina limpede, uitându-se drept în ochii lui.

Tudor Bălosu înghiți greu.

– Nu vreai să taci din gură, cauți ceartă! zise el.

– Să vorbești ca lumea și să nu mă minți! Niciodată nu te-ai uitat la mine ca la o fată. Tot cu Victor: Victor în sus, Victor la deal... Numai eu am muncit și ai crezut că sunt proastă, am să înghit mereu și o să mă mărit cu cine vreți voi...

– Acum te-ai făcut deșteaptă, măgăreațo! Nu ți-e rușine să vorbești așa cu tata? spuse Victor.

– Nu mai pot de rușine, răspunse Polina batjocoritor. Uite unde s-a adunat rușinea, la alde tata și la domnul voiajor!

– N-am știut eu ce zace în tine că te învățam eu minte, răspunse Victor clocotind. Poți să zici că cu vorbele astea care le-ai spus acum, te-ai spălat pe bot de-un frate!

– Păi da, că mama nu putea să facă și ea un limbric lângă un gard în loc să-mi facă un frate ca tine.

Era de o răutate care adâncea și nu apropia groapa care se căscase între ei. Birică nu mai pricepea cum o să se mai împace soția lui cu părinții după toate acestea. Nimeni însă nu mai îndrăznea s-o amenințe pe Polina.

– Uite, Polino, una și cu una face două! rosti Bălosu. Eu atâta am de spus: ai fugit de acasă, te-am sfătuit să te întorci, nu vreai, gata, acum n-ai ce mai căuta îndărăt. Am terminat socoteala.

Se făcu tăcere. Polina își rezemă un cot în genunchi și apoi își rezemă bărbia în podul palmei.

– Așa crezi tu, spuse ea neturburată.

– Așa are să fie! apăsă Bălosu.

Polina repetă:

– Așa crezi tu!

– Așa cred eu, așa este, am terminat, ce mai atâta vorbă! zise Tudor Bălosu gata să-și piardă din nou răbdarea.

– Nu-nu! îl preveni Polina aproape veselă. Trebuie să înțeleg și eu. Va să zică de ce zici că nu vreai să stăm amândoi în odaia de dincoace, până ne facem noi casă?!

– Tudore, lasă-i, mă, să stea, îndrăzni Aristița încet. Birică e băiat muncitor, ce-aveți cu el? Așa face toată lumea...

Era de necrezut, mama se dăduse deschis de partea fetei. Tudor Bălosu o fulgeră cu ochii, dar Polina nu-l slăbi:

– Nu te mai uita așa la mama, zise ea. Ai să ne lași să stăm aici.

– Voi amândoi să stați cu mine?! se miră Bălosu. Poate dacă mor eu și băiatul ăsta! Atunci da!

Polina se uită spre fratele ei și, ce lucru de neînțeles, glasul i se făcu mai cald, așa ca al unei surioare mai mici:

– Victore, nici tu nu vreai să mă lași să stau aici?

– Da' ce, e casa mea? răspunse Victor colțos dar zăpăcit totuși de rugămintea ei. Ce mă întrebi pe mine? se scutură el. Din partea mea, n-ai decât să stai!

– Da, se vede, spuse Polina cu părere de rău. Apoi, ridicându-se pe neașteptate de pe pat: Hai, Birică! Se întoarse spre toți ai casei: zi, mă goniți? Bine, mă goniți voi, da' să nu credeți că eu sunt proasta aia! Nu scăpați voi de mine câtă viață oți avea!

Deschise ușa înainte și ieși afară, fără să dea bună ziua sau să mai spună vreun cuvânt. Birică mergea în urma ei cu fălcile încleștate. Când ieșiră în poartă, tânărul mârâi supărat:

– Fă, tu ești nebună!

Se opriră în drum, în fața casei. Polina întârzia, parcă ar fi vrut să se întoarcă îndărăt, să mai spună nu se știe ce.

– Haide! o îndemnă bărbatul mohorât, fără să se uite la ea.

– Nu merg!

– Ce?! se miră Birică și se uită la ea. Avea o înfățișare ascunsă, ca pe vremea când era fată. Îl fulgeră un gând, pe care îl și rosti: Polino, mă lași?

Ea nu răspunse și nu se mișcă. Se uita înțepenită nicăieri.

– Nu merg! Unde vrei să merg? Unde să dormim la iarnă? În coșar? În trențe, pe jos?

Aceste cuvinte îl înspăimântară pe Birică, se făcu alb ca varul.

– Da, șopti el copleșit. Bine, Polino! Atunci rămâi la ai tăi! Du-te atunci! șopti el într-un târziu și de astă dată își înălță fruntea.

Văzuți de departe, nimeni n-ar fi putut să-și dea seama ce se întâmplă între ei. Birică nu mai putu îndura și se îndepărtă încet. Lumea care se uita putea crede că s-au înțeles să rămână la Bălosu; altfel s-ar fi certat și înjurat cu glas tare, așa cum se întâmpla cu cei mai mulți când nu se înțelegeau. De aceea, când Polina îl chemă din urmă pe Birică, chemarea nu miră pe nimeni.

Birică se opri, se întoarse și o așteptă. Privirea lui ardea și dacă n-ar fi fost în drum ar fi lovit-o întocmai ca atunci sub dudul Moromeților; din nou ea îl făcea să se teamă că ar putea-o pierde. Își aminti însă privirea și răspunsul ei de atunci și deodată înțelese că nu pentru a-l chinui zadarnic se purta ea așa.

„Ah, ce nație de femeie! gândi el. De rămas la ai ei nu vrea, dar nici cu mine nu merge!"

– Hai, Polino! șopti el mohorât. Hai, nu te speria, că să fie ea a dracului de casă, cu două etaje o fac, dacă e vorba că din pricina casei...

Și o luă înainte îndârjit. Polina merse de astă dată în urma lui, ca orice nevastă supusă bărbatului. Birică mai întoarse o dată capul spre casa lui Bălosu și îl văzu pe acesta pe după

geamuri urmărind ceea ce se petrecea la poartă. „Mama ta, amenință Birică. Ai crezut că dacă nu-i dai zestre, am să ți-o las!"

– Birică, întrebă Polina din urmă, cu ce zici că ai să faci casă? Și fiindcă el întârzie cu răspunsul ea adăugă: Să știi că mie nu-mi place cu două etaje!

Era veselă, râdea de el, dar el nu se supără, începuse s-o înțeleagă; firea ei era așa că vroia să trăiască în voie și bărbatul să nu-i pună pe umeri nici o povară; doar de aceea îl luase pe el și nu pe altul și de aceea fugise de la părinți. Dar ce era de făcut, de unde să facă rost de bani pentru casă? Ea glumea, dar dacă până la toamnă frații și surorile lui mai puteau dormi pe prispă, când s-o face frig vor trebui să intre înăuntru și atunci unde are s-o culce pe Polina? Ce-are să se întâmple între ei dacă n-or mai avea unde să stea? Pentru că, oricât de ciudat părea lucrul ăsta, ciudat mai ales fiindcă nu-și dăduse deloc seama de el până acum, pur și simplu n-avea unde să stea cu ea!

VIII

Astfel se întâmplă că, în scurtă vreme de la însurătoare, bucuria lui Birică se și făcu dureroasă. Gândul că s-ar putea să-l apuce toamna fără casă îl nelinişti atât de mult încât, fără să se mai sfătuiască cu familia, se hotărî să facă rost de bani numai în singurul fel în care putea să facă atât de repede și anume să vândă de îndată jumătate din pogonul lui de pământ. Se gândi câteva zile în șir, îi trebuiau cel puțin trei mii de lei dacă vroia să-și facă o casă ca să nu fie bordei (și numai o astfel de casă îi trebuia, altfel toată lumea ar fi zis ce rău a ajuns Polina trăind cu el), dar de unde să ia trei mii de lei? Și apoi cum avea el să trăiască cu o jumătate de pogon de pământ, când alții cu un lot întreg abia se țineau?

Dar această întrebare din urmă nu-l turbură pe Birică. Înainte de orice trebuia să-și ridice casă, și încă una frumoasă, așa cum pe drept merita o nevastă ca a lui. După aceea avea să vadă.

Luând această hotărâre el se grăbi să anunțe familia.

– Gata! De mâine încolo, cine vrea să mă ajute să fac casă, să meargă cu mine în vale la văgăuni să facem cărămizi.

Erau tot așa, la masă, a treia sau a patra zi de când făcuseră încercarea de împăcăciune.

Polina nu se arătă deloc surprinsă, dar Birică-tatăl și ceilalți încetară o clipă să mai mănânce și se uitară la el bănuitori.

– Să faci cărămizi și să le lași acolo să dea zăpada peste ele! Sau de ce?! se miră tatăl.

– Nu, ci să ridic casă cu ele, răspunse fiul.

– Aha! exclamă Birică-tatăl dumirit. Uitasem că acolo în vale la văgăuni, după ce sapi și termini cu cărămizile găsești la fund și niște bani!

– Asta mă privește pe mine! zise Birică închis în sine, dar tatăl socoti, uitându-se la el, că n-avea el ce să închidă în sine și i-o întoarse cu nepăsare:

– Te-o fi privind, zise. Mai bine dă flanela aia mă-tii, s-o cârpească în coate, că atârnă jurăbiile pe tine, adăugă măsurându-l de sus până jos.

Polina, care n-avea nimic rupt pe ea, se simți iarăși atinsă ca și data trecută cu untdelemnul.

– Ce s-o mai cârpăcească, trebuie altă flanelă, zise ea.

După aceste cuvinte, tânăra nevastă văzu multe perechi de ochi îndreptându-se scurt și în tăcere asupra ei.

– O fi trebuind, mormăi Birică-tatăl sorbind încet din strachina cu verdețuri din mijlocul mesei.

– Ce tot dondănești din gura aia? interveni atunci mama-soacră, uitându-se cu simpatie la noră. Așa este, îi trebuie flanelă că s-a însurat și a intrat și el în rândul oamenilor!

Tatăl prinse cu privirea mulțimea de copii de la masă și așteptă câteva clipe ca să fie înțeles de ce se uită: cei doi gemeni aveau pe ei doar niște închipuiri de cămăși, iar fetele...

– O să tundem câinele și o să ne facem flanele, zise el.

– Parcă noi o să ne luăm după tine! răspunse mama.

Știa și ea că tatăl avea dreptate, dar dacă nu era lână pentru flanele, barim să fie o vorbă bună!

Trecu deci cu bine această clipă grea pentru Birică: nu-l întrebă nimeni de unde avea să ia bani și el înțelese că la urma-urmei într-adevăr acest lucru îl privea numai pe el.

Umbla prin curte fluierând și cântând. Puse mâna pe secure și se duse în grădină să taie salcâmi pentru tălpici. Polina stătea lângă el și îl asculta cum cântă, parcă amețită, cu ochii închiși și cu mâinile încrucișate pe sâni. Din când în când el se oprea din cântat și arăta cu mâna:

– Dărâmăm cotețul... În partea asta o facem, cu fața încolo.

Și începea iar să cânte și să izbească în salcâmi cu securea. Era așa de vesel încât își amesteca glasul cu loviturile de secure în așa fel, încât frații lui mai mici, care se așezaseră puțin mai în vale, se tăvăleau pe iarbă cu burțile lor goale și râdeau.

– Și cu ce zici că ai să cumperi *metri cubi,* Birică? întrebă tatăl din poarta grădinii.

Adică metri cubi de lemn de construcție, podele, uși, ferestre... Dar Birică și Polina nu mai erau singuri, apăruseră din fundul grădinilor câteva fete atrase de glasul cunoscut al vecinului, și Birică nu mai putu să răspundă.

– Ce are să mai cânte Birică la nuntă! se minună una dintre fete, apropiindu-se și așezându-se jos lângă Polina.

– Birică, ia cântă tu *Vai de copilul străin,* că vreau să-l învăț și eu...zise alta care se apropia încet, cu fruntea într-o cusătură.

Dar a doua zi, când Birică puse caii la ham să se ducă la văgăuni, tatăl îl opri:

– Salcâmii ca salcâmii, zise el, sunt verzi și până se usucă trebuie să-i tai din vreme, dar nu pune tu copiii să muncească degeaba la cărămizi.

– De ce?

– D-aia, fiindcă nu te-aranjează!

– Bine, o să mă duc singur.

– Du-te singur, dacă n-ai ce face!

– De ce n-am ce face?

– Fiindcă te-am mai întrebat și ieri: de unde faci tu rost de bani?

– Păi nu spuneai că-i găsesc la văgăuni?

– A, uitasem. Du-te! îl îndemnă tatăl binevoitor. Ileano și Gheorghițo, strigă el, hai, duceți-vă cu Birică și ajutați-l!...

Fetele chiar se urcară în căruță. Ele erau acum vesele pentru ele însele; de când fratele se însurase, nu prea le mai păsa de el. Dar de ajutat cu brațele lor vânjoase puteau să-l ajute.

– Adevărat, nene, de unde faci rost de bani? întrebă cea mai mare când se dădură jos la văgăuni.

Polina se uită țintă la bărbatul ei și Birică citi în privirile ei aceeași întrebare. Prefăcându-se vesel, el le spuse că are să vândă jumătate din pogon din partea lui de pământ. La auzul acestei vești pe chipul surorilor apăru o expresie rece.

– Nu vă speriați, îl cumpăr la loc după ce îmi fac casă, zise Birică, dar tăcerea străină a surorilor îl tulbură și îl supără ca niciodată. Începu să strige: Ce vă uitați așa la mine? Ia duceți-vă acasă d-aici și lăsați-mă voi în pace. Vă uitați la mine parcă cine știe ce v-am făcut. E pogonul meu de pământ și fac ce vreau cu el. Nu știți decât să stați cu ochii pe om și să-l păziți: aia nu; ailaltă nu; așa nu!

Apucă târnăcopul și începu să izbească în lutul galben și gras. De uimire, surorile abia se dezmeticiră. Se uitară la Polina. Ea stătea lângă căruță cu o înfățișare de nepătruns. Se gândea, dar era greu de ghicit la ce.

– Hai, Gheorghițo, hai acasă! spuse fata mai mare, după o vreme de tăcere, în timp ce Birică își vedea de treabă fără să le mai ia în seamă.

Plecară amândouă fără nici un pic de șovăială. Birică lovea mai departe cu târnăcopul. După o vreme Polina se mișcă de lângă căruță și se duse alături pe malul gârlei, se așeză și începu să se spele îndelung pe picioare.

– Polino! strigă Birică, când băgă de seamă lipsa ei. Tu ce tot faci acolo, nu vii să arunci pământul ăsta în căruță? Sau crezi că o să se arunce singur?

Polina își văzu de spălat ca și când n-ar fi auzit. Când se întoarse se rezemă de șușleț și începu să se uite la bărbatul ei. El și săpase să umple o căruță, dar ea nici nu se gândea să pună mână pe lopată. Se uita la el cu o ciudată satisfacție; pe chip avea o expresie de parcă totul ar fi fost pus la cale de ea; până și sudoarea pe care el și-o ștergea din când în când cu cotul, și mirosul puternic de pământ care parcă țâșnea de sub târnăcopul lui, chiar și acestea erau ale ei.

– Tu n-auzi, Polino? spuse el din nou, dar Polina nu se urni și atunci el se uită la ea.

– Ai de gând să mai dai mult cu târnăcopul ăla? întrebă ea zâmbind ciudat.

– De ce să nu dau cu târnăcopul?

Și ea nu răspunse și deodată el înțelese că de mult stă el aici singur cu ea... Aruncă târnăcopul. Polina se întoarse cu umărul și îl așteptă dintr-o parte, parcă la pândă, cu ochii deschiși; se lăsă greu cu toată puterea trupului și gemu când el o apucă și o înfășură în brațe; numai când o ridică pe sus închise ochii. El o duse chiar pe pământul din care avea să-și ridice casă și o iubi acolo pe răcoarea lui curată, păzit de lumina mare a zilei.

Un ceas mai târziu duceau pământul acasă și îl descărcau în mijlocul bătăturii.

Când se așezară la masă, o tăcere de gheață îi întâmpină, dar Polina sparse această gheață dintr-o dată zăpăcindu-l mai ales pe bărbatul ei:

– De ce tăceți așa, a murit cineva?! se miră ea mai veselă ca niciodată. O să ne facem casă, dar n-o să se vândă nici un fel de jumătate de pogon.

Și nu înțelese nimeni ce era în capul ei.

XI

Tot în această vreme, în aceste verzi zile de iunie când înfloresc salcâmii și când până la seceriș nu mai era decât sărbătoarea Sfinților Petru și Pavel, Țugurlan află că în sat se vorbea iar despre el; că ar fi sărit la bătaie cu Cocoșilă în poiana fierăriei lui Iocan.

Țugurlan nu pricepuse niciodată pentru ce unele din întâmplările în care era amestecat el se răspândeau numaidecât printre oameni. Totdeauna acest lucru îl întărâta, fiindcă de fiecare dată descoperea nepotriviri; una gândea el și alta înțelegeau ceilalți. Să sară la bătaie? Dar, la urma-urmei, de unde această părere la ei?

Ciudatul adevăr era că Țugurlan nu sărise decât o singură dată la bătaie. Cu mulți ani în urmă fusese chemat la o nuntă și în timpul mesei cineva strigase de râsese toată lumea: „Mănâncă, Țugurlane, să-ți ajungă o săptămână!“. Îl bătuse înspăimântător, era adevărat, dar cine n-ar fi făcut la fel în locul lui? Iar în ce privește faptul că vărsase strachina în capul Cotelicioaiei, asta nu însemna că a bătut-o.

Sărise el la bătaie la fierărie? Tocmai că nu, Cocoșilă îl înjurase cel dintâi! Era limpede că lumea îl credea nesăbuit. Nu era, de altfel, întâia oară când Țugurlan afla ce credea lumea despre el. Într-o vreme se spusese chiar că ar fi hoț, că ar fi furat nu se știe ce de la cineva, încât nu se mai miră când Ion al lui Miai îi spuse ce vorbesc oamenii despre întâmplarea de la fierărie.

Nu se mai miră, dar îi rămase gândul aci și seara când se culcă întârzie câteva clipe să adoarmă. Ani în șir Țugurlan se simțise bine cu starea lui: el de o parte și toți ceilalți în afară; nici o apropiere și nici o încredere. Dar de astă dată un gând străin îl întreba: de ce îi înjurase pe oameni la fierărie? Că de înjurat îi înjurase, asta era adevărat.

Țugurlan se răsuci în așternut și îi mai înjură încă o dată. El nu se uita niciodată îndărăt ca să se învinuie pe el însuși, ci totdeauna ca să-i învinuie pe alții. Așa făcu și acum și se liniști, și așteptă să-i vină somnul, iar somnul veni ca o apă neagră în care orice urmă de gând pieri.

Dimineața, Țugurlan se trezi ca întotdeauna liniștit și odihnit. Se ridică în capul oaselor, se răsuci pe prispă cu picioarele jos pe pământ și vru, ca de obicei, să se ridice și să-și vadă de treburi. Dar mai întârzie; ceva din dimineața aceasta îi plăcea. Începu să se uite peste curte, peste garduri și șopron, peste grădină și împrejurimi. Se trezise parcă mai devreme și era liniște. Totul se odihnea în nemișcare. Țărâna bătăturii, umedă de rouă, parcă era o ființă vie care dormea și ea. Tăcută, nevasta lui se trezi la celălalt capăt al prispei, înveli copilul lăsându-l să mai doarmă și, cu pași parcă nesimțiți, intră în tindă. Țugurlan o văzu pe ea tot așa cum vedea curtea și împrejurimile. Da, aceasta era lumea: șoseaua trecând pe la poarta lui (șoseaua oamenilor, a satului), gardurile liniștite, fântâna (fântâna din care oameni și vite beau apă), doi salcâmi înalți în dreptul porții (pe unul din ei mici cruci, semne ale morții, ale copiilor pe care îi îngropase) și peste toate acestea cerul curat, iar pe prispa casei el, Țugurlan, în mijlocul acestei lumi...

Ce bine ar fi să primești de la lume doar această pace adâncă...Țugurlan își aminti iar de întâmplarea de la fierărie și de întrebarea pe care nu-l lăsase aseară să adoarmă și această pace de o clipă se destrămă. Fără să-și dea seama pentru ce, întrebarea revenise într-un fel și mai supărător decât aseară. Nici pomeneală că nu din pricina lui Ion al lui Miai îi înjurase pe oameni; Ion al lui Miai și așa nu înțelegea ce se discuta acolo...

Turburat, Țugurlan uită să se mai dea jos de pe prispă. Astfel de întrebări supărătoare mai avusese de câteva ori în ultima vreme. Dar le uitase, le alungase repede. Asta din urmă, deși pornea de la un fapt neînsemnat, amenința să stăruie mai mult asupra lui.

Prima dată se întâmplase într-o zi când copilul său venise de la școală plângând.

Era toamnă târziu. Țugurlan încă nu-i făcuse rost de încălțăminte și băiatul umbla desculț. La școală ajungea cu picioarele roșii de frig și într-o dimineață când s-a așezat în bancă s-a tăiat în niște cioburi de sticlă pe care i le pusese acolo colegul său Toderici Artur, băiatul directorului. Învățătorul, care nu se avea bine cu directorul, îl pedepsise pe Toderici Artur și acesta, ca să se răzbune, îl pândise pe colegul său Țugurlan și cu ajutorul altor copii îl pusese jos și îi băgase pământ în gură.

După ce ascultase această poveste, Țugurlan își luase copilul între genunchi, se uitase crunt în ochii lui limpezi și îl înfricoșase astfel: „Dacă mâine la prânz nu vii să-mi spui că i-ai spart capul ăluia care ți-a băgat pământ în gură, te omor cu bătaia", și îi cârpise și o palmă ca să-l facă să priceapă că în astfel de lucruri nu avea tată.

Copilul însă avea mamă și s-a dus și i-a spus ei și ea l-a înțeles, iar de tatăl său a început să se ferească. Țugurlan a băgat se seamă și pentru întâia oară s-a simțit cuprins de neliniște: oare nu așa trebuie crescut copilul, să învețe să se apere singur? Și deodată Țugurlan s-a pomenit întrebându-se pe el însuși de cine și de ce s-a apărat el toată viața, și unde a dus această apărare? Și și-a dat seama că de fapt el crezuse până atunci că avea să ducă undeva.

Altă dată stătea la poartă și a trecut cineva pe drum și i-a dat bună ziua. Țugurlan nu dădea nimănui bună ziua și nici nu răspundea când i se dădea lui. Nu i-a răspuns nici acestuia, dar s-a pomenit întrebându-se: „Pentru ce îmi dă el mie bună ziua? El nu știe cine sunt eu și atunci de ce... Dar, la urma-urmei, cine sunt eu?"

Iar acum, în legătură cu fierăria, din nou: de ce, ducându-se acolo, se purtase așa cum se purtase? Îl supăra mai ales faptul că Moromete nu se sinchisise deloc de înjurături. „Lasă, mă, Țugurlane, lumea să trăiască în pace", spusese el, iar la sfârșit

nu se știe de unde scosese Moromete că „trei chestiuni rezultă din cele spuse de Țugurlan".

Se sculă de pe prispă nemulțumit și se duse în grădină să cosească iarbă pentru cal. „Sigur că da, gândi el întărâtat, când ai două loturi cred și eu că nu-ți pasă când te înjură alde Țugurlan. Dacă ar mai fi să fie patruzeci de moșii, în toate patruzeci v-ați repezi, lua-v-ar dracu pe toți!"

Țugurlan cosea iarba și gândurile sale curgeau fără oprire, negre și turburi. „Trei chestiuni rezultă din cele spuse de mine. *Chestiuni, ai?* Astea la tine sunt chestiuni! Și ce deștepți v-ați făcut voi! Se apucă domnul Moromete să-i spună lui Dumitru lui Nae cum a fost împușcat frati-meu la București! Parcă ar fi fost acolo al dracului! Și când te gândești bine, habar n-are."

Țugurlan se șterse pe frunte cu mâneca, înfipse coasa în pământ și se aplecă să strângă iarba. „Ce bine mi-ar fi mie, gândi apoi mai departe, în grajd, în timp ce dădea cu țesala pe spinarea calului. Ce bine mi-ar fi să știu acum că la deal îmi crește porumbul pe șapte pogoane, iar pe alte șapte pogoane plesnește bobul de grâu în spic. Aș sta și eu iarna după sobă, ca domnul Moromete, și aș ști eu să-l pun pe Mărin să citească povești!"

Țugurlan se opri din țesălat și rămase câteva clipe gâtuit de amintiri. Mărin al lui se rugase într-o seară de iarnă să-l lase să se ducă pe la Niculae al lui Moromete, cu care era într-o clasă, să citească cu el povești. Nu-l lăsase și această amintire îi făcu rău lui Țugurlan. La urma umei, de ce nu-l lăsase? La urma-urmei, Moromete...

Țugurlan se pomeni gândind fără voia lui că niciodată până acum nu se oprise atât de stăruitor asupra cuiva. Îi disprețuia pe toți, fără alegere și fără nume. Ce-i cășunase acum pe Moromete? „Dă-l în mă-sa, cu loturile și cu chestiunile lui!" încercă Țugurlan să alunge totul din minte. Dar ceva cu neputință de explicat îi aduse în ureche glasul acestuia, parcă aievea, cum stătea acolo la fierărie și citea ziarul... „Domnilor!... Așa și pe dincolo... Ocupațiunea lor mintală..." Ce ciudat citea! „Vă rog să mă credeți că nu eu am scris drăcoveniile astea", parcă vroia să spună Moromete tot timpul.

Nedumerit, Țugurlan lăsă țesălatul și se așeză pe marginea ieslei. „Primul agricultor o fi având pământ?" își aminti el într-un fel uimitor discuția lor despre rege.

„Are! zicea Cocoșilă. Are, așa, cam vreun lot și jumătate."

„Are mai mult, zicea altul, fiindcă trebuie să-l țină și pe ăla micu, pe Mihai... trebuie să-i dea să mănânce!"

„Ești prost, zicea Cocoșilă. Ăla micu are lotul lui de la mă-sa!"

Țugurlan rămase o clipă cu privirea în gol, apoi deodată izbucni într-un hohot furios: „Ptiu, fir-ați ai dracului!" scuipă el în pământ și rămase mai departe pe ieslea grajdului, negru la față. Dar dacă amintirea acestor lucruri nu izbutea să răzbată în afară și să-i lumineze chipul posomorât, simțea totuși cum ceva se topea în el. Cunoștea și el starea în care mintea contempla în liniște lucrurile și pătrundea dincolo de ceea ce arătau ele că sunt. Era o bucurie deosebită și rară. El se înfuriase când Moromete citise discursul regelui, ei, dimpotrivă, se înveseliseră. Nu era oare înveselitor să descoperi că un rege părea mai puțin deștept decât Ion al lui Miai?

Îngândurat, Țugurlan se ridică de pe marginea ieslei și ieși afară. Se duse în casă și se întinse în pat.

„Da, așa o fi, continuă el să se gândească, dar săracul Ion al lui Miai era un nevinovat, pe câtă vreme *primul agricultor* avea sute de mii de hectare – Țugurlan știa acest lucru de la fratele său care, înainte de a intra la Grivița, muncise câteva veri pe moșiile Coroanei – și când o țară întreagă îl lasă să se lăfăie cu atâta pământ, nu-mi mai arde mie să mă înveselesc că e prost. Lasă că bine v-am făcut că m-am repezit la voi, gândi Țugurlan mai departe despre cei de la fierărie. Să vă mai gândiți și voi că nu toată lumea are timp să se înveselească; dacă de altceva nu sunteți în stare, înveseliți-vă barim mai puțin, fir-ați ai dracului!"

După-masă Țugurlan se gândi să se ducă și el la fierărie, să-și dreagă secerile. Muierea îi spuse că au terminat mălaiul și că trebuie să se împrumute de la cineva, altfel o să-i apuce secerișul fără nimic în hambar.

– Vezi la Ion al lui Miai, răspunse Țugurlan, îndreptându-se spre poartă.

– N-are nici el!

Țugurlan se opri o clipă fără să se întoarcă:

–Vezi la Tudor Bălosu! spuse el.

– Nu mai iau de la Tudor Bălosu! se feri și se rugă femeia. O să ne cheme iar la secerat și ai văzut ce ne dă el să mâncăm!

– Cere și tu la cineva! se scutură în cele din urmă Țugurlan și porni pe lângă garduri cu secerile pe umăr.

„Sigur că da, domnul Moromete! bolborosi apoi în gând. Tu n-ai nevoie să te împrumuți! Te găsește secerea cu făină veche în hambar."

Țugurlan se pomeni ispitit să-i ceară lui Moromete să-l împrumute. În astfel de împrejurări el cerea ori de la cineva care rupea de la gură ca să-i dea, cum era Ion al lui Miai sau Marmoroșblanc, ori de la Tudor Bălosu sau Crâșmac, cărora le făcea zile la câmp; niciodată însă de la acești oameni ca Moromete, nici săraci, nici bogați și cărora le tremura mâna până se hotărau să spună da sau nu. Lui Țugurlan îi veni un gând: să-i ceară lui Moromete să-l împrumute și apoi, fiindcă era sigur că acesta n-avea să-i dea, să-i scoată pe nas deșteptăciunea de la fierărie. „Nu mai zici că rezultă trei chestiuni?" și să-și bată încă o dată joc de el.

X

Moromete era acasă, dărâmase poarta și își făcea una nouă. După ce plătise cu bani de la Aristide partea de *fonciire* pe care i-o cerea Jupuitu și amânase jumătate din ea până spre toamnă, se dusese a doua zi la gară și cumpărase cu restul de bani

o căruță de uluci. Nu se mai putea, atât poarta de la drum, cât și gardurile grădinii se înnegriseră și putreziseră de tot, trebuiau altele. Începuse întâi cu poarta de la drum, și lucrase la ea două zile. Acum era pe sfârșite cu poarta și nu se grăbea deloc să treacă la grădină: o poartă sau un gard le pui o dată la zece ani, dacă nu chiar la mai mulți.

– Asta depinde de ulucă, Dumitre, îi spunea Moromete lui Dumitru lui Nae care tocmai făcea observația de mai sus. Depinde de ulucă, repetă el. Asta care am luat-o eu, explică el, e ulucă bună. E fag!

– Nu prea ai stacheții buni! observă Dumitru lui Nae după câtva timp, și glasul său făcu ca pe o distanță de zece-cincisprezece case toată lumea să audă ce fel de stacheți avea Moromete.

Era și Cocoșilă acolo. Alături, cu un topor în mână. Paraschiv ascuțea ulucile pe un trunchi. Niculae stătea pe vine lângă tatăl său și pândea când să-i dea cuie. Fără să se uite, Moromete lua cuiul din mâna întinsă a lui Niculae, îl potrivea îndelung, uitându-se de câteva ori în spate să vadă dacă stachetele va fi prins drept în mijloc, apoi cu tesla împrumutată de la Dumitru lui Nae bătea adânc uluca, mai stăruind apoi și cu lovituri nefolositoare asupra cuiului care pierise în lemnul alb vrând parcă să spună că e de dorit ca acest cui să nu mai iasă niciodată de acolo.

– Era unul al dracului, unul Nastratin, zise Cocoșilă scuipând subțire înaintea sa. Și-a pus poarta pe foc și pe urmă tot el s-a supărat!

– Niculae, adu ulucile! ceru Moromete.

Paraschiv se oprise din ascuțit. Ridică toporul și continuă să ascută mai departe. Hotărâse plecarea la București chiar în seara aceasta și era supărat că Nilă întârzia să se întoarcă cu caii de la izlaz. Era furat de gânduri.

– Ce ziseși tu, Cocoșilă? întrebă Moromete. Paraschive, bate tu astea care au mai rămas.

Moromete lăsă tesla jos și se căută prin buzunare să găsească o hârtie. O găsi și i-o întinse lui Cocoșilă sub nas.

– În locul unde e poarta asta era gol, spuse Cocoșilă în timp ce umplea cu tutun foița lui Moromete. Poarta mică o pusese și p-aia pe foc și venea cum aș veni eu la tine, intra prin golul ăsta mare.

– Cine, mă?! întrebă Moromete sâcâit că nu înțelegea. Apoi înțelese: Aha, când venea cineva pe la el!

– Așa, mă! Și ăsta striga din casă, de la geam, că de ce intră pe poarta mare (adică prin locul pe unde fusese poarta mare!), să intre tot pe poarta mică! Cum e, Niculae?

– „Într-o zi, Nastratin Hogea, lemne de foc neavând", spuse Niculae începutul acelei povești.

– Păi ce dracu îi mai păsa lui pe unde intră?! se miră leneș Dumitru lui Nae.

– Păi îi păsa! zise Moromete așezându-se jos, cu țigara în gură. Să nu uite omul unde-a fost poarta! Nu trebuie să uităm ce-a fost, mai adăugă el. Poate facem la loc ce nu mai...

Niculae îi dădea acum cuie lui Paraschiv. Într-o vreme nu se știe ce văzu el la fratele său că în loc să ție cuiele cu vârful în jos, cum le ținuse până atunci, le întoarse, și zâmbind viclean, le ținu în așa fel că Paraschiv când întinse mâna se înțepă în ele.

– Mă, dar prost mai ești! bolborosi Paraschiv cu dispreț îngăduitor. Nu așa!

– Dar cum? întrebă Niculae nevinovat.

– Invers.

Dumitru lui Nae se ridică alene de jos, de pe iarbă.

– Mă duc acasă! spuse el parcă nemulțumit de ceva. Paraschive, vezi să nu știrbești tesla aia!

Paraschiv ridică fruntea și se uită la el:

– Păi dar ce, bă, nea Dumitre, eu bat cuiele cu tăiușul?

Înalt cum era, Dumitru lui Nae văzu peste garduri ceva care îl făcu atent.

– Trece Țugurlan, spuse el și rămase în picioare. Unde dracu s-o fi ducând? se miră apoi fără nici un rost și fiindcă nimeni nu zise nimic, își dezveli dinții și mai adăugă: păzea, Cocoșilă!

Spre uimirea lor, Țugurlan care se apropia încet pe lângă garduri, când ajunse în dreptul porții lui Moromete, se opri și se uită înăuntru.

– Ce e, Țugurlane, îl cauți pe Cocoșilă? zise Dumitru lui Nae destul de străveziu.

– Vezi să nu te caut eu pe tine, răspunse Țugurlan și împinse poarta nouă a lui Moromete și se apropie de locul de sub salcâm unde acesta și Cocoșilă stăteau jos.

O clipă se uitară țintă la el, apoi își feriră privirile.

– Bună-ziua! zise Țugurlan cu glasul său neprietenos, și ceilalți, de uimire, uitară să-i răspundă.

– Să trăiești, Țugurlane! răspunse în cele din urmă Moromete cu un glas curat și grăbit. Uite mai dăm și noi din coadă până vine secerea; că după ce vine...Niculae, porunci apoi Moromete stăpân pe sine, adu un scaun lui nean-tău Țugurlan!

Dumitru lui Nae nu mai plecă, iar Cocoșilă arăta ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic între el și Țugurlan. Când Niculae aduse scaunul, Țugurlan se făcu că nu vede și se așeză și el jos pe pământ. Rămase apoi tăcut și așteptă tot așa cum așteptau și ei, având aerul că a venit așa degeaba și că are de gând să stea așa degeaba cât timp au să stea și ei. Cineva trecu pe drum și din pricina ulucilor albe nu-i văzu pe cei din curte.

– Ce mândrețe de om mai e și Vasile ăsta al lui Tăbârgel! zise Moromete urmărindu-l cu privirea pe cel care trecea. Cică își bate muierea în curte să-l vază toată lumea, iar aia strigă în gura mare: „Aoleo, fire-al dracului, p-aici n-ai dat!"

– He, he, he! zise Dumitru lui Nae cu plăcere. Păi a prins-o de vreo două ori cu unul al lui Trăilă; și cică îi zise „fire-ai a dracului cu…"

– Țigani, întrerupse Moromete, și schimbă repede vorba. Mai bate un cui în uluca aia, Paraschive. Jos mai bate un cui, că e stachetul mai gros.

Din curtea lui Tudor Bălosu se auzi glasul spălat al lui Victor, care îi spunea ceva lui tat-său.

– Am auzit că vecinul tău, Moromete, a mai cumpărat două pogoane! spuse Dumitru lui Nae, înțelegând că lui Moromete nu-i place să audă vorbindu-se deșuchiat.

– Așa e vorba! răspunse Moromete. Hm! făcu el după câteva clipe de tăcere. Iar îi „amendează" alde Pisică pe copiii ăia ai lui. A trecut p-aici pe la mine după ce a vorbit cu Tudor Bălosu. Alaltăieri. „Ce faci, Traiane, iar vinzi pământ?" îl întreb. „Nu vând, zice, îi amendez iar pe copiii ăia." „Mai ai?" zic. „Ce?" „Pământ." „Gata! zice. Nu mai vând decât astea două pogoane. Mai am două, le păstrez pentru tutun."

Omul despre care pomenea Moromete era cizmarul satului. Avea o droaie de copii pe care cizmarul îi „amenda" mereu vânzându-le pământul.

– He, he, he! râse Dumitru lui Nae gânditor. Nu știu ce dracu are să facă el cu copiii ăia când s-or face mari.

– Păi ce vreai să facă, Dumitre! se miră Moromete. Când s-or face mari și le-o veni vremea să se însoare o să le spună alde tat-său: „De vândut pământul, vi l-am vândut, de învățat să fumați, v-am învățat, de băutură mai învățați și singuri!"

– He, he, he! râse Dumitru lui Nae, de astă dată cu satisfacție, așezându-se mai bine pe pământ. Zău, mă? Ce vorbești?

Între timp, aproape pe neobservate, mai veniseră vreo câțiva inși care se așezaseră pe iarbă fără să se anunțe prin bună-ziua; erau vecinii lui Moromete. După felul cum vorbise, Moromete părea să aibă ceva nou de spus despre Traian acela, deși ceilalți știau tot ce se putea ști despre el.

Acest Traian Pisică nu vânduse din lot chiar îndată ce-l avusese. Dimpotrivă, ambiția lui fusese să-l mărească și într-un fel chiar izbutise, plătindu-și titlul de împroprietărire și impozitele din cizmărie. Muierea lui însă îi strică planul; începu să-i toarne la copii. Întâia oară îi făcu doi gemeni, apoi după aceea patru copii în mai puțin de șapte ani, apoi iarăși doi gemeni și încă timp de șapte ani, alți cinci copii. În acești ani, iarna sau vara, pe vreme rea ori în zile frumoase de primăvară, cine trecea prin dreptul casei cizmarului trebuia să-și pună amândouă mâinile la urechi și să grăbească pașii. Zarva celor treisprezece copii ai lui semăna cu aceea pe care o fac țiganii pribegi când chefuiesc ori se iau la bătaie. Pe seama gălăgiei și urletelor care se auzeau uneori din casa lui, femeile spuneau în mod firesc când era vorba să fie pricepută mai bine neorânduiala sau dezmățul din vreo familie: „Ca la alde Pisică".

– Cine? Pisică, mă Dumitre?! exclamă văzând că Dumitru lui Nae își întinsese picioarele lui lungi, pregătindu-se să asculte. Păi voi nu știți nici unul cu cine avem de-a face aici în sat, anunță el cu glasul acela nepărtinitor, care parcă nu era al lui. Să cauți în toată România, de la munte la baltă, și la turci să căutați și altul ca el nu mai găsiți.

Cocoșilă, gelos de ceea ce avea să urmeze, îl întrerupse pe Moromete spunându-i că minte, e prost. Moromete răspunse că nu-nu, nu minte! Și ca să convingă pe ceilalți care ascultau, începu cu o falsă înflăcărare și seriozitate să se înjure la persoana a treia că ceea ce spunea el e adevărat. Atunci Cocoșilă îi răspunse că dacă e vorba pe așa, să răscolești în toată lumea și unul ca Parizianul n-ai să mai găsești! Moromete vru să-i dea lui Cocoșilă replica cuvenită, dar ceilalți îl apucară de mâini și-i potoliră cu șiretenie falsa lui înfierbântare.

– Hai, Moromete, lasă-l pe Cocoșilă, spune de ce zici că nu mai găsești altul ca Pisică…

– Nu există, domnule!... exclamă Moromete și ridică mâna în sus și se înjură din nou la persoana altuia că nu există.

Cineva care nu l-ar fi cunoscut pe Moromete, ar fi putut crede că între el și Pisică s-a petrecut ceva neobișnuit. De fapt, nu se petrecuse nimic. Moromete se dusese într-o dimineață să-i vadă pe-ai lui Pisică ce fac ei când dorm atâția copii, cum se scoală, ce le spune Pisică, ce face el și muierea, dacă se pun la masă și, în general, cu ce se ocupă această familie și mai ales din ce cauză e atâta zarvă, și zbierete, și gălăgie, și răcnete care se aud de la cinci kilometri.

– Am fost într-o dimineață la el!... Trebuia să mă duc în ziua aia pe la obor și n-aveam cu ce să mă încalț, începu Moromete, mințind din capul locului.

– Ține, mă, cuiele aicea, Niculae, unde te uiți?! se răsti în clipa aceea Paraschiv.

– Ce faci, mă, acolo?! se miră Moromete, uitându-se la Niculae, care și el se uita la tatăl său cu niște ochi sticlind de nerăbdare. Muierea zice: „Ia cizmele și du-te cu ele să ți le dreagă, le-au ros șoarecii acolo în pod". Iau cizmele și plec spre Pisică. Erau ele bune, trebuia numai să le bată niște cuie pe talpă, că aveau tălpile desfăcute. Intru înăuntru și, bună dimineața, bună dimineața! Pisică cu ai lui în pat! „Uite, mă, Traiane, trebuie să mă duc pe la obor și e noroi afară, nu e bun bocancul, bate-mi acilea câteva cuie și unge-le cu ceva", îi spui eu. Nu știu dacă ați mai fost vreunul în casă la el. Tu ai fost vreodată, Cocoșilă?

– N-am fost!

– Păi tu unde-ți pingelești bocancii?

– Eu mi-i pingelesc singur.

– Nu știu, dar eu n-am mai văzut paturi ca ale lui Pisică. Eu zic că zece paturi de-astea de-ale noastre nu fac cât unul de-al lui. Dar ca să nu zic zece, zic cinci. Erau așezate acolo, în magazia aia a lui, fiindcă așa de mare e odaia unde stau ei, ca o magazie. Când să mă așez pe scaun, o dată mă pomenesc că mă apucă cineva de gât și se încleștează de spinarea mea; întorc așa mâna spre ceafă, îl apuc de păr și îl dau jos și mă uit la el: un ăla ca un gherlan, de-o schioapă, se uita la mine și făcea au! ooo! au! ooo!

– Ții, mă, cuiele astea aici, sau acuma îți dau una după ceafă! amenință Paraschiv de lângă uluci.

– Ține cuiele acolo, Niculae, zise Moromete. Era băiatul ăla al lui, micu și mutu. Pisică, din pat, când vede gherlanul ăla pe mine, bate din palme: „Sfârfâlică, zice, na la tata din țigară!" „Hai, mă Traiane, zic eu, scap oborul, vreau să cumpăr niște cartofi, ce faci?" Traian, în loc să răspundă, îl văz că-și umflă pieptul și o dată urlă de răsună toată magazia: „Deșteptarea!" Știți? Ca la armată! Ei! zic eu! Ce să-i faci? Aici trebuie instrucție! Nici n-apuc eu să-mi vin în fire, că îl văz pe gherlanul ăla că sare de lângă tat-său! Așa cum era, fără izmene și cu burta goală, începe să țopăie și să joace sârba peste spinările ălora care dormeau. Știți cum sărea? Peste nasurile lor, peste ochi, peste capete, pe grumaji. Sărea și mormăia! Încep urletele! Au, chiu, jap! Țin'te, nene! Începe păruiala! Mă uit la Traian și la muierea lui... Nimic! Muierea căsca și cu pieptenele în mână începuse să se țesale. Traian își răsucea țigara și numai așa, din când în când, ridica fruntea: „Sfâr-fâ-li-că! zicea, na la tata din țigară, lua-te-ar dracii!" Din paturile lor, copiii au sărit jos și acolo în fața mea a început o viermuială... Trei-patru din ei, ăia mai mari, căutau să-i desfacă, dar ce să desfaci, că uite așa le umblau cracile pe sus; și se rostogoleau; și se dădeau de-amboua; și se loveau la burtă; și pârâiau cămășile de pe ei; și se bășeau; și le curgea sânge din nas! Traian, din pat de-acolo uite-așa spunea, știți, întâi încet și subțire: „*Sfâr*, și pe urmă tot mai gros *fâ-li-că!*". „Traiane, strig eu, dă, mă, în ei, că-și fac cămășile ferfeniță!" „Păi tot nu le iau eu altele", zice. „Bine, dar dă în

ei, de ce îi lași să urle așa?" „Dacă dau în ei, atunci să vezi urlete, Moromete", zice el.

– Ce-ai cu mine, nene, ești nebun? strigă Niculae indignat.

– Ce-ai cu el, Paraschive?! se miră și Moromete, dar Paraschiv bătea în ulucă mânios și nu răspunse. Ține-i bine cuiele, Niculae! Auzi, Cocoșilă? Cum crezi tu că s-au astâmpărat cei treisprezece copii ai lui Pisică? Crezi că de bunăvoie? Nu, fiindcă unii intraseră pe sub paturi și se gâtuiau pe-acolo, alții pe după sobă, alții puseseră mâna pe calapoade și se pocneau cu ele... Și în timpul ăsta, muierea lui Traian taman se terminase de țesălat. După ce termină ea așa, o văzui că se ridică în picioare, înfige pieptenele sub grinda casei, își duce o mână la ureche, își vâră un deget în ea și începe să-l miște așa repede ca și când i-ar fi intrat ceva înăuntru. „Ei, Ciulco, ia uite, ia! ia uite, ia!" La glasul ei văzui că una dintre fete se oprește din zbânțuit și când o vede pe mă-sa cu degetul în ureche rămâne cu ochii beliți. Mă-sa, iar: „Ciulco, ia uite, ia!" Fata, e una mică de vreo șase ani, seamănă cu tat-său, se apucă cu mâinile de păr, se lasă pe vine și începe să urle ca din gură de șarpe. De ce urla ea, exclamă Moromete nedumerit, n-am putut să pricep! Chestia e că s-a făcut liniște, muierea și-a scos degetul din ureche și fata a tăcut și ea dintr-o dată. Știți? Odată a tăcut!... Îți spusei adineauri, Dumitre, de tutun! Moromete se opri și se uită la Cocoșilă: fiindcă veni vorba de tutun, spuse el cu alt glas, mai dă-mi o țigară, Cocoșilă! Tu nu fumezi, Țugurlane?

– Nu, răspunse Țugurlan răgușit.

– Alde Traian Pisică, continuă Moromete, pune numai tutun pe pământul lui. Când am fost eu cu cizmele, după încăierarea de dimineață, care mi s-a părut mie că ține loc de mâncare, îl văz pe Traian că se ridică din pat și strigă: „Haida! gata! Toată lumea la păpușit tutun". A ieșit liota afară, s-a suit în pod și s-a întors cu șiruri de tutun, umpluseră casa; doisprezece inși; făceau păpuși și fumau! Afară de doi mai mici și de fete, toți

fumau. Traian zice că el câștigă cu pusul tutunului mai mult decât scot eu de pe un lot. Ei, pe urmă s-a așezat el pe un scaun și a început să-mi dreagă cizmele. Îmi dregea cizmele și îl chema pe ăla micu: „Sfârfâlică! Na la tata din țigară!" Și scotea țigara din gură și-i dădea ăluia să tragă din ea.

Dumitru lui Nae își mișcă fălcile și rămase cu dinții dezveliți, într-un râs mut cu privirea sticlind de satisfacție. După ce își mâncă astfel plăcerea pe care i-o făcuse Moromete, se miră:

– Și ce dracu face el cu banii de pe pământ?!

– Păi nu trebuie să-i bea, Dumitre? exclamă Moromete nedumerit că încă nu se înțelesese bine acest lucru.

– Gata poarta, Moromete! zise Cocoșilă uitându-se la Paraschiv, care bătea ultimul cui.

Moromete se uită și el gânditor la Paraschiv. După câteva clipe de tăcere își lăsă fruntea între genunchii desfăcuți și se îndoi.

– Nu e gata! spuse el. Mai trebuie un vițel care să se uite la ea!

Se ridică apoi să vadă cum a bătut Paraschiv ulucile; ceilalți înțeleseră că au stat destul și se ridicară să plece.

– Hai, Țugurlane, mergi la fierărie? zise Dumitru lui Nae uitându-se la secerile lui Țugurlan.

– Păi, Țugurlan a venit pe la mine, ce să caute la fierărie? se miră Moromete cu spatele.

– Văz că e cu niște seceri!

– Aia e altceva! zise Moromete. Dar cu tine ce e, Cocoșilă? îl întrebă apoi pe Cocoșilă. Parcă îți lipsește ceva...

– Niște parale! zise Dumitru lui Nae rar, și cuvântul *parale* se urcă în salcâmi și pluti limpede prin împrejurimi. He, he, he, uite la Cocoșilă, se înveseli el, parcă ar zice că nu-i trebuie!

– Fugi că ești prost! mormăi Cocoșilă supărat nu se știe de ce și ieși pe poartă agale, fără să-și ia ziua-bună. De altfel, tot așa făcu și Dumitru lui Nae, iar Moromete nici nu-și întoarse spatele; se despărțeau ca și când s-ar fi înțeles să se vadă îndată

în altă parte. Cocoșilă era totuși supărat. Moromete spusese: „Țugurlan a venit pe la mine", ceea ce însemna că se purta prietenos cu unul cu care el, Cocoșilă, era certat. Asta nu se făcea!

– Ei, ajunge! Strângeți de pe-aici!

Moromete lăsă poarta și veni lângă Țugurlan. „Strângeți de pe-aici și plecați", înțeleseră Paraschiv și Niculae.

– Ce mai faci, Țugurlane? zise Moromete în treacăt, așteptând ca Paraschiv și Niculae să plece de acolo.

Avea totuși un glas deosebit pe care nu-l avusese mai înainte.

– Ce să fac! mormăi Țugurlan răgușit de atâta tăcere. Bine.

– Apucă-te de gardul de la grădină, Paraschive, că până mâine trebuie să-l terminăm și pe el, mai spuse Moromete în timp ce Paraschiv se îndepărta.

„Până mâine ai să vezi tu ce-o să fie", îi răspunse Paraschiv în gând.

XI

Țugurlan continua să tacă. Ceea ce văzuse și auzise aci era același lucru, aceeași vorbărie fără noimă pe care o mai auzise și la fierărie și fără de care acești oameni se pare că nici nu puteau trăi. Acolo, ziarul fusese acela în jurul căruia amețiseră învârtindu-se, aci, povestirea lui Moromete despre Traian Pisică. Ceea ce îl uimise însă pe Țugurlan și îl făcuse să părăsească gândul de a-și mai bate joc de ei, era faptul că ei pluteau pe apa aceasta a lor cu atâta seninătate, încât era cu neputință să nu-ți dai seama că acest fel de a fi era de fapt bucuria și libertatea lor. Dacă ar mai fi avut și niște *parale,* cum spunea Dumitru lui Nae, n-ar mai fi dorit nimic nici pentru ei, nici pentru alții. Moromete cel puțin se pare că chiar ajunsese acolo, adică să-și ajungă lui însuși cu ce avea. Era sănătos, avea copii sănătoși, avea două loturi de pământ, era un om deștept care îți făcea plăcere să stai cu el de vorbă (Țugurlan trebuia să convină că un om supărat nu putea asculta povestea lui Moromete

despre Pisică fără să nu uite o clipă de supărarea lui) și pe lângă toate acestea mai era și un om bun. Acum, la sfârșit, Țugurlan nu se mai îndoia că Moromete avea să-l împrumute cu bucate fără să stea pe gânduri. Ce om ciudat! Dar la urma-urmei, de ce se purta el așa de prietenos? se întrebă Țugurlan. Nici rudă nu era cu Țugurlan, nici prieten, nici prieten cu un prieten de-al lui Țugurlan.

– Ce e cu prostul ăla de Cocoșilă? se pomeni Țugurlan întrebând. Tot el mă înjură, și tot el e supărat?

Abia mult mai târziu avea să-și dea seama Țugurlan pentru ce simțise el nevoia să se împace cu Cocoșilă. Și nu era vorba numai de Cocoșilă. Întrebările lui din ultima vreme porniseră de fapt din această nevoie de a se împăca cu lumea, dar el încă nu-și dădea seama de acest lucru.

– Păi nu, zice că tu l-ai înjurat întâi, explică Moromete cu o anume veselie care de fapt ținea partea lui Țugurlan.

– Păi așa și pe dumneata te-am înjurat și dumneata de ce nu te-ai supărat? se răsti Țugurlan și în aceeași clipă se făcu roșu ca para focului.

– Nu, pe mine m-ai combătut, zâmbi Moromete, scuipând subțire printre genunchi. Aia e altceva!

Țugurlan arăta cuprins de o puternică emoție. Niciodată nu făcuse ceea ce făcea acum.

– Moromete, spuse el cu o voce scăzută, intensă. Uite, ascultă-mă aici... dumneata ești singurul care meriți loturile pe care le ai!

– Ei, nu mai spune, mă, Țugurlane? se înveseli sincer Moromete.

– Da! Să ții minte asta de la mine! spuse Țugurlan cu un glas profetic care îl făcu pe Moromete să tresară. Acuma, uite de ce m-am oprit la dumneata... Împrumută-mă cu un sac de porumb.

– Mă, Ţugurlane, n-am porumb! exclamă Moromete. Grâu dacă vrei?

– Dă-mi grâu, că găsesc eu să-l schimb.

– Ai sac?

– Am acasă.

– Ia cu sac cu tot şi mi-l dai tu îndărăt.

Moromete se ridică în picioare. Ţugurlan apucă secerile şi porni spre poartă.

– Trec după ce mă întorc de la fierărie, spuse el şi se îndepărtă repede pe lângă garduri.

Iar spre seară, când plecă de la Moromete cu sacul în spinare, toată lumea află şi se miră şi nu înţelese nimic din această neobişnuită purtare a lui Ţugurlan.

Acasă, el îl găsi apoi pe cumnatu-său Grigore Armeanca, care îl căutase şi duminica trecută. Muierea îl întrebă pe Ţugurlan de la cine luase el un sac de grâu şi se îngrijoră: nu cumva s-a împrumutat iar la Tudor Bălosu sau Crâşmac?!

– Ei, ia spune, Grigore, ce s-a întâmplat? se adresă Ţugurlan cumnatului său după ce o linişti pe muierea lui spunându-i de la cine a împrumutat grâul. Am vrut să trec eu pe la tine, dar n-am avut vreme, am lucrat zilele astea la gară, la siloz.

Ţugurlan avea de la moşie doar două pogoane pământ, deoarece nu-i convenea să dea maiorului jumătate de pe un număr mai mare de pogoane. Alţii luau mai mult, Ion al lui Miai, de pildă, muncea vreo opt pogoane. Anul acesta Ţugurlan câştigase mai bine lucrând cu ziua la gară, unde se construia un siloz.

– Ascultă, cumnate, ce să fac eu cu ăştia ai lui Aristide? Alde Tache vrea să mă dea afară! spuse Grigore Armeanca după ce Ţugurlan se aşeză lângă el pe prispă.

Ţugurlan nu zise nimic. Cumnatul său era de mult mecanic la moară şi din asta trăia, n-avea nici el pământ. Numai că dându-i această veste Grigore Armeanca, deşi îngrijorat, avea

pe de altă parte aerul că nu prea îi vine lui să creadă că o să i se întâmple chiar aşa. Parcă ar fi vrut să-i spună Ţugurlan ce-o să i se întâmple.

– Ascultă, cumnate, te dă sau nu te dă afară? întrebă Ţugurlan uitându-se la el curios. Ţi-au spus ei că or să te dea afară?

– Nu mi-au spus ei, mi-a spus alde Isosică.

– Şi alde Isosică de unde ştie?

– I-a auzit vorbind.

Părea limpede, dar Grigore Armeanca ar fi vrut să nu fie adevărat.

– Uite de ce, explică el, dacă ei mă dau afară, eu pot să-i dau în judecată şi să-i pun să-mi plătească locul. Eu pot să nu cer bani pentru loc, şi atunci ce-au să facă, au să mute moara de pe locul meu?

– Nu înţeleg! se miră Ţugurlan. Moara lui Aristide e aşezată pe locul tău?

– O parte.

– Păi atunci ce-ţi mai pasă! se miră din nou Ţugurlan. Dar tot nu înţeleg. Moara lui Aristide e chiar pe locul tău?

– A vrut el s-o facă dincolo în vale, dar la mine e taman locul unde se întâlneşte şoseaua de la Tătărăşti cu drumul dinspre Ciolăneşti şi pe vremea când a făcut-o el mai avea Crâşmac moara aia cu piatră. Nu s-a mai dus nimeni din partea asta la moara lui Crâşmac, a ştiut el Aristide ce face!

– Păi acolo parcă e o măgură! se miră mai departe Ţugurlan.

– Păi partea aia de măgură e a mea şi Aristide credea că e a comunei; când i-am spus a zis că o să ne înţelegem noi, o să mă ia să lucrez la moară. Ei! Şi iese acum fi-său, Tache, din şcoala de meserii şi vrea să fie el mecanic! Asta e povestea!

– Păi, Tache ăla parcă vrusese Aristide să-l facă popă!

– A rămas repetent! spuse Armeanca făcând un gest de lehamite.

– E limpede, spuse Ţugurlan după câtva timp de tăcere. O să te dea afară!

Nu era însă deloc limpede, Grigore Armeanca nu-i spunea totul. Era o poveste pe cât de simplă pe atât de uluitoare pe care n-o știa decât Grigore Armeanca. El vroia acum să se folosească de ea ca să nu fie dat afară, dar nu știa dacă o să izbutească și de aceea venise să se sfătuiască cu cumnatul său. Era vorba de faptul că proprietarii furau de mult grâul și floarea-soarelui din cele trei sate care măcinau la ei. Ideea o avusese Năstase, fratele cel mare al lui Aristide, care era coproprietar.

Moara avea o țeavă de scurgere pentru rămășițe (irimic) și la început, pe când mai exista încă moara lui Crâșmac, acest irimic omul și-l lua acasă să-l dea la păsări, dar după ce moara lui Crâșmac fusese părăsită, Aristide făcuse ca pe nesimțite irimicul acesta să fie considerat ca făcând parte din uium.

Văzând că oamenii înghit mica hoție, Năstase plănuise pe cea mare care îi izbutise pe deplin. Furtul se făcea sub ochii lor, printr-o a doua țeavă de scurgere, nu prea ingenioasă, care pornea chiar de la coș. Oamenii care măcinau se sprijineau chiar cu mâna de ea, fără să le treacă prin cap ce fel de scurgere avea țeava aceea. Ei controlau doar irimicul, să nu fie prea mare, adică nu cumva ca proprietarii să tragă odată cu irimicul și boabe curate.

Țeava nu era prea ingenioasă, dar ideea era, fiindcă tragerea se făcea pe nesimțite și cu anii devenise lege că la o moară cu valțuri nu iese sută la sută făină. Furtul se stabilizase cam la un kilogram din șaptezeci și cinci și aducea într-un an de zile câteva vagoane de grâu și floarea-soarelui. Năstase nu ajunsese totuși la acest rezultat fără să lupte împotriva amenințării de a fi descoperit. Legând băierile sacului, țăranul avea nu o dată nedeslușita impresie că lipsește ceva... Nu mult, era adevărat, dar de ajuns ca să-l facă să se uite dintr-o parte la coproprietar, să întârzie bănuitor cu mâna la gura sacului... Dar Năstase, care avea grijă să fie totdeauna acolo, devenea deodată grăbit,

striga „altul la rând", îl înghesuia pe om fie cu vorba, fie împingându-l ușurel să facă loc...

– Eu zic că n-or să îndrăznească ei să mă dea afară. Dacă o să mă dea, am să spun la toată lumea hoțiile pe care le fac ei acolo de ani de zile, spuse Grigore Armeanca pe gânduri.

Țugurlan se făcu atent:

– Ce hoții? întrebă el.

– Cu cântarul... cu irimicul... se feri însă Armeanca.

– Prostii! spuse Țugurlan cu dispreț. Vreai un sfat de la mine? îl întrebă apoi scrutându-l liniștit.

– Da.

– Dacă te dă afară, dă-i foc la moară!

– Să mă bage în pușcărie?...

– Atunci... spuse Țugurlan și dădu din umeri supărat. „Atunci du-te dracului, de ce mai vii la mine să-mi ceri sfatul?!" ar fi vrut să-i spună de fapt Țugurlan.

Grigore Armeanca încheie spunând că o să vadă el mai pe urmă. Țugurlan îl întrebă apoi ce-i mai fac copiii, mai vorbiră câtva timp, și la plecare Armeanca îi aminti că vaca lui, care fătase nu de mult, continua să dea o grămadă de lapte. De ce nu-l trimite pe Mărin cu oala să-i dea niște lapte? Țugurlan răspunse că o să-l trimită.

Seara, Țugurlan întârzie iarăși să adoarmă, dar de astă dată nu din pricina întrebărilor. Întinzându-se sub așternut el simți cum se întoarce în el acea liniște adâncă și ocrotitoare a cărei bucurie, în cei peste patruzeci de ani pe care îi avea, Țugurlan n-o cunoscuse decât foarte puțin și foarte rar: o simțise mai puternic astăzi, când întârziase de dimineață pe prispa casei. Această liniște nu adormea întrebările și nici nu le dădea un răspuns, dar le dădea un înțeles. Pentru ce? Nu se știe pentru ce, dar dacă așa a fost făcut, așa o să rămână și n-are nici un rost să-și spargă capul dacă asta e bine sau rău. Iar dacă vreodată o să afle și de ce, o să fie cu atât mai bine!

XII

În aceeași seară, fără ca Moromete să bănuiască ceva, Paraschiv încălecase pe cal spunând că se duce să mâie noaptea cu ei pe câmp și o luase pe drumul spre București. Nilă îl așteptase la Guica și de acolo încălecase și el și porniră împreună.

Era o seară cu un cei adânc, încărcat cu stele. Cei doi ieșiseră în goană la câmp și se opriră abia când lăsară în urmă valea satului. Caii tropăiau și sforăiau îndărătnici, neînvățați cu drumul pe care erau duși; de nenumărate ori, din plină goană, căutară s-o ia pe drumurile lăturalnice ale câmpiei sau chiar înapoi, atrași de zgomotele înfundate ale satului, de respirația lui abia simțită.

La un moment dat, Nilă se opri și el, ținând calul pe loc. Tăcerea câmpiei era desăvârșită și întinderea ei învăluită de întuneric. Ceva se pare că începuse să-l neliniștească; el șopti cu un glas turburat plin de îndoială:

– Paraschive! Stai!

Paraschiv se opri și el. Așteptă câteva clipe și fiindcă fratele său nu spunea nimic, întrebă:

– Ce este?

Nilă tăcea mai departe. Atunci Paraschiv se apropie și mai mult, strunindu-și calul și întrebă iar, răgușit și intrigat:

– Ce este, mă? De ce te-ai oprit?

Nilă se uită încet îndărăt, cu teamă, parcă s-ar fi așteptat să fie urmărit de cineva. Șopti neliniștit:

– Mă, unde mergem noi?

Paraschiv îi răspunse printr-o smucitură a calului, pornind în goană înainte pe șosea. Calul lui Nilă porni și el pe urmele celuilalt. Gonea unul lângă altul în tăcere, aplecați peste coamele cailor și până aproape de întâiul sat prin care trebuiau să treacă, în afară de un automobil cu niște faruri puternice, nu întâlniră pe nimeni.

Tot în aceeași seară, Vasile Boțoghină se pregătise și el de plecare.

Între timp, copiii aflaseră și ei de la mama lor despre boala tatălui lor și despre vânzarea pământului. Vatică umbla tăcut prin curte, parcă rătăcind, nevroind să intre în casă, deși Boțoghină îl strigase de câteva ori. Numai Irina se uita întristată la tatăl ei. Stătea pe prag cu umerii ei micuți și strâmbi și îl urmărea cum înghite rar și adânc dumicații. Într-o vreme începuse să-i povestească despre ceea ce se întâmplase în timpul dimineții la școală; cum la examen domnul învățător Teodorescu o lăudase și îi dăduse să învețe o poezie; cum pregătiseră ei serbarea, care va avea loc chiar mâine, de Sâmpetru, și sfârșise părându-i rău că el n-o s-o audă când o să spună poezia. Boțoghină n-o auzea nici acum; îi făcea rău glasul ei și când Irina tăcu, el spuse:

– Anghelino, ia fata asta la culcare.

După aceea, Boțoghină ieșise afară și începuse să se pregătească pentru plecare. Umpluse căruța cu niște paie de ovăz, apoi o chemase pe femeie să vie cu lampa lângă căruță și să lumineze roatele. Boțoghină îl strigase pe Vatică să-i aducă oala cu păcură din grajd, apoi amândoi începuseră să desfacă roatele și să ungă osiile căruței.

A doua zi dimineață, înainte de revărsatul zorilor, Boțoghină se deșteptă și după ce îl sculă și pe băiat, înhămă caii, se urcă în căruță și împreună cu el porni spre spitalul din Udup. Înainte de plecare el scoase din brâu un teanc de hârtii, alese două de câte o mie și i le întinse femeii. Anghelina le luă și rămase cu ele în mână, uitându-se nemișcată la omul ei care stătea pe cutia căruței cu hățurile pe genunchi.

– Până la Udup v-apucă prânzul! Cum o să se întoarcă Vatică singur? Dacă îi ia cineva căruța și caii? se temu ea.

Drept răspuns, Boțoghină apucă hățurile în mâini. Simțind mișcarea curelelor, caii porniră și trecură podișca de la drum cu zgomot. Femeia o luă în urma căruței și ieși înaintea cailor, oprindu-i în drum. Se apropie apoi de loitră și vorbi iar:

– Vasile, când ai să te întorci?

– Am să-ți scriu eu d-acolo, răspunse omul cu grabă. Apoi adăugă: Vezi cum îi faci cu seceratul! Ia-o și pe fata aia să v-ajute. Ai grijă să nu se taie cu secerea. Tăcu câteva clipe, apoi vorbi iar: La treierat, vezi că am aranjat cu alde Cocoșilă să vă ia în ceată cu el. Tăcu iar un timp, apoi vorbi din nou, de astă dată cu un glas care arăta că nu mai are nimic de spus: Vezi să nu se întâmple ceva p-aici! Și ridică hățurile: Haida! Hăț! Hai! Die!

Caii porniseră, dar femeia se ținea mereu de căruță. Mergea alături de răscruci și se uita întruna spre bărbatul ei, vrând parcă să mai spună ceva. El ghici slăbiciunea și frământarea ei și îi spuse cu glas gâtuit, cu o asprime dureroasă:

– Fugi d-aici! Păzea că te calcă roata!

În clipa aceea, femeia nu se mai putu stăpâni și izbucni scurt într-un plâns deznădăjduit:

– Vasile! Să nu mori p-acolo, Vasile!

Boțoghină dădu bici cailor.

XIII

Aproape de prânz ajunse la Udup. Spitalul de plasă era așezat la marginea satului și de departe semăna cu un conac boieresc. Acoperișul lui de țiglă se vedea de la cinci kilometri. Era înconjurat de o mulțime de salcâmi altoiți, cu coroanele ca niște măciuci uriașe, și de duzi stufoși și bătrâni din care se auzea de departe ciripitul gălăgios al păsăricilor...

Vasile Boțoghină opri sub unul din duzii din fața intrării și sări jos din căruță. Vatică se uită mirat peste clădiri și spuse arătând cu degetul înainte:

– De ce nu oprești în dreptul spitalului?

– Ăsta e spitalul, nu acolo, răspunse Boțoghină. Așa fac toți care nu-l cunosc, se opresc dincolo. Acolo stă doctorul! E casa lui! Stai jos și dă iarbă la cai!

Vatică sări jos, scoase căpestrele din capul cailor, le desfăcu șleaurile, luă din căruță un braț de paie amestecate cu iarbă și îl puse înaintea vitelor. Boțoghină dădu câtva timp ocol căruței, uitându-se pe sub sprâncene să-și dea seama de ceea ce se întâmplă în jurul lui, apoi intră încet în curtea spitalului.

Intrarea în clădire avea niște scări de ciment negru care dădeau într-un coridor lung; atât scările cât și coridorul erau înțesate de țărani desculți cu chipurile galbene și supte; de femei îmbrobodite strâns, cu privirile înțepenite și dârze, cu câte un copil în brațe sau de mână; de lucrători istoviți cu cămășile rupte pe ei și murdare; stăteau pe cele două bănci de lemn așezate de-a lungul pereților și așteptau. În afară de cei de pe scări și cei dinăuntru, pe lângă zidurile spitalului stăteau alții sub umbra duzilor în grupuri mici. Era timpul prânzului și unii întinseseră pe pământ legăturile cu care veniseră și începuseră să mănânce.

Vasile Boțoghină văzu încă din poartă mămăligile întinse pe iarbă și coridorul înțesat de oameni. Intră înăuntru și fiindcă pe bănci nu mai era loc se rezemă de tocul ușii pe care scria *Consultații* și începu să aștepte cu aceeași răbdare pe chip ca a celorlalți.

La un moment dat ușa se deschise dinăuntru fără veste și Boțoghină, care se rezemase puțin de ea, se clătină și se izbi de umărul doctorului care tocmai ieșea.

– Ce te proptești în ușă? Stai jos pe bancă! se supără doctorul.

Speriat, Boțoghină se trase într-o parte simțind cum obrajii îi ard de rușine. Doctorul își roti privirea peste oameni și spuse:

– Sunteți prea mulți azi, cine stă mai aproape să plece acasă și să vie mâine-dimineață.

Dar toți parcă înțeleseră pe dos, adică să se apropie și să-i spună ce-i doare.

– Domnule doctor, de trei zile nu vrea să mai sugă, stă în brațe și doarme! Mi-e frică să nu-mi moară în brațe! I-au mai ieșit și niște pete roșii pe tot corpul. Nu știu ce să...

– Varsă mereu, domnule doctor, ce mănâncă, varsă! spuse altă femeie arătând copilul.

Alte glasuri se îngrămădiră strângându-se și înconjurându-l pe medic. Toată lumea se sculase de pe bancă și de afară câțiva chiar alergaseră înăuntru.

Medicul, un om scund și cam gras, cu niște trăsături înăsprite de soare și vânt, întocmai ca ale țăranilor, stătea liniștit în mijlocul bolnavilor și se uita peste capetele lor, reținut, cam aspru, cu o privire care arăta că ceea ce vedea el acuma era un lucru obișnuit pe care îl vedea de mulți ani.

El apucă de cămașă copilul uneia din femei, i-o ridică spre bărbie, dezvelindu-i burta și după ce se uită o clipă spuse:

– Fă-i o baie cu flori de mușețel!

Apoi se adresă unei alte femei, spunându-i să se ducă la sanitar, să-i dea niște *prafuri,* dar femeia cu copilul cu pete pe trup îi acoperi glasul:

– Domnule doctor, i-am făcut de trei ori, așa cum mi-ai spus...

Un om care stătuse până atunci la o parte se apropie și el de doctor, îl apucă de braț și spuse șoptit, cu un glas insinuant:

– Domnule doctor!...

Dar doctorul nu-l luă în seamă. Boțoghină se vârâse și el printre ceilalți și se uita drept în ochii medicului, crezând că acesta are să-și aducă aminte de el și are să-l cheme înăuntru. Doctorul deschise ușa fără să ia în seamă glasurile numeroase care îl chemau și pieri înăuntru cu bolnavul care era la rând.

– Ce să-i faci, zise un țăran tânăr, posomorându-se și căutând abătut un loc pe bancă. Un singur doctor la atâtea sate! De fier să fii și tot nu pridideşti!

Cineva vru să răspundă, dar în clipa aceea un copil din brațele unei femei începu să țipe. Femeia ieși repede afară. Un om oftă din greu și se sculă de pe bancă. Odată cu el se mai sculară încă vreo câțiva. După o jumătate de ceas, coridorul se

goli mai mult de jumătate. Abia pornind prin curtea spitalului, oamenii și femeile puteau fi văzuți că sunt într-adevăr bolnavi. Un țăran înalt ca o prăjină mergea încet, abia pășind, ținut de două rude de amândouă brațele; sudoarea îi năvălea des pe frunte și gemea încet, cu gura deschisă, cu privirile rătăcite; un altul însă, era singur, și cât se sculase de pe bancă, începuse să se clatine ca beat, mergea orbecăind, ținându-se de ziduri. Ieși cu greu și se așeză pe iarbă aproape căzând pe brânci, în patru labe, ca și când ar fi fost împușcat.

– Omule, de ce nu intri acolo peste el? zise un muncitor, apropiindu-se de cel căzut și ajutându-i să se întindă mai bine. Noi putem să mai așteptăm, dar dumneata de ce nu intri peste el?

Omul vru să bâlbâie ceva, dar tot atunci curtea spitalului fu străbătută de un glas sfâșietor ca de cuțit. Privirile se întoarseră spre drum. Pe poarta spitalului se văzură intrând câțiva oameni care duceau o femeie pe o cergă. O dăduseră jos din căruță și femeia țipase crunt. Ajunși în fața scărilor, oamenii lăsară cerga cu femeia pe iarbă și unul dintre ei se șterse pe frunte de sudoare și intră în coridor. După câteva clipe, doctorul ieși afară și întrebă scurt, din capul scărilor, spre oamenii care stăteau alături lângă bolnavă:

– Când a născut?

– Ieri-dimineață, domnule doctor! răspunse unul din țărani, luându-și pălăria de pe cap.

– Copilul trăiește?

– Trăiește, domnule doctor!

Medicul se apropie și privi câteva clipe în jos spre bolnavă. Femeia stătea cu ochii închiși și părea moartă; la soare, chipul ei arăta albastru, livid. Doctorul se aplecă și-i prinse încheietura mâinii între degete. Cât îi prinse însă încheietura, îi și dădu drumul și se răsti la oameni fără milă:

– Ați omorât-o! Ați adus-o în căruță și i-ați mâncat zilele!

Unul dintre cei trei oameni care aduseseră bolnava, la auzul acestor cuvinte tăioase, nu se putu nici el stăpâni:

– Am adus-o în căruță? N-oi fi vrând s-o aducem cu aeroplanul!

– Haide, lasă vorba! porunci doctorul ca un militar. Băgați-o înăuntru.

Abia spre seară îi veni lui Vasile Boțoghină rândul la consultație. El intră în cabinetul doctorului și spuse:

– Nu mă mai cunoașteți?! am venit acum vreo două săptămâni...

Doctorul se apropie de el și-l întrebă grăbit:

– Da! Ce ți-am spus că ai?

Boțoghină vru să răspundă, dar doctorul întrebă iar, cu aceeași grabă reținută:

– Cum te cheamă?

Omul își spuse numele și comuna iar doctorul îi întoarse spatele și începu să răsfoiască un registru gros. Răsfoind, întrebă din nou:

– Când spui că ai fost aici?

– Acum zece-cin'șpe zile! răspunse Boțoghină nedumerit că doctorul nu-și aduce aminte de el.

– Vasile Boțoghină, din Siliștea-Gumești, zise doctorul cu un glas rece. Păi asta e a treia oară când te consult! Ai fost la raze?

– Da, răspunse Boțoghină vinovat și-i întinse doctorului sulul negru al radiografiei, pe care acesta îl desfășură la lumină și îl cercetă multă vreme.

– Stai jos. De ce nu stai jos? se adresă el bolnavului la sfârșit.

Boțoghină se așeză pe un scaun rotund și alb și începu să urmărească intrigat fiece mișcare a doctorului. Medicul, după ce îi arătase omului scaunul, se așezase la birou și începuse să scrie pe o foaie. Scria repede și mult, și din când în când se oprea, ridica fruntea de pe foaie pentru câteva clipe, apoi începea iar să scârțâie din peniță. Acest lucru ținu multă vreme și când doctorul se ridică de la biroul lui, Vasile Boțoghină se

ridică și el. Medicul însă nu mai arătă acum nici o grabă. El se așeză pe un scăunel în fața omului și-i făcu semn să stea jos. Începu să-i spună rar, apăsând pe cuvinte, cu un glas care uneori era străbătut de urme de neîncredere, alteori de amenințare:

– Uite ce-ai să faci! Te duci acasă și vinzi ceva: un cal, un bou, un pogon de pământ...

Se opri și spuse după câteva clipe, amenințându-l pe om cu rețeta:

– Ai să te duci la farmacie cu rețeta asta. O să-ți trebuiască mulți bani, pentru că ai să iai doctoriile astea de trei ori. Dar nu e vorba numai de doctorii. N-ai voie nici să ridici un pai de jos. Înțelegi? Nimic. Să nu faci nimic. Și în fiecare zi să mănânci ouă, să bei lapte mult și să nu-ți lipsească găina de la masă. Să vorbești cu sanitarul din sat să-ți facă injecțiile și să te învețe cum să iai doctoriile. Asta e o boală grea, dar voi nu vă vindecați pentru că nu vreți să cheltuiți. Și chiar dacă cheltuiți, cât vă simțiți nițel mai bine, gata, vă puneți pe muncă să vă scoateți pârleala pentru ce-ați vândut. După o boală ca asta nu mai ai voie niciodată să muncești prea mult... Doctorul se opri o clipă: Vrei să nu mori?

Boțoghină făcu ochii mari, înspăimântat și răspunse repezit, dar nu îndată:

– Da, domnule doctor!

– Atunci să faci așa cum ți-am spus. Începând de azi te întinzi cu burta la soare, mănânci bine, iai doctoriile astea și după o lună de zile să treci iar pe la mine. Altfel să știi că nu e glumă. Dacă ajungi să cazi la pat n-ai ce mai căuta la mine.

Medicul ieși de după birou și-și puse mâna pe flanela cârpită a omului, care cât o simți se și ridică în picioare.

– Să nu-ți pară lucru de glumă! că eu știu cum sunteți voi: „Lasă că-mi trece", până începeți să vă scuipați bojocii pe jos. Vă repeziți pe urmă la doctor și când vedeți că nu vă mai poate face nimic, începeți să înjurați că nu e bun doctorul.

– Domnule doctor, îl întrerupse Boţoghină, nedumerit mereu că medicul uitase ce-i spusese data trecută, păi eu am făcut rost de douăzeci de mii de lei, că mi-ai spus că mă bagi într-un spital unde o să mă fac sănătos într-o lună, două...

Medicul tresări.

– Douăzeci de mii de lei? întrebă el neîncrezător.

– Păi aşa mi-aţi spus dumneavoastră!

– Ai la dumneata douăzeci de mii?! întrebă doctorul uimit, impresionat de privirea bolnavului, pe care abia acum i-o vedea. Era o privire lărgită, strălucitoare de viaţă şi de speranţă, dar străbătută şi de umbre nedesluşite, umbre ale nopţilor de nelinişte şi spaimă.

– Păi am vândut din lot, domnule doctor! întări Boţoghină limpede şi uşurat, ca şi când ar fi fost de pe acum sănătos. Adăugă senin şi împăcat: Ce era să fac? Astă-primăvară au murit doi inşi la noi în sat, tot aşa au stat acasă şi...

– Uite ce e, Boţoghină, da, ştiu acuma... Aşa este, cu vreo douăzeci de mii de lei poţi să intri într-un tratament supravegheat, bine că ai vândut. Eu ţi-am spus data trecută să vinzi şi să faci rost de bani, aşa cum spun la fiecare. Dumneata, bine că ai avut ce vinde... Uite ce-ai să faci: ...i-a spune-mi, eşti cu căruţa?

– Cu căruţa, domnule doctor. Cu băiatul.

– Dă drumul căruţei acasă şi rămâi aici. Mâine o să te trimit la munte într-un sanatoriu...

XIV

A doua zi dimineaţă, Guica îşi luă ciorapul şi porni spre casa fratelui ei să fie de faţă când Moromete şi cu toţi ai lui au să bage de seamă că Paraschiv şi cu Nilă au fugit cu caii la Bucureşti. Se gândea încet, cu o bucurie care îi ungea inima, cum are să se întindă vestea numaidecât în sat că cei trei băieţi ai lui Moromete au fugit câteştrei de acasă cu caii şi cu oile şi

că asta s-a întâmplat – şi Guica avea să aibă grijă să se afle întocmai aşa – din pricina celor două fete ale lui Moromete, care vroiau ele să pună mâna pe averea fraţilor...

Plecarea aceasta se întâmplase cum nici ea, Guica, n-ar fi crezut că se putea mai bine; întâi Achim cu oile, acum două săptămâni; apoi seara trecută, cu amândoi caii, Paraschiv şi Nilă; astăzi era zi de sărbătoare. Sfinţii Petru şi Pavel; mâine toată lumea avea să iasă la secerat grâul. Mai întâi, Moromeţii rămaşi, adică cele două fete, Tita şi Ilinca, Niculae şi mama lor Catrina, cu Moromete în cap, n-au să mai aibă ce mânca în timpul muncilor, nu mai aveau lapte; apoi, nu vor mai avea cu ce să se ducă la deal, o să trebuiască să se ducă pe jos, cu secerile pe umăr; apoi, strânsul şi treieratul grâului, căratul lui pe arie şi celelalte munci: n-au să mai aibă cu ce le face, vor trebui să dea din colţ în colţ, să bată la porţile oamenilor după vite.

Acest dat din colţ în colţ îi săra inima Guichii. Şi mai ales dusul Moromeţilor la secerat pe jos. Şi încă: Niculae nu ştia să secere, Catrina Moromete trebuie să rămână acasă şi să facă de mâncare, să îngrijească de păsări, Moromete la fel, cu atâţia copii, se dezvăţase să muncească, stătea toată ziua pe mirişte, zicea că leagă snopii, fuma şi umbla încoace şi încolo; singurele care aveau să muncească rămâneau cele două fete.

„Na! Să vă săturaţi, gândi Guica, apropiindu-se de casa fratelui. Să munciţi acum să vă iasă ochii din cap. Şi până să cumpăraţi voi cai şi oi, se întorc ăia cu buzunarele pline de bani! O să vedeţi voi atuncea ce-o să vă facă ei, că v-aţi făcut stăpâne pe casa lor!“

Guica se apropie de podişca fratelui şi se opri pe ea, uitându-se în curte peste gard. Fata cea mare a lui Moromete, Tita, mătura bătătura cu un târn uriaş făcut din fire de rosmarin. Pe prispa casei stăteau, într-o parte Moromete, iar în colţul dinspre drum Niculae şi cu sora lui mai mare, Ilinca. Niculae plângea

încet, prelung, jelindu-se prostește și spunând mereu unul și același lucru:

– Hai, mă, Ilinco, dă-mi! Dă-mi, mă, Ilinco, n-auzi?! Hai, mă, Ilinco, aaaa! Dă-mi, mă, Ilinco, și mie niște flori!

Moromete bea tutun și se uita spre șosea. Din când în când, cineva trecea pe drum și îl saluta. Moromete răspundea tare, cu multe cuvinte, spunând „bună să-ți fie inima, cutare", sau „să trăiești, mă, Dumitrache!" În acest timp Niculae bâzâia mereu, dar nimeni nu-l lua în seamă, ca și când treaba lui ar fi fost să plângă așa mereu, fără nici o socoteală.

Guica intră încet în curte, cu ciorapul de gât, și apropiindu-se de prispă, dădu bună dimineața. Nu-i răspunse nimeni. Tocmai atunci Ilinca se răstea la Niculae:

– Mai taci, mă, din gură, dezghiocatule! Până mai alaltăieri te-ai ținut de coada oilor și acuma te găsi coroana. Să-ți dau eu flori din grădiniță ca să faci coroană altora! Păi dar!

– Dă-i, fa, și lui niște flori, dosădito, ce ești așa de cârpănoasă?! se auzi din casă glasul mamei.

– Ia mai taci din gură, mamă, ați săpat vreunul grădinița? Să-i dau flori să facă altora coroană! Ia uită-te!

La auzul acestui răspuns, Niculae începu să urle de-a binelea. De astă dată el se ridică și sări spre grădiniță.

– Să nu te prind că iei vreo floare, că-ți rup zulufii, Niculae, amenință Ilinca de pe prispă.

Catrina Moromete ieși afară, gătită pentru biserică. În clipa aceea, clopotele bisericii începură să bată. Femeia se închină și se dădu jos de pe prispă. Chipul necăjit și ars de soare al femeii era acum liniștit, plin de bunătate. Ea își sumese fusta neagră de lână și își ascunse pe la spate cine știe ce albitură care nu trebuie să se vadă. Se uită peste bătătură și văzând-o pe Guica așezată pe prispă, cu ciorapul de gât, i se adresă cu multă evlavie:

– Mario, mai lasă și tu ciorapul ăla, că o să te duci în fundul iadului! Cât e săptămâna de mare, umbli mereu pe la muieri

și spui că azi e joi-mari, mâine miercurea păsărilor, poimâine lunea verde! Și acum, că e sărbătoare lăsată de Domnul Cristos, lucrezi la ciorap în loc să vii și tu să asculți baremi *Sfânta Evanghelie!*

– Ei las' să mă duc eu în iad, răspunse Guica lucrând parcă înadins și mai repede la ciorap. Ce e iadul? S-a întors cineva d-acolo?

Moromete își încreți fruntea și aprobă subțirel:

– Așea-ie!

Guica continuă:

– Că n-o fi mai rău ca p-aici. Că când oi muri, intri în pământ și te mănâncă viermii. Și sufletul? Un abur care trăiește și el și se tot plimbă...

– Păi se plimbă! aprobă Moromete, cu o indescriptibilă ironie. „Păi da, n-are încotro, se plimbă, firește..."

– Ei, he! făcu Catrina, pornind încet spre poartă. Ce trebuie să fie în inima voastră! Stăpânește ăla spurcatul!

– Păi, stăpânește! făcu Moromete din nou.

În acest timp, furat de starea ciudată a tatălui său, Niculae uitase să mai bocească. Deodată însă el își dădu seama că dacă mama lui se duce, nu mai e nimic de făcut cu coroana lui. Sări de pe prispă și se luă după ea și îi ieși înainte și o apucă de fustă; se uită în ochii ei cu jale și începu să verse lacrimi cât boabele de porumb de mari:

– Mamă, mi-a spus dom'nvățător să fac și eu o coroană, se jeli el deznădăjduit. Și mi-a spus să veniți și voi la școală, mi-a dat să învăț și eu o poezie, hai, măi, maică, spune-i Ilinchii să-mi dea flori din grădiniță... mi-a spus că o să mă treacă clasa și că o să spui și eu o poezie... dom'nvățător Teodorescu mi-a spus să nu lipsesc, că am dat examen acu' o săptămână, m-a ascultat și mi-a spus să-mi facă coroană... spune-i Ilinchii, mamă...

Băiatul își încleștă mâinile lui mici și înnegrite de soare de fusta aspră a femeii și n-o lăsa deloc să se mai miște. El se uita

în sus spre chipul ei și vărsa lacrimi atât de coplesitor încât femeia îi puse mâna pe cap și înghițind greu îi mângâie urechile înnegrite cu palma ei aspră și îi șopti:

– Du-te în grădiniță și ia-ți flori, hai!

Apoi, se întoarse spre casă și se uită spre fată. Dar Ilinca i-o luă înainte chemându-l pe băiat cu un glas înmuiat:

– Hai, mă, treci încoace, căpățânosule, nu ți-am spus că-ți dau, ce te jelești așa? Plânge ca blegu!

Ilinca nu era mai mare ca Niculae decât cu un an, dar se purta față de el ca și când ar fi fost cu cinci, cu toate că atunci când își amintea de această diferență atât de mică, Niculae o plesnea.

– Ilinco, Ilinco, amenință și mama din poartă! Pentru niște flori, fa? Te vede Dumnezeu de sus!

Moromete, auzind aceste cuvinte din urmă, își lăsă capul într-o parte și întări cu finețe:

– Păi te vede!

Guica stătea mai departe pe prispă, împletea la ciorap și aștepta ca fratele ei să înceapă să se neliniștească de lipsa celor doi, Paraschiv și Nilă. Moromete însă stătea mereu pe prispă, bea tutun, se uita din când în când spre drum răspunzând la saluturi și nu se sinchisea că deși soarele se ridicase sus pe cer, Paraschiv și Nilă încă nu se întorceau cu caii de pe izlaz. Atunci Maria Moromete se întoarse spre Tita, care ajunsese cu măturatu aproape de scara prispei, și întrebă într-o doară:

– Tito, unde sunt, fă, băieții ăia?

– Ce mă-ntrebi pe mine? Cu caii pe izlaz, unde să fie?! răspunse fata în silă.

– Dar de ce n-au venit până acum? întrebă Guica iar, cu o bucurie ascunsă.

– Du-te și-i întreabă, răspunse fata ursuză.

„He, o să vedeți voi! O să te văd eu cum ai să te duci mâine pe jos la secere“, gândi Guica.

– Dar de ce s-au dus amândoi? Ce i-a găsit? întrebă Guica iar. Că vorbisem cu ăla marele să vie să-mi dreagă podul, că s-a stricat la căpriori.

Fata nu mai răspunse. Moromete nici nu auzise schimbul de cuvinte. În grădiniță, Niculae își terminase coroana și se pregătea să plece la școală. El se apropie de tatăl său și-i puse mâna pe umăr:

– Taicule, dă-mi și mie pălăria ta, să mă duc și eu la școală.

Moromete se trezi din visare:

– Ce e, mă? Pleacă de-aici!

– Hai, taicule, zău, dă-mi și mie pălăria ta, se rugă băiatul încet.

– Hai, tată, dă-i pălăria să plece o dată, că iar începe să bâzâie, spuse și Ilinca din grădiniță.

Moromete își scoase pălăria din cap, se uită la ea cu atenție, parcă abia atunci ar fi văzut-o întâia oară, și spuse:

– Na, mă, pleacă de-aici. Căpățânosule! Ai un cap cât o baniță! Unde te duci tu? Ce cauți la școală?

Băiatul tăcu, nu spuse nimic și se îndreptă sfios spre drum. Moromete îl urmări câteva clipe, apoi îi strigă:

– Mă, n-auzi? Vin'ncoace.

Niculae se întoarse și se opri în fața tatălui. Așa cum se oprise, cu obrajii negri-galbeni de friguri, cu capul mare, peste care pusese pălăria destul de veche a tatălui, în cămașă și cu picioarele desculțe și pline de zgârieturi, Niculae parcă era o sperietoare.

– Spală-te pe picioarele alea, îi spuse Moromete descingându-se de cureaua de piele care îi ținea brâul roșu peste mijloc. Spală-te cu săpun și na ici, încinge-te cu cureaua asta peste cămașă, că parcă ești dăulat, parcă te-a prins cineva de pe gârlă.

Băiatul luă cureaua nemaiputând de încântare și alergă spre troaca păsărilor să se spele. Tot atunci, de pe șosea, se auzi un tropăit zgomotos de cai. Guica sări în picioare atât de repede, încât s-ar fi crezut că a mușcat-o ceva de sub pământul prispei.

Poarta se deschise și cei doi, Paraschiv și Nilă, intrară în curte. Caii sforăiau întruna și se vedea că au fost goniți; dungi mari de umezeală le brăzdau spinarea și pulpele le erau pline de spumă albă. Guica încremenise lângă prispă și ghemul negru de lână i se rostogoli în mijlocul bătăturii.

Moromete își ridică și el privirea:

– Ce e, mă, cu voi?! Sunteți nebuni? Ce-ați gonit caii ăia așa?

Nu căpătă însă răspuns. Paraschiv descălecă repede și avea buzele atât de ieșite în afară și atât de încălecate una peste alta, încât de departe semăna cu unul care și-ar fi agățat de gură niște clape de gumă. Nilă era posomorât și se mișca mai greu decât oricând. Trupul lui gros alunecă de pe spinarea calului ca un sac cu picioare și rămase tăcut, ștergându-se încet cu palma peste turul pantalonilor.

– Nilă! Ce, mă, tu ești surd? Ce e cu voi? întrebă Moromete iarăși.

Atunci Nilă se întoarse spre tatăl său și fruntea lui lată și cu carne multă pe ea se încreți și se îngrămădi spre rădăcina groasă a nasului; răspunse mormăind, dar glasul i se auzi totuși limpede:

– N-auzi, mă, că ne-a gonit niște pândari? Ne-au intrat caii în niște ovăz!

„Ce e cu ăștia? se întrebă Guica trăsnită de întoarcerea aceasta a celor doi. De ce n-or fi plecat?“

– Paraschive! izbucni ea cu glas ascuțit, clocotind de furie acră și nestăpânită. Bine, mă, ce e cu tine, fire-ai al naibii să fii?! D-aia îți fac eu ciorapi, mă? Ziceai că vii să-mi dregi căpriorile alea ale podului! Fire-ai al naibii să fii, cu botul tău!

Și fără să mai aștepte răspuns își culese ghemul din țărână și porni cu pașii ei iuți spre șosea. Paraschiv se întoarse spre ea și o strigă din urmă:

– Viu acuma, ga Mario!... Bagă, mă, caii în grajd, se adresă apoi lui Nilă, făcându-i semn, adică să vie și el la ga Maria.

Dar Nilă nu-i luă în seamă semnul, îi întoarse spatele și intră cu cai cu tot în grajd.

XV

Paraschiv era atât de furios, încât intrând în bordeiul tușei uită de șubrezenia patului și aproape se aruncă pe el.

– Nu ți-am spus eu, ga Mario, că ăsta n-are să meargă? Fir-ar capul lui al dracului de bou! Ăsta e bou! Bou de mere și de pere.

Dar tușa îl primi cu strigăte ascuțite:

– Și tu de ce n-ai fugit singur? Ce-ți pasă ție de el? Dă-te la o parte de pe pat, n-auzi că trosnește?

Paraschiv se ridică și se așeză pe un scăunel. Tușă-sa era atât de înăcrită, încât îi întoarse spatele și nici nu vroia să-l mai asculte cum s-a întâmplat. Ea își scoase firul de lână de pe gât, aruncă ciorapul între sobă, în timp ce se uita în curte și blestema; un câine al nu știu cui hlăpăia niște mălai dintr-o strachină mică în jurul căreia piuiau vreo zece-cincisprezece puișori mici cât nucile.

– Nia d-acolo, plesni-ți-ar ochii de potaia dracului! țipă Guica ieșind afară. Mâncași mâncarea puilor, lovi-te-ar turbarea astăzi și mâine!

Guica se luă cu bulgări după câinele care sări gardul vecinului și-i arătă femeii o clipă coada și picioarele dinapoi. Furioasă, Guica izbi cu bulgări în gard blestemând:

– Mânca-ți-ar coada cui te are, că nu-ți dă să mănânci și vii să faci burtă în curtea mea! Fă, armăsăroaicelor, legați-vă câinele, mânca-l-ați fript!

De la vecin nu răspunse nimeni și Guica se întoarse în bordei. Paraschiv stătea cu coatele pe genunchi și o aștepta să se liniștească, deși era și el furios.

– Plecasem, ga Mario, și când am trecut de Tătărăști n-a mai vrut Nilă să meargă, explică el. De la început se tot oprea și se uita îndărăt... ce să fac eu cu el dacă e tâmpit?!...

– Păi, fiindcă sunteți buni numai să vorbiți! țipă Guica scoasă din sărite. Toată iarna stați pe la mine, și ga Maria în sus, ga Maria în jos... fir-ați ai naibii să fiți că sunteți mai proști ca Năstase Besensac! Sunteți buni numai să veniți să vă fac ciorapi și flanele și să vă pui deoparte ce am și eu mai bun și voi vă moșmoniți de-un an de zile și nu sunteți în stare să vă faceți și voi un rost!

– Hai, ga Mario, taci din gură și ascultă aicea, nu mai țipa așa ca o coțofană. Dacă nu știi, de ce vorbești? mormăi și Paraschiv arțăgos.

Guica își ieși din minți.

– Ce să știu, mă, ce să știu? Cine e coțofană? Să nu-ți dau acuma cu ceva peste botu ăla!

– Păi dacă te repezi și nu vreai să asculți! Ascultă aicea la mine.

– Nu vreau să mai ascult nimic. Am avut și eu un loc acolo, în spatele casei lui tac-tău, se văită ea pe neașteptate. Ooof... o să iau pe cineva străin și-o să i-l dau, că am avut și eu nepoți și m-au făcut de râsul lumii! Un pogon de pământ am și un cap de vie și casa asta așa cum e... am s-o iau pe fata aia mică a lui Ripitel, săraca, să-i rămâie ei bordeiul ăsta și să se mărite și ea cu pogonul meu, să nu stea ca mine nemăritată! Că alde frate-tău a rămas neînsurat, vai de capul lui, și cine să-l ia așa gol și fără nimic?! Și-o s-o iau aici, și o să-i trec și pogonul și casa și să aibă și ea grijă de mine când o să închiz ochii... că frate-meu Ilie... că rudele... nepoții...

Maria Moromete se făcu deodată moale și se lăsă încet pe pragul bordeiului. Ea începu să se jelească lung și fără lacrimi și bocetul ei, deși încet, împânzi aerul bordeiului și al bătăturii și se răspândi ca de mort pe toată întinderea uliței:

– Ooof, nepoții, nepoții! Doamne, Doamne... eee... C-am avut și eu o mamă, Doamne; și a intrat în pământ îîî... î-îî... și m-a lăsat singură-î! Că frati-meu Ilie s-a însurat a doua oară-î. Și soră-mea a făcut copil de fată mare iii! Și dacă s-a dus din

sat m-a lăsat pe mine singură, Doamne! Și lui Ilie nu-i pasă de mine, Doamne! Of, Doamne, Doamne-ei!... eeeii! Și-am avut și eu un copilîî... și-a murit și-ăla, că mi l-ai luat, Doamne! Și m-ai lăsat singuricăăă! M-ai lăsat singurică, Doamneeei!... eeee! Singurică m-ai lăsat, Doamne, pe pământul ăsta! Că nici nepoții și nici frații și nici rudele, că s-a dus cu toți și nimeni nu te ia în seamă și toți râd de tine, Doamne! Că am vrut și eu să las nepoților bucățica mea de pământ și să-și facă și ei casă pe ea... și să mă ție și ei în casa lor, că am îmbătrânit și nu mai pot, Doamne... că am zis și eu că să fie bine de ei, că sunt nepoții mei și am vrut să se însoare și ei să-și ia muieri și dacă închiz ochii și mor să aibă cine să mă spele, să nu mor cu ochii beliți, Doamne... Of, Doamne... Doamneee!... eee... că n-am vrut răul nimănui și i-am îndemnat și eu să-și facă rost de bani și să-și facă casă că sunt mari și le trece vremea, Doamne! Că numai tu știi ce e în inima mea, Doamne, inima mea friptă și prăjită... că sunt singurică și mi-e urât și frică, Doamne! Of, Doamne, Doamneee, eee!... eeeee! Că dacă îi înveți îți ies fel de fel de vorbe, Doamne, și lumea te poreclește și-ți spune Guica...și nimeni nu știe cum îmi tremură mie inima, Doamne, și picioarele mi s-au răcit că nu mai poci, că o viață am avut și s-a dus și-aia, Dumnezeule!!

Paraschiv se ridică de pe scăunel și îi puse mâna pe umăr.

În timpul cât tușa lui jelise, el se uitase pe geam să vadă dacă aude cineva. Lumea care trecea pe drum auzea, dar nimeni nu se oprea. Întorcea doar capul și apoi își vedea de drum; numai niște copii se opriseră sfioși și ascultaseră un timp, cu gravitate, bocetele femeii.

– Ei, ga Mario, șopti Paraschiv încurcat. Hai, taci o dată, că nu e nimic. Ce te-a apucat? De ce nu stai să auzi cum a fost, că nu e vorba să...

Maria Moromete tăcu și se ridică încet de pe prag fără să-l ia în seamă pe nepot. Ea merse și ridică din mijlocul bătăturii strachina răsturnată de câine, o șterse cu mâna de mălai și

uitându-se în jurul ei începu să cheme puii cu un glas care nu mai amintea cu nimic de cel cu care se jelise puțin mai înainte. Ea chema puii și risipea mălai, iar cloșca dădea târcoale clon-cănind și cârâind zgomotos. De pe cer soarele de vară începuse să verse cu putere o căldură înăbușitoare.

Paraschiv ieși din bordei și plecă încet cu umerii îndoiți. Fuga nu izbutise, dar nu era nimic; trebuia căutat curând un alt prilej, până nu trecea vara. Și altfel trebuia acum să procedeze.

XVI

Niculae intră în curtea școlii, foarte mândru de pălăria pe care o avea pe cap și de cureaua cu catarama albă cu care era încins peste cămașă. Se îndreptă spre grupul fetelor din clasa lui care făceau mare zarvă în curtea din spatele școlii; nici nu apucă să se apropie bine și se pomeni arătat cu degetul de vecina lui, Bălosu Rafira, care cât îl văzu, începu să țipe:

– Uite la Moromete, uite la Moromete! A venit cu pălăria lui ta-său! ăăă! Pălăria lui ta-său! Pălăria lui ta-său! Și cureaua!

Niculae îngălbeni de furie, dar nu putu să spună nimic. Se liniști însă repede văzând că celelalte fete își văd de joc și nu-l iau în seamă. El se opri în dreptul unui grup de trei-patru fete care jucau ceva sărind într-un picior printre niște pătrățele și semne zgâriate în pământ. Boțoghină Irina stătea și aștepta să-i vie rândul la sărit. Când o văzu Niculae cum stă, cu umărul ei stâng puțin ridicat, oacheșă și cu coadele mici lăsate peste o bluză nouă, i se păru atât de frumoasă încât, uitându-se la ea, sângele îi împurpură obrajii și inima începu să i se zbată în piept ca o vrabie. Așteptă ca ea să ridice ochii și să-l vadă cu pălărie și curea. Irina însă nu ridica deloc ochii spre el; aștepta cu nerăbdare să-i vină rândul la joc. Chiar îi veni rândul; luă bucățica de ciob în mână, se așeză în dreptul pătratului, aruncă ciobul și începu să sară printre pătrățelele și semnele jocului. Niculae o urmări cum sare și după un timp nu mai simți decât

necaz. Când fata aruncă ciobul în figurile cele mai grele și anume în *iad* și în *cer*, Niculae făcu pe neașteptate un pas, strică liniile și o îmbrânci pe fată din mijlocul figurilor. Celelalte țipară ascuțit și tăbărâră pe el. Pălăria lui Moromete fu moto-tolită rău pe capul fiului. Niculae o luă la goană și fetele îl lăsară în pace. Ele refăcură repede pătratul stricat și Irina spuse că trebuie acum să dea din nou cu ciobul.

În ziua serbării școlare, copiii veneau în număr mare. Veneau chiar și cei care lipsiseră mai tot timpul anului; chiar și cei care știau că au să fie lăsați repetenți.

În fața intrării, băieții din cursul complimentar ridicau o scenă. Băncile fuseseră scoase în curtea școlii să se așeze oamenii în ele. Din când în când, câte un învățător ieșea afară și bătea din palme să potolească zarva. Unii copii jucau *oina,* alții chi-nuiau o minge de cârpe jucând fotbal. Niculae era mare fotba-list, juca la becie, era vestit prin șuturile lui și i se spunea Dobay.

Deodată un murmur începu să umble prin toată curtea. Un băiat care stătea la poartă strigase tare:

– Vine dom' învățător Teodorescu cu doamna.

Vestea străbătu curtea prin toate colțurile și zarva începu să se stingă. Cei care jucau *oina* lăsară jocul iar fetele ieșiră din spatele școlii și trecură fuga în față. Învățătorul Teodorescu și soția lui erau însă departe de școală, abia puteau fi văzuți. Un copil care stătea în poartă anunță că cei doi au intrat în pri-mărie. Copiii așteptară în liniște, iar cei care încercau să facă gălăgie erau înghiontiți.

– Bă, tu n-auzi? Vine dom' învățător Teodorescu!...

În cele din urmă, învățătorul fu văzut apropiindu-se de poartă. El mergea încet alături de o femeie mică și grăsuță, îmbrăcată în costum național și încălțată cu niște pantofi cu tocuri foarte înalte. Avea buzele rujate și mărgele la gât.

Copiii se îngrămădiră de-a lungul drumului de la poartă până la scările de la intrare. Învățătorul pătrunse în curte și se

îndreptă spre școală. În clipa aceea, din capul șirului izbucniră câteva glasuri subțiri:

– Bună-ziua! Bună-ziua!

Și pe măsură ce învățătorul și soția lui înaintau erau urmate neîntrerupt de altele, din ce în ce mai puternice și mai ascuțite.

Nu de aceeași primire se bucură însă învățătorul în cancelarie. Directorul Toderici, când îl văzu intrând, sări în picioare. Era îmbrăcat în uniformă de locotenent. El își desfăcu mâinile și strigă:

– Haide, domnule Teodorescu, pleci din comună și lași situația elevilor neîncheiată! Am să fac raport la inspectorat. Ai plecat și ai luat catalogul cu dumneata. Ce înseamnă asta?

În cancelarie era strâns întreg corpul didactic al școlii. Parohul Petre Provinceanu și parohul Andrei Bălan, dintre care primul cu soția, învățătoare în sat, erau și ei aici. Preoteasa era numită doamna Lily. Apoi tinerii învățători Bădilă Aurel și Enăchescu Adrian, dintre care al doilea cu soția, tot învățătoare. Ea era numită doamna lui dom' învățător Enăchescu.

Învățătorul Teodorescu trase un scaun și se așeză, puse catalogul pe birou. Doamna Lily schimbă o privire scurtă cu soțul ei, preotul, și ieși din cancelarie. Teodorescu răspunse atât de agresiv, încât toți învățătorii și doamnele se ridicară în picioare.

– Situația elevilor mei e încheiată și pe catalog eu sunt stăpân!

Se petrecea un lucru nemaipomenit. Teodorescu vroia să lase repetent pe fiul colegului său, Toderici Artur, care învăța foarte prost. De altfel, Toderici se resemnase ca fiul său să ajungă doar un bun proprietar de pământ, așa zicea, dar nu chiar un analfabet.

– Am mai discutat o dată pe chestia asta și ți-o spun verde, domnule director: am să-ți las băiatul repetent, așa cum se

cuvine, și să nu strigi aicea la mine, pentru că nu ești la instrucția cu premilitarii...

Directorul își mușcă buzele. El mârâi stăpânit, lăsând deodată la o parte formulele de politețe și oficiale cu care îl întâmpinase mai înainte:

– Teodorescule, îți spun prietenește că cu mine ai s-o pățești urât de tot. Te răzbuni că ți-am luat locul de director?! Suntem aici cu toții de față: băiatul meu nu e cel mai rău și mai prost din clasa ta; am să cer inspectoratului reexaminare și am să te dau în judecată...

– De trei ani de zile ți l-am trecut clasa de rușine, răspunse Teodorescu cu dispreț. Eram director pe vremea aia, așa că, vezi, nu e vorba de răzbunare. E un copil rău, pe care l-ai crescut obraznic... îmi terorizează clasa...

Se făcu o tăcere de câteva clipe, după care Teodorescu continuă:

– Și ce mă sperii tu cu inspectoratul? Ce-mi pasă mie! Eu ți-l las repetent, îmi iau catalogul colea în fața satului...

– Te rog să predai imediat catalogul clasei a patra fiindcă eu sunt director și eu prezint situația!

Toderici izbi cu un scaun în podea și începu să urle soldățește și să insulte cu grosolănie pe colegul său, fără să mai țină seama de doamne.

– Te găsiși tu, să-mi faci, în școala mea, pe grozavul.

Toderici izbi a doua oară cu al doilea scaun de dușumea și ridică brațul în sus strigând cu o voce înaltă:

– Bagă de seamă, Teodorescule! Să-i... dumnezeul mă-sii dacă n-am să te fac eu pe tine să tremuri și să mă ocolești zece kilometri când ai să mă vezi! Bagă de seamă! Vrei să te pui cu mine și să mă muști de c..., dar eu îți spun că am c... tare și ai să-ți rupi dinții în el.

Parohul Petre Provinceanu interveni cu glasul lui bisericesc:

– Ascultă, Florică, nu striga așa că te-aud copiii de afară.

– Lasă-mă, părinte, că am ajuns cu toții o adunătură de nebuni, nu de învățători, continuă să strige directorul. Nu te uiți la el cum stă și se uită la mine ca un...

În clipa aceea soția învățătorului Teodorescu sări în sus și începu și ea să strige cu glas subțire, pițigăiat și care se vedea că tot timpul se încărcase de revoltă:

– Păi să-ți fie rușine, domnule director, cu înjurăturile și mitocăniile dumitale. Am să te dau în judecată, toată lumea e martoră! Da, am să te dau în judecată și n-am să te las până nu înfunzi pușcăria! Mocane! Ai venit aicea în ițari și te-ai ghiftuit și acum urli și strigi la el parcă ar fi ordonanța ta! Mă mir că nu-ți crapă obrazul de-atâta nerușinare.

Glasul învățătoarei clocotea de atâta revoltă și ură, încât directorul rămase încremenit și prostit în fața ei. Ea își îndreptă privirea spre cei doi învățători Bădilă și Enăchescu, și li se adresă palidă, tremurând de indignare:

– Să vă fie rușine că stați și vă uitați la un astfel de spectacol. Rușine! Huo!

Adevărul era că soția lui Teodorescu nu se putea împăca cu gândul că „mocanul" luase locul de director bărbatului ei. După prima izbucnire, Toderici își reveni din surpriză. El rânji cu grosolănie și spuse:

– Măsoară-ți cuvintele, madam, să nu ți le măsor eu!

Nu apucă să termine. Soția învățătorului Teodorescu apucă strâns călimara mare și grea de pe masa cancelariei și o repezi drept în capul directorului. Acesta se feri și călimara plesni în țăndări în portretul regelui Carol al II-lea de pe peretele opus. Geamul portretului se sfărâmă cu zgomot și trăsăturile „primului învățător" fură boroșcoite de cerneală și de lovitură. Portretul începu să se clatine în sfoara și cuiul de care era agățat, fără să cadă însă, și se clătina încet la dreapta și la stânga ca și când și-ar fi mustrat părintește corpul său didactic din cancelaria școlii. Învățătoarea, văzând că dăduse greș, apucă în mână un scaun și se repezi spre Toderici; se făcu o învălmășeală mută și

încleștată; Toderici îi smulse scaunul cu ușurință; femeia apucă altul; soțul ei sări și se repezi spre director; parohul Petre Provinceanu îi ținu calea; în cele din urmă învățătoarea, aprinsă la față, izbucni în plâns și își apucă soțul de braț; își pierduse firea.

– Haide d-aici! Ți-am spus de la început să nu vii astăzi la serbare!

Teodorescu își desprinse brațul, deschise ușa cancelariei și o împinse ușor afară.

Rămași singuri, cei șase bărbați se priviră unul pe altul în tăcere și pe nesimțite corpul didactic se împărți în două tabere. Singur parohul Andrei Bălan nu se amestecă; el porni spre ușă și ieși afară fără să scoată vreun cuvânt.

– Domnule director, începu tânărul Bădilă, bagă de seamă că se aude! Școala asta nu e casa noastră particulară!

Toderici trase un scaun și se așeză oftând agresiv. El răspunse cu un glas care căuta să-l atragă pe tânăr de partea sa și să-l izoleze pe fostul director.

– Lasă-mă în pace, dragă Aurele, asta e curată bătaie de joc... Vezi ce-a făcut cu cerneala? Cum dracu să nu înjuri... dumnezeul mă-sii, când te scoate din sărite? Eu știu că nu învață bine, dar dă-l în mă-sa, n-o să fac din el un savant. Și pentru asta trebuie lăsat repetent? Dă-o dracului, Teodorescule, că întreci măsura!

– De ce întrec măsura? întrebă Teodorescu așezându-se și el pe scaun. Eu nu pot să trec clasa un elev care își bate joc de carte. Pentru că băiatul tău nu e prost și ar putea să învețe și ți-am spus de atâtea ori să-l ții din scurt. El știe că tat-său e învățător și director și în loc să învețe îmi terorizează clasa ca o bestie.

– Lasă, măi Teodorescule, zise parohul Petre Provinceanu, plimbându-se agale pe lângă biroul cancelariei. Ce dracu, parcă ai fi venit acum de pe băncile școlii normale.

– Ca un *Apostol* de Cezar Petrescu, completă Enăchescu vrând să fie ironic. Domnule Teodorescu, continuă el, de fapt

numai dumneata ești de vină, pentru că n-ai știut să sădești în el dorința de carte! Asta e! S-o știi de la mine, nu te supăra.

– Lăsați-l, dragă, că eu nu mă supăr, zise directorul ridicându-se de pe scaun. Să-mi lase copilul repetent. Bine! Lasă-l repetent, Teodorescule! Pe cuvântul meu de onoare! Și ce-o mai fi pe urmă om mai vedea.

– Domnule Enăchescu! strigă fostul director furios. Îmi spui mie că n-am știut să sădesc în el dorința de învățătură? Ai uitat că până mai anul trecut veneai aproape în fiecare zi la mine să te învăț cum să predai o lecție? Acum ți s-a îngroșat obrazul și faci ironii.

– Teodorescule, liniștește-te, dragă, murmură cu blândețe parohul Petre Provinceanu. Ce-o să creadă lumea despre noi dacă ai să-l lași pe băiatul lui Florică repetent? „Ia uită-te, o să zică, mama lor de învățători, că proști copii mai au". Gândește-te și tu, ce dracu!

Teodorescu vru să răspundă, dar fu întrerupt de revenirea în cancelarie a celor care ieșiseră: parohul Andrei Bălan și învățătoarele Lily și soția lui Teodorescu.

– Haide că s-a strâns lumea și așteaptă, e curtea plină, spuse parohul Andrei Bălan lăsând ușa deschisă.

XVII

Spre prânz, Moromete se sătură să stea pe prispă; ieși la drum pe stănoaga podiștei. Ziua era frumoasă, deși căldura năvălea din cer asupra ei. Pe stănoagă era la umbră, deasupra salcâmi înfloriți, iar pe șoseaua curată, măturată din toate părțile de fete, treceau oameni. La a treia casă înainte, ieșea din curte și se ducea nu se știe unde Matei al Barbului, care avea o gâlmă la gât și care din pricina asta, când vorbea, îți venea mereu să-i spui: „Tușește, mă, Matei, să-ți iasă gâlma aia din gât".

– Unde te duci, Matei?! îl întrebă Moromete anume ca să-l audă vorbind.

– ...ă duc înă la mnatu-meu, ă-mi dea un ăpăstru!

„Vedeți? Din pricina gâlmei cuvintele lui sunt ciumpăvite, topite în omușor", părea să spună Moromete prin întreaga lui înfățișare.

Vecinul din față, alde Udubeașcă, ieșise și el la poartă.

– Mă! Udubeașcă! chemă Moromete parcă prăpădit de uimire. Ce face, mă, Gheorghe ăla al tău?

Gheorghe acela al lui Udubeașcă nu făcea nimic deosebit ca să se mire și să fie atât de nemaipomenit de încântat Moromete, dar întrebă de el tocmai de aceea, tocmai pentru că săracul Gheorghe al lui Udubeașcă era un flăcău șters și bun, ale cărui urme pe pământ nu le vedea nimeni.

– Gheorghe s-a dus cu caii pe izlaz! răspunse Udubeașcă.

„Vedeți?! asta face Gheorghe al lui Udubeașcă."

– Bună ziua, Moromete!

– Bună ziua, Nae!

Nae Boldeață, un creștin! Vreți să mai știți altceva despre el? Nu e nevoie. Iată-l pe altul:

– Ce faci, Moromete? Hai devale!

Ei, ăsta da, om în toată puterea cuvântului; trece pe lângă tine, nu dă bună-ziua, te întreabă doar așa, ce faci, hai devale, adică nu faci bine ceea ce faci, mai bine ai face dacă te-ai lua după el.

Trecând pe lângă el, unii încercau să-l ia la fierărie, la Iocan, dar Moromete le răspundea că nu merge, ce să caute el acolo? Și spunea acest lucru cu un glas care vroia să însemne că el niciodată n-a fost pe acolo, ba chiar s-a ferit totdeauna să se ducă; altora le răspundea că *n-are timp;* unuia i-a răspuns chiar că nu poate, e *ocupat.*

Într-o vreme, un vecin din fundul grădinii, care de cele mai multe ori trecea prin curtea Moromeților ca să iasă spre șosea, se oprise lângă el și îi adusese aminte că astăzi după-masă popa Petrică are comitet la bancă și că Moromete să fie și el acolo,

ca fiind membru în comitetul bisericesc. Moromete îi răspunse vecinului că nu merge și, la întrebarea celuilalt că de ce nu merge, tăcuse câteva clipe, apoi răspunsese rar și tărăgănat: „Nu viu, mă Ene; ce, tu nu știi că eu nu mai sunt în comitet? Am fost *destituit!* M-a destituit popa". Vecinul nu înțelesese cuvântul *destituit,* plecase fără să mai spună ceva.

Moromete fu urnit de pe stănoagă de Cocoșilă. Dar nu fără cârâială și discuție. Cocoșilă îi spunea să meargă împreună la serbare, că e serbare la școală, să vadă și ei ce-o fi pe acolo; Moromete răspunse că nu merge, ce să *facă* acolo?

– Hai, mă, trecem pe la Aristide și bem câte-o țuică, fac eu cinste, spuse în cele din urmă Cocoșilă, știind că la această invitație celălalt n-are să se mai opună.

Moromete ridică privirea spre prietenul său și întrebă cu neîncredere prefăcută:

– Zău, mă? Ce te-a apucat? Ce-ai pățit?

Cocoșilă se supără și spuse că Moromete să nu facă pe deșteptul, că dacă e vorba să numere care a făcut cinste de mai multe ori, el, Moromete, iese prost. Moromete începu să râdă încet și părea dispus să înceapă numărătoarea, dar Cocoșilă îi întoarse spatele și se prefăcu că pleacă; fără folos însă, deoarece Moromete îl cunoștea și știa că totdeauna când Cocoșilă era atât de insistent, avea ceva de spus, ceva care îl rodea și în care nu se poate descurca.

Porniră încet spre centru, răsucindu-și țigări.

– Moromete, ai auzit, mă? anunță în sfârșit Cocoșilă. Am vrut să-ți spun eu de ieri, dar a venit Țugurlan și... în fine, m-am gândit aseară, până să adorm... M-am gândit... am făcut la țigări, iar m-am gândit... Mă, tu auzi? Am băut la tutun... stam și mă gândeam și am băut tutun! Mă, am băut tutun!!! Ce să-ți mai spun, până m-a luat dracu și-am adormit.

– Ce, mă, la ce te-ai gândit? întrebă Moromete vesel.

– Am fost alaltăieri pe la gară și am auzit doi inși care vorbeau.

– Ce spuneau?

– Vorbeau de politică. Erau doi inși nu știu de pe unde. Am vrut să-ți spun eu de ieri, dar a venit Țugurlan și... Intrasem la Marinescu să iau o țuică și ei stăteau în picioare și discutau; aveau o gabrioletă în fața cârciumii. Nu-ș' ce-or fi fost ei, în tot cazul oameni deștepți, nu proști ca tine.

– Sau ca tine, completă Moromete neturburat.

– Da, și vorbeau între ei. Vorbeau, vorbeau, uite așa le mergea gura! Dar nici unul nu se lăsa! Amândoi deștepți! Trebuie să fi fost niscai geambași sau negustori din ăștia care au magazii de grâne prin gări. Adică numai unul din ei, că avea ceafa groasă; ălălalt nu-ș' ce era, că era mai spălățel, așa ca agentul ăsta al nostru de la C.A.M. La început n-am prea înțeles, că nu știam despre ce e vorba. Eu am cerut o țuică și m-am făcut că nu-i aud; și pe urmă am început să prinz ceva. De fapt mâncau amândoi c...t, spuneau că o să vie legionarii la putere, că țărăniștii nu sunt contra lor... Ei! au mâncat ei la c...t așa cam vreo jumătate de ceas și o dată îl auz pe ăla mai spălatu că dacă vin legionarii la putere, atunci e bine, s-a terminat cu partidele. Ălălalt, ăla borțosu, zice că nu se poate. Dacă e vorba așa, atunci regele ce face fără partide? „S-a zis cu partidele, zice ălălalt. Ori așa, ori așa, partidele nu mai sunt în stare să guverneze: e limpede că partidele n-au să mai fie; au dus țara la râpă și trebuie oprită să nu se rostogolească. Numai legionarii pot s-o oprească." Așa spunea ăla, trebuie să fi fost legionar... pe mă-sa, că avea pe sub haină o flanea verde.

– Și ăla grasu ce spunea? întrebă Moromete cu interes.

– Dracu să-l ia, că n-am înțeles ce politică făcea. Ba spunea de legionari, că nu se poate, ba spunea de Maniu și de rege. Spunea că Maniu și cu regele, numai ei pot să mai facă un guvern care nu știu ce mânca el c...t că țara românească este

așa și pe dincolo. Eu ce mi-am spus? Dă-i în mă-sa, ăștia sunt legionari amândoi. Asta vream eu să-ți spun ție, că nu e de glumă cu legionarii ăștia, dar tu ești capiu, nu înțelegi...

– Fugi, mă, d-aici! Dă-i în mă-sa de legionari! zise Moromete senin, mergând agale, cu mâinile la spate.

Ajunseră apoi la centru, la Aristide, și intrară în cârciumă. Cocoșilă făcu într-adevăr cinste, și după aceea, fiindcă în cârciumă nu prea găsiră cunoscuți, ieșiră și se îndreptară spre școală.

Când intrară înăuntru, curtea școlii era înțesată de oameni și serbarea gata să înceapă. În fața băncilor dinaintea scenei se așezară un rând de scaune. Tocmai atunci pe aceste scaune începuseră să se așeze fruntașii comunei: notarul Istrătescu cu soția lui, o femeie grasă, îmbrăcată cu o fustă uriașă de catifea subțire; agentul C.A.M. cu soția, o cucoană îmbrăcată în costum național și cu o umbreluță de soare pe care o ținea deasupra capului cu un aer de mare doamnă; alături de ea se așezase Aristide Rădulescu, fără soție, apoi veneau la rând perceptorul cu soția, agentul fiscal, Jupuitu, singur, cu pălăria lui de paie și cu obrajii lui care păreau jupuiți; și în sfârșit inginerul agronom Ionescu cu toată familia, un student și două eleve de liceu abia veniți în vacanță. În spatele acestora, în primele bănci, se așezaseră Crâșmac, Tudor Bălosu și administratorul moșiei Marica, Cristescu.

Scena din fața școlii ocupa intrarea în întregime. Învățătorii și învățătoarele, cu un grup de elevi, premianții, stăteau în dosul scenei, pe coridor, fiecare clasă cu învățătorul ei.

Moromete și Cocoșilă se amestecaseră și ei printre oameni și, nemaiavând loc pe bănci, se așezară jos pe pământ. După câtva timp, serbarea începu. Directorul școlii o deschise cu o cuvântare. Când apăru pe scenă, în uniformă, se făcu în toată curtea o tăcere deplină.

– Domnilor! începu el cu glas tare, proptindu-și pumnii pe catedra de pe scenă și rezemându-se în ei. Domnilor, repetă el nepoliticos, uitând că în fața sa, pe scaune, se aflau și doamne,

serbarea școlară din anul ăsta se serbează cu bucurie pentru părinții care și-au trimis copiii la școală și fără bucurie pentru ăia care nu și i-au trimis. Și vă spun, domnilor, că din situația încheiată pe școală iese că oamenii nu-și dau copiii la școală. Știți și dumneavoastră că cine are carte, are parte. Păi, să vă spun eu, d-aia n-aveți parte fiindcă n-aveți carte. Și pentru mine, domnilor, să vă spun drept, că eu așa am obiceiul să vorbesc, pentru mine, zic, după părerea mea, e cel mai prost ăla care nu-și dă copilul la școală! Eu am aicea înscriși patru sute cincizeci de elevi și din ăștia patru sute cincizeci și ceva, nu zic să fi venit toți, că n-ai unde să ții atâta mulțime de copii, și la urma-urmei unii din ei sunt așa de proști că n-au ce căuta la școală; nu zic patru sute cincizeci, dar zic jumătate, ca să batem și noi recordul pe toată România, fiindcă noi, domnilor, ăștia din Siliștea-Gumești suntem mai breji ca alții din alte sate, și am fi zis atunci că stăm bine, adică uite, fir-ar al dracului, ce spun ăia că suntem o țară fără știință de carte? Păi foarte mulțumesc, dă-mi și mie ici, României, niște colonii, să trăiesc bine, și să vezi cum învăț carte. Așa că dacă veneau două-trei sute aș fi zis că degeaba se laudă Franța și Anglia că la ei oamenii sunt bătuți în cap de atâta carte; uită-te aici în România, uitați-vă, domnilor englezi și francuzi, sunteți mai proști ca noi, sunteți proști de dați în găuri, noi avem cu ce trăi fără colonii și învățăm carte, avem daravelile noastre și nu ne ducem la mama dracului cu vapoare și cu submarine? Deși am putea să ne ducem că avem ieșire la mare, dracu știe de ce n-avem și noi corăbii și vapoare măcar ca grecii, dacă nu ca englejii. Numai dracu știe cine ne oprește să le fabricăm, că de fabricat am avea cu ce. Avem lemn, avem fier! Numai pe dracu în noi, care să ne înghioldească, n-avem! Suntem prea cuminți, domnilor, suntem plini de cumsecădenie. Și când nu suntem o nimerim prost ca Ieremia cu oiștea în gard. Măcar dacă am învăța mai multă carte, să-i tăiem pe toți prin știință de carte! Îi tăiem noi, dar nu cine știe ce, se apucă unul ca Iorga și învață prea multe,

în timp ce altul nu știe să se iscălească, asta e paradoxal, domnilor. De-aia ziceam adineauri că e cel mai prost ăla care nu-și dă copiii la școală! Zice că n-o să-l facă popă și nu-l trimite și... Ia dă-mi, Enăchescule, situația aia, spuse directorul întorcându-se spre fundul scenei și părăsind brusc incursiunile sale istorice și geografice, care îi lăsau ca de obicei cu gura căscată pe părinții adunați. Apoi continuă cu situația în mână: Pe clasa întâia au fost înscriși o sută cincisprezece. Au frecventat regulat, câți credeți? Optzeci și șapte, anunță Toderici tare. Și din ăștia au rămas repetenți patru. Asta e cu clasa întâia, dar aici stăm bine, fiindcă pe clasa întâia tot mai vin ei! Și stăm bine și cu clasa a doua. Dar ce se întâmplă după aia, nici dracu nu mai poate să mai înțeleagă. Să vedeți: clasa treia înscriși șaptezeci. Au frecventt cincizeci. Din cincizeci ce să scoți? Mai poți să lași vreunul repetent? Cu clasa a patra...

Directorul întinse mâna înapoi:

– Dă-mi te rog catalogul și situația clasei, domnule Teodorescu...

Teodorescu îi întinse catalogul și situația și timp de un minut asistența așteptă ca directorul să continue. Toderici cercetă catalogul încordat și când ajunse la sfârșitul lui, văzu că în dreptul partidei fiului său era scris absolvent. Ridică fruntea și continuă:

– La clasa a patra situația e ceva mai bună pentru că domnul învățător Teodorescu a fost mai aspru decât mine și v-a trimis amenzi încă de la începutul anului. Că așa e omul nostru, nu vrea să înțeleagă dacă nu-i trimiți amenda pe cap. Eu am vrut să nu mă înjure oamenii, și ca rezultat mi-au venit, mari și lați, douăzeci și cinci de copii la clasa mea. Dar de la anual încolo, uite, vă spun verde, să nu ziceți că sunt al dracului: care nu și-o trimite copilul la școală, o să-l amendez și o să-l usture, pardon de expresie, știți dumneavoastră unde. Clasa a patra au fost înscriși cincizeci și șapte, au frecventat patruzeci și opt, dintre care trei repetenți. Și dacă trecem la cursul complimentar, aici nu se mai poate discuta. Eu cam atâta am avut de spus. Acuma doamna Lily are să vă spună cum stă situația clasei întâia la fete...

Toderici se întoarse cu spatele spre asistență și chemă:

– Unde ești, doamnă Lily? Poftește, te rog, pe scenă!

După care directorul părăsi catedra și coborî printre păturile scenei jos lângă fostul director Teodorescu. El îl apucă pe colegul său de braț, îl trase printre copii înăuntrul școlii și rămaseră singuri, într-una din clase. Toderici își îndoi mâinile spre spate și se miră:

– Măi Ionele, de ce mă pui în situația să facem scandal de pomană?! Dă-o în... mă-sii de afacere, biserica mamei lui de copil! Dacă nu învață, ce dracu vreai să-i fac? Eu te rog să mă scuzi, știți cum e felul meu, roag-o pe soția ta să nu se supere! Crucea lui de copil, că dacă mi-ar semăna mie, aș ști ce să fac, dar seamănă cu soacră-mea, fir-ar a dracului cu mama ei de soacră, că toată ziua îl ține pe-acolo pe la ei; eu am treabă, n-am timp să-l învăț carte! Pentru asta să ne certăm și să mă faci să-mi ies din sărite? Te rog să mă ierți și să nu fii supărat pe mine!

– Să-i ceri scuze în cancelarie în fața tuturor soției mele, zise Teodorescu. E în tine un amestec de măgărie și inteligență care mă scoate din sărite, într-o zi o să-ți dau eu cu călimara în cap, da' am să te nimeresc. Păstrează-ți pentru soacră-ta măgăriile și la școală poartă-te ca un învățător, nu ca un văcar.

– Am să mă port, am să mă port, mă, Teodorescule, răspunse directorul cu o obidă amenințătoare și patetică, dar scutește-mă și tu de înțepăturile cucoanei tale, că n-avem timp de ele. Și încă dacă s-ar rezuma la înțepături. Dar dacă nu eram eu ager, pe cuvântul meu că îmi spărgea capul.

Teodorescu nu mai zise nimic, se ridică și ieși.

XVIII

Afară, învățătorii și învățătoarele își strigau premianții și copiii spuneau poezii. Când veni rândul clasei a patra, fostul

director se urcă pe scenă și înainte de a începe să numească pe premianți, el se opri câteva clipe în fața catedrei, dând de înțeles că are și el ceva de spus. Se făcu liniște și unii oameni care stăteau jos, tăifăsuind încet, se ridicară în picioare și curmară șoaptele. Numai niște babe surde, uitându-se la învățător, își aduceau aminte de părinții acestuia; fostul director era chiar de-aici din sat.

– Bietul băiat al lui Niță Teodorescu! îl căina una. E mereu slab, săracul.

– L-a supt învățătura, că ce mai învăța, eu îl știu de când era mic, zicea alta.

– Ia tăceți din gură, muierile alea d-acolo! se răsti un bărbat, întorcându-se foarte indignat încotro se auzeau șoaptele.

– Ei, mai vorbim și noi, Ghiță, ce belești ochii ăia așa? răspunse una din babe cu un glas nepăsător.

– Duceți-vă încolo, afară, dacă aveți chef de vorbă.

– Hai, nu-ți mai răci gura, Ghiță, că faci praf, spuse altă babă râzând.

– Tăceți din gură! Hei! se auzi atunci glasul poruncitor al directorului.

– Oameni buni! Domnul director a spus la început că e cel mai prost ăla care nu-și dă copilul la școală. Dar eu știu de la părinții mei că nu sunt decât oameni care au cu ce să-și dea copiii la școală și oameni care n-au cu ce, nu pot să-i dea, că au nevoie de ei, n-au cu ce să-i încalțe și să-i îmbrace, cu ce le lua cărți. Sunt și oameni care nu vor să-și dea copiii să învețe, dar nu sunt proști, sunt neștiutori, și dacă sunt neștiutori, sunt tot din cauză că părinții lor i-au ținut fără carte. Dar de ce trebuie să învățăm carte? Eu nu vorbesc numai de ăia săracii care nu pot veni. Dar sunt și alții care mai au și nici ăștia nu-și dau copiii la școală. Iarna, copilul dacă stă în casă, îl scutește pe om de o treanță pe el și de o opincă în picioare. Eu vă întreb, cui nu i-ar plăcea dintre dumneavoastră să-și vadă copilul îmbrăcat și încălțat și să vie iarna să învețe, să nu rămână neștiutor?

– S-a făcut lumea rea, maică, spuse una din babe din fund cu busuiocul în mână (de la biserică venise și ea la serbare).

O clipă se lăsă tăcerea peste toată curtea. În față, Aristide stătea cu aerul său tineresc picior peste picior, își clătina pantoful în aer și se uita intrigat la învățătorul de pe scenă.

– Așa este, continuă Teodorscu, sunt țări care nu sunt așa bogate ca a noastră și trăiesc mai bine ca noi. Ei s-au lăsat de plugărie și au început să facă industrie; în fabricile lor ei țes pânza și ne ia grâul nostru pe ea, bucatele noastre. Dacă ați ști carte... Dumneavoastră ați primit pământ după război, dar viața nu s-a făcut mai bună. Dar unii n-au pământ deloc și eu am vrut să vă spun că trebuie să vă dați copiii la școală, să învețe carte și să apuce alte drumuri. Altceva nu e de făcut pentru copiii dumneavoastră, așa a făcut și tata cu mine, așa că la toamnă lăsați-i pe copii, rupți, cârpiți, să vie la școală. Rupe de la gură și ia-i numai o carte, două și dă-i drumul să se ducă. Aici la Miroși e o școală de meserii și bursierii nu plătesc nimic. Am citit ieri în ziare (dumneavoastră dacă nu știți carte, nu citiți ziarele) și am văzut că la București, la Atelierele Grivița, s-a înființat o școală gratuită de ucenici, nu se plătește nimic, îl ține pe ucenic în cămin, îi dă mâncare și îmbrăcăminte, dimineață învață carte, după masă învață meserie... Stă patru ani, și după patru ani iese din internat și intră la uzină. Pe urmă am citit iar că la Spanțov, pe domeniile statului, e o altă școală. Înseamnă că dacă vă dați copiii să facă cel puțin patru clase primare, puteți pe urmă să-i dați undeva să-și câștige o pâine mai bună.

Învățătorul se opri: sudoarea îi curgea pe obraji și pe gât. Era foarte cald.

– Am să strig acum catalogul, încheie el. Veniți mai încoace, băieți. Premiul întâi la fete e Boțoghină Irina! anunță el. Haide, Boțoghină, treci încoace!

Abia acum oamenii se destinseră din încordare; se pare că învățătorul fusese ascultat de oameni cu trupurile înțepenite.

Fata lui Boțoghină se urcă pe scenă și se uită drept în sus spre învățător.

– Treci aici! îi spuse Teodorescu, luând-o de umeri și împingând-o în fața scenei. Spune poezia!

Cuvântarea învățătorului făcuse însă o impresie care nu se ștergea și oamenii nu mai fură atenți la poezia fetei.

– Lăsați gălăgia, domnilor, că nu se mai aude nimic! Prospectul cu Spanțov și cu Grivița a venit și la primărie, o să fie afișat și o să-l citiți, spuse directorul.

Pe scenă Boțoghină Irina ajunsese la sfârșit cu poezia ei în care niște pisici, certându-se pentru o bucată de brânză, se duseseră la un cotoi să le facă dreptate; cum acesta rupsese brânza în două, o pusese pe cântar și tot mușcase din ea ca să facă părțile egale, până nu mai rămase nimic...

Moromete nu prea asculta, dar deodată ochii îi rămaseră pironiți pe scenă. El murmură nevenindu-i parcă să creadă:

– Cocoșilă! Mă! Ăla nu e Niculae al meu?

– Premiul întâi la băieți, Moromete Niculae! spuse învățătorul Teodorescu tare, apoi îl împinse pe băiat în fața scenei.

Moromete nu se mai îndoi, mai ales că își recunoscuse pălăria pe capul mare al fiului; gâtuit de emoție, tatăl strigă din colțul lui:

– Mă, n-auzi? Scoate-ți pălăria din cap. Și adăugă încet, vorbindu-i lui Cocoșilă: Săracu de el, nu i-am luat deloc o pălărie și uite că nu e învățat s-o poarte, stă cu ea pe cap.

Teodorescu așteptă să se facă liniște, timp în care spuse și el elevului să-și ia pălăria de pe cap, apoi îi dădu o coroană și câteva cărți și-i șopti să spună poezia. Se făcu liniște, dar premiantul încă nu-și spunea poezia; învățătorul îi tot șoptea și se vedea că elevului i se întâmplă ceva. În cele din urmă, premiantul tuși și începu tare să spună o poezie, dar nu izbuti să recite decât două, trei versuri; elevul se opri și se clătină; el se apucă de catedră cu o mână, și încercă să spună mai departe. Învățătorul, care pricepu ce e cu el, îl opri:

– Ajunge, Moromete!

Elevului începură să-i clănțăne dinții; mâna cu care se ținea de catedră îi tremura; foarte încăpățânat, el încerca totuși să-și spună poezia.

– Ce-are, mă, băiatul tău, de ce nu l-a lăsat să sfârșească? întrebă Cocoșilă.

Moromete nu-i răspunse. Se smulse din loc și o luă repede spre poarta din dosul scenei. Din momentul acela el nu mai auzi nimic din serbare. Intră în coridorul școlii și se apropie de fiu-său atât de repede încât copiii din sală se speriară și crezură că omul vrea să bată pe vreunul din ei. Niculae stătea rezemat de zid și tremura; cu toate acestea el zâmbea fericit, cu coroana într-o mână și cu câteva cărți mici și subțiri sub braț. Moromete îl apucă de mână și îl strânse; îl întrebă încet cu un glas apăsat și greu:

– Mă, ce e cu tine? De ce tremuri?

Băiatul își desprinse cotul din mâna aspră a tatălui și îngână, stins, clănțănind:

– Păi azi îmi vine rândul la friguri; nu știi că două zile mă lasă una mă ia?

Nu știa, de unde să știe? Parcă frigurile erau o boală care să fie luată în seamă?

–Hai acasă, nu mai sta aici! spuse Moromete cu același glas apăsat.

Băiatul se împotrivi, dar până la urmă se lăsă prins de mână și tras încet printre oameni, afară din curtea școlii. Moromete îl ținea de mână și îl îndemna:

– Hai, mă! Hai, mă!

Ieșiră la șosea. Copilul mergea zgribulit și din când în când se oprea și-și strângea brațele clănțănind, se închircea și dârdâia parcă ar fi suflat crivățul peste el.

– Uuuu! brrr! Taicule, mi-e frig rău, taicule!

– Hai, mă! Hai p-aici pe la soare, răspundea Moromete șoptit.

Într-o vreme, pe la jumătatea drumului, băiatul se lăsă deodată pe vine și dinții din gură începură să-i toace des, ca

și când fălcile i-ar fi fost puse în contact cu un motor; clănțănea acum neîntrerupt și gemea; coroana de flori îi căzu în țărână și cărțile îi alunecară și ele de sub braț și se împrăștiară pe jos.

Moromete se uită în jur zăpăcit și nemaiștiind ce să facă se aplecă și strânse lucrurile copilului; îi luă coroana de jos cu niște mișcări sfioase, abia atingând buchetele de flori, apoi adună cu aceleași mișcări line cărțile împrăștiate; el se apleca încetișor, prindea cartea de colț și o ștergea de praful de pe ea făcând-o să alunece ușor peste cămașa și izmenele sale, apoi o lua sub braț și aduna altă carte; în acest timp băiatul încerca să se ridice; el chiar se ridică pe jumătate, dar se adăposti numaidecât lângă genunchii tatălui:

– Taicule, uhuhu, amețesc... mi-e frig rău... mă duc în jos...

Și se agăță de izmenele lui Moromete, cât era de mare, turtindu-și pălăria de pulpele lui; atunci omul făcu o mișcare să-l apuce de subsuori, dar se opri și-și întinse gâtul în aer; sub bărbie i se ridicase și rămăsese înțepenit mărul lui Adam; omul căuta aer cu buzele deschise și înghiți adânc și cu caznă ghemul care îi tăia răsuflarea; apoi se aplecă, vârî un braț sub picioarele chircite ale băiatualui și apucându-l cu celălalt peste mijloc îl ridică de la pământ. Se pare însă că această mișcare îi făcu rău bolnavului, pentru că el își încolăci strâns brațele de gâtul părintelui și se lipi gemând de pieptul lui; brațele încolăcite de gât nu-i conveniră însă lui Moromete; glasul său se auzi bolborosind în liniștea de vară a șoselei:

– Hai, mă! Hai, mă! Prăpăditule! Lovi-o-ar moartea de treabă, vă îmbolnăviți așa, fără nici o socoteală. Că eu când vă spui... voi...

Moromete porni cu băiatul în brațe și mergând se ferea să se uite la copil; vorbea singur și ca niciodată făcea pași largi și repezi. Părea nemulțumit și dezorientat, atins tocmai în liniștea sa neturburată. Ce era cu Niculae ăsta? De unde mai răsărise și el cu povestea asta a lui cu școala? Și ce vroia la urma urmei?

Când ajunse în fața porții el o împinse cu piciorul, intră, se apropie de prispa casei înălbită de soarele fierbinte al amiezii și strigă supărat:

– Ilinco, Tito!

Fata cea mică, Ilinca, ieși din tindă unde făcea mâncare și când îl văzu pe tatăl ei cu Niculae în brațe, se sperie. Întrebă ce s-a întâmplat. Moromete, în loc să-i răspundă că băiatul e prins de friguri, întoarse capul în altă parte, nemulțumit, și spuse că băiatul a luat premiul întâi. Fata se apropie de tatăl ei și îl apucă pe Niculae cu două degete de bărbie:

– Mă, țestosule, ai luat primu întâi, mă? întrebă ea cu un glas batjocoritor.

Niculae gemu și deschise ochii; se vede că el auzise cuvântul țestosule, care însemna ceva în legătură cu capul lui mare; se zvârcoli în brațele tatălui și încercă să dea în sora lui. Aiura:

– Stai tu, să trec eu valea... Să vezi cum o să vă duc eu cu o căpățână de usturoi... lovi-te-ar moartea de Bisisică!...

– Hai, Ilinco, nu te mai uita, așterne o pătură pe prispă, că mi-a rupt mâinile! se răsti Moromete, lăsându-l jos pe băiat.

Fata așternu o bucată de cergă pe prispă, puse un căpătâi și îl apucă pe Niculae de subsuori. Îl urcă sus și îl înveli. După aceea, Moromete îi întinse fetei coroana și cărțile:

– Ia astea și pune-i-le undeva... prăpăditul de el... când l-am văzut pe scena aia acolo, mi-a secat inima... că nici nu spune... eu ziceam c-o să-l lase repetent...

– Zău, tată? A luat primu întâi? Nu glumești? întrebă fata cu neîncredere.

De pe prispă, Niculae se uită la tată și la soră cu niște ochi arzători. Tremurul îi încetase și el stătea nemișcat sub cergă și asculta. Ilinca se întoarse spre el și îl întrebă:

– Așa e, mă?

Bolnavul însă nu răspunse. Fata intră în tindă, iar Moromete se așeză tăcut lângă copil, care din nou începuse să aiureze.

PARTEA A TREIA

I

Timp de câteva săptămâni satele câmpiei rămaseră după aceea pustii. Căldura începea numaidecât după răsăritul soarelui și dacă în timpul nopții se mai întâmpla ca norii să acopere cerul, acești nori dimineața se făceau nevăzuți și lăsau să se reverse din adâncurile limpezi dogoarea necontenită și grea a zilei de vară. Tocmai în această vreme, când dobitoacele scurmă țărâna căutând răcoare, ori aleargă bezmetice după umbră, viața oamenilor iese afară din sat și se mută cu totul sub soarele năprasnic al câmpiei. Căruțele încep să iasă din sat înainte ca luceafărul să fi pierit de pe cer. Oamenii se îndreaptă spre câmp întretăind izlazul pe numeroase drumuri și poteci, și pe aceste drumuri roatele pocnesc neîncetat și câmpul e străbătut de glasuri răzlețe care se cheamă între ele ori se vorbește neobișnuit de tare și de omenește unei vite care trage rău.

Dimineața e alburie și satul răsună încă de cântecul cocoșilor. Omul se scoală, trezește copiii, înhamă caii și umblă de colo până colo prin curte. Nu este nimic de făcut, plecarea în prima zi de secere pare să fie un lucru obișnuit, totuși căruța și caii înhămați așteaptă în bătătură de mult timp; omul și copiii sunt gata; secerile și bota cu apă sunt puse în căruță; mâncarea gătită de cu seară asemeni; nu se știe însă pentru ce căruța stă timp atât de îndelungat în mijlocul bătăturii. Omul se

învârtește pe loc, se uită prin grădină, străbate curtea, intră în casă și strigă la femeie fără rost, întrebând-o dacă a pus mâncarea în căruță; muierea se supără și-i răspunde că a pus-o de mult, iar bărbatul nu aude, nu ascultă, iese afară cu un aer grav, foarte grăbit și foarte îngrijorat. Se pare că s-a întâmplat ceva, a fost uitat cine știe ce lucru. Omul se apropie de căruță, se uită la secerile vârâte între scoarțele loitrei, le numără, scoate una și-i pipăie zimții, o bagă la loc și începe apoi să caute sub cergă; dă totul la o parte și se uită la oalele cu fiertură de buruieni, la mămăliga încă aburindă; le acoperă repede, nemulțumit parcă de faptul că totul e în ordine, și trece la cai. Animalele așteaptă liniștite, cu buzele în jos, și când omul se apropie de ele, se întâmplă ca unul din cai să ofteze adânc; omul se uită la hamuri, apucă hățurile, bagă zăbala unuia din cai în gură; îi trage smocul de sub cureaua de pe frunte și răzgândindu-se scoate zăbala din gura animalului. În această clipă muierea strigă din prag înfuriată: „Ce mai așteptați? Ce vă tot învârtiți? Ei, cutare, ce stai cu capul între urechi?! Hei, voi! dați-i drumul odată!“

Căruța însă tot nu pornește. A fost uitat ceva. Da! „Ăsta micu, să meargă și el la secere“, zice omul cu un glas pătruns de o neașteptată gravitate, apropiindu-se de așternutul de pe prispă. Acolo, în așternut, doarme un copil de cinci-șase ani. Zgomotele acestea puternice și îndelungate nu l-au trezit din somn. El doarme suflând rar, topit parcă în somnul lui greu. „Tu, mă! Scoal' în sus! Hai la deal.“ Femeia începe să strige: copilul să fie lăsat în pace. Are nevoie de el să-i toace la păsări, să-i culeagă ștevie, să-i aducă cutare și cutare, să aducă mâncarea de prânz. Omul n-o ia în seamă. Îi răspunde că să facă singură treburile astea, băiatul trebuie să vie la câmp și să pună poloage pe legături, să aibă grijă de cai și să învețe să secere. Muierea încearcă să-l înduplece pe bărbat, dar omul n-o ia în seamă. El dă așternutul la o parte, dezvelește pe copil, care doarme mereu, îi vâră o mână pe sub mijlocul lui plăpând și

îl ridică în brațe; apoi, așa pe brațe, pe sus, îl duce la căruță și îl așază înăuntru peste paie și cergă. Băiatul se deșteaptă și adoarme iar. „Gata! Plecarea! strigă omul. Hei, cutare, deschide poarta! Haide! Sus în căruță! Ia vedeți în cutie acolo, nu lipsește nimic? Bota cu apă este? Tu, muierea aia, unde ești? Ai pus, fa, mâncarea în căruță?"

Deschiderea porții se face cu repeziciune și bătătura curge spre șosea, șoseaua pătrunde înăuntru prin golul căscat. Căruța pornește zdroncăind rău peste podișca de lemn, iese în drum și acolo se mai oprește iarăși. Uneori, se mai uită totuși ceva. Muierea aleargă cu lucrul acela în mână, o bucată de brânză, o ceapă, un ou, o lingură care a fost uitată, sau chiar și mai rău, sarea! A uitat să pună sare, legăturica mică de treanță cu sare în ea, și muierea aleargă pierdută, străbate bătătura cu legăturica aceea în mână și se apropie de căruță și atunci omul strânge din pumni, înjură din gât și se preface că dă în ea, dar muierea nu se sperie deloc, vâră sarea în coșnița cu mâncare și îl învinuiește tot pe om că se moșmondește atâta până pleacă, încât îți pierzi capul de atâta pregătire.

Căruțele ies din sat prin toate părțile lui, prin toate ulițele și ulicioarele și cu mult înainte de răsăritul soarelui casele rămân goale de viață și drumul e pustiu și tăcerea și căldura domnesc peste tot timp de săptămâni întregi.

Căruța străbate câmpul și se apropie de capul locului. Pe timpul drumului oamenii tac, nu prea vorbesc între ei și în această tăcere își mână caii alergând unul după căruța altuia, fără să se privească, cu o grabă liniștită în care se simte gândul stăruitor la întinderea de pământ peste care grâul s-a ridicat și s-a copt.

Soarele începe să răsară; câmpia se limpezește de spuma argintie a aburilor de rouă și întinderea ei care joacă acum în nemărginiri de foc rece pătrunde prin ochi înăuntrul omului, îl împrăștie afară, îl golește de frământările lui trudnice și apăsătoare, pentru ca după aceea să-l adune la loc, într-un fel nou; florile albastre de cicoare, ale căror priviri mai curate ca adâncul cerului răsar din loc în loc pe marginea drumurilor înguste, și vântul ușor al dimineții care face cu grâul valuri asemănătoare mării, și ciocârlia care țâșnește din lan și urcă cu spinarea în sus spre cerul boltit și albastru și, într-adevăr, pitpalacul turburător și barza care pășește rar printre răzoare, și floarea galbenă a spicelor de grâu care nu s-au copt încă și se revarsă în aer din nimic, și drumurile care lasă satul în urmă, și ierburile groase de pe marginea drumurilor înțesate cu scaieți puternici a căror floare uimește ochiul de la mare distanță, toate acestea răzbat cu putere din viața câmpiei și pătrund înăuntrul omului subjugându-l. El încearcă să prindă vraja, s-o păstreze cu sine mereu, și fiindcă nu izbutește lovește caii cu biciul și aleargă posomorât spre locul lui de grâu. Iată însă că animalele se opresc la pas, suflă cu putere pe nări, nu vor să mai alerge. Un mânz nechează undeva departe și i se răspunde numaidecât cu îngrijorare; mânzul rămas în urmă aleargă voinicește cu coama lui mică înfoiată puțin în lături și bate pe loc și zvârle din copitele lui mici cât pumnul de copil, maimuțărind goana cailor mari; atunci omul râde încet, obsesiile lui se topesc și o bucurie liniștită, aproape neștiută nici de el însuși, dar luminoasă și eternă ca și cerul, se așterne pe chipul lui.

Ajuns la capul locului se dă jos și deshamă caii, copiii iau secerile în mâini și încep să se învârtească pe lângă capul încărcat cu ierburi al pogoanelor de grâu. S-ar părea că nu se petrece nimic, că se vor apuca numaidecât să lucreze, dar și aici se întâmplă ca și acasă. Trece timpul și ei tot nu încep; stau în fața locului și se uită peste mărimea lui, se întorc spre soare, învârtesc secerile în mâini, spun câte o vorbă ca să facă totuși ceva și de început nu încep. Se ceartă pe seceri, fiecare dintre ei vrând să aibă pe cea mai bună; dacă i se pare cumva că secerea lui cutare e mai nouă și cu zimții mai bogați, cel mai mare

dintre copii i-o schimbă cu forța, atunci acesta o schimbă și el cu altul mai slab și de obicei celui mai mic îi ajunge în mână o ghioarsă subțire și tocită cu care el va trebui mai mult să rupă decât să taie. Atunci el dă cu ea de pământ și începe să plângă; secerișul ține multe zile și în această vreme el se va chinui tot timpul cu unealta tocită și bună de nimic. Amenință că nu va secera, dar nimeni nu-l ia în serios. „Haide, începeți odată, că soarele se ridică! strigă omul necăjit, dar copiii nu-l iau în seamă nici pe tatăl lor. Ei așteaptă ceva, smulg câte un spic, îl sfărâmă în palmă și îi suflă pleava; aruncă în gură boabele pârguite, le mănâncă, vorbesc despre grâul vecinilor și despre cei care încă n-au sosit la câmp și de care își bat joc, se întind, își trosnesc unul altuia oasele apucându-se pe după gât și lucrul tot nu începe. Atunci omul se apropie de ei și strigă: „Bă, voi sunteți nebuni? Cel mai mare râde cu toată gura și le spune fraților: „Ia uitați-vă la tata, l-a găsit vrednicia". Copiii izbucnesc în hohote. Ei sunt aceia care vor munci, și o dată lucrul început, nu va mai fi timp pentru vorbă și glume. De aceea râd acum atât de zgomotos. De aceea în aceste minute de așteptare caută să-și amintească de trecut, să se pregătească pentru istovitoarea muncă. În această așteptare cel mai vrednic dintre copii începe să măsoare cu pasul *stanțiile*, părțile de loc pe care fiecare va trebui să le ducă înainte până la terminare. De la această măsurătoare tatăl este scutit. El trebuie să lege snopii și să-i așeze în clăi. Odată măsurătoarea făcută, cel mai vrednic dintre copii începe deodată să taie spicele și să arunce mănunchiurile în urmă. Pe toată întinderea câmpiei oamenii încep apoi să intre în inima spicelor: secerișul a început.

II

Soarele se ridică greu pe cer și tot atât de greu se îndepărtează și omul de capul locului. Uneori el stă aplecat timp de o jumătate de ceas, nevoind să se uite în urmă; chiar când

se ridică și își îndreaptă spinarea înțepenită, secerătorul închide ochii; trage nădejdea că pașii lui stăruitori de melc se vor fi îndepărtat mult de capul locului. Cel mai slab însă nu se poate stăpâni. Din vreme în vreme el se întoarce să se uite îndărăt. Și cu cât se întoarce și se uită, cu atât se apleacă mai greu la rădăcina spicelor. Uneori secerătorul izbește cu unealta lui bicisnică în pământ și înjură crunt căldura năprasnică a soarelui; intră în porumb și rupe foi verzi cu care își încinge mijlocul și-și înfășoară capul. Acolo însă unde sunt copii mulți, tatăl, care strânge poloagele și face snopi, este înarmat cu vorbe usturătoare și cu rafinate ironii. „Păzea, mă! Bă, ăsta, cutare!... Bă, n-auzi? Vezi că se ia locul după tine!" Ori i se spune cu o falsă bunăvoință și compătimire: „Mai stai jos, cutărică!" Sau omul își scoate, politicos, boierește, pălăria de pe cap, și salută scurt pe cel ce se uită în urmă; atât numai, îl salută scurt și-și vede de snopii lui. Alteori însă secerătorul este cruțat în timpul lucrului, dar când toată lumea se așază la masă, cel în cauză înghite cu noduri în vreme ce frații lui se prăpădesc de râs. „Nu știu ce să facem noi, că toată dimineața m-am gândit mereu la alde Badea lui Modan, începe omul misterios. Badea lui Modan, continuă omul, ar trebui să-l pună pe Bărăgan să sune cu goarna înainte de secere și să cheme pe toată lumea la primărie. Eu i-am spus odată să facă treaba asta: bă, Modane, să-l... care te minte dacă nu-ți spui drept! Strânge, mă, oamenii la primărie cu câteva zile înainte de secere!" „Nu, zice, cine are nevoie n-are decât să vie la mine acasă." „Păi nu prea știu oamenii, mă, de! De unde să știe ei că unul ca tine nu se mai găsește prin satele astea", îi spun eu. „Cine are nevoie află", răspunde el. Acum, eu am stat așa, mai cu seamă ieri. Mă tot gândeam: „Mă, să-l trimet sau să nu-l trimet? Dacă îl trimet, trebuie să-i dau ăluia, lui Modan, un ciurel de mălai. Că nu *face* degeaba! Păi te gândești pe urmă și altminterea: costă el un ciurel de mălai? Merită să dau eu un ciurel de mălai lui

Modan pentru el?" „Pentru cine, tată?" întreabă unul din băieți, neînțelegând aceste ocolișuri. „Cum pentru cine? strigă omul, prefăcându-se surprins că nu se pricepe despre ce e vorba. Cum pentru cine? Păi nu vă spusei? Pentru alde cutărică ăsta al nostru, n-auziți? N-auziți că mă tot gândeam dacă să-l trimet ori nu la Modan?" „Dar ce să caute acolo, tată?" La această întrebare omul se supără. Apucă un cocoloș de mămăligă în mână și-l trântește între genunchi dezamăgit. Apoi în culmea uimirii: „Bine, mă, voi nu știți că alde Modan știe să taie de lene?!! Nu știți că are niște scule, acolo, la el acasă, cu care taie de lene?" În urma acestei izbucniri false, copiii fac ochii mari, încă nepricepând limpede despre ce e vorba, după care deodată înțeleg și încep să orăcăie, să urle, să se tăvălească de râs. Secerătorul slab se face roșu. Râde și el în silă, se preface că râde.

Toate acestea se întâmplă cu cei care au mult de secerat, care pot semăna de la trei pogoane în sus. Însă cei mai mulți ar dori ca micul lor pogon să nu mai aibă sfârșit. Ei seceră încet, cu multă grijă, cât pot de jos de la rădăcină, adunând spic cu spic. În urma lor miriștea rămâne lucie, ca o perie tocită. Din cauza aceasta, pentru că zăbovesc prea mult secerând, mulți dintre ei sunt socotiți puturoși, și cei care au loturi întregi, cum sunt Moromete și Dumitru lui Nae, îi iau peste picior cu întrebări usturătoare de soiul acesta: „Mă alde cutare, mai ai, mă, mult de secere?"

Loturile lui Moromete aveau din două părți astfel de vecini, iar din alte două părți era înghesuit de moșia Marica și de pământurile bisericii. El era văzut călcând încet pe miriște și trecând pe rând la vecinii săi. Se oprea deodată din legat snopii, își punea palma la frunte, rămânea astfel timp de aproape un minut, apoi striga tare și lung, ca și când vecinul s-ar fi aflat la o depărtare de mulți kilometri: „Bă, Voicule, băăăăăîîîîî!"... Voicu lui Rădoi nu răspundea. I se vedea spinarea mișcându-se jos la rădăcina grâului. Târziu, el se ridica, se uita la vecinul său și întreba scurt și încet, ca și când Moromete s-ar fi aflat acolo lângă el: „Ce, bă?" Moromete începea iar și mai lung: „Mai ai, mă, mult de secerat?" Voicu Rădoi se apleca iarăși la rădăcina spicelor și de astă dată nu mai răspundea. Și atunci, Moromete începea să pășească încet pe miriște și se pornea spre el. Până ajungea acolo se putea în acest timp trage un pui de somn, deși până la vecin nu erau decât patruzeci-cincizeci de metri. Moromete făcea un pas, se oprea; smulgea un spic rămas în urma băieților, îl ținea în mână, se uita la el, făcea socoteli, chibzuia ce e cu spicul? A, da! Cine a secerat pe-aici? Nilă! „Bă, Nilă! Vezi, mă, când trece vreo barză pe-acilea, spune-i să-ți ajute să aduni spicele astea." Nilă, cu chipul aprins, se întorcea, se uita, își ștergea sudoarea, nu zicea nimic, se apleca să nu rămână cu postața în urmă. Moromete, cu spicul în mână, se întorcea și pășea peste unul din snopi. Vâra spicul sub legătură și pornea iar spre vecin. Călca chibzuit, să nu se înțepe în miriște; dibuia cu talpa desculță miriștea, făcea loc degetelor și abia după aceea îi dădea pas. După vreo zece călcături se oprea. Era cald, aerul era aprins, soarele bătea în creștet cu puterea unui foc uriaș care ardea aproape de tot, la câțiva metri deasupra capului. Moromete se uita în sus, cu mâna la frunte; vorbea singur: „Mă, ce arde! Ne coacem! Murim!" Apoi tare: „Măi, Voicule, ce-i facem, mă, cu soarele ăsta? Arde de-ți aprinzi țigarea la el!" Vecinul nu se ridica și nu răspundea. Moromete înainta, cucerea terenul încet și sigur, pas cu pas. Din când în când se oprea, se apleca, răsturna un bolovan mai mare și se uita la el pe gânduri. În golul de sub bolovan pământul era negru și gras; un vierme se zbătea pe toate părțile să se facă nevăzut. Moromete vâra unghia degetului său negru și gros, strivea larva. Mormăia: „Strădania mă-tii! Stai la răcoare! Ar trebui făcute, după secerea asta, niște ogoare!" Pornea mai departe; intra în porumb deodată își amintea de ceva și exclama necăjit: „Na! Mă faci să mă întorc îndărăt!" Se întorcea îndărăt spre căruță să-și ia tutun! Vecinul n-avea tutun și la căruță

chibzuia îndelung dacă să ia sau nu o țigară și pentru vecin. Se hotăra să ia și pornea din nou. Nu făcea însă prea mulți pași și se oprea țintuit de un glas ascuțit și necruțător; una din fete se oprea din secerat și striga la el: „Haide, tată, leagă snopii ăștia că te-apucă noaptea cu ei! Unde tot umbli? Te învârtești mereu ca un ou într-o căldare". Moromete răspundea necăjit, cu o mincinoasă obidă: „Hai, mă, ce strigi așa? Mă speriași? Nu-mi dai voie să fumez și eu o țigară?" „Lovi-o-ar moartea de țigară? Se usucă legăturile colo și te tot învârtești!" Omul însă nu o mai lua în seamă. Își continua expediția sa spre locul vecinului.

III

În acest an la seceriș Moromete n-avea de ce să nu fie ca întotdeauna el însuși, adică nepăsător față de ceea ce se aduna în urma lui, uitând de toate și pierzându-se pe miriște în contemplări nesfârșite. Nu avea nici cea mai slabă bănuială că Paraschiv socotea acest seceriș ultimul la care avea să ia parte și cu atât mai puțin bănuia că odată cu aceasta Paraschiv plănuia să smulgă familiei nu numai oile și caii, dar și ceva din acest seceriș. Dimpotrivă, Moromete constata că socotelile lui se împlineau cu prisos; făcuse aprecieri adevărate în dimineața aceea când se trezise din somn; recolta avea să fie deosebit de bogată. Pentru ce avea să se teamă?

Nu prea înțelegea, era adevărat, de ce Paraschiv, în loc să se bucure că grâul ieșise cum nu-și aduceau ei aminte să se fi făcut vreodată, arăta mereu posomorât și secera ca și când ar fi tras la jug. De fapt, ar fi trebuit ca în toamnă, cum era un an bun, să se însoare și el ca orice flăcău și să intre în rândul lumii, dar pesemne că nu găsea fata care să-i convie lui, adică una care să aibă pământ mult, și de aceea era posomorât. Așa își închipuia Moromete.

În schimb, Niculae era, nu se știe de ce, nemaipomenit de vesel, fetele se împăcaseră și ele cu lipsa oilor, iar mama nu mai

contenea să-l laude pe Dumnezeu pentru „mana cerească", cum îi spunea ea grâului, cu care îi milostivise cerul.

Ca întotdeauna, Moromete o încurcă cum putu cu legatul snopilor, dar când după câteva ceasuri soarele se urcă sus și începu să-i apese ceafa, el înfipse liniștit secera într-un snop și se alungă singur cu un glas de parcă s-ar fi pedepsit:

– Mă duc încolo d-acilea! spuse el supărat și o luă agale spre căruță (mai întâi la căruță, unde avea flanela cu tutun, și abia după aceea spre vecini). Familia îl văzu întâi într-o parte, apoi se constată că de multă vreme se afla în partea astălaltă, apoi se topi nu se știe unde și când se făcu prânzul și se pregătiră pentru masă trebuiră să-l strige de nenumărate ori. Niculae se urcă pe cutia căruței și îl strigă în gura mare:

– Măi, tată-m'! Tată-ăăă!...

– Ce e, mă! răspunse Moromete deodată.

Era acolea cu vecinul, dar se așezase jos și nu se vedea din pricina spicelor. Fetele scoaseră mâncarea din cutie și făcură umbră cu rogojina. Mama aprinse focul și puse la încălzit o tigaie mare plină cu fasole scăzută. La lumina albă a zilei flăcările de paie pâlpâiau în culori când galbene, când în umbre albe de aer topit și viu, care o înșelau pe femeie frigându-i mâna. În așteptare, Paraschiv și Nilă zăceau sub căruță cu fețele în jos. Chipul lui Nilă se făcuse parcă mai mare, și aprins cum era, ai fi zis că flăcăul s-a îmbolnăvit, are temperatură și suferă în tăcere cu mintea buimăcită.

– Domnule, una și cu una fac două: murim! spuse Moromete apropiindu-se de căruță. Alde Voicu spuse că să te uiți la noi când s-o ridica soarele la amiaz: ne topim!

Niculae behăi de pe cutia căruței ca un ied: he-he!

– Dă-te jos de pe cutie, te cocoțași acolo să te vadă lumea! se răsti la el soră-sa mai mare.

– Lasă-l, c-a fost vrednic, îl apără tatăl, așezându-se sub umbra rogojinei. A fost vrednic și la școală a luat premiul întâi și e vrednic și la secere, îl lăudă el.

– Ei, tată, se miorlăi Niculae, pe care glasul tatălui îl înșelase o clipă crezând că îl laudă. Dar ce, n-am învățat?! se revoltă el. Spune tu, Ilinco, nu secer eu bine?

– Da, ai învățat, spuse Ilinca. Ţâi secerea în mână parcă ai fi o barză.

– La masă! spuse mama venind cu tigaia cu fasole sub umbra rogojinii.

Moromete se uită o clipă la tigaie. Fasolea, cu boabele mari, parcă nu fusese luată atunci de pe foc, prinsese pojghiță pe deasupra și parcă era sleită, rece. Paraschiv și Nilă se târâră de sub căruță și se așezară în capul oaselor.

Moromete rupse o bucată de mămăligă, luă din tigaie fasole și fără nici o grijă înghiți dumicatul. În clipa următoare însă el se cam înțepeni pe locul unde se afla, se făcu roșu la față și îi țâșniră lacrimile. Dar în loc să bea apă și să-și potolească arsura, el se stăpâni și se întoarse către fete.

– Voi de ce ziceși că n-ați încălzit fasolea asta? întrebă el în treacăt, cu o înfățișare de nepătruns și nu prea tare, încât mama care scotea niște ceapă din cutia căruței nu-l auzi, să-i răspundă că abia o luase de pe foc.

– Hai, mamă, tu ce faci acolo?! se miră Tita. Și tu, Niculae, ce stai în spinarea mea?! Stai jos, starea-i bumben!

– Bumben?! se miră Moromete. Asta ce-o mai fi ?

Asta însemna că Niculae să fie bolnav și să stea cu șezutul în sus. Paraschiv parcă era singur. Nu mai așteptă să se așeze toată lumea, rupse ca și tatăl său din mămăligă și râni cu nădejde din tigaie. În clipa aceea Moromete își pironi privirea asupra lui și așteptă. Paraschiv, hulpav și absent, înghiți dintr-o dată, dar apoi ochii i se beliră și scoase un răcnet.

– Na, Paraschive, bea apă, se precipită Moromete apucând bota în brațe și întinzându-i-o grijuliu. Te-a ars rău? Eu credeam că e rece, mărturisi el naiv.

Cu privirea sticlind, Niculae se uita când la Paraschiv, când la tatăl său. Mama nu înțelegea.

– Ce să fie rece? întrebă ea.

– Fasolea asta! răspunse Moromete.

– Păi acu' o luai de pe foc! se dezvinovăți ea.

Fetele pufniră în râs, iar Niculae, înțelegând, începu să răcnească și să dea din picioare, arătându-l pe Paraschiv cu degetul. Acesta, schimonosit, bând apă, aruncă deodată bota de la gură, se întinse și îl cârpi pe Niculae cu atâta sete, încât din pricina asta Niculae nici măcar nu simți durerea, atât de mult îi plăcu furia cu care îl plesnise fratele său.

Până și Nilă râdea.

– Îți arde de prostii, se supără mama fără să se uite la omul ei. După ce nu muncești, nici nu taci!

– Dar ce-am zis eu, frate?! exclamă Moromete nedumerit, stârnind din nou hohotele care se mai potoliseră. M-am uitat și eu la fasole și când am văzut-o așa încrețită pe deasupra și fără nici un pic de abur care să iasă din ea, mi s-a părut că e rece și v-am întrebat de ce n-ați încălzit-o. De unde să știu eu că arde! exclamă apoi.

Tita, care tocmai se potolise din râs și înghițea un dumicat, izbucni din nou, și se înecă, se făcu roșie ca focul. Mama dădu în ea, spunându-i că nu-i e rușine?

Se liniștiră și începură să mănânce în tăcere.

– Voicu lui Rădoi! afirmă Moromete după câtva timp. Vine și el la secere, dimineața (nu prea de dimineață fiindcă dimineața somnul e mai dulce, și de ce să se scoale el cu noaptea în cap? Nu e ziua destul de mare?). Și când oprește căruța și se dă jos din ea, se uită lung peste loc și zice:

„Bună dimineața, locule!"

Iar locul îi răspunde:

„Mulțumesc dumitale, Voicule"!

Și după ce se uită așa, Voicu întreabă:

„Să m-apuc de tine, locule?"

– Și locul ce zice, tată? întrebă Ilinca văzând că tatăl ei nu se grăbește să spună ce mai răspunde locul.

– Păi locul ce să zică? explică Moromete. Crezi că se ceartă cu Voicu?

„Poți să mă lași și așa, Voicule!" zice, „poți să te duci acasă", adăugă Moromete de la el.

Moromete nu avea dreptate, vecinului său îi plăcea să muncească, dar se învăța greu cu faptul că lotul său se micșorase prin vânzare. De fiecare dată când se dădea jos din căruță el se uita lung peste el și nu începea de îndată munca.

– Acum cincisprezece ani era foametea aia, parcă îl văz și acuma! Venea Voicu cu căruța și cu muierea, continuă Moromete după câteva clipe. Era mai în putere el, nu se cocârjase ca acuma. Mă! exclamă Moromete aducându-și aminte. Aoleu! se văietă. Se ridica soarele sus și degeaba te uitai că e prânzul, n-aveai ce mânca! Mâncai numai o dată pe zi. „Mă, zice mama asta a voastră (era așa, după vreo două zile de secere), hai să mâncăm că nu mai pot." „Mâncăm noi, îi spun eu ei, dar ce facem pe urmă până în seară?" Voicu, și el, tot așa, mai făcea ce mai făcea și se uita la soare. Abia pe urmă am aflat noi că săracu Voicu cu muierea n-aveau neam de mâncare. Noi tot mai aveam așa să amețim o dată foamea. Ne așezăm noi și eu mă pomenesc zicând: „Hai, Voicule, să mâncăm!" Am zis așa ca omul, dar Voicu nimic, să răspundă și el cum e obiceiul: „Mulțumesc, am mâncat", nu! tăcea! „Fă, îi spun eu mă-tii speriat, să știi că Voicu are de gând să vie la noi să mănânce, d-aia tace el așa!" Dar mă-ta zice: „Ei! Nu vine el, știe că atunci când vreai să chemi pe cineva la masă trebuie să spui de trei ori". N-am mai zis eu a doua oară, dar degeaba, fiindcă zisesem o dată și Voicu a așteptat el ce-a așteptat și pe urmă îl vedem că înfige secera într-un snop: „Păi să viu și eu să iau de vreo două ori", zice, și când l-am auzit așa mi s-a făcut frig. Ne părea rău, domnule! Credeam că are mâncarea lui și că vine la noi

ca să-i ajungă lui să mai mănânce o dată până în seară: nu mai vorbesc că uite așa numai jumătate de palmă de mămăligă aveam. Și acum râde Voicu când îi aduc aminte.

– Nu prea îi vine lui să râdă, că a vândut în anul ăla trei pogoane, spuse mama. Atunci am vândut și noi un pogon.

Fiindcă veni vorba de acel pogon care fusese vândut să nu moară Paraschiv, Nilă și Achim de foame, fetele își aduseră aminte că pentru pogonul acela tatăl lor promisese să treacă pe numele mamei și al lor casa părintească și grădina și că acest lucru nici până azi nu se făcuse.

– Să stăm acum să ne aducem aminte de boi bălțați! spuse fata cea mare cu un glas mohorât, aruncând o privire întunecată spre Paraschiv.

– Păi dacă avem vaci, de ce să nu ne aducem aminte! rânji Paraschiv și privirea îi sticli de satisfacție pronunțând cuvântul vaci.

Mândră, fata nu răspunse, se îndepărtă de căruță să se odihnească undeva sub o tufă, pedepsind-o astfel pe mama să strângă singură masa. Ceea ce mama și făcu în timp ce toți ceilalți se lungiră care încotro. Numai Niculae nu se simțea ostenit și când maică-sa închise cutia căruței, și căută și ea un loc cu umbră să se culce, el o luă pe urmele ei. Nici nu se terminase bine povestea cu Bisisica și Niculae și intrase în alta. Deocamdată sfios, necutezând. N-avea încă cu ce să răzbată spre atenția mamei; ea nici măcar nu-l asculta, dar să-l mai și înțeleagă.

– Mamă! mamă! șopti el în urma ei, și când mama se întinse pe răzor sub o tufă, el se așeză aproape de tot de ea și îi șopti din nou numele.

Era liniște peste câmp, totul zăcea în căldură și nemișcare. Niculae șoptea lângă capul maică-sii cu un glas în care voința și teama îi făceau ruga atât de curată, încât mama deschise ochii:

– Ce e, Niculae, mamă?! îl întrebă ea copleșită de osteneală. Ce vreai tu, maică, de ce nu te odihnești?

Niculae rămase cu privirea deschisă larg spre chipul ei, cu bulbii ochilor arzând...

– I-ai spus lui tata, mamă?! se rugă sfios și înspăimântat că mama s-ar fi putut să nu-i fi ascultat ruga.

– I-am spus, i-am spus, Niculae, lasă-mă în pace, du-te de-aici! se rugă și mama îngrozită parcă de neputința ei de a rezista acestui copil. Du-te de-aici, haide, lasă-mă să mă odihnesc!

Niculae nu se duse, iar ea nu se mai putu odihni. Băiatul stătea alături, cu labele picioarelor strânse sub el, cu mijlocul frânt într-o parte și cu capul aplecat spre miriște.

– Mă duc, zău că mă duc, dar roagă-l pe tata, începu el zgândărind pământul fierbinte cu degetul. Spune-i, mamă, că ai văzut că am luat premiul fără să mă duc prea mult la școală și dacă tata vrea, n-o să mă coste nimic. Eu am să învăț și am să am bursă. Zău, mamă, ce să fac eu toată iarna acasă? Am să vin în vacanță și o să fiu la secere ca și voi și numai toamna și primăvara n-o să fiu. Și toamna la arat eu tot n-am ce să fac, iar primăvara când începe sapa, se termină anul școlar, așa că o să fiu și la sapă... Și nu costă nimic, mamă, și după opt ani... Niculae își întoarse fața din miriște, se holbă din nou la mama lui și șopti cu patimă mistuitoare: Mamă, după opt ani eu ies învățător și...

– Tu ce tot vorbești acolo, Niculae? se răsuci atunci pe neașteptate sora cea mare și Niculae aproape că se înspăimântă de acest glas tăios și necrutător.

– Vezi să nu te fac eu acuma popă, nu învățător, spuse Ilinca de pe undeva.

Ascultaseră amândouă și Niculae nu se mai răzvrăti ca altădată împotriva lor. Erau rele și atotputernice și el înțelegea că împotriva voinței lor era cu neputință să se întâmple ceea ce dorea el.

– Hai, mă Ilinco, ce strigi așa la mine? se rugă el. Și Ilinca, uimită că arțăgosul de altădată s-a fleșcăit, îl luă peste picior, totuși binevoitoare:

– Te faci tu învățător, un prost ca tine!

– Taci din gură, Ilinco, de ce îl faci prost? se supără mama.

– Păi n-ai văzut că am luat premiul întâi, Ilinco? se rugă Niculae mai departe.

– Și dacă ai luat, ce?

– Bă, voi vă odihniți acolo, sau ce faceți? strigă Moromete de la căruță.

Niculae arăta atât de întristat încât ți se făcea rău uitându-te la el.

Când începură din nou să secere, Moromete, intrigat, o întrebă pe mamă, în șoaptă, ce vrea băiatul acela. Nu uitase nicidecum întâmplarea cu premiul și cu frigurile. Turburarea care îl cuprinsese în ziua aceea lăsase în el o urmă care nu voia să se șteargă. Era ceva de neînțeles aici. Pentru întâia oară Moromete nu putea scăpa de un sentiment de vinovăție care își scotea capul ori de câte ori se uita și vedea ochii mari și aprinși și chipul galben-negru al băiatului. Și se supăra fiindcă de muncit nu prea îl pusese să muncească, și de mâncare nu ducea lipsă. Atunci ce avea? Și cum de căzuseră frigurile taman pe el? Mama repetă noua poveste cu școala și Moromete se înveseli:

– Așa, mă, Niculae? D-aia ești tu trist? Hai, mă, lasă, că te facem noi popă, nu învățător!

– Păi, dar! murmură Niculae cu buza în jos.

– Hai, mă, că e mai bine popă, ascultă aici la mine, îl consolă tatăl. Iai colivă și leturghii de la muieri, mă!

Fetele râseră și îl îndemnară pe Niculae să pună poloage pe legături. Paraschiv rânji:

– Niculae, ia să vedem dacă ești bun de învățător: spune, ce învelește pisica? Dacă știi, atunci ești bun! hotărî Paraschiv.

– Lasă băiatul în pace! zise tatăl.

Dar nu-l lăsară în pace, îl sâcâiră și râseră de el din toate părțile, și când Niculae se lăsă jos și-și ascunse fața cu brațul, fetele strigară la el să se apuce de pus poloage. Dar el nu se ridică

și rămaseră cu toții foarte uimiți când auziră din locul unde stătea el jos izbucnind pe neașteptate un hohot de plâns. Încrederea înșelată și dorințele călcate în picioare îl chinuiau pe băiat și așa de cumplit îi învinovățea prin hohotele lui disperate, încât toți se supărară și se răstiră la el să se ridice. Mama protesta și închise gura fetelor, iar tatăl se apropie de băiat și îl apucă de braț. El se împotrivi și atunci tatăl îl săltă de braț ca pe-o pasăre și îl sili să stea în două picioare, spunându-i că plânge degeaba ca un bleg care nu știe de glumă.

– Nie, se smuci Niculae furios și o luă din loc pe miriște, îndreptându-se spre drum.

Va să zică așa! Moromete porunci atunci unei fete să se ia după el și să-i dea câteva la spate. Se duse Ilinca, cu intenția de a se întoarce cu el de urechi, dar când să pună mâna pe el, Niculae o plesni peste ochi, făcând-o să țipe.

– Mânca-te-ar câinii să te mănânce! scrâșni apoi Niculae repezindu-i-se în cap și trăgând-o jos de păr.

– Ce e cu băiatul ăsta?! se miră tatăl stăpânindu-și mânia. Ilinco, ia lasă-l în pace! Ia vin' încoace de acolo și lasă-l în pace.

Îl lăsară, dar nici Niculae nu se dădu bătut. La distanță de ei, se așeză jos pe miriște și își puse capul pe genunchi. Trecură ceasuri întregi și nu se mișcă din locul acela; se făcu amiază și se așezară din nou la masă, el nu se clinti și nu veni să mănânce.

Moromete se supără de-a binelea, se duse la el și îl întrebă uluit:

– Ce vreai tu, Niculae? Vreai la școală, am înțeles! Dar vreai acuma, azi? Sau ești nebun? Și începu să se închine: vine de dimineață cu noi cu toți în căruță, începe ca un băiat cuminte ce e și învață să secere și pe urmă, o dată îi trăsnește că vrea să plece la școală. Vreai să pleci la școală, acuma?!!

– Nu ți-am spus de-alaltăieri ce zice domnul învățător Teodorescu de bursă? De ce n-ai zis nimic?

– Dacă ai fi băiat deștept, mi-ai plăcea mai mult. Un băiat deștept spune o dată lucrul pe care îl are de spus și a doua oară nu-l mai repetă. Mi-ai spus o dată: gata!

Parcă era o promisiune în glasul tatălui! În orice caz, îl făcuse să înțeleagă că în familie nu există numai Paraschiv, Nilă și Achim și banca și fonciirea, la care el, tatăl, să se gândească. Trebuie să se gândească de aici înainte și la Niculae.

IV

În ziua când Boțoghină îi dăduse fiului său secerea în mână, băiatul, care avea atunci zece ani, se uitase la tatăl său nedumerit:

– Și de cai cine o să aibă grijă? întrebase închipuindu-și că problema cailor e fără soluție.

– De cai o să aibă grijă Irina, răspunse tatăl cu simplitate.

Vatică făcuse ochii mari:

– Irina?! Păi are s-o calce pe picioare, tată.

Boțoghină îl apucase atunci pe fiu de umeri și îl silise să stea jos cu umerii drepți.

– Ia stai așa! Ține-te bine. Ține grumazul încordat! Și spinarea.

Apoi îi apucase în palme rotunzimea umerilor încă plăpânzi și se lăsase greu pe gâtul fiului. Ambițios, Vatică rămăsese drept simțind că e vorba să-i fie încercată puterea. Boțoghină începuse să râdă.

– Ia te uită ce măgar! Ar fi în stare să mă ducă în ciuș. De anul trecut ar fi trebuit să te pun la secere. Ești bun de secere!

Irina avea atunci șapte ani și Vatică a fost foarte mirat când a văzut cu câtă grijă se feresc caii să n-o calce pe sora lui pe picioare. Uneori Vatică încremenea când Irina se așeza ca un nod între ei și începea să-i împiedice la picioare. Caii stăteau liniștiți până ce fetița se ridica de lângă ei, apoi ridicau picioarele din față, împiedicate, și săreau un pas mai încolo, sforăiau și începeau să pască. Vatică striga de departe cu secerea în mână:

– Mă, păzea, mă! Păzea, mă, Irino, că dacă te lovește unul o dată, vai de pielea ta, vai de tine! Îți plâng de milă, Irino, înțelegi tu?

Nu se întâmpla însă nimic. Copitele cailor călcau aproape de tot de picioarele mici ale fetiței, fără ca s-o atingă vreodată.

În acest an, după serbarea școlară, când Irina se întoarse acasă, Vatică stătea în mijlocul prispei și dregea hamurile întocmai ca un om mare. Când o văzu pe sora lui, își ridică privirea și spuse scurt:

– Hai mai repede, mă premianto! Ia să te văz mâine la secere, tot premiantă ești?

– Da, păi dar, a plecat tata și ai rămas tu să comanzi, răspunse Irina strâmbându-și buzele spre fratele ei.

Vatică nu răspunse nimic. Își plecă fruntea grav în curele și continuă să înfigă sula. Anghelina ieși în prag, se uită la fată, care rămăsese în soare cu coroana în mână, și după un timp o întrebă:

– Ai venit?

– Și glasul i se păru fetiței aspru. Își ridică privirea spre mama ei și răspunse:

– Am venit!

Femeia își înmuie atunci glasul și întrebă blând:

– Ai luat premiu?

– Am luat.

– Întâi?

Fetița răspunse că da, a luat premiul întâi la fete. Atunci femeia se uită la coroana ei și la cărțile de sub braț. Întinse mâna.

– Alea ce sunt?

Irina răspunse că sunt cărți. Atunci femeia, după ce tăcu un timp, își înmuie și mai mult glasul și șopti:

– Bine! Treceți la masă că se răcește mămăliga!

În tindă, înainte să se așeze la masă, Vatică se apropie de sora lui, care stătea jos pe prag, își puse mâinile pe umerii ei

și se lăsă cu toată greutatea lui de paisprezece ani. Fetița se înmuie și țipă:

– Vatică! Stai la-n loc!

– Țin-te dreaptă, nu te moleși! spuse el apăsând mai încet. Apoi hotărî: Ești bună de secere, ce să mai vorbim!

A doua zi au ieșit la câmp. Lotul lor, prin vânzare, se înjumătățise.

Deși nu era deloc frig și nici măcar răcoare, Irina tremura din tot trupul. Se dădu jos din căruță și în timp ce deshăma caii, Vatică strigă la ea:

– Haide, Irino, pune mâna pe secere și dă-i drumul!

Glasul aspru și neînduplecat al fratelui, un glas necunoscut, parcă al unui om străin, o sperie; dârdâia; se uita la mama ei, așteptând să audă de la ea un cuvânt bun, dar femeia tăcea posomorâtă și nici n-o vedea.

Vatică luă repede o secere și începu să taie cu iuțeală grâu amestecat cu iarbă. Încărcă brațul și dădu cailor să mănânce în spatele căruței. Femeia se pregătea și ea de muncă. Irina îl urmărea pe fratele ei cu niște priviri rugătoare, fierbinți. Vatică luă din cutia căruței o secere și se uită spre sora lui cu asprime. O chemă:

– Treci încoace, ce-ai rămas înțepenită lângă cai?

Se pare că micul flăcău pricepu ceva în legătură cu privirea neclintită și umedă a sorei lui pentru că se apropie de ea și apucând-o de braț, îi spuse frățește, mai înduplecat:

– Hai să te învăț, nu te speria așa! Ia uită-te la ea cum tremură, ca proasta! Mă, ce moale ești!

Îi dădu drumul de braț și-i puse secera în mână. Irina o apucă de coadă și rămase cu ea în aer, neștiind ce mișcare să facă. În acest timp, mereu posomorâtă, mama lor începuse să secere în tăcere. Vatică se apropie de grâu și, înainte să se aplece la rădăcina spicelor, întoarse capul și spuse cu mândrie:

– Uită-te la mâinile mele, Irino!

Fetița se apropie și se uită. Vatică se aplecă, prinse un pâlc de spice sub încovoierea secerii, îl apucă cu cealaltă mână și trase; paiele se rupseră toate deodată, ca tăiate de brici, și mănunchiul de spice se ridică în aer foșnind. În clipa următoare mișcarea se repetă, apoi iar și încă de patru-cinci ori până ce mănunchiul se îngroșă. În acest timp pașii secerătorului înaintau în golul făcut, călcând ușor peste miriștea rămasă.

– Ai văzut? întrebă Vatică ridicându-se și lăsând la pământ mănunchiul. Ei, ia apleacă-te. Treci aici lângă mine.

Atunci mama copiilor își ridică spinarea și spuse:

– Vatică, vezi să nu-și taie vreun degeti.

– Să nu-ți tai vreun degeti, spuse Vatică uitându-se cu atenție să vadă în ce fel vâră sora lui secera în grâu.

Fetița făcu aceleași mișcări pe care le văzuse la fratele ei, dar când trase, grâul, în loc să fie tăiat, se smulse cu pământ, cu niște bulbi mari și fărâmicioși. Vatică se îndoi de spinare și izbucni în râs:

– Bă, Irino, au! Bleagă mai ești! Păi nu așa! Nu trebuie să tragi de grâu, trebuie să tragi de secere și să împingi spicele înainte.

Fetița se ridică și rămase în picioare prostită, într-o mână cu secera și în alta cu un mănunchi de spice smuls din rădăcini. Văzându-l pe fratele ei că râde, se simți mai bine și începu și ea să râdă. Se prefăcu supărată și ceru:

– Nu mai râde, parcă tu când ai secerat la început...

– Uită-te, mă, la mine, răspunse Vatică iar aplecându-se la rădăcina spicelor. Vezi? Uite! Tragi așa și ții secerea uite-așa, nu ca tine, parcă ai ține un băț. Și te apleci jos de tot, că n-ai oase în burtă! Și până te-nveți, apucă puțin, nu intra în grâu ca o barză! Ia treci acum!... Nu! Ce apleci spicele în jos? Apucă-le bine în mână! Și când ai să tragi cu secerea lasă mâinile moi, că pe urmă ostenești și faci bătături în palmă: lasă mâinile moi, ce, n-auzi? Așa! Acuma, când ai să tai să nu tragi de spice, să le împingi înainte, dar fără să le calci. Acuma ia să te văz: taie!

Fetița taie mănunchiul și se ridică veselă. Privirile ei licăreau de bucurie.

– Ei, dă-i înainte! sfârși Vatică mulțumit. Vezi să nu nimerești în degete. Ai grijă și apucă doar atâta cât poți lua cu mâna!

Se întoarse apoi spre mama lui, care între timp înaintase în grâu, scuipă în palmă și se așeză la lucru.

Irina puse mănunchiul jos și vru să se aplece la rădăcina spicelor să secere mai departe, dar se opri. Își duse mâna la frunte, ca și când ar fi vrut să alunge vreo gânganie, se șterse apăsat, se uită la dosul palmei: nu era însă nici o gânganie. Fetița se șterse iar și din nou se uită; nimic, în afară de câteva picături de umezeală, de sudoare limpede și curată ca roua; atunci copilul își trase un colț al basmalei ei subțiri și decolorate, își șterse cu uimire chipul ei micuț și oacheș, se îmbrobodi mai strâns în așa fel ca fruntea să-i fie apărată de soare, se aplecă și începu să secere.

V

În dimineața plecării la seceriș, Birică pricepu în sfârșit ce era cu Polina, la ce se gândise ea în ziua aceea când, întorcându-se de la văgăuni cu pământ, spusese că au să-și ridice casă fără să vândă nici un fel de jumătate de pogon: nici mai mult, nici mai puțin decât ca întreaga familie să meargă cu ea la seceriș pe *locurile ei,* să pună astfel mâna pe grâul de pe pământul care i se cuvenea de la părinți și din vânzarea lui să-și ridice casă.

Birică-tatăl o auzi cel dintâi spunând aceste cuvinte, dar nu socoti că merită să le dai vreo atenție. Între timp el înhămase caii. Căruța aștepta în bătătură. Unul din copii deschise poarta și tatăl se urcă pe cutia căruței și spuse cu glasul lui gros și căptușit de ani:

– Gata! În căruță! Vedeți să nu fi uitat ceva.

Atunci Polina se apropie de cai și-i apucă de zăbale; ea se adresă bărbatului ei care se apropiase și el de căruță:

– Ioane, tu ce faci? N-auzi ce zic eu, să mergem întâi să secerăm la noi!?

Aceste cuvinte i se părură socrului cu totul prostești și din nou se făcu că nu le-a auzit. Câțiva dintre copii se uitară nedumeriți la cumnata lor. Birică însă își privi nevasta cu atenție și rămase nemișcat lângă răscrucile cailor. El învățase s-o cunoască destul de bine pe Polina lui și nu i se părură deloc prostești cuvintele ei.

– Haide, mă, păzea de acolo! Te sui în căruță, sau ce faci? zise Birică-tatăl cu un glas surd, adresându-se norei.

Polina se prefăcu și ea că n-aude ce zice socrul. Continua să se uite stăruitor la bărbatul ei. Tatăl apucă hățurile și învârti biciul. Caii porniră. Birică se smulse din loc și sări în căruță. Atunci Polina apucă strâns de zăbale și trase. Caii tropăiră pe loc și se opriră. Mama rămăsese înlemnită pe prispa casei. Unul din băieți se ridică în picioare în căruță și strigă:

– Hei, cumnată, ce e cu matale?

Polina răspunse cu blândețe:

– Stai nițel! Sunteți surzi?

Deși era liniștită, avea un glas care îi făcu pe toți să se ridice din căruță și unii chiar să sară jos. Birică sări și el de pe cutia căruței și se apropie de nevasta lui. O întrebă:

– Ce e, fă?

– Să mergem întâi la *noi* să secerăm, că e grâul mai mare și mai copt, răspunse Polina.

– Care la *noi?* întrebă Birică puțin cam supărat. Ești nebună? Sui-te în căruță că se face prânzul!

– Hai, mă! Hai, mă! Dii! strigă tatăl înfuriat, învârtind biciul pe deasupra cailor, dar Polina apucă iar de zăbale:

– Tată, n-auzi să stai?

– Ce vreai, mă, tu asta? Acu' îți dau una cu biciul! La cine strigi tu așa?

Tânăra nevastă, când îl auzi, se făcu galbenă. Dădu drumul zăbalelor și se trase în lături. Se apropie de bărbatul ei. Căruța porni. Birică vru să se urce, dar femeia îl întrebă:

– Ioane, n-auzi să stai?

Birică o privi în treacăt, se urcă pe loitră și spuse cu asprime:

– Urcă-te o dată, ce dracu tot cauți ceartă?!

– Ioane, unde te duci? Vezi să nu te duci de tot! zise atunci Polina.

Ea înfrunta acum ceea ce de obicei nu înfruntă femeile decât foarte târziu. De pe prispă mama-soacră socoti că n-ar fi rău ca băiatul ei să-i tragă câteva Polinei, s-o învețe să nu mai poruncească peste el.

Polina aștepta și ea același lucru, dar avea o privire care nu spunea nimic bun. Birică se dădu jos din căruță și apropiindu-se de ea ridică pumnul.

– Vreai să dai în mine? îl preveni ea.

– Fă!

Dar nu lovi. Lăsă pumnul jos. Porunci:

– Hai la deal!

Femeia răspunse scurt, fără teamă, dar totuși supusă:

– Nu merg la deal!

– Atunci ce vrei?

– Hai la *mine* la deal!

– Ce, ești nebună?

– Dacă nu mergi tu, mă duc singură. Eu am dreptul meu. Mie îmi trebuie dreptul meu, dacă e vorba că sunt măritată.

– Vreai să mă iau la bătaie cu ai tăi? N-am chef să mă fac de râs în sat că mă bat pentru averea ta.

– Ba să te bați, ai auzit? izbucni deodată Polina cu un glas care parcă piui în liniștea dimineții. Sunt muierea ta și am dreptul la zestre. Tata n-o să-mi dea nimic dacă nu te bați cu el.

Din glasul și mânia ei se vedea pe de altă parte cât de mult ținea ea la el. Birică izbucni și el întărâtat:

– Fă, tu ești sărită-din balamale? Cum o să viu să secer pe locurile lui tac-tău?

– Să vii cu mine și să seceri acolo! Secerăm grâul *nostru* pe care ai să-l cari pe urmă cu căruța în aria *noastră.*

– Să sară ăla cu parul!

– Să sari și tu cu parul!

De astă dată Birică își ieși din minți, o înjură și-i spuse că nu e vorba de par, ci de jandarmii cu care tatăl ei are dreptul să vină. N-ar vrea cumva să se bată și cu jandarmii?

– O să vedem noi atunci ce e de făcut, răspunse Polina mai domolită.

În timpul acesta căruța ieșise în drum și se oprise acolo. Toți copiii ascultau. Unii se dăduseră jos, se apropiaseră și se uitau. Bătrânul ascultase și el înmărmurit. Când schimbul de cuvinte luă sfârșit, sări și el din căruță și se apropie de cei doi, dar fiul îl opri:

– Ia nu te amesteca, tată, lasă-mă dracului în pace!

Bătrânul dădu din umeri, se întoarse și familia plecă. Birică și Polina rămaseră. Își luară secerile pe umăr și porniră amândoi spre locurile lui Tudor Bălosu. Pe drum, Polina îi spuse din nou că nu se poate ajunge la o înțelegere cu tatăl ei dacă au să stea și să-l aștepte pe el să se împace. Ea îl cunoștea bine. Pământul trebuie luat cu forța. Birică îi răspunse că orice lucru se poate lua cu forța cum ar fi să zicem un cal, o căruță, o vită; îl iai cu forța și îl duci cu tine. Dar pământul n-ai cum să-l iai. Pentru pământ trebuie forme la notariat și numai atunci poți să zici că e al tău. Spunându-i acest lucru, Birică îi atrase luarea-aminte cât e ea de proastă când își închipuie că nu s-a gândit în toate felurile la situația lor. Polina răspunse că știe ea de *forme,* chiar mai mult decât crede el. Și anume că dacă te folosești de un lucru mai mulți ani și aduci pe urmă martori că atâția ani lucrul acela a fost al tău, poți să-i faci *forme* că e al tău chiar dacă *ăla* nu vrea. Birică își descreți fruntea și spuse cu multă mirare și admirație că, zău, a dracului nație de muiere mai este ea. Polina se făcu roșie auzindu-l cum o laudă și îi răspunse că cu alde tat-său ea și-a luat gândul de la omenie. Nu trebuie să se mai strice omenia pe el. Cât a fost fată mare nu i-a cumpărat nici o ață, nici un petic, a umblat desculță la horă; el, Birică, cunoaște și el bine povestea asta. Ar trebui să înțeleagă că altceva nu mai e de făcut. Merseră mult în tăcere și el nu-i răspunse decât târziu. Îi atrase luarea-aminte că tatăl ei îl poate da în judecată. Îl dă în judecată și iese rău. Polina îl întrerupse spunând că asta n-are să îndrăznească el s-o facă. Ea s-a măritat și are dreptul la pământul pe care l-a muncit. Și dacă tatăl ei are să le facă proces, are să aibă și ea grijă să-i scoată procesul pe nas.

– Cum de nu înțelegi tu, Ioane, că trebuie să-l faci pe tata să tremure când ți-o pomeni numele! Pe marginea satului să te ocolească, când te-a vedea! Să vezi tu atunci cum îi trece lui cheful să se mai bucure de zestrea mea!

Birică o înjură pe nevasta lui liniștit și supărat, dar cu glas bun și cald ca și când ar fi mângâiat-o, și îi răspunse că abia acum înțelege el ce e cu ea și anume că ei nici prin cap nu-i trece să trăiască fără pământul de la tatăl ei.

– Dar ce credeai? zise ea, și apoi tăcu și-și lăsă pleoapele peste ochi.

Cum nici el nu mai zise nimic, merse apoi tot timpul tăcută. Cine ar fi văzut-o călcând alături de el, cu o jumătate de pas în urma lui și cu pleoapele lăsate peste ochi, ar fi crezut că cine știe ce palme i-o fi tras bărbatul; arăta acum supusă și blândă.

Se făcuse înțeleasă.

VI

Treceau pe lângă căruțele oamenilor mergând fără grabă, cu secerile pe umăr și arătau amândoi liniștiți și nepătrunși. Birică ducea mâna la pălărie, spunea bună-dimineața și trecea

mai departe fără să se uite la cei pe care îi saluta. Din urmă se auziră de câteva ori șoapte pe care aerul liniștit al dimineții de vară le împrăștie până la urechile lor. Se spunea: „Alde Birică a venit la socru-său!“ Sau întrebări nedumerite: „Când s-au împăcat ăștia cu Bălosu?“ Un singur glas prevesti: „Să băgați de seamă că se încaieră!“

Tudor Bălosu nu-i văzu pe cei doi apropiindu-se pe drumul de plan, deși stătea cu fața spre ei; în clipa când Birică și Polina intrară în miriște, el se întoarse liniștit cu spatele și continuă să pună poloage de grâu pe legătură; tresări speriat când auzi alături un glas șoptit, apăsat:

– Bună dimineața, nea Tudore!

Tocmai atunci mâinile omului se pregăteau să strângă snopul și să-l lege. Ridică fruntea și legătura se desfăcu; genunchiul care îndesa spicele se dezdoi; Tudor Bălosu se ridică în picioare. Cei trei oameni care secerau cu ziua grâul lui Tudor Bălosu se opriră și ei din lucru și se uitau și ei să vadă ce are să se întâmple. Pe drumul de plan, destul de departe, o pereche de cai pășteau unul lângă altul ținuți în lanț de sora mai mică a Polinei.

Tudor Bălosu nu avu timp să răspundă la salutul ginerelui. Birică vorbi mai departe; vorbea încet și apăsat, să nu se audă; spunea cuvintele cu buzele strânse, cu hotărâre:

– Am venit la secere, nea Tudore. Trebuie să ne înțelegem ca oamenii, că dacă nu, iese rău; iese urât! amenință el.

Tudor Bălosu era singur. Oamenii care îi secerau se uitau nemișcați, așteptând. El nu răspunse nimic ginerelui. Îi întoarse spatele și se îndepărtă câțiva pași. Îndepărtându-se, își scoase pălăria din cap și făcu semn spre partea unde se aflau caii și fata; strigă:

– Firico, vino încoace!

Și după ce văzu că fata întoarce caii și vine spre căruță, se apropie de snopul pe care-l lăsase nelegat, îl legă, luă secerea de jos și, îndepărtându-se iar, își văzu de treabă. Birică schimbă o uitătură cu Polina, apoi se apropie iar de socrul său. Tudor Bălosu nu-l lăsă să se apropie; se întoarse și porni spre căruță. Atunci Polina i-o luă înainte:

– Unde te duci?

– Firico, spuse Tudor Bălosu în loc de răspuns, du-te acasă și spune-i lui Victor să vie încoace!

Fetița, văzând-o pe sora ei mai mare și pe Birică, înțelese repede despre ce e vorba și o luă la goană. Atunci Polina strigă în urma ei:

– Hei, und'te duci! Stai locului! Te frâng cu bătaia, afurisito!

Fata se opri fără voie, speriată. Polina amenință cu pumnul în aer:

– Stai aici! Îți rup părul!

Tudor Bălosu strigă și el ridicând pumnul și înjurând:

– Ia-o la goană, raiul mă-tii, de cine asculți tu?

Birică o apucă pe femeie de braț și o potoli:

– Las-o să se ducă! Ia secerea și hai să măsurăm locul!

Nu trecu multă vreme și se încăierară. Victor veni de acasă și începu să înjure de departe. Se apropia pe drumul de plan și înjura tare. Peste toată partea aceea a câmpului seceratul se opri. Unii copii, nefiind lăsați de părinți să se apropie, se urcaseră pe cutiile căruțelor ca să vadă mai bine. După felul cum Victor Bălosu se apropie cu bocancii în picioare și cu pantalonii lui bufanți, înjurând și amenințând, s-ar fi părut că o dată ajuns în fața dușmanului are să-l amestece numaidecât cu pământul. Călca cu pași mari și iuți, ridica pumnul și striga fără încetare. Încă de pe când intrase pe drumul pe plan începuse să se aprindă; alături de el alerga Rafira, abia ținându-se cu fuga de pașii mari și iuți ai fratelui ei. Mai întâi începuse să întrebe tare, să audă lumea, s-o întrebe pe fată ca și când n-ar fi știut despre ce era vorba:

– …și au venit pe lotul nostru? Cum? A dat în tata? Cine, mă, al lui Birică? Păi ce să caute el pe lotul nostru… pe mă-sa și tat-su de hoț! Și tata n-a pus mâna pe furcă! Bă, al lui Birică, ce cauți tu, mă, pe locul nostru, hai? Ce, mă, e lotul lui tac-tu, fire-ai al dracului cu mama ta! Ai, mă? Ce cauți tu pe lotul meu, mă, al lui Birică? Ce, mă, mai stai și te uiți la mine?

Aceste cuvinte le spuse până în clipa când intră pe miriște, după care urlă:

– Pune mâna pe-un par, tată, ce, ți-e frică de el… în paști și dumnezei de hoți! Și se repezi ca un uliu asupra cumnatului.

Toată povestea asta însă, cu înjurăturile și strigătele lui amenințătoare, înfierbântate și furioase, se sfârși în momentul când se repezi în celălalt. El îl lovi pe Birică din zbor drept în obraz. Carnea lovită se auzi închis, ca de apă zdrobită. Birică nu se ferise de prima lovitură. La a doua însă el apucă brațul dușmanului cu mâna stângă, iar cu cealaltă îi dădu un pumn după ceafă. Un singur pumn; Tudor Bălosu nu avea când să sară și el. Victor rămase în picioare, nu căzu: stătea doar năuc, înfipt în miriște. Birică își descleștă pumnii și porni încet spre Tudor Bălosu. Pășea cu brațele lăsate în jos și se ducea drept spre socrul său. Atunci săriră cei trei oameni care munceau cu ziua pentru Tudor Bălosu și îi ieșiră înainte, dar se dădură totuși la o parte lăsându-l să treacă spre celălalt. Strigau numai ca proștii, așa de pomană:

– Mă, Birică, stai, mă! Înțelegeți-vă ca oamenii! Măi băiete!

În acest timp, Victor Bălosu se împletici și căzu pe miriște. Căderea lui târzie îl făcu pe un băiat al unui vecin, care se cocoțase pe cutia căruței, să înceapă să râdă în hohote și să arate cu degetul în direcția aceea. Unul din cei trei oameni îl lăsă pe Birică în pace și se apropie de cel căzut.

– Să știi că i-a rupt junghietura gâtului, spuse el uitându-se la Polina și scărpinându-se la spate.

– Așa-i trebuie, răspunse Polina cu mândrie și ură urmărind să vadă ce se întâmplă cu tatăl ei.

Tudor Bălosu apucase o secere în mână și aștepta. Birică se opri înaintea lui și bolborosi:

– Bă! Vă omor, fir-ați ai dracului! Vouă nu vă e rușine, mă? Nu ți-e rușine, mă? Nu e fata ta? Nu ți-a muncit? Nu ți-a muncit destul, mă? Că acum te fac morman!

Birică vorbi astfel în timp ce oamenii îl tot îngânau trăgându-l de mânecă:

– Măi Birică! Lasă, mă, astâmpără-te! Ajunge!

Birică se potoli și îi întoarse socrului spatele. Se apropie de Polina și își ridică secerea de jos. Nu se sinchisea de Victor, știa că n-are să-și vie repede în fire. Birică primise el însuși o astfel de lovitură de la un plutonier când era militar și învățase mai târziu să lovească și el cu chibzuială în acest fel; știa că o lovitură ca aceasta între ceafă și osul capului, dacă e dată pe neașteptate și cu putere, poate chiar să omoare pe cineva.

Totuși Victor Bălosu putu să se adune de pe jos. Se împleticea însă. Se potolise cu totul, era galben și liniștit. El se apropie de cumnatul său cu pași mari și încercă potolit și în tăcere să se vâre în fața acestuia. Birică îi propti palma lui lată în piept și îl opri, vorbindu-i cu milă, rugându-se parcă de el:

– Du-te, măi cumnate, nu căuta belea! Du-te, mă! Vezi-ți de voiajoria ta, nu mă face să-ți mai dau una!

– Zi, dai în mine, Birică! spuse Victor blând cu reproș parcă. Dai cu pumnii în mine!

– Du-te, mă, Victore, îl imploră Birică iarăși.

– Va să zică dai în mine, Birică, sări la mine, pe locul meu! continuă Victor, în glas cu aceeași blândețe. Bagă de seamă, Birică, să știi de la mine că…

Victor Bălosu se opri, își înmuie și mai mult glasul și vorbi șoptit, ca un gușter:

– Birică, mă, Birică! Dacă n-ai să spui tu, „aoleu, mamă, de ce m-ai făcut", ascultă tu aici la mine!

Birică scuipă, se îngrețoșă, făcu un pas îndărăt, își îndoi brațele și spuse scârbit și sâcâit:

– Du-te, mă! Pleacă, mă, dinaintea mea!

Victor Bălosu se retrase de sub ochii cumnatului și se duse la căruță. Se ținea drept, dar nu mai era bun de nimic, își simțea junghietura gâtului fierbinte.

La capul locului, Birică și Polina începuseră să secere, fără să se sinchisească de Bălosu, care îi luă martori pe oameni de cele întâmplate.

VII

În aceste zile oamenii lui Aristide pregătesc mașinile de treierat și pe la jumătatea lui iulie ei le și scot pe izlaz. Începe să se care grâul la arii și să fie așezat în șire. Aceste șire nu sunt altceva decât însuși satul, construit de astă dată din snopi de grâu.

La treieriș familia trăiește aici câteva zile neobișnuite, care nu seamănă cu nici una din timpul anului; adus până aici numai de familie, snopul de grâu intră de astă dată pe mâini străine, pe mâinile cetei fără de care treierișul nu poate avea loc. O căruță străină va trage lângă șiră, o furcă necunoscută se va înfige în snopi, iar la batoză legătura snopului, legătura aceea cu răsucitura deosebită, care amintește familiei de mâna puternică a tatălui, e desfăcută acum de altcineva. Și cu toate acestea, o bucurie necunoscută și de neuitat îi stăpânește pe toți.

Doi oameni la coș, în amândouă părțile mașinii, două căruțe cu alți doi oameni, la șiră alte două căruțe care încarcă, la paie doi-trei care să le tragă în față, lângă hambar câțiva care vor duce grâul acasă. Timp de un ceas, sau poate un ceas și jumătate, vor asuda numai pentru familie, vor glumi încărcând snopii, își vor șterge praful de pe față trăgând paiele familiei, se vor bucura pătrunzând în curte, trăgând la scara prispei, descărcând grâul... Înainte de a fi pâine, grâul trece astfel și prin mâinile altora și sudoarea frunții care l-a câștigat se șterge mai repede din amintire.

Bucuria aceasta Țugurlan o avea înjumătățită, deoarece el trebuia să împartă grâul pe din două cu maiorul. Treierișul se începea de obicei cu grâul moșiei, fiindcă maiorul se grăbea să pună mâna pe recoltă și cerea oamenilor să secere întâi grâul lui.

Avea administrație puțină, nu ținea recolta în magazii, o vindea repede și pleca din sat. La treieriș stătea lângă mașină așezat pe marginea hambarului, cu capul gol, într-o cămașă colorată, cu mâneci scurte, și se uita cum curge grâul din batoză.

„Înghite praful degeaba, domnul maior", spuneau oamenii parcă cu un anumit regret.

În dimineața treierișului, Țugurlan se sculă mai devreme și se apucă să golească odaia, să facă loc unde să pună grâul. Muierea se sculă și ea și îl sculă și pe băiat.

– Stane, îl întrebă ea pe bărbatul ei, când ne vine nouă rândul la batoză?

– Nu știu, pe la prânz, răspunse Țugurlan grăbit.

Femeia se văită și îl întrebă dacă nu s-ar putea cumva să-i schimbe de pe listă și să le vină rândul după prânz, sau înainte de prânz.

– Nu știu, înainte de prânz, după prânz, când ne-o veni rândul atunci treierăm! De ce întrebi?

– Păi, pentru că dacă e la prânz trebuie să dăm de mâncare la mecanici și n-avem ce le da.

– De ce trebuie să dăm de mâncare la mecanici? întrebă Țugurlan cam surd, deși știa că așa era obiceiul, să se dea mâncare la mecanici de către cei care se întâmplau să treiere la ora mesei.

Nu-i părea nimănui rău din pricina asta, în general, în aceste zile toți erau mai generoși, și cu anii devenise chiar un

lucru de cinste pentru familia care se nimerea să treiere la orele prânzului în a găti pentru mecanici bucate cât mai bune și mai din belșug. Toți erau atenți: cine dă mâncare la mecanici?

– Dacă ne-o veni rândul la prânz să treierăm, să mănânce și ei ce mănânc eu, adăugă Țugurlan pregătindu-se de plecare. Mărine, chemă el, hai, tată, și tu la arie, să vii după căruță după ce treierăm, să te uiți să nu curgă grâul pe drum!

La arie, Țugurlan se uită pe listă. Ceata treiera de ieri de la prânz și astăzi până pe seară aveau să fie treierați toți. Șeful cetei, văzându-l pe băiatul lui Țugurlan, se supără și zise că de ce Țugurlan n-a spus că are un băiat așa de mare? Ar fi trebuit să-l treacă și pe el pe listă să tragă paiele de la mașină.

Șeful cetei era unul de prin capul satului care nu prea îl cunoștea pe Țugurlan și trebui să-i facă cineva un semn să tacă din gură.

– Nu te apuca cu el, i se șopti când acesta se dădu mai la o parte. A avut o groază de copii și i-au murit toți și d-aia îl ține pe ăsta să nu muncească.

Șeful cetei nu mai zise nimic, dar socoti că dacă așa stau lucrurile, atunci Țugurlan să se urce pe batoză la coș și să muncească el mai mult.

Țugurlan nu zise nimic, se urcă la coș. Altă dată ar fi zis, nu s-ar fi urcat, deoarece în ce privește copilul nu era singurul dintre ei care și-l cruța, iar cât despre urcatul la coș, se mai urcase și ieri.

Se pomeni spunându-i băiatului:

– Mărine, pune, tată, mâna pe-o furcă și dă și tu la curul mașinii.

Băiatului i se păru ceva vesel să se vâre cu furca acolo în praful și pleava aceea. Mai erau și alți copii, niște fete ceva mai mărișoare decât el și Mărin învăță de la ele cât ai clipi din ochi cum să amestece paiele cu pleava, cum să se vâre chiar lângă sitele batozei cu lanțul și să le țină din urmă cu coada furcii.

Când caii traseră grămada afară, Mărin trebui să se vâre pe sub gura mașinii și atunci sitele scuipară peste el noi mormane de pleavă și paie. Mărin se despresură de ele râzând și petrecu grămada vesel cu gura până la urechi ca și când cine știe ce ispravă ar fi făcut.

– Mă, n-auzi?! strigă Țugurlan de sus de pe batoză. Ține-te departe de coarnele furcii, să nu dai cu burta în ele!

Batoza mormăia și vuia ca o ursoaică hămesită. Glasurile oamenilor se auzeau numai strigând, iar praful se ridica sus de tot, întunecând lumina soarelui.

Țugurlan vâra snopii în batoză, stând în picioare. Nu se întreba pentru ce își schimbase gândul punându-l pe băiat la treabă. Nici pentru ce nu-l luase în seamă pe omul acela care era șeful cetei. Așa simțise și așa făcuse. Că altă dată i s-ar fi făcut negru înaintea ochilor și numai aruncându-i omului acela o privire l-ar fi făcut să-i rămână vorba în gât și să meargă de-a-ndăratelea, era adevărat, dar tot atât de adevărat era că de astă dată nici măcar prin minte nu-i trecuse să se supere. Și apoi, la coș era parcă mai bine. Ce forță amețitoare se zbuciuma sub ochii lui, cum înghițea snopul și îl făcea praf, cum se îneca și tușea și cum vuia și scuipa!

Țugurlan dezlega snopul, îl lua în brațe, îl răsfira de-a lungul coșului. Îi dădea drumul în inima furtunoasă a mașinii și propria lui inimă își mărea și ea bătăile când câteva clipe mai târziu gura batozei își arăta, cu străluciri fulgerătoare, din nou zâmbetul ei metalic. Și încă un snop, și apoi iarăși alt snop, și mereu cu ochii pe vietatea aceea neostenită, mereu pe ea cu snopi, să nu i se mai vadă dinții, să înghită fără întrerupere și să țină minte că la coș se află Țugurlan...

– Uăăăăăăaî... Pfiuu. Bagă mai încet!... Pfiu...

De ce să bage mai încet? Cine striga așa? A, cel căruia i se treiera. Se îneca mașina și ieșeau paiele cu boabe! Țugurlan începu să bage mai rar și inima lui începu și ea să bată mai rar.

Soarele înfierbântat îi dogorea în creștet, dar el nu-l simțea. Urmărind pulberea spicelor, ochii minții începură să vadă năluciri. El era aici sus, peste întreaga arie; în depărtare, lumea se pierdea în nimic. Cerul se împreuna cu pământul și gândul se întorcea îndărăt, neputincios să străpungă orizontul închis. Acolo în depărtare exista ceva încuiat, ceva ca o părere, ca un gând întunecat. Acest lucru ar trebui apucat în mâini, ridicat până în dreptul frunții și înfipt în măruntaiele sălbatice ale batozei. Ca în povești, ca în basme, ca pe tărâmul celălalt, s-ar auzi atunci o pârâitură asurzitoare. Ar ieși poate flăcări și fum. S-ar face poate o mare liniște și s-ar face și puțin întuneric. Uimit, Țugurlan își luă pălăria din cap și-și făcu vânt. Era foarte cald. „După ce o să treier trebuie să împart grâul cu domnul maior", gândi el foarte limpede și se miră că acest gând, înfierbântat de căldura soarelui, se împrăștiase ca o nălucă spre zarea câmpiei și îi turburase mintea.

Se uită peste câmpie cu mâna la ochi. Nicidecum, dincolo de orizont erau alte sate și în partea asta se afla Bucureștiul. Acolo trăia domnul maior.

– Uăăăî... Pfiuuu... Urlă mașina în gol! Ce faci, mă, Țugurlane, ai adormit?

Începu din nou să dezlege snopii, dar ostenise. După câtva timp se uită jos să-l vadă pe șeful cetei și să-i spună să vie cineva să-l schimbe. Dar nu mai era nimeni prin preajmă, numai femei și fete și câte-un flăcăiandru cu căruța. Ce-au făcut, l-au lăsat singur?

Țugurlan mai vârî câtva timp în batoză, dar deodată inima îi zvâcni și mintea i se întunecă de mânie. Adică cum, ei nu-și dădeau seama că îl țineau prea mult la coș?

Dar punându-și această întrebare, Țugurlan se pomeni ispitit să afle dacă într-adevăr ei nu-și dădeau seama. Fără să înceteze să fie mânios, el continuă să bage snopi și gândul care îl stăpânea, să afle ce era cu ei, i se păru atât de nou și plin de

atâta interes încât oboseala îi mai pieri. „Fir-ați voi ai dracului, 'ai să vedem cât o să mă țineți aici!" exclamă în sinea lui.

Vârând snopii începu să se uite peste arie. Liniștite, mâinile lui își vedeau în acest timp de treabă, călăuzite de revenirea ritmică a snopului care urca spre aripa mașinii în vârful furcii celui care se afla jos în căruță. Alături de el, la celălalt coș, fusese mai înainte un om care nu așteptase să fie schimbat și plecase singur, nici nu băgase de seamă când. Da, iată că venea un altul în locul lui, dar să-l schimbe pe el, Țugurlan, nu venea nimeni. Țugurlan se și văzu coborând, căutându-l pe șeful cetei, apucându-l de guler și înjurându-l. „Să dea dracul, sau Dumnezeu, să încerce vreunul să țină partea șefului cetei", își spuse el.

Noul-venit se urcă la coș și începu să bage snopi cu pofta celui odihnit. El chiar îi aruncă lui Țugurlan câteva priviri îngăduitoare și într-o vreme îi strigă:

– Mai cu viață, frate-meu, că nu ești babă!

Țugurlan vru să-i răspundă printr-o înjurătură urâtă, să-l învețe minte cum să vorbească, dar în loc de asta, un zâmbet bizar îi strâmbă gura. „Tâmpitul ăsta nu vede nimic, gândi el, nu vede că sunt ostenit și că stau aici dinainte de a veni el."

Se uită iar peste arie. Sub o șiră de grâu, la umbră, stăteau vreo trei inși cu burțile la pământ. Tăifăsuiau. Ceva mai încolo, unul stătea foarte liniștit pe oiștea căruței și mânca. Se vedea mămăliga galbenă într-o mână și brânza albă în cealaltă. Era năbușeală mare. Unul chiar adormise și i se vedea trupul în cămașă albă, zăcând nemișcat la umbră, ca și când ar fi fost mort. „Fir-ați voi ai dracului să fiți!" exclamă Țugurlan stăpânit de-o veselie pe care nu și-o înțelegea. Pe deplin liniștit, părăsi snopii și începu să coboare încet scara batozei. Jos, se scutură de praf și pleavă și porni apoi spre grupul celor care tăifăsuiau. Nimeni nu-l văzu și nimeni nu protestă.

Ajuns lângă cei trei, se întinse alături de ei și deveni, pe nebăgate de seamă, al patrulea.

– Să se ducă cineva la coș că eu am ostenit, zise el. Am fost și ieri!

Auzindu-l, ceilalți tresăriră și foarte mirați părăsiră tăifăsuiala. Unul dintre ei chiar se revoltă:

– Păi ce dracu face șeful ăla de ceată?

– Tu de ce nu spui, Țugurlane?!...

– Vasile, du-te la coș! porunci atunci un altul și cel numit se ridică numaidecât în picioare și plecă. O clipă, se făcu tăcere, apoi cel dintâi, uitându-se la Țugurlan, se răsti la el:

– Și tu ce mai stai, Țugurlane? Du-te la șiră și trage un pui de somn.

Veselia de mai înainte, pe care Țugurlan nu și-o înțelegea, se încălzi și mai mult în inima lui și toropit de bucuria aceasta bună și răcoritoare, pe care n-o cunoscuse îndeajuns în viața lui, se propti în coate și, ridicându-se de jos, se supuse.

– Păi să mă duc, șopti el. Parcă m-a bătut cineva cu ciomagul.

La șiră, însă, după ce se întinse și stătu câteva minute, oboseala îi pierise din trup ca și când n-ar fi fost. Își aminti că s-ar putea să-i vie rândul la treierat în timpul amiezii și că trebuia să dea mâncare la mecanici. Se sculă și îl căută pe șeful cetei să se uite pe listă. Fără să-i mai arate lista, acesta îi spuse că va treiera spre seară și ceva din glasul lui îl făcu pe Țugurlan să înțeleagă că ordinea treierișului fusese schimbată.

– De ce, eu parcă eram înaintea lui Bălțoi?! se miră el.

– L-am trecut pe Bălțoi înaintea ta, ca să dea el mâncare la mecanici, răspunse șeful cetei.

– Ba nicidecum, se supără Țugurlan. Cine ți-a spus ție că n-o să dau mâncare la mecanici?

– Oamenii! răspunse șeful cetei.

– Nu, spuse Țugurlan liniștit, de ce să stricăm ordinea?!

Mirat, șeful cetei nu mai zise nimic. Țugurlan se apropie de spatele mașinii și se uită la fiul său, care continua să muncească în pleavă și praf ca și când s-ar fi jucat.

– Mărine, strigă Țugurlan, vin încoace! Du-te acasă și spune-i mă-tii că treierăm la nimiez: să taie o găină... Fuga! Mă, n-auzi? Mai spune-i să caute în chichița lăzii și să te trimită să cumperi o litră de țuică. Pentru mecanici. Ai ajuns?

Până la prânz, Țugurlan se plimbă încoace și încolo pe arie. Nu făcea nimic. Se uita liniștit la oameni, la arie, la căruțe... Se uita cu atenție și descoperea lucruri pe care niciodată nu le văzuse. Iată-l pe Sandu lui Troscot, era furios de ceva și din pricina asta nu izbutea să prindă o vită; umbla după ea și vita sărea în lături chiar în clipa când omul vroia să-i pună lanțul în coarne. Curios, Țugurlan se dădu mai aproape.

– O, ho, ho, ho! făcea Sandu în șoaptă, apropiindu-se de vită cu lanțul în mână și încercând să-și stăpânească mânia. O, ho, ho, ho, ho, ho! și când să-i pună lanțul izbucnea nestăpânit: Ho, aci! Vita țâșnea înapoi speriată și Sandu o lua de la cap și mai furios: Ho, ho, ho, ho! Și iarăși: Ho, aci! Până ce își ieși cu totul din pepeni, nu mai putu să spună ho, ho, în șoaptă, începu să strige ho, fir-ai al dracului cu limba ta și se luă după bou cu lanțul, lovindu-l groaznic din urmă peste șolduri.

„Tâmpitul, gândi Țugurlan înveselit, ce vinovată o fi fiind vita că e el supărat!“ Și ce înfățișare avea! Țugurlan își dădu seama pentru întâia oară că înfățișarea unui om furios nu era deloc ceva de lăudat. „Cine știe de câte ori or fi râs și alții de mine așa“, își spuse el și această reflecție îl uimi prin adevărul ei neașteptat și nebănuit.

– Cornile! auzi apoi în spatele său glasul pițigăiat al unei femei.

Se întoarse și o văzu pe Anghelina Șutică, îl striga pe Cornel, bărbatul ei, care era mecanicul batozei. Se fandosea strigându-l pe Cornel înadins, ca lumea s-o audă și să zică: „Uite ce bărbat are Anghelina, e mecanic“... Cornel era ungur, fusese găsit de Anghelina la un târg, purta bretele și vorbea stricat românește.

– Cornile! strigă Anghelina din nou.

– Ce vrei? răspunse Cornel cu un glas subțire.

– Cornile, iunde e fiurca? se izmeni Anghelina la fel de subțire.

– Uite-o în pelaria mea, răspunse ungurul furios, și Țugurlan se întoarse cu spatele să nu-l vadă cineva râzând.

Avea o stare ciudată, parcă îi era lene. Își aduse aminte că Dumitru lui Nae când râdea acolo sub salcâmul lui Moromete avea lenea aceasta în râs, he, he, o moliciune așa ca și când ai pluti peste niște valuri calde. Auzi parcă glasul lui Traian Pisică în urechi și parcă îl și văzu pe Traian Pisică cu mustățile mari mergând pe drum și cu bidigania după el mormăind printre picioarele lui: „Sfârfâlică, lua-te-ar dracii, na la tata din țigară".

Țugurlan își dădu pălăria pe ceafă și se uită lung spre aria învecinată. Acolo treiera batoza lui Iocan și era sigur că Moromete treiera la el. Se urni din loc, porni într-acolo:

– Bă, Țugurlane, bă! se auzi strigat din depărtare, din vârful unei șire mari.

Era chiar Moromete. Se apropie, dar încă de departe Țugurlan rămase uimit de cât de mare era șira de grâu a acestuia. Tocmai terminase, îi făcea creastă ca unui acoperiș, și Paraschiv se chinuia greu cu snopii din pricina înălțimii. Parcă era un palat șira lui Moromete, un acaret, față de colibele de prin preajmă.

– Faci vreo șase sute? întrebă Țugurlan tare, de jos.

– Ce, duble?

– Da.

– Nu, dar cinci sute tot ies, zise Moromete. Am avut o idee, Țugurlane, explică Moromete de sus. „Mă, zic, ia să pun eu nouă pogoane de grâu!" Gata, Paraschive? Mai ai vreun snop?

Paraschiv mormăi că nu mai are și Moromete începu să se dea jos. Ca să-l ajute, Paraschiv se urcă pe pătulul căruței și înfipse furca în șiră, să se sprijine tatăl cu piciorul.

– Hai, bă, să fumăm o țigară, Țugurlane! spuse Moromete când ajunse jos. Se dădu mai încolo și se așeză la umbră. Țugurlan se așeză și el. E topenie de grâu, Țugurlane, continuă Moromete făcându-și de țigară. Uite așa curge, pe toate drumurile. Eu zic că toată iarna o să mănânce românii la pâine!

Țugurlan nu zise nimic și tăcerea lui îl făcu atent pe Moromete.

– Câte pogoane ai tu de la moșie? îl întrebă.

– Două, răspunse Țugurlan.

– Și din astea două, jumătate trebuie să-i dai maiorului?

– Mai îmi rămân și paiele! zise Țugurlan.

– Măi, Țugurlane! exclamă deodată Moromete. De ce stai tu aici să muncești pe din două pe moșia ciocoiului ăsta?!

– Dar ce să fac, Moromete?

– Du-te în lume, domnule! zise Moromete cu un glas din care se înțelegea că nu vorbea doar ca să se afle în treabă. Du-te în lume și ai să găsești tu să muncești mai cu folos decât aici. Trăiești în sat și-ți faci sânge rău! Eu în locul tău aș pleca, domnule, și îndărăt nu m-aș mai uita.

– Așa zici acuma! șopti Țugurlan nu prea turburat.

– De ce?! se miră sincer Moromete. Să stai aici în sat și să te uiți la mine că am o șiră cât toate zilele? Dar hai să zicem că treacă-meargă cu șira mea, e pe copii mulți, abia dacă mi-o mai rămâne și mie să am pâine până la anul, că am datorii multe, dar cum să împart eu, mă, munca mea, cu unul care n-a muncit?! exclamă Moromete revoltat și în același timp nedumerit.

Se uită la Țugurlan cu o privire limpede, așteptând răspunsul. Arăta cu adevărat uimit cum poate cineva să îndure așa ceva.

– Cum adică, izbucni el de astă dată iarăși într-o totală neputință de a înțelege, să-i dau eu jumătate din munca mea?! și-și arătă brațele și-și întoarse apoi capul în altă parte, vrând să spună că de fapt nici nu vrea să înțeleagă, lucrul fiind în însăși esența lui cu neputință de înțeles.

Exagera, deoarece el însuși, când era flăcău, muncise pe moșia ciocoiului și știa foarte bine cum era cu putință un astfel de lucru; totuși nu glumea.

– N-auzi că-mi rămân mie paiele?! zise Țugurlan cu un zâmbet ascuns, dând de înțeles că apreciază sinceritatea revoltei lui Moromete, dar obiectează împotriva faptului că acesta se prefăcea că nu înțelege de ce există moșieri.

– Adică vreai să spui că nu e pe din două, din moment ce-ți rămân ție paiele! zise Moromete.

– Întocmai! confirmă Țugurlan.

– Ei, atunci se schimbă socoteala! zise Moromete subliniind ideea cu sprâncenele

Țugurlan, pe care problema aceasta se pare că nu-l mai turbura deloc, începu să râdă cu poftă, spre uimirea lui Moromete, care acum cu adevărat că nu-l înțelegea pe acest om.

– Să-ți spun drept, Moromete, îl bag în mă-sa de maior cu moșia lui! exclamă Țugurlan. Mă uitam la el când m-am urcat la coș cum sta pe marginea hambarului, cu gâtul alb, descheiat. Ce-mi pasă mie de el! Dă-l în mă-sa! mai spuseȚugurlan cu un glas curat și schimbă vorba întrebându-l pe Moromete ce se mai aude cu guvernul: Cade, sau ce dracu face? După glas, întrebarea i se păru lui Moromete cam suspectă. Țugurlan da de bănuit că, în ce privește problema discutată, nu credea că Moromete poate să înțeleagă ce gândea de fapt Țugurlan despre ea și asta oricât de mult ar încerca Țugurlan să-i explice: „Mai bine hai să vorbim despre lucruri care sunt la îndemâna amândurora, de pildă despre guvern", se înțelegea pe dedesubt din glasul lui Țugurlan. Până să găsească Moromete răspunsul potrivit, acesta izbucni într-adevăr în râs. Îl prinsese, îl atinsese bine și Moromete râse și el, dar nedumerirea tot nu se stingea de pe chipul lui. Ce era cu Țugurlan? Și apoi de unde și până unde la el să facă glume atât de subțiri?

Când se întoarse îndărăt la arie, Țugurlan se înveseli și mai mult de mica întâmplare. Moromete, care avea acel fel uimitor al său de a fi, de a vedea lucrurile și faptele oamenilor cu niște ochi limpezi și neturburați, se dovedea că nu înțelegea nimic când altcineva era la fel ca el. Credea că numai el putea fi așa, sau în orice caz i se părea cu neputință să fie cineva așa când trebuia să dea jumătate din munca lui altcuiva. „Aia e, Moromete, gândi Țugurlan din ce în ce mai înveselit, așa stau lucrurile, dacă vrei să știi."

În urma lui, Moromete, întins la umbra șirei de grâu, se întreba și el cu o vagă neliniște ce-ar face dacă ar ști că din două pogoane pe care le-ar avea, jumătate din bucatele de pe ele ar trebui să le dea moșierului. Nu ajunse până acolo încât să răspundă, dar în cele câteva clipe cât acest gând stărui asupra lui, se făcu negru și crunt la față.

VIII

A doua zi pe la prânz, după ce treierase și își cărase paiele acasă, Țugurlan se duse la Ion al lui Miai.

– Ioane, hai la moară să măcinăm de pâine, îi spuse.

– Taman asta vream să-ți spun și eu, răspunse Ion al lui Miai, care treierase și el de dimineață. Mergem cu căruța mea, sau să aduc calul la tine? mai întrebă el.

– Adu calul să mergem cu căruța mea, hotărî Țugurlan. Tu du-te înainte și pune-te pe listă, că o fi gloată la moară.

Era într-adevăr gloată, dar foarte mulți oameni măcinau puțin și mergea repede, încât le veni rândul înainte de a se face seară. Se măcina necontenit ziua și noaptea.

Fiindcă tot era acolo, Țugurlan îl lăsă pe Ion al lui Miai la căruță și se duse pe la cumnatu-său Grigore. Nu-l mai văzuse din ziua aceea și era curios să știe ce făcuse, dacă ai lui Aristide îl dăduseră sau nu afară. Nu-l vedea pe acolo pe la moară și bănuia că da, dar era mirat că judecând după îngrijorarea lui

din ziua aceea, ar fi trebuit să vină să-i spună și iată că nu venise. „Poate că nu l-au dat!“ își spuse Țugurlan și intră în curtea cumnatului.

Armeanca nu era acasă. Nevastă-sa, sora lui Țugurlan, era în curte, cocea pâine afară, în țest, se simțea mirosul de departe. Când îl văzu pe fratele ei, femeia se ridică în picioare.

– Bună ziua, didă! spuse Țugurlan apropiindu-se. Sora lui nu era mai mare ca el decât cu doi ani, dar el o respecta spunându-i didă, învățat de mic de părinți, și cu anii respectul acesta nu scăzuse, ci dimpotrivă. Ce faci, coci pâine?

– Mai mult pentru copii, că pentru noi... răspunse sora și se uită alături la copiii care stăteau pe lângă ea. Traiane, uite unchiul! spuse ea.

Avea o voce moale și dulce și niște ochi negri. Lui Țugurlan nu-i scăpă felul cum rostise ea cuvintele „că pentru noi“ și nici privirea care completase: „s-a întâmplat ceva rău, am să-ți spun îndată“.

– Uite unchiul! repetă ea cu vocea ei bogată, în care dragostea pentru copii căpăta o tărie care nu lăsa loc nici unei îndoieli: era o mamă care ar fi știut să-și apere copiii tot atât de bine ca și un bărbat.

Pe Traian, care îl arăta ea, și care era cel mai mic, îl ținea în brațe o fetiță de vreo treisprezece ani. Se cam căznea cu el, era cam greu. Traian era aproape gol, cu burta neagră , arsă de soare; cu capul cât un dovleac și cu niște ochi de asemenea mari, larg deschiși și nemișcați; stătea cuminte în brațele sorei, cu mâinile încolăcite de gâtul ei.

– Traiane, unchiul, unchiul! zise și fetița și răsucindu-și gâtul îl pupă pe copil pe obraji, apăsat, cu poftă.

În acest timp, se apropie o cloșcă croncănind, cu o grămadă de pui de rață care se și revărsară printre picioarele lor; unii din ei se opreau pe labele picioarelor mamei, care aveau culoarea prafului și o ciuguleau cu ciocurile lor late de unghiile degetelor.

– Vasilico, ia du-te tu pe măgură și când o fi pâinea gata te chem eu, spuse mama. Hai că trebuie să vină și tat-tău și frati-tău și te chem eu!

După ce fetița plecă, Țugurlan se așeză jos pe troscotul verde al bătăturii.

– Da' unde e Grigore? întrebă el.

– E dus cu Pavelică la obor, să încerce să cumpere un cal, zise sora. Nu ți-a spus că l-au dat afară?!

– Nu, răspunse Țugurlan cu ochii mari.

– L-au dat afară și pentru locul ăsta – femeia arătă cu mâna spre moară – ne-au scos ochii cu o mie de lei. Mai avem strânși vreo mie și el s-a gândit să ia un cal.

– Și voi ce faceți, stați așa? întrebă Țugurlan nedumerit.

– Nu știu ce e cu el... I-am spus să nu ia mia de lei și nu știu ce mi-a bălmăjit, că știe el ce face.

– A venit și la mine și mi-a spus și n-am înțeles nimic! se miră din nou Țugurlan.

– Uite-l că se întoarce, zise femeia, și o strigă pe fetiță să vină să mănânce pâine.

Armeanca se bucură când îl văzu pe Țugurlan. Se așezară toți pe iarbă și femeia băgă vătraiul în capul țestului. Când scoase pâinea aproape că se îmbătară. Privirile li se lărgiră, chipurile li se făcură frumoase. Femeia se închină, iar Armeanca, fiul său cel mare și Țugurlan își luară pălăriile de pe cap. Femeia rupse pâinea și le dădu bucăți mari care în mâinile lor palpitară de dogoare și abur, parcă ar fi fost vii. Începură să mănânce cu o lăcomie curată și reculeasă și timp de câteva minute nimeni nu scoase nici un cuvânt.

– Mă borțosule, îl mângâie apoi Armeanca pe Traian cel mic. E bună pâinea, mă? Dar la secere de ce nu vrei să te duci?

Nu putuse cumpăra un cal, erau grozav de scumpi. Țugurlan schimbă o privire cu soră-sa și nu zise nimic.

– Și acum ce-ai să faci, cumnate? se răsuci în cele din urmă Țugurlan, ridicându-se să plece. Mi se pare că n-o să ai încotro și o să trebuiască să iai pământ de la moșie.

Armeanca vru să răspundă, dar câinele începu să latre spre grădină și se uitară toți într-acolo. Țugurlan rămase înmărmurit. Ion al lui Miai se apropie alergând și strigând:

– Țugurlane! Mă, Țugurlane! Ha! Hai că m-au bătut ai lui Aristide!... Auzi tu, mă?... M-au bătut!...

Săriră în picioare cu chipurile țepene ca de lemn. Cu un glas încordat, dar păstrându-și cumpătul, Țugurlan întrebă ce este. Ion al lui Miai însă nu putu spune nimic limpede, numai înfățișarea lui era grăitoare. Avea privirea înspăimântată și buza de sus, cu mustața pe ea, i se strâmba într-un fel de neîndurat. Spunea ceva de niște saci, adică chiar aceia cu care veniseră la moară, zicea că al lui e mai mare de cinci duble, a cerut să i-l cântărească și i-a cântărit Tache.

– Ei, și? întrebă Țugurlan.

– După ce-am măcinat am cerut să mi-l cântărească din nou, mi l-a cântărit și era mai puțin. Eu am zis că de ce și el s-a pus cu pumnii pe mine... S-a pus cu pumnii pe mine, în dumnezeu pe mama lui! începu să urle Ion al lui Miai tremurând din tot trupul.

Atât glasul cât și gesturile și privirile sale aveau ceva care dovedeau că toată ființa lui era o rană vie de durere și jignire. Se uita la Țugurlan ca un copil și uitătura sa disperată și rugătoare îți făcea rău.

Țugurlan însă rămase nemișcat. „Săracul Ion al lui Miai, gândi el, a făcut-o fiartă și acum vine la mine ca și când eu aș fi frate-său“...

– Mă, Ioane, încercă Țugurlan să-l domolească. Tu cum ai obiceiul să-ți dai drumul la gură, nu prea îți dai seama ce faci! Nu cumva l-ai înjurat pe ăla?

– Mă, nu i-am zis nimic! se prăbuși parcă Ion al lui Miai implorând. Țugurlane, nimic nu i-am zis! Nimic!

„O fi având și el dreptate! gândi Țugurlan. Și la urma-urmei, cine e Tache ăsta de crede că poate să dea cu pumnul în oameni?“

– Ia hai acolo! spuse el. Grigore, hai și tu!

Până acolo Țugurlan întrebă care era Tache. Tache, răspunse Armeanca, e acela mai mic care a ieșit acum din școală și i-a luat lui Armeanca locul. E mare și gras, are un cap cât ciutura și niște pumni ca baroasele.

– Să dea cu ei în mă-sa și în ta-său, dacă are așa pumni, nu în oameni, spuse Țugurlan liniștit. Unde e! Arătați-mi-l și mie!

Fără să bage ei de seamă, venise în urmă și sora lui Țugurlan cu băiatul. Când ajunseră printre căruțe, ea se apropie de fratele ei și îl apucă de braț.

– Stane! porunci ea.

– Nu, zise Țugurlan, vreau să văd dacă e adevărat că e făină mai puțină.

– N-ai să poți vedea!

– De ce?

– N-au să-ți cântărească.

– Ba trebuie să cântărească, spuse Țugurlan cu un glas înalt, făcându-i pe cei din jur să se înfioare. Ioane, hai încoace cu mine!

Mergeau printre căruțe cu pași mari și încordați. De câteva ori oamenii îl înconjurară, încercând să-l oprească, dar el le spuse că dacă sacii lui cântăresc atât cât trebuie n-o să fie nimic.

Auzi ce prostie! Vrea să cântărească făina când toată lumea știe că fiii morarului „trăgeau“ de mulți ani. Chestia asta n-o mai discuta nimeni.

– Ce! strigă Țugurlan uluit.

– Tu și cu Ion al lui Miai nu știați de chestia asta? râse cineva.

– Las-o moartă, Țugurlane.

– Cum?

Îl lăsară în pace. Ăsta parcă era căzut din cer, se mirau ei. Ăsta abia acum află cine erau ai lui Aristide. Ba mai rău: nu știa nici ce putere aveau, că nimic bun nu ieșea dacă te ridicai împotriva lor. Dar dacă nu știa aceste lucruri trebuie lăsat să le afle; nu te puteai numi un om întreg dacă nu știai cu cine trăiești în sat.

Țugurlan într-adevăr nu știa aceste lucruri. Dacă i s-ar fi spus că averea lui Aristide și a feciorilor săi era de două ori mai mare decât moșia maiorului ar fi rămas buimăcit. Și n-ar fi crezut în nici un caz că oamenii care munceau cu ziua pe pământurile lui Aristide trăiau tot atât de rău ca și el. Faptul că Aristide avea trei mașini de treierat, o moară cu valțuri și o fabrică de ulei aici în sat și gata să fie terminată în Tătărăști altă moară și presă de ulei, aceste lucruri le știa, nu i se părea de mirare; cineva trebuia să aibă mașini de treierat; mașina de treierat și moara cu valțuri care făcea făină albă de ți-era milă să pui mâna pe ea, erau niște minuni. Altceva era cu pământul; un om singur să aibă sute de pogoane de pământ, cum avea maiorul, în timp ce Țugurlan să nu aibă nimic, asta nu mai era o minune. Moara și fabrica de ulei și mașinile de treierat nu puteau fi împărțite. Dar moșia? Nu știa că pe lângă moară și mașini de treierat Aristide mai avea cel puțin o sută de hectare de pământ și mai mult de douăzeci de hectare de pădure și vie...

Încât faptul că Tache, feciorul lui Aristide, îl bătuse pe Ion al lui Miai pe nedrept i se părea lui Țugurlan ceva de neiertat, tot atât de grav ca și când ai descoperi că într-o familie tatăl își leagă copiii cu capul în jos. Există o putere și un drept al tatălui asupra copiilor și există și o putere și un drept al celui care are moară asupra celor care macină la ea; ai putere ca la urma urmei, dacă nu-ți place de Ion al lui Miai, să-l gonești de la moară și să nu-i dai voie să macine, dar de unde dreptul să-l lovești? Țugurlan era foarte liniștit, dar aceste gânduri îl

stăpâneau cu atâta putere încât nu vedea cum ar mai putea să rămână liniștit și bucuros cu el însuși, cum se simțea în ultima vreme, dacă ar lăsa lucrurile așa cum se petrecuseră. Bucuria de a fi liniștit și împăcat n-ar mai avea nici o valoare.

IX

Îl căuta pe feciorul lui Aristide cu niște priviri negre, strălucitoare, cu chipul alb și înțepenit. Tache se afla la marginea poienii cu căruțe, împreună cu unchi-său Năstase. Venise un convoi dintr-un sat vecin și îi treceau pe listă pe aceștia care n-aveau moara lor în sat...

Țugurlan îl zări și, cu Ion al lui Miai după el, se îndreptă într-acolo. Se apropie cu pași rari, cu fruntea sus, și cei care îl văzură se înfiorară. Mulți nu-l cunoșteau, și întrebau cine era. De mult nu mai văzuseră un astfel de om și faptul că ăsta, care arăta a fi unul stăpânit care știa ce face, îndrăznea totuși să nu se împace cu ceea ce de mult se stabilise în sat, îi făcură să uite ceea ce știau de ani de zile. Dacă el îndrăznea, însemna că el știa ceva care ei nu știau și înfrigurați să afle acest ceva nou și nebănuit care apăruse în mijlocul lor, lăsară căruțele fără pază și începură să se apropie din toate părțile. Se apropiau însă cu grijă, mai mult la pândă decât hotărâți la ceva. În orice caz, el avea dreptate, o știau prea bine, și dacă nu puteau face ceea ce făcea el, puteau totuși să-l apere.

Tache și Năstase se pomeniră fără veste cu Țugurlan lângă ei și o clipă se mirară. Tache era așa cum spusese Armeanca, adică foarte gras și avea o frizură înaltă și deasă. Mirarea lui de o clipă scoase la iveală ceva care statura și grosimea sa ascundeau, și anume faptul că era mult mai tânăr decât s-ar fi crezut. Altfel, cu ceafa mare, cu gușa care îi apărea sub bărbie, cu grosimea de butuc a trupului, ai fi zis că are cel puțin treizeci de ani. Nu numai ochii, dar și gura și nasul și urechile i se ascundeau în grăsimea chipului. Brațele piereau și ele de asemenea

în umeri, parcă avea mâini numai de la coate în jos. Pe lângă el, Ion al lui Miai părea o creangă lipsită de coajă și frunze.

– De ce, întrebă Țugurlan, l-ai bătut pe Ion al lui Miai?

Tache mai rămase o clipă cu ochii lui neclintiți, nedumeriți de apariția lui Țugurlan.

– Cine l-a bătut? întrebă Năstase.

– Dumneata l-ai bătut! afirmă Țugurlan uitându-se la Tache. De ce?

Ion al lui Miai ieși în față cu chipul lui parcă strâmbat de lovituri, în realitate de umilința aceea pe care o îndurase și de care vroia să scape, și atunci Tache își aduse aminte. Văzându-l, deodată, fără nici un fel de semn de furie, se repezi în el și îl lovi iar cu pumnul cu atâta putere, încât Ion al lui Miai se prăbuși.

– ...Pe mă-ta să te... iar ai venit, dumnezăul... sughiță apoi Tache cu un glas straniu, neașteptat de subțire pentru gâtul și pumnii lui înfricoșători. Iar ai venit, fir-ai al dracului, mă faci pe mine hoț, dumnezăul... M-a făcut hoț, strigă el mai departe cu glasul acela, adresându-se unchiului său.

– De ce te-a făcut hoț? întrebă Țugurlan liniștit, fără măcar să-i arunce lui Ion al lui Miai o privire, ca și când ceea ce făcuse Tache, noile lovituri pe care i le dăduse prietenului său, nu prezenta pentru el nici un interes. De ce te-a făcut hoț? repetă el, de astă dată apropiindu-se mai mult de Tache, venind chiar lângă pieptul lui.

Aștepta răspuns. Se făcu liniște.

– Ce?! guiță Tache.

– De ce te-a făcut hoț?

– Și tu ce vreai? Și tot așa pe neașteptate, își făcu vânt și-și repezi pumnul în capul lui Țugurlan.

Acesta se feri, se trase înapoi și vru să repete întrebarea, dar Tache, înfuriat că lovituria nu-i izbutise, își făcu vânt din nou, năpustindu-se ca orbul înainte.

Oamenii țâșniră în lături, lăsându-i lui Țugurlan loc să se retragă. Țugurlan se dădea îndărăt, repede, ferindu-se. Privirea sa strălucitoare nu-l slăbea însă pe fiul morarului și se lărgea din ce în ce mai mult, fascinată parcă de ceea ce vedea. Tache devenise parcă un vierme monstruos, din fața căruia ori trebuia să se dea mai repede îndărăt, ori să-l omoare cu scârbă, cu groază și cu mânie. Și nu putu să se dea mai repede și se opri și îl lovi în față o dată, de două ori, una după alta. În aceeași clipă sângele țâșni din nasul și gura lui Tache, și acesta buimăcit, nevenindu-i parcă să creadă, se uită zăpăcit în jur. Mugi și se repezi iar înainte, dar de astă dată lovitura care o primi îl trimise de-a-ndaratelea și îl culcă în cele din urmă la picioarele celor din jur. De acolo însă oamenii nu-l mai lăsară să se repeadă, nu mai putură îndura să-l vadă cu sângele acela cleios curgându-i din nas și îl împinseră la margine și umplură cu trupurile lor golul dintre ei și Țugurlan. Tache se zvârcolea însă mereu să se repeadă, dar oamenii îl țineau uitându-se la el cu dispreț.

Năstase fusese luat fără veste, n-avea în clipa aceea pe nimeni de-ai lui care să-i sară în ajutor, încât văzându-l pe nepotu-său trântit la pământ, nu îndrăzni să sară să-l răzbune, se smulse de lângă căruță și o luă spre șosea cu pași repezi. Cineva băgă de seamă și strigă:

– Fugi, Țugurlane!

Se îngrămădiră toți pe el și-l îndemnară să urce în căruță și să fugă cât mai repede. Năstase avea să se întoarcă cu ai lui de prin Cotocești și au să-l taie.

– Cum adică! strigă Țugurlan. Ei sunt hoți și sar cu pumnii pe mine și pe ăsta și tot ei să mă taie? De ce să fug? Să cântărească sacii, să fiți martori, am să-l dau în judecată! Adică cum...

– Țugurlane, fi-ți-ar cântăritul al dracului, îl întrerupse unul dintre ei, un om voinic pe care Țugurlan nici nu-l cunoștea, fugi dracului de aici și nu mai aștepta! Și spunând acestea îl apucă strâns de braț pe Țugurlan și îl trase cu el spre căruță.

Al lui Miai, strigă el, fără să-l slăbească pe Ţugurlan din strânsoare, înhamă caii, ce dracu te mai uiţi ca un prost!

Pe drum însă Năstase se răzgândise să se mai ducă în Cotoceşti la ai lui. Se duse fuga la primărie şi îi spuse fratelui său, care auzindu-l îşi pierdu cumpătul şi chemă jandarmii.

Când şeful postului sosi, Ţugurlan şi Ion al lui Miai coborau cu căruţa spre sat şi, neprevăzători, trecură chiar prin faţa primăriei.

– Uite-i! strigă Năstase ţâşnind afară.

Văzându-l, Ion al lui Miai se sperie şi vru să dea bice cailor, dar era prea târziu. Năstase tăbărî peste saci şi sărind deasupra se prăvăli cu pumnii şi picioarele în capul lui Ţugurlan. Acesta nu-şi pierdu cumpătul, sări jos şi vru să întoarcă loviturile, dar în acelaşi timp o mână i se înfipse în ceafă pe la spate şi când se răsuci să vadă cine era, o palmă grea îl făcu să simtă flăcări înaintea ochilor.

Se trase înapoi şi se dezmetici. Era jandarmul. Înghiţi greu şi se linişti.

– De ce dai în mine, dom' şef?

– Am să-ţi spun la secţie! răspunse şeful postului la fel de calm şi nu se mai uită la el. Se apropie de căruţă şi îi spuse şi lui Ion al lui Miai: Mergi şi tu la secţie.

Ţugurlan avu o presimţire fulgerătoare a tot ceea ce avea să se întâmple cu el de-aici înainte şi tot atât de fulgerător el se împăcă pe deplin cu ceea ce vedea în această presimţire... Inima, pe care palma jandarmului o îngheţase ca de moarte, îi spunea că dacă o va lăsa aşa, îngheţată de palma aceasta, niciodată nu va mai bate cum bătuse. Îndurată, palma jandarmului va stinge în el flacăra îndrăznelii şi nenorocirea aceasta ar fi mai mare decât orice închisoare (închisoarea fusese presimţirea care îi trecuse ca un fulger prin cap).

– De ce dai dumneata în mine, dom'şef, când nu ştii despre ce e vorba? repetă el cu un glas liniştit.

Jandarmul tresări: „Aha!" se miră el. Va să zică avea de-a face cu unul care vroia să ştie de ce. Înainte de orice trebuia să afle că de aceea, pentru că aşa vroia el, jandarmul, aşa judeca el, aşa socotea el că e bine, el era acela care judeca lucrurile şi nu Ţugurlan.

– Nu ştii despre ce e vorba? se miră jandarmul. Vrei să spui că nu tu eşti acela care a sărit şi l-a bătut pe domnul Tache?

– Nu, el a sărit la mine, răspunse Ţugurlan.

Şi de ce n-ai venit la mine să-mi spui? zise jandarmul împingându-şi puşca cu cotul spre spinare şi apropiindu-se din nou de Ţugurlan. Sau crezi că eu sunt pus aici de... mă-tii! zise aproape vesel şi de astă dată îl cârpi pe Ţugurlan din plin, aruncându-l pe picioare trei paşi mai încolo.

Ţugurlan scutură din cap, încordat, şi avu o clipă de spaimă. Această a doua palmă ameninţa să şteargă tăria celei dintâi: jandarmul lovea fără ură şi fără plăcere; se vedea cât de colo că el credea că aceste palme erau nişte fleacuri.

– De ce zici că n-ai venit la mine să-mi spui? repetă jandarmul apropiindu-se de Ţugurlan cu nişte paşi leneşi şi cam plictisiţi.

– Oamenii sunt martori, zise Ţugurlan cu răsuflarea şuierătoare. L-am întrebat de ce ne-a dat făină lipsă şi de ce l-a lovit pe Ion al lui Miai! A sărit la mine şi...

– Ia-l la post, jandarm! Ce stai la discuţie cu el? strigă atunci Aristide de pe treptele primăriei, şi acest strigăt alungă clipa şovăitoare care se strecurase hoţeşte în inima lui Ţugurlan.

– Da, da, şi? Spune! îl încurajă jandarmul pe Ţugurlan ca şi când n-ar fi auzit strigătul lui Aristide. Făină lipsă, zici tu, nu-i aşa? Spune! Va să zică îl faci hoţ pe domnul primar, cu alte cuvinte! Pentru tot satul domnul primar e domnul primar, dar pentru tine nu!

De astă dată şeful nici nu-şi mai ascunse mişcările şi Ţugurlan văzu din timp cum îi pregăteşte o nouă lovitură. O bucurie arzătoare licări în privirea lui. Inima începu să-i bată

rar, cu o putere copleșitoare: d-aici înainte nimeni și nimic n-avea să-i mai înghețe sau să-i încetinească bătaia.

– Da, pentru mine domnul primar e un hoț! spuse el rar și răspicat și în clipa următoare sări asupra omului din fața sa, a cărui mișcare de a lovi nici măcar nu se mai văzu.

Se prăbuși cu jandarmul în mijlocul drumului, încălecă peste pieptul lui și îl strangulă izbindu-l cu capul de pământ. Mișcarea aceasta nu avea însă puterea care trebuia și îndată țâșni în picioare, apucă pușca de țeavă și vru să lovească cu ea, dar o aruncă și năvăli din nou cu picioarele lui desculțe peste pieptul și fața jandarmului.

Acesta se răsuci pe jos cu destulă ușurință. De uimire aproape că nici nu simțise cele câteva lovituri pe care i le dăduse Țugurlan peste față.

Oamenii alergară de prin curți, se auziră țipetele înfricoșate ale muierilor.

– Puneți mâna pe el! strigă Aristide și se repezi el însuși în Țugurlan împreună cu fi-său.

Năstase sărise pe la spate și încerca să-i prindă mâinile. Până să se apere, Țugurlan se pomeni gâtuit și izbit în față de primar. Îl lăsă pe Năstase să dea pe la spate și gâtuindu-l la rândul său pe primar îl împinse de-a-ndaratelea spre primărie și izbindu-l sălbatic, roși zidul cu capul lui.

– A, domnul primar! gâfâia el. De ce pui jandarmul pe mine, dom'le primar? De ce, dom'le primar, faci una ca asta? Fiindcă ești hoț și ți-e frică să nu afle lumea, d-aia pui jandarmul pe mine? Păi tot hoț rămâi și așa, dom'le primar, biserica și crucea dumnezeului mă-tii! D-aia ai făcut tu moară, să furi bucatele oamenilor?

Și în această clipă de buimăceală, în care nimeni nu îndrăzni să se atingă de el, Țugurlan se îndreptă spre căruță continuând să strige:

– Și-a pus copiii la moară să fure bucatele oamenilor și să dea cu pumnul și tot el cheamă jandarmul. Mama voastră de hoți, lasă că v-arăt eu vouă!

Când să se urce alături de Ion al lui Miai, deodată Țugurlan se opri, se întoarse înapoi liniștit și trecând printre oameni, care îi făceau loc încă uluiți, se aplecă, ridică de jos arma jandarmului și se întoarse la căruță cu aceiași pași măsurați.

– Mână, Ioane! strigă el și abia atunci șeful postului se dezmetici și se repezi spre căruță, dar era prea târziu. Să vii la mine acasă, dom'șef, să-ți dau pușca! mai strigă Țugurlan în timp ce caii cu căruța se îndepărtau în goană, înecându-l pe jandarm într-un nor de praf.

X

Țugurlan ajunse repede acasă și o îngrozi rău pe muierea lui când odată cu sacul de făină el dădu jos și o pușcă. Ion al lui Miai nu era mai puțin îngrozit, dar Țugurlan îl liniști spunându-i că n-avea de ce să se teamă:

– Tu n-ai făcut nimic, Ioane, îi spuse. Du-te acasă și vezi-ți de treabă.

Țugurlan deșertă sacul cu făină în hambar și îl puse pe băiat să pândească la poartă.

– Vezi dacă vine jandarmul cu soldați! îi porunci el.

Muierea nici măcar nu-l mai întrebă ce s-a întâmplat.

Tocmai când se așteptau mai puțin, tocmai acum când de câtăva vreme bărbatul ei arăta mai liniștit și mai împăcat, se petrecuse nenorocirea. O presimțise de mult și iată că acum era aici, în colțul tindei, având forma înfricoșătoare a unei puști.

Țugurlan scutură cu grijă sacul să nu pice făină pe jos, se întoarse în tindă și se așeză apoi pe celălalt prag, aruncând sacul în colțul unde era pușca.

– Nu-ți fie frică, zise el. A dat degeaba în mine, n-are ce să-mi facă.

Ea oftă resemnată, cu privirea pierdută parcă în niște depărtări fără sfârșit.

– Ei și! zise el și aceste cuvinte însemnau: „Și dacă o să fie rău, ce? Nu te-ai învățat încă cu acest gând?“

– Stane, ce-ai făcut? se auzi deodată un glas urcând pe prispă și o clipă mai târziu intrară înăuntru Armeanca cu nevastă-sa.

– Ce să fac, didă, o întâmpină Țugurlan pe soră-sa cu un glas firesc, de gazdă, și-i dădu un scăunel mic cât șchioapa. Șezi, didă. Au vrut să mă ia la secție și jandarmul a dat în mine. I-am luat pușca! De ce nu șezi?

– Stane, spuse sora poruncitor. Lasă pușca aici și fugi. Aștepți să vie să te prindă, ori ai înnebunit?

Abia spuse aceste cuvinte și se auziră alte glasuri la poartă. Era Ion a lui Miai cu fiu-său și cu muierea și cu încă vreo doi vecini. Le povestise Ion al lui Miai și intrară peste Țugurlan cu spaima în priviri, îndemnându-l să fugă numaidecât.

– Unde să fug? întrebă Țugurlan supărat.

– În pădure.

– Și acolo ce să fac?

Nu știau nici ei, arătau cu totul rătăciți.

– Ce să fac în pădure, nu tot trebuie să mă întorc acasă? Și pe urmă, dacă mă prinde, ce? zise Țugurlan.

Nu-l înțelegeau. Ca să rămâi curat și întreg trebuie să plătești. Și dacă alții trăiesc ca niște iepuri, treaba lor. Trăiește fiecare om cum poate. El, Țugurlan, nu putea trăi ca un fricos. Copilul veni fuga, înspăimântat și strigă că se vede jandarmul.

– E cu soldații? întrebă Țugurlan.

– Nu, e singur.

Vecinii se împrăștiară. Țugurlan se ridică de pe prag, apucă pușca și se duse cu ea în grădină, unde o piti sub șira de paie. Uniforma jandarmului se vedea de departe înaintând pe lângă garduri. El intră în curte fără grabă, închise poarta și, fără să se uite la Țugurlan, care îl aștepta în mijlocul bătăturii, urcă scara prispei și pătrunse în tindă. Țugurlan veni după el. Jandarmul intră în odaie, își luă capela din cap și se așeză pe pat. Țugurlan rămase în picioare. Din toate acestea el înțelese îndată că a dezarma un jandarm nu era rău numai pentru tine, ci și pentru el, dacă nu chiar mai rău pentru el.

– Ce e, dom'șef? zise Țugurlan.

Fără capelă, șeful de post semăna cu un țăran mai umblat. Era tuns ca și țăranii, fără frizură, și la tâmple încărunțise.

– Uite, Țugurlane, eu când întâlnesc dreptatea omului îl dau dracului, îmi scot capela! zise șeful uitându-se țintă la Țugurlan.

– Dar până o întâlnești, îl lovești pe om peste obraz! răspunse Țugurlan așezându-se pe celălalt pat.

– Vezi părul ăsta al meu! zise șeful arătându-și tâmpla cu degetul. Al tău e negru! Întreabă-mă pe mine și o să-ți spun multe! promise el cu un glas care nu mințea. Ce-ai avut de te-ai apucat cu ai lui Aristide?

– Nu puteai să întrebi așa dinainte?

– Mai bine taci din gură și ascultă-mă aicea, zise jandarmul supărat. Am dat eu, ai dat și tu! Ce mai vreai?

Țugurlan nu mai zise nimic. Șeful își lăsă capul cărunt în jos și rămase astfel, cu coatele pe genunchi, câteva clipe lungi. Când își ridică fața, expresia lui era ca și mai înainte, aspră și întunecată. Nici o urmă nu-i rămăsese pe chip de loviturile primite. Numai privirea îi era mai vie.

– Mă, băiatu-ăla, ia vin' încoace! spuse el uitându-se spre ușă, și când băiatul lui Țugurlan, uimit și cam speriat, pătrunse în odaie, jandarmul se căută în buzunarul dinăuntru al vestonului și scoase portofelul. Du-te la Crâșmac și adu două kile de vin. Ia-o prin grădină, să nu te vadă cineva.

Mărin se întoarse spre taică-său dar acesta, cu privirea neagră, se uita neclintit la jandarm și nu-l vedea pe băiat. Mărin ieși în tindă cu bancnota în mână și șopti maică-sii ciudata însărcinare.

– Du-te, oftă mama ușurată și intră în odaia cealaltă după sticle. Armeanca plecase, dar sora lui Țugurlan aștepta pe prispă să vadă ce-o să se mai întâmple.

Până veni Mărin, șeful de post rămase mut, cu pleoapele peste ochi. Se gândea. Țugurlan ieși afară și îl lăsă câtva timp singur.

– Să nu-i dai pușca! îi șuieră sora lui Țugurlan, în tindă.

– O să vedem! răspunse Țugurlan.

– Să nu bei cu el, spuse ea din nou.

– Și asta o să vedem.

Nevenindu-i încă să creadă, nevasta lui Țugurlan intră în odaie, așternu o față pe măsuța de la geam și aduse pahare. Totul se petrecu în tăcere. Când Mărin puse sticlele pe masă, șeful de post se apropie și trase perdelele de la geam, să nu se vadă în drum. Apucă sticla și turnă hotărât, fără să-l prea ia în seamă pe Țugurlan. Nu zise noroc, ciocni doar și dădu paharul pe gât dintr-o singură sorbitură. Turnă iar și paharul de vin tremura în mâna lui, dar nu de slăbiciune, ci de emoție pentru vin. La al treilea pahar fața aspră i se mai destinse și se uită în sfârșit la Țugurlan, care în acest timp nu-l slăbise nici o clipă din priviri.

– Bă, eu nu sunt jandarm al dracului! se răsti șeful de post rezemându-se cu cotul de masă și uitându-se drept în ochii lui Țugurlan. Ai auzit tu de mine ceva p-aici prin comună? (Supărat, își turnă al patrulea pahar.) Nimeni nu poate să zică de mine că am făcut ceva cuiva! Asta s-o știi de la mine, că eu nu sunt prost și n-am venit aicea să beau cu tine ca să mănânc c...t de pomană. Crezi că eu nu știu cine ești tu? Știu, dar tu nu știi cine sunt eu. Te-ai luat după palmele pe care ți le-am dat, dar când ai fost în armată, ia să-mi spui, câte palme de astea ai mâncat? Și acuma am să vin eu să-ți pun ție întrebarea și să-ți dovedesc că ți-ai făcut-o singur cu mâna ta. Pentru că ți-ai făcut-o singur, fiindcă dacă veneai la mine și-mi spuneai: uite, dom'șef, așa și așa! eu te-aș fi învățat ce să faci, nu mă cunoști, nu știi pe câți am scăpat eu de la pușcărie. Uite al lui Baltag, să te duci să-l întrebi și pe Lisandru Pițur. (Jandarmul își aprinse o țigară, fumă, vru să continue, dar îl întrerupse tusea, tuși și scuipă alături de masă și șterse furios cu talpa cizmei ca și când ar fi strivit ceva.) Să nu crezi că am venit la tine să mă rog să-mi dai arma! spuse el aproape cu dușmănie, clătinând mărunt din cap și amenințând cu privirea. Să nu crezi chestia asta! Fac un raport că am fost dezarmat prin atac de forță majoră și pe urmă tu belești coceanul, nu eu. Martor mi-e primarul și lumea care era acolo! Dar eu vreau să-ți pun ție întrebarea de ce te-ai apucat tu cu ai lui Aristide? Și la chestia asta să te vedem cum răspunzi.

Șeful de post, în timp ce vorbise, se aplecase din ce în ce mai mult spre Țugurlan. Se retrase dintr-o dată și puse din nou mâna pe sticlă. Țugurlan tăcea.

– Eu am venit aici acum șapte ani! Eu numai o singură dată am fost mutat, și de la Stoicești de unde am venit le-a părut rău după mine. Eu n-am nimic pe conștiință! Dar știu cum să procedez, și dacă beau acum un pahar cu tine (Țugurlan nu se atingea de vin), mâine când ne-om întâlni pe drum, dacă vreai îmi dai bună ziua, bine, dacă nu, nu! Și îi găsesc aici: pe domnul primar Aristide, pe domnul notar, pe domnul Toderici, pe domnul Crâșmac, pe domnul Stan Cotelici, pe domnul Tudor Bălosu! Și veneau oamenii la mine: dom'șef, așa și-așa, mi-a omorât un mânz, m-a bătut, nu mi-a plătit... Chem la anchetă: aduce martori că nu e adevărat. Poți să-i faci ceva? Cu ce dovedești? Dragă Căciulă, nene Izmană, frate Peline, mi-a dat statul misiunea de jandarm, dar n-am ce să-ți fac! Vino cu martori și-ți fac proces. Aude omul cum stă povestea, vine cu martori și-i fac proces, dar are el bani să ia avocat, ca să-l apere? Domnul Crâșmac ia un avocat, iar domnul notar ia doi! Și vine altul să-i fac și lui proces. Și mă uit la el și-i spun: „Bă, ce vreai să faci tu?“ „Să-l dau în judecată!“ „Dar n-ai să mă înjuri pe mine?“ „De ce?“ „Că-ți fac proces!“ „De ce să te înjur?“ „Păi

fiindcă o să cheltuiești degeaba și o să mă înjuri pe mine că te-am pus la cheltuială!" Se duce omul acasă. Mai vine el altă dată să-mi ceară să-i fac proces? Nu mai vine! De ce? Pentru că a băgat la cap că mai bine să se ferească de domnul primar și de domnul Crâșmac și să n-ajungă cu ei la proces. Acum șase ani era unul al lui Ciucă, de acolo de la ei din Cotocești. Stătea toată iarna pe la ei prin curte, tăia lemne, vai de capul lui, avea o grămadă de copii. Vara muncea toată ziua pe câmp, cu muierea și cu copiii (copiii și muierea mai veneau acasă, dar el rămânea și noaptea, dormea la vie, le păzea via aia cu struguri albi). Și mă pomenesc într-o zi că vine la secție. „Ce e, mă Ciucă?" Așa și pe dincolo, s-a îmbolnăvit și a zăcut în spital. Era alb la față. „Și ce vreai de la mine? Vorbește și tu mai tare, că nu se înțelege nimic", i-am spus eu (abia i se auzea glasul!). Hâr-mâr, abia am putut să pricep că domnului Năstase nu-i mai plăcea de el și că tocmise altă slugă. Dar nu era aia, că mai găsea el unde să muncească, dar zicea că avea la el cinci mii de lei. Am rămas trăsnit. „Cinci mii de lei?" „Am adunat și noi, zice, să cumpărăm un pogon de pământ." Avea două fete mari și zicea că una să ia pogonul de pământ, alteia să-i rămână casa, iar băieții când s-or face mari, e mai lesne cu ei, că sunt băieți, dar fetele e greu să se mărite fără nimic. M-am dus la Aristide și l-am întrebat. „Habar n-am, zice, fi-meu, Tache, se ocupă cu chestiile astea, întreabă-l pe el." „I-am dat toți banii, dă-l în mă-sa", mi-a răspuns Tache. Nici măcar n-a vrut să stea de vorbă. L-am chemat iar pe Ciucă: „Ai martori că ai muncit la el?" „Păi toată lumea știe", zice. „Dar ai martori că nu ți-a dat nimic?" „Păi el trebuie să aibă martori, nu eu", zice Ciucă. Hm! Avea și el dreptate. M-am dus iar la Tache. „Ai chitanță că i-ai plătit cinci mii de lei?" „Care cinci mii de lei? zice Tache. L-am ținut pe mâncare și îmbrăcăminte." „Domnule Tache, îi spun, omul a venit la mine și declară că a muncit la dumneavoastră cinci ani de zile, cu o mie de lei pe an, cu mâncare și un rând de haine pe iarnă. El așa zice." „Minte, dă-l în mă-sa". „Are martori zic, are să te dea în judecată." „Să mă dea, zice, și eu am martori." Nu era de competența mea, așa că nu i-am făcut eu procesul, i l-a făcut alde Dobrescu, avocatul. Îl ții minte pe Ciucă? Era unul așa, înalt și slab, cu nasul mare, cam amelița de-un picior, îi scăpase odată securea în fluierul piciorului. Era pe primăvară. L-a apucat primăvara ailaltă și procesul tot nu l-a câștigat. Pe toamnă a căzut iar la pat și a murit în spital.

Șeful de post se opri și-și udă gâtlejul uscat cu un pahar de vin. Se uită la Țugurlan și mormăi:

– De ce nu beai?

Țugurlan apucă paharul și îl dădu pe gât. Se înnoptase de mult și între timp muierea aprinsese lampa și o pusese în firidă.

– Acum trei ani, vine la mine al lui Baltac cu falca ruptă. „Dom'șef, zice, dau declarație că așa și pe dincolo și mă duc și-l omor." „Pe cine, mă?" „Pe Tache al lui Aristide." „Ce ți-a făcut?" O chestie cu niște lemne... Într-o noapte Tache a trimis doi inși cu tunicile în cap, i-au spart lui alde Baltac geamul, au intrat peste el și l-au bătut numai în fălci. „Nu da nici o declarație, îi spun, du-te în... mă-tii, omoară-l, fă ce vrei, dar dacă te dovedesc cu martori, pușcăria te mănâncă." S-a pus alde Baltac la pândă și l-a prins; a stat și a așteptat câteva luni până a crezut Tache că nu mai e nimic și într-o noapte Baltac și cu frate-său, și ei tot cu tunicile în cap, l-au prins și l-au bătut tot așa, în fălci... Dar mai rău! Prinde orbul scoate-i ochii! Am anchetat cazul de față cu Tache și cu tat-său, domnul primar: „Baltac unde-ai fost în seara cutare, la ora cutare?" „În seara cutare, la ora cutare, zice Baltac, am fost la Pălămida să cumpăr niște blană." „Blana mă-tii, zic, lasă că-ți arăt eu ție." „Am martori că am plecat cu căruța și dacă vreți uite și hârtia de vânzare de la negustor cu data și ziua aia. Întrebați și negustorul." (Dracu să-l ia pe Baltac, cum băgase el în cap să se ferească! Chestia cu hârtia de la negustor nici eu n-aș fi putut să-l învăț

mai bine; nu știu cum o fi aranjat el cu negustorul și cum de-a pândit el ca chiar în ziua aia să-l prindă pe Tache!) L-am dat afară și i-am spus lui Aristide: „Domnule primar, vă spun eu, nu e ăsta!" A scăpat Baltac de pușcărie, că dacă nu venea la mine, ar fi fost în stare să se ducă orbește peste ăla și s-o pătească! Ei și acum, azi pe seară așa, stam eu în secție și-mi făceam raportul, începu șeful deodată cu alt glas, dând la o parte sticla goală și turnând din cealaltă. „Țârrr! Domnule șef, vino imediat la primărie că a sărit unul să-l omoare pe fi-meu!" „Cine dracu o fi nebunu ăla? mă întreb eu. Unde, domnule primar?" „La moară!" „Cine e?!" „Unul al lui Țugurlan!" Al lui Țugurlan! Cum să nu știu! Atunci, când cu chestia cu nunta, când l-ai bătut pe ăla la nuntă, crezi că n-am aflat?! Crezi că n-a venit ăla la mine?! „ Păi dracu te-a pus să zici ce i-ai zis? i-am spus eu. N-am dreptul să-l chem la secție fiindcă tu te-ai legat de el și nu el de tine." Dar cu muierea lui Stan Cotelici, când i-ai turnat laptele în cap? „Dă-l în judecată", i-am spus lui Stan Cotelici, dar el nu vrea să te dea pentru atâta lucru, că ar fi râs lumea de el, ar fi vrut să te chem la secție și să te bat. Te-am chemat? Nu te-am chemat! Puteam să te chem?! Puteam!!! Puteam să-ți trag, în mod legal, o bătaie a dracului, s-o ții minte cât oi trăi?! Cum să nu pot, d-aia sunt șef! N-am făcut chestia asta! Eu nu fac chestii d-astea! Dar acum, frate Peline, ai pus-o de mămăligă! încheie șeful de post pe neașteptate cu un glas dramatic. Ai crezut că-mi bat joc de tine când ți-am spus acolo în fața primăriei de ce n-ai venit să-mi spui mie!

– Chiar dacă știam, tot nu veneam, răspunse Țugurlan răgușit de tăcere.

Jandarmul se posomorî și nu mai spuse nimic timp de câteva minute. Rămase nemișcat, cu mâna pe pahar, cu pleoapele peste ochi. S-ar fi părut că acest răspuns îi amintea de ceva și că amintirea aceasta îl uimea, de altfel ca și răspunsul lui Țugurlan. Își ridică încet pleoapele și se uită la omul din fața sa cu privire străină, rece: nu mai înțelegea. Se posomorî din nou și turnă vin, de astă dată numai în paharul său, atât de mult îl stăpânea neînțelegerea. Nu se lipise oare nimic, din tot ceea ce spusese el, de Țugurlan? Se uită bănuitor la el și îl întrebă:

– Unde e pușca?

– E la mine.

– Ad-o încoace!

Țugurlan se ridică, se duse la paie și aduse arma. Jandarmul o luă și o puse alături, lângă el. Se făcuse târziu. Jandarmul se ridică, mai turnă un pahar, pe care îl bău din picioare, apoi spuse:

– Eu n-am să-ți fac nimic, dar ai lui Aristide n-au să se uite la bani ca să te bage în pușcărie. Bună-seara!

– Bună-seara, dom' șef! răspunse Țugurlan, cu un glas curat și ieși după el să-l petreacă.

Jandarmul nu-l mințise pe Țugurlan, tot ceea ce spusese era adevărat. Dar nu-i spusese totul. După ce Țugurlan fugise cu căruța, Aristide intrase în primărie furios și chemase la telefon pe pretorul plășii, cu care era prieten, și căruia îi ceruse să intervină la legiunea de jandarmi să vină cineva în comună unde șeful de post, ca un papă-lapte, a fost bătut și dezarmat de oameni. Primarul avea de mult bănuiala că șeful de post îi ascundea unele lucruri, nu descoperise nici până astăzi cine îl bătuse pe Tache acum trei ani, și vroia să scape de el, să fie mutat din comună.

Șeful de post înțelesese că dacă vine șeful legiunii și îl găsește fără armă o să fie sancționat și încercase să-l îmblânzească pe Aristide, dar Aristide se făcuse că nu înțelege și atunci jandarmul plecase spre Țugurlan, hotărât să facă orice ca să pună mâna pe armă.

Când îl văzuse pe Țugurlan în mijlocul bătăturii, înțelesese că acest om nu se sperie de el cu una, cu două, în primul rând era de mirare că nu fugise, și că nu va izbuti decât cu vorbă bună să-i ia arma. Dacă Aristide n-ar fi chemat legiunea, l-ar

fi iertat pe Țugurlan, l-ar fi ținut câteva zile la arest, i-ar fi tras de astă dată o bătaie pentru că sărise asupra lui și i-ar fi dat drumul fără să-i mai facă acte. Încât nu mințise nici când îi spusese la sfârșit că *el* n-o să-i facă nimic, dar știa că în aceeași seară va trebui să se întoarcă și să-l ridice și acest lucru nu i-l spusese.

Țugurlan era încă la masă când auzi poarta bătăturii deschizându-se.

– Tot eu sunt, Țugurlane, spuse șeful de post în șoaptă (era acum însoțit de doi soldați). Ce faci, te-ai culcat?

– Nu, taman mâncasem.

Șeful de post intră în curte și se așeză pe prispă.

– Țugurlane, Aristide a telefonat la legiune, îi spuse el. Când m-am dus la secție și am vorbit și eu cu legiunea, dom'majur mi-a dat ordin să te trimit acolo cu escortă; așa că îmbracă-te, ia-ți ceva de mâncare, și ceva bani dacă ai, și hai să mergem.

– Dom'șef, dar dumneata de ce n-ai raportat cum s-a întâmplat? Dumneata știi că eu nu...

– Lasă vorba, Țugurlane! Ți-am spus adineauri că n-am ce să-ți mai fac! După ce că-mi sari în cap, mai vreai să te și apăr.

– N-am nevoie de apărarea dumitale!

– Atunci îmbracă-te mai repede și nu mă mai ține aici!

Țugurlan intră în casă. Își luă o flanelă. Își puse pălăria pe cap. Nemaiavând ce să ia, vru să iasă, dar avu o clipă de neliniște. Rămase țintuit în mijlocul casei și i se păru că lumina lămpii scade și se face întuneric. Într-o clipă își aminti de arie, de snopii de grâu, de Moromete. („Ce-o fi făcând Moromete?" îl fulgeră prin cap și îi păru rău că n-are să mai poată să-i dea îndărăt sacul cu grâu.) Apoi neliniștea îi trecu și o strigă pe muiere din tindă. Îi spuse că are să se întoarcă, să n-aibă nici o grijă. Să nu i se întâmple ceva băiatului.

– Până mă întorc, mai du-te pe la soră-mea, sfârși el și ieși și trecu prin tindă, fără să se uite spre prag.

Acolo era băiatul și simțise că era mai bine să nu-l vadă.

XI

În acest timp, la Moromeți era liniște. Mai târziu, când întâlnindu-se cu Cocoșilă, cu Dumitru lui Nae și cu Iocan, avea să afle că Țugurlan a fost condamnat la doi ani închisoare, Moromete avea să întrebe: „De ce a făcut Aristide chestia asta? A înnebunit, sau ce e cu el? El nu-și dă seama că..."

Și nu mai spusese restul gândirii, de uimit ce era...

La ora aceasta însă, când șeful de post încheia procesul-verbal pe baza căruia Țugurlan avea să fie condamnat, Moromete dormea.

Erau istoviți toți, treieraseră chiar astăzi și se culcaseră devreme ca să se poată duce dimineață din nou, la arie. Ceata nu terminase și în afară de asta mai aveau de cărat paiele.

Cu toate că Niculae dăduse toată ziua cu furca la spatele mașinii și se simțea zdrobit de oboseală, când se făcu liniște deplină peste sat el deschise din nou ochii lângă spinarea tatălui său și, ca și data trecută când se hotărâse plecarea lui Achim la București, bucuria îi luă cu mâna oboseala și rămase treaz, cu privirea deschisă spre stelele de pe cer.

De astă dată tatăl său dormea dus și putu să se gândească în voie la el însuși și la dorințele lui arzătoare.

Din ziua aceea, de la seceriș, când plânsese pe miriște fiindcă frații își bătuseră joc de el, înțelesese că într-adevăr tatăl său nu era un tată din aceia pe care un copil, ca să i se îndeplinească dorința, trebuie să-l sâcâie mereu cu același lucru. Tatăl său era un om care gândea și gândirea lui era limpede, n-avea nevoie să se înghesuie în ea. Nu cu rugăminți putea să-l facă să-l dea la școală, ci cu argumente...

Și din ziua aceea începuse să le caute. Nu mai suflase o vorbă nimănui și ori de câte ori avea prilejul să rămână singur (de obicei seara la culcare sau ziua în grădină sub dud, sau la câmp pe o brazdă), se retrăgea în sinea lui și se gândea în liniște la acel lucru necunoscut care îi închidea calea: voința tatălui

său. Așezându-se jos cu coatele pe genunchi și cu fruntea aplecată spre pământ, încerca să-i pătrundă adânc taina, să afle cum și în ce fel trebuie să procedeze pentru ca de acolo să țâșnească hotărârea: „Pe Niculae am să-l dau la școală".

Prima descoperire pe care o făcu fu aceea că tatăl său nu spunea nici da, nici nu și socoti acest lucru drept o victorie; tatăl său ar fi putut spune *nu*, din capul locului! Gândindu-se ce lucru turburător ar fi să plece din sat și să învețe mai departe la școala normală, nehotărârea tatălui său (el așa credea, că era vorba de nehotărâre) căpătă pentru el proporții nemăsurate: îi pândea expresia chipului, privirea, mișcarea cutelor frunții și își spunea: „Se gândește, ah, ce bine! Să nu spun nimic, să nu suflu o vorbă, să-l las să se gândească".

Și între timp se gândea și el și în curând făcu altă descoperire, și anume că pentru frații și surorile lui școala era ceva absolut străin și îndepărtat, al cărei rost pe pământ nu-l cunoșteau și nici nu vroiau să-l cunoască. Descoperirea aceasta îl întristă puțin pentru mama lui. Ar fi dorit ca ea să știe să citească și să se bucure și ea așa cum se bucura el când îi cădea în mână o carte și o citea. Descoperirea îl făcu apoi să simtă pentru frați și surori dispreț și dușmănie. Ei nu numai că nu doreau cartea, dar încercau chiar să-i dea de înțeles că dacă el o dorește, asta n-o să le schimbe lor părerea despre el, tot la muncă au să-l pună și tot „țestosul ăla de Niculae care trebuie luat de urechi" o să-l numească. Tatăl său prețuia cartea, dar nici el într-atâta încât să înțeleagă că pentru cineva ea putea însemna totul.

Ajuns aici cu descoperirile, Niculae își dădu seama că trebuie negreșit, cu orice preț, orice s-ar întâmpla, să plece din sat și să învețe mai departe și descoperirea i se păru atât de revelatoare încât i-o comunică fără șovăială tatălui său.

– Tată, eu trebuie să mă duc la școală! spuse el într-o după-amiază la arie, cu un glas dramatic și amenințător, în auzul întregii familii.

– Du-te, mă! răspunse Moromete cu simplitate, și toți, până și maică-sa, izbucniseră în hohote.

Tatăl său avusese un glas din care înțelegea că era vorba de școala asta din sat.

– O să vedeți că am să mă duc, răspunse Niculae, de astă dată fără să se mai tulbure, cu acea convingere care nu mai avea nevoie să fie dovedită.

Și în clipa aceea se produsese desprinderea de familie, un sentiment tainic, care trebuia ascuns în adâncul sufletului: avea încă nevoie de ei, nu putea zbura fără ei.

Începuse apoi atacul. Totul trebuia făcut prin mama, de ea se simțea încă legat și fără ajutorul ei nu putea să înceapă lupta.

– Mamă, eu, dacă mă însor, am dreptul la două pogoane de pământ, nu e așa?

– Întâi să te faci mare și pe urmă să te gândești la însurătoare, răspunse mama.

– Mamă, dacă ia Tita un pogon și Ilinca un pogon, partea mea, mă lasă să mă duc la școală? Eu n-am nevoie de nici un pământ, să-l ia ele și să mă ajute să plec.

– Niculae, Niculae, nu ne arde nouă de școală! răspunse mama după câteva clipe de uluială.

– Ba să le spui, mamă, să vorbești cu ele, că eu la toamnă plec! Zău că plec, fug!

Niculae nu știa totuși ce se petrecea cu mama lui. În duminica următoare ea rămase mai la urmă în biserică și, când se termină slujba, îngenunche în fața altarului. Preotul o văzu și, deschizând mica ușă, o întrebă cu blândețe:

– Ce este, Catrino, vrei să te spovedești?

– Părinte, aș vrea să mă spovedesc, că iar n-am odihnă în somn!

Parohul Petre Provinceanu nu era pentru mama un sfânt. Știa că în timp ce le îndemna pe femei, la biserică, să țină post și să nu păcătuiască, el mânca de dulce și păcătuia. Când era mai tânăr era chiar hrăpăreț, umbla după muieri și îi plăcea să

tragă la măsea. Nu mai târziu decât cu un an în urmă săvârșise un mare păcat certându-se cu celălalt paroh mai tânăr, în altar, pentru leturghii. Toate acestea nu scădeau însă în ochii mamei „harul" preotului. „Părintele are copii în școli, o duce și el greu!" spunea ea. Preotul se așeză în strană și o chemă pe Catrina sub patrafir.

– De ce nu dormi? o certă el. Să știi că uneori când ești prea ostenit, nu te odihnești bine. Ați terminat de secerat?

– Am terminat, părinte, l-am cărat la arie.

– Ei, ia spune, ce mai este? Te-ai certat iar cu copiii vitregi?!

– Nu, că eu de mult nu le mai zic nimic!

– Dar zic ei.

– Nu mai zic nici ei, că i-am lăsat să facă ce vor. Dumnezeu a avut grijă de mine și m-a iertat din partea lor, nu mai visez la nimic.

Preotul spuse o rugăciune scurtă, o închină pe mamă peste patrafir și apoi se făcu tăcere.

– Părinte, începu mama într-o șoaptă reculeasă, am un băiat și nu știu ce e cu el... A zăcut de friguri toată vara... Părinte, l-am crescut și eu cum am putut și de dat la școală l-am dat ca și pe ceilalți... Ba se ducea, ba nu se ducea, că îl trimiteam cu oile și iarna era desculț... Nu știu ce să fac, părinte, că tat-său nu se uită la el și mi-e milă de el că slăbește și plânge pe sufletul meu! S-a lipit învățătura de el! Ar munci el, săracu, dar e slăbuț și fetele alea sunt rele. Că nici el nu e bun, dar îl doare și pe el inima când vede alți copii prin școli. Îi e necaz, râd de el și n-am ce face... M-am gândit, părinte, că ar fi bine să plece de-aici.

Mama se opri și părintele nu întrerupse tăcerea ei dureroasă! Deodată mama oftă din adâncul inimii și își acoperi fața cu palmele.

– Am avut un vis, părinte, și nu pot să mă mai odihnesc. Când pui capul pe căpătâi și închid ochii, văd visul.

– Spune visul, șopti preotul ocrotitor.

– L-a prins odată frigurile pe miriște și în ziua aia eram pe terminate la secere și se făcea seară și fetele voiau să sfârșim până seara, să nu mai venim și a doua zi și s-au pus cu gura pe el ca să dea mai repede. El, săracul, a dat, dar e numai inima de el, părinte, și a ostenit băiatul și a doua zi l-au prins frigurile. Cum eram pe miriște – că nu terminasem – tat-său l-a trimes acasă și el s-a dus și când am venit și noi pe la nimiez l-am găsit în mijlocul bătăturii, zăcea la soare. Nu știu ce mi s-a părut mie, părinte, că nu mai mișcă! „Niculae, scoal' că te calcă căruța!" M-am dat repede jos și l-am tras de acolo. Noaptea am avut visul... Se făcea că îl luase sanitarul la spital – că așa ne-a tot spus, să-l băgăm în spital – și eu mă sculasem de dimineață să mă duc să-l văd. Mergeam spre spital așa spre revărsatul zorilor și ostenisem. M-am așezat pe iarbă să mă odihnesc. Când mă uit pe cer, văd o stea. „E steaua lui Niculae", am auzit un glas. M-am ridicat de pe iarbă și se făcea că ajunsesem. Mergeam încet pe dealul ăla și în vale se vedea spitalul. Când mă uit eu în curtea spitalului văz o luminiță la morgă! O lumină mică și albastră, ca o stea. Și atunci am auzit glasuri cântând: „La Cristos împăratul!" „Doamne, a murit băiatul", am zis eu.

Mama se opri din nou și tăcu câtva timp.

– Dar n-am simțit eu, în vis, nici o durere, părinte, continuă apoi cu alt glas, dar de câte ori îl văd cum se uită la mine cu ochii, mi se face rău și-mi tremură picioarele. Că el nici nu îmi mai spune, dar eu îl simt după ochi și mi-e frică să nu moară dacă nu se duce la școală. Ce-o fi steaua aia care am visat-o, părinte?

– E steaua lui, răspunse preotul.

– Și lumina aia de la morgă mi-e frică să nu fie moartea, părinte! mărturisi mama turburată. Că dacă nu-l lăsăm pe băiat să-și urmeze steaua lui, moare!

– Învață bine, băiatul? întrebă preotul.

– Părinte, el a fost rar la școală, dar a luat premiul întâi.

– Cât pământ aveți?

– Eu am lotul meu, șapte pogoane.

– Să-l ajute fetele și să le rămână lor partea lui de pământ.

– O, părinte... murmură mama în prada unei mari turburări. Fetele trebuie să-l ajute, că e pământul meu, și dacă vreau nu le dau, dar e tat-său care nu se poate înțelege nimeni cu el. Avem datorii mari la bancă și la fonciire.

– Ai vorbit cu el?

– I-am spus odată: „Ilie, fă și tu ceva pe lumea asta, dă-l pe băiat la școală".

– Și el ce ți-a răspuns?

– Le-a spus fetelor. „Auziți ce zice mă-ta, că să-l dăm pe Niculae la școală!" Râde, părinte, nu-i pasă!

– Nu trebuie să te superi pe el! o sfătui preotul cu blândețe. Vreai să vorbesc eu cu el?

– Asta am vrut să te rog, părinte, șopti mama cu un glas gâtuit, dar preotul îi acoperi șoapta cu o rugăciune și după ce o închină din nou peste patrafir îi puse întrebările spovedaniei: A mințit? A furat? A făcut farmece?

Mama răspunse că s-a ținut cât a putut să nu facă nici un păcat de la ultima spovedanie încoace, dar că i-a mai scăpat. Dar n-a făcut farmece și n-a furat în viața ei!

– Ăsta e păcatul de care mă tem, să nu moară băiatul, spuse ea din nou și începu să plângă liniștită și ușurată, în timp ce preotul spunea rugăciunea de încheiere.

Acasă mama îi spuse lui Niculae, și Niculae, oho! sărise în sus: era o idee grozavă. Și pe loc îi venise și lui una: să se ducă să vorbească cu învățătorul. Se dusese și vorbise chiar azi pe seară și acum stătea în întuneric pe prispă la spatele tatălui său și chicotea în sinea lui gândindu-se că tatăl nici nu știe ce-l așteaptă. „Dar dacă nici așa n-o vrea?" i se strecură apoi îndoiala în suflet. Îl cunoștea bine! Era în stare să-i spună atât părintelui cât și învățătorului că dacă părintele și învățătorul îi dau niște bani de la ei, atunci el, Moromete, „consimte cu cea mai mare plăcere" să-l dea la școală.

„Ba o să consimți tu și așa! gândi Niculae uitându-se supărat la spinarea lui taică-său. Păi sigur, dacă vouă puțin vă pasă de mine, credeți că așa merge! Să vedeți voi cum vinde ea mama două pogoane ale mele și mă dă! A, mamă! exclamă Niculae cu inima ticăind de recunoștință pentru ea. Când ies învățător, o să-ți cumpăr o fustă de catifea și n-am să te las să mai muncești. Iar tu, Tito și Ilinco, mânca-v-ar câinii, ce-o să vă pară vouă rău când m-oți vedea învățător!" „Niculae, ești învățător?" o să spună Ilinca cu privirea plecată. „Păi sigur că sunt, ce credeai tu?" o să-i răspundă el bățos și încă supărat de câte a îndurat din partea lor. „Nu-mi iai și mie o rochie, Niculae?" o să se roage Tita. „Nu-ți iau. Când eu spuneam să mă duc la școală, râdeai. Râzi și acuma!" Iar lui Paraschiv o să-i spun așa: „Bă, nene, ia spune, mă, ce învelește pisica?" adică o să-i aducă aminte de cuvintele lui tâmpite de la secere, când a plâns din pricina lui.

Astfel gândea Niculae, tremurând de bucurie, de speranță și de teamă, în timp ce liniștea nopții cobora din ce în ce mai jos pe pământ. În salcâmi țânțarii bâzâiau. Undeva în tindă cricăia un greier. Fără să bage de seamă liniștea pământului se strecură încet în inima lui Niculae și privirea lui deschisă spre lumea fantastică a cerului plin de stele se închise pe nesimțite. Gândurile lui răzbunătoare se topiră și ele ca și când n-ar fi fost.

XII

Niculae nu știa că tatăl său se gândea la el mai puțin decât oricând.

Știri neliniștitoare îi veniseră lui Moromete la urechi. Ieri-seara se întâlnise cu Scămosu, negustor de găini, care îi povestise ceva despre Achim, iar de dimineață auzise pe unii vorbind că s-a dus cineva la obor să vândă grâu și că s-a întors

cu căruța îndărăt: negustorii de cereale dădeau pe dublă nici mai mult nici mai puțin decât douăzeci de lei.

Știrea despre prețul pieței i se păru lui Moromete cam fără rost (cu toate că îngrijorătoare, deoarece pentru a urca în toamnă la cincizeci și în iarnă la șaizeci-șaptezeci ar fi trebuit ca piața să ofere acum pentru dubla de grâu cel puțin treizeci-patruzeci de lei) și nici nu vru să se gândească prea mult la ea, dar de-a dreptul de neînțeles i se păru ceea ce îi povesti Scămosu despre Achim.

Nu spuse nimic nimănui, încercând să priceapă singur, dar câteva zile mai târziu, după ce termină de cărat paiele și măcină, renunță să mai înțeleagă.

Era sâmbătă după-amiază și mama făcuse pâine nouă. Fetele puseră pe masă o strachină cu borș de lobodă, dar nimeni nu vroia să strice gustul pâinii cu borșul acela, o mâncau goală, trântiți prin colțurile tindei. Singur Moromete stătea la masă cu o înfățișare nepătrunsă și și-l strica. După felul cum umbla în strachină ai fi zis că își alege gândurile cu lingura și le mănâncă. Dar nu-i plăceau și într-o vreme rotindu-și privirea în toate părțile deodată lăsă lingura pe masă și spuse:

– Să mă ierte sfânta pâine, că sunt cu ea în mână, dar eu vă spun că nu înțeleg care e situația. Adică cum, exclamă el în culmea nedumeririi, punând pâinea pe masă și dând-o la o parte cu dosul palmei, d-aia te-ai dus tu acolo?!!

Niculae se uita la tatăl său cu un zâmbet uitat, cu o anumită superioritate înțepenită, vrând să spună că el știe despre ce e vorba, dar că plăcerea de a aștepta să se confirme că el știe e mai mare decât aceea de a anticipa pentru ceilalți.

– I s-a tăiat foamea lui tata, spuse Ilinca cu același zâmbet ca al lui Niculae, și fiindcă Moromete apucă din nou lingura cu o grabă și cu o enervare mincinoasă, ea puse mâna pe oală și îl întrebă: „Mai vrei?“ Și fără să-i aștepte răspunsul, răsturnă toată oala cu borș în strachină.

– Cum, mă?!! D-aia te-ai dus tu acolo? repetă Moromete și se uită țintă la Ilinca, supărat.

– Unde să mă duc, tată? întrebă fata.

– Cum unde? La București.

Paraschiv tresări. Era vorba deci de Achim. Trecuseră aproape două luni și Achim nu trimisese nici un leu. Nu cumva tatăl a intrat la bănuială? După felul cum vorbea se înțelegea lesne că dacă n-a intrat la bănuială, în orice caz a aflat ceva, i s-a povestit ceva. Dar cine și ce putea să-i povestească și să-i trezească vreo bănuială? În afară de ei trei și Guica nu știa nimeni de planul lor. Se prefăcu că nu înțelege și își luă o înfățișare nepăsătoare, așteptând însă la pândă să audă despre ce e vorba.

– Mă întâlnesc cu alde găinaru ăsta, cu Scămosu, începu Moromete și-și înghesui de la bun început umerii în sus, dând de înțeles că cele ce vor urma vor fi fapte brute, neînsoțite de comentarii și să înțeleagă cine poate.

„Mă, zice, Moromete! Fi-tău ăla, Achim, e mare și tare, mă, la București.“

„Ce vorbești-m'?“

„Păi, dar!!!“ zice.

„Ei, cum?“

„Uite-așa.“

„De ce, mă, Scămosule?“

„Moromete, ascultă aici la mine, zice, vândusem găinile, eram la Obor și ce zic eu: să intru nițel, să iau o țuică! Ei, intru eu și iau țuica, o beau și dau să plec. Era pe seară așa. Ce să plec, că țuica veni și-mi făcu foame. M-așez la o masă și cer o ciorbă, zic, stai să mănânc o ciorbă că n-o fi foc! (Aveam eu de mâncare, dar zic că stai să iau ceva cald.) Mi-aduce ăla ciorba, chelneru ăla, mănânc eu și mă ridic să plec. Când să plec, să ies pe ușă, cu cine crezi că dau piept în piept?“

„Cu cine, mă, Scămosule?“

„Bă, Ilie, cu alde fi-tău, mă!“

„Ce vorbești, mă?"

„Păi dar!!! Cu Achim, mă! Cu fi-tău Achim. Era cu o fată, cu una (nu știu dacă îți mai aduci tu aminte de ea) fusese într-o vreme servitoare p-acilea pe la popa Provinceanu, una Nina de pe la Balaci. Mă, Ilie, mă uit la ea, se făcuse frumoasă, mă, a dracului. Parcă era cucoană. Cu buzele uite atâta date cu roșu, ca pe deșt și cu rochie pe ea și cu unghiile tot așa, ascuțite și roșii. Achim și el: cu haine pe el, așa ca la București, de! Cu pantofi, cu cravată la gât... Mare și tare, Moromete, era să nici nu-l mai cunosc. Bă, Moromete, o văz pe Nina aia că se apropie de tejghea, ia două ouă fierte, le taie cu cuțitu ca pe varză, le scobește acolo și numaidecât le și înghite. Achim al tău, cu chef! Mă apucă de mânecă și nu, că să stau cu el la un pahar de vin. «Nu poci, mă, neică, trebuie să plec că nu mai am ovăz la cai.» Nina aia, o văz și pe ea că vine lângă fi-tău Achim și-l apucă de după gât: «Hai, mă, iubitule, zice, că mor de sete, lasă-l pe ăsta, dacă nu vrea» (adică pe mine). Și îl trăgea de gât să se așeze la masă."

Moromete se opri. Își aruncă privirea spre Paraschiv și Nilă, o clipă, apoi se uită afară:

– Aia e! spuse el. Mai deștept ca voi.

– De ce mai deștept ca noi?! se umflă Paraschiv. Ce, n-are și el voie să intre undeva și să se așeze la o masă?

Trebuia înlăturată cu hotărâre bănuiala. Acum că rămăseseră la secere și munciseră, trebuiau să aștepte să se vândă grâul; făcuseră aproape cinci sute de duble și era o neghiobie să lase acasă atâta grâu, iar ei, Paraschiv și Nilă, să fugă la București fără să ia nimic. De obicei grâul se vindea mai încolo, prin toamnă (îndată după treieriș, prețul era totdeauna scăzut), încât hotărâseră să aștepte până după Sfânta Maria Mică și să plece înainte de culesul porumbului. Văzând că tatăl său tace, Paraschiv insistă:

– Și dacă avea pantofi și cravată, ce? Le-o fi găsit ieftin și le-o fi luat. Că așa e la București, după ocazie.

– De ce, Paraschive?! răspunse Moromete cu candoare: Am zis eu ceva?

– Nu, dar spui că Scămosu așa și pe dincolo! Il... pe mă-sa de Scămosu! Te iai după el?

Moromete se uită afară și părea că se gândește acum la altceva.

– Cică odată, un om și-a trimis băiatul la București, spuse el. După un an vine cineva și-i spune: „Mă, l-am văzut pe băiatul ăla al tău. E rău de el." „De ce?" „Mă, zice, înjura." „Nu e nimic", zice omul. După un an vine iar ăla: „E rău de băiatul tău, zice, l-am văzut cum se bătea cu unii, era plin de sânge!" „Nu e nimic, zice omul, trece." Când s-a întâlnit a treia oară, ăla n-a mai îndrăznit să-i spună. „Nu îndrăznesc să spun, zice, e rău de tot." „De ce?" „L-am văzut cum îl duceau legat, furase." „Da, nu e prea bine, a zis omul, dar trece și asta." În fine, când se întâlnesc ei iar după un an, omul întrebă: „Nu l-ai mai văzut pe fi-meu?" „Ba l-am văzut", zice. „Ei?" „Mă, zice, acum era bine! Ieșise din închisoare și l-am găsit într-o cârciumă cu niște muieri. Chefuia acolo cu ele, bea vin." Dar omul a dat din cap: „Nu, zice, acum e rău; asta nu mai trece".

Moromete se uită câteva clipe în jos, printre genunchi, scuipă subțire printre dinți și încheie:

– Aia e!

Se ridică apoi după prag și ieși afară. Ieși întâi pe prispă, unde rămase câteva clipe pe gânduri, apoi se dădu jos și nu se mai văzu. În tindă se făcu tăcere deplină. Povestirea scurtă a tatălui le uluise pe fete și pe mamă. Niculae rămăsese în colț, cu dumicatul uitat în gură. El nu înțelesese bine tâlcul celor povestite și de aceea rupse tăcerea și întrebă:

– Cum? Ce-a făcut! Ce-a făcut, Ilinco?

Fata, cu mătura în mână, îl înghioldi:

– Scoal' în sus d-aici, să mătur, și mai taci din gură!

Uimit de tăcerea nefirească din tindă, Niculae se urcă pe prag și făcu loc. Ilinca începu să mături apăsat, ocolind labele picioarelor celor doi frați vitregi. În cele din urmă li se adresă și lor, scurt, întunecat: La o parte să mătur!

XIII

Moromete nu credea totuși că era chiar așa de rău, că într-un timp atât de scurt Achim prinsese gustul să cheltuie banii pe care îi câștiga cu vin și cu femei, dar nu-i plăcea ceea ce auzise și mai ales nu înțelegea. La urma-urmei pentru ce a socotit Achim că e mai bine să-și cumpere haine, pantofi și cravată, când fusese vorba că primii bani pe care avea să-i câștige trebuia să-i trimită acasă? Nu fusese de față când tăiase salcâmul? Se împrumutase la Aristide cu o sumă neobișnuit de mare și nu știa Achim, nu presupunea, că acest împrumut, care avea să se facă în urma lui, trebuia acoperit tocmai de el, de Achim?

Punându-și aceste întrebări, Moromete se văzu silit să răspundă că într-adevăr Achim nu știa și nu presupunea, altfel totul ar fi de neînțeles. Se pare că Achim luase drept bună ideea că dacă la toamnă aduce trei mii de lei, toată povestea s-a încheiat.

„Fie!“ gândi Moromete și îl scoase pe Achim din socoteli... Până la venirea lui n-avea nici un rost să mai pomenească de el. Bineînțeles însă că Paraschiv și Nilă nu trebuiau nici ei să mai aibă pretenții la grâu, adică din vânzarea care se va face curând pentru târgul de la 6 august trebuiau să cumpere numai fetele, urmând ca la târgul de Vinerea Mare, când se va întoarce Achim cu bani, să-și cumpere ei, să-și ia numai ei de îmbrăcăminte.

Fonciirea și banca aveau să fie plătite tot din grâu, și anume grâul care li s-ar fi cuvenit lui Paraschiv și Nilă, dacă Achim ar fi trimes bani. Cum Achim n-a trimes, și după cât se poate

înțelege, nici nu va trimete, va veni la toamnă cu toți banii, e cât se poate de limpede că Paraschiv și Nilă trebuie să aștepte ca Achim să se întoarcă.

Cu podul plin de grâu, Moromete simțea bine pământul sub picioare. Cinci sute de duble erau acolo, în pod, în mod sigur. Patruzeci pentru sământă, o sută șaizeci pentru făină până la anul. Rămâneau trei sute de duble de vânzare.

De pildă (gândea Moromete):

Și dacă: 300 × 60 = 18 000 lei!

300 × 50 = 15 000 lei, era rău?!

Dar dacă: 300 × 70 = 21 000 lei? Ei?! Era exclus?

Anul trecut în octombrie, oborul din Costești dădea 70 de lei.

În orice caz:

300 × 50 = 15 000. Admitem cazul cel mai rău!...

4000 Aristide

5000 banca (plus dobânda, n-are importanță!)

2000 fonciirea

Total 11 000

Din cincisprezece mii rămâneau patru mii de lei pentru fete, adică exact cât aveau să primească și Paraschiv și Nilă când s-o întoarce Achim de la București. „Dar prăpăditul ăla de Niculae? se întrebă Moromete într-o zi, aducându-și aminte de el. Nu mai spun de mine și de mă-sa, pe noi ne lăsăm la o parte, dar a secerat și el anu ăsta, ar trebui să-i iau și lui ceva! Dar ce să-i iau, că el vrea la școală! Auzi ce-i trece prin cap!“

– Vrei la școală, Niculae? îl întrebă pe băiat cu un glas ciudat, vesel, și Niculae nu băgă de seamă această veselie ascunsă și sări ars:

– Da, taicule!

Stătea pe prispă cu burta pe carte, iar tatăl său stătea mai încolo cu coatele pe genunchi. „Așadar? Nu cumva?“... îi trecu prin cap lui Niculae.

– Mă, Niculae, păi n-am cu ce, taicule! zise Moromete cu duioșie și blândețe, dar totodată cu gravitate și hotărâre. Era pentru întâia oară când îi vorbea astfel. Trebuie cheltuială și de unde să luăm noi bani?! Spune și tu! mai adăugă Moromete.

– A!... făcu Niculae stins și chipul lui se lungi și se îngălbeni.

Dar își reveni curând. Tatăl său nu știa pesemne de ideea renunțării lui la pământ. Nu zise nimic, nu i-o spuse de teamă ca tatăl său să n-o respingă imediat. Dacă și această din urmă speranță s-ar prăbuși? Ca să aibă puterea trebuitoare, ideea trebuia să vină din partea învățătorului și a preotului, așa se înțelesese cu maică-sa, încât tăcu mâlc, se întoarse cu nasul în carte și după ce oftă fără voia lui, își văzu de citit.

Era duminică după-amiază și Moromete întârziase să iasă la drum pe la oameni din pricina socotelilor pe care și le încheiase în cap.

Vru să se ridice și să plece, dar ceva îl opri, și anume tăcerea lui Niculae, faptul că acesta primise cu destulă resemnare, așa i se păruse, știrea că nu va putea să meargă la școală. Din nou acel sentiment de vinovăție îi dădu târcoale și, neștiind ce să facă, se apropie de băiat și se așeză lângă el.

– Ce citești tu? îl întrebă după câteva clipe de tăcere.

– O carte! răspunse Niculae cu totul absorbit.

– O carte? se miră Moromete.

– Hai, tată, lasă-mă în pace! se încreți Niculae sâcâit. În viața mea n-am să mai vorbesc cu tine despre cărți și nici să-ți mai citesc eu iarna...

– Și dacă n-ai să mai citești, ce!

– Lasă-mă în pace!

– Niculae, tu te superi degeaba! se rugă parcă Moromete întristat. Dacă aș avea eu cu ce, crezi tu că nu te-aș da eu pe tine la școală?

– Nu m-ai da! răspunse Niculae arțăgos. Nu m-ai lăsat tu nici aici în sat! M-ai trimes cu oile. Și când te rugam și eu: „Tată, cumpără-mi măcar *Citirea*", te răsteai la mine.

Niculae se foi cu burta pe prispă și rămase apoi cu nasul în carte, nemișcat și furios. Nu mai citea. Moromete se posomorî și nu știa ce să mai zică. Avea dreptate Niculae, nici măcar nu-l auzea când se ruga să-i cumpere cărți.

– Dacă vreai, du-te și la anul pe clasa a cincea și am să-ți cumpăr cărți. Te las să faci șapte clase, încercă tatăl să-l îmbuneze, dar Niculae parcă nici nu-l auzea.

De lângă grajd, unde dormea la umbră, Duțulache ridică botul și dădu veste că s-a oprit cineva la poartă. Niculae se uită și sări în capul oaselor.

– Tată! Popa și dom' învățător! șopti el.

Moromete se uită și el la poartă, dar nu înțelese. Preotul și învățătorul se opriseră într-adevăr în dreptul casei lui, dar ce căutau ei la el, pentru ce se opriseră? Se ridică de pe prispă și rămase în picioare.

– Plecăciune, părinte! spuse el cu pălăria în cap. Bună ziua, domnule învățător! Mă căutați pe mine?

– Tată, du-te la poartă, ce mai stai? șopti Ilinca din odaie, închizând fereastra. Aoleo, uite cum stă și se uită!

– Dă în câini, Moromete! zise părintele și intră în curte însoțit de învățător.

Mama dormea ostenită în odaie. Se trezi și când văzu pe fereastră apropiindu-se de prispa casei pe părintele Provinceanu, se pierdu cu totul și ceru fetei să-i dea fusta și bluza cu care se ducea la biserică. Ilinca săltă capacul lăzii și i le aruncă, iar mama și le trase pe ea cât ai clipi din ochi. Era aprinsă la față de tulburare și parcă îi tremurau mâinile.

– Ei, ho, că n-o să intre în casă! o liniști fata.

– Taci din gură, așterne velința aia nouă pe pat.

Niculae intră și el în casă și sări în dreptul geamului unde se piti să poată auzi totul fără să fie văzut.

– Ce s-a întâmplat, mamă? Ce caută la noi? întrebă Ilinca.

– Nu știu, de unde să știu eu? minți mama. Niculae, fugi de acolo, nu ți-e rușine?

Afară, Moromete tot nu se dumirea. Îi ținea pe musafiri în picioare lângă prispă. Învățătorul se supără și îl luă peste picior.

– De ce nu ne dai ceva să ședem, Moromete? Sau te-am deranjat?

– Aoleo! se scuză Moromete tresărind. Poftiți în casă! Poftiți!

– Lasă, nu mai poftim, stăm pe prispă, zise învățătorul cu același glas.

Arăta pentru gazdă un dispreț pe care înadins nu-l ascundea. Nici măcar nu se uita la el, îi vorbea uitându-se în altă parte, iar când Ilinca aduse din casă două căpătâie înflorate și le puse pe prispă, învățătorul refuză la fel de nepoliticos, spunând să i se dea mai bine un scaun. Zăpăcită și roșie de rușine, fata aduse un scăunel din acelea cât șchioapa (altele nu aveau) și învățătorul se urcă pe prispă și se așeză pe el țărănește. Preotul ceru și el un astfel de scaun, peste care însă puse căpătâiul înflorat, să-i fie moale.

– Unde e băiatul? întrebă învățătorul.

Niculae se înfățișă în pragul prispei dar nu se apropie, rămase acolo tulburat, cu capul lui mare și cu izmenele cu un crac mai lung și cu unul mai scurt.

– Mai ești bolnav? îl întrebă învățătorul.

– Nu mai sunt.

– De ce ții băiatul bolnav, nea Ilie? îl întrebă învățătorul pe Moromete fără respect. Sau crezi că frigurile nu înseamnă boală? Păi dumneata știi că de friguri poți să mori? Sau unde dumneata ești sănătos, puțin îți mai pasă de copil?! Nea Ilie, reluă învățătorul, strâmbându-și buzele și clătinând din cap fără considerație, am venit la dumneata fiindcă mi-a spus părintele, dar să știi că n-aș fi venit! Du-te, Moromete, se adresă apoi lui Niculae, făcându-i semn cu capul. Să stăm nițel de vorbă cu tac-tău.

Niculae pieri după colțul casei. Nu mai avea nici o îndoială: Învățătorul avea ceva în felul lui de a fi care te făcea să înțelegi

că știe el lucruri pe care când i le va spune lui taică-său, acesta va rămâne mut și nu va mai putea decât să zică: „Bine, domnule învățător, dacă așa stau lucrurile, văd și eu că n-am nici o ieșire și că trebuie să-l dau pe băiat la școală.“ Și Niculae era atât de convins că așa are să se întâmple totul, că o luă încet spre grădină să se culce sub dud și să trăiască singur bucuria acestor clipe hotărâtoare.

El se înșela însă. Învățătorul avea acea înfățișare a cuiva care știe că întreprinde ceva zadarnic; dacă ținea totuși să-i spună omului ce credea, o făcea în nădejdea că poate va fi totuși înțeles și atunci, cine știe, spusele lui vor pătrunde prin carapacea groasă pe care orice țăran o are, oricât ar fi de deștept, peste creierul lui.

Preotul însă era mai încrezător și-i arăta lui Moromete mai multă considerație.

– De ce te-ai lăsat de politică, Moromete? întrebă el parcă încântat că Moromete făcuse această ispravă. Taman acum când a început mie să-mi placă, nu-ți mai place dumitale.

– Nu m-am lăsat deloc, sfinția-ta, răspunse Moromete. Îi dau înainte!

– Atunci să te văd, ai să vii la întrunire?

– Care întrunire?

– Poimâine-seară la Aristide, la bancă. Vine prefectul! „Îl fac pe Moromete ajutor de primar“, spunea Aristide azi-dimineață.

Moromete întoarse privirea să vadă dacă preotul nu glumește. Nu glumea deloc.

– Altă treabă n-am eu acuma, părinte, decât să fac politică cu Aristide! spuse Moromete enervat brusc.

Și preotul începu să râdă:

– Păi ziceai că îi dai înainte!

– Îi dau eu, dar... spuse Moromete și nu-și termină gândul, se supără parcă și mai rău și-și plecă fruntea. Sunt plin de datorii, părinte, continuă apoi după câteva clipe, ridicându-și

din nou fruntea. Am făcut și eu câteva boabe de grâu și mă gândesc cum să fac să-mi rămână și mie să am de pâine.

– Lasă, nu te mai plânge, cu cinci sute de duble de grâu, zise preotul, și Moromete îi aruncă o privire bănuitoare, întrebându-se de unde știe popa cât grâu a făcut el.

Îi trecu prin cap că popa a auzit că are grâu mult și că a venit după căpătat pentru biserică. Se știa că părintele Provinceanu avea de gând să strângă de la oameni să zugrăvească biserica, dar celălalt paroh strângea și el pentru biserica lui care era neterminată și oamenii nu vroiau să dea pentru două biserici.

– Păi, mai am altceva afară de dublele alea? zise Moromete cu un glas care dădea de înțeles că dacă părintele nu avea grâu, în schimb avea leafă și leturghii la biserică.

– Nu te speria, că nu ți le ia nimeni, spuse învățătorul ghicindu-i gândul. Uite de ce am venit, nea Ilie...

Moromete asculta jupuind un ziar împăturit să-și facă foiță pentru țigară.

Învățătorul vorbi timp de câteva minute și spuse că nu se poate ca un băiat așa cum avea Moromete să nu urmezae mai departe o școală superioară. Nu luă în seamă nici un fel de împotrivire. Datorii a avut Moromete o viață întreagă și va avea o viață întreagă. Nedându-l pe băiat mai departe la școală, nu va scăpa de datorii, dar de nenorocit îl va nenoroci; băiatului îi place cartea și va suferi cât va trăi din pricina asta, n-o să fie niciodată om întreg dacă rămâne aci în sat. Asta s-o știe de la el, de la învățător, care îl cunoaște pe băiat de patru ani!

– Dă-ți băiatul la școală, nea Ilie! porunci învățătorul cu un glas a cărui tărie îl făcu pe Moromete să tresară cu putere. Nu e băiatul meu, e al dumitale. Are frați, surori! Să-l ajute! Și dacă îl dai la școală, n-o să mai aibă el nevoie de pământ, și rămâne fraților și surorilor partea lui de pământ. Și dacă frații și surorile nu vor să-l ajute, vinde partea lui de pământ.

Învățătorul se opri și urmară câteva clipe de tăcere. Atunci începu să vorbească preotul. El atrase atenția că învățătorul n-are nici un interes în chestia asta, dar își da seama că trebuie să-și facă datoria și să spună părinților care e soarta care îl așteaptă pe băiat. După care preotul începu să dezvolte ideea învățătorului (de fapt a mamei) că adică băiatul nu e bun de muncă și că s-ar putea să moară dacă îl mai ține aci.

Moromete tăcea mereu și continuă să tacă și după ce preotul se opri. Se vedea că e cu totul copleșit de întâmplare. Niciodată n-ar fi bănuit că fiul său putea fi ceea ce spunea învățătorul că este. Pe neașteptate, ceva nou, asemănător unei legi neîndurătoare, se ridica în fața lui și îi poruncea: trebuie să faci acest lucru!

Învățătorul rupse tăcerea:

– Hai să mergem, părinte! și Moromete, la auzul acestui glas, se zăpăci și se ridică în picioare.

– Domnule învățător, stai puțin... păi... problema asta... care școală și cum să fac eu să...

– Te învăț eu ce să faci, nea Ilie, îl asigură învățătorul cu un glas mai binevoitor. Fă dumneata rost de bani și te învăț eu ce trebuie făcut. Bună seara!

Ceea ce se mai petrecu nu durǎ mult. Ilinca auzise totul din casă, văzuse zăpăceala tatălui ei și cum rostise el cuvintele din care se înțelegea că învățătorul și preotul biruiseră și, fără să spună vreun cuvânt, ieși afară și se întoarse repede cu soră-sa mai mare. Moromete intră în odaie, își desfăcu brațele și rămase așa, nemișcat, în formă de cruce, cu înfățișarea celui care n-are putere să se împotrivească soartei. Urmă o luptă scurtă și îndârjită, cu zvârcoliri neputincioase din partea fetelor.

– Eu sunt stăpână! puse mama capăt strigătelor și amenințărilor cu care fetele încercau s-o sperie. Nu vreți să-l ajutați, vând partea lui de pământ și am terminat socoteala. Alegeți, una din două.

În grădină, Niculae citea întins pe burtă și era atât de absorbit încât abia când amurgul îl împiedică să mai citească, își aduse aminte că acolo pe prispă soarta lui s-a hotărât de mult.

Sări în picioare și, alergând în casă, nimeri tocmai la sfârșit, când surorile, tăcute și întunecate la față, ieșeau să aprindă focul.

– Mamă!? strigă.

– Taci din gură! porunci mama cu blândețe. Poartă-te bine cu tat-tău și fetele...

XIV

Așteptând vânzarea grâului, Paraschiv și Nilă îngrășau caii. Se duceau la câmp și îi băgau în porumb, îi lăsau să jefuiască știuleții încă cruzi. Nilă nu zicea nimic, dar ceva dintr-însul se revolta totuși când îl găsea pe fratele său dormind, iar mai încolo caii prăpădind firele negre ale porumbului.

– Și ce-o să facem, bă, noi la București? îl întrebă el pe Paraschiv într-o zi, încrețindu-și în sus, a nedumerire, fruntea lui lată și groasă.

– Cum ce-o să facem? Îți spun eu ce-o să facem! răspunse Paraschiv mirat că Nilă nu înțelesese până acum ce aveau să facă ei la București.

Întâi și întâi se vor întâlni cu Achim și vor împărți banii pe care îi făcuse cu oile. Cu banii de la Achim, cu banii care aveau să-i primească de la tatăl lor din vânzarea grâului (Moromete nu le spusese că le destinase lor banii pe care îi aștepta de la Achim și că nu le va da nimic din vânzarea grâului), cu banii aceștia, continuase Paraschiv, aveau să cumpere un camion și să închirieze o casă cu grajd la marginea Bucureștiului, cum văzuse el la manutanța armatei când fusese militar. Știa Nilă că având cai buni (așa cum erau ai lor) și având un camion, puteau să câștige la București o grămadă de bani? Nu știa! Ei, atunci să afle! Și știa Nilă că apoi, strângând iar o sumă de bani, puteau mai pe urmă să închirieze o baracă la Obor, sau la Rond, sau la Piața Mare și că având „transport propriu“ puteau face comerț cu cereale și alimente?! Nu știa. Ei, păi dacă nu știa, atunci de ce vorbea?

– Eu am fost, în armată, magazioner! explică Paraschiv supărat că Nilă uita acest lucru (în general Nilă uita mereu că Paraschiv nu era ca Nilă, să stea mereu cu capul în jos, cu fruntea încrețită și să nu înțeleagă nimic!). Prin mâna mea treceau mii de kilograme de arpacaș și de untdelemn și de vite tăiate, eu mergeam în oraș și achiziționam, continuă Paraschiv să-i explice.

Stăteau pe miriște, la umbra căruței, și coceau porumb. Nilă, cu pleoapele peste ochi, mesteca rar, parcă în neștire și asculta.

– Când venea majurul batalionului, poftim, dom'majur, bonurile și se uita majurul și cântărea. Dar îmi ieșea? Păi sigur că îmi ieșea, fiindcă majurul, după ce făceam predarea, poftim, dom' majur, trei sute de lei, patru sute de lei, cinci sute de lei. De ce? Pentru că socoteam la scăzământ și putea să vie el mama intendenței, că socoteala ieșea așa cum o făceam eu. Și nu era numai scăzământul, pentru că, bă, pe mă-ta, Vasile, carnea asta nu face zece lei, dă-mi-o cu șapte lei, că dacă nu, iau de la altul. Îl convingeam? Păi sigur că nu-i convenea și mi-o dădea cu șapte lei, dar pe bon cât puneam? Cât puneam, mă, Nilă?

– De unde să știu eu cât puneai? răspunse Nilă tot așa, mestecând în neștire porumbul copt pe care îl mânca.

– Cum de unde să știi? Păi dacă prețul aprobat de intendență era zece lei și eu luam carnea cu șapte lei, cât puneam pe bon?

Nilă își închipuia că e vorba de o socoteală complicată de cifre, care ținea de știința de a fi magazioner, știință care dacă nu era învățată, n-aveai cum pricepe cât punea Paraschiv pe bon, și nicidecum că era vorba de hoție, încât rămase cu fața vinovată sub privirea întrebătoare a fratelui său. Paraschiv însă crezu că el a înțeles și dădu din cap cu reproș, adică să poftească acum Nilă să mai aibă îndoieli în ce privește priceperea lui Paraschiv în afaceri.

– Să mă văd eu la București, că nu mi-e frică mie... mai spuse Paraschiv și mușcă vârtos dintr-un porumb. Cu gura plină, el continuă apoi să-i explice amănunțit și alte secrete ale comerțului.

Nilă nu dădea însă nici un semn de entuziasm și nici măcar de acceptare înțeleasă a planurilor pe care le făcea frate-său. El continua să nu înțeleagă ceva și Paraschiv știa care era acel ceva: în primul rând Nilă nu înțelegea pentru ce toate acestea trebuiau făcute pornind de la furatul oilor și cailor familiei. Altfel nu se putea? Paraschiv însă obosise să-i tot explice că altfel nu se putea și nu-i explică nici acum. În al doilea rând Nilă nu înțelegea pur și simplu ce însemna din punctul de vedere al legăturii lor cu familia ceea ce aveau ei de gând să facă; rupeau cu ea, fugeau, n-aveau să se mai întoarcă niciodată îndărăt, părăseau satul definitiv? Aici problema era ceva mai neclară și Paraschiv spuse ce gândea el.

– După ce ne ridicăm case în București, ne însurăm, bă, Nilă, și atunci venim în sat colea cu nevestele: „Ne-am însurat, dă-ne partea noastră de pământ", o să-i spunem tatii și vindem pământul și cu banii deschidem prăvălii.

– Vezi să nu-ți dea tata pământ! mormăi în sfârșit Nilă, aruncând coceanul în foc.

– De ce să nu-mi dea pământ? Să îndrăznească să nu-mi dea pământ! zise Paraschiv amenințător. Crezi că mai merge așa?

Nilă nu arăta că are de gând să mai spună ceva, și Paraschiv, posomorât, nu mai zise nici el nimic, rumegă timp îndelungat din cotolanul copt pe care îl ținea în mână. La urma urmei, dacă Nilă nu înțelegea, treaba lui. Până la urmă, dacă o fi și-o fi, poate chiar să nici nu mai meargă. Numai să nu spună, că atunci e rău. Dacă ar ști că spune, ar încăleca chiar acum pe cai și ar pleca. Ar pierde banii pe grâu, dar n-ar pierde caii. Fără cai și fără bani, numai cu cât avea Achim, ar fi fost aproape cu neputință să încropească ceva în București.

– Și ce face tata aici cu banca, bă, Paraschive? Că el așteaptă să-i trimită Achim bani, mai spuse Nilă într-un târziu.

– Cum ce face cu banca? Dar grâul?! se miră Paraschiv. Treaba lui, să vândă grâu și să plătească.

– Și fonciirea?

– Fonciirea?! Lasă să le ia țoalele din casă, răspunse Paraschiv cu satisfacție. Au făcut covoare din lâna oilor și eu nici o pereche de ciorapi nu mi-am făcut. Să nu creadă Tita și Ilinca că eu sunt prost!

Seara se duseră pe la tușa lor, care îi primi cu gura pungă de satisfacție. Aflase ceva și știa dinainte că acest ceva când are să li-l spună nepoților, aceștia au să sară în sus.

– Veniți încoace că am să vă spun ceva. Vino încoace, Nilă, prostule, că eu când îți spuneam ziceai că așa și pe dincolo. Auziți voi? Vor să-l facă boier pe ăla micu. Auzi, Paraschive?

– Pe cine să facă boier?

– Pe ăla micu, pe zgâmboiatu ăla de Niculae. Mă-sa vrea să-l dea la școală! Și l-a pus pe tat-tău la cale. Voi nu știți nimic, degeaba stați cu ei în casă.

– Fugi d-aici, ga Mario! zise Paraschiv care știa că tatăl său nu dăduse nici un semn că s-ar gândi să-l dea pe Niculae la școală. Cine ți-a spus ție că vrea să-l dea?

– A venit popa Petre și cu un învățător, acum o săptămână, la ei acasă! Mi-a spus mie Marița lui Udubeașcă! Dar nu știa nici ea de ce și am aflat. S-a lăudat Niculae la alde fata aia a lui Boțoghină, cu care e într-o clasă, și aia a spus mă-sii și mă-sa a spus ăsteia a lui Știucă, care are și ea un băiat într-o clasă cu Niculae. „Mario, zice asta a lui Știucă, de unde are bia, frate-tău Ilie, bani să-l dea pe Niculae la școală?"

– Fugi d-aci, ga Mario, s-a lăudat Niculae la fata aia, se îndoi Paraschiv mai departe.

– Așa am zis și eu, dar ce, crezi că nu l-am întrebat pe popa? L-am întrebat, na! M-am dus să mă spovedesc și l-am întrebat, răspunse Guica triumfătoare. „Părinte, zic, am și eu un nepot

și aș vrea să se ducă și el la o școală, dar nu vrea alde ta-său." „Cum nu vrea? zice. Când am vorbit eu cu el, a spus că vrea." Ei?! exclamă Guica vârându-și fruntea sub fețele înțepenite ale nepoților. Ați văzut? Ai văzut, Nilă, unde o să se ducă grâușorul vostru?

–Vezi, bă?! exclamă și Paraschiv, uitându-se înfuriat la fratele său. Ei-he! exclamă apoi amenințător și se ridică de pe pat. Să prind eu pe cineva că dă vreun bob de grâu fără știrea mea.

Dar Guica îi potoli repede mânia, spunându-i că nu e bine să arate că știu despre ce e vorba. Interesul lor e să pună mâna pe bani, nu să-i lase pe-ai lor cu podul plin de grâu!

– Lasă-l pe tat-tău să vândă, și într-o noapte... puneți mâna pe bani și fugiți. Tot eu să vă învăț?!

XV

Pe la începutul lui august, într-o după-amiază, Anghelina lui Boțoghină stătea în mica ei bătătură și trăgea pe războiul de țesut niște urzeală de cânepă. Vatică o ajuta să învârtească sulul, iar Irina ședea ca greutate pe scara de la pod de care se lega de obicei urzeala de țesut.

– Aștezău! strigă cineva la poartă, adică „așa să vă ajute Dumnezeu" și Anghelina răspunse fără să se uite:

– Mulțumim dumitale!

– O scrisoare! strigă atunci omul din drum. Fetița țâșni de pe scară și alergă cu toate puterile spre poartă.

Era o scrisoare de la Boțoghină.

Mama și copiii lăsară războiul. Tatăl scria că o duce bine, s-a făcut sănătos și în curând avea să se întoarcă acasă. Îi era dor de copii. Era îngrijorat ce-au făcut ei cu seceratul și cum s-au descurcat la arie cu ceata. Spunea că arată zdravăn, a făcut o ceafă de boier. Povestea despre doctori și spunea de unul care a zis că de o boală trebuie să și vrei să te vindeci, că altfel nu faci nimic chiar dacă cheltui o groază de bani și iai la doctorii

toată ziua. Cât a stat la spital, mai spunea el, erau și zile când se întorcea pe-o parte și pe-alta. Se gândea la pământ, că a mai rămas doar cu jumătate; îi era milă mai ales de Irina, ce-o să facă ea când o fi mare și a întrebat pe o soră de acolo care îl îngrijea dacă fata lui n-ar putea și ea să intre într-un spital și să ia și ea leafă? Sora a răspuns că se poate, mai ales dacă fata a fost premiantă la școală și că în privința cheltuielii nu e cine știe ce. I-a dat o adresă la București, unde să se ducă după ce iese din spital, să vorbească cu cineva de acolo, o rudă de-a ei, și să-i spună cum să facă.

Fetița citea și chipul îi înflorise de fericire. Mama o domoli, spunând că unde să se ducă ea așa mică, dar Vatică îi ținu parte, spunând că nu e așa mică, e măgăreață mare, pleacă pe treisprezece ani. „Săracul Vatică, gândi mama, ar vrea să rămână singur pe cele patru pogoane."

– Treceți la război, spuse ea oftând. Irinico, treci pe scară!

De atâtea nopți cât suferise, scrisoarea bărbatului o făcuse să uite totul. Sărăciseră, dar erau sănătoși. Cumplit lucru să sărăcești, era adevărat: să te uiți că nu ai, să-ți dai seama că nici nu poți avea și să fii silit să înduri fără nici o speranță; dar ce-ar fi putut face? Să fi furat? Să nu fi vândut din pământ? Mai bine moartea decât pământul? Nu, au să se descurce, alții au ajuns și mai rău. Și apoi, d-aici înainte el n-avea să mai muncească așa cum muncise, mereu cu gândul și cu spaima la pământ. Grija l-a îmbolnăvit. Acum grija asta nu mai era și nici fonciire mare nu mai aveau de plătit. Și dacă n-o să le ajungă să aibă ce mânca, dacă are să fie rău de tot, au să lase mândria la o parte și au să mai muncească și pe la alții. La urma-urmei tot muncă e și oamenii sunt oameni, chiar dacă unul e sărac și altul bogat.

Astfel gândea ea: nu muncise niciodată la alții și nu știa ce înseamnă acest lucru.

O săptămână mai târziu primi și muierea lui Țugurlan vești de la bărbatul ei, dar nu prin poștă, ci prin cineva dintr-un sat

vecin, un soldat care se liberase din armată și care făcuse parte din corpul de gardă al penitenciarului Jilava.

Ion al lui Miai era în curte și văzând străinul avu bănuiala că trebuie să fie în legătură cu vecinul și prietenul său Țugurlan și nu șovăi să afle ce putea fi.

Odată cu el intrară și câteva muieri, care, tot așa, avură și ele aceeași bănuială. Ceea ce auziră semăna a poveste. Judecata lui Țugurlan nu ținuse mult. Ajuns la închisoare el se pregătise dinainte pentru ceea ce știa toată lumea că e o închisoare, adică o încăpere cu pereți întunecoși unde erai băgat și niște oameni înfricoșători la vedere care te păzeau și erau gata să te împuște dacă ai fi încercat să fugi.

– Așa mi-a spus el că credea, preciză fostul soldat având un aer vesel, lucru care i se păru atât nevestei lui Țugurlan cât și lui Ion al lui Miai și celorlalte femei de neînțeles, și chiar straniu.

– Și nu era așa? întrebă Ion al lui Miai buimac.

– Nu e chiar așa, nu e dracu atât de negru, spuse omul. Adică e rău, ferească Dumnezeu să ajungi la pușcărie, o întoarse el clătinând din cap într-un fel care voia să spună că nu trebuia înțeles greșit. Dar, adăugă el din nou, sunt unii care stau acolo pe viață și trăiesc!

– Ce trai o fi ăla-a! se strâmbă Ion al lui Miai nemaiînțelegând nimic.

– Ioane, biată Țugurlănoaia arde sufletul în ea să afle ce-o fi cu rumânul ei și tu... Lasă omul să-i spuie, se supără una din muieri.

– Asta mi-a spus să spun acasă, reluă fostul soldat adresându-se muierii lui Țugurlan. „Spune-i muierii mele, zice, că e ca la cazarmă, dar că în loc de instrucție, dăm cu târnăcopul. Tot așa, păduchi, goarnă, santinele și mâncare proastă.“ Când a venit el acolo, începu fostul soldat să povestească, eu eram în schimb, era într-o duminică dimineață. Când vine

unul nou se strâng ceilalți pe el și îl întreabă la câți ani e condamnat, de unde e și pe cine a omorât. Au râs de el când au auzit că numai dintr-atâta l-au condamnat. Stătea el cam retras și când s-a adus mâncarea a început să mănânce. Îi era foame. Numai că n-a luat el nici de două ori și îl văz că lasă lingura și se uită la mine. „Ehe, tată, zic eu în gând, asta e pușcăria! Dacă n-ai bani să-ți mai cumperi de-ale mâncării, te prăpădești.“ Vreo săptămână eu am escortat pe urmă niște civili la Curtea Marțială și când m-am întors, zic, ia să vedem ce-o mai fi făcând vecinul meu de sat? Stătea tot așa retras. „Camarade, zice, de unde ești?“ „Lasă vorba!“ zic (că n-avem voie să vorbim cu deținuții), dar el nu se sperie și îmi spune că e dintr-un sat vecin cu al meu (nu știu cine i-o fi spus!). „Să fii sănătos“, zic și nu m-am mai uitat la el. Erau unii soldați care îi cunoșteau mai bine, le aducea băutură și fel de fel, aveau afacerile lor, dracu să-i ia. Eu am fost transferat de la Compania administrația financiară și nu prea cunoșteam serviciul penitenciar.

Fostul soldat se opri din povestit și rămase câteva clipe gânditor, apoi își ridică privirea către muierea lui Țugurlan și-i ceru o cană cu apă.

– În seara aia i-am spus bărbatului dumitale dacă vrea să scrie vreo scrisoare acasă, continuă el, după ce bău apa. Dar n-am apucat s-o iau, fiindcă am fost chemat la companie și nu m-am mai întors la penitenciar. Dar am vorbit cu el în seara aia și m-a rugat să-ți spun să nu-i duci grijă. Doi ani trec ca două zile și o să se întoarcă sănătos. Spunea că să te duci pe la cumnatu Grigore, parcă așa a spus, și să te rogi de el să vie cu matale la București, că vrea să te vadă.

– Păi se poate? tresări nevasta lui Țugurlan și privirea ei lărgită de suferință se opri pe chipul tânărului.

– Se poate, spuse acesta, dar trebuie să fii acolo joia, că numai joia poți să-l vezi.

Se făcu tăcere. Nevasta lui Țugurlan stătea dreaptă cu privirea pierdută în depărtări. Pe obrazul ei nemișcat începură să alunece lacrimi mari. Dar ea parcă nu știa de ele, se uita mereu în gol, cu răbdare și nădejde, așa cum se uitase mereu toată viața.

Întru târziu o întrebare apăru parcă în privirea și pe trăsăturile ei. Era parcă o îngrijorare.

– Și numai atât ți-a spus? zise ea apoi.

Ar fi vrut să întrebe: omul ei nu se schimbase? Tot așa curat rămăsese, cum îl știa ea? Pușcăria nu-l speriase și nu cumva uitase ce fel de om fusese?

– Ce să-mi spună? întrebă fostul soldat.

– Știu și eu? Nu arăta speriat?

– Speriat? Hm! avea niște ochi cu care parcă te apăsa.

– Slăbit nu era?

– Nu era neam! Adică, ce să spun, gras nu era, dar nici nu-i ieșeau ochii din cap de foame, ca la alții. Știa să rabde, alții de foame se făceau ca animalele. El nu! Arăta bine! Păi d-aia mi-a și plăcut de el și am venit să-ți spun. Că altfel, câți nu sunt care îți cer fel de fel de servicii.

– Of, Doamne, șopti tânăra muiere luptându-se cu greu să înfrângă încordarea care i se urcase în gât. Câte mai trebuie să pătimim! Taman în ultima vreme începuse și el să se împace cu lumea și taman acum a pățit-o. Dar bine că zici că se ține tare și nu și-a plecat genunchii. Că nu e nimic mai rău decât să suferi degeaba. Ți-o fi foame, se adresă apoi fostului soldat. Ai venit pe drum și e departe de la Tătărăști până aici.

În aceste zile Birică și Polina primiră și ei o veste. Le-o adusese la poartă șeful de post.

Birică Ion era citat la judecătoria de ocol să se prezinte la data de 2 septembrie, în calitate de inculpat în procesul de furt

săvârșit asupra domnului Tudor Bălosu. Agenții forței publice erau obligați să ducă la îndeplinire numita citație.

Șeful de post îl puse pe Birică să semneze și vru să afle și despre ce furt e vorba, dar Birică nu-i dădu nici o lămurire. Vestea îl lua pe neașteptate.

După bătaia de pe miriște, nu se mai întâmplase nimic. Birică socotise că, din pământul tatălui ei, Polina avea dreptul la cel puțin cinci pogoane de pământ, nu socotise pe cele patru de pădure și tot atâtea de vie, și nici pe cele cumpărate de curând de la Boțoghină și Traian Pisică; de fapt socrul său avea vreo patruzeci de pogoane de pământ care dacă ar fi fost împărțite la toți membrii familiei, cum se făcea de obicei ca să se afle zestrea de drept a fetei, ar fi însemnat să i se cuvină Polinei cel puțin opt pogoane, dar Birică spusese că un tată are dreptul să dea unuia mai mult și altuia mai puțin; cinci pogoane erau deci atât cât un tată părtinitor și nedrept putea să dea, mai ales că nici vite, nici unelte și nici altceva nu luaseră, și Polina spusese și ea la fel, și măsuraseră și seceraseră prin urmare cinci pogoane de grâu. Tudor Bălosu nu mai suflase un cuvânt, îi lăsase să secere, să care grâul la arie, să treiere și să-l ducă acasă. Iată însă că îi dăduse în judecată.

Polina era în mijlocul bătăturii cu cumnatele ei, cu mâinile și picioarele pline de pământ, făcea chirpici pentru casă. Se apucaseră de ea îndată după treieriș, cumpărând totul pe grâu, prin schimb direct, atâtea duble pentru salcâmi de fundament, atâtea pentru șindrilă și metri cubi de blană – metrii cubi și șindrila le luase Birică făcând două drumuri la munte – iar tâmplarului, căruia îi comandaseră uși și ferestre, îi plătiseră tot cu grâu. Polina se apropie și, ferindu-și brațele pline de pământ până peste coate, întinse capul alături de umerii bărbatului ei și ceru să vadă și ea hârtia. O citi și rămase câteva clipe nemișcată.

Se uitară unul la altul în tăcere.

– Hm! făcu după aceea Polina. Ce zici, Birică?

– Ce să zic! O să ne condamne să-i dăm grâul îndărăt, să plătim cheltuielile de judecată și dacă vrea tat-tău, se poate să iau și câteva luni de pușcărie.

– Când zice că e procesul? întrebă Polina.

– Peste două săptămâni, la 2 septembrie.

Polina se uită iar la bărbatul ei și încetul cu încetul ochii ei care erau atât de catifelați și de frumoși se micșorară și căpătară culoarea oțelului rupt. Ea clătină din cap cu îndoială: nu credea că la data ceea de 2 septembrie tatăl ei se va prezenta la proces. Birică clătină și el din cap. Ce voia să spună? La ce se gândea?

– Nu, șopti Birică gânditor, înțelegând că soția lui îi dă toată libertatea să ia orice fel de măsuri împotriva tatălui ei. Nu, să mergem întâi la proces, să vedem ce face, mai spuse el.

Ea își aplecă fruntea: avea dreptate omul ei, trebuia văzut... Nu se putea spune că tatăl ei nu avusese prilejul să-și dea seama cât de hotărâtă era ea și bărbatul ei să câștige această luptă. Dacă la proces el avea să îndrăznească să meargă mai departe, însemna că încă nu-și dădea seama cu cine avea de-a face.

Polina gândea că nu mai târziu decât a doua zi după proces, el avea să afle o dată pentru totdeauna ce fel de fiică și ginere avea. Se duse liniștită la cumnatele ei să facă mai departe chirpici pentru casă. Cumnatele auziseră totul și nu întrebară nimic. În dimineața aceea a secerișului înțeleseseră toți că Polinei lui Bălosu nici prin gând nu-i trece să-și lase bărbatul din pricină că tatăl ei nu vrea să-i dea zestre și de atunci începuseră să țină la ea. Era rău că Birică se bătuse cu ai ei pe miriște, dar era drept; Birică nu vroia să se îmbogățească din averea socrului; cerea cinci pogoane de pământ, dreptul cât de cât al Polinei; și dacă acum venise citație pentru proces, rușinea era pentru Bălosu și familia lui, nu pentru Birică.

XVI

– Ei, Niculae, hai acum cu mine să vedem dacă poți să mergi la școală sau nu. E nenorocire, Niculae! Am crezut că, hai, că n-o fi el prețul grâului ca acuma un an, că piața mai scade când se face grâu mult, dar să scadă el la jumătate, asta n-aș fi crezut niciodată că o să se întâmple. Sui-te sus și fă-ți cruce. Dacă ne întoarcem cu grâul îndărăt, n-am ce să-ți mai fac, sărac de sufletul tău!

Moromete încărcase căruța cu grâu și se ducea să încerce piața de la Pitești. La gară, la obor și la oborul mare din Costești fusese lumea ailaltă, nu mai avea nevoie să se ducă și el. Era de dimineață. Niculae se urcă în căruță peste cergă, deasupra grâului și, de înfrigurat și înspăimântat ce era, i se auzeau dinții clănțănind în gură.

Nenorocirea de care pomenea Moromete amenințase tot timpul satul. Cu toate că trecuse mai bine de o lună de zile de la treieriș, prețul grâului rămânea mereu același ca la început, adică scăzut la jumătate față de anul care trecuse. Cu toate că Moromete auzise mereu și văzuse și cu ochii lui cum oamenii, neliniștiți și furioși, se întorceau cu căruțele cu grâu îndărăt, el nu luase în seamă amenințarea, nu crezuse în ea nici o clipă. Își spunea – și avea dreptate – că fiind grâu mult, oamenii se repeziseră prea fără socoteală cu căruțele în oboare și firește că negustorii știuseră să-i primească cum se cuvine. Dar timpul trecea și dubla de grâu nu urca nici măcar cu cincizeci de bani.

Nevenindu-i însă să creadă și cum septembrie se apropia și Niculae trebuia să plece, Moromete încărcă șaptezeci de duble în căruță și plecă spre Pitești, o piață mai îndepărtată, al cărei preț se zicea că era mai bun. Trebuia să vândă negreșit, nu mai putea aștepta.

Plecaseră de dimineață de tot și soarele răsări târziu în urma lor. Moromete ținea hățurile în mână, îndemna caii fără încetare și timp de câteva ceasuri, trecând peste poduri și bariere,

prin sate și păduri, urcând și coborând vâlcele, el nu scoase nici un cuvânt, nici o exclamație, nici măcar atunci când ar fi fost trebuincios pentru cai; încorda doar brațul și ridicând biciul lovea îndesat; odihniți și grași, caii duceau la trap căruța încărcată, sforăiau și scuturau din cap.

Soarele răsărit îl lumina și îl încălzea pe Moromete din spate, dar el nu-l simți și nu-i văzu lumina. Nu văzu nici oamenii de pe drum și nici casele pe lângă care treceau. Cu această grabă și cu această orbire încerca să fugă el de un gând care îl urmărea: ce va face dacă la Pitești va fi aceeași piață? Niculae stătea și el în căruță la fel ca și tatăl său, mut, nemișcat, în prada aceleiași așteptări încordate...

Multă vreme nu văzură nici unul căruțele cu care se întâlneau.

Aceste căruțe semănau într-un fel izbitor cu a lor, adică aveau aceeași cergă de cânepă pe deasupra acoperind ceva. Dar, deodată, Moromete le văzu și trase de hățuri.

– O, hooo!... exclamă cu tot pieptul, mai lung și mai tare decât era nevoie și, deși caii se opriseră, mai adăuga încă: Ho! Ho! Se răsuci apoi cu tot trupul și strigă în urmă: „Bă, rumânilor!“

– Ce este, măi táticule?

– Ia opriți nițel.

Era un șir întreg de căruțe și se opriră uimiți la auzul acelui glas încordat care voia parcă să le dezvăluie o taină.

– De unde veniți, mă, voi? fură întrebați cu același glas.

– De la Pitești, táticule, răspunseră câțiva deodată.

– Cu ce sunteți?

– Cu grâu.

– Și unde vă duceți?

– Acasă.

– De ce?

– E grâu mult.

– Ei, și?

– Nu cumpără nimeni.

Aici întrebările se opriră. Se scurseră câteva clipe și se auzi nesfârșită și uriașă tăcerea câmpiei, apoi sforăi un cal, își aduseră aminte de ei înșiși, și cei cu șirul de care îndemnară vitele să pornească.

– Ce-i facem, Niculae?

– La Pitești, táticule! porunci și se rugă Niculae și glasul său, arzând ca o flacără, îl răsuci repede pe om cu fața înainte.

Merseră toată noaptea și dormiră cu rândul. Când căruța ajungea la o răspântie de șosele și se întâmpla ca tatăl să doarmă, Niculae îl deștepta să-i arate drumul și tatăl spunea: drept înainte, sau hart caii, sau hăț. Mergeau din ce în ce mai greu, erau din ce în ce mai numeroase dealuri și văi și de la miezul nopții Moromete nu mai dormi.

Dimineața, Niculae se deșteptă ud de rouă. Căruța scârțâia pe o șosea necunoscută, cu pulbere puțină, albă ca sarea pisată, cu pietriș ascuns trosnind mărunt sub șinele roților. Moromete mergea pe jos și ceva din înfățișarea lui și din felul cum mergea cu caii atrase băiatului luarea-aminte.

– Tată, unde suntem?

– Am trecut de Pitești.

– De ce?

– N-avem loc de căruțe.

– Și unde mergem?

– La munte.

– De ce nu m-ai sculat să văd și eu Piteștiul?

– Ai să-l vezi când ne întoarcem. Uite, zise tatăl mergând alături de roată și dezvelind un colț de cergă. Ia și mănâncă.

Lângă pâinea de acasă era un pachețel cu ceva. Băiatul îl desfăcu și mirosul șuncii afumate făcu nările lui subțiri și străvezii să palpite. Începu să mănânce.

Înainte ca soarele să apună, muntele începu să-și dea de veste apropierea. Între sate, șoseaua era mai puțin umblată ca la șes. Din depărtare se făcea simțită răcoarea; privirea obosea,

trecând de la un munte la alt munte, de la o râpă prăpăstioasă la un ascuțiș înalt, iar liniștea era aici mai aspră, mai lipsită de taine, ascuțea auzul și întețea bătăile inimii. Niculae băgă de seamă că tatăl său arată schimbat. În afară de faptul că tăcea, fața lui se urâțise, fruntea parcă i se făcuse mai mică, nasul mai mare, părul tuns scurt se vedea de sub pălărie ca al unui străin... Niculae se simți și el străin în liniștea aceasta străjuită de munți neprietenoși. În curând însă își dădu seama de ce se schimbase tatăl său așa: se întâlneau din când în când cu căruțe și văzu cu ce ochi se uita tatăl său la ele. Erau căruțe de-ale lor, de la câmpie, se întorceau acasă goale. Veneau deci de la munte după ce vânduseră grâul. Niculae se uită din nou la tatăl său și se sperie: niciodată până acum nu crezuse că el poate avea o privire atât de turbure și de dușmănoasă.

– Tată! șopti.

– Ce vrei tu?

Niculae simți cum inima i se micșorează.

– Ce vrei? repetă tatăl și se uită înapoi și privirea lui turbure îl zăpăci pe băiat.

Trecură astfel ceasuri lungi. Abia într-un târziu Moromete înfășură capătul hățurilor de vârful loitrei, înfipse biciul în grâu și-și plecă fruntea. Ce se petrecea? Îi ura pe cei care cutreieraseră înaintea lui aceste râpe în căutarea de prețuri mai bune, ca și când dacă aceștia vânduseră n-ar mai fi rămas loc și pentru ei. Ce însemna acest lucru?

– Ce e, Niculae, tată? Te doare ceva?

– Nu...

Moromete se întoarse și puse mâna pe piciorul slăbuț al băiatului. Îl strânse ușurel și se uită la fața lui. Cum stătea aplecat spre genunchii băiatului, acesta îi văzu întâi mustățile și se rușină că i se păruse mai înainte că tatăl său era urât. Tatăl său semăna uneori cu Ștefan cel Mare (fără pletele acestuia), iar alteori, când purta căciulă și era supărat, aducea puțin cu Matei Basarab.

– Atunci de ce mă chemași? Ți-e foame? întrebă Moromete.

– Nu.

– Te-ai săturat de mers?

– Nu! protestă Niculae. Tată, de ce nu întrebi pe unul din ăștia care au vândut?...

Moromete își retrase mâna. Copiii pătrund în sufletul unui om repede și necruțător. Abia auzindu-l pe băiat își dădu seama Moromete că se ferise să intre în vorbă cu cei care vânduseră. Era furios pe ei, pe graba lor și poate chiar pe norocul lor: dacă ei dăduseră grâul bine, luaseră caimacul și acum poate că și scăzuseră prețurile în urma lor. Opri căruța unuia care se întorcea gol și îl întrebă până unde s-a dus și cu cât a dat grâul. Omul răspunse că a fost cam departe, dar a dat grâul bine.

– Cu cât?

– Cu șapte lei.

– Ce înseamnă asta? întrebă Moromete.

– Șapte lei peste Pitești.

Moromete întoarse capul înainte și porni caii. Asta însemna bine la omul ăsta? Pentru șapte lei la dublu să bați drumul prin creierii Carpaților?

– Credeai că e mai mult? strigă omul din urmă.

Moromete opri caii.

– Păi eu așa credeam... mărturisi el cu o dezamăgire naivă în glas.

– N-au mocanii bani! explică celălalt. Iarna au ei mai mulți bani.

– Păi poate cineva să păstreze grâul până la iarnă, domnule? protestă Moromete către cel din urmă, ca și când acela ar fi pretins contrariul și din pricina asta se și supără parcă brusc pe el și-i întoarse spatele.

În sfârșit, după două zile și-o noapte, Niculae, recunoscând vechiul fel de a fi al tatălui său, behăi de bucurie ca un ied în aceste locuri necunoscute și se agăță și-l trase fără nici o noimă pe tatăl său de flanelă. Moromete îndemnă caii și râse pe sub mustață.

– Auziși ce zicea ăla?! îl luă apoi martor pe Niculae. Un creștin și el! S-a dus la munte și a dat grâul cu douăzeci și șapte de lei dubla!

– Tată, dacă mocanii nu fac grâu și porumb, de unde au ei bani?

– Păi tu n-ai învățat la geografie? Care sunt bogățiile țării? îl examină Moromete sever. Ia vezi, că dacă la examen nu ieși bursier, n-am de unde da șapte mii de lei pe an!

Niculae întâi râse, dar apoi începu să-i turuie gura de localități unde se găsesc bogate zăcăminte de fier, aur, sare, aramă, var, aluminiu, cu industriile lor cu tot.

– Oamenii ăștia de pe aici, îl întrerupse Moromete văzând că știe, mai lucrează și în păduri, fac șindrilă din brad, metri cubi de construcție, obezi, fel de fel de putini și butoaie, unii sunt zidari, alții sunt ciobani, au livezi, fac țuică, fac drojdie, fac poame și... ghici mai ce? Poșircă, mă, Niculae! încheie Moromete cu dispreț binevoitor și Niculae îl trase iar de flanelă.

Când soarele apuse, Moromete îi făcu băiatului o destăinuire: aveau să tragă și să mâie chiar la femeia aceea despre care povestise el acum două ierni, când fusese la munte cu Tudor Bălosu. Își mai aducea aminte?

Numai că Niculae fu cam dezamăgit de felul cum îi primi mocana. De bucuroasă era ea bucuroasă, așa cum povestise tatăl său, dar lui nu i-a plăcut nici pâinea, nici ciorba de fasole și nici mâncarea de prune pe care le-o puse ea pe masă. Pâinea era parcă făcută din uruială, fasolea n-avea nici un gust, iar prunele erau leșinate. Numai țuica era bună.

A doua zi vândură grâul în sat, iar pe la prânz, împăturind banii și vârându-i la brâu, Moromete oftă cu tristețe și-i spuse băiatului:

– Râdeam de ăla, Niculae, care a dat grâul cu douăzeci și șapte dubla! Noi l-am dat cu douăzeci și șase!

Porniră îndărăt, iarăși tăcuți, și tatăl și fiul. Erau însă împăcați și Moromete ajunse chiar la concluzia că șase lei peste Pitești e un preț destul de bun. Ce puteau face?

La Pitești tatăl arătă băiatului orașul și îi arătă oborul de cereale. Niculae rămase buimăcit de mulțimea de oameni. Nu se vedea de la o margine la alta, iar înghesuiala căruțelor era de neînchipuit. Cum ele trebuiau să se miște, unele să dea înapoi să iasă, altele să-și facă loc să intre, roțile se atingeau, oiștile intrau una în alta, șușletul uneia strivea capetele boilor din spate... Se auzeau îndemnuri mânioase, alteori cineva răcnea înjurând înspăimântător... Și aceleași cergi de cânepă cenușie, întinse peste căruța plină sau pe fundul gol al căruței zăcând stoarse. Căruțele cu boi erau cele mai liniștite. Fără el îți trecea prin cap că n-ar avea cine să împiedice o zăpăceală a cailor, o bătălie ca în cărțile de istorie, cu bice în loc de săbii și cu înjurături în loc de strigăte războinice.

Undeva în fund se vedeau magaziile și rampele de descărcare. Agenții caselor de comerț treceau printre căruțe și dădeau bonuri. Purtau pălării albe de paie și pantaloni de asemenea albi. Treceau de la căruță la căruță, vârau adânc mâna sub cerga țăranului, lăsau să li se scurgă grâul din palmă și strigau: șaptesprezece lei; nouăsprezece cincizeci; douăzeci și foarte rar douăzeci și unu. Acesta era prețul grâului și uneori, la câte o căruță, nu strigau nimic și nu dădeau nici un bon; asta însemna că grâul acela avea prea multe corpuri străine sau că bobul lui era prea sec.

– Se scurge grâul rumânilor, Niculae, se varsă ca apa. De la treierat, și până la culesul porumbului tot așa cum vezi... Se varsă sudoarea noastră, se strânge în magazii, Niculae...

Moromete vruse să facă la obor un popas. Apucă însă hățurile și dădu cu biciul în cai; era mânios și multă vreme se uită drept înaintea sa. Ai fi zis că se teme că uitându-se înapoi își va pierde stăpânirea de sine.

În zilele următoare el încercă să mai glumească, să-i spună lui Cocoșilă că a făcut-o fiartă cu grâul („am dat, Cocoșilă, din șaptezeci de duble, treizeci și cinci pe degeaba", adică numai pe primele treizeci și cinci a luat el cincizeci și doi de lei pe dublă, cum plănuise, dar pe celelalte nu mai luase nimic...), încercă să se amăgească spunându-și că totuși prețurile se vor urca, întârzie ceasuri întregi în poiana fierăriei lui Iocan și toate acestea în speranța că doar-doar va veni cineva sau se va auzi de undeva că se va întâmpla un lucru, o mișcare undeva, sau nu știe ce răsturnare, nu se știe ce lege, care dacă n-ar schimba cu totul situația, în orice caz s-o țină pe loc, să stea pe loc banca, să nu se miște fonciirea, să nu plătească nimic pentru școala lui Niculae și numai negustorii să nu stea pe loc, numai pentru ei să treacă timpul și să-i silească în felul acesta să urce prețurile.

Timpul trecea însă pentru toată lumea și Niculae îi dădu primul de veste că peste trei zile trebuie să plece la Câmpulung pentru examenul de admitere.

Se duse cu Niculae.

Fiindcă tot pleca la munte – Câmpulungul era un oraș de munte – mai încărcă o căruță de grâu și o vându pe drum cu același preț.

Îi mai rămânea astfel în pod jumătate din grâu. Era totuși în picioare jumătate din speranțe. Fetele se împăcaseră cu gândul de a nu mai pretinde ceva din munca lor (aveau să aibă în schimb partea de pământ a lui Niculae și nu era puțin să te măriți în loc de două pogoane, cu trei), iar Paraschiv și Nilă se arătau și ei parcă mai înțelegători (nu spuseseră nimic că se cheltuiau bani cu fratele lor vitreg), încât speranțele din pod, așa înjumătățite cum erau, dacă erau amânate până când prețul grâului avea să se ridice, puteau să se împlinească.

XVII

Astfel că datoriile trebuiau amânate și ele; toate datoriile, fiindcă nici una nu putea fi plătită!

Paraschiv, care fusese de față când tatăl său spusese acest lucru, îndată după plecarea lui, îndată chiar după ce căruța se îndepărtă de casă cu Niculae în ea, se adresă Titei rânjind:

– Din gură e lesne să amâi, și e lesne să-l sui pe Niculae în căruță și să-l duci la școală, dar ce-o să te faci când o veni colea banca și fonciirea să dai! Așa, din gură, pot să zic și eu: am zece mii de lei! Dar îi am?

Paraschiv stătea pe prag în locul unde stătea de obicei tatăl său. Fără Moromete, tinda arăta acum parcă goală; nu-i stătea deloc bine lui Paraschiv acolo pe prag. Fiindcă Tita nu răspunse, iar mama intră în odaie ca și când n-ar fi auzit, Paraschiv continuă cu ideea lui, deosebirea dintre a spune din gură și a avea.

– E cel mai lesne! reflectă el. Nu așa, mă, Nilă? îl luă el martor pe frate-său. Vine colo iarna și n-ai dulamă pe tine și trebuie să ieși să dai caii la apă. Zici din gură: „Ia dă, bă, dulama să mă îmbrac!" Dar ai dulamă?!

Mamei i se păru că este iarăși vorba de fusta ei pe care și-o făcuse anul trecut din lâna oilor și nu răbdă să nu răspundă:

– Ca să ai dulamă trebuie să torci, zise ea din odaie. Pune mâna pe fus și toarce!

– Știu și eu că ți-ar place, dar n-ai găsit prostul ăla, răspunse Paraschiv fără respect. V-ați apucat să-l faceți pe ăla micu boier, dar să vedem ce-o să faceți când o veni colea fonciirea și banca?

– Abia așteptași să plece tat-tu, dar crezi tu că nu se întoarce? zise mama de după ușă cu un glas neliniștit. Fonciirea

și banca să le plătiți voi, că de aia i-a dat drumul lui Achim la București. Ce te mai arde și pe tine să te faci boier! Ce te-ai mai face, dacă ai avea cu ce! Te vede Dumnezeu că-l dușmănești pe ăla micu fiindcă învață carte. Pe tine nu te-am dat la școală? De ce n-ai învățat?

– O sută de inși cu carte și nu mă dau pe ei! răspunse Paraschiv cu trufie.

– Vezi-ți de deșteptăciunea ta, lasă-ne pe noi! mai spuse mama și se închină la icoană. Abia termină însă crucile și continuă: Banca să faceți ce știți, fiindcă voi ați fost ăia care nu mai puteați cu gurile căscate după bani.

– Dar lâna de la oi a fost bună! Ehei! amenință Paraschiv cu glas acoperit, vrând pe de o parte să spună că iată cine a trăit și trăiește bine de pe urma băncii, dar lasă că de-aici înainte o să curme el acest trai.

– Ce-ai să faci? îl sfidă mama ieșind în tindă și apoi pe prispă. Uite colo lână, niște velințe și niște pături, ia-le și satură-te cu ele! Altceva mai ai ce să mai iai?

Și se dădu jos de pe prispă și porni spre grădină să nu-l mai audă. Ce ciudat lucru! Cât fusese tatăl aici, nu scosese un cuvânt și iată-l acum ce ieșea din el! Ce-a vrut să spună cu banca și fonciirea? El vorbea ca și când n-ar fi avut nici o legătură cu aceste datorii și amenința fără rușine. De unde răbufnirea asta? Achim fusese lăsat să se ducă la București; ce mai vroia? I se spusese doar limpede că cheltuiala cu Niculae era din dreptul fetelor, din munca lor. Scăpată de grija lui Niculae, mama simți acum că vechile ei temeri n-au părăsit-o deloc. Își spunea iarăși că de-ar fi să rămână singură cu copiii vitregi, n-ar avea nici o scăpare, ar arunca-o pe drumuri chiar a doua zi.

Mama avea două vieți și, adesea, cea din timpul nopții era neliniștitoare. Cu ochii deschiși, nimic nu i se părea greu de îndurat, ar fi putut răbda chiar și izgonirea din casă. Noaptea însă, în vis, faptele ei și ale altora începeau din nou să trăiască și în această a doua viață puterea ei de a înțelege și a îndura se

prăbușea sau se înălța fără voința ei. Trecuseră ani îndelungați și nu izbutise să afle decât foarte puțin din taina acestei vieți.

Adevărul unei bucurii sau liniștea unui gând curat erau deseori puse la îndoială în timpul nopții, iar alteori îndoiala și apăsarea din timpul zilei erau străluminate în somn de bucurii mari.

De câte ori avea ceva cu Paraschiv, chiar și numai în gând, Catrina Moromete îl visa apoi toată noaptea, și astăzi își aduse aminte de acest lucru abia după ce se certă. Era însă prea târziu să mai dreagă ceva, gândul rău îl avusese, nu se înșela față de ea însăși, și de frică se hotărî să se culce târziu și să se culce ostenită, poate că va trece noaptea fără să i se turbure sufletul.

Se apucă și cără nenumărate căldări de apă, săpă și udă straturile de zarzavaturi și grădinița cu flori, făcu singură de mâncare și tocă tot singură ierburi pentru păsări. Puse apoi mâna pe lopată și curăți cotețul de păsări, râni la porc...

Paraschiv stătea pe prispă și juca tabinet cu Nilă, dar ea nu-i vedea pe nici unul și nici la ea nu se gândea. Uitase de sine și de toți. Dădea mișcărilor ei acea distanță dintre ea și lucruri în care trupul, dăruindu-se întreg mișcărilor pe care le făcea, ferea sufletul de urmările rele ale acestor mișcări cum ar fi fost gândul că munca este istovitoare sau murdară, nemeritată sau nepotrivită. Din pricina asta Nilă, de obicei mai atent, nu băgă de seamă că mama umbla cu lopata în mână, un lucru față de care și un străin s-ar fi simțit rușinat; juca tabinet și pierdea mereu și fruntea îi era încrețită în sus, a uimire și nedumerire că fratelui său îi veneau cărțile în așa fel încât *lua* de jos tot ce dădea el.

Terminând și cu cotețele, Catrina trecu în spatele casei și începu să curețe cu o săpăligă scaieții care creșteau pe lângă gardul dinspre curtea lui Bălosu. Ostenise și într-o vreme rămase nemișcată, cu palmele pe coada săpăligii. Își aplecă urechea minții asupra stării ei lăuntrice, dar nu putu să-și dea seama dacă sufletul i s-a liniștit. Se uita în zare fără să vadă,

trudită și mâhnită. Cerul era larg și lumea fără margini, dar viața omului se învârtea înăuntrul unei curți ca într-o închisoare. Adânc și luminos era cerul, dar aici jos era o casă împrejmuită cu gard și sufletul omului se chinuia aci, întunecat și orb. „Iisuse Cristoase, se rugă mama, luminează sufletul lui Paraschiv și luminează-l și pe-al meu."

Văzând-o așa nemișcată, Aristița Bălosu se apropie încet de gard.

– Ai ostenit, Catrino! șopti ea. Eu zic că ai cărat mai mult de douăzeci de căldări cu apă.

Catrina tresări.

– Ce să fac?! Omul e dator să muncească! spuse ea. Mai rău o fi când n-oi mai putea. Parcă nu auzii azi mașina, schimbă apoi vorba după câteva clipe de tăcere, nu mai ai ce coase?

Aristița oftă:

– Spun și eu... să nu m-audă Tudor... Mi s-a urât, Catrino! Uite-l, mai adineauri a venit de la ocol... N-aș fi crezut, Catrino, să ajungem în judecăți părinți cu copii.

– A! se sperie mama. Ce judecăți?

– Uite cu Polina! S-a măritat contra lui tat-său, tat-său nu vrea să-i dea pământ, s-au bătut cu al lui Birică... acuma, am ajuns să ne judecăm! Azi a fost proces! S-a amânat, continuă Aristița văzând uimirea vecinei. Noroc de judecător, cică ar fi unul bun care nu prea ia în seamă advocații. „Împăcați-vă, zice, vă dau termen." Tat-său a sărit în sus, că nu vrea să se împace, și Polina... Aristița făcu un gest și oftă. Cică ar fi strigat acolo la alde tat-său: „Lasă că ai să te împeci tu, te fac eu să te împeci". Și Victor mai rău ca tat-său: „Câtă viață oi avea, zice, cu mine n-ai să te împeci, Polino". Fratele îi spune sorii! exclamă Aristița îngrozită. Nu știu ce să mai fac cu ei! Văz că tu, Catrino, te mai duci la biserică, dar eu degeaba mă duc...

„La alții mai rău ca la noi", își spuse Catrina, dar seara, când se culcă, simți că truda din timpul zilei tot nu-i alungase nelinistea pricinuită de cearta cu Paraschiv și îl visă numaidecât ce adormi. Se făcea că Paraschiv stătea în mijlocul bătăturii și strângea de gât o purcea albă; o ținea cu picioarele în sus și o sugruma; purceaua țipa ascuțit și fața ei cu rât alb și cu ochii roșcați se schimba și ba era purcea, ba era Ilinca... Se auzeau țipete: „Mamă, mamă!"

– Mamă!

Catrina sări în sus înfricoșată. Era chiar Ilinca la căpătâiul ei și în clipa următoare auzi țipete undeva în noapte, parcă la spatele casei.

– Ce este?

– Arde casa lui Bălosu.

– Săriți! strigă mama, uitând într-o clipă de visul ei urât.

Alergă în tindă după căldarea cu apă și pieri pe după spatele casei. Paraschiv și Nilă săriră și ei. Casa lui Bălosu ardea dintr-un colț cu o vâlvătaie care clătina rar și liniștit întunericul nopții; dacă ar fi fost vânt, s-ar fi întins numaidecât peste tot acoperișul. Dar și așa, în liniștea aceasta neagră, flacăra roșie amintea parcă iadul cum trosnea și făcea să urce și să coboare asupra ei grămezi uriașe de întuneric.

– Săriți, săriți! țipau femeile, deși sărise să stingă focul aproape toată lumea din acea parte a satului.

Câțiva bărbați îndrăzneți se urcaseră pe acoperiș, foarte aproape de flacără și aruncau una după alta gălețile cu apă care erau aduse în goană de la fântână. Nu era prea aproape fântâna și primejdia era mare, încât țipetele și îndemnurile nu mai conteneau. Țipau mai ales vecinii lui Bălosu, muierile care se temeau că focul s-ar putea întinde și la ei. Temerea nu era fără noimă, cu toate că în aer nu se simțea nici o adiere, dar flacăra părea o ființă vie, un balaur amenințător care printr-o voință dușmănoasă putea să-și întindă limbile și spre acoperișurile vecine.

Nu trecu însă multă vreme și se văzu că flacăra ardea acolo liniștită.

Se aduseră scări și în curând vâlvătaia începu să scadă. La întrebările oamenilor, Tudor Bălosu răspundea unul și același

lucru: nu știa cum de i-a luat casa foc. Au scos cenușa din vatră cu tăciuni în ea? Nu, cenușa era scoasă dimineața și nu la spatele casei, ci departe, în fundul grădinii, o ducea muierea. Atunci, cum au țâșnit scântei pe coș? Nu știa nimic. Nu puteau țâșni scântei tocmai spre colțul casei jos la tălpici; dacă ar fi țâșnit de pe coș ar fi trebuit să ia foc acoperișul; și acoperișul era de tablă și cel mult la streașină putea ajunge o scânteie; dar nu de la streașină, ci de jos se aprinsese. Era limpede; cineva a dat foc casei.

Muierile își făceau cruce, obosite și speriate. Se duceau acasă întrebându-se în dreapta și în stânga cine ar fi putut să dea foc.

Singură în odaie – fetele și Paraschiv și Nilă dormeau tot afară – Catrina Moromete îngenunche în fața icoanei și începu să se roage. Ea bănuia cine a dat foc casei lui Bălosu. Își aminti de ceea ce îi spusese Aristița de după gard și se gândi la Birică.

De fapt, nu Birică, ci Polina, cu mâna ei, pusese focul: venise pe întuneric cu o sticlă de gaz și fugise apoi prin fundul grădinii. Dăduse foc numai la un colț. Tatăl și fratele ei nu erau proști să nu înțeleagă că dacă nu sting procesul contra bărbatului ei, le va aprinde toată casa. Lupta nu se mai dădea cu martori, ziua în amiaza mare, cum se întâmplase până acum, ci pe ascuns, noaptea pe întuneric și cu o îndârjire mai mare și mai primejdioasă ca înainte.

„Iisuse Cristoase, se rugase mama în genunchi, ne-ai apărat până acum, apără-ne și de aici înainte. O fi el Paraschiv rău și întunecat la suflet, dar gânduri de astea, Mântuitorule, știu că nu l-ai lăsat să aibă."

XVIII

Când peste câteva zile Moromete se întoarse de la Câmpulung – Niculae era de-a dreptul fericit, reușise la examenul de admitere printre primii din câteva sute de candidați – mama nu socoti că mai trebuia să-i mai spună și bărbatului ei de răbufnirea lui Paraschiv. O stăpânea încă gândul acela că față de alții, față de ai lui Bălosu de pildă, feciorul vitreg nu era chiar atât de înfricoșător cum i se păruse ei. Visele sunt vise, uneori visezi rău și nu se întâmplă nimic; visul rău e gândul care n-ai scăpat de el, care ți se cuibărește în suflet și e numai al tău, venit din păcatele tale.

Catrina gândea astfel și din pricină că Paraschiv se purta parcă mai bine cu ea, el arăta ca și când s-ar fi temut ca mama vitregă să nu-l spună, și Catrina gândea că dacă lui Paraschiv îi e frică de tatăl lui, atunci nici ea n-are de ce să fie îngrijorată.

Ea se înșela, dar n-avea de unde ști că teama lui Paraschiv era de altă natură; el făcuse o prostie lăsând să i se simtă o parte din gânduri și se temea că dacă mama vitregă vorbește, tatăl ar putea deveni bănuitor. În aceste zile el se arătă mai vorbăreț și mai vesel și se interesă chiar de examenul lui Niculae, întrebându-l de câteva ori cu bunăvoință:

– Ei, și acuma când te duci la școală, Niculae?

– Peste două săptămâni, răspundea Niculae și mama auzea și își spunea că, deci, făcea bine tăcând.

În duminica următoare, însă, dimineață, intră în curte Jupuitu. Nu era „nimeni" acasă, adică tatăl era pe la oameni. Dar agentul de urmărire se așeză pe prispă și porunci scurt:

– Să vie imediat aci!

Moromete nu era departe, era la Dumitru lui Nae, pe marginea șanțului, și veni repede acasă.

– Moromete, îl întâmpină Jupuitu, ridicându-se în picioare, plătește fonciirea.

– Păi n-am plătit-o?! exclamă Moromete plin de uimire și se opri la distanță, cu mâinile în șolduri.

Dar agentul, posomorât, nu mai stătu ca înainte la discuție. Moromete vroia să spună că dacă a plătit acum trei luni jumătate din ea, însemna că a plătit-o toată; începea iar comedia și agentul se săturase.

– Dacă peste două ceasuri nu vii imediat la primărie să plătești, mă întorc cu șeful de post și-ți iau vita din grajd, spuse el. Bună-ziua!

Moromete, ca de obicei, nu se sperie de această amenințare. E drept că niciodată nu se arătase Jupuitu atât de categoric, dar poate că îl lua și pe el la rost perceptorul și înțelese că trebuie să se ducă iar pe la primărie și să facă ce-o face să amâie plata până mai încolo... Trebuia să vorbească cu perceptorul, numai acesta putea să-l amâie.

Plecă liniștit la primărie. Nu se putea, doar nu erau nebuni; la iarnă prețul grâului avea să se ridice de două ori cât acum, avea să vândă și să plătească atunci, era limpede ca lumina zilei, doar n-o să-l silească să piardă jumătate din grâul pe care îl mai avea. Pierduse pentru Niculae fiindcă n-avusese altă scăpare, dar în chestiunea asta plătise totdeauna când îi venise mai bine.

– A! Ce faci, Moromete, bine că te văd! exclamă primarul din biroul său, care avea geamul deschis spre șosea. Se apropie de geam și îl chemă pe Moromete înăuntru: hai că am ceva de vorbit cu dumneata!

Moromete intră, dar primarul rămase în picioare: nu-i întinse mâna lui Moromete și nici nu-i spuse să stea pe scaun.

– Am avut de două ori întrunire la bancă, spuse el. Credeam că ai să vii cu Cocoșilă și cu Dumitru lui Nae, dar nu te-am văzut.

Moromete nu-i răspunse imediat și Aristide îi întoarse spatele și se duse la fereastră. Avea neplăceri.

Întâmplarea cu Țugurlan se răspândise în tot satul și de teamă să nu se repete și cu alții, trebuise să-i poruncească lui Tache să se poarte cu grijă cu oamenii. Nu izbutise nici cu șeful de post, care negase că i s-ar fi luat arma în ziua aceea și legiunea de jandarmi n-avusese ce să-i facă. Apoi, ce se întâmpla acum, de ce nu mai veneau oamenii la întruniri? Nu înțelegea, nu credea că din pricina scandalului de la moară cu Țugurlan.

Țugurlan nu plăcea la nimeni, era un om pe care îl înjurau mulți, iar cei care nu-l înjurau puțin le păsa de el. Nu asta era pricina. Cu o săptămână în urmă avusese loc o întrunire a țărăniștilor cu Crâșmac și nici la ei nu veniseră cine știe ce partizani. Situația politică era turbure, circulau zvonuri ciudate despre legionari și despre faptul că partidele aveau să fie desființate. Pretorul îi informase că legionarii aveau să se prezinte și ei în alegeri și că, spre deosebire de alte dăți, nu-i mai împiedica nimeni să facă propagandă. Aristide, care găsise într-o zi o broșură legionară printre cărțile feciorului său Tache și citind-o se îngrijorase, îl întrebase pe pretor ce fel de program aveau legionarii și pretorul îi spusese că nici el nu înțelegea nimic, dar că din moment ce era vorba de acei oameni care îl împușcaseră pe Duca și care umblau mereu cu pistoalele la ei nici nu mai era nevoie să înțelegi. Toate acestea erau însă numai zvonuri: Aristide nu vedea cum ar putea partidul liberal să lase puterea din mână, să se lase adică desființat de către rege... Dar atunci de ce se zvonea? Dacă partidul liberal cădea, cădea și el, Aristide. Cine l-ar mai fi ales?

– Ai? De ce zici că n-ați venit la întrunire?

Și se întoarse de la geam și de astă dată se așeză pe biroul său.

– Adică cum, se miră Moromete, veniră alegerile și nu ne văzuși pe noi votând?!

– Da, dar de ce n-ați venit la întrunire?! Era foarte important să veniți la întrunire, să vă vadă lumea pe toți, pe dumneata, pe Cocoșilă, pe Dumitru lui Nae... În fine, ce mai faci? Ai vândut grâul?

Privirea lui Moromete se lărgi.

– Ce te uiți așa la mine?! zise Aristide fără chef. Știi de ce te întreb.

– Păi tocmai asta bag și eu de seamă, doar nu ți-o fi venit în gând să-mi ceri banii ăia, se îndoi Moromete.

– Ba chiar mi-a venit, zise Aristide tăios. Nu pot să vând grâul la prețul ăsta și îmi trebuiesc bani.

– Păi nici eu nu pot să vând, zise Moromete deodată întunecat și hotărât. Cum o să vând?!

– Asta nu mă privește! replică primarul ridicând puțin glasul.

Era neprietenos și se vedea că n-are de gând să ierte un om care nu-și ținuse promisiunile față de el. Îl împrumutase cu bani, dându-i clar de înțeles că, la rândul său, Moromete să redevină ceea ce fusese odinioară, omul său în politică. Moromete primise bani, dar nu vrusese să vină la întrunire.

– Nu mă privește și nici nu vreau să am discuție. Eu nu împrumut la nimeni; te-am împrumutat pe dumneata din prietenie dar acum am nevoie de bani!

– Domnule...

– Moromete! îl întrerupse primarul și îl fixă cu o privire cenușie. Nu mă face să-ți spun încă o dată că în trei-patru zile trebuie să vii să-mi aduci banii. Bagă de seamă! îl amenință.

Moromete avu un gest fulgerător de a vârî mâna la brâu și de a arunca îndată banii, dar mâna îi rămăsese încleștată acolo! Întâi că nu avea toți banii, avea doar trei mii de lei, și apoi din acești trei mii de lei două îi trebuiau pentru Niculae. Își plecă fruntea, se întoarse și ieși fără să dea bună-ziua. Pe coridor se clătină o clipă, dar își reveni. Își ridică fruntea și se îndreptă spre ușa pe care scria *perceptor.*

Când intră, perceptorul își ridică privirea din hârtii și se uită țintă la el. Se uită doar câteva clipe; așa cum arăta, cu mustățile mari și blajine, părea un om cumsecade care va asculta cu bunăvoință și înțelegere ceea ce i se va spune; dar deodată el izbucni:

– Ce e, bă, ce cauți aici, de ce nu-ți plătești impozitele? Ce, bă, vrei să ți le plătesc eu din buzunar?!

Și se mai uită o dată furios și apoi, pufnind, puse mâna pe toc și își văzu de scris.

Moromete, după ce rămase o clipă locului, se urni spre biroul perceptorului și se așeză pe un scaun în fața lui.

– Dom'le Lisandre, zise el reflectând, de ce oi fi zicând dumneata că trebuie să strigi așa la mine? Crezi că sunt surd?

Perceptorul nu zise nimic. Tocmai termina, semna și ștampila o hârtie și arăta ca și când n-ar fi fost nimeni în birou. Trase un dosar dintr-un raft și vârî acolo copia hârtiei pe care o ștampilase.

– Vasile! urlă el apoi spre o ușă închisă. Adu niște apă. Vasile... și îl înjură pe Vasile de născătoarea mamei lui. Ce vreai, bă? se adresă apoi lui Moromete. Nu pot să te amân. Lasă-mă în pace că am treabă.

Moromete însă începu să-i explice că era cu neputință să vândă acum grâul și că dacă îl amână cu vreo trei luni...

– Nici două zile, nici două ceasuri, izbucni perceptorul după ce băuse cu sete apa pe care i-o adusese Vasile. Veniți aici la mine, urlă el, parcă eu aș fi statul, să vă scutesc de impozite! Statului trebuie să-i plătești, nu mie și nu mai veniți voi la mine de pomană! Du-te acasă și vinde și plătește că n-am ce să-ți fac.

– Nu pot să plătesc, ce-ai să-mi faci?! se supără brusc Moromete.

– Bă! Îți iau vita din bătătură!

– Cu ce drept?

– Trebuie să plătești!

– Nu se plătesc impozitele acuma! Statul nu-ți cere dumitale să-mi pui acuma sula în coaste, când eu n-am de unde să dau. Așteaptă până la iarnă, că statul are destui bani, nu ca mine care...

– Te-am amânat cât am putut, Ilie, spuse perceptorul deodată cu alt glas, ca între țărani. Anu ăsta Finanțele e mai al dracului ca oricând, ascultă-mă pe mine. Nimic, nici o săptămână! Azi-mâine trebuie să plătești. Scurt.

Moromete se ridică și plecă. Nu se putea, nu-i venea să creadă. Pe drum însă se neliniști și se întoarse îndărăt, dar nu la perceptor, ci la secretarul primăriei. Era adevărat că trebuia să plătească neapărat acuma? Cum adică, nu se putea să-l amâne

cu vreo două-trei luni? Ce însemna funia asta cu care perceptorul vroia să-l strângă de gât tocmai acum când grâul...

– E cam groasă, nea Ilie, mi se pare că nu se poate, îi explică secretarul. Dacă vrei, mă duc eu să vorbesc cu el, dar nu știu dacă... Stai aici, să vedem, că mie o să-mi spună.

Secretarul intră în biroul perceptorului și se apleacă la urechea acestuia:

– Dom' perceptor, mai amânați-l pe Moromete până după culesul porumbului. Vă rog eu!

Mustățile mari ale perceptorului tresăriră. Se întrerupse din scris și-și aținti privirea asupra tânărului. Deodată urlă:

– Du-te, mă, dracului, Oprescule, fir-ai al dracului să fii! Ieși afară! Uite ici circulara 400 020. Ia și citește... pe mă-ta de secretar!

Secretarul însă nu se sinchisea de toate aceste înjurături, rămase serios ca și când ele nici n-ar fi fost pronunțate.

– Dom' perceptor, vă rog eu! insistă el.

Perceptorul mormăi, cu fruntea în hârtii:

– Bine-bine! Vezi să nu te pomenești cu călimara asta în cap. Și după ce mormăi astfel, deodată își ieși iar din pepeni: Du-te, mă, dracului... pe mă-ta, Oprescule.

– Dom' perceptor, vă rog eu! zâmbi de astă dată secretarul.

Perceptorul răspunse atunci prietenește, cu un glas binevoitor, ca între funcționarii primăriei care își cunosc bine afacerile, se acoperă între ei și se servesc unii pe alții.

– Nu se poate, mă, Oprescule. Zău nu se poate. Uite ici ordinul 400 020!

– Dă-l dracului de ordin, dom' perceptor, dacă vreți dumneavoastră!

Perceptorul sări în picioare cu ochii holbați; mustățile îi tresăreau cu nervozitate:

– Bă, fire-al dracului, nu mă scoate din sărite!

Perceptorul l-ar fi amânat direct pe Moromete, fără intervenția secretarului, deoarece Moromete era unul din acei oameni care trebuiau considerați. Dacă unul ca Moromete nu-l vorbea de rău pe perceptor, acesta putea să-și vadă tihnit de treburile lui perceptoriale, care dacă ar fi fost cercetate de cineva, multe pensii neplătite, sau impozite plătite de două ori, sau impozabili omiși din roluri, ar fi ieșit la iveală. Perceptorul făcuse însă destul pentru de-alde Moromete, îi amânase și-i păsuise cât se putuse de mult, dar în ultima vreme sumele lor se îngroșaseră și trebuia neapărat să-i execute.

XIX

Întorcându-se acasă, Moromete se pomeni cuprins de mânie împotriva lui Achim. Faptul că acesta nu trimisese până acum nici un leu nu i se mai părea deloc firesc. Prețul grâului răsturnase toate socotelile și ideea că banii câștigați de Achim li se cuvin lui Paraschiv, Nilă și acestuia, nu numai că nu mai era bună, dar comparată cu amenințarea care se ivise fără veste asupra familiei i se părea acum lui Moromete nesăbuită. Achim stătea acolo cu mii de lei în buzunar, iar aici tatăl era silit să-și plece fruntea în fața trufașului Aristide. Pentru ce? Pentru că Achim chefuia în cârciumi cu muierile?

Nici nu ajunse bine la poartă și Moromete strigă:

– Paraschive, Nilă!

Paraschiv nu se arătă îndată și atunci Moromete strigă din nou, de astă dată cu o voce mai joasă, mai turbure:

– Paraschive, Nilă!

– Ce e, bă? răspunse Paraschiv apărând din fânar, unde dormea (noaptea fusese la fete). Ce-ai cu mine? Era cam supărat că îi strica somnul. Ce strigi așa?

– Bă, zise Moromete cu aceeași voce joasă, apropiindu-se cu pași măsurați și amenințători de fânar, ce e cu Achim de nu

trimete nici un leu? Ce face el acolo la București de nu trimite nimic?

Luat fără veste, Paraschiv înlemni acolo sus și în prima clipă nu fu în stare să scoată nici un cuvânt.

– Mă, tu auzi?

– Aud.

– De ce nu trimete?

– Cum nu trimete?! făcu Paraschiv buimac.

– Mă, tu ești nebun? exclamă Moromete uluit și Paraschiv își veni în fire. Înțelese din glasul tatălui că nu e nici o primejdie, că tatăl său era doar mânios, dar nu avea nici o bănuială.

– De ce să fiu nebun? zise el coborând încet din fânar. N-a fost vorba că când se întoarce o să aducă patru mii de lei?!

– Că când, o să se întoarcă mâncând, strigă Moromete. Așa a fost vorba, dar vorba asta am spus-o eu! El trebuia să trimeată banii care a zis că-i trimete.

– Care bani a zis că-i trimite?

– Ăia care se lăuda! Ptiu! făcu Moromete spre pământ, deturnând aerul cu glasul și în aceeași clipă îi întoarse feciorului spatele și porni spre poarta de la drum ca și când l-ar fi chemat cineva. Acolo se opri și așteptă să se liniștească. Simțea că e nedrept, că la urma-urmei Achim n-avea de unde să știe că prețul grâului a răsturnat toate socotelile și că între timp se ivise Niculae cu școala lui.

– Ce adresă are Achim la București?

– Adresa lui Achim de la București? întrebă Paraschiv, pălind. Nu știu, răspunse el, deși știa. Dar își dădu seama că nu folosește la nimic spunând că nu știe, tatăl său va întreba la al lui Cătănoiu și va afla. Mi se pare că suburbana Colentina, șovăi el, strada Nufărului. Mă duc s-o întreb pe muierea lui Cătănoiu. Dar de ce?

– Tu de ce crezi? zise Moromete cu dispreț.

– Să trimeată bani?

– Nu, să trimeată oase. Să se ducă la Chitila, să-și pună vreo două de gât și să vă trimeată și vouă să vă plimbați cu ele prin sat, de deștepți ce sunteți!

Moromete intră în casă. Mama era la biserică, fetele nu se știe pe unde, numai Niculae stătea în pat și citea absorbit, nu-l auzi pe tatăl său intrând.

– Tu ce faci aici, Niculae?

Niculae, întins pe burtă, cu călcâiele bălăngănind în aer, sări sus și-i arătă tatălui o față speriată de întrebare, dar și luminată de bucuria aceea a lui care nu-l mai părăsea.

– Citesc, tăticule! se rugă el și tatăl, posomorât, își luă ochii de la el, se întinse în pat și îi porunci să se ducă în altă parte să citească.

Nu credea că perceptorul va da curs amenințării cu sechestrul chiar așa cum spusese, adică azi sau mâine, dar peste o săptămână sau două era limpede că acest lucru se va întâmpla. Ce era cu ei? Înnebuniseră? Ei (perceptorul și cei cărora le varsă acesta banii) nu-și dădeau seama că oamenii așteaptă un preț mai bun pe grâu și că neavând altceva ce vinde nu puteau plăti? „Asta e o crimă! exclamă Moromete cu glas tare, negru la față, dar totuși cu ceva din glasul și înfățișarea cu care citea la fierărie dezbaterile din parlament. E o crimă față de poporul ăsta, de țara asta!“ adăugă el îndârjit.

– Moromete, ia ieși, mă, până afară! strigă cineva din drum (era Cocoșilă). Mă, prostule, ieși afară că ți-ai uitat urma la poartă!

Moromete tresări. Pentru întâia oară i se păru că Cocoșilă e necuviincios în limbuția lui tâmpită, că mai glumește omul, dar nici așa să strigi să te audă toată lumea.

– Mă, n-auzi? Unde ești, mă?! continuă Cocoșilă din drum. Nu mai așteptă să i se răspundă, intră în curte și se apropie de prispa casei. În dreptul ferestrei el ridică bățul și

bătu autoritar, gata să spargă geamul. Pațanghele, mă, prostule, scoal' că fată vaca!

Moromete deschise fereastra.

– Ce e, mă, Cocoșilă? Ce bați în geam? întrebă el, și Cocoșilă încremeni cu bățul în mână. Ce strigi așa? Dacă nu-ți răspunde omul, pe tine nu te taie capul să-ți vezi de treabă?

Uluit, Cocoșilă își dădu vechimea lui de pălărie pe ceafă și exclamă:

– Ia te uită la ăsta! Ce e cu tine?

Dar în clipa următoare uluiala îi pieri fără să mai aibă nevoie de răspuns. Ceea ce i se spusese era prea peste măsură ca să mai caute să dea cuvintelor și alt înțeles pe lângă acela pe care îl aveau.

– Bună-ziua! spuse el cu demnitate și răceală și se îndepărtă țeapăn și jignit fără să mai adauge ceva, dând de înțeles cu asta că dacă prietenia lor se va strica, vina o să fie a lui Moromete.

Moromete închise geamul și se lungi pe căpătâi cu fața încordată. Nu simțea decât mânie și plecarea lui Cocoșilă, așa cum se petrecuse, deși îl făcu îndată să-i pară rău, totuși îl mai răcori: „Nici așa să întreci măsura și toată ziua bună-ziua, ești prost, mănânci c...t! își spuse el în prada unei turburări negre. Mai gândește-te și tu când scoți vorba din gât! Avea dreptate Țugurlan!... Nu se poate, n-am să plătesc! se împotrivi apoi ridicându-se în capul oaselor și strângând pumnii. Să prind eu pe cineva că-mi calcă bătătura!"

Țâșni de pe pat și ieși afară trântind ușa. Se duse în grădină, rătăci pe lângă șira de paie, se întoarse îndărăt pe la spatele casei. Se așeză pe tălpici, în locul unde se mai așezase cu trei luni în urmă, dar zadarnic, nu mai găsi în el liniștea de atunci și nu putu sta locului.

În aceeași dimineață el dădu o telegramă lui Achim: „*Trimite urgent toți banii pe care îi ai*". Pe de altă parte, Paraschiv își dădea seama că a venit ziua hotărâtoare.

Situația în care ajunsese familia îl convingea atât de mult că a avut totdeauna dreptate să lupte împotriva ei, încât fu ispitit să nu plece fără a avea cu tatăl și mama vitregă o ciocnire răzbunătoare. Mai ales tatăl era vinovat, fiindcă el fusese acela care schimbase scopul împrumutului de la bancă, el făcuse din oi ceva care consuma și se folosea în casă, iar din cai un prilej de a spune povești despre mocani. Fugind de acasă cu caii și cu oile, Paraschiv gândea că nu face altceva decât să înlăture obstacolul care îl împiedica să fructifice împrumutul, adică să scape de familia consumatoare și de tatăl nepriceput în afaceri, căruia pe deasupra îi mai venise și ideea nesăbuită de a-l da pe Niculae la școală; dar răzbunarea? Familia nu pierdea prin fuga lor decât ceea ce nu avusese, adică oile și caii cumpărați prin împrumut, dar cine trebuia să plătească pentru munca zadarnică pe care Paraschiv o făcuse ani de zile pentru ei? Paraschiv gândea că nu era destul ceea ce vroia să facă și dacă mai întârzia să fugă era tocmai din pricină că chibzuia și se sfătuia îndelung cu Guica în ce fel să-i lovească.

Apoi, a cincea zi, mai devreme cu două luni decât anul trecut, Moromete primi din partea sucursalei județene a băncii Marmorosch-Blank înștiințarea că are de restituit din împrumut lei 5 000, plus dobânda. În caz de nerestituire, banca atrăgea atenția că se va folosi de formele legale pentru a intra în posesia banilor (era vorba de titlul de proprietate asupra pământului pe baza căruia banca acordase suma).

– Ilie! șopti mama înspăimântată. Ce-i facem?!

Era la prânz, se aflau toți în tindă și așteptau masa. Hârtia o adusese poșta, odată cu ziarul. Moromete nici măcar n-o citise, își aruncase ochii pe plic, văzuse titulatura băncii și-l lăsase pe Niculae să-l deschidă. El răsfoia ziarul și când mama puse întrebarea ei înspăimântată, se supără și se răsti la ea:

– Ce e, fa, ce vreai tu? Nu știai? Sau credeai că ăia au uitat? Se supără și mai rău și continuă: Credeai că au pus lacăt la

bancă și s-au dus la secere ca tine?! Se posomorî, își vârî fruntea în ziar și încheie: Uite colo caii în grajd și oile... Ne ducem la obor, vindem și gata socoteala.

– Vezi, Niculae! exclamă mama cu disperare, neștiind ce spune. Uite câte îndurăm din pricina ta.

– De ce din pricina lui? tresări Moromete cu nedumerire furioasă. Ți-a luat mințile biserica aia, sau ce e cu tine? Taci că îl găsiși pe Niculae cu pricina, lovi-te-ar moartea cu popa în brațe!

– Ho! se supără mama îndârjită și ea. Am zis și eu ca să știe și el ce greu n'e.

– De ce să știe? Ce vină are el?

– N-o fi având, dar ce-o să ne facem acuma fără lâna și laptele cu care mai trăiam? O să curgă trențele de pe noi și-o să ajungem ca șofranul.

Moromete se posomorî, își vârî fruntea în ziar și nu mai zise nimic.

Nimeni nu putea să-și închipuie câtă bucurie simțea Paraschiv auzind toate acestea. Ar fi vrut să fie de față când avea să-și dea seama că oile și caii nu mai erau ale lor. Atunci ar fi vrut să-l audă pe tată dacă îl mai țineau curelele să-l facă pe Niculae boier. Paraschiv vedea limpede dezastrul și nu numai că n-avea nici o remușcare, dar socotea că tot nu era destul. Ar fi vrut ca lotul de pământ al mamei vitrege să fie înjumătățit, să nu se poată mărita Tita și Ilinca decât cu câte un pogon, iar Niculae, căruia îi intrase în cap să ajungă boier pe spinarea altora, să rămână aci și să muncească. În general să *muncească* toți (adică să muncească din greu!) și să se învețe minte că nu merge așa să-ți bați joc și să te crezi mai deștept decât alții (în mintea lui Paraschiv erau el, Achim, Parizianu și Guica, pe linie de familie, și Tudor Bălosu, din afară; de aceștia toți tatăl își bătuse întotdeauna joc). Cu toate că Paraschiv își dădea seama că tatăl său ar putea să se răzbune trecând pe numele mamei vitrege casa

și locul de pe ea și chiar să vândă un pogon de pământ ca să-și cumpere alți cai (Paraschiv nu știa că Aristide cerea și el datoria tot acum), își spunea că făcea să se piardă din averea lor un pogon de pământ față de lovitura pe care le-o dădea. Tatăl n-avea să îndrăznească să se răzbune mai mult, deoarece fugind de acasă toată lumea avea să creadă (și Guica avea să aibă grijă ca acest lucru să se întâmple întocmai așa) că băieții lui Moromete au fost „goniți" de tatăl lor din pricina mamei vitrege și a copiilor acesteia, care vor să pună mâna pe averea tatălui.

XX

După-prânz, Moromete se duse la primărie și-i dădu lui Achim o nouă telegramă: *Întoarce-te acasă urgent.* I se păru că nu-i de ajuns, și mânios adăugă *altfel vin eu peste tine.* Trecuseră destule zile pentru ca Achim să fi putut să trimită bani și nu trimisese. Moromete nu înțelegea de ce, dar acum când se făcuse limpede că oile trebuiau vândute, banii, pe care presupunea că Achim îi avea, nu-l mai interesau.

De mânios ce era avea o dorință nemărturisită, asemănătoare aceleia de anul trecut când cu dusul lui Paraschiv la munte, când de-abia izbutise Paraschiv să nu iasă în pierdere cu porumbul: dorea și acum ca Achim să nu fi făcut nimic la București și să-i piară lui Paraschiv pofta, o dată pentru totdeauna, de a-și mai învinui tatăl că nu-l lasă să se pricopsească.

Ieșind din primărie, Moromete se întâlni pe scări cu Dumitru lui Nae. Dumitru lui Nae, un om care te făcea să te bucuri atât de mult văzându-l și auzindu-l, de câteva săptămâni nu-l mai vedea și nu-l mai auzea nimeni.

– Dumitre! îl strigă Moromete cu glasul său uluit de uimire, uitând numaidecât de el însuși. Ce este cu tine, domnule?

Cu statura sa înaltă și dreaptă, cu bărbia pătrată și frumoasă prin lățimea ei bărbătească și cu pașii săi largi, Dumitru lui Nae îți făcea rău să-l vezi acum ce fel de înfățișare căpătase. Mergea

cu fruntea în pământ și arăta posomorât, copleșit de neliniște și tristețe. Era greu să mai crezi că aveai în față același om al cărui râs se ridica leneș și puternic prin coroanele salcâmilor lui Moromete când acesta povestea despre familia lui Traian Pisică.

– Dumitre, uită-te, domnule, la mine, când îți vorbesc.

Dumitru lui Nae își ridică fruntea. Ochii lui erau și ei pe potriva staturii și când se uita undeva, erau largi și luminoși; o uriașă lume nevăzută își dezvăluia tainele în această privire; în clipa aceea, dacă spunea: „Are să plouă", vedeai parcă pământul plutind în spațiu și undeva pe rotundul lui, deasupra câmpiei Dunării, nori îngrămădiți să se descarce; iar dacă spunea: „Uite-l pe Marmoroșblanc", milioane de marmoroș-blanci îți apăreau călcând agale prin satele lumii.

Acum însă privirea lui era întoarsă în sine și ceea ce vedea acolo înăuntrul său îl împiedica să mai înțeleagă ceea ce se petrecea în afară.

– Ce este, Moromete? șopti el.

– Păi se poate una ca asta, Dumitre?! exclamă Moromete supărat. Tu nu-ți dai seama? Nu este îngăduit! Nu se poate ce faci tu!

Exclamațiile lui Moromete aveau atâta căldură și reproș încurajator încât în privirea mohorâtă a lui Dumitru lui Nae pâlpâi o rază de speranță.

– Nu se poate să meargă așa, Dumitre, înțelege și tu! exclamă Moromete mai departe. Dar ce, suntem copii? Unde te duci tu acuma?

– Să vorbesc cu perceptorul.

– Nu te mai duce, că te duci degeaba, nici măcar nu vrea să stea de vorbă. Dă-l în mă-sa de perceptor. Hai acasă și vezi-ți de treabă... Ne strânge de gât, Dumitre! strigă deodată Moromete cu un glas înalt, iar Dumitru lui Nae tresări și rămase hipnotizat de privirea cu care fuseseră însoțite aceste cuvinte, o privire pe care nu i-o cunoștea, bolovănoasă și fulgerată de lumini amenințătoare. Crezi tu că un popor întreg o să rabde să ne ia bucatele pe nimic? continuă Moromete să strige. Fii liniștit, Dumitre! Te știam om în toată puterea cuvântului. Ori ridică prețul la grâu, ori scade fonciirea; până atunci să nu dăm ce e ăla un bob de grâu.

– Și fonciirea cu ce-o plătesc?

– E vreme până la primăvară.

– Și dacă îmi ia vita din bătătură?

– N-o ia, afirmă Moromete cu tărie. Ascultă aicea, nu se poate să facă ei una ca asta... Nu se poate, fiindcă e pericol, te rog să mă crezi... Cu mine e altceva, adăugă apoi după câteva clipe de tăcere, coborând glasul, am luat de la Aristide niște bani și mi-i cere acuma. M-am apucat și cu o parte din ei am făcut gardul ăla, ți-aduci aminte. Toate alelalte le terminasem și mai rămăsese gardul, observă el ironic. Dar Dumitru lui Nae nu numai că nu râse, dar nici măcar nu pricepu.

Perceptorul însă era departe de a fi de aceeași părere cu Moromete. Fără să se sperie de vreun pericol și după ce lăsase mai întâi să se creadă că nu-și va pune curând în practică amenințările, în dimineața următoare întâlnirii lui Moromete cu Dumitru lui Nae el formă o comisie din funcționarii primăriei și însoțit de șeful de post porni fără veste prin sat și începu sechestrările. Singurul pericol de care se temea erau câinii. Într-adevăr, aceștia urlau în voie; jandarmul amenința că va trage cu pușca în ei. Țăranul lăsa dulăul să urle cu tot gâtul, ca și când asta i-ar mai fi folosit la ceva. Pe drum, în urma comisiei, veneau câteva căruțe. În ele erau puse covoarele și velințele, hainele, lăzile de zestre, tot ceea ce comisia scotea la vânzare din casele impozabililor. O spaimă și o zăpăceală cumplită le apucă mai ales pe femeile care aveau fete de măritat. Nu era însă greu de ascuns lada de zestre sau covorul, dar unde putea fi ascunsă căruța sau plugul, sau vita din grajd? Și chiar dacă și acestea puteau fi ascunse, unde putea fi atunci ascunsă

casa în care locuiau? Se punea sechestru chiar și pe casă, dacă omul avea datorii mari.

O femeie trecu prin fața porții Moromeților și dădu de veste:

– Catrino, pitește țoalele că a plecat percitoru prin sat!

– Ilinco! Tito! strigă mama speriată.

– Paraschive! strigă și Moromete de pe prispă. Pune caii și plugul în căruță și du-te la lot.

Așadar zadarnic își închipuise că primejdia avea să-l aștepte pe el s-o întâmpine pregătit. Din depărtare se auzeau urletele câinilor.

Moromete plecă repede la Iocan să se împrumute de la el până venea Achim cu oile, dar Iocan îi spuse că n-a vândut nici el grâul și că deci n-are de unde să-i dea. Nemaiștiind ce să facă, Moromete se întoarse îndărăt și se duse la Scămosu. Acesta era negustor de găini și nu se putea să n-aibă și să nu-l împrumute.

– Moromete, ți-aș da, că am bani, spuse negustorul, dar banii ăștia sunt capitalul meu și îmi trebuie să mi-i dai îndărăt repede.

– În cât timp?

– Maximul o săptămână, spuse negustorul. Peste o săptămână cumpăr iar găini și plec la București. Așa că vezi...

– Într-o săptămână ți-i dau! îl asigură Moromete. Eu am bani, am oile alea pe care trebuie să le vând și îl aștept pe Achim; în două-trei zile trebuie să se întoarcă; mă duc cu ele la obor sâmbăta ce vine și duminică ai banii.

Precupețul însă nu zise nimic. Auzind de Achim, el îl ascultă pe Moromete cu acea înfățișare a omului care știa ceva tocmai pe dos decât ce știa celălalt, dar care nu vrea să spună fiindcă n-are nici un interes s-o facă.

– Nu pot, zise. Îmi trebuiesc banii. „Dacă e vorba că te bizui pe oi, nu pot să-ți dau“ putea să se înțeleagă din glasul său, dar Moromete nu băgă de seamă în prima clipă. Se uită doar intrigat la precupeț.

– Păi n-auzi că dumin...

Și deodată avu o bănuială și nu sfârși cuvântul, văzu înfățișarea ciudată a celuilalt și rămase cu privirea țintă pe chipul lui.

– Acuma de ce-oi fi crezând tu, zise, că nu se întoarce Achim cu oile de la București?! Crezi că te mint?

Înfățișarea precupețului se schimbă: la urma-urmei de ce să nu-i spună? Era mai bine să-i spună, de ce să creadă omul că nu vrea să-l împrumute?

– Eu îți spun, zise, dar să nu mă înjuri pe urmă dacă n-o fi adevărat. Știu de la Cătănoiu.

Moromete înțepeni.

– Ce știi de la Cătănoiu?

– S-a certat cu Achim și s-au despărțit. Achim al tău a plecat în altă parte, în alt loc de pășunat (nu știu în care, nici al lui Cătănoiu nu știe). Înainte să se certe ei, al lui Cătănoiu știa.

Negustorul șovăi și nu mai zise nimic. Moromete așteptă câteva clipe cu gâtul întins, apoi deodată strigă:

– Spune, Scămosule! Ce zici că știa al lui Cătănoiu?

– Dar n-o să mă înjuri pe mine?

Moromete nu răspunse. Tăcerea mai dură câteva clipe apoi negustorul coborî vocea:

– Ilie, spuse el cu părere de rău, băieții ăia ai dumitale sunt înțeleși între ei să fugă de acasă. Achim nu se mai întoarce cu oile, degeaba îl aștepți dumneata.

– Cum? șopti Moromete neînțelegând sau nevroind să înțeleagă. Ce spui tu, Scămosule?

Negustorul repetă, dar Moromete tot nu înțelese bine și negustorul trebui să repete încă o dată și să-i dea amănunte, să-i spună ziua când a vorbit cu Cătănoiu, de ce s-a certat Achim cu Cătănoiu... În sfârșit, Moromete înțelese. Rămase tăcut. Stăteau jos pe prispa casei și fiindcă Moromete tăcea mereu, negustorul se ridică și îl lăsă singur câteva minute. Se întoarse și îl găsi în aceeași nemișcare, cu fruntea în pământ, țeapăn și sumbru. Fața i se înnegrise și în cele câteva minute parcă și

slăbise; parcă se ascuțise și se subțiase. Negustorul se așeză alături și după ce mai respectă câtva timp tăcerea celuilalt, simți nevoia să lărgească îndoiala pe care o anunțase la început:

– Poate c-o fi mințit ăla al lui Cătănoiu...

– Sunt trei luni de când a plecat, zise Moromete cu acel glas firesc și în același timp straniu, pe care îl au oamenii când vorbesc despre lucruri practice în odaia unui mort. Nu mi-a trimes nici un ban! Nu mi-a trimes el nici un leu, Scămosule! adăugă Moromete cu jale și tristețe, dar tot așa, cu o jale și o tristețe aproape duioasă, nepământească. El clătină din cap și, uitându-se țintă în pământ, șopti: Achime, Achime!... Nilă, Nilă!... Paraschive, Paraschive!...

– Ilie! tresări Scămosu neliniștit și parcă speriat de glasul lui Moromete. Eu nu cred să fie adevărat... Nu se poate ca băieții dumitale...

– Băieții mei! exclamă Moromete cu un glas de parcă n-ar fi știut că avea băieți. Băieții mei, Scămosule, sunt bolnavi... Să fugă de acasă! De ce asta? Nu i-am lăsat eu să facă ce vor? Absolută, absolută libertate le-am lăsat! Dacă veneau și-mi spuneau: „Mă, noi vrem să fugim de acasă“, crezi că i-aș fi împiedicat eu, Scămosule!? „De ce să fugiți, frățioare? le-aș fi spus. Încet nu puteți să mergeți?“

Moromete oftă din nou și rămase iarăși tăcut multă vreme. Înțepenise pe prispa lui Scămosu și nu mai zicea nimic și parcă nu mai vroia să plece de acolo. Scămosu mai stătu cu el câtva timp, dar apoi îl lăsă și își văzu de treabă, se apucă să curețe de găinaț căruța-coteț din mijlocul bătăturii. Abia mai târziu, când se uită pe prispă, văzu că Moromete nu mai era. Plecase nebăgat în seamă.

XXI

Se sculase deodată de pe prispă și pornise spre casă cu niște pași nesimțiți. Nu era grăbit, dar nici timp de pierdut nu avea. Avea o țintă, trebuia să ajungă acasă, dar ceea ce avea acasă de făcut putea să facă și pe drum. Mergea cu pași egali, fără să greșească, un pas după altul, când pe marginea șoselei, când trecând podișca cuiva și luând-o pe lângă garduri. Nu se uita și nu vedea pe nimeni și pentru întâia oară nu răspunse la salutul cuiva care trecu pe lângă el și îi dădu cu glas tare bună-dimineața. Când ajunse în dreptul casei nimic din înfățișarea sa nu se schimbă; ai fi zis că nu-și va recunoaște poarta și că va merge înainte pe lângă uluci. Împins însă ca de un resort mecanic, trupul său împinse mica poartă și pătrunse în curte fără să-și fi mișcat brațele: ușa se deschise și se închise parcă singură. Cu aceiași pași omul urcă scara prispei, străbătu tinda, de astă dată mâna i se întinse și apăsă clanța ușii de la odaie, trecu pragul și se duse spre pat. Întinse brațele și ridică un genunchi, se urcă și întinzându-se pe o parte își așeză tâmpla pe căpătâi și palma sub tâmplă. Închise ochii și rămase nemișcat ca și când ar fi adormit de multă vreme.

Mama îl văzu din fundul grădinii unde culegea zarzavaturi într-o coșniță. Lăsă coșnița și se grăbi să vie în casă. Le strigă și pe fete și pe Niculae. Ceva din mersul omului îi adiase o nenorocire, o nenorocire cu mult mai mare decât aceea pe care o așteptau din partea perceptorului.

În casă, mama și copiii se apropiară de pat.

– Ei, tată, ce e cu tine?! spuse fata cea mare punând mâna pe umărul lui și mișcându-l să se trezească.

– Ilie, șopti mama speriată, ce s-a întâmplat?! Scoal' în sus! Puse mâna și îl hâțână de umăr, dar omul parcă era țeapăn, parcă închisese ochii pentru totdeauna. Ce e asta la tine, Ilie? Scoal' în sus, n-auzi?! Am trecut noi prin altele mai rele... nu ca acuma că avem de dat câteva mii de lei. O să vindem și-o să dăm! Scoal' în sus!

– S-o fi dus să împrumute și n-a găsit la nimeni, spuse fata cea mare.

– Ei, și din atâta lucru?! spuse mama. O să facem rost și-o să scăpăm, Ilie, ridică ea glasul, n-auzi să te scoli odată?! Și iarăși puse mâna și îl hâțână.

Fără să facă o mișcare, Moromete deschise ochii. Mama și fetele amuțiră.

– Ieșiți afară din casă! se auzi atunci glasul său încordat, care acuma era turbure și însingurat și pe care nu-l mai auziseră până acum.

Rămase cu ochii deschiși și țeapăn într-o așteptare poruncitoare.

Nedumerite și speriate, mama și fetele ieșiră afară. Niculae se uita când la fete, când la maică-sa. El înțelegea cel mai puțin ce se întâmpla.

Curând câinii începură să latre prin apropiere și ceva mai târziu căruțele comisiei opriră în dreptul Moromeților. Bătătura arăta pustie.

– Moromete! strigă unul din comisie.

Dar în locul lui Moromete ieși mama, care fără să se uite spre poartă, se dădu jos de pe prispă și îl goni pe Duțulache în grădină.

Perceptorul, agentul de urmărire Jupuitu și șeful postului de jandarmi străbătură bătătura, intrară tropăind în tindă și pătrunseră în odaie.

– Moromete, scoal' în sus! zise perceptorul așezându-se grăbit pe pat și desfăcând servieta. Dă-mi rolurile comunale! ceru apoi agentul. Are ceva la comunal?

– Are, spuse Jupuitu. Șase sute paisprezece lei.

– Plus două mii pe exercițiul '36–'37, scrie! plus trei mii pe prima parte a exercițiului curent. Adică nu, pe exercițiul curent îl mai amânăm. Auzi, Moromete? Te amânăm. Plătește restanțele, fonciirea și impozitele comunale.

Moromete se ridicase în capul oaselor și se uita la ei cu o nepăsare sumbră.

– Ei, Moromete, facem chitanța? întrebă perceptorul binevoitor.

– N-am! spuse Moromete. Ieșiți afară! Și se întinse la loc cu tâmpla pe căpătâiul roșu-înflorat și înțepeni cu ochii închiși.

Perceptorul, agentul, șeful de post se uitară o clipă intrigați, apoi perceptorul observă:

– E bolnav Moromete! Țață Catrino, strigă el, ia vin încoace.

Mama apăru din tindă și nu așteptă să i se spună ceva; ridică fruntea la bărbați și vorbi:

– Percitorule, nu ne lua cămașa din spinare! O să vindem, o să plătim, dar nu ne jupui!

– Nu vă jupoi, vă amân, dar suma asta trebuie s-o plătiți! Uite aici, spuse el bătând cu dosul palmei pe registrul deschis, în timp ce mustățile îi tresăriră de nervozitate. Aveți pământ, ați făcut grâu, vindeți și plătiți.

Glasul i se urca și înăsprea. Era perceptor vechi și știa că dacă bărbații protestează în aceste momente și înjură furioși, femeile se pun pe plâns și rugăminți și cu timpul începuse să nu mai poată suferi aceste lacrimi și implorări zadarnice.

– Plătiți sau nu plătiți? strigă el deodată furios și nu mai așteptă răspunsul, se ridică în picioare și își roti privirea prin casă.

Nu avea însă ce lua. Pereții erau goi. Odaia mare cu două paturi largi, cu soba de cărămidă dată proaspăt cu var, cu icoana deasupra firidei dinspre tindă, cu cele două ferestre mari, una spre bătătură lângă patul în care stătea culat Moromete și una spre drum, sub care se afla o masă acoperită cu o față brodată și pe care se aflau cărțile și caietele lui Niculae și la care se mânca la Crăciun, Anul Nou și Paște, totul era gol, nu se vedea nimic de preț nicăieri, în afară de un ștergar mare înflorat care încadra icoana și de păturile cu bătătură din betelii colorate de cârpe, care nu valorau nimic, erau bune de pus pe jos și nu pe pat.

Perceptorul se apropie de lada brașovenească așezată la capul celuilalt pat – covoarele de pe ladă, lucrurile din ea, cât și covoarele de pe paturi fuseseră pitite de fete la vecini – și-i deschise capacul. Nu era nimic înăuntru și perceptorul rânji; deschise ușa și trecu tinda spre cealaltă odaie. Aici se afla o parte din grâu, cerga mare de cânepă, o mulțime de oale și strachini, o damigeană, războiul de țesut, desfăcut și așezat în cele două colțuri, sucala de răsucit, fusceii, parul de pus porumb și încă ceva tare, acoperit cu saci și peste care zăcea un balot de lână legat cu o basma neagră și ruptă. Perceptorul se duse direct acolo și dădu sacii și lâna la o parte. Privirea mamei se lărgi: cum de uitase de lucrul acela de preț cum era căldarea cea mare de aramă? Era căldarea în care fierbea apa de spălat rufe și de lăut în timpul iernii și în care făcea în fiecare an săpunul, mare cât un hârdău și de neprețuit pentru ea; o avea de optsprezece ani, de când se măritase, i-o dăduseră părinții ca zestre. Ea însemna pentru mama nu numai curățenia trupului, dar și a sufletului. Lipsa ei însemna râia și păduchii și mirosul urât și mai ales rușinea de a fi murdar în fața acelui sentiment de înălțare pe care îl trezise în ea biserica.

– Percitorule, nu lua căldarea! strigă ea speriată și se grăbi și puse mâna pe toartele căldării și ieși repede luptându-se cu mărimea și greutatea ei. Chipul i se făcuse dârz și mai roșu decât strălucirea metalică a aramei. Luați orice, dar căldarea n-am s-o las! strigă ea. Tito, Ilinco, unde sunteți? Ilie, scoal' în sus!

Mama vârî gâfâind căldarea sub pat și se așeză straje în dreptul ei. Jandarmul veni după ea:

– Leliță, zise, nu te supăra, dar nu mă face să ți-o iau cu sila. Văz c-ați pitit tot, cine e de vină?

– Ia căldarea! porunci perceptorul.

Fetele și Niculae intraseră și ei în casă. Paraschiv și Nilă plecaseră cu căruța și caii la câmp.

– Tată, ia scoal' în sus! strigă fără cruțare Tita. Scoal' în sus și spune-le să plece de aici. N-avem acuma bani, să aștepte pân'om vinde oile și-o să plătim. N-avem bani! strigă ea spre perceptor, fără respect, fără să se rușineze că ea, o fată de optsprezece ani, striga la un bărbat care avea asemenea mustăți. Ia uită-te cum intră ei în casă, nu le-ar fi rușine! continuă ea să strige.

Moromete deschise ochii și Niculae îl văzu. Îl văzu și pe jandarm și pe perceptor și înțelese că aceștia nu vor pleca, iar mama nu va lăsa să i se ia căldarea. Înspăimântat, îl văzu atunci pe tatăl său ridicându-se încet în capul oaselor. Se ridica greu, cu trudă și arăta într-adevăr doborât ca de boală. Era înspăimântător de posomorât și de întunecat la chip.

– De ce zici, perceptorule, că nu poți să mă amâi până la iarnă? întrebă el.

– Nu se poate, Moromete, zise perceptorul cu hotărâre, trebuie să plătești restanțele! Așa am ordin, nu-mi plătești mie! Plătești statului, că statul te pune la impozite, nu te pun eu, mai adăugă el întorcându-se și așezându-se pe pat, furios că era silit să explice și să piardă atâta timp. Plătești sau nu plătești? amenință el.

Niculae văzu cum tatăl său se apleacă și saltă capacul lăzii, văzu cum din chichița ei el scoate un teanc de bani și ceva rece îi săgetă de sus până jos spinarea. Erau banii cu care peste câteva zile trebuia să plece el la școală. Nu mai era sigur că tatăl său va mai voi sau va mai putea să facă rost de alții. Nu putu să mai stea în casă, ieși afară pe prispă și se așeză îndată jos. I se înmuiaseră picioarele. Își plecă fruntea, umerii îi căzură, iar gâtul i se îndoi și se lungi. Cum stătea cu fruntea în jos, fața nu i se vedea, dar ceafa îndoită și labele desculțe ale picioarelor, atârnând fără vlagă pe marginea prispei, arătau că băiatul e stăpânit de o tristețe copleșitoare.

Perceptorul și cei care îl însoțeau ieșiră. Căruțele se îndepărtară. O liniște grea se lăsă asupra casei. Mama își veni cea dintâi în fire.

– Unde-o fi băiatul ăla? întrebă ea și ieși repede pe prispă și îl văzu. Niculae! șopti ea turburată rău de înfățișarea copilului. Lasă, mamă, că facem noi rost de alți bani, nu te las eu

pe tine așa! Avem oile alea, trebuie să se întoarcă Achim cu ele... Și chiar dacă n-o vrea tat-tău, vând eu un pogon de pământ și tot nu te las... aide, scoală-te în sus și nu mai sta așa, că dacă te îmbolnăvești...

După plecarea perceptorului, Moromete nu se mai culcă.

– Unde sunt băieții ăia? o întrebă el pe mamă.

– Au plecat cu căruța... Ilie, șopti ea uitându-se drept în ochi, ai aflat ceva de Achim?

Gândul țâșnise aproape fără voia ei și în aceeași clipă înțelese că nu greșise. Moromete însă nu zise nimic, se sculă de pe pat și ieși.

– Ilie, vorbește odată! strigă mama ieșind neliniștită în urma lui.

Despre Achim era vorba, nu se putea înșela, dar ce putea fi atât de rău încât să-l dărâme și să-l întunece atât de mult? Mai rău decât că Achim n-a izbutit să facă deloc bani, ce putea fi?

– Tu n-auzi, Ilie? strigă ea din nou, de astă dată cu un glas poruncitor, făcându-l să se oprească din drum. Tu n-auzi, Ilie?

– Taci! strigă deodată Moromete și în aceeași clipă ridică pumnul. Taci din gură! aproape că urlă el schimonosit groaznic la fată. Vă omor dacă nu tăceți din gură!

Mama amuți și îngălbeni. Fiindcă nu înțelegea, o fluturare de spaimă trecu peste chipul ei. Moromete amuți și el o clipă, dar apoi se smulse din loc și amenință încă:

– Dacă mai văz pe cineva înaintea ochilor... Și dacă mai aud o vorbă...

Și pieri cu pași mari pe după colțul casei.

XXII

Mama se grăbi să pregătească prânzul, și fetele, neliniștite și ele, o ajutară amândouă în tăcere. Când mămăliga fu răsturnată pe masă, se auzi zgomotul podiștei peste care trecea căruța; Paraschiv și Nilă se întorceau de la câmp.

Moromete apăru de după colțul casei și, fără să se uite la cei doi care deshămau, intră în tindă și își luă locul pe pragul lui. Se adunară apoi cu toții și începură să mănânce într-o tăcere apăsătoare. Paraschiv și Nilă înțeleseră de la ceilalți că nu e bine să turbure cu vreun cuvânt tăcerea tatălui. Toate privirile erau întoarse înăuntru: aveau toți pleoapele trase în jos ca și când un somn greu ar fi plutit peste întreaga familie.

Moromete avu astfel timp să cerceteze în liniște, de pe pragul lui, chipurile celor doi. Nu descoperi însă nimic. Paraschiv avea ca totdeauna aceeași înfățișare a lui, lipsită de lumină, dedesubtul căreia era greu să bănuiești ce se petrece, iar Nilă aceeași frunte încrețită în sus, care dovedea că cu greu ar fi putut avea el o voință vinovată. Pe Paraschiv însă puteai să-l vezi vinovat până în măduva oaselor, dar puteai să te și înșeli. Și în afară de asta nu cumva Paraschiv, văzând acum familia înconjurată de primejdia ruinei, să-și fi schimbat sau să-și schimbe gândurile?

Moromete lăsă lingura din mână și-și puse coatele pe genunchi. Această mișcare făcu ca pleoapele celorlalți să se ridice pe jumătate, la pândă. Își revenise tatăl? Avea să-i liniștească sau să-i îngrijoreze și mai mult? În privința lui Niculae oare ce hotărâse?

– Am scăpat de perceptor! spuse Moromete cu un glas care putea îndreptăți revenirea speranțelor, sau măcar o parte din ele. Dar mai avem banca, și Achim văz că nu se întoarce. Pesemne că n-a primit telegrama. Paraschive, du-te după ce mănânci pe la primărie și dă-i și tu o telegramă, cheamă-l să se întoarcă îndărăt, că nu e vreme de pierdut.

Spunând acestea întoarse capul în altă parte, prefăcându-se că nu se uită la Paraschiv. Se feri însă zadarnic, pentru că Paraschiv nu se arătă nici uimit, nici potrivnic. A fi trebuit să se împotrivească, fiindcă telegrama pe numele lui l-ar fi adus, fără doar și poate, îndărăt pe Achim. Pe de altă parte mama și

fetele se cam mirară; înțeleseseră dinainte că Achim n-a trimis bani fiindcă nu i-a făcut sau dacă i-a făcut i-a cheltuit pe acolo, cum povestise Scămosu, prin cârciumi, cu muieri și că astăzi tatăl aflase, tot de la Scămosu, că nici acum n-are bani, că i-a cheltuit tot așa, chefuind. Dar telegrama? De ce s-o dea Paraschiv?

– Eu l-aș lăsa să mai stea, fiindcă văz că a făcut treabă pe acolo, mi-a trimes patru mii de lei, dar banii ăștia i-am și dat lui Aristide, așa că tot n-avem cu ce plăti banca și trebuie să se întoarcă repede să vindem oile, spuse Moromete după câteva clipe de tăcere.

Aceste cuvinte buimăciră întreaga familie. Dezorientată, mama se uită zadarnic la chipul nepătruns al bărbatului ei, iar Paraschiv aproape că se înecă cu dumicatul. El făcu o sforțare să înghită, își ridică privirea turbure asupra tatălui său și bolborosi:

– Când ți-a trimes Achim patru mii de lei?

În aceeași secundă Moromete își feri ochii. Ceea ce licărea în privirea lui Paraschiv era greu de îndurat.

– Azi, înainte să vie perceptorul, răspunse el cu un glas blând. M-am dus la Scămosu să mă împrumute el cu niște bani, și Scămosu taman se pregătea să vie pe la noi. S-a întors aseară de la București și Achim a trimes banii prin el. Dar ce folos! adăugă Moromete cu îngrijorare, arătându-se stăpânit numai de gândul că Achim n-a primit decât prima telegramă. Tot trebuie să se întoarcă și să vindem oile.

– Să vindem oile? nu se putu stăpâni să nu strige Paraschiv. După ce că ți-a trimes patru mii de lei, mai vrei să le și vinzi? Ce-ai făcut cu patru mii de lei? se stropși el în pornirea și mânia lui turbure.

– N-auzi, bă, că i-a plătit lui Aristide? șopti Nilă speriat de amenințarea nesfiită și fățișă care se simțea din glasul fratelui. Ce-l mai întrebi?! adăugă el cu un reproș mic și uimit.

– I-a plătit lui Aristide? Și ce dacă i-a plătit? strigă Paraschiv din ce în ce mai furios și mai surd. Ce-mi pasă mie că i-a plătit? își ieși el din sărite, nemaiștiind ce spune. Deodată Paraschiv își întoarse capul spre Nilă și urlă înfiorându-i pe toți: Îmi spui tu mie, că i-a plătit? Și ce mă privește pe mine că i-a plătit? Când ți-oi da un pumn după ceafă te podidește sângele pe gură.

Fața lui întunecată începuse să prindă pete albe. Nilă însă, de frică, se făcuse roșu și nu îndrăznea nici să mai mănânce. Când, după câteva clipe de tăcere grea, Paraschiv puse mâna pe lingură să mănânce mai departe, Moromete, uitându-se la el cu o privire intensă, îi explică:

– Ai întrebat ce-am făcut cu patru mii de lei și Nilă a spus că ai auzit că i-am plătit lui Aristide. N-a zis că te-ar privi pe tine ce-am făcut eu cu banii, așa că nu văz de ce i-ai da un pumn după ceafă să-l podidească sângele pe gură!

Drept răspuns Paraschiv încetă deodată să mai facă vreo mișcare și-și ridică privirea amenințătoare și spre tatăl său; dar numai atât, numai o clipă; nu îndrăzni mai mult; în clipa următoare își continuă mișcările mestecând furios.

– Degeaba te superi! observă Moromete cu aceeași blândețe nefirească în glas. A zis Nilă altceva?!!! se adresă el apoi către ceilalți, cu o uimire și cu o înfățișare care aștepta cu tot dinadinsul un răspuns.

Nu îndrăzni însă nimeni să deschidă gura. Un răspuns la uimirea provocatoare a tatălui putea fi primejdios; Paraschiv o dovedise. Tot așa, pe neașteptate, Paraschiv se sătură să mai mănânce și se ridică brusc în picioare. Scăunelul de sub el se răsturnă și îl împiedică să plece; izbi în el cu bocancul lui milităresc, trimițându-l în spinarea lui Niculae și părăsi tinda cu pași grei.

În urma lui, Moromete își plecă fruntea. Nu mai putea fi nici o îndoială: al lui Cătănoiu nu mințise și nici nu se putea spune că Paraschiv și-a schimbat sau și-ar putea schimba

gândurile. Oftă îndelung și greu și o tristețe neagră coborî peste chipul lui.

Fetele adunară vasele în tăcere. Mama răsturnă masa și Duțulache se repezi hulpav, tremurând din tot trupul, făcând ca într-o clipită să nu mai rămână nimic pe jos. De undeva de afară Paraschiv chemă poruncitor și tainic:

– Nilă!

Iar Nilă se supuse și ieși din tindă. Niculae se retrase într-un colț al grădinii pierdut și uitat de toți, fetele plecară nu se știe unde, iar mama, care se gândea că s-ar putea ca omul ei să aibă nevoie de ea, nu putu totuși să uite amenințarea nedreaptă care îi fusese adusă înainte de masă și părăsi și ea tinda.

„Da, gândea Catrina ieșind din curte cu vadra sub braț, ani de zile te-ai uitat la ei și în loc să pui mâna pe par și să-i dai pe brazdă, i-ai lăsat să facă ce vor. Dormeai ca un buștean în pat când eu până în grinda casei săream din somn!... Ilie, mi-e frică! mă rugam în miez de noapte (cum să nu-ți fie frică când îi visam pe câteștrei negri și urâți!) și tu nimic, sforăiai, de putea să ardă casa și să nu te deștepți! Ar trebui acuma să nu-mi pese, că după ce că ai ajuns în întuneric (că nici biserica nu poate să-ți mai ajute, prea ai râs de ea și ai luat-o în deșert), tot la mine ridici pumnul și urli că să nu mă vezi în ochi! Da, gândi Catrina îndârjită și ispitită să n-aibă nici un fel de remușcări, ar trebui să te las să te chinuiești singur, să știi și tu câte-am îndurat eu lângă tine...«Ilie, de ce nu treci casa și pe numele meu? Are să mă dea afară Paraschiv!» mă rugam. «Ce, zice, crezi că o să mor eu înaintea ta?» Uite, n-ai murit, dar Paraschiv tot a ajuns să nu-i mai fie frică de tine și dacă azi a îndrăznit să te înfrunte cu vorba, mâine o să te înfrunte cu parul. Ce folos că n-ai murit? Pe mine o să mă dea afară, am știut asta de mult și m-am rugat la Dumnezeu, dar tu ce-ai să faci dacă te dă și pe tine afară?"

Ajunsă aici cu gândurile, Catrina deodată se sperie. I se păru că în timp ce ea îl judeca în inima ei și îl găsea vinovat, acasă Paraschiv și Nilă poate că au și sărit cu parul la el. Grăbită, tremurându-i mâinile pe lumânarea fântânii, umplu vadra cu apă și după ce o puse în cap porni repede spre casă. De obicei mergea cu vadra fără s-o țină și fără s-o verse, dar acum o ținea cu amândouă mâinile și ajunse acasă leoarcă de apă.

– Tito! Ilinco! strigă de la poartă și când ajunse lângă prispă puse vadra jos și intră în tindă.

Neliniștea ei crescu: nu era nimeni. Se întoarse pe prispă și le strigă încă o dată pe fete, atât de tare și de speriată, încât Niculae veni el din fundul grădinii și spuse că fetele au plecat la vie.

– Unde e tat-tău?

– Nu știu!

– Paraschiv și Nilă unde s-au dus? Nu l-ai văzut pe tat-tău? repetă mama.

– A ieșit pe poartă și nu știu unde s-a dus, răspunse Niculae.

Dar neliniștea tot n-o părăsi pe Catrina. O turbura gândul că tocmai acum își găsise să-și învinuiască bărbatul și să-l lase singur când în fiece clipă putea să i se întâmple o nenorocire. Uitase că în noaptea aceea când luase foc casa lui Bălosu avusese gânduri mai bune despre Paraschiv; îl credea acum în stare de orice.

XXIII

Moromete însă era departe de neliniștea și temerile mamei. Ceea ce se petrecea cu el îl împiedica să se mai gândească la soarta familiei.

Stătuse mult pe prag și nu băgase de seamă cum ceilalți se împrăștiaseră toți. Văzuse afară bătătura și ieșise. Văzuse poarta de la drum și pornise într-acolo. Un om îi dăduse bună-ziua și recunoscându-l nu-i răspunse. Era unul dintre aceia care mai credea că lumea era așa cum și-o închipuia el, care credea că speranțele sunt bucurii adevărate și nenorocirile numai ale altora și care în loc să se oprească pe loc, să se trezească și să

se înspăimânte, trecea pe drum liniștit și încrezător și dădeea bună ziua.

Se așezase pe stănoagă ca întotdeauna, dar se ridicasse numaidecât și pornise pe șoseaua satului. Mergea cu fruntea în pământ, nici încet nici grăbit, și nu se uita nicăieri, astfel că nu-l văzu pe Dumitru lui Nae când trecu prin dreptul casei lui. Dumitru lui Nae stătea rezemat de stachet, dincolo de poartă, și arăta una cu ulucile, parcă ar fi crescut de la rădăcina lor ca un pom. Nici el nu-l văzu pe Moromete, nu zise nici el nimic.

În dreptul unei uliți, Moromete păși cu aceiași pași egali și ghicind de departe că un om care venea din direcția opusă vrea să-l oprească, se feri din calea lui. Trebui totuși să se oprească fiindcă celălalt nu înțelese că Moromete se ferea de el și îi tăie drumul ieșindu-i înainte.

– Hai noroc, Moromete.

Ridică fruntea și văzu un om liniștit și parcă blând, cu mustăți mari și cu un copil în urma lui. Recunoscu întâi copilul, apoi omul: Traian Pisică. Sfârfâlică scoase un scheunat mic de rugăminte. Traian Pisică își luă țigara din gură și îi dădu să tragă, apoi îl întrebă pe Moromete prietenos:

– Ce mai faci, Ilie? Nu te-am văzut de mult.

– Bine, răspunse Moromete.

– Ce mai fac copiii ăia ai tăi?

– Bine.

– Tu ce mai faci?

Tăcere. Traian Pisică se uită la bocancii celuilalt.

– S-au rupt. De ce nu vii să le pun un petic?

Între timp Sfârfâlică văzând că stănoaga podiștei lângă care se opriseră era puțin aplecată, se propti în ea s-o aplece și mai tare și chiar se înfurie și începu s-o zgâlțâie.

– Am auzit, Moromete, că vreai să-l dai pe băiatul ăla al dumitale, Niculae, la școală! Am și eu unul de seama lui, învață bine, m-a chemat Teodorescu să-mi spună că să-l dau și eu. O fi scump? întrebă Traian Pisică.

Moromete nu răspunse. Traian Pisică trăgea din țigară gânditor. Se auzi o pârâitură, apoi un bufnet din acela pe care îl face noroiul când primește un bolovan în el și Sfârfâlică fu văzut în șanț cu stănoagă cu tot, plin de noroi până și pe dinți.

– Sfârfâlică, lua-te-ar dracii, rupseși stănoaga, spuse Traian Pisică în treacăt, și când Sfârfâlică ieși din șanț orăcăind, scoase țigarea din gură: Na la... Dar uitându-se la gura lui plină de noroi nu mai putu pronunța „Na la tata din țigară“, se întoarse spre Moromete și continuă: Teodorescu zicea că dacă ia bursă n-ar fi așa scump. Tu ce zici, Moromete?

– Nu știu, răspunse Moromete și se îndepărtă cu fruntea în pământ, cu aceiași pași, nevăzând și neauzind nimic.

Ca și mai înainte cu Dumitru lui Nae, trecu pe lângă doi inși fără să le dea bună-ziua. Aceștia stăteau la umbra unui salcâm și văzându-l nici ei nu-l opriră. Erau doi din cei care veneau la fierărie și-l ascultau cu interes. Din Vasilescu și Marmoroșblanc. Se uitară lung în urma lui.

– S-a întâmplat atunci cu conversiunea că i-a fost mai lesne lui Moromete să scape de datoriile de la bancă și el pe urmă s-a împrumutat iar, a crezut că o să vie iar o conversiune, spuse Marmoroșblanc cu oarecare uimire. Acum uite-l că rămâne fără grâu și tot n-o să-i ajungă.

– Păi tot așa zicea el și de fonciire! își aduse aminte și Din Vasilescu. Zicea că nu se poate să nu vie el Iorga cu o lege în privința asta.

– Nu pricep, se miră Marmoroșblanc cu dispreț, Moromete ăsta se pretinde om deștept, cum putea să creadă în prostiile astea?

Din Vasilescu se uită în pământ printre genunchi și se gândi fără grabă. Marmoroșblanc însă rămase cu bărbia împinsă în sus, a dispreț, vrând să spună că nimeni nu-l poate convinge că Moromete ar avea vreo justificare.

– N-ai dreptate, spuse Din Vasilescu. Banii de la bancă i-a băgat în vite, așa că n-are decât să le vândă și să dea îndărăt,

totuna e, iar cu fonciirea adu-ți aminte ce ziceau liberalii când erau țărăniștii la putere: că o să micșoreze fonciirea dacă vin ei în locul țărăniștilor.

– Și el a crezut?

– Și dacă nu credea era mai bine?! se înveseli Din Vasilescu.

– Da, dar nu te uiți la el cum trece și nu dă bună-ziua? zise Marmoroșblanc, jignit, iar Din Vasilescu dădu din cap într-un fel din care se înțelegea că lui i se întâmplau altele și mai și, dar nu socotea că trebuie să se supere.

Moromete se îndepărtase pe o uliță care dădea în valea satului și care, sub forma unui drum îngust, urca printre dâmburi spre câmpie.

La ieșirea din sat, în colțul uliței, era o poiană și Moromete nu băgă de seamă că acolo se afla strâns un grup de șapte-opt inși care când îl văzură se și porniră pe exclamații. Unde se duce Moromete? „A! Moromete! Moromete!" se auzea.

– Moromete! strigă cineva.

– Ce faci, domnule? se supără un altul. Stai puțin, unde...

De astă dată Moromete se opri, dar nu băgă nimeni de seamă că oprirea sa fusese bruscă și neprietenoasă. Se sclifosiră și mai mult, iar unul din ei parcă râdea mereu (avea niște dinți lungi, rari și galbeni), începu să spună că Iocan îl înjură pe Moromete de mama focului și zice că dacă îl mai prinde pe la fierărie o să-i dea cu barosul în cap. Cum?! De ce?! întrebară ceilalți intrigați.

– Zice că Moromete nu mai are facultăți de încredere! explică omul, dezvelindu-și până la urechi dinții... Așa zice! sublinie el rânjind leneș. Cică Moromete s-a dedat cu Aristide și d-aia refuză să mai vie pe la fierărie.

Se făcu gălăgie și iarăși nu băgă nimeni de seamă felul cum ascultase Moromete aceste cuvinte. Rămăseseră consternați, când, făcând un pas spre cei adunați, acesta, cu pumnii strânși, bolborosi:

– Voi nu puteți, mă, să vă mai vedeți de treabă? Altă treabă nu mai aveți?

Și deodată le întoarse spatele și se îndepărtă mai bolborosind încă nu se știe ce.

În curând ieși din sat și urcă dealul. La câmp înfățișarea sa se schimbă, căpătă iarăși acea liniște posomorâtă și închisă pe care o avusese când pornise din curte. Merse o vreme peste întinderea netedă a izlazului, apoi intră pe drumurile de plan, printre porumburi și miriști și se opri în sfârșit în dreptul unei pietre de hotar. Ajunsese la lotul său de pământ.

Moromete se așeză pe piatra albă de hotar și își luă capul în mâini. Era cu desăvârșire singur. Dacă n-ar fi fost miriștea locurilor sau urmele roților de căruță, uscate adânc în pământul drumului, care arătau că pe aici au fost oameni, s-ar fi zis că porumburile au crescut singure, că au fost părăsite, că nimeni n-o să mai calce vreodată pe-aici și că doar el a mai rămas ca un martor al unei lumi ciudate care a pierit.

Moromete însă era departe de a fi rupt de lume și venise aici tocmai pentru că se simțea îngropat în ea până la gât și vroia să scape. Înțelegea că se uneltise împotriva lui și el nu știuse – timpul pe care îl crezuse răbdător și lumea pe care o crezuse prietenă și plină de daruri ascunseseră de fapt o capcană (fâlfâirea înecată a amenințărilor, întinderea lor de-a lungul anilor și de aici credința în fărâmițarea și dispariția lor) – iar lumea, trăind în orbire și nepăsare, îi sălbăticise copiii și îi asmuțise împotriva lui.

Stătea pe piatra de hotar cu capul în mâini și încerca să dea de curgerea până mai ieri a gândirii sale liniștite, îndârjit și hotărât să nu cruțe nimic pentru a o regăsi, simțind că înstrăinarea de ea ar aduce întunericul și că moartea n-ar fi mai rea decât atât. Cum să trăiești dacă nu ești liniștit? Nu se întâmplase nimic atât de cumplit încât să nu fie repus totul sub lumina vie a minții. Nu cumva timpul era undeva același? Nu cumva

trecerea lui era egală și dacă o dată te ocrotea fărâmițând primejdia, când te credeai scăpat îți distrugea de asemena speranțele clădite peste legea lui? Nu cumva copiii de aceea sunt copii, ca să nu-și înțeleagă părinții, fără ca mai întâi să se rătăcească, și de aceea părintele e părinte, ca să-i ierte și să sufere pentru ei? „Dar i-am iertat mereu“, gândi deodată Moromete și gândirea aceasta reveni și nu mai fu urmată de alta, *i-am iertat mereu, i-am iertat mereu,* și rămase cu ea în cap până ce își luă seama și o stinse.

După care nu mai fu nimic, se auzea numai foșnetul porumbului, vântul ușor care venea dinspre miazănoapte sporind parcă și mai mult tăcerea omului și a pământului. Un iepure ieși la marginea unui lot și își agită câteva clipe urechile, după care trecu drumul și pieri în porumbul celălalt. Începuseră să scârțâie greierii.

„Am făcut tot ce trebuia, reluă Moromete cu o sforțare, le-am dat tot ce era, la toți, fiecăruia ce-a vrut... Ce mai trebuia să fac și n-am făcut? Ce mai era de făcut și m-am dat la o parte și n-am avut grijă? Mi-au spus ei mie ceva să le dau și nu le-am dat? A cerut cineva ceva de la mine și eu am spus *nu?* Mi-a arătat mie cineva un drum mai bune pentru ei pe care eu să-l fi ocolit fiindcă așa am vrut eu? S-au luat după lume, nu s-au luat după mine! Și dacă lumea e așa cum zic ei și nu e așa cum zic eu, ce mai rămâne de făcut?! N-au decât să se scufunde! Întâi lumea și pe urmă și ei cu ea.“

Și această gândire sumbră și trufașă îl ridică pe Moromete în picioare, pregătit parcă să facă față unei asemenea prăbușiri.

Se apropia seara. Câmpia își lăsa în jos, nesimțit, pleoapa ei uriașă. La răsărit era întuneric, se vedeau urcând nori de ploaie.

Când, într-un târziu, se uită în jurul său, își duse mâna la frunte, se clătină câteva clipe, apoi își reveni și porni încet să se întoarcă acasă.

XXIV

Îndată după prânz, Paraschiv se duse la Guica și îi spuse să pregătească mâncarea de drum: aveau să plece neîntârziat, el și cu Nilă, chiar a doua zi de dimineață.

Paraschiv nu mai dădu pe acasă toată ziua. Nu veni seara acasă să mănânce, mâncă la tușă-sa. După ce mâncă, el plecă apoi prin sat. Era în vorbă de mult cu o fată, una Manda a lui Bodârlache, cu care vrusese chiar să se însoare. Nu se însurase fiindcă îl împiedicase tatăl său și acum îi părea bine că însurătoarea nu avusese loc – nu avea pe vremea aceea planuri atât de mari ca acum –, dar mergând spre casa fetei, el își aminti din nou cum se întâmplaseră lucrurile și ura lui împotriva tatălui crescu și mai mult. Erau lucruri la care el niciodată nu putuse răspunde (cum era faptul că tatăl său îl lăsase să se ducă la munte fără a-l preveni că piața muntelui scăzuse), iar în povestea aceasta cu însurătoarea, tatăl îl „lăudase“ atât de mult și de insistent pe viitorul său socru, încât laudele acestea îl făcuseră de râs nu numai pe Bodârlache și pe fata lui, ci și pe el, pe Paraschiv. Era adevărat că Bodârlache, care avea multe pogoane de pământ, nu era un om prea deștept, dar în urma laudelor lui Moromete, oricărui flăcău i-ar fi pierit pofta să se mai însoare așa de lesne cu Manda (Paraschiv descoperise cu acel prilej că Manda lui Bodârlache mai era și foanfă).

Paraschiv n-o luă pe Manda lui Bodârlache, dar el nu-i spusese că n-o mai ia. Fata îl întreba câteodată ce are de gând, dar Paraschiv răspundea mereu că la toamnă, acum a trecut vremea; toamna se însoară lumea!

Manda avea nouăsprezece ani, abia ieșise în lume și se ferea de așa-zisul ei viitor bărbat. Când Paraschiv se așeza lângă ea pe marginea șanțului, nu trecea multă vreme și începea să se neliniștească. Atunci se ridica și pleca. Paraschiv încerca s-o țină, dar ea se zbătea crâncen, intra în curte și se ridica peste gard. Dacă Paraschiv mai rămânea, fata stătea cu el de vorbă în acest

fel, apoi după o vreme se dădea jos de pe stinghia ulucii și ieșea iarăși în șanț, unde nu rămânea mult timp.

Felul acesta de a face dragoste îi amintea lui Paraschiv de vremea când avea el șaptesprezece ani, fapt care îl întărâta, îl scotea din sărite. Poate din cauza aceasta nu-i spusese fetei că n-o mai ia; n-ar fi vrut s-o lase așa cum o cunoscuse.

În drum spre casa fetei el continuă să se gândească la ultimele întâmplări care avuseseră loc în familie. Căuta încet, fără grabă, feluri de răzbunare împotriva tatălui, ceva pe măsura lui, ceva care să lase urme adânci și de neuitat. Tatăl său era nemaipomenit de puternic. Până și acum, în ultima clipă, când perceptorul îi dăduse o primă lovitură, el găsise puterea să se prefacă și să-i întindă lui, lui Paraschiv, cursa aceea cu cei patru mii de lei trimiși de Achim. Se lăsase prins. Stăpânit de aceste gânduri, Paraschiv ajunse la casa lui Bodârlache. El se opri și trebui să facă o sforțare să iasă pentru câtva timp din plasa gândurilor sale răzbunătoare. Deși era târziu, fata ieși la poartă. Ea îl întrebă însă de ce n-a venit mai devreme. Paraschiv îi răspunse că a avut treabă, că a stat toată seara de vorbă cu ai lui. La întrebarea fetei care voia să știe despre ce au vorbit, el îi răspunse că despre ei au vorbit, adică despre însurătoarea lor.

Auzind aceste cuvinte, Manda se lipi de flăcău și își vârî pentru întâia oară palma sub brațul lui. Paraschiv se făcu că nu bagă de seamă și vorbi mai departe, se agăță la întâmplare de ceea ce spusese chiar el mai înainte că adică s-ar fi prăpădit stând de vorbă cu ai lui despre însurătoare. Începu cu un glas bun să-i spună o poveste lungă care ținu multă vreme, și în cuvintele „alde tata zicea că", „și eu ziceam că" reveneau des în vorbirea lui.

– Da, încă de astă-iarnă alde tata zicea „ia-o, mă, ce mai aștepți!", dar eu ziceam că când să fac nunta? S-a mai pomenit să faci nunta în postul Paștilor? Alde tata zicea că n-are nimic, o iai acuma și faci nunta la toamnă, ce mare brânză? Eu ziceam că nu, de ce să n-o iau cu nuntă? Ce, n-avem de unde? Tăiem douăzeci de găini, trei-patru oi și facem o nuntă să pârâie satul! Și în seara asta mă pomenesc cu alde tata că: „Ce faci, bă, Paraschive, uite, a venit și toamna, nu te însori?" Eu zic că: „Stai, bă, să se coacă strugurii, să se facă vinul, vreai să cumpăr vin de la Aristide?" „Dar de ce să nu cumpărăm, zice alde tata, n-avem cu ce?" „Ba avem, zic eu, dar ce să dăm banii pe vin dacă avem vinul nostru?" Alde tata se răstește la mine, că: „Ce, nu cumva o să dau de băut vin din ăsta prostu de la noi? Luăm vin calitatea întâia de la Pălămida, parcă n-avem cu ce?" „Ba avem, zic eu, dar ce facem de țuică?" „Însoară-te tu și nu-ți fie frică de țuică", zice alde tata. Și pe urmă mama zice și ea: „Însoară-te, Paraschive, uite odaia, de când am spoit-o, de când te așteaptă!" Frati-meu Nilă: „Bă, să-mi dai mie plosca să chem oamenii la nuntă. O să-l punem pe-al lui Briță să-ți spună orațiile, că are cal frumos, ai văzut cum mergea călare prin sat cu bradul în mână, la nunta ăluia a lui Troscot"... Alde mama zice: „Dar trebuie să vorbesc și eu cu cuscră-mea, să vedem câte găini tăiem! Trebuie vorbit din pripă, să nu te pomenești că s-a terminat mâncarea!" Și d-aia am întârziat, uite,vezi și tu! Și eu zic să ne luăm de duminică într-o săptămână, să mă duc mâine să tocmesc lăutari, că vreau să avem la nuntă două tarafuri de lăutari și Ilie Neață te pomenești că cine știe cine pune mâna pe el...

Fata începuse de mult să tremure, dar nu se ridica să plece; asculta pierdută vorbele flăcăului și din ce în ce se alătura cu mai mult curaj de umărul lui. Într-o vreme, cerul, care încă de cu seară se tot frământa, se întunecă de tot și începu să picure. Paraschiv se ridică și o întrebă pe fată unde să intre. Fata începu să tremure rău și îi răspunse că poate să meargă pe prispă.

– Pe prispă au să ne audă ai tăi; că vreau să stăm de vorbă cum aranjăm, șopti Paraschiv grav.

– Atunci să mergem în șopron, răspunse fata luând-o înainte.

Intrară în șopron și acolo fata rămase mereu în picioare; Paraschiv se prefăcu că nu se sinchisește de acest lucru. Se așeză jos la picioarele ei și cu același glas bun continuă povestea lui nesfârșită. Afară, ploaia se așternuse stăruitor peste pământul întunecat și din când în când cerul era sfâșiat de fulgere și zgâlțâit de bubuituri grele. Cu toate stăruințele flăcăului, fata stătu tot timpul în picioare rezemată de unul din stâlpii vechi și tari ai șopronului.

XXV

Paraschiv se întoarse acasă pe la al doilea cântat al cocoșilor, ațâțat și otrăvit de noaptea pierdută în zadar sub șopronul lui Bodârlache. Ploaia continua să cadă și drumurile se umpluseră de noroi și băltoace scârboase. Până ajunse acasă ploaia îl udă până la piele. În timpul nopții Moromeții mutaseră așternutul de pe prispă în odaie și cineva încuiase ușa de la tindă cu zăvorul. Paraschiv era atât de acrit încât pentru întâia oară nu mai ținu seama de nimeni ai casei și începu să izbească în ușă furios. Izbea cu bocancii lui militărești, amenințând destul de tare și fără teamă pe toți cei dinăuntru. Până să-și făurească el un plan de răzbunare, se simțea împins înainte de o pornire turbure pe care abia și-o stăpânea.

Catrina se trezi din somn speriată de moarte. Moromete se trezi și el. Se trezi, dar când deschise gura și vorbi în întuneric, avea un glas atât de limpede și liniștit încât s-ar fi putut crede că nu dormise deloc până atunci; el întrebă neturburat din așternutul lui:

– Care ești, mă, acolo, de bați așa?

Întrebase cam încet, de aceea cel de afară nu auzi, bătea mereu.

– Du-te de deschide, trebuie să fie Paraschiv! îl îndemnă mama.

– Ce, m-am băgat slugă să deschid ușa înaintea lui? răspunse Moromete fără să se miște din așternut. Și continuă să întrebe: Mă, n-auzi? Care ești acolo?

Tot atunci bătăile în ușă se opriră. Moromete repetă întrebarea lui neturburată:

– Bă, surdule! Care ești acolo?

Urmară câteva clipe de liniște, după care deodată se auzi un fel de urlet gros și înfricoșător care spunea:

– Deschide, bă, ușa, că când i-oi da un picior o dărâm pe voi cu casă cu tot.

– Nilă, șopti femeia îngrozită, scoal' în sus și deschide ușa!

– Ce spui tu? întrebă Moromete din așternut. O dărâmi cu casă cu tot? Ia să vedem, baremi oi fi și tu în stare la ceva.

– Tată, mai taci din gură! zise fata cea mare sărind iute din pat și ieșind în tindă.

Din așternutul ei, femeia se văita în întuneric cu un glas rău prevestitor:

– Aoleu, Ilie, Ilie! Iisuse Cristoase! Apără-ne!

Din tindă se auzi scrâșnetul zăvorului apoi pași și smiorcăituri de încălțăminte fleșcăită. Fata se întoarse în așternut, lăsându-l pe Paraschiv în întunericul tindei.

– Aprinde lampa, Tito! șopti Catrina. Îl lași în întuneric? O fi ud!

– S-o aprindă singur! Cine îl pune să se întoarcă la ziuă?

– Ai să vezi tu, când ți-oi da eu un pumn, cum o aprinzi! se auzi glasul lui Paraschiv din întunericul tindei.

– Taci din gură! șopti mama cu groază, adresându-se fetei. O fi beat! Îți dă una și te achită!

Fata însă nu se sperie deloc. Bombăni în șoaptă, dar destul de tare ca să fi auzită de fratele vitreg!

– Achită! Achită un c...t!

Se pare însă că nu fu auzită, pentru că tăcerea continuă. Totuși fata ținea să arate că nu-i e frică. De aceea continuă să bombănească în așternutul ei:

– Când te porți bine cu el, e mai rău decât când te porți rău!

Paraschiv aprinse lampa singur și intră în odaie. Se așeză pe un scăunel și începu să se descalțe. La lumina galbenă și chioară din firidă, chipul lui arăta schimonisit și crâncen. Descălțându-se, el ceru într-o vreme nu se știe cui:

– Dă-mi o cămașă și niște izmene uscate!

Nimeni nu-i răspunse. Abia într-un târziu, Tita spuse pe neașteptate, drept răspuns:

– Afară nu puteai să te descalți? Ai umplut casa de apă.

Glasul fetei era înțepat și dușmănos. Paraschiv tresări și cum tocmai își trăsese un ciorap din picioare, el îl mototoli în mână, se îndoi pe scăunel făcându-și vânt și îl aruncă cu putere în capul fetei. Ciorapul fiind ud și plin de noroi zbură cu putere și se lipi ca o plăcintă în perete, împroșcând geamurile și păturile cu nisip; nu nimerise unde trebuia; în perete, ciorapul stătu o clipă lipit, apoi căzu în pat alături de căpătâiul fetei. Tita se ridică fulgerător în capul oaselor, îl apucă și îl înapoie cu aceeași viteză țintind capul fratelui vitreg. Paraschiv se feri și ciorapul plesni drept în mica icoană de pe peretele din spatele lui. Cum icoana avea geam, acest geam plesni și căzu jos în bucățele mici.

– Tito, icoana! gemu mama înfricoșată. Ați înnebunit?

Între timp toată lumea se deșteptase. Moromete se ridică într-un cot și îl întrebă pe Paraschiv cu compătimire:

– Ce e, Paraschive, te-a mânjit proasta la care ai fost cu baligă pe la gură? Ai, mă? Săracu de tine! Ești și tu flăcău, de! Te întorci și te iei la bătaie cu soră-ta!

– Ce mai flăcău! scrâșni Tita cu un glas aprins. Nu i-ar fi rușine să spuie că e flăcău. E mai murdar decât ciorapii pe care îi poartă în picioare!

– Tito, vezi să nu sar eu acuma la tine! zise mama din patul ei, căutând prin aceste cuvinte să înlăture primejdia.

Paraschiv însă nu răspunse la batjocura fetei. Se ridică de pe scăunel și trecu în tindă. De acolo, el luă lampa de pe firidă și intră în cealaltă odaie unde se schimbă, îmbrăcându-și singura lui cămașă bună cu care ieșea în lume. Se întoarse și se culcă alături de Nilă. În tăcerea care se făcuse, el mormăi cu o liniște în glas pe care nu i-o cunoșteau ceilalți.

– Bine, o să vă arăt eu vouă! O să vedeți voi!

Nu-i răspunse nimeni. Paraschiv își schimbă glasul și mormăi adresându-se lui Nilă:

–Dă-te mai încolo, Nilă! Apoi după un timp spuse mai departe: Lasă! Stăm noi de vorbă! Vine ea murga la traistă!

Cuvintele din urmă n-aveau nici o noimă, deoarece Paraschiv nu fusese niciodată unul din aceia care să poată fi numit traistă și la care să fi venit cineva să mănânce. La această socoteală se pare că se gândi și Moromete pentru că se mișcă în așternut și pregătindu-se să doarmă, rosti:

– Da, așa mai zic și eu!

– Ai să vezi tu, continuă Paraschiv. Să nu zici pe urmă că „uite, de ce nu mi-ai spus?!"

Moromete nu mai răspunse.

Afară ploaia continua să cadă stăruitor. Din când în când izbea în geamuri cu putere. Când toată lumea adormi, mama se ridică din pat, se închină și se dădu jos. Strânse bucățelele de geamuri care căzuseră de la icoană, ieși în tindă și mai rămase acolo multă vreme.

Catrina se întoarse din tindă, închise ușa încet de tot și îngenunche la pământ, în fața icoanei. În mâna stângă ținea un ciob de oală din care ieșea un firicel subțire de fum. Ea rămase mult timp în genunchi, închinându-se rar, pierdută în rugăciune. În micul ciob, trosnea și sfârâia tămâia.

De prin paturi se auzeau uneori gemete grele. Într-o vreme mama tresări speriată: Nilă avea obiceiul să vorbească în somn. Se opri din rugăciunea ei mută și ascultă: Nilă chema încet și cu o limpezime în glas care te speria:

– Bă, al lui Pipitel! Bă, n-auzi? Bă, Sandule: Te-n... pe mă-ta!

Moromete, care abia ațipise, se deșteptă și ridică fruntea de pe căpătâi. Începu și el să asculte. De multă vreme nu mai vorbise Nilă în somn.

– Ce spune, fă? întrebă omul în șoaptă.

Femeia n-avu timp să răspundă. Nilă zise cu simplitate:

– Să încalice pe cai și să fugă? Dă-i una după ceafă!

Atâta spuse și tăcu; i se auzea răsuflarea ușoară în somn.

Moromete întrebă:

– Cui, mă? Cui să-i dea una după ceafă?

Nilă răspunse numaidecât cu un glas parcă supărat de întrebare:

– Ăluia care fură păpuși de tutun. Pune mâna pe ea! Pune, bă, mâna pe ea și dă cu ea în pământ!... Am prins-o tăvălindu-se în paie! gemu el. I-am dat cu ciomagul peste fluierele picioarelor.

– Bine i-ai făcut! șopti Ilinca încântată. Dar cine era aia, Nilă?

– I-a băgat mâna în buzunar, spuse Nilă supărat, apoi gemu foarte greu, se întoarse pe cealaltă parte și nu mai spuse nimic.

Moromete se adresă mamei care rămăsese înghemuită pe pământ în fața icoanei:

– Hai, ajunge, spuse el cu blândețe, crezi că Dumnezeu n-are altă treabă, acuma noaptea, decât să te asculte pe tine?!

Mama nu-l luă în seamă. Se ridică de jos și cu ciobul în mână începu să tămâie casa. Deasupra capetelor lui Paraschiv și Nilă se opri mai mult și făcu nenumărate cruci. Apoi ieși în tindă, stinse lampa și se întoarse în pat pe nesimțite. Afară, cu toate că ploua, cocoșii porniră să cânte a treia oară.

XXVI

Paraschiv Moromete stătuse doi ani de zile în armată, dar nu-și aducea aminte că cel puțin într-o singură dimineață să

se fi simțit atât de rău din cauza goarnei care suna deșteptarea, cum se simțea acasă când tatăl trezea pe toată lumea cu noaptea în cap, strigându-i cu stăruință și pe fiecare în parte, să se scoale în sus. Se întâmpla uneori ca în ziua care venea să nu fie nimic de făcut, nimic de lucrat; cu toate acestea, Paraschiv auzea cu groază același glas înfundat și stăruitor care punea în mișcare toată casa; era un glas care la început nu chema pe nimeni pe nume și de aceea era atât de chinuitor; intra în ureche și turbura odihna dulce a somnului, fără să fie însă aspru ori hotărât, plutea în aer și se prelingea în ureche dureros: „Mă, n-auzi? Scoal' în sus!“ Doar atât se auzea la început, după care se făcea tăcere. Abia într-un târziu se auzea iarăși, în același fel, tot așa de îndepărtat și fără nume: „Mă, n-auzi? Scoal' în sus, mă!“ Și după câteva clipe de tăcere, se adăuga: „Scoal' în sus c-avem treabă“. Și iarăși se făcea tăcere. Și din nou, după multă vreme, glasul relua necruțător: „Scoal' mă, în sus, n-auzi? Avem o groază de treburi.“ Nimic, însă; tăcere deplină! Nu se mișca nimeni. Atunci glasul întârzia mult timp, căutând nu se știe ce și deodeată striga pe cineva pe nume, striga de astă dată cu asprime, cu o hotărâre neașteptată, cu ceva apăsător în el, cu ceva rău prevestitor, cu un ce încordat, ca și când s-ar fi întâmplat o nenorocire. „Bă, Nilă-m'! Bă, Nilă-m'! Bă, n-auzi? Bă, Nilă-m'!“ Cel strigat sărea ars, ca atins cu fierul înroșit. Buimac, bolborosea crâncen: „Ce e, bă, ce?! Ce!?“ Atunci se auzea din întuneric un răspuns uluitor de blând, de simplu și de omenos: „Scoal' în sus c-avem treabă!“

Deși dormise puțin, Paraschiv se sculă totuși o dată cu toată lumea; pentru întâia oară însă glasul tatălui se vedea că răscolea în el ura cea mai neagră; nu se dădu jos din pat numaidecât, așa cum se întâmpla de obicei.

– Ce-ai, mă, de ne scoli? N-auzi că plouă afară? mârâi el fără teamă, ceea ce făcu ca foșnetele și trosniturile de oase ale celor ce se sculau să se oprească.

Moromete nu zise nimic, cu toate că asemenea vorbe spuse cu un astfel de glas nu fuseseră niciodată rostite în fața lui. El se ridică doar pe jumătate în pat și în liniștea care se făcuse întrebă cu o bunăvoință de neînțeles pentru situația în care se afla puterea lui de tată:

– Ce-ai spus, mă, Paraschive? Ce zici că ai spus?

Auzind un astfel de glas, Paraschiv se porni deodată mânios și nestăpânit:

– Ce tot ne scoli de pomană cu noaptea în cap? Mai lasă-ne dracului să dormim! În fiecare dimineață: „Mă, n-auzi? Mă, n-auzi? Scoal' în sus c-avem treabă!" Ce treabă avem?

Paraschiv tăcu o clipă: apoi se adresă lui Nilă:

– Stai, mă, acilea, boule, unde te ridici? Nu vezi că plouă?

Nimeni dintre copii nu înțelegea ce se întâmpla cu tatăl lor. Totdeauna când se răzvrătea cineva în casă, din nepăsător și liniștit cum era, tatăl deodată ridica un pumn în aer și răcnea: „Bă! Smintitule! Te omor!" Răcnetul acesta înțepenea aerul, făcea să piuie creierul celui răzvrătit, iar groaza îi spulbera nemulțumirea ca și când n-ar fi fost.

Astăzi, în fața revoltei lui Paraschiv, se pare că Moromete dădea înapoi: tăcea. Paraschiv bolborosi iar din așternut:

– Am ajuns bătaia ta de joc; după ce că ți-am muncit o viață întreagă, nici să dormim nu ne lași!

Moromete răspunse fiului; glasul lui nelinişti pe mamă și pe fete; era un glas blând, poate chiar fricos:

– De, mă, Paraschive, zic și eu că să vă sculați! Că avem treabă. Dar dacă ți-e somn, dormi, de! Poți să dormi! Și după ce vorbi astfel se adresă fetelor: Sculați-vă voi și lăsați-l să doarmă. O fi ostenit, săracul, a tras la jug toată noaptea!

Batjocura însă nu prea mai avea tărie, mai ales că Paraschiv răspunse numaidecât, devenind amenințător:

– Să prinz eu pe cineva că trage așternutul; îi umflu botul!

Nimeni nu mai spuse nimic. Ca niciodată însă, Moromete se dădu întâiul jos din pat și începu să se îmbrace; mama și fetele săriră și ele. Afară se făcuse ziuă de mult.

Nilă se ridicase în capul oaselor și nu știa ce să facă: să asculte de fratele lui mai mare, ori de tatăl său. Stătea ca o momâie în așternut, căsca și se scărpina. Moromete îl îndemnă cu blândețe:

– Hai, Nilă, dă-te jos! Să te duci și să mai dai cu țesala peste caii ăia! Uite, s-a oprit ploaia, trebuie să mergem la moară!

– Stai, mă, acilea, nu fi prost! bolborosi Paraschiv lovindu-l cu cotul în burtă.

Moromete se îmbrăcă în tăcere. Tot în tăcere, după ce se îmbrăcă, ieși afară din casă. Ieșind, el lăsă ușa deschisă.

După plecarea tatălui, Paraschiv se dădu jos din pat, deși mai înainte amenințase că are să-l lovească pe cel care o să tragă așternutul; arăta obosit și parcă încrețit, îmbătrânit. Tăcerea dușmănoasă din jurul lui se pare că îl răscoli rău, pentru că dându-se jos din pat el întinse o mână spre ușa lăsată deschisă de tatăl său și o trânti cu toată puterea în canaturile ei.

Zgomotul făcut fu neașteptat de violent și ochiul crăpat al unui geam se desprinse din ramă și căzu dincolo, spărgându-se cu un zornăit care nu suna a bine.

Catrina nu se mai putu stăpâni. Galbenă la față, ea îl măsură pe fiu de sus până jos și îl huidui scurt cu un glas întunecat:

– Huo! La oase! Sparge, mă! Trântește!

Paraschiv răspunse numaidecât cu un glas îngroșat de ură:

– Sparg! Le-ai făcut tu? E ale tale?

– Du-te, Ilinco, și cheamă-l pe ăla de afară! porunci mama. Ieși afară și strigă-l să vie încoace.

Fata cea mică ieși repede din casă. Numaidecât după aceea i se auzi glasul pe prispă, chemând:

– Tată! Ia vino încoace! Hai repede încoace.

Paraschiv se așezase pe un scăunel și se uita mohorât la ciorapii lui uzi, plini de noroi. Într-o vreme bolborosi veninos:

– Cheamă-l încoace, crezi că mi-e frică de el! Ehe! a trecut vremea aia!

Într-adevăr, Ilinca se întoarse în casă și adeveri:

– Nu știu ce tot face în grădină, că nu vrea să vie!

– I-ai spus ce fac ăștia aici? strigă mama. Du-te și spune-i, ce vii aici ca proasta! Ieși afară!

– I-am spus! răspunse fata dârz.

– Și acu' ce te uiți? Treci în tindă și aprinde focul! Nu mai sta aici între ăștia! Niculae, ieși afară pe prispă!

Niculae și Ilinca ieșiră din odaie. Nilă stătea încă pe pat, se uita la cei din casă, se scărpina și rânjea prostește; rânjea și el batjocoritor, simțind că s-a terminat cu puterea tatălui. Totuși, rânjetul lui se stinse de rușine când mama îl pironi cu privirea și îi spuse:

– Și tu ce-ți arăți colții, Nilă, îți pare bine că ai ajuns stăpân? O să ne ducem de aici, să rămâneți voi cu tat-tău, să vă mănânce câinii!

Paraschiv, auzind-o vorbind astfel, mârâi:

– Unde o să vă duceți? La văgăuni?

La văgăuni însemna locul plin de gropi de la marginea satului unde mureau sau erau omorâte animalele bătrâne.

– Nu ne lasă el Dumnezeu, răspunse mama cu obidă amară. O să fie vai de capul vostru, că mi-ați mâncat sufletul, câinilor!

– Hai, mamă, vezi-ți de treabă! spuse Tita liniștită. Te iei după capul lui?

Paraschiv se uită la sora lui cu îngăduință, ca la o muscă, și buzele lui împletite se întinseră a veselie; el aruncă ciorapii murdari sub pat și porunci fetei:

– Ia bagă tu mâna în *lada aia* și dă-mi *aici* niște ciorapi curați, dacă vrei să nu-ți cârpesc una după ceafă.

Lada aceea era comora casei; Paraschiv, Nilă și Achim fuseseră învățați de tușa lor, încă de mici, să creadă că *înăuntrul lăzii* se găsește toată munca lor, că acolo ar fi ascuns mama lor vitregă și surorile vitrege toată averea; că lada are fundul întesat de icușari și mamudele, de bani de aur și de argint. Era încuiată cu un lacăt destul de mare și în afară de fete și mama lor nimeni nu umbla în ea; pe fundul ei se aflau într-adevăr icușari și bani de argint și anume doi icușari și trei lei monedă măruntă în valoare de o mie de lei.

Auzind glasul poruncitor și obraznic al fiului vitreg, femeia o înghioldi pe fată cu pumnul:

– Ieși și tu afară d-aici! Nu mai sta aici!

Tita nu mai spuse nimic și se îndreptă spre ușă; atunci Paraschiv lăsă din mână ciorapii lui murdari de noroi, se ridică de pe scăunel și se apropie de ladă. Apropiindu-se, el apucă lacătul în mână și îl răsuci cu putere; se auziră pârâituri de lemn care plesnește. Fata tresări și se aruncă asupra fratelui, vrând să-l dea la o parte. Paraschiv o îmbrânci cu o mână iar cu cealaltă răsuci balamalele; le smulse din lemnul lor învechit, trase de ladă răsturnând maldărul de covoare de deasupra și deschise capacul. În clipa când vârî mâna înăuntru, fata se repezi iarăși la el; de astă dată ea se agăță de capac furioasă și cu atâta violență, încât Paraschiv, prins cu mâna înăuntru, scoase un urlet. El se răsuci strâmb, își scoase laba de sub capac și o plesni pe fată drept în obraz. Tita încercă în aceeași clipă să-i întoarcă lovitura, dar Paraschiv o izbi iarăși, de astă dată în cap, făcând-o să se clatine, și pentru că fata nu se lăsa, căutând să-l izbească și ea, Paraschiv o trânti în mijlocul casei. Răzbită de lovituri, Tita încercă să apuce un scăunel, dar Paraschiv i-l smulse cu ușurință și-i plesni o labă peste ochi. Cu toate loviturile primite, fata nu scoase nici un cuvânt, nu strigă și nu se văită; se ridică de jos și se agăță din nou de capacul lăzii. Obrajii îi ardeau ca focul și din ochi îi țâșneau

fulgere de ură. În acest timp, Catrina ieșise de câteva ori afară și strigase zadarnic spre grădină.

În casă, Paraschiv reușise să răscolească în ladă și să scoată din ea mai multe perechi de ciorapi. Când, în cele din urmă, Moromete deschise ușa tindei și intră în odaie, Paraschiv tocmai își trăgea unul din ei peste talpa noroioasă a piciorului; ciorapul era însă prea lung, era femeiesc, căputa lui trecea dincolo de genunchi și Paraschiv nu știa ce să facă cu el, să-l îndoaie pe gleznă sau să-l tragă în sus pe toată lungimea lui. Din pat, Nilă se uita la el cu veselie.

Moromete închise ușa încet și rămase nemișcat lângă ea; el văzu teancul de pături și covoare răsturnate, îl văzu pe Paraschiv încălțându-se cu ciorapi albi și curați, o văzu pe Tita cu chipul umflat de lovituri și pe femeie plângând încet; își întoarse privirea spre pat și îl văzu pe Nilă așteptând în așternut. Se desprinse de lângă ușă și-și îndreptă privirea spre femeia lui. Între timp Niculae și cu Ilinca intraseră și ei în casă.

– Ce e cu voi?! întrebă Moromete.

Nimeni nu-i răspunse. Moromete întreba pe toată lumea, dar se uita nedumerit spre femeie.

– Uite unde am ajuns, se auzi glasul mamei, întrerupt de sughițuri. De ani de zile ți-am spus mereu: Ilie, Ilie, trece-ne nouă, ăstora, jumătate de loc de casă, să ne facem noi cocioaba noastră și să-i lăsăm pe ei aici. Că după ce că i-am crescut și mi-au mâncat sufletul, acuma sar cu pumnul să mă omoare!

Omul se apropie de femeie și îi puse mâna pe umăr cu sfială:

– Ce ai tu? Ce te-a apucat?

Fata cea mare nu se mai putu stăpâni și țipă ascuțit:

– Ce tot mai întrebi, nu vezi? Întrebi de pomană! Parcă nu vezi!

Strigătul fetei clocotea. Moromete întoarse capul spre ea și o privi adânc. Fata tremura din tot trupul. Ea strigă iară cu încordare, fără să ia în seamă privirea tatălui:

– Măcar dacă ne-ai fi spus dinainte, ne luam cămașa pe noi și plecam! Să nu ne lași bătaia lor de joc!

Nu apucă să termine cuvintele din urmă, Moromete ridică mâna și cu dosul palmei o izbi peste obraji cu toată puterea. Toată lumea tresări. Paraschiv ridică fruntea și se uită cu un aer tâmpit la tatăl său. O umbră de teamă îi trecu peste chip. Lovitura o înspăimântă rău pe fată; ura și furia care îi țâșneau din priviri se stinseră ca și când n-ar fi fost și în locul lor apăru groaza.

Moromete se întoarse spre femeie și o întrebă iar cu același glas stăpânit și care părea blând și sfios:

– Spune, Catrino, ce ai tu? Spune, n-auzi? Vorbește o dată!

Pentru că mama nu răspunse, omul o izbi cu pumnul în cap de două ori, întrebând-o mereu ce are, să-i spună ce vrea. Ciudat însă: înainte de a fi lovită, ea plângea; întâiul pumn o făcu să plângă și mai tare, dar la al doilea, deodată tăcu cu desăvârșire. Moromete îi dădu al treilea pumn; la cel de al treilea, mama se lăsă în jos pe pat, se ghemui cu capul între genunchi și încetă chiar să mai sufle.

– Ce, tu n-auzi? Ce e cu tine? Ai amuțit?

După ce rosti aceste cuvinte întoarse spatele la toată lumea și vru să iasă. În casă izbucni atunci deodată un plâns sfâșietor, greu de obidă și de nedreptate, plâns care îl făcu pe om să-și răsucească umerii și să amenințe iar:

– Haide-hai! Tito! Pesemne că nu te doare!

În acest timp, Paraschiv se hotărâse să ridice totuși ciorapii în sus peste pantaloni. Nilă se uită la el foarte intrigat; îi și spuse chiar, în clipa când Moromete deschise ușa să iasă:

– Bă, Paraschive, trage-i sub pantaloni, peste izmene, că râde dracului lumea de tine!

Aceste cuvinte îl opriră pe tată să iasă. El începu chiar să-și facă o țigară, în timp ce fata plângea și urla chinuită de necaz și de ură neputincioasă; ceilalți, în afară de Paraschiv și Nilă,

tăceau înspăimântați. Moromete linse țigara de la un capăt la altul, o înfipse între buze și murmură:

– Dă-mi un foc, Niculae!

Băiatul țâșni ca un glonț și se întoarse cu vătraiul plin de spuză și de tăciuni. Moromete aprinse, trase un fum și puse iar mâna pe clanță să iasă afară. În tăcerea în care nu se auzea decât plânsul rupt al fetei, Moromete se adresă celor doi cu un glas părtinitor și spuse:

– Paraschive, Nilă, veniți cu mine în coșar! Ploaia asta a înmuiat acoperișul, mi-e frică să nu se dărâme!

Paraschiv se uită la tatăl său și murmură cu nepăsare:

– Lasă-l să se dărâme!

Apoi se ridică de pe scăunel și izbi pământul cu picioarele să-și scuture bocancii de noroiul uscat. Noroiul însă se crăpă fără să cadă și atunci Paraschiv mormăi:

– Ia dă-mi mă, ăsta micu, o treanță!

Niculae, speriat, se uită în toate părțile, neștiind ce să facă; se uită întâi la tatăl său, dar tatăl tăcea, apoi la maică-sa, după aceea la surori.

– Dă-mi, mă, o treanță, surdule! bolborosi Paraschiv. Ce te uiți?

Niculae se vârî sub pat, merse de-a bușilea până după sobă.

– Nilă, se auzi glasul lui Moromete blând, tu ce mai stai de pomană? Hai cu mine că s-au rupt căpriorile coșarului!

Nilă răspunse și el nepăsător, căutând să semene în totul cu fratele său mai mare:

– Dă-le dracului de căpriori!

Moromete le explică:

– Dă-le dracului nu e greu de zis, dar vine pe urmă și se dărâmă coșarul! Ce-i faci atunci? De unde iai altul!

Nilă nu îndrăzni să mai spună nimic și atunci Paraschiv îl ajută: el se întoarse într-adins cu spatele la tatăl său și în așa fel încât se vedea limpede că mișcarea aceasta ținea loc de răspuns. Moromete se uită liniștit la spatele fiului, măsurându-l din ceafă și până la călcâi, după care spuse cu glas senin și împăcat, dezvinovățindu-se:

– Ce să-i faci! Au putrezit, în fiecare zi se strică! Ba aia, ba ailaltă!...

Paraschiv se întoarse și răspunse sâcâit, cu dispreț:

– Lasă-ne, bă, în pace, că nu mergem!

Auzind acest răspuns, Moromete se întoarse spre ușă și apăsă pe clanță. Nimeni nu putu să-i vadă fața; i se auzi totuși după câteva clipe glasul, indiferent, poate puțin descurajat, lipsit de nădejde:

– Treaba voastră! Să nu ziceți că nu v-am rugat și nu v-am tras de mânecă!

După care omul deschise ușa încet, trecu pragul și ieși în tindă; ieșind în tindă, el închise ușa cu grijă și cu chibzuială mare, în așa fel că toți cei din casă văzură cum se ridică limba clanței în sus, apoi se lăsă în jos așezându-se cuminte în cleștele ei.

XXVII

După ce omul ieși, mama se ridică de lângă stinghia patului și începu să-i înghiontească pe copii să iasă afară. Tita plângea mereu și în același timp aranja covoarele la loc peste ladă. Niculae, la ghionturile mamei, se sclifosea și nu vroia să iasă afară; Ilinca de asemenea. Nilă căsca mereu, se întindea sub așternut și se scărpina pe toate părțile. Paraschiv se așezase pe un scăunel și începuse să-și curețe pe îndelete noroiul uscat de pe bocanci.

Trecu astfel o bucată bună de timp; nimeni nu vorbea. După ce aranjă paturile și covoarele deasupra lăzii, fata cea mare ieși în tindă și de acolo cei din casă o auziră plângând mereu în fața vetrei, plângând mai adânc și mai sfâșietor decât până acum: se simțea că loviturile primite peste chipul ei, de la frate și de la tată, îi atinseseră adânc inima și rana sângera fără oprire; cu

cât plângea mai mult și cu cât durerea se făcea mai cuprinzătoare, cu atât se simțea că fata dorește să plângă și mai mult până la disperarea cea mai neagră, lucru care se și întâmplă și care îl făcu pe Nilă să se ridice din pat și să rămână încremenit, ascultând. Într-adevăr fata plângea acum cu sălbăticie, ca și când ar fi fost chinuită cu fierul roșu.

Mama ieși în tindă și la început o certă scurt, vrând s-o potolească:

– Taci din gură! Fată mare ești tu? Ce e ambiția asta? Plângi din ambiție!

– Ce i-am făcut eu lui?... De ce să dea în mine? O! Doamne! Ce i-am făcut? De ce-a dat?

Nu se știa cine e acest *lui,* tatăl sau fratele vitreg...

– Taci din gură! I-ai răspuns! E tat-tău, zise mama, gândind că din pricina loviturilor tatălui plângea ea astfel. Să nu-i răspunzi părintelui. Că te-a făcut și a pătimit cu tine!

Fata își înclestă pumnii în aer și se chinui greu, rugându-se ca în fața altarului:

– Du-te, mamă... lasă-mă... lasă-mă!...

Și pentru că mama nu pleca și încerca s-o apuce de umeri și s-o mângâie, fata începu să tremure:

– Du-te d-aici și lasă-mă! Mai bine nu m-ai fi făcut... lasă-mă! Du-te! O! O! O! Lasă-mă! Du-te!

Atras de aceste gemete, Moromete se apropie de scara prispei și întrebă apăsat:

– Ce-are, Catrino, a înnebunit?

Mama se făcu că nu aude și nu răspunse. Moromete tăcu câteva clipe, apoi strigă ușor, cu glas schimbat, fără acel ce apăsător cu care întrebase mai înainte:

– Bă, Nilă-m'!

Nu se auzi nici un răspuns. Omul strigă iar cu încredere:

– Bă, Nilă-m'!

– Ce e, bă? răspunse Paraschiv dinăuntru cu același „bă“ de mai înainte.

– Hai, sunteți gata? continuă Moromete prins parcă de o mulțime de treburi. Hai că se înseninează, uite, să mergem la moară. Trebuie pus grâu în saci și mers mai devreme, că e gloată, să măcinăm până în seară...

După ce spuse aceste cuvinte, care rămaseră fără răspuns, Moromete lăsă fruntea în jos și începu să aștepte. Așteptând, el începu să caute prin buzunarele flanelei, să-și răsucească o țigare. Scoase o bucățică de ziar și încercă s-o rupă, să-i dea forma unei foițe, dar degetul gros deodată porni să tremure și hârtia se strică. Omul se stăpâni și vru totuși să-și facă de țigare, însă acum îi tremurau amândouă mâinile de sus din umeri și din spinare. Deodată trupul lui țâșni pe prispă, ca scăpat dintr-un arc întins prea mult; din tindă, mama îl văzu și nu se putu stăpâni să nu exclame cu groază:

– Haiti! Ilie, stai la-n loc!

Moromete se opri și spuse apăsat:

– Nu mai plânge, fato, că te omor! Nu-ți fac altceva! Te omor!

Moromete își schimbă apoi din nou glasul și de acolo de pe prispă chemă aproape duios:

– Bă, Nilă, tată, hai, mă, că s-a înseninat, până nu se face gloată la moară!

După aceea nu mai așteptă răspunsul. Intră în tindă și se opri lângă scara podului. Sub scară, în colț, se aflau rezemate de zid o grămadă de unelte: un topor mic de tăiat lemne, cărpătorul de băgat pâinea la copt, un rășchitor mic și un par de pus porumbul în brazdă. Moromete luă parul, îl piti la spate să nu se vadă și intră în casă. El deschise și închise ușa în așa fel încât să nu se bage de seamă ce ascundea în mâna dinapoi; făcea mișcări sfielnice și dacă un străin l-ar fi văzut cum închidea ușa, ar fi crezut că omul se teme grozav să nu spargă

ceva, ca și când lucrurile pe care punea mâna ar fi fost făcute din ceva foarte plăpând, foarte fragil.

Când îl văzu intrând astfel, Paraschiv bolborosi mânios:

– Hai, bă, ce tot intri și ieși p-acilea?! N-auzi că nu venim? Mai du-te și singur!

Moromete se lipi de ușă și se dezvinovăți numaidecât. Glasul însă îi tremura, cuvintele abia fură auzite:

– De, măi Paraschive, ziceam și eu că...

Paraschiv, care stătea cu fruntea în pământ și își curăța bocancii, îl întrerupse ațâțat, fără să bage de seamă, sau să audă cum ușa scârțâie din când în când din cauza spinării și umerilor omului care tremurau:

– Ce ziceai, mă? Ce ziceai? Nu-ți mai răci gura de pomană!

– Tu ești mai cuminte, Nilă, spuse tatăl cu blândețe. Hai, dă-te jos din pat și treci încoace!

Rușinat, Nilă se posomorî, dar nu răspunse și nu se mișcă; se vedea că și în el este ceva potrivnic (ceva prostesc însă, necugetat, deoarece nu răspundea nici într-un fel chemărilor tatălui), tăcea și nu se mișca. Paraschiv se îndârji, simțind slăbiciunea fratelui mai mic, izbucni aruncând fulgere întunecate din priviri spre tatăl său:

– Da, Nilă e mai cuminte! V-a convenit vouă o viață întreagă cumințenia lui. Toți l-ați pus la ham și i-ați dat cu biciul! În locul lui... hm!... Știu eu ce v-aș face! A muncit ca un bou să vă ție pe voi! Ce stai, mă, prostule, acolo în pat? Pune mâna și scoate din lada aia și du-te și vinde și cumpără-ți haine! Umbli desculț și cu izmenele rupte în c... și lada zace înțesată cu *crepdeșin!*

Fără să se grăbească, Moromete ridică parul în aer și își făcu vânt. Paraschiv văzu, dar în clipa aceea nu înțelese despre ce era vorba; se uită cu neîncredere la parul ridicat în aer și când primi lovitura în cap ridică zadarnic coatele în sus; se prăbuși

de pe micul scăunel și se întinse la pământ cu o expresie de mare uimire pe chip.

După ce îl lovi, în timp ce Niculae și Ilinca țipară îngroziți, Moromete se întoarse spre Nilă. La vederea parului, Nilă răspunse scurt, înspăimântat dintr-o dată:

– Aoleu, tată!

Strigătul arăta atâta spaimă, încât parul întârzie câteva clipe în aer, dar, ca și când Moromete ar fi reflectat repede în aceste clipe, lovitura totuși porni, abătându-se însă de la direcția ei, capul, și înfigându-se înăbușit în spinare. Nilă se făcu ghem și întinse mâinile să se apere, strigând mereu cu groază mare:

– Aoleu, tată! Nu da! Nu mai fac!

Moromete îl lăsă, nu pentru că îi era milă, ci ca să se întoarcă spre Paraschiv. Se întoarse și începu să-l lovească rar și adânc pe unde nimerea. Loviturile îl dezmeticiră pe Paraschiv, el încercă să se ridice, să se împotrivească. Parul însă îi paraliza cu chibzuială mâinile, fluierele picioarelor, oasele șoldurilor. Gemea înfundat, se tăvălea pe jos și trupul lui de om în toată firea, întins și făcând mișcări deșucheate, îi speriară pe copii.

Niculae începu să clănțăne din dinți. Catrina năvăli în tindă și se agăță de brațul bărbatului; ea vorbi apăsat, cu un glas coborât, cu o neașteptată liniște și hotărâre:

– Ilie, nu te potrivi! Nu ți-e rușine să dai în ei?

Tocmai în acest moment Paraschiv se ridică în picioare și clătinându-se greu izbuti să apuce în mâini parul tatălui. El vorbi gros, cu un glas turbure, abia ținându-se pe picioare; lovitura în cap îi luase de la început orice putere de împotrivire.

– Nu mai da! Auzi? Nu mai da! gemu el.

Moromete întrebă cu încordare, gâfâind:

– Mai faci!

Paraschiv nu răspunse.

– Mai faci! repetă Moromete.

– Nu mai fac! se auzi răspunsul.

Dar nu era al unui om treaz.

Moromete aruncă deodată parul la pământ și prea îndelungata lui stăpânire de sine se desfăcu într-un urlet:

– Ne-no-ro-ci-tu-le! Paraschive! Nenorocitule ce ești!

Apoi se întoarse spre Nilă, care între timp sărise din pat și se ghemuise într-un colț:

– Și tu, Nilă? Tu, mă? E lume care aleargă din zi și până în noapte pentru un pumn de făină! Și voi ca niște câini! Ca niște câini turbați săriți unul la altul! Vă omor! Cui nu-i place la târla mea, să se ducă! Să plece!

Moromete, după ce urlă astfel cu ochii ieșiți din cap, făcu un pas repezit și lung și porni spre ușă. Apucă de clanță violent și vru să se ducă, dar din tindă se întoarse la fel de vijelios cum ieșise și continuă să urle:

– Atâta timp cât mă vedeți că trăiesc, ori faceți cum zic eu, ori, dacă nu, să plecați. Am muncit și am trudit și am luat pământul de la ciocoi ca să trăiți voi mai bine! De ani de zile mă zbat să nu vând din el, să plătesc fonciirea fără să vând, să vă rămâie vouă întreg, orbilor și sălbaticilor la minte! Și am plătit mereu, n-am vândut nici o brazdă și acum săriți la mine și la ăștia, că v-am furat munca voastră! Bolnavule după avere! Ai vrut să te însori cu a lui Bodârlache că avea pământ mult și te-ai făcut de râs. O să-ți mănânce capul averea, să ții minte de la mine!

Cuvintele din urmă fuseseră rostite atât de tare, încât se pierdură într-o răgușeală stinsă și neputincioasă. Omul era de nerecunoscut.

– Ce v-am făcut eu vouă și ce nu v-am dat, Paraschive și Nilă? Nu s-a muncit și nu s-a împărțit aici în casă tot ce-am avut? De unde să vă dau eu mai mult dacă atâta e? Vreți să mă jupuiți pe mine de piele? An de an am dat din colț în colț când intra percitorul în casă. An de an m-am dat peste cap să nu vând din pământ! Am trăit cu toții desculți și dezbrăcați, nimeni n-a avut mai mult! Ce vreți voi de la mine, nenorociților? Să ies la drumul mare și să jefuiesc? Să iau vita omului din bătătură și să mă țin de procese ca alții? Asta vreți voi?

Și cu aceste cuvinte Moromete deodată tăcu. Se așeză pe pat și începu să clatine din cap la dreapta și la stânga, cu ochii lucioși, parcă desfigurat. „Vai ce nenorocire, o, ce lucru groaznic!...“ Dar nu mai avea putere să spună aceste cuvinte. Își ridică brațele spre cer și le lăsă izbindu-și cu ele genunchii. În curând nu se mai putu îndura nici pe sine, se ridică și ieși. Năucit, Nilă se luă după el și îl ajunse pe prispă:

– Acum unde te duci?

– O, mi-e sufletul plin de bucurie, Nilă! îi răspunse. Mă duc să mă laud!

XXVIII

Spre prânz norii se împrăștiară și soarele începu să usuce pământul. Mama și copiii stătură singuri la masă, singuri în această zi; Moromete se întoarse târziu, la miezul nopții. Din locul unde se dusese să se laude se întorcea murdar de noroi pe genunchi și pe coate; de asemenea palmele îi erau murdare: căzuse și se sprijinise în ele. La ochi avea ceva; își tot ducea pumnul murdar și-și freca gemând pleoapele; frecându-le astfel, orbitele i se căptușiseră cu nisip și pământ și încerca zadarnic să se curețe. Stătea pe pat și gemea, mama încerca să-i șteargă ochii cu un șervet curat, dar el i-l smulgea, frământa în palme pânza murdărind-o cu totul de noroi, pentru ca după aceea să o ducă la ochi și să se apuce să-și curețe iarăși pleoapele de nisip. Niculae îi trase bocancii din picioare, fetele îi dădură în cele din urmă apă caldă să se spele și omul dormi buștean până a doua zi aproape de prânz.

Când se trezi, află că Paraschiv și cu Nilă fugiseră încă de ieri-seară, spărseseră, în lipsa lui, iarăși lada, luaseră toți banii pe care-i găsiseră, aruncaseră cele mai bune covoare pe

spinările cailor și plecaseră amenințând că asta încă nu e totul. Moromete nu păru surprins de știrea plecării cât de felul cum cei doi fugiseră; nu-i venea să creadă.

– Cu caii? Au fugit cu caii?

– Cu amândoi caii.

– Și Nilă, a fugit și el?

– Amândoi au fugit.

Moromete stătea pe pat, cu fruntea lui bombată aplecată spre genunchi, cu coatele înfipte în păturile așternutului. După un lung timp de tăcere, el se ridică și se uită la fiecare copil în parte; apoi încet și căutând să pară cât mai liniștit și mai neturburat:

– Da! Bine! Vedeți-vă de treabă!

După care el însuși se ridică de pe pat și porni spre ușă să-și vadă de treburile lui ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic.

În aceeași zi Moromete își făcu socoteala datoriilor și spre seară bătu la poarta lui Tudor Bălosu cu care se înțelese să-i vândă o parte din pământul familiei. Tudor Bălosu ridică din nou chestiunea locului din spatele casei, ceea ce Moromete acceptă fără șovăială. Tudor Bălosu nu avu totuși satisfacția pe care și-o dorise: Moromete arăta ca și atunci când vânduse salcâmul, îndepărtat și nepăsător.

Cu banii luați Moromete își cumpără doi cai, plăti fonciirea, rata anuală la bancă, datoria lui Aristide și taxele de internat ale lui Niculae, rămânând ca necunoscută soluția acestor probleme pentru viitor: din nou rata la bancă, din nou fonciirea, din nou Niculae.

Dar cu toată aparenta sa nepăsare, Moromete nu mai fu văzut stând ceasuri întregi pe prispă sau la drum pe stănoagă. Nici nu mai fu auzit răspunzând cu multe cuvinte la salut. Nu mai fu auzit povestind. Din Moromete cunoscut de ceilalți rămase doar capul lui de humă arsă, făcut odată de Din

Vasilescu și care acum privea însingurat de pe polița fierăriei lui Iocan la adunările care încă mai aveau loc în poiană...

...Lipsite însă de omul lor, aceste adunări aveau să-și piardă și ele curând orice interes. Trei ani mai târziu, izbucnea cel de-al doilea război mondial. Timpul nu mai avea răbdare.

NOTE. VARIANTE. SURSE

I. NUVELE ȘI POVESTIRI

1. ÎNTÂLNIREA DIN PĂMÂNTURI

Nuvelele sunt transcrise după cele două versiuni socotite de autor revăzute și definitive: *Întâlnirea din Pământuri. Desfășurarea,* Editura pentru Literatură, 1966, Biblioteca pentru toți, nr. 337, cu o Prefață de Mihai Gafița; *Întâlnirea din Pământuri,* Editura Eminescu, 1973, cu o scurtă Prefață de Nicolae Manolescu, în care Marin Preda operează o ultimă selecție și grupare pe *Cărți* a acestor lucrări.

Cartea întâi cuprinde povestirile din tinerețe: *În ceată, Colina, Întâlnirea din Pământuri, O adunare liniștită, Calul, La câmp, Înainte de moarte, Amiază de vară. Cartea a doua: Albastra zare a morții, Soldatul cel mititel, Îndrăzneala, Friguri. Cartea a treia: Desfășurarea, Situațiile președintelui.*

După cum se poate constata, chiar din această simplă enumerare, opțiunea scriitorului este determinată de mai multe criterii, eliminând unele lucrări importante de început, adăugând altele din suita pe care permanent a numit-o „nuvele" (nu „povestiri" sau „schițe"), deși nu toate răspundeau criteriilor acestei specii.

Față de selecția anterioară, în ediția din 1973 elimină *Ferestre întunecate* și *Aglomerări,* dar introduce *Albastra zare a morții,* povestirea care a însemnat nucleul unui scenariu cinematografic.

Scriitorul rămâne consecvent cu selecția din 1948 din care păstrează – la o nouă editare a volumului de debut – toate nuvelele, în afară de *Dimineață de iarnă.* Sumarul este identic și la cea de a doua ediție apărută în același an.

Ediția intermediară din 1960 cuprinde: *Întâlnirea din Pământuri, În ceată, O adunare liniștită, Îndrăzneala, Desfășurarea, Ferestre întunecate;* la ediția din 1961 elimină: *În ceată* și *O adunare liniștită.*

Tragem concluzia că Marin Preda abia în 1966 și în 1973 s-a decis să preia definitiv o parte din scrierile sale din tinerețe, la care a adăugat adevăratele nuvele de mai târziu.

Critica literară a apreciat din momentul debutului său prezența unui nou prozator în literatura română, astfel încât a fost încurajată evoluția lui în continuare (Petru Dumitriu, Ov. S. Crohmălniceanu, Paul Georgescu).

Întrucât reprezintă ultima voință a scriitorului, deschidem această ediție cu volumul *Întâlnirea din Pământuri,* ediția 1973, preluându-i cuprinsul integral și respectând succesiunea textelor.

CARTEA ÎNTÂIA

(p. 5) ÎN CEATĂ

A apărut prima dată în revista *Lumea,* nr. 14, 1 ianuarie 1946, p. 7, cu titlul *Ceata – nuvelă de Marin Preda*; reluată, cu unele modificări, în volumul de debut din 1948, unde i se schimbă titlul: *În ceată.* De atunci figurează în aproape toate volumele de nuvele, scriitorul dovedind un interes aparte față de această creație.

(p. 16) COLINA

Publicată prima dată în revista *Vremea războiului,* nr. 689, 7 martie 1943, p. 7, cu subtitlul *Schiță,* cunoaște transformări la includerea în volumul de debut din 1948. Nu mai este reluată în volum până la *Întâlnirea din Pământuri,* 1966, după care figurează în edițiile următoare.

(p. 21) ÎNTÂLNIREA DIN PĂMÂNTURI

Apărută prima dată în revista *Viața socială,* nr. 8, decembrie 1945, p. 35–40, cu titlul *Iubire*; publicată în volum: Marin Preda, *Scrieri din tinerețe,* ediție de Ion Cristoiu. Ea va forma, mai apoi, nucleul amplei nuvele *Întâlnirea din Pământuri.* Ion Cristoiu, care s-a ocupat de începuturile creației lui Marin Preda, consideră că diferența dintre cele două variante e atât de mare, încât, practic, se poate vorbi de „două proze distincte“. Manuscrisul conține precizarea: *„de Marin Preda“* și data: *„Buc. 16.XII.1945“.*

Marin Preda a reținut însă versiunea *Întâlnirea din Pământuri,* al cărei titlu l-a atribuit, cu consecvență, volumului său de nuvele la toate edițiile.

Pentru fiorul specific al versiunii *Iubire* o publicăm integral:

IUBIRE

I

Valea Morii își avea numele cu mult mai înainte decât satul, și nimeni nu știa dacă a fost în ea vreodată vreo moară. Nici urme nu sunt. Un singur drum o spintecă în două părți, ieșind din fundul grădinilor de la cea mai îndepărtată margine a satului. O taie și urcă dealul, apoi se pierde în nesfârșitul câmpiei. Poate că numai Guma o fi avut aci moară. Dar în partea ce se apropie pădurii, Valea Morii e mâncată în coastă, acolo unde pământul e galben, de adânci și încremenite cariere de piatră. În spatele acestor găuri țesute de frunze și iedere sălbatice, se încovoaie liniștit, ieșind din pădure, Pârâul Câinelui. Pârâul, la această cotitură, e bogat în apă și înconjoară dealul, încovoindu-se ca o secere. În acest loc și-a săpat drum adânc, a intrat încet sub aripa văii și sub grădini și s-a oprit. Aci, ochiul e negru, apa a stricat arcul văii, învârtindu-se cu încetineală sub umbra unei sălcii bătrâne, plină de scorburi și păsări, a mâncat malul și s-a înfipt atât de adânc în pământ, încât se pare că chiar Guma ar fi zis

odată, plimbându-se pe aici: „Ochiul ăsta e adânc și nu seacă niciodată. E locul cel mai potrivit unde să-mi fac moară pentru oameni. Aici vântul nu bate! Și locul e bun pentru valea morii". Nu se știe cine o fi trecut acele poteci, fiindcă iarba crește în timpul verii peste genunchi. Acum n-o paște și nu o cosește nimeni; locul e plin de pietre ciudate, amestecături de culori cenușii, roșii ori scânteietoare, cioburi groase de sticlă, alămuri și oase înălbite. Câteodată, după ploaie, soarele apare strălucind, și Valea Morii amețește sub raze. Oamenii din Siliștea-Gumești știu că aici nu s-a bătut nimeni, niciodată. Un timp, în apă nu vroia nici unul să se scalde. În vale, ochiul era atât de liniștit și salcia atât de bătrână, că băieții se temeau de șerpi. Pe urmă au început a arunca pietre. Apa clipocea sunând a adânc și fără să se miște. Într-o vară, zilele au fost arzătoare și cerul, totdeauna adânc și plin de secetă. Într-una din zile, de pe creasta drumului ce tăia Valea Morii, un om cobora în fuga înnebunită a unui cal. Animalul era plin de spume, iar omul abia îl mai ținea în frâu. Pe la mijlocul văii, calul se ridică în două picioare, sforăi, apoi țâșni cu iuțeală de-a curmezișul drumului și sări în apă. Omul se apucă din zbor de crengile sălciei și se cățără deasupra unei scorburi. Calul, un timp, nu se mai văzu, apoi încet, zvâcnind, capul îi sforăi deasupra, ieși și începu să înoate. Fără să se mai gândească, omul se dezbrăcă repede, își lăsă hainele în salcie și se aruncă și el în mijlocul apei. Groapa nu era adâncă, și după el, cât ținu vara, frica de șerpi pierise, și toți băieții satului se scăldau ceasuri întregi sub salcia din Valea Morii.

Se pare că asta a stricat liniștea și adâncimea ochiului. Pe mal, iarba se tocise și locul se făcuse alb, iar nisipul, nu se știe de unde, micșorase încetul cu încetul ori apa, ori forma gropanului. Pe urmă, pe fund, începuseră a se face mici goluri cu nămol. Vara a trecut, și într-alți ani a plouat mult, dar ochiul de sub salcie n-a mai crescut, nici nu s-a adâncit. În zilele liniștite, de pe mal, apa e atât de curată și mică, încât se văd zvâcniturile argintii ale peștilor. Se vede și nisipul de pe fund. În cel mai adânc loc, cât s-ar putea învârti doi inși, apa nu avea mai mult de un metru, acolo unde la început intrase de două ori lungimea unui cal. Coroana bogată a salciei este acum mai sus, și acel loc a rămas uitat, și în el nu se mai scaldă nimeni.

*

Înainte de a se scula din pat, Dugu o chemă pe mamă-sa. Era prea de dimineață, și stia că, dacă se culcă să doarmă iar, are să se deștepte târziu. Se gândi că e bine și-i spuse:

– Mamă, du-te tu și dă ceva la cai, că eu plec mai pe urmă, astăzi! Și fă-mi ceva să mănânc, taie o găină și sparge-mi și niște ouă în untură! Nu iau nimic la mine.

Mamă-sa se uită la el cum stă proptit în cot și vorbește.

– Eu nu-ș' ce-i cu tine, Dugule, zise ea moale și abia vorbind. Glasul îi era parcă stăpânit de o căldură ce n-o mai simțise de când îl făcuse pe băiat. Ești așa de frumos, mamă, că mă topești. De o săptămână mă uit la tine cum ți se schimbă ochii. Așa era tat-tău cu vreo câteva zile înainte să se ducă.

– Hai mamă, lasă-mă să dorm, du-te! se înnourǎ el deodată.

Mamă-sa plecă, și el se întinse în pat. Simți că-i piere somnul și se învârti. „Ei, ia stai!" scrâșni, băgând capul în căpătâi. Foșnetul paielor îi intră în urechi, și-și înfipse cu furie dinții în pătură. „Sângele mă-tii, numai o dată să dai, eu te las, dar pe urmă te mănânc cu dinții". Încet, clocotul din el pieri, se întoarse cu fața în sus, și ochii i se învârtiră sub mișcarea unui lucru nevăzut. Nările îi fremătau încet și atât de viu, încât liniile feței îi pieiră, luară altă formă, iar ochii îi rămaseră deschiși, și tot timpul încetă a mai face altă mișcare. Inima îi zvâcni iarăși în acea dimineață de trei ori, puternic, zgâlțâindu-l, apoi începu să bată ca un ciocan, rar și adânc, și închise ochii. Freamătul nărilor i se amestecă cu acel al buzelor, și fața i se udă deodată de lacrimi. Se înghemui încordat și se liniști, uitându-se din nou de la cap peste zilele din urmă. Adormi, liniștindu-se un timp, până ce gândul ajunse din nou de-l zgâlțâi, totdeauna dimineața, [pe] care n-o cunoscuse până atunci.

Acum două zile încălecase pe cai și plecase la câmp. Când să iasă la câmp, se întâlni cu unul din prieteni.

– Pe unde te duci? îl întrebase.

– Prin Frunzari.

– E iarbă?

– Iarbă! Dar să vezi, niște peri!...

– Măi Dugule, hai mai bine în pădure! În Tina-Dia.

Dugu își aduce aminte că a vrut, a întors caii și au luat-o spre pădure. Era răcoare acolo, s-au culcat și, spre seară, au pornit să-și caute caii. Dugu nu cunoștea bine pădurea. Au mers mult timp și i-au găsit într-o poiană păscând. Unul se culcase în iarbă și dormea întins.

– Ce facem, Dugule? Să-i lăsăm, mă, plecăm d-aici drept acasă.

– Mă, eu nu știu în ce parte vine satul, zise Dugu. Ce dracu', soarele parcă apune în partea ailantă!

– Ți se pare !

– Știu eu că mi se pare, dar încoace ce este, unde e dealul ăla? Încolo, unde duce pârâul?

– Valea Morii.

– Ia stai, mă, zise Dugu, râzând. Cum moară? Care moară? Cum, ce moară?

– Nu e nici o moară. Așa-i zice, Valea Morii! Tu nu știi?

– Nu. Mă, eu mă duc p-aici, zise el după un timp, încet. Mă fac de râs. La șaptesprezece ani nu cunosc tot satu'.

– Du-te, da' să vii repede, că trebuie să plecăm, mie mi-e foame.

Dugu o luă încet pe malul pârâului, fluierând. Mergea drept și în urmă îi trosneau crengile uscate sub picioare.„Ia te uită! Muream și asta n-o mai auzeam!" El încercă să-și aducă aminte dacă a mai fost vreodată pe aici și, de la un timp, nu mai fluieră. Pârâul coti după un dâmb și ieși din pădure. El lăsă apa și urcă dealul încet, simțind că e un călător, așa cum i se întâmplase când făcea drumuri de negustorie la munte. Ajunse deasupra și se opri. „Asta trebuie să fie Valea Morii", își zise. Vru să coboare, dar se opri iarăși și-și înghiți fără voie câteva vorbe ce-i veniseră dintr-o dată în gât. „Ce dracu, mă, ia uită-te ce sălcii". Întoarse capul și porni pe marginea văii, pe lângă pârâu. Mergea așa de încet, că nici el nu simțea. Își dădu seama că tace și-și băgă fără rost mâinile în buzunar, fără să scoată ceva. Aici, pârâul era subțire, cât un pas, și nisipul albiei strălucea la soare. Dugu îl trecu călcând rar și se opri la marginea fundului grădinii, sub umbra unei sălcii. Întinse mâna și vru să rupă o nuia. Trosnetul altei crăci îl opri cu mâna întinsă. Așteptă. După un timp, trosnetul se amestecă cu alte fâșâituri mai mici și cu altele ce semănau cu cele făcute de cineva care se joacă în apă. Dar abia se auzeau. „Cum, cine e p-aici? Parcă e moartă valea asta", își zise. Fără să vrea se mișcă din loc, și ochii i se opriră pe salcia stufoasă, aplecată deasupra ochiului larg al văii. Văzu din depărtare că cineva se joacă la marginea apei cu o nuia lungă de salcie. Se apropie mai mult să vadă și se alătură încet de gardul grădinii. „Dar asta e Drina lui Albu, își zise Dugu, simțind că trebuie să se apropie mai mult, să vadă mai bine. Ce-o fi căutând în valea asta?" Merse el încet, abia simțindu-se. Deodată se apucă de ulucă și se lăsă jos la pământ. Era acum aproape, în dosul salciei bătrâne, la câțiva pași. Fata aruncase nuiaua și începuse să se dezbrace. Își desfăcuse foile și-și trecea degetele peste rupturile și peticile mici ale fustei, fără să se uite undeva, liniștită și cu fața și pieptul acoperite toate de părul ce și-l desfăcuse. Apoi, repede o aruncă jos, pe nisip, își desfăcu mărgelele de la gât și începu să-și scoată cămașa. Stătea acum goală, încercând să-și adune părul ce-i atârna lung pe spate, să și-l strângă pe umeri. Se întoarse cu fața spre cotitura pârâului, și soarele o izbi în față, orbind-o. Își duse amândouă mâinile la ochi și se întinse pe nisipul alb, liniștită, în voie, mișcându-se atât de încet, ca și când ar fi fost în brațele unui vis. Dugu simți deodată că pieptul nu i se mai mișcă; încremenise și se înecă; vru să țipe, apoi numaidecât inima îi zvâcni cum nu i se întâmplase niciodată, puternic, de trei ori, zgâlțâindu-i tot trupul lungit pe pământ, apoi începu să-i bată ca un ciocan, rar și adânc. Își simți fața arzând ca văpaia, și oasele i se înmuiară ca și când ar fi început a i se topi în căldura unui somn de boală. Fata se ridicase acum și intra încet în apă.

Dugu își aduce aminte acum. Stătuse jos, acolo la cotitura pârâului, mult timp. Fata se jucase în apă strălucind la soare, iar el nu se putuse ridica. Ea se îmbrăcase, își făcuse părul și pierise în grădină. Când s-a întors în pădure, caii lui plecaseră odată cu prietenul. S-a dus acasă zăpăcit, a așteptat să se întunericească și a plecat repede în cealaltă margine a satului, unde știa că trebuie să se afle casa ei. A găsit-o repede, și unul din băieții de pe drum l-a întrebat râzând:

– Ce cauți acolo!? Vezi că dai peste Achim al lui Achim.

– Cum, Achim? Care Achim? Cum, ce Achim, nu-l cunosc! Dă-mi un ciomag, zise el, simțind că tremură tot, că se îneacă. Ce Achim e ăla, sângele mă-si, îl nenorocesc, ce caută el acolo? Porni atât de iute, că genunchii, tremurându-i, era să cadă pe brânci. Mai mult ghicise de departe care e casa. Pe o stănoagă, la capul podiștei din fața porții, stătea ea, vorbind încet cu un om înalt, mare. Dugu se apropie repede și se opri între ei. Gâtul îi era plin și mormăi, vrând să spună ceva; mâinile îi tremurau iarăși și pieptul îi zvâcnea.

– Bună seara, zise omul încet, curat, puțin nedumerit.

– Achim-Achim!

– Da.

– Ce cauți aici?

– Eu?

– Tu, tu, tu!

– Ce ai, măi băiete. Al cui ești tu?

– Dugu, zise fata. Ăsta e Dugu din deal.

Dugu se răsuci spre ea și încercă să se stăpânească. Se gândi că e prost, nu face nimic, nu știe ce vrea, o să râdă fata de el. Se așeză pe stănoagă, neștiind ce să mai facă. Apoi, deodată, capul i se făcu vârtej, se sculă și nici acum nu știe cum i-a spus:

– Drina vin' mai încoace să-ți spun ceva.

Și s-a îndepărtat vreo zece pași, iar fata a venit încet spre el.

– Ce este ?

– Dă-te mai încoace! Glasul îi tremura și cu greu s-a ținut să n-o apuce de mână, s-o tragă ori să-i facă ceva ca să-l simtă.

– Mă, tu mă cunoști? i-a zis. Eu te-am văzut pe tine, auzi, cine e Achim ăsta? Tu trebuie să te măriți cu mine, auzi, ești atât de frumoasă, că am să-mi vânz averea să te îmbrac. Trebuie să vorbești cu mine!... Du-te și-i spune să plece. Să plece acuma Achim ăsta, ai auzit?

Fata nu-l auzea ce spune. El îi apucase o mână, și-l simțea tremurând tot, se înăbușea vorbind, nu înțelegea nimic.

– Spune-i să plece acum, spune-i că ești în vorbă cu mine de mult și, dacă ți-o face ceva, îl mănânc. Auzi, spune-i acuma, du-te! Îți place de el?

Fata se mișcă, nu mai auzise atâta patimă în glasul cuiva, și amețise. Pe Dugu îl văzuse duminica și sărbătorile, dar nu îndrăznea să se uite la el. Era îmbrăcat bine, frumos și nu vorbea cu nici o fată. Achim-Achim făcuse armata și era așa de liniștit, că ea nu scotea o vorbă cu el.

– Dugule, dar ce-i cu tine, ce înseamnă asta?

– Nu știu! Drina, fugi în casă! Mâine-seară să ieși, am să viu singur. O să-ți fluier lung, de trei ori, și să ieși!

Fata înțelese că iese de undeva o umbră, ceva îi intră încet în piept și-i întunecă ochii. Fugi pe poartă, trase zăvorul și pieri în urma ușii.

– Drina, unde fugi, Dumnezeii mă-ti, scrâșni omul de pe podișcă.

– De ce înjuri, Achim-Achim? suflă Dugu, înăbușit de izbândă.

Amândoi stăteau unul în fața celuilalt.

– Fata e a mea, zise Achim, pot s-o și omor!

– Măgădăule, te strâng de gât, gemu Dugu, dacă te mai prind p-aici, să le spui acasă să-ți caute pietre roșii.

Se prinseră de gât. Achim-Achim îl zgudui și începu să-l tragă în drum.

– Să nu facem gălăgie, să mergem în vale, aici jos, sări Dugu, șoptind apăsat. Stai. Tu știi cine sunt eu?

Amândoi erau cu mâinile goale.

– Nu, o să ne întâlnim mâine, mergem mâine înainte de prânz. Că ești beat, și vreau să mă ții minte. Viu la stejar, în Pământuri. Că mi-e rușine de mă-ta, o cunoaște toată lumea.

Achim-Achim sări gardul alăturat și pieri.

– Să vii în Pământuri, dacă vreai să mai fii om. Aici sunt în stare să te amestec cu țărâna, mai zise el din întuneric.

II

Dugu se mișcă în pat, trezindu-se a doua oară din somn.

O văzuse iar, visase că plecase dimineața în pădure cu caii, și pe urmă se făcea în Valea Morii. Dar Valea Morii nu mai semăna, era altfel. Începuse să se frământe, dealurile se mișcau ca niște grămezi mari de fum și piereau. Pe urmă închidea ochii. Valea se făcea iar ca înainte, și el vroia să meargă în dosul sălciei, nu știa ce să caute. Gleznele picioarelor îl trăgeau la pământ. Le ridica chinuindu-se, pornea încet, și salcia se mișca singură, fără să sufle nici un vânt. Sufletul îi ieșea la gură, să fugă iute, să se trântească la pământ în cotitura pârâului. Pe urmă, iar Valea Morii parcă era de fum, parcă se scufunda, se ducea în jos, un vânt nevăzut îi împrăștia dealurile, grădinile, și pierea tot. Apoi, salcia ieșea din nou din cotul pârâului, mișcându-se încet, și mereu i se tăiau picioarele, și vroia să se ducă.

Se deșteptă răscolit, cu ochii ațintiți pe lumina soarelui intrată prin ferești, și gemu: „Drina!“, apoi își înfundă fața în căpătâi, ascultându-și zvâcniturile pieptului și ștergându-și obrajii înfierbântați. După un timp, zgomotele din curte îl pătrunseră încet, și se ridică.

– Mamă! strigă el. Sări cu iuțeală din pat, își trase pantalonii, cuprins dintr-o dată de o bucurie ce-i gâlgâia în ochi, își băgă picioarele în pantofii lui de abà, ieșind dintr-o săritură în tindă.

– Te-ai sculat, măi, spuneai că mai dormi. Uite, puiul e gata, ia și mănâncă!

– Mamă, auzi tu?... Da' lasă, nu-ți mai spun.

Dugu începu să mănânce mușcând adânc din pieptul puiului, iar femeia se uita la el nemișcată. Băiatul creștea, larg în umeri, iar arcul buzelor mai întârzia cu întorsături și mișcări de copil. Dar când se ridică de pe scaun și ieși în curte, toate lucrurile parcă se ridicară după el. Masa, ușa, geamurile ieșiră afară. Femeia se rezimă de stâlpul casei.

– Mamă, dar ți-am făcut ouă, tu mi-ai spus!

– Lasă-le acolo, când m-oi întoarce. Că mă-ntorc repede.

Dugu intră în grajd și trase caii afară. Îi legă alături și trecu în stânga, mângâind spinarea linsă a celui pe care îl ținea de frâu. Apoi, deodată, îi sări în coamă și trecu prin poartă, trântind-o de stâlpi.

– O, Bigică, stai!

Caii se întinseră la pământ, tropăind cu iuțeală, apoi din nou se opriră.

– Costache! strigă Dudu. Gata, mă?

Dintr-o curte, ieși altul cu doi cai, sări șanțul, lovindu-i peste bot să se oprească.

– Unde-ai spus, mă, că vine?

– Dă-i drumul! În Pământuri, la stejar. Dă-te jos și adu-mi ciomagul meu cu piuliță, de ce l-ai uitat?

Celălalt sări repede și se întoarse cu o vână ageră de corn, verde, cu o piuliță îngropată într-unul din vârfuri.

Unul după altul, caii o întinseră de-a lungul șoselei satului și, până ieșiră în câmp, de departe se vedea urmărindu-i o dâră albă și groasă de praf. Apoi o luară peste miriști, tăiară valea viilor zburând și intrară în Pământuri. Departe se vedea, încă înalt, cel mai mare stejar din toate împrejurimile.

Perechile se înfipseră cu burta la pământ, și pământul începu să vâjâie în urmă. Săreau cocenii, învârtindu-se în rotogoale, și brazdele se rupeau împrăștiindu-se în toate părțile. Drumurile de plan se încrucișau, se apropiau, apoi rămâneau în urmă pierind, topindu-se printre vâlcele.

Stejarul se apropia din ce în ce cu repeziciune.

Dugu iuți caii, îl ocoli cu dibăcie într-un cerc larg, și amândouă perechile se învârtiră în goana cailor timp de mai multe minute.

Costache îl întrecu, suflându-i:

– Repede! Lași caii mie și termini iute. Vezi că nu e singur!

Dugu din goană, sări deodată și se înfipse în pământ. Se opri, zvâcnind de amețeală, apoi începu să se apropie de stejar.

Achim-Achim, cu încă doi inși, stătea proptit într-o măciucă și aștepta.

– Ți-ai luat măciucă, mă, zise Dugu, te mănâncă câinii cu ea cu tot! El se apropie mergând la fel, fără să se gândească, parcă nu-l văzuse de mult timp și vroia să-i dea mâna.

La doi pași, Achim-Achim, tot așa de liniștit, luă măciuca într-o mână și începu s-o învârtească ușor, între degete. Capul ei îi vâjâia lui Dugu prin fața ochilor, și simțea că se apropie din ce în ce și mai repede de el. Dar nu se clinti, nici nu răspunse. Deodată, aruncă ciomagul lui cu piuliță departe și începu să râdă.

– Dă, mă, hai dă! Dă aici! Și-i întinse capul, râzând. Achim-Achim aruncă și el măciuca în același loc și rămaseră cu mâinile goale.

– De ce nu dai, mă? Achim-Achim!

Achim-Achim îl prinse în crucea ochilor. Dugu stătea drept, cu mâinile la spate, și nu răspunse. „Dacă îi dau una, îl fac morman, gândi Achim-Achim. Să vedem ce vrea să facă."

Dugu se apropie de el, își lăsă mâinile în jos, și începu să se uite cum stă. Erau așa de aproape, că se puteau măsura care e mai înalt.

– Ce e, mă, cum? se vârî Dugu.

Achim-Achim tăcea. Apropierea celuilalt începu să-l fiarbă. Își dădu seama că aștepta să dea el întâi, și un fior îi trecu prin tot corpul. Capul îi zbârnâi, și pumnul îi plecă împins de o putere ce nu și-o știa, ce lucra fără el. Dugu se rostogoli la pământ, și Achim-Achim, împins fără judecată, căzu peste el.

Uitase toată dibăcia bătăii și când îl lovise și chiar înainte, nu-și făcuse nici o socoteală. Simțea doar că e mai tare, că dacă îl apucă în mâini, îl deznoadă. La fel făcuse aruncându-se peste el, dar Dugu, scrâșnind cu durere, îl prinsese, se rostogolise, să nu cadă dedesubt, cu iuțeală, și-i sărise în spate. Dar nu stătu nici o clipă și nici nu-l atinse, că cei doi se repeziră spre el.

– Costache! strigă el, apoi simți o lovitură tare în umăr. Știa că unul din cei doi îi va da în cap și se ferise, sărind cu iuțeală spre locul unde își azvârlise ciomagul.

Achim-Achim se ridică în același timp, amândoi puseră mâna unul pe ciomag, iar altul pe măciucă și începură să se bată.

Achim-Achim se făcuse negru la față. Dădea la cap, și, un timp, Dugu abia îi putea sprijini loviturile de măciucă. De vreo câteva ori fu atins la mână, rupându-i pielea.

– Zi, dai, mă! Dai!

Costache se bătea cu cei doi, și unuia i se rupsese măciuca. El se bătea numai cu unul acum și nu-l mai băgă în seamă pe celălalt. Dugu simți deodată o izbitură puternică în spate și se împletici. Acum îi pieri veselia și începu să fiarbă. Dintr-o mână îi curgea sânge, și durerea îl înnebuni. Țipă, sărind doi pași înapoi:

– Să fiu al dracului dacă te las cu capul nespart!

Începu să învârtă ciomagul cu agerime, spintecând aerul în toate părțile. O ploaie de lovituri căzură peste capul lui Achim-Achim. Lemnele trosneau puternic, și, dându-se pas cu pas înapoi, Achim-Achim se apăra. Apucase măciuca în amândouă mâinile și se îndârji sprijinind loviturile. Dar nu ținu mult și simți că are să fie lovit. Se pregăti să sară în lături și să înceapă a lovi, dar mâna lui Dugu îl minți, n-avu timp să sprijine, și capul îi piui înfundat și rău, ca o vâjâială grea și întunecoasă.

Dugu se întoarse și-i văzu pe cei doi, unul fugind pe cai, iar altul mâncând pământul spre vâlcele, pe jos.

– L-ai atins, Dugule?

– L-am, mă, dar mi-a zdrelit cotul, că am fost prost, știi, am așteptat să dea el întâi.

– Păi să nu mai aștepți!

– Hai la cai, Costache!

Se azvârliră în spinarea cailor și o luară la goană. După un timp, goana începu să se domolească.

– Stai, mă, 'opa! Stai! Costache!

– Ce e, mă?

– Tu ce faci azi? Eu am să mă culc, auzi? Mi-e somn.

– Mă, nu-ș' ce-i cu tine, Dugule! Unde-ai fost aseară, că nu mi-ai spus? Ce e cu alde Achim. Ai ceva cu el, dă ce?

– Costache, are cineva nuntă mâine? Unde cântă lăutarii?

– Are, mi se pare. Nu-ș' cine... unul de pe la vale.

– Hai, Bigică, mână... Răscrucea mamei tale de cal!

III

Când intră în curte, Dugu uită tot. De pe drum simțise un leșin umblându-i ca argintul-viu, în piept, prin oase.

Abia descălică.

– Mamă, bagă tu caii în grajd!

– Dar ce ai, unde ai fost?

– Pân' la vii. Am încurat caii nițăl, da' ce te uiți așa? Așterne-mi, că mi-e somn.

Dugu adormi cu brațele întinse, zbătându-se. Când se deșteptă, se pomeni cu ochii deschiși, aproape fără să-și dea seama că e în casă. Se înecă și simți că în piept i se deschide la fiece suflare un gol care îl chinuia, neștiind cu ce să-l umple, să-l scoată din el! De două ori vru să vorbească, să-i spună ceva ei, dar mamă-sa umbla prin curte și nu-i venea să vorbească. Stătu așa mult timp, încordându-se, suflând rar, adânc, strângând din mâini, ghemuindu-se și întorcându-se pe toate părțile. Apoi, pieptul i se umplu, și deodată duse mâna sub coastă. Leșinul din oase îi pierise și se îngrămădise într-un loc, mișcându-se încet, ca un ghem viu, rupându-i parcă din carne. Gândul îi porni acum din cap până în picioare, și inima iar îl zgâlțâi. „Drina!" gemu el și se apucă de căpătâi atât de tare, că lâna înflorată începu să se destrame. Se întinse cu fața în sus, și ochii îi rătăciră pe geam. Soarele asfințea, și în mijlocul casei, umbra frunzelor din mărul grădiniței se zbătea în toate chipurile sub razele îngălbenite ale soarelui. Dugu rămase cu ochii nemișcați, sorbind parcă toate jocurile frunzelor, cum luau asemănări de animale, de oameni, de lupte, cum se desfac și se îmbucă, cum capătă un chip și cum piere în aceeași clipă, cum se împreună iarăși și se întrec, așa cum numai în visurile frumoase se întâmplă. Viața parcă ieșea din el și se ducea jos, apoi umbrele începură să nu se mai vadă și prin colțurile casei era acum întuneric. Rămăsese cu capul aplecat peste pat, cu ochii deschiși și, așa cum stătea, mușchii feței i se lăsaseră în voie, odihnindu-se, iar partea în care era aplecat, a părului, îi căzuse rotund peste obraji. Parcă ieșea

din jos, nu din pat, cum se uita pe luciul pământului din casă. Dugu simţi că ghemul din piept i s-a topit, dar chiar atunci îl auzi parcă mişcându-se, şi faţa i se schimbă. Începu să se scoale încet şi să se îmbrace. Pe urmă, din ce în ce, picioarele parcă i se întăreau, zvâcnind din mâini şi, brusc, o apucă pe mamă-sa de gât, zguduind-o:

– Ce faci, mamă? Dă-mi să mănânc, că mi-e foame!

– Da' ce ţi-a venit, de mă zgudui aşa?

– Nimic, 'ai, dă-mi repede să mănânc! Dă-mi, hai, dă-mi, dă-mi să mănânc, dă-mi odată!

– Ei, stai că ţi-oi da! Că n-ai să leşini, ce ţi-a venit?

– Mi-au venit dracii! auzi, mamă? Dracii! Ţie nu-ţi vin dracii niciodată? Dugu începu a râde atât de tare, că femeia se sperie. Se zgâlţâia scaunul cu el, râdea cu tot trupul, că mamă-sa iar se uită la el şi-şi făcu cruce, râzând şi ea încet.

– Cum vine asta, mamă, când te găseşte dracii şi când îţi vin e totuna?

– Măi mamă, zise femeia, mai du-te şi tu la biserică! Mâine e duminică, în loc să dormi sau să te duci cine ştie unde, dă ce nu te duci şi tu, că mai vin băieţi p-acolo?

Dugu tăcu şi începu să mănânce. Tăcuse dinainte, nici n-auzise ce-i spusese mamă-sa la urmă. Era acum întuneric, o seară fără lumină, şi era cald.

– Mamă, zise el, ridicându-se. Să-mi aşterni pe prispă că mă culc afară. Eu am plecat.

Mergea iute şi, din când în când, îşi trăgea adânc răsuflarea. Nu-i era frig, plecase în cămaşă, dar mereu îşi freca mâinile, tremurând.

Satul era lung, dar ajunse repede în partea cealaltă. Se opri şi fluieră. Nu se auzi nimic. Simţi că întunericul îi intră în ochi, în cap şi fluieră din nou, de trei ori. Cu ochii deschişi, nevenindu-i să creadă, uşa casei se deschise şi închise repede, şi o umbră ieşi în poartă, oprindu-se încet lângă stâlp.

– Drina!

– Eu.

Dugu ajunse lângă ea, o luă în braţe, simţind că altfel ar cădea jos, şi o strânse cu tot frigul, o înfăşură în braţe, o ridică de la pământ şi porni repede, cu atâta iuţeală că fata ameţi.

– Stai, unde te duci, opreşte-te, Dugule!

Ea îşi scoase o mână şi i-o puse pe faţă, vorbindu-i încet:

– Unde vreai să te duci? Stai aici că înnebunesc, opreşte-te!

El se opri şi-i dădu drumul. Capul îi urla.

– Stai jos, uite aici, bancă, de ce nu vorbeşti?

– Drino, ai să te măriţi cu mine, auzi?

Fata se aşeză pe bancă şi începu să râdă tot aşa de uşor cum vorbea.

– De ce nu vii aici pe bancă? Nu mai sta acolo în picioare!

– Nu, plec! zise el, apropiindu-se. Tremurul mâinilor îi mai încetase, dar nu de tot. O luă de umeri şi iar o strânse.

– De ce tremuri?

Dugu se înecă. Ghemul viu ce i se rostogolea în piept îl simţi tăindu-i răsuflarea şi amuţi. O strângea chinuit şi începu să-i vorbească gâfâind, abia auzind-o, iar vorbele îi ieşeau înăbuşite din gât. Fata se mişcă de durere în braţele lui, îi fu frică, apoi se topi cu încetul sub căldura şi tremurul trupului lui.

– Să vii mâine la nunta de p-aici... E o nuntă undeva... Dar să vii, că am să te caut... Să vii devreme, Drino, că acuma plec,... Nu pot să mai stau!

El o slăbi, desfăcându-şi braţele, dar fata rămase lipită de el, o strânse iarăşi, pe urmă îi dădu drumul, se întoarse şi porni iute, pierzându-se în întuneric.

Fata se împletici, îşi duse mâna la frunte şi se aşeză pierdută pe stănoagă, capul greu şi-l simţi înfundat de noapte, plină de teamă, aproape neştiind un timp ce trebuie să facă. Aşa nu se simţise niciodată, şi urechile îi ţiuiau. Gândul îi zbură, şi ascultă mult timp zgomotul paşilor, până nu mai auzi nimic.

IV

Când se sculă a doua zi, Dugu îşi dădu seama, ţinând ochii deschişi, că n-a băgat niciodată de seamă că soarele răsare, că e dimineaţă, şi ziua care este e o zi când nu ştie nimic ce are să i se întâmple atunci. Era duminică. Îşi roti ochii pe cer, i se păru lungimea zilei fără sfârşit, nu ştia ce are să se întâmple, cum are să fie asfinţitul soarelui, ce o să facă el. Ieri, alaltăieri, când a fost de s-a întâmplat? Dormise toată noaptea şi, acum, aerul dimineţii îi năvălea în gură. Toate întâmplările se topiră în el, pieriră şi în faţă îi rămase Drina,

necunoscută, întinsă pe nisip, acoperită doar de grămada rotundă a părului. Mușchii îi zvâcniră, se întoarse schișnind, încercând să apese pieptul, să-l ție și să oprească cele trei lovituri ce-i zgâlțâiau tot trupul.

Dugu vedea soarele răsărind, crengile nemișcate și înfipte în cer ale salcâmilor. Din fundul grădinii auzea cântecul cocoșilor, simțea viermele dimineții cum îi roade și-i deschide ochii. Nu mai putu dormi, sări de pe prispa casei și, îmbrăcându-se, îl apăsa ca o piatră de moară lungimea neînchipuită a zilei. Începu să umble prin curte, trânti poarta grădinii și se duse la paie. Într-o gaură, câinele dormea încolăcit. Se lăsă lângă el și deodată începu să-l mângâie. Golul din piept i se lărgea, se făcea mai fără fund, și din când în când își trăgea răsuflarea atât de adânc că mult timp apoi stătea locului ascultându-și inima cum bate. Intră printre pomi și, apucând unul, îl scutură până ameți. Prunele îi cădeau pe față ori se loveau turtindu-se pe pământ. Vru să mănânce câteva, dar le lăsă, o luă agale spre părul din fund și începu să se urce în el. Ajunse în vârf și aci se răsuci de pe o creangă pe alta, se întoarse în toate părțile, încercând încruntat să omoare parcă amețeala ce îi orbea lumina ochilor. Nu văzuse până acum sfârșitul coroanelor de salcâmi, frunzele îndoite pe sub care pământul se vedea jos, cu iarbă mică și atât de verde, și nici întinsul câmpiei care i se părea nou, străin, atât de departe și fără sfârșit. În el parcă se deschideau niște uși pe unde intra acum tot ce urechile auzeau, toate zgomotele, și când se uita în orice loc, ochii îi duceau gândul și bătăile inimii până-n fund.

Dugu coborî și rămase cu capul plecat, fără să se fi atins de vreo pară. Se uită la umbrele copacilor și i se păru că nu mai trece ziua. Îl durea tot trupul, mâinile, gâtul; se întinse în iarbă și-și băgă fața în pământ. „Drina!" gemu el încet, și mâinile i se înfipseră în florile verzi ce i se îndoiseră sub piept. Gândul îl prinse acum încet, strecurându-se ca sfredelul, și sub întunericul pleoapelor, Pârâul Câinelui curgea mic, alunecând pe nesimțite prin nisipul alb. Valea Morii se deschidea singură, cu dealurile ce acopereau marginile cerului, iar sub salcie, Drina începea să se dezbrace. Era albă și stătea goală, cu mâinile la ochi, deschisă în ochii soarelui. Dugu se opri aci, și gândul îl stăpâni cu putere. Fata se mișcă, se întinse pe nisip, încet, apoi se strică, salcia se învălmăși, iar valea rămase sub mâinile lui, simțind că pământul de sub iarbă îi intră în obraji. „Drina!" șopti el iar și clipi tremurându-i toată grădina înaintea ochilor.

Dugu se sculă deodată și începu să meargă iute spre grajd. Se întoarse și lăsă grajdul, apoi, începu să strige:

– Ursule, na, Ursule!

Câinele sări gardul, stârnind găinile, și veni lângă el. Dugu începu să fugă prin grădină, și câinele, atent, ridicase urechile și sălta alergând scurt cu câtiva pași în urmă.

El înconjură grădina alergând cât îl țineau picioarele, oprindu-se din când în când și arătând câinelui ce sărea în urma lui, cu mâna întinsă, un punct mai departe și zbierând la el cu părul învălmășit pe frunte:

– Ia-l, ia-l, ghial!

Câinele sărea câțiva metri, se învârtea în loc, scoțând lătrături scurte, apoi alerga mai departe, după el. La un timp, Dugu se opri dintr-o dată. Luă un pietroi și izbi câinele în cap cu atâta sete, că-l lăsă urlând cu picioarele în sus, în iarbă.

– Dugule, ce ai mamă cu el?

– Dă-l dracului de câine! Eu îi spui: „Ghial!" și el sare ca o țopârlaie și se uită anapoda în toate părțile.

– Păi bine, mă, ce să ia? Era ceva?

Dugu se opri și se încruntă deodată.

– Ei, era, da' așa!... Dar dacă ar fi fost?

– Doamne ferește, maică! închină-te și tu! D-aia te sculași așa de dimineață?

Dugu nici n-o ascultă. Se aplecă cu repeziciune jos, luă un lemn scurt și-l trimise zbârnâind într-o găină de lângă gard, rupându-i amândouă picioarele. O luă repede în mână, îi rupse gâtul și-o aruncă în curte.

– Na, mamă, frige-o!

– Dugule, ești țicnit la cap, mă! Unde-ai mai pomenit tu asta? Te vede lumea și zice că ai luat câmpii. Stai, maică locului și vezi-ți de treabă!

El se întoarse din drum și, deodată, trupul i se înmuie, lăsă mâinile în jos, atârnând, și se lungi acum cu fața în sus, închizând ochii. „Nu, să nu mai văz nimic, e bine așa", zise el, dar simți că nu poate sta nemișcat. Își dădu seama că n-are de ce să se ridice, și gândul îl ocoli din nou, îl simți apropiindu-se și se înfioră lung, ca și când frigurile l-ar fi zguduit din cap până în picioare. „Parcă nici n-am văzut-o

aseară, gândi el, parcă nici nu era cu mine. Drina!“ scrâșni el încrețindu-se, apoi parcă o apă ar fi început să intre în el, mușchii i se întinseră, și în cap simți cum i se încovoaie ca niște melci, culcându-se, greu, toate zilele din urmă, pe care abia le putea cuprinde cu gândul. Drina era în altă parte, tot în locul unde o văzuse și n-a fost niciodată la ea. Astăzi este în capul satului o curte largă, unde are să vie lume multă, și are să se ducă... Are s-o găsească acolo. Aici, Dugu se opri și, deodată, se ridică în cot și rămase așa. Timp de ceasuri întregi, fața lui se schimbă ca sub frământarea ciudată a unui aer greu, ori a unei mâini străine ce îi aluneca mereu peste ochi. Părul i se îngrămădise pe frunte, îi cădea peste obraji, și fără să se miște, dorința i se urca fâșâind ca o pamblică lucioasă, răscolindu-i trupul; ochii îi clipeau cu repeziciune, iar gândurile nu-l mai dureau, se opriseră într-un singur loc, gata a începe să fiarbă și să-l ajute.

Dugu ridică acum capul spre soare, și lumina îi întări liniile noi ale feței. El se ridică acum altfel și intră în casă ca și când ar duce ceva, parcă ar fi venit cine știe de unde, după câteva zile de lipsă.

Era amiază, și mamă-sa îl chemă la masă.

– Dugule, tu nu te speli, nu te duci în sat? Ai rămas ciufulit și ia uită-te ce ochi ai!

– Hai, mamă, să mâncăm, și taci din gură! Mă spăl eu.

V

Curtea unde începuse să se adune lumea era atât de largă, încât fiecare, cum intra, credea că omul își rupsese gardurile și-și bătătorise grădina. Sub un umbrar lung erau întinse mese pline cu farfurii și sticle.

Când ajunse, Dugu se opri lângă poartă și se răzimă de tulpina unui salcâm. Începu să se uite și din când în când își mușca buzele, să nu se mai simtă tremurând. O căuta s-o vadă și porni iute printre oameni, uitându-se în toate părțile. Îi era teamă și din ce în ce se simțea tremurând că n-are s-o cunoască. La el nici nu se gândea, nu știa dacă îl văzuse vreodată ca acum. Cu capul gol și cu părul întins până la spate, își lăsase hainele, se înăbușea. Era în cămașă, cu gâtul gol, și pantalonii negri îi stăteau drept, strângându-i mijlocul subțire și încordându-i ușor mușchii prelungi ai pieptului.

Deodată o văzu, și pieptul îi zvâcni. Drina venea alături de o femeie măritată, și Dugu o cunoscuse. Îi ghicise părul atât de negru și fața în care bătea soarele. Fata era puțin înaltă și mergea ușor pe drum, ca și când ar fi fost ca fulgul. Ea intră în curte și se uită în toate părțile, rămânând singură. Îl văzu; Dugu vru să se ducă spre ea, dar nu se clinti.

Drina nici nu se gândi, îl văzu răzimat de stâlp, cu cămașa descheiată la gât și frumos. Simți că se topește, zâmbi și se opri puțin mai departe de el, neîndrăznind să-l prindă în ochi. Nu-l cunoștea, dar îl simțea cum stă acolo, îl cunoștea așa cum stă acolo și îl aștepta. Un fel de leșin o cuprinse și începu să-și frângă mâinile. Acum îl auzi venind, își lăsă capul în jos, simțind cât de tare îi bate inima, ca niciodată până acum. Ca niciodată până acum ea își ridică ochii să-l vadă, îl văzu, și sângele îi năvăli obrajii, își simțea fața vâlvătăi de foc. Nu mai vedea pe nimeni și se simți apucată de mână, cum îi strânge atât de tare degetele, să i le rupă.

Mergea afară fără să simtă. Vedea doar lumea, salcâmii, gardurile, drumul, dar numai lumina soarelui o stăpânea, și degetele zdrobite, pe care nu putea să și le tragă.

Dugu nu scoase nici o vorbă, îi strângea mâna și se uita tremurând cum merge așa de ușor și aproape de el. Ea nu știa unde se duce, dar îl simțea alături, mergând undeva, se simțea în el și mult timp nu îndrăzni să se mai uite drept, să-l vadă bine.

Dugu ocoli satul pe la marginea aceea și cobori de-a lungul pârâului. El mergea repede și din ce în ce o strângea de mână și mai tare. Nisipul văii începu să se albească, să se curețe, apa să se facă mai limpede și mai mică, și ajuns la cotitură, Dugu se opri deodată. Salcia i se părea acum mai mare, apa mai liniștită și soarele mai viu, valea mai verde.

– Dugule, unde mergem?

Fata abia șopti, simțind că piere, și o teamă o învălui ca în nopțile pline de spaimă. El nu vorbea, tăcea strâns, cu ochii strălucind, și nemișcarea liniilor lui o rupse în două și se lăsă pierdută, agățându-se de umerii lui.

El o luă în brațe și alergă sub umbra salciei, jos. O strânse și o înfășură, zgâlțâit de bătăile de ciocan ce-i spărgeau pieptul, apoi o întinse pe nisip. Fata se încordă deodată, se zbătu, începu să-l lovească.

Dar îl simți cum vine puternic, și când îi simți trupul tremurând ca frunza bătută de vânt, mișcările îi muriră, dăruindu-se, trezindu-se într-o sumedenie de rotogoale, ce îi mistuiau trupul. Cercuri vii, mici, ca niște scântei, i se urcau în piept, se topeau, se urcau în gât, și se agăță acum de umerii lui fără teamă, înfigându-și adânc în mușchii lui degetele ei mici. Îl strânse, îl izbi cu palmele peste ochi, apoi iarăși simți că i se desfac oasele și ameți.

Dugu se sculă, ridicând-o ca pe un fulg. Drina se uită acum la el, se uită de-a lungul văii, se întoarse spre cotitura pârâului, și soarele o izbi în față. Își duse mâinile la ochi, orbită, și se simți strânsă, goală, așa cum de-atâtea ori venise aici, în Valea Morii, să se scalde.

(p. 35) O ADUNARE LINIȘTITĂ

Apărută în această formă, mai întâi, în volumul *Întâlnirea din Pământuri*, 1948, prin contopirea unor narațiuni anterioare: *Unul la munte*, publicată în *Flacăra*, nr. 9, 29 februarie 1948, *Începutul afacerii cu Palici*, apărută prima dată în *Flacăra*, nr. 41, 10 octombrie 1948, precum și creațiile netipărite: *De Anul Nou, Casa lui.*

Îndată după apariția în volumul de debut, nuvela este tipărită într-o broșură cu același titlu, ESPLA, Colecția „Cartea Poporului", nr. 5, 1949, și inclusă în volumul colectiv *20 de nuvele,* Editura de Stat, 1949.

(p. 63) CALUL

Apărută prima dată în *Timpul,* nr. 1820, 4 iunie 1942, pagina 2, care avea genericul *Popasuri.* A cunoscut transformări în vederea includerii în volumul *Întâlnirea din Pământuri*, 1948. A fost republicată de Mihai Gafița în ediția revăzută de autor din 1966 (Biblioteca pentru toți) și, apoi, este reluată în edițiile ulterioare.

(p. 70) LA CÂMP

Apărută prima dată în *Timpul,* nr. 1930, 22 septembrie 1942, p. 2: *Popasuri*; republicată, cu modificări, în volumul *Întâlnirea din Pământuri*, 1948. Reluată abia în 1966 în ediția cu același titlu,revăzută de autor, va fi inclusă ulterior în toate celelalte ediții.

(p. 76) ÎNAINTE DE MOARTE (DOCTORUL)

Apărută prima dată în revista *Tinerețea*, nr.16, 21 octombrie 1945, cu titlul *Doctorul, nuvelă.* În volumul de debut, pe lângă mici modificări, i se schimbă și titlul: *Înainte de moarte.* Reapare în ediția din 1966 și în cea din 1973.

Sâmburele narațiunii este preluat și în *Moromeții, II.*

(p. 83) AMIAZĂ DE VARĂ

Apare în volumul *Întâlnirea din Pământuri*, ambele ediții, 1966 și 1973. În manuscris, titlul inițial, șters, este *Mașina de cusut.* Manuscrisul este semnat: *Marin Preda* și datat: *„noiembrie '60"*.

CARTEA A DOUA

(p. 87) ALBASTRA ZARE A MORȚII

Este nuvela cel mai mult elaborată din întreaga sa creație.

Primul manuscris poartă titlul *Povestea unui artilerist*, scris pe coli ministeriale, 5 file, numerotate de la 1 la 9. A fost publicată de noi în *Almanahul „Contemporanul"*, 1983.

O versiune dactilografiată, cu numeroase intervenții manuscrise, a fost intitulată de scriitor *Povestea unui comandant de tun* și apoi *O oră din august*, apărând în *Luceafărul*, nr. 33, sâmbătă, 16 august 1969. A fost inclusă în volumul *9 povestiri*

contemporane, în cadrul căruia autorii sunt antologați alfabetic: Eugen Barbu, Al. Ivan Ghilia, Ion Lăncrănjan, Fănuș Neagu, D.R. Popescu, Marin Preda (p. 175–211), Pop Simion, Sütő Andras, Zaharia Stancu. A apărut la Editura Albatros, 1971, în Colecția „De la 5 la 9".

Povestirea este selectată de scriitor și pentru ultima ediție a volumului *Întâlnirea din Pământuri*, 1973, cu titlul *Albastra zare a morții*, de unde a fost preluată și de Mircea Iorgulescu pentru ediția sa cu același titlu, publicată la Editura Militară în 1983. Ediția respectivă mai cuprinde: *Soldatul cel mititel*, reluat tot din volumul de nuvele, precum și *Îndrăzneala* și fragmente cu specific „militar" din *Moromeții* și *Delirul.*

Nuvela a constituit nucleul scenariului pentru filmul „Porțile albastre ale orașului", realizat în 1973 de regizorul Mircea Mureșan (Premiul ACIN, 1974).

(p. 116) SOLDATUL CEL MITITEL

Transcrisă după volumul *Întâlnirea din Pământuri*, ediția 1966.

Manuscrisul, cu același titlu, are 8 file, scrise față-verso, fiind numerotat 1–15 și semnat: *„Marin Preda"*; nedatat.

(p. 127) ÎNDRĂZNEALA

A apărut prima dată în volum la Editura Tineretului, 1959, 179 (184) pag.; Marin Preda o include în volumele antologice din 1966, 1968, 1973.

(p. 206) FRIGURI

Nuvela apare în volum la Editura Tineretului, 1963, 110 pag. Este reeditată la Editura Militară, 1966, Colecția „Cartea Ostașului", 108 (111) pag., în același an fiind inclusă

și în volumul *Întâlnirea din Pământuri* (Editura Minerva, Colecția „Biblioteca pentru toți"), apoi, în 1968 și 1973, ediție revăzută, Editura Eminescu.

Este rezultatul literar al călătoriei în Vietnam în decembrie 1958–ianuarie 1959. „Reportajul" acestui drum ocupă mai multe pagini în *Convorbirile...* cu Florin Mugur. Explicația creației este sintetizată astfel:

„Găsirea unui astfel de moment a fost dificilă. L-am căutat în tot timpul călătoriei. M-am oprit la episodul atacului de la Cat-Bi; au fost distruse acolo, pe un aeroport francez, câteva zeci de avioane. Și într-o zi mi s-a întâmplat ceva care parcă mi-a ieșit anume înainte... Treceam un râu cu bacul, și atunci când am ajuns dincolo, am văzut lângă mal o căsuță. Am întrebat ce e cu căsuța aceea și mi s-a spus că acolo locuiește omul care conduce bacul; el nu era acasă, în momentul acela, altcineva făcea pe șoferul. Și, nu știu de ce, răspunzând unui impuls, am spus că vreau să vizitez căsuța. Gazdele mele nu erau prea încântate; multe din inițiativele mele nu le erau pe plac, nu le înțelegeau și aveau un fel de reținere pe care nici eu, la rândul meu, n-o pricepeam. Am văzut eu că se codesc, dar m-am dus țintă spre căsuță, iar ei au trebuit să vină după mine. Am intrat înăuntru și în prima clipă mi s-a părut că nu e nimeni. Trebuie să spun că la vietnamezi, paturile sunt făcute din bambus împletit, așa, ca un fel de plasă; din cauza căldurii, chiar și în timpul iernii, abia dacă simți nevoia să-ți pui haina. Dar pe pat am observat că erau doi copii, o fetiță și un băiat care dormeau și care, după cum am înțeles imediat, urmărind felul cum respirau și cum gemeau ușor în somn, aveau febră mare. Delirau. Dar era un delir încet; trebuia să fii foarte atent ca să le auzi șoaptele ininteligibile. Însoțitorii mei mi-au confirmat că fetița și băiatul sunt bolnavi. Dar știam: aveau friguri. M-am așezat pe pat, lângă ei, și parcă-mi retrăiam propria copilărie. Îmi aminteam atacurile mele de

friguri, în timpul cărora deliram și mi se părea că văd cum copacii și câinele, și stâlpii casei, și podeaua, și bătătura, și vitele care treceau încep să se umfle, să capete forme monstruoase, să se strâmbe la mine, să se apropie, să dispară. Mă uitam la cei doi copii și eram foarte tulburat. Aș mai fi stat, dar se lăsa seara; a trebuit să plecăm. Le-am întrebat pe gazdele mele dacă frigurile mai produc cazuri mortale; mi s-a răspuns că da. Și mi-au spus că specialiști români au fost chemați și au venit să-i ajute în acțiunea aceasta, de mare anvergură, a stârpirii țânțarului care provoacă malaria. (În România, la acea dată, malaria fusese eliminată din rândurile bolilor endemice.) Seara, înainte de a adormi, am avut o viziune, un fel de fantasmă, așa cum vedeam cu ochii încă tulburi ai imaginației, atunci când subiectul scrierii la care ne gândim încă nu s-a delimitat precis, încă nu s-a închegat. Se făcea că un bărbat șade în noroi, îngropat până la gât, și așteaptă să treacă ziua, pentru ca, pe întuneric, să pornească la acțiunea pe care o are de îndeplinit; iar în timp ce stă în mlaștină, dat cu noroi pe față ca să nu fie recunoscut, îi cad ochii pe o căsuță aflată la marginea mlaștinii; începe s-o supravegheze și să se întrebe cine locuiește acolo, cum ar putea să-și dea seama ce fel de oameni sunt aceia, dacă este în căsuță vreun bărbat, ce fel de om o fi acel bărbat, probleme capitale pentru un luptător în misiune. Atunci, el vede două fetițe care ies dimineața din acea căsuță (în realitate, fuseseră o fată și un băiețel), și așa începe *Friguri*. Subiectul nu-mi era însă atât de clar; s-a limpezit, în imaginația mea, abia peste câțiva ani, când, într-o lună, am și scris povestirea. *Friguri* are ca moment-cheie vizita pe care o face luptătorul în această căsuță de pe marginea râului, unde descoperă nu doi copii, ci trei, dintre care două fete în jurul a optsprezece ani; una din fete este o actriță din Hanoi, de care el se îndrăgostește" (*Convorbiri...*, p. 180–182).

CARTEA A TREIA

(p. 267) DESFĂȘURAREA

Nuvela apare mai întâi în revista *Viața Românească*, august 1952, după care cunoaște următoarele ediții:

I. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1952, 189 (192) pagini.
II. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1954, (228) pagini.
III. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, 194 (196) pagini.
IV. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959, 242 (244) pagini.

– Ediție revăzută, Editura Tineretului, 1964, 257 (260) pagini, cu o prefață de Dumitru Micu.

– Ediție revăzută, Editura Tineretului, 1964, Biblioteca Școlarului, nr. 86, XIV + 260 (264) pagini.

În 1966 și 1973 este inclusă în volumul de nuvele *Întâlnirea din Pământuri*.

Geneza *Desfășurării* în viziunea lui Marin Preda:

„M-am dus pe la țară, dar nu la mine în sat, ci undeva prin Moldova, în regiunea *Huși*, și acolo la primărie am văzut o scenă: un tânăr țăran rău îmbrăcat și cu o biată pălărie în mână este strigat să vie și să semneze actul prin care adera și el la o agricultură cooperatistă. Semnează și pe urmă are o clipă de derută cu tocul în aer; parcă s-ar fi abătut deodată asupra lui toate întrebările: cum trăise nu fusese bine... Prin iscălitura asta, prin care el dădea tot, o să ducă și el altă viață? «Hai, bă, scoală-te de-acolo, s-a auzit o voce poruncitoare. Ce faci, ai înțepenit acolo?» Tânărul om s-a ridicat brusc, s-a lovit cu genunchiul de masă și fruntea lui mare și albă ca hârtia întâi s-a împurpurat, apoi s-a făcut de o paloare mortală. Ce descărcări afective se petreceau în el? Ce prăbușiri? Chipul i s-a

lungit, s-a tras în jos; s-a dat la o parte, a mai stat printre oameni câteva minute. Nimeni nu-i adresa nici un cuvânt. A luat-o tăcut pe lângă garduri și s-a dus încet fără să se uite îndărăt.

N-a fost singurul lucru pe care l-am văzut atunci, dar întors la București și plecând spre Sinaia, am scris această schiță, care avea vreo douăzeci de pagini și se numea *Desfășurarea*.

– E bună, mi-a spus prietenul meu, criticul, dar n-ai spus tot. Cine era cel care i-a adresat cuvintele acelea dure?

– Cine știe ce tâmpit!

– În cazul ăsta sentimentul dureros pe care îl descrii tu își diminuează semnificația" (*Imposibila...*, p. 74).

(p. 433) SITUAȚIILE PREȘEDINTELUI

Apărută prima dată în volumul *Întâlnirea din Pământuri*, ediția din 1966; reluată și în cea din 1973.

Manuscrisul are 5 coli, numerotate, față-verso, de la 1 la 9, nu este semnat și nici datat.

2. *DIN PUBLICAȚII ȘI ALTE VOLUME*

Numeroasele schițe, povestiri și nuvele tipărite în diverse publicații de Marin Preda, în anii debutului, dar neincluse de autor în volumele sale l-au determinat pe Ion Cristoiu să efectueze o cercetare specială finalizată în volumul Marin Preda, *Scrieri de tinerețe*, care conține toate creațiile neincluse în *Întâlnirea din Pământuri* (1948). Sunt astfel redate istoriei literare următoarele texte: *Strigoaica, Salcâmul, Noaptea, Rotila, Plecarea, Înainte de moarte, Iubire, Măritișul, Nepotul, Casa de-a doua oară, Întâia moarte a lui Anton Tudose, Dimineață de iarnă, Povestea unei călătorii*, precum și *Ana Roșculeț*.

Pe lângă acestea, volumul cuprinde și versiunile inițiale ale altor narațiuni: *Calul, La câmp, Colina, În ceață*.

Atât în studiul său introductiv, *Marin Preda, neliniștitul*, cât și în aparatul științific al ediției, Ion Cristoiu aduce contribuții substanțiale la elucidarea unor chestiuni privind începuturile activității lui Marin Preda.

Ne folosim de strădania lui Ion Cristoiu, coroborând-o cu textele din revistele de unde s-au făcut transcrieri atente și, mai ales, cu manuscrisele – atunci când le-am avut la dispoziție.

Înainte de aceste nuvele însă considerăm necesar să publicăm nuvela *Pârlitu'* din motivul care se va vedea.

(p. 445) PÂRLITU'

A apărut cu titlul *Pârlitul (Schiță)* în ziarul *Timpul*, an. VI, nr. 1771, 15 aprilie 1942 și nr. 1772, 16 aprilie 1942, în pagina a 2-a, *Popasuri*, aflată sub coordonarea lui Miron Radu Paraschivescu. Reprezintă debutul lui Marin Preda, motiv pentru care o publicăm separat după dactilograma cu modificările scriitorului. Ulterior a fost inclusă în mai ampla narațiune *O adunare liniștită*, alături de *Unul la munte, De Anul Nou, Casa lui* într-o configurare unitară. Sub această ultimă formă, complexă, va figura în toate volumele de nuvele.

Este, probabil, proza pe care i-o încredințase lui Geo Dumitrescu, pentru a o publica în revista sa *Albatrosul*, cu un an mai înainte.

În *Viața ca o pradă* sunt cuprinse aceste relatări:

„Apoi (Geo Dumitrescu – *n.n.*) mi se adresă, ce fac, de ce n-aduc nuvela aceea să debutez? Dacă n-ar fi pierdut-o (adică pe cea care i-o trimisesem anul trecut pentru *Albatros*) ar fi dat-o acum la *Popasuri*... S-o aduc eu neapărat, chiar zilele astea dacă am păstrat o copie. Sau dacă nu-mi mai plăcea, să aduc altceva..."

Acum, Marin Preda însuși lucra la *Timpul*, tot la intervenția lui Geo Dumitrescu, în calitate de corector.

„Așadar puteam debuta la *Popasuri*. Câteva zile am stat în casă și am scris. Am reluat ceva deja scris de pe vremea când eram la Cristur-Odorhei. Erau primele mele încercări, le citisem în cenaclul școlii, mici schițe care povesteau despre nedumerirea unui țăran care nu înțelegea alt țăran. Am dat amploare acestei nedumeriri, am intitulat una din ele *Pârlitu'* (care vroia să spună că țăranul care stârnea nedumerirea era un pârlit, adică un prăpădit, nu chiar material, ci la minte), mi-am făcut o copie și m-am dus la *Timpul* să-l caut pe Geo Dumitrescu..."

Marin Preda își accentuează „dorința de a debuta" în *Viața ca o pradă*. Era firesc. Avea 20 de ani, păstra în suflet această nădejde și mai multe încercări încă din timpul Școlii normale. „Bucata" ajunge la Miron Radu Paraschivescu, „șeful paginei a doua" de la *Popasuri*, care îi face surpriza de a o citi în cercul intim al celor care lucrau în domeniul cultural la gazetă.

„Și reciti pasajul și mimă apoi o perplexitate extraordinară. Nu era nici o îndoială și avui brusc revelația destinului meu, confirmată spectaculos: îi plăcuse schița mea [...].

– Domnule, îmi spuse, debutezi. Scrie! Dar tot așa, de-astea (și le luă cu palma pe dedesubt, astea la care se referea, și care puteau să-l încânte pe el atât de mult...). Să nu scrii altele, cel puțin o vreme, mă avertiză el. Mai târziu lărgești aria, te privește, dar pentru început e bine așa, să te ții de acest filon. Pe urmă, e adevărat, trebuie să-l depășești."

(p. 452) STRIGOAICA

Apare prima dată în *Timpul*, nr. 1809, 23 mai 1942, la aceeași pagină 2, *Popasuri*.

Manuscrisul, conceput pe coli ministeriale, pe o singură fată, semnat în colțul din stânga, sus, *Marin Preda*, conține 6 file numerotate 1–6; *nedatat*.

(p. 459) SALCÂMUL

Apărută prima dată în *Timpul*, nr. 1853, 7 iulie 1942, p. 2, *Popasuri*; republicată, cu modificări nesemnificative, în *Revista literară*, nr. 5, 16 martie 1947, p. 7, unde este considerată *schiță*. Reluarea s-a datorat, bănuim, lui Miron Radu Paraschivescu, acum redactor-șef al acestei publicații, care și-a reamintit de povestirea pe care o tipărise mai întâi în *Timpul*. Marin Preda nu se mai referă în *Viața ca o pradă* la această retipărire, socotind-o rămasă doar în paginile *Timpului*.

Într-adevăr, *Salcâmul*, prezență obsedantă în proza scriitorului, avea să fie păstrat, parcă voit, pentru o altă desfășurare a narațiunii, găsindu-și locul potrivit în primul volum din *Moromeții*, cu un retuș realist, observat mai întâi de Ion Cristoiu. Nu a mai fost reluată în volumele de nuvele.

O publicăm aici și de sine stătător, tocmai pentru că reprezintă prima secvență care anunță *Moromeții*.

Am preluat textul, cu mici modificări, din *Revista literară*.

(p. 464) NOAPTEA

Apărută prima dată în *Timpul*, nr. 1882, 5 august 1942, p. 2, *Popasuri*.

A fost intercalată, cu modificări substanțiale, în *Marele singuratic*, Editura Cartea Românească, 1972 (p. 157–158), motiv pentru care nu a mai apărut de sine stătător în volumele de nuvele.

(p. 469) ROTILA

Apărută prima dată în *Evenimentul zilei*, nr. 1419, 25 aprilie 1943, p. 4, număr special de Paște.

(p. 474) PLECAREA

Apărută prima dată în revista *Tinerețea*, nr. 11, 16 septembrie 1945, subintitulată „nuvelă".

(p. 480) MĂRITIȘUL

Apărută prima dată în revista *Veac nou*, nr. 7, 19 ianuarie 1946, p. 6–7, cu subtitlul „nuvelă". Credem, ca și Geo Șerban, că ar fi putut fi citită în Cenaclul *Sburătorul*, întrucât participanții, conform informațiilor, aveau obligația să-și prezinte creațiile în acest cadru. De altfel, în *Viața ca o pradă* se consemnează trecerea scriitorului, fie și fugară, prin acest cenaclu. Narațiunea s-a intitulat inițial *De capul ei* și are ecouri în două romane: *Moromeții II*, în legătură cu Catrina, și *Marele singuratic*, unde are tangențe cu soțul Ficăi.

Nu a fost inclusă în nici un volum de nuvele.

(p. 487) NEPOTUL

A fost publicată prima dată în *Studentul român*, nr. 2, 10 decembrie 1946, p. 5, unde se precizează că este vorba de un „fragment". Povestea este inclusă în structura romanului *Moromeții II*, motiv pentru care nu figurează în antologiile de nuvele.

(p. 495) CASA DE-A DOUA OARĂ

Apărută prima dată în *Contemporanul*, nr. 26, 21 martie 1947, p. 7 și nr. 27, 28 martie 1947, p. 7, cu subtitlul „nuvelă". Doar sugestia ciorilor este preluată în *Moromeții II*, scriitorul menționând de altfel pe marginea manuscrisului: „NB. Aici e de valorificat un tablou cu năvala ciorilor peste sat (pagina 18) și o întrebare pusă de un tată unui fiu (Ce-ai făcut? p. 27)".

A fost publicată și în revista *Manuscriptum*, nr. 3 (44) din 1981 drept *text inedit*.

(p. 523) ÎNTÂIA MOARTE A LUI ANTON TUDOSE

Apărută în *Revista literară*, nr. 11, 27 aprilie 1947, p. 4–5, cu indicația „fragment"; parțial folosită în *Moromeții II*.

Titlul avea să-l obsedeze, de vreme ce îndată după scrierea romanului *Moromeții* Marin Preda a creat încă un roman *Întâia moarte a lui Micula Mircea*. (Vezi notele la *Moromeții*.)

(p. 537) DIMINEAȚĂ DE IARNĂ

A fost inclusă în volumul *Întâlnirea din Pământuri*, 1948, cu următoarea explicație: „Această nuvelă prefațează primul roman al autorului, urmărind aceiași oameni angajați într-un conflict mai larg: această lucrare, aflată în pregătire, va apărea în curând".

(p. 548) POVESTEA UNEI CĂLĂTORII

Apărută în *Viața Românească*, nr. 3–4, martie–aprilie 1949, de unde o transcriem. Are legătură cu narațiunea din *Moromeții II*, sugerând o perspectivă privind continuarea ciclului.

(p. 594) ANA ROȘCULEȚ

În volum separat cunoaște o singură ediție, Editura pentru Literatură și Artă, 1949, 120 pag.

Nuvela a fost aspru criticată imediat după apariție, scriitorul nerăspunzând obiecțiilor, excepție făcând convorbirile cu Adrian Păunescu:

„*M.P.*: După debut, am scris o nuvelă și m-am trezit deodată, împreună cu un prieten al meu, prins într-o cursă. Reacția la apariția acestei încercări – de altfel nereușite – poate fi un pretext pentru «amintiri», care n-ar fi numai literare.

A.P.: Vă rog să fiți puțin mai clar!

M.P.: Nu. Mai bine să fiu epic! Novicov, care conducea revista *Flacăra* și care inițial se arătase entuziasmat de această lucrare...

A.P.: În scris?

M.P.: Prin cronicarul său literar...

A.P.: Cine?

M.P.: Un oarecine. Deci Novicov a făcut un «caz». În sistemul dogmatic din cultură, nevoia de cazuri e stringentă și cadrele manifestă chiar un fel de dragoste adevărată pentru victimele lor, când acestea le servesc o interesantă maladie. De altfel, Novicov și-a manifestat, pe urmă, dragostea asta de tip nou pentru mine într-un fel care mă impresiona, semnându-mi, pe stradă sau pe o ușă, aprobări de împrumuturi la Fond. Scria, sus, pe o hârtie albă pe care-o scotea din geantă: *Se aprobă*, și «Na – zicea – pune-acolo cât ai nevoie și du-te la casierie!» Revenind la acea nuvelă, ea oferea un astfel de prilej fericit de maladie literară, încât au fost trimiși doi redactori la Filatura de bumbac să stea de vorbă cu o muncitoare de acolo, pentru că, poate nu știi, într-o filatură era localizată acțiunea nuvelei.

A.P.: Cine erau redactorii?

M.P.: Nici pe ăștia nu-i mai țin minte! Dar știu – ei înșiși mi-au povestit – că s-au întors cu o declarație făcută tot de ei și semnată de responsabila culturală de acolo de la sindicat, și au publicat-o în *Flacăra* pe prima pagină. Dar asta nu putea face nici o impresie asupra publicului. Era însă o mărturie sacră a adevărului vieții...

A.P.: Înșelat de nuvela dumneavoastră...

M.P.: Cam asta era! Pe baza acestei mărturii esteții trebuiau să tragă concluziile lor, pe care le-au și tras în toate publicațiile. Curând, am fost declarat «dușman public» și predat și în facultăți. Ulterior, responsabila aceea a fost și angajată la *Flacăra*, pe baza succesului obținut de articolul ei, cum zisei, scris tot de redacție. Formula era «îmbunătățirea compoziției sociale a redacției». De altfel, metoda a fost folosită mai departe: au continuat să scrie articole, pe care ea doar le semna. Și pe urmă în ședințe se ridicau tot ei, în frunte cu Novicov, care și el știa de această comedie, și spuneau că «uite ce progrese se obțin», și mai spuneau: «Iată ce înseamnă un element sănătos!» (*Creație*..., p. 381).

A fost tradusă și publicată la Budapesta, în 1950, după care scriitorul nu i-a mai acordat atenție. Ca dovadă, și Florin Mugur ar fi dorit în *Convorbiri*... să afle ce crede Marin Preda despre nuvelă, fără să izbutească.

Ion Cristoiu o include în volumul său *Scrieri de tinerețe* (singura reapariție) pentru că „Ana Roșculeț rămâne o excelentă radiografie a procesului de ridicare sufletească a unei muncitoare de la umilință la demnitate umană. Proces reflectând un adevăr al acelor ani și, în același timp, una dintre temele majore ale creației lui Marin Preda: câștigarea dreptului la demnitate“ (p. XXXV).

Este motivul, însușit și de noi, considerând că nu poate fi eliminată din operele lui Marin Preda.

(p. 689) FERESTRE ÎNTUNECATE

Transcrisă după volumul *Întâlnirea din Pământuri*, ediția revăzută din anul 1966.

Nuvela apare prima dată la Editura Tineretului, 1955, 72 (76) pag., fiind reeditată în anul următor, 1956, în colecția „Albina“.

Asimilată în romanul *Moromeții II*, o publicăm și separat, întrucât își menține personalitatea de sine stătătoare și pentru că scriitorul însuși a inclus-o în volumul antologic de nuvele din 1966.

Manuscrisul, pe foi ministeriale, semnat pe prima pagină, sus, dreapta: *Marin Preda*, are 48 de file, numerotate: 1–96 + 10 bis și 10 bis 1.

(p. 737) AGLOMERĂRI

Publicată în volumul *Întâlnirea din Pământuri*, ediția din 1966, nu a fost reluată în ediția din 1973.

3. *DIN MANUSCRISE ȘI ALTE SURSE*

(p. 747) PESTE ÎNTÂMPLĂRILE UNEI DIMINEȚI DE RĂZBOI

Transcrisă după manuscrisul cu același titlu, semnat: „*Marin Preda*“ și datat: „*Buc. 22 aug. 1945*“. Scrisă pe file mai mici decât o jumătate de coală ministerială, nu toate egale, pe o singură față, numerotate lateral stânga. Lipsește pagina 2.

Pe prima pagină, în colțul stânga este scris: „prin Geo D-trescu“. Cineva, poate Geo Dumitrescu, notează: „Cel care *vede inima iubitei lui*“, evidentă reminiscență a lecturilor din Gorki, la care Marin Preda scrie: „Interesant“. Există și următoarea însemnare: „N.B. Se va comunica și lui Marin Preda. Se va cere ceva mai realizat. Corin Grosu“. De aici tragem concluzia că manuscrisul a fost trimis la *Revista Fundațiilor*, reapărută în septembrie 1945 sub direcția lui Al. Rosetti, redactor-șef fiind Camil Petrescu, iar secretar de redacție Corin Grosu. Cu delicatețe, povestirea este restituită, solicitându-i-se autorului altă lucrare.

Din povestire rezultă că Marin Preda are proaspete în memorie locuri și fapte din zona Cernăuți, cunoscută în timpul

lunilor de armată petrecute aici. Mai târziu, în discuțiile de documentare privind scrierea romanului *Delirul* episodul era considerat important în structura cărții.

(p. 766) FÂNTÂNA ALBĂ

Transcrisă după manuscrisul *Fântâna albă* „de Marin Preda“, scris pe coli ministeriale, pe față, 11 file, numerotate 1–11, semnat și la sfârșit: „*Marin Preda*“ și datat: „*Buc. 15 august 1946*“. Pe fila 8 verso autorul consemnează: „Firește că da! Aprob chestiunea. Marin Preda“. Pe pagina 9: „Nu sunt de aceeași părere. Acest domn bea de stinge și umblă cu chestiuni incompatibile cu breasla noastră negustorească. Cred că nu suntem noi vinovați de starea de mizerie în care se află. Noi nu. Eu personal da. Însă eu personal nu pot să vorbesc cu aceste sentimente în numele tuturor. Marin Preda“. Iar pe pagina 10: „Nu sunt de acord. Marin Preda.“

(p. 788) CASA LUI ILIE MOROMETE

Transcrisă după manuscrisul pe hârtie ministerială, cu antetul Ministerului Propagandei, deci este scrisă după ce lucrase în 1948 în cadrul acestui minister. Conține 11 file, numerotate 1–11. „*Nuvelă de Marin Preda*“, *nedatată*, semnată și la sfârșit: „*Marin Preda*“.

Pe prima pagină, ulterior, sunt sugerate și alte titluri: „*Fuga în Salcâmi, Grădina, Moartea frunzelor, Salvarea*“. Se află și următorul text: „Ai să mori și tu. Ce stai? De ce stai? Ai viața înainte, ești sănătos, fă ceva să scapi de moarte, se poate scăpa de moarte. Ea o ști ce să fac, dar e prea târziu“. Și, probabil mai târziu, cu altă cerneală: „Dăi dra...“

Pe fiecare contrapagină scrie: „Se aprobă. Marin Preda“. Iar pe alte pagini: „Nu lăsa tâmpenia de azi pe mâine. Marin Preda“, precum și alte însemnări și exerciții de semnături.

(p. 797) MEGAFOANELE

Transcrisă după manuscrisul *Megafoanele* care conține 4 file, numerotat 1–8 (față și verso), semnat la sfârșit: *„Marin Preda"* și datat: *„aprilie 1958 – Mogoșoaia"*.

(p. 804) MAGAZIA

Publicată după o dactilogramă, corectată și modificată de scriitor, semnată: *„Marin Preda"* și datată: *„Sinaia, 4 octombrie '60"*. Manuscrisul, pe coli ministeriale, numerotat 1–3, este semnat și datat la fel ca dactilograma. Pe prima pagină: *VI*, cifră care, probabil, indică ordinea în volum.

(p. 806) RAPORTUL

Transcrisă după manuscrisul *Raportul*, compus din 5 file, coli ministeriale, față–verso, numerotat 1–8 și 6 bis. Nesemnat; datat: *„4 noembrie '60 – Sinaia"*.

(p. 814) UN LUPTĂTOR

Transcrisă după manuscrisul *Un luptător*, conținând 2 file, scrise pe coli ministeriale; numerotat 1–3; semnat: *„Marin Preda"*, datat: *„noembrie '60"*.

*
* *

Din unele informații rezultă că Marin Preda ar fi dorit să tipărească un volum *nou* de nuvele. Cezar Ivănescu s-a referit la această intenție, deși între manuscrise sau însemnări nu se găsesc încercări care să ateste asemenea afirmații:

„Avea de gând să scrie trei nuvele care să compună un nou volum de nuvele, primele două pe care mi le-a povestit sumar

erau atroce și m-a frapat doar faptul că personajele uneia din ele erau «tineri marinari pe un vas»; pe cea de-a treia mi-a povestit-o aproape finită cu aerul că dictează, urmărindu-și efectul asupra mea, ca un vrăjitor, știind și el ca și mine acea vorbă proastă dar adevărată, englezească cred, că plăcerea fizică nu se poate mima, ca și emoția profundă și vraja: încremenisem... și pentru că am făcut gafa să o mai spun și altora, o rezum și aici căci, mi se pare că, cine o scrie are obligația să menționeze, chiar în manieră borgesiană «o nuvelă de Marin Preda scrisă de...»

O tânără fată, țărancă frumoasă și cuminte, cu frica lui Dumnezeu, fată mare, cedează cu greu în fața viitorului mire cu o zi (două sau trei, la alegere) înainte de a intra în biserică și a-și pune pirostriile în cap, act sfânt și pe care dorea să nu-l dezmintă vreodată tânăra fecioară... Numai că imprudentul mire prin actul său de voluptate consumată, a răscolit abisul unei feminități care se ignora și în acest scurt interregn, până la a fi *legată* prin Taina cununiei, tânăra fată, sfioasă și pură cum o știau toți, își propune să-i seducă pe toți feciorii din sat cu care ar fi voit să se îndrăgească oprită doar de aleasa ei purtare, – și să o facă în așa fel încât fiecare fecior să rămână cu iluzia că el a sedus-o și că actul în sine exprimă umila ofrandă adusă de o jună copilă falocrației atotdominatoare de câteva bune mii de ani încoace și că el Gheorghe sau Văsălie e întruchiparea ideală a principiului falocrat... și începe colinda fetei prin sat... și eu mă opresc... căci de aici începea «geniul epic» al lui Marin Preda... în final mai era un amănunt de o mare candoare... în gospodăria țărănească a tinerei fete, nimeni nu părea să bage de seamă comportarea ei de bacantă absorbiți cu toții de pregătirea nunții, numai undeva, sub un șopron, un cal frumos și cuminte, scutură capul cum ar râde și clipește dintr-un ochi a mirare, de câte ori fata intră grăbită pe poartă..." (Cezar Ivănescu, *Marin Preda...*).

II. ROMANE

(p. 819) *MOROMEȚII*

Publicat după ediția a IV-a, 1975, conținând ambele volume, revăzută de autor și socotită *definitivă*. Volumul I a apărut în 1955 la Editura de Stat pentru Literatură și Artă (509 + 2 pagini), cu ilustrații de J. Perahim.

Primit excepțional, ca nici o altă carte a acelor ani, *Moromeții* este romanul care cunoaște cel mai mare număr de ediții din literatura română a ultimei jumătăți din veacul al XX-lea. Este tipărit aproape an de an: 1957, 1959, 1960 (Colecția „Biblioteca pentru toți", cu o Prefață de Ion Vitner), 1961, 1962, 1964 (ediția a VII-a, *revăzută*), 1968 (Colecția *Lyceum*, cu Prefață și Note de Ov. S. Crohmălniceanu).

În anul 1959 scriitorul extrage din primul volum al romanului episoadele legate de viața lui Niculae Moromete și le publică sub titlul *Niculae Moromete*, la Editura Tineretului, 264 (267) pagini, cu un Cuvânt înainte de Silvian Iosifescu și ilustrații de J. Perahim.

Dintr-un „personaj în plan secund în roman", cum îl definea Eugen Simion, în acest „microroman" al celui mai mic dintre Moromeți, se constituie într-un erou copil, motiv pentru care Editura Ion Creangă republică narațiunea în 1985 în Biblioteca școlarului (clasele V–VIII), cu o Prefață de Eugen Simion (coperta: D. Verdeș). O altă ediție, 1990, la aceeași editură, ilustrații de C. Baciu.

După 12 ani, în 1967 apare și volumul II al romanului, la Editura pentru Literatură (518 pagini).

În același an, aceeași editură oferă cititorilor ambele volume (I – 415 p., II – 516 p.) și de acum romanul va fi editat numai

împreună, cu o singură excepție: publicarea în 1968 din Colecția *Lyceum*, texte comentate pentru elevi.

Odată cu apariția ambelor volume – 1967 – numerotarea edițiilor se face de la capăt. Astfel încât va urma ediția a II-a (1970), Editura Minerva, Colecția „Biblioteca pentru toți", nr. 45; 611–612 (volumul II în două volume), cu o Prefață și Notă bibliografică de Mihai Gafița; coperta: Victor Feodorov.

Șirul edițiilor continuă astfel: 1972 (Editura Cartea Românească, 2 vol., ediție „revăzută și adăugită"), 1975 (Editura Cartea Românească, 2 vol., ediție „revăzută și adăugită"), 1977 (Editura Cartea Românească, 2 vol.), 1981 (Editura Cartea Românească, „Mari scriitori români", 2 vol.), 1995 (Editura „Marin Preda", 2 vol.), 1996 (Editura Gramar, Ediție, Curriculum vitae de Constantin Mohanu, Prefață de Eugen Simion, 2 vol., „100 + 1 capodopere ale romanului românesc"), 1997 (*Idem*), 1999 (*Idem*).

Așadar, volumul I cunoaște optsprezece ediții (la care se adaugă trei conținând „microromanul" *Niculae Moromete* și Textele comentate în Colecția *Lyceum* de Ion Bălu), iar volumul II un număr de unsprezece ediții.

Moromeții, integral, a apărut în zece ediții în decursul a 25 de ani de la publicarea celui de al doilea volum.

Menționăm și aici că îndată după apariția primului volum din *Moromeții* s-a produs și traducerea lui în mai multe limbi: 1956 – în maghiară; 1957 – bulgară, engleză, chineză; 1958 – germană; 1959 – slovacă, ucraineană urmând apoi tălmăciri și în alte limbi.

*

Cel mai reprezentativ roman despre țăranul și satul românesc de după primul război mondial – care consfințește România Mare – apare în 1955, autorul lui având astfel posibilitatea perspectivei în timp, necesară sedimentării

propriilor observații privind satul natal și personalitatea distinctă a tatălui său devenit protagonistul cărții. Se împlineau 35 de ani de la apariția romanului *Ion* de Liviu Rebreanu, considerat de critica literară deschizător al romanului românesc modern.

Cu *Moromeții* se produce un eveniment similar: dintr-o dată, într-o literatură categorisită încă „țărănească“, în care Mihail Sadoveanu se dedicase, fără a putea fi egalat, umiliților și dezrădăcinaților, se impune o altă viziune, dincolo de sămănătorismul și poporanismul începutului de veac, dar cu aceeași dragoste față de ceea ce Nicolae Iorga numea „talpa țării“, realizându-se o creație de cu totul altă factură.

Secretul acestei biruințe deosebite se află nu numai în perceperea și descifrarea istoriei țărănești, văzută și trăită de Marin Preda prin obârșie, în asumarea răspunderii respectării specificității românești, dar și într-o trudă scriitoricească pe care o denumim astăzi exemplară.

Însuși scriitorul, referindu-se mai târziu la geneza cărții, promitea „amintiri literare“, pe care le-a și divulgat în *Viața ca o pradă*.

Romanul *Moromeții* își are cu adevărat *propriul lui roman*. Se va scrie cândva o amplă carte despre acest subiect pe baza enormului material existent. O „schiță“ a conceperei *Moromeților* încercăm să oferim pentru prima oară în spațiul restrâns, determinat de specificul aparatului critic la această *primă ediție unitară* a operelor sale fundamentale.

Primul crâmpei din viața *Moromeților* a fost scris „la Școala Normală unde am învățat, când, pentru revista școlii sau cu un alt prilej ni s-a cerut să compunem ceva. Atunci a apărut în embrion ideea acestui personaj. Foarte rudimentară această schiță (așa cum arată orice lucru care n-a prins conturul complex care îl formează), dar pentru care profesorul de limba română m-a felicitat, spunându-mi cam bombastic: iată țăranul român cu psihologia lui! M-au impresionat cuvintele profesorului și aș putea spune că a apărut deodată în conștiința mea de elev aflat în căutarea unei vocații ideea că țăranul român, cu psihologia lui, e un teritoriu pe care eu pot să-l dezvălui lumii întregi. Această idee s-a legat spontan, pe negândite, de personalitatea tatălui meu. Am reluat ideea acestei schițe, în momentul în care am vrut să debutez în literatură, într-o mică povestire apărută în ziarul *Timpul* (*Creație*..., p. 424).

Ideea se sedimentează vreme de un deceniu, scriitorul trecând în acest interval prin școală, armată, război, debut – deci devenind prozator, căutându-și desăvârșirea. O precizează în continuare: „După apariția acestui volum (*Întâlnirea din Pământuri – n.n.*), s-a conturat dorința de a face o pânză mai mare a vieții țărănești – și, în fond, a scriitorului – era prin 1949, iar acest personaj care, treptat, s-a conturat de la o bucată la alta, ocupă deodată toată pânza largă pe care o concepusem pe atunci în trei volume și în care viața și psihologia și personalitatea, și, la urma urmei, drama țăranului român în secolul XX este atacată din plin, cu trăsăturile fundamentale ale unui țăran contemplativ, posesorul unei spiritualități adânci, reprezentantul unei civilizații arhaice, tradiționale, care nu acceptă dezvoltarea capitalistă de după împroprietărirea țăranilor, făcută după primul război care se încheie în mod dramatic cu destrămarea familiei sale și cu fuga a trei dintre copii la București, deci cu un eșec. Eșecul nu e numai pe planul familiei, pentru că un om obișnuit, care nu este un gânditor, un filosof, își realizează viața lui, înainte de toate, în familie. Dacă ceea ce gândește și simte el, lucrul la care aspiră el nu are ecou în sânul familiei, adică nu-l înțeleg copiii lui, pentru el nu mai are nici o valoare faptul că vecinii, de pildă, îl înțeleg și-l compătimesc. Drama s-a consumat, fiindcă noi totdeauna vrem să fim înțeleși de cei care ne sunt apropiați și cu care am constituit o familie. Cine a citit volumul II al *Moromeților* vede

că Ilie Moromete este departe de a se împăca cu gândul acestui eșec. Chiar el sacrifică pe fiul său mai mic, Niculae, retrăgându-l de la școală, numai și numai pentru a strânge bani ca să se ducă la București, unde fugiseră ceilalți băieți ai lui, spre a-i convinge să se întoarcă înapoi, unde? într-o familie cum o concepe el, patriarhală, în care toți copiii sunt laolaltă într-o casă, muncesc pământul și disprețuiesc ceea ce aduce orașul, adică pofta de avere. Bineînțeles că drama aceasta e mai complicată. Adică acești trei copii sunt, de fapt, niște nenorociți. Ei ar vrea să se întoarcă înapoi acasă, dar nu mai reușesc, nu mai pot, perspectiva pe care le-o oferă tatăl lor nu este dintre cele mai încurajatoare pentru ei. Cu alte cuvinte, relațiile sociale ale acelei vremi au pătruns adânc în conștiința acestor băieți, care, să zicem că depășesc ura existentă în familie, dar care vor să-și facă altă viață, să-și construiască o altă soartă. Moromete se întoarce înapoi în sat, lovit a doua oară, dar aici, soția lui, care avea trei copii din prima căsătorie, află acest amănunt pe care Moromete îl credea secretul vieții sale, și astfel Moromete o pierde pe femeia cu care trăise până la 50–60 de ani, îl îndepărtează și pe Niculae, pe care îl sacrificase. Și iată-l pe acest om în vârstă în fața unei drame de o asemenea violență pe care numai cineva aflat la începutul vieții lui ar fi capabil s-o suporte, pe care totuși o suportă, cum o suportă nu mai povestesc, fiindcă nu vreau să răpesc plăcerea și curiozitatea celor care n-au citit acest al doilea volum. Romanul se încheie în preajma anilor '60, cu un final pe care, de asemenea, nu vreau să-l amintesc, și care constituie istoria țărănimii române în prima jumătate a secolului XX, țărănime ce există și azi.

Iată deci care este istoria acestui personaj, și de fapt, după cum ați observat, am povestit aici istoria unei cărți, lucru pe care nu l-am făcut încă în presă. Consider însă că încă nu e timpul să vorbesc despre această carte, care nu e încheiată, pentru că, așa cum am spus odată într-un articol, nu consider încheiată istoria nu a lui Moromete, ci a fiului său, Niculae. Ca atare, e mai bine pentru dumneavoastră, ca cititori, să aflați istoria unei cărți abia după ce ea este complet terminată. Totuși, cartea e scrisă în așa fel încât ea să poată fi considerată terminată în felul în care ea arată acum. Asta din prudență. Există riscul de a ne răpune o boală sau alte nenorociri fără să ne fi încheiat o carte iubită. Pentru ca acest risc să fie redus la minimum, mulți scriitori își scriu astfel cărțile.

Acum scriu la o carte în care eroul principal e Niculae Moromete, după ce pleacă din satul în care se petrece acțiunea din volumul II, și în care aflăm ce se mai întâmplă cu el în continuare, dar care ar putea fi și o carte de sine stătătoare, și volumul III al *Moromeților*" (Creație..., p. 424–425).

Istoria *Moromeților* a prins contur odată cu debutul lui Marin Preda. Scriitorul dezvăluie în *Viața ca o pradă* acel sentiment misterios, necomunicabil, născut după publicarea „nuvelei" *Salcâmul,* care s-a opus includerii ei în volumul *Întâlnirea din Pământuri.* „Ce era cu schița asta de o lăsasem deoparte? Nu-mi mai plăcuse? Dimpotrivă, consideram că era lucrul cel mai inspirat pe care îl scrisesem... Când tata... într-o zi... cel mai frumos salcâm.... cu securea... de ce oare?" (*Viața...*, p. 71).

„Acest salcâm era chiar copilăria mea", remarcă în alt loc.

Obsesia scenei și a povestirii îl face să revină:

„Da, îmi aminteam de ce. Schița asta era un secret care nu trebuia dezvăluit. De ce? Așa! Era secretul meu. Că apăruse în *Timpul* trebuia, debutam, dar salcâmul acela trebuia ferit, era ceva de preț, intim, care putea fi ucis într-o carte de nuvele. Și acum deodată mi-am dat seama de ce. Acest salcâm doborât era singura întâmplare din ceea ce scrisesem la douăzeci de ani care avea legătură adâncă, neștearsă, cu familia mea. Fragmentul final din *Întâlnirea din Pământuri,* prin care mă angajam să scriu un roman, era uitat, era o ilustrație a lecturilor mele din Swift prin care urmăream să arăt că *Yahoo*-ii săi nefericiți,

slugi ale cailor, nu și-au schimbat firea... *Salcâmul* era însă un cod care nu trebuia divulgat. Scena cu doborârea lui îmi apărea acum ca o poartă pe care dacă știam s-o deschid intram pe un teritoriu în care trăia o lume miraculoasă pe care o cunoșteam și pe care o puteam povesti. Cum s-o deschid? m-am întrebat. Bine, dar nu era ea deschisă? Atunci, în '42, când publicasem cele trei pagini nu-mi apăruse această poartă în față? Nu fusesem adânc tulburat când acest falnic copac căzuse? Tatăl meu nu era deloc vesel în dimineața aceea. Ce i se întâmplase?... Îmi aminteam că după aceea într-o zi scara noastră de la prispă, care avea doi stâlpi jos, lângă ultima treaptă, fusese ruptă de un cal. Trecuseră zile și săptămâni și ea rămăsese așa ruptă. Nici tata, nici frații mei mai mari n-o dreseseră. Curând pierise cu totul. Ce se întâmpla în familia noastră când nici o ulucă nu era, până atunci, uitată? Stâlpii aceia nu foloseau la nimic, ne puteam lipsi și de scară, puteam sări direct din bătătură pe prispă, sau de pe prispă jos. Se putea trăi și fără ei. Dar îmi dădeam seama că apăruse ceva în sufletul celui care, tânăr fiind, simțise nevoia să-i ridice acolo: *nepăsarea!* Ceva fusese stricat și *el* nu mai vroia să dreagă acel lucru. *Nu-i mai păsa*! De ce? Amintirile mai dramatice erau estompate. Cum zăceam de friguri și *el* discuta liniștit cu sanitarul dacă o să mor sau nu sub febră, uruitul mașinii și dialogul mamei cu vecinele: «... că ăsta îl lasă să moară și nu vrea să-l ducă la spital!» Dar eu înviasem și îmi rămăsese în amintire răspunsul *lui*: „«Ce vină am eu că pe lume sunt friguri! Ce, le-am adus eu!? Sau ești nebună?!» Stâlpii aceia însă în jurul cărora mă jucasem atâția ani cu sculpturile lor romboidale, de ce nu-i dresese, de ce nu făcuse alții noi? Gândul, sufletul lui fusese acolo când îi făcuse, era casa lui, cu femeia lui, cuibul pe care se gândise să-l facă frumos, și în incrustațiile acelor stâlpi simțeam o viață statornică și eternă. Se zdruncinase ceva? Ce se întâmplase?

Și atunci, în tren, mi-am auzit gândul șoptindu-mi: «scrie și caută să afli ce s-a întâmplat. Scriind și spunând tot despre *el* și despre acea amintire, o să găsești răspunsul. Și dacă n-o să-l găsești, nu te neliniști. O să lași istoria cu o enigmă.»

Nu m-am lăsat însă ispitit de acest gând, deși îl purtasem în conștiința mea, ca o nebuloasă, atâția ani. Mi-am continuat drumul spre București chemat de iluziile și dramele propriei mele vieți... Am revenit după câteva zile și din nou, în tren, la întoarcere, sub ritmul roților, așezat la geamul aceluiași vagon restaurant, absorbit de peisajul mereu fantastic al munților sub zăpadă, mi-am dat seama că gândul meu rezista, nu era o vagă ispită, nu se clintise de la locul lui, mă copleșea, și că trebuia să-l urmez...

Acasă, adică la Sinaia, în singurătatea vilei unde mă retrăsesem, m-am așezat din nou la masă în fața ferestrei și după ce am contemplat câteva minute același peisaj feeric de afară, am pus mâna pe stilou și am început să scriu: Ilie Moromete..." (*Viața...*, p. 360–362).

Pornim de la aceste mărturii, cele mai clare, pentru a stabili, treaptă cu treaptă, construcția întregului edificiu.

Marin Preda a debutat, cum este cunoscut, cu „schițe" despre țărani, pe care în volumul *Întâlnirea din Pământuri* le va denumi *nuvele*. Cea dintâi este *Pârlitu'*, urmând *Strigoaica* și *Calul*, în primăvara anului 1942, și apoi *Salcâmul*, la 7 iulie, în aceeași pagină culturală, *Popasuri*, a „ziarului independent *Timpul*". Cu toate acestea, *Salcâmul* nu a fost antologat în *Întâlnirea din Pământuri*, taina schiței apărându-i mai apoi.

Aceasta devine „sâmburele" rațiunii în elaborarea ulterioară a *Moromeților*, care, dacă este să-l cronologizăm pe scriitor, s-au născut deci în mintea elevului prin 1938–1939, s-au configurat parțial în *Salcâmul* apărut în 1942 și au revenit cu putere peste zece ani, prin 1947–1948.

Normalistul de pe strada Sfânta Ecaterina din București încercase un alt subiect, desigur de dragoste, evocând amorul visat cu nevasta librarului care-l dusese la Școala din Abrud. Viața literară la care începuse să participe odată cu debutul și mai ales bucuria apariției primului volum îl determină să scrie un roman „cu țărani".

Se păstrează, mai multe încercări, de la foi disparate, conținând relatări în legătură cu personaje devenite importante în final, până la crearea și aducerea în prim-plan a *Moromeților*. Nu știm câte versiuni ale începuturilor romanului său fundamental a încercat. Între acestea, câteva au chiar pagina primă și titlurile legate de ideea pe care o pregătea: *Între două focuri* și *La treieriș*. Zeci de pagini sunt reluate, chinuit, scriitorul căutând începutul unei narațiuni coerente.

Oferim câteva exemple:

„XXII

Mama își veni însă repede în fire. Din grijă și din datoria de a fi alături de el îl întrebase, nu pentru a-i face vreun rău, dacă el nu înțelegea ce vină avea ea? El era acela care ascundea răul și dacă nu vroia să-l scoată la iveală, treaba lui, să-l poarte singur în suflet.

El era acela care ascundea în

Dacă el nu vroia să dea la iveală răul care zăcea într-însul, că era vorba de cei trei Paraschiv, Nilă și Achim – treaba lui, n-avea decât să-l poarte singur în suflet. Ea își făcuse datoria și n-avea nici-o vină.

XXII

Mama se grăbi să pregătească masa și fetele, neliniștite și ele, o ajutară amândouă în tăcere. Când mămăliga fu răsturnată pe masă se auzi zgomotul podiștei peste care trecea căruța: Paraschiv și Nilă se întorceau de la câmp. Moromete apăru pe după colțul casei și fără

să se uite la cei doi el intră în tindă și se așeză pe prag. Se adunară apoi cu toții și începură să mănânce într-o tăcere apăsătoare.

Toate privirile erau întoarse înăuntru; aveau toți pleoapele trase în jos, ca și când un somn greu ar fi plutit peste întreaga familie.

Cu toate că Paraschiv nu bănuia nici pe departe că tatăl său aflase totul.

Paraschiv nu știa că la București Achim se certase și se despărțise de al lui Cătănoiu, el avea totuși o înfățișare, acea înfățișare a lui veșnic lipsită de lumină, dedesubtul căreia era greu să bănuiești ce se petrece.

XXIII

Moromete însă nu se mai gândea nici la Paraschiv, nici la prețul grâului, nici la datoriile care îl amenințau, la soarta familiei, ceea ce se petrecea cu el îl împiedica să se mai gândească la soarta familiei.

XXIII

Moromete însă nu se mai gândea nici la Paraschiv, nici la temerile mamei, nici la prețul grâului și nici măcar la datoriile care îl amenințau; ceea ce se petrecea cu el îl împiedica să se mai gândească la soarta familiei

Stătuse mult pe prag și nu băgase de seamă cum ceilalți se împrăștiaseră toți. Văzuse afară bătătura și ieșise. Văzuse apoi poarta și pornise într-acolo. Un om îi dăduse bună ziua și nu-i răspunsese, cu toate că se uitase bine la el. Era un om din a cărui înfățișare se putea înțelege că el nu bănuia nimic din ceea ce avea să i se întâmple. În loc să se oprească o clipă pe loc și să se înspăimânte că lumea nu era așa cum și-o închipuia el, trecea pe drum liniștit și încrezător și dădea bună ziua. Acest om oarecare nu se îndoia – și Moromete nu avusese nevoie decât de o clipă ca să se recunoască pe el însuși în acest om, așa cum fusese până mai ieri – că rostul lui pe pământ nu putea fi decât acela de a se bucura și de a spera și pe unul din aceia care credea că lumea era așa cum și-o închipuia el și care în loc să se oprească pe loc, să se trezească și să se înspăimânte, trecea pe drum liniștit și încrezător și dădea bună-ziua.

Moromete însă nu se mai gândea nici la Paraschiv, nici la prețul grâului, nici la datoriile care îl amenințau și nici măcar la familia sa. Nici mama și nici nimeni altcineva n-ar fi putut să-l scoată din singurătatea în care se trezise aproape fără veste; se trezise deodată, parcă dintr-un vis. Avusese o clipă pe care n-o băgase și nu putea s-o bage nimeni de seamă, când mama răsturnase masa și se repezise Dutulache; în clipa aceea totul i se păruse străin, câinele cu cele patru picioare ale sale care tremurau, lemnul mesei, apoi mișcările mamei, tinda casei, pragul pe care stătea.

Stătuse mult pe prag și nu băgase de seamă cum ceilalți se împrăștiaseră toți. Văzuse afară bătătura și ieșise. Văzuse apoi poarta și șoseaua și pornise într-acolo. Un om îi dăduse bună ziua și nu-i răspunsese, cu toate că se uitase la el cu ochii deschiși. Ce ciudat arătau acum oamenii! I se păruse uimitor că ei nu bănuiau nimic din ceea ce avea să li se întâmple."

Pentru a ajunge la versiunea rămasă definitivă în istoria literaturii române contemporane, romanul *Moromeții* a străbătut o cale necunoscută cititorilor, dar chinuitoare pentru autor. Istoria realizării capodoperei poate fi reconstituită odată cu debutul său în presă și accentuată după apariția volumului *Întâlnirea din Pământuri*, deci din 1948, când Marin Preda se dedică scrisului ca profesiune. Punctăm cronica devenirii acestei opere corelând mărturiile scriitorului cu paginile, câte s-au păstrat, din manuscrise, fiind convinși că încă vor apărea și alte dovezi. Ceea ce se poate afirma cu certitudine este munca sa titanică, o adevărată bătălie pentru desăvârșire, comparabilă cu a lui Lev Tolstoi, scriitorul cel mai evocat de Marin Preda, care a modificat permanent romanele chiar și după publicarea primei ediții.

„Pălesc subiectele tratate de mine până în prezent, față de acelea care mă obsedau – îi spunea lui Ilie Purcaru, în 1962. Sunt tot din universul țărănesc și n-am să relatez nici unul, fiindcă mi-ar fi foarte greu și pentru că țin prea mult la ele. Într-unul dintre ele fusese topit *Moromete* însuși. Se numea *Matei Dimir*, și apărea, în 1950, într-o situație specifică, într-un conflict în care protagoniștii sfârșeau, unul ucis, altul executat pentru ucidere, iar alții la închisoare pe diferite termene. Nu mi-a reușit acel roman, și atunci am revenit la *Moromeții* (*Creație*..., p. 306).

„*Moromeții* nu exista pe atunci în forma în care există ea acum tipărită, ci doar în embrion, eroul principal traversând câteva scene de bază, cum ar fi de pildă scena în care e descrisă masa Moromeților, discuția cu perceptorul, scena ieșirii la seceriș și scenele finale. Mai existau câteva scene în care era implicat cel mai mic dintre Moromeți și câteva portrete (portretul Guicăi și al lui Traian Pisică). Restul – adică mai bine de jumătate din ceea ce este azi *Moromeții*, precum și tema timpului răbdător cu oamenii, cărora le proteja iluziile – lipsea" (*Creație*..., p. 306).

MOROMEȚII. I

Deocamdată cunoaștem trei versiuni integrale sau aproape integrale ale acestui roman pe care le denumim:

Versiunea *A* – *OAMENI URÂȚI*

Versiunea *B* – *SFÂRȘITUL LUI MOROMETE*

Versiunea *C* – *MOROMEȚII*, la rândul ei *a* și *b*.

Premergător acestora, în numeroase „nuvele", cum îi plăcea scriitorului să le numească, se regăsesc scene care vor deveni secvențe de roman, sunt schițate cu diferite nume unele personaje reîntâlnite în *Moromeții*.

Vom descrie succint aceste versiuni:

A – OAMENI URÂȚI

Manuscrisul conține 96 de file, scrise pe ambele fețe, fără a lăsa la capătul sau în lateralul paginii un spațiu alb, deci

cu o zgârcenie țărănească proprie momentului de criză în care a fost conceput. Este scris pe coli, probabil căpătate, de la Societatea Autonomă Română de Telefoane, cum indică antetul. Așadar, sunt 192 de pagini, nu întregul roman, dar mai mult de jumătate (aproape 150 de pagini dactilografiate).

Titlul, șters insistent, aproape ca să nu mai poată fi citit, este: *Oameni urâți*, așezat sub numele autorului: *Marin Preda*. Se subintitulează *Roman* și este structurat astfel: Cartea I, Cartea II, Cartea III, Cartea IV. Este de înțeles schimbarea titlului, adică în spiritul său, de ce să-și definească consătenii drept *urâți?* Să se fi referit la această versiune atunci când vorbea despre episoadele cu Palici sau Dimir? Este greu de precizat.

Pe prima pagină a manuscrisului sunt mai multe adnotări, efectuate în timp, deci cu prilejul unor lecturi de mai târziu:

• „Ce evenimente politico-sociale se întâmplau în toamna anului una mie nouă sute patruzeci și șase."

• „La chiaburi – el este. Chiar dacă n-ar fi pământul ei, tot ar găsi altceva, chiar dacă n-ar fi acumulare de bunuri materiale."

• „A se face din Guica o femeie revoltătoare care să justifice ieșirea lui Ilie Moromete.

Capitolele romanului: I. *O întoarcere neașteptată*; II. *Casă de-a doua oară;* III. și IV. *Urmare;* V (?); VI. *Măritiș;* VII. *Niculae Moromete*; VIII. *Vânzarea*; IX. *Unde apare Dogaru și se face chef;* X. *Veta Moromete primește o scrisoare*; XI. *Salcâmul doborât*; XII. *Înmormântarea*, care, conform unui proiect, cuprinde: Trecere în revistă a eroilor față de moartea Morometelui; Înmormântare; Convorbire între Irina și Ilie Pipa. Între Anton și Irina. Între Palici și Niculae Moromete; XIII. „E compus din Palici, venirea lui Achim și fondarea comerțului în sat, de Anton, și sbuciumul său"; XIV. (?) Epilog „din începutul revoltei lui Anton, întâlnire cu Dogaru, cu Ilie Pipa, cu Niculae și final parastas."

Adeseori, în urma lecturii sau a sfaturilor unor prieteni, Marin Preda notează: „Capitolul trebuie mai adâncit" sau: „Conflictul se încheagă din ciocnirea materialului uman care scapără în jurul averii și care urcă tot mai mult" etc., etc.

De unde deducem că a fost preocupat permanent de îmbunătățirea narațiunii, ceea ce a dus la rescrierea integrală.

La pagina 58 a manuscrisului se află data *„15 aug. 1947"*. Este sfârșitul capitolului *Casă de-a doua oară*, din *Cartea II*. Acest capitol nu are nimic comun cu „nuvela cu același titlu scrisă anterior și publicată în *Contemporanul*, nr. 26 din 21 martie 1947. Le unește doar ideea fundamentală că Tudor Călărașu (numele din manuscris) – devenit în textul publicat Tudor Gângoe, iar în *Oameni urâți*, Ilie Moromete – și-a realizat o nouă căsnicie, această *Casă de-a doua*, fără a avea însă și baza legală, prin certificat, a consfințirii ei. Drama lui Călărașu = Moromete este tocmai această a doua „casă", cheia tuturor versiunilor romanului.

Întrucât „sâmburele" romanului este celebra întâmplare *Salcâmul*, transcriem aici cea dintâi formă a capitolului *Salcâmul doborât*.

Capitolul XI

SALCÂMUL DOBORÂT

I

Paraschiv Moromete dormea când Guica furioasă la culme se întorsese de pe drum și intrând peste el în odae îl zgâlțâise de umăr să se scoale.

– Nu v-am spus eu?! A vândut! a spus ea cu glas nenorocit aruncând într-un colț cu toată puterea ciorapul pe care îl mototolise

în mână, acuma ce-i mai faceți? Ăla ia banii și mâine-dimineață se duce. De ce-ați mai venit? Să vă râză în nas, d-aia ați venit. Scoală-te în sus și du-te peste el, ce mai stai?! S-a făcut noapte, mâine-dimineață nu-i mai vezi.

– Cine ți-a spus, mormăi Paraschiv holbându-se la ea, ridicându-se în capul oaselor și ștergându-se la ochi. – Aprinde lumina, zise el gros.

– Putoarea aia mi-a spus... au plecat la Costescu să benchetuiască...

– Cum a vândut... Nu se poate, zise Paraschiv sigur pe el. Vorbești prostii. Cum era să vândă? Îi ia mama dracului!

– Ei și dacă îi ia ce, răspunse Guica tare, neputând să-și stăpânească furia. Ăla ia banii și pleacă, crezi că vă mai așteaptă pe voi.

Paraschiv se întinse iar pe pat și nu spuse nimic, convins că femeia vorbește degeaba, aprinzând o lampă chioară.

– Ce-ați căutat la mine, strigă mai departe Maria lui. Ce, n-aveți tată? Acolo la el să fi tras. E casa voastră. Și să nu fi luat ochii de pe el. Acuma na, mai ia pământ de la Palici. Totdeauna v-am spus că sunteți niște proști. Să te duci la el și să nu mai pleci, și cât deschide gura, sucește-i capul. Ați stat amândoi în București ca deștepții și ga Mario în sus, ga Mario în jos, ce face tata, că venim, că facem pe dracu în patru...

Ei! Ați venit! ați făcut c....tul praf. Ați venit la ga Maria, că la ga Maria au fătat mânzălile...

Omul deschise ochii mari de pe pat.

– Ce dracu ai, ga Mario? spuse el liniștit.

– Draci am, țipă deodată Guica, înfuriată de nepăsarea celuilalt.

Apoi se apropie de el țipând și mai rău.

– N-auzi ce spun? A vândut tot pământul, ce, ești nebun, nu-ți vine să crezi?!

– Cum o să-l vândă, strigă Paraschiv înfuriat și el de țipetele femeei. Tu ești nebună! Cum o să vândă? Nu-ți dai seama că vorbești anapoda?

Câteva clipe, zăpăcită de glasul hotărât al lui Paraschiv, Guica amuți cu îndoială.

– O palmă de pogon dacă vinde și e vai de capul lor, mormăi Paraschiv întunecat. N-a vrut să înțeleagă ce i-am spus astăzi, spuse el după un timp, ca și când cineva l-ar fi învinovățit de ceea ce gândea.

Femeia însă își reveni, dându-și seama că totuși Ilie Moromete a vândut și acum e în cârciumă să chefuiască. Se uită înmărmurită la Paraschiv neștiind ce să mai spună și să-l scoată din nepăsarea lui.

– Paraschive, zise ea stăpânindu-se cu greu. După ce te-ai culcat, m-am dus la Palici și am aflat din gura lui. Ilie e acuma la cârciumă cu Niculae și Anton...

– Ți-a spus Palici? întrebă omul de pe pat ridicându-se neliniștit. Nu cumva te-a mințit?

– Am trecut pe urmă și mi-au spus și oamenii. Eu de ce țip? Credeai că le e frică de voi? Iacă nu le-a fost, răspunse Guica cu un glas ciudat, bucurându-se parcă.

Omul o privi câteva clipe încruntat și deodată se ridică în picioare neliniștit, scrâșnind:

– Dumnezeul lor... Hm! Lasă că v-arăt eu vouă.

– Na, încalță-te, zise Guica aplecându-se sub pat și scoțându-i pantofii și ciorapii.

Paraschiv își trase ciorapii atât de înfuriat că unul dintre ei plesni la călcâi și se rupse de tot.

– Fire-ai al dracului scrâșni mai departe omul izbind cu piciorul în pământ.

Guica tăcea uitându-se la el cu bucurie.

– Și alea nu mai puteau, spuse ea după o vreme, în timp ce Paraschiv se îmbrăca, „Unde e, fa, Ilie", am întrebat-o! „Nu știu!" zice aia bătrână. „Cum nu știi? De ce minți, fa, mincinoaso! Să-ți fie rușine, i-am spus eu. Ai să vezi tu de la äia"...

Guica se opri deodată din vorbit uitându-se la Paraschiv fără să înțeleagă. Acela se încălțase și rămăsese pe marginea patului uitându-se nemișcat și absent, pe fereastră. Furia i se potolise și părea că vrea să se culce din nou.

– Ei, ce faci, zise Maria Moromete intrigată. Nu te îmbraci?

– De ce să mă îmbrac, răspunse omul uitându-se la ea ca și când n-ar fi știut despre ce e vorba.

Guica începu să strângă din buze făcându-și gura ca o pungă, nepricepând nimic, în timp ce Paraschiv, scârbit parcă de ceva neașteptat, își împletise buzele și din când în când deschidea gura și scuipa alături.

– Ei, ce mai stai, nu te duci, zise iar Guica nevenindu-i să creadă că acela nu se mai gândeşte să plece.

– Unde să mă duc, mormăi! Paraschiv scârbit foarte.

– Cum unde să te duci? Păi nu te duci la ei?

– De ce să mă duc? întrebă omul tâmpit.

– Cum de ce!?! şopti Guica încremenită de mirare. Îi laşi să vă vândă averea?

Paraschiv Moromete se întinse iar pe pat şi-şi încrucişă mâinile sub ceafă. Nu răspunse nimic şi scuipă din nou, de astă dată drept în mijlocul casei.

– Ce tot scuipi, ţipă Guica înspăimântată, parcă ar fi scuipat peste ea. Apoi înţelegând ceva adăugă cu multă batjocură în glas, strigând mereu:

– Am înţeles: Ţi-e frică! Ţi-e frică de snamenia (?) aia de Niculae. Asta e... Dă-mi mie pălăria...

– Taci dracu din gură, mormăi Paraschiv, scuipând iarăşi.

– Fi-ţi-ar scuipatul al dracului, strigă Guica nemaistăpânindu-şi deloc glasul. Să vii pe urmă la mine şi să-mi spui, vă prind eu, haida-de! Am să mă duc eu! Ai să vezi.

Maria Moromete învârtea din mâini şi umbla besmetică prin casă căutând ceva? Paraschiv se uita la ea şi nu spunea nimic. Numai după ce într-adevăr Guica deschise uşa şi o auzi mergând repede şi fâlfâindu-şi fustele, el tresări cu putere şi ridicându-se de pe pat se apropie repede de fereastră în care bătu gata să spargă geamul. Femeia însă nu a răspuns nimic şi omul, neliniştit, a urmărit-o din ochi până ce a ieşit pe poarta de la drum şi nu s-a mai văzut.

Rămas singur, s-a trântit pe pat încrucişându-şi iar mâinile sub ceafă. Deşi femeia îi spusese clar că bătrânul nu se speriase de ei şi vânduse, el totuşi nu credea nici acum. „Şi Achim?! se întrebă el satisfăcut. Gândul acesta la Achim îi spulberă îndoiala şi Paraschiv se sculă şi ieşi afară, s-o ajungă din urmă pe Guica şi s-o oprească.

– Ei, ga Mario, întoarce-te îndărăt. În loc să se întoarcă femeia a iuţit pasul şi s-a făcut nevăzută. Paraschiv abia a zărit-o prin întuneric iuţind pasul – pierind. Totuşi, Paraschiv se luă după ea, înfuriat de-a binelea de încăpăţânarea şi prostia tuşei sale. Din locul unde şoseaua satului făcea o cotitură mare şi până la Costescu, nu mai era mult. Cârciuma lui Costescu nu era aşezată chiar lângă drum. În acel loc, o uliţă largă tăia şoseaua în dreapta şi stânga, lăsând în amândouă părţile câte-o poiană mică de popas. Casa şi cârciuma lui Costescu era înfundată dincolo de poiana stângă a şoselei şi era umbrită din toate părţile de salcâmi înalţi îi stufoşi.

Paraschiv Moromete cotise şi el şoseaua şi la un moment dat se gândi să nu se mai ducă. El gândi că tuşa sa şi-a luat seama şi s-o fi întors îndărăt pe vreo uliţă.

Omul s-a oprit şi el din mers gândindu-se dacă trebuie să mai meargă după ea ori să se întoarcă acasă şi să-şi vadă de somn; dar tocmai atunci nişte glasuri ciudate îi ascuţiră auzul şi numaidecât după câteva clipe un ţipăt sfâşietor spintecă în toată lungimea liniştea întunecată a satului. Îngrozit, omul se zăpăci şi se uită în toate părţile, neputând să-şi dea seama de unde venise ţipătul acela ca de moarte. De-a lungul şoselei oamenii şi femeile ieşiseră ca umbrele în porţi.

– E la Costescu auzi Paraschiv un glas.

– Fugiţi!

Câţiva oameni o şi luaseră la goană într-acolo. Neştiind ce să facă, Paraschiv rămase locului uitându-se buimac înainte. „E Guica", gândi el neliniştit şi brusc se smulse din loc şi porni repede spre Costescu. Abia pornise şi alte ţipete lungi îl ţintui din nou. În depărtare, în faţa cârciumii zări în lumina petromaxului care ardea între doi salcâmi o grămadă de oameni mişcându-se şi strigând, făcând semne ciudate cu mâinile. Fără să mai aştepte, gâtuit de nelinişte, Paraschiv nu mai aşteptă şi începu şi el să fugă într-acolo.

II

După ce se despărţise de Anton la prânz, Irina ajunsese acasă şi doborâtă de oboseală şi spaimă, fără să mai mănânce, îşi luase o velinţă şi se dusese în grădină să se culce. Ilie Pipa era plecat la gară unde lucra din când în când la magazii. Fiindcă totdeauna îl apuca noaptea acolo, el nu se mai întorcea seara în sat şi Irina rămânea singură. Ea îl rugase mereu să termine lucrul mai devreme şi să vină acasă.

La început tatăl nu vroise. Când rămânea la gară, lucra până târziu şi pentru acest lucru şeful magaziilor îl trimetea la cârciumă şi-i plătea o ţuică şi o porţie de mâncare. Ilie Pipa făcea parte din acei oameni ai satului care n-aveau nimic. De obicei, aceştia păzeau oile oamenilor

pentru câțiva pumni de mălai. pe vară sau lucrau la cei ca Ilie Moromete și Costescu. Pintre ei nășteau câteodată în sat întâmplări foarte ciudate. Unuia, care trăia într-o colibă în apropiere de cimitir, îi născu într-o zi nevasta. Se întâmplă ca noul-născut să fie o vietate urâtă, de mărimea unui pisoiu și încă de pe acum neagră la față ca un pui de țigan, deși părinții nu erau urâți. Femeile povesteau că tatăl copilului s-a pomenit odată că cineva a intrat în casă la miezul nopții, deși ușa era încuiată și i s-a așezat ca o piatră de moară pe piept să-l înăbușe.

– Cască gura, să-ți scuip în ea, să faci copii urâți ca mine, i-a poruncit stafia.

Copilul nici n-a trăit un an și a murit, iar femeilor li se părea de la sine înțeles. Un altul a trecut în rândul sfinților, împreună cu nevasta, fata și un copil de nouă ani. E un om de-o blândețe rară, nu supăra pe nimeni. Într-o zi fata lui care avea optsprezece ani, întorcându-se de la câmp, povesti că a văzut pe Maica Domnului mergând pe deasupra porumbului. Era pe vremea când Petrache Lupu de la Maglavit spunea ceva tot în același fel. Vestea se răspândi cu iuțeală în tot satul și Oastea Domnului se strânse în curtea acestui om blând, cu lumânări aprinse în mână și cântând cântece dumnezeiești. Fata stătea culcată pe prispă și povestea. Câteva zile ea făcu multe minuni. Spunea că Maica Domnului i s-a arătat iar și i-a spus să nu mănânce altceva decât pâine și susan și să nu bea decât limonată. Că oamenii sunt răi, în curând are să se răstoarne pământul, iar ea are să zboare la Maica Domnului.

Pâinea și susanul erau tot ce știa mai bun fata acestui om, bunuri pe care le avu din plin câteva zile.

Cu Ilie Pipa și Irina s-a întâmplat ceva mai rău. Pipuleanca lui muri de tânără, bolnavă de pelagră, lăsându-l singur cu fetița. Peste un an, nimeni nu putea să spună că Ilie Pipa a înnebunit de dorul nevestei. Totuși, oamenii se pomeniră cu el că e nebun, dar un nebun de treabă. Spunea că el e haiduc și ia de la cei bogați să dea la săraci. Întocmai ca în povestea poetului spaniol, nu se știe de unde, el făcu rost de o mârțoagă numai piele și oase, găsi o șea jupuită de piele și călare, cu o uriașă măciucă în mână, începu să cutreere câmpul și pădurile rare din împrejurimi. Ceea ce minuna lumea, era faptul că mârțoaga alerga cu el ca un cal bun. Într-o marți Jenică morarul se

pomeni astfel cu el în fața casei. Ilie Pipa ridicase în sus măciuca lui înfricoșătoare și izbea cu sete, de pe cal în poarta aceluia.

– În trei zile și trei nopți să-ți împarți averea la săraci, urlase Ilie Pipa strunindu-și calul speriat de țipetele vecinilor. Dacă nu unde îți stau picioarele are să-ți stea capul...

În noaptea aceea Jenică s-a speriat, dar la lumina zilei a trimis pe cineva dibaci să-l prindă pe călăreț. Ilie Pipa se afla în Pământuri lângă un stejar uriaș și cocea porumb în timp ce mârțoaga păștea. Omul trimis de morar plecase și el tot călare. Când l-a văzut venind, Ilie Pipa s-a ridicat fulgerător și a pus mâna pe măciucă.

– Cine ești – de unde ești, – pe la noi ce rătăcești? a zis Ilie Pipa măreț, băgând de seamă că acela descalică pașnic și n-are nici o armă la el.

– Boerul din sat vă roagă să veniți și să-i împărțiți dv. averea, el nu știe cui s-o dea, că sunt mulți săraci...

– S-o dea la toți, a spus Ilie Pipa strașnic.

– Vă roagă foarte mult să fiți și dv. de față.

– Bine, așteaptă să mă scol de la masă, a mai spus haiducul așezându-se lângă foc și îmbucând din porumbul copt.

Un an de zile, nimeni nu l-a mai văzut pe Ilie Pipa. Fetița a fost luată de o vecină din milă. Când s-a întors de unde îl trimisese morarul, Ilie Pipa era sănătos și schimbat. Jenică a trimes după el și i-a spus că îl angajează la moară, dar Ilie Pipa n-a vrut, a răspuns că slugă la altul n-are să ajungă niciodată și nici de foame n-are să moară. Chiar în acel an, partea de sat unde stătea el, l-a ales pândar la câmp în locul unuia care n-avea copii. Dar Ilie Pipa nu stătu mult decât câțiva ani. Se lăsă de păzit și se însură cu o văduvă care avea ceva pământ și vrând să-și facă gospodărie la nevastă. Irina avea zece ani și Ilie Pipa ținea la ea mai mult decât ar fi dorit nevasta sa de-a doua, pentru că nu se putură împăca și se despărțiră. După această încercare, el caută în altă parte de lucru și găsi la gară, la magazii. Fiindcă era foarte econom el strânse în câțiva ani o sumă frumoasă și cunoscuții îl sfătuiau să cumpere pământ, dar el nu vroi.

– Dă-l dracului de pământ, răspundea el. De ce să-l cumpăr? Ca să-l vând pe urmă iar și să i-l dau lui Iorga (Iorga era agentul de percepție din comună) așa cum a făcut tata?

Cu banii aceștia Ilie Pipa își dărâmă casa până la temelii și făcu una mai mare și mai frumoasă. Înnoi gardurile și împreună cu Irina umplu curtea și grădina cu puieți de pomi. Nu se știe cum, dar de la un timp vecinii și cunoscuții începură să-i vorbească altfel omului. Unii spuneau câteodată:

– Ei, poți trăi și fără pământ, nu te uiți la Ilie Pipa? Când Irina împlini șaisprezece ani și ieși la horă, abia atunci simți Ilie Pipa ce înseamnă pământul. Fata, în loc să se bucure că i-a venit vremea să iasă în lume, se întorcea în fiece duminecă din sat din ce în ce mai tristă și îngândurată. La început, el n-a înțeles pentru ce, dar când și-a dat seama, o săptămână întreagă nu s-a mai dus la gară. Stătea pe prispă și se uita pierdut la jocul minunat al porumbeilor, neștiind de ce să se apuce. Deși era bărbat, Ilie Pipa trăia spaima mamei de a-și vedea fiica fată bătrână. Era țăran, dar nu pricepea că vrednicia și frumusețea oacheșă a Irinei nu prețuia nimic fără pogoane. Într-o sărbătoare, când fata întorcându-se de la horă părea mai abătută ca oricând, Ilie Pipa s-a înfuriat:

– Dacă te mai văz așa, te iau de păr, i-a spus el nemaiputând să-și stăpânească mila. Ce? Nu ești bine îmbrăcată? Cine are bariș ca al tău? Și bluziță? Atunci de ce te mai duci în sat dacă te întorci ca o miloagă. Ce, nu vor să joace cu tine? Nici tu nu juca cu ei. Dacă mă înfurii într-o zi îți cumpăr zece pogoane, douăzeci de pogoane. Și atunci să-i aud eu că flueră pe la poarta mea, că bag cuțitul în ei, le sparg capetele...

Fata tăcea căznindu-se să nu plângă.

– N-am cumpărat pământ fiindcă așa am crezut eu că e bine, a continuat Ilie Pipa cu glasul moale, desvinovățindu-se. Dar dacă e vorba așa, am să-ți cumpăr douăzeci de pogoane, cincizeci, ai înțeles?

Se pare că Irina a înțeles, pentru că după aceea, Ilie Pipa a văzut-o mai veselă. El spusese ceva despre pământ, dar se simțea istovit și nu mai era în stare să facă economii. Și în afară de asta, îi venea greu să-și schimbe iarăși viața. Una din slăbiciunile lui erau porumbeii. Toți banii pe care îi câștiga îi dădea pe porumbei. Într-un timp avea peste cincizeci de perechi. Și una din zilele lui mari a fost într-o vară când a descoperit că un pui are să iasă jucător. Într-un timp, tăia în fiecare zi câte unul și numărul perechilor nu scădea, așa de repede se înmulțeau. Dacă trebuia să facă economii, ar fi însemnat să nu-i mai cumpere fetei nimic, porumbeii să piară, să mănânce prost sau puțin și nu se mai simțea în stare. Când Irina împlini șaptesprezece ani și Ilie Pipa află de nepotul lui Moromete la început, se îngrozi. Ilie Pipa însă nu-l cunoștea pe Anton și schimbarea fetei îl neliniștea. Se temea mai rău ca o femeie și de aceea se hotărî să se mute din sat. N-avea încredere în flăcăii bogați așa cum credea el că era nepotul lui Moromete. Irina, însă, nu se gândise deloc la pogoane când intrase în vorbă cu Anton. Lucrul acesta se petrecuse cu cinci luni înainte de venirea celor doi Moromeți în sat, în primăvară. Irina pleca la horă împreună cu fetele vecinilor și la început o întristase faptul că îndată ce ajungeau acolo, celelalte fete o lăsau singură și intrau în horă chemate de flăcăi. Irina nu înțelegea. Mai erau fete sărace dar care totuși jucau în horă nu erau lăsate singure de flăcăi. Frumusețea ei era ciudată, de un soi care nu stârnea pe nimeni.

Irina însă nu avea o înfățișare ștearsă și nici nu era fricoasă. Ea semăna cu tatăl ei și a făcut întocmai cum a învățat-o el. A intrat singură în horă, desfăcând curajoasă mâinile flăcăilor și jucând alături de ei. Totuși, într-o duminecă unul, lângă care se alăturase, a făcut o glumă pentru care a plâns toată noaptea.

– Ce e, fa, te arde?

Flăcăul glumise fără răutate, dar Irina a înțeles că numai pogoanele care îi lipsesc atrag asemenea glume. De-atunci, nu mai intra la întâmplare în horă. Se uita întâi la flăcăi și se ferea de cei svăpăiați și bățoși. Într-o duminică a văzut unul care după îmbrăcăminte nu părea să fie sărac, dar o uimea faptul că acela ținea mereu ochii în jos când juca și nu părea îngâmfat, deși trăsăturile lui, și mai ales nasul, nu erau deloc blânde. Când s-a spart hora l-a urmărit pe furiș intrigată. Privirea limpede, fără ascunzișuri a aceluia, a hotărât-o să se prindă lângă el. În fiecare duminecă după aceea, când ajungea la horă, îl căuta cu ochii și se prindea alături de el fericită că poate juca fără nici o teamă. Flăcăul nu spunea nimic, nici nu se uita la ea, dar nici la alta. Multă vreme după aceea s-a pomenit într-un timp cu o vecină a lui Anton că îi spune glumind ceva în legătură cu unul Anton. Uimită, în dumineca următoare și-a întors capul spre vecinul ei și s-a uitat mai bine la el, avea nasul tăiat ca din piatră și i se părea că avea o față frumoasă.

– Nu știu ce tot spune a lui Iangă... m-am pomenit cu ea... a spus Irina tare, uitându-se curajoasă la flăcău.

Acela s-a desprins deodată din horă mirat și s-a tras la o parte, atât de uimit și nevinovat.

Irina a izbucnit în râs și s-a desprins și ea din horă. Când a auzit despre ce e vorba părea încurcat și nu știa ce să răspundă.

– Dacă joc lângă tine, ce? Să-i spui alei lui Iangă să-și vază de treabă, a mai spus ea la urmă. Ca și când ar fi fost vinovat, acela i-a răspuns.

– Eu nici n-am știut, crede-mă!

Răspuns care nu i-a plăcut Irinei în clipa aceea. Totuși, ea s-a prins mereu lângă el și s-au împrietenit greu. Totdeauna Anton, în toiul jocului, când simțea o mână moale apucându-l de braț și desfăcându-i-l, întorcea capul tresărind și făcea niște ochi ca și cum ar fi vrut să spună „vezi, nu eu"..., lucru care o înveselea pe fată.

III

Abia târziu Irina și-a dat seama că Anton nici nu se gândește deloc la pogoane când o vede. Descoperirea aceasta a schimbat-o atât de mult că nu s-a sfiit să-i spună și lui Ilie Pipa despre ce e vorba. Temerile acestuia i se păreau copilărești. Astăzi, însă, după întâmplarea din Frunzari, o tristețe neagră a început s-o cuprindă și s-a culcat în grădină, să doarmă și să uite ce s-a petrecut.

S-a trezit abia spre seară, la asfințitul soarelui. A dat grăunțe la porumbei, a prins unul și l-a tăiat să-l mănânce. Se simțea încă rău și gândul că are să doarmă singură o neliniștea pentru întâia oară. Mereu auzea în urechi glasul gâfâit și o răsuflare fierbinte a omului care se luase după ea în Frunzari. Purtarea lui Anton în zilele din urmă o înfricoșa, fără să-și dea seama pentru ce. Îl simțea că se teme de ceva și această teamă pe care Anton o purta cu el fără să știe, îi întuneca inima.

În timp ce își pregătea porumbelul, deodată o simțire fierbinte îi năvăli în piept și dorința de a-l vedea pe Anton o arse ca un fier înroșit. Ieși repede din tinda casei și porni spre drum. La poartă, însă își opri pașii. Se făcuse întuneric, nu știa cum să-l întâlnească pe Anton, fără să fie văzută de cineva. Ea se întoarse repede înfrigurată, intră în casă și deschise capacul înflorat al unei lăzi în care își ținea lucrurile. Scotoci într-un portofel micuț de piele moștenit de la mamă-sa și luă din el câteva monede. Ieși apoi iarăși în drum și strigă în curtea vecină numele unui copil de vreo zece ani. Un frate mai mare al aceluia îi răspunse și o întrebă ce are cu el. Irina spuse tare, din drum:

– Ceva! Să vie până la poartă...

Când acela, foarte mirat, se apropie de ea, Irina îl apucă de mână și se apleacă spre el șoptindu-i, în timp ce-i îndesa în palmă banii:

– Na, să-ți iai alviță. Du-te acuma la prăvălie și când te întorci să treci pe la Nea Ilie Moromete și să strigi: Nea Antoane! Să-i spui că îl cheamă tata să vie până aici. Hai! Zbughe-o!

Copilul, nevenindu-i să creadă de bani, se uita în sus la el și aștepta să-i mai spună încă o dată. Irina îl apucă de umeri și îl lipi pe micuț de șold, strângându-l tare.

– Fuga! Du-te, șopti ea făcându-i apoi vânt să plece.

Acela o și luă din loc și după câteva clipe nu se mai văzu.

Casa lui Ilie Moromete era departe, dar Irina așteptă în poartă uitându-se mereu de-a lungul șoselei întunecate tresărind ori de câte ori câte-un om se vedea venind și trecând prin dreptul ei.

Așteptă multă vreme.

Nici copilul nu se întorcea, deși trecuse destul timp. Neliniștită, crezând că poate băiatul s-a întors acasă pe cealaltă parte și a intrat prin grădină, Irina se apropie iarăși de poarta vecinului și strigă. De astă dată îi răspunse mama aceluia.

– Bine, dar tu l-ai trimis, îi strigă femeia cu glas îngrijorat. Unde s-a dus?

– L-am trimis undeva și văz că nu se mai întoarce. Trebuia să se întoarcă.

– Ei, s-o fi întâlnit cu cineva de seama lui, lasă că se întoarce, a răspuns alt glas, al tatălui.

– Nu prea are el obiceiul, îngână cu aceeași îngrijorare vecina, ieșind în poartă. Unde l-ai trimis?

Irina vru să răspundă dar tot atunci copilul se văzu alergând pe lângă garduri și apropiindu-se de cele două. Se vedea că alergase, gâfâia și când vorbi în glas se simțea o teamă.

– Ai fost, întrebă Irina numaidecât.

– Am fost... Nu l-am găsit... răspunse copilul oprindu-se și ștergându-și fruntea. Am strigat și a ieșit o fată la poartă. M-a întrebat că ce am cu el, că nu e acasă, e la cârciumă la Costescu. M-am dus acolo și nu m-a lăsat...

– Cine nu te-a lăsat, șopti Irina abia stăpânindu-se.

– Lumea, răspunse copilul. Era lume multă și nu știu cine țipa... Nici nu m-au lăsat să mă apropii... m-a luat un om la goană...

– Unde-ai fost? Pentru ce? întrebă mama copilului, apucându-l de mână.

Irina încuie poarta de la drum apăsându-și inima care îi bătea ca un ciocan, apoi o luă la goană pe șosea. Femeia din poartă o urmări uimită, apoi presimțind ceva rău strigă în urma ei, cu glas ascuțit și înspăimântat:

– Irino! Unde te duci? Ce este?

IV

– Hei, dați zor că ne-apucă asfințitul soarelui. Niciodată să nu urziți când soarele e la scăpătat. Așa am făcut eu odată, erați mici voi. M-am apucat să cos vinerea. Noaptea, în vis, mă pomenesc cu ea: „Nu ți-e ție rușine să coși când e ziua mea? O zi e vineri pe săptămână și taman atunci bagi tu în ac? Am să te las oarbă!" Așa mi-a spus. Știți voi? Două-trei zile nu mai vedeam neam. Mi se lăsase o pânză pe ochi. Și m-am dus la popa: „Părinte...

Una dintre fete începu să râdă.

– Ți s-a părut, mamă, ia lasă-le răilor de vise.

– Ce mi s-a părut, strigă Catrina Moromete cu mânie. Ascultă aici, proasto și nu-mi întoarce vorba. Mă duc la popa: „Părinte, uite așa, am cusut vinerea și mă dor ochii. Ce să fac?" (Nu i-am spus de vis că mi-era rușine, fiindcă și el ne-a spus odată la biserică să nu credem în vise.)

– Ei, și ce ți-a făcut popa? întrebă fata de la sul, zâmbind.

– Mi-a făcut! Ascultă aici și nu râde, că te plesnesc. „Ai căzut la daruri?" m-a întrebat el. „Păi, de părinte, n-am căzut, cine știa?" „Să cazi la daruri, și duminică pe urmă dacă nu-ți trece să vii la mine".

– Și ți-a trecut? întrebă iar fata de la sul zâmbind ca mai înainte.

– Mare e puterea lui Dumnezeu!!! răspunse femeia copleșită. Parcă mi-a luat durerea cu mâna. Că mă și durea, după ce că nu vedeam bine. M-am dus la popa și i-am spus: „Părinte, părinte, parcă mi-a luat cu mâna"... Dar el s-a uitat la mine drept și mi-a luat vorba din gură: „Te mai doare?" „Nu mai mă doare". „Dacă știi că nu e bine, de ce lucrezi"? mă ia el la rost. „De, părinte, ce era să fac, n-aveam cu ce să îmbrac copiii"... Dar el iar mi-a luat vorba din gură și-mi spune: „Uite taică, Dumnezeu știe că omul muncește în sudoarea frunții și el e iertător. La sfânta Evanghelie nu spune că e oprit să lucrezi vinerea, dacă ai inima curată și te rogi lui Dumnezeu. Dar cine are inima curată? Așa că, roagă-te, taică lui Dumnezeu cu toată inima și lucrează șase zile pe săptămână"... „Părinte, i-am luat și eu vorba din gură, numai El, pupa-i-ași tălpile, a fost curat la inimă...

– Hai, mamă, lasă-l încolo de popă! Eu nu l-am văzut? Nu spunea servitoarea că și în Săptămâna Patimilor mânca de dulce...

– Ce-ai tu cu păcatele lui, a răspuns Catrina repede. Fiecare să-și vază de sufletul lui. Eu când îl văz duminica în odăjdiile sfinte, parcă văd pe Dumnezeu.

– Și preoteasa lui care se boiește ca o bâzdăganie, ce este? întrebă iarăși fata, râzând.

– Ce-ai tu cu ea !? Fiecare cu răsplata lui. Are să vază ea pe lumea ailaltă! Parcă popa nu spune?

Mai rău de noi cu ăștia care au venit din București. Cât venin mi-au băgat ei în suflet, nici pe lumea ailaltă n-o să se spele. Și ăsta bătrânul parcă numai în necaz le face. Se duse acuma și vându pământul și înadins o luă spre cârciumă. Acuma, ăia doi ce zic? „A, te-n cur pe mă-ta cu muierea ta, râzi de noi?" Miră-te să n-auzim că iar s-au întâlnit și încăierat. Că omul numai după faptele lui o trage la fund. Când se ducea ierni întregi în inima muntelui și se întorcea înghețat ca un butuc, de câte ori nu-i spuneam și mi se rupea sufletul, că nu mi-era de el, mi-era de voi, că rămâneați pe mâna ălora: „Ilie, ai să te întorci într-o zi mort în căruță"... Numai în necaz îmi spunea și se strâmba la mine: „Taci, lovi-te-ar o moarte. Să te îngrop mâine. Taci mânca-te-ar câinii! Ce? Dacă mor, se face gaură în cer? Au murit ei împărați, regi, și nu s-a găurit cerul"... Aia e! Și acuma uite ponoasele! Ce-a făcut?! A cumpărat! A vândut! Te pomenești mâine cu ăia doi că vin peste el și-l înghesoaie într-un colț.

– Ei, mamă, iar te-ai pornit?! strigă fata cea mare cu ochii sticlind de mânie. Una-două, ăia de la București, una-două, că ăsta bătrânul! Oprește-te odată.

– Tâmpito, a răspuns femeia cu glas stăpânit, uitându-se spre drum să n-o audă cineva. Ce știi tu? Știi tu nopțile mele de amar? Te-amesteci ca o cățea d-alea care latră în vânt. Nu poți să-ți pui lacăt la gură? Guico!

Cuvântul din urmă ridică sângele în obrajii fetei.

– Eu sunt Guica?! zise ea înăbușit. Nu vezi că tu ești aia care nu-și pune lacăt la buze? Nu te-ai măritat tu cu frate-său!? Degeaba te mai duci la biserică.

Tot cuvintele din urmă îi ridică și femeii sângele în obraji. Își privi fiica drept în ochi:

– Huo! făcu ea tot stăpânit, huiduind-o. Nu ți-e rușine, fă? Vorbești împotriva lui tat-tău?

– Vorbesc, izbucni fata. Tu ce faci? M-am săturat de-așa viață. Fetele de seama mea au câte trei-patru perechi de pantofi. Trebuia să mă rog de el de parcă n-ar fi fost tata...

– Nerușinat-o, scrâșni femeia. Acuma faci nazuri după ce ți-a trecut averea, și înainte de miorlăiai de nu mai puteai să-ți treacă pământ, să aibă cu ce trăi hăndrălăul pe care ai să-l iai. Nu ți-e rușine obrazului! „Numai cinci pogoane, ticule", te miorlăiai până mai ieri, ca o fleandură...

– D-aia, răspunse fata apăsat, și obraznic. Pentru că mă miorlăiam. Am fost proastă că am muncit și m-am rugat de el.

– Vezi că ai încurcat jurubița, spuse femeia cu alt glas. Acuma pui mâna pe un ciomag și te otânjesc.

– Mamă, nu-ți vii în fire? zise fata cea mică limpede și mustrător.

– Las-o în pace, adăugă cealaltă potolită, descurcând urzeala. E mai rea ca Guica.

De astă dată femeia nu răspunse nimic întorcându-se încet cu spatele la război. Câteva clipe nimeni nu vorbi. După un timp, fetele ghiciră ce se întâmplă și cea mare, mușcându-și buzele își plecă fruntea deasupra firelor rușinată de purtarea ei. Mama plângea potolit și se ștergea întruna la ochi cu mâneca bluzei. Abia târziu, cea mică murmură amar uitându-se la soră-sa:

– Tu de ce nu taci din gură?

V

Petrecerea neobișnuită de la Costescu umpluse cârciuma acestuia cu oameni mai mult ca în zilele de sărbătoare. Unii se așezaseră la mese și ceruseră băutură, dar cei mai mulți stăteau degeaba, ascultând lăutarii.

– Ei, Costescule, cum te rabdă inima, a zis Ilie Moromete într-un timp, când lăutarii se opriseră.

– De ce vrea Ilie? întrebase cârciumarul fără să înțeleagă despre ce e vorba.

– Cum de ce? Mai întrebi? Fă și tu cinste, odată în viața ta. Câți inși sunt aici?

Ilie Moromete învârti capul împrejur și spuse iar, tare, în timp ce oamenii așteptau cu îndoială:

– Treisprezece! Ei, șase kilograme de țuică. Eu dau trei. Dă și tu trei.

Surprins, unul dintre țăranii care avea o măsură pe masă, ridică ochii:

– Mulțumesc, nu beau zise el tare, învârtindu-și ochii în cap, dar nimeni nu se uită la el.

Costescu ridică sprâncenile și după câteva clipe răspunse:

– S-a făcut. Ce nu fac eu pentru d-ta, Nea Ilie?

– Mănânci și un pui fript, zise foarte serios un țăran.

– Numai vezi să nu-i pui apă, în țuică, se auzi alt glas.

– Ei, ceara ta de colțat, răspunse Costescu zâmbind. Mă, cur pictat, era vorba să treci ieri să vorbești cu nevastă-mea...

„Nu s-ar putea spune că nu sunt generoși", gândi Niculae uitându-se la Călin Dogaru. „Nici ăsta nu-și dă seama", își spuse el mai departe, satisfăcut.

– Noroc, Dogarule, zise Ilie Moromete întorcându-se cu fața la masă și apucând paharul.

Călin Dogaru răspunse ridicând paharul deasupra nasului, fără să mai ciocnească. Anton era amețit și de câteva ori bătrânul îl ghiontise când acela, obosit, lăsase capul pe masă.

– Ei, Iocane, strigă Niculae trântind vitejește pumnul în masă. Ai murit:

Lăutarul zâmbi și se uită în spate la cei doi țigani care îl ajutau.

– Nea Ilie, noi ne ducem, spuse deodată Dogaru mișcându-se în scaun și privind la ceilalți.

– Ce vorbă e asta. Abia acum plecați? Nu se poate! Ne supărăm, amenință Ilie Moromete încet și hotărât.

– Mai stai, mă, al lui Dogaru, deschise gura Pătăleață. Mai stai, că avem timp. N-au intrat zilele în sac. Ce dracu! încheie el vorbind de i se auzea glasul până în drum.

Niculae Moromete, amețit și el, începu să râdă din senin.

– Ei, cum e, zise el tare, uitându-se la Dogaru. Ce? comuniștii nu beau?

– Ba să fie-al dracului care n-o bea, clempăni Pătăleață dogit. Am să beau! Am să beau!! Mă, am să beau!!!

– Ei, oprește-te, se auzi un glas. Ai să beai!

– Bea, lovi-te-ar buba.

– Bă, strigă Pătăleață. Acu viu la tine, Iocane, de ce nu cânți mă, că când ți-oi da una tu-ț' ciorapii mă-tii îți sare dibla departe.

Țiganul dădu din umeri și spuse ceva, dar gălăgia din cârciumă îi acoperi răspunsul.

– Nea Ilie, noi tot ne ducem, spuse Călin Dogaru încet. Rămânem înțeleși. Eu spun la oameni să facă rost de bani...

Ilie Moromete se încruntă:

– Bine mă, așa să faci, dar stai jos, că nu te las să pleci. Costescu se aplecase peste tejghea, spre lăutari:

– De ce nu cântați mă, ce e cu voi?

Iocan ridică vioara și i-o arătă cârciumarului.

– Am trimis să mi-aducă altă coardă, spuse el. Niculae Moromete izbucni iar în râs, ridicându-se de astă dată în picioare și uitându-se la ușa dinspre drum a cârciumii.

– Uite de ce nu cântă, arătă el cu capul. O aștepta pe ea.

VI

– Ei, ga Mario, la mulți ani, spuse Costescu zâmbind. Mai dai din când în când, vasăzică, și pe la sfânta noastră biserică. Bine-ai venit!

În fund, cineva începuse să cânte tare, cu glas lung.

Foaie verde foi ca pruna
Pe mine mă doare...

Hohotele de râs îl făcu pe Ilie Moromete să întoarcă gâtul.

– Taci mă, e o muiere aici, șopti cineva celui cu cântecul.

Tot atunci un glas ascuțit ca de pasăre rea se înfipse.

– Îi gonești de-acasă și acuma îi lași pe drumuri?

– Ei, fir-ași al dracului, făcu Patăleață cu gura mare.

Ilie Moromete se ridică liniștit de la masă, se apropie de soră-sa, o apucă strâns de braț și începu să meargă cu ea spre ușă, fără să scoată un cuvânt.

Niculae și Patăleață râdeau.

Bătrânul deschise ușa, îi făcu vânt afară și se întoarse la masă încercând să-și descrețească fruntea.

– Te-a zgâriat rău, mă, zise Niculae uitându-se foarte vesel la Anton.

Acela ridică fruntea vrând să răspundă, dar un hohot de râs care cutremură geamurile îl opri. Guica intrase iar pe ușă țipând, scoasă din minți:

– Huo! Ai mâncat averea copiilor, hoțule! Vai de capul tău. Și averea mea ai mâncat-o!

Cuvintele din urmă, stârniră alt hohot de râs. Ilie Moromete se încruntase rău și se uita la femeie fără să clipească.

– Am să spun, țipă Guica pășind iar spre masa fratelui. Să știe toată lumea, Ilie, că ai fost un hoț, altfel n-ai fi vândut pământul ălora...

– Ga Mario, strigă Anton sărind de la masă și vrând să-i iasă din nou înainte, dar bătrânul îl apucă de umăr și-l apăsă tare trântindu-l la loc, fără să se uite la el.

Niculae dădea semne de neliniște, frământându-se pe scaun.

– Tată, dă-o afară și spune-i cuiva să n-o mai lase, zise el mușcându-și buzele.

– Numai hoții își lasă feciorii pe drumuri și înfundă cârciuma...

Ilie Moromete strânse pumnii și deodată urlă:

– Mario, ieși afară!

– Crezi că mi-e frică de tine, răspunse Guica venind spre el. Ce-ai să-mi faci?

Oamenii se opriseră din vorbit și ascultau. Tăcerea care se făcu în cârciumă ascuți și mai rău limba femeii:

– Ce-ai să-mi faci, mă, ce-ai să-mi faci? Că atât îți mai trebuie. Am să te fac ca p-o albie de porci. Că de când te știu n-ai zis na! Numai pe-ai tăi i-ai îndopat. Și acuma te-ai dus și ai vândut, ți-ai lăsat copiii pe drumuri...

Tot mai ascuțit, glasul femeii se ridica mereu cu fiece cuvânt. Câțiva țărani își astupaseră urechile cu podul palmei. Guica stătea în mijlocul cârciumii și de câte ori vorbea, ridica o mână în sus amenințând și apropiindu-se pas cu pas fără frică de masa fratelui. Acum, ea se opri pe loc și-și roti ochii peste oameni, arătându-l pe bătrân:

– Așa a făcut. I-au venit copiii din București și el i-a dat afară. Pe urmă s-a dus la alde Palici și le-a vândut tot pământul și acuma chefuiește, hoțu...

Ilie Moromete se ridicase iar de la masă. Părea liniștit, dar mâinile îi tremurau rău. Deodată el apucă o sticlă de gât și o ridică fulgerător deasupra capului.

– Ieși, urlă el.

– Unchiule, țipă Anton, apucându-l de braț, galben la față, dar tot atunci bătrânul aruncă sticla cu putere spre Guica. Femeia se îndoi cu o repeziciune uimitoare și geamul de la ușa cârciumii zornăi asurzitor.

– Încă ceva, spuse Guica.

Ilie Moromete izbi scaunul în lături și apucă altă sticlă. Fruntea i se roșise ca para focului. Ridică brațul să lovească iar, dar mișcarea îi încremeni în aer. Sticla îi căzu alături.

– A! icni bătrânul rămânând o clipă în picioare, cu gura larg deschisă; apoi se prăbuși ca un sac.

Niculae sări înspăimântat, răsturnând masa. Paharele și sticlele se făcură țăndări.

– Tată!

– Unchiule!

Anton îl și apucase de umeri încercând să-l ridice. Oamenii încremeniseră de uimire. În acest timp, Guica pășise ca o umbră spre ușă și ieșise afară. Niculae și Anton îl ridicaseră pe bătrân și-l așezaseră pe-un scaun.

– Aduceți niște apă, strigă cineva.

– Antoane, ține-l să iau niște apă. Apă, strigă el crunt, uitându-se la Costescu care înțepenise și el în mijlocul cârciumii.

Anton îngenunchie lângă scaun și începu să-l sgâlțâie pe bătrân strigându-l întruna, înspăimântat de privirea bulbucată a aceluia. Oamenii se ridicară de la mese neliniștiți. Călin Dogaru se apropie și el de Ilie Moromete, îl descheie la gât și-i turnă țuică pe ceafă. Omul leșinat nu dădea nici un semn de viață.

– Doamne apără, se auzi un glas și cineva se închină. Niculae îl dăduse la o parte pe Anton și-l apucase pe tatăl său de mâini zgâlțâindu-l și el cu toată puterea. La un moment dat bătrânul se prăbuși iar fără mișcare. Niculae, cu dinții clănțănind, nemaiștiind ce să facă, își frângea degetele desnădăjduit, cu ochii turburi, cuprins de groază. Abia acum, fulgerat de un gând, el se repezi spre pieptul tatălui său, îi smulse cămașa și-și lipi urechea în dreptul inimii.

– Oameni buni, strigă el deodată, ca un nebun, a murit...

Țăranii se înfiorară. Câteva clipe o tăcere grea se lăsă. Anton se uita la fiecare, fără să înțeleagă.

– Ce stați, se rugă el cu glasul tremurat, aplecându-se peste unchiul său. Niculae, ajută-mi...

Nimeni nu se mai mișca.

– Niculae, țipă Anton cu ochii holbați.

Acela căzuse într-un scaun cu capul între mâini, cu părul răvășit, tremurând mereu.

– Niculae, tipă Anton din nou, de astă dată lung și desnădăjduit.

– Luați-l de-acolo, spuse Călin Dogaru. Dați-l la o parte.

Cineva se apropie de Anton și îl apucă de umeri. Abia atunci flăcăul înțelese ce s-a întâmplat. Se uită năuc la vărul său, la trupul răsturnat al unchiului, fața i se îngălbeni și deodată scoase un strigăt sfâșietor.

– Unchiule! Unchiule!...

Cei care îl țineau, îl întinseseră leșinat [fragment de filă lipsă] pe mâini și-l scoaseră afară...

Auzind țipetele, Paraschiv Moromete o luase la goană și se întâlni cu Guica. El o oprise apucând-o de piept și împingând-o îndărăt gâfâind:

– Ce s-a întâmplat, a întrebat el furios. Ce-ai făcut? Spune repede, ai înnebunit? Ce s-a întâmplat acolo? De ce țipă?

Neputând să-și dea seama de unde vin țipetele, presimțind o nenorocire, femeia tăcea înspăimântată.

Paraschiv a îmbrâncit-o în lături și a alergat mai departe. El a intrat înlăuntru în clipa când oamenii ridicau mortul de jos, sfătuindu-se ce e de făcut. El se opri în prag și înfiorat de tăcerea și chipurile oamenilor se lăsă pe-un scaun, simțind că i se taie picioarele. El văzu pe Niculae smulgându-și părul și înțelese că bătrânul e mort.

– Niculae, zise el răgușit, apropiindu-se fratele său vitreg. Cum s-a întâmplat? Ce-a fost? A murit?

– Inima, șopti acela pierdut, răsuflând greu. Vezi ce e cu Anton..., i s-a făcut rău... Vezi, du-te, Paraschive...

Paraschiv se închină mergând afară în urma oamenilor, uitându-se înfricoșat la chipul tatălui său.

– Doamne, Doamne, șopti și Costescu închinându-se, galben la față. Ce nenorocire! Era bolnav de inimă!

– Da, bolnav, strigă Niculae cu fața răvășită! Bolnav rău și nu s-a ferit!... Tată, tată!

Afară, Anton se trezise și leșinase din nou. Patru oameni luaseră mortul și pornise cu el să-l ducă acasă. În fața cârciumii se adunase multă lume. Închinându-se mereu, Costescu îl apucase pe Niculae de braț, luase din tavan petromaxul și ieșiseră împreună afară. Între doi oameni, Anton se trezise și fără lacrimi, palid, șoptea încet, cu o mirare sfâșietoare:

– Unchiule! Unchiul meu!!!

Cârciumarul lumina drumul, strângându-l pe Niculae de braț și îmbărbătându-l. În trecere glasurile oamenilor se auzeau în întuneric șoptind cu groază, alungând copiii.

Anton mergea împleticindu-se între doi oameni și acum tăcea, istovit și năuc. Aproape de casă, convoiul se mai împuțină. Când au ajuns la poarta lui Ilie Moromete, cei patru s-au oprit vrând să întrebe pe Niculae ce să facă.

– Înlăuntru, a spus Costescu hotărât.

După aceea au intrat în curte. Au ieșit fetele și mama lor. Ele nu știau nimic. Fata cea mică a leșinat, iar nevasta mortului a început să țipe îngrozind lumea. Maria Moromete se luase și ea după mort și acum stătea lângă parmalâc, jeluindu-se cu glas uscat:

– Aoleu, Ilie! Ilie-Ilie!... De ce muriși, Ilie?

Încetul cu încetul lumea mai străină a plecat și au rămas numai vecinii și neamurile. Țipetele și vaetele au ținut până după miezul nopții apoi s-au oprit. Numai din când în când, pe neașteptate, glasul singuratic al Catrinei Moromete spintecea noaptea înfiorând somnul copiilor.

– Ilie! Ilie! Cui m-ai lăsat, Ilie?"

B. SFÂRȘITUL LUI MOROMETE

Această versiune enunță pe prima jumătate de pagină, cu majuscule de diverse mărimi, un fel de copertă:

MARIN PREDA
SFÂRȘITUL LUI MOROMETE

ROMAN
VOLUMUL I
PARTEA ÎNTÂIA

Capitolul I

O primă parte conține 105 file (p. 1–210) și este scrisă pe coli de dimensiuni mai mari, 23 x 32, pe hârtie lucioasă, probabil obținută de la o tipografie. Este scrisă coala întreagă, fără margini, față-verso, cu numerotarea chiar în capul paginii, având un număr considerabil de rânduri, în medie 53–54, scris drept, lizibil, „de învățător", și deplin economicos.

Pe prima pagină este indicația: „*Sinaia 20 ian. 1949*", adică anul începerii noii versiuni, indicat, de altfel, și în mărturisirile făcute. Devine astfel limpede că este vorba de o altă variantă a romanului, renunțând la *Oameni urâți* din care sunt reluate întâmplări, scene și personaje.

Paginile 211–270 (30 file), probabil din lipsa hârtiei „speciale" pe care o avusese până atunci, sunt scrise pe coli

ministeriale obișnuite, dar în același mod propriu de acoperire a ambelor fețe, aproape zgârcit.

Manuscrisul cercetat este împărțit în trei părți (I, II, III), capitolele fiind numerotate fiecare separat; I. *O masă veche;* II. *Vasile Boțoghină;* III. *Tudor Bălosu*; IV. *Birică*; V. *Pumnul frumos*; VI. *Grigore Armeanca;* VII. *Plecarea;* VIII. *Paraschiv, Nilă* și *Achim*; IX. *Baraj de mitralieră.*

Din vreme în vreme apar și alte date care marchează scrierea unor părți. Astfel, capitolul *Pumnul frumos* este datat *„Martie 1949“*, capitolul *Grigore Armeanca* cu care începea Partea a II-a – *„Sinaia, 1 august 1949“*, iar capitolul *Paraschiv, Nilă și Achim* este *„terminat 2 februarie 1940“*, ceea ce confirmă mărturiile că versiunea a fost elaborată în anii 1949–1950, cum rezultă din *Viața ca o pradă.*

Versiunea reprezintă un pas înainte spre configurarea viitorului roman, un loc important ocupând scenele privind învățătura și premierea lui Niculae Moromete. Pentru a se observa stadiul de lucru, reținem câteva pasaje la care scriitorul, parțial, avea să renunțe și ne miră faptul că ele nu au fost incluse în microromanul *Niculae Moromete*, deși l-ar fi îmbogățit.

Renunțarea la o parte din aceste scene inițiale a fost definitivă. Publicăm câteva pagini pentru a se observa modalitatea proprie de restrângere ca procedeu specific folosit de la o variantă la alta:

„– Marin N. Marin!

Apoi tăcu, plimbându-se și fără să se uite la cei pe care îi striga și care se ridicau tăcuți și parcă vinovați în picioare, spuse mai departe, rar și stins:

– Costovici Petre!... Crășmac Ion... Toderici Viorel!

După ce strigă aceste nume, învățătorul mai tăcu un timp, apoi, fără să se oprească din plimbat și fără să se uite la cineva, începu să vorbească rar și cu mari pauze între unele cuvinte:

– De ce nu vreți să învățați?... Nu vreți deloc să vă puneți cu brâncile pe carte!... Am să vă las repetenți! Toderică! Tu de ce nu

înveți? Ce treabă ai? Crezi că dacă tac-tău e director, am să te trec clasa? Și tu Crășmac? Tu ce treabă ai?... Enăchescu!... De ce nu vreți să învățați?... Am să vă las repetenți!... Stați jos.

După un timp învățătorul spuse iar:

– Moromete!

Niculae se ridică în picioare.

– Tu ai mai învățat cât ai lipsit?

– Am învățat, dom' vățător!

– Care domnitor îți place ție mai mult?

– Mihai Viteazul!

– La ce an a...

– 1592–1601!

– Unde a avut lupte?

– Cu turcii la Călugăreni pe urmă la Gorăslău și...

– Ia spune-mi de ce n-a putut el să facă unirea celor trei țări românești?

– Pentru că el n-a făcut decât o unire *teritorială*, răspunse Niculae mândru. El s-a unit cu ungurii și românii l-au părăsit...

– Bine, stai jos! Băieți, începu învățătorul oprindu-se din mers și rezimându-se de-o bancă. La toamnă o să treceți la alt domn învățător. Mai avem mâine de învățat și pe urmă vine serbarea... Moromete, învață și tu o poezie! Acuma, că ne despărțim (eu plec mâine pe la Roșiori) vreau să vă spun că să vă rugați de părinții voștri și să vă dea mai departe la școală.“

„După doi ani a căutat alt ajutor. Odată cu însurătoarea, Iocan dărâmă atelierul până la temelii, ridică altul de cinci ori mai mare, cumpără trei foale uriașe cum nu avea nimeni dintre fierarii vechi din comună și mai ales înlocui nicovalele și baroasele cu unele mari și piuitoare de se auzeau până departe.

În același timp, un potcovar tânăr din sat, care avea și el un atelier, închise obloanele și trecu în atelierul lui Iocan. După cinci ani, Iocan își cumpără o mașină de treierat și își făcu o casă nouă. Cu toate că se îmbogățise, Iocan lucra mereu cu aceeași putere ca la început. Buza lui se făcuse și mai groasă și el însuși se îngroșase de două ori cât era înainte. Avea un piept ca de bou și niște mușchi la brațe înfricoșetori. Se scula cu noaptea în cap și începea să lucreze cu sete. O căruță făcută

de el nu se mai desfăcea până nu se rupea lemnul. O osie ruptă, fiartă în atelierul lui, ținea mai mult decât una nouă.

După o vreme începu să primească lucru și de prin alte sate. Cu toate acestea, el nu părăsi lucrul mărunt: potcovitul cailor, fierberea unei osii, belciugăriile. Avea doi lucrători buni și trei ucenici. Iocan mai păstrase însă și obiceiul vechi de lucru, adică acela de a-l pune pe omul căruia îi dregea ceva, să-i dea cu barosul. Făcuse patru copii și cu toată averea strânsă, îi ținea tot cu burțile goale și desculți. De altfel nimănui nu i se părea că trebuie altfel. Numai Ilie Moromete spusese odată în glumă: «Țiganul tot țigan, oricum l-ai da». Ilie Moromete nu avusese dreptate pentru că atunci când la doi dintre copii le veni timpul de școală, Iocan îi îmbrăcă frumos, cu haine ca la oraș și cu încălțăminte bună. Ceea ce nu știau însă oamenii, era că rareori lipsea de la masa lui Iocan puiul fript cu usturoi și pâinea albă și proaspătă ca untul".

„Ilie Moromete ieșise din curte și se îndreptase spre fierăria lui Iocan Buzatu să dea zimți celor două seceri care îi mai rămăseseră din vara trecută. Fierăria lui Iocan era așezată la o răspântie de uliți, nu prea departe de casa lui Ilie Moromete. Era cea mai mare și mai bună fierărie din comună. Iocan, în timpul vieții, o mărise cu încetul. La început când era mic, tatăl său – un vestit lăutar – vrusese să-l învețe să cânte la vioară și să-i ia locul, așa cum se întâmpla totdeauna. Iocan însă, era un băiat urât – avea o buză peste măsură de groasă și lăsată în jos – și chiar de-ar fi învățat să scârțâie la vioară, n-ar fi făcut nimic, pentru că nu avea deloc glas. Tatăl său îl dădu atunci la școala de meserii din Miroși. Iocan bătrânul – tot Iocan îl chema și pe el – era un țigan înstărit, își cumpărase chiar și câteva pogoane, deși câștiga destul cu taraful său. Iocan fiul stătu trei ani la școală și nu mai vru să-l urmeze și pe al patrulea, să ia „diplomă". Deschise încă de tânăr un atelier de fierărie și începu să lucreze. Oamenii nu prea veneau la el, erau alți fierari și potcovari bătrâni care nu învățaseră meseria la școală.

Iocan nu se dădu însă bătut. În al doilea an, un om nevoiaș veni la el și-l întrebă: «Mă, Iocane, tu știi să faci cărute? De trei ani de zile de când mă căsnesc să înjghebez ceva și nu pot. Alde oții ăștia îmi cer două mii de lei. Am obezile, loitrele, toată lemnăria! Mi-o faci?» «Ți-o fac, nea cutare, cu o mie cinci sute de lei! Adu lemnăria și dacă nu ți-o plăcea, vorba ăluia, să nu dai nici un ban.» Căruța făcută de

Iocan a stârnit uimirea oamenilor. Era frumoasă ca o trăsură și nu le venea să creadă că tânărul buzat ar fi fost în stare s-o facă și mai ales așa de ieftin.

Chiar în anul al doilea, Iocan a trebuit să-și caute un ajutor".

„Să vă dea la o meserie, că la altă școală n-au ei bani. Dar să nu lăsați cartea. Și eu am fost ca voi și singur... Tata era mai sărac decât oricine... am învățat... în vacanțe am muncit pe la alții... erau alte vremuri, mai grele, acuma... uite, tu Boțoghină, tac-tău nu e prea bogat, dar tot are un lot acolo, nu muncea ca părinții mei pe moșia ciocoiului! Așa, Boțoghină, tu ești o fată care înveți bine, poate tac-tău să te dea barem la o școală de meserii! Să te rogi de el, auzi? Și tu la fel, Țugurlane, și tu Moromete. Tac-tău are, Moromete! Mai lasă oile! La oi să se bage Crăsmac și Marin. Marin și... Toderici! Nu ți-e rușine, Toderici!...

... învățați carte! Mergeți la meserii, plecați de-acasă! Altfel, rămâneți proști! Lăsați-i pe-ăia care au și nu vor să învețe! Voi să nu rămâneți proști. Că dacă vă faceți mari, o să intrați slugi pe la ei... Auzi, Boțoghină? Auzi, Țugurlane? Că altceva nu puteți să faceți. Atât aveți și voi. Capul vostru, mintea!... Și să nu dați îndărăt! Dacă nu vă lasă ai voștri, învățați singuri, nu pierdeți vremea și pe urmă după un an doi, fugiți de-acasă, și feriți-vă sănătatea. Să nu răbdați de sete și de foame, să nu umblați desculți când nici nu s-a topit zăpada...

...Nu lăsați cartea din mână! În loc să pierdeți vremea, citiți."

....

„Dacă ați ști carte, v-ați da seama ce e de făcut. Dumneavoastră ați mai primit pământ după război, dar viața s-a făcut mai bună numai pentru unii. Eu am vrut să vă spun că trebuie să vă dați copiii la școală, să învețe carte și să se facă meseriași. Altceva nu e de făcut pentru copiii dumneavoastră. Așa că la toamnă lăsați-i pe copii, rupți, cârpiți, să vie la școală. Rupe de la gură și i-ai numai o carte-două, și pe urmă dă-i drumul să se ducă. Uite, e aici o școală de meserii, la Miroși. Bursierii nu plătesc nimic. E nevoie de meseriași. Și pe urmă am citit ieri în ziare; dumneavoastră, dacă nu știți carte, nu citiți ziarele; și uitați-vă: sunt în București niște ateliere mari ale C.F.R.-ului. În ziar spune că atelierele Grivița au înființat o școală gratuită de ucenici; elevii să aibă patru clase primare și să fie sănătoși; au nevoie de

lucrători; nu se plătește nimic, îl ține pe ucenic în cămin, îi dă și mâncare și îmbrăcăminte; dimineața învață carte, după masă învață meserie; și stă patru ani; după patru ani iese din internat și primește leafă. Are cu ce trăi! Și sunt mulți, au altă putere, nu ca dumneavoastră care vă destrămați în fiece an. Dați-vă copiii acolo. Și mai sunt și alte școli, am citit de una la fel: în Oltenița, la Spanțov, la fel ca și la Grivița, nu costă nimic. Dar asta înseamnă că să vă dați copiii să facă cel puțin patru clase primare. Strângi din dinți, îi faci o obială în picioare și-i dai drumul să vie. În clasa mea, așa au făcut copiii, că am stat de vorbă cu părinții lor și unii m-au ascultat. Uitați-vă la ei, am să strig acuma premianții.

Învățătorul se opri; sudoarea îi curgea în șiroaie pe obraji și pe gât. El tuși sec, își duse batista la gură și se întoarse spre coridorul școlii.

. . . .

– Veniți mai încoace, haide, băieți. Apoi reveni la catedră: premiul întâi e Boțoghină Irina și Moromete Niculae. Haide, Boțoghină, treci încoace.

Abia acum oamenii se destinseră din încordare; se vedea că învățătorul fusese ascultat de oameni cu trupurile înțepenite; fata lui Boțoghină se urcă pe catedră și se uită drept în sus, spre învățător.

– Treci aici, îi spuse Teodorescu luând-o de umeri și împingând-o în fața scenei. Spune poezia.

Cuvântarea învățătorului făcu însă o impresie de necrezut. Oamenii începură să se foiască neliniștiți, șoaptele se înteţiră, unii ieșiră din bănci și începură să se strige pe nume, tare și fără să mai țină seama de serbare. Teodorescu ridică mâna și ceru să fie liniște, dar glasul îi era acum obosit și nimeni nu-l mai auzi. Interveni directorul a cărui voce acoperi puternic zarva dintre oameni:

– Lăsați gălăgia, domnilor, că nu se mai aude nimic. Ascultați aicea. Prospectul cu Spanțov și cu Grivița a venit și la primărie, o să fie afișat, să-l citiți. Acuma faceți liniște.

Fata lui Boțoghină începu să spună poezia. Teodorescu însă o opri până ce se făcu cu totul liniște. Se vedea că el ține neapărat ca oamenii să asculte poezia. Fetița începu:

POVESTIA
de Anton Pann

Două pisici într-o casă, surori, frați vei să le zici
În cămară după masă intrând ca niște pisici,
Mirosiră, cotiliră, din taler în taleraș
Și-ntre altele găsiră și o felie de caș.
Sar amândouă d-odată, asupra-i se grămădesc
Pentru el vor să se bată, fac gură, se gâlcevesc.
Și una și alta rele, mârâià și miuià
Să-l împartă între ele nicidecum nu se-nvoia
Și ca să nu să mai certe, merg la cotoi, cer la el
Ca prin dreaptă judecată să le-mpace la un fel.
Cotoiul, ca om cuminte, le-a zis: – „Nu vă mai certați!
Ce folos mii de cuvinte? eu știu cum să vă-mpăcați.
Cine le împacă toate, e cumpănă pre pământ,
Și împotriva lui nu poate, nimeni să zică cuvânt“.

Și zicând acestea, apucă și cumpănele pe loc,
Ceru cașul să-i aducă, îl rupse drept prin mijloc,
Pune într-o parte ș-alta cașul cel în două frânt.
Înalță cu mâna-ndată cumpăna de la pământ.
Dacă vede că-ntr-o parte atârnă mai greu nițel
Ia din cealaltă parte și mușcă ceva din el.
Îl pune iar; iar ridică; acum dincoaci greu văzând
Mușcă și d-aci nițică ca să potrivească vrând.
Apoi iar; și iar, și iară, când aci, când colea greu
Vrând lor rău să nu le pară, el a mușcat tot mereu,
Până' se sătură pe sine și lăsă părțile mici;
Atunci le potrivi bine și le dete la pisici.

Fetița vru să sfârșească, dar oamenii izbucniră în râsete groase și nestăpânite; râdeau tare, cu gurile mari, hohotind.

– Al dracu' cotoi, se auzi un glas de pe undeva din fundul curții.

– Aseaie Cocoșilă, spune Moromete încet; *cumpăna*, ai auzit? Cotoiul vine și le pune în cumpănă, face dreptate, mă! ca la judecătorie, colea la noi la ocol!

– Deşteaptă fată are Boţoghină, Paţanghele! Ai auzit ce-a spus?

Moromete vru să răspundă, dar deodată ochii îi rămaseră pironiţi pe scenă. El murmură nevenindu-i parcă să creadă.

– Cocoşilă! Mă! Ăla nu e Niculae al meu?

– Premiul întâi la băieţi, Moromete Niculae, spuse Teodorescu tare, apoi îl împinse pe băiat în faţa scenei.

Ilie Moromete nu se mai îndoi, mai ales că îşi recunoscuse pălăria pe capul mare al fiului; gâtuit de emoţie, tatăl strigă din colţul lui:

– Mă, n-auzi? Ia pălăria din cap. Şi adăugă încet vorbindu-i lui Cocoşilă: săracu de el, nu i-am luat deloc o pălărie şi uite că nu a învăţat s-o poarte, stă cu ea pe cap.

Teodorescu aşteptă să se facă linişte, timp în care spune şi el elevului să-şi ia pălăria de pe cap – apoi îi dădu o coroană şi câteva cărţi şi-i şopti ceva. Se făcuse linişte, dar premiantul încă nu-şi spunea poezia; învăţătorul îi tot şoptea şi se vedea că elevul se împotriveşte. În cele din urmă învăţătorul îl lăsă şi premiantul tuşi şi începu tare:

UN CÂNTEC BARBAR
de Gheorghe Coşbuc

Voi laşi dătători de porunci,
Voi râdeţi! Nevolnică turmă,
Mai râdeţi, că-i râsul din urmă!
S-apropie ziua! Şi-atunci
Vedea-veţi, sălbatici barbari,
Câmpiile voastre-necate
De vuietul multor armate,
Ca vuietul apelor mari –
Veni-vom ca-n ziua de-apoi;
Va plânge cu hohote zarea
De cară, de cai, de strigarea,
Mulţimei pornite spre voi!

Deodată elevul s-a oprit şi se clătină; el se apucă de catedră cu o mână, înghiţi greu şi încercă să spună mai departe. Învăţătorul îi şopti:

– Ajunge, Moromete! Gata!

Dar nu fu ascultat; băiatul îşi reveni şi continuă, deşi pierduse firul:

Din Istru vom face pârâu,
Să-l umpli, romane cu sânge,
Cu lacrimi pe care le-or plânge
Nevestele neamului tău!
Toţi corbii şi lupii sătui!
Căci vultur să fii, un colos,
Cu aripi de repezi furtune
Şi cuibul în cer de l-ai pune:
De-acolo noi da-te-vom jos!

Ajuns aici, elevului începură să-i clănţăne dinţii; mâna cu care se ţinea din catedră îi tremura rău; totuşi încăpăţânat, el continuă:

Vom face cât cerul de 'nalt
Mormântul cadavrelor crunte
.... căci acel Dumnezeu
Ce lasă pe-al vostru pământ
Să crească atâta urgie,
Acela nu poate să fie,
Nici mare, nici tare, nici sfânt!

Ah, dac-am putea măsură
La cât ni-e plină măsura,
Vedea-vei ce multă ni-e ura
În ziua din urmă a ta!
....
Că dacă voi toţi aţi muri

– Gata, Moromete, haide! Premiul doi, Ţugurlan Constantin şi Traian Gherghina.

– Ce-are, mă, băiatul tău, de ce nu l-a lăsat să sfârşească? întrebă Cocoşilă încet.

Moromete nu-i răspunse. Se smulse din loc şi o luă repede spre partea din dosul scenei. Din momentul acela el nu mai auzi nimic din serbare. Intră în coridorul şcolii şi se repezi spre fiu cu aşa repeziciune, încât copiii din sală se speriară şi crezură că omul avea să bată pe vreunul din ei:

– Mă! Ce e cu tine? De ce tremurai? îl întrebă încet, cu un glas apăsat și greu.

Niculae stătea rezemat de zid și tremura; cu toate acestea, el zâmbea fericit, cu coroana într-o mână și cu câteva cărți mici și subțiri sub braț. Moromete îl apucă de mână și îl strânse.

Băiatul își desprinse cotul din mâna aspră a tatălui și îngână, stins, clănțănind:

– Păi auzi îmi vine rândul la friguri; nu știi că două zile mă lasă și una mă ia:

– Hai acasă, nu mai sta aici, spune omul cu același glas.

Băiatul se împotrivi, dar până la urmă se lăsă prins de mână și tras încet printre oameni, afară din curtea școlii. Moromete îl ținea de mână și îl îndemna:

– Hai mă! Hai mă!

Copilul mergea zgribulit, și din când în când se oprea și-și strângea brațele clănțănind; se închircea și dârdâia parcă ar fi suflat crivățul peste el:

– Uuuu! drrr: Taicule, mi-e frig rău, taicule!

– Hai, mă! Hai p-aci pe la soare, răspundea omul încet.

Într-o vreme, aproape de casă, băiatul se lăsă deodată pe vine și dinții din gură începură să-i toace des, ca și când fălcile i-ar fi fost puse în contact cu un motor; clănțănea acum neîntrerupt și gemea greu; coroana de flori îi căzu în țărână și cărțile îi alunecară și ele de sub braț și se împrăștiară pe jos.

Moromete se uită în jur zăpăcit și nemaiștiind ce să facă, se aplecă și strânse lucrurile copilului; îi luă coroana de jos cu niște mișcări sfioase, abia atingând buchetele de flori, apoi adună cu aceleași mișcări line cărțile împrăștiate; el se apleca încetișor, prindea cartea de colț și o ștergea de praful de pe ea făcând-o să alunece lung peste cămașa și izmenele sale; apoi o lua sub braț și aduna altă carte; în acest timp băiatul încercă să se ridice; el chiar se ridică pe jumătate, dar se adăposti numaidecât lângă genunchii tatălui:

– Taicule! Uhuhu, tăicuțule, amețesc... mi-e frig rău... mă duc în jos...

Și se agăță de izmenele omului cât era de mare, turtindu-și pălăria de pulpele lui; atunci omul făcu o mișcare să-l apuce de subsuori, dar se opri și-și întinse gâtul în aer; sub bărbie i se ridicase și rămăsese

înțepenit mărul nemilos al lui Adam; omul căută aer cu buzele deschise și înghiți adânc, și cu cazně ghemul dureros care îi tăia răsuflarea; apoi se aplecă, vârî un braț sub picioarele chircite ale băiatului și apucându-l cu celălalt peste mijloc îl ridică de la pământ și îl strânse la piept; se pare însă că această mișcare îi făcu rău bolnavului, pentru că el își încolăci strâns brațele de gâtul aspru al părintelui și se lipi gemând de pieptul lui; brațele încolăcite de gât nu-i convenirā însă omului, pentru că în aceeași clipă din ochii lui adânciți sub fruntea bombată țâșniră lacrimi mari și tot atunci glasul său se auzi bolborosind în liniștea de vară a șoselei:

– Hai, mă! Hai, mă! Prăpăditule! Lovi-o-ar moartea de treabă! vă îmbolnăviți așa fără nici o socoteală... Că eu când vă spui... voi...

Moromete porni cu băiatul în brațe și mergând se feria să se uite la băiat; vorbea singur și ca niciodată făcea pași largi și repezi. Când ajunse în fața porții el o împinse cu piciorul și intră. Se apropie de prispa înălbită de soarele fierbinte de vară și strigă:

– Ilinco, Tito!

Fata cea mare, Tita, ieși din tindă unde făcea mâncare și când îl văzu pe tatăl ei cu Niculae în brațe se sperie. Întrebă ce s-a întâmplat. Moromete, în loc să-i răspundă că băiatul e prins de friguri, spuse că a luat *primu întâi*. Fata se apropie de tatăl ei și îl apucă pe Niculae cu două degete de bărbie:

– Mă, țestosule, ai luat primu întâi, mă ? întrebă ea cu veselie.

Niculae gemu și deschise ochii; se vede că el auzise cuvântul *țestosule*, care însemna ceva în legătură cu capul lui mare; se svârcoli în brațele tatălui și încercă să dea în sora lui. Aiura:

– Stai tu, să trec eu valea... Să vezi cum te duc eu cu o căpățână de usturoi... lovi-te-ar moartea de Bisisică!...

– Hai, Ilinco, nu te mai uita, așterne o treanță de pătură pe prispă, că mi-a rupt mâinile, se răsti Moromete lăsându-l jos pe băiat.

Fata așternu o bucată de cergă pe prispă, puse un căpătâi și îl apucă pe Niculae de subsuori. Îl urcă sus și îl înveli. După aceea Moromete îi întinse fetei coroana și cărțile:

– Ia astea și pune-i-le undeva... prăpăditul de el... când l-am văzut pe scena-aia acolo, mi-a secat inima... că nici nu spune... E 'oț... eu ziceam c-o să-l lase repetent...

– Zău, tată? A luat premiu întâi? Nu glumești? întrebă fata cu neîncredere.

– De ce să nu ia ?! o întoarse Moromete mândru. L-a strigat acolo primu 'ntâi la băieți *Moromete* Niculae... și el s-a suit lângă învățător și l-a văzut toată lumea; Cocoșilă zice „ia uite, mă, băiatul tău!"... toată lumea se uita la el...

De pe prispă, Niculae se uita la tată și la soră cu niște ochi arzători. Tremurul îi încetase și el stătea nemișcat sub cergă și asculta. Ilinca se întoarse spre el și îl întrebă:

– Așa e, mă?

Bolnavul însă nu răspunse. Fata intră în tindă și Moromete se așeză tăcut lângă copil care după puțină vreme începuse să aiureze".

Totodată consemnăm și alte idei de care a ținut seama la rescrierea romanului.

Astfel, la sfârșitul *Capitolului III* se află această *Notă*: „În partea întâia trebuie să apară la eroi Grigore Armeanca, ajutorul de mecanic, și Stan I.Țugurlan, cel urmărit de jandarmi. Țăranul trebuie să înceapă încă din prima parte să închege bolovanul uriaș al țărănimii care va face războiul antonescian și care va suferi apoi prefacerile adânci și anevoioase din zilele noastre. Romanul trebuie alimentat mereu cu tipuri secundare care se vor învârti tot timpul în jurul lui Moromete, al lui Aristide, Stan, Cotelici etc."

La începutul *Capitolului X*, care începe astfel: „Cât îi văzu pe cei doi nepoți trecându-i pârleazul" (Ms. p. 97), se află următoarea însemnare: „Scena care urmează trebuie probabil să facă parte din primul capitol".

La *Capitolul V*:

„Acest capitol *primul frumos* este insuficient; trebuie alimentat cu oameni noi care să... trebuie ca izbucnirea lui Armeanca să fie pregătită, susținută".

Pe o foiță, Marin Preda notează, spre aducere-aminte și alte idei:

„În acest punct, *mecanicul* morii trebuie să aibă un astfel de trecut:

Când și-a făcut moară Aristide, *Grigore Armeanca*, țăran sărac cu totul fără pământ, lucrase la moară ca muncitor cu palmele. După terminarea morii, el a rămas mai departe și a învățat motoarele. Era ajutor de mecanic. Construind fabrică de ulei, mecanicul principal i-a lăsat în grijă moara și mașina de treierat; Aristide îi plătea o leafă de mizerie. Astă-primăvară i-a murit un copil. Moartea acestui copil trebuie *neapărat* intercalată într-unul din capitolele din urmă, împreună cu această prezentare.

Stan I. Țugurlan, de asemenea, trebuie să apară chiar în primul capitol, dacă se poate în următoarea situație: se dă o scenă scurtă la câmp, la săpatul porumbului lui Aristide, unde apare Țugurlan cu următorul trecut:

Stan I. Țugurlan, om tânăr, fiul unui țăran al cărui tată n-a primit deloc pământ pentru că *a lipsit* din sat fiind ordonanță (cinci ani!!) la colonelul regimentului."

Și în continuare:

„Desnodământul din ultimul capitol al părții întâia în ce privește Grigore Armeanca este motivat că cu o zi în urmă el îngropase un copil mort de mizerie. Avea cinci copii – Scena cu moartea copilului trebuie să apară undeva."

C – MOROMEȚII

Această versiune, incompletă, conținând deopotrivă pagini manuscrise, dar și dactilografiate, „mutilate", dacă ne putem exprima astfel, cu numeroase tăieturi, adăugiri și modificări de cuvinte și fraze, este importantă pentru că aici este dat, pentru prima dată, titlul definitiv al romanului, scris cu majuscule și, de asemenea, se pune *Vol. I. Partea întâia. Capitolul I.*

I

Existența paginilor dactilografiate, altele decât *versiunea B* comentată anterior, este pentru noi o dovadă certă că între cele două *variante* a existat încă una *Intermediară* (I) pe care, din păcate, nu o cunoaștem. Să fi fost acesta acel „text" care a zăcut cinci ani în sertarul său până când, dacă e să dăm crezare unei mărturii, într-o noapte de Revelion (1955?) ar fi fost descoperit în acel sertar de Aurora Cornu? Sau un text mixt (manuscris + dactilo) încă din 1950–1951?

În anul publicării romanului, 1955, Marin Preda se referea la el, într-o scrisoare către Aurora Cornu, astfel:

„Eu știu acest roman pe dinafară, cu toate că nu l-am citit niciodată pagină cu pagină, până la sfârșit (și totuși există atâtea adnotări de aceeași mână a scriitorului, pentru a se autoavertiza asupra modificărilor ce se impuneau – *n.n.*). Nu am fost niciodată tentat să fac acest lucru. Nu m-am simțit atras. Iată deci cheia care explică de ce nu l-am publicat și problema care mă neliniștește, dacă e bine dacă să-l public sau nu. Faptul mi se părea și mi se pare și acum că demonstrează viața scurtă pe care o are acest roman. El a trăit pentru mine doar cât l-am scris" (*Scrisori...*, p. 30).

Dar referirea respectivă contrazice multe altele de mai apoi, deși în altă scrisoare, datată *25 august '56*, întâlnim și această mărturisire:

„Eu cu adevărat că sunt indiferent față de *Moromeții*, nu-mi mai place ca ansamblu, cred că e greoi de citit (deci, îl citise, acum integral?! – *n.n.*) și semnificații puține la lectură. Sunt puțin deprimat că sunt atât de detașat de lucrarea mea" (*Scrisori...*, p. 77).

Nici această versiune *Intermediară* nu avea să-l mulțumească și munca va reîncepe cu această variantă *C*, care debutează cu Iocan și fierăria lui, ca și varianta *B*, dar într-un context altfel evidențiat. Iată prima pagină:

„Nevoia unor ateliere bune ale fierăriei nu se simțea nicăieri mai mult ca în Câmpia Dunării. Aici, vara, soarele bate năprasnic câmpia, pământul arde sub picioare. Șinele căruțelor slăbesc, ies după obezi, fierăria loitrelor se deslipește de lemn, oiștea șubrezită se rupe, osia, sub greutatea snopilor, plesnește tocmai când arde cămașa pe om.

De aceea, prin 1930, un meșter fierar, înființă într-o gară, înconjurată de un grup de sate, un mare atelier de fabricat căruțe și piese separate, înzestrat cu foale mari, cu cele mai noi unelte și asociat cu un atelier de rotărie și strungărie. Acest atelier, prin calitatea și prețul lucrului, desființă cu ușurință și în cel mai scurt timp mare parte din fierăriile bicisnice ale satelor cu foalele lor cârpite și cu meșterii lor înapoiați. Fierarii satelor trebuiau ori să se mulțumească de aici înainte numai cu lucru mărunt, cum ar fi ascuțitul unui topor – uneori nici acest lucru nu erau în stare să-l facă cum trebuie – al unui cuțit știrb și ruginit, cu *reparatul* unui vătrai, un cui, un belciug, ori dacă nu, dacă nu le place atât, să-și închidă șandramalele lor nenorocite.

Iocan, un fierar din Udup, comună cu peste o mie cinci sute de familii, închisese și el, pe vremea aceea, atelierul său de fierărie. Pentru că nu avea pământ, el nu se lăsă însă de meserie. Începu să dea târcoale prin gară, să-și dea seama de întâmplare. După ce înțelese cum stau lucrurile, un timp chiar lucră în marele atelier, despre care am pomenit, apoi se întoarse în sat. Un an mai târziu, un chiabur îi giră un împrumut la o sucursală de bancă din Turnu Măgurele, pe singura lui avere, casa și locul de pe ea, și își redeschise atelierul. Lucrurile se schimbară foarte repede."

Romanul *Moromeților* nu putea începe cu Poiana lui Iocan, bătătura dezbaterilor fundamentale, dar nu simbol al istoriei unei familii menite a fi inima țăranului român. Cu *Moromeții* trebuia să se înceapă și să se sfârșească această narațiune și, până a ajunge aici, Marin Preda a străbătut calea atâtor versiuni de mii de pagini. Scriitorul va relua faptele și întâmplările, în alte viziuni și conjuncturi, prelucrându-le și renunțând la unele rememorări care i s-au părut că îngreunează derularea acțiunii, petrecută în perioada anilor '30. Socotim important să publicăm, pentru exemplificarea încorsetării în timp, câteva

pagini, cu ecouri despre Răscoala din 1907 și prezența unui personaj, Giungărău, la care s-a renunțat:

„Casa lui Giungărău era așezată în colțul unei uliți. După casă și mai ales după cum arăta gospodăria lui văzută din drum, Giungărău părea să fie un om gospodar, de mijloc. Avea un fânar cu patru rânduri, frumos făcut, înalt, cu acoperișul de șiță gros de o palmă. De departe semăna cu un acaret. Casa, de asemenea învălită cu șiță, avea două odăi, cu ferestre mari, cu ușă de tindă la mijloc, cu prispă și parmalâc. Curtea destul de largă, împrejmuită cu un gard negru, vechi, un gard cam rânjit și cam stricat, avea, în colțul pe care îl făcea cu drumul, o fântână de ciment, cu două găleți, cu un jghiab mare întins lângă șanț. Atât casa aceasta, cât și fântâna și fânarul ascundeau de fapt una din acele gospodării roase în miezul lor de o sărăcie învechită și cruntă.

Fântâna n-avea nici o legătură cu Giungărău. Cât despre fânar, el fusese făcut pe vremea răscoalelor din 1907. Pe vremea aceea tatăl lui Giungărău intrase în pădure și-și încărcase de câteva ori căruța cu copaci doborâți. La sfârșitul răscoalei, după ce fusese închis și abia scăpase cu zile, omul își ridicase acel fânar care dura și acum. Se vede că tânărul țăran răsculat fusese priceput în meseria lemnului și a construcțiilor. Tot atunci el mărise și casa, pe care o făcuse largă și bine înfiptă în pământ. Pe vremea aceea abia se însurase și când izbucnise răscoala, fiul său Voicu umbla prin țărână. Nu după multă vreme, țăranul totuși muri, chinuit de rănile căpătate în închisoare de la zbirii represiunii.

Copiii răsculaților din 1907 ținură minte moartea părinților: spre sfârșitul celui de al doilea [de fapt, primul – *n.n.*] război mondial țărănimea începu să se frământe iarăși, amenințând din nou cu răscoala. De astă dată turburările amenințau existența statului burghezo-moșieresc; clasa muncitoare pregătea o grevă politică generală și se orienta cu hotărâre, după exemplul revoluției victorioase din Rusia, spre alianța cu țărănimea. Ca să poată înăbuși turburările muncitorești, de care se temea mai mult decât de țărănime, partidul liberal hotărî exproprierea marilor moșieri. Potolindu-i pe țărani și înăbușind apoi cu energie mișcarea muncitorească, guvernul începe mai la urmă să tărăgăneze și chestiunea reformei agrare.

Până la urmă o treime dintre țărani rămaseră fără pământ.

Pe vremea aceea Voicu Giungărău abia împlinise douăzeci de ani. Ca să fie înlăturate turburările, comisiile de expropriere primiseră ordin să spună țăranilor că vor fi împărțite toate moșiile, că nimeni n-are să rămână fără pământ, să aștepte în liniște hotărârile guvernului.

În acei ani de așteptare, Voicu Giungărău se însură. Fata pe care o luă avea un pogon de pământ, pe care părinții îl primiseră pe vremea lui Cuza-Vodă. Țăranii au așteptat mulți ani, dar moșiile rămase n-au mai fost împărțite.

Voicu Giungărău rămase să muncească la fel ca și tatăl său pe pământul unui moșier numit Marica, despre care nimeni nu știa dacă mai trăiește. Învoiala se făcea cu administratorul pe care oamenii spuneau, fără să aibă dovezi, că ar fi proprietarul moșiei.

În timp ce treisprezece ani Voicu Giungărău o făcu pe muierea lui să nască șapte copii. Copiii lui însă treceau cu greu peste un an și jumătate. Îndată ce erau lipsiți de sânul mamei, se gălbejeau și omul îi ducea la cimitir. Aproape în fiecare an punea la stâlpul porții câte o cruce nouă, proaspătă, pe care scria cu plaivasul pentru câteva zile, numele micuțului băgat în pământ.

Giungărău și muierea lui nu sufereau decât atât cât vedeau în poartă această cruce, proaspătă de pe stâlpul porții. După prima ploaie care învechea lemnul și ștergea numele scris cu creionul, uitau de micuț pentru totdeauna. Din aceste nașteri numai doi copii trecuseră de vârsta care îi secerase pe ceilalți. Unul se făcuse de opt ani, iar altul de cinci. Cel de cinci muri și el într-o primăvară după ce fusese chinuit un an de zile de friguri. Cel de opt ani se îndărătnici însă și crescu, în ciuda traiului rău și se făcu mare. Avea acum treisprezece ani și arăta voinic și sănătos ca unul de șaisprezece ani. Era pe clasa patra primară și învăța bine. În acești ani, vândură singurul pogon de pământ pe care îl aveau. Despre Giungărău, despre dușmănia lui față de oameni se povesteau multe lucruri. Era cunoscută mai ales următoarea întâmplare, petrecută între el și vecinul său, Stan Cotelici. Era într-o zi de Paști. Vecinul, chiabur, trimisese muierea cu ceva de pomană la gardul lui Giungărău. Giungărău, auzind-o că strigă, ieșise pe prispă și se dusese la gard. Dincolo de gard, muierea lui Cotelici îl aștepta cu o strachină de lapte covăsit într-o mână, iar în cealaltă cu un colac mare și frumos, învârfuit cu colivă și bomboane, colivă care mai avea înfipt în vârful ei un ou roșu și o lumânare care mai era și aprinsă.

Giungărău s-a urcat pe stinghia gardului și s-a uitat la femeie. Femeia i-a spus: «Cristos a înviat». Giungărău a răspuns blajin: «Adevărat, a înviat». Muierea a spus apoi evlavios, întinzându-i colacul cu lumânarea: «Să fie pentru odihna copiilor voștri!», la care Giungărău a răspuns încet: «bogdaproste» și a luat colacul în mâna *stângă*. Femeia i-a întins apoi strachina cu lapte pe care Giungărău a luat-o în mâna dreaptă. De unde până acum femeia vorbise evlavios, de astă dată îi spusese cu glasul ei de chiaburoaică pe care Giungărău *îl cunoștea* bine: «După ce mâncați, să dați strachina îndărăt», la care Giungărău i-a răspuns: «Nu, n-am să-ți mai dau strachina îndărăt». Femeia a făcut ochii mari și s-a uitat în sus la el, intrigată de un răspuns atât de nelalocul lui. În clipa aceea, Giungărău, care sta peste gard deasupra ei, cu strachina în mâna *dreaptă*, i-a turnat laptele în cap, dându-i drumul cu strachină cu tot. Laptele covăsit i s-a năclăit muierii prin păr, peste ochi, i s-a prelins pe gât murdărindu-i ia ei de zile mari. Femeia a țipat, iar Giungărău s-a răsucit după aceea pe gard în așa fel încât să poată asvârli cu colacul. A asvârlit apoi cu boboroaja spre tinda vecinului și a început să înjure smintit: «Vă mama voastră de porci. Acum doi ani când îmi muri copilul, nici scândură pentru tron nu mi-ați dat! Acuma dați de bogdaproste lapte covăsit, 'vă mama voastră!»

De doi ani, Giungărău nu mai muncea pe moșia lui Marica. Cristescu, administratorul, îi luase cele trei pogoane și le dăduse altuia. Giungărău nu muncea pământul cum trebuia, nu avea nici cai, nici plug bun și nici căruță și alte unelte. Începuse să lucreze cu ziua pe pământul altora și mai ales pe acela al morarului Aristide Rădulescu.

După ce ploaia se oprise, de dimineață, Giungărău plecă la Aristide să-i ceară bani pentru zilele de sapă și pentru zilele lucrate la curățat grâul de pălămidă. Aristide nu-i plătise, îl trimisese pe câmp să vadă ce fel de ploaie a căzut și dacă n-a fost cumva și piatră. După ce se întorsese, îl trimisese după Iocan.

De la fierărie, Giungărău trecu pe acasă, apoi plecă la Aristide să-i spună că Iocan nu vrea să vie.

«Să ne dea toți banii, Voicule, îi spusese muierea, a plouat și s-a mai ieftinit porumbul, trebuie să cumpărăm acuma, că nu mai avem și mai pe urmă iar se scumpește».

Aristide Rădulescu avea cârciumă. Giungărău intră în cârciumă, ceru o țuică și vru să treacă pragul. La tejghea stătea o femeie grasă, o rudă a morarului. Ea îl privi:

– Nu intra că e cineva la el, are treabă.

Din odaia de dincolo se auzeau glasuri. Cineva striga răgușit, fără teamă, iar Giungărău, uimit, auzea glasul morarului răspunzând încet, parcă cu frică.

– Cu cine vorbește? întrebă pe femeie.

– Cu ajutorul lui Tache, Armeanca.

– Mai dă-mi o țuică, spuse Giungărău îi se așeză la o masă mai aproape de ușă, unde începu să asculte cu lăcomie. Glasul răgușit se mai potolise. După o vreme Gingărău începu să înțeleagă despre ce e vorba.

– Am vorbit amândoi anul trecut? întreba glasul răgușit.

– Am vorbit. Dar nu-mi convine. O să te dau afară: găsesc eu repede un ajutor de mecanic lui Tache.

– Găsești ajutor? Să fii sănătos. Trebuie să-mi plătești întâi douăsprezece mii de lei și pe urmă te dau în judecată că mi-ai furat pământul. Ai acte pentru măgura unde ți-ai făcut fabrica de ulei?

– Măgura e proprietatea comunei și eu plătesc chirie și impozite în fiecare an.

– O să vedem la judecată dacă comuna are acte de proprietate și dacă ai plătit vreodată chirie și impozit.

– Armeanca, o să fie rău de tine, spunea Aristide liniștit. Nu-mi convine să-ți plătesc locul și nici să-ți măresc leafa așa cum am vorbit anul trecut. Eu am făcut din tine, dintr-un țăran prăpădit, un om! Ce ereai tu acum șase ani, și pentru asta să-ți mai și plătesc! Nu-ți plătesc nimic.

– De ce nu mi-ai spus de-atunci? Nu-ți dădeam locul! Te pricepi să vorbești frumos, să te parfumezi și să te laude oamenii că ești deștept. Dar mai al dracului pungaș ca dumneata n-ai să găsești în județul Teleorman.

– Ia seama la vorbă, i-o reteză celălalt amenințător. Vreai să mai stai la moară, bine, nu vreai, du-te-n... mă-ti. Ieși afară d-aici.

– Uite ce, se înmuie glasul răgușit. Dumneata crezi că un om cu patru copii poate să trăiască cu două duble de grâu pe lună și câteva sute de lei?

– Cine e prost nu trăiește nici cu o sută de duble. Crezi că eu sunt un *uzufruct* să țin în spinare pe toți puturoșii din Udup? Du-te la moară și vezi-ți de treabă, Grigore?

În clipa aceea se auzi o lovitură de pumn în masă și înjurături cumplite, apoi Giungărău văzu cum se deschide ușa și iese pe ea ca o fantomă omul cu care vorbise morarul. Era un țăran mic, scurt și îndesat, desculț și plin tot de un fel de pospai alb de făină. El trecu iute prin cârciumă fără să se uite în lături, înjurând viața și oamenii, amenințând și drăcuindu-se că lucrurile n-au să se oprească aici.

În urma lui ieși morarul, un tânăr elegant, îmbrăcat de vară, cu pantaloni albaștri bine călcați, cu pantofi maron cu găurele, cu o cămașă gălbuie, fină, cu mânecile sumese; nu arăta a fi nici morar, nici cârciumar. Expresia chipului era copilărească; avea ceva roz peste întreaga figură, ochii albaștri, gâtul rotund și delicat. La tâmple părul era ușor încărunțit, ceea ce îi dădea un aer distins. În sat, femeile își băteau capul să afle cu cine din neamul Rădulեștilor seamănă morarul.

– Unde e Iocan, de ce n-ai venit cu el? îl întrebă din prag pe Giungărău.

Giungărău răspunse cu plăcere:

– A spus că nu vine măcar de i-ai da mii de lei.

– De ce?

– Așa, că nu vrea el să vie!

– Du-te, fă, spuse Aristide femeii de la tejghea, și spune-i lui Năstase să-mi aranjeze motocicleta. Apoi se adresă lui Giungărău, glumind: beai țuică..., maica mă-si, ce-ți pasă! Zici că a plouat bine, Voicule, n-a dat piatră?

– N-a dat nici o piatră, nu-ți fie frică, răspunse Giungărău ridicându-se de la masă. Se apropie de Aristide: zici că-mi plătești zilele alea? D-aia am venit... nu mai am ce mânca!

Aristide porni indiferent spre pragul cârciumii:

– Păi v-am mai spus că frate-meu Năstase ține socoteala. Duceți-vă la el să vă plătească! Pregătiți-vă de rărit, după ploaia-asta o să crească iarba până la brâu...

Din curte se auziră zgomotele asurzitoare ale unui eșapament de motocicletă.

Aristide ieși în drum în timp ce un om scotea motocicleta în fața cârciumii. Morarul își suflecă pantalonii și încălecă:

– Treci în spate, Năstase, mergem la Tătărăști. Până la toamnă trebuie să dăm gata moara d-acolo: asociatul meu e o mămăligă... pe mă-sa de imbecil! Nici până acuma n-a plecat să comande valțuri...

Motocicleta sta gata să pornească, dar Aristide aștepta: pe drum se vedea venind un om care făcea semne cu pălăria.

– Ce vrea ăsta, Năstase? De ce nu plătești la oameni când au nevoie?

– Ăsta e unul, Boțoghină, ce știu eu ce vrea? N-a muncit la noi! Apoi strigă! Ce vreai, mă, Boțoghină? hai mai repede! Întoarse capul spre pragul cârciumii, scoase din buzunarul vestei câteva monezi galbene și spuse poruncitor: Ia Giungărău! Nu știu câte zile ai, spune la oameni să vie toți odată, adunați-vă dracului într-o zi aici în cârciumă și vă fac socoteala la fiecare.

– Să trăiți, dom'le Aristide! spuse omul care se apropia pe drum. Se opri lângă motocicletă.

– Noroc, Boțoghină, răspunse morarul grăbit. Ai ceva cu mine?

– Păi de, avea! zise omul cu îndoială. Văz că pleci.

– Despre ce e vorba?

– Niște pământ... Ași vrea să dau câteva pogoane...

Aristide slăbi zgomotul motocicletei. Se uită la om. Privirea lui albastră se oțeli, rămase încremenită, parcă amenințătoare, în aceea a țăranului.

Răspunse tare, cu răceală:

– Bine, o să vedem. Acum am treabă.

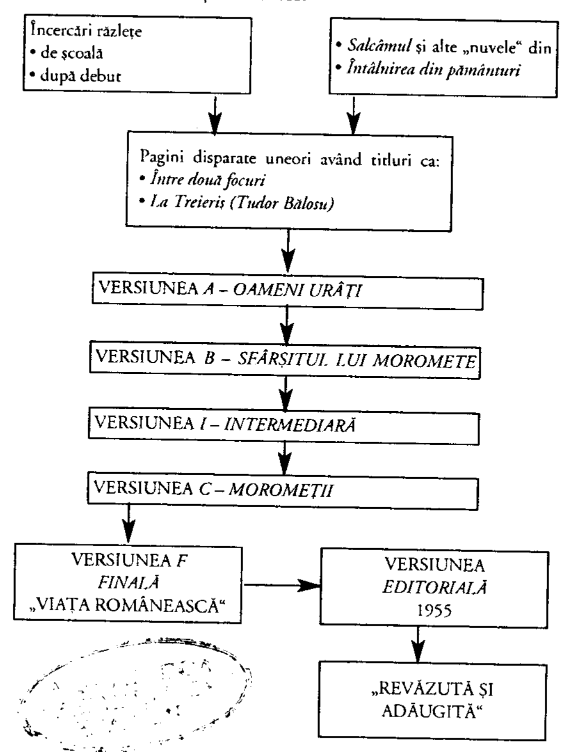
Motocicleta porni asurzitor și se puse în mișcare."

Renunțarea la asemenea capitole a fost în avantajul concentrării acțiunii și a personalizării caracterelor.

După această versiune a existat, desigur, cea Finală (F). Este, după opinia noastră, cea care a fost dactilografiată și trimisă la tipar. Dar, nici aceasta nu a fost descoperită de noi. Este posibil să fi rămas la corector sau redactor – în cazul în care operațiunea s-a produs în cadrul redacției „Vieții Românești" sau a Editurii de Stat pentru Literatură și Artă, sau a altui iubitor al scrisului lui Marin Preda.

Modificările au fost destul de importante, dovadă a luptei cu perfecțiunea. Numai un împătimit al scrisului – cu toate mărturiile „discutabile" care ar exista! – stăpânit de această meserie, a putut ajunge la atâtea versiuni, cel puțin cinci sau șase, dintre care noi am cunoscut un număr de patru. Dar, chiar și după apariția în revista *Viața Românească* au fost făcute modificări, așa cum s-a întâmplat aproape la toate edițiile, cu un interes special atunci când le-a efectuat pe cele considerate definitive: la apariția împreună a celor două volume, ediția a III-a și a IV-a.

Încât, schematic, am putea prezenta evoluția manuscriselor și versiunilor *Moromeții I* astfel:

CUPRINSUL

2. DIN PUBLICAȚII ȘI ALTE VOLUME

3. DIN MANUSCRISE ȘI DACTILOGRAME

II. ROMANE

MOROMEȚII. I

NOTE. VARIANTE. COMENTARII

I. NUVELE ȘI POVESTIRI

